

Sözler

Bediüzzaman Said Nursî

Risale-i Nur Külliyyati'ndan

Sözler

Bediuzzaman

Said Nursî

İstanbul - 2007

SÖZLER

Copyright © Şahdamar Yayımları, 2007

Bu eserin tüm yayın hakları İşik Ltd. Şti.'ne aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin, İşik Ltd. Şti.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılmazı, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

ISBN
978-975-9090-91-3

Yayın Numarası
81

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No:7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Ekim 2007

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31
Tek-Er İş Merkezi Mahmütbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 00 Faks: (0212) 444 85 96

Şahdamar Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.sahdamaryayinlari.com

İçindekiler

Birinci Söz	4
On Dördüncü Lem'anın İkinci Makamı	7
Birinci Sır	7
İkinci Sır	8
Üçüncü Sır	9
Dördüncü Sır	11
Beşinci Sır	12
Altıncı Sır	13
İkinci Söz	15
Üçüncü Söz	17
Dördüncü Söz	20
Beşinci Söz	22
Altıncı Söz	25
yedinci Söz	30
Sekizinci Söz	35
Dokuzuncu Söz	42
Birinci Nükte	42

İkinci Nükte	43
Üçüncü Nükte	43
Dördüncü Nükte	44
Beşinci Nükte	45
Onuncu Söz (Haşir Bahsi)	51
[On İki Süret]	53
Birinci Süret	53
İkinci Süret	53
Üçüncü Süret	53
Dördüncü Süret	54
Beşinci Süret	54
Altıncı Süret	55
Yedinci Süret	56
Sekizinci Süret	57
Dokuzuncu Süret	58
Onuncu Süret	58
On Birinci Süret	59
On İkinci Süret	60
[On İki Hakikat]	63
Mukaddime	63
Birinci İşaret	63
İkinci İşaret	65
Üçüncü İşaret	67
Dördüncü İşaret	67
Birinci Hakikat	68
İkinci Hakikat	68

Üçüncü Hakikat	70
Dördüncü Hakikat	72
Beşinci Hakikat	74
Altıncı Hakikat	78
Yedinci Hakikat	82
Sekizinci Hakikat	84
Dokuzuncu Hakikat	85
Onuncu Hakikat	88
On Birinci Hakikat	92
On İkinci Hakikat	93
Hâtime	96
Onuncu Söz'ün Mühim Bir Zeyli ve Lâhikasının Birinci Parçası	101
Zeylin İkinci Parçası	113
Zeylin Üçüncü Parçası	119
Zeylin Dördüncü Parçası	122
Zeylin Beşinci Parçası	126
On Birinci Söz	128
On İkinci Söz	138
Birinci Esas	138
İkinci Esas	140
Üçüncü Esas	141
Dördüncü Esas	141
On Üçüncü Söz	146
Birinci Makam	146

İkinci Makam.....	151
Bazı Gençlerle Bir Muhavere.....	151
Birkaç Bîçâre Gençlere Verilen Bir Tenbih.....	154
İkinci Makamı'nın Hâsiyesi.....	157
İkinci Makamın Zeyli (Leyle-i Kadir'de İhtar Edilen Bir Mesele-i Mühimme).....	163
Meyve Risalesi'nden Altıncı Mesele.....	164
Hüve Nüktesi.....	169
On Dördüncü Söz.....	173
[Beş Mesele].....	173
Birincisi.....	173
İkincisi.....	174
Üçüncüsü.....	175
Dördüncüsü.....	176
Beşincisi.....	177
Hâtime.....	180
On Dördüncü Sözün Zeyli.....	182
On Beşinci Söz.....	187
Birinci Basamak.....	187
İkinci Basamak.....	188
Üçüncü Basamak.....	189
Dördüncü Basamak.....	190
Beşinci Basamak.....	191
Altıncı Basamak.....	192
Yedinci Basamak.....	193

On Beşinci Söz'ün Zeyli (Yirmi Altıncı Mektub'un Birinci Mebhası) ..	195
Şeytanın İlkinci, Küçük Bir İtirazı.....	203
On Altıncı Söz.....	206
Birinci Şua.....	206
İkinci Şua.....	209
Üçüncü Şua.....	211
Dördüncü Şua.....	213
Küçük Bir Zeyl.....	215
On Yedinci Söz.....	216
Birinci Makam.....	216
İkinci Makam.....	220
Siyah Dut'un Bir Meyvesi.....	221
Kalbe Fârisî Olarak Tahattur Eden Bir Münâcât.....	223
Birinci Levha.....	232
İkinci Levha.....	233
Barla Yaylası; Çam, Katran, Ardış, Karakavağın Bir Meyvesi.....	235
Yıldızları Konuşturan Bir Yıldıznâme.....	241
On Sekizinci Söz.....	243
Birinci Makam.....	243
Birinci Nokta.....	243
İkinci Nokta.....	244
Üçüncü Nokta.....	245
Firkatlı ve Gurbetli Bir Esarette Fecir Vaktinde Ağlayan Bir Kalbin Ağlayan Ağlamalarıdır.....	247

On Dokuzuncu Söz (Risâlet-i Ahmediye'ye Dâir).....	248
Birinci Reşha.....	248
İkinci Reşha.....	249
Üçüncü Reşha.....	249
Dördüncü Reşha.....	250
Beşinci Reşha.....	250
Altıncı Reşha.....	250
Yedinci Reşha.....	251
Sekizinci Reşha.....	251
Dokuzuncu Reşha.....	251
Onuncu Reşha.....	252
On Birinci Reşha.....	253
On İkinci Reşha.....	253
On Üçüncü Reşha.....	254
On Dördüncü Reşha.....	256
Yirminci Söz	260
Birinci Makam.....	260
Birinci Nükte.....	261
İkinci Nükte.....	261
Üçüncü Nükte.....	262
İkinci Makam.....	268
Mukaddime.....	269
Bir Nükte-i Mühimme ve Bir Sîrr-i Ehem.....	279
İki Mühim Suâle Karşı, İki Mühim Cevap.....	281
Yirmi Birinci Söz	285
Birinci Makam.....	285
Birinci İkaz.....	285

IÇİNDEKİLER _____ k

İkinci İkaz.....	286
Üçüncü İkaz.....	286
Dördüncü İkaz.....	287
Beşinci İkaz.....	288
İkinci Makam.....	291
Birinci Vecih – Birinci Yara.....	291
İkinci Vecih.....	292
Üçüncü Vecih.....	292
Dördüncü Vecih.....	293
Beşinci Vecih.....	294
Yirmi İkinci Söz.....	297
Birinci Makam.....	297
Birinci Burhan.....	298
İkinci Burhan.....	299
Üçüncü Burhan.....	299
Dördüncü Burhan.....	300
Beşinci Burhan.....	300
Altıncı Burhan.....	301
Yedinci Burhan.....	302
Sekizinci Burhan.....	303
Dokuzuncu Burhan.....	305
Onuncu Burhan.....	305
On Birinci Burhan.....	306
On İkinci Burhan.....	308
İkinci Makam.....	310
Mukaddime.....	310

Birinci Lem'a	311
İkinci Lem'a	312
Üçüncü Lem'a	313
Dördüncü Lem'a	314
Beşinci Lem'a	318
Altıncı Lem'a	319
Yedinci Lem'a	321
Sekizinci Lem'a	322
Dokuzuncu Lem'a	323
Onuncu Lem'a	324
Güneşler Kuvvetinde On Birinci Lem'a	325
Güneşler Kuvvetinde On İkinci Lem'a	327
Hâtime	329
Üzümü Üçüncü Söz	331
Birinci Mebahas	331
Birinci Nokta	331
İkinci Nokta	332
Üçüncü Nokta	334
Dördüncü Nokta	336
Beşinci Nokta	337
İkinci Mebahas	340
Birinci Nükte	340
İkinci Nükte	342
Üçüncü Nükte	344
Dördüncü Nükte	348
Beşinci Nükte	350

Yirmi Dördüncü Söz	353
Birinci Dal	353
İkinci Dal	357
Üçüncü Dal	363
Birinci Asıl	363
İkinci Asıl	363
Üçüncü Asıl	363
Dördüncü Asıl	364
Beşinci Asıl	364
Altıncı Asıl	364
Yedinci Asıl	364
Sekizinci Asıl	365
Dokuzuncu Asıl	368
Onuncu Asıl	370
On Birinci Asıl	373
On İkinci Asıl	373
Dördüncü Dal	375
Beşinci Dal	382
Birinci Meyve	382
İkinci Meyve	384
Üçüncü Meyve	387
Dördüncü Meyve	387
Beşinci Meyve	388
Yirmi Beşinci Söz (Mucizât-i Kurâniye Risâlesi)	390
Mukaddime	392
Birinci Cüz	392
İkinci Cüz ve Tetimme-i Târif	393
Üçüncü Cüz	394

Birinci Şu'le	395
Birinci Şua	395
Birinci Sûret	395
İkinci Sûret	397
Birinci Nokta	397
İkinci Nokta	400
Üçüncü Nokta	401
Dördüncü Nokta	406
Beşinci Nokta	408
İkinci Şua	421
Birinci Lem'a	421
İkinci Lem'a	426
Üçüncü Lem'a	426
Dördüncü Lem'a	426
Beşinci Lem'a	428
Birinci Işık	428
İkinci Işık	429
Üçüncü Işık	429
Dördüncü Işık	432
Beşinci Işık	434
Üçüncü Şua	436
Birinci Cilve	436
Birinci Şavk	436
İkinci Şavk	437
Üçüncü Şavk	439
İkinci Cilve	439
Üçüncü Cilve	444
İkinci Şu'le	447
Birinci Nur	447

İÇİNDEKİLER

İkinci Nur	449
Birinci Meziyet-i Cezâlet	449
İkinci Nükte-i Belâgat	450
Üçüncü Meziyet-i Cezâlet	452
Dördüncü Nükte-i Belâgat	453
Beşinci Meziyet-i Cezâlet	454
Altıncı Nükte-i Belâgat	456
Yedinci Sîrr-i Belâgat	457
Sekizinci Meziyet-i Cezâlet	459
Dokuzuncu Nükte-i Belâgat	462
Onuncu Nükte-i Belâgat	464
Üçüncü Nur	467
Üçüncü Şu'le	471
Birinci Ziyâ	471
İkinci Ziyâ	474
Üçüncü Ziyâ	477
Hâtime	481
Birinci Zeyl	483
Birinci Nokta	483
İkinci Nokta	483
Üçüncü Nokta	484
Dördüncü Nokta	485
Beşinci Nokta	486
Altıncı Nokta	486
On Birinci Sha Olan Meyve Risalesi'nin Onuncu Meselesi (Emirdağ Çiçeği)	490
Bu Onuncu Meseleye Bir Hâtime Olarak İki Hâşıye	500

Yirmi Altıncı Söz (Kader Risalesi).....	503
Birinci Mebhas.....	503
İkinci Mebhas.....	507
Üçüncü Mebhas.....	510
Mukaddime.....	510
Dördüncü Mebhas.....	514
Hâtime.....	515
Zeyl.....	518
Hâtime.....	520
Yirmi Yedinci Söz (İctihad Risalesi).....	522
[Altı Mâni].....	522
Birincisi.....	522
İkincisi.....	523
Üçüncüsü.....	523
Dördüncüsü.....	524
Beşincisi.....	524
Altıncısı.....	526
Hâtime.....	528
Yirmi Yedinci Söz'ün Zeyli (Sahabeler hakkındadır).....	531
Yirmi Sekizinci Söz (Cennete Dairdir).....	541
Cennet Sözüne Küçük Bir Zeyl (Cehenneme Dairdir).....	548
Yirmi Dokuzuncu Söz (Bekâ-yı Ruh ve Melâike ve Haşr'e Dairdir).....	549
Mukaddime.....	549

Birinci Maksad	551
Birinci Esas	551
Şu Nükte-i Esasiyenin Hâtimesi	554
İkinci Esas	555
Üçüncü Esas	556
Dördüncü Esas	557
İkinci Maksad	561
Mukaddime	561
Birinci Esas	561
Mukaddime	562
Birinci Menba	562
İkinci Menba	563
Üçüncü Menba	564
Dördüncü Menba	564
İkinci Esas	565
Birinci Medar	565
İkinci Medar	565
Üçüncü Medar	565
Dördüncü Medar	566
Beşinci Medar	567
Altıncı Medar	567
Yedinci Medar	568
Sekizinci Medar	568
Dokuzuncu Medar	568
Onuncu Medar	569
Üçüncü Esas	572
Birinci Mesele	573
İkinci Mesele	573
Üçüncü Mesele	574
Üçüncü Esas'ın Netice ve Hulâsası	576

Dördüncü Esas	576
Birinci Mesele	576
İnce Remizli Bir Mesele	577
İkinci Mesele	578
Üçüncü Mesele	578
Remizli Bir Nükte	579
Dördüncü Mesele	580
İluzunç Söz (“Ene” ve “Zerre”den ibaret bir “Elif” bir “Nokta”dır.)	583
Birinci Maksad	583
İkinci Maksad (Tahavvülât-ı Zerrâta Dairdir.)	596
Mukaddime	596
Birinci Nokta	598
Birinci Mebhâs	598
İkinci Mebhâs	600
İkinci Nokta	602
Üçüncü Nokta	604
İluz Birinci Söz (Mi'râc-ı Nebeviyyeye Dairdir (aleyhissalâtü vesselâm)) ..	609
Birinci Esas (Mi'râc'ın sırrı lüzumu)	611
Birinci Temsîl	611
İkinci Temsîl	612
İkinci Esas (Hakikat-i Mi'râc nedir?)	614
Birincisi	614
İkinci Temsîl	616
Üçüncü Esas (Hikmet-i Mi'râc nedir?)	624
Birinci Temsîl	625
İkinci Temsîl	626

Dördüncü Esas (Mi'râcın semerâti ve faydası nedir?)	633
Birinci Meyve.....	633
İkinci Meyve.....	633
Üçüncü Meyve.....	634
Dördüncü Meyve.....	635
Beşinci Meyve.....	635
On Dokuzuncu ve Otuz Birinci Sözler'in Zeyli (Şakk-ı Kamer Mucizesine Dairdir.)	638
Birinci Nokta.....	638
İkinci Nokta	639
Üçüncü Nokta	639
Dördüncü Nokta.....	640
Beşinci Nokta	640
Üluz İkinci Söz.....	643
Birinci Mevkîf	643
Zeyl.....	654
İkinci Mevkîf	658
Birinci Maksad	658
İkinci Maksad	663
Hâtîme	666
Üçüncü Maksad	671
[Suâlin Birinci Şikkîna Cevap].....	671
Birinci İşaret	671
İkinci İşaret	671
Üçüncü İşaret	672
Dördüncü İşaret	673
Beşinci İşaret	673
[Suâlin İkinci Şikkîna Cevap].....	674

Birinci Remiz	674
İkinci Remiz	674
Üçüncü Remiz	675
Birinci Hüccet	675
İkinci Hüccet	676
Üçüncü Hüccet	676
Dördüncü Hüccet	676
Beşinci Hüccet	677
Dördüncü Remiz	677
Beşinci Remiz	681
Birinci Nokta	681
Üçüncü Mevkîf	683
Birinci Mebhâs	683
İkinci Mebhâs	688
Mühim Bir Suâl	695
Birinci Nükte	695
İkinci Nükte	696
Üçüncü Nükte	699
Dördüncü Nükte	701
Mukaddime	704
Birinci İşaret	705
İkinci İşaret	706
Üçüncü İşaret	706
Dördüncü İşaret	706
Beşinci İşaret	707
Altıncı İşaret	707
Yedinci İşaret	708
Sekizinci İşaret	708
Dokuzuncu İşaret	709
Tenbih	710
Münâcât	710

01uz Üçüncü Söz	712
Birinci Pencere	713
İkinci Pencere	714
Üçüncü Pencere	714
Dördüncü Pencere	715
Beşinci Pencere	715
Altıncı Pencere	716
Yedinci Pencere	718
Sekizinci Pencere	718
Dokuzuncu Pencere	719
Onuncu Pencere	719
On Birinci Pencere	720
On İkinci Pencere	721
On Üçüncü Pencere	722
On Dördüncü Pencere	722
On Beşinci Pencere	723
On Altıncı Pencere	723
On Yedinci Pencere	725
On Sekizinci Pencere	727
On Dokuzuncu Pencere	728
Yirminci Pencere	729
Yirmi Birinci Pencere	732
Yirmi İkinci Pencere	733
Yirmi Üçüncü Pencere	735
Yirmi Dördüncü Pencere	736
Yirmi Beşinci Pencere	737

Yirmi Altinci Pencere.....	738
Yirmi Yedinci Pencere.....	739
Yirmi Sekizinci Pencere.....	741
Yirmi Dokuzuncu Pencere.....	742
Otuzuncu Pencere.....	743
Otuz Birinci Pencere.....	746
Birinci Nokta.....	746
İkinci Nokta.....	747
Üçüncü Nokta.....	748
Otuz İkinci Pencere.....	748
Otuz Üçüncü Pencere.....	749
İhtar.....	750
Lemeat (Çekirdekler Çiçekleri)	752
Tenbih.....	753
İhtar.....	753
İfade-i Meram.....	754
ed-Dâî.....	755
Anglikan Kilisesi'ne Cevap.....	814
Konferans	816
Führist	841

Sözler

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَبِهِ نَسْتَعِينُ¹

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَىٰ

سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ أَلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ²

Ey kardeş!

Benden birkaç nasihat istedin.

Sen bir asker olduğun için, askerlik temsilatıyla, sekiz hikâyecikler ile birkaç hakikati nefsimle beraber dinle. Çünkü; ben nefsimi herkesten ziyâde nasihate muhtaç görüyorum. Vaktiyle sekiz âyetten istifade ettiğim “Sekiz Söz”ü, biraz uzunca nefsim'e demiştim. Şimdi kısaca ve avâm lisâniyla nefsim'e diyeceğim. Kim isterse beraber dinlesin.

¹ Ancak O'ndan yardım dileriz.

² Âlemlerin Rabbi, Rahman ve Rahîm Allah'a, üzerimizdeki hadd ü hesaba gelmez lütufları adedince hamd ü senâ.. bütün insanlığa rahmet ve kurtuluş vesilesi olarak gönderdiği habibi Hazreti Muhammed (*aléyhissalâtü vesselâm*)a, nezih aile fertlerine ve seçkin ashabına salât ü selam olsun.

Birinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

“Bismillâh” her hayrin başıdır.¹ Biz dahi başta ona başlarız. Bil ey nefsim! Şu mübarek kelime, İslâm nişanı olduğu gibi, bütün mevcudâtın lisân-ı hâl ile vird-i zebânidir.

“Bismillâh” ne büyük tükenmez bir kuvvet, ne çok bitmez bir bereket olduğunu anlamak istersen, şu temsili hikâyeciğe bak, dinle. Şöyled ki:

Bedevî Arap çöllerinde seyahat eden adama gerektir ki, bir kabile reisinin ismini alsın ve himâyesine gırsın. Tâ, şakîlerin şerrinden kurtulup hâcâtını tedarik edebilsin. Yoksa tek başıyla hadsiz düşman ve ihtiyacâtına karşı perişan olacaktır.

İşte böyle bir seyahat için iki adam sahraya çıkip gidiyorlar. Onlardan birisi mütevâzi idi, diğeri mağrur. Mütevâzii, bir reisin ismini aldı, mağrur almadı. Alanı her yerde selâmetle gezdi. Bir kâtiu't-tarîka rast gelse, der: “*Ben, filân reisin ismiyle gezerim.*” Şakî def olur, ilişemez. Bir çadırı girse, o nâm ile hürmet görür. Öteki mağrur, bütün seyahatinde öyle belâlar çeker ki, tarif edilmez. Daima titrer, daima dilencilik ederdi. Hem zelîl, hem rezîl oldu.

İşte ey mağrur nefsim! Sen o seyyahsın. Şu dünya ise, bir çöldür. Aczin ve fakrin hadsizdir.² Düşmanın, hâcâtın nihayetsizdir. Madem öyledir; şu sahanın Mâlik-i Ebedî'si ve Hâkim-i Ezelîsi'nin ismini al.. tâ, bütün kâinatın dilenciliğinden ve her hâdisâtın karşısında titremeden kurtulasın.

Evet, bu kelime öyle mübarek bir definedir ki; senin nihayetsiz aczin ve fakrin, seni nihayetsiz kudrete, rahmete raptedip Kadîr-i Rahîm'in dergâhında aczi, faklı en makbul bir şefaatçı yapar.

¹ Cenâb-ı Hakk'ın ismi zikredilmeyen bir işin eksik kalacağına dair bkz.: İbni Mâce, *nikâh* 19; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/359; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/127-128.

² Bkz.: Nisâ sûresi, 4/28.

Evet, bu kelime ile hareket eden, o adama benzer ki; askere kaydolur, devlet nâmına hareket eder. Hiçbir kimseden pervâsı kalmaz. “Kanun nâmına, devlet nâmına” der, her işi yapar, her şeye karşı dayanır.

Başa demişti: “Bütün mevcudât, lisân-ı hâl ile ‘Bismillâh’ der. Öyle mi? ”

Evet, nasıl ki görsen; bir tek adam geldi. Bütün şehir ahâlisini cebren bir yere sevk etti ve cebren işlerde çalışıyordu. Yakınen bilirsın; o adam kendi nâmiyla, kendi kuvvetiyle hareket etmiyor. Belki, o bir askerdir. Devlet nâmına hareket eder, bir padişah kuvvetine istinad eder.

Öyle de her şey, Cenâb-ı Hakk’ın nâmına hareket eder ki; zerreçikler gibi tohumlar, çekirdekler başlarında koca ağaçları taşıyor, dağ gibi yükleri kaldırıyorlar. Demek her bir ağaç “Bismillâh” der; hazine-i rahmet meyvelerinden ellerini dolduruyor, bizlere tablacılık ediyor. Her bir bostan “Bismillâh” der; matbaha-yı kudretten bir kazan olur ki, çeşit çeşit, pek çok, muhtelif lezîz taamlar, içinde beraber pişiriliyor. Her bir inek, deve, koyun, keçi gibi mübarek hayvanlar, “Bismillâh” der; rahmet feyzinden birer süt çeşmesi olur. Bizlere, Rezzâk nâmına en latîf, en nazif, âb-ı hayat gibi bir gıdayı takdim ediyorlar. Her bir nebat ve ağaç ve otların ipek gibi yumuşak kök ve damarları, “Bismillâh” der; sert olan taş ve toprağı deler geçer. “Allah nâmına, Rahmân nâmına” der, her şey ona musahhar olur.

Evet, havada dalların intişârı ve meyve vermesi gibi, o sert olan taş ve topraktaki köklerin kemâl-i suhûletle intişâr etmesi ve yer altında yemiş vermesi, hem şiddet-i hararete karşı aylarca nâzik, yeşil yaprakların yaş kalması, tabiiyyûnun ağızına şiddetle tokat vuruyor. Kör olası gözüne parmağını sokuyor ve diyor ki:

“En güvendiğin salâbet ve hararet dahi, emir tahtında hareket ediyorlar ki; o ipek gibi yumuşak damarlar, birer asâ-yı Mûsâ (*aleyhisselâm*) gibi; ^{فَقُلْنَا} اصْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَر¹ emrine imtisâl ederek, taşları şakk eder. Ve o sigara kâğıdı gibi ince nâzenin yapraklar, birer âzâ-yı İbrahim (*aleyhisselâm*) gibi ateş saçan hararete karşı, ^{يَا نَارُ كُوبِي بَرَدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ}² âyetini okuyorlar.”

Madem her şey mânen “Bismillâh” der. Allah nâmına, Allah’ın nimetlerini getirip bizlere veriyorlar. Biz dahi “Bismillâh” demeliyiz. Allah nâmına

¹ “(Bir zaman da Mûsâ, kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı.) Biz de: ‘Asâni taşa vur!’ demişti.” (Bakara sûresi, 2/60).

² “(Ateşe şöyle ferman ettik Biz:) Ey ateş! Dokunma İbrahim'e! Serin ve selâmet ol ona!” (Enbiyâ sûresi, 21/69).

vermeliyiz, Allah nâmına almalıyız. Öyle ise, Allah nâmına vermeyen gafil insanlardan almamalıyız.¹

Suâl: Tablacı hükmünde olan insanlara bir fiyat veriyoruz. Acaba asıl mal sahibi olan Allah, ne fiyat istiyor?

Ekleme: Evet, o Mün'im-i Hakiki, bizden o kıymettar nimetlere, mallara bedel istediği fiyat ise; üç şeydir:

Biri zikir, biri şükür, biri fikirdir. Başta “*Bismillâh*” zikirdir. Âhirde “*Elhamdülillâh*” şükürdür. Ortada, “Bu kıymettar harika-yı sanat olan nimetler; Ehad-i Samed'in mucize-i kudreti ve hediye-i rahmeti olduğunu düşünmek ve derk etmek” fikirdir.

Bir padişahın kıymettar bir hediyesini sana getiren bir miskin adamın ayağını öpüp, hediye sahibini tanımadan ne derece belâhet ise, öyle de; zâhirî mün'imleri medih ve muhabbet edip, Mün'im-i Hakiki'yi unutmak ondan bin derece daha belâhettir.

Ey nefis! Böyle ebleh olmamak istersen; Allah nâmına ver.. Allah nâmına al.. Allah nâmına başla.. Allah nâmına işle..² vesselâm.

¹ Bkz.: “Allah adına kesilmeyen hayvanın etini yemeyin!” (En’âm sûresi, 6/121); “Ey iman edenler! Sadaka verdığınız kimselere minnet etmek, incitmek suretiyle o sadakalarınızı boşça bırakmayın. Allah'a da, ahirete de inanmadığı hâlde sîrf insanlara gösteriş yapmak için malını harcayan kimsenin durumuna düşmeyin.” (Bakara sûresi, 2/264).

² Bu tür fiilleri Allah için yapanın, kâmil imanı elde edecekine dair bkz.: Tirmizi, *sünnet* 15; Ebû Dâvûd, *kıymet* 60; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/438, 440.

On Dördüncü Lem'a'nın İkinci Makamı

(Makam münasebetiyle buraya alınmıştır.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ in binler esrârından altı sırrına dâirdir.

İhtar: Besmelenin rahmet noktasında parlak bir nûru, sönüük akılma uzaktan göründü. Onu, kendi nefsim için nota sûretinde kaydetmek istedim. Ve yirmi-otuz kadar sırlar ile, o nûrun etrafında bir dâire çevirmek ile avlamak ve zaptetmek arzu ettim. Fakat maatteessüf şimdilik o arzuma tam muvaffak olamadım; yirmi-otuzdan beş-altıya indi.

“Ey insan!” dediğim vakit, nefsimi murad ediyorum. Bu ders kendi nefsimde has iken, rûhen benimle münâsebettar ve nefsi nefsimden daha hüşyâr zâtârlara, belki medâr-ı istifâde olur niyetiyle, “On Dördüncü Lem'a'nın İkinci Makamı” olarak, müdakkik kardeşlerimin tasviplerine havale ediyorum. Bu ders akıldan ziyâde kalbe bakar, delilden ziyâde zevke nâzırıdır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَائِكَةِ إِنِّي أُلْقَى إِلَيْكُمْ كِتَابٌ كَرِيمٌ وَإِنَّهُ مِنْ
سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ¹

Şu makamda birkaç sıra zikredilecektir.

Birinci Sır

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ in bir cilvesini şöyle gördüm ki:

Kâinat sîmâsında, arz sîmâsında ve insan sîmâsında birbiri içinde birbirinin nümunesini gösteren üç sikke-i rubûbiyet var.

¹ “(Hz. Süleyman’ın mektubunu alan Sebe’ Kralıçesi Belkis:) ‘Değerli danışmanlarım! Bana çok önemli bir mektup gönderildi.’ Mektup Süleyman’dandır ve ‘Rahmân ve Rahîm Allah’ın adıyla” diye başlamaktadır.” (Nemlî süresi, 27/29-30)

✓ **Biri:** Kâinatın hey'et-i mecmuasındaki teâvün, tesânûd, teânuk, tecâvüpten tezâhür eden sikke-i kübrâ-yı ulûhiyyettir ki, ^{بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ}¹ ona bakıyor.

✓ **İkincisi:** Küre-i arz sîmâsında nebâtât ve hayvanâtın tedbir ve terbiye ve idaresindeki teşâbüh, tenâsüb, intizam, insicam, lütuf ve merhametten tezâhür eden sikke-i kübrâ-yı rahmâniyyettir ki, ^{بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ}² ona bakıyor.

✓ Sonra, insanın mâhiyet-i câmiasının sîmâsında letâif-i re'fet ve dekâik-i şefkat ve şuâât-i merhamet-i ilâhiyeden tezâhür eden sikke-i ulyâ-yı rahîmiyyettir ki, ^{بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ}² deki ona bakıyor.

Demek ^{بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ} sayfa-yı âlemde bir satır-ı nûrânî teşkil eden üç sikke-i ehadiyetin kudsî unvanıdır. Ve kuvvetli bir hayatdır ve parlak bir hattıdır. Yâni, ^{بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ} yukarıdan nûzûl ile semere-i kâinat ve âlemin nûsha-yı musağgarası olan insana ucu dayanıyor. Ferş'i Arş'a bağlar. İnsânî arşa çıkmaya bir yol olur.

İkinci Sır

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, hadsiz kesret-i mahlûkatta tezâhür eden vâhidiyet içinde ukûlü boğmamak için, daima o vâhidiyet içinde ehadiyet cilvesini gösteriyor. Yâni, meselâ, nasıl ki güneş ziyâsiyla hadsiz eşyayı ihâta ediyor. Mecmû-u ziyâsında güneşin zâtını mülâhaza etmek için, gayet geniş bir tasavvur ve ihâtalı bir nazar lâzım olduğundan, güneşin zâtını unutturmamak için, her bir parlak şeye güneşin zâtını aksi vasıtasiyla gösteriyor. Ve her parlak şey kendi kabiliyetince güneşin cilve-i zâtîsiyle beraber ziyâsi, harareti gibi hâssalarını gösteriyor. Ve her parlak şey, güneşin bütün sıfâtiyla, kabiliyetine göre gösterdiği gibi; güneşin ziyâ ve hararet ve ziyâdaki elvân-ı seb'a gibi keyfiyâtlarının her birisi dahi, umum mukabilindeki şeyleri ihâta ediyor. Öyle de, ^{وَلِلَّهِ الْمُثْلُدُ الْأَعْلَى}² temsilde hatâ olmasın- ehadiyet ve samediyet-i ilâhiye, her bir şeyle husûsan zîhayatta, husûsan insanın mâhiyet aynasında bütün esmâsiyla bir cilvesi olduğu gibi; vahdet ve vâhidiyet cihetiyle dahi mevcûdât ile alâkadar her bir ismi bütün mevcûdâtı ihâta ediyor. İşte vâhidiyet içinde ukûlü boğmamak ve kalbler Zât-ı Akdes'i unutmamak için, daima vâhidiyetteki sikke-i ehadiyeti nazara veriyor ki, o sikkenin üç mühim ukdesini irâe eden ^{بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ} dir.

¹ Allah'ın adıyla

² "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

ÜÇÜNCÜ SIR

Şu hadsiz kâinatı şenlendiren, bilmüşâhede rahmettir. Ve bu karanlıklı mevcûdâti ışıklandıran, bilbedâhe yine rahmettir. Ve bu hadsiz ihtiyâcât içinde yuvarlanan mahlûkati terbiye eden, bilbedâhe yine rahmettir. Ve bir ağacın bütün hey'etyle meyvesine müteveccih olduğu gibi, bütün kâinatı insana müteveccih eden ve her tarafta ona baktıran ve muâvenetine koşturan, bilbedâhe rahmettir. Ve bu hadsiz fezâyî ve boş ve hâlî âlemi dolduran, nurlandıran ve şenlendiren, bilmüşâhede rahmettir. Ve bu fânî insanı ebede namzed eden ve ezelî ve ebedî bir Zât'a muhâtap ve dost yapan, bilbedâhe rahmettir.

Ey insan! Madem rahmet böyle kuvvetli ve câzibedâr ve sevimli ve medetkâr bir hakikat-i mahbûbedir; بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ de, o hakikate yapış ve vahşet-i mutlakadan ve hadsiz ihtiyâcâtın elemlerinden kurtul. Ve O Sultan-ı Ezel ve Ebed'in tahtına yanaş ve o rahmetin şefkatıyla, şefaatiyle ve şuââatiyle o Sultan'a muhâtap ve halil ve dost ol!

Evet, kâinatın envâını hikmet dâiresinde insanın etrafında toplayıp bütün hâcâtına kemâl-i intizam ve inâyet ile koşturmak, bilbedâhe iki hâletten birisidir. Ya kâinatın her bir nev'i kendi kendine insanı tanıyor. Ona itaat ediyor, muâvenetine koşuyor. Bu ise yüz derece akıldan uzak olduğu gibi, çok muhâlâti intâc ediyor, insan gibi bir âciz-i mutlakta, en kuvvetli bir Sultan-ı Mutlak'ın kudreti bulunmak lâzım geliyor. Veyahut, bu kâinatın perdesi arkasında bir Kadır-i Mutlak'ın ilmi ile bu muâvenet oluyor. Demek kâinatın envâî, insanı tanıyor değil; belki insanı bilen ve tanıyan, merhamet eden bir Zât'ın tanımاسının ve bilmesinin delilleridir.

Ey insan! Aklını başına al. Hiç mümkün müdür ki, bütün envâ-ı mahlûkati sana müteveccihen muâvenet ellerini uzattıran ve senin hâcetlerine "Lebbeyk!" dedirten Zât-ı Zülcelâl; seni bilmesin, tanımasın, görmesin? Madem seni biliyor, rahmetiyle bildiğini bildiriyor. Sen de O'nu bil, hürmetle bildiğini bildir ve katyen anla ki; senin gibi zayıf-ı mutlak, âciz-ı mutlak, fâkir-ı mutlak, fânî, küçük bir mahlûka bu koca kâinatı musahhar etmek ve onun imdadına göndermek; elbette hikmet ve inâyet ve ilim ve kudreti tazammun eden hakikat-i rahmettir. Elbette böyle bir rahmet, senden külli ve hâlis bir şükür ve ciddî ve sâfi bir hürmet ister. İşte o hâlis sükrün ve o sâfi hürmetin tercümanı ve unvanı olan بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ i de. O rahmetin vusûlüne vesîle ve o Rahmân'ın dergâhında şefaatçı yap.

Evet, rahmetin vücudu ve tahakkuku, güneş kadar zâhirdir. Çünkü nasıl merkezi birnakış, her taraftan gelen atkı ve iplerin intizâminden ve vaziyetlerinden hâsil oluyor. Öyle de, bu kâinatın dâire-i kübrâsında bin bir ism-i ilâhînin cilvesinden uzanan nûrânî atkilar, kâinat sîmâsında öyle bir sikke-i rahmet içinde bir hâtem-i rahîmiyeti ve bir nakş-i şefkatî dokuyor ve öyle bir hâtem-i inâyeti nescediyor ki, güneşten daha parlak kendini akillara gösteriyor.

Evet, şems ve kameri, anâsır ve meâdini, nebâtât ve hayvanâti, birnakş-i âzamın atkı ipleri gibi, o bin bir isimlerin şuâlarıyla tanzim eden ve hayatı hâdim eden ve nebâtî ve hayvânî olan umum vâlidelerin gayet şirin ve fedâ-kârâne şefkatleriyle şefkatini gösteren¹ ve zevil hayatı, hayatı insâniyeye mu-sahhar eden ve ondan rubûbiyet-i ilâhiyenin gayet güzel ve şirin birnakş-i âzamını ve insanın ehemmiyetini gösteren ve en parlak rahmetini izhâr eden o Rahmân-ı Zülçemâl, elbette kendi istiğnâ-yı mutlakâna karşı rahmetini, ihtiyâc-ı mutlak içindeki zîhayata ve insana makbul bir şefaatçı yapmış. Ey insan! Eğer insan isen, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ de; O şefaatçiyi bul.

Evet, rûy-u zeminde dört yüz bin muhtelif ayrı ayrı nebâtâtın ve hayvanâtin tâifelerini; hiçbirini unutmuyarak, şaşırmayarak, vakti vaktine, kemâl-i intizam ile, hikmet ve inâyet ile terbiye ve idare eden ve küre-i arzin sîmâsında hâtem-i ehadiyeti vaz'eden; bilbedâhe, belki bilmüşâhede rahmettir. Ve o rahmetin vücudu, bu küre-i arzin sîmâsında mevcûdâtın vücûdları ka-dar kat'ı olduğu gibi, o mevcûdât adedince tahakkukunun delilleri var.

Evet, zeminin yüzünde öyle bir hâtem-i rahmet ve sikke-i ehadiyet bulunduğu gibi, insanın mâhiyet-i mâneviyesinin sîmâsında dahi öyle bir sikke-i rahmet vardır ki; küre-i arz sîmâsında sikke-i merhamet ve kâinat sîmâsında sikke-i uzmâ-yı rahmetten daha aşağı değil. Âdetâ bin bir ismin cilvesinin bir nokta-yı mihrâkiyesi hükmünde bir câmiiyeti var.

Ey insan! Hiç mümkün müdür ki, sana bu sîmâyı veren ve o sîmâda böyle bir sikke-i rahmeti ve bir hâtem-i ehadiyeti vaz'eden Zât, seni başı boş bırakısın,² sana ehemmiyet vermesin, senin harekâtına dikkat etmesin, sana müteveccih olan bütün kâinatı abes yapsın,³ hilkat şeceresini, meyvesi çürük, bozuk ehemmiyetsiz bir ağaç yapsın. Hem hiçbir cihetle şüphe kabul etmeyen ve

¹ Mahlukatta bulunan acıma hissini; Cenâb-ı Hakk'ın yüz rahmetinden sadece birinin, bütün mahlukat arasında taksim edilmiş hâli olduğuna dair bkz.: Buhârî, edeb 19; Müslüm, teûbe 17, 20, 21.

² Bkz.: "İnsan başı boş bırakılacağını mı sanır?" (Kiyâmet sûresi, 75/36)

³ Bkz.: "Bizim sizî boşuna yarattığımızı, Bizim huzurumuza dönüp hesap vermeyeceğinizi mi sandınız?" (Mü'minûn sûresi, 23/115)

hicbir veçhile noksaniyeti olmayan, güneş gibi zâhir olan rahmetini ve ziyâ gibî görünen hikmetini inkâr ettirsin. Hâşâ!..

Ey insan! Bil ki, o rahmetin arşına yetişmek için bir mi'râc var. O mi'râc, بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ dir. Ve bu mi'râc ne kadar ehemmiyetli olduğunu anlamak isterSEN, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın yüz on dört sûrelerinin başlarına ve hem bütün mübarek kitapların ibtidâlarına ve umum mübarek işlerin mebedde'lerine bak. Ve besmelenin azamet-i kadrine en katî bir hüccet şudur ki; İmam Şâfiî (radîyallâhu anh) gibi çok büyük müctehidler demişler: "Besmele tek bir âyet olduğu hâlde, Kur'ân'da yüz on dört defa nâzil olmuştur."¹

Dördüncü Sır

Hadsiz kesret içinde vâhidîyet tecellisi, hitâb-² إِيَّاكَ نَعْبُدُ demekle herkese kâfi gelmiyor. Fikir dağlıyor. Mecmûundaki vahdet arkasında Zât-ı Ehadiyet'i mülâhaza edip إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ³ demeğe küre-i arz vüs'atinde bir kalb bulunmak lâzım geliyor. Ve bu sirra binâen, cüz'iyatta zâhir bir sûrette sikke-i ehadiyeti gösterdiği gibi; her bir nevide sikke-i ehadiyeti göstermek ve Zât-ı Ehad'i mülâhaza ettirmek için, hâtem-i rahmâniyet içinde bir sikke-i ehadiyeti gösteriyor; tâ kûlfetsiz herkes her mertebede إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ deyip doğrudan doğruya Zât-ı Akdes'e hitap ederek müteveccih olsun.

İşte Kur'ân-ı Hakîm bu sırr-ı azîmi ifâde içindir ki; kâinatın daire-i âzamından.. meselâ; semâvât ve arzin hilkatinden bahsettiği vakit, birden en küçük bir dâireden ve en dakik bir cüz'îden bahseder; tâ ki, zâhir bir sûrette hâtem-i ehadiyeti göstersin. Meselâ; hilkat-i semâvât ve arzdan bahsi içinde, hilkat-i insandan ve insanın sesinden ve sîmâsında dekâik-i nîmet ve hikmetten bahis açar. Tâ ki fikir dağılmışın, kalb boğulmasın, ruh Ma'bûd'unu doğrudan doğruya bulsun.

Meselâ: وَمَنْ أَيَّاهُ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاحْتِلَافُ أَسْتِكْمٍ وَأَلْوَانِكُمْ⁴ âyeti mezkûr hakikati mucizâne bir sûrette gösteriyor. Evet, hadsiz mahlûkatta ve

¹ Bkz.: eş-Şâfiî, el-Ümm 1/208; el-Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân 1/8; el-Gazâlî, el-Müstâsfâ 1/82; İbnü'l-Cevzî, et-Tahkîk fî ehâdîsî'l-hilâf 1/345-347; ez-Zeylâî, Nasbu'r-râye 1/327.

² "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet ederiz." (Fâtîha sûresi, 1/5)

³ "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız." (Fâtîha sûresi, 1/5)

⁴ "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisânlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır." (Rûm sûresi, 30/22)

nihayetsiz bir kesrette vahdet sikkeleri; mütedâhil dâireler gibi en büyüğünden, en küçük sikkeye kadar envâî ve mertebeleri vardır. Fakat o vahdet, ne kadar olsa yine kesret içinde bir vahdettir. Hakikî hitabı tam temin edemiyor. Onun için, vahdet arkasında ehadiyet sikkesi bulumak lâzımdır. Tâ ki, kesreti hatırlaya getirmesin. Doğrudan doğruya Zât-ı Akdes'e karşı kalbe yol açın. Hem sikke-i ehadiyete nazarları çevirmek ve kalbleri celb etmek için, o sikke-i ehadiyet üzerinde gayet câzibedâr bir naklı ve gayet parlak bir nur ve gayet şirin bir halâvet ve gayet sevimli bir cemâl ve gayet kuvvetli bir hakikat olan rahmet sikkесini ve rahîmiyet hâtemini koymuştur. Evet, o rahmetin kuvvetidir ki, zîşurun nazarlarını celbeder, kendine çeker ve ehadiyet sikkесine îsâl eder. Ve Zât-ı Ehadiyet'i mülâhaza ettirir ve ondan *إِنَّا نَعْبُدُ وَإِنَّا نَسْتَعِينُ*¹ de ki hakikî hitaba mazhar eder.

İşte *بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ* Fâtiha'nın fihristesi ve Kur'ân'ın mücmel bir hülâsası olduğu cihetle, bu mezkûr sırr-ı azîmin unvanı ve tercümanı olmuş. Bu unvanı eline alan, rahmetin tabakâtında gezebilir. Ve bu tercümanı konuşturan, esrâr-ı rahmeti öğrenir ve envâr-ı rahîmiyeti ve şefkati görür.

Beşinci Sir

- إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَى صُورَةِ الرَّحْمَنِ¹ - Bir hadîs-i şerifte vârid olmuş ki:

Bu hadîsi, bir kısım ehl-i tarîkat, akâid-i îmâniyeye münâsib düşmeyen acîp bir tarzda tefsir etmişler. Hattâ onlardan bir kısım ehl-i aşk, insanın sîmâ-yı mânevîsine bir sûret-i Rahmân nazarıyla bakmışlar. Ehl-i tarîkatin ekserinde sekr, ehl-i aşkın çoğunda istîgrâk ve iltibâs olduğundan, hakikate muhâlif telâkkilerinde belki mâzurdurlar. Fakat, aklı başında olanlar, fikren onların esâs-ı akâide münâfi olan mânâlarını kabul edemez. Etse hatâ eder.

Evet, bütün kâinatı bir saray, bir ev gibi muntazam idare eden ve yıldızları zerreler gibi hikmetli ve kolay çeviren ve gezdiren ve zerrâti muntazam memurlar gibi istihdam eden Zât-ı Akdes-i İlâhi'nin şeriki, nazîri, ziddi, niddi olmadığı gibi *لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ*² sırrıyla, sûreti, misli, misâli,

¹ “Şüphesiz Allah Teâlâ, insanı Rahmân sûretinde yaratmıştır.” Buhârî, *isti'zân* 1; Müslim, *bîrr* 115, *cennet* 28; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/244, 251, 315, 323, 434, 463, 519.

² “O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O her şeyi hakkıyla işitir ve görür.” (*Şûrâ* sûresi, 42/11)

وَلَهُ الْمَثُلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْغَنِيُّ¹ simîyla mesel ve temsil ile, şuûnâtına ve sıfât ve esmâsına bakılır. Demek mesel ve temsil, şuûnât nokta-yı nazarda vardır. Şu mezkûr hadîs-i şerîf çok makâsından birisi şudur ki: İnsan, ism-i Rahmân'ı tamamıyla gösterir bir sûrettedir. Evet, sabıkân beyan ettiğimiz gibi, kâinatın sîmâsında bin bir ismin şuâlalarından tezâhür eden ism-i Rahmân göründüğü gibi; zemin yüzünün sîmâsında rubûbiyet-i mutlaka-yı ilâhiyenin hadsiz cilveleriyle tezâhür eden ism-i Rahmân gösterildiği gibi; insanın sûret-i câmiâsında küçük bir mikyasta zeminin sîmâsı ve kâinatın sîmâsı gibi yine o ism-i Rahmân'ın cilve-i etememini gösterir demektir.

Hem işaretettir ki; Zât-ı Rahmân-ı Rahîm'in delilleri ve aynaları olan zîhat ve insan gibi mazharlar, o kadar o Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'a delâletleri kat'î ve vâzih ve zâhirdir ki, güneşin timsâlini ve aksini tutan parlak bir ayna parlaklığına ve delâletinin vuzûhuna işareten "O ayna güneştir." denildiği gibi, "İnsanda sûret-i Rahmân var." vuzûh-u delâletine ve kemâl-i münâsebetine işareten denilmiş ve denilir. Ve ehl-i vahdetü'l-vücûdun mûtedil kısmı 2 bu sırra binâen, bu delâletin vuzûhuna ve bu münâsebetin kemâline bir unvan olarak demişler.

اللَّهُمَّ يَا رَحْمَنُ يَا رَحِيمٌ بِحَقِّ سُبْنِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ارْحَمْنَا كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَنِنَا
وَفَهْمْنَا أَسْرَارَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَنِنَا كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَنِنَا أَمِينٌ³

Altıncı Sir

Ey hadsiz acz ve nihayetsiz fakr içinde yuvarlanan bîçâre insan! Rahmet ne kadar kıymettar bir vesile ve ne kadar makbul bir şefaatçı olduğunu bununla anla ki: O rahmet, öyle bir Sultân-ı Zülcelâl'e vesiledir ki, yıldızlarla zer-rât beraber olarak kemâl-i intizam ve itaatle –beraber– ordusunda hizmet ediyorlar. Ve o Zât-ı Zülcelâl'in ve o Sultân-ı Ezel ve Ebed'in istiğnâ-yı zâtîsi var. Ve istiğnâ-yı mutlak içindedir. Hiçbir cihetle kâinata ve mevcudata ihtiyacı

¹ "Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O Allah'ındır. O Aziz ve Hakkîmdir: Mutlak gâliptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Rûm sûresi, 30/27). Ayrıca Nahl sûresi, 16/60. âyeti de aynı hususu biraz değişik lafızla ifade etmektedir.

² Vücûd-u Vâcib'e nisbeten başka şeylere vücûd denilmemeli.. onlar vücûd unvanına lâyik degillerdir..

³ Ey Rahmân, Rahîm Allahım! 'Bismillâhirrahmânirrahîm'in hakkı için, rahîmiyetine yaraşır şekilde bize merhamet et ve rahmânîyetine yaraşır şekilde, bize 'Bismillâhirrahmânirrahîm'in sırlarını anlamayı temin et.

olmayan bir Ganiyy-i ale'l-itlak'tır. Ve bütün kâinat tahtı emir ve idaresinde ve heybet ve azameti altında nihayet itaatte, celâline karşı tezellüldedir.

İşte rahmet, seni –Ey insan!– o Müstağni-i ale'l-itlak'ın ve Sultân-ı Sermedî'nin huzuruna çıkarır ve O'na dost yapar. Ve O'na muhatab eder. Ve sevgili bir abd vaziyetini verir. Fakat, nasıl sen güneşe yetişemiyorsun, çok uzaksın, hiçbir cihetle yanaşamıyorsun. Fakat güneşin ziyâsı, güneşin aksını, cilvesini senin âyinen vasıtıyla senin eline verir, öyle de: O Zât-ı Akdes'e ve o Şems-i Ezel ve Ebed'e biz çendan nihayetsiz uzağız, yanaşamayız; fakat O'nun zi-yâ-yı rahmeti, O'nu bize yakın ediyor.

İşte ey insan! Bu rahmeti bulan, ebedî tükenmez bir hazine-i nur buluyor. O hazîneyi bulmasının çaresi: Rahmeten en parlak bir misâli ve mümessili ve o rahmetin en belîg bir lisânı ve dellâlı olan ve rahmeten li'l-âlemîn unvanıyla Kur'ân'da tesmiye edilen Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ın sünnetidir ve tebâiyyetidir. Ve bu rahmeten li'l-âlemîn olan rahmet-i mücessemeye vesile ise, salavâttır. Evet, salavâtin mânâsı rahmettir. Ve o zîhayat mücessem rahmete, rahmet duası olan salavât ise; o rahmeten li'l-âlemîn'in vusûlüne vesi-ledir.¹ Öyle ise; sen salavâti kendine, o rahmeten li'l-âlemîn'e vesile yap ve o Zât'ı da rahmet-i Rahman'a vesile ittihaz et.

Umum ümmetin, rahmeten li'l-âlemîn olan Aleyhissalâtü Vesselâm hakkında hadsiz bir kesretle rahmet mânâsiyle salavât getirmeleri, rahmet ne kadar kıymettar bir hediye-i ilâhiye ve ne kadar geniş bir dairesi olduğunu parlak bir sûrette isbat eder.

Elhâsil: Hazine-i rahmetin en kıymettar pırlantası ve kapıcısı Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) olduğu gibi, en birinci anahtarları dahi,

سُبْمِ الَّهُ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ dir. Ve en kolay bir anahtarları da salavâttır.

اللَّهُمَّ بِحَقِّ أَسْرَارِ سُبْمِ الَّهُ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ كَمَا يُلِيقُ بِرَحْمَتِكَ
وَبِرَحْمَتِهِ، وَعَلَى إِلَهٍ وَأَضْحَاهٍ أَجَمِيعِينَ. وَإِذْخَنْنَا رَحْمَةً تَغْيِيبًا عَنْ رَحْمَةٍ مَّنْ سُوَّاكَ مِنْ حَلْقَكَ أَمِينٌ²

شَبَّحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

¹ Peygamber Efendimiz'e (*sallâlahü aleyhi ve sellem*) salât ü selâm getirmenin önemine dair bkz.: Ahzâb süresi, 33/56; Müslim, salât 11, 70; Tirmîzî, vitr 21; Ebû Dâvûd, salât 36, 201, vitr 26; Nesâî, cum'a 5, ezan 37, sehv 55; İbn Mâce, ikâmetü's-salât 79; Dârimî, salât 206, rikâk 58; Müsned 2/168, 375, 485, 3/102, 445, 4/8.

² "Allahim! 'Bismillâhirrahmânirrahîm' in sîrlarının hakkı için, âlemleler rahmet olarak gönderdiği zâta ve bütün âl ve ashabına, Senin rahmetine ve onun hürmetine yaraşır bir şekilde salât ve selâm et. Bize de, öyle bir rahmetle merhamet et ki, Senden gayrı, mahlükatından hiç kimseňin merhametine muhtaç olmayalım."

³ "(Melekler:) 'Sübhangın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyle bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara süresi, 2/32)

İkinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ¹

İmanda ne kadar büyük bir saadet ve nimet ve ne kadar büyük bir lezzet ve rahat bulunduğuunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir vakit iki adam; hem keyif, hem ticaret için seyahate giderler. Biri hodbin, tâlihsiz, bir tarafa; diğeri, hudâbîn, bahtiyar, diğer tarafa sülük eder, giderler.

Hodbîn adam, hem hodgâm, hem hodendîş, hem bedbin olduğundan, bedbinlik cezası olarak nazarda pek fenâ bir memlekete düşer. Bakar ki; her yerde âciz bîçâreler, zorba müthiş adamların ellerinden ve tahribatlarından vâveylâ ediyorlar. Bütün gezdiği yerlerde böyle hazır, elîm bir hâli görür. Bütün memleket bir mâtemhâne-i umumî şeklini almış. Kendisi, şu elîm ve muzlim hâleti hissetmemek için sarhoşluktan başka çare bulamaz. Çünkü herkes ona düşman ve ecnebi görünüyor. Ve ortalıkta dahi, müthiş cenazeleri ve me'yûsâne ağlayan yetimleri görür. Vicdanı, azab içinde kalır.

Diğeri; hudâbîn, hudâ-perest ve hakendîş, güzel ahlaklı idi ki; nazarda pek güzel bir memlekete düştü. İşte bu iyi adam, girdiği memlekette bir umumî şenlik görüyor. Her tarafta bir sürûr, bir şehrâyîn, bir cebze ve neşe içinde zikirhâneler... Herkes ona dost ve akraba görünür. Bütün memlekette yaşasınlar ve teşekkürler ile bir terhisât-ı umûmiye şenliği görüyor. Hem tekbir ve tehlil ile mesrûrâne ahz-ı asker için bir davul, bir müsikî sesi iştiyor. Evvelki bedbahtin, hem kendi hem umum halkın elemi ile müteellim olmasına bedel; şu bahtiyar, hem kendi hem umum halkın sürüru ile mesrur ve müferrah olur. Hem güzelce bir ticâret eline geçer, Allah'a şükreder.

Sonra döner, öteki adama rast gelir, hâlini anlar. Ona der: "Yahu sen divâne olmuşsun. Bâtinindaki çırkinlikler, zâhirine aksetmiş olmalı ki; gülmeyi ağlamak, terhisâtı soymak ve talan etmek tevehhüm etmişsin. Aklını başına al, kalbini

¹ "O müttakiler ki görünmeyen âleme inanırlar." (Bakara süresi, 2/3).

temizle. Tâ, şu musibetli perde senin nazarından kalksın. Hakikati görebilesin. Zira nihayet derecede âdil, merhametkâr, raiyet-perver, muktedir, intizam-perver, müşfik bir melikin memleketi, hem bu derece göz önünde âsâr-ı terakkiyât ve kemâlât gösteren bir memleket, senin vehminin gösterdiği surette olamaz.”

Sonra o bedbahtin aklı başına gelir; nedamet eder. “Evet, ben işaretten di-vâne olmuştum. Allah senden razı olsun ki, cehennemî bir hâletten beni kurtardın.” der.

Ey nefsim! Bil ki; evvelki adam kâfirdir veya fâsık, gafildir. Şu dünya onun nazarında bir mâtemhâne-i umûmiyedir. Bütün zîhayat, firak ve zevâl sillesiyle ağlayan yetimlerdir. Hayvan ve insan ise, ecel pençesiyle parçalanan kimsesiz başıbozuklardır. Dağlar ve denizler gibi büyük mevcudât; ruhsuz, müthiş ce-nazeler hükmündedirler. Daha bunun gibi çok elîm, ezici, dehşetli evham, kûfründen ve dalâletinden neşet edip, onu mânen tâzib eder.

Diğer adam ise mümindir. Cenâb-ı Hâlik’ı tanır, tasdik eder. Onun na-zarında şu dünya bir zikirhâne-i Rahmân, bir tâlimgâh-ı beser ve hayvan ve bir meydan-ı imtihân-ı ins ü cândır. Bütün vefiyât-ı hayvaniye ve insaniye ise terhisattır.

Vazife-i hayatını bitirenler bu dâr-ı fâniden, mânen mesrûrâne, dağdağa-sız diğer bir âleme giderler. Tâ, yeni vazifedârlara yer açılsın, gelip çalışınlar.

Bütün tevellüdât-ı hayvaniye ve insaniye ise, ahz-ı askere, silâh altına, vazife başına gelmektir. Bütün zîhayat birer muvazzaf mesrur asker, birer müstakîm memnun memurlardır. Bütün sadâlar ise, ya vazife başlamasın-daki zikir ve tesbih ve paydostan gelen şükür ve tefrîh veya işlemek neşesin-den neşet eden nağamâttr. Bütün mevcudât, o müminin nazarında, Seyyid-i Kerîm’inin ve Mâlik-i Rahîm’inin birer mûnis hizmetkârı, birer dost memuru, birer şîrin kitabidir. Daha bunun gibi pek çok latîf, ulvî ve lezîz, tatlı hakikat-ler, imanından tecelli eder, tezahür eder.

Demek, iman bir mânevî tûbâ-yı cennet¹ çekirdeğini taşıyor. Küfür ise mânevî bir zakkum-u cehennem² tohumunu saklıyor.

Demek selâmet ve emniyet, yalnız İslâmîyet’tे ve imandadır. Öyle ise, biz daima: الْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى دِينِ الإِسْلَامِ وَكَمَالِ الإِيمَانِ³ demeliyiz..

¹ Tûbâ’nın, cennetteki bir ağaç olduğuna dair bzk.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/183; İbni Hibbân, *es-Sahîh* 16/429, 430; et-Taberânî, *el-Mu’cemü'l-kebir* 17/127, 128.

² Zakkum ağıacı için bzk.: İsrâ sûresi, 17/60; Sâffât sûresi, 37/62-65; Duhân sûresi, 44/43-44; Vâkiâ sûresi, 56/ 51-53; Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 42, *kader* 10; Tirmîzî, *tefsîru sûre* (17) 4.

³ Bize ihsan ettiği İslâm Dini ve tam, yüksek iman nimeti sebebiyle Rabbimize hamd olsun.

Üçüncü Süz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا^۱

İbadet, ne büyük bir ticaret ve saadet; *fishk ve sefâhet*, ne büyük bir hâsret ve helâket olduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir vakit iki asker, uzak bir şehire gitmek için emir alıyorlar. Beraber giderler, tâ yol ikilesir. Bir adam orada bulunur. Onlara der: “Şu sağıdaki yol, hiç zararı olmamakla beraber, onda giden yolculardan ondan dokuzu büyük kâr ve rahat görür. Soldaki yol ise, menfaati olmamakla beraber, on yolcusundan dokuzu zarar görür. Hem ikisi, kısa ve uzunlukta birdirler. Yalnız bir fark var ki; intizamsız, hükümtsiz olan sol yolun yolcusu çantasız, silâhsız gider. Zâhirî bir hiffet, yalancı bir rahatlık görür. İntizam-ı askerî altındaki sağ yolun yolcusu ise, mugaddî hülâsalardan dolu dört okkalık bir çanta ve her adüvvü alt ve mağlûp edecek iki kıyyelik bir mükemmel mîrî silâhi taşımaya mecburdur.”

O iki asker, o muarrif adamın sözünü dinledikten sonra, şu bahtiyar nefer sağa gider. Bir batman ağırlığı omuzuna ve beline yükler. Fakat kalbi ve ruhu binler batman minnetlerden ve korkulardan kurtulur.

Öteki bedbaht nefer ise askerliği bırakır. Nizama tâbi olmak istemez. Sola gider. Cismi, bir batman ağırlıktan kurtulur. Fakat kalbi, binler batman minnetler altında ve ruhu, hadsiz korkular altında ezilir. Hem herkese dilenci, hem her şeyden, her hâdiseden titrer bir surette gider. Tâ mahall-i maksuda yetişir. Orada âsî ve kaçak cezasını görür.

Askerlik nizamını seven, çanta ve silâhını muhafaza eden ve sağa giden nefer ise; kimseden minnet almayarak, kimseden havf etmeyerek, rahat-ı kalb

¹ “Ey insanlar! (Hem Sizi hem de sizden önceki insanları yaratılan) Rabbinize ibadet ediniz.” (Bakara sûresi, 2/21).

ve vicdan ile gider. Tâ o matlup şehire yetişir. Orada, vazifesini güzelce yapan bir nâmusu askere münâsîb bir mükâfat görür.

İşte ey nefş-i serkeş!

Bil ki: O iki yolcu, biri; mutû-i kanun-u ilâhî, birisi de; âsî ve hevâya tâbi insanlardır. O yol ise, hayat yoludur ki; âlem-i ervâhдан gelip kabirden geçer, âhirete gider. O çanta ve silâh ise, ibadet ve takvâdır. İbadetin çendan zâhirî bir ağırlığı var. Fakat, mânâsında öyle bir rahatlık ve hafiflik var ki, târif edilmez. Çünkü; âbid, namazında der: ¹*أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَنْ شَهَدْ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَنْ شَهَدْ* Yani; “Hâlik ve Rezzâk, O’ndan başka yoktur! Zarar ve menfaat, O’nun elindedir.² O hem Hakîm’dir; abes iş yapmaz. Hem Rahîm’dir; ihsanı, merhameti çoktur.” diye itikat ettiğinden, her şeye bir hazine-i rahmet kapısını bulur, dua ile çalar. Hem her şeyi kendi Rabbisinin emrine musahhar görür. Rabbisine iltica eder. Tevekkül ile istinad edip, her musibete karşı tahassun eder. İmanı, ona bir emniyet-i tâmme verir.

Evet, her hakiki hasenât gibi cesâretin dahi menbaî imandır,³ ubûdi-yettir. Her seyyîât gibi cebânetin dahi menbaî dalâlettir!⁴

Evet, tam münevverü'l-kalb bir âbidi, küre-i arz bomba olup patlasa, ihtimâldir ki onu korkutmaz. Belki harika bir kudret-i samedâniyeyi, lezzetli bir hayret ile seyredecek. Fakat, mesur bir münevverü'l-akl denilen kalbsiz bir fâsık feylesof ise; gökte bir kuyruklu yıldızı görse, yerde titrer. “Acaba bu ser-seri yıldız arzımıza çarpmasın mı?” der, evhama düşer. (Bir vakit böyle bir yıldızdan koca Amerika titredi. Çökler gece vakti hânelerini terk ettiler.)

Evet, insan nihayetsiz şeylere muhtaç olduğu hâlde, sermayesi hiç hükmünde... Hem nihayetsiz musibetlere maruz olduğu hâlde, iktidarı hiç hükmünde bir şey... Âdetâ sermaye ve iktidarının dâiresi, eli nereye yetişirse o kadardır. Fakat emelleri, arzuları ve elemleri ve belâları ise; dâiresi, gözü, hayatı nereye yetişirse ve gidinceye kadar genişir.

¹ “Şehadet ederim ki Allah’tan başka ilâh yoktur.” (Müslüm, salât 60; Tirmîzî, salât 216; Ebû Dâvûd, salât 178; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/292)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/102; Âl-i İmrân sûresi, 3/26; A'râf sûresi, 7/188; Fetih sûresi, 48/11; Mûcâdele sûresi, 58/10; Ayrıca bkz.: Tirmîzî, *kader* 10; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 6/441.

³ Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/173.

⁴ Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/151; Enfâl sûresi, 8/12.

İşte bu derece âciz ve zayıf, fakir ve muhtaç olan ruh-u besere¹ ibadet, tevekkül, tevhid, teslim; ne kadar azîm bir kâr, bir saadet, bir nimet olduğunu, bütün bütün kör olmayan görür, derk eder.

Malûmdur ki; zararsız yol, zararlı yola –velev on ihtimâlden bir ihtimâl ile olsa– tercih edilir. Hâlbuki meselemiz olan ubûdiyet yolu, zararsız olmakla beraber, ondan dokuz ihtimâl ile bir saadet-i ebediye hazinesi vardır. Fisk ve sefâhet yolu ise –hatta fâsıkın itirafıyla dahi– menfaatsız olduğu hâlde, ondan dokuz ihtimâl ile şekâvet-i ebediye helâketi bulunduğu, icmâ ve tevâtür dereesinde, hadsiz ehl-i ihtisasın ve müşâhedenin şehâdetiyle sabittir ve ehl-i zevkin ve keşfin ihbarâtiyla muhakkaktır.

Elhâsil: Âhiret gibi dünya saadeti dahi, ibadette ve Allah'a asker olmaktadır. Öyle ise, biz daima اللَّهُ عَلَى الطَّاعَةِ وَالْتَّوْفِيقِ² demeliyiz ve Müslüman olduğumuza şükretmeliyiz.

¹ Bkz.: Fâtır süresi, 35/15.

² Bize yardımını ve kendisine itaat etmeyi nasip eden Rabbimize hamd olsun.

Nördünçü Söz

الصلوة عِمَادُ الدِّين¹

Namaz, ne kadar kıymettar ve mühim, hem ne kadar ucuz ve az bir masraf ile kazanılır; hem namazsız adam, ne kadar divâne ve zararlı olduğunu, iki kere iki dört eder derecesinde kat’ı anlamak istersen, şu temsili hikâyeciğe bak, gör:

Bir zaman bir büyük hâkim, iki hizmetkârını her birisine yirmi dört altın verip iki ay uzaklıkta has ve güzel bir çiftliğine ikamet etmek için gönderiyor. Ve onlara emreder ki: “Şu para ile yol ve bilet masrafi yapınız. Hem oradaki meskeninize lâzım bazı şeyleri mübâyaa ediniz. Bir günlük mesafede bir istasyon vardır. Hem araba, hem gemi, hem şimendifer, hem tayyâre bulunur. Sermayeye göre binilir.”

İki hizmetkâr; ders aldıkтан sonra giderler. Birisi bahtiyar idi ki, istasyona kadar bir parça para masraf eder. Fakat o masraf içinde, efendisinin hoşuna gidecek öyle güzel bir ticaret elde eder ki, sermayesi birden bine çıkar.

Öteki hizmetkâr; bedbaht, serseri olduğundan istasyona kadar yirmi üç altınını sarf eder. Kumara-mumara verip zâyi eder. Bir tek altını kalır. Arkadaşı ona der: “Yahu, şu liranı bir bilette ver. Tâ bu uzun yolda yayan ve aç kalmasın. Hem bizim efendimiz kerîmdir; belki merhamet eder, ettiğin kusuru affeder. Seni de tayyâreye bindirirler. Bir günde mahall-i ikametimize gideriz. Yoksa, iki aylık bir çölde aç, yayan, yalnız gitmeye mecbur olursun.”

Acaba şu adam inat edip, o tek lirasını bir define anahtarları hükmünde olan bir bilette vermeyip, muvakkat bir lezzet için sefâhete sarf etse; gayet akılsız, zararlı, bedbaht olduğunu, en akılsız adam dahi anlamaz mı?

İşte ey namazsız adam! Ve ey namazdan hoşlanmayan nefsim!

¹ “Namaz, dinin direğidir.” el-Hakîm et-Tirmîzî, *Nevâdiru'l-usûl* 3/135, 136; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 3/39; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/404.

O hâkim ise; Rabbimiz, Hâlik’ımızdır. O iki hizmetkâr yolcu ise; biri müte-deyyin, namazını şevk ile kilar. Diğer gafil, namazsız insanlardır. O yirmi dört altın ise yirmi dört saat her gündeki ömürdür. O has çiftlik ise cennettir. O istasyon ise kabirdir. O seyahat ise kabre, haşre, ebede gidecek beşer yolculuğuştur; amele göre, takvâ kuvvetine göre, o uzun yolu mütefâvit derecede kat’ederler. Bir kısım ehl-i takvâ berk gibi, bin senelik yolu bir günde keser. Bir kısmı da hayâl gibi, ellî bin senelik bir mesafeyi bir günde kat’eder. Kur’ân-ı Azîmûssân şu hakikate iki âyetiyle işaret eder.¹ O bilet ise namazdır. Bir tek saat, beş vakit namaza abdestle kâfi gelir.

Acaba, yirmi üç saatini şu kısacık hayat-ı dünyeviyeye sarf eden ve o uzun hayat-ı ebediyeye bir tek saatini sarf etmeyen; ne kadar zarar eder, ne kadar nefrine zulmeder, ne kadar hilâf-ı akıl hareket eder! Zira, bin adamın iştirak ettiği bir piyango kumarına yarı malını vermek akıl kabul ederse –hâlbuki kazanç ihtimâli binde birdir– sonra yirmi dörtten bir malını, yüzde doksan dokuz ihtimâl ile kazancı musaddak bir hazine-i ebediyeye vermemek; ne kadar hilâf-ı akıl ve hikmet hareket ettiğini, ne kadar akıldan uzak düşüğünü, kendini âkil zanneden adam anlamaz mı?

Hâlbuki namazda ruhun, kalbin, aklın büyük bir rahati vardır. Hem cisimde o kadar ağır bir iş değildir.

Hem namaz kılanın diğer mübah dünyevî amelleri, güzel bir niyet ile ibadet hükmünü alır. Bu surette bütün sermâye-i ömrünü âhirete mâl edebilir. Fânî ömrünü bir cihette ibkâ eder.

¹ Bkz.: “Gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün bu işler, sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O’na yükselir.” (Secde sûresi, 32/5); “Melekler ve Ruh, O’nun Arş’ına; miktarı ellî bin sene olan bir günde yükselerler.” (Meâric sûresi, 70/4).

Besinci Süz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقُوا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ¹

Namaz kılmak ve büyük günahları işlememek,² ne derece hakiki bir vazife-i insaniye ve ne kadar fitrî, münâsib bir netice-i hilkat-i beşeriye olduğunu görmek istersen; şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Seferberlikte bir taburda, biri muallem vazife-perver; diğer acemi nefis-perver iki asker beraber bulunuyordu. Vazife-perver nefer, tâlime ve cihada dikkat eder, erzak ve tâyinâtını hiç düşünmezdi. Çünkü anlamış ki; onu beslemek ve cihâzâtını vermek, hasta olsa tedavi etmek, hatta inde'l-hâce lokmayı ağızına koymaya kadar devletin vazifesidir. Ve onun asıl vazifesi tâlim ve ci-haddir. Fakat bazı erzak ve cihâzât işlerinde işler. Kazan kaynatır, karavayı yikar, getirir. Ona sorulsu: “Ne yapıyorsun?” “Devletin angaryasını çekiyyorum.” der. Demiyor: “Nafakam için çalışıyorum.”

Diğer şikem-perver ve acemi nefer ise, tâlime ve harbe dikkat etmezdi. “O devlet işidir. Bana ne!” derdi. Dâim nafakasını düşünüp onun peşinde dolasıır, taburu terk eder, çarşıya gider, alışveriş ederdi.

Bir gün muallem arkadaşı ona dedi: “Birâder, asıl vazifen tâlim ve mu-harebedir. Sen onun için buraya getirilmişsin. Padişaha itimat et. O seni aç bırakmaz. O, onun vazifesidir. Hem sen âciz ve fakırsın, her yerde kendini beslettiremezsin. Hem mücâhede ve seferberlik zamanıdır. Hem sana ‘âsidir’ der, ceza verirler. Evet, iki vazife peşimizde görünüyor. Biri; padişahın vazifeleridir. Bazen biz onun angaryasını çekeriz ki, bizi beslemektir. Diğer, bizim vazifemizdir. Padişah bize teshîlât ile yardım eder ki, tâlim ve harptir.”

¹ “Allah fenâlikтан korunanlar ve hep güzel davranışları beraberdir.” (Nahl sûresi, 16/128).

² Bkz.: Nisâ sûresi, 4/31; Şûrâ sûresi, 42/37; Necm sûresi, 53/32.

Acaba o serseri nefer, o mücâhid mualleme kulak vermezse ne kadar tehlikede kalır, anlarsın!

İşte ey tembel nefsim! O dalgalı meydan-ı harb, bu dağdağalı dünya hayatıdır. O taburlara taksim edilen ordu ise, cemiyet-i beseriyyedir. Ve o tabur ise, şu asırın Cemaat-i İslâmiye'sidir. O iki nefer ise; biri, ferâiz-i diniyesini bilen ve işleyen ve kebâiri terk ve günahları işlememek için, nefis ve şeytanla mücâhede eden müttakî Müslüman'dır. Diğer, Rezzâk-ı Hakiki'yi itham etmek derecesinde derd-i maîsete dalıp, ferâizi terk eden ve maîset yolunda rast gele günahları işleyen fâsık-ı hâsirdir. Ve o tâlim ve talimat ise başta namaz, ibadettir. Ve o harb ise, nefis ve hevâ, cin ve ins şeytanlarına karşı mücâhede edip, günahlardan ve ahlâk-ı rezileden, kalb ve ruhunu helâket-i ebediyeden kurtarmaktır. Ve o iki vazife ise birisi, hayatı verip beslemektir. Diğer, hayatı verene ve besleyene perestîş edip yalvarmaktadır. O'na tevekkül edip emniyet etmektir.

Evet, en parlak bir mucize-i sanat-ı samedâniye ve bir harika-yı hikmet-i rabbâniye olan hayatı kim vermiş, yapmış ise, rizikla o hayatı besleyen ve idâme eden de O'dur.¹ O'ndan başka olmaz! Delil mi istersin? En zayıf, en aptal hayvan, en iyi beslenir, meyve kurtları ve balıklar gibi.. hem en âciz, en nâzik mahlûk, en iyi rızkı o yer, çocukların ve yavrular gibi.

Evet, vâsita-yı rîzk-ı helâl, iktidar ve ihtiyar ile olmadığını; belki, acz ve zaf ile olduğunu anlamak için balıklar ile tilkileri, yavrular ile canavarları, ağaçlar ile hayvanları muvâzene etmek kâfidir.

Demek derd-i maîset için namazını terk eden,² o nefere benzer ki; tâlimi ve siperini bırakıp yanında dilencilik eder. Fakat, namazını kıldıktan sonra Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'in matbahâ-yı rahmetinden tâyinâtını aramak, başkalara bâr olmamak için kendisi bizzat gitmek güzeldir, mertliktir; o dahi bir ibadettir.

Hem insan ibadet için halk olunduğunu,³ fitratı ve cihâzât-ı mâneviyesi gösteriyor. Zira, hayat-ı dünyeviyesine lâzım olan amel ve iktidar cihetinde en ednâ bir serçe kuşuna yetişmez. Fakat, hayat-ı mâneviye ve uhreviyesine lâzım olan ilim ve iftikar ile tazarrû ve ibadet cihetinde hayvanâtın sultânı ve kumandanı hükmündedir.

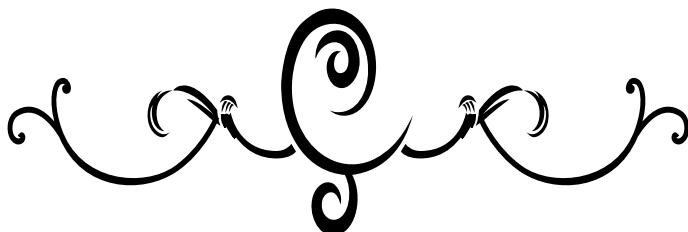
¹ Bkz.: Yûnus sûresi, 10/31; Hûd sûresi, 11/6.

² Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/132.

³ Bkz.: Zâriyat sûresi, 51/56.

Demek ey nefsim! Eğer hayat-ı dünyeviyeyi gaye-i maksad yapsan ve ona dâim çalışsan, en ednâ bir serçe kuşunun bir neferi hükmünde olursun. Eğer hayat-ı uhreviyeyi gaye-i maksad yapsan ve şu hayatı dahi ona vesile ve mezraa etsen¹ ve ona göre çalışsan, o vakit hayvanâtın büyük bir kumandanı hükmünde ve şu dünyada Cenâb-ı Hakk'ın nazlı ve niyazdar bir abdi, mükerrem ve muhterem bir misafiri olursun.

İşte sana iki yol.² İstediğini intihâb edebilirsin. Hidâyet ve tevfiki Erhamür-râhimîn'den iste...

¹ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsında hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulâmi’d-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsidü'l-hasene* s.497; Aliyyûlkârî, *el-Esrâru'l-merfâa* s.205.

² Bkz.: “Şükür” ya da “küfür” yolu (Dehr sûresi, 76/3); “iki yol (hayır ve şer yolu)” (Beled sûresi, 90/10); “kötülük” ya da “takvâ” yolu (Şems sûresi, 91/8); “en kolay yol” ya da “en güç yol” (Leyl sûresi, 92/5-10).

Allinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَآمُوَالَهُمْ يَأْنَ لَهُمُ الْجَنَّةُ¹

Nefis ve malını Cenâb-ı Hakk'a satmak ve O'na abd olmak ve asker olmak; ne kadar kârlı bir ticaret, ne kadar şerefli bir rütbe olduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciği dinle:

Bir zaman bir padişah, raiyetinden iki adama, her birisine emaneten birer çiftlik verir ki; içinde fabrika, makine, at, silâh gibi her şey var. Fakat firtinalı bir muharebe zamanı olduğundan, hiçbir şey kararında kalmaz. Ya mahvolur veya tebeddül eder gider. Padişah, o iki nefere kemâl-i merhametinden bir yâver-i ekremini gönderdi. Gayet merhametkâr bir ferman ile onlara diyordu:

“Elinizde olan emânetimi bana satınız. Tâ sizin için muhafaza edeyim. Beyhûde zâyi olmasın. Hem muharebe bittikten sonra, size daha güzel bir surette iade edeceğim. Hem güya o emânet malınızdır, pek büyük bir fiyat size vereceğim. Hem, o makine ve fabrikadaki âletler, benim nâmîmla ve benim tezgâhimda işlettirilecek. Hem fiyatı, hem ücretleri birden bine yükselecek. Bütün o kâri size vereceğim. Hem de siz âciz ve fakirsınız. O koca işlerin masârifâtını tedârik edemezsiniz. Bütün masârifâtı ve levâzîmâtı ben deruhte ederim. Bütün vâridâtı ve menfaati size vereceğim. Hem de terhisât zamanına kadar elinizde bırakacağım. İşte beş mertebe kâr içinde kâr!..

Eğer bana satmazsanız, zaten görüyorsunuz ki, hiç kimse elindekini muhafaza edemiyor. Herkes gibi elinizden çıkacak. Hem beyhûde gidecek, hem o yüksek fiyattan mahrum kalacaksınız. Hem o nâzik, kıymettar âletler, mîzânlar istimâl edilecek şâhâne mâdenler ve işler bulmadığından, bütün bütün kıymetten düşecekler. Hem idare ve muhafaza zahmeti ve külfeti başınıza ka-

¹ “Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır.” (Tevbe sûresi, 9/111).

lacak. Hem emânette hıyanet cezasını göreceksiniz. İşte beş derece hasâret içinde hasâret!..

Hem de bana satmak ise, bana asker olup benim nâmimla tasarruf etmek demektir. Âdi bir esir ve başıbozuğa bedel, âli bir padişahın has, serbest bir yâver-i askeri olursunuz.”

Onlar, şu iltifâti ve fermanı dinledikten sonra, o iki adamdan aklı başında olanı dedi:

“Baş üstüne, ben maaliftihâr satarım. Hem bin teşekkür ederim.” Diğerî mağrur, nefsi firavunlaşmış, hodbin, ayyaş, güya ebedî o çiftlikte kalacak gibi, dünya zelzele ve dağdağalarından haberi yok. Dedi:

“Yok, yok!.. Padişah kimdir? Ben mülküm satmam, keyfimi bozmadam!..”

Biraz zaman sonra birinci adam, öyle bir mertebe çıktı ki, herkes hâlinde gipta ederdi. Padişahın lutfuna mazhar olmuş, has sarayında saadetle yaşıyor. Diğerî, öyle bir hâle giriftar olmuş ki; hem herkes ona acıyor, hem de “Müstehak!” diyor. Çünkü; hatasının neticesi olarak, hem saadeti ve mülkü gitmiş, hem ceza ve azap çekiyor.

İşte ey nefس-i pürheves! Şu misalin dürbünü ile hakikatin yüzüne bak.

Amma o padişah ise; ezel-ebed Sultân’ı olan Rabb’in, Hâlik’ındır. Ve o çiftlikler, makinelер, âletler, mizanlar ise; senin dâire-i hayatın içindeki mâmelekin ve o mâmelekin içindeki cisim, ruh ve kalbin ve onlar içindeki göz ve dil, akıl ve hayâl gibi zâhirî ve bâtinî hâsselerindir. Ve o yâver-i ekrem ise, Resûl-i Kerîm’dir. Ve o fermân-ı ahkem ise, Kur’ân-ı Hakîm’dir ki; bahsinde bulunduğumuz ticaret-i azîmeyi şu âyetle ilân ediyor:

إِنَّ اللَّهَ اسْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالُهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ¹

Ve o dalgali muharebe meydanı ise, şu firtinalı dünya yüzüdür ki; durmuyor, dönüyor, bozuluyor ve her insanın aklına şu fikri veriyor: “Madem her şey elimizden çıkacak, fâni olup kaybolacak; acaba bâkîye tebdil edip ibkâ etmek çâresi yok mu?” deyip düşünürken birden semâvî sadâ-yı Kur’ân işitiliyor. Der: “Evet var. Hem beş mertebe kârlı bir surette, güzel ve rahat bir çâresi var.”

---

¹ “Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır.” (Tevbe sûresi, 9/111).

Suâfî: Nedir?

Elacevap: Emaneti sahib-i hakikisine satmak. İşte o satışta beş derece kâr içinde kâr var.

Birinci Kâr: Fânî mal bekâ bulur. Çünkü Kayyûm-u Bâkî olan Zât-ı Zülcelâl'e verilen ve O'nun yolunda sarf edilen şu ömr-ü zâil, bâkîye inkılâb eder. Bâkî meyveler verir. O vakit ömr dakikaları; âdetâ tohumlar, çekirdekler hükmünde zâhiren fenâ bulur, çürür. Fakat, âlem-i bekâda saadet çiçekleri açarlar ve sünbüllenirler. Ve âlem-i berzâhta ziyâdâr, mûnis birer manzara olurlar.

İkinci Kâr: Cennet gibi bir fiyat veriliyor.

Üçüncü Kâr: Her âzâ ve hâsselerin kıymeti, birden bine çıkar.

Meselâ akıl bir âlettir. Eğer Cenâb-ı Hakk'a satmayıp, belki nefis hesabına çalışırsan; öyle mes'um ve müz'iç ve muacciz bir âlet olur ki, geçmiş zamanın âlâm-ı hazînânesini ve gelecek zamanın ehvâl-i muhavifânesini senin bu bîcâre başına yükletecek yüünsüz ve muzır bir âlet derekesine iner. İşte bunun içindir ki; fâsik adam, aklın iz'âc ve tâcizinden kurtulmak için, gâliben ya sarhoşluğa veya eğlenceye kaçar. Eğer Mâlik-i Hakiki'sine satılsa ve O'nun hesabına çalışırsan; akıl öyle tilâmlı bir anahtar olur ki, şu kâinatta olan nihayetsiz rahmet hazinelerini ve hikmet definelerini açar. Ve bununla sahibini, saadet-i ebediyeye müheyyâ eden bir mûrşid-i rabbânî derecesine çıkar.

♦Meselâ göz bir hâssedir ki; ruh, bu âlemi o pencere ile seyreder. Eğer Cenâb-ı Hakk'a satmayıp belki nefis hesabına çalışırsan; geçici, devamsız bazı güzellikleri, manzaraları seyr ile şehvet ve heves-i nefsâniyeye bir kavvad derekesinde bir hizmetkâr olur.

Eğer gözü, gözün Sâni-i Basîr'ine satsan ve O'nun hesabına ve izni dâire-sinde çalışırsan; o zaman şu göz, şu kitab-ı kebîr-i kâinatın bir mütâlaacısı ve şu âlemdeki mucizât-ı sanat-ı rabbâniyenin bir seyircisi ve şu küre-i arz bahçesindeki rahmet çiçeklerinin mübarek bir arısı derecesine çıkar.

♦Meselâ dildeki kuvve-i zâikayı, Fâtır-ı Hakîm'ine satmazsan, belki nefis hesabına, mide nâmine çalışırsan; o vakit, midenin tavlasına ve fabrikasına bir kapıcı derekesine iner, sukut eder. Eğer Rezzâk-ı Kerîm'e satsan; o zaman, dildeki kuvve-i zâika, rahmet-i ilâhiye hazinelerinin bir nâzır-ı mâhiri ve kudret-i samedâniye matbahalarının bir müfettiş-i şâkiri rütbesine çıkar.

İşte ey akıl! Dikkat et! Meş'um bir âlet nerede? Kâinat anahtarı nerede? Ey göz! Güzel bak! Âdi bir kavvad nerede? Kütüphâne-i ilâhînin mütefennin bir nâzırı nerede? Ve ey dil! İyi tad! Bir tavla kapıcısı ve bir fabrika yasakçısı nerede? Hazine-i hâssa-yı rahmet nâzırı nerede?..

Ve daha bunlar gibi başka âletleri ve âzâları kıyas etsen anlarsın ki; hâkikaten mümin cennete lâyık ve kâfir cehenneme muvâfîk bir mâhiyet kesbeder. Ve onların her biri öyle bir kıymet almalarının sebebi; mümin, imanıyla Hâlik'ının emânetini, O'nun nâmına ve izni dâiresinde istimâl etmesidir. Ve kâfir, hıyanet edip nefس-i emmâre hesabına çalıştırmasıdır.

Dördüncü Kâr: İnsan zayıftır, belâları çok.. fakirdir, ihtiyacı pek ziyâde.. açıcidır, hayat yükü pek ağır... Eğer Kadır-i Zülcelâl'e dayanıp tevekkül etmezse ve itimat edip teslim olmazsa, vicdanı dâim azab içinde kalır. Semeresiz meşakkatler, elemler, teessüfler onu boğar. Ya sarhoş ya canavar eder.

Beşinci Kâr: Bütün o âzâ ve âletlerin ibadeti ve tesbihâtı ve o yüksek üçretleri, en muhtaç olduğun bir zamanda, cennet yemişleri suretinde sana vereceğine, ehl-i zevk ve keşif ve ehl-i ihtisas ve müşâhede ittifak etmişler.

İşte bu beş mertebe kârlı ticareti yapmazsan, şu kârlardan mahrumiyetten başka, beş derece hasâret içinde hasârete düşeceksin.

Birinci Hasâret: O kadar sevdığın mal ve evlât.. ve perestîş ettiğin nefis ve hevâ.. ve meftûn olduğun gençlik ve hayat zâyi olup kaybolacak. Senin elinden çıkacaklar. Fakat günahlarını, elemlerini sana bırakıp boynuna yükletecekler.

İkinci Hasâret: Emânette hıyanet cezasını çekeceksin. Çünkü en kıymetlerin âletleri, en kıymetsiz şeylerde sarf edip nefsinе zulmettin.

Üçüncü Hasâret: Bütün o kıymettar cihâzât-ı insaniyeyi hayvanlıktan çok aşağı bir derekeye düşürüp, hikmet-i ilâhiyeyeiftira ve zulmettin.

Dördüncü Hasâret: Acz ve faktır ile beraber,¹ o pek ağır hayat yükünü, zayıf beline yükleyip zevâl ve firak sillesi altında dâim vâveylâ edeceksin.

Beşinci Hasâret: Hayat-ı ebediye esâsâtını ve saadet-i uhreviye levâzimatını tedarik etmek için verilen akıl, kalb, göz, dil gibi güzel hediye-i rahmânîyeyi cehennem kapılarını sana açacak çırın bir surete çevirmektir.

---

¹ Bkz.: Fâtır süresi, 35/15.

Şimdi satmaya bakacağız... Acaba o kadar ağır bir şey midir ki, çokları satmaktan kaçıyorlar. Yok!.. Kat'â ve asla! Hiç öyle ağırlığı yoktur. Zira helâl dairesi genişİR, keyfe kâfi gelir. Harama girmeye hiç lüzum yoktur.¹ Ferâiz-i ilâhiye ise hafiftir, azdır. Allah'a abd ve asker olmak, öyle lezzetli bir şerefdir ki tarif edilmez. Vazife ise; yalnız bir asker gibi Allah nâmına işlemeli, başlama-lı.. ve Allah hesabıyla vermelİ ve almalı.. ve izni ve kanunu dairesinde hareket etmeli, sükûnet bulmali.. kusur etse istigfar etmeli:

“Yâ Rab! Kusurumuzu affet. Bizi, kendine kul kabul et. Emânetini kabzetmek zamanına kadar, bizi emanette emin kıl, âmîn...” demeli ve O'na yalvarmalı...

---

¹ “Allahım, haramına karşı helâlinle beni doyur!” anlamındaki duâ için bkz.: Tirmizî, *deavât* 110; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/153.

Yedinci Süz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Şu kâinatın tilsim-i muğlakını açan ¹ ruh-u beşer için saadet kapısını fetheden, ne kadar kıymettar iki tilsim-i müşkül-küşâ olduğunu.. ve sabır ile Hâlik'ına tevekkül ve iltica ve şükür ile Rezzâk'ından suâl ve dua, ne kadar nâfi ve tiryak gibi iki ilaç olduğunu.. ve Kur'an'ı dinlemek, hükmüne inkı'yâd etmek, namazı kılmak, kebâiri terk etmek; ebedü'l-âbâd yolculuğunda ne kadar mühim, değerli, revnakdâr bir bilet, bir zâd-i âhiret, bir nur-u kabir olduğunu anlamak istersen, şu temsili hikâyeciğe bak, dinle:

Bir zaman bir asker, meydan-ı harb ve imtihanda, kâr ve zarar deverânında pek müthiş bir vaziyete düşer. Şöyledi ki:

Sağ ve sol iki tarafından dehşetli derin iki yara ile yaralı ve arkasında cesîm bir arslan, ona saldırmak için bekliyor gibi duruyor. Ve gözü önünde bir darağacı dikilmiş, bütün sevdiklerini asıp mahvediyor. Onu da bekliyor. Hem bu hâli ile beraber uzun bir yolculuğu var, nefyediliyor. O bîcâre, şu dehşet içinde me'yusâne düşünürken; sağ cihetinde Hızır gibi bir hayırhâh, nurânî bir zât peydâ olur. Ona der: "Me'yûs olma! Sana iki tilsim verip öğreteceğim. Güzelce istimâl etsen, o arslan sana musahhar bir at olur. Hem o darağacı sana keyif ve tenezzûh için hoş bir salıncağa döner. Hem sana iki ilaç vereceğim. Güzelce istimâl etsen, o iki müteaffin yaraların, iki güzel kokulu Gül-ü Muhammedî (*aleyhissalâtü vesselâm*) denilen latîf çiçeğe inkilâb ederler. Hem sana bir bilet vereceğim. Onunla uçar gibi bir senelik bir yolu, bir günde kesersin. İşte eğer inanmıyorsan bir parça tecrübe et. Tâ doğru olduğunu anlayasin." Hakikaten bir parça tecrübe etti. Doğru olduğunu tasdik etti.

Evet ben, yani şu bîcâre Said dahi bunu tasdik ederim. Çünkü biraz tecrübe ettim. Pek doğru gördüm.

¹ "Allah'a ve âhiret gününe iman ettim." Allah'a ve âhiret gününe iman ile ilgili bazı âyetler için bkz.: Bakara sûresi, 2/8, 62, 126, 177, 228, 232, 264; Âl-i İmrân sûresi, 3/114; Nisâ sûresi, 4/38, 39, 59, 136, 162.

Bundan sonra birden gördü ki; sol cihetinden şeytan gibi dessâs, ayyaş, aldatıcı bir adam; çok zînetler, süslü suretler, fantaziyeler, müşkirler beraber olduğu hâlde geldi. Karşısında durdu. Ona dedi:

“Hey arkadaş! Gel gel, beraber işaret edip keyfedelim. Şu güzel kız suretlerine bakalım. Şu hoş şarkları dinleyelim. Şu tatlı yemekleri yiyeлим.”

Suâf: Ha ha!.. Nedir ağzında gizli okuyorsun?

Cevap: Bir tilsim.

– Bırak şu anlaşılmaz işi!.. Hazır keyfimizi bozmayalım.

Suâf: Ha!.. Şu ellerindeki nedir?

Cevap: Bir ilâç.

– At şunu. Sağlamsın. Neyin var. Alkış zamanıdır.

Suâf: Ha!.. Şu beş nişanlı kâğıt nedir?

Cevap: Bir bilet. Bir tâyinat senedi.

– “Yırt bunları. Şu güzel bahar mevsiminde yolculuk bizim nemize lâzım..” der. Her bir desîse ile onu iknaya çalışır. Hatta o bîçâre ona biraz meyleder.

Evet, insan aldanır. Ben de öyle bir dessâsa aldandım.

Birden sağ cihetinden, ra'd gibi bir ses gelir. Der: “Sakın aldanma! Ve o dessâsa de ki: Eğer arkamdaki arslanı öldürüp, önumdeki darağacını kaldırıp, sağ ve solumdaki yaraları defedip, peşimdeki yolculuğu men edecek bir çare sende varsa, bulursan; haydi yap, göster, görelim. Sonra de: Gel keyfedelim. Yoksa sus hey sersem!.. Tâ Hızır gibi bu zât-ı semâvî dediğini desin...”

İşte ey gençliğinde gülmüş, şimdi güldüğüne ağlayan nefsim! Bil!.. O bîçâre asker ise sensin ve insandır. Ve o arslan ise eceldir. Ve o darağacı ise ölüm ve zevâl ve firaktır ki; gece-gündüzün dönmesinde her dost vedâ eder, kaybólur. Ve o iki yara ise; birisi, müz'iç ve hadsiz bir acz-i beşerî; diğerî, elîm, nihayetsiz bir fakr-ı insanıdır.¹ Ve o nefy ve yolculuk ise; âlem-i ervâhтан, rahm-ı mâderden, sabâvetten, ihtiyarlıktan, dünyadan, kabirden, berzâhtan, hasırdan, sırottan geçer bir uzun sefer-i imtihandır.

Ve o iki tilsim ise Cenâb-ı Hakk'a iman ve âhirete imandır. Evet, şu kudsî tilsim ile ölüm; insan-ı müminî, zindan-ı dünyadan bostan-ı cinâna, huzûr-u

¹ Bkz.: Fâtır süresi, 35/15.

Rahmân'a götürüren bir musahhar at ve burak suretini alır. Onun içindir ki; ölü-mün hakikatini gören kâmil insanlar, ölümü sevmiştir. Daha ölüm gelmeden ölmek istemişler.¹ Hem zevâl ve firak, memat ve vefat ve darağacı olan mü-rûr-u zaman, o iman tilsimî ile, Sâni-i Zülcelâl'in taze taze, renk renk, çeşit çeşit mucizât-ı nakşını, havârik-ı kudretini, tecelliyyât-ı rahmetini, kemâl-i lezzet-le seyr ve temâşaya vâsita suretini alır. Evet, güneşin nûrundaki renkleri gösteren aynaların tebeddül edip tazelenmesi veinema perdelerinin değişmesi, daha hoş, daha güzel manzaralar teşkil eder.

Ve o iki ilaç ise; biri, sabır ile tevekküldür. Hâlik'ının kudretine istinad, hikmetine itimattır. Öyle mi?

Evet, emr-i kün feyekûn'e² mâlik bir Sultân-ı cihan'a, acz tezkeresiyle istinad eden bir adamın, ne pervâsı olabilir? Zira, en müthiş bir musibet karşısında; إِنَّا إِلَهٌ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجُونَ³ deyip itmânâ-ı kalb ile Rabb-i Rahîm'ine itimad eder. Evet, ârif-i billâh; aczden, mehâfetullahtan telezzüz eder. Evet, havfda lezzet vardır. Eğer, bir yaşındaki bir çocuğun aklı bulunsa ve ondan suâl edilse: "En lezîz ve en tatlı hâletin nedir?" Belki diyecek: "Aczimi, zaafımı anlayıp, vâlidemin tatlı tokatından korkarak, yine vâlidemin şefkatli sinesine sığındığım hâlettir."

Hâlbuki; bütün vâlidelerin şefkatleri, ancak bir lem'a-yı tecelli-i rahmettir.⁴ Onun içindir ki kâmil insanlar, aczde ve havfullahda öyle bir lezzet bulmuşlar ki; kendi havl ve kuvvetlerinden şiddetle teberrî edip, Allah'a acz ile siğınmışlar. Aczi ve havfi, kendilerine şefaatçı yapmışlar.

Diğer ilaç ise şükür ve kanaat ile talep ve dua ve Rezzâk-ı Rahîm'in rahmetine itimattır. Öyle mi?

Evet, bütün yeryüzünü bir sofra-yı nimet eden ve bahar mevsimini bir çiçek destesi yapan ve o sofranın yanına koyan ve üstüne serpen bir Cevâd-ı Kerîm'in misafirine fakr ve ihtiyaç, nasıl elîm ve ağır olabilir? Belki fakr ve ihtiyacı, hoş bir iştîha suretini alır. İştîha gibi fakrin tezîydine çalışır. Onun içindir

¹ Bkz.: Yûsuf sûresi, 12/101.

² "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmrân sûresi, 3/47, 59; Enâm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

³ "Biz Allah'a âidiz ve vakti geldiğinde elbette O'na döneceğiz." (Bakara sûresi, 2/156)

⁴ Mahlukatta bulunan acıma hissini; Cenâb-ı Hakk'ın yüz rahmetinden sadece birinin, bütün mahlukat arasında taksim edilmiş hâli olduğuna dair bкz.: Buhârî, edeb 19; Müslim, tevbe 17, 20, 21.

ki kâmil insanlar, fakr ile fahretmişler.¹ (Sakin yanlış anlama! Allah'a karşı fakrını hissedip yalvarmak demektir. Yoksa, fakrını halka gösterip, dilencilik vaziyetini almak demek değildir.)

Ve o bilet, senet ise; başta namaz olarak, edâ-yı ferâiz ve terk-i kebâirdir. Öyle mi?

Evet, bütün ehl-i ihtisas ve müşâhedenin ve bütün ehl-i zevk ve keşfin ittifakıyla; o uzun ve karanlıklı ebedü'l-âbâd yolunda zâd ve zâhire, ışık ve burak; ancak Kur'ân'ın evâmirini imtisâl ve nevâhîsinden içtinâb ile elde edilebilir. Yoksa fen ve felsefe, sanat ve hikmet, o yolda beş para etmez. Onların ışıkları kabrin kapısına kadardır.²

İşte ey tembel nefsim!

Beş vakit namazı kilmak, yedi kebâiri terk etmek ne kadar az ve rahat ve hafiftir. Neticesi, meyvesi, faydası ne kadar çok, mühim ve büyük olduğunu aklın varsa, bozulmamış ise anlarsın. Ve fisk ve sefâhete seni teşvik eden şeytana ve o adama dersin:

“Eğer ölümü öldürüp, zevâli dünyadan izale etmek ve aczi ve fakri beşerden kaldırıp, kabir kapısını kapamak çâresi varsa, söyle dinleyelim. Yoksa sus!.. Kâinat mescid-i kebîrinde Kur'ân, kâinatı okuyor. O’nu dinleyelim.. o nur ile nurlanalım.. hidâyetiyle amel edelim.. ve O’nu vird-i zebân edelim... Evet, söz O’dur.. ve O’na derler. Hak olup, Hak’tan gelip, Hak diyen ve hakikati gösteren ve nurânî hikmeti neşreden O’dur!..”

اللَّهُمَّ نَوْزِ قُلُوبَنَا بِتُورِ الْإِيمَانِ وَالْقُرْآنِ³

اللَّهُمَّ أَعْيَنَا بِالْأُفْتَنَارِ إِلَيْكَ وَلَا تَنْفَرْنَا بِالْأُسْتِعْنَاءِ عَنْكَ⁴

¹ Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/70, 71; es-Sehâvî, *el-Makâsidü'l-hasene* s.745; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.320.

² Ölüyü, mezara kadar takip eden üç şeyden ailesi ve malının geriye dönüp, sadece amelinin kendisiyle kalacağına dair bkz.: Buhârî, *rikâk* 42; Müslim, *zühd* 5.

³ Allahim, kalbimizi iman ve Kur'ân nûruyla nurlandır.

⁴ “Allahim, Sana karşı fakrimizla bizi zengin kı; Senden istığnâ ile bizi fakir düşürme.” *el-Bâkîllânî, Icâzü'l-Kur'ân* s.129.

تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مِنْ حَوْلَنَا وَفُوقَنَا، وَالْتَجَانِّا إِلَى حَوْلَكَ وَفُوقَكَ، فَاجْعَلْنَا مِنَ الْمُتَوَكِّلِينَ عَلَيْكَ، وَلَا تَكُلْنَا إِلَى أَنفُسِنَا، وَاحْفَظْنَا بِحِفْظِكَ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ، وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَبَنِيكَ وَصَفِيفِكَ وَخَلِيلِكَ وَجَمَالِ مُلْكِكَ وَمَلِيكِ ضُنْعِكَ وَعَيْنِ عَنَائِتكَ وَشَمْسِنِ هِدَايَتكَ وَلِسَانِ حَجَبِكَ وَمِثَالِ رَحْمَتكَ وَنُورِ خَلْقِكَ وَشَرَفِ مَوْجُودَاتِكَ وَسَرَاجِ وَخَدِّتكَ فِي كُتْرَةِ مَحْلُوقَاتِكَ وَكَاشِفِ طَلَّسِمِ كَائِنَاتِكَ وَدَلَالِ سُلْطَنَةِ رُبُوبِيَّتكَ وَمُبْلِغِ مَزْضِيَّاتِكَ وَمَعْرِفِ كُنُوزِ أَشْمَائِكَ وَمَعْلِمِ عِبَادَكَ وَرَجْمَانِ اِيَّاتِكَ وَمِزَانِ جَمَالِ رُبُوبِيَّتكَ وَمَدَارِ شُهُودِكَ وَإِشَهَادِكَ وَحَسِيبِكَ وَرَسُولِكَ الَّذِي أَرَسْلَنَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ، وَعَلَى إِلَهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ، وَعَلَى إِخْرَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ، وَعَلَى مَلِئِكَيْكَ الْمُقَرَّبِينَ، وَعَلَى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، أَمِينٌ.¹

---

¹ Allahim! Biz kendi havl ve kuvvetimizden teberri edip Senin havl ve kuvvetine iltica ettik. Sen de bizi, Sana tevekkül edenlerden eyle. Bizi nefsimizle başbaşa bırakma. Bizi hifzinla koru. Bize ve erkek, kadın bütün müminlere rahmet et. Kulun, nebîn, safiyyin, halilin; mülkünün cemâli, masnûâtının meliki ve sultani, inâyetinin göz bebeği, hidâyetinin güneşî, hüccetinin lisani, rahmetinin misali, mahlükatının nûru, mevcudâtının şerifi, mahlükatının kesreti içinde vahdetinin sıräci, kâinatının tilsiminin kâşifi, sultanat-ı rubûbiyetinin dellâli, marziyâtının mübelligi, esmâ-yi hüsânârin hazinelerinin tarif edicisi, kollarının muallimi, âyetlerinin tercümanı, cemâl-i rubûbiyetinin aynası, Senin görülüp gösterilmene vesile olan habibin ve âlemelere rahmet olarak gönderdiği resûlü olan Efendimiz Muhammed'e (*sal-lâlu-hu-aleyhi-wa-sel-lâm*), bütün âl ve ashâbına, kardeşleri olan nebî ve resûllere, melâike-i mukarrebe ve sâlih kollarına salât ve selâm et, âmîn.

Sekizinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَقُّ الْقَيُّومُ¹، إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ²

Su dünya ve dünya içindeki ruh-u insanı ve insanda dinin mâhiyet ve kıymetlerini ve eğer din-i hak olmazsa, dünya bir zindan olması ve dinsiz insan, en bedbaht mahlük olduğunu ve şu âlemin tılsımını açan, ruh-u beserîyi zulümâttan kurtaran ^{لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ³} ve ^{بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ} olduğunu anlamak istersen; şu temsilî hikâyeciye bak, dinle:

Eski zamanda iki kardeş uzun bir seyahate beraber gidiyorlar. Git gide tâ yol ikileşti. O iki yol başında, ciddî bir adamı gördüler. Ondan sordular: "Hangi yol iyidir?" O dahi onlara dedi ki: "Sağ yolda, kanun ve nizama tebâiyet mecburiyeti vardır. Fakat o kûlfet içinde bir emniyet ve saadet vardır. Sol yolda ise serbestiyet ve hürriyet vardır. Fakat o serbestiyet içinde bir tehlike ve şekâvet vardır. Şimdi intihaptaki ihtiyar sizdedir."

Bunu dinledikten sonra güzel huylu kardeş sağ yola ^{تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ}⁴ deyip gitti. Ve nizam ve intizâma tebâiyeti kabul etti. Ahlâksız ve serseri olan diğer kardeş, sîrf serbestlik için sol yolu tercih etti. Zâhiren hafif, mânen ağır vaziyette giden bu adamı hayâlen takip ediyoruz.

İşte bu adam, dereden tepeden aşip gitgide tâ hâlî bir sahraya girdi. Birden müthiş bir sadâ işitti. Baktı ki; dehşetli bir arslan, meşelikten çikip ona hücum ediyor. O da kaçtı. Tâ altmış arşın derinliğinde susuz bir kuyuya rast

¹ "Allah o ilâhîr ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi olan) O'dur, Kayyûm (Kendi zâti ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıklar varlıkta tutup onları yöneten) O'dur." (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmrân sûresi, 3/2).

² "Allah katında hak din, İslâmdır." (Âl-i İmrân sûresi, 3/19).

³ "Allah'tan başka ilâh yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

⁴ "Allah'a tevekkül ettim. (Allah kerîm..!)" (Hûd sûresi, 11/56)

geldi. Korkusundan kendini içine attı. Yarısına kadar düşüp, elleri bir ağaç'a rast geldi, yapıştı. Kuyunun duvarında göğermiş olan o ağacın iki kökü var. İki fare; biri beyaz, biri siyah, o iki köke musallat olup kesiyorlar. Yukarıya baktı gördü ki; arslan, nöbetçi gibi kuyunun başında bekliyor. Aşağıya baktı, gördü ki; dehşetli bir ejderha içindedir. Başını kaldırılmış otuz arşın yukarıdaki ayağına takarrub etmiş. Ağızı, kuyu ağızı gibi genişştir. Kuyunun duvarına baktı, gördü ki; isırıcı muzır haşerât etrafını sarmışlar. Ağacın başına baktı, gördü ki; bir incir ağaçıdır. Fakat harika olarak muhtelif çok ağaçların meyveleri, çevizden nara kadar başında yemişleri var.

İşte şu adam sū-i fehminden, akılsızlığından anlamıyor ki; bu, âdi bir iş değildir. Bu işler tesâdüff olamaz. Bu acîb işler içinde garip esrar var. Ve pek büyük bir işleyici var olduğunu intikal etmedi.

Şimdi bunun kalbi ve ruh ve aklı, şu elîm vaziyetten gizli feryâd ü figân ettikleri hâlde; nefs-i emmâresi, güya bir şey yokmuş gibi tecâhül edip, ruh ve kalbin ağlamasından kulağını kapayıp, kendi kendini aldatarak bir bahçede bulunuyor gibi o ağacın meyvelerini yemeye başladı. Hâlbuki o meyvelerin bir kısmı zehirli ve muzır idi.

Bir hadîs-i kudsîde Cenâb-ı Hak buyurmuş: ¹ *أَنَا عِنْدَ ظُنْنَ عَنِيدِي بِي*
Yani: “Kulum beni nasıl tanırsa, onunla öyle muamele ederim.”

İşte bu bedbaht adam, sū-i zan ile ve akılsızlığı ile gördüğünü, âdi ve aynı hakikat telâkkî etti. Ve öyle de muamele gördü ve görüyor ve görecek; ne ölüyor ki kurtulsun, ne de yaşıyor.² Böylece azap çekiyor. Biz de şu meş'umu, bu azapta bırakıp-doneceğiz. Tâ öteki kardeşin hâlini anlayacağız.

İşte şu mübarek, akıllı zât gidiyor. Fakat birâderi gibi sıkıntı çekmiyor. Çünkü güzel ahlâklı olduğundan güzel şeyleri düşünür, güzel hülyalar eder, kendi kendine ünsiyet eder. Hem birâderi gibi zahmet ve meşakkat çekmiyor. Çünkü nizamı bilir, tebâiyet eder, teshîlât görür. Âsâyîş ve emniyet içinde serbest gidiyor.

İşte bir bahçeye rast geldi. İçinde, hem güzel çiçek ve meyveler var, hem bakılmadığı için murdar şeyler de bulunuyor. Kardeşi dahi böyle birisine girmiştir. Fakat murdar şeylere dikkat edip meşgul olmuş, midesini bulandırmış, hiç istirahat etmeden çıkışip gitmişti. Bu zât ise, “*Her şeyin iyisine bak!*” kaidesiyle

¹ Buhârî, *tevhid* 15, 35; Müslüm, *zîkir* 2, 19, *tevbe* 1; Tirmîzî, *zühd* 51, *deavât* 131.

² A'lâ süresi, 87/13.

amel edip, murdar şeylere hiç bakmadı. İyi şeylerden iyi istifâde etti. Güzelce istirahat ederek çıkıştı.

Sonra gitgide bu dahi evvelki birâderi gibi bir sahra-yı azîmeye girdi. Birden hûcüm eden bir arslanın sesini işitti. Korktu, fakat birâderi kadar korkmadı. Çünkü hüsün-ü zanniyla ve güzel fikriyle, “Şu sahranın bir hâkimi var. Ve bu arslan, o hâkimin taht-ı emrinde bir hizmetkâr olması ihtimâli var.” diye düşünüp teselli buldu. Fakat yine kaçtı. Tâ altmış arşın derinliğinde bir susuz kuyuya rast geldi, kendini içine attı. Birâderi gibi ortasında bir ağaca eli yapıştı; havada muallâk kaldı. Baktı iki hayvan, o ağacın iki kökünü kesiyorlar. Yukarıya baktı, arslan; aşağıya baktı, bir ejderha gördü. Aynı kardeşi gibi bir acîb vaziyet gördü. Bu dahi tedehhûş etti. Fakat kardeşinin dehsetinden bin derece hafif... Çünkü güzel ahlâkı ona güzel fikir vermiş. Ve güzel fikir ise, ona her şeyin güzel cihetini gösteriyor.

İşte bu sebepten şöyle düşündü ki: “Bu acîb işler birbirıyla alâkadardır. Hem bir emir ile hareket ederler gibi görünüyor. Öyle ise bu işlerde bir tilsim vardır. Evet bunlar bir gizli hâkimin emriyle dönerler. Öyle ise ben yalnız değilim; o gizli hâkim bana bakıyor, beni tecrübe ediyor, bir maksad için beni bir yere sevk edip davet ediyor.”

Şu tatlı korku ve güzel fikirden bir merak neşet eder ki: “Acaba beni tecrübe edip kendini bana tanıtım yapmak isteyen ve bu acîb yol ile bir maksada sevk eden kimdir?”

Sonra tanımak meraklıdan tilsim sahibinin muhabbeti neşet etti. Ve şu muhabetten tilsimi açmak arzusu neşet etti. Ve o arzudan tilsim sahibini razi edecek ve hoşuna gidecek bir güzel vaziyet almak irâdesi neşet etti.

Sonra ağacın başına baktı, gördü ki, incir ağacıdır; fakat başında binlerle ağacın meyveleri vardır. O vaktin bütün korkusunu gitti. Çünkü katî anladı ki; bu incir ağacı bir listedir, bir fîhrîstîdir, bir sergidir. O mahfi hâkim, bağ ve bostanındaki meyvelerin nûmânelerini bir tilsim ve bir mucize ile o ağaca takmış ve kendi misafirlerine ihmâz ettiğine et’imeye birer işaret suretinde o ağacı tezyin etmiş olmalı. Yoksa bir tek ağaç, binler ağaçlarının meyvelerini vermez.

Sonra niyaza başladı. Tâ, tilsimin anahtarını ona ilham oldu. Bağırdı ki:

“*Ey bu yerlerin hâkimi! Senin bahtına düştüm. Sana dehâlet ediyorum ve sana hizmetkârim. Ve senin rızâni istiyorum. Ve seni arıyorum.*”

Ve bu niyazdan sonra, birden kuyunun duvarı yarılmış, şâhâne, nezih ve güzel bir bahçeye bir kapı açıldı. Belki ejderha ağızı, o kapıya inkılâb etti.

Ve arslan ve ejderha, iki hizmetkâr suretini giydiler. Ve onu içeriye davet ediyorlar. Hatta o arslan, kendisine musahhar bir at şekline girdi.

İşte ey tembel nefsim! Ve ey hayâlî arkadaşım! Geliniz, bu iki kardeşin vaziyetlerini muvâzene edelim. Tâ iyilik nasıl iyilik getirir¹ ve fenâlik nasıl fe-nâlik getirir, görelim, bilelim.

Bakınız: Sol yolun bedbaht yolcusu, her vakit ejderhanın ağızına girmeye muntazırıdır, titriyor. Ve şu bahtiyar ise, meyvedâr ve revnakdâr bir bahçeye davet edilir. Hem o bedbaht, elâm bir dehşette ve azîm bir korku içinde kalbi parçalanıyor. Ve şu bahtiyar ise, lezîz bir ibret, tatlı bir havf, mahbub bir mari-fet içinde garip şeylerleri seyir ve temâşâ ediyor. Hem o bedbaht, vahşet ve me-yûsiyet ve kimsesizlik içinde azap çekiyor. Ve şu bahtiyar ise, ünsiyet ve ümit ve iştıyak içinde telezzüz ediyor. Hem o bedbaht, kendini vahşî canavarların hücumuna mâruz bir mahpus hükmünde görüyor. Ve şu bahtiyar ise, bir azîz misafirdir ki, misafiri olduğu Mihmandâr-ı Kerîm'in acîb hizmetkârları ile ünsiyet edip eğleniyor. Hem o bedbaht, zâhiren lezîz, mânen zehirli yemişleri yemekle azabını tâcil ediyor. Zira o meyveler nûmûnelerdir. Tatmaya izin var, tâ asıllarına talip olup müsteri olsun. Yoksa hayvan gibi yutmaya izin yoktur. Ve şu bahtiyar ise, tadar, işi anlar, yemesini tehir eder. Ve intizar ile telezzüz eder. Hem o bedbaht kendine zulmetmiş. Gündüz gibi güzel bir hâkîkatî ve parlak bir vaziyeti, basıretsizliği ile kendisine müzâlim ve zulümâtî bir evham, bir cehennem şekline getirmiş. Ne şefkate müstehaktır ve ne de kim-seden şekvâya hakkı vardır.

Meselâ bir adam; güzel bir bahçede, ahbâblarının ortasında, yaz mevsiminde, hoş bir ziyâfetteki keyfe kanaat etmeyeip, kendini pis müşkirlere sarhos edip, kendisini kiş ortasında, canavarlar içinde, aç, çiplak tahayyül edip, bağrımıya ve ağlamaya başlasa; nasıl şefkate lâyik değil... Kendi kendine zulmediyor, dostlarını canavar görüp tâkir ediyor. İşte bu bedbaht dahi öyledir. Ve şu bahtiyar ise hâkîkatî görür –hâkîkat ise güzeldir– hâkîkatın hüsnünü derk etmekle, hâkîkat sahibinin kemâline hürmet eder. Rahmetine müstehak olur.

İşte, “Fenâlığı kendinden, iyiliği Allah’tan bil”² olan hükmü-Kur’ânînin sırrı zâhir oluyor. Daha bunlar gibi sâir farkları muvâzene etsen anlayacaksın ki; evvelkisinin nefs-i emmâresi, ona bir mânevî cehennem ihmâz etmiş. Ve ötekisinin hüsnü-niyeti ve hüsnü-zanni ve hüsnü-hasleti ve hüsnü-fikri, onu büyük bir ihsan ve saadete ve parlak bir fazilete ve feyzeye mazhar etmiş.

¹ Buhârî, cihâd 27; Müslim, zekât 123.

² Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79.

Ey nefsim! Ve ey nefsimle beraber bu hikâyeyi dinleyen adam!

Eğer bedbaht kardeş olmak istemezsen ve bahtiyar kardeş olmak istersen, Kur'ân'ı dinle ve hükmüne mutî ol! Ve O'na yapış! Ve ahkâmıyla amel et!..

Şu hikâye-i temsiliyede olan hakikatleri eğer fehmettin ise hakikat-i din ve dünya ve insan ve imanı ona tatbik edebilirsin. Mühimlerini ben söyleyeceğim. İncelerini sen kendin istihraç et.

İşte bak!

O iki kardeş ise; biri, ruh-u mümin ve kalb-i sâlihdir. Diğer, ruh-u kâfir ve kalb-i fâsiktir.

Ve o iki tarıkten sağ ise; tarîk-i Kur'ân ve imândır. Sol ise; tarîk-i isyan ve küfrândır.

Ve o yoldaki bahçe ise cemiyet-i beseriye ve medeniyet-i insaniye içinde muvakkat hayat-i içtimâiyedir ki; içinde hayır ve şer, iyi ve fenâ, temiz ve pis şeyler beraber bulunur. Âkil odur ki; ^{خُذْ مَا كَدِرْ}¹ kaidesiyle amel eder, selâmet-i kalb ile gider.

Ve o sahra ise şu arz ve dünyadır.

Ve o arslan ise ölüm ve eceldir.

Ve o kuyu ise beden-i insan ve zaman-ı hayattır.

Ve o altmış arşın derinlik ise ömr-ü vasatî ve ömr-ü gâlibî olan altmış seeneye² işaretettir.

Ve o ağaç ise müddet-i ömür ve madde-i hayattır.

Ve o iki siyah ve beyaz hayvan ise gece ve gündüzdür.

Ve o ejderha ise ağızı kabir olan tarîk-i berzâhiye ve revâk-ı uhrevîdir. Fakat o ağız, mümin için zindandan bir bahçeye açılan bir kapıdır.³

Ve o haşerat-ı muzırra ise musîbât-ı dünyeviyedir. Fakat mümin için, gaflet uykusuna dalmamak için tatlı îkazât-ı ilâhiye ve iltifâtât-ı rahmâniye hükümdedir.

¹ “Duru ve saf olanı al, karışık ve bulanık olanı bırak.” İbni Düreyd, *el-İştikâk* s.146; ez-Zemahşerî, *Esâsû'l-belâğâ* s.703; ez-Zebîdi, *Tâcü'l-arûs* 14/22 (k-d-r maddesi).

² Peygamber Efendimiz'in (*sallâlâhu âleyhi ve sellem*), ümmetinin ömrünü, “60 ile 70 sene arası” diye belirttiğine dair bkz.: Tirmîzî, *zühd* 23, *deavât* 101; İbni Mâce, *zühd* 27.

³ Bkz.: Buhârî, *cenâz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70.

Ve o ağaçtaki yemişler ise dünyevî nimetlerdir ki; Cenâb-ı Kerîm-i Mutlak, onları âhiret nimetlerine bir liste, hem ihtar edici, hem müşâbihleri, hem cennet meyvelerine müşterileri davet eden nüümûneler suretinde yapmış.¹

Ve o ağaçın birliğiyle beraber, muhtelif, başka başka meyveler vermesi ise; kudret-i samedâniyenin sikketine ve rubûbiyet-i ilâhiyenin hâtemine ve saltanat-ı ulûhiyetin turrasına işaretettir. Çünkü “Bir tek şeyden her şeyi yapmak” yani, bir topraktan bütün nebatât ve meyveleri yapmak.. hem bir sudan bütün hayvanâtı halketmek..² hem basit bir yemekten bütün cihâzât-ı hayvaniyeyi îcad etmek.. bununla beraber “Her şeyi bir tek şey yapmak” yani, zîhayatın yediği gayet muhtelifü'l-cins taamlardan o zîhayata bir lahm-ı mahsus yapmak, bir cild-i basit dokumak gibi sanatlar; Zât-ı Ehad-i Samed olan Sultân-ı Ezel ve Ebed'in sikke-i hâssasıdır, hâtem-i mahsusudur, taklid edilemez bir turrasıdır. Evet, bir şeyi her şey ve her şeyi bir şey yapmak; her şeyin Hâlikâna has ve Kadîr-i külli şey'e mahsus bir nişandır, bir âyettir.

Ve o tılsım ise, sırr-ı iman ile açılan sırr-ı hikmet-i hilkattır.

Ve o miftah ise,³ يَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَقِّ الْقَيُّومُ dur.

Ve o ejderha ağızı bahçe kapısına inkılâb etmesi ise, işaretettir ki: Kabir ehl-i dalâlet ve tuğyân için vahşet ve nisyan içinde zindan gibi sıkıntılı ve bir ejderha batrı gibi dar bir mezara açılan bir kapı olduğu hâlde; ehl-i Kur'ân ve iman için zindan-ı dünyadan bostan-ı bekâya ve meydan-ı imtihandan ravza-yı cinâna ve zahmet-i hayattan rahmet-i Rahmân'a açılan bir kapıdır.⁵

Ve o vahşi arslanın dahi mûnis bir hizmetkâra dönmesi ve musahhar bir at olması ise, işaretettir ki: Mevt, ehl-i dalâlet için, bütün mahbubâtından elîm bir firâk-ı ebedîdir. Hem kendi cennet-i kâzibe-i dünyeviyesinden ihraç ve tard ve vahşet ve yalnızlık içinde zindan-ı mezara idhâl ve hapis olduğu hâlde; ehl-i hidâyet ve ehl-i Kur'ân için, öteki âleme gitmiş eski dost ve ahbâblarına kavuşmaya vesiledir. Hem hakiki vatanlarına ve ebedî makam-ı saadetlerine girmeye vasıtadır. Hem zindan-ı dünyadan bostan-ı cinâna bir davettir.

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25.

² Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/30.

³ Ey, “Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allahımı!”

⁴ “Allah o ilâhîr ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi olan) O'dur, Kayyûm (Kendi zâti ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıklar varlıkta tutup onları yöneten) O'dur.” (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmrân sûresi, 3/2).

⁵ Kabrin, mümin ve kâfir için iki farklı yönü olduğuna dair bkz.: Tirmîzî, kiyâmet 26; Dârimî, rîkak 94.

Hem Rahmân-ı Rahîm'in fazlından, kendi hizmetine mukabil ahz-ı ücret etmeye bir nöbettir. Hem vazife-i hayat külfetinden bir terhistir. Hem ubûdiyet ve imtihanın ta'lîm ve talimatından bir paydostur...

Elhâsil: Her kim hayat-ı fâniyeyi esas maksad yapsa, zâhiren bir cennet içinde olsa da, mânen cehennemdedir. Ve her kim hayat-ı bâkiyeye ciddî müteveccih ise, saadet-i dâreyne mazhardır. Dünyası ne kadar fenâ ve sıkıntılı olsa da; dünyasını, cennetin intizar salonu hükmünde gördüğü için hoş görür, tahammül eder, sabır içinde şükreder...¹

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَالسَّلَامَةِ وَالْقُرْآنِ وَالإِيمَانِ أَمِينٍ. اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى أَلِهٖ وَصَحْبِهِ بَعْدَهِ جَمِيعِ الْحُرُوفَاتِ الْمُشَكَّلةَ فِي جَمِيعِ الْكَلِمَاتِ الْمُمَتَّلِّةِ يَأْذِنْ الرَّحْمَنِ فِي مَرَايَا تَمَوُّجَاتِ الْهَوَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ فَارِئٍ مِنْ أَوَّلِ التُّرُولِ إِلَى أُخْرِ الرَّمَانِ، وَارْحَمْنَا وَوَالْدِينَا وَارْحِمْ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِعَدَدِهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، أَمِينٌ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.²

¹ Sabır içinde şükretmek tâbîri ile ilgili bkz.: İbrahim sûresi, 14/5; Lokman sûresi, 31/31; Sebe sûresi, 34/19; Şûrâ sûresi, 42/33.

² Allahum! Bizi saadet, selâmet, Kur'an ve iman ehlinden eyle, âmîn. Allahum, Efendimiz Muhammed'e (*sallallâhi aleyhi ve sellem*) ve âline ve ashâbına, nüzülünden zamanımıza kadar Kur'an okuyan her bir okuyucunun okuduğu her bir kelimenin, hava dalgalarının aynalarında Rahmân'ın izniyle temessül eden bütün kelimelerinin bütün harfleri adedince salât ve selâm et. Ve bunlar adedince, bize, anne ve babamiza, erkeğimle kadınıyla bütün müminlere rahmetinle merhamet et, ey Erhamürrâhimîn, âmîn... Alemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun.

Döküntüçlü Süz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
فَسْبُحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُضْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ
فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعِشْيًا وَحِينَ تُظْهِرُونَ¹

Ey birâder! Benden, namazın şu muayyen beş vakte² hikmet-i tahsisini soruyorsun. Pek çok hikmetlerinden yalnız birisine işaret ederiz.

Evet her bir namazın vakti, mühim bir inkılâb başı olduğu gibi, azîm bir tasarruf-u îlâhînin aynası ve o tasarruf içinde ihsânât-ı külliye-i îâhiyenin birer ma'kesi olduğundan, Kadır-i Zülcelâl'e o vakitlerde daha ziyâde tesbih ve ta'zim ve hadsiz nimetlerinin iki vakit ortasında toplanmış yekûnuna karşı şükür ve hamd demek olan namaza emredilmiştir. Şu ince ve derin mânatı bir parça fehmetmek için “Beş Nükte”yi nefsimle beraber dinlemek lâzım.

Birinci Nükte

Namazın mânatı; Cenâb-ı Hakk’ı tesbih ve ta’zim ve şükürdür. Yâni, celâline karşı, kavlen ve fiilen “Sübħâna llâh” deyip takdis etmek... Hem, kemâline karşı, lafzen ve amelen “Allahu Ekber” deyip ta’zim etmek... Hem, cemâline karşı, kalben ve lisânen ve bedenen “Elhamdülillâh” deyip şükretmektir.

¹ “Haydi siz akşamı girerken, sabaha çıkarken Allah’ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O’na mahsustur. İkindi vaktinde de, öğleye girerken de O’nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın.” (Rûm sûresi, 30/17-18). Burada serlevha yapılan bu iki âyetin, 5 vakit namaza işaret ettiğine dair bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 1/454; Abdurrezzak, *Tefsîru’s-San’âni* 3/103; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 21/29; et-Taberânî, *el-Mu’cemü'l-kebir* 10/247.

² Namazın 5 vakit olarak farz kılındığına dair bkz.: Buhârî, *zekât* 1, 41, 64, *meğâzî* 60, *tevhid* 1; Müslüm, *îmân* 8, 29, 31, 259, *mesâcid* 166.

Demek tesbih ve tekbir ve hamd, namazın çekirdekleri hükmündedirler. Ondandır ki; namazın harekât ve ezkârında bu üç şey, her tarafında bulunuyorlar. Hem ondandır ki; namazdan sonra, namazın mânâsını te'kid ve takviye için şu kelimât-ı mübâreke, otuz üç defa tekrar edilir.¹ Namazın mânâsı, şu mücîmel hülâsalarla te'kid edilir.

İkinci Nükte

İbadetin mânâsı şudur ki: Dergâh-ı ilâhîde abd, kendi kusurunu ve acz ve faktını görüp kemâl-i rubûbiyetin ve kudret-i samedâniyenin ve rahmet-i ilâhiyenin önünde hayret ve muhabbetle secde etmektir. Yâni, rubûbiyetin saltanatı nasıl ki ubûdiyeti ve itaati ister; rubûbiyetin kudsiyeti, pâkliği da-hi ister ki abd, kendi kusurunu görüp istîğfar ile ve Rabbini bütün nekâisten pâk ve müberrâ; ve ehl-i dalâletin esfârî bâtilasından münezzeh ve muallâ; ve kâinatın bütün kusurâtından mukaddes ve muarrâ olduğunu tesbih ile, “Sübhânallah” ile ilân etsin.

Hem de rubûbiyetin kemâl-i kudreti dahi ister ki; abd, kendi zaafını ve mahlûkatın aczını görmekle kudret-i samedâniyenin azamet-i âsârına karşı iştirhan ve hayret içinde “Allahu Ekber” deyip huzû ile rükûa gidip, O’na ilti-ca ve tevekkül etsin.

Hem, rubûbiyetin nihayetsiz hazine-i rahmeti de ister ki; abd, kendi ihtiyacını ve bütün mahlûkatın fakt ve ihtiyâcâtnı suâl ve dua lisaniyla izhar ve Rabbinin ihsan ve in’âmâtimi şükür ve senâ ile ve “Elhamdülillâh” ile ilân etsin.

Demek, namazın efâl ve akvâli, bu mânâları tazammun ediyor ve bunlar için taraf-ı ilâhîden vaz’ edilmişler.

Üçüncü Nükte

Nasıl ki insan, şu âlem-i kebîrin bir misâl-i musağgarıdır. Ve Fâtiha-yı şerîfe, şu Kur’ân-ı Azîmüssâن’ın bir timsâl-i münevveridir. Namaz dahi bütün îbâdâtın envâını şâmil bir fîhrîste-i nûrânîyedir. Ve bütün esnaf-ı mahlûkatın elvân-ı ibadetlerine işaret eden bir harita-yı kudsiyedir.

---

¹ Bkz.: Müslim, *mesâcid* 144, 146; Tirmîzî, *deavât* 25; Nesâî, *sehu* 92; İbnî Mâce, *ikâme* 32.

Dördüncü Nükle

Nasıl ki haftalık bir saatin saniye ve dakika ve saat ve günlerini sayan mil-leri birbirine bakarlar, birbirinin misâlidirler ve birbirinin hükmünü alırlar.

Öyle de, Cenâb-ı Hakk'ın bir saat-i kübrâsı olan şu âlem-i dünyanın sa-niyesi hükmünde olan gece ve gündüz deverânı ve dakikalari sayan seneler ve saatleri sayan tabakât-ı ömr-ü insan ve günleri sayan edvâr-ı ömr-ü âlem; birbirine bakarlar, birbirinin misâlidirler ve birbirinin hükmündedirler ve bir-birini hatırlatırlar. Meselâ:

Fecir zamanı; tulúa kadar; evvel-i bahar zamanına, hem insanın rahm-ı mâdere düştüğü âvâsına, hem semâvât ve arzin altı gün hilkatinden birinci gününe benzer ve hatırlatır. Ve onlardaki şuûnât-ı ilâhiyeyi ihtar eder.

Zuhr zamanı ise; yaz mevsiminin ortasına, hem gençlik kemâline, hem ömr-ü dünyadaki hilkat-i insan devrine benzer ve işaret eder. Ve onlardaki te-celliyât-ı rahmeti ve füyûzât-ı nimeti hatırlatır.

Asr zamanı ise; güz mevsimine, hem ihtiyarlık vaktine, hem Âhir zaman Peygamberi'nin (*aleyhissalâtü vesselâlâm*) asr-ı saadetine benzer. Ve onlardaki şuû-nât-ı ilâhiyeyi ve in'âmât-ı rahmâniyeyi ihtar eder.

Mağrib zamanı ise; güz mevsiminin âhirinde pek çok mahlûkatın guru-bunu, hem insanın vefatını, hem dünyanın kiyâmet ibtidâsında harâbiye-tini ihtar ile, tecelliyyât-ı celâliyeyi ifham ve beseri gaflet uykusundan uyandırır, îkaz eder.

İşâ vakti ise; âlem-i zulümât, nehâr âleminin bütün âsârını siyah kefe-ni ile setretmesini, hem kişiñ beyaz kefeni ile ölmüş yerin yüzünü örtmesini, hem vefat etmiş insanın, bakiyye-i âsârı dahi vefat edip nisyan perdesi altına girmesini, hem bu dâr-ı imtihan olan dünyanın bütün kapanmasını ih-tar ile, Kahhâr-ı Zülcelâl'in celâlli tasarrufâtını îlân eder.

Gece vakti ise; hem kişi, hem kabri, hem âlem-i berzah'ı ifham ile rûh-u beşer rahmet-i Rahmân'a ne derece muhtaç olduğunu insana hatırlatır.

Ve gecede teheccüd ise; kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne ka-dar lüzumlu bir ışık olduğunu¹ bildirir, îkaz eder. Ve bütün bu inkılâbat içinde

---

¹ Karanlıkta namaza yöneLENLERİN, tam bir nura kavuşacaklarına dair bkz.: Tirmizî, *mevâkîtü's-salât* 51; Ebû Dâvûd, *salât* 49; İbni Mâce, *mesâcid* 14.

Cenâb-ı Mün'im-i Hakîkî'nin nihayetsiz nimetlerini ihtar ile, ne derece hamd ve senâya müstehak olduğunu ilân eder.

İkinci sabah ise; sabah-ı haşri ihtar eder. Evet, şu gecenin sabahı ve şu kişiñ baharı ne kadar mâkul ve lâzım ve kat'î ise; haşrin sabahı da, berzahın baharı da o kat'iyietetdir.

Demek bu beş vaktin her biri, bir mühim inkılâb başında olduğu ve büyük inkılâbları ihtar ettiği gibi;¹ kudret-i samedâniyenin tasarrufât-ı azîme-i yevmiyesinin işaretileyse, hem senevî, hem asrî, hem dehrî kudretin mucizâtını ve rahmetin hedâyâsını hatırlatır. Demek, asıl vazife-i fitrat ve esâs-ı ubûdiyet ve kat'î borç olan farz namaz, şu vakitlerde lâyiktir ve enseptir.

Beşinci Nükte

İnsan, filtraten gayet zayıftır.² Hâlbuki her şey ona ilişir, onu müteessir ve müteellim eder. Hem, gayet âcizdir. Hâlbuki belâları ve düşmanları pek çoktur. Hem, gayet fakirdir. Hâlbuki ihtiyyâcâti pek ziyâdedir. Hem, tembel ve iktidarsızdır. Hâlbuki hayatın tekâlifi gayet ağırdır. Hem, insâniyet onu kâinatla alâkadar etmiştir. Hâlbuki sevdığı, ünsiyet ettiği şeylerin zevâl ve firâki, mütemâdiyen onu incitiyor. Hem, akl ona yüksek maksadlar ve bâki meyveler gösteriyor. Hâlbuki eli kısa, ömrü kısa, iktidarı kısa, sabrı kısadır.

İşte bu vaziyette bir ruh, **fecir zamanında** bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Rahîm-i Zûlcemâl'in dergâhına niyaz ile, namaz ile müracaat edip arz-ı hâl etmek, tevâlik ve medet istemek, ne kadar elzem ve peşindeki gündüz âleminde başına gelecek, beline yüklenecek işleri, vazifeleri tahammül için ne kadar lüzumlu bir nokta-yı istinâd olduğu bedâheten anlaşılır.

Ve zuhr zamanında –ki o zaman– gündüzün kemâli ve zevâle meyli ve yevmî işlerin âvân-ı tekemmülü ve meşâğılin tazyikinden muvakkat bir istirahat zamanı ve fâni dünyâsının bekâsîz ve ağır işlerinin verdiği gaflet ve sersemlikten, ruhun teneffüse ihtiyaç vakti ve in'âmât-ı ilâhiyeden tezahür ettiği bir

¹ Meselâ Peygamber Efendimiz'in (*sallâllâhi âleyhi ve sellem*), Tevrat ehlinin Tevrat'la gün ortasına kadar, hristiyanların da İncil'le ikindi vaktine kadar amel ettiklerini belirtmiş, önceki ümmetlere nazaran kendi ümmetinin ömrünü de ikindi vakti ile güneşin batması arasındaki müddete benzettmiştir: Buhârî, *mevâkitü's-salât* 17, *enbiyâ* 50, *fezâ'ilü'l-Kur'an* 17, *tevhid* 31, 47; Tirmîzî, *edeb* 82; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/121, 124, 129.

² Bkz.: "İnsan hilkatçe zayıf yaratılmıştır." (Nisâ süresi, 4/28).

andır. Ruh-u beşer o tazyikten kurtulup, o gafletten sıyrılıp, o mânâsız ve bekâsız şeylerden çıkıp, Kayyûm-u Bâkî olan Mün'im-i Hakikî'nin dergâhına gidip el bağlayarak, yekûn nimetlerine şükür ve hamd edip ve istiâne etmek; ve celâl ve azametine karşı rükû ile aczini izhar etmek; ve kemâl-i bîzevâline ve cemâl-i bîmisâline karşı secde edip hayret ve muhabbet ve mahviyetini ilân etmek demek olan zuhr namazını kilmak; ne kadar güzel, ne kadar hoş, ne kadar lâzım ve münâsib olduğunu anlamayan insan, insan değil...

Asr vaktinde –ki o vakit– hem gün mevsim-i hazinânesini ve ihtiyarlık hâlet-i mahzunânesini ve âhir zaman mevsim-i elîmânesini andırır ve hatırlattırır. Hem yevmî işlerin neticelenmesi zamanı; hem o günde mazhar olduğu sıhhât ve selâmet ve hayırlı hizmet gibi niâm-i ilâhiyenin bir yekûn-u azîm teşkil ettiği zamanı; hem o koca güneşin ufûle meyletmesi işaretiyile, insan bir misafir memur ve her şey geçici, bîkarar olduğunu ilân etmek zamanıdır.

Şimdi, ebediyeti isteyen ve ebed için halkolunan ve ihsana karşı perestîş eden ve firâktan müteellim olan rûh-u insan; kalkıp abdest alıp, şu asr vaktinde, ikindi namazını kilmak için Kadîm-i Bâkî ve Kayyûm-u Sermedi'nin dergâh-ı samedâniyesi'ne arz-ı münâcât ederek, zevâlsiz ve nihayetsiz rahmetinin iltîfâtına iltica edip, hesapsız nimetlerine karşı şükür ve hamd ederek, izzet-i rubûbiyetine karşı zelîlâne rükûa gidip, sermediyet-i ulûhiyetine karşı mahviyetkârâne secde ederek; hakikî bir teselli-i kalb, bir rahat-ı ruh bulup, huzur-u kibriyâsında kemerbeste-i ubûdiyet olmak demek olan asr namazını kilmak; ne kadar ulvî bir vazife, ne kadar münâsîp bir hizmet, ne kadar yerinde bir borc-u fitrat edâ etmek, belki gayet hoş bir saadet elde etmek olduğunu insan olan anlar.

Mağrib vaktinde –ki o zaman– hem kişi başlamasında yaz ve gün âlemmin nâzenîn ve güzel mahlûkatının vedâ-yı hazînânesi içinde gurub etmesinin zamanını andırır. Hem, insanın vefatıyla bütün sevdiklerinden bir firâk-ı elîmâne içinde ayrılp, kabre girmek zamanını hatırlatır. Hem, dünyanın zelzele-i sekerat içinde vefatıyla, bütün sekenesi başka âlemlere göçmesi ve bu dâr-ı imtihan lâmbasının söndürülmesi zamanını andırır, hatırlatır. Ve zevâlde gurub eden mahbublara perestîş edenleri şiddetle ikaz eder bir vakittir.

İşte akşam namazı için böyle bir vakitte fitraten bir Cemâl-i Bâkî'ye ayna-yı müştâk olan rûh-u beşer, şu azîm işleri yapan ve bu cesîm âlemleri çeviren, tebdil eden Kadîm-i Lemyezel ve Bâkî-i Lâyezâl'in arş-ı azametine yüzünü çevirip, bu fânilerin üstünde “*Allahu Ekber*” deyip, onlardan ellerini çekip,

hizmet-i Mevlâ için el bağlayıp, Dâim-i Bâkî'nin huzurunda kıyam edip; “*Elhamdülillâh*” demekle, kusursuz kemâline, misilsiz cemâline, nihayetsiz rahmetine karşı hamd ü senâ edip;¹ demekle, muânsiz rubûbiyetine, şeriksiz ulûhiyetine, vezirsiz sultanatına karşı arz-ı ubûdiyet ve istiâne etmek; hem nihayetsiz kibriyâsına, hadsiz kudretine ve aczsız izzetine karşı rükûa gidip, bütün kâinatla beraber zaaf ve aczini, fakr ve zilletini izhar etmekle,² شَبَحَانَ رَبِّيُ الْعَظِيمِ deyip, Rabb-i Azîm'ini tesbih edip; hem zevâlsiz Cemâl-i Zât'ına; tagayyûrsüz sıfât-ı kudsîyesine, tebeddûlsüz kemâl-i serme-diyyetine karşı secde edip, hayret ve mahviyet içinde terk-i mâsiva ile, muhabbet ve ubûdiyetini ilân edip; hem bütün fânilere bedel bir Cemîl-i Bâkî, bir Rahîm-i Sermedî bulup,³ شَبَحَانَ رَبِّيُ الْأَعْلَى demekle zevâlden münezzeh; kusurdan müberrâ Rabb-i Âlâ'sını takdîs etmek...

Sonra teşehhûd edip oturup, bütün mahlûkatın tahiyyât-ı mübârekele-rini ve salavât-ı tayyibelerini kendi hesabına O Cemîl-i Lemyezel ve Celîl-i Lâyezâl'e hediye edip ve Resûl-i Ekrem'ine selâm etmekle, bââtını tecdit ve evâmirine itaatini izhar edip ve îmânını tecdit ile tenvir etmek için, şu kasr-ı kâinatın intizâm-ı hakimânesini müşâhede edip Sâni-i Zülcelâl'in vahdâniye-tine şehâdet etmek...

Hem sultanat-ı rubûbiyetin dellâlı ve mübellîg-i marziyâtı ve kitab-ı kâi-natın tercümân-ı âyâti olan Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ın risâle-tine şehâdet etmek demek olan mağrib namazını kilmak; ne kadar latîf, nazîf bir vazife, ne kadar azîz, lezîz bir hizmet, ne kadar hoş ve güzel bir ubûdiyet, ne kadar ciddî bir hakikat ve bu fânî misafîrhânede bâkiyâne bir sohbet ve dâimâne bir saadet olduğunu anlamayan adam, nasıl adam olabilir!..

İşâ vaktinde -ki o vakit- gündüzün ufukta kalan bakiye-i âsâri dahi kay-bolup gece âlemi, kâinatı kaplar,⁴ مُقْلِبُ اللَّيلِ وَالنَّهَارِ olan Kadîr-i Zülcelâl'in, o beyaz sayfayı bu siyah sayfaya çevirmesindeki tasarrufât-ı rabbâniyesiyle,

¹ “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

² “Büyük ve yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim.” Peygamber Efendimiz'in (*sallallâhu aleyhi ve sellem*), namazın rükûunda 3 defa bunu söylediğine dair bkz.: Müslim, *müsâfirîn* 203; Tirmîzî, *salât* 79, *vitr* 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147.

³ “En yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim.” Peygamber Efendimiz'in (*sallallâhu aleyhi ve sellem*), namazın secdelerinde 3 defa bunu söylediğine dair bkz.: Müslim, *müsâfirîn* 203; Tirmîzî, *salât* 79, *vitr* 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147.

⁴ Gece ile gündüzü birbirine çeviren (dönüştüren, sürelerini uzatıp kısaltan). Bkz.: Nûr sûresi, 24/44.

yazın müzeyyen yesil sayfasını kışın bârid beyaz sayfasına çevirmesindeki ¹**الْمَسْحُرُ الشَّمِيسُ وَالْقَمَرُ** olan Hakîm-i Zulkemâl'in icraât-ı ilâhiyesini hatırlatır.

Hem, mûrûr-u zamanla ehl-i kubûrun bakiye-i âsârı dahi şu dünyadan kesilmesiyle, bütün bütün başka âleme geçmesindeki “Hâlik-ı mevt ve hayât” in suûnât-ı ilâhiyesini andırır.

Hem, dar ve fânî ve hakir dünyanın tamamen harâb olup, azîm sekertiyyla vefat edip, geniş ve bâki ve azametli âlem-i âhiretin inkişafında “Hâlik-ı arz ve semâvât” in tasarrufât-ı celâliyesini ve tecelliyyât-ı cemâliyesini andırır, hatırlattırır bir zamandır.

Hem, şu kâinatın Mâlik ve Mutasarrif-ı Hakîkî'si, Ma'bûd ve Mahbûb-u Hakîkî'si, o Zât olabilir ki; gece gündüzü, kiş ve yazı, dünya ve âhireti bir kitabın sayfaları gibi sühûletle çevirir, yazar, bozar, değiştirir; bütün bunlara hükmeder bir Kadîr-i mutlak olduğunu isbat eden bir vaziyettir. İşte nihayetsiz âciz, zayıf, hem nihayetsiz fakir, muhtaç, hem nihayetsiz bir istikbâl zulümâtına dalmakta, hem nihayetsiz hâdisât içinde çalkanmakta olan rûh-u beşer, yatsı namazını kılmak için şu mânâdaki işâda, İbrâhimvâri² لَا أَحِبُّ الْأَفْلَئِنْ deyip, Ma'bûd-u Lemyezel, Mahbûb-u Lâyeyzâl' in dergâhına namaz ile iltica edip ve şu fânî âleme ve fânî ömürde ve karanlık dünyada ve karanlık istikbâlte, bir Bâkî-i Sermedî ile münâcât edip, bir parçacık bir sohbet-i bâkiye, birkaç dakikacık bir ömrü bâki içinde dünyasına nur serpecek, istikbâlini ışıklandıracak, mevcudatın ve ahbâbinin firâk ve zevâlinden neşet eden yaralarına merhem sürecek olan Rahmân-ı Rahîm' in iltifât-ı rahmetini ve nûr-u hidâyetini görüp istemek...

Hem muvakkaten onu unutan ve gizlenen dünyâyi, o dahi unutup, dertlerini kalbin ağlamasıyla dergâh-ı rahmette döküp, hem ne olur ne olmaz, ölüme benzeyen uykuya³ girmeden evvel son vazife-i ubûdiyetini yapıp, yevmiye defter-i amelini hüsnü-hâtîme ile bağlamak için salâta kiyam etmek; yâni bütün fânî sevdiklerine bedel bir Ma'bûd ve Mahbûb-u Bâkî'nin ve bütün dilencilik ettiği âcizlere bedel bir Kadîr-i Kerîm' in ve bütün titrediği muzırların şerrinden kurtulmak için bir Hafîz-i Rahîm' in huzuruna çıkmak...

¹ Güneşti ve ayı hizmet etmeleri için sizin emrinize veren. Bkz.: Ra'd süresi, 13/2; Ankebût süresi, 29/61; Lokman süresi, 31/29; Fâtır süresi, 35/13; Zümer süresi, 39/5.

² “Ben öyle sönüp batanları Tanrı diye sevmem.” (En'âm süresi, 6/76).

³ “Uyku, ölümün kardeşimdir.” mânâsında hadis için bkz.: et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-eusat 8/342; el-Beyhakî, Şuabü'l-îmân 4/183; İbnü'l-Mübârek, ez-Zühd s.79.

Hem Fâtiha ile başlamak; yâni, bir şeye yaramayan ve yerinde olmayan nâkış, fakir mahlûkları medih ve minnettârlığa bedel, bir Kâmil-i mutlak ve Ganiyy-i mutlak ve Rahîm ve Kerîm olan Rabbü'l-âlemîn'i medh ü senâ etmek...

Hem ^{إِيَّاكَ نَعْبُدُ}¹ hitabına terakki etmek; yâni, küçüklüğü, hiçliği, kimse-sizligi ile beraber Ezel ve Ebed Sultân'ı olan Mâlik-i yevmi'd-dîn'e intisâbiyla şu kâinatta nazdâr bir misafir ve ehemmiyetli bir vazifedâr makamına girip; ^{إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ}² demekle, bütün mahlûkat nâmına kâinatın cemaat-i kübrâsı ve cemiyet-i uzmâsındaki ibâdât ve istiânâtı O'na takdim etmek...

Hem ^{إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ}³ demekle, istikbâl karanlığı içinde saadet-i ebediyeye giden, nurâni yolu olan sırat-ı müstakîm'e hidâyeti istemek...

Hem, şimdi yatmış nebâtât, hayvanât gibi; gizlenmiş güneşler, hûşyâr yıldızlar, birer nefer misillü emrine musahhar ve bu misafirhâne-i âlemde birer lâmbası ve hizmetkâri olan Zât-ı Zülcelâl'in kibriyâsını düşünüp "Allahu Ekber" deyip rükûa varmak...

Hem bütün mahlûkatın secde-i kübrâsını düşünüp, yâni şu gecede yatmış mahlûkat gibi, her senede, her asırda envâ-i mevcudat, hattâ arz, hattâ dünya, birer muntazam ordu, belki birer mutî nefer gibi vazife-i ubûdiyet-i dünyeviyesinden, emr-i kün feyekûn ile terhis edildiği zaman, yâni âlem-i gayba gönderildiği vakit, nihayet intizam ile zevâlde gurub seccadesinde "Allahu Ekber" deyip secde ettikleri...

Hem emr-i kün feyekûn'den⁴ gelen bir sayha-yı ihyâ ve îkâz ile yine baharda; kısmen aynen, kısmen mislen haşrolup kıyam edip kemeresste-i hizmet-i Mevlâ oldukları gibi; şu insancık, onlara iktidâen o Rahmân-ı Zülkemâl'in, o Rahîm-ı Zülcemâl'in bâr-gâh-i huzurunda hayret-âlûd bir muhabbet, bekâ-âlûd bir mahviyet, izzet-âlûd bir tezellül içinde "Allahu Ekber" deyip suçuda gitmek; yâni, bir nevi mi'râca çıkmak demek olan işâ namazının kılmak; ne kadar hoş, ne kadar güzel, ne kadar şirin, ne kadar yüksek, ne kadar azîz, lezîz, ne kadar mâkul, münâsîb bir vazife, bir hizmet, bir ubûdiyet, bir ciddî hakikat olduğunu elbette anladın.

¹ "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet ederiz." (Fâtiha sûresi, 1/5)

² "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

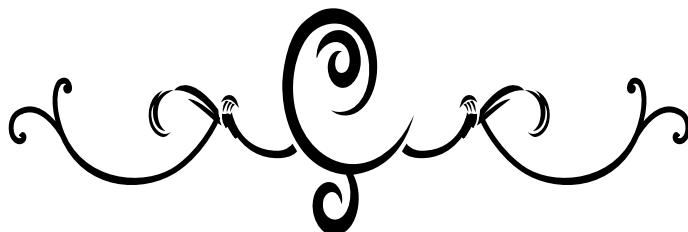
³ "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet." (Fâtiha sûresi, 1/6)

⁴ "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmrân sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

Demek şu beş vakit; her biri, birer inkılâb-ı azîmin işârâtı ve icrâât-ı cesîme-i rabbâniyenin emârâtı ve in'âmât-ı külliye-i ilâhiyenin alâmâti olduklarından, borç ve zimmet olan farz namazın o zamanlara tahsisi, nihayet hikmettir.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَهُ مُعْلِمًا لِعِبَادِكَ لِيَعْلَمُهُمْ كَيْفِيَةً مَعْرِفَتِكَ وَالْغُبُودِيَّةَ لَكَ، وَمَعْرِفًا لِكُلُّ نُزُلٍ أَسْمَائِكَ وَتَرْجِمَاتًا لِآيَاتِ كِتَابِ كَائِنَاتِكَ، وَمِرَأَةً يَغْبُو دِيَّتِهِ لِجَمَالِ رُبُوبِيَّتِكَ، وَعَلَى أَلِهِ وَصَاحِبِهِ أَجْمَعِينَ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمْ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ، أَمِينٌ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ²

¹ "Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara süresi, 2/32)

² Allahım, kullarına Seni nasıl tanıyalıklarını ve Sana nasıl kulluk edeceklerini öğretmek ve isimlerinin hazinelerini tarif etmek üzere, kitab-ı kâinatının âyetlerinin tercümanı ve ubûdiyetiyle Senin cemâl-i rubûbiyetine bir ayna olarak gönderdiğim zâta, onun bütün âl ve ashâbına salât ve selâm et. Bize ve erkek-kadın bütün müminlere merhamet et. Rahmetine güveniyoruz, kabul buyur ey Erhamürâhimîn olan Rabbimiz.

Unutma Söz

Hasır Bahşi

İhtar: Şu risalelerde teşbih ve temsilleri, hikâyeler sûretinde yazdığını min sebebi; hem teshil, hem hakâik-i İslâmiye ne kadar mâkul, mütenâsib, muhkem, mütesânid olduğunu göstermektir. Hikâyelerin mânlâları, sonlarındaki hakikatlerdir. Kinâiyât kabilinden yalnız onlara delâlet ederler. Demek hayâlı hikâyeler değil, doğru hakikatlerdir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
فَانظُرْ إِلَى أَثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحِبِّي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
إِنَّ ذَلِكَ لَمُحِبِّي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

Birâder, hasır ve âhireti basit ve avâm lisaniyla ve vâzih bir tarzda beyânını ister isen, öyle ise şu temsilî hikâyeciğe nefsimle beraber bak, dinle.

Bir zaman iki adam, cennet gibi güzel bir memlekete (su dünyaya işaret-tir) gidiyorlar. Bakarlar ki; herkes ev, hâne, dükkân kapılarını açık bırakıp mu-hafazasına dikkat etmiyorlar. Mal ve para, meydanda sahipsiz kalır.

O adamlardan birisi, her istediği şeye elini uzatıp, ya çalıyor, ya gasbediyor. Hevesine tebâiyet edip her nevi zulmü, sefâheti irtikâp ediyor. Ahâli de ona çok ilişmeyorlar.

Düzen arkadaşı ona dedi ki: “Ne yapıyorsun? Ceza çekeceksin; beni de belâya sokacaksın. Bu mallar mînî malıdır. Bu ahâli çoluk cocuğuyla asker olmuşlar veya memur olmuşlar. Şu işlerde sivil olarak istihdam ediliyorlar. Onun için sana çok ilişmeyorlar. Fakat intizam şeddittir. Padişah’ın her yerde telefonu var ve memurları bulunur. Çabuk git, dehâlet et.” dedi. Fakat, o sersem inat

¹ “İşte bak, Allah’ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadırdır.” (Rûm sûresi, 30/50)

edip dedi: "Yok mîrî malî değil, belki vakîf malîdir, sahipsizdir. Herkes istediği gibi tasarruf edebilir. Bu güzel şeylerden istifadeyi men edecek hiçbir sebep görmüyorum. Gözümle görmezsem inanmayacağım." dedi. Hem feylesofâne çok safsatıyatî söyledi. İkisi arasında ciddî bir münazara başladı.

Evvelâ o sersem dedi: "Padişah kimdir? Tanımam!"

Sonra arkadaşı ona cevaben: "Bir köy muhtarsız olmaz. Bir iğne us-tasız olmaz, sahipsiz olamaz. Bir harf kâtippsiz olamaz, biliyorsun. Nasıl oluyor ki; nihayet derecede muntazam şu memleket Hâkim'siz olur? Ve bu kadar çok servet ki, her saatte bir şimendifer^{1(Hâsiye)} gâipten gelir gibi kiy-mettar, musanna mallarla dolu gelir. Burada dökülüyor gidiyor. Nasıl sahip-siz olur? Ve her yerde görünen ilânnâmeler ve beyannâmeler ve her mal üs-tünde görünen turra ve sikkeler, damgalar ve her köşesinde sallanan bayrak-lar nasıl mâliksiz olabilir? Sen anlaşılıyor ki, bir parça firengî okumuşsun. Bu İslâm yazılarını okuyamıyorsun. Hem de bilenden sormuyorsun. İşte gel, en büyük fermanı sana okuyacağım."

O sersem döndü, dedi: "Haydi Padişah var; fakat benim cüz'î istifâdem O'na ne zarar verebilir. Hazinesinden ne noksan eder? Hem burada hapis mapis yoktur; ceza görünmüyör."

Arkadaşı ona cevaben dedi: "Yahu, şu görünen memleket bir manevra meydanıdır. Hem sanâyi-i garîbe-i sultâniyenin mesheridir. Hem muvakkat, temelsiz misafirhâneleridir. Görmüyorken musun ki, her gün bir kafile gelir, biri gider, kaybolur. Daima dolar boşalır. Bir zaman sonra şu memleket tebdil edilecek. Bu ahâli başka ve dâimî bir memlekete nakaledilecek. Orada herkes hizmetine mukabil ya ceza, ya mükâfat görecektir." dedi.

Yine o hâin sersem, temerrûd edip: "İnanmam. Hiç mümkün müdür ki, bu memleket harâb edilsin. Başka bir memlekete göç etsin." dedi.

Bunun üzerine emin arkadaşı dedi: "Madem bu derece inâd ve temerrûd edersin. Gel, had ve hesabı olmayan delâlîl içinde 'On İki Suret' ile sana gös-tereceğim ki: Bir mahkeme-i kübrâ var, bir dâr-ı mükâfat ve ihsan ve bir dâr-ı mücâzât ve zindan var ve bu memleket her gün bir derece boşaldığı gibi, bir gün gelir ki, bütün bütün boşalıp harâb edilecek."

---

^{1(Hâsiye)} Seneye işarettilir. Evet bahar; mahzen-i erzak bir vagondur. Gâipten gelir.

[On İki Suret]

Birinci Suret

Hiç mümkün müdür ki; bir saltanat, bâhusus böyle muhteşem bir saltanat, hüsn-ü hizmet eden mutlilere mükâfatı ve isyan edenlere mücâzâti bulunmasın. Burada yok hükmündedir.

Demek başka yerde bir mahkeme-i kübrâ vardır.

İkinci Suret

Bu gidişata, icraâta bak! Nasıl en fakir, en zayıftan tut, tâ herkese mükemmeli, mükellef erzak veriliyor. Kimsesiz hastalara çok güzel bakılıyor. Hem ga-yet kıymettar ve şâhâne taamlar, kaplar, murassa nişanlar, müzeyyen elbiseler, muhteşem ziyâfetler vardır. Bak! Senin gibi sersemlerden başka herkes, vazife-sine gayet dikkat eder. Kimse zerrece haddinden tecavüz etmez. En büyük şahis, en büyük bir itaatle mütevâziâne bir havf ve heybet altında hizmet eder.

Demek şu saltanat sahibinin pek büyük bir keremi, pek geniş bir merhameti var. Hem pek büyük izzeti, pek celâlli bir haysiyeti, nâmusu vardır. *Hâlbuki kerem ise, in’âm etmek ister. Merhamet ise, ihsansız olamaz. İzzet ise, gayret ister. Haysiyet ve nâmus ise, edepsizlerin te’dibini ister.*

Hâlbuki şu memlekette o merhamet, o nâmusa lâyik binden biri yapılmıyor. Zâlim izzetinde, mazlum zilletinde kalıp buradan göçüp gidiyorlar.

Demek bir mahkeme-i kübrâya bırakılıyor.

Üçüncü Suret

Bak! Ne kadar âlı bir hikmet, bir intizamla işler dönüyor. Hem ne kadar hakikî bir adalet, bir mîzanla muameleler görülüyor. Hâlbuki hikmet-i hükûmet ise, saltanatın cenâh-ı himayesine iltica eden mültecilerin tâlîfini ister. Adalet ise, raiyyetin hukukunun muhafazasını ister; tâ hükümetin haysiyeti, saltanatın haşmeti muhafaza edilsin.

Hâlbuki, şu yerlerde o hikmete, o adâlete lâyık binden biri icrâ edilmıyor. Senin gibi sersemler, çoğu ceza görmeden buradan göçüp gidiyorlar.

Demek bir mahkeme-i kübrâya bırakılıyor.

Dördüncü Süret

Bak! Had ve hesaba gelmeyen şu sergilerde olan misilsiz mücevherat, şu sofralarda olan emsâlsiz mat'ûmat gösteriyorlar ki: Bu yerlerin Pâdişâh'ının hadsiz bir sehâveti, hesapsız, dolu hazineleri vardır. Hâlbuki böyle bir sehâvet ve tükenmez hazineler, dâimî ve istenilen her şey içinde bulunur bir dâr-ı ziyyâfet ister. Hem ister ki, o ziyyâfetten telezzüz edenler orada devam etsinler. Tâ zevâl ve firâk ile elem çekmesinler. Çünkü; *zevâl-i elem, lezzet olduğu gibi, zevâl-i lezzet dahi elemdir.*

Bu sergilere bak! Ve şu ilânlarla dikkat et! Ve bu dellâllara kulak ver ki, mu'ciznümâ bir Padişâh'ın antika sanatlarını teşkil ve teşhîr ediyorlar. Kemâlâtını gösteriyorlar. Misilsiz cemâl-i mânevîsini beyan ediyorlar. Hüsn-ü mahfîsinin letâifinden bahsediyorlar.

Demek onun pek mühim hayret verici kemâlât ve cemâl-i mânevîsi vardır. Gizli, kusursuz kemâl ise; takdir edici, istihsan edici, mâşâallah deviyip, müşâhede edicilerin başlarında teşhir ister. Mahfî, nazırsız cemâl ise; görünmek ve görmek ister. Yâni, kendi cemâlini iki vecihle görmek, biri, muhtelif aynalarda bizzat müşâhede etmek; diğeri, müştâk seyirci ve mütehayyir istihsan edicilerin müşâhedesesi ile müşâhede etmek ister. Hem görmek, hem görünümek, hem dâimî müşâhede, hem ebedî işhâd ister. Hem o dâimî cemâl, müştâk seyirci ve istihsan edicilerin devâm-ı vücutlarını ister. Çünkü: Dâimî bir cemâl, zâil müştâka razı olamaz. Zîrâ dönmemek üzere zevâle mahkûm olan bir seyirci, zevâlin tasavvuruyla muhabbeti adâvete döner. Hayret ve hürmeti takire meyleder. Çünkü insan bilmediği ve yetişmediği şeye düşmandır.

Hâlbuki şu misafîrhânelerden herkes çabuk gidip, kayboluyor. O kemâl ve o cemâlin bir ışığını, belki zayıf bir gölgesini, bir anda bakıp doymadan gidiyor.

Demek, bir seyrangâh-ı dâimîye gidiliyor...

Beşinci Süret

Bak! Bu işler içinde, görünüyor ki, o misilsiz Zât'ın pek büyük bir şefkatî vardır. Çünkü her musîbetzededen imdadına koşturuyor. Her suâle ve matlûba

cevap veriyor. Hattâ, bak! En ednâ bir hâcet, en ednâ bir raiyyetten görse, şefkatle kaza ediyor.¹ Bir çobanın bir koyunu, bir ayağı incinse, ya merhem, ya baytar gönderiyor.

Şimdi gel gidelim! Şu adada büyük bir içtima var. Bütün memleket eşrâfi orada toplanmışlar. Bak! Pek büyük bir nişanı taşıyan bir Yâver-i Ekrem bir nutuk okuyor. O şefkatli Padişah'ından bir şeyler istiyor. Bütün ahâli: "Evet, evet biz de istiyoruz." diyorlar. O'nu tasdik ve teyid ediyorlar. Şimdi dinle, bu Pâdişah'ın sevgilisi diyor ki:

"Ey bizi nimetleriyle perverde eden Sultânımız! Bize gösterdiğin nü-mûnelerin ve gölgelerin asıllarını, menbâlarını göster. Ve bizi makarr-ı sal-tanatına celbet. Bizi bu çöllerde mahvettirme. Bizi huzuruna al. Bize mer-hamet et. Burada bize tattırıldığın lezîz nimetlerini orada yedir. Bizi zevâl ve teb'îd ile ta'zîb etme. Sana müştâk ve müteşekkir şu mutî raiyyetini ba-şıbos bırakıp îdam etme." diyor ve pek çok yalvarıyor. Sen de işitiyorsun.

Acaba bu kadar şefkatli ve kudretli bir Padişah, hiç mümkün müdür ki; en ednâ bir adamın en ednâ bir merâmını ehemmiyetle yerine getirsin, en sevgili bir Yâver-i Ekrem'inin en güzel bir maksûdunu yerine getirmesin? Hâlbuki, O sevgilinin maksûdu umumun da maksûdudur. Hem, Pâdişah'ın marzisi, hem merhamet ve adâletinin muktezâsıdır. Hem ona rahattır, ağır değil. Bu misâfirhânelerdeki muvakkat nûzhetgâhlar kadar ağır gelmez. Madem, nü-mûnelerini göstermek için beş-altı gün seyrangâhlara bu kadar masraf edi-yor, bu memleketi kurdu. Elbette, hakikî hazinelerini, kemâlâtını, hünerlerini makarr-ı saltanatında öyle bir tarzda gösterecek, öyle seyrangâhlar açacak ki, akilları hayrette bırakacak.

Demek bu meydan-ı imtihanda olanlar, başıbos değiller; saadet sa-rayları ve zindanlar onları bekliyorlar...

Altıncı Sûret

İşte gel, bak! Bu muhteşem şimdiferler, tayyâreler, teçhizatlar, depo-lar, sergiler, icraâtlar gösteriyorlar ki, perde arkasında pek muhteşem bir sal-tanat vardır,^{2(Hâsiye)} hükmediyor. Böyle bir saltanat, kendisine lâyık bir raiyyet

¹ Allah Teâlâ'nın, her canıyla rızkını gönderdiğine dair bkz.: Hûd sûresi, 11/6; Ankebût sûresi, 29/60".

^{2(Hâsiye)} Meselâ: Nasıl şu zamanda manevra meydanında harp usûlünde, "Silâh al! Sungü tak!" emriyle koca bir ordu baştan başa dikenli bir meşegâha benzediği gibi; her bir bayram gününde resm-i geçit için: "Formalarınızı takip nişanlarınızı asınız!" emrine karşı ordugâh,

ister. Hâlbuki, göründüğün, bütün raiyyet bu misafirhânedede toplanmışlar. Misafirhâne ise, her gün dolar boşalır. Hem bütün raiyyet manevra için bu meydan-ı imtihanda bulunuyorlar. Meydan ise, her saat tebdil ediliyor. Hem bütün raiyyet, Pâdişah'ın kıymettar ihsânâtının nûmûnelerini ve hârika sahatlarının antikalarını sergilerde temâşâ etmek için şu teşhirgâhda birkaç dakika durup seyrediyorlar. Meşher ise, her dakika tahavvül ediyor. Giden gelmez, gelen gider.

İşte bu hâl, şu vaziyet kat'î gösteriyor ki: Şu misafirhâne ve şu meydan ve şu meşherlerin arkasında dâimî saraylar, müstemir meskenler, şu nûmûnelein ve sûretlerin hâlis ve yüksek asıllarıyla dolu bağ ve hazineler vardır.

Demek burada çabalamak onlar içindir. Şurada çalıştırır; orada ücret verir. Herkesin istidâdına göre orada bir saadeti var...

Yedinci Süret

Gel, bir parça gezelim. Şu medenî ahâli içinde ne var, ne yok görelim.

İşte bak! Her yerde, her kösede, müteaddit fotoğraflar kurulmuş, sûret alıyorlar. Bak, her yerde müteaddit kâtipler oturmuşlar, bir şeyler yazıyorlar. Her şeyi kaydediyorlar. En ehemmiyetsiz bir hizmeti, en âdi bir vulkâti zap-tediyorlar.¹ Ha! Şu yüksek dağda Pâdişah'a mahsus bir büyük fotoğraf kurul-

---

serâser rengârenk çiçek açmış müzeyyen bir bahçeyi temsil ettiği misilli; öyle de rûy-u zemin meydanında, Sultân- Ezelî'nin nihayetsiz envâ-ı cünûndan melek ve cin ve ins ve hayvanlar gibi şuursuz nebâtât tâifesî dahî, hifz-ı hayat cihadında emr-i kün feyekün¹ ile "Müdâfaa için silâhlarınızı ve cihâzâtınızı takınız!" emr-i ilâhiyi aldıkları vakit, zemin baştan aşağıya bütün ondaki dikenli ağaçlar ve nebatlar, sângucuklerini taktikleri zaman, aynen sângülerini takmış muhteşem bir ordugâha benziyor.

Hem, baharın her bir günü, her bir haftası, birer tâife-i nebâtâtın birer bayramı hükmünde olduğu için, her bir tâifesî dahî kendi Sultân'ının o tâife-i ihsan ettiği güzel hediyeleri teşhir için ona taktığı murassa nişanları birer resm-i geçit tarzında o Sultân-ı Ezeli'nin nazar-ı şuhûd ve işhâdına arz ettiğinden ve öyle bir vaziyet gösterdiğinde; bütün nebâtât ve eşcâr güya:

"Sanat-ı rabbâniye murassaâtını ve çiçek ve meyve denilen fitrat-ı ilâhiyenin nişanlarını takınız; çiçekler açınız!" emr-i rabbâniye-i dinliyorlar ki, rûy-u zemin dahî gayet muhteşem bir bayram gününde, şâhâne resm-i geçitte, sârmeli formaları ve murassa nişanları parlayan bir ordugâhı temsil ediyor.

İşte şu derece hikmetli ve intizamlı teçhizat ve tezyinât, elbette nihayetsiz Kadir bir Sultân'ın, nihayet derecede Hâkim bir Hâkim'in emriyle olduğunu kör olmayanlara gösterir.

¹ "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'oll!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmrân sûresi, 3/47, 59; Enâm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

¹ Bkz.: Kehf sûresi, 18/49; Kaf sûresi, 50/17-18; İnfîtâr sûresi, 82/10-12.

muş ki,^{1(Hâsiye)} bütün bu yerlerde ne cereyan eder, sûretini alıyorlar. Demek, o Zât emretmiş ki; mülkünde cereyan eden bütün muamele ve işler zaptedilsin. Demek oluyor ki; o Zât-ı Muazzam bütün hâdisâtı kaydettirir, sûretini alır. İşte, şu diikkatli hifz ve muhafaza, elbette bir muhasebe içindir.

Şimdi, en âdi raiyyetin en âdi muamelelerini ihmal etmeyen bir Hâkim-i Hafız, hiç mümkün müdür ki, raiyyetin en büyüklerinden, en büyük amellerini muhafaza etmesin, muhasebe etmesin, mükâfat ve mücâzât vermesin. Hâlbuki, o Zât'ın izzetine ve gayretine dokunacak ve şe'n-i merhameti hiç kabul etmeyecek muameleler, o büyüklerden sudûr ediyor, burada cezaya çarpmıyor.

Demek, bir mahkeme-i kübrâya bırakılıyor...

Şekizinci Süret

Gel, O'ndan gelen bu fermanları sana okuyacağım. Bak! Mükerrer vaad ediyor ve şiddetli tehdid ediyor ki: “*Sizleri oradan alıp, makarrı saltanatıma getireceğim ve mutîleri mes’ûd, âsîleri mahpus edeceğim. O muvakkat yeri harâb edip, müebbed sarayları, zindanları hâvi diğer bir memleket kuracağım.*”

Hem o vaad ettiği şeyler ona gayet rahattır. Raiyyetine, gayet mühimdir. Vaadinde hulf ise, izzet-i iktidarına gayet zittir.²

İste bak ey sersem! Sen yalancı vehmini, hezeyâncı aklını, aldatıcı nefsinı tasdik ediyorsun. Ve hiçbir veçhile hulf ve hilâfa mecburiyeti olmayan ve hiçbir cihetle hilâf haysiyetine yakışmayan ve bütün görünen işler sıdkına şehâdet eden bir Zât'ı tekzip ediyorsun. Elbette büyük bir cezaya müstehak olursun. Misâlin şuna benzer ki: Bir yolcu, güneşin ziyâsına görünü kapıyor,

^{1(Hâsiye)} Şu Süret'in işaret ettiği mânâların bir kısmı Yedinci Hakikat'te beyan edilmiş. Yalnız, burada padışaha mahsus bir büyük fotoğraf işaretü ve hakikati "levh-i mahfuz" demektir.

Levh-i mahfuz'un tahakkuk-u vücûdu "Yirmi Altinci Söz"de şöyle isbat edilmiş ki:

Nasıl küçük küçük cüzdanlar, büyük bir kütügün vücûdunu ihsâs eder ve küçük küçük senedler, bir defter-i kebirin bulunduğu iş'âr eder ve küçük kesretli teressuhâtlar, büyük bir su menbâsı ismâm eder.

Aynen öyle de; küçük küçük cüzdanlar hükmünde; hem birer küçük levh-i mahfuz mânâsında; hem büyük levh-i mahfuzu yazan kalemden teressuh eden küçük küçük noktalar sûretinde olan benîbeserin kuvve-i hâfızaları, ağacların meyveleri, meyvelerin çekirdekleri, tohumları; elbette bir hâfiza-yı kübrâyi, bir defter-i ekberi, bir levh-i mahfuz-u âzam'ı ihsâs eder, iş'âr eder ve isbat eder. Belki, keskin akillara gösterir...

² Cenâb-ı Hakk'ın (*celle celâlih*) vaad ettiği şeyden aslâ dönümeceğine dair bkz.: Bakara süresi, 2/80; Âl-i İmrân süresi, 3/9, 194; Ra'd süresi, 13/31; İbrahim süresi, 14/47; Hac süresi, 22/47; Rûm süresi, 30/6; Zümer süresi, 39/20.

hayâline bakıyor; vehmi, bir yıldız böceği gibi kafa fenerinin ışığıyla dehşetli yolunu tenvîr etmek istiyor. Madem vaad etmiş yapacaktır. Hâlbuki, ifâsi O'na çok rahat ve bize ve her şeye ve O'na ve sultanatına pek çok lâzımdır.

Demek bir mahkeme-i kübrâ, bir saadet-i uzmâ vardır.

Dokuzuncu Sûret

Şimdi gel! Bu dâirelerin ve cemaatlerin bâzi rüesâlarına ki,^{1(Hâşıye-1)} her bîri bizzat Pâdişah'la görüşecek husûsî birer telefonu var. Hem, bâzi onun huzuruna çıkmışlar. Ne diyorlar bak: Bunlar ittifakla ihbar ediyorlar ki; o Zât, mükâfat ve mücâzât için pek muhteşem ve dehşetli bir yer ihmâr etmiş. Gayet kavî vaad ve şiddetli tehdid ediyor. Hem onun izzet ve celâleti hiçbir vecihle, hulfü'l-va'de tenezzül edip, tezellülü kabul etmez.

Hâlbuki, o muhbîrler hem tevâtür derecesinde çok, hem icmâ kuvvetinde bir ittifakla haber veriyorlar ki: Şu bâzi âsâri görünen sultanat-ı azîmenin medarı ve makarrı, buradan uzak bir başka memleketedir ve şu meydan-ı imti-handa binâlar muvakkattırlar. Sonra dâimî saraylara tebdil edilecek. Bu yerler değişecekler.

Çünkü: Eserleriyle azameti anlaşılan şu muhteşem, zevâlsiz sultanat; böyle geçici, devamsız, bîkarar, ehemmîyetsiz, mütegâyyir, bekâsîz, nâkîs, tekemmûl-sûz umûrlar üzerinde kurulmaz, durulmaz... Demek; O'na lâyîk, dâimî, müste-kar, zevâlsiz, müstemîr, mükemmel, muhteşem umûrlar üzerinde duruyor.

Demek, bir diyâr-ı âher var; elbette o makarra gidilecektir...

Onuncu Sûret

Gel, bugün nevrûz-u Sultânî'dir.^{2(Hâşıye-2)} Bir tebeddülât olacak; acîb işler çıkacak. Şu baharın şu güzel gününde, şu güzel çiçekli olan şu yeşil sahra ya gidip bir seyran ederiz.

^{1(Hâşıye-1)} Şu sûretin isbat ettiği mânâlar "Sekizinci Hakikat"te görünecek. Meselâ, dâirelerin reisleri şu temsilde, enbiyâ ve evlîyâya işaretdir. Ve telefon ise, ma'kes-i vahy ve mazhar-ı ilham olan, kalbden uzanan bir nisbet-i rabbâniyedir ki, kalb o telefonun başıdır ve kulağı hükmündedir.

^{2(Hâşıye-2)} Bu sûretin remzini "Dokuzuncu Hakikat"te göreceksin. Meselâ: Nevruz günü, bahar mevsimine işaretir. Çiçekli, yeşil sahra ise, bahar mevsimindeki rûy-u zemindir. Değişen perdeler, manzaralar ise, fasıl-ı baharın ibtidâsına, yazın intihâsına kadar, Sâni-i Kadîr-i Zülcelâ'l'in, Fâtır-ı Hakîm-i Zülçemâ'l'ın kemal-i intizam ile değişirdiği ve kemal-i rahmet ile tazelendirdiği ve birbiri arkasında gönderdiği mevcudat-ı bahâriye tabâkâtına ve masnûât-ı sayfiye tâifelerine ve erzâk-ı hayvaniye ve insâniyeye medar olan mat'ûmâta işaretir.

İşte bak! Ahâli de bu tarafa geliyorlar. Bak, bir sihir var. O binalar birden harâb oldular. Başka bir şekil aldı. Bak, bir mucize var. O harâb olan binalar, birden burada yapıldı. Âdetâ bu hâlî bir çöl, bir medenî şehir oldu. Bak, sine-ma perdeleri gibi her saat başka bir âlem gösterir, başka bir şekil alır.

Buna dikkat et ki; o kadar karışık, süratli, kesretli, hakikî perdeler içinde ne kadar mükemmel bir intizam vardır ki, her şey yerli yerine konuluyor. Hayalî sinema perdeleri dahi bunun kadar muntazam olamaz. Milyonlar mahir sihirbazlar dahi bu sanatları yapamazlar. Demek, bize görünmeyen o Pâdişah'ın çok büyük mucizeleri vardır.

Ey sersem! Sen diyorsun: “Nasıl bu koca memleket tâhrip edilip, başka yere kurulacak?”

İşte görüyorsun ki; her saat, senin aklın kabul etmediği o tebdîl-i diyar gibi çok inkılâblar, tebdiller oluyor. Şu toplanmak, dağılmak ve şu hâllerden anlaşılıyor ki; bu görünen süratli içtimâlar, dağılmalar, teşkillер, tâhripler içinde başka bir maksad var... Bir saatlik içtimâ için on sene kadar bir masraf yapılıyor. Demek bu vaziyetler maksûd-u bizzat değiller. Bir temsildir, bir taklîddirler. O Zât, mucize ile yapıyor. Tâ sûretleri alınıp terkîb edilsin ve neticeleri hifzedilip yazılsın. –Nasıl ki, manevra meydan-ı imtihanının her şeyi kaydediliyor ve yazılıyordu.– Demek, bir mecmâ-ı ekberde muamele, bunlar üzerine devam edip donecek. Hem, bir meşher-i âzamda dâimî gösterilecek. Demek, şu geçici, kararsız vaziyetler; sabit sûretler, bâkî meyveler veriyorlar.

Demek bu ihtifâlât; bir saadet-i uzmâ, bir mahkeme-i kübrâ, bilmeliğimiz ulvî gayeler içindir...

On Birinci Sûret

Gel, ey muannit arkadaş! Bir tayyâreye –ya şarka veya garba, yâni; mâzî ve müstakbele giden bir şimendifere– binelim. Şu mucizekâr Zât’ın, saîr yerlerde ne çeşit mucizeler gösterdiğini görelim.

İşte bak! Gördüğümüz menzil ve meşher gibi acâibler, her tarafta bulunuyor. Lâkin, sanatça, sûretçe birbirinden ayrırlar. Fakat, buna iyi dikkat et ki; o sebatsız menzillerde, o devamsız meydânlarda, o bekâsız meşherlerde; ne kadar bâhir bir hikmetin intizâmâti, ne derece zâhir bir inâyîtin işârâti, ne mertebe âlı bir adâletin emârâti, ne derece vâsî bir merhametin semerâti görünüyor. Basîretsiz olmayan herkes yakînen an-

lar ki; O'nun hikmetinden daha ekmel bir hikmet ve inâyetinden daha ecmel bir inâyet ve merhametinden daha eşmel bir merhamet ve adâletinden daha ecell bir adâlet olamaz ve tasavvur edilemez.

Eğer faraza, tevehhüm ettiğin gibi, daire-i memleketinde dâimî menziller, âlî mekânlar, sabit makamlar, bâkî meskenler, mukîm ahâli, mesut raiy-yeti bulunmazsa: Şu hikmet, inâyet, merhamet, adâletin hakikatlerine şu bekâsız memleket mazhar olamadığı mâmûm; ve onlara mazhar olacak, başka yerde de bulunmazsa; o vakit gündüz ortasında güneşin ışığını gördüğümüz hâlde, güneşî inkâr etmek derecesinde bir ahmaklıkla, şu gözümüz önündeki hikmeti inkâr etmek ve şu müşâhede ettiğimiz inâyeti inkâr etmek ve şu gördüğümüz merhameti inkâr etmek ve şu pek kuvvetli emârâti, işârâti görünen adâleti inkâr etmek lâzım gelir. Hem bu gördüğümüz icraât-ı hakimâne ve efâl-i kerîmâne ve ihsânât-ı rahîmânenin sahibini –hâşâ sümme hâşâ!– sefîh bir oyuncu, gaddar bir zâlim olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu ise, hakikatlerin zîtlarına inkılâbıdır.

Hâlbuki; inkılâb-ı hakâik, bütün ehl-i aklın ittifakıyla muhâldir, mümkün değildir. Yalnız, her şeyin vücûdunu inkâr eden Sofestâi eblehler hariçtir.

Demek, bu diyardan başka bir diyar vardır. Onda bir mahkeme-i kûbrâ, bir ma'dele-i ulyâ, bir mekreme-i uzmâ vardır ki; tâ şu merhamet ve hikmet ve inâyet ve adâlet tamamen tezahür etsinler...

On İkinci Şûret

Gel, şimdi doneceğiz. Şu cemaatlerin reisleriyle ve zâbitleriyle görüşeceğiz ve teçhizatlarına bakacağımız ki; o teçhizat, yalnız o meydandaki kısa bir müddet içinde geçinmek için mi verilmiştir, yahut, başka yerde uzun bir saadet hayatı tâhsil etmek için mi verilmiştir, görelim. Herkese ve her teçhizata bakamayız. Fakat, nûmûne için şu zâbitin cüzdan ve defterine bakacağız. Bu cüzdanda zâbitin rütbesi, maaşı, vazifesi, matlûbâti, düstûr-u harekâtı vardır.

Bak, bu rütbe birkaç günlük için değil; pek uzun bir zaman için verilebilir. “Şu maaşı hazine-i hâssadan filân tarihte alacaksın.” yazılıdır. Hâlbuki o tarih, çok zaman sonra ve bu meydan kapandıktan sonra gelir. Şu vazife ise; şu muvakkat meydana göre değil, belki Pâdişâh’ın kurbünde dâimî bir saadeti kazanmak için verilmiştir. Şu matlûbât ise; birkaç günlük bu misafirhânede geçinmek için olamaz. Belki, uzun ve mes’ûdâne bir hayat için olabilir.

Şu düstür ise, bütün bütün açığa verir ki; cüzdan sahibi başka yere namzettir, başka âleme çalışır.

Bak, şu defterlerde, âletler teçhizatının sûret-i istimâli ve mes'ûliyetler vardır. Hâlbuki; eğer, yalnız bu meydandan başka âlî, dâimî bir yer bulunmazsa; şu muhkem defter, o kat'î cüzdan, bütün bütün mânasız olur.

Hem, şu muhterem zâbit ve mükerrem kumandan ve muazzez reis; bütün ahâilden aşağı, herkesten daha bedbaht, daha bîçâre, daha zelîl, daha musibetli, daha fakir, daha zayıf bir derekeye düşer.

İşte buna kıyas et. *Hangi şeye dikkat etsen şehâdet eder ki: Bu fânî-den sonra bir bâkî var...*

Ey arkadaş! Demek, bu muvakkat memleket bir tarla hükmündedir. Bir talimgâhtır; bir pazardır. Elbette arkasında bir mahkeme-i kübrâ, bir saadet-i uzmâ gelecektir. Eğer bunu inkâr etsen; bütün zâbitlerdeki cüzdanları, defterleri, teçhizatları, düştürları, belki şu memleketteki bütün intizâmâtı, hattâ hükümeti inkâr etmeye mecbur olursun ve bütün vâki olan icrâatın vücûdunu tekzip etmek lâzım gelir. O vakit sana, insan ve zîsuur denilmez. Sofestâ'l'erden daha akılsız olursun.

Sakın zannetme; tebdîl-i memleket delilleri bu “**On İki Süret**”e münhasırdır. Belki, had ve hesaba gelmez emâreler, deliller var ki; şu kararsız, mütegayyir memleket; zevâlsiz, müstekar bir memlekete tâhvîl edilecektir. Hem, had ve hesaba gelmez işaretler, alâmetler var ki; bu ahâli, şu muvakkat misafirhânelerden alınacak, saltanatin makarr-ı dâimîsine gönderilecek.

Bâhusus, gel sana “**On İki Süret**” kuvvetinden daha kuvvetli bir bürhân daha göstereceğim.

İşte gel bak! Şu uzaktaki görünen cemaat-i azîme içinde, evvel adada gördüğümüz büyük nişan sahibi Yâver-i Ekrem bir tebliğatta bulunuyor. Gidelim, dinleyelim. Bak, o parlak Yâver-i Ekrem, bak o yüksekte ta'lîk edilmiş Fermân-ı Âzam’ı ahâliye bildiriyor ve diyor ki:

“Hazırlanınız! Başka, dâimî bir memlekete gideceksiniz. Öyle bir memleket ki, bu memleket ona nisbeten bir zindan hükmündedir.¹ Pâdişah’ımızın makarr-ı saltanatına gidip merhametine, ihsanlarına maz-

¹ Dünyanın; mümin için zindan, kâfir için cennet hükmünde olduğunu dair bkz.: Müslim, zühd 1; Tirmîzî, zühd 16; İbni Mâce, zühd 3; Ahmed İbni Hanbel, el-Müsneđ 2/197, 323, 389, 485.

har olacaksınız. Eğer güzelce bu fermanı dinleyip itaat etseniz... Yoksa isyan edip dinlemezseniz, müthiş zindanlara atılacaksınız." gibi tebliğat- ta bulunuyor. Sen de görüyorsun ki; o Fermân-ı Âzam'da öyle i'câzkâr bir turra var ki, hiçbir veçhile kâbil-i taklit değil. Senin gibi sersemlerden başka herkes; o ferman, Pâdişah'ın fermanı olduğunu kat'î bilir ve o parlak Yâver-i Ekrem'de öyle nişanlar var ki, senin gibi körlерden başka herkes o Zât'ı, Pâdişah'ın pek doğru tercümân-ı evâmiri olduğunu yakânen anlar.

Acaba o Yâver-i Ekrem o Fermân-ı Âzam'la beraber bütün kuvvetiyle dâ- vâ edip tebliğ ettikleri şu tebdîl-i memleket meselesi, hiç kabil midir ki itiraz kabul etsin? Evet kabil değil! İllâ ki, bütün bu gördüğümüz her şeyi inkâr edesin.

Şimdi ey arkadaş! Söz senindir, söyle. Ne diyorsan de!

– Ben ne diyeceğim, daha buna karşı bir şey denilebilir mi? Gündüz ortasında güneşe karşı söz söylenebilir mi? Yalnız derim ki: "Elhamdüllâh; yüz bin defa şükür olsun ki; vehim ve hevâ tahakkümünden, nefis ve heves esâ- retinden kurtulup, dâîmî hapis ve zindandan halâs oldum ve inandım ki; bu karmakarışık, kararsız misafirhânelerden başka ve kurb-i şâhânede bir diyar-ı saadet vardır; biz de ona namzediz."

İşte, haşir ve âhiretten kinâye ve ibaret olan şu hikâye-i temsiliye burada tamam oldu. Şimdi tevfik-i ilâhî ile hakikat-i ulyâya geleceğiz. Geçmiş "**On İki Sûret**" e mukabil "**On İki Mütesânid Hakikat**" ile bir "**Mukaddime**" be- yan edeceğiz.

[On İki Hakikat]

Mukaddime

(Birkaç işaretle başka yerlerde, yâni Yirmi İkinci, On Dokuzuncu, Yirmi Altıncı Söz'lerde izah edilen birkaç meseleye işaret ederiz.)

Birinci İşaret

Hikâyedeki sersem adamın o emin arkadaşıyla, üç hakikatleri var.

Birincisi: Nefs-i emmârem ile kalbimdir.

İkincisi: Felsefe şâkirtleriyle, Kur’ân-ı Hakîm tilmizleridir.

Üçüncüsü: Ümmet-i İslâmiye ile millet-i küfriyedir.

Felsefe şâkirtleri ve millet-i küfriye ve nefş-i emmârenin en müthiş dalâleti, Cenâb-ı Hakk’ı tanımadır.

Hikâyede nasıl emin adam demişti: “Bir harf kâtipsiz olmaz, bir kanun hâkimisiz olmaz.”

Biz de deriz: Nasıl ki bir kitab, bâhusus öyle bir kitab ki; her kelimesi içinde küçük kalemlerle bir kitab yazılmış. Her harfi içinde ince kalemlerle muntazam bir kaside yazılmış. Kâtipsiz olmak, son derece muhâldir. Öyle de, şu kâinat nakkâssız olmak, son derece muhâl-ender muhâldir.

Zîrâ, bu kâinat öyle bir kitaptır ki; her sayfası çok kitapları tazam-mun eder. Hattâ, her kelimesi içinde bir kitab vardır. Her bir harfi için-de bir kaside vardır. Yeryüzü bir sayfadır; ne kadar kitab, içinde var... Bir ağaç bir kelimedir? Ne kadar sayfası vardır... Bir meyve, bir harf; bir çe-kirdek, bir noktadır. O noktada koca bir ağacın programı, fihristesi var. İşte böyle bir kitab, evsâf-ı celâl ve cemâl’e, nihayetsiz kudret ve hikmete mâlik bir Zât-ı Zülcelâl’ın nakş-ı kalem-i kudreti olabilir. Demek, âlemin suhûduyla bu îmân lâzım gelir. Illâ ki, dalâletten sarhoş olmuş ola...

Hem nasıl ki, bir hâne ustasız olmaz. Bâhusus öyle bir hâne ki; hârika sânatlarla, acîb nakışlarla, garib zînetlerle tezyin edilmiş. Hattâ her bir taşında,

bir saray kadar sanat dercedilmiş. Ustasız olmak, hiçbir akıl kabul edemez; gayet mahir bir sanatkâr ister. Bâhusus o saray içinde sinema perdeleri gibi, her saatte hakikî menziller teşkil edilip, kemâl-i intizamla elbise değiştirdiği gibi değiştiriliyor. Hattâ, her bir hakikî perde içinde, müteaddit küçük küçük menziller icâd ediliyor.

Öyle de, şu kâinat nihayetsiz hakîm, alîm, kadîr bir Sâni ister. Çünkü: Şu muhteşem kâinat öyle bir saraydır ki; ay, güneş lâmbaları; yıldızlar, mumları; zaman bir ip, bir şerittir ki; o Sâni-i Zülcelâl her sene bir başka âlemi ona takip, gösteriyor. O taktığı âlemin içinde üç yüz altmış tarzda muntazam sûretlerini tecdit ediyor. Kemâl-i intizamla ve hikmetle değiştiriliyor. Yeryüzünü bir sofra-yı nîmet yapmış ki, her bahar mevsiminde, üç yüz bin envâ-ı masnûatiyla tezyin ediyor. Had ve hesaba gelmez envâ-ı ihsânâtıyla dolduruyor. Öyle bir tarzda ki, nihayet ihtilât içinde ve karışmış oldukları hâlde, nihayet derecede imtiyaz ve farkla birbirlerinden ayrılıyor. Başka cihetleri buna kıyas et... Nasıl böyle bir sarayın Sâni'inden gaflet edilebilir?

Hem nasıl ki; bulutsuz, gündüz ortasında, güneşin deniz yüzünde bütün kabarcıklar üstünde ve karada bütün parlak şeylerde ve karın bütün parçalarında cilvesi göründüğü ve aksi müşâhede edildiği hâlde, güneşî inkâr etmek, ne derece acîb bir divanelik hezeyânıdır. Çünkü; o vakit bir tek güneşî inkâr ve kabul etmemekle, katarât sayısınca, kabarcıklar miktarınca, parçalar adedince, hakikî ve bilaşâle güneşçikleri kabul etmek lâzım geliyor. Her zerre civâde, (ki ancak bir zerre sıkışabildiği hâlde) koca bir güneşin hakikatini içinde kabul etmek lâzım geldiği gibi; aynen öyle de: Şu siravârî içinde her zaman hikmetle değişen ve düzgünlük içinde her vakit tazelenen şu muntazam kâinatı görüp, Hâlik-ı Zülcelâl'i evsâf-ı kemâliyle tasdik etmemek, ondan daha berbat bir dalâlet divaneligidir; bir mecnunluk hezeyânıdır. Zîrâ her seyde, hattâ her bir zerrede bir ulûhiyet-i mutlaka kabul etmek lâzımdır.

Çünkü; meselâ: *Havanın her bir zerresi; her bir çiçek ile her bir meyveye, her bir yaprağa girer ve işleyebilir. İşte şu zerre, eğer memur olmasa, bütün girebildiği ve işlediği masnûların tarz-ı teşkilâtını ve sûretlerini ve hey'etlerini bilmek lâzımdır. Tâ içinde işleyebilsin. Demek, muhît bir ilim ve kudrete mâlik olmalı ki, böyle yapsın.*

Meselâ, toprakta, her bir zerresi kabildir ki, muhtelif bütün tohumlar ve çekirdeklerde medar ve menşe olsun. Eğer memur olmasa, lâzım geliyor ki; otlar ve ağaçlar adedince mânevî cihâzât ve makinelere tazammun etsin. Veyahut, onların bütün tarz-ı teşkilâtını bilir, yapar; bütün onlara giydirilen sûretleri tanır,

dikebilir bir sanat ve kudret vermek lâzım gelir. Daha sâir mevcudatı da kıyas et. Tâ, anlayacaksın ki; her şeyde âşikâre, vahdâniyetin çok delilleri var.

*Evet, bir şeyden her şeyi yapmak ve her şeyi bir tek şey yapmak, her şeyin Hâlik'ına has bir iştir.*¹ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسْبَحُ بِحَمْدِهِ fermân-ı zîşânına dikkat et. Demek; Vâhid-i Ehad'ı kabul etmemek ile, mevcudat adedince ilâhları kabul etmek lâzım gelir.

İkinci İşaret

Hikâyede bir Yâver-i Ekrem'den bahsedilmiş ve denilmiş ki: "Kör olmayan herkes O'nun nişanlarını görmekte anlar ki, o Zât; Pâdişah'ın emriyle hareket eder ve O'nun has bendesidir." İşte, o Yâver-i Ekrem, **Resûl-i Ekrem**'dir (*aleyhissalâtü vesselâm*).

Evet, şöyle müzeyyen bir kâinatın, öyle mukaddes bir Sâni'ine böyle bir Resûl-i Ekrem, ışık şemse lüzumu derecesinde elzemdir. Çünkü nasıl güneş, ziyâ vermekszin mümkün değildir. Öyle de ulûhiyet de peygamberleri göstermekle kendini göstermekszin mümkün değildir.

Hem hiç mümkün olur mu ki; nihayet kemâlde olan bir cemâl; gösterici ve tarif edici bir vasita ile kendini göstermek istemesin!..

Hem mümkün olur mu ki; gayet kemâlde bir kemâl-i sanat, onun üzereine enzâr-ı dikkati celbeden bir dellâl vasıtasyyla teshir istemesin?

Hem hiç mümkün olur mu ki; bir rubûbiyet-i âmmenin sultanat-ı külliyesi, kesret ve cüz'iyât tabakâtında vahdâniyet ve samedâniyetini, zülcenâheyn bir meb'ûs vasıtasyyla ilânını istemesin! Yâni o Zât, ubûdiyet-i külliye cihetiyle kesret tabakâtının dergâh-ı ilâhî elçisi olduğu gibi, kurbiyet ve risâlet cihetiyle dergâh-ı ilâhînin kesret tabakâtına memurudur.

Hem hiç mümkün olur mu ki; nihayet derecede bir hüsn-ü zâtî sahibi, cemâlinin mehâsinini ve hüsnünün letâifini aynalarda görmek ve göstermek istemesin! Yâni, bir Habib Resûl vasıtasya ki; hem Habib'dir; ubûdiyetiyle kendini O'na sevdirir, aynadarlık eder. Hem Resûl'dür; O'nu mahlûkatına sevdirir. Cemâl-i esmâsını gösterir...

Hem hiç mümkün olur mu ki; acîb mucizelerle, garip ve kıymettar şeyle dolu hazineler sahibi, sarraf bir tarif edici ve vassâf bir teshir edici vasita-

---

¹ "Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (Isrâ süresi, 17/44)

sıyla enzâr-ı halka arz ve başlarında izhar etmekle, gizli kemâlâtını beyan etmek irâde etmesin ve istemesin?

Hem mümkün olur mu ki; bu kâinatı bütün esmâsının kemâlâtını ifâde eden masnûâtla tezin ederek seyir için garip ve ince sanatlarla süslenilmiş bir saraya benzetsin de, rehber bir muallim tâyin etmesin!..¹

Hem hiç mümkün olur mu ki; bu kâinatın sahibi, şu kâinatın tahavvülâtındaki maksad ve gaye ne olacağını müş'ir tilsim-ı muğlâkını, hem mevcudatın, “Nereden? Nereye? Necisin?” üç suâl-i müşkûlün muammâsını bir elçi vasıtasyyla açtırmassisin!..

Hem hiç mümkün olur mu ki; bu güzel masnûât ile kendini zîsuura tanıtırın ve kıymetli nimetler ile kendini sevdiren Sâni-i Zülcelâl, onun mukabilinde zîsuurdan marziyâti ve arzuları ne olduğunu bir elçi vasıtasyyla bildirmesin!..

Hem hiç mümkün olur mu ki; nev-i insanı, şuurca kesrete müptelâ, istidâcâ ubûdiyet-i külliyyeye müheyyâ süretinde yaratıp, muallim bir rehber vasıtasyyla onları kesretten vahdete yüzlerini çevirmek istemesin?

Daha bunlar gibi çok vezâif-i nübüvvet var ki her biri bir bûrhân-ı kat'îdir ki; ulûhiyet, risâletsiz olamaz...

*Şimdi acaba âlemde Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*)dan –beyan olunan evsâf ve vezâife– daha ehil ve daha câmi kim zuhûr etmiş? Ve rütibe-i risâlete ve vazife-i tebliğ O’ndan daha elyak, daha evfak hiç zaman göstermiş midir? Hayır, asla ve kat’â!.. Belki O, bütün Resûllerin seyyididir, bütün enbiyânın imamıdır, bütün asfiyânın serveridir, bütün mukarrebînin akrebidir, bütün mahlûkatın ekmelidir, bütün mürşidlerin sultânıdır.*

Evet, ehl-i tahkikatın ittifâkıyla şakk-ı kamer² ve parmaklarından su akması³ gibi, bine bâliğ mucizâtından⁴ had ve hesaba gelmez delâil-i nübüvvetinden başka, Kur’ân-ı Azîmüşşân gibi bir bahr-i hakâik ve kırk vecihle mucize olan mucize-i kübrâ, güneş gibi risâletini göstermeğe kâfidir. Başka risalelerde ve bilhassa Yirmi Beşinci Söz’de Kur’ân’ın kirka karîb vücûh-u i’câzindan bahsettiğimizden burada kısa kesiyoruz.

¹ Peygamber Efendimiz (*sallallâhu aleyhi ve sellem*), muallim olarak gönderildiğini ifade buyurmaktadır: İbni Mâce, *mukaddime* 17; Dârimî, *mukaddime* 32; et-Tâyâlî, *el-Müsned* s.298.

² Buhârî, *menâkîb* 27, *menâkîbü'l-ensâr* 36, *tefsîru sûre* (54) 1; Müslüm, *münâfikîn* 43-48.

³ Buhârî, *menâkîb* 25, *meğâzî* 35; Müslüm, *fezâil* 6, 7, *imâre* 72, 73.

⁴ Bkz.: el-Beyhakî, *Delâili’n-nübüvvet* 1/10; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* 1/382; en-Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslüm* 1/2.

Üçüncü İşaret

Hatıra gelmesin ki; bu küçükük insanın ne ehemmiyeti var ki, bu azîm dünya onun muhasebe-i âmâlı için kapansın. Başka bir dâire açılsın! Çünkü: Bu küçükük insan, câmi'yet-i fitrat itibarıyla şu mevcudat içinde bir ustabaşı ve bir dellâl-i saltanat-ı ilâhiye ve bir ubûdiyet-i külliyye mazhar olduğundan büyük ehemmiyeti vardır.

Hem, hatıra gelmesin ki; kısacık bir ömürde nasıl ebedî bir azaba müstehak olur? Zîrâ küfür; şu mektubât-ı samedâniye derecesinde ve kıymetinde olan kâinatı, mânâsız, gayesiz bir derekeye düşürdüğü için; bütün kâinata karşı bir tahkir olduğu gibi, bu mevcudatta cilveleri, naklıları görünen bütün esmâ'-yı kudsîye-i ilâhiyeyi inkâr ile red ve Cenâb-ı Hakk'ın hakkâniyet ve sıdkını gösteren gayr-i mütenâhî bütün delillerini tekzip olduğundan nihayetsiz bir cinâyettir. Nihayetsiz cinâyet ise, nihayetsiz azabı îcab eder...

Dördüncü İşaret

Nasıl ki, hikâyede On İki Sûret'le gördük ki: Hiçbir cihetle mümkün değil; öyle bir Padişah'ın, öyle muvakkat misafîrhâne gibi bir memleketi bulunsuna, müstekar ve haşmetine mazhar ve saltanat-ı uzmâsına medar diğer dâimî bir memleketi bulunmasın?

Öyle de, hiçbir vecihle mümkün değil ki; bu fânî âlemin bâki Hâlik'ı, bunu îcâd etsin de, bâki bir âlemi îcâd etmesin!..

Hem mümkün değil; şu bedî' ve zâil kâinatın sermedî Sâni'i, bunu halk etsin de, müstekar ve dâimî diğer bir kâinatı îcâd etmesin?

Hem mümkün değil; bu meşher ve meydan-ı imtihan ve tarla hükmünde olan dünyanın Hakîm ve Kadîr ve Rahîm olan Fâtır'ı, onu yaratınsın, onun bütün gayelerine mazhar olan dâr-ı âhireti halk etmesin?

Bu hakikate “**On İki Kapı**” ile girilir. “**On İki Hakikat**” ile o kapılar açılır. En kısa ve basitten başlarız:

Birinci Hakikat

Bâb-ı rubûbiyet ve sultanat’tur ki, ism-i Rabb’in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; şe’ni rubûbiyet ve sultanat-ı ulûhiyet, bâhusus böyle bir kâinatı, kemâlâtını göstermek için gayet âlı gayeler ve yüksek mak-sadlar ile îcâd etsin! O’nun gâyât ve makâsına karşı, îmân ve ubûdiyetle mukâbele eden müminlere mükâfatı bulunmasın!.. Ve o makâsını red ve tâkir ile mukâbele eden ehl-i dalâlete mücâzât etmesin!..

İkinci Hakikat

Bâb-ı kerem ve rahmettir ki, Kerîm ve Rahîm isminin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; gösterdiği âsâr ile nihayetsiz bir kerem ve nihayetsiz bir rahmet ve nihayetsiz bir izzet ve nihayetsiz bir gayret sahibi olan şu âlemin Rabbi; kerem ve rahmetine lâyik mükâfat, izzet ve gayrette şayeste mücâzâtta bulunmasın!

Evet, şu dünya gidişâtına bakılsa görülüyor ki; en âciz en zayıftan tut^{1(Hâsiye)} tâ, en kavîye kadar her canıyla lâyik bir rizik veriliyor. En zayıf, en âcize en iyi rizik veriliyor. Her derTİlie ummadığı yerden derman yetiştiriliyor. Öyle ulvî bir keremle ziyâfetler, ikramlar olunuyor ki, nihayetsiz bir kerem eli içinde işlediği-ni bedâheten gösteriyor.

Meselâ: Bahar mevsiminde cennet hûrileri tarzında bütün ağaçları sün-düs-misâl libaslar ile giydirip, çiçek ve meyvelerin murassaâtiyla süslendirip, hizmetkâr ederek, onların latîf elli-ri olan dallarıyla çeşit çeşit, en tatlı, en mu-sanna meyveleri bize takdim etmek; hem, zehirli bir sineğin eliyle şifali, en tatlı bali bize yedirmek; hem, en güzel ve yumuşak bir libâsi elsiz bir böceğin eliyle bize giydirmek; hem, rahmetin büyük bir hazinesini küçük bir çekirdek içinde bizim için saklamak ne kadar cemîl bir kerem, ne kadar latîf bir rahmet eseri olduğu bedâheten anlaşılır.

---

^{1(Hâsiye)} Rizk-ı helâl, iktidar ile alınmadığına, belki iftikâra binâen verildiğine delil-i kat’î; iktidarsız yavruların hüsn-ü maîseti ve muktedir canavarların diyk-ı maîseti; hem, zekâvetsiz balıkların semizliği ve zekâvetli, hileli tilki ve maymunun derd-i maîsetle vücutça zaflığıdır.

Demek rizik, iktidar ve ihtiyar ile ma’kûsen mütenasiptir. Ne derece iktidar ve ihtiyarına güvense, o derece derd-i maîsete müptelâ olur.

Hem, insan ve bâzı canavarlardan başka, güneş ve ay ve arzdan tut, tâ en küçük mahlûka kadar her şey kemâl-i dikkatle vazifesine çalışması, zerrece haddinden tecavüz etmemesi, bir azîm heybet tahtında umumî bir itaat bulunması; büyük bir celâl ve izzet sahibinin emriyle hareket ettiklerini gösteriyor.

Hem, gerek nebatî ve gerek hayvanî ve gerek insânî bütün vâlidelerin o rahîm şefkatleriyle^{1(Hâşîye)} ve süt gibi o latîf gıda ile, o âciz ve zayıf yavruların terbiyesi, ne kadar geniş bir rahmetin cilvesi işlediği bedâheten anlaşılır.

Bu âlemin Mutasarrifinin, madem nihayetsiz böyle bir keremi, nihayetsiz böyle bir rahmeti, nihayetsiz öyle bir celâl ve izzeti vardır... Nihayetsiz celâl ve izzet, edepsizlerin te'dibini ister. Nihayetsiz kerem, nihayetsiz ikram ister. Nihayetsiz rahmet, kendine lâyık ihsan ister.

Hâlbuki bu fânî dünyada ve kısa ömürde, denizden bir damla gibi mil-yonlar cüzdén ancak bir căzü yerlesir ve tecelli eder.

Demek o kereme lâyık ve o rahmete şâyeste bir dâr-ı saadet olacaktır. Yoksa, gündüzü ışığıyla dolduran güneşin vücûdunu inkâr etmek gibi, bu görünen rahmetin vücûdunu inkâr etmek lâzım gelir.

Cünkü; bir daha dönmemek üzere zevâl ise; şefkatî, musîbete; muhabbe-tî, hîrkate; ve nimeti, nikmete; ve aklı, meş'um bir âlete; ve lezzeti, eleme kal-bettirmekle hakikat-i rahmetin intifâsi lâzım gelir.

Hem o celâl ve izzete uygun bir dâr-ı mücâzât olacaktır. Çünkü ekseriya zâlim izzetinde, mazlum zilletinde kalıp, buradan göçüp gidiyorlar. Demek, bir mahkeme-i kübrâya bırakılıyor, te'hîr ediliyor. Yoksa, bakılmıyor değil.

Bazen dünyada dahi ceza verir. Kurûn-u sâlifede cereyan eden âsî ve mütemerrit kavimlere gelen azablar gösteriyor ki; insan başıboş değil. Bir celâl ve gayret sillesine her vakit mâruzdur.

Evet hiç mümkün müdür ki, insan; umum mevcudat içinde ehemmi-yetli bir vazifesi, ehemmiyetli bir istidâdi olsun da; insanın Rabbi de insana bu kadar muntazam masnûâtiyla kendini tanıttırsa; mukabilinde insan îmân ile O'nu tanıtmazsa...

^{1(Hâşîye)} Evet, aç bir arslan, zaif bir yavrusunu kendi nefsine tercih ederek, elde ettiği bir eti yemeyip yavrusuna vermesi; hem, korkak tavuk, yavrusunu himaye için ite, arslana saldırması; hem, incir ağacı, kendi çamur iyiyerek yavrusu olan meyvelerine hâlis süt vermesi, bilbedâhe, nihayetsiz Rahîm, Kerîm, Şefik bir Zât'ın hesabıyla hareket ettiklerini kör olma-yana gösteriyorlar. Evet nebâtât ve behîmiyyât gibi şuursuzların gayet derecede şurkârâne ve hakimâne işler görmesi bizarure gösterir ki; gayet derecede Alîm ve Hakîm birisi vardır ki, onları işlettiriyor. Onlar, O'nun nâmiyla işliyorlar...

Hem bu kadar rahmetin süslü meyveleriyle kendini sevdirse; mukabilinde insan ibadetle kendini O'na sevdirmese...

Hem bu kadar bu türlü nimetleriyle muhabbet ve rahmetini ona gösterse; mukabilinde insan şükür ve hamdle O'na hürmet etmese; cezasız kalsın! Başıboş bırakılsın! O izzet, gayret sahibi Zât-ı Zülcelâl bir dâr-ı mücâzât hazırlamasın!..

Hem hiç mümkün müdür ki; o Rahmân-ı Rahîm'in kendini tanıttırmasına mukabil, îmân ile tanımakla ve sevdirmesine mukabil, ibadetle sevmek ve sevdirmekle ve rahmetine mukabil, şükür ile hürmet etmekle mukabele eden müminlere bir dâr-ı mükâfatı, bir saadet-i ebediyeyi vermesin!

Üçüncü Hakikat

Bâb-ı hikmet ve adâlet olup, ism-i Hakîm ve Âdil'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki,^{1(Hâsiye)} zerrelerden güneşlere kadar cereyan eden hikmet ve intizam, adâlet ve mîzanla rubûbiyetin sultanatını gösteren Zât-ı Zülcelâl, rubûbiyetin cenâh-ı himayesine iltica eden ve o hikmet ve adâlete, îmân ve ubûdiyetle tevfik-i hareket eden müminleri taltif etmesin! Ve o hikmet ve adâlete küfür ve tuğyân ile isyan eden edepsizleri te'dib etmesin?

Hâlbuki, bu muvakkat dünyada o hikmet, o adâlete lâyık binden biri, insanda icrâ edilmiyor, te'hir ediliyor. Ehl-i dalâletin çoğu ceza almadan; ehl-i hidâyeten de çoğu mükâfat görmeden buradan göçüp gidiyorlar.

Demek, bir mahkeme-i kübrâya, bir saadet-i uzmâya bırakılıyor.

Evet görüneniyor ki; şu âlemde tasarruf eden Zât, nihayetsiz bir hikmetle iş görüyor. Ona bürhân mı istersin? Her şeyde maslahat ve faydalara riayet etmesidir. Görmüyor musun ki: İnsanda bütün âzâ, kemikler ve damarlarda, hattâ bedenin hüceyratında, her yerinde, her cüzünde faydalalar ve hikmetlerin gözetilmesi, hattâ bazı âzâsı, bir ağaçın ne kadar meyveleri varsa, o derece

^{1(Hâsiye)} Evet, "Hiç mümkün müdür ki": Şu cümle çok tekrar ediliyor. Çünkü mühim bir sırrı ifade eder. Şöyle ki: Ekser küfür ve dalâlet, istib'âddan ileri gelir. Yâni akıldan uzak ve muhâl görür, inkâr eder.

İşte Hâşîr Sözü'nde katıyen gösterilmiştir ki, hakikî istib'âd, hakikî muhâliyet ve akıldan uzaklık ve hakikî suûbet, hattâ imtinâ' derecesinde müşkûlât, küfür yolundadır ve dalâletin mesleğindedir. Ve hakikî imkân ve hakikî mâkuliyet, hattâ vücûb derecesinde sühûlet; îmân yolundadır ve İslâmiyet caddesindedir.

Elhâsil: Ehl-i felsefe istib'âd ile inkâra gider. Onuncu Söz, istib'âd hangi tarafta olduğunu o tâbir ile gösterir. Onların ağızlarına bir şamar vurur.

o uzva hikmetler ve faydalar takması gösteriyor ki; nihayetsiz bir hikmet eliyle iş görülüyor. Hem her şeyin sanatında nihayet derecede intizam bulunması gösterir ki, nihayetsiz bir hikmet ile iş görülüyor.

Evet güzel bir çiçeğin dakik programını, küçük bir tohumunda derc etmek, büyük bir ağacın sayfa-yı âmâlını, tarihçe-i hayatını, fihriste-i cihâzâtını küçük bir çekirdekte mânevî kader kalemiyle yazmak; nihayetsiz bir hikmet kalemi istediğini gösterir.

Hem her şeyin hilkatinde gayet derecede hüsn-ü sanat bulunması; nihayet derecede hakîm bir Sâni'in nakşî olduğunu gösterir. Evet şu küçük insan bedeni içinde bütün kâinatın fihristesini, bütün hazâin-i rahmetin anahatarlarını, bütün esmâlarının aynalarını deretmek; nihayet derecede bir hüsn-ü sanat içinde bir hikmeti gösterir.

Şimdi hiç mümkün müdür ki, şöyle icrâât-ı rubûbiyyette hâkim bir hikmet; o rubûbiyyetin kanadına iltica eden ve iman ile itaat edenlerin tâlîfîni istemezin ve ebedî tâlîf etmesin?

Hem, adâlet ve mîzan ile iş görüldüğüne bürhân mı istersin? Her şeye, hassas mîzanlarla, mahsus ölçülerle vücûd vermek, sûret giydirmek, yerli yereine koymak; nihayetsiz bir adâlet ve mîzan ile iş görüldüğünü gösterir.

Hem, her hak sahibine istidâdi nisbetinde hakkını vermek, yâni vücûdun bütün levâzîmâtını, bekâsının bütün cihâzâtını en münâsib bir tarzda vermek; nihayetsiz bir adâlet elini gösterir.

Hem, istidâd lisaniyla, ihtiyac-ı fitrî lisaniyla, ıztırar lisaniyla suâl edilen ve istenilen her şeye dâimî cevap vermek; nihayet derecede bir adl ve hikmeti gösteriyor.

Şimdi hiç mümkün müdür ki; böyle en küçük bir mahlûkun, en küçük bir hâcetinin imdadına koşan bir adâlet ve hikmet; insan gibi en büyük bir mahlûkun bekâ gibi en büyük bir hâcetini mühmel bırakın! En büyük istidâdını ve en büyük suâlini cevapsız bırakın! Rubûbiyyetin haşmetini, ibâdının hukukunu muhafaza etmeye muhafaza etmesin!.. Hâlbuki, şu fâni dünyada kısa bir hayat geçiren insan, öyle bir adâletin hakikatine mazhar olamaz ve olamıyor. Belki bir mahkeme-i kûbrâya bırakılıyor.

Zîrâ, hakikî adâlet ister ki; şu küçük insan, şu küçüklüğü nisbetinde değil, belki cinâyetinin büyülüğu, mâhiyetinin ehemmiyeti ve vazifesinin azameti nisbetinde mükâfat ve mücâzât görsün. Madem, şu fânî, geçici dünya; ebed

îçin halk olunan insan hususunda öyle bir adâlet ve hikmete mazhariyetten çok uzaktır... Elbette Âdil olan o Zât-ı Celîl-i Zülcemâl'în ve Hakîm olan o Zât-ı Cemîl-i Zülcelâl'în dâimî bir cehennemi ve ebedî bir cenneti bulunacaktır.

Dördüncü Hakikat

Bâb-ı cûd ve cemâl'dir. İsm-i Cevâd ve Cemîl'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; nihayetsiz cûd ve sehâvet, tükenmez servet, bitmez hazineler, misilsiz sermedî cemâl, kusursuz ebedî kemâl; bir dâr-ı saadet ve mahall-i ziyâfet içinde dâimî bulunacak olan muhtaç şâkirleri, müştak ay nadarları, mütehayyir seyircileri istemesinler!

Evet, Dünya yüzünü bu kadar müzeyyen masnûâtiyla süslendirmek, Ay ile güneşî lâmba yapmak, yeryüzünü bir sofa-yı nîmet ederek mat'ûmatın en güzel çeşitleriyle doldurmak, meyveli ağaçları birer kab yapmak, her mevsimde birçok defalar teedit etmek; hadsiz bir cûd ve sehâveti gösterir.

Böyle nihayetsiz bir cûd ve sehâvet, öyle tükenmez hazineler ve rahmet, hem dâimî, hem arzu edilen her şey içinde bulunur bir dâr-ı ziyâfet ve mahall-i saadet ister.

Hem kat'î ister ki; o ziyâfetten telezzüz edenler, o mahall-i saadette devam etsinler, ebedî kalsınlar. Tâ, zevâl ve firâkla elem çekmesinler. Çünkü; zevâl-i elem lezzet olduğu gibi, zevâl-i lezzet dahi elemdir. Öyle sehâvet, elem çektirmek istermez. Demek, ebedî bir cenneti, hem içinde ebedî muhtaçları ister.

Çünkü; nihayetsiz cûd ve sehâ, nihayetsiz ihsan etmek ister, nîmetlendirmek ister. Nihayetsiz ihsan ve nîmetlendirmek ise, nihayetsiz minnettârlık, nîmetlenmek ister. Bu ise, ihsana mazhar olan şahsin devam-ı vücûdunu ister. Tâ, dâimî tena'umla, o dâimî in'âma karşı şükür ve minnettârlığını göstersin. Yoksa, zevâl ile acılaşan cüz'î bir telezzüz, kısacık bir zamanda öyle bir cûd ü sehânın muktezâsiyla kabil-i tevfik değildir.

Hem dahi, meşher-i sanat-ı ilâhiye olan aktâr-ı âlem sergilerine bak. Yeryüzündeki nebâtât ve hayvanâtın ellerinde olan ilânât-ı rabbâniyeye dikkat et.^{1(Hâşıye)} Mehâsin-i rubûbiyetin dellâlları olan enbiyâ ve evliyâya kulak

^{1(Hâşıye)} Evet, kemik gibi bir kuru ağacın ucundaki tel gibi incecik bir sapta; gayet münakkaş, müzeyyen bir ççek ve gayet musanna ve murassa bir meyve, elbette gayet sanat-perver mucizekâr ve hikmettar bir Sâni'în mehâsin-i sanatını zîsuura okutturan bir ilânnâmedir. İşte, nebâtâta hayvanâtı dahi kuyas et...

ver. Nasıl müttefikan Sâni-i Zülcelâl'in kusursuz kemâlâtını,¹ hârika sanatlarının teşhirileyle gösteriyorlar, beyan ediyorlar. Enzâr-ı dikkati celbediyorlar.

Demek, bu âlemin Sâni'inin pek mühim ve hayret verici ve gizli kemâlâtı vardır. Bu hârika sanatlarla onları göstermek ister. Çünkü gizli kusursuz kemâlât ise, takdir edici, istihsan edici, mâşâallah diyerek müşâhede edicilerin başlarında teşhir ister. *Dâimî kemâlât ise, dâimî tezahür ister. O ise, takdir ve istihsan edicilerin devâm-ı vücûdunu ister. Bekâsı olmayan istihsan edicinin nazarında kemâlâtın kıymeti sukut eder.*^{2(Hâsiye-1)}

Hem dahi, kâinatın yüzünde serilmiş olan gayetle güzel ve sanatlı ve parlak ve süslü şu mevcudat; ışık güneşî bildirdiği gibi, misilsiz, mânevî bir cemâlin mehâsimini bildirir ve nazarsız, hafî bir hüsnün letâifini iş'âr ediyor.^{3(Hâsiye-2)} O münezzeх hüsün, o mukaddes cemâlin cilvesinden, esmâlarda, belki her isimde çok gizli defineler bulunduğu işaret eder.

İşte şu derece âlî, nazîrsiz, gizli bir cemâl ise; kendi mehâsimini bir mir'âttâ görmek ve hüsnünün derecâtını ve cemâlinin mikyaslarını zîsuur ve müştâk bir aynada müşâhede etmek istediği gibi, başkalarının nazarıyla yine sevgili cemâline bakmak için, görünmek de ister. Demek, iki vecihle kendi cemâline bakmak: Biri; her biri başka başka renkte olan aynalarda bizzat müşâhede etmek, diğeri; müştâk olan seyirci ve mütehayyir olan istihsancıların müşâhedesî ile müşâhede etmek ister. Demek, hüsün ve cemâl, görmek ve görünmek ister. Görmek ve görünmek ise; müştâk seyirci, mütehayyir istihsan edicilerin vücûdunu ister. Hüsün ve cemâl; ebedî, sermedî olduğundan, müştâkların devâm-ı vücutlarını ister. Çünkü dâimî bir cemâl ise, zâil bir müştâka razi olamaz.

Zîrâ, dönmemek üzere zevâle mahkûm olan bir seyirci, zevâlin tasavvuruyla muhabbeti adâvete döner. Hayreti istihfafa, hürmeti tahkire meyle-

¹ Bkz.: "Yedi kat gögü birbirîyle tam uyum içinde yaratılan O'dur. Rahmânîn yaratmasında hiçbir nizamsızlık göremezsin. Çevir de bak gözünü.. görебilir misin bir kusur? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak, gözün bulamadığından bir kusur, eli boş ve bitkin geri döner." (Mülk süresi, 67/3-4)

²(Hâsiye-1) Evet, durûb-u emsâldendir ki: Bir dünya güzeli, bir zaman kendine meftûn olmuş âdi bir adamı huzurundan tardeder. O adam kendine teselli vermek için: "Tuh, ne kadar çirkindir." der, o güzelin güzelliğini nefyeder.

Hem bir vakit bir ayı, gayet tatlı bir üzüm asması altına girer. Üzümleri yemek ister. Koparmaya eli yetişmez. Asmaya da çekamaz. Kendi kendine teselli vermek için kendi lisâniyla: "Eksidir." der, gümeler gider.

³ (Hâsiye-2) Ayna-misâl mevcudatın birbiri arkasında zevâl ve fenâlarıyla beraber, arkalarından gelenlerin üstünde ve yüzlerinde aynı hüsün ve cemâlin cilvesinin bulunması gösterir ki; cemâl onların değil... Belki o cemâller, bir hüsün-ü münezzeх ve bir cemâl-i mukaddesin âyâti ve emârâtıdır.

der. Çünkü hodgâm insan, bilmediği şeye düşman olduğu gibi, yetişmediği şeye de zittir. Hâlbuki, nihayetsiz bir muhabbet, hadsiz bir şevk ve istihsan ile mukabeleye lâyik olan bir cemâle karşı, zimnen bir adâvet ve kin ve inkâr ile mukabele eder. İşte, kâfir, Allah'ın düşmanı olduğunun sırrı bundan anlaşılıyor.

Madem, o nihayetsiz sehâvet ü cûd; o misilsiz cemâl ü hüsün; o kusursuz kemâlât; ebedî müteşekkirleri, müştâkları, müstahsinleri iktizâ ederler... Hâlbuki, şu misafirhâne-i dünyada görüyoruz; herkes çabuk gidip kayboluyor. O sehâvetin ihsanını ancak az bir parça tadar, iştihâsi açılır. Fakat yemez gider. O cemâl, o kemâlin dahi ancak biraz ışığına, belki bir zayıf gölgесine bir anda bakıp, doymadan gider.

Demek, bir seyrangâh-ı dâimîye gidiliyor.

Elhâsil: Nasıl ki şu âlem, bütün mevcudatiyla Sâni-i Zülcelâl'ine kat'î delâlet eder; Sâni-i Zülcelâl'in de sıfat ve esmâ-yi kudsiyesi, dâr-ı âhirete delâlet eder ve gösterir ve ister.

Beşinci Hakikat

Bâb-ı şefkat ve ubûdiyet-i Muhammediye'dir (*aleyhissalâtü vesselâm*)
İsm-i Mucîb ve Rahîm'in cilvesidir.

Hic mümkün müdür ki; en ednâ bir hâceti, en ednâ bir mahlûkundan görüp kemâl-i şefkatle ummadığı yerden is'âf eden ve en gizli bir sesi, en gizli bir mahlûkundan iştip imdat eden; lisân-ı hâl ve kal ile istenilen her şeye icabet eden nihayetsiz bir şefkat ve bir merhamet sahibi bir Rab; en büyük bir abdinden,^{1(Hâsiye)} en sevgili bir mahlûkundan en büyük hâcetini görüp bitirmesin, is'âf etmesin! En yüksek duayı iştip kabul etmesin!.. Evet, meselâ: Hayvanâtin zayıflarının ve yavrularının rizik ve terbiyeleri hususunda gör-

^{1(Hâsiye)} Evet, bin üç yüz elli sene sultanat süren ve sultanatı devam eden ve ekser zamanda üç yüz elli milyondan ziyâde raiyyeti bulunan ve her gün bütün raiyyeti O'nunla tecdid-i biat eden ve O'nun kemâlâtına şehâdet eden ve kemâl-i itaatle evâmirine inkiyâd eden ve arzin nîfî ve nev-i beserî humsu o Zât'ın sibgi ile sibğalansa, yâni mânevî rengiyle renklense ve o Zât onların mahbub-u kulûbü ve mürebbî-i ervâhi olsa; elbette o Zât, şu kâinata tasarruf eden Rabb'in en büyük abdidir.

Hem, ekser envâ-ı kâinat o Zât'ın birer meyve-i mucizesini taşımak sûretille O'nun vazifesini ve memuriyetini alıksısla, elbette o Zât; şu kâinat Hâlik'ının en sevgili mahlûkudur. Hem bütün insâniyet, bütün istidâdiyle istediği bekâ gibi bir hâceti ki, o hâcet ise, insanı esfel-i sâfilinden âlâ-yi illiyâye çıkarıyor. Elbette o hâcet, en büyük bir hâcettir ve en büyük bir abd, umumun nâmına onu Kâdiü'l-hâcât'tan isteyecek...

nen lütf ve sühûleti gösteriyor ki: Şu kâinatın Mâlik'i, nihayetsiz bir rahmetle rubûbiyet eder. Rubûbiyetinde bu derece rahîmâne bir şefkat, hiç kabil midir ki; mahlûkatin en edfalinin en güzel duasını kabul etmesin! Bu hakikati "On Dokuzuncu Söz"de izah ettiğim veçhile, şurada dahi mükerrerden şöyle beyan edelim:

Ey nefsimle beraber beni dinleyen arkadaş! Hikâyeye-i temsiliyede demiştik; bir adada bir içtima var... Bir Yâver-i Ekrem bir nutuk okuyor. Onun işaret ettiği hakikat şöyledir ki: Gel! Bu zamandan tecerrüt edip, fikren asr-ı saadete ve hayâlen Cezîretü'l-Arab'a gidiyoruz. Tâ ki, Resûl-i Ekrem'i vazife başında ve ubûdiyet içinde görüp, ziyâret ederiz. Bak! O Zât nasıl ki risâletiyle, hidâyetiyle saadet-i ebediyenin sebeb-i husûlü ve vesile-i vusûlüdür; onun gibi ubûdiyetiyle ve duasıyla o saadetin sebeb-i vücûdu ve cennetin vesile-i îcâdidir.

İşte bak! O Zât öyle bir salât-ı kübrâda, bir ibadet-i ulyâda saadet-i ebediye için dua ediyor ki, güya bu cezîre, belki bütün arz, O'nun azametli namazıyla namaz kilar, niyaz eder. Çünkü ubûdiyeti ise; O'na ittiba eden ümmetin ubûdiyetini tazammun ettiği gibi, muvafakat sırrıyla bütün enbiyânın sırrı-ı ubûdiyetini tazammun eder.

Hem o salât-ı kübrâyi öyle bir cemaat-ı uzmâda kilar, niyaz ediyor ki; güya benîâdem'in, Hazreti Âdem'den asırımıza belki kiyâmete kadar bütün nûrânî ve kâmil insanlar, O'na tebâiyetle iktida edip duasına âmîn derler.^{1(Hâsiye)}

Bak! Hem öyle bekâ gibi bir hâceti âmme için dua ediyor ki; değil ehl-i arz, belki ehl-i semâvât, belki bütün mevcudat niyazına iştirak edip lisân-ı hâl ile: "Oh, evet yâ Rabbenâ! Ver. Duasını kabul et. Biz de istiyoruz.." diyorlar.

Hem bak! Öyle hazinâne, öyle mahbûbâne, öyle müstâkâne, öyle tazarrûkârâne saadet-i bâkiye istiyor ki;² bütün kâinatı ağlattırıp, duasına iştirak ettiriyor.

^{1(Hâsiye)} Evet, münâcât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) zamanından şimdije kadar bütün ümmetin bütün salâtları ve salavâtları O'nun duasına bir âmîn-i dâîmî ve bir iştirâk-i umûmîdir. Hattâ O'na getirilen her bir salavât dahi, O'nun duasına birer âmîndir ve ümmetinin her bir ferdi, her bir namazın içinde O'na salât ve selâm getirmek^{*1} ve kametten sonra Şâfiî'lerin O'na dua etmesi;^{*2} O'nun saadet-i ebediye hususundaki duası; gayet kuvvetli ve umumî bir âmîndir. İşte bütün beşerin fitrat-ı insâniyet lisân-ı hâliyle, bütün kuvvetiyle istediği bekâ ve saadet-i ebediyeyi; o nev-i beşer nâmına, Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) istiyor ve beşerin nûrânî kısmını, O'nun arkasında âmîn diyorlar. Acaba hiç mümkün müdür ki; şu dua, kabule karın olmasın!

^{*1} Bkz.: Buhârî, *tefsîru sâre* (33) 10, *enbiyâ* 10, *deavât* 31, 32; Müslim, *salât* 65-69.

^{*2} Bkz.: en-Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn* s.9.

² Bkz.: Tirmîzî, *deavât* 30.

Bak! Hem öyle bir maksad, öyle bir gaye için saadet isteyip, dua ediyor ki; insanı ve bütün mahlûkâtı esfel-i sâfilîn olan fenâ-yı mutlaka sukuttan, kıymetsizlikten, faydasızlıktan, abesiyetten; âlâ-yı illiyîn olan kıymete, bekâya, ulvî vazifeye, mektûbât-ı samedânîye olması derecesine çıkarıyor.

Bak! Hem öyle yüksek bir fizâr-ı istimdatkârâne ile istiyor ve öyle tatlı bir niyaz-ı istirhamkârâne ile yalvarıyor ki; güya bütün mevcudata, semâvâta, arşa işittirip, vecde getirip duasına; “Âmin, Allahümme âmîn...” dedirtiyor.^{1(Hâşıye)}

Bak! Hem öyle Semî’ ve Kerîm bir Kadîr’den, öyle Basîr ve Rahîm bir Alîm’den saadet ve bekâyi istiyor ki; bilmüşâhede en gizli bir zîhayatın en gizli bir arzusunu, en hâfi bir niyazını görür, işitir, kabul eder, merhamet eder. Lisân-ı hâl ile de olsa icabet eder. Öyle sûret-i hakîmâne, basîrâne, rahîmâne de verir ve icabet eder ki; şüphe bırakmaz, o terbiye ve tedbir; öyle Semî’ ve Basîr’e mahsus, öyle bir Kerîm ve Rahîm’e hasdır...

Acaba, bütün benîâdem’i arkasına alıp şu arz üzerinde durup, Arş-ı Âzam’a müteveccihen el kaldırıp, nev-i beşerin hulâsa-yı ubûdiyetini câmi hakikat-i ubûdiyet-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) içinde dua eden, şu şeref-i nev-i insan ve ferîd-i kevn ü zaman olan Fahr-i Kâinat ne istiyor, dinleyelim:

Bak! Kendine ve ümmetine saadet-i ebedîye istiyor. Bekâ istiyor. Cennet istiyor. Hem, mevcudat aynalarında cemâllerini gösteren bütün esmâ-yı kudsîye-i ilâhiye ile beraber istiyor. O esmâdan şefaat talep ediyor; görüyorsun.

---

^{1(Hâşıye)} Evet şu âlemin Mutasarrîf’i, bütün tasarrufatı bilmüşâhede şuurâne, alîmâne, hakîmâne olduğu hâlde; hiçbir cihetle mümkün değildir ki; o Mutasarrîf, kendi masnûâtı içinde en mümtaz bir ferdin harekâtına şuru ve ittilâi bulunmasın.

Hem hiçbir cihetle mümkün değildir ki; o Mutasarrîf-i Alîm, o ferd-i mümtâzin harekâtına ve deavâtına (dualarına) ittilâi bulunduğu hâlde ona karşı lâkayd kalsın, ehemmiyet vermesin.

Hem hiçbir cihetle mümkün değildir ki; o Mutasarrîf-i Kadîr-i Rahîm; onun dualarına lâkayd kalmadığı hâlde, o duaları kabul etmesin.

Evet Zât-ı Ahmediye’nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) nûruyla âlemin şekli değişti. İnsan ve bütün kâinatın mâhiyet-i hakîkiyeleri o nur, o ziyâ ile inkişaf etti ve göründü ki: Şu kâinatın mevcudatu; esmâ-yı ilâhiyeyi okutan birer mektubat-ı samedânîye, birer muvazzaf memur ve bekâya mazhar kıymettar ve mânidâr birer mevcutturlar. Eğer o nur olmasa idi, mevcudat fenâ-yı mutlaka mahkûm ve kıymetsiz, mânâsız, faydasız, abes, karmakarışık, tesadüf oyunağı bir zulmet-i evhâm içinde kalırdı.

İşte şu sıradandır ki: İnsanlar Zât-ı Ahmediye’nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) duasına âmîn dedikleri gibi, arş ve ferş ve serâdan süreyyâya kadar bütün mevcudat onun nûruyla iftihâr edip, alâkadârlık gösteriyorlar. Zaten ubûdiyet-i Ahmediye’nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) ruhu, duadır. Belki kâinatın harekâtı ve hidemâti, bir nevi duadır. Meselâ: Bir çekirdeğin hareketi; Hâlik’indan, bir ağaç olmasına bir nevi duadır.

Eğer âhiretin hesapsız esbâb-ı mûcibesi, delâil-i vücûdu olmasa idi; yalnız şu Zât'ın tek duası, baharımızın îcâdi kadar Hâlik-ı Rahîm'in kudretine hafif gelen şu cennetin binasına sebebiyet verecekti.^{1(Hâsiye-1)}

Evet, baharımızda yeryüzünü bir mahşer eden, yüz bin haşir nümûneleinini îcâd eden Kadîr-i Mutlak'a cennetin îcâdi nasıl ağır olabilir!

Demek, nasıl ki O'nun risâleti, şu dâr-ı imtihanın açılmasına sebebiyet verdi, لَوْلَاكَ لَمْ لَاكَ لَمَّا حَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ² sırrına mazhar oldu. Onun gibi, ubûdiyeti dahi, öteki dâr-ı saadetin açılmasına sebebiyet verdi.

Acaba hiç mümkün müdür ki; bütün akılları hayrette bırakan şu intizâm-ı âlem ve geniş rahmet içinde kusursuz hüsn-ü sanat, misilsiz cemâl-i rubûbiyet; o duaya icabet etmemekle böyle bir çırkinliği, böyle bir merhametsizliği, böyle bir intizamsızlığı kabul etsin! Yâni, en cüz'î, en ehemmiyetsiz arzuları, sesleri ehemmiyetle işitip ifa etsin, yerine getirsin.. en ehemmiyetli, lüzumlu arzuları ehemmiyetsiz görüp iştmesin, anlamasın, yapmasın! Hâşâ ve kellâ.. yüz bin defa hâşâ!.. Böyle bir cemâl, böyle bir çırkinliği kabul edip çırkin olamaz.^{3(Hâsiye-2)}

Demek, Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*), risâletiyle dünyanın kapısını açtığı gibi, ubûdiyetiyle de âhiretin kapısını açar.

عَلَيْهِ صَلَوَاتُ الرَّحْمَنِ مِنْ مِلَءِ الدُّنْيَا وَدَارِ الْجَنَانِ، اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ ذَلِكَ الْحَبِيبُ الَّذِي هُوَ سِيدُ الْكَوَافِئِ وَفَخْرُ الْعَالَمِينَ وَحَيَاةُ الدَّارِيْنَ وَوَسِيلَةُ السَّعَادَيْنَ وَذُو الْجَنَاحَيْنِ وَرَسُولُ التَّقْلِيْنِ وَعَلَى أَلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِيْنَ وَعَلَى إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّنَ وَالْمُرْسَلِيْنَ أَمِيْنَ⁴

^{1(Hâsiye-1)} Evet âhirete nisbeten gayet dar bir sayfa hükmünde olan rûy-u zeminde hadd ü hesaba gelmeyen hârika sanat nümûnelerini ve haşir ve kıyâmetin misâllerini göstermek ve üç yüz bin kitab hükmünde olan muntazam envâ-i masnûâtı, o tek sayfada kemal-i intizam ile yapız dercertmek; elbette geniş olan âlem-i âhirette latîf ve muntazam cennetin binasından ve icadından daha müşkuldür. Evet cennet bardan ne kadar yüksek ise, o derece bahar bahçelerinin hilkati, o cenneten daha müşkuldür ve hayreftezâdir denilebilir.

² "Sen olmasaydin, âlemleri yaratmadim." (Aliyyûlkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.385; *el-Aclûnî, Kesfî'l-hafâ* 2/214). Ayrıca yakın ifadeler için bkz.: *et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-eusat* 6/314; *el-Hâkim, el-Müstedrek* 2/672.

^{3(Hâsiye-2)} Evet inkilâb-ı hakâik, ittifâken muhâldir ve inkilâb-ı hakâik içinde muhâl-ender-muhâl, bir zid kendi ziddinâ inkilâbıdır ve bu inkilâb-ı ezdad içinde bilbedahe bin derece muhâl şudur ki: Zid, kendi mâhiyetinde kalmakla beraber, kendi ziddinin aynı olsun. Meselâ: Nihayetsiz bir cemâl; hakîki cemâl iken, hakîki çırkinlik olsun. İşte şu misâlimizde meshûd ve kat'îyyû'l-vücûd olan bir cemâl-i rubûbiyet; cemâl-i rubûbiyet mâhiyetinde daim iken, ayn-ı çırkinlik olsun. İşte dünyada muhâl ve bâtil misâllerin en acibidir.

⁴ Rahmân olan Cenâb-ı Hakk'ın (*celle celâlihi*), dünya ve cennetler dolusu rahmeti, Peygamber Efendimiz'in (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*) üzerine olsun. Allahım! Kulun ve Resûlü olan, iki cihanın efendisi ve iki âlemin medar-ı iftihâri ve iki dünyanın hayatı ve iki cihan saadetinin vesilesi ve zülçenâheyen ve cin ve insin peygamberi olan şu Habîbîne, bütün âl ve ashâbına ve nebî ve Resûl kardeşlerine salât ve selâm et, âmîn...

Altıncı Hakikat

Bâb-i haşmet ve sermediyet olup, ism-i Celîl ve Bâkî cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; bütün mevcudati güneşlerden, ağaçlardan zerkelere kadar emirber nefer hükmünde teshîr ve idare eden bir haşmet-i rubûbiyet; şu misâfirhâne-i dünyada muvakkat bir hayat geçiren perişan fâniler üstünde dursun, sermedi, bâkî bir daire-i haşmet ve ebedî, âlî bir medar-i rubûbiyeti îcâd etmesin!

Evet şu kâinatta görünen mevsimlerin değişmesi gibi haşmetli icraât.. ve seyyârâtın tayyâre-misâl hareketleri gibi azametli harekât.. ve arzı insana beseğ, güneşî halka lâmba yapmak gibi dehşetli teshirat.. ve ölmüş, kurumuş küre-i arzı diriltmek, süslendirmek gibi geniş tahvilât gösteriyor ki; perde arkasında böyle muazzam bir rubûbiyet var; muhteşem bir saltanatla hükmediyor. Böyle bir sultanat-ı rubûbiyet, kendine lâyık bir raiyyet ister ve şâyesete bir mazhar ister.

Hâlbuki görüyorsun; mâhiyetçe en câmi ve mühim raiyyeti ve benderleri, şu misâfirhâne-i dünyada perişan bir sûrette muvakkaten toplanmışlar. Misafirhâne ise, her gün dolar, boşalır.

Hem bütün raiyyet, tecrübe-i hizmet için şu meydan-ı imtihanda muvakkaten bulunuyorlar. Meydan ise, her saat tebeddül eder.

Hem, bütün o raiyyet, Sâni-i Zülcelâl'in kıymettar ihsânâtının nümûnelerini ve hârika sanat antikalarını çarşı-i âlem sergilerinde, ticaret nazarında temâşâ etmek için, şu teşhirgâhta birkaç dakika durup seyrediyorlar; sonra kayboluyorlar. Şu meşher ise, her dakika tahavvül ediyor. Giden gelmez, gelen gider. İşte bu hâl ve şu vaziyet kat'ı gösteriyor ki: Şu misafirhâne ve şu meydan ve şu meşherlerin arkasında; o sermedî saltanata medar ve mazhar olacak dâimî saraylar, müstemir meskenler, şu dünyada gördüğümüz nümûnelerin ve sûretlerin en hâlis ve en yüksek asıllarıyla dolu, bağ ve hazineleri vardır. Demek, burada çabalamak, onlar içindir. Şurada çalıştırır, orada ücret verir. Herkesin istidâsına göre –eğer kaybetmezse– orada bir saadeti vardır. Evet, öyle sermedî bir sultanat, muhâldir ki; şu fâniler ve zâil zeliiller üstünde dursun...

Şu hakikate, şu temsil dürbünüyle bak ki: Meselâ, sen yolda gidiyorsun. Görüyorsun ki, yol içinde bir han var. Bir büyük zât, o hanı, kendine gelen

misafirlerine yapmış. O misafirlerin bir gece tenezzüh ve ibretleri için, o hanın tezyinâtına milyonlar altınlar sarf ediyor.

Hem, o misafirler, o tezyinâttan pek azı ve az bir zamanda bakıp, o nîmetlerden pek az bir vakitte, az bir şey tadıp, doymadan gidiyorlar. Fakat, her misafir, kendine mahsus fotoğrafıyla, o handaki şeylerin sûretlerini alıyorlar. Hem, o büyük zâtın hizmetkârları da, misafirlerin sûret-i muamelelerini gayet dikkat ile alıyorlar ve kaydediyorlar. Hem, görüporsun ki; o zât, her günde, o kıymettar tezyinâtın çoğunu tâhir eder. Yeni gelecek misafirlere, yeni tezyinâtı îcâd eder.

Bunu gördükten sonra hiç şüphen kalır mı ki: Bu yolda bu hanı yapan zâtın; dâimî, pek âlî menzilleri, hem tükenmez pek kıymetli hazine... hem müstemir, pek büyük bir sehâveti vardır. Şu anda gösterdiği ikram ile, misafirlerini, kendi yanında bulunan şeylere iştihalarını açıyor. Ve onlara hazırladığı hediyelere, rağbetlerini uyandırıyor.

Aynen onun gibi, şu misâfirhâne-i dünyadaki vaziyeti, sarhoş olmadan dikkat etsen; şu “*Dokuz Esas*”ı anlarsın:

Birinci Esas: Anlarsın ki; o han gibi bu dünya dahi kendi için değil.. kendi kendine de bu sûreti alması muhâldir. Belki, kâfile-i mahlûkatın gelip konmak ve göçmek için dolup boşalan, hikmetle yapılmış bir misâfirhânesidir.

İkinci Esas: Hem anlarsın ki; şu hanın içinde oturanlar misafirlerdir. Onların Rabb-i Kerîm’i onları dâru’s-selâma davet eder.¹

Üçüncü Esas: Hem anlarsın ki; şu dünyadaki tezyinât, yalnız telezzüz veya tenezzüh için değil. Çünkü; bir zaman lezzet verse, firâkiyla birçok zaman elem verir. Sana tatrir, iştihâni açar, fakat doyurmaz. Çünkü; ya onun ömrü kısa, ya senin ömrün kısadır. Doymaya kâfi değil... Demek; kıymeti yüksek, müddeti kısa olan şu tezyinât, ibret içindir.^{2(Hâsiye)} Şükür içindir. Usûl-ü dâimî-sine teşvik içindir. Başka, gayet ulvî gayeler içindir.

¹ Bkz.: Yûnus süresi, 10/25; En’âm süresi, 6/127.

^{2(Hâsiye)} Evet, madem her şeyin kıymeti ve dekâik-i sanatı gayet yüksek ve güzel olduğu hâlde; müddeti kısa, ömrü azdır. Demek, o şeyler nümûnelidir. Başka şeylerin sûretleri hükümlüdedirler. Ve madem, müşterilerin nazarlarını, asıllarına çeviriyorlar gibi bir vaziyet vardır. Öyle ise, elbette şu dünyadaki o çeşit tezyinât; bir Rahmân-ı Rahîm’în rahmetiyle, sevdiği ibâdına hazırladığı niam-ı cennetin nümûnelidir, denilebilir ve denilir ve öyledir.

Dördüncü Esas: Hem anlarsın ki; şu dünyadaki müzeyyenat ise,^{1(Hâsiye)} cennette ehl-i îmân için rahmet-i Rahmân'la iddihar olunan nîmetlerin nûrmâneleri, sûretleri hükmündedir.

Beşinci Esas: Hem anlarsın ki; şu fânî masnûât fenâ için değil, bir parça görünüp mahvolmak için yaratılmamışlar. Belki, vücutta kısa bir zaman toplanıp, matlûb bir vaziyet alıp; tâ sûretleri alınsın, timsâlleri tutulsun, mânlâları bilinsin, neticeleri zaptedilsin... Meselâ, ehl-i ebed için dâimî manzaralar nescedilsin. Hem, âlem-i bekâda başka gayelere medar olsun.

Eşya bekâ için yaratıldığını, fenâ için olmadığını; belki, sûreten fenâ ise de, tamam-ı vazife ve terhis olduğu bununla anlaşılıyor ki; fânî bir şey bir cihetle fenâya gider, çok cihetlerle bâkî kalır.

^{1(Hâsiye)} Evet, her şeyin vûcûdunun müteaddit gayeleri ve hayatının müteaddit neticeleri vardır. Ehl-i dalâletin tevehhüm ettikleri gibi dünyaya, nefislerine bakan gayelere münhasır değildir. Tâ, abesiyet ve hikmetsizlik içine girebilinsin.

Belki her şeyin gâyât-ı vûcûdu ve netâic-i hayatı üç kısımdır:

•*Birincisi ve en ulvîsi:* Sâni'ine bakar ki; o şeye taktiği hârika-yı sanat murassaâtını, Şâhid-i Ezeli'nin nazarına resm-i geçit tarzında arz etmektr ki, o nazara bir ân-ı seyyâle yaşamak kâfi gelir. Belki; vûcûda gelmeden, bilkuvve niyet hükümdünde olan istidâdi yine kâfidir, işte, serîü'z-zevâl latîf masnûât ve vûcûda gelmeyen, yâni sünbül vermeyen, birer hârika-yı sanat olan çekirdekler, tohumlar şu gayeyi bitemâmiha verir. Faydasızlık ve abesiyet onlara gelmez. Demek her şey; hayatıla, vûcûduyla Sâni'inin mucizât-ı kudretini ve âsâr-ı sanatını teşhir edip, Sultan-ı Zülcelâl'in nazarına arz etmek birinci gayesidir.

•*İkinci kısım gaye-i vûcût ve netice-i hayatı:* Zîsuura bakar. Yâni, her şey, Sâni-ı Zülcelâl'in birer mektub-u hakâik-nûmâ, birer kaside-i letâfet-nûmâ, birer kelime-i hikmet-edâ hükümdedir ki; melâike ve cin ve hayvanın ve insanın enzârına arz eder.. mütâlaaya davet eder. Demek, ona bakan her zîsuura, ibret-nûmâ bir mütâlaagâhdır.

•*Üçüncü kısım gaye-i vûcût ve netice-i hayatı:* O şeyin nefsine bakar ki; telezzüz ve tenezzüh ve bekâ ve rahatla yaşamak gibi cüz'î neticelerdir.

Meselâ: Azîm bir sefine-i sultânîyede bir hizmetkârın dümencilik ettiğinin gayesi; sefine itibarıyla yüzde birisi kendisine, ücret-i cüz'îyesine ait, doksan dokuzu sultana ait olduğu gibi; her şeyin nefsine ve dünyaya ait gayesi bir ise, Sâni'ine ait doksan dokuzdur.

İşte bu teaddüb-ü gâyâtândır ki; birbirine zıt ve münâfi görünen hikmet ve iktisat, cûd ve sehâ ve bilhassa nihayetsiz sehâ ile sîrr-ı tevfiki şudur ki: Birey gaye nokta-yı nazârında cûd ve sehâ hükmeder. İsm-i Cevâd tecelli eder. Meyveler, hubûblar, o tek gaye nokta-yı nazârında bigayr-i hisâbdır. Nihayetsiz cûdu gösteriyor. Fakat, umum gayeler nokta-yı nazârında, hikmet hükmeder, ism-i Hakîm tecelli eder. Bir ağacın ne kadar meyveleri var, belki her meyvenin o kadar gayeleri vardır ki; beyan ettiğimiz üç kısma tefrik edilir. Şu umum gayeler, nihayetsiz bir hikmeti ve iktisadi gösteriyor. Zıt gibi görünen nihayetsiz hikmet, nihayetsiz cûd ile, sehâ ile içtima ediyor.

Meselâ: Asker ordusunun bir gayesi, temin-i âsâyıştır. Bu gayeye göre ne kadar asker istersen var ve hem pek fazladır. Fakat, hifz-ı hudut ve mücâhede-i âdâ gibi sâir vazifeler için, bu mevcut ancak kâfi gelir. Kemâl-i hikmetle muvâzenededir, işte hükûmetin hikmeti, haşmet ile içtima ediyor. O hâlde, o askerlikte fazlalık yoktur denilebilir...

Meselâ; kudret kelimelerinden olan şu çiçege bak ki; kısa bir zamanda o çiçek tebessüm edip bize bakar der-akab, fenâ perdesinde saklanır. Fakat, senin ağızından çıkan kelime gibi o gider; fakat, binler misâllerini kulaklırla tevdî eder. Dinleyen akıllar adedince, mânâlarını akıllarda ibkâ eder. Çünkü vazife-i olan ifade-i mânâ bittikten sonra kendisi gider. Fakat, onu gören her şeyin hafızasında zâhirî sûretini ve her bir tohumunda mânevî mâhiyetini bırakıp öyle gidiyor. Güya her hafıza ile her tohum, hifz-ı zîneti için birer fotoğraf ve devam-ı bekâsi için birer menzildirler.

En basit mertebe-i hayatı olan masnû' böyle ise, en yüksek tabaka-yı hayatı ve ervâh-ı bâkiye sahibi olan insan; ne kadar bekâ ile alâkadar olduğu anlaşılır. Çiçekli ve meyveli koca nebâtâtın bir parça ruha benzeyen her birinin kanun-u teşekkülâti, timsâl-i sûreti zerrecikler gibi tohumlarda kemâl-i intizâmla, dağdağalı inkılâblar içinde ibkâ ve muhafaza edilmesiyle; gayet cemiyetli ve yüksek bir mâhiyete mâlik, haricî bir vücut giydirilmiş, zîsuur, nûrânî bir kanun-u emrî olan rûh-u beşer, ne derece bekâ ile merbut ve alâkadar olduğu anlaşılır.

Altıncı Esas: Hem anlarsın ki; insan, ipi boğazına sarılıp, istediği yerde otlamak için başıboş bırakılmamıştır; belki, bütün amellerinin sûretleri alınıp yazılır ve bütün fiillerinin neticeleri muhasebe için zaptedilir.¹

Yedinci Esas: Hem anlarsın ki; güz mevsiminde; yaz, bahar âleminin güzel mahlûkatının târibatı idam değil; belki, vazifelerinin tamamıyla terhisatıdır.^{2(Hâşîye)} Hem, yeni baharda gelecek mahlûkata yer boşaltmak için tefrîğâtâttır ve yeni vazifedârlar gelip konacak ve vazifedar mevcudatın gelmesine yer hazırlamaktır ve ihmârâtâttır. Hem zîsuura vazifesini unutturan gafletten ve şükrünü unutturan sarhoşluktan îkazât-ı sübâhâniyedir.

Sekizinci Esas: Hem anlarsın ki; şu fânî âlemin sermedî Sâni'î için başka ve bâkî bir âlemi var ki, ibâdını oraya sevk ve ona teşvik eder.

Dokuzuncu Esas: Hem anlarsın ki; öyle bir Rahmân, öyle bir âlemdede, öyle has ibâdına, öyle ikramlar edecek, ne göz görmüş, ne kulak işitmış, ne kalb-i besere hutûr etmiştir.³ Âmennâ...

¹ Bkz.: Kehf sûresi, 18/49; Kaf sûresi, 50/17-18; İnfîtâr sûresi, 82/10-12.

^{2(Hâşîye)} Evet, rahmetin erzak hazinelerinden olan bir şecerenin uçlarında ve dallarının başlarındaki meyveler, çiçekler, yapraklar ihtiyar olup, vazifelerinin hitâma ermesiyle gitmelidirlər; tâ, arkalarından aküp gelenlere kapı kapanmasın. Yoksa, rahmetin vüs'atîne ve sâir ihvanlarının hizmetine sed çekilir. Hem kendileri, gençlik zevâiliye hem zelil, hem perişan olurlar.

İşte bahar dahi, mahşer-nûmâ bir meyvedar ağaçtır. Her asırdaki insan âlemi, ibret-nûmâ bir şeceredir. Arz dahi, mahşer-i acâib bir şecere-i kudrettir. Hattâ dünya dahi, meyveleri âhiret pazarına gönderilen bir şecere-i hayret-nûmâdır.

³ Bkz.: Secde sûresi, 32/17; Zuhûrûf sûresi, 43/71; Buhârî, bed'ü'l-halk 8, tefsîru sûre (32) 1, tevhîd 35;

Yedinci Hakikat

Bâb-ı hûfz ve hafîziyet olup, İsm-i Hafîz ve Rakîb'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; gökte, yerde, karada, denizde; yaşı-kuru, küçük-büyük, âdi-âlı her şeyi, kemâl-i intizam ve mîzan içinde muhafaza edip, bir türlü muhasebe içinde neticelerini eleyen bir hafîziyet; insan gibi büyük bir fitratta, hilâfet-i kübrâ gibi bir rütbede,¹ emânet-i kübrâ² gibi büyük vazifesi olan beşerin, rubûbiyet-i âmmeye temas eden amelleri ve fiilleri muhafaza edilmesin! Muhasebe eleğinden geçirilmesin! Adalet terazisinde tartılmasın! Şâyeste ceza ve mükâfat çekmesin! Hayır, asla!..

Evet, şu kâinatı idare eden Zât, her şeyi nizam ve mîzan içinde muhafaza ediyor. Nizam ve mîzan ise; ilim ile hikmet ve irâde ile kudretin tezahürüdür. Çünkü görüyoruz, her masnû'; vücûdunda, gayet muntazam ve mevzûn yaratılıyor. Hem, hayatı müddetince değişirdiği sûretler dahi, birer intizamlı olduğu hâlde, hey'et-i mecmuaşı da bir intizam tahtındadır.

Zîrâ görüyoruz ki: Vazifesinin bitmesiyle ömrüne nihayet verilen ve şu âlem-i şehâdetten göçüp giden her şeyin; Hafîz-i Zülcelâl, birçok sûretlerini elvâh-i mahfûza hükmünde olan^{3(Hâsiye)} hâfızalarda ve bir türlü misâlî aynalarda hifzedip, ekser tarihçe-i hayatını çekirdeğinde, neticesinde nakşedip yazıyor. Zâhir ve bâtin aynalarda ibka ediyor. Meselâ: Beşerin hâfızası, ağacın meyvesi, meyvenin çekirdeği, çiçeğin tohumu, kanun-u hafîziyetin azamet-i ihâtasını gösteriyor.

Görmüyor musun ki: Koca baharın hep çiçekli, meyveli bütün mevcudatı ve bunların kendilerine göre bütün sahâif-i âmâli ve teşkilâtının kanunları ve sûretlerinin timsâlleri; mahdud bir miktar tohumcuklar içlerinde yazarak, muhafaza ediliyor. İlkinci bir baharda, onlara göre bir muhasebe içinde sayfa-yı amellerini neşredip, kemal-i intizam ve hikmet ile koca diğer bir bahar âlemi ni meydana getirmekle; hafîziyetin ne derece kuvvetli ihâta ile cereyan ettiğini gösteriyor. Acaba geçici, âdi, bekâsız, ehemmiyetsiz şeylerde böyle muhafaza edilirse, âlem-i gaybda, âlem-i âhirette, âlem-i ervâhta rubûbiyet-i âmmede mühim semere veren beşerin amelleri hifz içinde gözetilmek sûretille, ehemmiyetle zaptedilmemesi kabil midir! Hayır ve asla!..

Müslüm, imân 312, cennet 2-5.

¹ Bkz.: Bakara süresi, 2/30; En'âm süresi, 6/165; Yûnus süresi, 10/14; Enbiyâ süresi, 21/105; Neml süresi, 27/62; Kasas süresi, 28/5; Fâtır süresi, 35/39.

² Bkz.: Ahzâb süresi, 33/72.

³(Hâsiye) Yedinci Sûret'in hâsiyesine bak.

Evet şu hafıziyetin bu sûrette tecellisinden anlaşılıyor ki: Şu mevcudatın Mâlik'i, mülkünde cereyan eden her şeyin inzibatına büyük bir ihtimamı var. Hem, hâkimiyet vazifesinde nihayet derecede dikkat eder. Hem, rubûbiyet-i saltanatında gayet ihtimamı gözetir. O derece ki, en küçük bir hâdiseyi, en ufak bir hizmeti yazar, yazdırır. Mülkünde cereyan eden her şeyin sûretini müteaddit şeylerde hifzeder.

Şu hafıziyet işaret eder ki: Ehemmiyetli bir muhasebe-i âmâl defteri açılacak ve bilhassa mâhiyetçe en büyük, en mükerrem, en müserref bir mahlük olan insanın büyük olan amelleri, mühim olan fiilleri; mühim bir hesap ve mîzana girecek, sayfa-yı amelleri neşredilecek.

Acaba, hiç kabil midir ki; insan, hilâfet¹ ve emânetle² mükerrem olsun, rubûbiyetin külliyatı-ı şuûnuna şahit olarak kesret dairelerinde, vahdâniyet-i ilâhiyenin dellâlılığını ilân etmekle, ekser mevcudatın tesbihât ve ibadetlerine müdâhale edip zâbitlik ve müşâhitlik derecesine çıksın da; sonra kabre gidip, rahatla yatsın ve uyandırılmassisn! Küçük-büyük her amellerinden suâl edilmesin! Mahşer'e gidip mahkeme-i kübrâyı görmesin! Hayır ve asla!..

Hem, bütün gelecek zamanda olan^{3(Hâsiye)} mümkünâta kâdir olduğuna, bütün geçmiş zamandaki mucizât-ı kudreti olan vukûâti şehâdet eden ve kıyâmet

¹ Bkz.: Bakara süresi, 2/30; En'âm süresi, 6/165; Yûnus süresi, 10/14; Enbiyâ süresi, 21/105; Neml süresi, 27/62; Kasas süresi, 28/5; Fâtır süresi, 35/39.

² Bkz.: Ahzâb süresi, 33/72.

³(Hâsiye) Evet, zaman-ı hâzırдан, tâ ibtidâ-yı hilkat-i âleme kadar olan zaman-ı mâzi, umumen vukûâttır. Vücûda gelmiş her bir günü, her bir senesi, her bir arsı; birer satırdır, birer sayfadır, birer kitaptır ki, kalemi kader ile tersim edilmişdir. Dest-i kudret, mucizât-ı âyâtmı onlarla kemâl-i hikmet ve intizam ile yazmıştır. Şu zamandan tâ kıyâmete, tâ cennete, tâ ebede kadar olan zaman-ı istikbâl; umemen imkânattır. Yâni, mazi vukûâttır, istikbâl imkânattır.

İşte o iki zamanın iki silsilesi birbirine karşı mukâbele edilse; nasıl ki dünkü günü halkeven ve o güne mahsus mevcudati icâd eden Zât; yarınki günü mevcudatiyle halketmeye muktedir olduğu hiçbir vecihle şüphe götürmez. Öyle de, şüphe yoktur ki; şu meydan-ı garâib olan zaman-ı mâzinin mevcudati ve hârikaları, bir Kadîr-i Zülcelâl'in mucizâtıdır. Kat'î şehâdet ederler ki, o Kadîr, bütün istikbâlin, bütün mümkünâtin icadına, bütün acâibinin izharına muktedirdir.

Evet, nasıl ki, bir elmayı halkedecek; elbette dünyada bütün elmaları halketmeye ve koca baharı icâd etmeye muktedir olmak gerektir. Baharı icâd etmeyen, bir elmayı icâd edemez. Zira o elma, o tezgâhta dokunuyor. Bir elmayı icâd eden, bir baharı icâd edebilir. Bir elma; bir ağacın, belki bir bahçenin, belki bir kâinatin misâl-i musağgarıdır. Hem sanat itibarıyla koca ağacın bütün tarîh-i hayatını taşıyan elmanın çekirdeği itibarıyla öyle bir hârika-yı sanattır ki; onu öylece icâd eden, hiçbir şeyden âciz kalmaz. Öyle de, bugünü halkeven, kıyâmet gününü halkedebilir ve baharı icâd edecek, haşrin icadına muktedir bir Zât olabilir. Zaman-ı mazinin bütün âlemelerini zamanın şeridine kemâl-i hikmet ve intizam ile takip gösteren; elbette istikbâl şeridine dahi başka kâinati takip gösterebilir ve gösterecektir.

ve haşre pek benzeyen kişi ile baharı her vakit bilmüşâhede îcâd eden bir Kadîr-i Zülcelâl'den, insan nasıl ademe gidip kaçabilir, toprağa girip saklanabilir.

Madem bu dünyada ona lâyık muhasebe görülüp hüküm verilmıyor.
Elbette bir mahkeme-i kübrâ, bir saadet-i uzmâya gidecektir.

Şekizinci Hakikat

Bâb-i vaad ve vaîd'dır. İsm-i Cemîl ve Celîl'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; Alîm-i mutlak ve Kadîr-i mutlak olan, şu masnûâtın Sâni'i; bütün enbiyânın tevâtürle haber verdikleri ve bütün siddikin ve evliyânın icmâ ile şehâdet ettikleri mükerrer vaad ve vaîd-i ilâhîsini yerine getirmeyip, –hâşâ– acz ve cehlini göstersin. Hâlbuki; vaad ve vaîdinde bulunduğu emirler, kudretine hiç ağır gelmez; pek hafif ve pek kolay... Geçmiş baharın hesapsız mevcudatını gelecek baharda kısmen aynen^{1(Hâsiye-1)} kısmen mislen^{2(Hâsiye-2)} iadesi kadar kolaydır.

İfâ-yı vaad ise; hem bize, hem her şeye, hem kendisine, hem sultanatı rubûbiyetine pek çok lâzımdır.

Hulfü'l-vaad ise; hem izzet-i iktidarına zittir, hem ihâta-yı ilmiyesine mü-nâfidir. Zîrâ hulfü'l-vaad, ya cehilden, ya aczden gelir.

Ey münkir! Bilir misin ki; küfür ve inkârın ile ne kadar ahmakça bir cinâyet işliyorsun ki; kendi yalancı vephmini, hezeyâncı aklını, aldatıcı nefsin tasdik edip, hiçbir veçhile, hulf ve hilâfa mecburiyeti olmayan ve hiçbir veçhile, hilâf O'nun izzetine ve haysiyetine yakışmayan ve bütün görünen şeyler ve işler, sıdkına ve hakkâniyetine şehâdet eden bir Zât'ı tekzip ediyorsun! Nihayetsiz küçüklük içinde nihayetsiz büyük cinâyet işliyorsun! Elbette, ebedî, büyük cezaya müstehak olursun. Bâzı ehl-i cehennemin bir dişi, dağ kadar olması; cinâyetinin büyülüğüne bir mikyas olarak haber verilmiş.³ Misâlin şu yolcuya benzer ki; güneşin ziyâsından gözünü kapar, kafası içindeki hayâline

Kaç Söz'lerde, bilhassa Yirmi İkinci Söz'de gayet katî isbat etmişiz ki: "Her şeyi yapamayan hiçbir şeyi yapamaz ve bir tek şeyi halkeden her şeyi yapabilir. Hem, eşyanın îcâdi bir tek Zât'a verilse, bütün eşya, bir tek şey gibi kolay olur ve sühûlet peydâ eder; eğer müteaddit esbâba verilse ve kesrete isnad edilse, bir tek şeyin îcâdi, bütün eşyanın îcâdi kadar müşkûlâlı olur ve imtinâ' derecesinde suûbet peydâ eder..."

1 (Hâsiye-1) Ağaç ve otların kökleri gibi...

2 (Hâsiye-2) Yapraklar, meyveler gibi...

3 Bkz.: Müslim, *cennet* 44; Tirmîzî, *cehennem* 3; İbni Mâce, *zühd* 38; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsnef* 2/26, 328, 334, 537, 3/29, 366.

bakar; vehmi, bir yıldız böceği gibi kafa fenerinin ışığıyla dehşetli yolunu tenvir etmek istiyor.

Madem şu mevcudat, hak söyleyen sâdik kelimeleri; şu hâdisât-ı kâinat, doğru söyleyen nâtik âyetleri olan Cenâb-ı Hak vaad etmiş. Elbette yapacaktır. *Bir mahkeme-i kübrâ açacaktır. Bir saadet-i uzmâ verecektir.*

Dokuzuncu Hakikat

*Bâb-ı ihya ve imâtedir. İsm-i Hayy-ı Kayyûm'un,
Muhyî ve Mümît'in cilvesidir.*

Hiç mümkün müdür ki; ölmüş, kurumuş koca arzı ihya eden ve o ihya içinde her biri beşer haşrı gibi acîb, üç yüz binden ziyâde envâ-i mahlûkatı haşr ve neşredip kudretini gösteren.. ve o haşır ve neşir içinde nihâyet derecede karışık ve ihtilât içinde, nihâyet derecede imtiyaz ve tefrik ile ihata-yi ilmiyesini gösteren.. ve bütün semâvî fermanlarıyla beşerin haşrını vaadetmekte, bütün ibâdinin enzârını saadet-i ebediyeye çeviren.. ve bütün mevcudâti baş-başa, omuz-omuza, el-ele verdirip, emir ve iradesi dairesinde döndürüp birbirine yardımcı ve musahhar kılmakla azamet-i rubûbiyetini gösteren.. ve beşeri, şecere-i kâinatın en câmî ve en nâzik ve en nâzenîn, en nâzdar, en niyâzdar bir meyvesi yaratıp, kendine muhatap ittihaz ederek her şeyi ona musahhar kılmakla, insana bu kadar ehemmiyet verdiği gösteren bir Kâdîr-i Rahîm, bir Alîm-i Hakîm kiyâmeti getirmesin! Haşrı yapmasın ve yapamasın! Beşeri ihya etmesin veya edemesin! Mahkeme-i kübrâyı açamasın! Cennet ve cehennemi yaratamasın! Hâşâ ve kellâ!..

Evet, şu âlemin Mutasarrîf-ı Zîsan'ı, her asırda, her senede, her günde budar, muvakkat rûy-u zeminde haşr-i ekberin ve meydan-ı kiyâmetin pek çok emsâlini ve numûnelerini ve işârâtını îcad ediyor.

Ezcümle: Haşr-i bahârîde görüyoruz ki; beş-altı gün zarfında küçük ve büyük hayvanât ve nebâtâttan üç yüz binden ziyâde envâ-i haşredip neşrediyor. Bütün ağaçların, otların köklerini ve bir kısım hayvanları aynen ihya edip iade ediyor. Başkalarını ayniyet derecesinde bir misliyet suretinde îcad ediyor. Hâlbuki, maddeten farkları pek az olan tohumcuklar, o kadar karışmışken kemâl-i imtiyaz ve teşhîs ile o kadar sürat ve vûs'at ve sühûlet içinde kemâl-i intizam ve mizan ile altı gün veya altı hafta zarfında ihya ediliyor. Hiç kabil midir ki, bu işleri yapan Zât'a bir şey ağır gelebilsin! Semâvât ve arzı altı günde halkedemesin! İnsanı bir sayha ile haşredemesin! Hâşâ!..

Acaba, mu’ciz-nümâ bir kâtip bulunsa; hurufları, ya bozulmuş veya mahvolmuş üç yüz bin kitabı, tek bir sayfada karıştırmaksızın, galatsız, sehvsız, noksansız, hepsini beraber, gayet güzel bir surette bir saatte yazarsa; birisi sana dese: “Şu kâtip, kendi telîf ettiği senin suya düşmüş olan kitabını yeniden, bir dakika zarfında hafızasından yazacak.” Sen diyebilir misin ki: “Yapamaz ve inanmam...”

Veyahut bir sultan-ı mucizekâr, kendi iktidarını göstermek için veya ibret ve tenezzüh için bir işaretle dağları kaldırır, memleketleri tebdil eder. Denizi karaya çevirdiğini gördüğün hâlde, sonra görsen ki büyük bir taş dereye yuvarlanmış, O zâtin kendi ziyâfetine davet ettiği misafirlerin yolunu kesmiş, geçemiyorlar. Biri sana dese: “O zât, bir işaretle o taşı, ne kadar büyük olursa olsun kaldıracak veya dağıtacak. Misafirlerini yolda bırakmayacak.” Sen desen ki: “Kaldırmaz veya kaldırıramaz...”

Veyahut, bir zât bir günde, yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği hâlde, biri dese: “O zât bir boru sesiyle efrâdi, istirahat için dağılmış olan taburları toplar. Taburlar, nizamı altına girerler.” Sen desen ki: “İnanmam!” Ne kadar divanece hareket ettiğini anlarsın...

İşte şu üç temsili fehmettin ise, bak! Nakkâş-ı Ezelî, gözümüzün önündeki kışın beyaz sayfasını çevirip, bahar ve yaz yeşil yaprağını açıp, rûy-u arzin sayfasında üç yüz binden ziyâde envâî, kudret ve kader kalemiyle ahsen-i suret üzere yazar. Birbiri içinde, birbirine karışmaz. Beraber yazar, birbirine mâni olmaz. Teşkilce, suretçe birbirinden ayrı, hiç şaşırtmaz, yanlış yazmaz.

Evet, en büyük bir ağacın ruh programını, bir nokta gibi en küçük bir çekirdekte dercedip, muhafaza eden Zât-ı Hakîm-i Hafîz, “Vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder.” denilir mi?

Ve küre-i arzı bir sapan taşı gibi çeviren Zât-ı Kadîr, âhirete giden misafirlerinin yolunda, “Nasıl bu arzı kaldıracak veya dağıtacak.” denilir mi?

Hem hiçten, yeniden bütün zîhayatın ordularını bütün cesedlerinin taburlarında kemâl-i intizamla zerrâti, emr-i kün feyekûn¹ ile kaydedip yerlestiren, ordular îcad eden Zât-ı Zülcelâl, tabur-misal cesedin nizamı altına girmekle, “Birbiriyle tanışan zerrât-ı esâsiye ve eczâ-yı asliyesini bir sayha ile nasıl toplayabilir.” denilir mi?

¹ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da oluverir.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmrân sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

Hem bu bahar haşrine benzeyen, dünyanın her devrinde, her asırında, hatta gece-gündüzün tebdilinde, hatta cevv-i havada bulutların îcad ve ifnâsında, haşre numûne ve misal ve emâre olacak ne kadar nakişlar yaptığını gözünle görüyorsun. Hatta eğer hayâlen bin sene evvel kendini farz etsen, sonra zamanın iki cenâhi olan mâzi ile müstakbeli birbirine karşılaşırısan; asırlar, günler adedince misal-i haşır ve kiyâmetin numûnelerini göreceksin. Sonra, bu kadar numûne ve misalleri müşâhede ettiğin hâlde, haşr-i cismâniyi akıldan uzak görüp istib'ad etmekle inkâr etsen; ne kadar divanelik olduğunu sen de anlarsın...

Bak! Fermân-ı Âzam, bahsettiğimiz hakikate dair ne diyor:

فَانظُرْ إِلَى أَثَارَ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
إِنَّ ذَلِكَ لَمَحْيٌ الْمَوْتَنِي وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

Elhâsil, haşre mâni hiçbir şey yoktur. Muktazî ise, her şeydir...

Evet, mahser-i acâib olan şu koca arzi, âdi bir hayvan gibi imâte ve ihya eden ve büyük ve hayvana hoş bir beşik, güzel bir gemi yapan ve güneşin onlara şu misafirhânedede ışık verici ve ınsındırıcı bir lâmba eden, seyyârâti meleklerine tayyâre yapan bir Zât'ın, bu derece muhteşem ve sermedî rubûbiyeti ve bu derece muazzam ve muhit hâkimiyeti elbette, yalnız böyle geçici, devamsız, bîkarar, ehemmiyetsiz, mütegayyir, bekâsız, nâkis, tekemmûlsûz umûr-u dünya üzerinde kurulmaz ve durmaz.

Demek, O'na şâyeste, dâimî, berkarar, zevâlsiz, muhteşem bir diyar-ı âher var. Başka bâki bir memleketi vardır. Bizi onun için çalıştırır. Oraya davet eder ve oraya nakledeceğine, zâhirden hakikate geçen ve kurb-u huzuruna müsherref olan bütün ervâh-ı neyyire ashabı, bütün kulûb-u münevveré aktâbi, bütün ukûl-ü nurâniye erbâbi şehâdet ediyorlar ve bir mûkâfat ve mücâzât ihmâz ettiğini, müttefikan haber veriyorlar ve mükerreneren pek kuvvetli vaad ve pek şiddetli tehdid eder, naklederler.

Hulfü'l-vaad ise hem zillet, hem tezelliüldür. Hiçbir cihetle celâl-i kudsiyetine yanaşamaz. Hulfü'l-vaâd ise ya aftan, ya aczden gelir. Hâlbuki küfür, cinâyet-i mutlakadır,^{2(Hâsiye)} affa kabil değil. Kadîr-i mutlak ise, acz-den münezzeх ve mukaddestir.

¹ “İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadırdır.” (Rûm sûresi, 30/50)

^{2(Hâsiye)} Evet küfür, mevcudâtın kıymetini iskat ve manasızlıkla itham ettiğinden bütün kâinata karşı bir tahkir.. ve mevcudât aynalarında cilve-i esmâyı inkâr olduğundan bütün

Şahitler, muhbirler ise mesleklerinde, meşreplerinde, mezheplerinde muhtelif oldukları hâlde, kemâl-i ittifak ile şu meselenin esasında müttehidler. Kesretçe tevâtür derecesindedirler, keyfiyetçe icmâ kuvvetindedirler. Mevkice her biri nev-i beşerin bir yıldızı, bir tâifenin gözü, bir milletin azizidirler. Ehemmiyetçe şu meselede hem ehl-i ihtisas, hem ehl-i isbattırlar.

Hâlbuki bir fende veya bir sanatta iki ehl-i ihtisas, binler başkalardan müreccahtırlar ve ihbarda iki müsbit, binler nâfilere tercih edilir. Meselâ, Ramazan hilâlinin sübûtunu ihbar eden iki adam, binler münkirlerin inkârlarını hiçe atarlar.

Elhâsil: Dünyada bundan daha doğru bir haber, daha sağlam bir dâvâ, daha zâhir bir hakikat olamaz. Demek, şüphesiz dünya birmezraadir.¹ Maḥşer ise bir beyderdir, harmandır. Cennet, cehennem ise birer mahzendir.

Onuncu Hakikat

*Bâb-i hikmet, inâyet, rahmet, adâlettir.
İsm-i Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in cilvesidir.*

Hiç mümkün müdür ki; şu bekâsız misâfirhâne-i dünyada ve şu devamsız meydan-ı imtihanda ve şu sebatsız teşhîrgâh-ı arzda; bu derece bâhir bir hikmet, bu derece zâhir bir inâyet ve bu derece kâhir bir adâlet ve bu derece vâsi' bir merhametin âsârını gösteren Mâlikü'l-mülki Zülcelâl'in daire-i memleketinde ve âlem-i mülk ve melekütunda; dâimî meskenler, ebedî sakinler, bâkî makamlar, mukîm mahlûklar bulunmayıp şu görünen hikmet, inâyet, adâlet, merhametin hakikatleri hiçe insin!..

Hem, hiç kabil midir ki; o Zât-ı Hakîm, şu insanı bütün mahlûkat içinde kendine külli muhatab ve câmi bir ayna yapıp, bütün hâzâin-i rahmetinin müştemilâtını ona tattırsın, hem tartırsın, hem tanıtırsın, kendini bütün esmâsiyla

esmâ-yi ilâhiyeye karşı bir tezyif.. ve mevcudâtin vahdâniyete olan şehâdetlerini reddettiğinden bütün mahlûkata karşı bir tekzip olduğundan, istidâd-ı insânîyi öyle ifsad eder ki salâh ve hayatı kabule liyâkatî kalmaز. Hem bir zulm-ü azîmdir ki, umum mahlûkatin ve bütün esmâ-yi ilâhiyenin hukukuna bir tecâvüzdür.

İşte şu hukukun muhafazası ve nets-i kâfirin hayra kabiliyetsizliği, kufrün adem-i affini iktilâa eder. ^{1*} إنَّ النِّزَكَ لِظُلْمٍ عَظِيمٍ
şu manayı ifade eder.

*1 “Çünkü şirk pek büyük bir zulümdür.” (Lokman sûresi, 31/13).

¹ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsında hadis için bkz.: el-Gazâlî, İhyâ ulâmi'd-dîn 4/19; es-Sehâvî, el-Makâsidü'l-hasene s.497; Aliyyûlkârî, el-Esrâru'l-merfûa s.205.

ona bildirsin, onu sev sin ve sevdirsin, sonra, o bîçâre insanı o ebedî memleke-
tine göndermesin! O dâimî saadetgâha davet edip mes'ûd etmesin?

*Hem, hiç mâmûl mudur ki; hattâ çekirdek kadar her bir mevcûda, bir ağaç
kadar vazife yükü yüklesin, çiçekleri kadar hikmetleri bindirsin, semereleri kadar
maslahatları taksin da; bütün o vazifeye, o hikmetlere, o maslahatlara, dünyaya
mûteveccih yalnız bir çekirdek kadar gaye versin.. bir hardal kadar ehemmiye-
ti olmayan dünyevî bekâsını gaye yapsın.. ve bunları âlem-i mânâya çekirdek-
ler ve âlem-i âhirete bir mezraa yapmasın.. –tâ, hakîkî ve lâyık gayelerini versin-
ler- ve bu kadar mühim ihtifâlât-ı mühimmeyi, gayesiz, boş, abes bırakısin; on-
ların yüzünü âlem-i mânâya, âlem-i âhirete çevirmesin! Tâ, asıl gayeleri ve lâyık
meyvelerini göstersin.*

*Evet, hiç mümkün müdür ki; bu şeyleri böyle hilâf-ı hakikat yapmak-
la; kendi evsâf-ı hakikiyesi olan Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in zitlarıyla, –hâ-
şâ sümme hâşâ– muttasif gösterip hikmet ve keremine, adl ve rahmetine de-
lâlet eden bütün kâinatın hakâikini tekzip etsin! Bütün mevcudatın şehâdetle-
rini reddetsin! Bütün masnûâtın delâletlerini iptal etsin!..*

*Hem, hiç akıl kabul eder mi ki; insanın başına ve içindeki havâssına
saçları adedince vazifeler yükletsin de, yalnız bir saç hükmünde ona bir üç-
ret-i dünyeviye versin! Adâlet-i hakikiyesine zit olarak ve hikmet-i hakikiyesi-
ne münâfi, mânâsız iş yapsın!..*

*Hem hiç mümkün müdür ki; bir ağaca taktığı neticeler, meyveler mik-
tarında her bir zîhayata, belki lisan gibi her bir uzunguna, belki her bir masnûa o
derece hikmetleri, maslahatları takmakla; kendisinin bir Hakîm-i mutlak oldu-
ğunu isbat edip göstersin, sonra bütün hikmetlerin en büyüğü ve bütün mas-
lahatların en mühimmî ve bütün neticelerin en elzemî ve hikmeti hikmet, nî-
meti nîmet, rahmeti rahmet eden ve bütün hikmetlerin, nîmetlerin, rahmetle-
rin, maslahatların menbaî ve gayesi olan bekâ ve likâyi ve saadet-i ebediyeyi
vermeyip terk ederek, bütün işlerini abesiyet-i mutlaka derekesine düşürsun ve
kendini o zâta benzetsin ki; öyle bir saray yapar; her bir taşında binlerce nakış-
lar, her bir tarafında binler zînetler ve her bir menzilinde binler kıymettar âlât ve
levâzîmât-ı beytiye bulundursun da; sonra ona dam yapmasın! Her şey çürü-
sün, beyhûde bozulsun! Hâşâ ve kellâ!.. Hayr-ı mutlaktan hayır gelir. Cemîl-i
Mutlak'tan güzellik gelir.¹ Hakîm-i mutlaktan abes bir şey gelmez.*

¹ Cenâb-ı Hakk'ın, Cemîl-i Mutlak olduğuna ve güzelliği sevdigine dair bkz.: Müslim, *îmân* 147; Ahmed ibni Hanbel, *el-Müsnef* 1/399, 4/133, 134, 151; İbni Hibbân, *es-Sâhih* 12/280.

Evet, her kim fikren tarihe binip mazi cihetine gitse, şu zaman-ı hâzırda gördüğümüz menzil-i dünya, meydan-ı ibtilâ, meşher-i eşya gibi, seneler adedince vefat etmiş menziller, meydanlar, meşherler, âlemler görecek. Sûretçe, keyfiyetçe birbirinden ayrı oldukları hâlde; intizamca, acâibce, Sâni'ın kudret ve hikmetini göstermekte birbirine benzer.

Hem görecek ki; o sebatsız menzillerde, o devamsız meydanlarda, o bekâsız meşherlerde o kadar bâhir bir hikmetin intizâmâtı; o derece zâhir bir inâyeten işârâtı; o mertebe kâhir bir adâletin emârâtı; o derece vâsi' bir merhametin semerâtını görecek. Basîretsiz olmamak şartıyla yakînen bilecek ki; o hikmetten daha ekmel bir hikmet olamaz ve o âsârı görünen inâyetten daha ecmel bir inâyet kabil değil ve o emârâtı görünen adâletten daha ecclî bir adâlet yoktur ve o semerâtı görünen merhametten daha eşmel bir merhamet tasavvur edilmez.

Eğer, farz-ı muhâl olarak şu işleri çeviren, şu misafirleri ve misafirhâneleri değiştiren Sultân-ı Sermedî'nin daire-i memleketinde dâimî menziller, âlî mekânlar, sabit makamlar, bâkî meskenler, mukîm ahâli, mes'ûd ibâdi bulunmazsa; ziyâ, hava, su, toprak gibi kuvvetli ve şümüllü dört anâsır-ı mânevîye olan hikmet, adâlet, inâyet, merhametin hakikatlerini nefyetmek ve o anâsır-ı zâhiriye gibi görünen vücutlarını inkâr etmek lâzım gelir. Çünkü; şu bekâsız dünya ve mâfihâ, onların tam hakikatlerine mazhar olamadığı mâlûmdur. Eğer, başka yerde dahi onlara tam mazhar olacak mekân bulunmazsa; o vakıt, gündüzü dolduran ziyâyi gördüğü hâlde güneşin vücûdunu inkâr etmek dâresinde bir divanelikle; şu her şeyde bulunan gözümüz önündeki hikmeti inkâr etmek, şu nefsimizde ve ekser eşyada her vakit müşâhede ettiğimiz inâyeti inkâr etmek ve şu pek kuvvetli emârâtı görünen adâleti inkâr etmek^{1(Hâsiye)} ve şu her yerde gördüğümüz merhameti inkâr etmek lâzım geldiği gibi; şu kâinatta gördüğümüz icraât-ı hakimâne ve efâl-i kerîmâne ve ihsânât-ı rahîmânenin

^{1(Hâsiye)} Evet, adâlet iki şıktır. Biri müsbet, diğeri menfidir:

•**Müsbet** ise; hak sahibine hakkını vermektir. Şu kısım adâlet, bu dünyada bedâhet dâresinde ihâtası vardır. Çünkü Üçüncü Hakikat'te isbat edildiği gibi; her şeyin istidâd lisaniyla ve ihtiyac-ı fitri lisaniyla ve izzîtar lisaniyla Fâtır-ı Zülcelâl'den istediği bütün matlûbatını ve vücut ve hayatına lâzım olan bütün hukukunu mahsus mîzanlarla, muayyen ölçülerle bil müşâhede veriyor. Demek, adâletin şu kısmı, vücut ve hayat dâresinde kat'î vardır.

•İkinci kısım **menfidir** ki; haksızları terbiye etmektir. Yâni, haksızların hakkını, ta'zîb ve teckiye ile veriyor. Şu sık ise; çendan tamamıyla şu dünyada tezahür etmiyor. Fakat, o hakikatin vücûdunu ihsâs edecek bir sûrette hadsiz işârât ve emârât vardır. Ezcümle: Kavm-i Âd ve Semûd'dan tut, tâ şu zamanın mütemerrit kavimlerine kadar gelen sille-i te'dîb ve tâziyâne-i ta'zîb; gayet âlî bir adâletin hükümrân olduğunu hads-i kat'î ile gösteriyor...

sahibini –hâşâ sümme hâşâ!– sefî bir oyuncu, gaddar bir zâlim olduğunu kabul etmek lâzım gelir ki; nihayetsiz muhâl bir inkilâb-ı hakâiktir. Hattâ her şeyin vücûdunu ve kendi nefsinin vücûdunu inkâr eden ahmak Sofestâiler dahi bunun tasavvuruna kolay kolay yanaşamazlar...

Elhâsil: Şu görünen şuûnât, dünyadaki vüs'atlı içtimâat-ı hayatıye ve süratlı iftirâkât-ı mevtiye ve haşmetli toplanmalar ve çabuk dağılmalar ve aza-metli ihtifâlât ve büyük tecelliyyât ile ve onların bu âleme ait bu dünya-yı fâ-nide, kısa bir zamanda mâlûmumuz olan semerât-ı cüz'iyeleri, ehemmiyetsiz ve muvakkat gayeleri mâbeyninde hiç münasebet olmadığından, âdetâ küçük bir taşa, bir büyük dağ kadar hikmetler, gayeler takmak; bir büyük dağa, bir küçük taş gibi muvakkat bir gaye-i cüz'eye vermeye benzer ki; hiçbir akıl ve hikmete uygun gelemez.

Demek, şu mevcudat ve şuûnât ile ve dünyaya ait gayeleri ortasında bu derece nisbetsizlik, katıyen şehâdet eder ki: *Bu mevcudatın yüzleri, âlem-i mânâya müteveccihdir. Münâsip meyveleri orada veriyor ve gözleri es-mâ-yı kudsiyeye dikkat ediyor. Gayeleri o âleme bakıyor. Ve özleri dünya toprağı altında, sümbülleri âlem-i misâl'de inkişaf ediyor. İnsan, istidâdi nisbetinde burada ekiyor ve ekiliyor; âhirette mahsul alıyor.* Evet, şu eşyanın esmâ-yı ilâhiyeye ve âlem-i âhirete müteveccih yüzlerine baksan göreceksin ki; mucize-i kudret olan her bir çekirdeğin bir ağaç kadar gayesi var. Kelime-i hikmet olan her bir çiçeğin,^{1(Hâsiye)} bir ağaç çiçekleri kadar mânâları var ve o hârika-yı sanat ve manzûme-i rahmet olan her bir meyvenin, bir ağaçın meyveleri kadar hikmetleri var. Bizlere rızık olması ise; o binler hikmetlerinden bir tek hikmettir ki, vazifesi biter, mânâsını ifâde eder, vefat eder, mindemizde defnedilir.

Madem, bu fânî eşya; başka yerde bâki meyveler verirler ve dâimî sù-retler bırakır ve başka cihette ebedî mânâlar ifade eder, sermedî tesbihât yapar. Ve insan ise, onların şu cihetine bakan yüzlerine bakmakla insan olur. Fânîde, bâkîye yol bulur.

Demek, bu hayat ve mevt içinde yuvarlanan, toplanıp dağılan mevcudat içinde başka maksad var. Temsilde kusur yoktur. Şu ahvâl, taklid ve temsil için

^{1(Hâsiye)} *Suâl:* Eğer dense: "Neden en çok misâlleri çiçekten ve çekirdekten ve meyveden getiriyorsun?..."

Çıcevap: Çünkü onlar; hem, mucizât-ı kudretin en antikaları, en hârikaları, en nâzenînləridirler. Hem, ehl-i tabiat ve ehl-i dalâlet ve ehl-i felsefe, onlardakî kaleml-i kader ve kudretin yazdığı ince hattı okuyamadıkları için onlarda boğulmuşlardır; tabiat bataklığına düşmüşler...

teşkil ve tertib edilen ahvâle benzer. Nasıl büyük masrafla kısa içtimâlar, dağılmalar yapılıyor. Tâ, sûretler alınsin, terkib edilsin. Sinemada dâim gösterilsin. Onun gibi, bu dünyada kısa bir müddet zarfında hayat-ı şahsiye ve hayat-ı içtimaiye geçirmenin bir gayesi sudur ki; sûretler alınıp terkib edilsin, netice-i amelleri alınıp hifzedilsin. Tâ, bir mecmâ-ı ekberde muhasebesi görülsün. Ve bir meşher-i âzamda gösterilsin ve bir saadet-i uzmâya istidâdi gösterilsin. Demek, hadîs-i şerifte: “*Dünya âhiret mezraasıdır.*¹” diye bu hakikati ifade ediyor.

Madem dünya var ve dünya içinde bu âsâriyla hikmet ve inâyet ve rahmet ve adalet var; elbette, dünyanın vücûdu gibi kat’î olarak âhiret de var. Madem, dünyada her şey bir cihette o âleme bakıyor; demek oraya gidiliyor. Âhirete inkâr etmek, dünya ve mâfihâyı inkâr etmek demektir.

Demek ecel ve kabir insanı beklediği gibi, cennet ve cehennem de insanı bekliyor ve gözlüyor.

On Birinci Hakikat

Bâb-ı insâniyyettir. İsm-i Hakk’ın cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; Cenâb-ı Hak ve Ma’bûd-u bilhak; insanı şu kâinat içinde rubûbiyet-i mutlakasına ve umum âlemelere, rubûbiyet-i âmmesine karşı en ehemmiyetli bir abd ve hitâbât-ı sübâhâniyesine en mütefekkir bir muhatab ve mazhariyet-i esmâsına en câmi bir ayna ve onu, ism-i âzam’ın tecellisine ve her isimde bulunan ism-i âzam’lık mertebesinin tecellisine mazhar bir ahsen-i takvîm’de en güzel bir mucize-i kudret ve hazâin-i rahmetinin müştemilâtını tartmak, tanımak için, en ziyâde mîzân ve âletlere mâlik bir müdakkik ve nihayetsiz nîmetlerine en ziyâde muhtaç ve fenâdan en ziyâde müteellim ve bekâya en ziyâde müştâk ve hayvanât içinde en nâzik ve en nâzdar ve en fakir ve en muhtaç ve hayat-ı dünyeviyece en müteellim ve en bedbaht ve istidâdca en ulvî ve en yüksek sûrette, mâhiyyette yaratsın da; onu, müsta-id olduğu ve müştâk olduğu ve lâyik olduğu bir dâr-ı ebedîye göndermeyip, hakikat-i insâniyyeyi iptal ederek kendi hakkâniyetine taban tabana zıt ve hakikat nazârunda çırkin bir haksızlık etsin!

Hem, hiç kabil midir ki; Hâkim-i bilhak, Rahîm-i mutlak; insana öyle bir istidâd verip, yer ile gökler ve dağlar tahammülünden çekindiği emânet-i kübrâyi² tahammül edip; yâni küçükük cüz’î ölçülerileyle, sanatçılarıyla

¹ Bkz.: el-Gazâlî, *İhyâ ulûmi’d-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsidü'l-hasene* s.497; Aliyyûlkârî, *el-Esrâru'l-merfâa* s.205.

² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

Hâlik'ının muhît sıfatlarını, külli şuûnâtını, nihayetsiz tecelliyyâtını ölcerek bilip; hem, yerde en nâzik, nâzenîn, nâzdar, âciz, zayıf yaratıp; hâlbuki bütün yerin nebatı ve hayvanı olan mahlükatına bir nevi tanzîmât memuru yapıp, onların tarz-ı tesbihât ve ibadetlerine müdâhale ettirip, kâinattaki icraât-ı ilâhiyeye, küçük mikyasta bir temsil gösterip, rubûbiyet-i sübhâniyeyi fiilen ve kålen kâinatta îlân ettirmek, meleklerine tercih edip, hilâfet rütbесini verdiği hâde;¹ ona, bütün bu vazifelerinin gayesi ve neticesi ve semeresi olan saadet-i ebediyyeyi vermesin! Onu, bütün mahlükatının en bedbaht, en bîcâre, en musibet-zede, en dertmend, en zelîl bir derekeye atıp; en mübarek, nûrânî ve âlet-i teş'îd bir hediye-i hikmeti olan aklı; o bîcâreye en meş'um ve zulmânî bir âlet-i ta'zîb yapıp, hikmet-i mutlakasına büsbütün zıt ve merhamet-i mutlakasına külliyen münâfi bir merhametsizlik etsin! Hâşâ ve kellâ!..

Elhâsil: Nasıl hikâye-i temsiliyede bir zâbitin cüzdanına ve defterine bakıp görmüs idik ki; hem rütbesi, hem vazifesi, hem maaşı hem düstür-u hareketi, hem cihâzâti bize gösterdi ki; o zâbit, o muvakkat meydan için değil; belki müstekar bir memlekete gidecek de ona göre çalışıyor. Aynen onun gibi, insanın kalb cüzdanındaki letâif ve akıl defterindeki havâs ve istidâdındaki cihâzât; tamamen ve müttefikan saadet-i ebediyyeye müteveccih ve ona göre verilmiş ve ona göre teçhiz edilmiş olduğuna ehl-i tahkik ve keşif müttefiktirler.

Ezcümle: Meselâ; aklın bir hizmetkârı ve tasvircisi olan “kuvve-i hayâliye”ye denilse ki: “Sana bir milyon sene ömür ile sultanat-ı dünya verilecek, fakat âhirde mutlaka hiç olacaksın.” Tevehhüm aldatmamak, nefis karışmak şartıyla “Oh” yerine “Âh” diyecek ve teessüf edecek.

Demek, en büyük fânî, en küçük bir âlet ve cihâzât-ı insâniyeyi doyuramıyor. İşte bu istidâddandır ki, insanın ebede uzanmış emelleri ve kâinatı ihâta etmiş efkârları ve ebedî saadetlerinin envâsına yayılmış arzuları gösterir ki: Bu insan ebed için halk edilmiş ve ebede gidecektir. Bu dünya ona bir misafirhânedir ve âhiretine bir intizar salonudur...

On İkinci Hakikat

Bâbü'r-risâleti ve't-tenzîl'dir. "Bismillâhirrahmânirrahîm" in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; bütün enbiyâ, mucizelerine istinad ederek sözünü teyid ettikleri ve bütün evlîyâ, keşif ve kerâmetlerine istinad edip dâvâsı-

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi, 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

nı tasdik ettikleri ve bütün asfiyâ, tâhkîkatına istinad ederek hakkâniyetine şe-hâdet ettikleri Resûl-i Ekrem'in (*sallallâhi aleyhi ve sellem*) tahakkuk etmiş bin mucizâtının kuvvetine istinad edip, bütün kuvvetyle, hem kırk vecihle mucize olan Kur'ân-ı Hakîm binler âyât-ı kat'îyesine istinad ederek, bütün kat'iyetle açtıkları âhiret yolunu ve küşâd ettikleri cennet kapısını, sinek kanadı kadar kuvveti bulunmayan vâhi vehimler, ne haddi var ki kapatabilsin!

Geçen hakikatlerden anlaşıldı ki: Haşir meselesi öyle râsih bir hakikat-tır ki, küre-i arzı yerinden kaldıracak, kırıp atacak bir kuvvet o hakikati sar-samaz. Zîrâ o hakikati, Cenâb-ı Hak bütün esmâ ve sıfâtinin iktizâsi ile tes-bit ediyor ve Resûl-i Ekrem'i bütün mucizât ve berâhiniyle tasdik ediyor ve Kur'ân-ı Hakîm bütün hakâik ve âyâtiyla onu isbat ediyor ve şu kâinat bütün âyât-ı tekvîniye ve şuûnât-ı hakimânesi ile şehâdet ediyor.

Acaba hiç mümkün müdür ki; Haşir meselesinde Vâcibü'l-vücûd ile büt-tün mevcudat –kâfirler müstesna olarak– ittifak etmiş olsun; ki! kadar kuvveti olmayan şüpheler, şeytanî vesveseler, o dağ gibi hakikat-i râsiha-yı âliyeyi sars-sın, yerinden kaldırırsın! Hâşâ ve kellâ!..

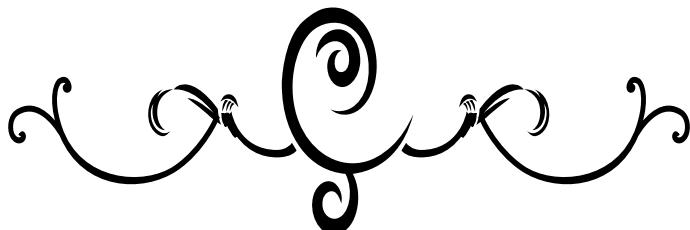
Sakın zannetme, delâil-i haşriye, bahsettiğimiz On İki Hakikat'e mün-hasırdır. Hayır, belki yalnız Kur'ân-ı Hakîm geçen şu On İki Hakikat'leri bize ders verdiği gibi, daha binler vücûha işaret edip, her bir vecih kavî bir emâre-dir ki, Hâlik'ımız bizi bu dâr-ı fânîden bir dâr-ı bâkîye nakledecektir.

Hem sakın zannetme ki; haşri iktizâ eden esmâ-yı ilâhiye bahsettiğimiz gibi yalnız –Hakîm, Kerîm, Rahîm, Âdil, Hafız– isimlerine münhasırdır. Hayır, belki kâinatın tedbirinde tecelli eden bütün esmâ-yı ilâhiye, âhireti iktizâ eder, belki istilzam eder.

Hem zannetme ki; haşre delâlet eden kâinatın âyât-ı tekvîniyesi, şu ge-çen bahsettiğimize münhasırdır. Hayır, belki ekser mevcudatta sağa-sola açı-lır perdeler gibi vecih ve keyfiyetleri vardır ki; bir vechi Sâni'a şehâdet ettiği gibi, diğer vechi de haşre işaret eder.

Meselâ: İnsanın ahsen-i takvîm'deki hüsn-ü masnûiyeti, Sâni'i gösterdiği gibi, o ahsen-i takvîmdeki kabiliyet-i câmiâsiyla kısa bir zamanda zevâl bul-ması haşrı gösterir. Bâzı kere bir vecihle iki nazarla bakılsa; hem Sâni'i, hem haşrı gösterir.

Meselâ: Eksér eşyada görünen hikmetin tanzimi, inâyetin tezyini, adâletin tevzîni ve rahmetin tâltifi; nasıl ki mâhiyetlerine bakılsa bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in dest-i kudretinden çıktığini gösterirler. Onun gibi, buların kuvveti ve hadsizlikleriyle beraber, şunların mazharları olan şu fânî mevcudatın ehemmiyetsiz ve az yaşamاسına bakılsa âhiret görünür. Demek ki; her şey lisân-ı hâl ile ¹ اَمْتَثِ بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ okuyor ve okutturuyor.

---

¹ “Allah'a ve âhiret gününe iman ettim.” Allah'a ve âhiret gününe iman ile ilgili bazı âyetler için bkz.: Bakara süresi, 2/8, 62, 126, 177, 228, 232, 264; Al-i İmrân süresi, 3/114; Nisâ süresi, 4/38, 39, 59, 136, 162.

Hâtıme

Geçen *On İki Hakikat*, birbirini teyid eder, birbirini tek mil eder, birbirine kuvvet verir. Bütün onlar birden ittihat ederek neticeyi gösterir. Hangi vehmin haddi var; şu demir gibi, belki elmas gibi On İki Muhkem Surlar’ı de- lip geçebilsin. Tâ, hisn-ı hasında olan haşr-i îmâniyi sarssın!

۱ ﷺ مَا خَلَقْنَاكُمْ وَلَا بَعْثَكُنَّا إِلَّا كَفَسٍ وَاحِدَةٍ¹ âyet-i kerîmesi ifâde ediyor ki: “Bütün insanların halkolunması ve haşredilmesi, kudret-i ilâhiyeye nisbeten, bir tek insanın halkı ve haşrı gibi âsândır.” Evet öyledir. “Nokta” nâmında bir risalede haşır bahsinde şu âyetin ifade ettiği hakikati tafsîlen yazmışım. Burada yalnız bir kısım temsiliyle hulâsasına bir işaret edeceğiz. Eğer ister- sen o “Nokta”ya mûracaat et.²

Meselâ: ۲ وَلِلَّهِ الْمَثُلُ أَنَّا عَلَى temsilde kusur yok– Nasıl ki, “nûrânîyet sırrıyla” güneşin cilvesi kendi ihtiayıyla olsa da, bir zerreye sühûletle verdiği cil- veyi, aynı sühûletle hadsiz şeffâfâta da verir.

Hem, “şeffâfiyet sırrıyla” bir zerre-i şeffâfenin küçük göz bebeği güneşin aksını almasında, denizin geniş yüzüne müsavidir.

Hem “intizam sırrıyla” bir çocuk, parmağıyla gemi sûretindeki oyuncu- gını çevirdiği gibi; kocaman bir diritnotu da çevirir.

Hem “imtisâl sırrıyla” bir kumandan, bir tek neferi bir “Arş!” emriyle tahrik ettiği gibi; bir koca orduyu da aynı kelime ile tahrik eder.

Hem “muvâzene sırrıyla” cevv-i fezâda bir terazi ki, öyle hakikî hassas ve o derece büyük farz edelim ki; iki ceviz terazinin iki gözüne konulsa hisse der. Ve iki güneşin de istiab edip tartar. O iki kefesinde bulunan iki cevizi, birini semâvâta, birini yere indiren aynı kuvvetle, iki şems bulunsa; birini arşa, diğerini ferşe kaldırır, indirir.

Madem şu âdi, nâkîs, fânî mümkünâttâ “nûrânîyet” ve “şeffâfiyet” ve “intizam” ve “imtisâl” ve “muvâzene” sırlarıyla en büyük şey en küçük şeye müsavi olur. Hadsız, hesapsız şeyler bir tek şeye müsavi görünür.

¹ “Sizin hepiniz yaratmak da, ölümünüzün ardından (âhirette) hepiniz diriltmek de, (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir.” (Lokman süresi, 31/28)

² Nokta Risalesi, Mesnevî-i Nûriye'nin sonunda yer almaktadır. Ayrıca Üstad hazretleri orada, aynı konuya ilgili olarak, “Sünûhât” isimli küçük kılâfetlerin baş kısmına da referansta bulunmaktadır.

³ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl süresi, 16/60)

Elbette Kadîr-i Mutlak'ın zâtî ve nihayetsiz ve gayet kemâlde olan kudretinin nûrânî tecelliyyâtı ve melekûtiyet-i eşyanın şeffâfiyeti ve hikmet ve kaderin intizâmâtı ve eşyanın evâmir-i tekvîniyesine kemâl-i imtisâli ve mümkinâtın vücûd ve ademinin müsâvâtından ibaret olan imkânındaki muvâzenesi sırlarıyla; az-çok, büyük-küçük O'na müsâvî olduğu gibi, bütün insanları bir tek insan gibi bir sayha ile haşr'e getirebilir.

Hem, bir şeyin kuvvet ve zaafça merâtibi, o şeyin içine ziddinin müda-halesidir. Meselâ: Hararetin derecâtı, soğugun müdahalesidir. Güzelliğin merâtibi, çirkinliğin müdahalesidir. Ziyânın tabakâti, karanlığın müdahalesidir. Fakat, bir şey zâtî olsa, ârızî olmazsa, onun ziddi ona müdâhale edemez. Çünkü; cem'-i ziddeyn lâzım gelir. Bu ise, muhâldir. Demek asıl, zâtî olan bir şeyle merâtib yoktur.

Madem, Kadîr-i Mutlak'ın kudreti zâtîdir. Mümkinât gibi ârızî değildir ve kemâl-i mutlaktadır. Onun ziddi olan acz ise, muhâldir ki; tedâhül etsin. Demek, bir baharı halk etmek, Zât-ı Zülcelâl'ine bir çiçek kadar ehvendir. Eğer esbâba isnad edilse; bir çiçek bir bahar kadar ağır olur. Hem, bütün insanları ihyâ edip haşremek, bir nefsin ihyâsı gibi kolaydır.

Mesele-i haşrin başından buraya kadar olan temsil sûretlerine ve hakikatlerine dair olan beyanâtımız, Kur'ân-ı Hakîm'in feyzindendir. Nefsi teslime, kalbi kabule ihzârdan ibarettir. Asıl söz ise Kur'ân'ındır. Zîrâ söz O'dur ve söz O'nundur. Dinleyelim:

فَلِلّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ¹

فَانْظُرْ إِلَى أَثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحِيِّ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ

ذَلِكَ لَمَحْيٌ الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ²

قَالَ مَنْ يُحِيِّ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۝ قُلْ يُحِيِّهَا الَّذِي

أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةً ۝ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ³

¹ “(De ki:) En kesin ve mükemmel delil, Allah'ındır.” (En'âm sûresi, 6/149)

² “İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadırdır.” (Rûm sûresi, 30/50)

³ “(Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misâl fırlattı Bize;) ‘Çürülmüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!’ diye. De ki: Onları ilk defa inşa eden diriltir, hem O her halkı bilir.” (Yâsin sûresi, 36/78-79)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ۝ يَوْمَ تَرُوْنَهَا
تَدْهُلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَزْصَعَتْ وَتَضَعُّ كُلُّ ذَاتٍ حَمْلًا حَمْلَهَا وَتَرَى
النَّاسُ سُكَارَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَارَىٰ وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ¹

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَيْسَ مَعَكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَبَّ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا²

إِنَّ الْأَنْذَارَ لَغَيْرِ نَعِيمٍ ۝ وَإِنَّ الْفَجَارَ لَغَيْرِ جَحِيمٍ³

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زُلْزَلَهَا ۝ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ۝ وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا
يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۝ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ يَضْدُرُ النَّاسُ أَشْتَانًا لَيَرُونَ
أَعْمَالَهُمْ ۝ فَمَنْ يَعْمَلُ مِنْ قَالَ ذَرَّةً خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلُ مِنْ قَالَ ذَرَّةً شَرًّا يَرَهُ⁴
الْقَارِعَةُ ۝ مَا الْقَارِعَةُ ۝ وَمَا أَدْرَاكُمَا الْقَارِعَةُ ۝ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمُبْثُوثِ
وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمُنْتَوِشِ ۝ فَمَمَا مَنْ ثَلَثَتْ مَوَازِينُهُ ۝ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ
رَاضِيَةٍ ۝ وَمَمَا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۝ فَأَفَمُهُ هَاوِيَةٍ ۝ وَمَا أَدْرَاكُمَا مَاهِيَّةٍ ۝ نَارٌ حَامِيَّةٍ⁵

وَلِلَّهِ عَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلْمَحٍ
الْبَصَرُ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ⁶

1 “Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyâmet saatinin depremi müthiş bir olaydır. Onu göreceğiniz gün... Çocuğunu emziren anne, dehşetten çocuğunu unutup terk eder. Hamile olan her kadın ceza günü düşürür. İnsanları sarhos olmus görürsün, hâlbuki gerçekte onlar sarhos değildirler. Fakat Allah’ın azabı pek çetindir.” (Hac süresi, 22/1-2)

2 “Allah, o hak mâbuddur ki Kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. Kiyamet günü hepinizi bir araya toplayacaktır. Bunda hiç şüphe yoktur. Allah’tan daha doğru sözü kim olabilir?” (Nisâ süresi, 4/87)

3 “Kâmil iyilik ve fazilet ehlî, hiç şüphesiz nimetler içinde, içinde nimetlerin kaynadığı cennettedir. Günaha dadanmış hayâzıslar ise Kızgın Alevli Ateş’tedir.” (İnfîtâr süresi, 82/13-14)

4 “Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman.. ve yer bağındakî ağırlıkları çkarıldığı zaman.. insan şaşkınlık: “Ne oluyor bunal!” dediği zaman.. İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: Çünkü Rabbi ona bunları vahyeder. İşte o gün bölgeler hâlinde insanlar, kabirlerinden çıkip Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur.” (Zilzâl süresi, 99/1-8)

5 “Kâriâ.. Nedir o kâriâ? Kâriayı, o kapıları döven ve dehşetiyle kalblere çarpan o kıyâmet felâketini sen nereden bileyecsin ki! O gün insanlar uçusun kelebekler gibi şuraya buraya fırlatılırlar.. dağlar atılmış rengârenk yûnlere dönerler. Artık kimin şartları ağır basarsa, memmün kalacağı bir hayatı girer. Kimin şartları da hafif gelirse onun barınağı da Hâviye olur. Onun ne olduğunu bilir misin? Hâviye kızgın mı kızgın bir ateşтир!” (Kâriâ süresi, 101/1-11)

6 “Bütün göklerin ve yerin gaybını bilmek de Allah'a mahsus! Kiyâmetin olmuş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter. Şüphe yok ki Allah her şeye kadır!” (Nahl süresi, 16/77)

Daha bunlar gibi âyât-ı beyyinât-ı Kur'âniye'yi dinleyip, “Âmenna ve saddaknâ”¹ diyelim.

أَمْنَتْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبِالْقَدَرِ حَيْرَهُ وَشَرَهُ
مِنَ اللَّهِ تَعَالَى، وَأَبْعَثْتَ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقًّا وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالنَّارَ حَقٌّ
وَأَنَّ الشَّفَاعَةَ حَقٌّ وَأَنَّ مُنْكَرًا وَنَكِيرًا حَقٌّ، وَأَنَّ اللَّهَ يَعِثُّ مَنْ فِي
الْقُبُوْرِ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ²

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى الْطَّفِيفِ وَأَشْرِفِ وَأَكْمَلِ وَأَجْمَلِ ثُمَرَاتِ طُوبَاءِ رَحْمَتِكَ الَّذِي
أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَوَسِيلَةً لِوُصُولِنَا إِلَى أَرْبَينَ وَأَحْسَنَ وَأَجْلَى وَأَعْلَى ثُمَرَاتِ
تِلْكَ الطُّوبَاءِ الْمُتَدَلِّيَةِ عَلَى دَارِ الْآخِرَةِ أَيِّ الْجَنَّةِ. اللَّهُمَّ أَجِرْنَا وَأَجِرْنَا وَالَّذِينَا مِنَ
النَّارِ، وَأَدْخِلْنَا وَأَدْخِلْنَا وَالَّذِينَا الْجَنَّةَ مَعَ الْأَبْرَارِ بِجَاهِ نَبِيِّكَ الْمُخْتَارِ أَمِينَ.³

Ey şu risaleyi insaf ile mütâlaa eden kardeş! Deme: “Niçin bu ‘Onuncu Söz’ü birden tamamıyla anlayamıyorum?” ve tamam anlamadığın için sıkılma. Çünkü; İbni Sînâ gibi bir dâhî-yi hikmet:

الْحَسْنُ لَيْسَ عَلَى مَقَابِيسِ عَقْلِيَّةٍ⁴ demiş, “Îmân ederiz. Fakat akıl bu yolda gitmez.” diye hükmetmiştir.

Hem, bütün ulemâ-yı İslâm: “Haşir, bir mesele-i nakliyedir. Delili, nakildir. Akıl ile ona gidilmez.” diye müttefikan hükümetikleri hâlde, elbette o kadar derin ve mânen pek yüksek bir yol, birdenbire bir cadde-i umumiye-i aklîye hükmüne geçemez. Kur'ân-ı Hakîm'in feyzîyle ve Hâlik-ı Rahîm'in rahmetiyle, su taklidi kırılmış ve teslimi bozulmuş asırda, o derin ve yüksek yolu

¹ “Inandık ve tasdik ettik.”

² Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kadere, hayir ve şerrin Allah Teâlâdan geldiğine, ölümün sonra dirilisin hak olduğunu, cennetin hak olduğunu, cehennem ateşinin hak olduğunu, şefaatin hak olduğunu, Münker ve Nekir'in hak olduğunu, Allah'ın kabirlerdeki ölüleri tekrar dirilceğine iman ettim. Allah'tan başka ibadete lâyik hiçbir ilâh bulunmadığına ve Muhammed'in Allah Resûlü olduğunu şéhâdet ederim. (Ebû Hanîfe, *el-Fîku'r-î-ekber* s.27-29. Bunları îmân esaslarından sayan hadisler için bkz.: Buhârî, *îmân* 50; *tefsîr* (31) 2; Müslüm, *îmân* 1, 8, 9)

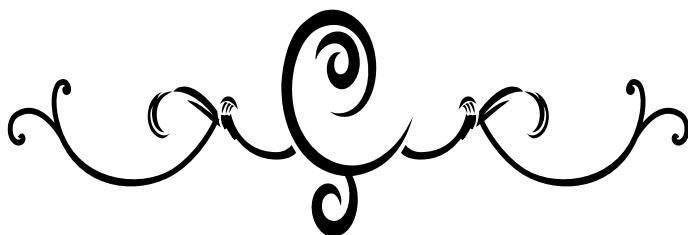
³ Allahım! Rahmetinizi ağacı Tûbâ'nın en latif, en serif, en mükemmel ve en güzel meyvesi olan zâta salât ve selâm et. Ki Sen onu hem âlemârlere rahmet olarak, hem de dâr-i âhireti yâni cenneti gösteren şu Tûbâ'nın en süslü, en güzel, en parlak ve en âli semerelerine vesile-i vusûlümüz olarak gönderdin. Allahım, bizi ve anne ve babamızı ateşten koru. Bizi ve anne ve babamızı, ebrâ ile beraber, seçkin Peygamberin hürmetine cennete dahil et, âmîn...

⁴ Bkz.: el-Gazâlî, *el-Iktisâd fi'l-i'tikad* s.210-213; İbni Haldun, *Mukaddime* 2/1254.

şu derece ihsan ettiğinden bin şükür etmeliyiz. Çünkü; imânımızın kurtulmasına kâfi gelir. Fehmettiğimiz miktarına memnun olup tekrar mütâlaa ile izdiyâdına çalışmalıyız.

Haşre, akıl ile gidilmemesinin bir sırrı şudur ki: Haşr-i âzam, ism-i âzam'ının tecellisiyle olduğundan, Cenâb-ı Hakk'ın ism-i âzam'ının ve her ismin âzamî mertebesindeki tecellisiyle zâhir olan efâl-i azîmeyi görmek ve göstermekle haşr-i âzam bahar gibi kolay isbat ve katî'î iz'an ve tahkikî imân edilir.

Şu “Onuncu Söz”de feyz-i Kur’ân ile öyle görülüyor ve gösteriliyor. Yoksa akıl, dar ve küçük düstûrlarıyla kendi başına kalsa âciz kalır, taklide mecbur olur...

Onuncu Söz’ün Mühim Bir Zeyli ve Lâhikasının Birinci Parçası

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ يُخْرُجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرُجُ الْمَيِّتُ مِنَ الْحَيِّ
وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذِلِكَ تُخْرُجُونَ وَمِنْ أَيَّاتِهِ أَنَّ خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ
ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَسْتَشِرُونَ وَمِنْ أَيَّاتِهِ أَنَّ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ آنْفُسِكُمْ أَرْوَاجًا لِتَسْكُنُوا
إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَنْفَكِرُونَ وَمِنْ
أَيَّاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاحْتِلَافُ الْسَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ
لِلْعَالَمِينَ وَمِنْ أَيَّاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَإِبْتِغَاوُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ وَمِنْ أَيَّاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعاً وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ
مَاءً فَيَحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقُلُونَ وَمِنْ أَيَّاتِهِ أَنَّ
تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تُخْرُجُونَ
وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَهُ قَائِمُونَ وَهُوَ الَّذِي يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ
وَهُوَ أَهْوَانُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثُلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ²

¹ Bu kısım, aynı zamanda Dokuzuncu Şua olup, Şular'da yer almaktadır.

² "Haydi siz akşamı girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsusur. İkindi vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın. O, ölüden diriyi çıkarır, diriden ölüyü çıkarır ve ölmüş toprağa hayat verir. İşte siz de öldükten sonra böylece dirilteceksiniz. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri; sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra dünyaya yayılmış beşeriyet hâline geldiniz. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de; kendilerine isınmanız için, size içinden esler yaratması, birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir. Elbette bunda, düşünen kimseler için ibretler vardır. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de; gökleri ve yeri yaratması, lisalarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de; Geceleyin veya gündüzün uyumanız ve O'nun geniş lütfundan geçim vesilelerini aramanızdır. Elbette bunda işten kimseler için ibretler vardır. O'nun delillerinden biri de; gâh korku, gâh umit vermek

İmanın bir kutbunu gösteren bu semâvî âyât-ı kübrânın ve haşri isbat eden şu kudsî berâhin-i uzmânın bir nükte-i ekberi ve bir hüccet-i âzami, bu “Dokuzuncu Şuâ”da beyan edilecek. Latîf bir inâyet-i rabbâniyedir ki; bundan otuz sene evvel Eski Said, yazdığı tefsir mukaddimesi “Muhakemat” nâmındaki eserin âhirinde: “İkinci Maksat: Kur’ân’da haşre işaret eden iki âyet tefsir ve beyan edilecek. ¹ ... نَحْنُ نَسِمُ اللَّهُ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” deyip durmuş, da-ha yazamamış.

Hâlik-ı Rahîm’ime delâil ve emârât-ı haşriye adedince şükür ve hamd olsun ki, otuz sene sonra tevfik ihsan eyledi. Evet, bundan dokuz-on sene evvel o iki âyetten birinci âyet olan

فَانظُرْ إِلَى أَثَارَ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ
ذَلِكَ لِمَحْيٍ الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ²

ferman-ı ilâhînin iki parlak ve çok kuvvetli hüccetleri ve tefsirleri bulunan Onuncu Söz ile Yirmi Dokuzuncu Söz’ü in’âm etti, münkirleri susturdu. Hem iman-ı haşrîn hücum edilmez o iki metin kalesinden, dokuz ve on sene sonra ikinci âyet olan başta mezkûr âyât-ı ekberin tefsirini bu risale ile ikram etti. İşte bu Dokuzuncu Şuâ, mezkûr âyâtiyla işaret edilen dokuz âlî makam ve bir ehemmiyetli mukaddimedden ibarettir.

Mukaddime

Haşır akidesinin, pek çok ruhî faydalardan ve hayatı neticelerinden birtek netice-i câmiayı ihtisar ile beyan ve hayat-ı insaniyeye hususan hayatı içtimaiyesine ne derece lüzumlu ve zarurî olduğunu izhar ve bu

icin size şîmşegi göstermesi, gökten bir su indirip ölmüş toprağa onun sayesinde hayat vermesidir. Elbette bunda aklını çalıştırın kimseler için ibretler vardır. O’nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de; günün ve yerin, Kendisinin buyruğu ile kaim olmaları, belirlenen yerde sapasağlam işlerinin başında bulunmalarıdır. Sonra siz yattığınız yerden bir çağırıldı mı, birden kabirlerinden çkverirsiniz! Göklerde ve yerde kim varsa O’ndur. Onların hepsi, isteyerek veya istemeyerek O’na divan durmaktadır. Mahlûkları ilkin yoktan yaratın, ölümden sonra da diriltin O’dur. Bu diriltme O’na göre pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O’ndur. O Aziz ve Hakîmdir: Mutlak gâliptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Rûm sûresi, 30/17-27)

¹ Öyle ise: Rahman ve Rahîm Allah’ın adıyla.

² “İşte bak, Allah’ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadırdır.” (Rûm sûresi, 30/50)

iman-ı haşrı akîdesinin pek çok hüccetlerinden birtek hüccet-i külliyyeyi icmâl ile göstermek ve o akîde-i haşriye, ne derece bedihî ve şüphesiz bulunduğu ifade etmekten ibaret olarak “İki Nokta”dır.

Birinci Nokta

Âhiret akîdesi, hayat-ı içtimaiye ve şahsiye-i insaniyenin üssü'l-esası ve saadetinin ve kemâlâtının esâsâtı olduğuna yüzer delillerinden bir mikyas olarak yalnız dört tanesine işaret edeceğiz.

Birincisi: Nev-i beşerin hemen yarısını teşkil eden çocukların, yalnız cennet fikriyle –onlara dehşetli ve ağlatıcı görünen– ölümlere ve vefatlara karşı dayanabilirler.. ve gayet zayıf ve nazik vücutlarında bir kuvve-i mâneviye bulabilirler.. ve her şeyden çabuk ağlayan gayet mukâvemetsiz mizac-ı ruhlarında o cennet ile bir ümit bulup mesrurane yaşayabilirler. Meselâ cennet fikriyle der: “Benim küçük kardeşim veya arkadaşım öldü, cennetin bir kuşu oldu. Cennette gezer, bizden daha güzel yaşıar.” Yoksa her vakit etrafında kendi gibi çocukların ve büyüklerin ölümleri, o zayıf bîçârelerin endişeli nazarlarına çarpması, mukâvemetlerini ve kuvve-i mâneviyelerini zîr u zeber ederek gözleriyle beraber ruh, kalb, akıl gibi bütün letâifini dahi öyle ağlattıracak, ya mahvolup veya divane bir bedbaht hayvan olacaktı.

İkinci Delil: Nev-i insanın nisfi olan ihtiyarlar, yalnız hayat-ı uhreviye ile yakınlarında bulunan kabre karşı tahammül edebilirler.. ve çok alâkadar oldukları hayatlarının yakında sönmesine ve güzel dünyalarının kapanmasına mukabil bir teselli bulabilirler.. ve çocuk hüküme geçən seriü't-teessür ruhlarında ve mîzaçlarında mevt ve zevalden çıkan elîm ve dehşetli me'yusiyete karşı, ancak hayat-ı bâkiye ümidiyle mukabele edebilirler. Yoksa o şefkate lâyik muhteremler ve sükünete ve istirahat-ı kalbiyeye çok muhtaç o endişeli babalar ve annalar, öyle bir vâveylâ-yı ruhî ve bir dağdağa-yı kalbî hissedekilerdi ki; bu dünuya, onlara zulmetli bir zindan ve hayat dahi kasavetli bir azap olurdu.

Üçüncü Delil: İnsanların hayat-ı içtimaiyesinin en kuvvetli medarı olan gençler, delikanlılar, şiddet-i galeyanda olan hissiyatlarını ve ifratkâr bulunan nefis ve hevâlarını tecavüzattan ve zulümlerden ve tahribattan durdurmak ve hayat-ı içtimaiyeyi temin eden, yalnız cehennem fikridir. Yoksa cehennem endişesi olmazsa, “el-Hükmü li'l-gâlib”¹ kaidesiyle o sarhoş delikan-

¹ “Hüküm, çoğunuğa göre verilir.” (es-Serahsî, *el-Mebsût* 5/140; el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* 5/208; el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâ'i* 1/303).

lilar, hevesâtları peşinde bîçâre zayıflara, âcizlere, dünyayı cehenneme çevireceklerdi.. ve yüksek insaniyeti, gayet süflî bir hayvaniyete döndüreceklerdi.

Dördüncü Delil: Nev-i beşerin hayat-ı dünyeviyesinde en cemiyetli merkez ve en esaslı zemberek ve dünyevî saadet için bir cennet, bir melce, bir ta-hassüngâh ise aile hayatıdır. Ve herkesin hânesi, küçük bir dünyasıdır. Ve o hâne ve aile hayatının hayatı ve saadeti ise; samimî ve ciddî ve vefadârâne hürmet ve hakikî ve şefkatlı ve fedakârâne merhamet ile olabilir. Ve bu haki-kî hürmet ve samimî merhamet ise ebedî bir arkadaşlık ve dâimî bir refâkat ve sermedî bir beraberlik ve hadsiz bir zamanda ve hudutsuz bir hayatta bir-biriyle pederâne, ferzendâne, kardeşâne, arkadaşâne münasebetlerin bulunmak fikriyle ve akîdesiyle olabilir.

Meselâ der: “Bu haremim; ebedî bir âlemde, ebedî bir hayatta, dâimî bir refika-yı hayatımdır.¹ Simdilik ihtiyar ve çirkin olmuş ise de zararı yok. Çünkü ebedî bir güzelliği var, gelecek. Ve böyle dâimî arkadaşlığın hatırlı için her bir fedakârlığı ve merhameti yaparım.” diyerek o ihtiyâre karısına, güzel bir huri gibi muhabbetle, şefkatle, merhametle mukabele edebilir. Yoksa kısacık bir-i-ki saat sûrî bir refâkatten sonra ebedî bir firak ve mufârakate uğrayan arkadaşlık; elbette gayet sûrî ve muvakkat ve esassız, hayvan gibi bir rikkat-i cin-siye manasında ve bir mecazî merhamet ve sun’î bir hürmet verebilir ve hay-vanâtta olduğu gibi; başka menfaatler vesâir galip hisler, o hürmet ve merha-meti mağlup edip o dünya cennetini, cehenneme çevirir.

İşte iman-ı haşrînین yüzey neticesinden birisi, hayat-ı içtimaiye-i insani-yeye taalluk eder. Ve bu tek neticenin de yüzey cihetinden ve faydalardan mezkûr dört delile sâirleri kıyas edilse anlaşılır ki; *hakikat-i haşriyenin tahakkuku ve vukuu, insaniyetin ulvi hakikati ve külli hâceti derecesinde kat’î* dir. Belki insanın midesindeki ihtiyacın vücutu, taamların vücuduna delâlet ve şehâdetinden daha zâhirdir ve daha ziyade tahakkukunu bildirir. Ve eğer bu hakikat-i haşriyenin neticeleri insaniyetten çıksa; o çok ehemmiyetli ve yüksek ve hayattar olan insaniyet mahiyeti, murdar ve mikrop yuvası bir lâşe hükmüne sukut edeceğini isbat eder. Beşerin idare ve ahlâk ve içtimaiyatı ile çok alâkadâr olan içtimaiyyûn ve siyasiyyûn ve ahlâkiyyûnun kulakları çınla-sın! Gelsinler, bu boşluğu ne ile doldurabilirler ve bu derin yaraları ne ile te-davi edebilirler?..

---

¹ Dünyada evli olan kimselerin, bu beraberliklerini cennette de devam ettireceklerine dâir bkz.: Buhârî, *fezâilü ashâb* 30; Tirmîzî, *menâkîb* 62; Ma’mer İbni Râşîd, *el-Câmi’* 11/302.

İkinci Nokta

Hakikat-i haşriyenin hadsiz burhanlarından sâir erkân-ı imaniyeden gelen şehâdetlerin hülâsasından çıkan bir burhani, gayet muhtasar bir surette beyan eder, şöyle ki:

✓ Hazreti Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)’ın risaletine delâlet eden bütün mucizeleri ve bütün delâil-i nübûvveti ve hakkaniyetinin bütün burhanları, *birden* hakikat-i haşriyenin tahakkukuna şehâdet ederek isbat ederler. Çünkü bu zâtin bütün hayatında bütün dâvâları, vahdâniyetten sonra haşırde temerküz ediyor.

✓ Hem umum peygamberleri tasdik eden ve ettiren bütün mucizeleri ve hüccetleri, aynı hakikate şehâdet eder.

✓ Hem وَبِرُّ سُلْطَنٍ¹ kelimesinden gelen şehâdeti bedâhet derecesine çıkaran وَكُتُبَهُ² şehâdeti de aynı hakikate şehâdet eder, şöyle ki:

Başa Kur’ân-ı Mu’cizü'l-Beyan’ın hakkaniyetini isbat eden bütün mucizeleri, hüccetleri ve hakikatleri, *birden* hakikat-i haşriyenin tahakkukuna ve vukuuna şehâdet edip isbat ederler. Çünkü Kur’ân’ın hemen üçten birisi haşirdir ve ekser kisa sürelerinin başlarında gayet kuvvetli âyât-ı haşriyedir. Sarîhen ve işareten binler âyâtiyla aynı hakikati haber verir, isbat eder, gösterir. Meselâ:

إِذَا الشَّمْسُ كُوَرَتْ³ ، يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زِلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ⁴

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا⁵ ، إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ⁶ ، إِذَا السَّمَاءُ اشْفَقَتْ⁷

عَمَّ يَسَّأَلُونَ⁸ ، هَلْ أَتَيْكَ حِدِيثُ الْغَاشِيَةِ⁹

¹ Allah’ın peygamberlerine (iman ederim).

² Allah’ın kitaplarına (iman ederim).

³ “Güneş dördülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir süresi, 81/1)

⁴ “Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıymet saatinin depremi müthiş bir olaydır.” (Hac süresi, 22/1)

⁵ “Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman...” (Zilzâl süresi, 99/1)

⁶ “Gök yarıldığı zaman.” (İnfîtâr süresi, 82/1)

⁷ “Gök yarıldığı zaman...” (İnşîkâk süresi, 84/1)

⁸ “Onlar birbirine neyi sorup duruyorlar?” (Nebe süresi, 78/1)

⁹ “Gâsiyenin (dehşeti her tarafı saracak olan o felâketin) mâhiyeti hakkında elbet sen de bilgi sahibi oldun.” (Gâsiye süresi, 88/1)

gibi, otuz-kırk sûrelerin başlarında bütün kat'iyetle hakikat-i haşriyeyi kâinatın en ehemmiyetli ve vâcib bir hakikati olduğunu göstermekle beraber, sâir âyetlerinde dahi o hakikatin çeşit çeşit delillerini beyan edip ikna eder.

Acaba birtek âyetin birtek işaretti, gözümüz önünde ulûm-u İslâmiye'de müteaddit ilmî ve kevnî hakikatları meyve veren bir kitabın binler böyle şe-hâdetleri ve dâvâları ile güneş gibi zuhur eden iman-ı haşrı, hakikatsız olması güneşin inkâri belki kâinatın ademi gibi hiçbir cihet-i imkânı var mı? Ve yüz derece muhâl ve bâtil olmaz mı?..

Acaba bir sultanın birtek işaretti yalan olmamak için bazen bir ordu hareket edip çarşılığı hâlde, o pek ciddî ve izzetli sultanın binler sözleri ve vaadleri ve tehditlerini yalan çıkarmak hiçbir cihette kabil midir? Ve hakikatsız olmak mümkün müdür?..

Acaba on üç asırda fâsilasız olarak hadsiz ruhlara, akillara, kalblere, nefislere hak ve hakikat dairesinde hükmeden, terbiye eden, idare eden bu mânevî Sultan-ı Zîşan'ın birtek işaretti böyle bir hakikati isbat etmeye kâfi iken, binler tasrihat ile bu hakikat-i haşriyeyi gösterip isbat ettikten sonra, o hakikati tanımayan bir echel ahmak için cehennem azabı lâzım gelmez mi? Ve ayn-ı adalet olmaz mı?..

✓ Hem birer zamana ve birer devre hükmeden bütün semâvî suhuflar ve mukaddes kitaplar dahi, bütün istikbale ve umum zamanlara hükümrân olan Kur'ân'ın tafsîlatla, izahatla, tekrar ile beyan ve isbat ettiği hakikat-i haşriyeyi, asırlarına ve zamanlarına göre o hakikati kat'î kabul ile beraber, tafsîlatsız ve perdeli ve muhtasar bir surette beyan, fakat kuvvetli bir tarzda iddia ve isbatları, Kur'ân'ın dâvâsını binler imza ile tasdik ederler.

Bu bahsin münasebetiyle Risale-i Münâcât'ın âhirinde ¹ الْيَمَانُ بِالنَّيْمَ الْأَخِرِ rüknüne sâir rükünlerin hususun “rusûl” ve “kütüb”ün şehâdeti, münâcât su-retinde zikredilen pek kuvvetli ve hülâsalı ve bütün evhamları izale eden bir hüccet-i haşriye aynen buraya giriyor. Şöyled ki, Münâcât'ta demiş:

Ey Rabb-i Rahîm'im!

Resûl-i Ekrem'inin tâlimiyle ve Kur'ân-ı Hakîm'in dersiyle anladım ki: Başta Kur'ân ve Resûl-i Ekrem'in olarak bütün mukaddes kitaplar ve peygamberler, bu dünyada ve her tarafta numûneleri görülen celâlli ve ce-

---

¹ Ahiret gününe imân.

mâlli isimlerinin tecellileri daha parlak bir surette ebedü'l-âbâdda devam edeceğine.. ve bu fâni âlemde rahîmâne cilveleri, numûneleri müşâhede edilen ihsânâtının daha şâşâalı bir tarzda dâr-i saadette istimrarına ve be-kâsına.. ve bu kısa hayat-ı dünyeviyede onları zeuk ile gören ve muhabbet ile refâkat eden müştâkâların, ebedde dahi refâkatlerine ve beraber bulunmalarına icmâ ve ittifak ile şehâdet ve delâlet ve işaret ederler.

Hem yüzer mucizât-ı bâhirelerine ve âyât-ı kâtîlalarına istinaden, başta Resûl-i Ekrem ve Kur'ân-ı Hakîm'in olarak bütün nuranî ruhların sahipleri olan peygamberler ve bütün münevver kalblerin kutubları olan veliler ve bütün keskin ve nurlu akılların mâdenleri olan siddîkînler, bütün suhuf-u semâviyede ve kütüb-ü mukaddesede senin çok tekrar ile ettiğin binler vaadlerine ve tehditlerine istinaden, hem senin kudret ve râmet ve inâyet ve hikmet ve celâl ve cemâl gibi âhireti iktiza eden kudsî sıfatlarına ve şe'nlerine.. ve senin izzet-i celâline ve sultanat-ı rubûbiyetine itimaden, hem âhiretin izlerini ve tereşshâhâtını bildiren hadsiz keşfiyatlarına ve müşâhedelerine ve ilmelyakîn ve aynelyakîn derecesinde bulunan itikatlarına ve imanlarına binâen saadet-i ebediyeyi insanlara müjdeliyorlar. Ehl-i dalâlet için cehennem ve ehl-i hidayet için cennet bulduğunu haber verip ilân ediyorlar, kuvvetli iman edip şehâdet ediyorlar.

***Ey Kâdir-i Hakîm! Ey Rahmân-ı Rahîm! Ey Sadîku'l-va'dî'l-Kerîm!*
*Ey izzet ve azamet ve celâl sahibi Kahhâr-ı Zülcelâl!***

Bu kadar sadık dostlarını ve bu kadar vaadlerini ve bu kadar sıfât ve şuûnâtını yalancı çıkarmak, tekzip etmek.. ve sultanat-ı rubûbiyetinin kat'î mukteziyâtını tekzip edip yapmamak.. ve senin sevdığın ve onlar da hi seni tasdik ve itaat etmekle kendilerini sana sevdiren hadsiz makbul ibadının âhirete bakan hadsiz dualarını ve dâvâlarını reddetmek, dinlememek.. ve küfür ve isyan ile ve seni vaadinde tekzip etmekle, senin azamet-i kibriyâna dokunan ve izzet-i celâline dokunduran ve ulûhiyetinin haysiyetine ilişen ve şefkat-i rubûbiyetini müteessir eden ehl-i dalâleti ve ehl-i küfrü haşrin inkârında, onları tasdik etmekten yüz binler derece mukaddessin ve hadsiz derece münezzeh ve âlisin. Böyle nihâyetsiz bir zulümden ve nihâyetsiz bir çirkilikten, senin o nihâyetsiz adaletini ve nihâyetsiz cemâlini ve hadsiz rahmetini, hadsiz derece takdis ediyoruz. Ve bütün kuvvetimizle iman ederiz ki: O yüz binler sadık elçilerin ve o hadsiz doğru dellâl-ı sultanatin olan enbiyâ, asfiya, evliyaların; hakkalyakîn, aynelyakîn, ilmelyakîn suretinde senin uhrevî rahmet hazineлерine, âlem-i bekâdaki ihsânâtının definelerine ve dâr-i saadette tamamıyla zu-

hur eden güzel isimlerinin harika güzel cilvelerine şehâdetleri hak ve hâkikattir.. ve işaretleri doğru ve mutâbiktir.. ve besaretleri sâdik ve vâkidir. Ve onlar bütün hâkikatlerin mercii ve güneşi ve hâmisi olan “Hak” isminin en büyük bir şuâî, bu hâkikat-i ekber-i haşriye olduğunu iman ederek senin emrin ile senin ibadına hak dairesinde ders veriyorlar ve aynı hâkikat olarak tâlim ediyorlar.

Yâ Rab! Bunların ders ve tâlimlerinin hakkı ve hürmeti için, bize ve Risale-i Nur talebelerine iman-ı ekmel ve hüsn-ü hâtime ver ve bizleri onların şefaatlerine mazhar eyle, âmîn...

.....

✓ Hem nasıl ki Kur’ân’ın belki bütün semâvî kitaplarının hakkaniyetini isbat eden umum deliller ve hûccetler ve Habibullah’ın belki bütün enbiyâ-nın nübûvvetlerini isbat eden umum mucizeler ve burhanlar, –dolayısıyla– en büyük müddeâları olan âhiretin tahakkukuna delâlet ederler. Aynen öyle de Vâcibü'l-vücûd'un vücaduna ve vahdetine şehâdet eden ekser deliller ve hûccetler, –dolayısıyla– rubûbiyetin ve ulûhiyetin en büyük medarı ve mazhari olan dâr-ı saadetin ve âlem-i bekânanın vücaduna, açılmasına şehâdet ederler. Çünkü gelecek makamatta beyan ve isbat edileceği gibi Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un hem mevcudiyeti, hem umum sıfatları, hem ekser isimleri, hem rubûbiyet, ulûhiyet, rahmet, inâyet, hikmet, adalet gibi vasıfları, şe'nleri lüzum derecesinde âhireti iktiza ve vücûb derecesinde bâki bir âlemi istilzam ve zaruret derecesinde mükâfat ve mücâzât için hasrı ve neşri isterler.

✓ *Evet, madem ezelî ve ebedî bir Allah var. Elbette sultanat-ı ulûhiyetinin sermedi bir medarı olan âhiret vardır. Ve madem bu kâinatta ve zîhayatta gayet haşmetli ve hikmetli ve şefkatli bir rubûbiyet-i mutlaka var ve görünüyor. Elbette o rubûbiyetin haşmetini sukuttan ve hikmetini abesiyetten ve şefkatını gadirden kurtaran, ebedî bir dâr-ı saadet bulunacak ve girilecek.*

✓ *Hem madem göz ile görünen bu hadsiz in'amalar, ihsanlar, lütuflar, keremler, inâyetler, rahmetler; perde-i gayb arkasında bir Zât-ı Rahmân-ı Rahîm'in bulduğunu sönmemiş akillara, ölmemiş kalblere gösterir. Elbette in'amı istihzadan ve ihsanı aldatmaktan ve inâyeti adâvetten ve rahmeti azaptan ve lütuf ve keremi ihânetten halâs eden ve ihsanı ihsan eden ve nimeti ni-met eden, bir âlem-i bâkîde bir hayat-ı bâkiye var ve olacaktır.*

✓ *Hem madem bahar faslında zeminin dar sayfasında hatasız yüz bin kitabı birbiri içinde yazan bir kalem-i kudret gözüümüz önünde yorulmadan iş-*

liyor. Ve o kalem sahibi yüz bin defa ahd ve vaadetmiş ki: “Bu dar yerde ve karışık ve birbiri içinde yazılan bahar kitabından daha kolay olarak geniş bir yerde güzel ve lâyemût bir kitabı yazacağım ve size okutturacağım” diye, bütün fermanlarda o kitaptan bahsediyor. Elbette ve her hâlde o kitabın aslı yazılmış ve haşır ve neşir ile hâşıyeleri de yazılacak ve umumun defter-i âmâle-ri onda kaydedilecek.

✓ *Hem madem* bu arz, kesret-i mahlûkat cihetiyile ve mütemâdiyen değişen yüz binler çeşit çeşit envâ-ı zevilhayat ve zevilervahin meskeni, menşei, fabrikası, meşheri, mahşeri olması haysiyetiyle bu kâinatın kalbi, merkezi, hülâsası, neticesi, sebeb-i hilkati olarak gayet büyük öyle bir ehemmiyeti var ki küçüklüğüyle beraber koca semâvâta karşı denk tutulmuş. Semâvî fermanlarda daima رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ¹ deniliyor. Ve madem bu mahiyetteki arzin her tarafına hükmeden.. ve ekser mahlûkatına tasarruf eden.. ve ekser zîhayat mevcudâtını teshir edip kendi etrafına toplattıran.. ve ekser masnûâtını kendi hevesâtının hendesesiyle ve ihtiyacının düsturlarıyla öyle güzelce tanzim ve teşhir ve tezyin ve çok antika nevilerini liste gibi birer yerlerde öyle toplayıp süslettirir ki; değil yalnız ins ve cin nazarlarını, belki semâvât ehlinin ve kâinatın nazar-ı dikkatlerini ve takdirlerini ve kâinatın sahibinin nazar-ı istihsanını celbetmekle gayet büyük bir ehemmiyet ve kıymet alan ve bu haysiyetle bu kâinatın hikmet-i hilkati ve büyük neticesi ve kıymetli meyvesi ve arzin halifesi² olduğunu fenleriyle, sanatlariyla gösteren.. ve dünya cihetinde Sani-i âlem'in mucizeli sanatlarını gayet güzelce teşhir ve tanzim ettiği için, isyan ve küfrüyle beraber dünyada bırakılan ve azabı tehir edilen ve bu hizmeti için imhal edilip muvaffakiyet gören nev-i benîâdem var.

✓ *Ve madem* bu mahiyetteki nev-i benîâdem, mîzaç ve hilkat itibarıyla gayet zayıf ve âciz ve gayet acz ve fakriyle beraber hadsiz ihtiyacı ve teellü-mâti olduğu hâlde, bütün bütün kuvvetinin ve ihtiyârinin fevkinde olarak koca küre-i arzı, o nev-i insana lüzumu bulunan her nevi madenlere mahzen ve her nevi taamlara ambar ve nev-i insanın hoşuna gidecek her çeşit mallara bir dükkân suretine getiren, gayet kuvvetli ve hikmetli ve şefkatlı bir mutasarrif var ki böyle nev-i insana bakıyor, besliyor, istediğini veriyor.

✓ *Ve madem* bu hakikatteki bir Rab; hem insanı sever, hem kendini insana sevdirir.. hem bâkîdir, hem bâki âlemleri var.. hem adaletle her işi görür

¹ “Göklerin ve yerin Rabbi” (Ra'd süresi, 13/16; İsrâ süresi, 17/102; Kehf süresi, 18/14; Meryem süresi, 19/65; ...)

² Bkz.: Bakara süresi, 2/30.

ve hikmetle her şeyi yapıyor. Hem bu kısa hayatı dünyeviyede ve bu kısacık ömrü-ü beserde ve bu muvakkat ve fâni zeminde o Hâkim-i Ezeli'nin haşmet-i saltanatı ve sermediyet-i hâkimiyeti yerleşemiyor. Ve nev-i insanda vuku bulan ve kâinatın intizamına ve adalet ve muvâzenelerine ve hüsnü cemâline münâfi ve muhalif çok büyük zulümleri ve isyanları ve velinimetine ve onu şefkatle besleyene karşı ihânetleri, inkârları, küfürleri bu dünyada cezasız kalıp, gaddar zalim, rahat ile hayatını ve bîçâre mazlum meşakkatler içinde ömürlerini geçirirler. Ve umum kâinatta eserleri görünen şu adalet-i mutlakanın mahiyeti ise, dirilmemek suretiyle o gaddar zalimlerin ve me'yus mazlumların vefat içindeki müsâvâtlarına bütün bütün zittir, kaldırırmaz, müsaade etmez!

✓ *Ve madem nasıl ki kâinatın sahibi, kâinattan zemini ve zeminden nev-i insanı intihap edip gayet büyük bir makam, bir ehemmiyet vermiş. Öyle de nev-i insandan dahi makâsid-i rubûbiyetine tevâfuk eden ve kendilerini iman ve teslim ile ona sevdiren hakikî insanlar olan enbiyâ ve evliya ve asfiyayı intihap edip kendine dost ve muhatap ederek, onları mucizeler ve tevkikler ile ikram.. ve düşmanlarını semâvî tokatlar ile tâzib ediyor. Ve bu kıymetli ve sevimli dostlarından dahi, onların imamı ve mefhari olan Muhammed (aleyhissalâtü vesse-lâm)’ı intihap ederek, ehemmiyetli küre-i arzin yarısını ve ehemmiyetli nev-i insanın beşten birisini uzun asırlarda O’nun nuruyla tenvir ediyor. Âdetâ bu kâinat O’nun için yaratılmış gibi; bütün gayeleri O’nun ile ve O’nun dini ile ve Kur’ân’ı ile tezahür ediyor. Ve o pek çok kıymettar ve milyonlar sene yaşayacak kadar hadsiz hizmetlerinin ücretlerini hadsiz bir zamanda almaya müstehak ve lâyik iken, gayet meşakkatler ve mücâhedeler içinde almiş üç sene gibi kısacık bir ölüm verilmiş. Acaba hiçbir cihetle hiçbir imkânı, hiçbir ihtimalı, hiçbir kabiliyeti var mı ki; o Zât, bütün emsâli ve dostlarıyla beraber dirilmesin.. ve şimdi de ruhen diri ve hayy olmasın.. idam-ı ebedî ile mahvolsunlar? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ!.. Evet, bütün kâinat ve hakikat-i âlem, O’nun dirilmesini dâvâ eder ve hayatını Sahib-i kâinat’tan talep ediyor...*

✓ *Ve madem Yedinci Şuâ olan Âyetü'l-Kübrâ'da her biri bir dağ kuvvetinde otuz üç adet icmâ-yı azîm isbat etmişler ki: Bu kâinat bir elden çıkmış ve bir tek zâtın mülküdür.. ve kemâlât-ı İlâhiyenin medarı olan vahdetini ve ehadiyetini bedâhetle göstermişler.. ve vahdet ve ehadiyet ile bütün kâinat, o Zât-ı Vâhid'in emirber neferleri ve musahhar memurları hükmüne geçiyor.. ve âhiretin gelmesiyle kemâlâtı, sukuttan ve adalet-i mutlakası, müstehziyâne gadr-ı mutlaktan ve hikmet-i âmmesi, sefâhetkârâne abesiyetten ve rahmet-i väsası lâhiyâne tâzip-ten ve izzet-i kudreti zelilane aczden kurtulurlar, takaddüs ederler.*

Elbette ve elbette ve her hâlde iman-ı billâhin üzeren nüktesinden bu sekiz mademlerdeki hakikatlerin muktezasıyla kiyâmet kopacak.. haşır ve neşir olacak.. dâr-ı mücâzât ve mükâfat açılacak... Tâ ki arzin mezkûr ehemmiyeti ve merkeziyeti ve insanın ehemmiyeti ve kıymeti tahakkuk edebilsin.. ve arz ve insanın Hâlik'ı ve Rabb'ı olan Mutasarrif-ı Hakîm'in mezkûr adaleti, hikmeti, rahmeti, saltanatı takarrur edebilsin.. ve o Bâki Rabb'in mezkûr hakikî dostları ve müştâkları idam-ı ebedîden kurtulsun.. ve o dostların en büyüğü ve en kıymettarı, bütün kâinatı memnun ve minnettâr eden kudsî hizmetlerinin mükâfâtını görsün.. ve Sultan-ı Sermedî'nin kemâlâti, naks ve kusurdan ve kudreti, aczden ve hikmeti, sefâhetten ve adaleti, zulümden tenezzûh ve takaddüs ve teberri etsin.

Elhâsil, madem Allah var, elbette âhiret vardır...

Hem nasıl ki mezkûr üç erkân-ı imaniye onları isbat eden bütün delilleriyle haşre şehâdet ve delâlet ederler. Öyle de *وَبِمَلَائِكَةٍ وَبِالْقَدِيرِ خَبِيرٌ وَشَرِيكٌ مِنَ اللَّهِ عَالَىٰ*¹ olan iki rükn-ü imanî dahi, haşrı istilzam edip kuvvetli bir surette âlem-i bekâya şehâdet ve delâlet ederler, şöyle ki:

Melâikenin vücutunu ve vazife-i ubûdiyetlerini isbat eden bütün deliller ve hadsiz müşâhedeler, mükâlemeler², –dolayısıyla– âlem-i ervahin ve âlem-i gaybin ve âlem-i bekânin ve âlem-i âhiretin ve ileride cin ve ins ile şenlendirilecek olan dâr-ı saadetin ve cennet ve cehennemin vücutlarına delâlet ederler. Çünkü melekler bu âlemleri izn-i ilâhî ile görebilirler ve girerler. Ve Hazreti Cebrail gibi, insanlar ile görüşen³ umum melâike-i mukarrebîn, mezkûr âlem-lerin vücutlarını ve onlar, onlarda gezdiklerini müttefikan haber veriyorlar.⁴

¹ Melâikeye, kadere, hayır ve şerrin Allah Tealâ'dan geldiğine imân ederim. (Ebû Hanîfe, *el-Fîku'l-ekber* s.27-29. Bunları imân esaslarından sayan hadisler için bkz.: Buhârî, *îmân* 50; *tefsîr* (31) 2; Müslim, *îmân* 1, 8, 9)

² Hz. İbrahim (*aleyhisselâm*)⁵, Hz. Lüt (*aleyhisselâm*)⁶, sahabeden İrbâd Ibni Sâriye⁷, İmrân Ibni Husayn⁸ ve Hz. Selman⁹ melek görenler arasındadır, ayrıca Cenâb-ı Hak (*celse celâlîh*), Benî Isrâîl'den 3 kişiye, onları imtihan etmek üzere bir melek göndermiştir: Buhârî, *enbiyâ* 51; Müslim, *zühd* 10.

⁵ Bkz.: Hûd sûresi, 11/70; Ankebût sûresi, 29/31; Zâriyat sûresi, 51/28.

⁶ Bkz.: Hûd sûresi, 11/77; Ankebût sûresi, 29/33.

⁷ Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 18/245.

⁸ Bkz.: el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/536; el-Bezzâr, *el-Müsned* 9/19; et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr* 4/324.

⁹ Bkz.: Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/204; İbnü'l-Cevzî, *Sifatü's-safve* 1/551.

³ Bkz.: Buhârî, *îmân* 37, *menâkîb* 25; Müslim, *îmân* 1, 10, *fezâilü's-sahâbe* 100.

⁴ Meselâ Hz. Cebrâil'in (*aleyhisselâm*), cennet ve cehennemin yaratılışından sonra onları görmek üzere gönderildiğine dair bkz.: Tirmîzî, *cennet* 21; Ebû Dâvûd, *sünnet* 22; Nesâî, *eymân* 3; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/332, 354, 373.

Görmediğimiz Amerika kitasının vücutunu, ondan gelenlerin ihbarıyla bedi'hî bildiğimiz gibi yüz tevâtûr kuvvetinde bulunan melâike ihbaratıyla âlem-i bekânın ve dâr-ı âhiretin ve cennet ve cehennemin vücutlarına o kat'iyette iman etmek gerektir. Ve öyle de iman ederiz.

Hem Yirmi Altinci Söz olan Risale-i Kader'de "iman-ı bilkader" rüknü-nü isbat eden bütün deliller, –dolayısıyla– haşre ve neşr-i suhufa ve mizan-ı ekberdeki muvâzene-i âmâle delâlet ederler. Çünkü her şeyin mukadderâtını gözüümüz önünde nizam ve mizan levhalarında kaydetmek.. ve her zîhayatın sergüzeşte-i hayatıyelerini kuvve-i hâfızalarında ve çekirdeklerinde vesâir elvâh-ı misâliyede yazmak.. ve her zîruhun hususan insanların defter-i âmâllerini elvâh-ı mahfûzada tesbit etmek ve geçirmek, elbette öyle muhit bir kader ve hakimâne bir takdir ve müdakkikâne bir kayıt ve hafîzâne bir kitabett, ancak mahkeme-i kübrâda umumî bir muhakeme neticesinde dâîmî bir mü-kâfat ve mücâzât için olabilir. Yoksa o ihatâlı ve inceden ince olan kayıt ve muhafaza; bütün bütün manasız, faydasız kalır. Hikmete ve hakikate münâfi olur. Hem haşır gelmezse kader kalemiyle yazılan bu kitab-ı kâinatın bütün muhakkak manaları bozulur ki, hiçbir cihet-i imkânı olamaz. Ve o ihtimal, bu kâinatın vücutunu inkâr gibi bir muhâl, belki bir hezeyan olur.

Elhâsil: İmanın beş rüknü, bütün delilleriyle haşır ve neşrin vukuuna ve vücutuna ve dâr-ı âhiretin vücutuna ve açılmasına delâlet edip isterler ve şehâdet edip talep ederler.

İşte hakikat-i haşriyeden azametine tam muvâfık böyle azametli ve sarsılımaz direkleri ve burhanları bulunduğu içindir ki; Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın hemen hemen üçten birisi haşır ve âhireti teşkil ediyor.. ve onu bütün hakâikine temel taşı ve üssü'l-esas yapıyor.. ve her şeyi onun üstüne bina ediyor.

(Mukaddime nihâyet buldu.)

Zeylin İkinci Parçası

(Baştaki âyetin mucizâne işaret ettileri dokuz tabaka berâhin-i has-
riyeye dair dokuz makamdan “Birinci Makam”:) ۱

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُضْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَعِيشًا وَحِينَ تُظْهِرُونَ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيْتِ وَيُخْرِجُ
الْمَيْتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُنْحِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرِجُونَ^۱

olan fikradaki ferman-ı haşre dâir buradaki göstergesi bürhân-ı bâhiri ve hûc-
cet-i kâtâası beyan ve izah edilecek inşâallah.^{2(Hâsiye-1)}

Otuzuncu Lem'anın Beşinci Nüktesinin Dördüncü Remzi³

4(Hâsiye-2) Hayatın yirmi sekizinci hâssasında beyân edilmiştir ki; hayat, îmâ-
nın altı erkânına bakıp isbât ediyor; onların tahakkukuna işaretler ediyor.

Evet, madem bu kâinatın en mühim neticesi ve meyvesi ve hikmet-i hil-
katı hayattır; elbette o hakikat-ı âliye, bu fânî, kısapık, noksan, elemli hayatı-
dünyeviyeye münhasır değildir. Belki hayatın yirmi dokuz hâssasıyla mâhiye-
tinin azameti anlaşılan şecere-i hayatın gayesi, neticesi ve o şecerenin azame-
tine lâyik meyvesi, hayat-ı ebediyedir ve hayat-ı uhreviyedir; taşıyla ve ağa-
ciyla, toprağıyla hayattar olan dâr-ı saâdetteki hayattır. Yoksa bu hadsiz cihâ-
zât-ı mühimme ile teçhîz edilen hayat şeceresi; zîsuûr hakkında, hususan in-
san hakkında meyvesiz, faydasız, hakikatsız olmak lâzım gelecek.. ve serma-
yece ve cihâzâtça serçe kuşundan meselâ yirmi derece ziyâde ve bu kâina-

1 “Haydi siz akşamı girerken, sabaha çökarken Allah’ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve
yerde hamd, güzel övgü O’na mahsustur. İlkindi vaktinde de, öğleye girerken de O’nu takdis ve tenzih
edin, namaz kılın. O, ölüden diriyi çıkarır, diriden ölüyü çıkarır ve ölmüş toprağa hayat verir. İşte siz
de öldükten sonra böylece diriltilceksiniz.” (Rûm süresi, 30/17-19)

2 (Hâsiye-1) O makam daha yazılmamış.

3 Buradan itibaren Zeylin 3. Parçasına kadar olan kısmı; 30. Lem'a'nın, İsm-i Hayy'in bir cilvesinden
bahsedilen 5. Nüktesi'nin 4. Remzi olup, Lem'alar'da da yer almaktadır.

4 (Hâsiye-2) Hayat meselesi haşre münasebeti için buraya girmiştir. Fakat hayatın âhirinde kader
rüknüne işaretti pek ince ve derindir.

tin ve zîhayatın en mühim, yüksek ve ehemmiyetli mahlûku olan insan, serçe kuşundan, saâdet-i hayat cihetinde yirmi derece aşağı düşüp en bedbaht, en zelil bir bîçâre olacak...

Hem en kıymettar bir nimet olan akıl dahi, geçmiş zamanın hüzünlerini ve gelecek zamanın korkularını düşünmekle kalb-i insanı mütemâdiyen incitip bir lezzete dokuz elemleri karıştırdılarından, en müsîbetli bir belâ olur. Bu ise, yüz derece bâtildir. Demek bu hayat-ı dünyeviye, âhirete îmân rüknünü kat'î isbât ediyor ve her baharda haşrin üç yüz binden ziyâde nümûnelerini gözümüze gösteriyor.

Acaba senin cisminde, senin bahçende ve senin vatanında hayatına lâzım ve müناسip bütün levâzimatı ve cihâzâti hikmet ve inâyet ve rahmetle ihmâzâeden ve vaktinde yetiştiрен, hattâ senin midenin bekâ ve yaşamak arzu-suyla ettiği hususî ve cüz'î olan rizik duâsını bilen ve işten ve hadsiz leziz tamlarla o duânın kabulünü gösteren ve mideyi memnun eden bir Mutasarrîf-ı Kadîr, hiç mümkün müdür ki; seni bilmesin ve görmesin? Ve nev-i insanın en büyük gayesi olan hayat-ı ebediyeye lâzım esbâbı ihmâzâ etmesin? Ve nev-i insanın en büyük, en ehemmiyetli, en lâyık ve umumî olan bekâ duâsını hayat-ı uhreviyyenin inşâsıyla ve cennetin îcâdıyla kabul etmesin? Ve kâinatın en mühim mahlûku, belki zeminin sultanı ve neticesi olan nev-i insanın arş ve ferşî çînlatan umumî ve gayet kuvvetli duâsını iştîmeyip küçük bir mide kadar ehemmiyet vermesin, memnun etmesin, kemâl-i hikmetini ve nihayet rahmetini inkâr ettîrsin? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!

Hem hiç kâbil midir ki; hayatın en cüz'îsinin pek gizli sesini işitsin, derdi ni dinlesin ve derman versin ve nazını çeksin ve kemâl-i itina ve ihtimam ile beslesin ve ona dikkatle hizmet ettîrsin ve büyük mahlûkatını ona hizmetkâr yapsın; ve sonra en büyük ve kıymettar ve bâkî ve nazdar bir hayatın gök sadâsı gibi yüksek sesini iştîmesin? Ve onun çok ehemmiyetli bekâ duâsını ve nazını ve niyazını nazara almasın!

Âdetâ bir neferin kemâl-i itina ile teçhizat ve idaresini yapsın; ve müftî ve muhteşem orduya hiç bakmasın? Ve zerreyi görsün, güneşî görmesin? Sivrisineğin sesini işitsin, gök gürültüsünü iştîmesin? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!

Hem hiçbir cihetle akıl kabul eder mi ki; hadsiz rahmetli, muhabbetli ve nihayet derecede şefkatli ve Kendi sanatını çok sever ve Kendini çok sevdirir ve Kendini sevenleri ziyâde sever bir Zât-ı Kadîr-i Hakîm, en ziyâde Kendini seven ve sevimli ve sevilen ve Sâni'ini fitraten perestîş eden hayatı ve haya-

tin zâti ve cevheri olan rûhu, mevt-i ebedî ile idam edip, kendinden o sevgili muhibbini ve habibini ebedî bir sûrette küstürsün, darılsın, dehşetli rencide ederek sîrr-ı rahmetini ve nur-u muhabbetini inkâr etsin ve ettirsin? Yüz bin defa hâşâ ve kellâ!

Bu kâinatı cilvesiyle süslendiren bir cemâl-i mutlak ve umum mahlûkati sevindiren bir rahmet-i mutlaka, böyle hadsiz bir çırkinlikten ve kubh-u mutlaktan ve böyle bir zulm-ü mutlaktan, bir merhametsizlikten, elbette nihayet-siz derece münezzehtir ve mukaddestir.

Netice: Madem dünyada hayat var, elbette insanlardan hayatın sırrını anlayanlar ve hayatını sû-i istimâl etmeyenler, dâr-ı bekâda ve cennet-i bâkiyede, hayat-ı bâkiyeye mazhar olacaklardır.¹ Âmennâ!

Ve hem nasıl ki yeryüzünde bulunan parlak şeýlerin güneşin akışları ile parlamaları ve denizlerin yüzlerinde kabarcıkları ziyânın lem’larıyla parlayıp sönmeleri, arkalarından gelen kabarcıklar yine hayalî güneşçiklere aynalık etmeleri bilbedâhe gösteriyor ki; o lem’alar, yüksek bir tek güneşin cilve-i in’-ikâsıcırlar ve güneşin vücutunu muhtelif diller ile yâd ediyorlar ve ışık parlamlarıyla ona işaret ediyorlar.

Aynen öyle de, Zât-ı Hayy-ı Kayyûm’un Muhyî isminin cilve-i âzamı ile berrin yüzünde ve bahrin içinde zîhayatların kudret-i ilâhiye ile parlayıp, arkalarından gelenlere yer vermek için “Yâ Hayy!” deyip perde-i gaybda gizlenmeleri; bir hayat-ı sermediye sahibi olan Zât-ı Hayy-ı Kayyûm’un hayatına ve vücub-u vücutuna şehâdetler, işaretler ettikleri gibi; umum mevcûdâtin tanziminde eseri görünen ilm-i ilâhîye şehâdet eden bütün deliller ve kâinata tasarruf eden kudreti isbât eden bütün bûrhânlar ve tanzim ve idare-i kâinatta hükümfermâ olan irade ve meşîeti isbât eden bütün hüccetler ve kelâm-ı rabâbâni ve vahy-i ilâhiyenin medâri olan risâletleri isbât eden bütün alâmetler, mucizeler ve hâkezâ... yedi sıfât-ı ilâhiyeye şehâdet eden bütün delâil; biliitifak Zât-ı Hayy-ı Kayyûm’un hayatına delâlet, şehâdet, işaret ediyorlar.

Cünkü nasıl bir şeýde görmek varsa, hayatı da var; işitmek varsa, hayatın alâmetidir; söylemek varsa, hayatın vücutuna işaret eder; ihtiyar, irade varsa hayatı gösterir...

---

¹ Bu hakikati ifade eden bazı ayet-i kerîmeler için bkz.: Bakara sûresi, 2/25, 82; Âl-i imran sûresi, 3/133-136; A’râf sûresi, 7/42; Yûnus sûresi, 10/26; Hûd sûresi, 11/23; Nisâ sûresi, 4/122; Nahl sûresi, 16/30-31, 97.

Aynen öyle de; bu kâinatta âsâriyla vücutları muhakkak ve bedihî olan kudret-i mutlaka ve irade-i şâmile ve ilm-i muhît gibi sıfatlar bütün delâille-riyle Zât-ı Hayy-ı Kayyûm'un hayatına ve vücub-u vücuduna şehâdet ederler ve bütün kâinatı bir gölgesiyle ışıklandıran ve bir cilvesiyle bütün dâr-ı âhireti zerrâtiyla beraber hayatlandıran hayat-ı sermediyesine şehâdet ederler.

✓ Hem hayat, "Melâikeye Îmân" rüknüne dahi bakar, remzen isbât eder. Çünkü madem kâinatta en mühim netice hayattır ve en ziyâde intişar eden ve kıymettarlığı için nûshaları teksir edilen ve zemin misafirhânesini gelip geçen kâfilelerle şenlendiren zîhayatlardır.

Ve madem küre-i arz bu kadar zîhayatın envâıyla dolmuş ve mütemâdiyen zîhayat envâlarını tecdid ve teksir etmek hikmetiyle her vakit dolar boşaları ve en hasis ve çürümüş maddelerinde dahi kesretle zîhayatlar halk edilerek bir mahşer-i huveynât oluyor. Ve madem hayatın szülmüş en sâfi hulâsası olan şûr ve akıl ve en latîf ve sâbit cevheri olan rûh, bu küre-i arzda gayet kesretli bir sûrette halk olunuyorlar; âdetâ küre-i arz, hayat ve akıl ve şûr ve ervâh ile ihyâ olup öyle şenlendirilmiş. Elbette küre-i arzdan daha latîf, daha nûranî, daha büyük, daha ehemmiyetli olan ecrâm-ı semâviye; ölü, câmid, hayatsız, şûûrsuz kalması imkân hâricindedir.

Demek gökleri, güneşleri, yıldızları şenlendirecek ve hayattar vaziyetini verecek ve netice-i hilkat-i semâvâtı gösterecek ve hitâbât-ı sübâhaniyeye mazhar olacak olan zîşûr, zîhayat ve semâvâta münasip sekeneler, her hâlde sırr-ı hayatla bulunuyorlar ki, onlar da melâikelerdir.

✓ Hem hayatın sırr-ı mâhiyeti "Peygamberlere Îmân" rüknüne bakıp remzen isbât eder. Evet madem kâinat, hayat için yaratılmış ve hayat dahi Hayy-ı Kayyûm-u Ezeli'nin bir cilve-i âzamıdır, bir nakş-ı ekmelidir, bir sanat-ı ecmelidir. Madem hayat-ı sermediye, Resüllerin gönderilmesiyle ve Kitapların indirilmesiyle kendini gösterir. Evet, eğer Kitaplar ve Peygamberler olmazsa, o hayat-ı ezeliye bilinmez.

Nasıl ki bir adamın söylemesiyle, diiri ve hayattar olduğu anlaşılır; öyle de, bu kâinatın perdesi altında olan âlem-i gaybin arkasında söyleyen, konuşan, emir ve nehyedip hitab eden bir Zâtın kelimâtını, hitâbâtını gösterecek, Peygamberler ve ellерinde nâzîl olan Kitaplardır. Elbette kâinattaki hayat, kat'î bir sûrette Hayy-ı Ezeli'nin vücub-u vücuduna kat'î şehâdet ettiği gibi; o hayat-ı ezeliyenin şuâati, celevâti, münasebâti olan "Îrsâl-i Rusûl" ve "Înzâl-i Kütüb" rükünlerine bakar, remzen isbât eder. Ve bilhassa risâlet-i Muhammediye (*aley-*

hissalâtü vesselâm) ve vahy-i Kur'ânî, hayatın rûhu ve aklı hükmünde olduğundan, bu hayatın vücudu gibi, hakkaniyetleri kat'îdir denilebilir.

Evet, nasıl ki hayat, bu kâinattan sözülmüş bir hulâsadır. Ve şüûr ve his dahi hayattan sözülmüş, hayatın bir hulâsasıdır. Akıl dahi şüûrdan ve histen sözülmüş, şüûrun bir hulâsasıdır. Ve rûh dahi, hayatın hâlis ve sâfi bir cevheri ve sâbit ve müstakil zâtıdır...

Öyle de maddî ve mânevî hayat-ı Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm) dahi, hayat ve rûh-u kâinattan sözülmüş hulâsatü'l-hulâsadır. Ve risâlet-i Muhammediye dahi (aleyhissalâtü vesselâm), kâinatın his ve şüûr ve aklından sözülmüş en sâfi hulâsasıdır. Belki maddî ve mânevî hayat-ı Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm), âsârinin şehâdetiyle hayat-ı kâinatın hayatıdır. Ve risâlet-i Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm), şüûr-u kâinatın şüûrudur ve nuru-dur. Ve vahy-i Kur'ân dahi, hayattar hakâikinin şehâdetiyle hayat-ı kâinatın rûhudur ve şüûr-u kâinatın aklıdır.

Evet, evet, evet! Eğer kâinattan risâlet-i Muhammediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) nuru çıksa, gitse; kâinat vefat edecek.

Eğer Kur'ân gitse,¹ kâinat dîvâne olacak ve küre-i arz kafasını, aklını kaybedecek, belki şüûrsuz kalmış olan başını bir seyyareye çarpacak, bir Kiyameti koparacak...

✓ Hem hayat, “Îmân-ı bi'l-Kader” rüknüne bakıp, remzen isbât eder. Çünkü madem hayat, âlem-i şehâdetin ziyâsidir ve istilâ ediyor ve vücudun neticesi ve gayesidir ve Hâlik-ı Kâinat’ın en câmi aynasıdır ve faaliyet-i rabbanîyenin en mükemmel enmûzeci ve fihristesidir, –temsilde hatâ olmasın– bir nevi programı hükmündedir. Elbette âlem-i gayb –yani mâzi, müstakbel– yani geçmiş ve gelecek mahlûkatin hayat-ı mânevîyeleri hükmünde olan intizam ve nizam ve mâlûmiyet ve meşhûdiyet ve taayyün ve evâmir-i tekvîniyeyi imtiâle müheyya bir vaziyette bulunmalarını sırr-ı hayat iktizâ ediyor.

Nasıl ki bir ağacın çekirdek-i aslı ve kökü ve müntehâsında ve meyveleindeki çekirdekleri dahi aynen ağaç gibi bir nevi hayatı mazhardırlar. Belki ağacın kavânîn-i hayatıyesinden daha ince kavânîn-i hayatı taşıyorlar.

Hem nasıl ki bu hazır bahardan evvel geçmiş günün bıraktığı tohumlar ve kökler, bu bahar gittikten sonra, gelecek baharlara bırakacağı çekirdekler, kök-

¹ Peygamber Efendimiz (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*), kiyâmet yakın bir dönemde, Kur'ân’ın yeryüzünden çekilipli alınacağını ifade buyurmaktadır: İbni Mâce, *fîten* 26; İbni Hibbân, *es-Sâhih* 15/267; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/520, 587.

ler, bu bahar gibi cilve-i hayatı taşıyorlar ve kavânîn-i hayatıye tâbidirler. Aynen öyle de; şecere-i kâinatın bütün dal ve budaklarıyla her birinin bir mâzisi ve müstakbeli var. Geçmiş ve gelecek tavırlarından ve vaziyetlerinden müteşekkil bir silsilesi bulunur. Her nev' ve her cüzünün ilm-i ilâhiyede muhtelif tavırları ile müteaddit vücuqları bir silsile-i vücad-u ilmî teşkil eder. Ve vücad-u hâricî gibi o vücad-u ilmî dahi, hayat-ı umumiyenin mânevî bir cilvesine mazhardır ki, mukadderât-ı hayatıye, o mânidar ve canlı elvâh-ı kaderiyeden alınır.

Evet âlem-i gaybin bir nev'i olan âlem-i ervâh, ayn-ı hayat ve madde-i hayat ve hayatın cevherleri ve zâtları olan ervâh ile dolu olması, elbette mâzi ve müstakbel denilen âlem-i gaybin bir diğer nev'i de ve ikinci kısmı dahi, cilve-i hayataya mazhariyetini ister ve istilzâm eder.

Hem her bir şeyin vücad-u ilmîsindeki intizam-ı ekmeli ve mânidar vaziyetleri ve canlı meyveleri, tavırları; bir nevi hayat-ı mâneviyeye mazhariyetini gösterir. Evet, hayat-ı ezeliye güneşinin ziyâsı olan bu cilve-i hayat, elbette yalnız bu âlem-i şehâdete ve bu zaman-ı hâzîra ve bu vücad-u hâricîye münhasır olamaz; belki her bir âlem, kabiliyetine göre o ziyânın cilvesine mazhardır. Ve kâinat bütün âlemleriyle o cilve ile hayattar ve ziyâdardır. Yoksa nazar-ı dalâletin gördüğü gibi muvakkat ve zâhirî bir hayat altında her bir âlem, büyük ve müthiş birer cenaze ve karanlıklı birer virâne âlem olacaktı.

İşte, "Kadere ve Kazaya Îmân" rûknü dahi, geniş bir vecihte sırr-ı hayatla anlaşılıyor ve sâbit oluyor. Yani, nasıl ki âlem-i şehâdet ve mevcud hazır eşya, intizamlarıyla ve neticeleriyle hayattarlıkları görünüyor; öyle de âlem-i gayb-dan sayılan geçmiş ve gelecek mahlûkatın dahi mânen hayattar bir vücad-u mânevîleri ve rûhlu birer sübût-u ilmîleri vardır ki, Levh-i Kaza ve Kader vasi-tasıyla o mânevî hayatın eseri, mukadderât nâmiyla görünür, tezâhür eder.

Zeylin Üçüncü Parçası

Haşir münasebetiyle bir suâf: Kur'ân'da mükerrerleren إِنْ كَانَتْ إِلَّا وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلْمَحُ الْبَصَرِ², hem صَيْحَةً وَاحِدَةً fermanları gösteriyor ki; haşr-i âzam bir anda, zamansız vücuda geliyor. Dar akıl ise, bu hadsiz derece harika ve emsâlsiz olan meseleyi iz'an ile kabul etmesine medar olacak meşhud bir misal ister.

Elcevap: Haşirde, ruhların cesetlere gelmesi var. Hem cesetlerin ihyası var. Hem cesetlerin inşâsı var. Üç meseledir.

Birinci Mesele: Ruhların cesetlerine gelmesine misal ise; gayet muntazam bir ordunun efradı, istirahat için her tarafa dağılmış iken, yüksek sadâlı bir boru sesiyle toplanmalarıdır. Evet, İsrafil'in borusu olan Sûr'u, ordunun borazanından geri olmadığı gibi ebedler tarafında ve zerreler âleminde iken ezel cânibinden gelen قَالُوا بَلِي⁴ ile hitabını işten ve بِرَبِّكُم⁵ cevap veren ervahlar, elbette ordunun neferâtından binler derece daha musahhar ve muntazam ve mutidirler. Hem değil yalnız ruhlar, belki bütün zerreler dahî, bir ordu-yu sübhânî ve emirber neferleri olduğunu gayet katî burhanlarla Otuzuncu Söz isbat etmiş.

İkinci Mesele: Cesetlerin ihyası misali ise; çok büyük bir şehirde, şenlik bir gecede, birtek merkezden, yüz bin elektrik lâmbaları, âdetâ zamansız, bir anda canlanmaları ve ışıklanmaları gibi; bütün küre-i arz yüzünde dahi, birtek merkezden yüz milyon lâmbalara nur vermek mümkündür. Madem Cenâb-ı Hakk'ın elektrik gibi bir mahlûku ve bir misafirhânesinde bir hizmetkârı ve bir mumdarı, Hâlik'ından aldığı terbiye ve intizam dersiyle bu keyfiyete mazhar oluyor. Elbette elektrik gibi binler nurâni hizmetkârlarının temsil ettileri hikmet-i ilâhiyenin muntazam kanunları dairesinde haşr-i âzam tarfetü'l-aynda vücuda gelebilir.

¹ Buraya Zeylin 3. Parçası olarak giren bu kısım, Şular'dan İkinci Sha'a'nın Hâtime'sinde "Uzunca Bir Hâsiye" başlığı altında da ayrıca yer almaktadır.

² "Bütün olay, bir çağrıdan ibaret!" (Yâsîn sûresi, 36/29, 53)

³ "Kiyametin olmuş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa bir anda) olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

⁴ "(Rabbin) 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' buyurunca..." (A'râf sûresi, 7/172)

⁵ "...onlar da "Elbette!" diye ikrar etmişlerdi." (A'râf sûresi, 7/172)

Üçüncü Mesele: Ecsadın def'aten inşâsının misali ise; bahar mevsiminde, birkaç gün zarfında nev-i beşerin umumundan bin derece ziyade olan umum ağaçların bütün yapraklarıyla beraber evvelki baharın aynı gibi bir den, mükemmel bir surette inşâları ve yine umum ağaçların umum çiçekleri ve meyveleri ve yaprakları, geçmiş baharın mahsulatı gibi, berk gibi bir süratle îcadları..

hem o baharın mebdeleri olan hadsiz tohumcukların, çekirdeklerin, köklerin, birden beraber intibahları ve inkişâfları ve ihyaları..

hem kemiklerden ibaret olarak ayakta duran emvât gibi bütün ağacların cenazeleri bir emir ile def'aten “ba'sü ba'de'l-mevt” sırrına mazhariyetleri ve nesirleri..

hem küçükük hayvan tâifelerinin hadsiz efradlarının gayet derecede safatlî bir surette ihyaları..

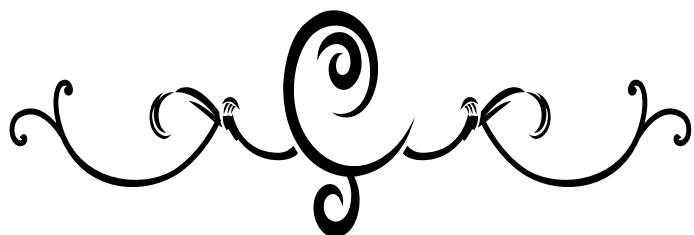
hem bilhassa sinekler kabilelerinin haşırleri ve bilhassa daima yüzünü, gözünü, kanadını temizlemekle bize abdesti ve nezafeti ihtar eden ve yüzümüzü okşayan gözümüz öndeeki kabilenin bir senede neşrolan efradı, benî-âdemîn Âdem zamanından beri gelen umum efradından fazla olduğu hâlde; her baharda sâir kabileler ile beraber birkaç gün zarfında inşâları ve ihyaları, haşırleri, elbette kiyâmette ecsad-ı insaniyenin inşâsına bir misal değil, belki binler misaldırler.

Evet dünya, dârû'l-hikmet ve âhiret, dârû'l-kudret olduğundan; dünyada Hakîm, Mürettib, Müdebbir, Mürebbî gibi çok isimlerin iktizasıyla dünyada îcad-ı eşya bir derece tedricî ve zaman ile olması, hikmet-i rabbâniyenin muktezasıyla olmuş.

Âhirette ise, hikmetten ziyade kudret ve rahmetin tezahürleri için maddeye ve müddete ve zamana ve beklemeye ihtiyaç bırakmadan birden eşya inşâ ediliyor. Burada bir günde ve bir senede yapılan işler, âhirette bir anda ve bir lemhada inşâsına işareten Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan *وَمَا أَنْبَأَ السَّاعَةُ إِلَّا كَلْمَحَ الْبَصَرِ أَفَ هُوَ أَفْرَبٌ*¹ ferman eder. Eğer haşrin gelmesini, gelecek baharın gelmesi gibi kat'î bir surette anlamak istersen, haşre dair Onuncu Söz ile Yirmi Dokuzuncu Söz'e dikkatle bak, gör. Eğer baharın gelmesi gibi inanmaz isen, gel parmağını gözüme sok!..

¹ “Kiyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

Amma Bir Dördüncü Mesele olan mevt-i dünya ve kiyâmet kopması ise: Bir anda bir seyyâre veya bir kuyruklu yıldızın emr-i rabbânî ile küremize, misafirhânemize çarpması, bu hânemizi harap edebilir. On senede yapılan bir saray, bir dakikada harap olması gibi...

Zeylin Dördüncü Parçası

قَالَ مَنْ يُنْحِي الْعِظَامَ وَهِيَ زَمِيمٌ ۝ قُلْ يُنْحِيْهَا النَّدِيْرُ
أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةً وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ¹

Yâni, insan der: “Çürülmüş kemikleri kim diriltecek?” Sen, de: “Kim, onları bidâyeten insâ edip hayat vermiş ise o diriltecek...”

Onuncu Söz’ün Dokuzuncu Hakikati’nin Üçüncü Temsili’nde tasvir edildiği gibi, bir zât göz önünde bir günde yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği hâlde, biri dese: “Şu zât, efrâdi istirahat için dağılmış olan bir taburu bir boru ile toplar, tabur nizamı altına getirebilir.” Sen ey insan, desen: “İnanmam.” Ne kadar divânece bir inkâr olduğunu bilirsın.

Aynen onun gibi; hiçlikten, yeniden ordu-misâl bütün hayvanât ve sâir zîhayatın, tabur-misâl cesedlerini kemâl-i intizamla ve mîzan-ı hikmetle o bedenlerin zerrâtını ve letâifini emr-i kün feyekûn² ile kaydedip yerlestiren ve her karnda, hattâ her baharda rûy-u zeminde yüz binler ordu-misâl zevî'l-hayatın envâlarını ve tâifelerini îcad eden bir Zât-ı Kadîr-i Alîm, tabur-misâl bir cesedin nizamı altına girmekle birbirile tanışan zerrât-ı esâsiye ve eczâ-yı asliyeyi, bir sayha ile Sûr-u İsrâfil'in borusuyla nasıl toplayabilir? İstib'âd sûretinde denilir mi? Denilse, eblehçesine bir divaneliktir.

³ Hem, Kur’ân kâh oluyor ki; Cenâb-ı Hakk’ın âhirette hârika efâllerini kalbe kabul ettirmek için, iihzâriye hükmünde ve zihni tasdike müheyŷâ etmek için, bir i’âdiye sûretinde, dünyadaki acâib efâlini zikreder. Veyahut, istikbâlî ve uhrevî olan efâl-i acîbe-i ilâhiyeyi öyle bir sûrette zikreder ki, meşhû-dumuz olan çok nazîreleriyle onlara kanaatimiz gelir.

♦Meselâ: ⁴أَوْلَمْ يَرَ الإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ حَصِيمٌ مُّبِينٌ: tâ, sûrenin

¹ Yâsîn sûresi, 36/78-79.

² “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olverir.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmrân sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

³ Buradan itibaren Zeylin 5. Parçasına kadarki kısım; 25. Söz’ün 2. Şüle’sinin 8. Meziyet-i Cezâleti’dir ve orada ayrıca yer almaktadır.

⁴ “İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nufeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi Bize.” (Yâsîn sûresi, 36/77)

âhirine kadar... İşte şu bahiste haşir meselesinde Kur'ân-ı Hakîm haşr'i isbat için yedi-sekiz sûrette, muhtelif bir tarzda isbat ediyor.

Evvelâ; neş'et-i ülâyı nazara verir, der ki: “*Nutfeden alakaya, alakan mudğaya, mudğadan tâ hilkat-i insâniyeye kadar olan neş'etinizi görüyorsunuz... Nasıl oluyor ki; neş'et-i Uhrâyi inkâr ediyorsunuz?.. O, onun misli; belki daha ehvenidir.*”

Hem Cenâb-ı Hak, insana karşı ettiği ihsânât-ı azîmeyi:

الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا¹ kelimesiyle işaret edip der: “Size böyle nimet eden bir Zât, sizi başıboş bırakmaz ki, kabre girip kalkmak üzere yatasınız.”

Hem remzen der: “Ölmüş ağaçların diriliп yeşillenmesini görüyorsunuz; odun gibi kemiklerin hayat bulmasını kıyas edemeп istib'âd ediyorsunuz.

Hem, semâvât ve arzı halkeden, semâvât ve arzin meyvesi olan insanın hayatı ve memâtından âciz kalır mı? Koca ağaçları idare eden, o ağacın meyvesine ehemmiyet vermeyip başkasına mâl eder mi? Bütün ağacın neticesini terk etmekle, bütün eczasıyla hikmetle yoğrulmuş hilkat şeceresini abes ve beyhûde yapar mı zannedersiniz?”

Der: “Haşir'de sizi ihyâ edecek Zât, öyle bir Zât'tır ki; bütün kâinat O'na emirber nefer hükmündedir. Emr-i kün feyekûn'e karşı kemâl-i inkiyâd ile ser-fürû eder. Bir baharı halk etmek, bir çiçek kadar O'na ehven gelir. Bütün hayvanâti îcad etmek, bir sinek îcadı kadar kudretine kolay gelir bir Zât'tır. Öyle bir Zât'a karşı, مَنْ يُحْيِي الْعُظَامَ² deyip kudretine karşı ta'ciz ile meydan okunmaz!”

Sonra فَسْبَحَانَ اللَّهِ بِبِدْءِ مَلَكُوتِ كُلِّ شَيْءٍ³ tabiriyle; her şeyin dizğini elinde, her şeyin anahtarları yanında, gece ve gündüzü, kiş ve yazı bir kitap sayfaları gibi kolayca çevirir. Dünya ve âhireti iki menzil gibi; bunu kapar, onu açar bir Kadîr-i Zülcelâl'dir. Madem böyledir, bütün delâlin neticesi olarak: وَإِلَيْهِ يُنْزَعُونَ⁴ Yâni, “Kabirden sizi ihyâ edip, haşre getirip huzur-u kibriyâsında hesabınızı görecektir.”

¹ “O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır.” (Yâsin sûresi, 36/80)

² “Çürüмүş vaziyetteki) o kemikleri kim diriltecek?” (Yâsin sûresi, 36/78)

³ “Sübhândır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet O'nun elindedir.” (Yâsin sûresi, 36/83)

⁴ Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hûd sûresi, 11/34; Kasas sûresi, 28/70, 88; Yâsin sûresi, 36/22, 83, Fussilet sûresi, 41/21; Zuhraf sûresi, 43/85.

İşte şu âyetler, haşrin kabûlüne zihni müheyyâ etti. Kalbi de hâzır etti. Çünkü nezâirini dünyevî efâl ile de gösterdi.

Hem, kâh oluyor ki; efâl-i uhreviyesini öyle bir tarzda zikreder ki, dünyevî nezâirlerini ihsâs etsin. Tâ istibâd ve inkâra meydan kalmasın.

♦Meselâ:

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَتْ³ ... الْخَ ve إِذَا الشَّمْسُ كُوَرَتْ¹ ... الْخَ

İşte şu sûrelerde, kıyâmet ve haşir'deki inkılâbât-ı azîmeyi ve tasarrufât-ı rubûbiyeti öyle bir tarzda zikreder ki; insan onların nazîrelerini dünyada, meselâ; güzde, baharda gördüğü için, kalbe dehşet verip akla sığmayan o inkılâbâtı kolayca kabul eder. Şu üç sûrenin meâl-i icmâlisine işaret dahi pek uzun olur. Onun için bir tek kelimeyi nümûne olarak göstereceğiz. Meselâ:

وَإِذَا الصُّحْفُ شُرِّطَ⁴ kelimesiyle ifade eder ki: "Haşir'de herkesin bütün âmâlı bir sayfa içinde yazılı olarak neşrediliyor." Şu mesele kendi kendine çok acîb olduğundan akıl ona yol bulamaz. Fakat, sûrenin işaret ettiği gibi haşr-i bahârîde başka noktaların nazîresi olduğu gibi, şu neşr-i suhuf nazîresi pek zâhirdir. Çünkü: Her meyvedâr ağaç ve çiçekli bir otun da amelleri var, fiilleri var, vazifeleri var. Esmâ-yi ilâhiyeyi ne şekilde göstererek tesbihât etmiş ise ubûdiyetleri var. İşte onun bütün bu amelleri tarih-i hayatlarıyla beraber umum çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılıp; başka bir baharda, başka bir zeminde çıkar. Gösterdiği şekil ve sûret lisaniyla gayet fasih bir sûrette analarının ve asıllarının âmâlini zikrettiği gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle sayfa-yı âmâlini neşreder. İşte gözümüzün önünde bu hakimâne, hafîzâne, müdebâbirâne, mürebbîyâne, latîfâne şu işi yapan O'dur ki, der: *وَإِذَا الصُّحْفُ شُرِّطَ*

Başka noktaları buna kıyas eyle. Kuvvetin varsa istinbat et. Sana yardım için bunu da söyleyeceğiz. İşte: *إِذَا الشَّمْسُ كُوَرَتْ* Şu kelâm, "tekvîr" lafziyla, yâni, "sarmak" ve "toplamarak" mânâsiyla parlak bir temsile işaret ettiği gibi, nazîrini dahi îmâ eder.

1 "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman." (Tekvir sûresi, 81/1)

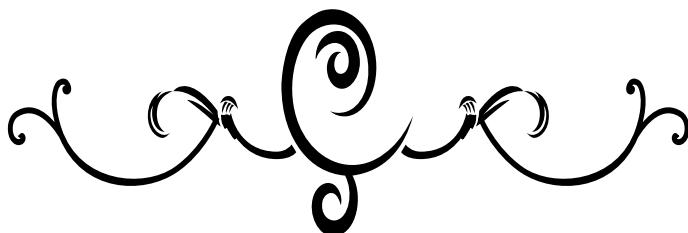
2 "Gök yarıldığı zaman." (İnfîtâr sûresi, 82/1)

3 "Gök yarıldığı zaman..." (İnşîkâk sûresi, 84/1)

4 Tekvir sûresi, 81/10.

Birinci: Evet, Cenâb-ı Hak tarafından adem ve esîr ve sema perdelerini açıp, güneş gibi dünyayı ışıklandıran pırlanta-misâl bir lâmbayı, hazine-i rahmetinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra o pirlantayı perdelerine sarıp kaldıracak.

Ikinci: Veya ziyâ metâimi neşretmek ve zeminin kafasına ziyâyi zulmetle münâvabeten sarmakla muvazzaf bir memur olduğunu ve her akşam o memura metâimi dahi toplattırıp gizlendiği gibi, kâh olur, bir bulut perdesiyle alışverişini az yapar. Kâh olur, Ay onun yüzüne karşı perde olur; muamelesini bir derece çeker. Metâimi ve muamelât defterlerini topladığı gibi; elbette o memur bir vakit o memuriyetten infisâl edecektir. Hattâ hiçbir sebeb-i azl bulunmazsa, şimdilik küçük, fakat büyümeye yüz tutmuş yüzündeki iki leke büyümekle, güneş, yerin başına izn-i ilâhî ile sardığı ziyâyi, emr-i rabbânî ile geriye alıp, güneşin başına sarıp “Haydi yerde işin kalmadı!” der. “Cehenneme git, sana ibadet edip senin gibi bir memur-u musahharı, sadâkatsizlikle tâkir edenleri yak!” der. *إِذَا الشَّمْسُ كُوَرَثٌ* fermanını lekeli siyah yüzüyle, yüzünde okur.

Zeytin Beşinci Parçası¹

Evet, nass-ı hadîs ile; nev-i beşerin en mümtaz şâhsiyetleri olan yüz yirmi dört bin enbiyânın² icmâ' ve tevâtür ile; kısmen şuhûda ve kısmen hakkalyakâne istinaden, müttefikan âhiretin vücudundan ve insanların oraya sevk edileceğinden ve bu kâinatın Hâlikinin kat'ı vaad ettiği âhireti getireceğinden haber verdikleri gibi, onların verdikleri haberi keşif ve şuhûd ile ilmelyakâne süretime tasdik eden yüz yirmi dört milyon evlîyânın o âhiretin vücuduna şehâdetleriyle ve bu kâinatın Sâni-i Hakim'inin bütün esmâsi bu dünyada gösterdikleri cilveleriyle, bir âlem-i bekâyî bilbedâhe iktizâ ettiklerinden; yine âhiretin vücuduna delâletiyle; ve her sene baharda, rûy-u zeminde ayakta duran hadd ü hesaba gelmez ölmüş ağaçların cenazelerini emr-i kün feyekûn³ ile ihyâ edip ba'sü ba'de'l-mevt'e mazhar eden ve haşir ve neşrin yüz binler nûmûnesi olarak nebâtât tâfelerinden ve hayvanât milletlerinden üç yüz bin nevileri haşr u neşreden hadsiz bir kudret-i ezeliye ve hesapsız ve israfsız bir hikmet-i ebediye ve rizka muhtaç bütün zîrûhları kemâl-i şefkatle gayet hârika bir tarzda iâşe ettiren ve her baharda az bir zamanda hadd ü hesaba gelmez envâ-ı zînet ve mehâsini gösteren bir rahmet-i bâkiye ve bir inâyet-i daimenin bilbedâhe âhiretin vücudunu istilzâm ile; ve şu kâinatın en mükemmel meyvesi ve Hâlik-ı Kâinat'ın en sevdigi masnûu ve kâinatın mevcûdâtiyla en ziyâde alâkadar olan insandaki şedid, sarsılmaz, dâimî olan aşk-ı bekâ ve şevk-i ebediyet ve âmâl-i sermediyet, bilbedâhe işaret ve delâletiyle bu âlem-i fânîden sonra bir âlem-i bâkî ve bir dâr-ı âhiret ve bir dâr-ı saâdet bulunduğu o derece kat'ı bir sûrette isbât ederler ki, dünyanın vücudu kadar, bilbedâhe âhiretin vücudunu kabul etmeye istilzâm ederler.^{4(Hâshiye)}

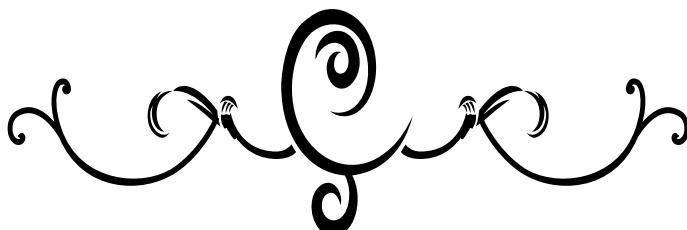
¹ Bu kısım, aynı zamanda 26. Lem'a'nın 5. Ricâsi'nin haşırle ilgili olan bir parçasıdır.

² 124 bin Nebî, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/265; İbni Hibbân, *es-Sâhih* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 8/217.

³ "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'oll!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmrân sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

^{4(Hâshiye)} Evet, sübût bir emri ihbâr etmenin kolaylığı ve inkâr ve nefyetmenin gayet müşkül olduğu, bu temsilden görünür. Şöyledi ki, biri dese: "Meyveleri sût konserveleri olan gayet hârika bir bahçe, küre-i arz üzerinde vardır." Diğerisi dese: "Yoktur." Isbât eden, yalnız onun yeriniveyahut bazı meyvelerini göstermekle kolayca dâvâsını isbât eder. İnkâr eden adam, nefyini isbât etmek için, bütün küre-i arz görmek ve göstermekle dâvâsını isbât edebilir. Aynen öyle de; cenneti ihbâr edenler, yüz binler tereşşühâtını, meyvelerini, âsârını göster-

Madem Kur'ân-ı Hakîm'in bize verdiği en mühim bir ders, "îmân-ı bi'l-âhiret"tir ve o îmân da bu derece kuvvetlidir ve o îmânda öyle bir rica ve bir teselli var ki; yüz bin ihtiyarlık bir tek şahsa gelse, bu îmândan gelen teselli mukâbil gelebilir. Biz ihtiyarlar **الْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى كَمَالِ الْإِيمَانِ**¹ deyip, ihtiyarlığımız sevinmeliyiz.

---

diklerinden kat-ı nazar... iki şâhid-i sâdikin sübtuna şehâdetleri kâfi gelirken; onu inkâr eden, hadsiz bir kâinatı, hadsiz ebedî zamanı temâşâ etmek ve görmek ve eledikten sonra inkârını isbât edebilir, ademini gösterebilir.

İşte ey ihtiyar kardeşler! Îmân-ı âhiretin ne kadar kuvvetli olduğunu anlayınız.

¹ Kâmil iman nasip etmesinden dolayı Allah'a hamdolsun!

Un Birinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحْيَاهَا • وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَيْهَا • وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّيْهَا • وَاللَّيلِ إِذَا
يَغْشِيَهَا • وَالسَّمَاءِ وَمَا بَيْهَا • وَالْأَرْضِ وَمَا طَحِيَهَا • وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيَهَا
• فَالْهَمَّهَا فُجُورَهَا وَتَقْوِيَهَا • قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَكِيَّهَا • وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَهَا¹

Ey kardeş! Eğer hikmet-i âlemin tilsimini ve hilkat-i insanın muammâsını ve hakikat-i salâtîn rumûzunu bir parça fehmetmek istersen, nefsimle beraber şu temsilî hikâyeciğe bak:

Bir zaman bir sultan varmış. Servetçe onun pek çok hazineleri vardı. Hem, o hazineerde her çeşit cevâhir, elmas ve zümrüt bulunuyormuş. Hem, gizli pek acâip defineleri varmış. Hem, kemâlâtça sanâyi-i garîbede pek çok mahâreti varmış. Hem, hesapsız funûn-u acîbeye mârifeti, ihâtası varmış. Hem, nihayetsiz ulûm-u bedîaya ilim ve ittilâî varmış.

İşte her cemâl ve kemâl sahibi, kendi cemâl ve kemâlini görmek ve göstermek istemesi sırrınca, o Sultan-ı Zîşân dahi istedi ki, bir meşher açısından, içinde sergiler dizsin; tâ nâsin enzârında sultanatının haşmetini, hem servetinin şâ'sâsına, hem kendi sanatının hârikalarını, hem kendi ma'rifetinin garîbelerini izhar edip göstersin. Tâ cemâl ve kemâl-i mânevisini iki vecihle müşâhede etsin:

Bir vechi, bizzat nazar-ı dekâik-âşinâsiyla görsün.

Diğeri, gayrin nazarıyla baksın.

Bu hikmete binâen, cesîm ve geniş ve muhteşem bir kasrı yapmaya başladı. Şâhâne bir sûrette dairelere, menzillere taksim ederek hazinelerinin türlü

¹ “Güneşe ve onun aydınmasına.. onu izlediği zaman aya.. Dünyayı açığa çıkaran gündüze.. onu bürüyüp saran geceye.. göge ve onu bina edene.. yere ve onu yayıp döşeyene.. her bir nefse ve onu düzenleyene.. ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: nefşini maddî ve mânevî kırıldan arındıran felâha erer. Onu günahlarla örten ise ziyyâna uğrar.” (Şems süresi, 91/1-10)

türlü murassaâtiyla süslendirip, kendi dest-i sanatının en latîf, en güzel eserle-riyle zînetlendirip, fûnûn-u hikmetinin en incelikleriyle tanzim edip düzelterek ve ulûmunun âsâr-ı mucizekârâneleriyle donatarak teknil ettiğinden sonra, her bir taam ve nimetlerinin bütün çeşitlerinden en lezizlerini câmi sofralar, o sarayda kurdu. Her bir tâifeye lâyik bir sofa tâyin etti. Öyle sehâvetkârâne ve sanat-perverâne bir ziyâfet-i âmme ihzâr etti ki, güya her bir sofa, yüz sanâyi-i latîfe-nin eserleriyle vücûd bulmuş gibi kıymetli hadsiz nimetleri serdi. Sonra aktâr-ı memleketindeki ahâli ve raiyyetini, seyre ve tenezzühe ve ziyâfete davet etti.

Sonra, bir Yâver-i Ekrem'ine, sarayın hikmetlerini ve müştemilâtının mâ-nâlarını bildirerek O'nu, ustâd ve tarif edici tâyin etti. Tâ ki, sarayın Sâni'ini, sarayın müştemilâtıyla ahâliye tarif etsin ve sarayın nakışlarının rumûzlarını bildirip, içindeki sanatlarının işaretlerini öğretip, derûnundaki manzum murassalar ve mevzûn nukûş nedir ve ne vecihle saray sahibinin kemâlâtına ve hünerlerine delâlet ettiklerini, o saraya girenlere tarif etsin ve girmenin âdâ-binî ve seyrin merasimini bildirip, o görünmeyen Sultân'a karşı marziyâti dâiresinde teşrifat merasimini tarif etsin. İşte o muarif Üstâd'ın her bir dairede birer avanesi bulunuyor. Kendisi, en büyük dâirede şâkirtleri içinde durmuş, bütün seyircilere şöyle bir tebliğatta bulunuyor, diyor ki:

“Ey ahâli! Şu kasırın meliki olan Seyyidimiz, bu şeýlerin izhâriyla ve bu sarayı yapmasıyla, kendini size tanıttırmak istiyor. Siz dahi onu tanıyınız ve güzelce tanımaya çalışınız. Hem şu tezyinâtlâ kendini size sevdirmek istiyor. Siz dahi onun sanatını takdir ve işlerini istihsan ile kendinizi ona sevdiriniz. Hem, bu gördüğünüz ihsânat ile, size muhabbetini gösteriyor. Siz dahi, itaat ile ona muhabbet ediniz. Hem, şu görünen in’âm ve ikramlar ile size şefkatini ve merhametini gösteriyor. Siz dahi şükür ile ona hürmet ediniz. Hem, şu kemâlâtının âsâriyla mânevî cemâlîni size göstermek istiyor. Siz dahi, onu gör-meşe ve teveccühünü kazanmaya iştâyakınızı gösteriniz. Hem, bütün şu gördüğünüz masnûât ve müzeyyenat üstünde birer mahsus sikke, birer hususî hâtem, birer taklid edilmez turra koymakla, her şey kendisine has olduğunu ve kendi eser-i desti olduğunu ve kendisi tek ve yektâ, istiklâl ve infirad sahibi olduğunu size göstermek istiyor. Siz dahi onu, tek ve yektâ ve misilsiz, nazir-siz, bîhemtâ tanıyınız ve kabul ediniz.” Daha bunun gibi, ona ve o makama münâsip sözleri seyircilere söyledi. Sonra, giren ahâli iki gürûha ayrıldılar:

Birinci gürûhu; kendini tanımiş ve aklı başında ve kalbi yerinde oldukları için, o sarayın içindeki acâiplere baktıkları zaman dediler: “Bunda büyük bir iş var.” Hem anladılar ki; beyhûde değil, âdi bir oyuncak değil. Onun için

merak ettiler. "Acaba tilsmi nedir, içinde ne var?" deyip düşünürken, birden o muarrif Üstad'ın beyan ettiği nutkunu işittiler, anladılar ki; bütün esrarın anahtarları O'ndadır; O'na müteveccihen gittiler ve dediler: "Esselâmü aleyke yâ eyyûhe'l-Üstad! Hakkan, söyle bir muhteşem sarayın, senin gibi sâdik ve müdakkik bir muarrifi lâzımdır. Seyyidimiz sana ne bildirmişse lütfen bize bildiriniz." Üstad ise, evvel zikri geçen nutukları onlara dedi. Bunlar güzelce dinlediler, iyice kabul edip tam istifade ettiler. Padişah'ın marziyyâti dairesinde amel ettiler. Onların şu edepli muamele ve vaziyetleri o padişah'ın hoşuna geldiğinden onları has ve yüksek ve tavşif edilmez diğer bir saraya davet etti, ihsan etti. Hem öyle bir Cevâd-ı Melik'e lâyık ve öyle mutî ahâliye şâyeste ve öyle edepli misafirlere münasip ve öyle yüksek bir kasra şayan bir sûrette ikram etti; dâîmî onları saadetlendirdi.

İkinci gürûh ise; akılları bozulmuş, kalbleri sönmüş olduklarından, sara-ya girdikleri vakit nefislerine mağlûp olup, lezzetli taamlardan başka hiçbir şe-ye iltifât etmediler. Bütün o mehâsinden gözlerini kapadılar ve o Üstad'ın ir-şâdâtından ve şâkirtlerinin ikazâtından kulaklarını tıkadılar. Hayvan gibi yi-yerek uykuya daldılar. İçilmeyen, fakat bazı şeyler için ihmâr edilen iksirlerden içtiler. Sarhoş olup öyle bağırdılar, karıştırdılar; seyirci misafirleri çok rahatsız ettiler. Sâni-i Zîşân'ın düsturlarına karşı edepsizlikte bulundular. Saray sahibi-nin askerleri de onları tutup, öyle edepsizlere lâyık bir hapse attılar.

Ey benimle bu hikâyeyi dinleyen arkadaş! Elbette anladın ki; o Hâkim-i Zîşân bu kasrı, şu mezkûr maksadlar için bina etmiştir. Şu maksadların husû-lü ise, iki şeye mütevakkiftir:

Birisı: Şu gördüğümüz ve nutkunu işittiğimiz Üstad'ın vücûdudur. Çünkü; O bulunmazsa, bütün maksadlar beyhûde olur. Çünkü; anlaşılmaz bir kitab muallimsiz olsa, mânâsız bir kâğıttan ibaret kalır.

İkincisi: Ahâli, o Üstad'ın sözünü kabul edip dinlemesidir. Demek, vü-cûd-u Üstad, vücûd-u kasırın dâisidir ve ahâlinin istimâî, kasırın bekâsına se-beptir. Öyle ise, denilebilir ki; eğer şu Üstad olmasaydı, o Melik-i Zîşân, şu kasrı bina etmezdi. Hem yine denilebilir ki; o Üstad'ın talimatını, ahâli dinle-medikleri vakıt, elbette o kasır, tebdil ve tahvil edilecek.

Ey arkadaş! Hikâye burada bitti. Eğer şu temsîlin sırrını anladınsa bak, hakikatin yüzünü de gör:

İşte o saray, şu âlemdir ki; tavanı tebessüm eden yıldızlarla tenvir edilmiş gökyüzüdür.¹ Tabanı ise, şarktan garba, günâ-gûn çiçeklerle süslendirilmiş

¹ Bkz.: Sâffât süresi, 37/6; Fussilet süresi, 41/12; Mülk süresi, 67/5.

yeryüzündür.¹ O Melik ise; Ezel, Ebed Sultan'ı olan bir Zât-ı Mukaddes'tir ki; yedi kat semâvât ve arz ve içlerinde olan her şey, kendilerine mahsus lisانları o Zât'ı takdis edip tesbih ediyorlar.² Hem öyle bir Melik-i Kadîr ki; semâvât ve arzi altı günde yaratarak³ arş-ı rubûbiyetinde durup gece ve gündüzü, siyah ve beyaz iki hat gibi birbiri arkası sıra döndürüp,⁴ kâinat sayfasında âyâtını yazan ve güneş, ay, yıldızlar emrine musahhar⁵ zîhaşmet ve zîkudret sahibidir. O sarayın menzilleri ise, şu on sekiz bin âlemdir ki,⁶ her birisi kendine lâyik bir tarz ile tezîn ve tanzim edilmiştir. İşte o sarayda gördüğün sanâyi-i garîbe ise, şu âlemde görünen kudret-i ilâhiyenin mucizeleridir. Ve o saraya gördüğün taamlar ise, şu âlemde, hele yaz mevsiminde, hele Barla bahçelerinde rahmet-i ilâhiyenin semerât-ı hârikalarına işaretettir. Ve oradaki ocak ve matbah ise, burada kalbinde ateş olan arz ve sath-ı arzdr. Ve orada temsilde gördüğün gizli definelerin cevherleri ise, şu hakikatte esmâ-yı kudsîye-i ilâhiyenin cilvelerine misâldır. Ve temsilde gördüğümüz nakışlar ve o nakışların remizleri ise, şu âlemi süslendiren muntazam masnûât ve mevzûn nukûş-u kalem-i kudrettir ki; Kadîr-i Zülcelâl'in esmâsına delâlet ederler.

Ve o Üstad ise, seyyidimiz Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)dır. Avanesi ise, enbiyâ (*aleyhimüsselâm*)dır. Ve şâkirtleri ise, evliyâ ve asfiyâdır. O saraydaki Hâkim'in hizmetkârları ise, şu âlemde melâike (*aleyhimüsselâm*)a işaretettir. Temsilde, seyir ve ziyâfete davet edilen misafirler ise, şu dünya misafirhânesinde cin ve ins ve insanın hizmetkârları olan hayvanlara işaretettir.

Ve o iki firka ise, burada birisi ehl-i îmândır ki, kitab-ı kâinatın âyâtının müfessiri olan Kur'ân-ı Hakkîm'in şâkirtleridir. Diğer gürûh ise, ehl-i kûfür ve tuğyândır ki, nefis ve şeytana tâbi olup yalnız hayat-ı dünyeviyeyi tanıyan; hayvan gibi, belki daha aşağı sağır, dilsiz, dâllîn gürûhudur.⁷

Birinci kafile olan süedâ ve ebrar ise; zülcenâheyn olan Üstad'ı dinlediler. O Üstad, hem abddir; ubûdiyet noktasında Rabbini tavsif ve tarif eder ki, Cenâb-ı Hakk'ın dergâhında ümmetinin elçisi hükmündedir. Hem resûldür; ri-sâlet noktasında Rabbinin ahkâmını Kur'ân vasıtasyyla cin ve inse tebliğ eder.

¹ Bkz.: Kehf sûresi, 18/7; Rûm sûresi, 30/50.

² Bkz.: Ra'd sûresi, 13/15; İsrâ sûresi, 17/44; Nahl sûresi, 16/49; Hac sûresi, 22/18.

³ Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; Furkan sûresi, 25/59.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/164; Âl-i İmrân sûresi, 3/27, 190; A'râf sûresi, 7/54.

⁵ Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33; Nahl sûresi, 16/12.

⁶ Fâtiha sûresindeki “Âlemlerin Rabbi” ifadesindeki “âlemler”in, on sekiz bin âlem olduğuna dair bzk.: et-Taberî, *Câmi'u'l-be'yân* 1/63; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/219; İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/24, 25.

⁷ Bkz.: Bakara sûresi, 2/18, 171; A'râf sûresi, 7/179; Hac sûresi, 22/46; Ahkaf sûresi, 46/26.

Şu bahtiyar cemaat, o Resûl'ü dinleyip Kur'ân'a kulak verdiler. Kendilerini, envâ-ı ibâdâtın fihristesi olan “namaz” ile, birçok makâmât-ı âliye içinde çok latîf vazifelerle telebbüs etmiş gördüler. Evet, namazın mütenevvi ezkâr ve harekâtiyla işaret ettiği vezâifi, makâmâti, mufassalan gördüler. Şöyled ki:

✓ **Evelen:** Âsâra bakıp, gâibâne muamele sûretinde sultanat-ı rubûbiyetin mehâsinine temâşâger makamında kendilerini gördüklerinden; tekbir ve tesbih vazifesini edâ edip “Allahu Ekber” dediler.

✓ **Sâniyen:** Esmâ-yı kudsîye-i ilâhiyênin cilveleri olan bedâyiine ve parlak eserlerine dellâllik makamında görünümekle “Sûbhânallah, velhamdüllâh” diyerek takdis ve tahmid vazifesini îfa ettiler.

✓ **Sâlisen:** Rahmet-i ilâhiyênin hazinelerinde iddihar edilen nîmetlerini, zâhir ve bâtin duygularla tadip anlamak makamında, şükür ve senâ vazifesi ni edâya başladilar.

✓ **Râbian:** Esmâ-yı ilâhiyênin definelerindeki cevherleri, mânevî cihâzât mîzanlarıyla tartîp bilmek makamında, tenzih ve medih vazifesine başladilar.

✓ **Hâmisen:** Mistar-ı kader üstünde kalem-i kudretiyle yazılan mektûbât-ı rabbâniyeyi mûtâlaa makamında tefekkür ve istihsan vazifesine başladilar.

✓ **Sâdisen:** Eşyanın yaratılışında ve masnûâtın sanatındaki latîf incelik ve nâzenîn güzellikleri temâşâ ile tenzih makamında, Fâtır-ı Zülcelâl, Sâni-i Zülcemâl’lerine muhabbet ve iştiyak vazifesine girdiler. Demek kâinata ve âsâra bakıp, gâibâne muamele-i ubûdiyetle mezkûr makâmâtta mezkûr vezâifi edâ ettikten sonra Sâni-i Hakîm'in dahi muamelesine ve efâline bakmak derecesine çıktılar ki; hâzırâne bir muamele sûretinde evvelâ Hâlik-ı Zülcelâl'in kendi sanatının mucizeleriyle kendini zîsuura tanıttımasına karşı, hayret içinde bir ma'rifet ile mukabele ederek:¹ سُبْحَانَكَ مَا عَرْفَنَاكَ حَقّ مَعْرِفَتِكَ² dediler. “Senin tarif edicilerin, bütün masnûâtındaki mucizelerindir.”

Sonra o Rahmân'ın kendi rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmesine karşı; muhabbet ve aşk ile mukabele edip:² إِيَّاكَ نَغْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينَ dediler.

Sonra o Mün'im-i Hakîkî'nin tatlı nimetleriyle terahhum ve şefkatini göstermesine karşı; şükür ve hamd ile mukabele ettiler, dediler:

¹ Bkz.: el-Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 2/410; Mer'i İbni Yûsuf; *Ekâvîlü's-sikât* s.45.

² “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtîha sûresi, 1/5)

^١ شُبَحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ “Senin hak şükrynü nasıl edâ edebiliriz? Sen öyle şükre lâyik bir Meşkûr’sun ki; bütün kâinata serilmiş bütün ihsânâtın açık lisân-ı hâlleri, şükür ve senânızı okuyorlar. Hem, âlem karşısında dizilmiş ve zeminin yüzüne serpilmiş bütün nimetlerin ilânâtiyla hamd ve medhinizi bildiriyorlar. Hem, rahmet ve nimetin manzum meyveleri ve mevzûn yemişleri, senin cûd ve keremine şehâdet etmekle, senin şukrûnû enzâr-ı mahlûkat önünde ifâ ederler.”

Sonra şu kâinatın yüzlerinde değişen mevcudat aynalarında cemâl ve celâl ve kemâl ve kibriyâsının izhârına karşı ^٢ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرْ deyip ta’zim içinde bir aczle rükûa gidip, mahviyet içinde bir muhabbet ve hayretle secde edip, mukabele ettiler.

Sonra o Ganiyy-i Mutlak’ın servetinin çokluğunu ve rahmetinin genişliğini göstermesine karşı; faktır ve hâcetlerini izhar edip, dua edip, istemekle mukabele edip: ^٣ وَإِيَّاكَ نُسْتَعِينُ dediler.

Sonra o Sâni-i Zülcelâl’in kendi sanatının latîflerini, hârikalarını, antikalarını, sergilerle teshîrgâh-ı enâmda neşrine karşı: ^٤ مَا شَاءَ اللَّهُ مَا شَاءَ deyip takdir ederek: “Ne güzel yapılmış!” deyip istihsan ederek, ^٥ بَارَكَ اللَّهُ بَارَكَ deyip müşâhede etmek, ^٦ أَمَّنَا deyip şehâdet etmek; “Geliniz, bakınız!” hayran olarak ^٧ حَقِّيَ عَلَى الْفَلَاحِ deyip herkesi şahid tutmakla mukabele ettiler. Hem o Sultân-ı ezel ve ebed, kâinatın aktârnâda kendi rubûbiyetinin saltanatını ilânına ve vahdâniyet’inin izhârına karşı; tevhid ve tasdik edip ^٨ سَمِعْنَا وَأَطَغَنَا diyerek itaat ve inkiyâd ile mukabele ettiler.

Sonra o Rabbü'l-âlemîn’in ulûhiyetinin izhârına karşı; zaaf içinde aczleri ni, ihtiyaç içinde fakrlarını ilândan ibaret olan ubûdiyet ile ve ubûdiyetin hulâsası olan “Namaz” ile mukabele ettiler.

¹ Bu ifade, pek çok hadisin başında, ortasında veya sonunda geçmektedir: Müslim, salât 218; Ebû Dâvûd, edeb 98; Nesâî, iftitâh 17; Ahmed İbni Hanbel, el-Müsned 6/77, 151.

² Sadece büyülüklükte değil hiçbir konuda eşî ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah’tır.

³ “Yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

⁴ “Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!”

⁵ Allah hayır ve bereketini artırınsın.

⁶ İnandık, imân ettik.

⁷ Haydi buyrun kurtuluşa...

⁸ “İşittik ve itaat ettik...” (Bakara sûresi, 2/285).

Daha bunlar gibi günâ-gün ubûdiyet vazifeleriyle şu dâr-i dünya denilen mescid-i kebîrinde farîza-yı ömürlerini ve vazife-i hayatlarını edâ edip ah-sen-i takvîm sûretini aldılar.¹ Bütün mahlûkat üstünde bir mertebeye çıktılar ki, yümn-ü îmân ile emn ü emânet² ile mücehhez emîn bir halîfe-i arz³ oldular. Ve şu meydan-ı tecrübe ve şu destgâh-ı imtihandan sonra onların Rabb-i Kerîm'i onları, îmânlarına mülkafat olarak saadet-i ebediyeye ve İslâmîyet'lerine ücret olarak dâru's-selâma davet ederek öyle bir ikram etti ve eder ki; hiç göz görmemiş ve kulak işitmemiş ve kalb-i besere hutûr etmemiş derecede⁴ parlak bir tarzda rahmetine mazhar etti ve onlara ebediyet ve bekâ verdi. Çünkü; ebedî ve sermedî olan bir cemâlin seyirci müştâkî ve aynadar âşkı, elbette bâki kalıp ebede gidecektir. İşte Kur'ân şâkirtlerinin akibetleri böyledir. Cenâb-ı Hak bizleri onlardan eylesin, âmîn...

Amma, füccar ve eşrâr olan diğer gürûh ise; hadd-i bulûğ ile şu âlem sarayına girdikleri vakit, bütün vahdâniyetin delillerine karşı küfür ile mukabele edip ve bütün nîmetlere karşı kûfrân ile mukabele ederek ve bütün mevcudati kıymetsizlikle kâfirâne bir ittiham ile tahkir ettiler ve bütün esmâ-yı ilâhiyenin tecelliyyâtına karşı red ve inkâr ile mukabele ettiklerinden, az bir vakitte, nihayetsiz bir cinâyet işlediler; nihayetsiz bir azaba müstehak oldular.

Evet, insana sermâye-i ömür ve cihâzât-ı insâniye, mezkûr vezâîf için verilmiştir.

Ey sersem nefsim ve ey pürheves arkadaşım! Âyâ, zannediyor musunuz ki; vazife-i hayatınız, yalnız terbiye-i medeniye ile güzelce muhâfaza-yı nefis etmek –ayıb olmasın– batın ve fercin hizmetine mi münhasırdır? Yahut zannediyor musunuz ki; hayatızin makinesinde dercedilen şu nâzik letâif ve maneviyat; ve şu hassas âzâ ve âlât; ve şu muttazam cevârih ve cihâzât; ve şu mütecessis havâs ve hissiyatın gaye-i yegânesi; şu hayât-ı fâniyede, nefsi rezîlenin, hevesât-ı süflîyenin tatmini için, istimâline mi münhasırdır? Hâşâ ve kellâ! Belki vücûdunuzda şunların yaratılması ve fitratınızda bunların gaye-i idhâli, iki esastır:

✓ **Biri:** Cenâb-ı Mün'im-i Hakîkî'nin bütün nimetlerinin her bir çeşitlerini size ihsâs ettipir şükrettirmekten ibarettir. Siz de hissedip şükür ve ibadeti ni etmelisiniz.

¹ Bkz.: Tîn sûresi, 95/4.

² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi, 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

⁴ Bkz.: Secde sûresi, 32/17; Zuhurf sûresi, 43/71; Buhârî, bed'ü'l-halk 8, tefsîru sûre (32) 1, tevhid 35; Müslim, îmân 312, cennet 2-5.

✓ *İkincisi*: Âleme tecelli eden esmâ-yı kudsiyye-i ilâhiyenin bütün teceliyyâtının aksâmını, birer birer, size o cihâzât vasıtasiyla bildirip tattırmaktır. Siz dahi tatmakla tanıyorak îmân getirmelisiniz.

İşte bu iki esas üzerine kemâlât-ı insâniye, neşv ü nemâ bulur. Bununla insan, insan olur. İnsaniyetin cihâzâti, hayvan gibi hayatı dünyeviyeyi kazanmak için verilmemiş olduğuna şu temsil sırrıyla bak:

Meselâ: Bir zât, bir hizmetçisine yirmi altın verdi; tâ mahsus bir kumaştan kendisine bir kat libas alsın. O hizmetçi gitti, o kumaşın âlâsından mükemmeli bir libas aldı, giydi. Sonra gördü ki: O zât, diğer bir hizmetkârına bin altın verip, bir kâğıt içinde bazı şeyler yazılı olarak onun cebine koydu, ticârette gönderdi.

Şimdi, her akı baþında olan bilir ki; o sermâye, bir kat libas almak için deðil. Çünkü; evvelki hizmetkâr, yirmi altınlı en âlâ kumaştan bir kat libas almış olduğundan, elbette bu bin altın, bir kat libasa sarf edilmez. Şayet bu ikinçi hizmetkâr, cebine konulan kâğıdı okumayıp, belki evvelki hizmetçiye bakıp, bütün parayı bir dükkâncıya bir kat libas için verip, hem o kumaşın en çürüğünden ve arkadaþının libasından elli derece aşağı bir libas alsa, elbette o hâdim nihayet derecede ahmaklık etmiş olacağı için şiddetle ta'zib ve hiddetle te'dip edilecektir.

Ey nefsim ve ey arkadaşım! Aklınızı başınıza toplayınız. Sermâye-i ömür ve istidâd-ı hayatı您izi hayvan gibi, belki hayvandan çok aşağı bir derecede şu hayatı fâniye ve lezzet-i maddiyeye sarf etmeyiniz. Yoksa sermâyece en âlâ hayvandan elli derece yüksek olduğunuz hâlde, en ednâsından elli derece aşağı düşersiniz.

Ey gafil nefsim! Senin hayatı您ının gayesini ve hayatının mâhiyetini, hem hayatının sûretini, hem hayatının sîrr-i hakîkatini, hem hayatının kemâl-i saadetini bir derece anlamak istersen bak.

Senin hayatının gayelerinin icmâli “**Dokuz Emir**”dir.

Birincisi şudur ki: Senin vücûdunda konulan duygular terâzileriyle, rahmet-i ilâhiyenin hazînelerinde iddihar edilen nîmetleri tartıtmaktır ve külli şükretmektr.

İkincisi: Senin fitratında vaz’edilen cihâzâtın anahtarlarıyla esmâ-yı kudsiye-i ilâhiyenin gizli definelerini açmaktadır; Zât-ı Akdes’i o esmâ ile tanıtmaktır.

Üçüncüsü: Şu teşhîrgâh-ı dünyada, mahlûkat nazarında, esmâ-yı ilâhiyenin sana taktikleri garib sanatlarını ve latîf cilvelerini bilerek hayatınlâ teşhir ve izhâr etmektir.

Dördüncüsü: Lisân-ı hâl ve kâlinle Hâlik'ının dergâh-ı rubûbiyetine ubûdiyetini ilân etmektir.

Beşincisi: Nasıl bir asker padişahından aldığı türlü türlü nişanları, resmî vaktlerde takip padişahın nazarında görünmekle, onun iltifâtât-ı âsârını gösterdiği gibi, sen dahi esmâ-yı ilâhiyenin cilvelerinin sana verdikleri letâif-i insâniye murassaâtiyla bilerek süslenip, o Şâhid-i Ezel'nin nazar-ı şuhûd ve işhâdına görünükmektir.

Altıncısı: Zevî'l-hayat olanların tezahûrat-ı hayatıye denilen, Hâliklarına tahîyyatları ve rumûzat-ı hayatıye denilen, Sâni'lerine tesbihâtları ve semerât ve gâyât-ı hayatıye denilen, Vâhibü'l-hayâta arz-ı ubûdiyetlerini bilerek müşâhede etmek, tefekkûr ile görüp şehâdetle göstermektir.

Yedincisi: Senin hayatına verilen cüz'î ilim ve kudret ve irâde gibi sıfat ve hâllerinden küçük nûmânelerini vâhid-i kiyâsî ittihaz ile Hâlik-ı Zülcelâl'in sıfât-ı mutlakasını ve şuûn-u mukaddesesini o ölçüler ile bilmektir. Meselâ; sen, cüz'î iktidarın ve cüz'î ilmin ve cüz'î irâden ile bu hâneyi muntazam yaptıgından, şu kasr-ı âlemin senin hânenden büyülüğu derecesinde şu âlemin ustasını o nisbetté Kadîr, Alîm, Hakîm, Müdebber bilmek lâzımdır.

Sekizincisi: Şu âlemdeki mevcudatın her biri kendine mahsus bir dil ile Hâlik'ının vahdâniyetine ve Sâni'inin rubûbiyetine dair mânevî sözlerini fehmetmektir.

Dokuzuncusu: Acz ve zaafın, fakr ve ihtiyacın ölçüyle kudret-i ilâhiye ve ginâ-yı rabbâniyenin derecât-ı tecelliyyâtını anlamaktır. Nasıl ki, açlığın derceleri nisbetinde ve ihtiyâcın envâi miktarınca taamın lezzeti ve derecâtı ve çeşitleri anlaşılır; onun gibi sen de nihayetsiz aczin ve fakrınla, nihayetsiz kudret ve ginâ-yı ilâhiyenin derecâtını fehmetmelisin. İşte senin *hayâtının gayeleri*, icmâlen, bunlar gibi emirlerdir.

Şimdi kendi *hayâtının mâhiyetine* bak ki, o mâhiyetinin icmâli şudur: Esmâ-yı ilâhiyeye ait garâîbin fihristesi.. hem şuûn ve sıfât-ı ilâhiyenin bir mikyası, hem kâinattaki âlemlerin bir mîzanı.. hem bu âlem-i kebîrin bir listesi, hem şu kâinatın bir haritası, hem su kitab-ı ekberin bir fezlekesi, hem kudretin gizli definelerini açacak bir anahtar külçesi, hem mevcudata serpiler ve evkâta takılan kemâlâtının bir ahsen-i takvîmidir. İşte mâhiyet-i hayatın bunlar gibi emirlerdir.

Şimdi senin hayatının sûreti ve tarz-ı vazifesi şudur ki: Hayatın, bir kelimeli mektûbedir. Kaleml-i kudretle yazılmış hikmet-nûmâ bir sözdür. Görünüp ve işitilip esmâ-yı hüsânya delâlet eder. İşte hayatının sûreti bu gibi emirlерdir.

Şimdi hayatının sîrr-ı hakikati şudur ki: Tecelli-i ehadiyete, cilve-i same-diyyete aynaliktır. Yâni, bütün âleme tecelli eden esmânın nokta-yı mihrâkiyesi hükmünde bir câmiiyetle Zât-ı Ehad-i Samed'e aynaliktır.

Şimdi hayatının saadet içindeki kemâli ise: Senin hayatının aynasında temessül eden Şems-i Ezelî'nin envârını hissedip sevmektir. Zîsuur olarak O'na şevk göstermektr. O'nun muhabbetiyle kendinden geçmektir. Kalbin göz bebeğinde aks-i nûrunu yerleştirmektr. İşte bu sırdandır ki, seni âlâ-yı il-liyyîne çikaran bir hadîs-i kudsî'nin¹ meâl-i serifî olan:

مَنْ نَهَىٰ كُنْجَمْ دَرْ سَمَوَاتٍ وَرَمِينْ أَزْ عَجَبْ كُنْجَمْ بَقْلُبْ مُؤْمِنِينْ²

denilmiştir.

İşte ey nefsim! Hayatının böyle ulvî gâyâta müteveccih olduğu ve şöyle kıymetli hazîneleri câmi olduğu hâlde, hiç akıl ve insafa lâyik midir ki; hiç-ender hiç olan muvakkat huzûzât-ı nefşâniyeye, geçici lezâiz-i dünyeviyeye sarf edip zâyi edersin! Eğer zâyi etmemek istersen geçen temsil ve hakikate remzeden,

وَالشَّمْسِ وَضَحِيَّهَا • وَالقَمَرِ إِذَا تَلَيَّهَا • وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّيَهَا • وَاللَّيْلِ إِذَا يَعْشَيَهَا • وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَيَهَا • وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَيَهَا • وَنَفْسٍ وَمَا سُوَيَّهَا • فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوِيَهَا • قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَكِيَّهَا • وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَيَّهَا³

sûresindeki kasem ve cevâb-ı kasemi düşünüp amel et.

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى شَمْسِ سَمَاءِ الرِّسَالَةِ وَقَرِيرِ بُرْجِ النُّبُوَّةِ وَعَلَى أَهْلِهِ وَأَصْحَابِهِ
تُجُومُ الْهِدَايَةِ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمْ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ أَمِينَ أَمِينَ⁴

¹ Bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *ez-Zühd* s.81; Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 2/608; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 4/24; el-Gazâlî, *İhyâ'u ul-Umî'd-dîn* 3/15; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/174.

² Cenâb-ı Hak, "Benim gökyüzüm ve yeryüzüm Beni taşımaya tâkat getiremedi. Fakat, verâ sahibi mülâyim müminin kalbi Beni taşıyabildi." buyurdu.

³ "Güneş ve onun aydınligına.. onu izlediği zaman aya.. Dünüyayı açığa çikaran gündüze.. onu bürüyüp saran geceye.. göge ve onu bina edene.. yere ve onu yayıp döşeyene.. her bir nefse ve onu düzenleyene.. ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: nefşini maddî ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer. Onu günahlarla örten ise ziyanâ uğrar." (Şems sûresi, 91/1-10)

⁴ Allâhim! Risâlet semâsının güneşî ve nübüvvet burcunun ayı olan Peygamber Efendimiz'e (*sallâllâhu aleyyî ve sellem*), hidâyet yıldızları olan âl ve ashâbına salât ve selâm et. Bize ve erkek, kadın bütün müminlere rahmet et, âmîn, âmîn, âmîn.

On İkinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُولَئِي خَيْرًا¹

(Kur'ân-ı Hakîm'in hikmet-i kudsiyesi ile felsefe hikmetinin icmâlen muvâzenesi; hem hikmet-i Kur'âniye'nin, insanın hayatı şahsiyesine ve hayatı içtimâiyesine verdiği ders-i terbiyenin gayet kısa bir fezlekesi; hem Kur'ân'ın sâir kelimât-ı ilâhiyeye ve bütün kelâmlara cihet-i rüchâniyetine bir işaretettir. İşte bu sözde "Dört Esas" vardır.)

Birinci Esas

Hikmet-i Kur'âniye ile hikmet-i fenniyenin farklarına şu gelecek hikâyeye-i temsiliye dûrbünüyle bak:

Bir zaman, hem dindar, hem gayet sanatkâr bir Hâkim-i nâmdâr istedi ki; Kur'ân-ı Hakîm'i, maânîsindeki kudsiyetine ve kelimâtındaki i'câza şâyesete bir yazı ile yazsın. O mu'ciznümâ kamete, hârika bir libas giydirilsin. İşte o nakkâş Zât, Kur'ân'ı pek acîb bir tarzda yazdı. Bütün kıymettar cevherleri, yazısında istimâl etti. Hakâikinin tenevvüyüne işaret için bâzı mücessem hurufâtını elmas ve zümrüt ile ve bir kısmını lü'lü ve akik ile ve bir tâifesini pırlanta ve mercanla ve bir nev'ini altın ve gümüş ile yazdı. Hem öyle bir tarzda süslendirip münakkaş etti ki, okumayı bilen ve bilmeyen herkes temâşâsına hayran olup istihsan ederdi. Bâhusus, ehl-i hakikatin nazarına o sûrî güzellik, mânâsındaki gayet parlak güzelliğin ve gayet şirin tezyînâtının işârâtı olduğundan, pek kıymettar bir antika olmuştur.

¹ "Kime hikmet nasip edilmişse doğrusu, büyük bir hayra mazhar olmuştur." (Bakara sûresi, 2/269).

Sonra o Hâkim, şu musanna ve murassa Kur'ân'ı, bir ecnebi feylesofa ve bir Müslüman âlime gösterdi. Hem tecrübe, hem mükâfat için emretti ki: "Her biriniz, bunun hikmetine dair bir eser yazınız!"

Evvelâ o feylesof, sonra o âlim, ona dair birer kitap telif ettiler. Fakat feylesofun kitabı, yalnız harflerin nakışlarından ve münasebetlerinden ve vaziyetlerinden ve cevherlerinin hâsiyetlerinden ve târifatından bahseder, mânâsına hiç ilişmez. Çünkü; o ecnebi adam, Arabîhattı okumayı hiç bilmez. Hattâ o müzeyyen Kur'ân'ı, bilmiyor ki bir kitaptır ve mânâyı ifade eden yazıdır. Belki ona münakkaş bir antika nazarıyla bakıyor. Lâkin, çendan Arabî bilmiyor; fakat çok iyi bir mühendistir. Güzel bir tasvircidir. Mahir bir kimyâgerdir. Sarraf bir cevhercidir. İşte o adam, bu sanatlara göre eserini yazdı.

Amma Müslüman âlim ise; O'na baktığı vakit anladı ki; O, Kitab-ı Mübîn'dir, Kur'ân-ı Hakîm'dir. İşte bu hakperest Zât, ne tezyinât-ı zâhirisine ehemmiyet verdi ve ne de hurûfun nukûsuyla iştigal etti. Belki öyle bir şeyle meşgul oldu ki, milyon mertebe öteki adamın iştigal ettiği meselelerinden daha âlî, daha gâlî, daha latîf, daha şerif, daha nâfi, daha câmi'... Çünkü; nukûşun perdesi altında olan hakâik-i kudsiyesinden ve envâr-ı esrarından bahsederek, gayet güzel bir tefsir-i şerif yazdı.

Sonra ikisi, eserlerini götürüp o Hâkim-i Zîşân'a takdim ettiler. O Hâkim, evvelâ feylesofun eserini aldı, baktı gördü ki; o hodpesent ve tabiat-perest adam çok çalışmış, fakat hiç hakikî hikmetini yazmamış. Hiçbir mânâsını anlamamış. Belki karıştırmış. Ona karşı hürmetsizlik, belki edepsizlik etmiş. Çünkü; o menba-ı hakâik olan Kur'ân'ı, mânâsız nukûş zannederek, mânâ cihetinde kıymetsizlik ile tahkir etmiş olduğundan o Hâkim-i Hakîm dahi, onun eserini başına vurdu, huzurundan çıktı.

Sonra öteki hakperest, müdakkik âlimin eserine baktı gördü ki; gayet güzel ve nâfi bir tefsir ve gayet hakimâne, mürşidâne bir teliftir, "Aferin, bârekâllah" dedi. "İste hikmet budur ve âlim ve hakîm, bunun sahibine derler. Öteki adam ise, haddinden tecâvüz etmiş bir sanatkârdır." Sonra onun eserine bir mükâfat olarak; her bir harfine mukabil, tükenmez hazinesinden "On altın ve rilsin." irâde etti.

Eğer temsili fehmettin ise, bak, hakikatin yüzünü de gör:

Amma o müzeyyen Kur'ân ise, şu musanna kâinattır. O hâkim ise, Hakîm-i Ezelî'dir. Ve o iki adam ise, birisi yâni ecnebisi; ilm-i felsefe ve hükmâsidir. Diğerî, Kur'ân ve şâkirtleridir. Evet, Kur'ân-ı Hakîm, şu Kur'ân-ı

Azîm-i Kâinât'ın en âlî bir müfessiridir ve en beliğ bir tercümanıdır. Evet, o Furkan'dır ki: Şu kâinatın sayfalarında ve zamanların yapraklarında kalem-i kudretle yazılan âyât-ı tekvîniyeyi cin ve inse ders verir. Hem her biri, birer harf-i mânidâr olan mevcudata “mana-yı harfi” nazarıyla, yâni onlara Sâni’ hesabına bakar; “*Ne kadar güzel yapılmış, ne kadar güzel bir sûrete Sâni'inin cemâline delâlet ediyor!*” der. Ve bununla kâinatın hakikî güzelliğini gösteriyor.

Amma, ilm-i hikmet dedikleri felsefe ise; hurûf-u mevcudatın tezyînâtında ve münâsebatında dalmış ve sersemleşmiş, hakikatın yolunu şâşırılmış... Şu kitab-ı kebirin hurufâtına “mânâ-yı harfi” ile, yâni Allah hesabına bilmek lâzım gelirken; öyle etmeyip “mânâ-yı ismî” ile, yâni; mevcudat mevcudat hesabına bakar, öyle bahseder. “*Ne güzel yapılmış*” a bedel, “*Ne güzeldir!*” der, çırキンleştirir. Bununla kâinatı tâhkîr edip kendisine müştekî eder. Evet, dinsiz felsefe, hakikatsız bir safsatadır ve kâinata bir tâhkîrdir.

İkinci Esas

Kur’ân-ı Hakîm’in hikmeti, hayat-ı şahsiyeye verdiği terbiye-i ahlâkiye ve hikmet-i felsefenin verdiği dersin muvâzenesi:

Felsefenin hâlis bir tilmizi, bir firavundur. Fakat menfaati için en hasîs şeye ibadet eden bir firavun-u zelildir. Her menfaatlı şeyi kendine “Rab” tanır. Hem o dinsiz şâkirt, mütemerrit ve muannittir. Fakat bir lezzet için, nihayet zilleti kabul eden miskin bir mütemerrittir. Şeytan gibi şâhislerin, bir menfaat-i hasîse için ayağını öpmekle zillet gösterir denî bir muannittir. Hem o dinsiz şâkirt, cebbar bir mağrurdur. Fakat kalbinde nokta-yı istinad bulmadığı için zâtında gayet acz ile âciz bir cebbar-ı hodfürûstur. Hem o şâkirt, menfaat-perest hodendiştir ki; gaye-i himmeti, nefis ve batın ve fercin hevesâtını tatmin ve menfaat-i şahsiyesini, bazı menfaat-i kavmiye içinde arayan dessas bir hodgâmdir.

Amma, hikmet-i Kur’ân’ın hâlis tilmizi ise bir abddir. Fakat, âzam-ı mahlûkata da ibadete tenezzül etmez. Hem cennet gibi âzam-ı menfaat olan bir şeyi, gaye-i ibadet kabul etmez bir abd-i azizdir. Hem hakiki tilmizi; mütevâzidir, selim, halimdir; fakat, Fâtîr’ının gayrına, daire-i izni hâricinde ihtiyâriyla tezellüle tenezzül etmez. Hem fakir ve zayıftır, fakr ve zaafını bilir; fakat onun Mâlik-i Kerîm’i, ona iddihar ettiği uhrevî servet ile müstağnîdir ve Seyyid’inin nihayetsiz kudrette istinad ettiği için kavîdir. Hem yalnız livechillâh, rızâ-yı ilâhî için, fazilet için amel eder, çalışır.

İşte, iki hikmetin verdiği terbiye, iki tilmizin muvâzenesiyle anlaşılır.

Üçüncü Esas

Hikmet-i felsefe ile hikmet-i Kurâniye'nin hayat-ı içtimaiye-i beseriyyeye verdiği terbiyeler:

Amma hikmet-i felsefe ise hayat-ı içtimâiyede nokta-yı istinadı, "kuvvet" kabul eder. Hedefi, "menfaat" bilir. Düstur-u hayatı, "cidâl" tanır. Cemaatlerin râbitasını, "unsuriyet, menfi milliyeti" tutar. Semerâti ise, "hevesât-ı nefsâniyeyi tatmin ve hâcât-ı beseriyyeyi tezyid"dir. Hâlbuki kuvvetin şe'ni, "tecâvüz"dür. Menfaatin şe'ni, her arzuya kâfi gelmediğinden üstünde "boğuşmak"tır. Düstur-u cidâlin şe'ni, "çarpışmak"tır. Unsuriyetin şe'ni, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan; "tecâvüz"dür. İşte bu hikmettendir ki, beşerin saadeti selb olmuştur.

Amma hikmet-i Kurâniye ise nokta-yı istinadı, kuvvete bedel "hakk"ı kabul eder. Gayede menfaate bedel, "fazilet ve rızâ-yı ilâhi"yi kabul eder. Hayatta düstur-u cidâl yerine, "düstur-u teâvün"ü esas tutar. Cemaatlerin râbitalarında unsuriyet, milliyet yerine "râbita-yı dinî ve sınıfî ve vatanî" kabul eder. Gâyâti, hevesât-ı nefsâniyenin tecâvûzâtına sed çekip; ruhu, maaliyâta teşvik ve hissiyât-ı ulviyesini tatmin eder ve insanı kemâlât-ı insaniyeye sevk edip insan eder...

Hakkın şe'ni, "ittifak"tır. Faziletin şe'ni, "tesânüp"dür. Düstur-u teâvünün şe'ni, "birbirinin imdadına yetişmek"tır. Dinin şe'ni, "uhuvvet"tır, "inczap"tır. Nefsi, gemlemekle bağlamak; ruhu, kemâlâtü kamçılama serbest bırakmanın şe'ni, "saadet-i dâreyn"dir...

Dördüncü Esas

Kur'ân'ın, bütün kelimât-ı ilâhiye içinde cihet-i ulviyetini ve bütün kelâm-ı lar üzerinde cihet-i tefevvukunu anlamak istersen şu iki temsile bak:

Birincisi: Bir sultanın iki çeşit mükâlemesi, iki tarzda hitabı vardır. Birisi; âdi bir raiyyet ile cüz'î bir iş için, hususî bir hâcete dâir has bir telefonla konuşmaktadır. Diğerî; saltanat-ı uzmâ unvanıyla ve hilâfet-i kübrâ nâmiyla ve hâkimiyet-i âmme haysiyetiyle, evâmirini etrafa neşir ve teşhir maksadıyla, bir elçisiyle veya büyük bir memuruyla konuşmaktadır ve haşmetini izhar eden ulvî bir fermanla mükâlemedir.

İkinci temsil: Bir adam, elinde bir aynayı güneşe karşı tutar. O ayna miktarınca bir ışık ve yedi rengi câmi bir ziyâ alır. O nisbetle güneşle münâsebet tar olur, sohbet eder ve o ışıklı aynayı, karanlıklı hânesine veya dam altındaki bağına tevcih etse; güneşin kıymeti nisbetinde değil, belki o aynanın kabiliyeti miktarınca istifade edebilir. Diğer ise, hânesinden veya bağıının damından geniş pencereler açar. Gökteki güneşe karşı yollar yapar. Hakikî güneşin dâimî ziyâsiyla sohbet eder, konuşur ve lisân-ı hâl ile böyle minnettârâne bir sohbet eder. Der: “Ey yeryüzünü ışığıyla yaldızlayan ve bütün çiçeklerin yüzünü güldüren dünya güzeli ve gök nazdârı olan nâzenîn güneş! Onlar gibi benim hâneçigimi ve bahçeciğini isındırdın, ışıklandırdın...” Hâlbuki ayna sahibi böyle diyemez. O kayıt altındaki güneşin aksi ise, âsâri mahduttur. O kayda göredir.

İşte bu iki temsîlin dûrbünüyle Kur’ân’ a bak! Tâ ki i’câzini göresin ve kudsiyetini anlayasın... Evet, Kur’ân der ki: “*Eğer yerdeki ağaçlar kalem olup, denizler mürekkep olsa, Cenâb-ı Hakk’ın kelimâtını yazsalar; bitiremezler.*”¹ Şimdi şu nihayetsiz kelimât içinde en büyük makam, Kur’ân’ a verilmesinin sebebi şudur ki:

Kur’ân: İsm-i âzam’dan ve her ismin âzamlık mertebesinden gelmiş... Hem bütün âlemlerin Rabbi itibarıyla Allah’ın kelâmıdır. Hem bütün mevcudatın ilâh’ı unvanıyla Allah’ın fermanıdır. Hem, semâvât ve arzin Hâlik’ı haysiyetile bir hitaptır. Hem rubûbiyet-i mutlaka cihetinde bir mükâlemedir. Hem sultanat-ı âmme-i sâbhâniye hesabına bir hutbe-i ezeliyedir. Hem rahmet-i vâisia-yı muhîta noktasında, bir defter-i iltifâtât-ı rahmâniyedir. Hem, ulûhiyetin azamet-i haşmeti haysiyetile, başlarında bazen şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır. Hem ism-i âzam’ın muhîtinden nûzûl ile Arş-ı Âzam’ın bütün muhâtına bakan, teftiş eden hikmet-feşân bir Kitab-ı Mukaddes’tir. İşte bu sirdandır ki “kelâmullah” unvanı, kemâl-i liyâkatla Kur’ân’ a verilmiş.

Amma, sâir kelimât-ı ilâhiye ise; bir kısmı, has bir itibar ile ve cüz’î bir unvan ve hususî bir ismin cüz’î tecellisi ile; ve has bir rubûbiyet ile ve mahsus bir sultanat ile ve hususî bir rahmet ile zâhir olan kelâmdir. Hususiyet ve külâliyet cihetinde dereceleri muhtelifdir. Ekser ilhâmât bu kısımdandır. Fakat de-recâti çok mütefâvittir. Meselâ; en cüz’isi ve basiti, hayvanâtın ilhamatıdır.² Sonra avâm-ı nâsin ilhamatıdır.³ Sonra avâm-ı melâikenin ilhamatıdır. Sonra evliyâ ilhamatıdır. Sonra melâike-i izam ilhamatıdır. İşte şu sirdandır ki; kal-

¹ Bkz.: Lokman sûresi, 31/27.

² Bal arısına vahyedildiğine dair bkz.: Nahl sûresi, 16/68.

³ Hz. Mûsâ’nın (*aleyhisselâm*) annesine vahyedildiğine dair bkz.: Tâhâ sûresi, 20/38-39.

bin telefonuyla vasıtaz münâcât eden bir velî der: حَدَّثَنِي فُلَيْيٰ عَنْ رَبِيٍّ¹ Yâni: “Kalbim benim Rabbimden haber veriyor.” Demiyor: “Rabbü'l-âlemin’den haber veriyor.” Hem der: “Kalbim, Rabbimin aynasıdır, arşıdır.” Demiyor: “Rabbü'l-âlemin’in arşıdır.” Çünkü; kabiliyeti miktarınca ve yetmiş bine yakın hicapların² nisbet-i ref'i derecesinde mazhar-ı hitap olabilir.

İşte bir padişahın saltanat-ı uzmâsı haysiyetiyle çikan fermanı, âdi bir adamla cüz'î bir mükâlemesinden ne kadar yüksek ve âlî ise ve gökteki güneşin feyzinden istifâde, aynadaki aksinin cilvesinden istifâdeden ne derece çok ve fâik ise; Kur'ân-ı Azîmûşşân dahi o nisbetté bütün kelâmların ve hep kitapların fevkindedir. Kur'ân'dan sonra ikinci derecede kütüb-ü mukaddese ve suhuf-u semâviyeyenin, dereceleri nisbetinde tefevvukları vardır. O sırr-ı tefevvukdan hissedardırlar. Eğer bütün cin ve insanın Kur'ân'dan tereşşuh etmeyen bütün güzel sözleri toplansa; yine Kur'ân'ın mertebe-i kudsiyesine yetişip tanzîr edemez.

Eğer Kur'ân'ın ism-i âzam'dan ve her ismin âzamlık mertebesinden geldiğini bir parça fehmetmek isterSEN Âyetü'l-Kûrsî³

وَعِنْهُ مَفَاتِحُ الْعِينِ⁴

فُلِّ اللَّهِمَ مَالِكَ الْمُلْكِ⁵

يُغْشِي اللَّيلَ النَّهَارَ يَطْلِبُهُ حَيْثُ وَالشَّمْسُ وَالقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَحَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ⁶

يَا أَرْضُ الْبَلْعَى مَاءِكِ وَيَا سَمَاءَ أَقْلَعِي⁷

¹ Bkz.: İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü iblis* s.217, 390, 450, 451; İbni Kayyim, *Medâricü's-sâlikîn* 1/40, 3/412; İbni Hacer, *Fethu'l-bâri* 11/345.

² Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-eusat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiyeden her şeyin mahv olacağına dair bkz.: Müslüm, *îmân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

³ “Allah o ilâhtr ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayatı sahibi olan) O'dur, Kayyum (Kendi zâti ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıklar varlıkta tutup onları yöneten) O'dur. Kendisini ne bir uykulama, ne uyku tutamaz. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. İzni olmadan huzurunda şefaat etmek kimin haddine? Yaratığı mahlukların önünde ardında ne var, hepsini bilir. Mahluklar ise O'nun dileğinden başka, ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle Ulu, öyle Büyüktür.” (Bakara süresi, 2/255)

⁴ “Görünmeyen gayb âleminin anahtarları O'nun yanındadır.” (En'âm süresi, 6/59)

⁵ “De ki: “Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allahım!” (Âl-i İmrân süresi, 3/26)

⁶ “O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür. Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket ederler.” (A'râf süresi, 7/54)

⁷ “Ey yeryüzü! Vazifen bitti; suyunu yut. Ey semâ! İhtiyaç kalmadı; yağmuru kes.” (Hûd süresi, 11/44)

تُسَيِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ¹

مَا خَلَقْتُمْ وَلَا بَعْثَرْتُمْ إِلَّا كَنْفِيسٍ وَاحِدَةٍ²

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ³

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطْيَ السِّجْلِ لِلْكُثُبِ⁴

وَمَا قَدَرُوا اللَّهُ حَقًّا قَدْرُهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا فَبَنَصَّتْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ⁵

لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ⁶

gibi âyetlerin külli, umumî, ulvî ifadelerine bak...

Hem başlarında ⁷ ve ⁸ bulunan sûrelerin başlarına dikkat et. Tâ, bu sırr-ı azîmin şuanı göresin. Hem ¹⁰ 'lerin ve ¹¹ 'ların ve ¹² 'lerin fâtihalarına bak; Kur'ân'ın, Cenâb-ı Hakk'ın yanında ehemmiyetini bilesin.

Eğer şu “Dördüncü Esas” in kıymettar sırrını fehmettin ise; enbiyâya gelen vahyin ekseri, melek vasıtısıyla olduğunu ve ilhamın ekseri, vasıtısız olduğunu anlarsın.

Hem, en büyük bir veli, hiçbir nebînin derecesine yetişmediğinin sırrını anlarsın.

¹ “Yedi kat gök, dünya ve onları içinde olan herkes Allah’ı takdis ve tenzih eder.” (Îsrâ sûresi, 17/44)

² “Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (âhirette) hepinizi diriltmek de, (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve dirilmek gibidir.” (Lokman sûresi, 31/28)

³ “Biz emaneti göklere, yere, dağlara tekâlif ettik.” (Ahzâb sûresi, 33/72)

⁴ “Gün gelir, gök sayfasını, tipki kâtipin yazdığı kağıdı dürüp rulo yapması gibi düreriz.” (Enbiyâ sûresi, 21/104)

⁵ “Ama onlar, Allah’ın kudret ve azametini hakkıyla takdir edemediler, O’na lâyik ta’zimi göstermediler. Hâlbuki bütün bir dünya kuyâmet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir.” (Zümer sûresi, 39/67)

⁶ “Eğer Biz bu Kur’âni bir dağın tepesine indirseydik onun, (Allah’ a ta’zimi sebebiyle başına ekip parçalandırmayı) görürdün.” (Haşîr sûresi, 59/21)

⁷ “Bütün hamdler, övgüler Allah’ adır.”

⁸ Bkz.: Hadîd sûresi, 57/1; Haşîr sûresi, 59/1; Saf sûresi, 61/1; A'lâ sûresi, 87/1 (سَيِّحٌ şeklinde emir olarak).

⁹ Bkz.: Cumâ'a sûresi, 62/1; Teğâbûn sûresi, 64/1.

¹⁰ “Elif, Lâm, Mîm.” (Bakara sûresi, 2/1; Âl-i İmrân sûresi, 3/1; Ankebût sûresi, 29/1; Rûm sûresi, 30/1; Lokman sûresi, 31/1; Secde sûresi, 32/1).

¹¹ “Elif, Lâm, Râ.” (Yûnus sûresi, 10/1; Hûd sûresi, 11/1; Yûsuf sûresi, 12/1; İbrahim sûresi, 14/1; Hicr sûresi, 15/1).

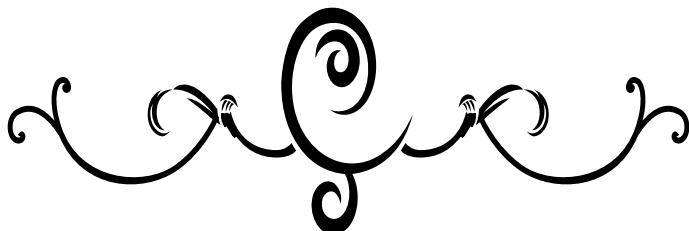
¹² “Hâ, Mîm.” (Mü’mîn sûresi, 40/1; Fussilet sûresi, 41/1; Şûrâ sûresi, 42/1; Zuhurf sûresi, 43/1; Duhân sûresi, 44/1; Câsiye sûresi, 45/1; Ahkaf sûresi, 46/1).

Hem Kur'ân'ın azametini ve izzet-i kudsiyetini ve ulviyet-i i'câzînîn sırrını anlarsın.

Hem, Mi'râc'ın sırrı lüzumunu, yâni tâ semâvâta, tâ sidretü'l-müntehâya, tâ kâb-ı kavseyn'e gidip, **أَقْرَبَ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ**¹ olan Zât-ı Zülcelâl ile münâcât edip, tarfetü'l-aynda yerine gelmek sırrını anlarsın...

Evet şakk-ı kamer, nasıl ki bir mucize-i risâletidir; nübûvetini cin ve inse gösterdi... Öyle de: Mi'râc dahi, bir mucize-i ubûdiyetidir; habîbiyetini ervâh ve melâikeye gösterdi.

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَعَلَى أَلِهٖ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَتِكَ وَبِحُرْمَتِهِ أَمِينٌ²

¹ “İnsana şahdalarından daha yakın” (Kaf sûresi, 50/16)

² Allahım! Senin rahmetine ve onun hürmetine nasıl yaraşırsa, ona ve âline öylece salât ve selâm et, âmîn...

İn Üçüncü Söz

[Birinci Makam]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَتَنَزَّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ¹
وَمَا عَلِمْنَاهُ إِلَّا شِعْرٌ وَمَا يَبْغِي لَهُ

Kur'ân-ı Hakîm ile felsefe ulûmunun mahsûl-ü hikmetlerini, ders-i ibretlerini, derece-i ilimlerini muvâzene etmek istersen, şu gelecek sözlere dikkat et!

İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın bütün kâinattaki âdiyat nâmiyla yâd olunan, hârikulâde ve birer mucize-i kudret olan mevcudat üstündeki âdet ve ülfet perdesini keskin beyânâtıyla yırtıp, o hakâik-i acîbeyi zîsuura açıp, nazar-ı ibretlerini celbedip, ukûle tükenmez bir hazine-i ulûm açar.

Felsefe hikmeti ise, bütün hârikulâde olan mucizât-ı kudreti, âdet perdesi içinde saklayıp, cahilâne ve lâkaydâne üstünde geçer.³ Yalnız hârikulâdelikten düşen ve intizam-ı hilkatten huruç eden ve kemâl-i fitrattan sukut eden nâdir fertleri nazar-ı dikkate arz eder, onları birer ibretli hikmet diye zîsuura takdim eder. Meselâ; en câmi bir mucize-i kudret olan insanın hilkatini âdi deyip lâkaydılıkla bakar. Fakat insanın kemâl-i hilkatinden huruç etmiş, üç ayaklı ya-hut iki başlı bir insanı, bir velvele-i istîgrâbla nazar-ı ibrete teşhir eder. Meselâ; en latîf ve umumî bir mucize-i rahmet olan bütün yavruların hazine-i gayptan muntazam iâşelerini âdi görüp, küfrân perdesini üstüne çeker. Fakat, intizam-dan şüzûz etmiş, kabilesinden cădâ olmuş, yalnız olarak gurbete düşmüş, denizin altında olan bir böceğin bir yeşil yaprakla iâşesini görür, ondan tecelli

¹ “Biz Kur'ân'ı mü'minlere şifa ve rahmet olarak indiririz.” (Îsrâ sûresi, 17/82)

² “Biz Resûl'e Kur'ân öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz.” (Yâsin sûresi, 36/69)

³ Bkz.: “Gökerde ve yerde Allah'ın varlığını, birlliğini, kudretini gösteren nice deliller vardır ki, insanlar yanından geçip gittikleri halde yüzlerini çevirdiklerinden farkına varmazlar.” (Yûsuf sûresi, 12/105)

eden lütuf ve keremle bütün hazır balıkçıları ağlatmak ister.^{1(Hâsiye)} İşte Kur'ân-ı Kerîm'in ilim ve hikmet ve ma'rifet-i îlâhiye cihetile servet ve gînâsı; ve felsefenin ilim ve ibret ve ma'rifet-i Sânî' cihetindeki fakr ve iflâşını gör, ibret al!

İşte bu sirdandır ki; Kur'ân-ı Hakîm, nihayetsiz, parlak, yüksek hakikatleri câmi olduğundan, şiirin hayâlâtından müstağnidir. Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın i'câz derecesindeki kemâl-i nizam ve intizamı ve kitab-ı kâinattaki intizâmât-ı sanatı, muntazam üslûplarıyla tefsir ettikleri hâlde, manzum olmadığının diğer bir sebebi de budur ki: Âyetlerinin her bir necmi, vezin kaydı altına girmeyip, tâ ekser âyetlere bir nevi merkez olsun ve kardeşi olsun ve mâbeynlerinde mevcut münasebet-i mâneviyeye râbîta olmak için, o daire-i muhîta içindeki âyetlere birer hatt-ı münasebet teşkil etmesidir. Güya serbest her bir âyetin, ekser âyetlere bakar birer gözü, müteveccih birer yüzü var. Kur'ân içinde binler Kur'ân bulunur ki; her bir meşreb sahibine birisini verir. Nasıl ki, Yirmi Beşinci Söz'de beyan edildiği gibi, Sûre-i İhlâs içinde otuz altı Sûre-i İhlâs miktarınca her biri zi'l-ecniha olan altı cümlenin terkibâtından müteşekkîl bir hazine-i ilm-i tevhid bulunuyor ve tazammun ediyor. Evet, nasıl ki semada olan intizamsız yıldızların sûreten adem-i intizamı cihetile her bir yıldız kayıd altına girmeyip her birisi ekser yıldızlara bir nevi merkez olarak daire-i muhîtasındaki –birer birer– her bir yıldızı, mevcudat beyinindeki nisbet-i hafîyyeye işaret olarak, birer hatt-ı münasebet uzatıyor. Güya her bir tek yıldız, necm-i âyet gibi umum yıldızlara bakar birer gözü, müteveccih birer yüzü vardır. İşte intizamsızlık içinde kemâl-i intizamı gör, ibret al! *وَمَا عَلِمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَبْيَغِي لَهُ*'nın bir sırrını bil!

Hem âyet-i *وَمَا يَبْيَغِي لَهُ* sırrını da bununla anla ki: Şiirin şe'ni; küçük ve sönüklük hakikatleri, büyük ve parlak hayâllerle süslendirip beğendirmek ister. Hâlbuki Kur'ân'ın hakikatleri o kadar büyük, âlî, parlak ve revnakdârdır ki; en büyük ve parlak hayâl, o hakikatlere nisbet edilse, gayet küçük ve sönüklük kalır. Meselâ:

يَوْمَ نَطُوي السَّمَاءَ كَطَّيِ السِّجْلِ لِلْكُتُبِ² ، يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَيْثُنَا

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لِلَّيْلِ مُخْضُرُونَ⁴

^{1(Hâsiye)} Amerika'da aynen bu vâkia olmuştu.

² "Gün gelir, gök sayfasını, tipki kâtibin yazdığı kağıdı dürüp rulo yapması gibi düreriz." (Enbiyâ sûresi, 21/104)

³ "O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bûrur." (A'râf sûresi, 7/54)

⁴ "Bütün olay, tek bir çağrıdan ibâret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar..." (Yâsin sûresi, 36/53)

gibi hadsiz hakikatleri buna şâhiddir. Kur'ân'ın her bir âyeti, birer necm-i sâ-kib gibi i'câz ve hidâyet nûrunu neşr ile küfrün zulümâtını nasıl dağıttığını görmek, zevk etmek istersen; kendini o asr-ı câhiliyette ve o sahra-yı bedeviyet-te farz et ki, her şey zulmet-i cehil ve gaflet altında, perde-i cümûd ve tabiatı sarılmış olduğu bir anda, birden Kur'ân'ın lisân-ı ulvîsinden:

gibi يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ¹

âyetleri işit, bak. O ölmüş veya yatmış mevcudat-ı âlem, sadâsiyla iştenlerin zihinde nasıl diriliyorlar, hüşyâr oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar! Hem o karanlık gökyüzünde birer câmid ateşpâre olan yıldızlar ve yerdeki perişan mahlûkat, sayhasıyla iştenlerin nazarında, gökyüzü bir ağız; bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nûmâ, birer nûr-u hakikat-edâ ve arz bir kafa; ber ve bahr birer lisan ve bütün hayvanât ve ne-bâtât birer kelime-i tesbih-feşân sûretinde arz-ı dîdâr eder. Yoksa bu zaman dan tâ o zamana bâkmakla mezkûr zevkin dekâikini göremezsin. Evet, o zama ndan beri nûrunu neşreden ve mürûr-u zaman ile ulûm-u müteârifâ hükmüne geçen ve sâîr neyyirât-ı İslâmiye ile parlayan ve Kur'ân'ın güneşiyle gündüz rengini alan bir vaziyet ile yahut sathî ve basit bir perde-i ülfet ile bâksan, elbette her bir âyetin ne kadar tatlı bir zemzeme-i i'câz içinde ne çeşit zu-lümâtı dağıttığını hakkıyla göremezsin ve birçok envâ-ı i'câzi içinde bu nev-i i'câzını zevkedemezsin. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın en yüksek bir derece-i i'-câzına bâkmak istersen, şu temsili dinle, bak. Şöyledi ki:

Gayet yüksek ve garib ve gayetle yayılmış acîb bir ağaç farz edelim ki; o ağaç, bir perde-i gayb altında, bir tabaka-yı mestûriyet içinde saklanmış. Mâlûmdur ki; bir ağacın, insanın âzâları gibi onun dalları, meyveleri, yaprakları, çiçekleri gibi bütün uzuvaları arasında bir münasebet, bir tenasüb, bir muvâzenet läzimdir. Her bir cüzü, o ağacın mâhiyetine göre bir şekil alır, bir sûret verilir. İşte, hiç görünmeyen (ve hâlen görünmüyor) o ağaca dair biri çiksa, bir perde üstünde onun her bir âzâsına mukabil birer resim çekse, birer hudut çizse, dal dan meyveye, meyveden yaprağa, bir tenasûble bir sûret tersim etse ve birbirinden nihayetsiz uzak, mebde ve müntehâsının ortasında, uzuvalarının aynı şe kil ve sûretini gösterecek muvâfîk tersîmâtla doldursa; elbette şüphe kalmaz ki, o ressam o gaybî ağacı gayb-âşinâ nazariyla görür, ihâta eder, sonra tasvir eder.

¹ “Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Melik (kâinatın gerçek Hükümdarı), Kuddüs (çok yüce, her noksandan münezzeх) Aziz ve Hakim olan Allah’ı tesbih ve tenzih eder.” (Cum'a sûresi, 62/1)

² “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah’ı takdis ve tenzih eder.” (Isrâ sîresi, 17/44)

Aynen onun gibi, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın dahi hakikat-i mümkünâta dair (ki o hakikat, dünyanın ibtidâsına tut, tâ âhiretin en nihayetine kadar uzanmış ve ferşten arşa ve zerreden şemse kadar yayılmış olan şecere-i hilkatın hakikatine dair) beyânât-ı forkâniyesi, o kadar tenasübü muhafaza etmiş ve her bir uzva ve meyveye lâyık birer sûret vermiştir ki; bütün muhakkikler, nihayet-i tâhkîkinde, Kur'ân'ın tasvirine: "Mâşâallah, bârekâllah" deyip, "Tâlîm-ı kâinatı ve muammâ-yı hilkati keşif ve fetheden yalnız sensin ey Kur'ân-ı Hakîm!" demişler.

وَلِلّهِ الْمَثُلُ الْأَعْلَى¹ temsilde kusur yok- esmâ ve sıfât-ı ilâhiye ve şuûn ve efâl-i rabbâniyesi, bir şecere-i tûbâ-yı nur hükmünde temsil edelim ki; o şecere-i nûrâniyenin daire-i azameti, ezelden ebede uzanıp gidiyor. Hudûd-u kibriyâsı, gayr-i mütenâhî fezâ-yı ıtlakta yayılıp ihâta ediyor. Hudûd-u icraâti,

يَحُولُ بَيْنَ الْمُرْءَ وَفَلَبِيهِ²

فَالِّيُّ الْحَبْتِ وَالنَّوْيِ³

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْضَ كَيْفَ يَشَاءُ⁴

hudûdundan tut tâ

وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَاتٌ بِيَمِينِهِ⁵

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ⁶

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْفَمَرَ⁷

hudûduna kadar uzanmış o hakikat-i nurâniyesi; bütün dal ve budaklarıyla, gâyat ve meyveleriyle o kadar tenasuble ve birbirine uygun, birbirine lâyık, birbirini kırmayacak, birbirinin hükmünü bozmayacak, birbirinden tevahhus

¹ "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

² "Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini örler)." (Enfâl sûresi, 8/24).

³ "Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır." (En'âm sûresi, 6/95)

⁴ "O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir." (Âl-i İmrân sûresi, 3/6)

⁵ "Hâlbuki bütün bir gökler âlemi büklümüş olarak Allah'ın elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67).

⁶ "Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yaratır." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

⁷ "(Allah O'dur ki) güneşî ve ayî hizmet etmeleri için sizin emrinize verdi." (Ra'd sûresi, 13/2; Ankebût sûresi, 29/61; Fâtîr sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/5)

etmeyecek bir sûrette, o hakâik-i esmâ ve sıfâti ve şuûn ve efâli beyan etmiştir ki, bütün ehl-i keşif ve hakikat ve daire-i melekûtta cevelân eden bütün ashab-ı irfan ve hikmet, o beyânât-ı farkâniyeye karşı “Sübhnâllâh” deyip, “Ne kadar doğru, ne kadar mutâbık, ne kadar güzel, ne kadar lâyik.” diyerek tasdik ediyorlar.

Meselâ: Bütün daire-i imkân ve daire-i vücûba bakan, hem o iki şecere-i azîmenin bir tek dalı hükmünde olan îmânın erkân-ı sittesi ve o erkânın bütün dal ve budakları, tâ en ince meyve ve çiçekler aralarında o kadar bir tenasüb gözetilerek tasvir eder ve o derece bir muvâzenet sûretinde tarif eder ve o mertebe bir tenasüb tarzında izhar eder ki; akl-ı beşer idrâkinden âciz ve hüs-nüne hayran kalır. Ve o îmân dalının bir budağı hükmünde olan İslâmiyet'in erkân-ı hamlesi aralarında ve o erkânın tâ en ince teferruâti ve en küçük âdâbı ve en uzak gâyâti ve en derin hikemiyâti ve en cüz'î semerâtına varınca ya kadar aralarında hüsн-ü tenasüb ve kemâl-i münasebet ve tam bir muvâzenet muhafaza edildiğine delil; o Kur'ân-ı Câmi'in nusûs ve vücûhundan ve işârât ve rumûzundan çıkan şeriat-ı kubrâ-yi İslâmiye'nin kemâl-i intizamı ve muvâzeneti ve hüsн-ü tenasübü ve rasâneti; cerhidelmez bir şâhid-i âdil, şüphe götürmez bir bürhân-ı kâti'dir.

Demek oluyor ki; beyânât-ı Kur'âniye, beşerin ilm-i cüz'isine, bâhusus bir ümmînin ilmine müstenid olamaz. Belki bir ilm-i muhîte istinad ediyor ve cemî" eşyayı birden görebilir, ezel, ebed ortasında bütün hakâiki bir anda müşâhede eder bir Zât'ın kelâmıdır.

*اللَّهُمَّ يَا مُنْزِلَ الْقُرْآنِ، بِحَقِّ الْقُرْآنِ وَبِحَقِّ مَنْ أَنْزَلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنَ، نَوْزُ قُلُوبَنَا وَقُبُورَنَا بِتُورِ الْإِيمَانِ وَالْقُرْآنِ أَمِينٌ يَا مُسْتَعَانُ.*¹

*اللَّهُمَّ يَا حَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عَوْجَاجًا*²

¹ “Hamd O Allah'a mahsustur ki kuluna Kitab'ı indirdi ve onun içine tutarsız hiçbir şey koymadı.” (Kehf süresi, 18/1)

² “Ey Kur'ân'ı indiren Allahım! Kur'ân'ın ve kendisine Kur'ân indirilen zâtin hakkı için, kalblerimizi ve kabirlerimizi iman ve Kur'ân nuruyla nurlandır, âmîn, ey kendisinden istimdat edilen Müsteân!”

On Üçüncü Söz’ün İkinci Makamı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Câzibedâr Bir Fitne İçinde Bulunan ve Daha Aklını Kaybetmeyen Bazı Gençlerle Bir Muhaveredir

Bir kısım gençler tarafından, şimdiki aldatıcı ve câzibedâr lehviyât ve hervesâtın hücumları karşısında “Âhiretimizi ne suretle kurtaracağız?” diye Risâle-i Nur’dan medet istediler. Ben de Risâle-i Nur’un şahs-ı mânevîsi nâmına onlara dedim ki:

Kabir var, hiç kimse inkâr edemez! Herkes ister istemez oraya girecek. Ve oraya girmek için de, üç tarzda “Üç Yol”dan başka yol yok.

Birinci Yol: O kabir, ehl-i iman için bu dünyadan daha güzel bir âlem'in kapısıdır.¹

İkinci Yol: Âhireti tasdik eden, fakat sefâhet ve dalâlette gidenlere bir haps-i ebedî ve bütün dostlarından bir tecrit içinde bir haps-i münferid, yalnız başına bir hapis kapısıdır.² Öyle gördüğü ve itikat ettiği ve inandığı gibi hareket etmediği için öyle muamele görecek.

Üçüncü Yol: Âhirete inanmayan ehl-i inkâr ve dalâlet için bir idam-ı ebedî kapısı. Yani; hem kendisini, hem bütün sevdiklerini idam edecek bir darağacıdır. Öyle bildiği için, cezası olarak aynını görecek. Bu iki sık bedîhîdir, delil istemiyor, göz ile görünür.

Madem ecel gizlidir. Her vakit ölüm başını kesmek için gelebiliyor ve genç-ihtiyar farkı yoktur. Elbette daima gözü önünde, öyle büyük dehşetli bir mesele karşısında bîçâre insan; o idam-ı ebedî, o dipsiz, nihayetsiz haps-i münferidden kurtulmak çâresini aramak ve kabir kapısını bir âlem-i bâkiye,

¹ Bkz.: Buhârî, *cenâiz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70.

² Bkz.: Dârimî, *rikâk* 94; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/38.

bir saadet-i ebediyeye ve âlem-i nura açılan bir kapıya kendi hakkında çevirmek hâdisesi, o insanın dünya kadar büyük bir meselesidir.

Bu kat'î hakikat, bu üç yol ile bulunduğuunda ve bu üç yolun da mezkûr üç hakikat ile olacağını ihbar eden yüz yirmi dört bin muhbîr-i sâdik,¹ ellerinde nişâne-i tasdik olan mucizeler bulunan enbiyâlar ve o enbiyâların haber verdikleri aynı haberleri, keşif ve zevk ve şuhûd ile tasdik eden ve imza basan yüz yirmi dört milyon evlîyanın aynı hakikate şehâdetleri ve hadd ü hesaba gelmeyen muhakkiklerin kat'î delilleriyle o enbiyâ ve evlîyanın verdikleri aynı haberleri; aklen, ilmelyakîn derecesinde^{2(Hâsiye)} isbat ettikleri ve yüzde doksan dokuz ihtimâl-i kat'î ile “*İdam ve zindan-ı ebedîden kurtulmak ve o yolu saadet-i ebediyeye çevirmek, yalnız iman ve itaat iledir.*” diye ittifâken haber veriyorlar.

Acaba yüzde bir ihtimâl-i helâket bulunan bir tehlike yolunda gitmemek için, bir tek muhbîrin sözü nazara alınsa ve onun sözünü dinlemeyip o yolda giden adamın endişe-i helâketten gelen elem-i mânevî, onun yemek iştîhasını kaçırdığı hâlde; böyle yüz binler sâdik ve musaddak muhbîrların: “Yüzde yüz ihtimâl ile dalâlet ve sefâhet, göz önündeki kabir darağacına ve ebedî haps-i münferidine kat'î sebep olduğunu ve iman, ubûdiyet; yüzde yüz ihtimâl ile o darağacını kaldırıp, o haps-i münferidi kapatıp, şu göz önündeki kabri, bir hazine-i ebediyeye, bir saray-ı saadete açılan bir kapıya çeviriyor.” diye ihbar eden ve emârelerini ve âsârlarını gösterdikleri hâlde, bu acîb ve garip ve dehşetli ve azametli mesele karşısında bulunan bîcâre insan ve bâhusus Müslüman, eğer iman ve ubûdiyeti olmazsa; bütün dünya sultanatı ve lezzeti bir tek insana verilse, acaba o göz önündeki her vakit oraya çağrılmasına nöbetini bekleyen bir insana verdiği o endişeden gelen elîm elemi kaldırabilir mi? Sizden soruyorum.

Madem ihtiyyârîk, hastalık, müsîbet ve her tarafta vefiyâtlar o dehşetli elemi deşîyorlar ve ihtar ediyorlar. Elbette o ehl-i dalâlet ve sefâhet, yüz bin lezeti ve zevki alsa da, yine o mânevî bir cehennem kalbinde yaşar ve yakar. Fakat pek kalın gaflet sersemliği muvakkaten hissettirmez.

Madem ehl-i iman ve tâat, göz önünde gördüğü kabri, bir hazine-i ebediyeye, bir saadet-i lâyezâliye kendisi hakkında bir kapı olduğunu ve o ezelî

¹ 124 bin nebü, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/265; İbni Hibbân, *es-Sâhih* 2/77.

^{2(Hâsiye)} Onlardan birisi Risâle-i Nur'dur. Meydandadır.

mukadderat piyangosundan milyarlar altın ve elmasları kazandıracak bir bilet dahi iman vesikasıyla ona çıkmış. Her vakit “Gel biletini al!” diye beklemesinden derin, esaslı, hakiki lezzet ve zevk-i mânevî öyle bir lezzettir ki: Eğer tecessüm etse ve o çekirdek bir ağaç olsa, o adama hususî bir cennet hükmüne geçtiği hâlde; o zevk ve lezzet-i azîmeyi terk edip, gençlik sâikasıyla, hadsiz elemler ile âlûde zehirli bir bala benzeyen sefîhâne ve heveskârâne muvakkat bir lezzet-i gayr-i meşrûayı ihtiyar eden, hayvandan yüz derece aşağı düşer.

Ecnebi dinsizleri gibi de olamaz. Çünkü; onlar Peygamber'i inkâr etseler, diğerlerini tanıyabilirler. Peygamberleri bilmeler de, Allah'ı tanıyabilirler. Allah'ı bilmeler de, kemâlâta medâr olacak bazı güzel hasletler bulunabilir. Fakat bir Müslüman; hem enbiyâyi, hem Rabbini, hem bütün kemâlâtı, Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*) vasıtasiyla biliyor. O'nun terbiyesini bırakan ve zincirinden çıkan, daha hiçbir peygamberi tanımad ve Allah'ı da tanımad. Ve ruhunda kemâlâtı muhafaza edecek hiçbir esâsâtı bilemez.

Çünkü peygamberlerin en âhiri ve en büyükleri ve dini ve dâveti umum nev-i besere baktığı için ve mucizâtça ve dince umuma fâik ve bütün nev-i besere bütün hakâikte ustadlık edip on dört asırda parlak bir surette isbat eden ve nev-i beserin medâr-i iftihâri bir Zât'ın terbiye-i esâsiyelerini ve usûl-ü dinini terk eden; elbette hiçbir cihette bir nur, bir kemâl bulamaz. Sukut-u mutlaka mahkûmdur.

İşte, ey hayat-ı dünyeviyyenin zevkine müptelâ ve endişe-i istikbâl ile istikbâlini ve hayatını temin için çabalayan bîcâreler! *Dünyanın lezzetini, zevkini, saadetini, rahatını isterseniz; meşrû dairedeki keyfe iktifâ ediniz. O, keyfinize kâfidir.*¹ Haricinde ve gayrimeşrû dairedeki bir lezzetin içinde bin elem olduğunu, sâbık beyanatta elbette anladınız.

Eğer mazi, yani geçmiş zamanın hâdisâtını sinema ile hâl-i hazırda gösterdikleri gibi, istikbâldeki ahvâl dahi –meselâ elli sene sonraki hâlleri– bir sinema ile gösterilse idi; ehl-i sefâhet şimdiki güldüklerine, yüz binlerce nefrin ve nefret edip ağlayacaklardı.

Dünya ve âhirette ebedî ve dâimî sürûru isteyen, iman dairesindeki terbiye-i Muhammediye'yi (*aleyhissalâtü vesselâm*) kendine rehber etmek gerektir.

---

¹ “Allahım, haramına karşı helâlinle beni doyur!” anlamındaki duâ için bkz.: Tirmîzî, *deavât* 110; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/153.

Birkaç Bîçâre Gençlere Verilen Bir Tenbih, Bir Ders, Bir İhtardır

Bir gün yanımıza parlak birkaç genç geldiler. Hayat ve genelik ve hevesât cihetinden gelen tehlikelerden sakınmak için tesirli bir ihtar almak istediler. Ben de eskiden Risale-i Nur'dan medet isteyen gençlere dediğim gibi, onlar dedim ki:

Sizdeki gençlik katıyen gidecek. Eğer siz daire-i meşrûada kalmazsanız, o gençlik zayı olup, başınıza hem dünyada, hem kabirde, hem âhirette, kendi lezzetinden çok ziyade belâlar ve elemeler getirecek. Eğer terbiye-i İslâmiye ile o gençlik nimetine karşı bir şükür olarak iftet ve namusluluk ve taatte sarfetseniz, o gençlik mânen bâki kalacak ve ebedî bir gençlik kazanmasına sebep olacak.

Hayat ise, eğer iman olmazsa veya hukmetse, hayat, zâhirî ve kıscık bir zevk ve lezzetle beraber, binler derece o zevk ve lezzetten ziyade elemeler, hüzünler, kederler verir. Çünkü insanda akıl ve fikir olduğu için, hayvanın aksine olarak, hazır zamanla beraber geçmiş ve gelecek zamanlarla da fitraten alâkadardır. O zamanlardan dahi hem elem, hem lezzet alabilir.

Hayvan ise, fikri olmadığı için, hazır lezzetini, geçmişten gelen hüzünler ve gelecektenden gelen korkular, endişeler bozmuyor.

İnsan ise, eğer dalâlet ve gaflete düşmüsse, hazır lezzetine, geçmişten gelen hüzünler ve gelecektenden gelen endişeler, o căz'î lezzeti cidden acılaştırıyor, bozuyor. Hususan gayr-i meşrû ise, bütün bütün zehirli bir bal hükmündedir.

Demek hayvandan yüz derece lezzet-i hayat noktasında aşağı düşer. Belki ehl-i dalâletin ve gafletin hayatı, belki vücudu, belki kâinatı; bulunduğu gündür. Bütün geçmiş zaman ve kâinatlar, onun dalâleti noktasında mâdumdur, ölmüştür; akıl alâkadarlığıyla ona zulümâtlar, karanlıklar veriyor. Gelecek zamanlar ise, itikatsızlığı cihetile yine mâdumdur. Ve ademle hâsil olan ebedî firaklar, mütemadiyen onun fikir yoluyla hayatına zulümâtlar veriyor. Eğer iman hayatı hayatı olsa, o vakit hem geçmiş, hem gelecek zamanlar imanın nuruyla ışıklanır ve vücut bulur; zaman-ı hazır gibi, ruh ve kalbine iman noktasında ulvi ve mânevî ezvâkı ve envâr-ı vücudiyyeyi veriyor. Bu hakikatin, İhtiyan Risalesi'nde, Yedinci Rica'da izahî var; ona bakmalısınız.

İşte hayat böyledir. Hayatın lezzetini, zevkini isterseniz, hayatınızı imanla hayatlandırınız ve ferâizle zînetlendiriniz ve günahlardan çekinmekle muhafaza ediniz. Her gün ve her yerde ve her vakit vefiyatların gösterdikleri dehşetli hakikat-i mevt ise, size –başka genclere söylediğim gibi– bir temsil ile beyan ediyorum:

Meselâ, burada, gözünüz önünde bir darağacı dikilmiş. Onun yanında bir piyango fakat pek büyük bir ikramiye biletleri veren dairesi var. Biz, buradaki on kişi, alâkülliâhâl, ister istemez, hiç başka çare yok, oraya davet edileceğiz, bizi çağıracaklar. Ve çağrıma zamanı gizli olmasından, her dakika ya “Gel, idam biletini al, darağacına çık” veya “Gel, milyonlar altın kazandıran bir ikramiye bilet sana çıktı. Gel, al” demelerini beklerken, birden kapıya iki adam geldi. Biri yarı çıplak, güzel ve aldatıcı bir kadın, elinde zâhiren gayet tatlı, fakat zehirli bir helva getirip yedirmek istiyor.

Diğer biri de aldatmaz ve aldanmaz, ciddî bir adam, o kadının arkasından girdi. Dedi ki: “Size bir tilsim, bir ders getirdim. Bunu okursanız, o helvayı yemezseniz, siz o darağacından kurtulursunuz. Bu tilsimla o emsâlsiz ikramiye biletini alırsınız. İşte, bakınız bu darağacını da, zaten gözünüzle görüyorsunuz ki bal yiyenler oraya giriyorlar ve oraya girinceye kadar da o helvanın zehirinden dehşetli karın sancısı çekiyorlar. Ve o büyük ikramiye biletini alanlar çendan görünmüyorkar ve zâhiren onlar da o darağacına çıkıyorlar; fakat onlar asılmadıklarını, belki oradan kolayca ikramiye dairesine girmek için basamak yaptıklarını, milyonlar, milyarlar şahitler var, haber veriyorlar. İşte, pençelerden bakınız. En büyük memurlar ve bu işe alâkadar büyük zâtlar yüksek sesle ilân ediyorlar, haber veriyorlar ki o darağacına gidenleri aynelyakin gözünüzle gördüğünüz gibi, bu ikramiye biletini tilsimcilar aldıklarını hiç şek ve şüphe getirmez, görür gibi, gündüz gibi kat'î biliniz.” dedi.

İşte, bu temsil gibi, zehirli bir bal hükmünde olan gayr-i meşrû dairedeki gençliğin sefahetkârâne zevkleri, hazine-i ebediyenin ve saadet-i sermediyenin bilet ve vesikası olan imanı kaybettiği için, darağacı hükmünde olan ölüm ve ebedî zulümât kapısı olan kabrin musibetine, aynen zâhiren göründüğü gibi düşer. Ve ecel gizli olduğu için, genç ihtiyar fark etmeyerek, her vakit ecel cellâdi başını kesmek için gelebilir.

Eğer o zehirli bal hükmünde olan hevesât-ı gayr-i meşrûayı terk edip, tilsim-ı Kur’ânî olan iman ve ferâizi elde etmekle ve fevkâlâde mukaddebat-ı beşer piyangosundan çıkan saadet-i ebediye hazinesi biletini alacağı-

na, yüz yirmi dört bin enbiyâ¹ (aleyhimüsselâm) ile beraber had ve hesaba gelmeyen ehl-i velâyet ve ehl-i hakikat ve ehl-i tahkik müttefikan haber veriyorlar ve âsârını gösteriyorlar.

Elhâsil: *Gençlik gidecek. Sefahette gitmişse, hem dünyada, hem âhirette binler belâ ve elemler netice verdiği ve öyle gençler ekseriyetle sû-i istimâl ile, israfat ile gelen evhamlı hastalıklarla hastahanelere; veya taşkınlıklarıyla hapishanelere veya sefaletanelere; veya mânevî elemelerden gelen sıkıntılarla meyhanelere düşeceklerini anlamak isterseniz, hastahanelerden ve hapishanelerden ve kabristanlardan sorunuz.*

Elbette hastahanelerin ekseriyetle lisân-ı hâlinden, gençlik sâikasıyla israfat ve sû-i istimâlden gelen hastalıktan “eninler”, “eyvahlar” cevabını işittiğiniz gibi, hapishanelerden dahi, ekseriyetle gençlik sâikasıyla gayr-i meşrû dairedeki harekâtın tokatlarını yiyan bedbaht gençlerin teessûfâtını işiteceksiniz. Ve kabristanda ve mütemadiyen oraya girenler için kapıları açılıp kapanan o âlem-i berzahta, ehl-i keşfû'l-kuburun müşahedesiyle ve bütün ehl-i hakikatın tasdikiyle ve şehadetleriyle, ekser azaplar, gençlik sû-i istimâlâtının neticesi olduğunu bileceksiniz.

Hem nev-i insanın ekseriyetini teşkil eden ihtiylardan ve hastalardan sorunuz. Elbette, ekseriyet-i mutlaka ile esefler, hasretlerle “Eyvah, gençliğimizi bâd-i hevâ, belki zararlı zayı etti. Sakın bizim gibi yapmayınız” diyecekler. Çünkü beş-on senelik gençliğin gayr-i meşrû zevki için, dünyada çok seneler gam ve keder ve berzahta azap ve zarar ve âhirette cehennem ve sakar² belâsını çeken adam, en acıacak bir hâlde olduğu hâlde لا بالصَّرِّيْرِ أَلَّا sırrıyla, hiç acınmaya müstehak olamaz. Çünkü zarara rızasıyla girene merhamet edilmez ve lâyık değildir.

Cenâb-ı Hak bizi ve sizi bu zamanın cazibedar fitnesinden kurtarsın ve muhafaza eylesin, âmîn...

¹ 124 bin nebü, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/265; İbni Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 8/217.

² Bkz.: Kamer süresi, 54/48; Müddessir süresi, 74/26, 27, 42.

³ Bkz.: İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 2/83 (49. Mektup).

Risale-i Nur Mîzânlarından On Üçüncü Söz’ün İkinci Makamı’nın Hâşıyesidir

بِسْمِهِ شَبْحَانَهُ^۱

Risâle-i Nur’daki hakiki teselliye mahpuslar çok muhtaçtırlar. Husûsan gençlik darbesini yiyp, taze ve şirin ömrünü hapiste geçirenlerin, Nur’lara ekmek kadar ihtiyaçları var.

Evet, gençlik damarı, akıldan ziyâde hissiyâtı dinler. His ve heves ise, ködür. Âkibeti görmez. Bir dirhem hazır lezzeti, ileride bir batman lezzete tercih eder. Bir dakika intikam lezzeti ile katleder, seksen bin saat hapis elemelerini çeker. Ve bir saat sefâhet keyifle bir nâmus meselesinde; binler gün hem hapsin, hem düşmanın endişesinden sıkıntılarda ömrünün saadeti mahvolur.

Bunlara kıyasen, bîçâre gençlerin çok vartaları var ki; en tatlı hayatını, en acı ve acınacak bir hayata çeviriyorlar ve bilhassa şîmâlde koca bir devlet, gençlik hevesâtını elde ederek bu asrı fîrtinalarıyla sarsıyor. Çünkü: Âkibeti görmeyen kör hissiyatla hareket eden gençlere, ehl-i nâmusun güzel kızlarını ve karlarını ibâhe eder. Belki hamamlarında erkek-kadın beraber, çiplak olarak girmelerine izin verme cihetinde bu fuhsiyâtı teşvik eder. Hem serseri ve fakir olanlara, zenginlerin mallarını helâl eder ki; bütün beşer bu müsibete karşı titriyor.

İşte, bu asırda İslâm ve Türk gençleri kahramanâne davranışıp, iki cihetten hücum eden bu tehlikeye karşı, Risâle-i Nur’un “Meyve” ve “Gençlik Rehberi” gibi keskin kılıçlarıyla mukabele etmeleri elzemdir. Yoksa o bîçâre genç; hem dünya istikbâlini, hem mesûd hayatını, hem âhiretteki saadetini ve hayat-ı bâkiyesini azaplara, elemelere çevirip mahveder. Ve sû-i istimâl ve sefâhetle hastahanelere ve hissiyâtın taşkınlıkları ile haphishanelere düşer. Eyyahlar, esefler ile ihtiyarlığında çok ağlayacak.

Eğer terbiye-i Kur’âniye ve Nur'un hakikatleriyle kendini muhafaza eylese, tam bir kahraman genç.. ve mükemmel bir insan.. ve mesûd bir Müslüman.. ve sâir zîhayatlara, hayvanlara bir nevi sultan olur.

---

¹ Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah’ın adıyla.

Evet bir genç, hapiste yirmi dört saat her günkü ömründen tek bir saatini beş farz namazına sarf etse; ve ekser günahlardan hapis mâni olduğu gibi, o musibete sebebiyet veren hatâdan dahi tevbe edip, sâir zararlı, elemli günahlardan çekilse; hem hayatına, hem istikbâline, hem vatanına, hem milletine, hem akrabasına büyük bir faydası olması gibi o on-on beş senelik fâni gençlikle ebedî parlak bir gençliği kazanacağını; başta Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân¹, bütün kütüb ve suhuf-u semâviye katî haber verip müjde ediyorlar.

Evet o şirin, güzel gençlik nimetine istikametle, tâatle şükretse; hem zi-yâdeleşir², hem bâkileşir, hem lezzetlenir. Yoksa hem belâlı olur; hem elemli, gamlı, kâbuslu olur; gider.³ Hem akrabasına, hem vatanına, hem milletine muzır bir serseri hükmüne geçirmeğe sebebiyet verir.

Eğer mahpus, zulmen mahkûm olmuş ise; farz namazını kilmak şartıyla her bir saatı, bir gün ibadet olduğu gibi; o hapis onun hakkında bir cilehâne-i uzlet olup, eski zamanda mağaralara girerek ibadet eden münzevî salihlerden sayılabilirler.

Eğer fakir ve ihtiyar ve hasta ve iman hakikatlerine müştâk ise; farzını yapmak ve tevbe etmek şartıyla, her bir saatleri yirmi saat ibadet olup, hapis ona bir istirahathâne ve merhametkârâne ona bakan dostlar için bir muhabbethâne, bir terbiyehâne, bir dershâne hükmüne geçer. O hapiste durmakla; hariçteki müşevveş, her taraftaki günahların hücumuna maruz serbestiyetten daha ziyâde hoşlanabilir. Hapisten tam terbiye alır. Çıktığı zaman bir kâtil, bir müntakim olarak değil; belki tevbekâr, tecrübecli, terbiyeli, millete menfaatli bir adam çıkar. Hatta Denizli hapsindeki zâtların az zamanda Nur'lardan fevkâlâde hüsн-ü ahlâk dersini alanlarını gören bazı alâkadar zatlar demişler ki: "Terbiye için on beş sene hapse atmaktansa; on beş hafta Risâle-i Nur dersini alsalar, daha ziyâde onları ıslah eder."

Madem ölüm ölmüyor ve ecel gizlidir,⁴ her vakit gelebilir.. ve madem kabir kapanmıyor, kafile kafile arkasında gelenler oraya girip kayboluyorlar.. ve madem ölüm, ehl-i iman hakkında idam-ı ebedîden terhis tezkeresine çevrildiği, hakikat-i Kur'âniye ile gösterilmiş..⁵ ve ehl-i dalâlet ve sefâhet hakkında, göz

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25, 82, 155; Âl-i İmran sûresi, 3/107; Nisâ sûresi, 4/13, 57, 122; A'râf sûresi, 7/42; Tevbe sûresi, 9/20-22, 112; ...

² Bkz.: İbrahim sûresi, 14/7.

³ Bkz.: İbrahim sûresi, 14/7.

⁴ Bkz.: Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, istiskâ 29, tefsîrû sûre (6) 1, (13) 1, (31) 2, tevhîd 4; Ahmed İbni Hanbel, el-Müsned 2/24, 52, 58, 122.

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/156; A'râf sûresi, 7/121-16; Mü'minûn sûresi, 23/60; Şuarâ sûresi, 26/47-51; Tahrîm sûresi, 66/11; Fecr sûresi, 89/27-30.

ile göründüğü gibi bir idam-ı ebedîdir, bütün mahbubâtından ve mevcudâttan bir firâk-ı lâyezâlidir. Elbette ve elbette hiç şüphe kalmaz ki: En bahtiyar odur ki; sabır içinde şükretmek¹ ve hapis müddetinden tam istifade ederek Nur'ların dersini alarak, istikamet dairesinde imanına ve Kur'an'a hizmete çalışmaktadır.

Ey zevk ve lezzete müptelâ insan! Ben yetmiş beş yaşında, binler tecrübe ve hüccetlerle ve hâdiselerle aynelyakân bildim ki:

Hakiki zeuk ve elemcisiz lezzet ve kedersiz sevinç ve hayattaki saadet, yalnız imandadır ve iman hakikatleri dairesinde bulunur. Yoksa dünyevî bir lezzette çok elemeler var. Bir üzüm tânesini yedirir, on tokat vurur gibi, hâyatın lezzetini kaçırır.

Ey hapis musibetine düşen bîçâreler! Madem dünyانız ağlıyor ve hayatınız acılaştı. Çalışığınız, âhiretiniz dahi ağlamasın ve hayat-ı bâkiyeniz gülsün, tatlılaşsun; hapisten istifâde ediniz. Nasıl bazen ağır şerâit altında, düşman karşısındâ bir saat nöbet, bir sene ibadet hüküme gecebilir.² Öyle de, sizin bu ağır şerâit altında her bir saat ibadet zahmeti, çok saatler olup; o zahmetleri rahmetlere çevirir.

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ³

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ⁴

Aziz, siddîk kardeşlerim,

Hapis musibetine düşenlere ve onlara merhametkârâne sadâkatle hariçten gelen erzaklarına nezâret ve yardım edenlere kuvvetli bir teselliyi “Üç Nokta”da beyan edeceğim:

Birinci Nokta: Hapiste geçen ömür günleri, her bir gün on gün kadar bir ibadet kazandırabilir.. ve fâni saatleri –meyveleri cihetîyle– mânen bâkî saatlere çevirebilir.. ve beş-on sene ceza ile milyonlar sene haps-i ebedîden kur-

¹ “Sabır içinde şükretmek” tabiri ile ilgili bkz: İbrahim sûresi, 14/5; Lokman sûresi, 31/31; Sebe sûresi, 34/19; Şûra sûresi, 42/33.

² Bkz.: Buhârî, cihâd 5, 73; Müslim, imâre 112-115, 163.

³ Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah’ın adıyla.

⁴ Allah’ın selâmi, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.

tulmaya vesile olabilir.¹ İşte ehl-i iman için bu pek büyük ve çok kıymettar kazanç şartı, farz namazını kilmak ve hapse sebebiyet veren günahlardan tevbe etmek ve sabır içinde şükretmektir. Zaten hapis, çok günahlara mânidir, meydan vermiyor.

İkinci Nokta: Zevâl-i lezzet elem olduğu gibi, zevâl-i elem dahi lezzettir. Evet herkes; geçmiş, lezzetli, safâlı günlerini düşünse, teessûf ve tahassûr elem-i mânevîsini hissedip “Eyvah!” der.. ve geçmiş, musibetli, elemlî günlerini tahattur etse, zevâlinden bir mânevî lezzet hisseder ki: “Elhamdülillâh, şükür! O belâ, sevabını bıraktı, gitti.” der. Ferah ile teneffüs eder. Demek bir saat muvakkat elem, ruhta bir mânevî lezzet bırakır ve lezzetli saat, bilâkis elem bırakır.

Madem hakikat budur.. ve madem geçmiş musibet saatleri, elemleriyle beraber mâmum ve yok olmuş.. ve gelecek belâ günleri, şimdi mâmum ve yoktur.. ve yoktan elem yok ve mâmumdan elem gelmez.

Meselâ: Birkaç gün sonra aç ve susuz olmak ihtimâlinden, bugün o niyetle mütemâdiyen ekmeğin yese ve su içse, ne derece dîvaneliktir. Aynen öyle de geçmiş ve gelecek elemli saatleri –ki hiç ve mâmum ve yok olmuşlar– şimdi düşünüp sabırsızlık göstermek ve kusurlu nefşini bırakıp, Allah’tan şekvâ etmek gibi “Of.. of..” etmek dîvaneliktir. Eğer sağa-sola, yani geçmiş ve geleceklerle sabır kuvvetini dağıtmazsa ve hâzır saatte ve güne karşı tutsa, tam kâfi gelir. Sıkıntı ondan bire iner.

Hatta şekvâ olmasın, ben bu Üçüncü Medrese-i Yûsufiye’de, birkaç gün zarfında, hiç ömrümde görmediğim maddî ve mânevî, sıkıntılı, hastalık musibetimde, husûsan Nur'un hizmetinden mahrumiyetimden gelen me'yûsiyet ve kalbî ve ruhî sıkıntılar beni ezdiği sırada, inâyât-i ilâhiye bu mezkûr hakikati gösterdi. Ben de sıkıntılı hastalığımдан ve hapsimden razı oldum. Çünkü: “Benim gibi kabir kapısında bir bîcâreye, gafletle gecebilir bir saatini, on adet ibadet saatleri yapmak büyük kârdır.” diye şükreyledim.

Üçüncü Nokta: Mahpuslara şefkatkârâne hizmetle yardım etmek ve muhtaç oldukları rızıklarını ellerine vermek ve mânevî yaralarına teselliîlerle merhem sürmekte, az bir amel ile büyük bir kazanç var. Ve dışarıdan gelen yemeklerini onlara vermek; aynı o yemek kadar, o gardiyân ve gardiyân ile beraber dahilde ve hariçte çalışanların –bir sadaka hükmünde– defter-i has-

¹ İşlediği suçtan dolayı dünyada cezalandırılmış kimse için, bunun keffaret sayılacağına dair bkz.: Buhârî, İmân 11, ahkâm 49, hudûd 8, tefsîru sâre (60) 3, menâkîbü'l-ensâr 43; Müslim, hudûd 41.

nâtına yazılır.¹ Husûsan musibetzede ihtiyar veya hasta veya fakir veya garip olsa, o sadaka-yı mâneviyenin sevabı çok ziyâdeleşir.

İşte bu kıymetli kazancın şartı, farz namazını kılmaktır. Tâ ki; o hizmeti, lillâh için olsun.

Hem bir şartı da, sadâkat ve şefkat ve sevinç ile ve minnet etmemek tarzda yardımılara koşmaktadır.

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ² ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ³
 اسْلَامٌ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَّكَاتُهُ أَبْدًا دَائِمًا⁴

Ey hapis arkadaşlarım ve din kardeşlerim,

Size; hem dünya azabından, hem âhiret azabından kurtaracak bir haki-kati beyan etmek kalbime ihtar edildi. O da şudur:

Meselâ birisi, birinin kardeşini veya bir akrabasını öldürmüştür. Bir dakika intikam lezzetiyle bir katl, milyonlar dakika hem kalbî sıkıntı, hem hapis azabını çektiir. Ve makbulün akrabası dahi, intikam endişesiyle ve karşısında düşmanını düşünmesiyle, hayatının lezzetini ve ömrünün zevkini kaçırır. Hem korku, hem hiddet azabını çekiyor. Bunun tek bir çâresi var: O da, Kur'ân'ın emrettiği⁵ ve hak ve hakikat ve maslahat ve insaniyet ve İslâmîyet iktizâ ve teşvik ettikleri olan, barışmak ve musâlahâ etmektir.

Evet, hakikat ve maslahat sulhtur.⁶ Çünkü; ecel birdir, değişmez.⁷ O mak-tul, her hâlde ecel geldiğinden daha ziyâde kalmayacaktı. O katil ise, o ka-zâ-yı ilâhiyeye vasita olmuş.

Eğer barışmak olmazsa, iki taraf da daima korku ve intikam azabını çe-kerler. Onun içindir ki; “Üç günden fazla bir mümin diğer bir mümine küs-memek”⁸ İslâmîyet emrediyor. Eğer o katl, bir adâvetten ve bir kinli garazdan

¹ Bir hayra sebep olana, onu yapan kadar mükâfat verileceğine dair bkz.: Müslim, *imâre* 133; Tirmîzî, *ilîm* 14; Ebû Dâvûd, *edeb* 114-115; Ahmed ibni Hanbel, *el-Müsnef* 4/120, 5/273.

² Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah'ın adıyla.

³ “Hiç bir şey yoktur ki, O'nun hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (Îsrâ sûresi, 17/44)

⁴ Allah'ın selâmi, rahmeti ve bereketi; sonsuza kadar sürekli üzerinize olsun.

⁵ Bkz.: Hucurât sûresi, 49/10.

⁶ Bkz.: Bakara sûresi, 2/208; Nisâ sûresi, 4/128; Enfâl sûresi, 8/6.

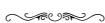
⁷ Bkz.: Nahl sûresi, 16/61; Münâfiķûn sûresi, 63/11.

⁸ Bkz.: Buhârî, *edeb* 57, 62, *isti'zân* 9; Müslim, *bîrr* 23-26.

gelmemişse ve bir münâfik o fitneye vesile olmuş ise; çabuk barışmak elzemdir. Yoksa o cüz'î musibet büyük olur, devam eder.

Eğer barışsalar ve öldüren tevbe etse ve maktule her vakit dua etse, o hâlde her iki taraf çok kazanırlar ve kardeş gibi olurlar. Bir gitmiş kardeşe bedel, birkaç dindar kardeşleri kazanır. Kaza ve kader-i ilâhiye teslim olup düşmanını affeder. Ve bilhassa madem Risâle-i Nur dersini dinlemişler, elbette mâbeynlerinde bulunan bütün küsmekleri bırakmaya, hem maslahat ve istirahat-ı şahsiye ve umumiye, hem Nur dairesindeki uhuvvet iktizâ ediyor.

Nasıl ki, Denizli hapsinde birbirine düşman bütün mahpuslar, Nur'lar dersiyle birbirlerine kardeş oldular. Ve bizim beraatimize bir sebep olup –hatta dinsizlere, serserilere de– o mahpuslar hakkında “Mâşâallah, bârekâllah” dedirtiler. Ve o mahpuslar tam teneffüs ettiler. Ben burada gördüm ki: Bir tek adamın yüzünden yüz adam sıkıntı çekip, beraber teneffüse çıkmıyorlar. Onlara zulüm olur. *Mert ve vicdanlı bir mümin, küçük ve cüz'î bir hatâ veya menfaatle yüzer zararı ehl-i imana vermez. Eğer hatâ etse, verse, çabuk tevbe etmek lâzımdır.*

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ¹ ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ²

Aziz, yeni kardeşlerim ve eski mahpuslar,

Benim kat'î kanaatim gelmiş ki; buraya girmemizin inâyet-i ilâhiye cihetinde bir ehemmiyetli sebebi sizsiniz. Yani Nur'lar tesellileriyle ve imanın hakikatleriyle sizi bu hapis musibetinin sıkıntılarından ve dünyevî çok zararlarından ve boşu boşuna gam ve hüzen ile giden hayatınızı faydasızlıktan, bâd-i hevâ zâyi olmasından ve dünyanızın ağlaması gibi âhiretinizi ağlamaktan kurtarıp tam bir teselli size vermektir.

Madem hakikat budur; elbette siz dahi, Denizli mahpusları ve Nur talebeleri gibi birbirinize karşı kardeş olmanız lâzımdır. Görüyorsunuz ki; bir bıçak içinizे girmemek ve birbirinize tecavüz etmemek için dışarıdan gelen bütün eşyanız ve yemek ve ekmeğinizi ve çorbanızı karıştırıyorlar. Size sadâkatle hizmet eden gardiyalar çok zahmet çekiyorlar. Hem siz beraber teneffüse çıkmıyorsunuz, güya canavar ve vahşi gibi birbirinize saldıracaksınız. İşte

¹ Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah'ın adıyla.

² “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (Isrâ süresi, 17/44)

şimdî sizin gibi fitrî kahramanlık damarını taşıyan yeni arkadaşlar, bu zaman-
da mânevî büyük bir kahramanlık ile heyet-i idareye deyiniz ki: “Değil elimi-
ze bıçak, belki mavzer ve rovelver verilse, hem emir de verilse, biz bu bîçâ-
re ve bizim gibi musibetzede arkadaşlarımıza dokunmayacağız. Eskiden yüz
düşmanlık ve adâvetimiz dahi olsa da, onları helâl edip hatırlarını kırmama-
ya çalışacağımıza, Kur’ân’ın ve imanın ve uhuvvet-i İslâmiyenin ve maslahâ-
timizin emriyle ve işradıyla karar verdik.” diyerek, bu hapsi bir mübarek ders-
hâneye çeviriniz.

Leyle-i Kadir’de İhtar Edilen Bir Mesele-i Mühimme

(On Üçüncü Söz’ün İkinci Makamı’nın Zeyli)

Evvelâ: Leyle-i Kadir’de kalbe gelen pek uzun ve geniş bir hakikate pek
kısaca bir işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Nev-i beşer, bu son Harb-i Umumi’nin eşedd-i zulüm ve istibdadıyla.. ve
merhametsiz tahrîbatıyla.. ve bir düşmanın yüzünden yüz mâsumu perişan
etmesiyle ve mağlûpların dehşetli meyusiyetleriyle.. ve galiplerin dehşetli te-
lâş ve hâkimiyetlerini muhafaza ve büyük tahrîbatlarını tâmir edememelerin-
den gelen dehşetli vicdan azaplarıyla.. ve dünya hayatının bütün bütün fâni
ve muvakkat olması ve medeniyet fantaziyelerinin aldatıcı ve uyutucu olma-
sı umuma görünmesiyle.. ve fitrat-ı beşeriyyedeki yüksek istidadatın, mahiyet-i
insaniyesinin umumî bir surette dehşetli yaralanmasıyla.. ve gaflet ve dalâle-
tin, en sert, sağır olan tabiatın Kur’ân’ın elmas kılıcı altında parçalanmasıyla..
ve gaflet ve dalâletin en boğucu, aldatıcı, en geniş perdesi olan siyasetin rûy-u
zeminde pek çirkin, pek gaddârâne hakikî sureti görünmesiyle.. ve elbette hiç-
bir şüphe yok ki, şimalde, garpte, Amerika’da emareleri göründüğüne binaen,
nev-i beşerin mâşuk-u mecazîsi olan hayat-ı dünyeviyesi böyle çirkin ve geçi-
ci olmasından, fitraten beşerin hakikî sevdigi ve aradığı hayat-ı bâkiyeyi bü-
tün kuvvetyle arayacak... ve elbette, hiç şüphe yok ki, bin üç yüz altmış sene-
de her asırda üç yüz elli milyon şâkirdi bulunan ve her hükmüne ve dâvâsına
milyonlar ehl-i hakikat tasdikle imza basan ve her dakikada milyonlar hâfızla-
rin kalbinde kudsiyetle bulunup lisانlarıyla besere ders veren ve hiçbir kitapta
emsâli bulunmayan bir tarzda beşer için hayat-ı bâkiyeyi ve saadet-i ebediyeyi
mujde verip bütün beşerin yaralarını tedavi eden Kur’ân-ı Mucizü'l-Beyân’ın
siddetli, kuvvetli ve tekrarlı binler âyâtiyla belki sarıhan ve işareten on binler

defa dâvâ edip, haber verip, sarsılmaz kat’î delillerle, şüphe götürmez hadsiz hüccetlerle hayat-ı bâkiyeyi kat’iyetle müjde ve saadet-i ebediyeyi ders vermesi.. elbette nev-i beşer bütün aklını kaybetmezse ve maddî ve mânevî bir kıyâmet başlarında kopmazsa; İsveç, Norveç, Finlandiya ve İngiltere’nin Kur’ân’ı kabule çalışan meşhur hatipleri ve din-i hakkı arayan Amerika’nın çok ehemmiyetli dinî cemiyeti gibi, rûy-u zeminin kitaları ve hükümetleri, Kur’ân-ı Mucizü'l-Beyân’ı arayacaklar ve hakikatlerini anladıktan sonra bütün ruh u canlarıyla sarılacaklar. Çünkü bu hakikat noktasında katyeni Kur’ân’ın misli yoktur ve olamaz ve hiçbir şey bu mucize-i ekberin yerini tutamaz.

Sâniyen: Madem Risale-i Nur o mucize-i kübrânın elinde bir elmas kılıç hükmünde hizmetini göstermiş ve en muannit düşmanları teslime mecbur etmiş. Hem kalbi, hem ruhu, hattâ hissiyatı tam tenvir edecek ve ilâclarını verecek bir tarzda hazine-i Kur’âniye’nin dellâlılığını yapan ve ondan başka me’hzâz ve mercii olmayan bir mucize-i mâneviyesi bulunan Risale-i Nur o vazifeyi yapıyor ve aleyhinde dehşetli propagandalara ve gayet muannit zindiklara tam galebe çalmış ve dalâletin en sert kuvvetli kalesi olan tabiatı, “*Tabiat Risalesi*”yle parça parça etmiş ve gafletin en kalın ve boğucu ve geniş daire-i âfâkında ve fennin en geniş perdelerinde Asâ-yı Mûsa’daki Meyvenin Altıncı Meselesi ve Birinci ve İlkinci, Üçüncü ve Sekizinci Hüccetleriyle gayet parlak bir tarzda gafleti dağıtıp nur-u tevhidi göstermiş.

Meyve Risalesi’nden¹ Altıncı Mesele

(Risale-i Nur'un çok yerlerinde izahî ve kat’î hadsiz hüccetleri bulunan iman-ı billâh rüknünün binler külli burhanlarından bir tek burhana kısaca bir işaretettir.)

Kastamonu'da lise talebelerinden bir kısmı yanına geldiler. “Bize Hâlik’ımızı tanittır, muallimlerimiz Allah’tan bahsetmiyorlar.” dediler.

Ben dedim:

– “*Sizin okuduğunuz fenlerden her fen, kendi lisân-ı mahsusuya mütemâdiyen Allah’tan bahsedip Hâlik’i tanittırıyorlar. Muallimleri değil, onları dinleyiniz!*

♦Meselâ, nasıl ki mükemmel bir eczâhâne ki her kavanozunda harika ve hassas mızanlarla alınmış hayattar macunlar ve tiryaklar var. Şüphesiz gayet maharetli ve kimyager ve hakîm bir eczacıyı gösterir.

¹ Meyve Risalesi, On Birinci Şua’dır.

Öyle de küre-i arz eczahânesinde bulunan dört yüz bin çeşit nebâtât ve hayvanât kavanozlarındaki zîhayat macunlar ve tiryaklar cihetile, bu çarşidaiki eczahâneden ne derece ziyyade mükemmel ve büyük olması nisbetinde – okuduğunuuz *fenn-i tip mikyasıyla* – küre-i arz eczahâne-i kûbrâsının eczacısı olan Hakîm-i Zülcelâl'i hatta kör gözlere de gösterir, tanittır.

♦Hem meselâ, nasıl bir harika fabrika ki binler çeşit çeşit kumaşları basit bir maddeden dokuyor. Şeksiz, bir fabrikatörü ve maharetli bir makinisti tanittır.

Öyle de küre-i arz denilen yüz binler başlı, her başında yüz binler mükemmel fabrika bulunan bu seyyar makine-i rabbâniye, ne derece bu insan fabrikasından büyükse, mükemmelse o derecede –okuduğunuuz *fenn-i makinne mikyasıyla* – küre-i arzin ustasını ve sahibini bildirir ve tanittır.

♦Hem meselâ, nasıl ki gayet mükemmel bin bir çeşit erzak, etrafından celp edip içinde muntazaman istif ve ihmâr edilmiş depo ve iâşe ambarı ve dükkân; şeksiz, bir fevkâlâde iâşe ve erzak mâlikini ve sahibini ve memurunu bildirir.

Öyle de bir senede yirmi dört bin senelik bir dairede muntazaman seyahat eden ve yüz binler ve ayrı ayrı erzak isteyen tâifeleri içine alan ve seyahatiyle mevsimlere uğrayıp, baharı bir büyük vagon gibi binler ayrı ayrı taamlarla doldurarak, kışta erzakı tükenen bîçare zîhayatlara getiren ve küre-i arz denilen bu rahmânî iâşe ambarı ve bu sefine-i sübâhiye ve bin bir çeşit cihâzâti ve malları ve konserve paketleri taşıyan bu depo ve dükkân-ı rabbâni, ne derece o fabrikadan büyük ve mükemmel ise –okuduğunuuz veya okuyacağınız *fenn-i iâşe mikyasıyla* – o kat'iyette ve o derecede küre-i arz deposunun sahibini, mutasarrifini, müdebberini bildirir; tanittır, sevdirir.

♦Hem nasıl ki dört yüz bin millet içinde bulunan ve her milletin istediği erzakı ayrı ve istimâl ettiği silâhı ayrı ve giydiği elbisesi ayrı ve tâlimatı ayrı ve terhisatı ayrı olan bir ordunun mucizekâr bir kumandanı, tek başıyla bütün o ayrı ayrı milletlerin ayrı ayrı erzaklarını ve çeşit çeşit eslihalarını ve elbiselerini ve cihâzâtlarını, hiçbirini unutmayarak ve şaşırımayarak verdiği o acîb ordu ve ordugâh; şüphesiz, bedâhetle o harika kumandanı gösterir, takdîrkârâne sevdirir.

Aynen öyle de zemin yüzünün ordugâhında ve her baharda yeniden silâh altına alınmış bir yeni ordu-yu sübâhânde nebâtât ve hayvanât milletlerinden dört yüz bin nev'in çeşit çeşit elbise, erzak, esliha, tâlim, terhisleri gayet mükemmel ve muntazam ve hiçbirini unutmayarak ve şaşırımayarak bir tek Kumandan-ı Âzam tarafından verilen küre-i arzin bahar ordugâhi, ne derece mezkûr insan ordu ve ordugâhından büyük ve mükemmel ise –sizin okuya-

cağınız *fenn-i askerî mikyasıyla*— dikkatli ve akı başında olanlara o derece küre-i arzin Hâkim’ini ve Rabb’ini ve Müdebbir’ini ve Kumandan-ı Akdes’ini hayretler ve takdislerle bildirir ve tahmid ve tesbihle sevdirir.

♦Hem nasıl ki bir harika şehirde milyonlar elektrik lâmbaları hareket ederek her yeri gezerler. Yanmak maddeleri tükenmiyor bir tarzdaki elektrik lâmbaları ve fabrikası; seksiz, bedâhetle elektriği idare eden ve seyyar lâmbaları yapan ve fabrikayı kuran ve iştîâl maddelerini getiren bir mucizekâr ustayı ve fevkâlâde kudretli bir elektrikçiyi hayretler ve tebriklerle tanittırır, yaşınlar ile sevdirir.

Aynen öyle de bu âlem şehrinde dünya sarayının damındaki yıldız lâmbaları, bir kısmı —kozmoğrafyanın dediğine bakılsa— küre-i arzdan bin defa büyük ve top güllesinden yetmiş defa süratli hareket ettikleri hâlde intizamını bozmuyor, birbirine çarpmıyor, sönmüyor, yanmak maddeleri tükenmiyor. Okuduğunuz kozmoğrafyanın dediğine göre küre-i arzdan bir milyon defadan ziyade büyük ve bir milyon seneden ziyade yaşayan ve bir misafîrhâne-i rahmâniyede bir lâmba ve soba olan güneşimizin yanmasının devamı için her gün küre-i arzin denizleri kadar gazyağı ve dağları kadar kömür veya bin arz kadar odun yiğinları lâzımdır ki sönmesin. Ve onu ve onun gibi ulvî yıldızları gazyaşsız, odunsuz, kömûrsüz yandıran ve söndürmeyecek ve beraber ve çabuk gezdiren ve birbirine çarptırmayan bir nihâyetsiz kudreti ve saltanati, ışık parmaklarıyla gösteren bu kâinat şehr-i muhteşemindeki dünya sarayının elektrik lâmbaları ve idareleri ne derece o misalden daha büyük, daha mükemmeldir. O derecede —sizin okuduğunuz veya okuyacağınız *fenn-i elektrik mikyasıyla*— bu meşher-i âzam-ı kâinatın Sultan’ını, Münevvar’ını, Müdebbir’ini, Sâni’ini, o nurânî yıldızları şahit göstererek tanittırır; tesbihatla, takdisatla sevdirir, perestiş ettirir.

♦Hem meselâ, nasıl ki bir kitap bulunsa ki bir satırında bir kitap ince yazılmış ve her bir kelimesinde ince kalemlle bir sûre-i Kur’âniye yazılmış, ga-yet mânîdâr ve bütün meseleleri birbirini teyid eder ve kâtibini ve müellifini fevkâlâde meharetlî ve iktidarlı gösteren bir acîb mecmua; seksiz, gündüz gibi kâtip ve musannifini kemâlâtiyla, hünerleriyle bildirir, tanittır. ، ¹^{مَا شَاءَ اللَّهُ ،} ^{كَبَرَ كَبَرَ اللَّهُ}² cümleleriyle takdir ettirir.

¹ “Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!”

² Allah hayır ve bereketini artırsın.

Aynen öyle de bu kâinat kitab-ı kebîri ki; bir tek sayfası olan zemin yüzünde ve bir tek forması olan baharda, üç yüz bin ayrı ayrı kitaplar hükümdeki üç yüz bin nebâti ve hayvanî tâifeleri beraber, birbiri içinde, yanlışsız, hatasız, karıştırmayarak, şaşırmayarak, mükemmel, muntazam ve bazen ağaç gibi bir kelimedede bir kasideyi ve çekirdek gibi bir noktada bir kitabın tamam bir fihristesini yazan bir kalem işlediğini gözümüzle gördüğümüz bu nihâyetsiz mânidâr ve her kelimesinde çok hikmetler bulunan şu mecmûa-yı kâinat ve bu mücessem kur'ân-ı ekber-i âlem, mezkûr misaldeki kitaptan ne derece büyük ve mükemmel ve mânidâr ise o derecede –sizin okuduğunuz *fenn-i hikmeti'l-eşa ve mektepte bilfiil mübâşeret ettiğiniz fenn-i kîraat ve fenn-i kitâbet, geniş mikyaslarıyla ve dürbün gözleriyle*– bu kitab-ı kâinatın nakâşını, kâtibini hadsiz kemâlâtıyla tanittır.¹ **سُبْحَانَ اللَّهِ أَكْبَرُ**¹ cümlesiyle bildirir, **اللَّهُمَّ تَكْدِيلُكَ لِي**² takdisiyle tarif eder,³ **اللَّهُمَّ إِنِّي أَنَا مُنْذُنٌ لِّلَّهِ**² senâlarıyla sevdirir.

İşte bu fenlere kıyasen üzeren funûndan her bir fen, geniş mikyasıyla ve hususi aynasıyla ve dürbünlü gözüyle ve ibretli nazarıyla bu kâinatın Hâlik-ı Zülcelâl'ini esmâısıyla bildirir; sıfâtını, kemâlâtını tanittır.

İşte bu muhteşem ve parlak bir burhan-ı vahdâniyet olan mezkûr hücceti ders vermek içindir ki Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan çok tekrar ile en ziyade رَبُّ الْأَرْضَ⁴ âyetleriyle خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ⁵ ve السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ⁴ imizi bize tanıtıyor” diye o mektepli gençlere dedim.

Onlar dahi tamamıyla kabul edip tasdik ederek: “Hadsiz şükür olsun Rabbimiz'e ki tam kudsî ve ayn-ı hakikat bir ders aldık. Allah senden razı olsun!” dediler.

Ben de dedim:

– “*İnsan, binler çeşit elemeler ile müteellim ve binler nevi lezzetler ile mütelezziz olacak bir zîhayat makine.. ve gayet derece aczîyle beraber hadsiz, maddî, mânevî düşmanları.. ve nihâyetsiz fakriyle beraber had-*

¹ Sadece büyülüklükte değil hiçbir konuda eşî ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

² Allah'i bütün eksiklerden tenzih ederim.

³ “Bütün hamdler, övgüler Allah'adır.”

⁴ “Göklerin ve yerin Rabbi” (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; ...)

⁵ “Gökleri ve yeri yaratanan...” (En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; ...)

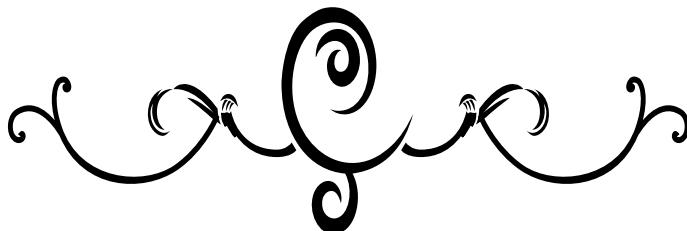
siz, zâhirî ve bâtinî ihtiyaçları bulunan.. ve mütemâdiyen zeval ve firak tokatlarını yiyan bir bîcare mahlûk iken, birden iman ve ubûdiyetle böyle bir Padişah-ı Zülcelâl'e intisap edip bütün düşmanlarına karşı bir nokta-yı istinad.. ve bütün hâcâtına medar bir nokta-yı istimdat bularak, herkes mensup olduğu efendisinin şerefiyle, makamıyla iftihar ettiği gibi; o da böyle nihâyetsiz Kâdîr ve Rahîm bir Padişah'a iman ile intisap etse ve ubûdiyetle hizmetine girse ve ecelin idam ilânını kendi hakkında terhis tezkeresine çevirse ne kadar memnun ve minnettar ve ne kadar müteşekkirâne iftihar edebilir, kıyas ediniz.”

O mektepli gençlere dediğim gibi musibetzede mahpuslara da tekrar ile derim:

— “O’nu tanıyan ve itaat eden zindanda dahi olsa bahtiyardır. O’nu unutan saraylarda da olsa zindandadır, bedbahttır!

Hatta bir bahtiyar mazlum, idam olunurken bedbaht zâlimlere demiş: ‘Ben idam olmuyorum. Belki terhis ile saadete gidiyorum. Fakat ben de siz idam-ı ebedî ile mahkûm gördüğümden sizden tam intikamımı alıyorum.’ ¹ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ² diyerek sürûr ile teslim-i ruh eder.”

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمٌ لَنَا إِلَّا مَا عَلَمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

¹ “Allah’tan başka ilâh yoktur.” (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

² “Sübhânsın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

Hüve Nüktesi

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ¹ ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ²
السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَّكَاتُهُ أَبْدًا دَائِمًا³

Cök aziz ve siddik kardeşlerim,

Kardeşlerim.. 'قُلْ هُوَ اللَّهُ أَكَدْ⁵ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ'⁴ deki lafzında, yalnız madâ cihette bir seyahat-i hayâliye-i fikriyede hava sayfasının mütâlaasıyla ani bir sûrette görünen bir zarif nükte-i tevhidde, meslek-i îmâniyenin hadsiz derece kolay ve vücûb derecesinde sühûletli bulunmasını; ve şirk ve dalâletin mesleğinde hadsiz derecede müşkûlâtlı, mümteni binler muhâl bulunduğunu müşâhede ettim. Gayet kısa bir işaretle, o geniş ve uzun nükteyi beyan edeceğim.

Evet; nasıl ki bir avuç toprak, üzericalıklere nöbetle saksılık eden kabında, eger tabiata, esbâba havale edilse, lâzım gelir ki; ya o kaptâ küçük mik-yasta üzericalık, belki çiçekler adedince mânevî makineler, fabrikalar bulunsun veya o parçacık topraktaki her bir zerre, bütün o ayrı ayrı çiçekleri, muhtelif hâsiyetleriyle ve hayattar cihâzâtiyla yapmalarını bilsin. Âdetâ bir ilâh gibi hadsiz ilmi ve nihayetsiz iktidarı bulunsun.

Aynen öyle de: Emir ve irâdenin bir arşî olan havanın, rüzgârin her bir parçası ve bir nefes ve tırnak kadar olan هُوَ lafzındaki havada, küçük mik-yasta bütün dünyada mevcut telefonların, telgrafların, radyoların ve hadsiz ve muhtelif konușmaların merkezleri, santralleri, âhize ve nâkileleri bulunsun ve o hadsiz işleri beraber ve bir anda yapabilsin. Veyahut o هُوَ 'daki havanın, belki unsur-u havanın her bir parçasının her bir zerresi, bütün telefoncular ve ayrı ayrı umum telgrafçıları ve radyo ile konuşanlar kadar mânevî şâhsiyetleri ve kabiliyetleri bulunsun ve onların umum dillerini bilsin ve aynı zamanda

¹ Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah'ın adıyla.

² "Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (Îsrâ sâresi, 17/44)

³ Allah'ın selâmi, rahmeti ve bereketi; sonsuza kadar sürekli üzerinize olsun.

⁴ "Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur." (Bakara sâresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sâresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sâresi, 4/87; ...)

⁵ "De ki: O, Allah'tır, gerçek İlahıtır ve Birdir." (İhlâs sâresi, 112/1)

başka zerrelerde bildirsin, neşretsın. Çünkü bilfiil o vaziyet kısmen görünüyor ve havanın bütün eczasında o kabiliyet var. İşte ehl-i küfrün ve tabiyyûn ve maddîyyûnların mesleklerinde değil bir muhâl, belki zerreler adedince muhâller ve imtinâlar ve müşkülâtlar âşıkâre görünüyor.

Eğer Sâni-i Zülcelâl'e verilse, hava bütün zerrâtiyla onun emirber nefesi olur. Bir tek zerreinin, muntazam bir tek vazifesi kadar kolayca hadsiz külli vazifelerini Hâlik'inin izniyle ve kuvvetiyle ve Hâlik'a intisap ve istinad ile ve Sâni'inin cilve-i kudreti ile bir anda, şimşek suratinde ve **هُوَ** telâffuzu ve havanın temevvüci sühûletinde yapılır. Yâni, kalem-i kudretin hadsiz ve hârika ve muntazam yazılarına bir sayfa olur. Ve zerreleri o kalemin uçları ve zerrelerin vazifeleri dahi, kalem-i kaderin noktaları bulunur. Bir tek zerreinin hareketi derecesinde kolay çalışır.

İşte ben **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ¹** ve **قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ²** deki hareket-i fikriye ile seyahatimde, hava âlemini temâşâ ve o unsurun sayfasını mütâlaa ederken, bu mücîmel hakikati tam vâzîh ve mufassal aynelyakîn müşâhede ettim ve **هُوَ** lafzında, havasında böyle parlak bir bürhân ve bir lem'a-yı vâhidîyet bulunduğu gibi, mânâsında ve işaretinde gayet nûrânî bir cilve-i ehadiyet ve çok kuvvetli bir hüccet-i tevhid ve **هُوَ** zamirinin mutlak ve müphem işaretî, hangi zâta bakıyor?" işaretine bir karîne-i taayyün o hüccette bulunması içindir ki, hem Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, hem ehl-i zikir; makam-ı tevhidde bu kudsî kelimeyi çok tekrar ederler diye ilmelyakîn ile bildim.

Evet, meselâ: Bir nokta beyaz kâğıtta, iki-üç nokta konulsa karıştığı ve bir adam, muhtelif çok vazifeleri beraber yapmasıyla şaşıracağı ve bir küçük zîhayata, çok yükler yüklenmesiyle altında ezildiği ve bir lisan ve bir kulak, aynı anda müteaddit kelimelerin beraber çıkışması ve girmesi intizamını bozup karışacağı hâlde, aynelyakîn gördüm ki: **هُوَ** anahtarî ile ve pusulasıyla fikren seyahat ettiğim hava unsurunda her bir parçası, hattâ her bir zерresi içine muhtelif binler noktalar, harfler, kelimeler konulduğu veya konulabileceği hâlde, karışmadığını ve intizamını bozmadığını...

Hem ayrı ayrı pek çok vazifeler yaptığı hâlde, hiç şaşırmadan yapıldığını ve o parçaya ve zerreye, pek çok ağır yükler yüklentiği hâlde, hiç zaaf göstermeyerek, geri kalmışarak intizam ile taşıdığını..

¹ "Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmrân sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

² "De ki: O, Allah'tır, gerçek İlahı ve Birdir." (İhlâs sûresi, 112/1)

Hem binler ayrı ayrı kelime, ayrı ayrı tarzda, mânâda o küçük kulak ve lisanlara kemâl-i intizamla gelip, çıkış, hiç karışmayarak, bozulmayarak o küçük kulaklığa girip, o gayet incecik lisanlardan çıktıığı ve o her zerre ve her parçacık, bu acıb vazifeleri görmekle beraber kemâl-i serbestiyet ile cezbedârâne hâl dili ile ve mezkûr hakikatin şehâdeti ve lisaniyla **فَلِإِلٰهٖ إِلَّا هُوَ مُوَلَّةُ الْأَحَدٍ¹** deyip gezer ve firtinaların ve şimşek ve berk ve gök gürültüsü gibi havayı çarpışırıcı dalgalar içerisinde, intizamını ve vazifelerini hiç bozmuyor ve şaşırıyor. Ve bir iş diğer bir işe mâni olmuyor... Ben aynelyakîn müşâhede ettim.

Demek, ya her bir zerre ve her bir parça havada nihayetsiz bir hikmet ve nihayetsiz bir ilmi, irâdesi ve nihayetsiz bir kuvveti, kudreti ve bütün zerrâta hâkim-i mutlak bir hâssaları bulunmak lâzımdır ki, bu işlere medar olabilisin. Bu ise, zerreler adedince muhâl ve bâtildir. Hiçbir şeytan dahi bunu hatırlaya getiremez.

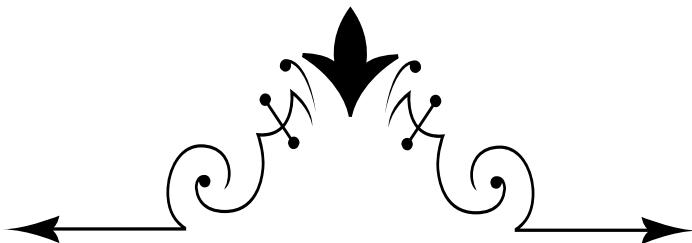
Öyle ise, bu sayfa-yı havanın hakkalyakîn, aynelyakîn, ilmelyakîn derecesinde bedâhetle Zât-ı Zülcelâl'in hadsiz gayr-i mütenâhî ilmi ve hikmetle çâlistıldığı kalem-i kudret ve kaderin mütebeddel sayfası ve bir levh-i mahfuzun âlem-i tagayyürde ve mütebeddel şuûnâtında bir levh-i mahv, isbat nâmında yazar-bozar tahtası hükmündedir.

İşte hava unsurunun yalnız nakl-i asvât vazifesinde mezkûr cilve-i vahdâniyet'i ve mezkûr acâibi gösterdiği ve dalâletin hadsiz muhâliyetini izhar ettiği gibi; unsur-u havâînin, sâir ehemmiyetli vazifelerinden biri de elektrik, câzibe, dâfia, ziyâ gibi sâir letâifin naklinde şaşırmadan muntazaman, asvât naklindeki vazifeyi gördüğü aynı zamanda bu vazifeleri dahi gördüğü; aynı zamanında bütün nebâtât ve hayvanâta teneffüs ve telkih gibi hayatı lüzumu bulunan levâzîmâtı kemâl-i intizam ile yetiştiriyor. Emir ve irâde-i ilâhiyenin bir arşı olduğunu kat'î bir sûrette isbat ediyor ve serseri tesadüf ve kör kuvvet ve sağır tabiat ve karışık, hedefsiz esbâb ve âciz, câmid, cahil maddeler bu sayfa-yı havâîyenin kitâbetine ve vazifelerine karışması hiçbir cihetle ihtmâl ve imkâni bulunmadığını aynelyakîn derecesinde isbat ettiğini kat'î kanaat getirdim.

¹ “De ki: O, Allah'tır, gerçek İlahıtır ve Birdir.” (İhlâs süresi, 112/1)

فُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ² لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ¹ ve her bir zerre ve her bir parça lisân-ı hâl ile dediklerini bildim ve bu anahtarları ile havanın maddî cihetindeki bu acâibi gördüğüm gibi, hava unsuru da bir olarak âlem-i misâl ve âlem-i mânâya bir anahtar oldu.

(Mütebakisi şimdilik yazdırılmadı. Umuma binler selâm.)

¹ “Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur.” (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmrân sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

² “De ki: O, Allah’tır, gerçek İlahtır ve Birdir.” (İhlâs sûresi, 112/1)

On Dördüncü Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرِّكَابُ أَحْكَمَتْ أَيَّاْتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ^١

(Kur’ân-ı Hakîm’in ve Kur’ân’ın müfessir-i hakîkisi olan hadîs’in bir kısım yüksek ve ulvî hakâikine çıkmak için teslim ve inkiyâdi noksan olan kalblere yardım edecek basamaklar hükmünde o hakikatlerin bir kısım nazîrelerine işaret edeceğiz ve hâtimesinde bir ders-i ibret ve bir sırrı inâyet beyân edilecek. O hakikatlerden haşır ve kıyâmet’in nazîreleri, Onuncu Söz’de, bilhassa Dokuzuncu Hakikat’inde zikredildiği için tekrara lüzum yoktur. Yalnız sâir hakikatlerden nümunе olarak “Beş Mesele” zikrederiz.)

[Beş Mesele]

Birincisi

Meselâ: “خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سَيَّةِ أَيَّامٍ^٢” Altı günde gökleri ve yerleri yarattı.” demek olan; hem, belki bin ve elli bin sene gibi uzun zamandan ibaret olan eyyâm-ı Kur’âniye ile insan dünyası ve hayvan âlemi altı günde yaşayacağına işaret eden hakikat-i ulviyesine kanaat getirmek için, birer gün hükmünde olan her bir asırda, her bir senede, her bir günde Fâtır-ı Zülcelâl’ın halkettiği seyyâl âlemleri, seyyâr kâinatları, geçici dünyaları, nazar-ı şuhûda gösteriyoruz. Evet, güya, insanlar gibi dünyalar dahi, birer misafirdir. Her mevsimde Zât-ı Zülcelâl’ın emriyle âlem dolar, boşalar.

¹ “Elif, Lâm, Râ. Bu öyle bir Kitaptr ki âyetleri en kesin delillerle desteklenmiş, sonra da güzelce açıklanmış, tam hüküm ve hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan Hakîm ve Habîr tarafından gönderilmiştir.” (Hûd sûresi, 11/1)

² A’râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4.

İkincisi

Meselâ:

وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ¹
 وَكُلُّ شَيْءٍ أَخْصَصِنَا فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ²
 لَا يَغْرِبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ
 وَلَا أَضْعَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبُرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ³

gibi âyetlerin ifade ettikleri ki: “Bütün eşya, bütün ahvâliyle, vücûda gelmeden ve geldikten sonra ve gittikten sonra yazılıdır ve yazılır ve yazılıyor.” demek olan hakikat-i âliyesine kanaat getirmek için nakkâş-ı Zülcelâl, rûy-u zeminin sayfasında, her mevsimde, bâhusus baharda değişirdiği nihayetsiz muntazam mahlûkatın fîhrîste-i vücutlarını, tarihçe-i hayatlarını, desâtir-i hareketlerini; çekirdeklerinde, tohumlarında, köklerinde mânevî bir sûrette derc ve muhafaza ettiğini ve zevâlden sonra semerelerinde aynen kalem-i kaderiyle, mânevî bir tarzda basit tohumcuklarında yazdığını, hattâ her geçici baharda, yaşı-kuru ne varsa, mahdut zerreçikler ve kemikler hükmünde olan tohumlarda, ölmüş odunlarda, kemâl-i intizam ile muhafaza ettiğini nazar-ı şuhûda gösteriyoruz. Güya her bir bahar, bir tek çiçek gibi, gayet muntazam ve mevzûn olarak, zeminin yüzüne bir Cemîl ve Celîl’în eliyle takılıp koparılıyor; konup kaldırılıyor. Hakikat böyle iken, beşerin en acîb bir dalâleti budur ki; kader kaleminin sayfası olan levh-i mahfuz’uñ, yalnız bir cilve-i aksi olarak, fîhrîste-i sanat-ı rabbâniye olup, ehl-i gafletin lisânında tabiat denilen bu kitâbet-i fitriyeyi, bu nakş-ı sanatı, bu müñfail misdar-ı hikmeti, tabiat-ı müessire diyerek masdar ve fâil telâkki etmesidir.

أَيْنَ الثَّرَى مِنَ الْتُّرَى⁴ Hakikat nerede! Ehl-i gafletin telâkkileri nerede!

¹ “Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.” (En’âm sûresi, 6/59)

² “Velhâsil her bir şeyi, apaçık bir Kitap’ta sayıp döken Biz’iz.” (Yâsîn sûresi, 36/12)

³ “O (gaybaları bilen) öyle bir zattru ki O’nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitapta (Levh-i Mahfûzda) bulunmasın.” (Sebe sûresi, 34/3)

⁴ Süreyyâ yıldızı nerede, yeryüzü nerede?! (Aralarında ne kadar fark var!) Bkz.: el-Kannûci, Ebcedü'l-ulûm 3/244; ez-Zürkânî, Menâhilü'l-îrfân 2/109, 310.

Üçüncüsü

Meselâ; hamele-i arş ve yer ve göklerin melâike-i müekkelleri ve sâir bir kısım melekler hakkında Muhibir-i Sâdîk'ın tasvir ettiği, meselâ: kırk binler başlı, her başında kırk binler lisan ve her lisanda kırk binler tarzda tesbihât ettilerini¹ ve intizam ve külliyet ve vüs'at-i ubûdiyetlerini ifâde eden hakikate çıkmak için, şuna dikkat et ki, Zât-ı Zülcelâl:

سُبْحَانَ السَّمَاوَاتِ السَّبْعَ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ²

إِنَّا سَحَرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحُونَ³

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ⁴

gibi âyetlerle tasrih ediyor ki: Mevcûdâtin en büyüğü ve küllisi dahi, kendi külliyyetine göre ve azametine münâsip bir tarzda tesbihât ettiğini gösteriyor ve öyle de görünüyor. Evet bir bahr-i müsebbih olan şu semâvâtın kelimâtı tesbihîyesi; güneşler, aylar, yıldızlar olduğu gibi, bir tayr-ı müsebbih ve hâmid olan şu zeminin dahi elfâz-ı tahmîdiyesi; hayvanlar, nebatlar ve ağaçlardır. Demek her bir ağaçın, her bir yıldızın cüz'î birer tesbihâti olduğu gibi, zeminin de ve zeminin her bir kitasının da ve her bir dağ ve derenin de ve ber ve bahrinin de ve göklerin her bir feleğinin de ve her bir burcunun da birer tesbih-i küllisi vardır. Şu binler başları olan zeminin, her başında yüz binler lisansı bulunan ve her lisanda yüz bin tarzda tesbihât ççeklerini, tahmidât meyvelerini, âlem-i misâlde tercümanlık edip gösterecek ve âlem-i ervâhda temsil edip ilân edecek, ona göre elbette bir melek-i müekkeli vardır.

Evet, müteaddit eşya bir cemaat şekline girse, bir şahs-ı mânevîsi olacaktır. Eğer o cemiyet, imtizaç edip ittihat şeklini alsa, onu temsil edecek bir şahs-ı mânevîsi, bir nevi rûh-u mânevîsi ve vazife-i tesbîhiyesini görecek bir melek-i müekkeli olacaktır, işte bak, misâl olarak bu Barla ağzının, şu dağ lisânının bir muazzam kelimesi olan bu odamızın önündeki çınar ağacına bak, gör: Ağacın, şu üç başının her başında kaç yüz dal dilleri var ve her dilde, bak;

¹ Bkz.: et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/156; Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/547, 740, 742, 747, 3/868; İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an* 3/62.

² “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder.” (İsrâ sûresi, 17/44)

³ “Biz (sabah akşam) kendisile zikir ve ibadet etmeleri için dağları Dâvud'un hizmetine râm etmişik.” (Sâd sûresi, 38/18)

⁴ “Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik.” (Ahzâb sûresi, 33/72)

kaç yüz, mevzûn ve muntazam meyve kelimeleri var ve her meyvede, dikkat et; kaç yüz kanatlı mevzûn tohumcuk harfleri, emr-i kün feyekûn^e mâlik Sâni-i Zülcelâl'ine ne kadar belîg bir medih ve fasîh bir tesbih ettiğini, gördüğün gibi; ona müekkel melek dahi, ona göre âlem-i mânâda müteaddit diller ile tesbihâtını temsil ediyor ve hikmeten öyle olmak gerektir.

Dördüncüsü

Meselâ:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ^۲
وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلْمَحُ الْبَصَرِ^۳، وَتَحْنُنُ أَقْرَبَ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ^۴
تَعْرُجُ الْمَلِئَكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةً^۵

gibi âyetlerin ifâde ettikleri hakikat-i ulviyesine ki, Kâdir-i mutlak, o derece sühhület ve süratle ve muâlecesiz ve mübâşeretsiz eşyayı halkeder ki, yalnız sîrf bir emir ile icad eder gibi görünüyor, fehmediliyor. Hem o Sâni-i Kadîr, nihayet derecede masnûâta karîb olduğu hâlde, masnûât nihayet derecede ondan baîddir. Hem nihayetsiz kibriyâsiyla beraber, gayet cüz'i ve hakîr umûru dahi, ehemmiyetle tanzim ve hüsn-ü sanattan hariç bırakmıyor. İşte bu hakikat-i Kur'âniye'nin vücûduna, mevcudatta meşhûd sühhület-i mutlaka içinde intizâm-ı ekmel şehâdet ettiği gibi, gelecek temsil dahi, onun sırr-ı hikmetini gösterir.

Meselâ: —**وَلِلّهِ الْمَثُلُ الْأَعْلَى**^۶ — Sâni-i Zülcelâl'in esmâ-yı hüsnâsından Nur isminin bir kesif aynası hükmünde olan güneşin emr-i rabbânî ve teshir-i ilâhî ile mazhar olduğu vazifeler, şu hakikati fehme takrib eder. Şöyled ki:

Güneş ulviyetiyle beraber bütün şeffaf ve parlak şeylere nihayet derecede yakın, belki onların zatlarından onlara daha yakın olduğu, cilvesiyle ve timsâliyle ve tasarrufa benzer çok cihetlerle onları müteessir ettiği hâlde, o şef-

¹ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da oluverir.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmrân sûresi, 3/47, 59; Enâm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

² “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen oluverir...” (Yâsin sûresi, 36/83)

³ “Kiyametin olmuş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa bir anda) olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

⁴ “Biz ona şahdamarından daha yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16).

⁵ “Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arşına; miktarı ellî bin sene olan bir günde yükselsiler.” (Meâric sûresi, 70/4)

⁶ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

faf şeyler ise, binler sene ondan uzaktırlar. Onu hiçbir vecihle müteessir edemezler; kurbiyet dâvâ edemezler.

Hem o güneş, her şeffaf bir zerreye, hattâ ziyâsi nereye girmiş ise, orada hazır ve nâzır gibi olduğu o zerrenin kabiliyet ve rengine göre güneşin aksi ve bir nevi timsâli görünmesiyle anlaşılır.

Hem güneşin azamet-i nûraniyeti derecesinde ihâtası, nüfuzu ziyâdeleşir. Nûrâniyet azametindendir ki, en küçük ufak şeyler, ondan gizlenip kaçamazlar. Demek azamet-i kibriyâsi, cüz’i ve ufak şeyleri, nûrâniyet sırrıyla hârice atmak değil; bilâkis daire-i ihâtasına alıyor. Hem güneşi, mazhar olduğu cilvelerde ve vazifelerde farz-ı muhâl olarak fâil-i muhtar farz etsek, o derece sühûlet ve sürat ve vüs’at içinde, zerredden, katreden, deniz yüzünden seyyârâtâ kadar izn-i ilâhî ile öyle işliyor ki, şu tasarrufât-ı azîmeyi yalnız bir mahz-ı emir ile yapar, tahayyül edilebilir. Zerre ile seyyâre, emrine karşı müsavidirler. Deniz yüzüne verdiği feyzi, zerre de kabiliyetine göre kemâl-i intizam ile verir.

İşte, semâ denizinin yüzünde ziyâdâr bir kabarcık ve Kâdir-i Mutlak’ın “Nur” isminin cilvesine kesif bir aynacık olan şu güneşin, bilmüşâhede şu hâkikatin üç esâsının nûmûnelerine mazhar olduğunu görüyoruz. Elbette güneşin nur ve harareti, ilim ve kudretine nisbeten toprak gibi kesif hükmünde; “Nûru’n-nûr, Münevveru’n-nûr, Mukaddiru’n-nûr” olan Zât-ı Zülcelâl, her şeye, ilim ve kudreTİyle nihayetsiz yakın ve hâzır ve nâzır; ve eşya, O’ndan ga-yet uzak olduğuna; hem o derece külfetsiz, muâlecesiz, sühûletle işleri yapar ki; yalnız mahz-ı emrin sürat ve sühûletiyle icad eder gibi anlaşıldığına; hem hiçbir şey, cüz’i-külli, küçük-büyük; daire-i kudretinden hârice çıkmadığına ve kibriyâsi ihâta ettiğine şuhûd derecesinde bir yakîn-i îmânı ile îmân ederiz ve îmân etmek gerektir.

Beşinciisi

وَمَا قَدَرُوا اللَّهُ حَقًّا قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْصَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَاتٌ¹

¹ den tut,

tâ’ye kadar.. وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحْوِلُ بَيْنَ الْمُرْءَ وَقَلْبِهِ²

¹ “Ama onlar, Allah’ın kudret ve azametini hakkıyla takdir edemediler, O’na lâyik ta’zîmi göstermediler. Hâlbuki bütün bir dünya kiyâmet günü O’nun avucunda, gökler âlemi de büükümüş olarak elinin içindedir.” (Zümer sûresi, 39/67)

² “Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini örter).” (Enfâl sûresi, 8/24)

hem¹ 'الله خالق كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ' den tut,
 tâ² 'يَعْلَمُ مَا يُسْرِونَ وَمَا يَعْلَمُونَ' e kadar..

hem³ 'خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ' dan tut,
 tâ⁴ 'وَالله خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ' e kadar..

hem⁵ 'مَا شَاءَ الله لَا قُوَّةَ إِلَّا بِالله' den tut,
 tâ⁶ 'وَمَا شَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الله' ya kadar..

hudûd-u azamet-i rubûbiyeti ve kibriyâ-yı ulûhiyyeti tutmuş olan Ezel, Ebed Sultan’ı, şu âciz ve nihayetsiz zaif ve nihayetsiz fakir ve nihayetsiz muhtaç ve yalnız cüz’î bir ihtiyacı ile, îcada kabiliyeti olmayan zaif bir kisb ile mücehhez benîâdem’e karşı şedid şikâyât-ı Kur’âniye’si ve azîm tehdidâti ve müdhiş vâdileri⁷ ne hikmete binâendir ve ne vecihle tevfik edilir; ne sûretle münâsip dûşer? demek olan derin ve yüksek hakikate kanaat getirmek için şu gelecek iki temsile bak:

✓ *Birinci Temsil:* Meselâ; şâhâne bir bağ var ki, nihayetsiz meyvedâr ve çiçekdâr masnû’lar içinde bulunuyorlar. Ona nezaret etmek için pek çok hademeler tâyin edilmiş. Bir hizmetkârin vazifesi dahi, yalnız o bağa yayılacak ve içilecek suyun mecrâsındaki deliğin kapağını açmaktadır. Ve şu hizmetkâr ise, tembellik etti, deliğin kapağını açmadı. O bağın tekemmüluâne halel geldi veya hut kurudu. O vakit Hâlik’in sanat-ı rabbâniyesinden ve Sultân’ın nezâret-i şâhânesinden ve ziyâ ve hava ve toprağın hizmet-i bendegânesinden başka bütün hademelerin, o sersemden şekvâya hakları vardır. Zira, hizmetlerini akîm bıraktı veya zarar verdi.

✓ *Ikinci Temsil:* Meselâ; cesîm bir sefîne-i sultâniyede, âdi bir adam

¹ “Her şeyi yaratatan Allah’tır. Her şey O’nun tasarruf ve yönetimindedir.” (Zümer süresi, 39/62)

² “(Bilmiyorlar mı ki Allah) onların gizlediklerini de bilir, açıkladıklarını da?” (Bakara süresi, 2/77; Hûd süresi, 11/5; Nahl süresi, 16/23)

³ “Gökleri ve yeri yaratatan...” (En’âm süresi, 6/1, 73; A’râf süresi, 7/54; Tevbâ süresi, 9/36; Yûnus süresi, 10/3; ...)

⁴ “Sizi de yaptığınız şeyleri de yaratatan Yüce Allah’tır.” (Sâffât süresi, 37/96)

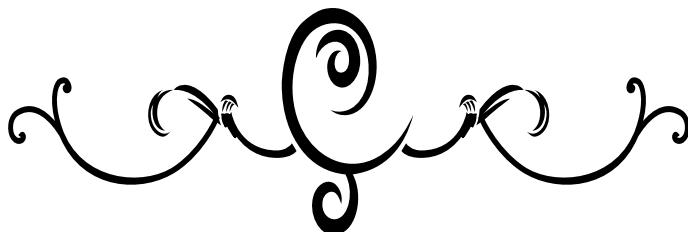
⁵ “Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış! O’ndan başka gerçek güç ve kuvvet sahibi yoktur.” (Kehf süresi, 18/39)

⁶ “Allah dilemediğe, siz dileyemezsiniz.” (Dehr süresi, 76/30)

⁷ Bkz.: Bakara süresi, 2/39, 161, 257; Âl-i İmran süresi, 3/4, 10, 12, 56, 90, 91, 116; Nisâ süresi, 4/56, 168; Mâide süresi, 5/10, 36, 73; ...

cüz'î vazifesini terk etmesiyle, bütün gemideki vazifedârların netâic-i hide-mâtına halel getirdiğinden ve bazı da mahvettiğinden, bütün o vazifedârlar nâmına gemi sahibi ondan şedit şikâyet eder. Kusur sahibi ise, diyemez ki: "Ben bir âdi adamım, ehemmiyetsiz ihmaliinden şu siddete müstehak değilim." Çünkü; tek bir adem, hadsiz ademleri intâç eder. Fakat vücûd kendine göre semere verir. Çünkü; bir şeyin vücûdu, bütün şerâit ve esbâbin vücûduna mütevakkif olduğu hâlse; o şeyin ademi ve intifâsı, tek bir şartın intifâsıyla, tek bir cüzün ademiyle netice itibarıyla mün'adim olur. Bundandır ki: "*Tahrip, tamirden pek çok defa eshel olduğu*" bir düstûr-u müteârifé hükmüne geçmiştir. Madem küfür ve dalâlet, tuğyân ve ma'siyet esasları, inkârdır ve reddir; terkdir ve adem-i kabuldür. Süret-i zâhiriyede ne kadar müsbet ve vücûdlu görünse de, hakikatte intifâdir, ademdir. Öyle ise, cinâyet-i sâriyedir. Sâir mevcudatın netâic-i amellerine halel verdiği gibi esmâ-yı ilâhiyenin cilve-i cemâllerine perde çeker.

İşte bu hadsiz şikâyete hakları olan mevcudat nâmına o mevcudatın Sultan'ı, şu âsi beşerden azîm şikâyet eder. Ve etmesi, ayn-ı hikmettir. Ve o âsi, şiddetli tehdidâta elbette müstehaktır ve dehşetli vaîdlere, bilâ-şüphe sezâdır.

Hâtime

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَمَا الْحَيَاةُ إِلَّا مَتَاعٌ الْعُرُورٌ¹

(Gafil Kafaya Bir Tokmak ve Bir Ders-i İbrettir.)

Ey gaflete dalıp ve bu hayatı tatlı görüp ve âhireti unutup, dünyaya talip bedbaht nefsim! Bilir misin neye benzersin? Deve kuşuna: Avcıyı görür, uçamıyor.. başını kuma sokuyor, tâ avcı onu görmesin.. koca gövdesi dışarda, avcı görür. Yalnız o, gözünü kum içinde kapamış görmez.

Ey nefis! Şu temsile bak, gör; nasıl dünyaya hasr-ı nazar, aziz bir lezzeti elîm bir eleme kalbeder.

Meselâ şu karyede (Yani Barla'da) iki adam bulunur. Birisinin yüzde doksan dokuz ahbâbi İstanbul'a gitmişler, güzelce yaşıyorlar. Yalnız bir tek burada kalmış, o dahi oraya gidecek. Bunun için şu adam İstanbul'a müştâktır, orayı düşünür, ahbâba kavuşmak ister. Ne vakit ona denilse: "Oraya git!" sevinip gülerek gider.

İkinci adam ise, yüzde doksan dokuz dostları buradan gitmişler. Bir kısmı mahvolmuşlar. Bir kısmı ne görür, ne de görünür yerlere sokulmuşlar. Perişan olup gitmişler zanneder. Şu bîcâre adam ise, bütün onlara bedel yalnız bir misafire ünsiyet edip teselli bulmak ister. Onunla o elîm âlâm-ı firakı kapamak ister.

Ey nefis! Başta Habîbullah, bütün ahababın kabrin öbür tarafındadırlar. Burada kalan bir-iki tane ise, onlar da gidiyorlar. Ölümden ürküp, kabirden korkup, başını çevirme! Merdâne kabre bak, dinle, ne talep eder! Erkekçesine ölümün yüzüne gül, bak, ne ister! Sakın gafil olup ikinci adama benzeme!

Ey nefsim! Deme: "Zaman değişmiş, asır başkalaşmış, herkes dünyaya dalmış, hayata perestîş eder, derd-i maîsetle sarhoştur." Çünkü ölüm değişmiyor, firak bekâya kalbolup başkalaşmıyor. Acz-i beşerî, fakr-ı insanî değişmiyor, ziyâdeleşiyor. Beşer yolculuğu kesilmiyor, sürat peydâ ediyor.

¹ "Bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir." (Âl-i Imran sûresi, 3/185).

Hem deme: "Ben de herkes gibiyim." Çünkü; herkes sana kabir kapısına kadar arkadaşlık eder. Herkesle musibette beraber olmak demek olan tescilli ise, kabrin öbür tarafında pek esassızdır.

Hem kendini başboş zannetme! Zira, şu misafirhâne-i dünyada nazarı hikmetle baksan hiçbir şeyi nizamsız, gayesiz göremezsin. Nasıl sen nizamsız, gayesiz kalabilirsin? Zelzele gibi vâkıalar olan şu hâdisât-ı kevniye, tesadüf oyunçağı değiller.

Meselâ zemine nebatât ve hayvanât envâından giydirilen birbiri üstünde, birbiri içinde, gayet muntazam ve gayet münakkaş gömlekler, baştan aşağıya kadar gayelerle, hikmetlerle müzeyyen, mücehhez olduklarını gördüğün ve gayet âlî gayeler içinde kemâl-i intizam ile meczup mevlevî gibi devredip dönürmesini bildiğin hâlde, nasıl oluyor ki, küre-i arzin; benâdemden, bâhusus ehl-i imandan beğenmediği bir kısım etvâr-ı gafletin siklet-i mânevîyesinden, omuz silkmeye benzeyen zelzele gibi^{1(Hâsiye)} mevt-âlûd hâdisât-ı hayatıyesini – bir mülhidin neşrettiği gibi – gayesiz, tesâdüff zannederek bütün musîbetzelerin elîm zâyiâtını bedelsiz, hebâen-mensûr gösterip müthiş bir yeise atarlar. Hem büyük bir hata, hem büyük bir zulüm ederler.

Belki öyle hâdiseler bir Hakîm-i Rahîm'in emriyle, ehl-i imanın fâni malîni, sadaka hükmüne çevirip ibkâ etmektir ve kûfrân-ı nimetten gelen günahlara keffârettir.

Nasıl ki bir gün gelecek, şu musahhar zemin; yüzünün zîneti olan âsâr-ı beşeriyyeyi şirk-âlûd, şükûrsüz görüp, çirkin bulur. Hâlik'ın emriyle, büyük bir zelzele ile bütün yüzünü siler, temizler. Allah'ın emriyle ehl-i şirk cehenneme döker, ehl-i sükre: "Haydi, cennete buyurun." der.

---

^{1(Hâsiye)} Izmir'in zelzelesi münasebetiyle yazılmıştır.

On Dördüncü Söz’ün Zeyli

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا رُزِّلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا • وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا • وَقَالَ
الْإِنْسَانُ مَا لَهَا • يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا • بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى
لَهَا • يَوْمَئِذٍ يَضْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيَرْوَا أَعْمَالَهُمْ • فَمَنْ يَعْمَلْ
مِنْ قَالَ ذَرْهَ خَيْرًا يَرَهُ • وَمَنْ يَعْمَلْ مِنْ قَالَ ذَرْهَ شَرًّا يَرَهُ¹

Şu süre, katyeni ifade ediyor ki: Küre-i arz, hareket ve zelzele-sinde vahy ve ilhamı mazhar olarak emir tahtında depreniyor. Bazen de titriyor.

(Mânevî ve ehemmiyetli bir cânipten, şimdiki zelzele münâsebetiyle altı-yedi cüz’î suâle karşı, yine mânevî ihtar yardımıyla cevapları kalbe geldi. Tafsîlen yazmak kaç defa niyet ettimse de izin verilmeli. Yalnız icmâlen kısacık yazılacak.)

Birinci Suâl: Bu büyük zelzelenin maddî musibetinden daha elîm, mânevî bir musibeti olarak, şu zelzelenin devamından gelen korku ve me'yûsiyet, ekser halkın ekser memlekette gece istirahatını selbederek, dehşetli bir azap vermesi nedendir?

Yine mânevî cevap: Şöyleden denildi ki: Ramazan-ı şerîfin teravih vaktinde kemâl-i neşe ve sürür ile sarhoşçasına gayet heveskârâne şarkıları ve bazen kızların sesleriyle, radyo ağızıyla bu mübarek merkez-i İslâmîyet'in her köşesinde câzibedârâne işittirilmesi, bu korku azabını netice verdi.

İkinci Suâl: Niçin gâvurların memleketlerinde bu semâvî tokat başları-na gelmiyor? Bu bîcâre Müslümanlara iniyor?

Elcevap: Büyük hatalar ve cinâyeler, te'hir ile büyük merkezlerde; ve küçük cinâyeler tacil ile küçük merkezlerde verildiği gibi; mühim bir hikme-

¹ “Yer o müşhiş depremiyle sarsıldığı zaman.. ve yer bağırdakı ağırlıkları çıkardığı zaman.. insan şaşkınlığı: “Ne oluyor buna!” dediği zaman.. İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. İşte o gün bölgeler hâlinde insanlar, kabirlerinden çırpıb Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. Zerre ağırlığında hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığında şer yapan da onu bulur.” (Zılzâl sûresi, 99/1-8)

te binâen, ehl-i küfrün cinâyeterlerinin kîsm-ı âzamı, mahkeme-i kübrâ-yı haşre te'hir edilerek, ehl-i îmânın hataları, kısmen bu dünyada cezası verilir.¹(Hâsiye)

Üçüncü Suâl: Bazı eşhâsin hatasından gelen bu musibet bir derece memlekette umumî şekele girmesinin sebebi nedir?

Elcevap: Umumî musibet, ekseriyetin hatasından ileri gelmesi cihetiyle, ekser nâsin o zâlim eşhâsin harekâtına fiilen veya iltizâmen veya iltihâken ta-raftar olmasına mânen iştirak eder, musibet-i âmmeye sebebiyet verir.

Dördüncü Suâl: Madem bu zelzele musibeti, hataların neticesi ve kef-fâretü'z-zünûbdur. Masumların ve hatasızların o musibet içinde yan-ması nedendir? Adâletullah nasıl müsaade eder?

Yine mânevi cânipten elcevap: Bu mesele sîrr-ı kadere taalluk ettiği için, Risale-i Kader'e havale edip yalnız burada bu kadar denildi:

وَأَنْتُمْ فِتْنَةٌ لَا تُصِيبُنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً² Yâni: "Bir belâ, bir musibet-ten çekiniz ki; geldiği vakit yalnız zâlimlere mahsus kalmayıp mâsum-ları da yakar."

Su âyetin sırrı şudur ki: Bu dünya bir meydan-ı tecrübe ve imtihadır ve dâr-ı teklif ve mücâhededir. İmtihan ve teklif, iktizâ ederler ki, hakikatler per-delî kalıp, tâ müsâbaka ve mücâhede ile Ebûbekir'ler, âlâ-yı illiyîne çiksinlar ve Ebûcehil'ler, esfel-i sâfilîne girsinler. Eğer masumlar, böyle musibetlerde sağlam kalsaydilar, Ebûcehil'ler, aynen Ebûbekir'ler gibi teslim olup, mücâ-hede ile mânevî terakki kapısı kapanacaktı ve sırr-ı teklif bozulacaktı.

Madem, mazlum, zâlim ile beraber musibete düşmek hikmet-i ilâhiyece lâ-zîm geliyor. Acaba o bîçâre mazlumların rahmet ve adâletten hisseleri nedir?

Bu suâle karşı cevaben denildi ki: O musibetteki gazab ve hiddet içinden, onlara bir rahmet cilvesi var. Çünkü; o masumların fâni malları, onların hakkında sadaka olup, bâki bir mal hükmüne geçtiği gibi, fâni hayatları da-hi, bir bâki hayatı kazandıracak derecede bir nevi şehâdet hükmünde olarak, nisbeten az ve muvakkat bir meşakkat ve azaptan büyük ve dâimî bir kazancı kazandıran bu zelzele, onlar hakkında ayn-ı gazab içinde bir rahmettir.

¹(Hâsiye) Hem, Rus gibi olanlar, mensûh ve tahrif edilmiş bir dîni terk etmekle, hak ve ebe-di ve kabil-i nesh olmayan bir dîne ihânet etmek derecesinde gayretullahâ dokunmadığın-dan, zemin şimdilik onları bırakıp bunlara hiddet ediyor.

² Enfâl süresi, 8/25.

Besinci Suâl: Âdil ve Rahîm, Kadîr ve Hakîm, neden hususî hatalara hususî ceza vermeyip, koca bir unsuru musallat eder. Bu hâl cemâl-i rahmetine ve şumûl-ü kudretine nasıl muvâfîk dûşer?

Elcevap: Kadîr-i Zülcelâl, her bir unsura çok vazifeler vermiş ve her bir vazifede çok neticeler verdiriyor. Bir unsurun bir tek vazifesinde, bir tek neticesi çırkin ve şer ve musibet olsa da, sâir güzel neticeler, bu neticeyi de güzel hükmüne getirir. Eğer bu tek çırkin netice vücûda gelmemek için, insana karşı hiddete gelmiş o unsur, o vazifeden men edilse; o vakit, o güzel neticeler adedince hayırlar terk edilir ve lüzumlu bir hayatı yapmamak, şer olması hayatıyle, o hayırlar adedince şerler yapılır. Tâ bir tek şer gelmesin gibi; gayet çırkin ve hilâf-ı hikmet ve hilâf-ı hakikat bir kusurdur. Kudret ve hikmet ve hakikat, kusurdan münezehâtlar.

Madem bir kısım hatalar, unsurları ve arzı hiddete getirecek derecede bir şumûlü isyandır ve çok mahlukatın hukukuna bir tahkirli tecavüzdür. Elbette o cinâyeten fevkâlâde çırkinliğini göstermek için, koca bir unsura, külli vazifi içinde “Onları terbiye et!” diye emir verilmesi ayn-ı hikmettir ve adâlettir ve mazlumlara ayn-ı rahmettir.

Altıncı Suâl: Zelzele, küre-i arzin içinde inkılâbât-ı mâdeniyenin neticesi olduğunu ehl-i gaflet işâa edip, âdetâ tesâdüfî ve tabîî ve makatsız bir hâdise nazarıyla bakarlar. Bu hâdisenin mânevî esbâbını ve neticelerini görmüyorlar; tâ ki intibâha gelsinler. Bunların istinad ettiği maddenin bir hakikati var mıdır?

Elcevap: Dalâletten başka hiçbir hakikati yoktur. Çünkü: Her sene elli milyondan ziyâde münakkas, muntazam gömlekleri giyen ve değiştiren küre-i arzin üzerinde binler envâin bir tek nev'i olan, meselâ; sinek tâifesinden hadisiz efrâdından bir tek ferdin yûzer âzâsından bir tek uzvu olan kanadının kasد ve irâde ve meşiet ve hikmet cilvesine mazhariyeti ve ona lâkayt kalmaması ve başıboş bırakmaması gösteriyor ki, değil hadsiz zîsuurun beşiği ve anası ve mercii ve hâmisi olan koca küre-i arzin ehemmiyetli efâl ve ahvâli, belki hiçbir şeyi –cüz’i olsun, külli olsun– irâde ve ihtiyar ve kasd-ı ilâhî hâricinde olmaz. Fakat, Kadîr-i mutlak, hikmetinin muktezasıyla zâhir esbâbı tasarrufatına perde ediyor. Zelzeleyi irâde ettiği vakit, bazen de bir mâdeni harekete emredip, ateşlendiriyor. Haydi, madenî inkılâbât dahi olsa, yine emir ve hikmet-i ilâhî ile olur; başka olamaz.

Meselâ: Bir adam bir tüfek ile birisini vurdu. Vuran adama hiç bakılmasa, yalnız fişekteki barutun ateş alması noktasına hasr-ı nazar edip, bîçâre maktû-

lün büsbütün hukukunu zâyi etmek; ne derece belâhet ve divaneliktir. Aynen öyle de; Kadîr-i Zülcelâl'in musahhar bir memuru, belki bir gemisi, bir tayyâresi olan küre-i arzin içinde bulunan ve hikmet ve irâde ile iddihar edilen bir bombayı, "Ehl-i gaflet ve tuğyânı uyandırmak için ateşlendir!" diye olan emr-i rabbânîyi unutmak ve tabiata sapmak, hamâkatın en eşneidir.

✓ *Altıncı Suâlin Tetimmesi ve Hâsiyesi*: Ehl-i dalâlet ve ilhad, mesleklerini muhafaza ve ehl-i îmânın intibahlarına mukabele ve mümânaât etmek için, o derece garib bir temerrûd ve acîb bir hamâkat gösteriyorlar ki, insanı insâniyetten pişman eder.

Meselâ: Bu âhirde beşerin bir derece umumiyet şeklini alan zulümlü, zulümâtlı isyanından, kâinat ve anâsır-ı külliye kızdıklarından ve Hâlik-ı arz ve semâvât dahi, değil hususî bir rubûbiyet, belki bütün kâinatın, bütün âlemlerin Rabbi ve Hâkim'i haysiyetiyle, külli ve geniş bir tecelli ile kâinatın hey'et-i mecmuasında ve rubûbiyetin dâire-i külliyesinde nev-i insanı uyandırmak ve dehşetli tuğyânından vazgeçirmek ve tanımak istemedikleri Kâinat Sultâni'nı tanıtmak için emsâlsiz, kesilmeyen bir su, hava ve elektrikten; zelzeleyi, firtınayı ve Harb-i Umumî gibi umumî ve dehşetli âfâti, nev-i insanın yüzüne çarparak onunla hikmetini, kudretini, adâletini, kayyûmiyetini, irâdesini ve hâkimiyetini pek zâhir bir sûrette gösterdiği hâlse; insan sûretinde bir kısım ahmak şeytanlar ise, o külli işârât-ı rabbâniyeve terbiye-i ilâhiyeye karşı eblehâne bir temerrûd ile mukabele edip diyorlar ki: "Tabiattır; bir mâdenin patlamasıdır, tesâdüfidir. Güneşin harareti elektrikle çarpmasıdır ki, Amerika'da beş saat bütün makineleri durdurmuş ve Kastamonu vilayeti cevvinde ve havasında semayı kızartmış, yangın sûretini vermiş." diye mânâsız hezeyânlar ediyorlar.

Dalâletten gelen hadsiz bir cehâlet ve zindikadan neşet eden çirkin bir temerrûd sebebiyle bilmiyorlar ki: Esbâb yalnız birer bahânedirler, birer perdedirler. Dağ gibi bir çam ağacının cihâzâtını dokumak ve yetiştirmek için bir köy kadar yüz fabrika ve tezgâh yerine küçükçe çekirdeği gösterir: "İşte bu ağaç bundan çıkmış." diye Sâni'inin o çamdağı gösterdiği bin mucizâti inkâr eder misillü bazı zâhirî sebepleri irâe eder. Hâlik'in ihtiyar ve hikmet ile işlenen pek büyük bir fiil-i rubûbiyetini hiçe indirir. Bazen gayet derin ve bilinmez ve çok ehemmiyetli bin cihette de hikmeti olan bir hakikate fennî bir nâm takar. Güya o nâm ile mâhiyeti anlaşıldı, âdileşti, hikmetsiz, mânâsız kaldı.

İşte gel! Belâhet ve hamâkatın nihayetsiz derecelerine bak ki: Yüz sayfa ile tarif edilse ve hikmetleri beyan edilse ancak tamamıyla bilinmeyecek derin ve

geniş bir hakikat-i meçhûleye bir nâm takar; malum bir şey gibi: "Bu budur." der. Meselâ: Güneşin bir maddesi, elektrikle çarpmasıdır. Hem birer irâde-i külliye ve birer ihtiyar-ı âmm ve birer hâkimiyet-i nev'yenin unvanları bulunan ve "âdetullah" nâmıyla yâdedilen fitri kanunların birisine, hususî ve kasdî bir hâdise-i rubûbiyeti ircâ eder. O ircâ ile, onun nisbetini irâde-i ihtiyâriyeden keser; sonra tutar tesadüfe, tabiata havale eder. Ebûcehil'den ziyâde muzaaf bir echeliyet gösterir. Bir neferin veya bir taburun zaferli harbini, bir nizam ve kanun-u askeriyyeye isnad edip; kumandanından, padişahından, hükümetinden ve kasdî harekâtta alâkasını keser misillü âsî bir divâne olur.

Hem, meyvedâr bir ağacın bir çekirdekten icadı gibi, bir tırnak kadar bir odun parçasından çok mucizâlı bir usta, yüz okka muhtelif taamları, yüz arşın muhtelif kumaşları yapsa; bir adam o odun parçasını gösterip dese: "Bu işler, tabiî ve tesâdüffî olarak bundan olmuş." O ustânın hârika sanatlarını, hünerlerini hiçe indirse, ne derece bir hamâkattır. Aynen öyle de...

Yedinci Suâl: Bu hâdise-i arziye, bu memleketin ahâli-i İslâmiyesi'ne bakması ve onları hedef etmesi, ne ile anlaşılıyor ve neden Erzincan ve İzmir taraflarına daha ziyâde ilişiyor?

Elcevap: Bu hâdise, hem şiddetli kısta, hem karanlıklı gecede, hem dehşetli soğukta, hem Ramazan'ın hürmetini tutmayan bu memlekete mahsus olması; hem tahribatından intibâha gelmediklerinden, hafifçe gafilleri uyandırmak için, o zelzelenin devam etmesi gibi çok emârelerin delâletiyle, bu hâdise ehl-i îmâni hedef edip, onlara bakıp, namaza ve niyaza uyandırmak için sarıyor ve kendisi de titriyor.

Bîçâre Erzincan gibi yerlerde daha ziyâde sarsmasının iki vechi var:

Biri: Hataları az olmak cihetile, temizlemek için tâcil edildi.

İkincisi: O gibi yerlerde kuvvetli ve hakikatî îmân muhafizleri ve İslâmiyet hâmileri az veya tam mağlûb olmak fırsatıyla, ehl-i zindikanın orada te'sirli bir merkez-i faaliyet te'sisleri cihetile en evvel oraları tokatladı ihtimâli var.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ¹

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمٌ لَّنَا إِلَّا مَا عَلَمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

¹ Hiç kimse gaybi bilemez, gaybi yalnız Allah bilir.

² "Sübâhnsin ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara süresi, 2/32)

Birinci Besinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَلَقَدْ زَيَّنَا السَّمَاءَ الدُّرْجَاتِ بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ¹

Ey kozmoğrafyanın ruhsuz meseleleriyle zihni darlaşan ve akı golzüne inen ve şu âyetin azametli sırrını, o sıkışmış zihninde yerleştiremeyen mekteb-li efendi! Şu âyetin semâsına yedi basamaklı bir merdivenle çıkılabilir. Gel, beraber çıkacağız!

Birinci Basamak

Hakikat ve hikmet ister ki; zemin gibi, semâvâtın da kendine münâsip se-keneleri bulunsun. Lisân-ı şer’îde, o ecnâs-ı muhtelifeye, “Melâike ve ruhâ-niyât” tesmiye edilir.

Evet, hakikat öyle iktizâ eder. Zira zemin, küçüklüğü ve hakaretiyle beraber zîhayat ve zîsuur mahlûklardan doldurulması ve ara sıra boşaltılıp yeniden zîsuurlarla şenlendirilmesi, işaret eder, belki tasrih eder ki; şu muhtesem burçlar sahibi, müzeyyen kasırlar hükmünde olan semâvât dahi zîsuur ve zevî'l-idrâk mahlûklarla doludur. Onlar dahi ins ve cin gibi, şu âlem sarayının seyircileri ve şu kâinat kitabının mütâlaacıları ve şu sultanat-ı rubûbiyyetin dellâllarıdır. Çünkü kâinatı had ve hesaba gelmeyen tezyinât ve mehâsin ve nukûş ile süslendirip tezin etmesi; bilbedâhe, mütefekkir istihsan edici ve mütehayyir takdir edicilerin enzârını ister. Evet, hüsün elbette bir âşık ister. Taam ise, aç olana verilir. Hâlbuki ins ve cin, şu nihayetsiz vazifeye, şu hasmetli nezârete ve şu vüs’atlı ubûdiyete karşı milyondan birisini ancak yapabilir. Demek bu nihayetsiz ve mütenevvi vezâife ve ibâdâta, nihayetsiz melâike envâî ve ruhâniyât ecnâsı lâzımdır.

¹ “Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan mermiler yaptık.” (Mülk sûresi, 67/5)

Bazı rivâyâtın işârâtiyla ve intizam-ı âlemin hikmetiyle denilebilir ki; bir kısım ecsâm-ı seyyâre, seyyârâttan tut, tâ katarâta kadar bir kısım melâike-nin merâkibidirler.¹ Onlar bunlara izn-i ilâhî ile binerler, âlem-i şehâdeti seyredip gezerler. Hem denilebilir ki; bir kısım ecsâm-ı hayvaniye, hadîste “*tuyûrun hudrun*”² tesmiye edilen cennet kuşlarından tut, tâ sineklere kadar, bir cins ervâhin tayyâreleridirler. Onlar, bunların içine emr-i Hak ile girerler, âlem-i cismâniyatı seyran edip o cesedlerdeki hâsselerin pencereleriyle cismânî mucizât-ı fitratı temâşâ ederler. Elbette kesâfetli topraktan ve kûdûretli sudan mütemâdiyen letâfetli hayatı ve nûrâniyetli zevî'l-idrâki halkeden Hâlik'in, elbette ruha ve hayatı münâsip şu nur denizinden ve hattâ zulmet bahrinden bir kısım zîsuur mahlûkları vardır. Hem çok kesretli olarak vardır. Melâike ve ruhâniyatın vücûdlarına dâir “Nokta” nâmında bir risaleme³ ve Yirmi Dokuzuncu Söz'de iki kere iki dört eder derecesinde bir kat'iyetle isbat edilmiştir. Eğer istersen ona müracaat et.

İkinci Basamak

Zemin ile gökler, bir hükümetin iki memleketi gibi birbirine alâkadardır-lar. Ortalarında ehemmiyetli irtibat ve mühim muameleler vardır. Zemine lâzım olan ziyâ, hararet ve bereket ve rahmet gibi şeyler semâdan geliyor, yâni gönderiliriyor. Vahye istinad eden bütün edyân-ı semâviyenin icmâ ile ve şuhûda istinad eden bütün ehl-i keşfin tevâtûrûyle, melâike ve ervâh semâdan zemine geliyorlar.⁴

Bundan, hisse karîb bir hads-i kat'î ile bilinir ki; sekene-i arz için, semâya çıkmak için bir yol vardır. Evet, nasıl herkesin akıl ve hayâl ve nazarı her vakit semâya gider; öyle de, ağırlıklarını bırakınca ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ veya cesedlerini çekenler ervâh-ı emvât, izn-i ilâhî ile oraya giderler. Madem hiffet ve letâfet bulanlar oraya giderler, elbette cesed-i misâlî giyen ve ervâh gibi hafif ve latîf bir kısım sekene-i arz ve hava, semâya gidebilirler.

¹ Semânin her tarafında Allah'a secede için alını koymuş bir melek olup, dört parmak sığacak kadar boş bir yer olmadığına dair bkz.: Tirmizî, zühd 9; İbni Mâce, zühd 19. Ayrıca Allah Teâlâ'nın (*celle celâlîh*), her bir damlasından bir melek yaratığı nehir için bkz.: Ebû's-Şeyh, el-Azame 2/735.

² “Yeşil kuşlar.” (Bkz.: Müslim, *imâre* 121; Tirmizî, *tefsîru sâre* (3) 19; Ebû Dâvûd, *cihâd* 25)

³ Nokta Risalesi, Mesnevî-i Nûriye'nin sonunda yer almaktadır.

⁴ Bkz.: Al-i İmrân süresi, 3/124; Hicr süresi, 15/8; Kadir süresi, 97/4.

Üçüncü Basamak

Semânenin sükût ve sükûneti ve intizam ve ittirâdi ve vüs'at ve nûrânîyeti gösterir ki; sekenesi, zeminin sekenesi gibi degiller; belki bütün ahâlisi mutîdirler. Ne emrolunsa onu işlerler.¹ Muzâhame ve münâkaşayı îcab edecek bir sebep yoktur. Zira memleket geniş, fitratları sâfi, kendileri masum, makamları sabittir. Evet, zeminde ezdâd içtimâ etmiş, eşrâr ahyâra karışmış, içlerinde münâkaşât başlamış. O sebepten ihtilâfat ve izdirâbat düşmüştür. Ve ondan imtihânât ve müsâbakât teklif edilmiş. Ve ondan terakkiyât ve tedenniyât çıkmış. Şu hakikatin hikmeti şudur ki:

Beşer, şecere-i hilkatin en son cüzü olan meyvesidir. Mâlûmdur ki, bir şeyin semeresi, en uzak, en cemiyetli, en nâzik, en ehemmiyetli căzûdür.

İşte bunun için semere-i âlem olan insan en câmi', en bedî', en âciz, en zaif ve en latîf bir mucize-i kudret olduğundan, beşiği ve meskeni olan zemin, âsumâna nisbeten maddeten küçüklüğüyle ve hakaretiyle beraber mânen ve sanaten bütün kâinatın kalbi, merkezi, bütün mucizât-ı sanatın meşheri, sergisi ve bütün tecelliyyât-ı esmâsının mazhari, nokta-yı mihrâkiyesi ve nihayetsiz faaliyet-i rabbâniyenin mahşeri ve ma'kesi ve hadsiz hallâkiyet-i ilâhiyeden, hususan nebâtât ve hayvanâtın kesretli envâ-ı sağıresinde, cevâdâne îcâdin medarı ve çarşısı ve pek geniş âhiret âlemlerindeki masnûâtın küçük mikyasına nümûneğâhi ve mensûcât-ı ebediyenin süratle işleyen tezgâhi ve menâzır-ı sermediyenin süratle değişen taklidgâhi ve besâtin-i dâimenin tohumcuklarını süratle sünbüllenâne dar ve muvakkat mezraası ve terbiyegâhi olmuştu.

İşte arzin^{2(Hâşıye)} bu azamet-i mânevîyesinden ve ehemmiyet-i san'aviyesindendir ki; Kur'ân-ı Hakîm, semâvâta nisbeten büyük bir ağacın küçük bir

¹ Bkz.: Nahl sûresi, 16/49-50; Tahrîm sûresi, 66/6.

^{2(Hâşıye)} Evet, küre-i arz, küçüklüğüyle beraber semâvâta karşı gelebilir. Çünkü; nasıl ki "Dâimî bir çeşme, vâridâtsız büyük bir gölden daha büyük" denilebilir. Hem, bir ölçek ile bir şey ölcerek başka yere nakledilen ve onun elinden geçmiş ve ona girmiş çıkışın bir mahsulâtlâ, zâhiren binler defa ölçekteki büyük ve dağ gibi bir cisimle o ölçek muvâzeneye çikalabilir. Aynen öyle de; küre-i arz, Cenâb-ı Hak onu sanatına bir meşher ve îcâdına bir mahşer ve hikmetine medâr ve kudretine mazhar ve rahmetine mezher ve cennetine mezraa ve hadsiz kâinata ve mahlükât âlemlerine ölçek ve mazi denizlerine ve gayb âlemine akrak bir çeşme hükmünde îcâd etmiş. Her sene kat kat ve katmerli yüz bin tarzda, masnû-âttan dokunmuş gömleklerini değiştirdiği ve çok defa dolup maziye boşaltarak gayb âlemine döktüğü bütün o müteceddedîl âlemleri ve arzin müteaddit gömleklerini nazara al, yâni bütün mazisini hâzır farz et; sonra yeknesak ve bir derece basit semâvâta karşı muvâzene et. Görecksin ki arz, ziyâde gelmezse, noksan da kalmaz.

İşte رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ sîrrını anla.

meyvesi hükmünde olan arzi, bütün semâvâta denk tutuyor. Onu bir kefede, bütün semâvâti bir kefede koyuyor. Mükerrerden رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ¹ der. Hem arzin şu mezkûr hikmetlerden neşet eden süratli tahavvül ve devamlı tagayyürü iktizâ eder ki, sekenesi de ona göre mazhar-ı tahavvülât olsun. Hem şu mahdut arz, hadsiz mucizât-ı kudrete mazhar olduğundandır ki, en mühim sekeneleri olan ins ve cinnin kuvâlara, sâir zîhayatlar gibi fitrî bir had ve hulkî bir kayıt konulmadığı için nihayetsiz terakki ve nihayetsiz teden niye mazhar olmuşlar. Enbiyâdan, evliyâdan tut, tâ nemrundlara, tâ şeytanlara kadar uzun bir meydan-ı imtihanları peydâ olmuştur. Madem öyledir, elbette firavunlaşmış şeytanlar, hadsiz şerâreTİyle semâya ve ehlîne taş atacaklar.

Dördüncü Basamak

Bütün âlemlerin Rabbi ve Müdebbir'i ve Hâlik'i olan Zât-ı Zülcelâl'in, ahkâmları ayrı ayrı pek çok nâmları ve unvanları ve esmâ-yı hüsnâ'sı vardır. Meselâ: Ashâb-ı Nebî safında küffara karşı muharebe etmek için melâikele-ri göndermesini² iktizâ eden hangi isim ve unvan ise, o isim ve unvan iktizâ eder ki; melâike ile şeyâtîn ortasında muharebe bulunsun ve ahyâr-ı semâviyyîn ve eşrâr-ı arzin mâbeynlerinde mübâreze olsun. Evet, küffârin nüfus ve enfâsları kabza-yı kudretinde olan Kadîr-i Zülcelâl, bir emir ile, bir sayha ile onları mahvetmiyor. Rubûbiyet-i âmme unvanıyla, Hakîm ve Müdebbir ismiyle bir meydan-ı imtihan ve mübâreze açıyor. –Temsilde hatâ olmasın– görüyoruz ki: Nasıl ki bir padişahın daire-i hükûmeti itibariyla ayrı ayrı pek çok unvanları, isimleri bulunur. Meselâ: daire-i adliye onu "Hâkim-i Âdil" nâmiyla yâd eder. Daire-i askeriye onu "Kumandan-ı Âzam" nâmiyla bilir. Daire-i meşîhât onu "Halife" ismiyle zikreder. Daire-i mülkiye onu "Sultân" nâmiyla tanır. Muâî ahâli ona "Merhametkâr Padişah" derler. Âsi insanlar ona "Kahhâr Hâkim" derler. Daha bunlara kıyas et. İşte bazı vakit oluyor ki, bütün ahâli O'nun elinde olan o Padişah-ı Âlî; aciz, zelil bir âsiyi bir emir ile idam etmiyor. Belki Hâkim-i Âdil ismiyle onu mahkemeye gönderir. Hem muktedir, hem sâdik bir memurunu taltife liyâkatını biliyor. Fakat hususî ilmiyle, hususî telefonuyla onu taltif etmiyor. Belki haşmet-i saltanat ve tedbir-i

¹ "Göklerin ve yerin Rabbi" (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; ...)

² Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/124, 125; Enfâl sûresi, 8/9, 10, 12. Ayrıca bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-MüsneD* 1/379; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/72; İbni Sa'd, *et-Tabakâti'l-kübrâ* 2/16.

hükûmet unvanıyla mükâfata istihkakını teşhir etmek için bir meydan-ı müsa-baka açar. Vezirine emreder, ahâliyi temâşâya davet eder. Bir istikbâl-i siyâsî yapırır. Muhteşem bir imtihan-ı ulvî neticesinde bir mecmâ-ı âlide onu tâtil eder. Liyâkatini ilân eder. Daha başka cihatleri bunlara kıyas et...

İşte –¹ **إِلَهُ الْمُتَّلِّ الْأَعْلَى** Ezel, Ebed Sultânî'nın pek çok esmâ-yı hüsna'sı vardır. Tecelliyyât-ı celâliye ve tezahürât-ı cemâliye ile pek çok şuûnâti ve unvanları vardır. Nur ve zulmet, yaz ve kış, cennet ve cehennemin vücûdunu iktizâ eden isim ve unvan ve şe'ni ise; kanun-u tenâsûl, kanun-u müsabaka, kanun-u teavün gibi pek çok umumî kanunlar misilli, kanun-u mübârezelerin dahi bir derece tâmimini isterler. Kalb etrafındaki ilhamât ve vesveselerin mübârezelerinden tut, tâ semâ âfâkında melâike ve şeytanların mübârezesine² kadar o kanunun şümûlünü iktizâ eder.

Beşinci Basamak

Madem arzdan semâya gidip gelmek var; semâdan arza inip çıkmak oluyor. Ehemmiyetli levâzîmat-ı arziye, oradan gönderiliyor. Ve madem ervâh-ı tayyibeler semâya gidiyorlar. Elbette ervâh-ı habîse dahi, ahyârı taklîden semâvât memleketine gitmeğe teşebbüs edecekler. Çünkü; vücutça letâfet ve hiffetleri var. Hem, şüphesiz tard ve reddedilecekler. Çünkü; mâhiyetçe şerâret ve nuhûsetleri vardır. Hem, bilâ-şek velâ-süphe, şu muamele-i mühimmenin, şu mübâreze-i mâneviyeden, âlem-i şehâdette bir alâmeti, bir işaretî bulu-nacaktır. Çünkü; saltanat-ı rubûbiyetin hikmeti iktizâ eder ki, zîsuur için, bâhusus en mühim vazifesi müşâhede ve şehâdet ve dellâllik ve nezaret olan insan için, tasarrufât-ı gaybiyenin mühimlerine bir işaret koysun, birer alâmet bırak-sın. Nasıl ki, nihayetsiz bahar mucizâtına yağmuru işaret koymuş ve havârik-ı sanatına esbâb-ı zâhiriyeyi alâmet etmiş; tâ âlem-i şehâdet ehlini işhâd etsin. Belki, o acîb temâşâya, umum ehl-i semâvât ve sekene-i arzin enzâr-ı dikkat-lerini celbetsin. Yâni o koca semâvâtı, etrafında nöbettarlar dizilmiş, burçları tezyin edilmiş bir kale hükmünde, bir şehir sûretinde gösterip haşmet-i rubûbiyetini tefakkür ettirsin. Madem şu mübâreze-i ulviyeden ilânı, hikmeten lâzım-dır; elbette ona bir işaret vardır. Hâlbuki hâdisât-ı cevviye ve semâviye içinde şu ilâna müناسip hiçbir hâdise görünmüyor. Bundan daha ensebi yoktur. Zira

¹ “En yüce sıfatlar Allah’ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² Bkz.: Tirmîzî, *tefsîru sûre* (2) 36; en-Nesââ, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/305; İbni Hibbân, *es-Sahîh* 3/278; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 8/417.

yüksek kalelerin muhkem burçlarından atılan mancınıklar ve işaret fişeklerine benzeyen şu hâdise-i necmiye, bu recm-i şeytana ne kadar enseb düşüğü bedâheten anlaşılır. Hâlbuki şu hâdisenin, bu hikmetten ve şu gayeden başka ona müناسip bir hikmeti bilinmiyor. Sâir hâdisât öyle değil. Hem şu hikmet, zaman-ı Âdem'den beri meşhurdur ve ehl-i hakikat için meşhûddur.

Altinci Basamak

Beşer ve cin, nihayetsiz şerre ve cuhûda müstaid olduklarından, nihayetsiz bir temerrüd ve bir tuğyân yaparlar, işte bunun için Kur'ân-ı Hakîm, öyle i'câz-kâr bir belâgatla ve öyle âlî ve bâhir üslûplarla ve öyle gâlî ve zâhir temsiller ve mesellerle ins ve cinni isyandan ve tuğyândan zecreder ki, kâinatı titretir.

Meselâ: “*Ey ins ve cin! Emirlerime itaat etmezseniz, haydi hudûd-u mülkümden elinizden gelirse çıkışınız!*” meseline işaret eden

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنْ أَسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوْا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ۚ فِي أَيِّ الْأَرْضِ مَا تُكَدِّبُنَّ ۖ يُؤْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِّنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَتَّصَرَّانِ¹

âyetindeki azametli inzâra ve dehşetli tehdide, şiddetli zocre dikkat et. Nasıl ins ve cinnin gayet mağrûrâne temerrüdlerini, gayet mucizâne bir belâgatla kırar, aczlerini ilân eder. Sultanat-ı rubûbiyetin genişliği ve azameti nisbetinde ne kadar âciz ve bîcâre olduğunu gösterir. Güya şu âyetle, hem وَجَعَلْنَاهَا ۚ اَهَمَّا زُجُوْمًا لِلشَّيَاطِينِ² âyetiyle böyle diyor ki:

“*Ey hakareti içinde mağrur ve mütemerrit.. ey zaaf ve fakri içinde serkeş ve muannit olan cin ve ins! Nasıl cesâret edersiniz ki; isyanınızla öyle bir Sultan-ı Zîşân’ın evâmirine karşı geliyorsunuz ki; yıldızlar, ayalar, güneşler, emirber neferleri gibi emirlerine itaat ederler. Hem tuğyânınızla öyle bir Hâkim-i Zülcelâl'e karşı mübâreze ediyorsunuz ki, öyle azametli mutî askerleri var; faraza şeytanlarınız dayanıbseler, onla-*

¹ “Ey cin ve ins topluluğu! Yapabilirseniz haydi göklerin ve yerin hudûdundan geçin bakalım! Ama geçemezsiniz, ancak üstün bir güç, kuvvetli bir delil ve ilimle geçebilirsiniz. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? Üzerinize ateşler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız.” (Rahman sûresi, 55/33-35)

² “(Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık) ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan mermiler yaptı.” (Mûlk sûresi, 67/5)

ri dağ gibi güllelerle recmedebilirler. Hem küfrânınızla öyle bir Mâlik-i Zülcelâl'in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, ibâdîndan ve cünûdûndan öyleleri var ki; değil sizin gibi küçük âciz mahlükleri, belki farz-ı muhâl olarak dağ ve arz büyûklüğünde birer adüvv-i kâfir olsaydınız arz ve dağ büyûklüğünde yıldızları, ateşli demirleri, şuvâzlı nûhâsları size atabilirler, sizi dağıtırlar. Hem öyle bir kanunu kıryorsunuz ki; o kanun ile öyleler bağlıdır; eğer lüzum olsa arzınızı yüzünüze çarpar. Gülleler gibi küreniz misillü yıldızları üstünüze yağdırabilirler!"

Evet, Kur'ân'da bazı mühim tahşidat vardır ki; düşmanların kuvvetli olduğundan ileri gelmiyor. Belki haşmetin izharı ve düşman şenâatinin teşhiri gibi sebeplerden ileri geliyor. Hem bazen kemâl-i intizamî ve nihayet adli ve gayet ilmi ve kuvvet-i hikmeti göstermek için, en büyük ve kuvvetli esbâbı, en küçük ve zaif bir şeye karşı tâhîd eder ve üzerinde tutar, düşürtmez, tecavüz ettirmez. Meselâ; şu âyete bak:

وَإِنْ تَظَاهِرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهُ هُوَ مُؤْلَهٌ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلِئَكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ¹

Ne kadar Nebî hakkına hürmet ve ne kadar ezbâcın hukukuna merhamet var. Şu mühim tahşidat, yalnız hürmet-i Nebî'nin azametini ve iki zaîfenin şekâvâlarının ehemmiyetini ve haklarının riayetini rahîmâne ifâde etmek içindir.

Yedinci Basamak

Melekler ve semekler gibi, yıldızların dahi gayet muhtelif efrâdları vardır. Bir kısmı nihayet küçük, bir kısmı gayet büyütür. Hattâ gökyüzünde her parlayana yıldız denilir. İşte bu yıldız cinsinden bir nev'i de nâzenîn semâ yüzünün murassa zînetleri ve o ağacın münevver meyveleri ve o denizin müsebbih balıkları hükmünde, Fâtır-ı Zülcelâl, Sâni-i Zülcemâl onları yaratmış ve meleklerine mesireler, binekler, menziller yapmıştır. Ve yıldızların küçük bir nev'i de, şeyâtîn'in recmine âlet etmiş, işte bu recm-i şeyâtîn için atılan şahabaların üç mânâsı olabilir:

Birincisi: Kanun-u mübâreze, en geniş dairede dahi cereyan ettiğine remiz ve alâmettir.

---

¹ "Yok eğer hislerinize mağlub olup Peygambere karşı birbirinize arka çikarsanız bilin ki Allah da O'nun yardımıcısıdır. Cebrâil de, salih müminler ve melekler de ayrıca onun yardımçılarıdır." (Tahrîm sûresi, 66/4)

İkincisi: Semâvâtta hüşyâr nöbettarlar, mutî sekeneler var. arzlı şerirlerin ihtilâtından ve istimâllarından hoşlanmayan cünûdullah bulunduğuna ilân ve işaretettir.

Üçüncüsü: Müzahrafât-ı arziyenin mümessilât-ı habîseleri olan casus şeytanları, temiz ve temizlerin meskeni olan semâyî telvis etmemek ve nüfûs-u habîse hesabına tecessüs ettirmemek için, edepsiz casusları korkutmak için atılan mancınıklar ve işaret fişekleri misüllü, o şeytanları ebvâb-ı semâdan o şahablarla red ve tarddır.¹

İşte, yıldız böceği hükmünde olan kafa fenerine ôtimad eden ve Kur'ân güneşinden gözünü yuman kozmoğrafyacı efendi! Şu yedi basamaklarda işaret edilen hakikatlere birden bak. Gözünü aç, kafa fenerini bırak, gündüz gibi i'câz ışığı içinde şu âyetin mânâsını gör!.. O âyetin semâsında bir hakikat yıldızı al, senin başındaki şeytana at, kendi şeytanını recmet!..

Biz dahi etmeliyiz رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَرَاتِ النَّسَاطِينِ² beraber demeliyiz.

فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ وَالْحِكْمَةُ الْقَاطِعَةُ³

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ⁴

¹ Bkz.: Hicr sûresi, 15/16-18; Sâffât sûresi, 37/6-10; Buhârî, bed'ü'l-halk 6, 11, tefsîru sûre (15) 1, (34) 1; tevhid 32; Müslim, selâm 122, 123, 124.

² “Yâ Rabbi, şeytanların vesveselerinden Sana sigınırırm!” (Mü'minûn sûresi, 23/97)

³ Tam ve kesin delil.. ve her şeye açık ve kat'î şekilde hikmet eserleri görünen hikmet Allah'ındır.

⁴ “Sûbhânsın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

On Beşinci Söz'ün Zeyli

(Yirmi Altıncı Mektub'un Birinci Mebhası)

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ¹ ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ²

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَإِمَّا يَتَرَكَّبَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَأَسْتَعِذُ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ³

Hüccetü'l-Kur'ân ale's-Şeytan ve Hizbihî

İblisi izlazm, şeytanı ifham, ehl-i tuğyanı iskat eden Birinci Mebhas; bîtarafâne muhakeme içinde şeytanın müthiş bir desisesini kat'î bir surette reddeden bir vâkiâdir. O vâkianın mücâmel bir kısmını on sene evvel Lemeât'ta yazmıştım, söyle ki:

Bu risalenin telifinden on bir sene evvel Ramazan-ı Şerif'te İstanbul'da, Bayezid Câmi-i Şerifi'nde hâfızları dinliyordum. Birden şahsını görmedim, fakat mânevî bir ses işittim gibi bana geldi. Zihnimî kendine çevirdi. Hayalен dinledim. Baktım ki, *bana der*:

– “Sen, Kur'ân'ı pek âlî, çok parlak görüyorsun. Bîtarafâne muhakeme et, öyle bak. Yani bir beşer kelâmi farzet, bak. Acaba o meziyetleri, o zînetleri görecek misin?”

Hakikaten ben de ona aldandım. Beşer kelâmi farzedip, öyle baktım. Gördüm ki, nasıl Bayezid'in elektrik düğmesi çevrilip söndürülünce ortalık karanlığa düşer. Öyle de o farz ile Kur'ân'ın parlak ışıkları gizlenmeye başladı. O vakit anladım ki, benim ile konuşan şeytandır. Beni vartaya yuvarlıyor. Kur'ân'dan istimdat ettim. Birden bir nur kalbime geldi. Müdafaaya kat'î bir kuvvet verdi. O vakit şöylece şeytana karşı münâzara başladı. *Dedim*:

¹ Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah'ın adıyla.

² “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (Îsrâ süresi, 17/44)

³ “Eğer şeytandan gelen bir vesvese seni dürterse hemen Allah'a siğın! Çünkü O, her şeyi iştir, her şeyi mükemmel tarzda bilir.” (A'râf süresi, 7/200; Fussilet süresi, 41/36).

– “Ey şeytan! Bîtarafâne muhakeme, iki taraf arasında bir vaziyettir. Hâlbuki hem senin, hem insandaki senin şâkirtlerinin dediği bîtarafâne muhakeme ise, taraf-ı muhalifi iltizamdır. Bîtaraflik değildir, muvakkaten bir dinsizliktir. Çünkü Kur’ân'a kelâm-ı beşer diye bakmak ve öyle muhakeme etmek, şikk-ı muhalifi esas tutmaktadır. Bâtilî iltizamdır, bîtarafâne değildir. Belki, bâtila tarafgirliktir.”

Seytan dedi ki:

– “Öyle ise ne Allah’ın kelâmi, ne de beşer kelâmi deme. Ortada farzet, bak.”

Ben dedim:

– “O da olamaz. Çünkü münâzaun fîh bir mal bulunsa, eğer iki müddeî birbirine yakın ise ve kurbiyet-i mekân varsa; o vakit o mal, ikisinden başka birinin elinde veya ikisinin elleri yetişeceğ bir surette bir yere bırakılacak. Hangisi isbat etse o alır. Eğer o iki müddeî birbirinden gayet uzak; biri maşrıpta, biri mağripte ise o vakit kaideten sahibü'l-yed kim ise onun elinde bırakılacaktır. Çünkü ortada bırakmak kabil değildir.¹

İşte Kur’ân, kıymettar bir maldır. Beşer kelâmi, Cenâb-ı Hakk’ın kelâmindan ne kadar uzaksın; o iki taraf o kadar, belki hadsiz birbirinden uzaktır. İşte, serâdan Süreyyâ'ya kadar birbirinden uzak o iki taraf arasında bırakmak mümkün değildir. Hem ortası yoktur. Çünkü vücûd ve adem gibi ve nakezeyn gibi iki zittîrlar. Ortası olamaz. Öyle ise Kur’ân için sahibü'l-yed, taraf-ı ilâhîdir. Öyle ise O'nun elinde kabul edilip, öylece delâil-i isbata bakılacak. Eğer öteki taraf onun kelâmullah olduğuna dair bütün burhanları birer birer çürütse, elini ona uzatabilir. Yoksa uzatamaz. *Heyhat! Binler berâhin-i kat’iyyenin mîhlâriyla Arş-ı Âzam'a çakılan bu muazzam pirlantayı, hangi el bütün o mîhlâri söküp, o direkleri kesip onu düşürebilir?*

İşte ey şeytan! Senin rağmen ehl-i hak ve insaf bu suretteki hakikatlı muhakeme ile muhakerme ederler. Hatta en küçük bir delilde dahi Kur’ân'a karşı imanlarını ziyadeleştirirler.² Senin ve şâkirtlerinin gösterdiği yol ise, –bir kezre– beşer kelâmi farzedilse, yani Arş'a bağlanan o muazzam pirlanta yere atılısa, bütün mîhlârin kuvvetinde ve çok burhanların metânetinde birtek burhan lâzım ki, onu yerden kaldırıp arş-ı mânevîye çaksın. Tâ küfrün zulümâtından kurtulup, imanın envârına erişsin. Hâlbuki buna muvaffak olmak pek güçtür.

¹ Bkz.: es-Serahî, *el-Mebsût* 11/8; el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâ'i* 6/202; el-Merğînânî, *el-Hidâye* 2/177.

² Bkz.: Enfâl süresi, 8/2; Tevbe süresi, 9/124.

Onun için senin desisen ile şu zamanda, bîtarafâne muhakeme sureti altında çokları imanını kaybediyorlar.”

Seytan döndü ve dedi:

- “Kur’ân beşer kelâmına benzıyor, onların muhâveresi tarzındadır. Demek, beşer kelâmıdır. Eğer Allah’ın kelâmi olsa, O’na yakışacak, her cihetçe hârikulâde bir tarzı olacaktı. O’nun sanatı nasıl beşer sanatına benzemiyor, kelâmi da benzememeli?”

Cevaben dedim:

– “Nasıl ki Peygamberimiz (*aleyhissalâtü vesselâm*), mucizâtından ve hasâisinden başka, efâl ve ahvâl ve etvârında beseriyette kalıp, beşer gibi âdet-i ilâhiyeye ve evâmir-i tekviniyesine münkad ve mutî olmuş. O da soğuk çeker, elem çeker ve hâkezâ... Her bir ahvâl ve etvârında hârikulâde bir vaziyet ve rilmemiş. Tâ ki ümmetine efâliyle imam olsun, etvâriyla rehber olsun, umum harekâtiyla ders versin. Eğer her etvârında hârikulâde olsa idi, bizzât her cihetçe imam olamazdı. Herkese mûrsid-i mutlak olamazdı. Bütün ahvâliyle “rahmeten li'l-âlemîn”¹ olamazdı.

Aynen öyle de Kur’ân-ı Hakîm, ehl-i şuura imamdır.. cin ve inse mürşiddir.. ehl-i kemâle rehberdir.. ehl-i hakikate muallimdir.² Öyle ise beserin muhaverâtı ve üslûbu tarzında olmak, zarurî ve kat’îdir. Çünkü cin ve ins; münâcâtını ondan alıyor.. duasını ondan öğreniyor.. mesâilini onun lisaniyla zikrediyor.. edeb-i muâşeretini ondan taallüm ediyor ve hâkezâ.. herkes onu merci yapıyor...

Öyle ise, eğer Hazreti Mûsâ’nın (*aleyhisselâm*) Tûr-u Sîna’dâ işittiği kelâmulâlah³ tarzında olsa idi; beşer bunu dinlemekte, işitmekte tahammül edemezdi ve merci edemezdi. Hazreti Mûsâ gibi bir ulû'l-azm, ancak birkaç kelâmi işitmeye tahammül etmiştir. Mûsâ (*aleyhisselâm*) demiş: **أَهْكَذَا كَلَمُكَ؟**

[Cevap olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuş]: **لِي قُوَّةُ جَمِيعِ الْأَلْسِنَةِ**⁴

¹ Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/107.

² Bkz.: Dârimî, *mukaddime* 57; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 2/398.

³ Hazreti Musâ’nın (*aleyhisselâm*) Cenâb-ı Hak’la Tûr-u Sîna’dâ konuşmasıyla alâkâlı âyetler için bzk.: Nisâ sûresi, 4/164; A'râf sûresi, 7/143.

⁴ “Musa (*aleyhisselâm*): ‘Senin konuşman böyle midir?’ diye sorunca, Cenâb-ı Hak: ‘Bütün lisanların kuvveti benimdir.’ buyurdu.” (Bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *er-Reddü ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye* s.36; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 6/210; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 6/30).

Şeytan döndü, *yine dedi ki*: “Kur’ân’ın mesâili gibi çok zâtlar, o çeşit mesâili din nâmına söylüyorlar. Onun için bir beşer, din nâmına böyle bir şey yapmak mümkün değil mi?”

Cevaben –Kur’ân’ın nuruyla—dedim ki:

Evvelâ: Dindar bir adam, din muhabbeti için “Hak böyledir, hakikat budur, Allah’ın emri böyledir.” der. Yoksa, Allah’ı kendi keyfine konuşturmadır. Hadsiz derecede haddinden tecavüz edip, Allah’ın taklidini yapıp, onun yerinde konuşmaz. ^{فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ}¹ düsturundan titrer.

Ve sâniyen: Bir beşer kendi başına böyle yapması ve muvaffak olmasının hiçbir cihetle mümkün değildir. Belki, yüz derece muhâldir. Çünkü birbirine yakın zâtlar birbirini taklit edebilirler. Bir cinsten olanlar, birbirinin suretine girebilirler. Mertebece birbirine yakın olanlar, birbirinin makamlarını taklit edebilirler. Muvakkaten insanları iğfal ederler. Fakat dâîmî iğfal edemezler. Çünkü ehl-i dikkat nazarında –alâkülliâhâl– etvâr ve ahvâli içindeki tasannûâtlar ve tekellüfatlar sahtekârlığını gösterecek, hilesi devam etmeyecek. Eğer sahtekârlıkla taklide çalışan, ötekinden gayet uzaksa; meselâ âdi bir adam, İbni Sina gibi bir dâhiyi ilimde taklit etmek istese.. ve bir çoban bir padişahın vaziyetini takınsa elbette hiç kimseyi aldatamayacak, belki kendi maskara olacak. Her bir hâli bağıracak ki: “Bu sahtekârdır!..”

İşte –hâşâ, yüz bin defa hâşâ– Kur’ân, beşer kelâmi farzedildiği vakit; nasıl ki bir yıldız böceği, bin sene tekellüsüz hakikî bir yıldız olarak rasat ehline görünüşün? Hem bir sinek, bir sene tamamen tavus suretini tasannûsus, temâşâ ehline göstersin? Hem sahtekâr, âmî bir nefer; namdar, âlî bir müşşîrin tavrını takınsın, makamında otursun, çok zaman öyle kalsın, hilesini ihsas etmesin? Hem müfteri, yalancı itikatsız bir adam; müddet-i ömründe daima en sâdik, en emin, en mütekid bir zâtın keyfiyetini ve vaziyetini, en müdakkik nazarlara karşı telâssız göstersin, dâhilerin nazarında tasannûu saklansın?..

Bu ise yüz derece muhâldir. Ona hiçbir zîakîl mümkün diyemez. Öyle de farzetmek, bedîhî bir muhâli vákıi farzetmek gibi bir hezeyandır.

Aynen öyle de Kur’ân’ı kelâm-ı beşer farzetmek, lâzım gelir ki; Âlem-i İslâm’ın semâsında bilmüşâhede pek parlak ve daima envâr-ı hakâiki nesreden bir yıldız-ı hakikat, belki bir şems-i kemâlât telâkki edilen “Kitab-ı Mübin”in mahiyeti, –hâşâ sümme hâşâ– bir yıldız böceği hükmünde tasân-

¹ “Uydurduğu yalani Allah'a mâl eden kimseden daha zâlim biri olabilir mi?” (Zümer sûresi, 39/32).

nûcu bir beşerin hurâfâtlı bir düzmesi olsun.. ve en yakınında olanlar ve dikkatle ona bakanlar farkında bulunmasın ve onu daima âlî ve menba-ı hakâik bir yıldız bilsin. Bu ise yüz derece muhâl olmakla beraber, sen ey şeytan; yüz derece şeytanetinde ileri gitsen, buna imkân verdiremezsin! Bozulmamış hiçbir akı kandırılamazsun! Yalnız, mânen pek uzaktan baktırmakla aldatıyorsun. Yıldızı, yıldız böceği gibi küçük gösteriyorsun.

Sâlisen: Hem Kur'ân'ı beşer kelâmi farzetmek, lâzım gelir ki; âsâriyla, te-siratıyla, netâiciyle âlem-i insaniyetin bilmüşâhede en ruhlu ve hayat-feşan, en hakikatli ve saadet-resan, en cemiyetli ve mu'cibeyan, âlî meziyetleriyle yaldızlı bir Furkan'ın gizli hakikati; –hâşâ– muâvenetsiz, ilimsiz birtek insanın fikrinin tasniâti olsun.. ve yakınında onu temâşâ eden ve merakla dikkat eden büyük zekâlar, ulvî dehalar onda hiçbir zaman, hiçbir cihetle satekârlılık ve tasannû eseri görmesin.. daima ciddiyeti, samimiyeti, ihlâsi bulsun! Bu ise, yüz derece muhâl olmakla beraber; bütün ahvâliyle, akvâliyle, harekâtyla bütün hayatında emaneti, imanı, emniyeti, ihlâsi, ciddiyeti, istikâmeti gösteren ve ders veren ve siddîkinleri yetiştiren en yüksek, en parlak, en âlî haslet telâkki edilen ve kabul edilen bir Zât'ı; en emniyetsiz, en ihlâssız, en itikatsız farzetmekle muzaaf bir muhâli vâki görmek gibi, şeytanı dahi utandıracak bir hezeyan-ı küfrîdir!..

Cünkü şu meselenin ortası yoktur. Zira farz-ı muhâl olarak Kur'ân kelâmul-lah olmazsa, Arş'tan ferse düşer gibi sukut eder, ortada kalmaz. Mecma-ı hakâik iken, menba-ı hurâfât olur. Ve o harika fermanı gösteren Zât, –hâşâ, sümme hâşâ– eğer Resûlullah olmazsa, âlâ-yı illiyînden esfel-i safilîne sukut etmek ve menba-ı kemâlât derecesinden maden-i desâis makamına düşmek lâzım gelir, ortada kalamaz. Zira Allah nâmına iftira eden, yalan söyleyen en ednâ bir deceye düşer. Bir sineği, dâimî bir surette tavus görmek.. ve tavusun büyük ev safini onda her vakit müşâhede etmek ne kadar muhâl ise, şu mesele de öyle muhâldır. Fitraten akılsız, sarhoş bir divane lâzım ki, buna ihtimal versin!..

Râbian: Hem Kur'ân'ı kelâm-ı beşer farzetmek, lâzım gelir ki; benîâdem en büyük ve muhtesem ordusu olan Ümmet-i Muhammedîye'nin (*aley-hissalâtü vesselâm*) mukaddes bir kumandanı olan Kur'ân, bilmüşâhede kuvvetli kanunlarıyla, esaslı düsturlarıyla, nafiz emirleriyle o pek büyük orduyu, iki cihanı fethedecek bir derecede bir intizam verdiği ve bir inzibat altına aldığı ve maddî-mânevî techiz ettiği.. ve umum o efradın derecâtına göre akıllarını tâlim ve kalblerini terbiye ve ruhlarını teshir ve vicdanlarını tathir ve âzâ ve cevârihlerini istimâl ve istihdam ettiği hâlde –hâşâ, yüz bin defa hâşâ– kuvvet-

siz, kıymetsiz, asılsız bir düzme farzedip yüz derece muhâli kabul etmek lâzım gelmekle beraber; müddet-i hayatında ciddî harekâtiyla Hakk'ın kanunlarını benîâdeme ders veren.. ve samimî efâliyle hakikatin düsturlarını besere tâlim eden.. ve hâlis ve mâkul akvâliyle istikâmetin ve saadetin usûllerini gösteren ve tesis eden.. ve bütün tarihçe-i hayatının şehâdetiyle Allah'ın azabından çok havf eden¹ ve herkesten ziyade Allah'ı bilen ve bildiren..² ve nev-i beserin beşten birisine ve küre-i arzin yarısına bin üç yüz elli sene kemâl-i haşmet ile kumandanlık eden ve cihani velveleye veren.. ve şöhret-şîâr şuûnâtiyla nev-i beserin, belki kâinatın elhak medar-ı fahri olan bir Zât'ı; -hâşâ, yüz bin defa hâşâ- Allah'tan korkmaz ve bilmez ve yalandan çekinmez, haysiyetini tanımaz farzetmekle yüz derece muhâli birden irtikâp etmek lâzım gelir!..

Çünkü şu meselenin ortası yoktur. Zira farz-ı muhâl olarak Kur'ân, kelâ-mullah olmazsa; Arş'tan düşse, ortada kalamaz. Belki yerde, yalancı birinin malî olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu ise ey şeytan, yüz derece sen katmerli bir şeytan olsan, bozulmamış hiçbir akı kandırılamazsun ve çürümemiş hiçbir kalbi ikna edemezsin!..”

Seytan döndü, dedi: “Nasıl kandırıramam? Ekser insanlara ve insanların meşhur âkillerine Kur'ân'ı ve Muhammed'i inkâr ettirdim ve kandırdım.”

Elcevap:

Evvelâ: Gayet uzak mesafeden bakılsa en büyük şey, en küçük şey gibi görünebilir.. bir yıldız, bir mum kadardır, denilebilir.

Sâniyen: Hem tebeî ve sathî bir nazarla bakılsa gayet muhâl bir şey, mümkün görünebilir. Bir zaman bir ihtiyar adam, Ramazan hilâlini görmek için semâya baktı. Gözüne bir beyaz kıl inmiş. O kılı ay zannetmiş. Ayı gördüm demiş. İşte muhâldir ki; hilâl, o beyaz kıl olsun. Fakat kasden ve bizzât aya baktığı ve saçtı tebeî ve dolayısıyla ve ikinci derecede göründüğü için o muhâli mümkün telâkki etmiş.

Sâlisen: Hem kabul etmemek başkadır, inkâr etmek başkadır. Adem-i kabul bir lâkaytlıktır, bir göz kapamaktır ve cahilâne bir hükümsüzlüktür. Bu surette çok muhâl şeyler, onun içinde gizlenebilir. Onun akı onlarla uğraşmaz. Amma inkâr ise; o adem-i kabul değil, belki o kabul-ü ademdir, bir hükümdür. Onun akı hareket etmeye mecburdur. O hâlde senin gibi bir şeytan

¹ Bkz.: Buhârî, *nikâh* 1; İbni Hibbân, *es-Sâhih* 2/20; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 9/25.

² Bkz.: Buhârî, *îmân* 13, *edeb* 72; Müslim, *sîyâm* 79, *fezâil* 127, 128.

onun aklını elinden alır, sonra inkâri ona yutturur.¹ Hem ey şeytan! Bâtilî hak ve muhâlî mümkün gösteren gaflet ve dalâlet ve safsata ve inat ve mağlata ve mûkâbere ve iğfal ve görenek gibi şeytanî desiselerle çok muhâlâtı intâc eden kûfûr ve inkâri, o bedbaht insan suretindeki hayvanlara yutturmuşsun!..

Râbian: Hem Kur'ân'ı kelâm-ı beşer farzettmek, lâzım gelir ki; âlem-i insaniyetin semâsında yıldızlar gibi parlayan asfiyalara, siddîkînlere, aktâblara bilmüşâhede rehberlik eden.. ve bilbedâhe, mütemâdiyen hak ve hakkaniyeti, sîdîk ve sadâkatî, emn ve emaneti umum tabakât-ı ehl-i kemâle tâlim eden.. ve erkân-ı imaniyenin hakâikiyle ve erkân-ı İslâmiye'nin desâtiriyle iki cihanın saadetini temin eden.. ve bu icraatinin şehâdetiyle bizzarure hâlis hak ve sâfi hakikat ve gayet doğru ve pek ciddî olmak lâzım gelen bir kitabı, kendi evsafının ve tesiratının ve envârinin ziddiyla muttasif tasavvur edip, –hâşâ, hâşâ-tasniât ve iftiralarının mecmuası nazarıyla bâkmak, sofestâileri ve şeytanları dahi utandıracak ve titretecek şenî bir hezeyan-ı küfrî olmakla beraber; izhar ettiği din ve şeriat-ı İslâmiye'nin şehâdetiyle.. ve müddet-i hayatında gösterdiği –biliittifak– fevkâlâde takvasının ve hâlis ve safi ubûdiyetinin delâletiyle.. ve –biliittifak– kendinde görünen ahlâk-ı hasenesinin iktizasıyla..² ve yetiştiirdiği bütün ehl-i hakikatîn ve sahib-i kemâlâtın tasdîkiyle en mütekid, en metin, en emin, en sâdîk bir Zât'ı, –hâşâ, sümme hâşâ, yüz bin kere hâşâ– itikatsız, en emniyetsiz, Allah'tan korkmaz, yalandan çekinmez bir vaziyette farzedip, muhâlâtın en çirkin ve menfur bir suretini ve dalâletin en zulümlü ve zulümâtlı bir tarzını irtikâp etmek lâzım gelir.

Elhâsil: On Dokuzuncu Mektub'un On Sekizinci İşareti'nde denildiği gibi, nasıl kulaklı âmî tabakası i'câz-ı Kur'ân fehminde demiş: Kur'ân, bütün dinlediğim ve dünyada mevcud kitaplara kıyas edilse, hiçbirisine benzemiyor ve onların derecesinde değildir. Öyle ise, ya Kur'ân umumunun altındadır veya umumunun fevkînde bir derecesi vardır. Umumun altındaki sık ise –muhâl olmakla beraber– hiçbir düşman, hatta şeytan dahi diyemez ve kabul etmez. Öyle ise Kur'ân, umum kitaplarının fevkindedir. Öyle ise mucizedir.

Aynen öyle de, biz de ilm-i usûl ve fenn-i mantıkça sebr ve taksim denilen en katî hüccetle³ deriz: Ey şeytan ve ey şeytanın şâkirtleri! Kur'ân, ya Arş-ı Âzam'dan ve ism-i âzamdan gelmiş bir kelâmullahtır..veyahut –hâşâ sümme

¹ Bkz.: Haşir süresi, 59/16.

² Bkz.: Kalem süresi, 68/4; Müslim, *müsâfirîn* 139; Ebû Dâvûd, *tatavvu'* 26.

³ Bkz.: el-Cüveynî, *el-Burhân* 2/534, 535; er-Râzî, *el-Mâhsûl* 5/299.

hâşâ, yüz bin kere hâşâ— yerde, Allah'tan korkmaz ve Allah'ı bilmez, itikatsız bir beşerin düzmesidir. Bu ise ey şeytan, sâbık hüccetlere karşı bunu sen diyemezsin ve diyemezdin ve diyemeyeceksin. Öyle ise bizzarure ve bilâ-şüphe Kur'an, Hâlik-i kâinatın kelâmidir. Çünkü ortası yoktur ve muhâldir ve olamaz. Nasıl ki kat'î bir surette isbat ettik. Sen de gördün ve dinledin.

Hem Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*), ya Resûlullah'tır ve bütün resûllerin ekmeli ve bütün mahlûkatin efdalidir.. veyahut –hâşâ, yüz bin defa hâşâ— Allah'a iftira ettiği ve Allah'ı bilmemiği ve azabına inanmadığı için itikatsız, esfel-i safilîne sukut etmiş bir beşer farzettmek^{1(Hâsiye)} lâzım gelir. Bu ise ey iblis, ne sen ve ne de güvendiğin Avrupa feylesofları ve Asya münafikları bu nu diyemezsiniz ve diyememişsiniz ve diyemeyeceksiniz ve dememişsiniz ve demeyeceksiniz. Çünkü bu sıkki dinleyecek ve kabul edecek dünyada yoktur. Onun içindir ki, güvendiğin o feylesofların en müfsidleri ve o münafiklarının en vicdansızları dahi diyorlar ki: "Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*) çok akıllı idi ve çok güzel ahlaklı idi." Madem şu mesele iki sıkka münhasırdır ve madem ikinci sık muhâldir ve hiçbir kimse buna sahip çıkmıyor ve madem kat'î hüccetlerle isbat ettik ki, ortası yoktur. Elbette ve bizzarure –senin ve hizbü's-şeytanın rağmına olarak– bilbedâhe ve bihakkalyakîn, Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*) Resûlullah'tır ve bütün Resûllerin ekmelidir, bütün mahlûkatin efdalidir."

عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بَعْدِ الْمَلِكِ وَالْإِنْسِ وَالْجَانِ.²

^{1(Hâsiye)} Kur'an-ı Hakim, kâfirlerin küfriyatlarını ve galiz tâbiratlarını iptal etmek için zikrettiğine istinaden; ehl-i dalâletin fikr-i kûfrilerinin bütün bütün muhâliyetini ve bütün bütün çürüklüğünü göstermek için şu tâbiratı, farz-ı muhâl suretinde titreyerek kullanmaya mecbur oldum.

² Meleklerin, insanların ve cinlerin sayısında O'na salât ve selâm olsun.

Şeytanın İkinci, Küçük Bir İtirazı

Sûre-i قَوْلُهُ الْمَجِيدِ¹’i okurken,

مَا يُفْلِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ لَقَدْ كُنْتَ فِي عَقْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرْكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ وَقَالَ فَرِينَةُ هَذَا مَا لَدَيَ عَتِيدٌ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَهَارٍ عَنِيدٌ²

Şu âyetleri okurken şeytan dedi ki:

– “Kur’ân’ın en mühim fesâhatini, siz onun selâsetinde ve vuzuhunda bulunuyorsunuz. Hâlbuki şu âayette nereden nereye atlıyor! Sekerattan, tâ kiyâmete atlıyor. Nefh-i surdan, muhasebenin hitâmına intikal ediyor ve ondan cehenneme idhali zikrediyor. Bu acîb atlamaaklar içinde hangi selâset kalır? Kur’ân’ın ekser yerlerinde böyle birbirinden uzak meseleleri birleştiriyor. Böyle münasebetsiz vaziyetle selâset, fe-sâhat nerede kalır?”

Elcevap:

– “Kur’ân-ı Mu’cizü'l-Beyân’ın esas-ı i’câzının en mühimlerinden, belâgatından sonra îcazidir. İcaz, i’câz-ı Kur’ân’ın en metin ve en mühim bir esasıdır. Kur’ân-ı Hakîm’de şu mucizâne îcaz o kadar çoktur ve o kadar güzeldir ki; ehl-i tettik, karşısında hayrettedirler.

¹ “Kâf. Şanlı şerefli Kur’ân hakkı için.” (Kaf sûresi, 50/1).

² “Ağzından çıkan bir tek söz olmaz ki yanında, bu iş için hazırlanmış gözcü olmasın, onun söylediğini ve yaptığını kaydetmiş olmasın. Vakti geldiğinde ölüm sekerati başlayınca, can çekistiği sırada insana ‘İşte!’ denir, ‘senin en çok nefret edip kaçtığın şey!’ Sûra üfürülür kalk borusu çalar. İşte bu da tehdit edilen azabin gündündür. O gün herkes beraberinde bir muhafiz, bir de şahit olarak Yüce Divana gelir. Allah ona buyurur: ‘Sen bundan gaflet içindeydin. İşte gözünün öňünden perdeyi kaldırdık, şimdi artık gözün pek keskindir!’ Yanındaki arkadaşı ‘İşte!’ der, ‘onun defteri! Her ne yapmışsa, burada yazılı!’ Allah muhafizla şahide veya cehennem görevlisi iki meleğe: ‘Atın!’ buyuracak, ‘atın cehenneme her nankör, inatçı kâfiri.’” (Kaf sûresi, 50/18-24)

♦ Meselâ:

وَقَلَّ يَا أَرْضُ الْبَعِيْدِ مَاءُكَ وَيَا سَمَاءُ أَفْعِيْدِ وَغَيْضَ الْمَاءِ وَقُصْبَيِ الْأَمْرِ وَانْسَتَتْ عَلَى
الْجُحْوَدِيْ وَقَلَّ بَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِيْنَ¹

Kısa, birkaç cümleyle tufan hâdise-i azîmesini netâiciyle öyle îcazkârâne ve mucizâne beyan ediyor ki; çok ehl-i belâgati, belâgatına secde ettirmiştir.²

♦ Hem meselâ:

كَذَبْتُ ثَمُودَ بِطَغْوِيْهَا + إِذْ اتَّبَعَتْ أَشْقِيْهَا + فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ نَافِعَةَ اللهِ وَسُقْيَيْهَا
فَكَذَبَوْهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِلَنِبِيْهِمْ فَسُوْيَيْهَا + وَلَا يَخَافُ عَقْبَيْهَا³

İşte Kavm-i Semûd'un acîb ve mühim hâdisâtını ve netâicini ve sû-i âkîbetlerini böyle kısa, birkaç cümle ile îcaz içinde bir i'câz ile selâsetli ve vuzuhlu ve fehmi ihlâl etmez bir tarzda beyan ediyor.

♦ Hem meselâ:

وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُعَاصِيْبًا فَطَنَّ أَنْ لَنْ تَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلْمَاتِ
أَنْ لَا إِلهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِيَّيٍ كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِيْنَ⁴

İşte cümlesi فَنَادَى فِي الظُّلْمَاتِ⁵ cümlesinden An'ın لَنْ تَقْدِرَ عَلَيْهِ⁶ cümleler matvîdir, o mezkûr olmayan cümleler fehmi ihlâl etmiyor, selâsete zarar vermiyor. Hazreti Yunus'un (*aleyhisselâm*) küssasından mühim esasları zikrer, mütebâkisini akla havale eder.

¹ “(Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe:) ‘Ey yeryüzü! Vazifen bitti; suyunu yut. Ey semâ! İhtiyaç kalmadı; yağmuru kes’ diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cudi üzerinde yerleşti ve ‘Kahrolsun o zâlimler!’ denildi.” (Hûd sûresi, 11/44).

² Bkz.: es-Suyûti, *el-İtkân* 2/149; el-Âlûsi, *Rûhu'l-meânî* 14/86.

³ “Azgınlığı yüzünden Semûd halkı Resûllerinin bildirdiği gerçekleri yalan saidı. Bir ara onların en azılı olanları öne atıldığında, bu yalanlamaları iyice şiddetlendi. Peygamberleri ise kendilerine: ‘Mucizevî olarak verilen Allah’ın devesini ve onun su içme sırasını gözetin, ona dokunmayın!’ dedi. Fakat onlar o Peygamberi yalancı sayıp deveyi kestiler. Allah da böylesi suç ve işyanları sebebiyle azap indirdi, onları yerle bir etti. Bunun sonucundan da asla endişe etmedi.” (Şems sûresi, 91/11-15).

⁴ “Önderler içinde Zünnûn'u da an. O, (inkârda direten ve uyarılardan hiç etkilemeyecek halkına) kızarak onları terk etmiştir. Bizim hiçbir zaman kendisini sıkıştırmayacağımıza inanıyordu. Sonra, (düşüyü balığın karının, gecenin ve denizin, bir de bulunduğu halin) karanlıklar içinde, “Sen’den başka ilâh yoktur. Sen, her türlü kusurdan, eksiklikten, eşi-ortağı bulunmaktan mutlak münezzehsin. Ben, gerçekten kendine yazık edenlerden oldum!” diye yakardı.” (Enbiyâ sûresi, 21/87).

⁵ “Bizim hiçbir zaman kendisini sıkıştırmayacağımıza (inanıyordu).” (Enbiyâ sûresi, 21/87).

⁶ “Sonra karanlıklar içinde şöyle yakamıştı.” (Enbiyâ sûresi, 21/87).

♦ Hem meselâ Sûre-i Yusuf'ta **فَأَرْسَلُونَ**¹ kelimesinden **يُوْسُفُ أَتَهَا الصِّدِيقُ**² ortasında yedi-sekiz cümle, îcaz ile tayyedilmiş; hiç fehmi ihlâl etmiyor, selâ-setine zarar vermiyor. Bu çeşit mucizâne îcazlar, Kur'an'da pek çoktur... hem pek güzeldir.

Amma Sûre-i Kaf'ın âyeti ise, ondaki îcaz pek acîb ve mucizânedir. Çünkü kâfirin pek müthîş ve çok uzun ve bir günü elli bin sene olan istikbaline..³ ve o istikbalin dehşetli inkilâbatında kâfirin başına gelecek elîm ve mühim hâdisâta birer birer parmak basıyor, şîmşek gibi fikri onlar üstünde gezdiriyor. O pek çok uzun zamanı, hazır bir sayfa gibi nazara gösterir. Zikredilmeyen hâdisâtı, hayale havale edip ulvî bir selâsetle beyan eder.

وَإِذَا قِرَأَ الْقُرْآنَ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لِعَلَّكُمْ تُرَحَّمُونَ⁴

İşte ey şeytan, şimdi bir sözün daha varsa söyle!”

Şeytan der: “Bunlara karşı gelemem, müdafaa edemem. Fakat çok ahmaklar var, beni dinliyorlar.. ve insan suretinde çok şeytanlar var, bana yardım ediyorlar.. ve feylesoflardan çok firavunlar var, enâniyetlerini okşayan meseleleri benden ders alıyorlar; senin bu gibi Sözler'in neşrine set çekerler. Bunun için sana teslim-i silâh etmem.”

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ⁵

¹ “Beni Yusuf'a gönderin.” (Yûsuf sûresi, 12/45).

² “Ey Yusuf, ey doğru sözlü kişi.” (Yûsuf sûresi, 12/46).

³ Âhiretin bir gününün dünyanın bir gününe nisbeten çok uzun olacağına dair bkz.: Secde sûresi, 32/5; Meâric sûresi, 70/4.

⁴ “Öyle ise, Kur'an okunduğunda hemen ona kulak verin, susup dinleyin ki merhamete nâil olasınız.” (A'râf sûresi, 7/204).

⁵ “Sûbhânîn yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

On Allinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٥﴾ فَسُبْحَانَ
الَّذِي بِيَدِهِ مَلْكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ¹

(İtmi'nâni nefsim olacak, zulmeti dağıtanacak şu
ayetin nûrundan “Dört Sua” göstermekle kör nefsim bir basiret
vermek için yazılmıştır.)

Birinci Sua

Ey nefsi nâdân! *Diyorsun ki:*

“Ehadiyet-i Zât-i ilâhiye ile külliyyet-i efâli ve vahdet-i şahsiyesiyle
muânsiz umumiyet-i rubûbiyeti ve ferdâniyeti ile şeriksiz şümûl-ü ta-
sarrufâti ve mekândan münezzehiyetiyle her yerde hazır bulunması
ve nihayetsiz ulviyetiyle her şeye yakın olması ve birliği ile her işi biz-
zat elinde tutması; hakâik-i Kur’âniye’dendir. Kur’ân ise, hakîmdir.
Hakîm ise, akıl kabul etmeyen şeyleri akla tahmil etmez. Akıl ise, zâ-
hirî bir münâfâti görüyor. Aklı teslime sevk edecek bir izah isterim.”

Elcevap: Madem öyledir, itmi'nân için isterSEN, biz de Kur’ân’ın feyzine istinaden diyoruz: İsm-i Nur, çok müşkûlâtımızı halletmiş, inşâallah bunu da halleder. Akla vâzih, kalbe nûrânî olacak temsil yolunu ihtiyar ile İmam Rabbânî (*radîyallâhu anh*) gibi deriz:

نَهْ شَبَّنْ نَهْ شَبْ پَرْسَتَمْ مَنْ غَلَامْ شَمْسَمْ أَزْ شَمْسِ مِيْ گُوِيْمْ خَبِرْ²

¹ “Bir şeyi dilediğinde O’nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen oluverir... Sübhandır, münezzehdür O Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O’na olacaktır.” (Yâsîn sûresi, 36/82-83)

² “Ben ne geceyim, ne de geceye kulluk ederim. Ben bir hakikat güneşinin hâdimiyim ki, size ondan haber getiriyorum.” İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/124 (130.Mektub)

Temsil, i'câz-ı Kur'ân'ın en parlak bir aynası olduğundan biz dahi bir temsil ile şu sırra bakacağız. Şöyled ki:

Bir tek zât, muhtelif merâyâ vasıtasiyla külliyet kesbeder. Cüz'î-yi hakikî iken umumî şuûnâta mâlik bir külli hükmüne geçer. Meselâ: Şems, bir cüz'-î-yi müşahhas iken eşya-yi şeffâfe vasıtasiyla öyle bir külli hükmüne geçer ki; rûy-u zemini timsâlleriley, akisleriyle dolduruyor. Hattâ katarât ve parlak zer-rât adedince cilveleri bulunuyor. Güneşin harareti ve ziyâsı ve ziyâsının içinde olan yedi renkli elvân-ı seb'ası, her birisi, mukabilindeki eşyaya muhît, âmm ve şâmil oldukları hâlde; her bir şeffaf şey dahi güneşin timsâliyle beraber harareti, hem ziyâyi, hem elvân-ı seb'ayı göz bebeğinde saklıyor ve sâfi kalbini ona bir taht yapıyor. Demek şems, vâhidîyet haysiyetiyle ona mukabil umum eşyaya muhît olduğu gibi, ehadiyet cihetiyle her bir şeyde güneş, çok vasifla-riyla beraber bir nevi cilve-i zâtiyla bulunur.

Madem temsilden temessül bahsine geçtik; temessülün çok envâindan şu meseleye medar olacak üçnev'inne işaret ederiz.

Birincisi: *Kesif, maddî şeýlerin akisleridir.* O akisler, hem gayrîdir, –ayn değil– hem mevâttır, ölüdür. Hüviyet-i sûriyesinden başka hiçbir hâsiyete mâlik değil. Meselâ; sen aynalar mahzenine gîrsen, bir Said binler Said olur. Fakat zîhayat yalnız sensin, ötekiler ölüdürler. Hayat hâssaları onlarda yoktur.

Ikincisi: *Maddî nûrânînin akisleridir.* Şu akis ayn değil, fakat gayrî da değil. Mâhiyeti tutmuyor, fakat o nûrânînin ekser hâsiyetlerine mâliktr. Onun gibi hayy sayılıyor. Meselâ, şems dünyaya girdi. Her bir aynada aksını gösterdi. O akislerin her birinde, güneşin hâssaları hükmünde olan hararet, ziyâ ve ziyâdaki elvân-ı seb'a bulunuyor. Eğer, faraza güneş zîsuur olsa idi, (harareti, ayn-ı kudreti; ziyâsı, ayn-ı ilmi; elvân-ı seb'ası, sifât-ı seb'ası olsa idi) o vakit o tek ve yektâ bir güneş, bir anda her bir aynada bulunur, her birisini kendine bir nevi arş ve bir çeşit telefon yapabılırdı. Birbirine mâni olmazdı. Her birimizle aynamız vasıtasiyla görüşebilirdi. Biz ondan uzak iken, o bize bizden daha yakın olurdu.

Üçüncüsü: *Nûrânî ruhların aksıdır.* Şu akis hem hayyîdir, hem ayn'dır. Fakat aynaların kabiliyeti nisbetinde tezahür ettiğinden, o ruhun mâhiyet-i nefşü'l-emriyesini tamamen tutmuyor. Meselâ: Hazreti Cebrâîl (*aleyhisselâm*), Dîhye sûretinde huzur-u nebevî de bulunduğu¹ bir anda, huzur-u ilâhîde haş-

¹ Bkz.: Buhârî, *menâkîb* 25, *fezâ'ilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, *îmân* 271, *fezâ'ilü's-sahâbe* 100.

metli kanatlarıyla Arş-ı Âzam'ın önünde secdeye gider,¹ hem o anda hesapsız yerlerde bulunur, evâmir-i ilâhiyeyi tebliğ ederdi. Bir iş, bir işe mâni olmazdı. İşte şu sirdandır ki, mâhiyeti nur ve hüviyeti nûrânîye olan Hazreti Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*), dünyada bütün ümmetinin salavâtlarını birden işitir ve kîyâmette bütün asfiyâ ile bir anda görüşür. Birbirine mâni olmaz. Hattâ evliyâdan, ziyâde nûrânîyet kesbeden ve “ebdâl” denilen bir kısmı, bir anda birçok yerlerde müşâhede ediliyormuş. Aynı zât, ayrı ayrı çok işleri görüyormuş.

Evet, nasıl cismaniyyâta cam ve su gibi şeyler ayna olur, öyle de; rûhâniyyâta dahi hava ve esîr ve âlem-i misâlin bazı mevcudatı ayna hükmünde ve berk ve hayâl sur'âtinde bir vasıta-yı seyr ve seyahat sûretine geçerler ve o rûhânîler, hayâl süratıyla o merâyâ-yı nazîfede, o menâzil-i latîfede gezerler. Bir anda binler yerlere girerler.

Madem güneş gibi âciz ve musahhar mahlûklar ve rûhânî gibi madde ile mukayyed nim-nûrânî masnûlara, nûrânîyet sırrıyla bir yerde iken pek çok yerlerde bulunabilirler. Mukayyed bir cüz'î iken, mutlak bir külli hükmünü alırlar. Bir anda cüz'î bir ihtiyar ile pek çok muhtelif işleri yapabilirler...

Acaba, maddededen mücerred ve muallâ.. ve tahdid-i kayıt ve zulmet-i kesâfetten münezzeх ve müberrâ.. ve şu umum envâr ve bütün nûrânîyat, O'nun envâr-ı kudsiye-i esmâsının bir kesif zılâli.. ve umum vücut ve bütün hayat ve âlem-i ervâh ve âlem-i misâl, nim-şeffaf bir ayna-yı cemâli, ve sıfâti muhîta ve şuânâti külliye olan bir Zât-ı Akdes'in irâde-i külliye ve kudret-i mutlaka ve ilm-i muhîtle tecelli-i sıfâti ve cilve-i efâli içindeki teveccûh-i ehadiyetinden hangi şey saklanabilir, hangi iş ağır gelebilir, hangi şey gizlenebilir, hangi fert uzak kalabilir, hangi şahîs külliyet kesbetmeden O'na yanaşabilir?

Evet nasıl güneş, kayıdsız nûru, maddesiz aksi vasıtıyla sana, senin göz bebeğinden daha yakın olduğu hâlde, sen mukayyed olduğun için ondan ga-yet uzaksın. Ona yanaşmak için çok kayıdlardan tecerrüt etmek, çok merâ-tib-i külliyyeden geçmek lâzım gelir. Âdetâ mânen yer kadar büyüp, kamer kadar yükselp, sonra doğrudan doğruya güneşin mertebe-i asliyesine bir de-rece yanaşabilir ve perdesiz görüşebilirsın. Öyle de; Celîl-i Zülçemâl, Cemîl-i Zülkemâl, sana gayet yakındır. Sen O'ndan gayet uzaksın. Kalbin kuvveti, aklın ulviyeti varsa, temsildeki noktaları hakikate tatbike çalış...

¹ Bkz.: Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhîd* 33; Müslim, *îmân* 346, *bîr* 157. Ayrıca bkz.: Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 2/730, 766-778.

İkinci Sua

Ey nefis-i bîhûş! *Diyorsun ki:*

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹

hem ^{إِنْ} ^{كَانَتْ إِلَّا صِحَّةً وَاحِدَةً} فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَنَا مُخْضَرُونَ² gibi âyetler, vü-
cûd-u eşya, sîrf bir emir ile ve defî olduğunu ve

أَخْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ³ hem ضُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَنْتَنَ كُلَّ شَيْءٍ⁴ gibi âyetler, vü-
cûd-u eşya, ilim içinde azîm bir kudretle, hikmet içinde dakik bir sa-
natla tedricî olduğunu gösteriyorlar. Vech-i tevfiki nedir?

Elcevap: Kur'ân'ın feyzine istinaden deriz:

Evvelâ: Münâfât yoktur. Bir kısım öyledir; ibtidâdaki îcad gibi. Bir kısmı böyledir; mislini iade gibi...

Sâniyen: Mevcûdâtta meşhûd olan sühûlet ve sürat ve kesret ve vüs'at içinde nihayet intizam, gayet itkan ve hüsn-ü sanat ve kemâl-i hilkat, şu iki kısım âyetlerin vücûd-u hakikatlerine katiyen şehâdet eder. Öyle ise, şunların hariçte tahakkukları medar-ı bahs olması lüzumsuzdur. Belki yalnız “Sîrr-ı hikmeti nedir?” denilebilir. Öyle ise, biz dahi bir kıyas-ı temsîl ile şu hikme-
te işaret ederiz.

Meselâ: Nasıl ki, terzi gibi bir sanatçı, birçok kûlfetler, meharetlerle mu-
sanna bir şeyi îcad eder ve ona bir model yapar. Sonra onun emsâlini kûlfet-
siz çabuk yapabilir. Hattâ bazen öyle bir derece sühûlet peydâ eder ki; güya
emreder, yapılır ve öyle kuvvetli bir intizam kesbeder; (saat gibi) güya bir em-
rin dokunmasıyla işlenir ve işler. Öyle de; Sâni-i Hakîm ve Nakkâş-ı Alîm, şu
âlem sarayını müstemilâtiyla beraber bedî' bir sûrette yaptıktan sonra cüz'î ve
külli, cüz ve küll her şeye bir model hükmünde bir nizam-ı kaderî ile bir mik-
dâr-ı muayyen vermiştir.

İşte bak, o Nakkâş-ı Ezelî, her bir asrı bir model yaparak mucîzât-ı kud-
reti ile murassa, taze bir âlemi ona giydiriyor. Her bir seneyi bir mikyas ede-

¹ “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece “O!” demektir, hemen oluverir...” (Yâsin sûresi, 36/83)

² “Bütün olay, tek bir çağrıdan ibaret! İşte hepsi duruşma için toplamışlar...” (Yâsin sûresi, 36/53)

³ “İşte bu, her şeyi muhkem ve mükemmel yapan Allah'ın sanatıdır.” (Nemîl sûresi, 27/88)

⁴ “(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı.” (Secde sûresi, 32/7)

rek havârik-i rahmetiyle musanna, taze bir kâinatı o kâmete göre dikiyor. Her bir günü bir satır yaparak dekâik-i hikmetiyle müzeyyen, mücedded mevcudati onda yazıyor.

Hem o Kadîr-i mutlak, her bir asrı, her bir seneyi, her bir günü bir model yaptığı gibi, rûy-u zemini, her bir dağ ve sahrayı, bağ ve bostanı, her bir ağacı birer model yapmıştır. Vakit-bevakit, taze taze birer kâinatı zeminde kuruyor, birer yeni dünyayı icad ediyor. Birer âlemi alıp da diğer muntazam bir âlemi getiriyor. Mevsim-bemevsim her bağ ve bostanda taze taze mucizâtı kudretini ve hedâyâ-yı rahmetini gösterir. Yeni birer kitab-ı hikmet-nümâ yazıyor. Taze taze birer matbahâ-yı rahmetini kuruyor. Mücedded bir hulle-i sanat-nümâ giydırıyor. Her baharda, her bir ağaca sündüs-misâl taze bir çarşaf giydiyor. Lü'lü-misâl yeni bir murassaâtlâ süslendiriyor. Yıldız-misâl rahmet hediyeleriyle ellerini dolduruyor.

İşte şu işleri nihayet hüsn-ü sanat ve kemâl-i intizam ile yapan ve şu birbiri arkasında gelen ve zaman ipine takılan seyyâr âlemleri, nihayet hikmet ve inâyet ve kemal-i kudret ve sanat ile değiştiren Zât; elbette gayet Kadîr ve Hakîm'dir. Nihayet derecede Basîr ve Alîm'dir. Tesadüf O'nun işine karışamaz. İşte o Zât-ı Zülcelâl'dir ki, şöyle ferman ediyor:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلْمَحُ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَفْرَبٌ²

deyip hem kemâl-i kudretini ilân, hem kudrette nisbeten haşir ve kıyâmet gayet sehl ve kûlfetsiz olduğunu beyan ediyor. Emr-i tekvîni, kudret ve irâdeyi tazammun ettiğini ve bütün eşya, evâmirine gayet musahhar ve münkâd olduklarını ve mübâşeretsiz, müâlecesiz halkettiği için icadındaki sühûlet-i mutlakayı ifade için, sîrf bir emirle işler yaptığını, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân ile ferman ediyor.

Hâsil-i kelâm: Bir kısım âyetler, eşyada, hususan bidâyet-i icâdında gayet derecede hüsn-ü sanatı ve nihayet derecede kemâl-i hikmeti ilân ediyor. Diğer kısmı, eşyada, hususan tekrar icâdında ve iadesinde gayet derecede sühûlet ve suratını, nihayet derecede inkı'yâd ve kûlfetsizliğini beyan eder.

¹ “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen olverir...” (Yâsîn sûresi, 36/83)

² “Kıyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter.” (Nâhl sûresi, 16/77)

Üçüncüü Şua

Ey haddinden tecavüz etmiş nefس-i pürvesvâs! *Diyorsun ki:*

بِنِدِهِ مَلْكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ¹
 مَا مِنْ دَائِيَةٍ إِلَّا هُوَ أَخْذٌ بِنَاصِيَتِهَا²
 وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيد³

gibi âyetler, nihayet derecede kurbiyyet-i ilâhiyeyi gösteriyor.

وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ⁴

تَعْرُجُ الْمَلِئَكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةً⁵

ve hadîste vârid olan “Cenâb-i Hak, yetmiş bin hicab arkasındadır.”⁶ ve mi'râc gibi hakikatler, nihayet derecede bu'diyetimizi gösteriyor. Şu sırrı gâmızı fehme takrib edecek bir izah isterim?

Elcevap: Öyle ise, dinle:

Evvelâ: Birinci Şua'ın âhirinde demiştiğ: Nasıl ki güneş, kayıdsız nûruyla ve maddesiz aksi cihetile; sana, senin ruhun penceresi ve onun aynası olan göz bebeğinden daha yakın olduğu hâlde, sen, mukayyed ve maddede mahpus olduğun için ondan gayet uzaksın. Onun, yalnız bir kısım akışları ile, gölgeleriyle temas edebilirsin ve bir nevi cilveleriyle ve cüz'i tecellileriyle görüşebilirsin ve bir sınıf sıfatları hükmünde olan elvânlarına ve bir tâife isimleri hükmünde olan şularına ve mazharlarına yanaşabilirsin. Eğer güneşin mertebe-i aslísine yanaşmak ve bizzat doğrudan doğruya güneşin zâti ile görüşmek istersen o vakit pek çok kayıtlardan tecerrüt etmeklijin ve pek çok merâtib-i külliyyetten geçmeliğin lâzım gelir. Âdetâ sen, mânen tecerrüt cihetile küre-i

¹ “O Zât ki, hersey üzerinde hâkimiyet elindedir.” (Yâsîn sûresi, 36/83)

² “Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın.” (Hûd sûresi, 11/56)

³ “Biz ona şahdamarından daha yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16).

⁴ “Ve sonuça O'na döndürülürsünüz.” (Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hûd sûresi, 11/34; Kasâs sûresi, 28/70, 88; Yâsîn sûresi, 36/22, 83; Fussilet sûresi, 41/21; Zuhurf sûresi, 43/85)

⁵ “Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arşına; miktarı ellî bin sene olan bir günde yükselirler.” (Meâric sûresi, 70/4)

⁶ Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsneñ* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evasat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiyeden her şeyin mahv olacağına dair bkz.: Müslim, *îmân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

arz kadar büyüp, hava gibi ruhen inbisât edip ve kamer kadar yükselp, bedir gibi mukabil geldikten sonra bizzat perdesiz onunla görüşüp, bir derece yanaşmak dâvâ edebilirsin. *Öyle de; o Celîl-i Pürkemâl, o Cemîl-i bîmisâl, o Vâcibü'l-vücûd, o Mûcid-i külli mevcûd, o Şems-i Sermed, o Sultân-ı ezel ve ebed, sana senden yakındır. Sen, O'ndan nihayetsiz uzaksın.*

Kuvvetin varsa temsildeki dekâikî tatbik et...

Sâniyen: Meselâ: *وَلِهِ الْمُثُلُ الْأَعْلَى*¹ Bir padişahın çok isimleri içinde

“kumandan” ismi çok mütedâhil dairelerde tezahür eder. Serasker daire-i külliyesinden tut, müşâriyet ve ferîkiyet, tâ yüzbaşı, tâ onbaşıya kadar geniş ve dar, külli ve cüz’î dairelerde de zuhûr ve tecellisi vardır. Şimdi bir nefer, hizmet-i askeriyesinde onbaşı makamında tezahür eden cüz’î kumandanlık noktasını merci tutar, kumandan-ı âzamına şu cüz’î cilve-i ismiyle temas eder ve münasebettar olur. Eğer asıl ismiyle temas etmek, ona o unvan ile görüşmek istese onbaşılıktan tâ serasker mertebe-i külliyesine çıkmak lâzım gelir. Demek padişah, o nefere ismiyle, hükmüyle, kanunuyla ve ilmiyle, telefonuya ve tedbirıyla ve eğer o padişah, evliyâ-yi abdâliyeden nûrânî olsa, bizzat huzuruyla gayet yakındır. Hiçbir şey mâni olup hâil olamaz. Hâlbuki; o nefer, gayet uzaktır. Binler mertebeler hâil, binler hicaplar fasıldır. Fakat bazen merhamet eder, hilâf-î âdet bir neferi huzuruna alır, lütfuna mazhar eder...

Öyle de; emr-i kün feyekûn’² mâlik, güneşler ve yıldızlar emirber nefer hükmünde olan Zât-ı Zülcelâl, her şeye her şeyden daha ziyâde yakın olduğu hâlde her şey O’ndan nihayetsiz uzaktır. O’nun huzur-u kibriyâ’sına perdesiz girmek istenilse zulmânî ve nûrânî, yâni maddî ve ekvânî ve esmâî ve sıfâti yetmiş binler hicaptan geçmek, her ismin binler hususî ve külli derecât-ı tecelliisinden çıkmak, gayet yüksek tabakât-ı sıfatında mûrûr edip tâ ism-i âzamına mazhar olan Arş-ı Âzam’ina urûc etmek; eğer cezb ve lütfu olmazsa, binler seneler çalışmak ve sülük etmek lâzım gelir. Meselâ; sen, O’na “Hâlik” ismiyle yanaşmak istersen “Senin Hâlik’în” hususiyetiyle, sonra “Bütün insanların Hâlik’î” cihetile, sonra “Bütün zîhayatların Hâlik’î” unvanıyla, sonra “Bütün mevcudatın Hâlik’î” ismiyle münasebettarlık lâzım gelir. Yoksa zill-de kalırsın, yalnız cüz’î bir cilveyi bulursun.

¹ “En yüce sıfatlar Allah’ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da oluverir.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmrân sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

Bir İhtar: Temsildeki padişah, aczi için, kumandanlık isminin merâti-binde müşir ve ferîk gibi vasıtalar koymuştur.

Fakat بِيَدِهِ مَلْكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ¹ olan Kadîr-i mutlak, vasitalardan müstağ-nidir. Vasıtalar sîrf zâhirîdirler, perde-i izzet ve azamettirler. Ubûdiyet ve hayret ve acz ve iftikar içinde saltanat-ı rubûbiyetine dellâldirlar, temâşâ-gerdirler. Muîni degiller, şerîk-i saltanat-ı rubûbiyet olamazlar.

Dördüncü Sua

İşte ey tembel nefsim! Bir nevi mi'râc hükmünde olan namazın hakikati; sâbık temsilde bir nefer mahz-ı lütuf olarak huzur-u şâhâneye kabulu gibi; mahz-ı rahmet olarak Zât-ı Celîl-i Zülcemâl ve Mâbûd-u Cemîl-i Zülcelâl'in huzuruna kabulündür. "Allahu Ekber" deyip mânen ve hayâlen veya niyeten iki cihandan geçip kayd-ı maddiyâttan tecerrüt edip bir mertebe-i külliye-i ubûdiyete veya küllînin bir gölgесine veya bir sûretine çıkış bir nevi huzura müserref olup إِيَّاكَ نَعْبُدُ² hitabına (herkesin kabiliyeti nisbetinde) bir mazhariyet-i azimedir. Âdetâ harekât-ı salâtiyede tekrarla "Allahu Ekber, Allahu Ekber" demekle kat'-ı merâtib ve terakkîyat-ı mâneviyeye ve cüz'iyattan devâir-i külliyeeye çıkışmasına bir işaretir ve mârifetimiz haricindeki kemâlât-ı kibrîyâ'sının mücîmel bir unvanıdır. Güya her bir "Allahu Ekber" bir basamak-ı mi'râciyeyi kat'ına işaretir. İşte şu hakikat-i salâttan mânen veya niyeten veya tasavvuren veya hayâlen bir gölgесine, bir şuaîna mazhariyet dahi büyük bir saadettir. İşte hacda pek kesretli "Allahu Ekber" denilmesi şu sıradandır. Çünkü; hacc-ı şerif, bilasâle herkes için bir mertebe-i külliyyede bir ubûdiyettir. Nasıl ki bir nefer, bayram gibi bir yevm-i mahsusta ferîk dairesinde bir ferîk gibi, padişahın bayramına gider ve lütfuna mazhar olur. Öyle de; bir hacı, ne kadar âmî de olsa, kat'-ı merâtib etmiş bir veli gibi umum aktâr-ı arzin Rabb-i Azîm'i unvanıyla Rabbine müteveccîhtir. Bir ubûdiyett-i külliye ile müserref-tir. Elbette hac miftahıyla açılan merâtib-ı külliyye-i rubûbiyet ve dûrbünüyle nazarına görünen âfâk-ı azamet-i ulûhiyet ve şeâriyile kalbine ve hayâline gittikçe genişleşen devâir-ı ubûdiyett ve merâtib-ı kibrîyâ ve ufk-u tecelliyyâtın verdiği hararet, hayret ve dehşet ve heybet-i rubûbiyet; ³الله أَكْبَرُ.. ile

¹ "Her şey üzerinde hâkimiyet elindedir." (Mü'minûn sûresi, 33/88; Yâsîn sûresi, 36/83)

² "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet ederiz." (Fâtîha sûresi, 1/5)

³ Sadece büyülüklükte değil hiçbir konuda eşî ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

teskin edilebilir ve onunla, o merâtib-i münkeşife-i meşhûde veya mutasavvi-re ilân edilebilir. Hac'dan sonra şu mânâ-yı ulvî ve külli, muhtelif dereceler-de bayram namazında, yağmur namazında, husûf-küsûf namazında, cemaat-le kilinan namazda bulunur. İşte şeâir-i İslâmiye'nin, velev sünnet kabilinden dahi olsa ehemmiyeti şu sırdandır.

سُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ خَرَائِثَةَ بَيْنَ الْكَافِ وَالْتُّونِ¹

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلْكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَمُونَ²

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِيَّنَا أَوْ أَخْطَأَنَا⁴

رَبَّنَا لَا تُرْغِبْنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَابُ⁵

وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى رَسُولِكَ الْأَكْرَمِ مَظْهِرِ اسْمِكَ الْأَعْظَمِ وَعَلَى إِلَهِ وَأَصْحَابِهِ وَإِخْرَاجِهِ
وَأَتْبَاعِهِ أَمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ⁶

¹ Kudretinin hazinelerini bir 'Oll' emriyle var eden Zât-ı Zülcelâl, her türlü kusurdan münezzehtir.

² "Sübhandır, münezzehdür o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/83)

³ "Sübhangın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

⁴ "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara sûresi, 2/286)

⁵ "Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışi bol olan Vehhab sensin Sen!" (Âl-i İmrân sûresi, 3/8)

⁶ İsm-i âzamının mazhari olan Resûl-i Ekremine, âl ve ashabına, ihvânına ve ona tâbi olanlara salât ve selâm et. Kabul buyur ey Erhamürrâhimîn olan Rabbimiz.

Küçük Bir Zeyl

Kadîr-i Alîm ve Sâni-i Hakîm, kanuniyet şeklindeki âdâtının gösterdiği ni-zam ve intizamla, kudretini ve hikmetini ve hiçbir tesadüf, işine karışmadığını izhar ettiği gibi; şuzûzât-ı kanuniye ile, âdetinin hârikalarıyla, tagayyürât-ı sâriye ile, teşahhusâtin ihtilâfıyla, zuhûr ve nûzûl zamanının tebeddülüyle meşîetini, irâdetini, fâil-i muhtar olduğunu ve ihtiyarını ve hiçbir kayıd altın-da olmadığını izhar edip yeknesak perdesini yırtarak ve her şey, her anda, her şe'nde, her şeyinde O'na muhtaç ve rubûbiyetine münkâd olduğunu i'lâm et-mekle gafleti dağıtıp, ins ve cinnin nazarlarını esbâptan Müsebbibü'l-esbâb'a çevirir. Kur'an'ın beyanâtı şu esâsa bakıyor:

Meselâ: Ekser yerlerde bir kısım meyvedâr ağaçlar bir sene meyve verir, yâni rahmet hazinesinden ellerine verilir, o da verir. Öbür sene bütün esbâb-ı zâhirîye hazırlıken meyveyi alıp vermiyor.

Hem meselâ: Sâir umûr-u lâzîmeye muhâlif olarak yağmurun evkât-ı nûzûlü o kadar mütehavvildir ki, muğayyebât-ı hamsede¹ dahil olmuştur. Çünkü: Vücûdda en mühim mevki, hayat ve rahmetindir. Yağmur ise, men-şe-i hayat ve mahz-ı rahmet olduğu için elbette o âb-ı hayat, o mâ-yî rahmet, gaflet veren ve hicâb olan yeknesak kaidesine girmeyecek, belki, doğrudan doğruya Cenâb-ı Mün'im, Muhyî ve Rahmân ve Rahîm olan Zât-ı Zülcelâl, perdesiz, elinde tutacak; tâ, her vakit dua ve şükür kapılarını açık bırakacak.

Hem meselâ: Rizik vermek ve muayyen bir sîmâ vermek, birer ihsan-ı mahsus eseri gibi ummadığı tarzda olması; ne kadar güzel bir sûrette meşîet ve ihtiyar-ı rabbâniyeyi gösteriyor. Daha tasrif-i hava ve teshîr-i sehâb gibi su-ûnât-ı îlâhiyeyi bunlara kıyas et...

---

¹ Bkz.: Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, istiskâ 29, tefsîru sûre (6) 1, (13) 1, (31) 2, tevhîd 4; Ahmed İbni Hanbel, el-Müsned 2/24, 52, 58, 122.

In Yedinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِيَّةً لَهَا لِتُبَلَّوْهُمْ أَثْيُّمْ أَحْسَنُ
عَمَلاً ^{وَ} إِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُحْرَزاً^١
وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعْبٌ وَلَهُوَ^٢

(Bu Söz, İki Âlî Makam ve Bir Parlak Zeyl'den İbarettir.)

[Birinci Makam]

Hâlik-ı Rahîm ve Rezzâk-ı Kerîm ve Sâni-i Hakîm; şu dünyayı âlem-i ervâh ve ruhâniyât için bir bayram, bir şehrâyın suretinde yapıp bütün esmâsının garâib-i nukûsuyla süslendirip küçük-büyük, ulvî-süflî her bir ruha, ona müناسip ve o bayramdaki ayrı ayrı hesapsız mehâsin ve in'âmâttan istifade etmeğe muvâfık ve havâs ile mücehhez bir cesed giydirir, bir vücûd-u cismâ-nî verir, bir defa o temâşâgâha gönderir.

Hem zaman ve mekân cihetiyle pek geniş olan o bayramı; asırlara, sene-lere, mevsimlere hatta günlere, kitalara taksim ederek her bir asrı, her bir seneyi, her bir mevsimi, hatta bir cihette her bir günü, her bir kıtayı, birer tâife ruhlu mahlûkatına ve nebatî masnûâtına birer resmî geçit tarzında bir ulvî bayram yapmıştır. Ve bilhassa rûy-u zemin, hususan bahar ve yaz zamanında masnûât-ı sağırenin tâifelerine öyle şâşaali ve birbiri arkasında bayramlardır ki; tabakât-ı âliyede olan ruhâniyâtı ve melâikeleri ve sekene-i semâvâtı seyre celbedecek bir câzibedârlık görünüyor ve ehl-i tefekkür için öyle şirin bir mü-tâlaagâh oluyor ki, akıl tarifinden âcizdir.

¹ “Biz, dünyada bulunan her şeyi ona bir zinet kıldı. Böylece insanlardan kimin daha iyi iş gerçekleştireceğini ortaya koymak istedik. Ve elbette Biz onun üstünde ne varsa hepsini, kupkuru yapıp dümdeğiz.” (Kehf sûresi, 18/7-8).

² “Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir.” (En'âm sûresi, 6/32).

Fakat bu ziyâfet-i ilâhiye ve bayram-ı rabbâniyedeki ism-i Rahmân ve Muhyî'nin tecellilerine mukabil ism-i Kahhâr ve Mümît, firak ve mevt ile karşılara çıkyorlar. Şu ise: ¹ وَرَحْمَتِي وَسَعَتْ كُلُّ شَيْءٍ rahmetinin vüs'at-i şümûlüne zâhiren muvâfik düşmüyor. Fakat hakikatte birkaç cihet-i muvâfakati vardır. Bir ciheti şudur ki:

Sâni-i Kerîm, Fâtır-ı Rahîm, her bir tâifeden resmi geçit nöbeti bittiğinden ve o resmi geçmişten maksud olan neticeler alındıktan sonra, ekseriyet itibarıyla dünyadan, merhametkârâne bir tarz ile tenfir edip usandırıyor.. istirahate bir meyil ve başka bir âleme göçmeğe bir şevk ihsan ediyor.. ve vazife-i hayattan terhis edildikleri zaman, vatan-ı aslîlerine bir meyelân-ı şevk-engiz, ruhlarında uyandırıyor.

Hem o Rahmân'ın nihayetsiz rahmetinden uzak değil ki; nasıl vazife uğrunda, mücâhede içinde telef olan bir nefere şehâdet rütbesini veriyor ve kurban olarak kesilen bir koyuna, âhirette cismânî bir vücûd-u bâkî vererek, Sîrat üstünde, sahibine Burak gibi bir bineklik mertebesini vermekle mükâfatlanıyor...² Öyle de, sâir zîruh ve hayvanâtin dahi, kendilerine mahsus vazife-i fitriye-i rabbâniyelerinde ve evâmir-i sübâhâniyenin itaatlerinde telef olan ve şiddetli meşakkat çeken zîruhların, onlara göre bir çeşit mükâfât-ı ruhâniye ve onların istidâdlarına göre bir nevi ücret-i mâneviye, o tükenmez hazine-i rahmetinden baîd değil ki bulunmasın. Dünyadan gitmelerinden pek çok incinmesinler, belki memnun olsunlar.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ³

Lâkin, zîruhların en eşrefi ve şu bayramlarda kemiyet ve keyfiyet cihetiyile en ziyâde istifade eden insan, dünyaya pek çok meftûn ve müptelâ olduğu hâlde, dünyadan nefret ve âlem-i bekâya geçmek için eser-i rahmet olarak iştiyak-engîz bir hâlet verir. Kendi insaniyeti dalâlette boğulmayan insan, o hâletten istifade eder. Rahat-ı kalb ile gider. Şimdi, o hâleti intâç eden vecihlerden, numûne olarak besini beyan edeceğiz.

Birincisi: İhtiyarlık mevsimiyle; dünyevî, güzel ve câzibedâr şeyler üstünde fenâ ve zevâlin damgasını ve acı mânâsını göstererek, o insanı dünyadan ürkütüp, o fâniye bedel, bir bâkî matlubu arattırıyor.⁴

¹ "Rahmetim her şeyi kaplar." (A'râf sûresi, 7/156)

² "Kurbanlarınızı hoş tutun; zira onlar Sîrat köprüsünde sizin bineklerinizdir." anlamındaki hadis için bkz.: ed-Deylemî, el-Müsne'd 1/85.

³ Hiç kimse gaybi bilemez, gaybi yalnız Allah bilir.

⁴ Bkz.: Al-i İmrân sûresi, 3/185; Hadîd sûresi, 57/20.

İkincisi: İnsanın alâka peydâ ettiği bütün ahbâblardan yüzde doksan dokuzu, dünyadan gidip diğer bir âleme yerleşikleri için, o ciddî muhabbet sâ-îkisiyla, o ahbâbin gittiği yere bir iştıyak ihsan edip, mevt ve eceli mesrûrâ-ne karşılatırıyor.¹

Üçüncüsü: İnsandaki nihayetsiz zayıflık ve acizliği, bazı şeylerle ihsâs et-tirip, hayat yükü ve yaşamak tekâlifi ne kadar ağır olduğunu anlattırıp, istirahate ciddî bir arzu ve bir diyâr-ı âhere gitmeye samimî bir şevk veriyor.

Dördüncüsü: İnsan-ı mümine nûr-u iman ile gösterir ki:

Mevt, idam değil, tebdil-i mekândır. Kabir ise, zulümâtlı bir kuyu ağızı değil, nûrânîyetli âlemlerin kapısıdır. Dünya ise, bütün şâşaasiyla âhirete nisbeten bir zindan hükmündedir.² Elbette, zindan-ı dünyadan bostan-ı cinâna çıkmak ve müz’îç dağdağa-yı hayat-ı cismâniyeden âlem-i rahata ve meydan-ı tayerân-ı ervâha geçmek ve mahlûkatin sıkıntılı gürültüsünden sıyrılp huzur-u Rahmân'a gitmek; bin can ile arzu edilir bir seyahattir, belki bir saatettir.

Beşincisi: Kur’ân’ı dinleyen insana, Kur’ân’daki ilm-i hakikati ve nûr-u hakikatle dünyanın mâhiyetini bildirmekliği ile dünyaya aşk ve alâka pek mâ-nâsız olduğunu anlatmaktadır.³ Yani, insana der ve isbat eder ki:

“Dünya; bir kitab-ı samedânîdir. Hurûf ve kelimâtı, nefislerine değil; belki, başkasının zât ve sıfat ve esmâsına delâlet ediyorlar. Öyle ise, mânâsını bil, al.. nukûşunu bırak, git!..

*Hem bir mezraadır.*⁴ Ek ve mahsulünü al, muhafaza et.. müzahrafâtını at, ehemmiyet verme!..

Hem birbiri arkasında daim gelen geçen aynalar mecmuasıdır. Öyle ise, onlarda tecelli edeni bil, envârını gör.. ve onlarda tezahür eden esmânın tecelliyyâtını anla ve müsemâmlarını sev.. ve zevâle ve kırılmaya mahkûm olan o cam parçalarından alâkanı kes!..

Hem seyyâr bir ticaretgâhtır. Öyle ise, alış verişini yap, gel.. ve senden kaçan ve sana iltifât etmeyen kafilelerin arkalarından beyhûde koşma, yorulma!..

¹ Bkz.: Yûnus sûresi, 10/7-11.

² Bkz.: Tevbe sûresi, 9/38; Nahl sûresi, 16/30; Furkan sûresi, 25/15; Ankebût sûresi, 29/64; Muhammed sûresi, 47/36.

³ Bu konudaki bazı ayetler için bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/14; Kehf sûresi, 18/45-46; Tâhâ sûresi, 20/131.

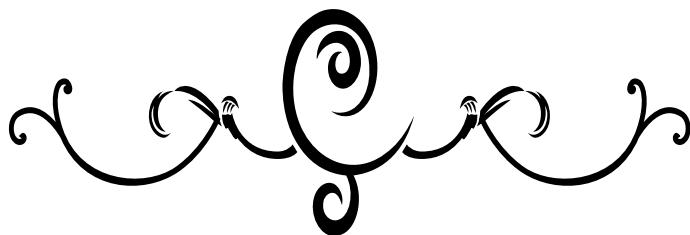
⁴ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsında hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsidü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205.

Hem muvakkat bir seyrangâhtır. Öyle ise, nazar-ı ibretle bak ve zâhirî çirkin yüzüne değil; belki, Cemîl-i Bâki'ye bakan gizli, güzel yüzüne dikkat et, hoş ve faydalı bir tenezzûh yap, dön.. ve o güzel manzaraları irâe eden ve güzelleri gösteren perdelerin kapanmasıyla akılsız çocuk gibi ağlama, merak etme!..

Hem bir misafirhânedir. Öyle ise, onu yapan Mihmandâr-ı Kerîm'in izni dairesinde ye, iç, şükret.. kanunu dairesinde işte, hareket et.. sonra arka-na bakma, çıkış, git.. herzekârâne, fuzulî bir surette karmaşma.. senden ayrılan ve sana ait olmayan şeylerle mânâsız uğraşma ve geçici işlerine bağlanıp boğulma!..” gibi zâhir hakikatlerle dünyanın iç yüzündeki esrarı gösterip, dünyadan müfarakatı gayet hafifleştirir, belki hüşyâr olanlara sevdirir ve rahmetinin her şeyde ve her şe'ninde bir izi bulduğunu gösterir.

İşte Kur'ân şu “beş vecih”e işaret ettiği gibi, başka hususî vecihlere dahi âyât-ı Kur'âniye işaret ediyor...

Veyl o kimseye ki, su beş vecihden bir hissesi olmayal..

On Yedinci Söz’ün İkinci Makamı^{1(Hâşıye)}

Bırak biçimre feryâdi, belâdan gel tevekkül kil.
Zira feryâd; belâ-ender, hatâ-ender, belâdir bil.

* * *

Belâ vereni buldunsa, atâ-ender, safâ-ender, belâdir bil.
Bırak feryâdi, şükür kil, mânend-i belâbil, demâ keyfinden
güler hep gül mül.

* * *

Ger bulmazsan; bütün dünya cefâ-ender, fenâ-ender, hebadır bil.
Cihan dolu belâ başında varken, ne bağırırsın küçük bir belâdan,
gel tevekkül kil.

* * *

Tevekkül ile belâ yüzünde gül, tâ o da gülsün.
O güldükçe küçülür, eder tebeddül.

* * *

Bil ey hodgâm, bu dünyada saadet, terk-i dünyada..
Hudâbîn isen, o kâfidir, bıraksan da bütün eşya lehinde.

* * *

Ger hodbin isen, helâkettir, ne yaparsan bütün eşya aleyhinde.
Demek terki gerektir, her iki hâlde bu dünyada.

* * *

Terki demek: Hudâ mülkü, O'nun izni, O'nun nâmiyla bakmakta...
Ticaret istiyorsan ger, şu fânî ömrünü bâkiye tebdilde.

* * *

Eğer nefsine tâlib isen, çürüktür, hem temelsiz de..
Eğer âfâkı ister isen, fenâ damgası üzerinde.

* * *

Demek değimez ki alınsa, çürük maldır hep bu yanında.
Öyle ise, geç.. İyi mallar dizilmiş arkasında...

---

^{1(Hâşıye)} Bu ikinci makamdaki parçalar şiirre benzer, fakat şiir degiller. Kasdî nazmedilmemişler. Belki hakikatlerin kemal-i intizamî cihetinde, bir derece manzum sûretini almışlar.

Siyah Dut'un Bir Meyvesi

(O mübarek dut başında Eski Said, Yeni Said lisaniyla söylemiştir.)

Muhatabım Ziyâ Paşa değil, Avrupa meftûnlarıdır.

Mütekellim nefsim değil, tilmiz-i Kur'ân nâmına kalbimdir.

* * *

Geçen sözler hakikattir, sakın şaşma, hudûdundan hazer aşma.

Ecânib fikrine sapma, dalâlettir kulak asma, eder elbet seni nâdim.

* * *

Görürsun en ziyâdârin, zekâvette alemdârin

O hayretten der dâim: "Eyvah! kimden kime şekvâ edeyim,
ben dahi şaştım."

* * *

Kur'ân dedirtir; ben de derim, hiç de çekinmem.

O'ndan O'na şekvâ ederim, sen gibi şaşmam.

* * *

Hak'dan Hakk'a feryâd ederim, sen gibi aşmam.

Yerden göge dâvâ ederim, sen gibi kaçmam.

* * *

Ki Kur'ân'da hep dâvâ nurdan nuradır, sen gibi caymam.

Kur'ân'dadir hak hikmet, isbât ederim, muhâlif felsefeyi
beş para saymam.

* * *

Furkan'dadir elmas hakikat, dercân ederim, sen gibi satmam.

Halktan Hakk'a seyrân ederim, sen gibi sapmam.

* * *

Dikenli yolda tayerân ederim, sen gibi basmam.

Ferşten arşa şûkrân ederim, sen gibi asmam.

* * *

Mevte, ecele dost bakarım, sen gibi korkmam.

Kabre gülerekten girerim, sen gibi ürkmem.

* * *

Ejder ağızı, vahşet yatağı, hiçlik boğazı sen gibi görmem.
 Ahbâba kavuşturur beni, kabirden darılmam, sen gibi kızmam.

* * *

Rahmet kapısı, nur kapısı, hak kapısı; ondan sıkılmam,
 geri çekilmem.

“Bismillâh” diyerek çalışıyorum^{1(Hâşıye-1)} arkama baktmam,
 dehşet de almam.

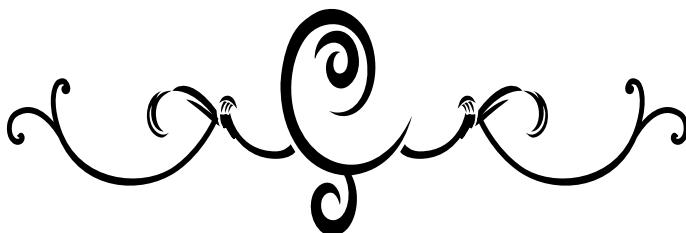
* * *

“Elhamdülillâh” diyerek rahat bulup yatacağım,
 zahmeti çekmem, vahşette kalmam.

“Allâhu Ekber” diyerek ezân-ı haşri iştip kalkacağım,^{2(Hâşıye-2)}
 mahşer-i ekber’den çekinmem, mescid-i âzam’dan çekilmem.

* * *

Lütf-u Yezdân, nûr-u Kur’ân, feyz-i îmân sayesinde hiç üzülmem.
 Durmayıp koşacağım, Arş-ı Rahmân zilline uçacağım,
 sen gibi şaşmam! Înşâallah.

^{1(Hâşıye-1)} Eyyah diyerek kaçmıyorum.

^{2(Hâşıye-2)} İsrâfil'in ezânını fecr-i haşırde iştip Allahu Ekber diyerek kalkacağım. Salât-ı kübrâ-dan çekilmem, mecma-ı ekberden çekinmem.

Kalbe Fârisî Olarak Tahattur Eden Bir Münâcât

هَذِهِ الْمُنَاجَاةُ تَحَطَّرُ فِي الْقُلْبِ هَكَذَا بِالْبَيْانِ الْفَارِسِيِّ

(Yani bu münâcât, kalbe Fârisî olarak tahattur ettiğinden Fârisî yazılmıştır. Eşvelce matbu olan "Hubâb Risalesi"nde dercedilmiştir.)

يَا رَبُّ! بَشِّشْ جِهَتْ نَظَرٍ مِّي كَرَدَمْ، دَرْدُ خُودَرَا دَرْمَانْ نَجِي دِيدَمْ

Yâ Rab! Tevekkülsüz, gafletle, iktidar ve ihtiyarına dayanıp derdime derman aramak için cihat-ı sitte denilen altı cihette nazar gezdirdim. Maatteessüf derdime derman bulamadım. Mânen bana denildi ki: "Yetmez mi dert, derman sana!"

دَرْ رَاسَتْ مِي دِيدَمْ كِه: دِي رُوْزْ مَزَارِ پَدَرْ مَنَسْت

Evet, gafletle sağımdaki geçmiş zamandan teselli almak için baktım. Fakat gördüm ki; dünkü gün, pederimin kabri.. ve geçmiş zaman,ecdâdimin bir mezar-ı ekberi suretinde göründü.. teselli yerine vahşet verdi. (Hâsiye)

(Hâsiye). İman; o vahşetli mezar-ı ekberi, ünsiyetli bir meclis-i münevver ve bir mecma-ı ahbab gösterir.

وَدَرْ چَبْ دِيدَمْ كِه: فَرَدَا قَبِيرْ مَنَسْت

Sonra soldaki istikbâle baktım. Derman bulamadım. Belki yarınkı gün, benim kabrim ve istikbâl ise, emsâlimin ve nesl-i âtinin bir kabr-i ekberi suretinde görünüp, ünsiyet değil belki vahşet verdi. (Hâsiye)

(Hâsiye). İman ve huzur-u iman, o dehşetli kabr-i ekberi, sevimli saadet saraylarında bir davet-i rahmâniye gösterir.

وَإِيمَرُونْ: تَابُوتٍ جِسْمٍ پُزِ اِصْطَرَابٍ مَنَسْت

Soldan dahi hayır görünmediği için, hazır güne baktım. Gördüm ki: Şu gün, güya bir tabuttur. Hareket-i mezbûhânede olan cismimin cenazesini taşıyor. (Hâsiye)

(Hâsiye). İman, o tabutu, bir ticaretgâh ve şâşaali bir misafirhâne gösterir.

بَرْ سِرْ عُمْر جَنَازَةٌ مَنْ إِسْتَادَه أَسْتَ

İşbu cihetten dahi devâ bulamadım. Sonra başımı kaldırıp şecere-i ömrü-mün başına baktım. Gördüm ki; o ağacın tek meyvesi benim cenazemdir ki, o ağacın üstünde duruyor, bana bakıyor. (Hâsiye)

(Hâsiye). İman, o ağacın meyvesini cenaze değil, belki ebedî hayatı mazhar ve ebedî saadete olan ruhumun eskimiş yuvasından, yıldızlarda gezmek için çıktığını gösterir.

دَرْ قَدْمٌ: أَبِ حَاكِي خَلْقَتِ مَنْ وَحَاكِسْتِرِ عِظَامٍ مَسْتَ

O cihetten dahi me'yûs olup başımı aşağıya eğdim. Baktım ki: Aşağıda, ayak altında kemiklerimin toprağı ile mebde-i hilkatimin toprağı birbirine karışmış gördüm. Derman değil, derdime dert kattı. (Hâsiye)

(Hâsiye). İman, o toprağı, rahmet kapısı ve cennet salonunun perdesi olduğunu gösterir.

چُونْ دَرْ پَسْ مِي نِكَرْم، بِيَنْ: إِيْنْ دُنْيَاء بِي بُنْيَادَ هِيجْ دَرْ هِيچْسْتَ

Ondan dahi nazarı çevirip arkama baktım. Gördüm ki; esassız, fânî bir dünya, hiçlik derelerinde ve adem zulümâtında yuvarlanıp gidiyor.

Derdime merhem değil, belki vahşet ve dehşet zehirini ilâve etti. (Hâsiye)

(Hâsiye). İman, o zulümâttâ yuvarlanan dünyayı, vazifesi bitmiş, mânnâsını ifade etmiş, neticelerini kendine bedel vücutta bırakmış mektûbât-ı samedâniye ve sahâif-i nukûş-u sübhâniye olduğunu gösterir.

وَدَرْ بِيْشٌ: أَنْدَازَةٌ نَظَرٌ مِيْكُنْمٌ، دَرِ قَبْرٌ گُشَادَه أَسْتَ

وَرَاهِ أَبْدُ بَدُورُو دَرَازْ بَدِيدَارَسْتَ

Onda dahi hayır görmedigim için ön tarafıma, ileriye nazarımı gönderdim. Gördüm ki; kabir kapısı yolumun başında açık görünüp, onun arkasında ebede giden cadde, uzaktan uzağa nazara çarpıyor. (Hâsiye)

(Hâsiye). İman, o kabir kapısını, âlem-i nur kapısı ve o yol dahi, saadet-i ebediye yolu olduğunu gösterdiğinde, dertlerime hem derman, hem merhem olur.

مَرَا جُزْ جُزْءِ اخْتِيَارِي چِيزِي نِيْسْتَ دَرْ دَسْت

İşte şu altı cihette ünsiyet ve teselli değil, belki dehşet ve vahşet alduğum onlara mukabil, benim elimde bir căz-ü ihtiyârîden başka hiçbir şey yoktur ki, ona dayanıp onunla mukabele edeyim. (Hâsiye)

(Hâsiye): İman, o căz-ü lâyeteczzâ hükmündeki căz-ü ihtiyârî yerine, gayr-i mütenâhî bir kudrete istinad etmek için bir vesika verir ve belki iman bir vesikadır.

كِهْ أُو جُزْءِ هَمْ عَاجِزْ، هَمْ كُوتَاهْ وَ هَمْ كَمْ عَيَّارَشْت

Hâlbuki o căz-ü ihtiyârî denilen silâh-ı insanî hem âciz, hem kisadır, hem ayarı noksandır, îcâd edemez, kisbden başka hiçbir şey elinden gelmez. (Hâsiye)

(Hâsiye): İman, o căz-ü ihtiyâriyi, Allah nâmına istimâl ettirip her şeye karşı kâfi getirir. Bir askerin căz-î kuvvetini, devlet hesabına istimâl ettiği vakit, binler kuvvetinden fazla işler görmesi gibi...

نَهْ دَرْ مَاضِي مَجَالِ حُلُولْ، نَهْ دَرْ مُسْتَقْبَلْ مَدَارِ نُفُوذَشْت

Ne geçmiş zamana hulûl edebilir, ne de gelecek zamana nüfûz edebilir. Mazi ve müstakbele ait emellerime ve elemelerime faydası yoktur. (Hâsiye)

(Hâsiye): İman, dizginini cism-i hayvanının elinden alıp; kalbe, ruha teslim ettiği için; maziye nüfûz ve müstakbele hulûl edebilir. Çünkü kalb ve ruhun daire-i hayatı geniştir.

مَيْدَانِ أُو إِينْ زَمَانِ حَالْ، وَيَكْ أَنْ سَيَّالَشْت

O căz-ü ihtiyârînin meydan-ı cevelâni, kısacık şu zaman-ı hâzır ve bir ân-ı seyyâldir.

بَا إِينْ هَمَهْ فَقْرَهَا وَ ضَعْفَهَا، قَلْمَنْ قُدْرَتِ تُو أَشِكَّارَهْ تُوشَتَهْ أَشَتْ،

«دَرْ فَطْرَتِ مَا»: مَئِلِ أَبْدُ وَأَمْلِ سَرْمَدْ

İşte şu bütün ihtiyaçlarımıla ve zayıflığımıla ve fakr ve aczimle beraber altı cihetten gelen dehşetler ve vahşetlerle perişan bir hâlde iken; kaleml-i kudretle sayfa-yı fitratımda ebede uzanan arzular ve sermede yayılan emeller âşikâre bir surette yazılmıştır, mâhiyetimde dercedilmiştir.

بِلْكِهِ هَرْ چِه هَسْت، هَسْت

Belki dünyada ne varsa nümüneleri fitratımda vardır. Umum onlara karşı alâkadarım. Onlar için çalışıyorum, çalışıyorum.

دَائِرَةٌ احْتِيَاجٌ مَانِدٌ دَائِرَ مَدِ نَظَرٌ بُزُرْگٍي دَارَسْت

İhtiyaç dairesi, nazar dairesi kadar büyktür, genitir.

خَيَالٌ كُدَامٌ رَسْدٌ احْتِيَاجٌ بِيزٌ رَسْدٌ

دَرْ دَسْت هَرْ چِه نِيْسْت دَرْ احْتِيَاجٌ هَسْت

Hatta hayâl nereye gitse ihtiyaç dairesi dahi oraya gider. Orada da hâcet vardır. Belki her ne ki elde yok, ihtiyaçta vardır. Elde olmayan, ihtiyaçta vardır. Elde bulunmayan ise, hadsizdir.

دَائِرَةٌ إِقْدَازٌ هَمْجُو دَائِرَ دَسْتٌ كُوتَاهَهْسْت

Hâlbuki; daire-i iktidar kısa, elimin dairesi kadar kısa ve dardır.

پَسْ فَقْرٌ وَ حَاجَاتٍ مَا بَقَدْرٍ جِهَانَسْت

Demek fakr ve ihtiyaçlarım, dünya kadardır.

وَسَرْمَاءِهِ مَا هَمْچُو «جُزْءٌ لَا يَنْجَزُ» أَسْت

Sermayem ise, cüz-ü lâyetecezzâ gibi cüz'î bir şeydir.

إِينْ جُزْءٌ كُدَامٌ وَإِينْ كَائِنَاتٍ حَاجَاتٍ كَدَامَسْت؟

İşte şu cihan kadar ve milyarlar ile ancak istihsâl edilen hâcet nerede ve bu beş paralık cüz-ü ihtiyârî nerede? Bununla onların mübâyaasına gidilmez. Bununla onlar kazanılmaz. Öyle ise, başka bir çare aramak gerektir.

پَسْ دَرْ رَاهِ ثُو، أَزْ إِينْ جُزْءٌ بِيزٌ بِيزٌ مِي گُرْشَسْنْ چَارَهَ مَنْ أَسْت

O çare ise şudur ki; o cüz-ü ihtiyârîden dahi vazgeçip, irâde-i ilâhiyeye işini bırakıp, kendi havl ve kuvvetinden teberri edip, Cenâb-ı Hakk'ın havl ve kuvvette ilticâ ederek, hakikat-i tevekküle yapmaktadır. “Yâ Rab! Madem çâre-i necât budur. Senin yolunda o cüz-ü ihtiyârîden vazgeçiyorum ve enâni-yetimden teberri ediyorum...

تَا عِنَائِتْ تُو دَسْنِكِيرْ مَنْ شَوْدْ، رَحْمَتْ بِي نَهَايَتْ تُو پَنَاهْ مَنْ أَشَتْ

Tâ senin inâyeten, acz ve zaafıma merhameten elimi tutsun. Hem, tâ senin rahmetin, fakr ve ihtiyacına şefkat edip bana istinadgâh olabilsin, kendi kapısını bana açsin.”

إِنْ كَسْ كِه بَحْرِ بِي نَهَايَتْ رَحْمَتْ يَافْتَهْ أَشَتْ

تَكْيِيْه نَهْ كُنْدْ بَزْ اِبْنْ جُزْءِ اِخْتِيَارِي كِه يَكْ قَطْرَه سَرَابْسْتَ

Evet her kim ki, rahmetin nihayetsiz denizini bulsa elbette bir katre serâb hükmünde olan cüz-ü ihtiyârına itimad etmez; rahmeti bırakıp ona müracaat etmez...

أَيْوَاه! إِبْنْ زِنْدَكَانِي هَمْضُو خَابْسْتَ

وِينْ عُمْرِ بِي بَنْيَاذْ هَمْضُو بَادْسْتَ

Eyvah aldandık!.. Şu hayat-ı dünyeviyeyi sabit zannettik. O zan sebebiyle bütün bütün zâyi ettik. Evet, şu güzerân-ı hayat bir uykudur, bir rüya gibi geçti. Şu temelsiz ömür dahi bir rüzgâr gibi uçar, gider...

إِنْسَانْ بَزَوَالْ ذُنْبِيَ بَفَنَا أَشَتْ، أَمَالْ بِي بَقَا الْآمَ بَهْ بَقَا أَشَتْ

Kendine güvenen ve ebedî zanneden mağrur insan, zevâle mahkûmdur. Süratle gidiyor. Hâne-i insan olan dünya ise, zulümât-ı ademe sukat eder. Emeller bekâsız, elemeler ruhda bâkî kalır.

بِيَا أَيْ نَفْسِ نَا فَرْجَاجِمْ! وُجُودَ فَانِي خُدْرَا فَدَا كُنْ

خَالِقِ خُودْرَا كِه إِبْنْ هَسْتَيْ وَدِيَعَهْ هَسْتَ

Madem hakikat böyledir. Gel ey hayata çok müştâk ve ömre çok tâlib ve dünyaya çok âşik ve hadsiz emeller ile ve elemeler ile müptelâ bedbaht nefsim! Uyan, aklını başına al! Nasıl ki yıldız böceği, kendi ışıkçığına itimad eder, gecenin hadsiz zulümâtında kalır. Bal arısı kendine güvenmediği için gündüzün güneşini bulur. Bütün dostları olan çiçekleri, güneşin ziyâsiyla yaldızlanmış müşâhede eder. Öyle de kendine, vücûduna ve enâniyetine dayansan, yıldız böceği gibi olursun. Eğer sen fânî vücûdunu, o vücûdu sana veren Hâlik’İN yolunda fedâ etsen bal arısı gibi olursun. Hadsiz bir nûr-u vücûd bulursun. Hem fedâ et; çünkü şu vücûd sende vedâ ve emânettir.

وَمُلْكٌ أُو وَأُو دَادَهْ فَنَا كُنْ تَا بَقَا يَابْدُ،
أَرْ أَنْ سِرِّيْ كِه: «نَفِيْ نَفِيْ» إِثْبَاتْ أَسْت

Hem O'nun mülküdür, hem O vermiştir. Öyle ise, minnet etmeyerek ve çekinmeyecek fenâ et, fedâ et; tâ bekâ bulsun. Çünkü; nefy-i nefy, isbattır. Yani yok, yok ise; o vardır. Yok, yok olsa; var olur.

خُدَائِيْ پِزْ كَرْم خُودْ مُلْك خُودْرَا مِيْ خَرْذَأْ تُو
بَهَائِيْ بِيْ كِرَانْ دَادَهْ بَرَايِ تُو نِكَاهْ دَارَسْت

Hâlik-ı Kerîm, kendi mülküni senden satın alıyor. Cennet gibi büyük bir fiyatı verir. Hem o mülkü senin için güzelce muhafaza ediyor. Kiyemetini yükselttiriyor. Yine sana hem bâkî, hem mükemmel bir surette verecektir. Öyle ise, ey nefsim! Hiç durma. Birbiri içinde beş kârlı bu ticareti yap. Tâ beş hasâretten kurtulup, beş ribhi birden kazanasın.¹

~~~~~

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْأَفْلَيْنَ
لَقَدْ أَبْكَانِي نَفِيْ «لَا أُحِبُّ الْأَفْلَيْنَ» مِنْ خَلِيلِ اللَّهِ

İbrahim (*aleyhisselâm*)dan sudûr ile, kâinatın zevâl ve ölümünü ilân eden nây-1 beni ağlattırdı.

فَصَبَّتْ عَيْنُ قَلْبِيْ قَطَرَاتِ باكِيَاتِ مِنْ شُؤُونِ اللَّهِ

Onun için kalb gözü ağladı ve ağlayıcı katreleri döktü. Kalb gözü ağladığı gibi döktüğü her bir damlası da o kadar hazındır, ağlattırıyor. Güya kendisi de ağlıyor. O damalar, gelecek Fârisî fikralardır.

لِتَفْسِيرِ كَلَامِ مِنْ حَكِيمِ أَيْ نَبِيِّ فِي كَلَامِ اللَّهِ

İşte o damalar ise, nebiyy ü peygamber olan bir Hakîm-i ilâhî'nin, kelâ-mullah içinde bulunan bir kelâmının bir nevi tefsiridir.

¹ Buradaki beş kâr ve beş hasâret için Altıncı Söz'e bakınız.

² “(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, ‘İddianıza göre’ Rabbim budur!” dedi. Yıldız sönünce de) ‘Ben öyle sönüp batanları tanrı diye sevmem’ (dedi).” (En’âm sûresi, 6/76).

نَمِيٰ زِيَّاْسْتٌ «أُفُلْدَه» كُمْ شُدْنْ مَحْبُوبٌ

Güzel değil batmakla gâib olan bir mahbub. Çünkü; zevâle mahkûm, hakiki güzel olamaz. Aşk-ı ebedî için yaratılan ve ayna-yı Samed olan kalb ile sevilmez ve sevilmemeli!

نَمِيٰ آزَرَدْ «عُزُونَدَه» عَيْبٌ شُدْنْ مَطْلُوبٌ

Bir matlub ki, gurûbda gaybûbet etmeye mahkûmdur; kalbin alâkasına, fikrin merakına deðmiyor; âmâle merci olamıyor, arkasında gam ve kederle teessûf etmeye lâyık değildir. Nerede kaldı ki; kalb, ona perestîş etsin ve ona baþlansın, kalsın?

نَمِيٰ خَاهَمْ «فَنَادَه» مَحْوُ شُدْنْ مَقْصُودٌ

Bir maksud ki fenâda mahvoluyor, o maksudu istemem. Çünkü fâni-yim, fâni olanı istemem, neleyeyim?..

نَمِيٰ خَانَمْ «زَوَالَدَه» دَفْنٌ شُدْنْ مَعْبُودٌ

Bir mâbus ki zevâlde defnoluyor; onu çağrırmam, ona ilticâ etmem. Çünkü nihayetsiz muhtacım ve âcizim. Âciz olan; benim pek büyük dertlerime devâ bulamaz, ebedî yaralarıma merhem süremez. Zevâlden kendini kurtaramayan nasıl mâbus olur?

عَقْلٌ فَرِيَادٌ مَّيِّ دَارَدْ، نِدَاءٍ لَا أُحِبُّ الْأَفْلِينَ مَيِّ زَنَدْ رُوحَمْ

Evet zâhire müptelâ olan akıl, şu keşmekes kâinatta perestîş ettiði şeylerin zevâlini görmek ile me'yûsâne feryâd eder.. ve bâki bir mahbubu arayan ruh dahi لَا أُحِبُّ الْأَفْلِينَ feryâdını ilân ediyor.

نَمِيٰ خَاهَمْ نَمِيٰ خَانَمْ نَمِيٰ تَابَمْ فِرَاقِي

İstemem, arzu etmem, tâkat getirmem müfarakati...

نَمِيٰ آزَرَدْ «مَرَاقَه» إِيْنَ زَوَالٌ دَرْ پَسْ تَلَاقِي

Der-akab zevâl ile açılanan mülâkatlar, keder ve meraka deðmez. İstiyâka hiç lâyık deðildir. Çünkü zevâl-i lezzet elem olduğu gibi, zevâl-i lezzetin tasavvuru dahi bir elemdir. Bütün mecâzî âşikların dîvânları, yani aşknâmeleri olan manzum kitapları, şu tasavvur-u zevâlden gelen elemden birer feryattır.

Her birinin bütün dîvân-ı eş’ârinin ruhunu eğer siksan, elemkârâne birer feryâd damlar.

اَزْ اَنْ دَرْدِ گَرِينِ لَا اُحِبُّ الْأَفْلِينَ مِي زَنْدْ قَبْيَهْ

İşte o zevâl-âlûd mülâkatlar, o elemli, meçâzî muhabbetler derdinden ve belâsındandır ki; kalbim, İbrahimvârî لَا اُحِبُّ الْأَفْلِينَ ağlamasıyla ağlıyor ve bağıriyor.

دَرْ إِينْ فَانِي بَقَا حَازِي بَقَا حَيْزَدْ فَنَادِنْ

Eğer şu fânî dünyada bekâ istiyorsan; bekâ, fenâdan çıkıyor. Nefs-i emmâre cihetile fenâ bul ki, bâkî olasın.

فَنَا شُو، هُمْ فَدَا كُنْ، هُمْ عَدْمٌ بِينْ، كِه اَزْ دُنْيَا «بَقَائِه» رَاه «فَنَادِنْ»

Dünya-perestlik esâsâtı olan ahlâk-ı seyyieden tecerrüt et, fânî ol! Daire-i mülkünde ve malındaki eşyayı, Mahbub-u Hakîkî yolunda fedâ et! Mevcudâtın adem-nûmâ âkîbetlerini gör! Çünkü; şu dünyadan bekâya giden yol, fenâdan gidiyor.

فِكْرِ فِيزَارْ مِي دَارْدْ، اَيْنِنِ لَا اُحِبُّ الْأَفْلِينَ مِي زَنْدْ وَجْدَانْ

Esbap içine dalan fikr-i insanî, şu zelzele-i zevâl-i dünyadan hayrette kalıp me'yûsâne fizâr ediyor. Vücûd-u hakîkî isteyen vicdan, İbrahimvârî لَا اُحِبُّ الْأَفْلِينَ enîniyle mahbubât-ı meçâziyeden ve mevcudât-ı zâileden kat-ı alâka edip, Mevcûd-u Hakîkî'ye ve Mahbub-u Sermedi'ye bağlanıyor.

بِدَانْ اَيْ نَفْسِ نَادَانْ! كِه: دَرْ هَرْ فَزَدْ اَزْ فَانِي دُو رَاهْ هَسْت
بَا بَاقِي، دُو سِرِّ جَانِ جَانَانِي

Ey nâdân nefsim! Bil ki; çendan dünya ve mevcudât fânidir, fakat her fâni şeyde bâkîye îsâl eden iki yol bulabilirsin ve can ve cânân olan Mahbub-u Lâyezâl'ın tecelli-i cemâlinden iki lem'ayı, iki sırrı görebilirsin. An şart ki suret-i fâniyeden ve kendinden geçebilirsen...

كِه دَرْ بِنْعَمَتْهَا اِنْعَامْ هَسْت وَيَسْ اثْلَرْهَا اشْمَا بِكَيْزِرْ مَعْزِي، و مِيرَنْ دَرْ فَنَا اَنْ قِشْرِي بِي مَعْنَا

Evet, nimet içinde in’âm görünür; Rahmân’ın iltifâti hissedilir. Nimetten in’âma geçen Mün’im’i bulursun. Hem her eser-i samedânî; bir mektup gibi,

bir Sâni-i Zülcelâl'in esmâsını bildirir. Nakıştan mâñâya geçen, esmâ yoluyla müsemmâyi bulursun. Madem şu masnûât-ı fâniyenin mağzını, içini bulabilirsin; onu elde et.. mâñâsız kabuğunu, kişrını, acımadan fenâ seyline atabilirsın.

بَلِي أَثَارُهَا گُوِيْدَ، زِاسَمَا لَفْظٌ پُرْ مَعْنَى بِخَانٌ مَعْنَى وَ مِيزَنْ دَرْ هَوَا اَنْ لَفْظٌ بِي سَوْدَا

Evet masnûâtta hiçbir eser yok ki, çok mâñâlı bir lafz-ı mücessem olmasın, Sâni-i Zülcelâl'in çok esmâsını okutturmasın. Madem şu masnûât elfâzdır, kelimât-ı kudrettir; mâñâlarını oku, kalbine koy. Mâñâsız kalan elfâzı, bilâ-pervâ zevâlin havasına at. Arkalarından alâkadarâne bakıp meşgul olma!

عَقْل فَرِيَادٌ مِيْ دَارْدُ، غِيَاثٌ «لَا أُحِبُّ الْأَفْلَيْنَ» مِيزَنْ اَيْ نَفْسَمْ

İşte zâhir-perest ve sermayesi âfâkî mâlûmattan ibaret olan akl-ı dünyevî, böyle silsile-i efkârı hiçe ve ademe incirâr ettiğinden, hayretinden ve haybetinden me'yûsâne feryâd ediyor. Hakikate giden bir doğru yol arıyor. Madem ufûl edenlerden ve zevâl bulanlardan ruh elini çekti.. kalb dahi meçâzî mahbublardan vazgeçti.. vicdan dahi fânilerden yüzünü çevirdi. Sen dahi bîcâre nefsim, İbrahimuvârî¹ لَا أُحِبُّ الْأَفْلَيْنَ gıyâsını çek, kurtul!

جِه خُوش گُويْدُ او شَيْداً «جَامِي» عِشْق خُويْ:

Fitrati aşkla yoğrulmuş gibi serimest-i câm-ı aşk olan Mevlânâ Câmî, kesretten vahdete yüzleri çevirmek için bak ne güzel söylemiş:

يَكِي خَواَن، يَكِي خَوَان، يَكِي خُويْ، يَكِي بَيْن، يَكِي دَان، يَكِي گُويْ

demiştir.^{2(Hâsiye)}

- ✓ Yalnız Bir'i iste, başkaları istenmeye deðmiyor.
- ✓ Bir'i çağır, başkaları imdada gelmiyor.
- ✓ Bir'i talep et, başkaları lâyık deðiller.
- ✓ Bir'i gör, başkalar her vakit görünmüyورلار, zevâl perdesinde saklanıyorلار.
- ✓ Bir'i bil, marifetine yardım etmeyen başka bilmekler faydasızdır.
- ✓ Bir'i söyle, O'na ait olmayan sözler mâlâyâni sayılabilir.

¹ “Ben öyle sönüp batanları Tanrı diye sevmem.” (Enâm süresi, 6/76).

^{2(Hâsiye)} Yalnız bu satır Mevlânâ Câmî'nin kelâmıdır.

نَعْمٌ صَدَقْتَ أَيْ جَامِي؛ هُوَ الْمَطْلُوبُ،
هُوَ الْمَحْبُوبُ، هُوَ الْمَفْصُودُ، هُوَ الْمَعْبُودُ

Evet Câmi, pek doğru söyledin. Hakiki mahbub, hakiki matlub, hakiki maksud, hakiki mâbûd yalnız O'dur!..

كَه «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ»¹ بِرَابِرِ مِيزَانِ دُولَمَ

Cüntü bu âlem, bütün mevcudâtiyla muhtelif dilleriyle, ayrı ayrı nâgamâtiyla zikr-i ilâhînin halka-yı kubrâsında beraber لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ der, vahdâniyete şehâdet eder.² لَا أُحِبُّ الْأَفْلَمَ'nin açtığı yaraya merhem sürüyor ve alâkayı kestiği mecâzî mahbublara bedel, bir Mahbub-u Lâyezâlî'yi gösteriyor.

Bundan yirmi beş sene kadar evvel, İstanbul Boğazı'ndaki Yûşa Tepe'sinde, dünyanın terkine karar verdiği bir zamanda, bir kışım mühim dostlarım beni dünyaya, eski vaziyetime döndürmek için yanına geldiler. Dedim: "Yarına kadar beni bırakınız, istihâre edeyim." Sabahleyin kalbime bu iki levha hutûr etti. Şiire benzer, fakat şiir degiller. O mübarek hâtrânın hatırları için ilişmedim. Geldiği gibi muhafaza edildi. Yirmi Üçüncü Söz'ün âhirine ilhak edilmişti. Makam münasebetiyle buraya alındı.

Birinci Levha

(Ehl-i Gaflet Dünyasının Hakikatini Tasvir Eder Levhadır.)

Beni dünyaya çağrırmâ	Ona geldim fenâ gördüm.
Demâ gaflet hicâb oldu	Ve nûr-u Hak nihân gördüm.
Bütün eşyâ ü mevcudât	Birer fâni muzir gördüm.
Vücûd desen, onu giydim	Âh! Ademdi.. çok belâ gördüm.
Hayat desen, onu tattım	Azab ender azab gördüm.
Akıl, ayn-ı ikâb oldu	Bekâyı bir belâ gördüm.

¹ "Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmrân sûresi, 3/2, 6, 18; Nîsâ' sûresi, 4/87; ...)

² "Ben öyle sönüp batanları Tanrı diye sevmem." (En'âm sûresi, 6/76).

Ömür, ayn-ı hevâ oldu	Kemâl, ayn-ı hebâ gördüm.
Amel, ayn-ı riyâ oldu	Emel, ayn-ı elem gördüm.
Visâl, nefs-i zevâl oldu	Devâyı ayn-ı dâ gördüm.
Bu envâr, zulümât oldu	Bu ahbâbı yetim gördüm.
Bu savtlar, nây-ı mevt oldu	Bu ahyâyi mevât gördüm.
Ulûm, evhama kalboldu	Hikemde bin sekam gördüm.
Lezzet, ayn-ı elem oldu	Vücûdda bin adem gördüm.
Habîb desen onu buldum	Âh! Firakta çok elem gördüm.

İkinci Levha

(Ehl-i Hidâyet ve Huzurun Hakikat-i Dünyalarına İşaret Eder Levhadır.)

Demâ gaflet zevâl buldu	Ve nûr-u Hak, ayân gördüm.
Vücûd, burhan-ı Zât oldu	Hayat, mir'ât-ı Hak'tır gör.
Akıł, miftâh-ı kenz oldu	Fenâ, bâb-ı bekâdir gör.
Kemâlin lem'ası söndü	Fakat, şems-i cemâl var, gör.
Zevâl, ayn-ı visâl oldu	Elem, ayn-ı lezzettir gör.
Ömür, nefs-i amel oldu	Ebed, ayn-ı ömürdür gör.
Zalâm, zarf-ı ziyâ oldu	Bu mevtte hak, hayat var, gör.
Bütün eşya, enîs oldu	Bütün asvât, zikirdir gör.
Bütün zerrât-ı mevcudât	Birer zâkir, müsebbih gör.
Fakri, kenz-i gînâ buldum	Aczde tam kuvvet var, gör.
Eğer Allah'ı buldunsa	Bütün eşya, senindir gör.
Eğer Mâlik-i mülk'e memlûk isen	Onun mülkü senindir gör.
Eğer hodbin ve kendi nefsine mâlik isen	Bilâ-addin belâdir gör,
Bilâ-haddin azaptır tad,	Bilâ-gayet ağırdır gör.
Eğer hakiki abd-i hudâbîn isen	Hudûdsuz bir safâdır gör.
Hesapsız bir sevab var, tad	Nihayetsiz saadet gör...

(Yirmi beş sene evvel Ramazan'da, ikindiden sonra Şeyh Geylânî'nin (*küddîse sirruhî*) Esmâ'-yi Hüsnâ manzûmesini okudum. Bana bir arzu geldi ki: Esmâ'-yi hüsnâ ile bir münâcât yazayım. Fakat, o vakit bu kadar yazıldı. O kudsî ustadımın mübarek münâcât-ı esmâyesine bir nazîre yapmak istedim. Heyhat! Nazma istidâdım yok. Yapamadım, noksan kaldı. Bu münâcât, Otuz Üçüncü Söz'ün Otuz Üçüncü Mektub'u olan Pencereler Risalesi'ne ilhak edilmişti. Makam münâsebetiyle buraya alındı.)

هُوَ الْبَاقِي

هُوَ الْحَكَمُ الْعَدْلُ لَهُ الْأَرْضُ وَالسَّمَاءُ هُوَ الْقَادِرُ الْقَيُومُ لَهُ الْعَرْشُ وَالثَّرَاءُ هُوَ الْفَاطِرُ الْوَدُودُ لَهُ الْحُسْنُ وَالْبَهَاءُ هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُوشُ لَهُ الْعِزُّ وَالْكَبْرِيَاءُ هُوَ الدَّائِمُ الْبَاقِي لَهُ الْمُلْكُ وَالْبَقاءُ هُوَ الرَّازِقُ الْكَافِي لَهُ الْحَمْدُ وَالشَّاءُ هُوَ الْحَالِقُ الْوَافِي لَهُ الْجُودُ وَالْعَطَاءُ هُوَ الرَّاحِمُ الشَّافِي لَهُ الشُّكْرُ وَالشَّاءُ هُوَ الْغَفَّارُ الرَّحِيمُ لَهُ الْعَفْوُ وَالرِّضَاءُ.¹	حَكِيمُ الْقَضَايَا نَحْنُ فِي قَبْضِ حُكْمِهِ عَلِيمُ الْحَفَّايَا وَالْعَيْوبِ فِي مُلْكِهِ لَطِيفُ الْمَرَايَا وَالْتُّقْوِشِ فِي صُنْعِهِ جَلِيلُ الْمَرَايَا وَالشُّوَوْنِ فِي خَلْقِهِ بَدِيعُ الْبَرَايَا نَحْنُ مِنْ نَفْسِنَ صُنْعِهِ كَرِيمُ الْعَطَايَا نَحْنُ مِنْ رَكْبِ ضَيْفِهِ جَمِيلُ الْهَدَايَا نَحْنُ مِنْ نَسِيجِ عِلْمِهِ سَمِيعُ الشَّكَايَا وَالدُّعَاءِ لِحَلْقِهِ عَفُورُ الْخَطَايَا وَالذُّنُوبِ لِعِبَدِهِ

¹ O'dur Bâkî. O, hükmünün kazâsında Hakîmdir; biz de O'nun hükmü altındayız. Hakem olan O, Adl olan O'dur; arbâ ve semâ O'nundur. Mülkünde gizli ve kapalı olanı O hakkıyla bilir. Kâdir olan O, Kayyûm olan O'dur; Arş da, yer de O'nundur. Sanatının nakışlarında ve vasiplerinde görünen O'nun lutufdur. Fâitr O'dur, Vedûd O; mahlûkattaki bütün hüsün ve güzellikler O'nundur. Mevcûdât aynalarında ve mahlûkatının her şeyinde tezahür eden O'nun celâlidir. Melik O'dur, Kuddûs O; izzet ve kibriyâ da O'na aittir. Mahlûkatını büyüleyici sanat içinde icad eden O'dur; biz de O'nun sanatının nakışlarıyız. Dâîm O'dur, Bâkî O; mülk ve bekâ O'nundur. O ihsanlarında pek kerîmdir; biz de O'nun misafiri kafilelerindeniz. Rezzâk O'dur, her hâcete Kâfi O; hamd ve senâ O'na mahsustur. Hâdâyâ-yi rahmetinde görünen O'nun cemâlidir. Biz de O'nun ilminin mensucatındanız. Hâlik O'dur, Vâfi O; cûd ve atâ O'nundur. Mahlûkatının şikâyet ve dualarını işten O'dur. Merhamet eden O, şifâ veren O; şükür ve senâ O'na mahsustur. Kullarının hatâ ve günahlarını bağışlayan da O'dur. Gaffâr O'dur, Rahîm O; af da, rizâ da O'ndandır.

Ey nefsim! Kalbim gibi ağla ve bağır ve de ki:

*Fâniyim, fânî olanı istemem!
Âcizim, âciz olanı istemem!
Ruhumu Rahmân'a teslim eyledim, gayr istemem!
Îsterim, fakat bir yârî bâkî isterim.
Zerreyim, fakat bir Şems-i Sermed isterim.
Hiç-ender hicim, fakat bu mevcudâtı umûmen isterim.*

Barla Yaylaştı; Çam, Katran, Ardıç, Karakavagının Bir Meyvesidir

(Makam münâsebetiyle buraya alınmış,
On Birinci Mektub'un bir parçasıdır.)

Bir vakit esâretimde dağ başında azametli çam ve katran ve ardıç ağaçlarının heybet-nümâ sûretlerini, hayret-fezâ vaziyetlerini temâşâ ederken pek lafîf bir rüzgâr esti. O vaziyeti, pek muhteşem ve şirin velvele-âlûd bir zelzele-i raks-nümâ, bir tesbihât-ı cezbe-edâ sûretine çevirdiğinden eğlence temâşâsı, nazar-ı ibrete ve sem-i hikmete döndü. Birden Ahmed-i Cizîr'ın Kurdçe şu fikrasi:

هَرْكُنْ بِتَمَاشَا كِه خَسْنَاتَه ڙهَرْجَاهِي
تَسْبِيهِ نِگَارَانْ بِجَمَالَاتَه دِنَازِنْ¹

hatırıma geldi. Kalbim, ibret mânâlarını ifâde için şöyle ağladı:

يَا رَبِّ! هَرْ حَيِّ بِتَمَاشَا كِه صُنْعُ ثُو زِهَرْجَاهِي بِتَازِي
زِشِيبِ اَزْ فِرازِي مَائِنِدْ دَلَّالَانْ بِنَدَاعِ بِاَوازِي
دَمْ دَمْ زِجَمَالِ نَقْسِ تُو دَرْ رَفْصَ بازِي
زِكَمَالِ صُنْعِ تُو خُوشْ خُوشْ بِگَازِي
زِشِيرِينِي اوَازِ خُودْ هَيِّ هَيِّ دِنَازِي
اَزْ وَيِّ رَفْصَ اَمْدَ جَذْبَه خَازِي
اَزِينْ اثَارِ رَحْمَتْ يَافْتَ هَرْ حَيِّ دَرْسِ تَسْبِيْخُ نَمازِي

¹ el-Cizîr, el-Ikdü'l-cevherî fî şerhi Dîvâni's-şeyh el-Cizîr s.438.

ایسْنَادَتْ هَرْ يَكِي بَرْ سَنْکِ بَالَا سَرْفَازِي
 دِرَازْ كَرْدَسْتَ دَسْتَهَارَا بَدَرْكَاهِ الْهِي هَمْچُو شَهْبَازِي
 بَجْنِيدَسْتَ زُلْفَهَارَا بَشْوَقْ آنَگِيرْ شَهْنَازِي
 بَالَا مِيزَنْدَ آزْ پَرْدَهَ هَايِ هُويِ عِشْقَ بَازِي
 مِيدَهَدْ هُونَهَ كِبِيرْنَهَايِ دِريَنهَايِ رَوَالِي آزْ حُبِ مَجَازِي
 بَرْ سَرِ مَحْمُودَهَا نَعْمَهَايِ حُزْنَ آنَگِيزْ ايَازِي
 مُرْدَهَارَا نَعْمَهَايِ آزَلي آزْ حُزْنَ آنَگِيزْ نَوازِي
 «رُوحَه» مِي ايَدْ ازُو رَمْزَهَهَ نَازِيَازِي
 قَلْبِ مِيَخَوانَدْ آزِينْ ايَانَهَا سِرِ تَوْحِيدِ زِغْلُو نَظِيمِ اَعْجَازِي
 نَفْسِ مِيَخَواهَدْ دَرِ ايَنْ وَلُولَهَ هَا.. زَلْرَاهَ هَا: دَوْقِ باقِي دَرِ فَنَايِ دُنْيَا بازِي
 عَقْلِ مِيَسِيدْ آزِينْ رَمْزَهَهَ هَا.. دَمْدَمَهَ هَا: نَظِيمِ خَلْقَتْ، نَقْشِ حِكْمَتْ، كَنْزِ رَازِي
 ازُو مِيدَارَدْ كَهَا آزِينْ هَمَهَهَهَ هَا.. هَوْهَهَهَ هَا مَرْكَ خُودَ دَرِ تَرَكَ اَدْوَاقِ مَجَازِي
 خَيَالِ بِيَنَدْ آزِينْ اَشْجَارِ: مَلَائِكَ رَا جَسَدْ اَمْدَ سَمَاوِيِ، باهَرَأَنْ بَيِ
 آزِينْ نَيَها شَينِيدَتْ هُوشْ: سِيَاسِهَايِ ذاتِ حَيِ
 وَرْقَهَارَا زَيَانُ دَارَنْد.. هَمَهَ «هُوَ هُو» دِكْرِ ارْنَدَ بَدَرْ مَعْنَايِ، حَيِ حَيِ
 چُو «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ¹» بَراَبِرْ مِيزَنْدَ هَرْ شَيِ
 دَمَادَمْ جُوَيَدَنْد «يَا حَقُّ» سَرَاسَرْ گُويَدَنْد: «يَا حَيِ» بَراَبِرْ مِيزَنْد: «(اللهُ)²
 فَيَا حَيِ يَا فَيَوْمُ بِحَقِّ اسْمِ حَيِ فَيَوْمٌ
 حَيَا تِي دِه بَايِنْ قَلْبِ بَرِيشَانِ رَا اِشْتِقَامَتْ دِه بَايِنْ عَقْلِ مُشَوَّشِ رَا... اَمِينَ.

¹ “Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur.” (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

*Barla Yayları, Tepelice'de; çam, katran, ardiç, karakavak
meyvesi hakkında yazılan Fârisî beyitlerin mânâsı:*

نَسْبِيَّةِ نَكَارَانِ بِجَمَالَتِهِ دِنَازِنُ¹

هَرْكَنْ بِتَمَاشَا گَهْ حُسْنَاتِهِ ژَهْرَجَايِ

Yâni: Senin temâşâna, hüsnune, herkes her yerden koşup gelmiş. Senin cemâlinle nâzdârlık ediyorlar.

يَا رَبْ! هَرْ حَيِّ بِتَمَاشِكَهِ صُنْعُ تُو زِهَرْجَايِ بَتَازِي

Her zîhayat Senin temâşâna, sanatın olan zemin yüzüne her yerden çı-
kip bakıyorlar.

زِنَشِيبُ أَزْ فِرازِيِّ مَائِنِدِ دَلَّانُ بِنَاءِ باَوَازِي

Aşağıdan, yukarıdan dellâllar gibi çıkışını bağırıyorlar.

دَمْ دَمْ زِجَمَالِ نَقْشِنُ تُو دَرْ رَفْصِ بَازِي^{2(Nûsha)}

Senin cemâl-i nakşinden keyiflenip, o dellâl-misâl ağaçlar oynuyorlar.

زِكَمَالِ صُنْعُ تُو خُوشْ خُوشْ بِكَازِي

Senin kemal-i sanatından neşelenip, güzel güzel sadâ veriyorlar.

زِسِيرِينِيِّ أَوازِ خُوذِ هَيِّ هَيِّ دِنَازِي

Güya sadâlarının tatlılığı, onları da neşelendirip nâzenînâne bir naz etti-
riyor.

أَزْ وَيِّ رَفْصَهِ اَمْدْ جَذْبَهِ خَازِي

İşte ondandır ki; şu ağaçlar raksa gelmiş, cezbe istiyorlar.

أَزِيزِنِ أَثَارِ رَحْمَتْ يَافْتُ هَرْ حَيِّ دَرْسِ تَسْبِيْخُ نَمَازِي

Şu rahmet-i ilâhiyenin âsâriyladır ki; her zîhayat, kendine mahsus tesbih ve namazın dersini alıyorlar.

إِسْتَادَسْتَ هَرْ يَكِيِّ بَزْ سَنْكِ بَالَا سَرْفَرازِي

¹ el-Cîzîrî, el-Ikđü'l-cevherî fî şerhi Dîvâni's-şeyh el-Cîzîrî s.438.

^{2(Nûsha)} زِ هَوَايِ شَوْقِ تُو^{1*}

*1 Sana olan tutkusundan.

Ders aldıktan sonra her bir ağaç, yüksek bir taş üzerinde arşa başını kaldırıp durmuşlar.

درَازْ كَرَدَسْت دَسْتَهَا رَأْ بَدْرَكَاهِ الْهَيِّ هَمْجُو شَهْبَازِي

Her birisi yüzler ellerini Şehbâz-ı Kalender^{1(Hâsiye-1)} gibi dergâh-ı ilâhiye uzatıp, muhteşem bir ibadet vaziyetini almışlar.

(Hâsiye-2)² بَجُنْيِدَسْت رُلْفَهَارَا بَشَوْقْ أَنْكِيزْ شَهْنَازِي

Oynattırıyorlar zülûfvârî küçük dallarını ve onunla temâşâ edenlere de laif şevklerini ve ulvî zevklerini ihtar ediyorlar.

بَيَالَا مِيرَنْدَ آزْ بَرْدَهْ هَايِ «هَايِ هُوي» عِشْقَ بازِي

Aşkın “hay huy” perdelerinden en hassas tellere, damarlara dokunuyor gibi sadâ veriyorlar.^{3(Nüsha)}

مِيدَهْ هُوشَ كَبِيرَنَهَايِ دِرِينَهَايِ زَوَالِي آزْ حُبْ مَجَازِي

Fikre şu vaziyetten şöyle bir mâna geliyor: Mecâzî muhabbetlerin zevâl elemiyle gelen ağlayış, hem derinden derine hazîn bir enîni ihtar ediyorlar.

بَرْ سَرِ مَحْمُودَهَا نَعْمَهَايِ حُزْنَ أَنْكِيزْ إِيَازِي

Mahmud’ların, yâni Sultan Mahmud gibi mahbûbundan ayrılmış bütün âşıkların başlarında, hüzün-âlûd mahbûblarının nağmesinin tarzını işittiriyorlar.

مُزَدَهَارَا نَعْمَهَايِ آزَلي آزْ حُزْنَ أَنْكِيزْ تَوازِي

Dünyevî sadâların ve sözlerin dinlemesinden kesilmiş olan ölmüşlere; ezelî nağmeleri, hüzün-engîz sadâları işittiriyor gibi bir vazifesi var görünüyorlar.

«رُوحَه» مِي اِيْدُ ازْ وَرْمَزَمَهْ نَازْ بَيَازِي

Ruh ise, şu vaziyetten şöyle anladı ki; eşya, tesbihât ile Sâni-i Zülcelâl’ın tecelliyyât-ı esmâsına mukâbele edip bir nâz-niyâz zemzemesidir, geliyor.

1 (Hâsiye-1) Şehbâz-ı Kalender, meşhur bir kahramandır ki; Şeyh Geylânî’nin irşâdiyle dergâh-ı ilâhiye iltica edip mertebe-i velâyete çıkmıştır.

2 (Hâsiye-2) Şehnaz-ı Çelkezi, kırk örme saç ile meşhur bir dünya güzelidir.

3 (Nüsha) Şu nüsha mezaristandaki ardîc ağaçına bakar:

بَيَالَا مِيرَنْدَ آزْ بَرْدَهْ هَايِ «هَايِ هُوي» مُزَدَهَارَا نَعْمَهَايِ آزَلي آزْ حُزْنَ أَنْكِيزْ تَوازِي

*1 Aşkın “hay huy” perdelerinden en hassas tellere, damarlara dokunuyor gibi sadâ veriyorlar. Okşamanın verdiği hüzünden gelen ezeli nağmelerini ölülere de duyuruyorlar.

قَلْبٌ مِّيَخَوَانَدُ أَزِينُ اِيَانْهَا سِرَّ تَوْحِيدٍ زِعْلُو نَظِمٌ اِعْجَازِي

Kalb ise, şu her biri birer âyet-i mücesseme hükmünde olan şu ağaçlar- dan sırrı tevhidi, bu i'câzin ulûvv-i nazmından okuyor. Yâni, hilkatlerinde o derece hârika bir intizam, bir sanat, bir hikmet vardır ki; bütün esbâb-ı kâinat birer fail-i muhtar farz edilse ve toplansalar taklid edemezler.

نَفْسٌ مِّيَخَوَاهُدُ دَرْ إِينْ وَلُولَهُ هَا زَلْرَلَهُ هَا ذُوقٌ بَاقِي دَرْ فَنَايِ دُنْيَا بَازِي

Nefis ise, şu vaziyeti gördükçe bütün rûy-u zemin, velvele-âlûd bir zelze- le-i firâkta yuvarlanıyor gibi gördü. Bir zevk-i bâkî aradı; “Dünyâ-perestliğin terkinde bulacaksın.” mânâsını aldı.

عَقْلٌ مِّيَسِينَدُ أَزِينُ زَمْرَمَهُ هَا دَمْدَمَهُ هَا: نَظِمٌ خَلْقُتُ، نَقْشٌ حِكْمَتُ، كَنْزٌ رَازِي

Akil ise, şu zemzeme-i hayvan ve eşcârdan ve demdemeli nebât ve ha- vadân gayet mânidâr bir intizam-ı hilkat, bir nakş-i hikmet, bir hazine-i esrâr buluyor. Her şey, çok cihetlerle Sâni-i Zülcelâl’i tesbih ettiğini anlıyor.

اِرْزُو مِيَدَارُدُ هَوَا اَزِينُ هَمْهَمَهُ هَا هُوْهُوهُ هَا مَزْگَ خُودُ دَرْ تَرْزِكٍ اَذْوَاقِ مَجَازِي

Hevâ-yı nefis ise, şu hemheme-i hava ve hevheve-i yapraktan, öyle bir lezzet alıyor ki, bütün ezbâk-ı mecâziyi ona unutturup o hevâ-yı nefsin hayatı olan zevk-i mecâziyi terk etmekle, bu zevk-i hakikatte ölmek istiyor.

خَيَالٌ بَيْنَدُ اَزِينُ اَشْجَارُ: مَلَائِكُ رَا جَسْدُ اَمْدُ سَمَاءِويِي بَاهَزَارَأَنْ يَنِي

Hayal ise, görüyor; güya şu ağaçların mükemmel melâikeleri içlerine gi- rip her bir dalında çok neyler takılan ağaçları cesed olarak giymişler. Güya Sultân-ı Sermedî, binler ney sadâsiyla muhteşem bir resm-i küşâdda onlara, onları giydirmiş ki; o ağaçlar câmid, şuursuz cisim gibi değil, belki gayet şuur- kârâne mânidâr vaziyetleri gösteriyorlar.

اَزِينُ نَيْهَا شَنِيدَثُ هُوشُ: سَنَاسِهَايِي ذَاتٌ حَيٌ

İşte o neyler semâvî, ulvî bir müsikîden geliyor gibi saâf ve müessirdirler. Fikir o neylerden, başta Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî olarak bütün âşıkların işit- tikleri elemkârâne teşekkiyât-ı firâkı işitmıyor. Belki, Zât-ı Hayy-ı Kayyûm'a kar- şı takdim edilen teşekkürât-ı rahmâniyeyi ve tahmidât-ı rabbâniyeyi iştiyor.

وَرَقْهَارَا زَبَانُ دَارْنُدُ هَمَهُ «هُوْ هُو» ذُكْرُ اَرْنُدُ بَدْرُ مَعْنَايِ حَيٌ حَيٌ

Madem ağaçlar birer cesed oldu. Bütün yapraklar dahi diller oldu. Demek her biri, binler dilleri ile havanın dokunmasıyla “Hû Hû” zikrini tekrar ediyorlar. Hayatlarının tahiyyâtiyla Sâni’inin Hayy-i Kayyûm olduğunu ilân ediyorlar.

چو «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ^۱» بَرَابِرْ مِيزَنْدْ هَرْ شَيْ

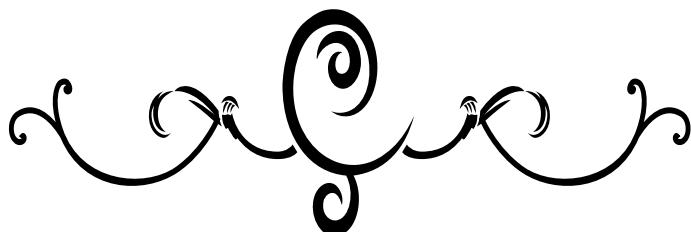
Çünkü bütün eşya لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ deyip, kâinatın azîm halka-yı zikrinde beraber zikrederek çalışıyorlar.

دَمَادْمُ جُويَّنْدْ «يَا حَقْ» سَرَاسْرُ گُويَّنْدْ: (يَا حَقْ) بَرَابِرْ مِيزَنْدْ: (اللهُ^۲)

Vakit-bevakit lisân-ı istidâd ile Cenâb-ı Hak’tan hukuk-u hayatını “Yâ Hak!” deyip hazine-i rahmetten istiyorlar. Baştan başa da hayatı mazhariyetleri lisaniyla “Yâ Hayy!” ismini zikrediyorlar.

فَيَا حَيٌّ يَا فَيْوُمْ بِحَقِّ اسْمِ حَيٍّ فَيْوُمْ

حَيَانِي دِه بَايِنْ قَلْبِ پَريشَانْ رَا إِستِقَامَتْ دِه بَايِنْ عَقْلِ مُشَوْشِ رَا... أَمِينَ.

¹ “Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur.” (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmrân sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

(Bir vakit Barla'da, Çam Dağı'nda yüksek bir mevkide, gece-de semânenin yüzüne baktım. Gelecek fıkralar birden hutûr etti. Yıldızların lisân-ı hâl ile konușmalarını hayâlen işittim gibi bu yazıldı. Nazım ve şiir bilmediğim için şiir kaidesine girmeden. Tahattur olduğu gibi yazılmış. Dördüncü Mektup ile Otuz İkinci Söz'ün Birinci Mevkifi'nın âhirinden alınmıştır.)

Yıldızları Konuşturan Bir Yıldıznâme

Dinle de yıldızları şu hutbe-i şîrînîne,
Nâme-i nûrunu hikmet, bak ne takrir eylemiş!

* * *

Hep beraber nutka gelmiş, hak lisaniyla derler:
“Bir Kadîr-i Zülcelâl’ın haşmet-i sultânîna,

* * *

Birer bürhân-ı nûr-efşânîz vücûd-u Sâni'a,
Hem vahdete, hem kudrete şâhidleriz biz!

* * *

Su zeminin yüzünü yıldızlayan
Nâzenîn mucizâtı gün melek seyrânîna,

* * *

Bu semânenin arza bakan, cennete dikkat eden
Binler müdakkik gözleriz biz!^{1(Hâsiye)}

* * *

Tûbâ-yı hilkatten semâvât şîkkîna, hep Kehkeşan ağsânîna,
Bir Cemîl-i Zülcelâl'in, dest-i hikmetle takılmış pek güzel
meyveleri yiz biz!

* * *

---

^{1(Hâsiye)} Yâni; cennet çiçeklerinin fidanlık ve mezraacı olan zeminin yüzünde hadsiz mucizât-ı kudret teşhir edildiğinden semâvât âlemindeki melâikeler o mucizâtı, o hârikaları temâşâ ettikleri gibi, ecrâm-ı semâviyenin gözleri hükmünde olan yıldızlar dahi, güya melâikeler gibi zemin yüzündeki nâzenîn masnûâti gördükçe cennet âlemine bakıyorlar. O muvakkat hârikaları bâlkı bir sûrette cennette dahi müşâhede ediyorlar gibi bir zemîne, bir cennete bakıyorlar. Yâni; o iki âleme nezâretleri var demektir.

Şu semâvât ehline birer mescid-i seyyâr,¹ birer hâne-i devvâr,
 birer ulvî âşiyâne;
 Birer misbâh-i nevvâr, birer gemi-i cebbâr, birer tayyâreleriz biz!

* * *

Bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Hakîm-i Zülcelâl'in birer mucize-i kudret,
 Birer hârika-yı sanat-i Hâlikâne, birer nâdire-i hikmet,
 birer dâhiye-i hilkat, birer nur âlemyiz biz!

* * *

Böyle yüz bin dil ile yüz bin bürhân gösteririz;
 işittiririz insan olan insana.

Kör olası dinsiz gözü, görmez oldu yüzümüzü,
 hem işitmey sözümüzü, hak söyleyen âyetleriz biz!

* * *

Sikkemiz bir, turramız bir, Rabbimize musahharız.
 Müsebbihiz, zikrederiz abîdâne.
 Kehkeşanın halka-yı kübrâsına mensup birer meczuplarız biz!"

dediklerini hayâlen dinledim.

---

¹ Göklerin, Allah'a secede hâlindeki meleklerle dolu olduğuna dair bkz.: Tirmizî, zühd 9; İbni Mâce, zühd 19.

Ün Sekizinci Söz

(Bu Söz'ün İki Makam'ı var. İkinci Makam'ı daha yazılmamıştır. Birinci Makam'ı Üç Nokta'dır.)

[Birinci Makam]

Birinci Nokta

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا تَحْسَنَ الَّذِينَ يُفْرَّطُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُجْهِنُونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ
يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسِبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ¹

Nefs-i Emmâreme Bir Sille-i Te'dib:

Ey fahre meftûn, şöhrete müptelâ, medhe düşkün, hodbinlikte bî-hem-tâ sersem nefsim!

Eğer binler meyve veren incirin menşei olan küçükük bir çekirdeği ve yüz salkım ona takılan üzümün siyah kurucuk çubuğu; bütün o meyveleri, o sal-kımları kendi hünerleri olduğu ve onlardan istifade edenler o çubuğa, o çekirdeğe medih ve hürmet etmek lâzım olduğu, hak bir dâvâ ise; senin dahi sana yüklenen nimetler için fahre, gurura belki bir hâkîn var. Hâlbuki sen, dâim zemme müstehaksın. Zira o çekirdek ve o çubuk gibi değilsin. Senin bir cüz-ü ihtiyârin bulunmakla, o nimetlerin kıymetlerini fahrin ile tenkis ediyorsun, gururunla tahrip ediyorsun ve küfrânıyla ibtal ediyorsun ve temellükle gasbediyorsun. Senin vazifen fahir değil, şükürdür. Sana lâyik olan şöhret değil, tevâ-zûdûr, hacâlettir. Senin hâkîn medih değil istîgfârdır, nedâmettir. Senin ke-mâlin hodbinlik değil, hüdâbînliliktedir.

¹ “Yaptıklarından ötürü sevinen, öbür taraftan yapmadıkları işlerden dolayı övülmek isteyen kimselerin sakın azaptan yakayı kurtaracaklarını sanma! Çünkü onlara o can yakıcı azap vardır.” (Al-i İmran sûresi, 3/188)

Evet sen benim cismimde, âlemdeki tabiatı benzersin. İkiniz, hayatı kabul etmek, şerre merci olmak için yaratılmışınız. Yâni, fâil ve masdar degilsiniz; belki münfâil ve mahalsiniz. Yalnız bir tesiriniz var; o da, hayr-ı mutlaktan gelen hayatı, güzel bir sûrette kabul etmemenizden şerre sebeb olmanızdır. Hem siz birer perde yaratılmışınız. Tâ, güzelliği görülmeyen zâhirî çirkinlikler size isnad edilmiş Zât-ı Mukaddese-i ilâhiyenin tenzihine vesile olasınız. Hâlbuki bütün bütün vazife-i fitratınıza zit bir sûret giymişsiniz. Kabiliyetsizliğinizden hayatı, şerre kalbettığınız hâlde, Hâlik'ınızla güya iştirak edersiniz. Demek nefis-perest, tabiat-perest, gayet ahmak, gayet zâlimdir.

Hem deme ki: "Ben mazharım. Güzele mazhar ise, güzelleşir." Zira, temessüll etmediğinden mazhar değil, memer olursun.

Hem deme ki: "Halk içinde ben intihap edildim. Bu meyveler benim ile gösteriliyor. Demek bir meziyetim var." Hayır, hâşâ! Belki herkesten evvel sana verildi; çünkü herkesten ziyâde sen müflis ve muhtaç ve müteellim olduğundan en evvel senin eline verildi.^{1(Hâsiye)}

İkinci Nokta

﴿أَحَسْنُ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ﴾² âyetinin bir sırrını izah eder. Şöyle ki:

Her seyde, hattâ en çirkin görünen şeylerde, hakikî bir hüsün ciheti vardır. Evet, kâinattaki her şey, her hâdise, ya bizzat güzeldir; ona hüsn-ü biz-zat denilir. Veya neticeleri cihetyle güzeldir ki; ona hüsn-ü bilgâyr denilir. Bir kısım hâdiseler var ki, zâhiri çirkin, müşevveştir. Fakat o zâhirî perde altında gayet parlak güzellikler ve intizamlar var. Ezcümle:

Bahar mevsiminde fırtınalı yağmur, çamurlu toprak perdesi altında nihayetsiz güzel çiçek ve muntazam nebâtâtin tebessümleri saklanmış ve gün mevsiminin haşin târibatı, hazır firâk perdeleri arkasında tecelliyyât-ı celâliye-i sübhâniyenin mazhari olan kişi hâdiselerinin tazyikinden ve ta'zîbinden muhafaza etmek için nazdâr çiçeklerin dostları olan nâzenîn hayvancıkları vazife-i hayattan terhis etmekle beraber, o kişi perdesi altında nâzenîn taze güzel bir bahara yer ihzâr etmektir. Fırtına, zelzele, veba gibi hâdiselerin perdeleri altında gizlenen pek çok mânevî çiçeklerin inkışâfi vardır. Tohumlar gibi neşv

^{1(Hâsiye)} Hakikaten ben de bu münazarada Yeni Said, nefşini bu derece ilzâm ve iskât etmesini çok beğendim ve "Bin bârekâllah" dedim.

² "(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı." (Secde süresi, 32/7)

ü nemâsız kalan birçok istidâd çekirdekleri, zâhiri çirkin görünen hâdiseler yüzünden sünbüllenip güzelleşir. Güya umum inkılâplar ve külli tahavvüler, birer mânevî yağmurdur.

Fakat insan, hem zâhir-perest, hem hodgâm olduğundan zâhire bakıp çirkinlikle hükmeder. Hodgâmlık cihetile yalnız kendine bakan netice ile muhâkeme ederek şer olduğuna hükmeder. Hâlbuki; eşyanın insana ait gayesi bir ise, Sâni'inin esmâsına ait binlerdir. Meselâ: Kudret-i fâtira'nın büyük mucizelerinden olan dikenli otları ve ağaçları muzır, mânâsız telâkki eder. Hâlbuki onlar, otların ve ağaçların mücehhez kahramanlarıdır. Meselâ; atmaca kuşu, serçelere taslıtı, zâhiren rahmete uygun gelmez. Hâlbuki serge kuşunun istidâdi, o taslıt ile inkişâf eder. Meselâ; "kar"ı, pek bâridâne ve tatsız telâkki ederler. Hâlbuki o bârid, tatsız perdesi altında o kadar hararetli gayeler ve öyle şeker gibi tatlı neticeler vardır ki, tarif edilmez.

Hem insan hodgâmlık ve zâhir-perestliğiyle beraber, her şeyi kendine bakan yüzüyle muhâkeme ettiğinden pek çok mahz-i edebî olan şeyleri, hilâf-i edep zanneder. Meselâ; alet-i tenâsûl-i insan, insan nazarında bahsi, hacâlet-âverdir. Fakat şu perde-i hacâlet, insana bakan yüzdedir. Yoksa hilkate, sâna ve gâyât-i fitrata bakan yüzler, öyle perdelerdir ki, hikmet nazarıyla bakılsa; ayn-ı edeptir, hacâlet ona hiç temas etmez.

İşte menba-ı edep olan Kur'ân-ı Hakîm'in bazı tâbirâtı, bu yüzler ve perdelere göredir. Nasıl ki, bize görünen çirkin mahlûkların ve hâdiselerin zâhirî yüzleri altında gayet güzel ve hikmetli sanat ve hilkatine bakan güzel yüzler var ki, Sâni'ine bakar ve çok güzel perdeler var ki, hikmetleri saklar ve pek çok zâhirî intizamsızlıklar ve karışıklıklar var ki, pek muntazam bir kitâbet-i kudsiyedir...

Üçüncü Nokta

إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحِبِّكُمُ اللَّهُ^۱

Madem kâinatta hüsн-ü sanat, bilmüşâhede vardır ve kat'ıdır; elbette risâlet-i Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*), şühûd derecesinde bir kat'iyetle sübûtu lâzım gelir. Zira; şu güzel masnûâttaki hüsн-ü sanat ve zînet-i sûret gösteriyor ki; onların sanatkârında ehemmiyetli bir irâde-i tahsîn ve kuvvetli bir taleb-i tezâyîn vardır ve şu irâde ve talep ise; o Sâni'de, ulvî bir muhabbet ve masnû'lâ-

¹ "Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da siz sevsin." (Âl-i İmrân sûresi, 3/31).

rında izhar ettiği kemâlât-ı sanatına karşı kudsî bir rağbet var olduğunu gösteriyor. Ve şu muhabbet ve rağbet ise; masnûât içinde en münevver ve mükemmel ferd olan insana daha ziyâde müteveccih olup temerküz etmek ister. İnsan ise, şecere-i hilkatin zîsuur meyvesidir. Meyve ise; en cemiyetli ve en uzak ve en zi-yâde nazarı âmm ve şuuru külli bir cœur'ıdır. Nazarı âmm ve şuuru külli zât ise, o Sanatkâr-ı Zülcemâl'e muhatap olup görüşen ve külli şuurunu ve âmm nazarnı tamamen Sâni'inin perestîşliğine ve sanatının istihsânına ve nimetinin şükrene sarf eden en yüksek, en parlak bir ferd olabilir.

Şimdi iki levha, iki daire görünüyor. *Biri*: Gayet muhteşem, muntazam bir daire-i rubûbiyet ve gayet musanna, murassa bir levha-yı sanat... *Dügeri*: Gayet münevver, müzehher bir daire-i ubûdiyet ve gayet vâsi', câmi bir levha-yı tefekkûr ve istihsan ve teşekkûr ve îmân vardır ki; ikinci daire bütün kuvvetiyle birinci dairenin nâmına hareket eder.

İşte o Sâni'in bütün makâsîd-ı sanat-perverânesine hizmet eden o daire reisinin ne derece o Sâni' ile münasebettar ve onun nazârunda ne kadar mahbûb ve makbul olduğu bilbedâhe anlaşılır.

Acaba hiç akıl kabul eder mi ki; şu güzel masnûâtın bu derece sanat-perver, hattâ ağızın her çeşit tadını nazara alan in'âm-pver sanatkârı, arş ve ferşî çinlattıracak bir velvele-i istihsan ve takdir içinde berr ve bahri cezbeye getirecek bir zemzeme-i şûkrân ve tekbir ile perestîşkârâne O'na müteveccih olan en güzel masnûâna karşı lâkayt kalsın ve O'nunla konuşmasın ve alâkadârâne O'nu Resûl yapıp, güzel vaziyetinin başkaları da sîrâyet etmesini istemesin? Kellâ! Konuşmamak ve O'nu Resûl yapmamak mümkün değil...

¹ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ

² مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحْمَاءُ بَيْتُهُمْ

¹ “Allah katında (hak ve makbul) din ancak İslâm’dır.” (Âl-i İmrân süresi, 3/19)

² “Muhammed Allah’ın resûlüdür. Onun beraberindeki müminler de kâfirlerle karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler.” (Fetih süresi, 48/29)

Firkatlı ve Gurbetli Bir Esarette Fecir Vaktinde Ağlayan Bir Kalbin Ağlayan Ağlamalarıdır

*Seherlerde eser bâd-i tecelli
Uyan ey gözlerim vakt-i seherde
Înâyet hâh zi dergâh-i ilâhî
Seherdir ehl-i zenbin tövbegâhı
Uyan ey kalbim vakt-i fecirde
Bikün tevbe, bicû gufrân zi dergâh-i ilâhî*

سَحْرٌ حُشْرِيْسْتَ، دَرُو هُشْيَاْزْ دَرْ تَسْبِيْخَ هَمَه شَيْ

بَحَوَابِ عَقْلَتْ سَرْسَمْ نَفْسَمْ حَتَّى كَيْ؟

عُمْرٌ عَصْرِيْسْتَ سَفَرْ نَاقَرْ مِي بَايْدُ زَهْرَ حَيْ

بِبَرْخِيْزْ نَمَازِيْ چُونْ نَيَارِيْ گُو بِكُنْ أَوازِيْ چُونْ نَيْ

بَگُو: يا رَبْ! پَنْيَامَانْ، حَجِيلَنْ، شَرْمَسَارَمْ اَزْ گُنَاهِي شَمَارَمْ، پَرِيشَانَمْ، ذَلِيلَنْ، اَشَكْ
بَارَمْ اَزْ حَيَاتِي بِي قَرَارَمْ، غَرِيبَمْ، بِي كَسَمْ، ضَعِيفَمْ، نَائُونَمْ، عَلِيلَمْ، عَاجِزَمْ، اِحْتِيَارَمْ، بِي
اِحْتِيَازَمْ، الْأَمَانُ گُوكَمْ، عَفْوُ جُويَمْ، مَدْدُ خَواهَمْ زَدَرْگَاهُتْ إِلهِي!

¹ Seher vakti, haşır meydanını andırır. Her şey uyanmış gelmiş, tesbih ediyorlar. Ey nefsim, ne zamana kadar gaflet uykusu içinde böyle sersem kalacaksın? Ömrünün ikindi vakti gelmiş, kabre doğru sefer başlamıştır. Her canlıdan ayrılmıyorsun. Ney gibi inlemek içini niyaz ve namaza gayret et. De ki: 'Yâ Rab! pişmanım; mahcubum, utanıyorum. Sayısız günahlardan dolayı perişanım. Zeffilim, gözlerim yaş dolu, hayatım kararsız. Garibim, kimsesizim, yalnızım, zayıfım, gücsüzüm, hastayım, ácizim, hem ihtiyarım, hem irâdesizim. Aman diliyorum.. af arıyorum.. Yardım istiyorum Senin dergâhından ey Allahım...'

On Dördüncü Söz

(Risâlet-i Ahmedîye'ye Dâirdir.)

وَمَا مَدَحْتُ مُحَمَّداً بِمَقَالَيِ^١ لَكِنْ مَدَحْتُ مَقَالَيِ بِمُحَمَّدٍ

Evet şu Söz güzeldir. Fakat onu güzelleştiren, güzellerin güzeli olan evsâf-ı Muhammediye'dir.

“On Dört Reşehât”ı tazammun eden On Dördüncü Lem’anın

Birinci Reşhası

Rabbimizi bize tarif eden üç büyük, külli muarrif var:

Birisi şu *kitab-ı kâinattır* ki, bir nebze şehâdetini on üç Lem'a ile Arabî Nur Risalesi'nden On Üçüncü Ders'ten isittik.

Birisi şu *kitab-ı kebîrin* âyet-i kübrâsı olan *Hâtemü'l-enbiyâ*'dır (*aleyhissalâtü vesselâm*).

Birisi de *Kur'ân-ı Azîmüssâن*'dır.

Şimdi, şu ikinci burhan-ı nâtik olan Hâtemü'l-enbiyâ'yı (*aleyhissalâtü vesselâm*) tanımlayıız, dinlemeliyiz. Evet, o burhanın şahs-ı mânevîsine bak:

Sath-ı arz bir mescid, Mekke bir mihrap, Medine bir minber... O burhan-ı bâhir olan *Peygamberimiz* (*aleyhissalâtü vesselâm*) bütün ehl-i imana imam, bütün insanlara hatip, bütün enbiyâya reis, bütün evliyaya seyyid, bütün enbiyâ ve evliyadan mürekkep bir halka-yı zikrin serzâkiri...

Bütün enbiyâ hayattar kökleri, bütün evliya tarâvettar semereleri bir şecere-i nurâniyedir ki; her bir dâvâsını, mucizâtlarına istinat eden bütün enbiyâ ve kerametlerine itimat eden bütün evliya, tasdik edip imza

¹ “Ben sözlerimle Muhammed'i (*aleyhissalâtü vesselâm*) övmüş olmadım; aslında sözlerimi Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)la övmüş ve güzelleştirmiş oldum.” Hassân İbni Sâbit'in sözü olarak; İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir* 2/357; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ* 2/321; İmâm Rabbânî, *el-Mektûbat* 1/58 (44.Mektup).

ediyorlar. Zira O, ^۱اللٰهُ لَا إِلٰهٌ إِلَّا هُوَ لَّا تَرَى مِنْ يَدِهِ شَيْءٌ^۲ der, dâvâ eder. Bütün sağ ve sol, yani mazi ve müstakbel taraflarında saf tutan o nurâni zâkirler, aynı kelimeyi tekrar ederek, icmâ ile, mânen “sadakte ve bilhakkı natakte” derler. Hangi vəhmin haddi var ki, böyle hesapsız imzalarla teyid edilen bir müddeâya parmak karıştırınsın!..

İkinci Reşha

O nurâni burhan-ı tevhid, nasıl ki iki cenâhin icmâ ve tevâtürüyle teyid ediliyor. Öyle de, Tevrat ve İncil gibi kütüb-ü semâviyenenin^{2(Hâsiye)} yüzler işârâti.. ve irhâsâtin binler rumûzâti.. ve hâtiflerin meşhur beşârâti.. ve kâhinlerin mütevâtir şehâdâti.. ve şakk-ı kamer gibi binler mucizâtının delâlâtı.. ve seri-atin hakkaniyeti ile teyid ve tasdik ettikleri gibi; zâtında gayet kemâldeki ah-lâk-ı hamîdesi.. ve vazifesinde nihayet hüsnündeki secâyâ-yı gâliyesi.. ve kemâl-i emnîyeti.. ve kuvvet-i imanını ve gayet itmînanını ve nihayet vüsûkunu gösteren fevkâlâde takvası.. fevkâlâde ubûdiyeti.. fevkâlâde ciddiyeti.. fevkâlâde metâneti, dâvâsında nihayet derecede sâdik olduğunu güneş gibi âşikâre gösteriyor.

Üçüncü Reşha

Eğer istersen gel, asr-ı saadete, Ceziretü'l-Arab'a gideriz. Hayalen olsun, onu vazife başında görüp ziyaret ederiz. İşte, bak:

Hüsne-ü sıret ve cemâl-i suret ile mümtaz bir zâti görüyoruz ki; elinde mu'ciz-nümâ bir kitap, lisanında hakâik-âşinâ bir hitap, bütün benîâdeme, belki cin ve inse ve meleğe, belki bütün mevcudâta karşı bir hutbe-i ezeliyeyi tebliğ ediyor. Sırrı hilkat-i âlem olan muammâ-yı acibâne-sini hall ve şerh edip ve sırrı kâinat olan tilsim-i muğlâkını feth ve keşfederek, bütün mevcudâttan sorulan, bütün ukûlü hayret içinde mesgul eden üç müşkül ve müthîş suâl-i azîm olan “Necisin? Nereden geliyorsun? Nereye gidiyorsun?” suâllerine mukni, makbul cevap verir.

¹ “Allah'tan başka ilâh yoktur.” (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

^{2(Hâsiye)} Hüseyin Cisrî, Risâle-i Hamîdiye'sinde, yüz işârâti o kitaplardan çıkarmıştır.^{*1} Tahriften sonra bu kadar bulunsa, elbette daha evvel çok tasrihat varmış.

*1 Hüseyin Cisrî, Risâle-i Hamîdiye (Türkçe terceme) s.52-94.

Dördüncü Reشا

Bak, öyle bir ziya-yı hakikat neşreder ki, eğer onun o nurâni daire-i hakikat-i irşadından hariç bir surette kâinata baksan, elbette kâinatın şeklini bir matemhâne-i umumî hükmünde ve mevcudâtı birbirine ecnebi, belki düşman ve câmidâti dehşetli cenazeler ve bütün zevil hayatı zeval ve firakın sille-siyle ağlayan yetimler hükmünde görürsün.

Şimdi bak, onun neşrettiği nur ile o matemhâne-i umumî, şevk u cezbe içinde bir zikirhâneye inkılâb etti. O ecnebi, düşman mevcudât, birer dost ve kardeş şekline girdi. O câmidâtı meyyite-i sâmite, birer mûnis memur, birer musahhar hizmetkâr vaziyetini aldı. Ve o ağlayıcı ve şekvâ edici, kimsesiz yetimler, birer tesbih içinde zâkir veya vazife paydosundan şâkir suretine girdi.

Beşinci Reşa

Hem o nur ile kâinattaki harekât, tenevvüât, tebeddülât, tagayyûrât, manasızlıktan ve abesiyetten ve tesadüf oyuncaklığından çıkış, birer mektubatı rabbâniye, birer sayfa-yı âyâtı tekviniye, birer merâyâ-yı esmâ-yı ilâhiye ve âlem dahi bir kitabı hikmet-i samedâniye mertebesine çıktılar.

Hem insanı bütün hayvanâtın mâdûnuna düşüren hadsiz zaaf ve aczı, fakr ve ihtiyâcâtı.. ve bütün hayvanlardan daha bedbaht eden vâsistâ-yı nakl-i üzüm ve elem ve gam olan aklı, o nur ile nurlandığı vakit; insan, bütün hayvanât, bütün mahlûkat üstüne çıkar. O nurlanmış acz, fakr, akıl ile, niyaz ile nazenin bir sultan.. ve fîzar ile nazdar bir halife-i zemin olur.

Demek o nur olmazsa kâinat da, insan da, hatta her şey dahi hiçe iner. Evet, elbette böyle bedî bir kâinatta böyle bir zât lâzımdır. Yoksa kâinat ve eflâk olmamalıdır.

Altıncı Reşa

İşte o Zât; bir saadet-i ebediyenin muhbiri, müjdecisi.. bir rahmet-i bînihâyenin kâşifi ve ilâncısı.. ve sultânatı rubûbiyetin mehâsininin delâli, seyircisi.. ve künüz-u esmâ-yı ilâhiyenin keşşâfi, göstericisi olduğundan, böyle baksan –yani ubûdiyeti cihetileyse– onu bir misal-i muhabbet,

bir tımsâl-i rahmet, bir şeref-i insaniyet, en nurâni bir semere-i şecere-i hilkat göreceksin. Şöyled baksan –yani risaleti cihetile– bir burhan-i hak, bir sirâc-i hakikat, bir şems-i hidayet, bir vesile-i saadet görürsun.

İşte, bak; nasıl berk-i hâtif gibi onun nuru, şarktan garbi tuttu. Ve nîf-i arz ve hums-u beşer, onun hediye-i hidayetini kabul edip hîrz-ı can etti. Bizim nefis ve şeytanımıza ne oluyor ki, böyle bir Zât'ın bütün dâvâları-nın esası olan ^۱اللّٰهُ أَكْبَرُ^۲, bütün merâtibiyle beraber kabul etmesin?

Yedinci Reşa

İşte, bak; şu cezire-i vâsiada vahşî ve âdetlerine mutaassip ve inatçı muhtelif akvâmi, ne çabuk âdât ve ahlâk-ı seyyie-i vahşiyânelerini def aten kal' ve ref' ederek, bütün ahlâk-ı hasene ile techiz edip bütün âleme muallim ve medenî ümeme ustâd eyledi. Bak, değil zâhirî bir tasallut.. belki akilları, ruhları, kalbleri, nefisleri feth ve teshir ediyor. Mahbub-u kulûb, muallim-i ukûl, mürebbî-i nüfûs, sultan-ı ervah oldu.

Sekizinci Reşa

Bilirsın ki; sigara gibi küçük bir âdeti, küçük bir kavimde, büyük bir hâkim, büyük bir himmetle, ancak daimî kaldırılabilir. Hâlbuki, bak:

Bu Zât, büyük ve çok âdetleri, hem inatçı, mutaassip, büyük kavimlerden, zâhirî küçük bir kuvvetle, küçük bir himmetle, az bir zamanda ref' edip, yerlerine öyle secâyâ-yı âliyeyi –ki dem ve damarlarına karışmış derecede sabit olarak– vaz' ve tesbit eyliyor. Bunun gibi daha pek çok harika icraati yapıyor. İşte, şu asr-ı saadeti görmeyenlere, Ceziretü'l-Arab'ı gözlerine sokuyoruz. Haydi, yüzey feylesofu alsinlar, oraya gitsinler, yüz sene çalışınlar! O Zât'ın o zamana nisbeten bir senede yaptığından yüzden birisini acaba yapabilirler mi?..

Dokuzuncu Reşa

Hem bilirsin; küçük bir adam, küçük bir haysiyetle, küçük bir cemaatte, küçük bir meselede, münâzaralı bir dâvâda, hicapsız, pervâsız, küçük fakat hacâlet-âver bir yalayı, düşmanları yanında hilesini hissettirmeyecek derecede teessür ve telâş göstermeden söyleyemez. Şimdi bak bu Zât'a:

---

¹ “Allah'tan başka ilâh yoktur.” (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

Pek büyük bir vazifede, pek büyük bir vazifedar, pek büyük bir hayatıyle, pek büyük emniyete muhtaç bir hâlde, pek büyük bir cemaatte, pek büyük husûmet karşısında, pek büyük meselelerde, pek büyük dâvâda, pek büyük bir serbestiyetle, bilâ-pervâ, bilâ-tereddüt, bilâ-hicap, telâssız, samimî bir safvetle, büyük bir ciddiyetle, hasımlarının damarlara dokunduracak şedit, ulvî bir surette söyledişi sözlerinde hiç hilâf bulunabilir mi? Hiç hile karışması mümkün müdür? Kellâ!

إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ¹ *Evet, hak aldatmaz, hakikatbin aldanmaz. Hak olan mesleği hileden müstağnîdir, hakikatbinin gözüne hayalin ne haddi var ki hakikat görünsün, aldatsın?*

Onuncu Reşa

İşte, bak; ne kadar merak-âver, ne kadar cazibedar, ne kadar lüzumlu, ne kadar dehşetli hakâiki gösterir ve mesâili isbat eder. Bilirsın ki, en ziyade insanı tahrik eden meraktır. Hatta, eğer sana denilse, “Yarı ömrünü, yarı malını versen, kamerden ve Müşteri’den biri gelir, kamerde ve Müşteri’de ne var, ne yok, ahvâlini sana haber verecek. Hem doğru olarak senin istikbalini ve başına ne geleceğini doğru olarak haber verecek”; merakın varsa, vereceksin.

Hâlbuki şu Zât, öyle bir Sultan’ın ahbârını söylüyor ki; memleketinde kamer, bir sinek gibi, bir pervane etrafında döner. O arz olan o pervane ise, bir lâmba etrafında pervaz eder. Ve o güneş olan lâmba ise, O Sultan’ın binler menzillerinden bir misafirhânesinde, binler misbahalar içinde bir lâmbasıdır.

Hem öyle acâib bir âlemden hakikî olarak bahsediyor ve öyle bir inkılâptan haber veriyor ki; binler küre-i arz bomba olsa, patlasalar, o kadar acîb olmaz. Bak, onun lisânında كُورَت²، إِذَا اللَّهَمَاءْ انْفَطَرَتْ³، إِذَا الشَّمْسُ كُورَت⁴، إِذَا الْقَارَعَةُ⁵، gibi süreleri işit...

Hem öyle bir istikbalden doğru olarak haber veriyor ki, şu dünyevî istikbal ona nisbeten bir katre serap hükmündedir. Hem öyle bir saadetten haber veriyor ki, bütün saadet-i dünyeviye ona nisbeten bir berk-i zâilin bir şems-i sermede nisbeti gibidir.

¹ “O, kendisine vahyedilen bir vahyiden başka bir şey değildir.” (Necm sûresi, 53/4)

² “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

³ “Gök yarıldığı zaman.” (İnfîtâr sûresi, 82/1)

⁴ “...kapıları döven ve dehşetiyle kalblere çarpan o kıyâmet felaketi...” (Kâria sûresi, 101/1).

On Birinci Reşa

Böyle acîb ve muammâ-âlûd şu kâinatın perde-i zâhiriyesi altında, elbette ve elbette böyle acâib bizi bekliyor. Böyle acâibi haber verecek, böyle harika ve fevkâlâde mu’ciz-nûmâ bir zât lâzımdır. Hem bu Zât’ın gidişatından görünüyor ki; *O, görümüş ve görüyor ve gördüğünü söylüyor. Hem bizi ni-metleriyle perverde eden şu “Semâvât ve arzin İlâhi” bizden ne istiyor, marziyâtı nedir, pek sağlam olarak bize ders veriyor.*

Hem bunlar gibi daha pek çok merak-âver, lüzumlu hakâiki ders veren bu zâta karşı her şeyi bırakıp ona koşmak, onu dinlemek lâzım gelirken; ekser insanlara ne olmuş ki, sağır olup kör olmuşlar, belki divane olmuşlar ki bu hakkı görmüyorumlar, bu hakikati işitmeyorumlar, anlamıyorumlar!..

On İkinci Reşa

İşte şu Zât, şu “Mevcudât Hâlîki”nın vahdâniyetinin hakkaniyeti derecesinde hak bir burhan-ı nâtîk, bir delil-i sâdîk olduğu gibi, haşrin ve saadet-i ebediyenin dahi bir burhan-ı kâtû, bir delil-i sâtnûdîr. Belki, nasıl ki O Zât, hidayetiyle saadet-i ebediyenin sebeb-i husûlü ve vesile-i vusûlûdür; öyle de, duasıyla, niyazıyla o saadetin sebeb-i vûcûdu ve vesile-i îcadıdır.

Haşir meselesinde geçen şu sırrı, makam münasebetiyle tekrar ederiz, işte, bak:

✓ *O Zât, öyle bir salât-ı kübrâda dua ediyor ki; güya şu cezire, belki arz, onun azametli namazıyla namaz kılar, niyaz eder.*

✓ *Bak, hem öyle bir cemaat-i uzmâda niyaz ediyor ki, güya benîade-min zaman-ı Âdem’den asrımıza, kiyâmete kadar bütün nurâni, kâmil insanlar, ona ittibâ ile iktidâ edip duasına âmîn diyorlar.*

✓ *Hem bak, öyle bir hâcet-i âmme için dua ediyor ki; değil ehl-i arz, belki ehl-i semâvât, belki bütün mevcudât, niyazına “Evet, Yâ Rabbenâ! Ver, biz dahi istiyoruz!” deyip iştirak ediyorlar.*

✓ *Hem öyle fakirâne, öyle hazînâne, öyle mahbubâne, öyle müştâ-kâne, öyle tazarrukârâne niyaz ediyor ki; bütün kâinatı aqlattırıyor, duasına iştirak ettiriyor.*

✓ *Bak, hem öyle bir maksat, öyle bir gaye için dua ediyor ki; insanı ve âlemi, belki bütün mahlûkâtı esfel-i sâfilînden, sukuttan, kıymetsiz-*

likten, faydasızlıktan; âlâ-yı illiyîne, yani kıymete, bekâya, ulvî vazife-ye çıkarıyor.

✓ *Bak, hem öyle yüksek bir fizâr-ı istimdatkârâne ve öyle tatlı bir niyaz-ı istirhamkârâne ile istiyor, yalvarıyor ki; güya bütün mevcudâta ve semâvâta ve Arş'a ișittirip, vecde getirip, duasına "Âmin, Allahümme âmîn..." dedirtiyor.*

✓ *Bak, hem öyle Semî, Kerîm bir Kadîr'den.. öyle Basîr, Rahîm bir Alîm'den hâcetini istiyor ki; bilmüşâhede, en hafî bir zîhayatın en hafî bir hâcetini, bir niyazını görür, işitir, kabul eder, merhamet eder. Çünkü istedığını –velev lisân-ı hâl ile olsun– verir. Ve öyle bir suret-i hakimâne, basîrâne, rahîmâne de verir ki, şüphe bırakmaz; bu terbiye ve tedbir, öyle bir Semî ve Basîr ve öyle bir Kerîm ve Rahîm'e hastır.*

On Üçüncü Reşa

Acaba bütün efâzîl-ı benâdemî arkasına alıp, arz üzerinde durup, Arş-ı Âzam'a müteveccihen el kaldırıp dua eden şu "Şeref-i nev-i insan" ve "Ferîd-i kevn ü zaman" vebihakkın "Fahr-i kâinat" ne istiyor, bak, dinle:

Saadet-i ebediye istiyor.. bekâ istiyor.. likâ istiyor.. cennet istiyor. Hem, merâyâ-yı mevcudâtta ahkâmını ve cemâllerini gösteren bütün esmâ-yı kudsîye-yi ilâhiye ile beraber istiyor. Hatta, eğer rahmet, inâyet, hikmet, adâlet gibi hesapsız o matlubun esbab-ı mûcibesi olmasayı; şu zâtın tek duası, baharımızın îcadı kadar kudretine hafif gelen şu cennetin binasına sebebiyet verecekti. Evet, nasıl ki onun risaleti şu dâr-ı imtihanın açılmasına sebebiyet verdi. Öyle de onun ubûdiyeti dahi öteki dârin açılmasına sebeptir.

Acaba ehl-i akıl ve tâhkîke ^{لَيْسَ فِي الْإِمْكَانِ أَبْدُغُ مِمَّا كَانَ¹}

¹ "Şu varlık âleminde, mevcut olandan daha mükemmel, daha üstünü olması mümkün değildir." (Bkz.: el-Gazâlî, *İhyâ' ulûmi'd-dîn* 4/258; İbni Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* 1/53, 4/154, 6/392, 7/82, 8/221).

Yahu, ey hayalî arkadaşım! Şimdilik kâfidir, geri gitmeliyiz. Yoksa, yüz senenin şu zamanda, şu cezirede kalsak; yine o zâtin garâib-i icraatını ve acâib-i vezâifini, yüzden birisine tamamen ihata edip temâşâsında doyamayız.

Şimdi, gel, üstünde doneceğimiz her asra birer birer bakacağiz. Bak, nasıl her asır, o şems-i hidayetten aldıkları feyizle çiçek açmışlar; Ebû Hanife, Şâfiî, Bayezid Bistâmî, Şah-ı Geylânî, Şah-ı Nakşibend, İmam Gazâlî, İmam Rabbânî gibi milyonlar münevver meyveler veriyor. Meşhudâtımızın tafsilâtını başka vakte tâlik edip, o muciz-nümâ ve hidayet-edâya, bir kısım kat'î mucizâtına işaret eden bir salavât getirmeliyiz:

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسِلِّمْ عَلَى هَذَا الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنَ الْحَكِيمَ مِنَ الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ مِنَ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَيِّدَنَا مُحَمَّدَ أَلْفَ صَلَوةً وَأَلْفَ أَلْفَ سَلَامٍ بَعْدَ حَسَنَاتِ أُمَّتِهِ.
عَلَى مَنْ بَشَّرَ بِرِسَالَتِهِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ وَالرَّبُورُ، وَبَشَّرَ بِبُشُورَتِهِ الْإِرْهَاصَاتُ وَهَوَافِ
الْجِنِّ وَأُؤْلِيَاءِ الْإِنْسَنِ وَكَوَاهِنِ الْبَشَرِ، وَأَنْشَقَ بِإِشَارَتِهِ الْقَمَرُ سَيِّدَنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدَ أَلْفَ
أَلْفَ صَلَوةً وَأَلْفَ أَلْفَ سَلَامٍ بَعْدَ أَنْفَاسِ أُمَّتِهِ.

عَلَى مَنْ جَاءَتْ لِدَعْوَتِهِ الشَّجَرُ، وَنَزَّلَ سُرْعَةً بِدُعَائِهِ الْمَطَرُ، وَأَظْلَلَهُ الْغَمَامَةُ مِنَ الْحَرِّ،
وَشَبَّعَ مِنْ صَاعَ مِنْ طَعَامِهِ مِائَةً مِنَ الْبَشَرِ، وَبَيَّنَ الْمَاءَ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ ثَلَاثَ مَرَاتٍ
كَالْكَوْثَرِ وَسَبَّحَ فِي كَفَيَّهِ الْحَصَادَةُ وَالْمَدْرَ، وَأَنْطَقَ اللَّهُ لَهُ الصَّبَّ وَالظَّنَّ وَالذَّئْبُ وَالْجِدْعُ
وَالْذَّرَاعُ وَالْجَمَلُ وَالْجَبَلُ وَالْحَجَرُ وَالشَّجَرُ، صَاحِبُ الْمِعْرَاجِ وَمَا زَاغَ الْبَصَرُ، سَيِّدَنَا
وَمَوْلَانَا وَشَفِيعُنَا مُحَمَّدٌ أَلْفُ أَلْفُ صَلَوةً وَأَلْفُ أَلْفُ سَلَامٍ بَعْدَ كُلِّ الْمَخْرُوفِ الْمُسَسَّكِلِ
فِي الْكَلِمَاتِ الْمُسَمَّلَةِ يَإِذْنِ الرَّحْمَنِ فِي مَرَايَا تَمَوِّجَاتِ الْهَوَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ
الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ قَارِئٍ مِنْ أَوَّلِ التَّرْوِيلِ إِلَى أُخِرِ الزَّمَانِ وَأَعْفَرُنَا وَأَرْحَمُنَا بِاِلْهَنَا بِكُلِّ
صَلَوةٍ مِنْهَا. أَمِينٌ أَمِينٌ.¹

¹ “Ey varlığıyla varlığımızı ışıklandıran, gözlerimize nurlar serpip, bizleri nefsanı karanlıklardan kurtaran Rahmeti Sonsuz Rabbimiz! Arş-ı Azîm’den Kur’ân-ı Hakîm’i üzerine indirdiğin nuranı Zât, yani Peygamber Efendimiz Hazreti Muhammed’e (*sallallâhu aleysi ve sellem*), ümmetinin hasenatı adedince milyonlarca salât ve milyonlarca selâm olsun!

Risaletini Tevrat, İncil ve Zebur'un müjdelediği; nübüvvetini irhâsatîn (doğumundan hemen önce ve doğumunu anında meydana gelen harikulâde hâllerin); cinlerin hâtiflerinin, insanlık âleminden Allah dostlarının ve beşerin kâhinlerinin müjdelediği; bir işaretyle ayın parçalandığı Efendimiz, Mevlâmîz Hazreti Muhammed’e (*sallallâhu alehi ve sellem*), ümmetinin nefesleri adedince milyonlarca salât ve selâm olsun!

“Şuâât-ı Mârifeti’n-Nebî” nâmındaki Türkçe bir risalede ve On Dokuzuncu Mektup’ta ve şu Söz’de icmâlen işaret ettiğimiz delâil-i nübüvvet-i Ahmedîye’yi (*aleyhissalâtü vesselâm*) beyan etmişim. Hem onda Kur’ân-ı Hakîm’in vûcûh-u i’câzî icmâlen zikredilmiş. Yine Lemeât nâmında Türkçe bir risalede ve Yirmi Beşinci Söz’de Kur’ân’ın kirk vecihle mucize olduğunu icmâlen beyan ve kirk vûcuh-u i’câzina işaret etmişim. O kirk vecihte, yalnız nazımda olan belâgati, İşârâtü'l-İ’câz nâmındaki bir tefsir-i Arabî’de, kirk sayfa içinde yazmışım. Eğer ihtiyacın varsa şu üç kitaba müracaat edebilirsin.

On Dördüncü Reşa

Mahzen-i mucizât ve mucize-i kübrâ olan Kur’ân-ı Hakîm, nübüvvet-i Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) ile vahdâniyet-i ilâhiyeyi o derece kat’î isbat ediyor ki, başka burhana hâcet bırakmıyor. Biz de onun tarifine ve medar-ı tenkit olmuş bir-iki lem’â-yı i’câzina işaret ederiz: İşte, Rabbimizi bize tarif eden Kur’ân-ı Hakîm;

- ♦*Şu kitab-ı kebîr-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi..*
- ♦*Şu sahâif-i arz ve semâda müstetir künûz-u esmâ-yı ilâhiyenin keşşâfi..*
- ♦*Şu sutûr-u hâdisâtın altında muzmer hakâikin miftahi..*
- ♦*Şu âlem-i şehâdet perdesi arkasındaki âlem-i gayb cihetinden gelen iltifâtât-ı rahmâniye ve hitâbât-ı ezeliyenin hazinesi..*
- ♦*Şu âlem-i mâneviye-yi İslâmiye’nin güneşî, temeli, hendesi.. avâlim-i uhreviyenin haritası..*
- ♦*Zât ve sıfat ve şuûn-u ilâhiyenin kavl-i şârihi, tefsir-i vâzîhi, burhan-ı nâtîki, tercüman-ı sâtî..*

Davetine ağaçların koşup geldiği; duâsıyla yağmurun hemen inverdiği; sıcaktan korumak için bulutların ona gölge yaptığı; bir örök yiyeceğiyle yüzlerce insanın doyduğu; parmaklarının arasından üç defa Kevser gibi suların çağladığı; avuçlarının içindeyken çakıl taşları ve toprağın Allah’ı tesbih ettiği; O’nun hürmetine Allah’ın, kertenkeleyi, ceylânı, kurdu, ağaç kütüğünü, zehirli keçinin kolunu, deveyi, dağı, taşı ve ağaç konusunduğu, Mirac’ın ve “Resûl’ün gözü başka yana kaymadı (ki, gördüğünü yanlış görmüş olsun), görebileceğinin ötesine yönelikmedi (ki, bir illüzyon görmüş olsun).”¹ ayetinin mazharı olan Efendimiz, Mevlâmîz ve Şefiîmiz Hazreti Muhammed’e (sallallâhu aleyhi ve sellerm), nûzûlünden bu yana Kur’ân’ı okuyan her bir okuyucunun okuduğu her bir kelimenin hava dalgalarının aynalarında Rahmân’ın izniyle temessül eden bütün kelimelerinin bütün harfleri adedince, milyonlarca salât ve selâm olsun.

Bütün bu salâvatlardan her biri hürmetine bizi mağfîret et, ey İlâhimiz, bize merhamet et, âmîn, âmîn, âmîn...

¹ Necm sûresi, 53/17.

- ♦ Şu âlem-i insaniyetin müreibbisi, hikmet-i hakikîsi, mûrşid ve hâdîsi..
- ♦ Hem bir kitab-ı hikmet ve şeriat..
- ♦ Hem bir kitab-ı dua ve ubûdiyet..
- ♦ Hem bir kitab-ı emir ve davet..
- ♦ Hem bir kitab-ı zikir ve mârifet... gibi, beserin bütün hâcât-ı mâneviyesine karşı birer kitap.. ve bütün muhtelif ehl-i mesâlik ve meşârib olan evliya ve siddîkînin, asfiya ve muhakkikînin her birinin meşreblerine lâyık birer risale ibraz eden bir kütüphâne-i mukaddesedir.

Sebeb-i kusur tevehhüm edilen tekrarâtındaki lem'a-yi i'câza bak ki:

✓ Kur'ân hem bir kitab-ı zikir, hem bir kitab-ı dua, hem bir kitab-ı dâvet olduğundan, içinde tekrar müstahsendir, belki elzemdir ve eblâğdır. Ehl-i kusurun zanni gibi değil. Zira; zikrin şe'ni, tekrar ile tenvirdir.. duanın şe'ni, terdad ile takrirdir.. emir ve davetin şe'ni, tekrar ile tekittir.

✓ Hem herkes, her vakit bütün Kur'ân'ı okumaya muktedir olamaz, fakat bir sûreye galiben muktedir olur. Onun için, en mühim makâsid-ı Kur'âniye ekser uzun sûrelerde dercedilerek, her bir süre bir küçük Kur'ân hükmüne geçmiş. Demek, hiç kimseyi mahrum etmemek için, tevhid ve haşir ve kışsa-yı Mûsâ gibi bazı maksatlar tekrar edilmiş.

✓ Hem cismânî ihtiyaç gibi, mânevî hâcât dahi muhteliftir. Bazısına insan her nefes muhtaç olur; cisme hava, ruha Hû gibi. Bazısına her saat; ^{بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ}^۱ gibi ve hâkezâ... Demek, tekrar-ı âyet, tekerrür-ü ihtiyaçtan ileri gelmiş ve o ihtiyaca işaret ederek, uyandırıp teşvik etmek, hem istiyakı ve istahı tâhir etmek için tekrar eder.

✓ Hem Kur'ân müessistir, bir din-i mübînin esâsâtıdır ve şu Âlem-i İslâmîyet'in temelleridir ve hayat-ı içtimaiye-i beseriyyeyi değiştirip muhtelif tabakâtin, mükerrer suâllerine cevaptır. Müessise; tesbit etmek için tekrar lâzımdır.. tekit için terdad lâzımdır.. teyid için takrir, tâhrik, tekrir lâzımdır.

✓ Hem öyle mesâil-i azîme ve hakâik-i dakikadan bahsediyor ki, umumun kalblerinde yerleştirmek için, çok defa muhtelif suretlerde tekrar lâzımdır.

✓ Bununla beraber, sureten tekrardır. Fakat, mânen her bir âyetin çok manaları, çok faydaları, çok vücûh ve tabakâti vardır. Her bir makamda ayrı bir mana ve fayda ve maksatlar için zikrediliyor.

---

¹ Allah'ın adıyla

✓ Hem Kur'ân'ın, mesâil-i kevniyeninbazısında ibham ve icmâlî ise, irşadî bir lem'a-yı i'câzdır. Ehl-i ilhadın tevehhüm ettikleri gibi medar-ı tenkit olamaz ve sebeb-i kusur değildir.

Eğer desen: "Acaba neden Kur'ân-ı Hakîm, felsefenin mevcudâttañ bahsettiği gibi etmiyor? Bazı mesâili mücmel bırakır; bazısını, nazar-ı umumîyi okşayacak, hiss-i âmmeyi rencide etmeyecek, fîkr-i avâmi tâciz edip yormayacak bir suret-i basitâne-i zâhirânedede söylüyor."

Cevabın derizi ki: Felsefe, hakikatin yolunu şâşırılmış; onun için... Hem geçmiş derslerden ve Sözler'den elbette anlamışsını ki; Kur'ân-ı Hakîm şu kâinattan bahsediyor, tâ Zât ve sıfât ve esmâ-yı ilâhiyeyi bildirsin. Yani, bu kitab-ı kâinatın maânîsini anlattırıp, tâ Hâlik'ını tanittırsın. Demek, mevcudâta kendileri için değil, belki Mûcid'leri için bakıyor. Hem umuma hitap ediyor. İlm-i hikmet ise mevcudâta mevcudât için bakıyor. Hem hususan ehl-i fenne hitap ediyor. Öyleyse, mademki Kur'ân-ı Hakîm; mevcudâti delil yapıyor, burhan yapıyor; delil zâhirî olmak, nazar-ı umuma çabuk anlaşılmak gerektir.

Hem mademki Kur'ân-ı Mûrşid, bütün tabakât-ı besere hitap eder. Kesretli tabaka ise tabaka-yı avâmdır. Elbette irşad ister ki; lüzumsuz şeyleri ibham ile icmal etsin.. ve dakik şeyleri temsil ile takrib etsin.. ve mağlatalara düşürmemek için, zâhirî nazarlarında bedihî olan şeyleri lüzumsuz, belki zararlı bir surette taâyûr etmemektir.

Meselâ güneşe der, "Döner bir sirâcdır, bir lâmbadır."¹ Zira güneşten, güneş için, mahiyeti için bahsetmiyor. Belki bir nevi intizamın zembereği ve nizamın merkezi olduğundan, intizam ve nizam ise Sâni'in ayna-yı mârifeti olduğundan bahsediyor. Evet, der: ²"وَالشَّمْسُ تَحْرِي" "güneş döner." Bu "döner" tâbirîyle, kış-yaz, gece-gündüzün deverânındaki muntazam tasarrufât-ı kudreti ihtar ile azamet-i Sâni'i ifham eder. İşte, bu "dönmek" hakikati ne olursa olsun; maksud olan ve hem mensuc, hem meşhud olan intizama tesir etmez.

Hem der: ³Şu "sirâc" tâbirîyle, âlemi bir kasr suretininde, içinde olan eşya ise insana ve zîhayata ihzar edilmiş müzeyyenat ve mat'ûmât ve levâzîmât olduğunu ve güneş dahi musahhar bir mumdar olduğunu ihtar ile, rahmet ve ihsan-ı Hâlik'ı ifham eder.

¹ Bkz.: Yûnus sûresi, 10/5; Enbiyâ sûresi, 21/33; Furkan sûresi, 25/61; ...

² Yâsin sûresi, 36/38.

³ "Güneşi de (ışığı kendinden) bir lamba yaptı." (Nûh sûresi, 71/16)

Şimdi bak, şu sersem ve gevezelik felsefe ne der? Bak, diyor ki: “güneş bir kütle-yi azîme-yi mâyia-yı nâriyedir. Ondan fırlamış olan seyyârâtı etrafında döndürüp, cesâmeti bu kadar, mahiyeti böyledir, şöyledir...” Mûhiş bir dehşetten, müthiş bir hayretten başka, ruha bir kemâl-i ilmî vermiyor. Bahs-i Kur’ân gibi etmiyor...

Buna kıyasen, bâtinən kof, zâhiren mutantan felsefî meselelerin ne kıyamette olduğunu anlarsın. Onun şâşaa-yı sûrâsine aldanıp Kur’ân’ın gayet muciz-nümâ beyanına karşı hürmetsizlik etme!..

İhtar: Arabî Risale-i Nur’dâ On Dördüncü Reşâ’nın Altı Katresi, bâhusus Dördüncü Katre’nin Altı Nüktesi, Kur’ân-ı Hakîm’în kırk kadar envâ-i i’câzindan on beşini beyan eder. Ona iktifâen burada ihtisar ettik. İstersen ona müracaat et, bir hazine-i mucizât bulursun...

اللَّهُمَّ اجْعَلِ الْقُرْآنَ شِفَاءً لَنَا مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَمُؤْنَسًا لَنَا فِي حَيَاةِنَا وَبَعْدَ مَمَاتَنَا وَفِي الدُّنْيَا فَرِينَا وَفِي الْقُبْرِ مُوئِسًا وَفِي الْقِيَامَةِ شَفِيعًا وَعَلَى الصِّرَاطِ نُورًا وَمِنَ النَّارِ سُترًا وَحِجَابًا وَفِي الْجَنَّةِ رَفِيقًا وَإِلَى الْحَيَّاتِ كُلِّهَا ذَلِيلًا وَإِمَامًا بِفَضْلِكَ وَجُودِكَ وَكَرِمِكَ وَرَحْمَتِكَ يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ وَبِيَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. أَمِينٌ.

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَنْزَلَ عَلَيْهِ الْفُرْقَانَ الْحَكِيمَ وَعَلَى إِلَهٖ وَصَاحْبِهِ أَجْمَعِينَ. أَمِينٌ.¹

¹ Allah’ım! Kur’ân’ı bize, her türlü dertlere şifa.. hayatımızda ve ölümümüzden sonra en sıcak bir arkadaş.. dünyada cana yakın bir dost.. kabirde en samimi bir arkadaş.. kıyamette bir şefaatçı.. sırat üzerinde bir nur.. ateşe karşı örtü ve perde.. cennette bir yoldaş.. ve bütün hayırlı işlere götüren rehber ve önder eyle. Bütün bunları bize fazlınla, cömertliğinle, keremimle ve rahmetinle ihsan et, ey kerem sahiblerinin en kerimi ve merhametlilerin en merhametlisi olan Rabbimiz, âmîn...

Allah’ım! Furkan-ı Hakîm’în kendisine indirildiği Zât’â ve bütün âl ve ashabına salât ve selâm et, âmîn, âmîn...

Birinci Söz

(İki Makamdır.)

Birinci Makam

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِأَدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ^۱
إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذَبَّحُوْا بَقَرَةً^۲
ثُمَّ قَسْتُ قُلُوبَكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فِيهِ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُ قَسْوَةً^۳

Bir gün şu âyetleri okurken İblisin ilkaâtına karşı Kur'ân-ı Hakîm'in fey-zinden üç nükte ilham edildi. Vesvesenin sûreti şudur:

Dedi ki: "Dersiniz, Kur'ân mucizedir. Hem nihayetsiz belâgattadır. Hem, umuma her vakte hidâyettir. Hâlbuki şöyle bâzı hâdisât-ı cüz'iyeyi tarîhvârı bir sûrette musîrâne tekrar etmeyeceğim. Mâmâ var mı? Bir ineği kesmeyeceğim, o kadar mühim tâvsîf ile böyle zikretmek, hattâ o sûre-i azîmeye de "el-Bakara" tesmiye etmeyeceğim. Hem de Âdem'e seccde olan hâdise, sîrf bir emr-i gaybîdir. Akıl ona yol bulamaz. Kavî bir îmân-dan sonra teslim ve iz'ân edilebilir. Hâlbuki Kur'ân, umum ehl-i akla ders veriyor. Çok yerlerde أَفَلَا يَغْفِلُونَ der, akla havale eder. Hem taşların tesâdüffî olana bâzı hâlât-ı tabîyesini ehemmiyetle beyan etmeyeceğim. Hâlbuki Kur'ân, umum ehl-i akla ders veriyor. Çok yerlerde أَفَلَا يَغْفِلُونَ der, akla havale eder. Hem taşların tesâdüffî olana bâzı hâlât-ı tabîyesini ehemmiyetle beyan etmeyeceğim."

İlham olunan nûktelerin sûreti şudur:

1 "O vakit meleklerle: 'Âdem için seccde edin!' dedik de İblis dışındaki bütün melekler seccde ettiler." (Bakara sûresi, 2/34; İsrâ sûresi, 17/61; Kehf sûresi, 18/50; Tâhâ sûresi, 20/116)

2 "(Bir vakit Mûsâ kavmine:) 'Allah, bir siğır kesmenizi emrediyorsun' (demişti)." (Bakara sûresi, 2/67)

3 "Sonra bunun arkasından kalpleriniz katıldı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katlı!" (Bakara sûresi, 2/74)

4 "Hâlâ akıllanmazlar mı?" (Yâsin sûresi, 36/68). Ayrıca أَفَلَا يَغْفِلُونَ şeklinde muhatap sigasıyla çok yerlerde geçmektedir. Bkz.: Bakara sûresi, 2/44, 76; Âl-i İmrân sûresi, 3/65; En'âm sûresi, 6/32; A'râf sûresi; 7/169; Yûnus sûresi, 10/16; ...

Birinci Nükte

Kur'ân-ı Hakîm'de çok hâdisât-ı cüz'ye vardır ki, her birisinin arkasında bir düstûr-u külli saklanmış ve bir kanun-u umumînin ucu olarak gösteriliyor. Nasıl ki, **وَعَلَمْ أَدْمَ الْأَسْمَاءَ كُلُّهَا**¹ Hazreti Âdem'in melâikelere karşı kabiliyet-i hilâfet için bir mucizesi olan ta'lîm-i esmâdır ki, bir hâdise-i cüz'iyedir. Şöyledir bir düstûr-u külliîn ucudur ki; nev-i besere câmiyyet-i istidâd cihetiyle ta'lîm olunan hadsiz ulûm ve kâinatın envâına muhît pek çok funûn ve Hâlik'in şûnât ve evsâfina şâmil kesretli maârifin ta'lîmidir ki; nev-i besere, değil yalnız melâikelere, belki semâvât ve arz ve dağlara karşı emânet-i kübrâyi² haml dâvâsında bir rüchâniyet vermiş ve hey'et-i mecmuasıyla arzin bir halife-i mânevî olduğunu Kur'ân ifhâm ettiği misilli; "Melâikelerin Âdem'e secdesiyle beraber, şeytanın secde etmemesi" olan hâdise-i cüz'ye-i gaybiye, pek geniş bir düstûr-u külliye-i meşhûdenin ucu olduğu gibi, pek büyük bir hakikati ihsâs ediyor. Şöyledir ki:

Kur'ân, şahs-ı Âdem'e melâikelerin itaat ve inkîyâdını ve şeytanın tekebür ve imtinâını zikretmesiyle; nev-i besere, kâinatın ekser maddî envâ'ları ve o envâim mânevî mümessilleri ve müekkelleri musahhar olduklarını ve nev-i beserin hâsselerinin bütün istifadelerine müheyŷâ ve münkâd olduklarını ifhâm etmekle beraber, o nevin istidâdatını bozan ve yanlış yollara sevk eden mevâdd-ı şerîre ile onların mümessilleri ve sekene-i habîseleri, o nev-i beserin tarîk-ı kemâlâtında ne büyük bir engel, ne müthiş bir düşman teşkil ettiğini ihtar ederek Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, bir tek Âdem'le cüz'î hâdiseyi konuşurken bütün kâinatla ve bütün nev-i beserle bir mükâleme-i ulviye ediyor.

İkinci Nükte

Mısır kitası, kumistan olan Sahra-yı Kebîr'in bir parçası olduğundan Nil-i Mübârek'in feyziyle gayet mahsûldâr bir tarla hüküme geçtiğinden, o cehennem-nümûn sahra komşuluğunda şöyle cennet-misâl bir mevkî-i mübârekin bulunması, felâhat ve ziraati, ahâlisinde pek mergûb bir sûrete getirmiş ve o sekenenin seciyesine öyle tesbit etmiş ki, ziraati kudsîye ve vasîta-yı ziraat olan "bakar"ı ve "sevr"î mukaddes, belki mâbud derecesine çökmiş. Hattâ o zamandaki Mısır milleti sevre, bakara, ibadet etmek derecesinde bir kudsîyet

¹ "Ve Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti." (Bakara sûresi, 2/31)

² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

vermişler. İşte o zamanda Benî İsrâil dahi o kitada neşet ediyordu ve o terbiyeden bir hisse aldıkları, “icl” meselesinden anlaşılıyor.

İşte Kur’ân-ı Hakîm, Hazreti Mûsâ’nın (*aleyhisselâm*) risâleyle, o milletin seciyelerine girmiş ve istidâdlarına işlemış olan o bakar-perestlik mefkûresini kesip öldürdügüünü, bir bakarın zebhi ile ifhâm ediyor.

İşte şu hâdise-i cüz’iye ile bir düstûr-u külliyyi, her vakit, hem herkese ga-yet lüzumlu bir ders-i hikmet olduğunu ulvî bir i’câz ile beyan eder.

Buna kıyasen bil ki: Kur’ân-ı Hakîm’de bazı hâdisât-ı tarihiye sûretinde zikredilen cüz’î hâdiseler, külli düstûrların uçlarıdır. Hattâ çok sûrelerde zîr ve tekrar edilen kîssa-yı Mûsâ’nın yedi cümlelerine misâl olarak Lemeât’ta î’câz-ı Kur’ân Risalesi’nde o cüz’î cümlelerin her bir cüzünün nasıl mühim bir düstûr-u külliyyi tazammun ettiğini beyan etmişiz. İstersen o risaleye müracaat et.

Üçüncü Nükte

ثُمَّ قَسْتُ قُلُوبِكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ الْحِجَارَةُ أَوْ أَشَدُ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَنَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشْقَقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَسْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِعَافٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ¹

Şu âyeti okurken, müvesvis dedi ki: “Herkese malum ve âdi olan taşların şu fitri bâzı hâlât-ı tabîyesini, en mühim ve büyük meseleler sûretinde bahs ve beyanda ne mânâ var, ne münasebet var, ne ihtiyaç var?”

Şu vesveseye karşı feyz-i Kur’ân’dan şöyle bir nükte ilham edildi:

Evet, münasebet var ve ihtiyaç var. Hem o derece büyük bir münasebet ve ehemmiyetli bir mânâ ve o derece muazzam ve lüzumlu bir hakikat var ki, ancak Kur’ân’ın îcâz-ı mu’cizi ve lütf-u irşâdiyla bir derece basitleştirilmiş ve ihtisar edilmiş. Evet, i’câz-ı Kur’ân’ın bir esası olan îcâz, hem hidâyet-i Kur’ân’ın bir nûru olan lütf-u irşâd ve hüsn-ü ifhâm, iktizâ ediyorlar ki; Kur’ân’ın muhatabları içinde ekseriyeti teşkil eden avâma karşı külli hakikatleri ve derin ve umumî düstûrları, me’lûf ve cüz’î sûretler ile gösterilsin ve fikirleri basit olan umumî avâma karşı muazzam hakikatlerin yalnız uçları ve

¹ “Sonra bunun arkasından kalpleriniz katıldı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da kat! Çünkü öyle taş var ki içinden ırımkalar fışkırır, öylesi var ki çatlar da bağırmadan su kaynar ve öylesi var ki Allah’a olan ta’zîm sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.” (Bakara sûresi, 2/74)

basit bir sûreti gösterilsin. Hem âdet perdesi tahtında ve zeminin altında hârikulâde olan tasarrufat-ı ilâhiye icmâlen gösterilsin. İşte bu sırra binâendir ki Kur’ân-ı Hakîm, şu âyetle diyor:

Ey Benî İsrâil ve ey benîâdem! Sizlere ne olmuş ki; kalbleriniz taştan da-ha câmid ve daha ziyâde katılmıştır! Zira görmüyor musunuz ki, o pek sert ve pek câmid ve toprak altında bir tabaka-yı azîme teşkil eden o koca taşlar, o kadar evâmir-i ilâhiyeye karşı mutî ve musahhar ve icraât-ı rabbâniye altında o kadar yumuşak ve emirberdir ki; havada ağaçların teşkilinde tasarrufat-ı ilâhiye, ne derece sühûletle cereyan ediyor; öyle de, tahte’z-zemin ve o sert, sağır taşlarda o derece sühûlet ve intizam ile, hattâ damarlara karşı kânın cevelânı gibi muntazam su cetvelleri^{1(Hâşıye)} ve su damarları, kemâl-i hikmetle o taşlarda mukavemet görmeyerek cereyan ediyor. Hem havada nebâtât ve ağaçların dallarının sühûletle sûret-i intişâri gibi o derece sühûletle köklerin nazik damarları, yer altındaki taşlarda mümânaât görmeyerek evâmir-i ilâhî ile muntazaman intişâr ettiğini Kur’ân işaret ediyor ve geniş bir hakikati, şu âyetle ders veriyor ve o ders ile, o kasâvetli kalblere bu mânatı veriyor ve remzen diyor:

Ey Benî İsrâil ve ey benîâdem! Zaaf ve acziniz içinde nasıl bir kalb taşıyorsunuz ki, öyle bir Zât’ın evâmirine karşı o kalb, kasâvetle mukavemet ediyor. Hâlbuki; o koca sert taşların tabaka-yı muazzaması, o Zât’ın evâmiri önünde kemâl-i inkıyâdla, karanlıkta nazik vazifelerini mükemmel ifâ ediyorlar. İtaatsizlik göstermiyorlar. Belki o taşlar, toprak üstünde bulunan bütün zevî'l-hayata, âb-ı hayatla beraber sâir medâr-ı hayatlarına öyle bir hazinedarlık ediyor ve öyle bir adâletle taksimâta vesiledir ve öyle bir hikmetle tevziâta vasita oluyor ki, Hakîm-i Zülcelâl’ın dest-i kudretinde bal mumu gibi ve belki hava gibi yumuşaktır, mukavemetsizdir ve azamet-i kudrette karâri secededendir. Zira, toprak üstünde müşâhede ettiğimiz su masnûât-ı muntazama ve su

^{1(Hâşıye)} Evet, zemin denilen muhteşem ve seyyâr sarayın temel taşı olan taş tabakasının, Fâtır-ı Zülcelâl tarafından tâzif edilen en mühim üç vazifeyi beyan etmek, ancak Kur’ân'a yakışır:

- **İste birinci vazifesi:** Toprağın, kudret-i rabbâniye ile nebâtâtâ analık edip yetiştirdiği gibi, kudret-i ilâhiye ile taş dahi toprağa dâyelik edip yetiştiriyor.

- **İkinci vazifesi:** Zeminin bedeninde deverân-ı dem hükmünde olan suların muntazam cevelânına hizmetidir.

- **Üçüncü vazife-i fitriyesi:** Çeşmelerin ve ırmakların, uyûn ve enhârin muntazam bir mîzan ile zuhûr ve devamlarına hazinedarlık etmektir. Evet taşlar, bütün kuvvetiyle ve ağızlarının dolusuya akıttıkları âb-ı hayat sûretinde, delâl-i vahdâniyet'i, zemin yüzüne yazıp serpiyor.

hikmetli ve inâyetli tasarrufat-ı ilâhiye misillü, zemin altında aynen cereyan ediyor. Belki, hikmeten daha acîb ve intizamca daha garib bir sûrette hikmet ve inâyet-i ilâhiye tecelli ediyor. *Bakınız! En sert ve hissiz o koca taşlar, nasıl bal mumu gibi evâmir-i tekvîniyeye karşı yumuşaklık gösteriyorlar ve me'mur-u ilâhî olan o latîf sulara, o nazik köklere, o ipek gibi damarlara o derece mukavemetsiz ve kasâvetsizdir. Güya bir âşık gibi, o latîf ve güzellerin temâsiyla kalbini parçalıyor, yollarında toprak oluyor!*

Hem *وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْرُطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ*¹ ile şöyle bir hakikat-i muazzamanın ucunu gösteriyor ki: “*Taleb-i rû'yet*” hâdisesinde, meşhur dağın tecelli ile parçalanması ve taşlarının dağılması² gibi umum rûy-u zeminde, aslı, sudan incimâd etmiş âdetâ yekpâre taşlardan ibaret olan ekser dağların zelzele veya bâzı hâdisât-ı arziye sûretinde tecelliyyât-ı celâliye ile o dağların yüksek zirvelerinden o haşyet verici tecelliyyât-ı celâliyenin zuhûruyla taşlar parçalanarak, bir kısmı ufalanıp toprağa kalbolup, nebâtâta menşe' olur. Diğer bir kısmı taş kalarak, yuvarlanıp derelere, ovalara dağılıp, sekene-i zeminin meskeni gibi birçok işlerinde hizmetkârlık ederek ve mahfi bâzı hikem ve menâfi için kudret ve hikmet-i ilâhiyeye secde-i itaat ederek, desâtîr-i hikmet-i sübhâniyeye emirber şeklini alıyorlar. Elbette o haşyetten, o yüksek mevkii terk edip mütevâziâne aşağı yerleri ihtiyar etmek ve o mühim menfaatlere sebep olmak beyhûde olmayıp başıboş değil ve tesâdüfî dahi olmadığı, belki bir Hakîm-i Kadîr'in tasarrufat-ı hakimânesiyle, o intizamsızlık içinde zâhirî nazara görünmeyen bir intizam-ı hakimâne bulunduğuna delil ise; o taşlara müteallik faydalalar, menfaatler ve onlar, üstünde yuvarlandıkları dağın cesidine giydirilen ve çiçek ve meyvelerin murassaâtiyla münakkaş ve müzeyyen olan gömleklerin kemâl-i intizamı ve hüsn-ü sanatı; kat'î, şüphesiz şehâdet eder. İşte, şu üç âyetin, hikmet nokta-yı nazarında ne kadar kıymettar olduğunu gördünüz.

Şimdi bakınız Kur'ân'ın letâfet-i beyanına ve i'câz-ı belâgatına; nasıl şu zikrolunan büyük ve geniş ve ehemmiyetli hakikatlerin uçlarını üç fıkra içinde üç vâkia-yı meshûre vemeshûde ile gösteriyor ve medâr-ı ibret üç hâdise-iührâyi hatırlatmakla latîf bir işâd yapar, mukavemet-sûz bir zecreder.

♦Meselâ, *ikinci fîkrâda* der: *وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَسْقُفُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ*³

1 “Öyle taş var ki Allah'a olan ta'zimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır.” (Bakara sûresi, 2/74)

2 “Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu un ufak ediverdi.” (A'râf sûresi, 7/143)

3 “Öyle taş var ki çatlar da bağlarından su kaynar.” (Bakara sûresi, 2/74)

Şu fıkra ile, Hazreti Mûsâ'nın (*aleyhisselâm*) asâsına karşı kemâl-i şevk ile inşikak edip on iki gözünden on iki çeşme akitan taşa¹ işaret etmekle, şöyle bir mânâyı ifhâm ediyor ve mânen diyor: Ey Benî Isrâîl! Bir tek mucize-i Mûsâ'ya (*aleyhisselâm*) karşı koca taşlar yumuşar, parçalanır. Ya haşyetinden veya súrûrundan ağlayarak sel gibi yaş akittiği hâlde, hangi insafla bütün mucizâtı Mûseviye'ye (*aleyhisselâm*) karşı temerrûd ederek ağlamayıp gözünüz cümûd ve kalbiniz katilik ediyor?

♦Hem *üçüncü fıkra*da der: *وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ*²

Şu fıkra ile, Tûr-u Sînâ'daki münâcât-ı Mûseviye'de (*aleyhisselâm*) vukû bulan tecelliyyât-ı celâliye heybetinden koca dağ parçalanıp dağılması³ ve o haşyetten taşların etrafa yuvarlanması olan vâkia-yı meşhûreyi ihtar ile şöyle bir mânâyı ders veriyor ki: Ey kavm-i Mûsâ! Nasıl, Allah'tan korkmuyorsunuz? Hâlbuki taşlardan ibaret olan dağlar, O'nun haşyetinden eziliп dağılıyor ve sizden ahz-ı mîsak için üstünüzde Cebel-i Tûr'u tuttuğunu,⁴ hem taleb-i rû'yet hâdisesinde dağın parçalanmasını bilip ve gördüğünüz hâlde, ne cesâretle O'nun haşyetinden titremeyip, kalbinizi katilik ve kasâvette bulunduruyorsunuz?

♦Hem *birinci fıkra*da diyor: *وَإِنَّ مِنِ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَازُ*⁵

Bu fıkra ile, dağlardan nebeân eden Nil-i mübarek, Dicle ve Fırat gibi ırnakları hatırlatmakla, taşların evâmir-i tekvîniyeye karşı ne kadar hârika-nûmâ ve mucîzâvârî bir sûrette mazhar ve musahhar olduğunu ifhâm eder ve onunla böyle bir mânâyı müteyakkîz kalblere veriyor ki; şöyle azîm ırnakların, elbette mümkün değil şu dağlar hakikî menbaları olsun. Çünkü; faraza o dağlar tamamen su kesilse ve mahîrûtî birer havuz olsalar, o büyük nehirlerin şöyle süratli ve kesretli cereyanlarına muvâzeneyi kaybetmeden, birkaç ay ancak dayanabilirler ve o kesretli masârifeye karşı gâliben bir metre kadar toprakta nüfuz eden yağmur, kâfi vâridât olamaz. Demek ki, şu enhârin nebeânları, âdî ve tabîî ve tesâdüffî bir iş değildir. Belki pek hârika bir sûrette Fâtır-ı Zülcelâl, onları sîrf hazine-i gayptan akıttırıyor.⁶

¹ “Bir zaman da Mûsa kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı. Biz de: “Asanı taşa vur!” demiştik. Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırmış, her bölük kendine mahsus pınarı bilmişti.” (Bakara süresi, 2/60)

² “Öyle taş var ki Allah'a olan ta'zîmi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır.” (Bakara süresi, 2/74)

³ “Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu un ufak ediverdi. Mûsâ da düşüp bayıldı.” (A'râf süresi, 7/143)

⁴ Bkz.: Bakara süresi, 2/63, 93; Nîsa süresi, 4/154; A'râf süresi, 7/171.

⁵ “Öyle taş var ki içinden ırnaklar fışkırır.” (Bakara süresi, 2/74)

⁶ Bkz.: Mü'minûn süresi, 23/8; Zümer süresi, 39/21.

İşte bu sırra işareten bu mânâyı ifade için hadîste rivayet ediliyor ki: "O üç nehrin her birine cennetten birer katre her vakit damlıyor ve ondan bereketlidirler."¹ Hem bir rivayette denilmiş ki: "Şu üç nehrin menbaları, cennet tendir."² Şu rivayetin hakikati şudur ki: Madem esbâb-ı maddiye, şunların bu derece kesretli nebeânına kabil değildir. Elbette menbaları, bir âlem-i gaybadır ve gizli bir hazine-i rahmetten gelir ki; masârif ile vâridâtın muvâzene-si devam eder.

İşte Kur'ân-ı Hakîm, şu mânâyı ihtar ile şöyle bir ders veriyor ki, der: Ey Benî İsrâîl ve ey benîâdem! Kalb katılışı ve kasâvetinizle öyle bir Zât-ı Zülcelâl'in evâmirine karşı itaatsizlik ediyorsunuz ve öyle bir Şems-i Sermedînin ziyâ-yı mârifetine gafletle gözlerinizi yumuyorsunuz ki, Mîsîr'ınızı cennet sûretine çeviren Nil-i mübarek gibi koca nehirleri, âdi, câmid taşların ağızlarından akitip mucizât-ı kudretini, şevâhid-i vahdâniyetini o koca nehirlerin kuvvet ve zuhûr ve ifâzaları derecesinde kâinatın kalbine ve zeminin dimağına vererek, cin ve insin kulüb ve ukûlüne isâle ediyor. Hem, hissiz, câmid bâzı taşları böyle acıp bir tarzda^{3(Hâsiye)} mucizât-ı kudrette mazhar etmesi, güneşin ziyâsı, güneşî gösterdiği gibi, o Fâtır-ı Zülcelâl'i gösterdiği hâlde, nasıl O'nun o nûr-u mârifetine karşı kör olup görmüyorsunuz?

İşte, şu üç hakikate nasıl bir belâgat giydirilmiş gör ve belâgat-ı irşâdiyeye dikkat et! Acaba hangi kasâvet ve katılık vardır ki, böyle hararetli şu belâgat-ı irşâda karşı dayanabilsin, ezilmesin?..

İşte baştan buraya kadar anladınsa Kur'ân-ı Hakîm'in irşâdî bir lem'a-yı i'câzını gör, Allah'a şükret!..

¹ Bkz.: el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd* 1/55; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 5/381.

² Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil nehirleri için bzk.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/260, 289, 440; el-Humeydi, *el-Müsned* 2/491. Dicle için bzk.: el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd* 1/55; el-Aclûni, *Kesfû'l-hâfâ* 1/565 (İbni Hacer el-Mekki'den naklen).

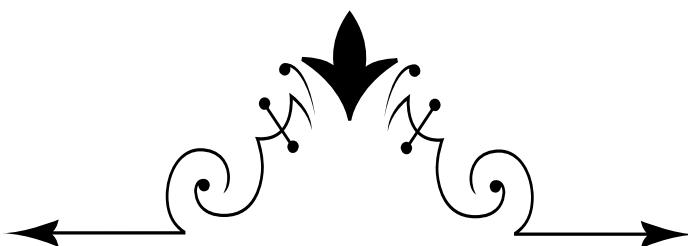
^{3(Hâsiye)} Nil-i mübarek Cebel-i Kamer'den çıktıgı gibi, Dicle'nin en mühim bir Şubesi, Van Vilâyeti'nden Müküs Nahiyesi'nden, bir kayanın mağarasından çıkyor. Fırat'ın da mühim bir Şubesi, Diyadin taraflarında bir dağın eteğinden çıkyor. Dağların aslı, hilkaten bir madde-i mâyiadan incimâd etmiş taşlar olduğu fennen sabittir. Tesbihât-ı Nebeviyyeden olan 1 شَبَخَانَ كَاتِيْدَلَّا تَسْبِيْحَةً مَنْ بَسَطَ الْأَرْضَ عَلَى مَاءِ حَمْدٍ¹ kat'î delâlet ediyor ki, asl-ı hilkat-i arz söyledir ki: Su gibi bir madde, emr-i ilâhi ile incimâd eder, taş olur. Taş, izn-i ilâhi ile toprak olur. Tesbihetki arz lafzi, toprak demektir. Demek su, çok yumuşaktır, üstünde durulmaz. Taş çok serttir, ondan istifade edilmez. Onun için Hakîm-i Rahîm, toprağı, taş üzerinde serer, zevî'l-hayata makarr eder!

⁴ "Yeryüzünü donmuş bir su üzerinde yayan Zat, her türlü noksanlıktan beridir."

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمٌ لَنَا إِلَّا مَا عَلَمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

اللَّهُمَّ فَهِنَّا أَسْرَارُ الْقُرْآنِ كَمَا تُحِبُّ وَتَرْضِي، وَوَقَنَا لِخَدْمَتِهِ أَمِينٌ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ²

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَنْزَلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنَ الْحَكِيمَ وَعَلَى أَلِهِ وَصَاحِبِهِ أَجْمَعِينَ³

¹ "Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara süresi, 2/32)

² Allahım! Kur'ân'ın esrarını, sevdigin ve râzi olduğun şekilde bize duyur ve onun hizmetine bizi muvafak et, âmîn. Rahmetinden ümit ediyoruz ey Erhamûrrâhimîn.

³ Allahım! Kur'ân-ı Hakîm'in kendisine indirildiği zâta ve bütün âl ve ashâbına salât ve selâm et.

Yirminci Söz’ün İkinci Makamı

(Mucizât-ı enbiyâ yüzünde parlayan bir lem’â-yı i’câz-ı Kur’ân)

Âhirdeki iki suâl ve iki cevaba dikkat et.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ¹

On dört sene evvel, (şimdi otuz seneden geçti) şu âyetin bir sırrına dâir İşârâtü'l-îcâz nâmındaki tefsirimde Arabiyyü'l-ibâre bir bahis yazmıştım. Şimdi arzuları bence ehemmiyetli olan iki kardaşım, o bahse dair Türkçe olarak bir parça izah istediler. Ben de Cenâb-ı Hakk'ın tevfikine itimaden ve Kur’ân’ın feyzine istinaden diyorum ki:

Bir kavle göre Kitab-ı Mübîn, Kur’ân’dan ibarettir. Yaş ve kuru, her şey içinde bulunduğu, şu âyet-i kerîme beyan ediyor. Öyle mi? Evet, her şey içinde bulunur. Fakat herkes, her şeyi içinde göremez. Zira, muhtelif derecelerde bulunur. Bazen çekirdekleri, bazen nüveleri, bazen icmâlleri, bazen düsturları, bazen alâmetleri; ya sarâhaten, ya işareten, ya remzen, ya ibhâmen, ya ihtar tarzında bulunurlar. Fakat ihtiyaca göre ve maksad-ı Kur’ân'a münasip bir tarzda ve iktizâ-yı makam münasebetinde şu tarzların birisiyle ifade ediliyor. Ezcümle:

Beşerin sanat ve fen cihetindeki terakkiyâtlarının neticesi olan havârik-ı sanat ve garâîb-i fen olarak tayyâre, elektrik, şimendifer, telgraf gibi şeyler vücûda gelmiş ve beşerin hayat-ı maddiyesinde en büyük mevkî almışlar. Elbette umum nev-i besere hitap eden Kur’ân-ı Hakîm, şunları mühmel bırakmaz. Evet bırakmamış. “İki Cihet” ile onlara da işaret etmiştir.

Birinci cihet: Mucizât-ı enbiyâ sûretiyle...

İkinci kısım şudur ki: Bâzı hâdisât-ı târihiye sûretinde işaret eder.

Ezcümle:

فَقِيلَ أَصْحَابُ الْأَنْجُودِ + الَّتَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ + إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ + وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَغْلُونَ

¹ “Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.” (En’âm sûresi, 6/59)

بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ وَمَا نَقْمُو مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ¹

Kezâ:²(Hâsiye-1)

فِي الْفُلْكِ الْمَسْخُونِ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ³

gibi âyetlerle şimendifere işaret ettiği gibi,

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثُلُّ نُورِهِ كَمُسْكُوَّةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةِ الْرُّجَاجَةِ
كَانَهَا كَوْكَبٌ دُرَّيْيٌ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةِ مُبَارَكَةٍ زَيْشُونَةٌ لَا شَرْقِيَّةٌ وَلَا غَرْبِيَّةٌ يَكَادُ زَيْنَهَا يُبَصِّيُ
وَلَوْ لَمْ تَمَسَّسْنَهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ⁴

5(Hâsiye-2) âyeti, pek çok envâra, esrâra işaretle beraber elektriğe dahi remzediyor. Şu ikinci kısım, hem çok zatlar onlarla uğraştığından hem çok dikkat ve izaha muhtaç olduğundan ve hem çok olduğundan; şimdilik şimendifer ve elektriğe işaret eden şu âyetlerle iktifâ edip o kapıyı açmayıacağım.

Birinci kısım ise, mucizât-ı enbiyâ sûretinde işaret ediyor. Biz dahi o kısımdan bâzı nûmâneleri misâl olarak zikredeceğiz.

Mukaddime

İşte Kur'ân-ı Hâkim, enbiyâları, insanın cemaatlerine terakkiyât-ı mâneviye cihetinde birer pişdâr ve imam gönderdiği gibi; yine insanların terakkiyât-ı maddiye sûretinde dahi o enbiyâının her birisinin eline bâzı hârikalar ve

1 “Típkî kahrolası Ashab-ı Uhdudun, o tutuşturulmuş ateşle dolu hendeği hazırlayanların mel’ün oldukları gibi... Hani onlar ateşin başında oturur, müminlere yaptıklarını acımasızca seyrederlerdi. Onların müminlere bu işkenceyi yapmalarının tek sebebi, müminlerin (gökerin ve yerin tek Hâkimî), Aziz ve Hamîd olan Allah'a iman etmeleri id.” (Bûrûc sûresi, 85/4-8)

2 (Hâsiye-1) Şu cümle işaret ediyor ki: Şimendiferdir. Âlem-i İslâm'ı esâret altına almıştır. Kâfirler onunla İslâm'ı mağlub etmiştir.

3 “Bir delil daha onlara: Nesillerini dopdolu gemilerde taşımamızdır. Onlar için, gemiye benzer, daha nice binekler yaratırız Biz...” (Yâsîn sûresi, 36/41-42).

4 “Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali, típkî içinde lâmba bulunan bir kandillik gibidir. Lâmba bir sıra (cam) içinde, o sıra da sanki parlayan incimsi bir yıldız! Bu lâmba, doğuya veya battiya mensup olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur. Bu öyle bereketli bir ağaç ki, nerdeyse ates değmeden de yağı ışık verir. Işığının pırıl pırıldır. Allah dileğinde kimseyi nuruna iletir.” (Nûr sûresi, 24/35).

5 (Hâsiye-2) ^{1*} cümlesi, o remzi ışıklandırıyor.

*1 “Bu öyle bereketli bir ağaç ki, nerdeyse ates değmeden de yağı ışık verir. Işığının pırıl pırıldır.” (Nûr sûresi, 24/35)

rip, yine o insanlara birer ustabaşı ve ustad etmiştir. Onlara mutlak olarak itti-bâa emrediyor. İşte enbiyâların mânevî kemâlâtını bahsetmekle insanları onlardan istifadeye teşvik ettiği gibi, mucizâtlarından bahis dahi onların nazirelerine yetişmeye ve taklitlerini yapmaya bir teşviki iştâmâ ediyor. Hattâ denilebilir ki; mânevî kemâlât gibi maddî kemâlâtı ve hârikaları dahi en evvel mucize eli nev-i besere hedİYE etmiştir. İşte Hazreti Nuh'un (*aleyhisselâm*) bir mucizesi olan sefîne ve Hazreti Yûsuf'un (*aleyhisselâm*) bir mucizesi olan saati, en evvel besere hedİYE eden, dest-i mucizedir. Bu hakikate latif bir işarettir ki; sañatkârların ekseri, her bir sanatta birer peygamberi pîr ittihaz ediyor. Meselâ: Gemiciler Hazreti Nuh'u (*aleyhisselâm*), saatçilar Hazreti Yûsuf'u (*aleyhisselâm*), terziler Hazreti İdris'i (*aleyhisselâm*)...

Evet madem Kur'ân'ın her bir âyeti, çok vücûh-u îrşâdî ve müteaddit ci-hât-ı hidâyeti olduğunu ehl-i tâhkim ve ilm-i belâgat ittifak etmişler. Öyle ise, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın en parlak âyetleri olan mucizât-ı enbiyâ âyetleri; birey hikâye-i târihiye olarak değil, belki onlar çok maânî-yi îrşâdiyeyi tazam-mun ediyorlar. Evet, mucizât-ı enbiyâyi zikretmesiyle fen ve sanat-ı beşeriyyenin nihayet hudûdunu çiziyor. En ileri gâyâtına parmak basıyor. En nihayet hedeflerini tâyin ediyor. Beşerin arkasına dest-i teşviki vurup o gayeye sevk ediyor. Zaman-ı mazı, zaman-ı müstakbel tohumlarının mahzeni ve şuûnâtının aynası olduğu gibi müstakbel dahi mazinin tarlası ve ahvâlinin aynasıdır. Şimdi misâl olarak o çok vâsi' menbadan yalnız birkaç nümûnelerini beyan edeceğiz...

♦Meselâ: Hazreti Süleyman'ın (*aleyhisselâm*) bir mucizesi olarak teshîr-i havayı beyan eden ayeti; **وَلِسَائِمَنَ الرَّيْحَ عُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ¹** “Hazreti Süleyman, bir günde havada tayerân ile iki aylık bir mesafeyi kat'etmiştir.” der. İşte bunda işaret ediyor ki besere yol açıktr ki, havada böyle bir mesafeyi kat'etsin. Öyle ise, ey beşer! Madem sana yol açıktr; bu mertebeye yetiş ve yanaş. Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisaniyla mânen diyor:

“Ey insan! Bir abdim, hevâ-yı nefsinı terk ettiği için havaya bindirdim. Siz de nefsin tembelliğini bırakıp bazı kâvânîn-i âdetimden güzelce istifade etseniz, siz de binebilirsiniz.”

♦Hem Hazreti Mûsâ'nın (*aleyhisselâm*) bir mucizesini beyan eden:

فَكُلْنَا اضْرَبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْقَحَرْتُ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةً عَنِّيَا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَسْرَبَهُمْ²

¹ “Süleyman’ın emrine de rüzgârı verdik. Onun sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü de bir aylık mesafe idi.” (Sebe süresi, 34/12)

² “(Bir zaman da Mûsâ kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı.) Biz de: ‘Asâni taşa vur!’ demiştik. Bunun

Bu âyet işaret ediyor ki, zemin tahtında gizli olan rahmet hazinelerinden, basit âletlerle istifade edilebilir. Hattâ taş gibi bir sert yerde, bir asâ ile âb-ı hayatı celbedilebilir. İşte şu âyet, bu mânnâ ile besere der ki: “*Rahmetin en latîf feyzi olan âb-ı hayatı, bir asâ ile bulabilirsiniz. Öyle ise, haydi, çalış, bul!*”

Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı remziyle mânen diyor ki:

“Ey insan! Madem bana îtimad eden bir abdimin eline öyle bir asâ veriyorum ki; her istediği yerde âb-ı hayatı onunla çeker. Sen de benim kavânnâ-i rahmetime istinad etsen şöyle ona benzer veyahut ona yakın bir âleti elde edebilirsin. Haydi et!”

İşte büyük terakkiyâtının mühimlerinden birisi bir âletin îcadıdır ki ekser yerlerde vurulduğu vakit suyu fişkırtıyor. Şu âyet, ondan daha ileri, nihâyât ve gâyât-ı hudûdunu çizmiştir. Nasıl ki evvelki âyet, şimdiki hâl-i hazır tayyâreden çok ileri nihatelerinin noktalarını tâyin etmiştir...

♦Hem meselâ: Hazreti Îsâ'nın (*aleyhisselâm*) bir mucizesine dair:

وَأَبْرَئِ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرُصَ وَأَخْيِي الْمُؤْتَمِ بِإِذْنِ اللَّهِ

Kur'ân, Hazreti Îsâ'nın (*aleyhisselâm*) nasıl ahlâk-ı ulviyesine ittibââa beseri sarîhan teşvik eder. Öyle de, şu elindeki sanat-ı âliyeye ve tibb-ı rabbânîye, remzen tergîb ediyor. İşte şu âyet işaret ediyor ki: “*En müzmin dertlere dahi derman bulunabilir. Öyle ise, ey insan ve ey musibetzede benîâdem! Me'yûs olmayınız. Her dert -ne olursa olsun- dermanı mümkündür. Arayınız, bulunuz. Hattâ ölüme de muvakkat bir hayat rengi vermek mümkünündür!*” Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı işaretiley mânen diyor ki:

“Ey insan! Benim için dünyayı terk eden bir abdime iki hedîye verdim. Biri, mânevî dertlerin dermanı; biri de, maddî dertlerin ilâci. İşte ölmüş kalbler nûr-u hidâyete diriliyor. Ölmüş gibi hastalar dahi, O'nun nefesiyle ve ilacıyla şifa buluyor. Sen de benim eczahâne-i hikmetimde her derdine devâ bulabilsin. Çalış, bul! Elbette ararsan bulursun.”

İşte beşerin tip cihetindeki şimdiki terakkiyâtından çok ilerideki hudûdunu, şu âyet çiziyor ve ona işaret ediyor ve teşvik yapıyor.

♦Hem meselâ: Hazreti Dâvud (*aleyhisselâm*) hakkında:

üzerine o taştan on iki pınar fişkırmış, her bölük kendine mahsus pınarı bilmişti.” (Bakara sûresi, 2/60)

¹ “(Isa da İsrâîloğullarına söyle diyecektir): ‘Kezâ ben anadan doğma köru ve abraşı iyileştirir, hatta Allah’ın izniyle ölüleri diriltirim.’” (Âl-i Imran sûresi, 3/49)

وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَضَلَ الْخِطَابُ¹

وَأَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ²

Hazreti Süleyman (*aleyhisselâm*) hakkında: **وَأَسْلَنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ**³ âyetleri işaret ediyorlar ki; telyîn-i hadîd, en büyük bir nîmet-i ilâhiyedir ki, büyük bir peygamberinin fazlını, onunla gösteriyor. Evet, telyîn-i hadîd, yâni demiri hamur gibi yumusatmak ve nûhâsi eritmek ve mâdenleri bulmak, çıkarmak; bütün maddî sanâyi-i beseriyenin aslı ve anasıdır ve esası ve mâdenidir. İşte şu âyet işaret ediyor ki: “*Büyük bir Resûle, büyük bir halife-i zemine, büyük bir mucize sûretinde, büyük bir nîmet olarak telyîn-i hadîddir ve demiri hamur gibi yumusatmak ve tel gibi inceltmek ve bakırı eritmekle ekser sanâyi-i umumiyyeye medar olmaktadır.*” Madem bir Resûle hem halife, yâni hem mânevî hem maddî bir hâkime, lisanına hikmet ve eline sanat vermiş. Lisanındaki hikmete sarıhan teşvik eder. Elbette elindeki sanata dahi terğib işaretî var. Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı işaretîyle mânen diyor:

“Ey benîâdem! Evâmir-i teklifyeme itaat eden bir abdimin lisanına ve kalbine öyle bir hikmet verdim ki, her şeyi kemâl-i vuzûh ile fasledip hakikatini gösteriyor ve eline de öyle bir sanat verdim ki, elinde bal mumu gibi demiri her şekele çevirir. Halifelik ve padişâhlığına mühim kuvvet elde eder. Madem bu mümkünür, veriliyor. Hem ehemmiyetlidir, hem hayat-ı içtimâiyenizde ona çok muhtaçsınız. Siz de evâmir-i tekvîniyeme itaat etseniz, o hikmet ve o sanat, size de verilebilir. Mûrûr-u zamanla yetişim ve yanaşabilirsınız.”

İşte beşerin sanat cihetinde en ileri gitmesi ve maddî kuvvet cihetinde en mühim iktidar elde etmesi, telyîn-i hadîd iledir ve izâbe-i nûhâs iledir. Âyette nûhâs, “*kîtr*” ile tâbir edilmiş. Şu âyetler, umum nev-i beşerin nazarını şu hakikate çeviriyor ve şu hakikatin ne kadar ehemmiyetli olduğunu takdir etmeyen eski zaman insanlarına ve şimdiki tembellerine şiddetle ihtar ediyor...

♦Hem meselâ: Hazreti Süleyman (*aleyhisselâm*), taht-ı Belkis’i yanına celb etmek için vezirlerinden bir âlim-i ilm-i celb, dedi: “*Gözünüzü açıp kapayınca ya kadar sizin yanınızda o tahtı hazır ederim.*” olan hâdise-i hârikaya delâlet eden şu âyet:

¹ “Biz Dâvud'a hikmet, nûbüvvet, isabetli karar verme ve merâminı güzelce ifade etme kabiliyeti verdik.” (Sâd sûresi, 38/20)

² “Ayrıca demiri Dâvud'a yumusattık (demiri şekillendirme kudretini verdik).” (Sebe sûresi, 34/10)

³ “Süleyman için erimiş bakırı kaynağından sel gibi akıttık.” (Sebe sûresi, 34/12)

قَالَ اللَّهُي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا أَنْتِكَ بِهِ فَبَلَّ أَنْ يَرَنَّ
إِنِّي أَنَا طَرُفُكَ فَلَمَّا رَأَهُ مُسْتَقْرًا عِنْدَهُ¹... الْخَ

İşaret ediyor ki; uzak mesafelerden eşyayı aynen veya sûreten ihmâr etmek mümkün değildir. Hem vâkidir ki: Risâletiyle beraber sultanatla müşerref olan Hazreti Süleyman (*aleyhisselâm*), hem masumiyetine, hem de adâletine medar olmak için pek geniş olan aktâr-ı memleketine bizzat zahmetsiz muttalı olmak ve raiyyetinin ahvâlini görmek ve dertlerini işitmek, bir mucize sûretinde Cenâb-ı Hak ihsan etmiştir. Demek, Cenâb-ı Hakk'a itimad edip Süleyman (*aleyhisselâm*)'ın lisân-ı ismetiyle istediği gibi, o da lisân-ı istidâdiyla Cenâb-ı Hak'tan istese ve kavânîn-i âdetine ve inâyetine tevfik-i hareket etse; ona dünya, bir şehir hükmüne gelebilir. Demek; taht-ı Belkis Yemen'de iken, Şam'da aynıylaveyahut sûretille hâzır olmuştur, görülmüştür. Elbette taht etrafındaki adamların sûretleri ile beraber sesleri de işitilmiştir. İşte, uzak mesa-fede, celb-i sûrete ve savta haşmetli bir sûrette işaret ediyor ve mânen diyor:

“Ey ehl-i saltanat! Adâlet-i tâmme yapmak isterseniz Süleymanvârî, rûy-u zemini etrafiyla görmeye ve anlamaya çalışınız. Çünkü bir hâkim-i adâlet-pîse, bir pâdişah-ı raiyyet-perver; aktâr-ı memleketine, her istediği vakit muttalı olmak derecesine çıkmakla mesuliyet-i mânevîyeden kurtulur veya tam adâlet yapabilir.” Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı remziyle mânen diyor ki:

“Ey benîâdem! Madem bir abdime geniş bir mülk ve o geniş mülkünde adâlet-i tâmme yapmak için; ahvâl ve vukûât-ı zemine bizzat ittilâ veriyorum ve madem her bir insana, fitraten, zemine bir halife olmak kabiliyetini vermişim. Elbette o kabiliyete göre rûy-u zemini görecek ve bakacak, anlayacak istidâdını dahi vermesini, hikmetim iktizâ ettiğinden vermişim. Şahsen o noktaya yetişmezse de, nev'an yetişebilir. Maddeten erişemezse de, ehl-i velâyet misilli, mânen erişebilir. Öyle ise; şu azîm nîmetten istifade edebilirsiniz. Haydi göreyim sizi, vazife-i ubûdiyetinizi unutmamak şartıyla öyle çalışınız ki, rûy-u zemini, her tarafı her bininize görülen ve her kösesindeki sesleri size işittiren bir bahçeye çeviriniz.

هُوَ اللَّهُي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُّوًّا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَلَكُمَا مِنْ رِزْقٍ هُوَ إِلَيْهِ الشُّورُ²
'deki ferman-ı rahmânîyi dinleyiniz."

¹ “Ama nezdinde kitaptan ilim olan bir zat da: ‘Ben, sen gözünü açıp kapamadan onu getirebilmir’ der demez, Süleyman, Kralîçenin tahtının, yanında hazır oluverdiğini görünce...” (Nemîl sûresi, 27/40)

² “Yeryüzünü size hizmete hazır, uysal bir binek gibi kilan da O! Haydi öyleye siz de onun omuzlarında rahatça dolaşın. O'nun takdir ettiği rızıklardan yiye, istifade edin. Ama ölümden sonra dirilip O'nun huzuruna çıkacağınızı da bilin.” (Mülk sûresi, 67/15)

İşte beşerin nâzık sanatlarından olan celb-i sûret ve savtların çok ilerisindeki nihâyât hudûdunu şu âyet, remzen gösteriyor ve teşviki işmâm ediyor.

♦Hem meselâ: Yine Hazreti Süleyman (*aleyhisselâm*), cin ve şeytanları ve ervâh-ı habîseyi teshîr edip, şerlerini men ve umûr-u nâfiada istihdam etmeyi ifade eden şu âyetler:

وَأَخْرِينَ مُقْرَنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ۝ هَذَا عَطَّافُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بَعْثِيرٍ حِسَابٌ¹

وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَعْوَضُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلاً دُونَ ذِلْكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ²

âyetiyle diyor ki; “Yerin, insandan sonra zîsuur olarak en mühim sekene- si olan cin, insana hizmetkâr olabilir. Onlarla temas edilebilir. Şeytanlar da düşmanlığı bırakmaya mecbur olup, ister istemez hizmet edebilirler ki, Cenâb-ı Hakk’ın evâmirine musahhar olan bir abdine, onları musah- har etmiştir.”

Cenâb-ı Hak mânen şu âyetin lisân-ı remziyle der ki: “Ey insan! Bana itaat eden bir abdime cin ve şeytanları ve şerirlerini itaat ettiriyorum. Sen de benim emrine musahhar olsan, çok mevcudat, hattâ cin ve şeytan dahi sa- na musahhar olabilirler.”

İşte beşerin, sanat ve fennin imtizâcından sözülen, maddî ve mânevî fev- kalâde hassasiyetinden tezahür eden ispritzma gibi celb-i ervâh ve cinlerle muhâbbereyi şu âyet, en nihayet hudûdunu çiziyor ve en faydalı sûretlerini ta- yin ediyor ve ona yolu dahi açıyor. Fakat şimdiki gibi, bazen kendine emvât nâminî veren cinlere ve şeytanlara ve ervâh-ı habîseye musahhar ve maskara olup oyuncak olmak değil, belki tilsimat-ı Kur’âniye ile onları teshir etmektedir, şerlerinden kurtulmaktadır.

♦Hem, temessül-i ervâha işaret eden Hazreti Süleyman’ının (*aleyhisselâm*) ifrit-leri celb ve teshirine dair âyetler,³ hem ⁴ فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوْحَنَا فَكَمَلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا hem

¹ “(Bina yapan, dalgaçlık yapan her şeytanı), bukağilarla bağlı olan başkalarını da onun hizmetine ver- dik. Buyurduk: “Süleyman! İşte bu, sana ihsanımızdır. Ister dağıt, ister yanında tut, bu hesapsızdır.” (Sâd süresi, 38/38-39)

² “Kendisi için denize dalan ve daha başka birtakım işler yapan bazı cinleri (şeytanları) da hizmetine âmade kildik. Biz onları gözetim altında tutardık.” (Enbiyâ süresi, 21/82)

³ “Süleyman Dâvud’a varis oldu ve ‘Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi ve daha her seyden bolca nasip verildi. Gerçekten bunlar âşikâr lütuflardır.’ dedi. Günün birinde, Süleyman’ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları toplanmış olup, hepsi birlikte, düzenli olarak kendisi tarafından sevk ediliyordu.” (Neml süresi, 27/16-17)

⁴ “Biz Meryem’e Ruhumuzu gönderdik de, ona kusursuz, mükemmel bir insan şeklinde görünüverdi.” (Meryem süresi, 19/17)

misilli bazi âyetler, rûhânîlerin temessülüne işaret etmekle beraber celb-i ervâha dahi işaret ediyorlar. Fakat, işaret olunan celb-i ervâh-ı tayyibe ise, medenîlerin yaptığı gibi hezeliyat sûretinde bâzı oyuncaklara o pek ciddî ve ciddî bir âlemde olan ruhlara hürmetsizlik edip, kendi yerine ve oyuncaklara celb etmek değil, belki ciddî olarak ve ciddî bir maksat için Muhyiddîn-i Arabî gibi zatlar ki, istediği vakit ervâh ile görünen bir kısım ehl-i velâyet misilli onlara müncelip olup münasebet peydâ etmek ve onların yerine gidip âlemlerine bir derece takarrub etmekle ruhâniyetlerinden mânevî istifade etmektir ki, âyetler ona işaret eder ve işaret içinde bir teşviki ihsâs ediyorlar ve bu nevi sanat ve fúnûn-u hafiyenin en ileri hudûdunu çiziyor ve en güzel sûretini gösteriyorlar...

♦Hem meselâ: Hazreti Dâvud'un (*aleyhisselâm*) mucizelerine dair:

إِنَّا سَخَرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَيْحُنَ بِالْعَشَيِّ وَالْأَشْرَاقِ¹

عَلِمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ²

ve ³ âyetler delâlet ediyor ki: Cenâb-ı Hak, Hazreti Dâvud'un (*aleyhisselâm*) tesbihâtına öyle bir kuvvet ve yüksek bir ses ve hoş bir edâ vermiştir ki, dağları vecde getirip birer muazzam fonoğraf misilli ve birer insan gibi bir serzâkirin etrafında ufki halka tutup bir daire olarak tesbihât ediyorlardı. Acaba bu mümkün müdür, hakikat midir? Evet hakikattir. Mağaralı her dağ, her insanla ve insanın diliyle papağan gibi konuşabilir. Çünkü aks-i sadâ vasıtasyyla dağın önünde sen "Elhamdüllâh" de. Dağ da aynen senin gibi "Elhamdüllâh" diyecek. Madem bu kabiliyeti, Cenâb-ı Hak dağlara ihsan etmiştir; elbette o kabiliyet inkişaf ettirilebilir ve o çekirdek sünbüllenir.

İşte Hazreti Dâvud'a (*aleyhisselâm*) risâletiyle beraber hilâfet-i rûy-u zemini, müstesna bir sûrette ona verdiğiinden; o geniş risâlet ve muazzam sultanata lâyik bir mucize olarak o kabiliyet çekirdeğini öyle inkişaf ettirmiş ki; çok büyük dağlar, birer nefer, birer şâkirt, birer mûrid gibi Hazreti Dâvud'a iktidâ edip O'nun lisaniyla, O'nun emriyle Hâlik-ı Zülcelâl'e tesbihât ediyorlardı. Hazreti Dâvud (*aleyhisselâm*) ne söylese onlar da tekrar ediyorlardı. Nasıl ki şimdi vesâit-i muhâbère ve vesâil-i irtibatın kesret ve tekemmülü sebebiyle haşmetli bir

¹ "Biz sabah akşam kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları Dâvud'un hizmetine râm etmişik." (Sâd sûresi, 38/18)

² "(Süleyman Dâvud'a varis oldu ve) 'Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi.' (dedi)." (Neml sûresi, 27/16)

³ "(Biz Dâvud'a tarafımızdan bir imtiyaz verdik ve:) 'Ey dağlar! Ey kuşlar! Onunla beraber tesbih edin, şevke gelip Allah'ın yüceliğini terennüm edin.' dedik. Ayrıca demiri ona yumuşattık (demiri şekillendirme kudretini verdik)." (Sebe sûresi, 34/10)

kumandan, dağlara dağılan azîm ordusuna bir anda “Allahu Ekber” dedirir ve o koca dağları konuşturur, velveleye getirir. Madem insanın bir kumandanı, dağları sekenelerinin lisaniyla mecâzî olarak konuşturur; elbette Cenâb-ı Hakk’ın haşmetli bir kumandanı, hakikî olarak konuşturur, tesbihât yapar. Bununla beraber her cebelin bir şahs-ı mânevîsi bulunduğu ve ona müna-sip birer tesbih ve birer ibadeti olduğunu, eski Söz’lerde beyan etmişiz. Demek her dağ, insanların lisaniyla aks-i sadâ sırrıyla tesbihât yaptıkları gibi, kendi el-sine-i mahsûsalarıyla dahi Hâlik-ı Zülcelâl’e tesbihâtları vardır.

وَالظِّئْرُ مَخْسُورَةٌ ، عَلِّيْنَا مَنْطَقَ الظِّئْرِ² cümleleriyle Hazreti Dâvud ve Süleyman (*aleyhîmesselâm*)¹a, kuşlar envâının lisânlarını, hem istidâdlarının dillerini, yâni hangi işe yaradıklarını, onlara Cenâb-ı Hakk’ın ihsan ettiğini şu cümleler gösteriyorlar. Evet madem hakikattir, madem rûy-u zemin, bir sofra-yı Rahmândır, insanın şerefine kurulmuştur; öyle ise, o sofradan istifade eden sâir hayvanât ve tuyûrun çoğu insana musahhar ve hizmetkâr olabilir. Nasıl ki en küçüklerinden bal arısı ve ipek böceği istihdam edip, ilham-ı ilâhî ile azîm bir istifade yolunu açarak ve güvercinleri bâzı işlerde istihdam ederek ve papağan misillü kuşları konuşdurarak, medeniyet-i beşeriyyenin mehâsinine güzel şeylerî ilâve etmiştir; öyle de, başka kuş ve hayvanların istidâd dili bili-nirse, çok tâifeleri var ki –karındaşları hayvanât-ı ehliye gibi– birer mühim iş de istihdam edilebilirler. Meselâ; çekirge âfetinin istilâsına karşı, çekirgeyi yeden mahveden sığircik kuşlarının dili bilinse ve harekâti tanzim edilse, ne kadar faydalı bir hizmette ücretsiz olarak istihdam edilebilir. İşte kuşlardan şu nevi istifade ve teshîri ve telefon ve fonoğraf gibi câmidâti konuşurmak ve tu-yûrdan istifade etmek; en müntehâ hudûdunu şu âyet çiziyor, en uzak hede-finî tâyin ediyor, en haşmetli sûretine parmakla işaret ediyor ve bir nevi teşvik eder. İşte Cenâb-ı Hak şu âyetlerin lisân-ı remziyle mânen diyor ki:

“Ey insanlar! Bana tam abd olan bir hemcinsinize, O’nun nübûvvetinin ismetine ve saltanatının tam adâletine medar olmak için mülkümdeki mu-azzam mahlükati O’na musahhar edip konuşuyorum ve cünûdumdan ve hayvanâtımdan çوغunu O’na hizmetkâr veriyorum. Öyle ise, her birinize de madem gök ve yer ve dağlar, hamilden çekindiği bir emanet-i kubrâyi³ tevdî etmişim. Halife-i zemin olmak istidâdını vermişim. Şu mahlükatin da dizgin-

¹ “(Biz sabah akşam kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları,) toplu hâldeki kuşları (Dâvud’un hizmetine râm etmişik).” (Sâd süresi, 38/19)

² “(Süleyman Dâvud’a varis oldu ve) ‘Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi.’ (dedi).” (Nemîl süresi, 27/16)

³ Bkz.: Ahzâb süresi, 33/72.

leri kimin elinde ise, O'na râm olmanız lazımdır; tâ O'nun mülkündeki mahlüklar da size râm olabilsin ve onların dizginleri elinde olan Zât'ın nâmına elde edebilseniz ve istidâdlarınıza lâyik makama çiksınız...”

Madem hakikat böyledir; mânâsız bir eğlence hükmünde olan fonoğraf işlettirmek, güvercinlerle oynamak, mektup postacılığı yapmak, papağanları konuşutmaya bedel; en hoş, en yüksek, en ulvî bir eğlence-i mâsumâneye çalış ki, dağlar sana Dâvudvârî birer muazzam fonoğraf olabilsin ve havâ-yı nesîminin dokunmasıyla eşcâr ve nebâtâttan birer tel-i mûsikî gibi nağamât-ı zikriye kulağına gelsin ve dağ, binler dilleriyle tesbihât yapan bir acâibü'l-mahlûkat mâhiyetini göstersin ve ekser kuşlar, Hüdhud-ü Süleymânî gibi birer mûnis arkadaş veya mutî birer hizmetkâr sûretini giysin. Hem seni eğlendirsin, hem müstaid olduğun kemâlâta da seni sevk ile sevk etsin. Öteki lehviyyât gibi, insâniyetin iktizâ ettiği makamdan seni düşürtmesin...

♦Hem meselâ: Hazreti İbrahim'in (*aleyhisselâm*) bir mucizesi hakkında olan ^{فُلْنَا يَا نَارُ كُوْنِي بَزْدَا وَسَلَّمًا عَلَى إِبْرَهِيمَ}¹ âyetinde üç işaret-i latîfe var:

Birincisi: Ateş dahi, sâir esbâb-ı tabîye gibi kendi keyfiyle, tabiatıyla, körükörüne hareket etmiyor. Belki emir tahtında bir vazife yapıyor ki; Hazreti İbrahim'i (*aleyhisselâm*) yakmadı ve ona, “yakma!” emrediliyor.

İkincisi: Ateşin bir derecesi var ki, bürûdetiyle ihrak eder. Yâni ihrak gibi bir te'sir yapar. Cenâb-ı Hak, ²^{سَلَّمًا (Hâşıye)} lafziyla bürûdeteye diyor ki: “Sen de hararet gibi bürûdetinle ihrak etme!” Demek o mertebedeki ateş, soğukluğunla yandırır gibi te'sir gösteriyor. Hem ateştir, hem berddir. Evet, hikmet-i tabiiyede nâr-ı beyzâ hâlinde ateşin bir derecesi var ki, harareti etrafına nesretmiyor ve etrafındaki harareti kendine celbettiği için, şu tarz bürûdetle, etrafındaki su gibi mâyi şeyleri incimâd ettirip mânen bürûdetiyle ihrak eder. İşte zemherîr, bürûdetiyle ihrak eden bir sınıf ateştir. Öyle ise, ateşin bütün derecâtına ve umum envâsına câmi olan cehennem içinde, elbette “Zemherîr”in bulunması zarurîdir.

Üçüncüsü: Cehennem ateşinin te'sirini menedecek ve eman verecek îmân gibi bir madde-i mâneviye, İslâmiyet gibi bir zîrî olduğu misillü; dün-

¹ “(Ateşe şöyle ferman ettik Biz:) Ey ateş! Dokunma İbrahim'e! Serin ve selâmet ol ona!” (Enbiyâ süresi, 21/69).

²(Hâşıye) Bir tefsir diyor: سَلَّمًا (= esenlik) demese idi, bürûdetiyle ihrak edecekti.^{*}

*¹ Bkz.: İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/330; Ahmed İbni Hanbel, *ez-Zühd* 1/79; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 17/44, 45.

yevî ateşinin dahi te'sirini men edecek bir madde-i maddiye vardır. Çünkü; Cenâb-ı Hak, ism-i Hakîm iktizâsıyla; bu dünya dâru'l-hikmet olmak hasebiyle, esbâb perdesi altında icrâât yapıyor. Öyle ise, Hazreti İbrahim'in cismi gibi, gömleğini de ateş yakmadı ve ateşe karşı mukavemet hâletini vermiş tir. İbrahim'i yakmadığı gibi, gömleğini de yakmıyor. İşte bu işaretin remziyle mânen şu âyet diyor ki:

“Ey Millet-i İbrahim! İbrahimvârî olunuz. Tâ maddî ve mânevî gömlekleriniz, en büyük düşmanınız olan ateşe, hem burada hem orada bir zîrh olsun. Ruhunuza îmânı giydirip, cehennem ateşine karşı zîrhiniz olduğunu gibi; Cenâb-ı Hakk'ın zeminde sizin için sakladığını ve ihmâz ettiği bazı maddeler var. Onlar sizi ateşin şerrinden muhafaza eder. Arayınız, çiğkarınız, giyiniz.”

İşte beşerin mühim terakkiyâtından ve keşfiyatındandır ki, bir maddeyi bulmuş; ateş yakmayacak ve ateşe dayanır bir gömlek giymiş. Şu âyet ise; ona mukabil bak ne kadar ulvi, latîf ve güzel ve ebede kadar yırtılmayacak ¹ حَنِيفًا مُسْلِمًا tezgâhında dokunacak bir hulleyi gösteriyor...

♦Hem meselâ: ² وَعَلَمَ أَدَمَ الْأَنْسَمَاءَ كُلَّهَا “Hazreti Âdem'in (*aleyhisselâm*) dâvâ-yı hilâfet-i kübrâda mucize-i kübrâsı, ta'lîm-i esmâ'dır.” diyor. İşte saîr enbiyânın mucizeleri, birer hususî hârika-yı beşeriyye remzettiği gibi, bütün enbiyânın pederi ve divân-ı nübüvvetin fâtihası olan Hazreti Âdem'in (*aleyhisselâm*) mucizesi umum kemâlât ve terakkiyât-ı beşeriyyenin nihayetlerine ve en ileri hedeflerine sarâhate yakın işaret ediyor. Cenâb-ı Hak (*celle celâlühî*), mânen şu âyetin lisân-ı işaretile diyor ki:

“Ey benîâdem! Sizin pederinize, melâikelere karşı hilâfet dâvâsında rûç-hâniyetine hüccet olarak, bütün esmâyı ta'lîm ettiğimden, siz dahi, madem O'nun evlâdi ve vâris-i istidâdisınız; bütün esmâyı taallüm edip mertebe-i emânet-i kübrâda, bütün mahlûkata karşı, rûchâniyetinize liyâkatınızı göstermek gerektir. Zira kâinat içinde bütün mahlûkat üstünde en yüksek makâmâta gitmek ve zemin gibi büyük mahlûkatlar size musahhar olmak gibi mertebe-i âliyeye size yol açıktır. Haydi ileri atılınız ve birer ismîme yapışınız, çıki-

¹ “Dupduru bir tevhid inancı üzerinde (İbrahim Milleti'ne bağlılık).” (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsnef* 3/375, 406; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/4; el-Beyhakî, *Şuabü'l-imân* 5/484). Aynı husus ifade eden âyetler için bkz.: Bakara sûresi, 2/135; Âl-i İmrân sûresi, 3/95; Nisâ sûresi, 4/125; En'âm sûresi, 6/161; Nahl sûresi, 16/123)

² “Ve Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti.” (Bakara sûresi, 2/31)

nız!.. Fakat sizin pederiniz, bir defa şeytana aldandı, cennet gibi bir makamdan, rûy-u zemîne muvakkaten sukut etti. Sakın siz de terakkiyâtınızda şeytana uyup hikmet-i ilâhiyenin semâvâtından, tabiat dalâletine sukuta vasita yapmayınız. Vakit-bevakit başınızı kaldırıp esmâ-yı hüsnâma dikkat ederek o semâvâta urûc etmek için fûnûnunuzu ve terakkiyâtınızı merdiven yapınız; tâ fûnûn ve kemâlâtınızın menbaları ve hakikatleri olan esmâ-yı rabbâniyeme çikasınız ve o esmâ'nın dürbünyüle, kalbinizle Rabbinize bakasınız...”

Bir Nükte-i Mühimme ve Bir Sîrr-i Ehem

Şu âyet-i acîbe, insanın câmi'iyet-i istidâdi cihetiyle mazhar olduğu bütün kemâlât-ı ilmiye ve terakkiyât-ı fenniye ve havârik-ı sun'iyeyi “*Ta'lîm-i esmâ*” unvanıyla ifade ve tâbir etmekte şöyledir latîf bir remz-i ulvî var ki: Her bir kemâlin, her bir ilmin, her bir terakkiyâtın, her bir fennin bir hakikat-i âliyesi var ki o hakikat, bir ism-i ilâhiye dayanıyor. Pek çok perdeleri ve mütenevvi tecelliyyâti ve muhtelif daireleri bulunan o isme dayanmakla o fen, o kemâlât, o sanat, kemâlini bulur, hakikat olur. Yoksa yarıyamalak bir sûrette nâkis bir gölgedir...

Meselâ, hendese bir fendir. Onun hakikati ve nokta-yı müntehâsı, Cenâb-ı Hakk'ın “*İsm-i Adl ve Mukaddir*”ine yetişip, hendese aynasında o ismin hakimâne cilvelerini haşmetiyle müşâhede etmektir.

Meselâ, tib bir fendir, hem bir sanattır. Onun da nihayeti ve hakikati, Hakîm-i Mutlak'ın “*Şâfi*” ismine dayanıp, eczahâne-i kübrâsı olan rûy-u zemînde rahîmâne cilvelerini, edviyelerde görmekle tib, kemâlâtını bulur, hakikat olur.

Meselâ, hakikat-i mevcudattan bahseden hikmetü'l-esyâ, Cenâb-ı Hakk'ın (*cellâ celâlihî*) “*İsm-i Hakîm*”inin tecelliyyât-ı kübrâsını müdebâbirâne, mürebbîyâne eşyada, menfaatlarında ve maslahatlarında görmekle ve o isme yetişmekle ve ona dayanmakla şu hikmet hikmet olabilir. Yoksa, ya hurâfâta inkılâb eder ve mâlâyâniyât olur veya felsefe-i tabîiye misillü dalâlete yol açar. İşte sana üç misâl!.. Sâir kemâlât ve fûnûnu bu üç misâle kıyas et.

İşte Kur'ân-ı Hakîm, şu âyetle beşeri, şimdiki terakkiyâtında pek çok geri kaldığı en yüksek noktalara, en ileri hudûda, en nihayet mertebelere, arkasına dest-i teşviki vurup, parmağıyla o mertebeleri göstererek: “*Haydi, arş ile ri!*” diyor. Bu âyetin hazine-i uzmâsına şimdilik bu cevherle iktifâ ederek o kapayı kapiyoruz...

Hem meselâ: Hâtem-i dîvân-ı nübûvet ve bütün enbiyânın mucizeleri, O'nun dâvâ-yı risâletine bir tek mucize hükmünde olan enbiyânın serveri ve şu kâinatın mâ bihi'l-iftihârı ve Hazreti Âdem'e (*aleyhisselâm*) icmâlen ta'lîm olunan bütün esmânın bütün merâtibiyle tafsîlen mazhari; yukarıya celâl ile parmağını kaldırırmakla şakk-ı kamer eden¹ ve aşağıya cemâl ile indirmekle yine on parmağından kevser gibi su akitan² ve bin mucizât ile musaddak ve müeyyed olan Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ın mucize-i kübrâsı olan Kur'ân-ı Hakîm'in vücûh-u i'câzîn en parlaklarından olan hak ve hakikate dâir be-yânâtındaki cezâlet, ifadesindeki belâgat, maânîsindeki câmi'iyet, üslûplarındaki ulviyet ve halâveti ifade eden:

فُلْ لَئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ
بَعْضُهُمْ لِيَغْصِ ظَاهِرًا³

gibi çok âyât-ı beyyinâtlı ins ve cinnin enzârını, şu mucize-i ebediyenin vücûh-u i'câzînden en zâhir ve en parlak vechine çeviriyor. Bütün ins ve cinnin damarlarına dokunduruyor. Dostlarının şevklerini, düşmanlarının inadını tahrik edip, azîm bir teşvik ile, şiddetli bir terğib ile dost ve düşmanları, O'nu tanzîre ve taklide, yâni nazîrini yapmak ve kelâminı O'na benzetmek için sevk ediyor. Hem öyle bir sûrette o mucizeyi nazargâh-ı enâma koyuyor; güya insanın bu dünyaya gelişinden gaye-i yegânesi, o mucizeyi hedef ve düstur itti-haz edip O'na bakarak, netice-i hilkat-ı insâniyeye bilerek yürümektir.

Elhâsil: Sâir enbiyâ'nın (*aleyhimüsselâm*) mucizâtları, birer havârik-ı sanata işaret ediyor ve Hazreti Âdem'in (*aleyhisselâm*) mucizesi ise; esâsât-ı sanat ile beraber, ulûm ve fúnûnun, havârik ve kemâlâtının fîhrîstesini bir sûret-i icmâlîde işaret ediyor ve teşvik ediyor. Amma, mucize-i kübrâ-yı Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) olan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân ise; ta'lîm-i esmânın hakikatine mufassalan mazhariyetini, hak ve hakikat olan ulûm ve fúnûnun doğru hedeflerini ve dünyevî, uhrevî kemâlâtı ve saâdâtı vâzîhan gösteriyor. Hem pek çok azîm teşvikatla, beşeri onlara sevk ediyor. Hem öyle bir tarzda sevk eder, teşvik eder ki, o tarz ile şöyle anlattırıyor: "Ey insan! Şu kâinattan maksad-ı âlâ, tezâhür-ü rubûbiyete karşı, ubûdiyet-i külliye-i insâniyedir ve insanın

¹ Bkz.: Buhârî, *tefsîru sâre* (54) 1, *menâkîb* 27; Müslim, *münâfîkîn* 46; Tirmîzi, *tefsîru sâre* (54) 5.

² Buhârî, *vudû'* 32, *menâkîb* 25, *esârîbe* 31, *meğâzî* 35; Müslim, *zühd* 74, *fezâ'il* 5, 6.

³ "De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplan-salar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirse bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler." (Isrâ sâresi, 17/88).

gaye-i aksası, o ubûdiyete ulûm ve kemâlât ile yetişmektir." Hem öyle bir sûrette ifâde ediyor ki, o ifâde ile şöyle işaret eder: "Elbette nev-i beser, âhir vakitte ulûm ve fûnûna dökülecektir. Bütün kuvvetini ilimden alacaktır. Hüküm ve kuvvet ise, ilmin eline gececektir." Hem o Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, cezâlet ve belâgat-ı Kur'âniye'yi mükerrerleren ileri sürdüğünden remzen anlattırıyor ki: "Ulûm ve fûnûnun en parlağı olan belâgat ve cezâlet, bütün envâıyla âhir zamanda en merğub bir sûret alacaktır. Hattâ insanlar, kendi fikirlerini birbirlerine kabul ettirmek ve hükümlerini birbirine icrâ ettirmek için en keskin silâhını, cezâlet-i beyandan ve en mukavemet-sûz kuvvetini, belâgat-ı edâdan alacaktır."

Elhâsil: Kur'ân'ın ekser âyetleri, her biri birer hazine-i kemâlâtın anahtarı ve birer define-i ilmin miftahıdır. Eğer istersen Kur'ân'ın semâvâtına ve âyâtinin nûcûmlarına yetişsin; geçmiş olan yirmi adet Söz'leri, yirmi basamaklı¹(Hâsiye-1) bir merdiven yaparak çok. Onunla gör ki; Kur'ân ne kadar parlak bir güneşdir. Hakâik-i ilâhiyeye ve hakâik-i mümkünât üstüne nasıl sâfi bir nur serpiyor ve parlak bir ziyâ neşrediyor, bak!..

Netice: Madem enbiyâya dair olan âyetler, şimdiki terakkîyat-ı beşeriye-nin hârikalarına birer nevi işaretle beraber, daha ilerideki hudûdunu çiziyor gibi bir tarz-ı ifadesi var ve madem her bir âyetin müteaddit mânlâlara delâleti muhakkaktır, belki müttefekun-aleyhtir ve madem enbiyâya ittibâ etmek ve iktidâ etmeye dair evâmir-i mutlaka var; öyle ise, şu geçmiş âyetlerin maâni-i sarîhalarına delâletle beraber, sanat ve fûnûn-u beşeriyenin mühimlerine işârı bir tarzda delâlet, hem teşvik ediliyor denilebilir...

İki Mühim Suâle Karşı, İki Mühim Cevap

Birincisi

Erger desen: "Madem Kur'ân, beşer için nâzil olmuştur; neden beşerin nazarında en mühim olan medeniyet hârikalarını tasrih etmiyor? Yalnız gizli bir remiz ile, hafif bir îmâ ile, hafif bir işaretle, zayıf bir ihtar ile iktifâ ediyor?"

Ecevap: Çünkü: Medeniyet-i beşeriye hârikalarının hakları, bahs-i Kur'ân'de o kadar olabilir. Zira, Kur'ân'ın vazife-i asliyesi; *daire-i rubûbiyetin kemâlât ve şuûnâtını ve daire-i ubûdiyetin vezâif ve ahvâlini ta'lîm*

¹ (Hâsiye-1) Belki otuz üç adet Sözleri, otuz üç adet Mektupları, otuz bir Lem'aları, on üç Şuaları; yüz yirmi basamaklı bir merdivendir...

*etmek*tir. Öyle ise; şu havârik-i beşeriyyenin o iki dairede hakları, yalnız bir zayıf remz, bir hafif işaret, ancak düşer. Çünkü; onlar, daire-i rubûbiyetten haklarını isteseler o vakit pek az hak alabilirler.

Meselâ; tayyâre-i beşer Kur'ân'a dese:^{1(Hâsiye)} "Bana bir hakk-ı kelâm ver, âyâtında bir mevki ver." Elbette o daire-i rubûbiyetin tayyâreleri olan seyyârât, arz, kamer; Kur'ân nâmına diyecekler: "Burada cirmin kadar bir mevki alabilirsin." Eğer beşerin tahte'l-bahirleri, âyât-ı Kur'âniye'den mevki isteseler; o dairenin tahte'l-bahirleri, (yâni bahr-i muhît-i havaîde ve esir denizinde yüzen) zemin ve yıldızlar ona diyecekler: "Yanımızda senin yerin, görünmeyecek derecede azdır." Eğer elektriğin, parlak, yıldız-misâl lâmbaları, hakk-ı kelâm isteyerek, âyetlere girmek isteseler, o dairenin elektrik lâmbaları olan şimşekler, şahaplar ve gök yüzünü zînetlendiren yıldızlar ve misbahlar diyecekler: "İşığın nisbetinde bahis ve beyâna girebilirsin." Eğer havârik-i medeniyet, dekâik-ı sanat cihetinde haklarını isterlerse ve âyetlerden makam talep ederlerse o vakit, bir tek sinek onlara: "Susunuz!" diyecek. "Benim bir kandım kadar hakkınız yoktur. Zira sizlerdeki, beşerin căz-ü ihtiyâriyle kesbedilen bütün ince sanatlar ve bütün nâzik cihazlar toplansa benim küçük vücûdumdaki ince sanat ve nâzenin cihazlar kadar acip olamaz..."

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَحْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبُهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا
لَا يَسْتَقْدِنُهُ مِنْهُ ضَعْفَ الطَّالِبِ وَالْمَطْلُوبُ²

âyeti sizi susturur."

Eğer o hârikalar, daire-i ubûdiyete gidip o daireden haklarını isterlerse, o zaman o daireden şöyle bir cevap alırlar ki: "Sizin münasebetiniz bizimle pek azdır ve dairemize kolay giremezsiniz. Çünkü: Programımız budur ki: Dünya bir misafirhânedir. İnsan ise, onda az duracaktır ve vazifesi çok bir misafirdir ve kısa bir ömründe hayat-ı ebediyeye lâzım olan levâzîmâti tedarik etmekle mükelleftir. En ehem ve en elzem işler, takdim edilecektir. Hâlbuki siz, ekseriyet itibarıyla şu fâni dünyayı bir makarr-ı ebedî nokta-yı

¹ (Hâsiye) Su ciddî meseleyi yazarken, ihtiyarsız olarak kalemim, üslûbunu, şu latîf latîfeye çevirdi. Ben de kalemimi serbest bıraktım. Ümit ederim ki, üslûbun latîfeliği, meselenin ciddiyatine halel vermesin...

² "Ey insanlar! İşte size bir misâl veriliyor, ona iyi kulak verin: Sizin Allah'tan başka yalvardığınız bütün sahte ilâhlar güç birliği yapısalar da, bir sinek bile yaratamazlar. Hatta sinek onlardan bir şey kapsa, onu dahi kurtarıp geri alamazlar. İsteyen de, kendinden istenilen de, kaçan da kovalayan da ne kadar güçsüz!" (Hac süresi, 22/73)

nazarında ve gaflet perdesi altında, dünya-perestlik hissiyle işlenmiş bir sûret sizde görülüyor. Öyle ise, hakperestlik ve âhireti düşünmeklik esasları üzerine müesses olan ubûdiyetten hisseniz pek azdır. Lâkin, eğer kıymettar bir ibadet olan sırf menfaat-i ibâdullah için ve menâfi-i umumiye ve istirahat-i âm-meye ve hayat-ı içtimâiyenin kemâline hizmet eden ve elbette ekalliyet teşkil eden muhterem sanatkârlar ve mülhem keşşâflar, arkanızda ve içinde varsa o hassas zâtlara şu remiz ve işârât-ı Kur'âniye –sa'ye teşvik ve sanatlarını takdir etmek için– elhâk kâfî ve vâfidir...”

İkinci Suâle Cevap

Eğer desen: “Şimdi şu tahkikattan sonra şüphem kalmadı ve tasdik ettim ki; Kur'ân'da, sâîr hakâikla beraber, medeniyet-i hâzırın hârikalarına ve belki daha ilerisine işaret ve remiz vardır. Dünyevî ve uhrevî saadet-i besere lâzım olan her şey, değeri nisbetinde içinde bulunur. Fakat, niçin Kur'ân onları sarâhatle zikretmiyor; tâ, muannit kâfirler dahi tasdîka mecbur olsunlar, kalbimiz de rahat olsun?”

Ecevap: *Din bir imtihandır, teklif-i ilâhî bir tecrübe bedîdir; tâ, ervâh-ı âliye ile ervâh-ı sâfile, müsabaka meydanında, birbirinden ayrılın.* Nasıl ki bir mâdene ateş veriliyor; tâ elmasla kömür, altınla toprak birbirinden ayrılın. Öyle de, bu dâr-ı imtihanda olan teklifât-ı ilâhiye bir ibtilâdîr ve bir müsabaka-ya sevkîr ki; istidâd-ı beşer mâdeninde olan cevâhir-i âliye ile mevâdd-ı süfliyye birbirinden tefrik edilsin.

Madem Kur'ân, bu dâr-ı imtihanda, bir tecrübe sûretinde, bir müsabaka meydanında, beşerin tekemmülü için nâzil olmuştur; elbette şu dünyevî ve herkese görünecek umûr-u gaybiye-i istikbâliyeye yalnız işaret edecek ve hüccetini isbat edecek derecede akla kapı açacak. Eğer sarâhaten zikretse, sırr-ı teklif bozulur. Âdetâ gökyüzündeki yıldızlarla väzihan اللّٰهُ لِي yazmak misillü bir bedâhete girecek. O zaman herkes ister istemez tasdik edecek. Müsabaka olmaz, imtihan fevt olur. Kömür gibi bir ruh ile elmas gibi bir ruh^{1(Hâsiye)} beraber kalacaklar.

Elhâsil: Kur'ân-ı Hakîm, hakîmdir. Her şeye, kıymeti nisbetinde bir makam verir. İşte Kur'ân, bin üç yüz sene evvel, istikbâlin zulümâtında müstetir ve gaybî olan semerât ve terakkîyat-ı insâniyeyi görüyor ve gördüğümüzden ve

^{1(Hâsiye)} Ebücehl-i Laîn ile Ebûbekir-i Siddîk, müsâvi görünecek. Sırr-ı teklif zâyi olacak...

göreceğimizden daha güzel bir sûrette gösterir. Demek Kur'ân, öyle bir Zât'ın kelâmıdır ki, bütün zamanları ve içindeki bütün eşyayı bir anda görüyor...

İşte mucizât-i enbiyâ yüzünde parlayan bir lem'a-yı i'câz-i Kur'ân!..

اللَّهُمَّ فَهَمْنَا أَسْرَارَ الْقُرْآنِ وَوَفَقْنَا لِخَدْمَتِهِ فِي كُلِّ أَنِّي وَرَزَّاقِنِ¹

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا³

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ وَكَرِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدِ عَبْدِكَ وَبَنْبِيكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ
الْأَمِيِّ، وَعَلَى إِلَهٍ وَأَضْحَابِهِ وَأَرْوَاحِهِ وَدُرْيَاتِهِ، وَعَلَى النَّبِيِّنَ وَالْمُرْسَلِينَ وَالْمَلَائِكَةِ
الْمُقَرَّبَيْنَ وَالْأَوْلَيَاءِ وَالصَّالِحِينَ، أَفْضَلَ صَلَاةً وَأَرْكَى سَلَامًا وَأَنْتَ بَرَكَاتٍ بَعْدِ سُورِ
الْقُرْآنِ وَأَيَّاتِهِ وَخُرُوفِهِ وَكَلِمَاتِهِ وَمَعَانِيهِ وَإِشَارَاتِهِ وَرَمُوزِهِ وَدَلَالَاتِهِ وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا
وَالْطُّفْ بِنَا يَا إِلَهَنَا يَا خَالِقَنَا بِكُلِّ صَلَاةٍ مِنْهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ أَمِينَ⁴

¹ Allahım! Bize Kur'ân'ın esrarını öğret ve her an ve zamanda onun hizmetine muvaffak et.

² "Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara süresi, 2/32)

³ "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara süresi, 2/286)

⁴ Allahım! Seyyidimiz, mevlâmîz, kulun, nebîn ve resûlün olan ümmî peygamber Hz. Muhammed'e (*sallalâhi âleyhi ve sellem*), âline, ashâbına, zevcelerine, mübarek nesline, saîr enbiyâ ve murseline, melâ-iķe-i mukarrebîne, evliyâ ve salih kollarına salavâtnı en efdali, selâmetin en temizi, bereketlerin en bereketlişiyile, Kur'ân'ın şûreleri, âyetleri, harfleri, kelimeleri, mâñaları, işaretleri, remizleri ve delâletleri adedince salât ve selâm et, bereket ihsan et, ikramda bulun. Ey İlâhimiz, ey Hâlikimiz, bütün bu salavâtlardan her biri için bizi mağfiret et, bize merhamet et, bize ittifâť et. Rahmetinle, ey Erhamürrâhimîn. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun, âmîn...

Yirmi Birinci Söz

(İki Makam'dır.)

Birinci Makam

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا¹

Bir zaman sinnen, cismen, rütbeten büyük bir adam bana dedi: "Namaz iyidir. Fakat her gün her gün beşer defa kılmak çoktur. Bitmediğinden usanç veriyor?"

O zâtin o sözünden hayli zaman geçtikten sonra, nefsimi dinledim. İştittim ki, aynı sözleri söylüyor ve ona baktım gördüm ki; tembellik kulağıyla şeytan- dan aynı dersi alıyor. O vakit anladım: O zât o sözü, bütün nüfus-u emmâre-nin namına söylemiş gibidir veya söylettirilmiştir. O zaman ben dahı dedim: "Madem nefsim emmâredir. Nefsinı ıslah etmeyen, başkasını ıslah edemez. Öyle ise, nefsimden başlarım."

Dedim: Ey nefis!.. Cehl-i mürekkeb içinde, tembellik döşeğinde, gaflet uykusunda söylediğin şu söze mukabil "Beş İkaz"¹ benden işit.

Birinci İkaz

Ey bedbaht nefsim! Acaba ömrün ebedî midir?.. Hiç kat'î senedin var mı ki, gelecek seneye belki yarına kadar kalacaksın?.. Sana usanç veren, teveh-hüm-ü ebediyettir. Keyf için, ebedî dünyada kalacak gibi nazlanıyorsun. Eğer anlasa idin ki, ömrün azdır hem faydasız gidiyor. Elbette onun yirmi dörtten birisini, hakikî bir hayat-ı ebediyenin saadetine medâr olacak bir güzel ve hoş

¹ "Şüphesiz namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır." (Nisâ sûresi, 4/103)

ve rahat ve rahmet bir hizmete sarf etmek; usanmak şöyle dursun, belki ciddî bir iştイヤk ve hoş bir zevki tahrike sebep olur.

İkinci İkaz

Ey şikem-perver nefsim! Acaba her gün her gün ekmek yersin, su içersin, havayı teneffüs edersin; sana onlar usanç veriyor mu?.. Madem vermiyor; çünkü; ihtiyaç tekerrür ettiğinden usanç değil, belki telezzüz ediyorsun. Öyle ise: Hâne-i cismimde senin arkadaşların olan kalbimin gıdası, ruhumun âb-ı hayatı ve latife-i rabbâniyemin havâ-yı nesimini cezb ve celbeden namaz dahi, seni usandırmamak gerektir.

Evet, nihayetsiz teessürat ve elemelere maruz ve müptelâ ve nihayetsiz telezzüzata ve emellere meftun ve pürsevda bir kalbin kut ve kuvveti, her şeye kadir bir Rahîm-i Kerîm'in kapısını niyaz ile çalmakla elde edilebilir.

Evet, şu fâni dünyada kemâl-i süratle vaveylâ-yı firâkı koparan giden, ekser mevcudatla alâkadar bir ruhun âb-ı hayatı ise; her şeye bedel bir Mâbûd-u Bâki'nin, bir Mahbûb-u Sermedî'nin çeşme-i rahmetine namaz ile teveccûh etmekle içilebilir.

Evet, fitraten ebediyeti isteyen ve ebed için halkolunan ve ezelî ve ebedî bir Zât'ın aynası olan ve nihayetsiz derecede nazik ve letafetli bulunan zîsuur bir sırrı insanî, zînur bir latife-i rabbâniye, şu kasavetli, ezici ve sıkıntılı, geçici ve zulümâtlı ve boğucu olan ahvâl-i dünyeviye içinde, elbette teneffüse pek çok muhtaçtır. Ve ancak namazın penceresiyle nefes alabilir.

Üçüncü İkaz

Ey sabırsız nefsim! Acaba geçmiş günlerdeki ibadet külfetini ve namazın meşakkatini ve musibet zahmetini, bugün düşünüp muzdarip olmak; hem gelecek günlerdeki ibadet vazifesini ve namaz hizmetini ve musibet elemini, bugün tasavvur edip sabırsızlık göstermek hiç kâr-ı akıl mıdır?

Şu sabırsızlıkta misâlin şöyledir bir sersem kumandana benzer ki: Düşmanın sağ cenah kuvveti onun sağındaki kuvvetine iltihak etmiş ve ona taze bir kuvvet olduğu hâlde, o tutar mühim bir kuvvetini sağ cenâha gönderir, merkezi zayıflaştırır. Hem sol cenahta düşmanın askeri yok iken ve daha gelmeden, büyük bir kuvvet gönderir, "Ateş et" emrini verir! Merkezi bütün bütün kuvvetten düşürtür. Düşman işi anlar; merkeze hücum eder; târumâr eder.

Evet, buna benzersin. Çünkü; geçmiş günlerin zahmeti, bugün rahmete kalbolmuş. Elemi gitmiş, lezzeti kalmış. Külfeti, kerâmete iltihak ve meşakkati, sevaba inkılâb etmiş. Öyle ise; ondan usanç almak değil, belki yeni bir şevk, taze bir zevk ve devama ciddî bir gayret almak lâzım gelir. Gelecek günler ise; madem gelmemişler, şimdiden düşünüp usanmak ve fütur getirmek, aynen o günlerde açlığı ve susuzluğu ile bugün düşünüp bağıriп çağrımak gibi bir divâneliktir.

Madem hakikat böyledir, âkil isen, ibadet cihetinde yalnız bugünü düşün. Ve “Onun bir saatini, ücreti pek büyük, külfeti pek az, hoş ve güzel ve ulvi bir hizmete sarf ediyorum.” de. O vakit senin acı bir füturun, tatlı bir gayrete inkılâb eder.

İşte ey sabırsız nefsim! Sen, üç sabır ile mükellefsin. **Birisı:** Tâat üstünde sabırdır. **Birisı:** Ma'siyetten sabırdır. **Diğeri:** Musibete karşı sabırdır. Aklın varsa, şu üçüncü ikazdaki temsilde görünen hakikati rehber tut. Merdâne “Yâ Sabûr!” de, üç sabrı omuzuna al. Cenâb-ı Hakk’ın sana verdiği sabır kuvvetini eğer yanlış yolda dağıtmazsan her meşakkate ve her musibete kâfi gelebilir.. ve o kuvvetle dayan.

Dördüncü İkaz

Ey sersem nefsim! Acaba şu vazife-i ubûdiyet neticesiz midir? ücreti az midir ki, sana usanç veriyor? Hâlbuki bir adam sana birkaç para verse veya hut seni korkutsa, akşamada kadar seni çalıştırır ve fütursuz çalışırsın. Acaba, bu misafirhane-i dünyada âciz ve fakir kalbine kût ve gînâ ve elbette bir menzilin olan kabrinde gıdâ ve ziya ve her hâlde mahkemen olan Mahşer’de senet ve berat ve ister istemez üstünden geçilecek Sîrat Köprüsü’nde nur ve burak olacak bir namaz, neticesiz midir veya hut ücreti az mıdır? Bir adam sana yüz lîralık bir hediye vaad etse, yüz gün seni çalıştırır. Hulfü'l-va'd edebilir o adama itimad edersin, fütursuz işlersin.

Acaba hulfü'l-va'd hakkında muhâl olan bir Zât, cennet gibi bir ücreti ve saadet-i ebediye gibi bir hediyeyi sana vaad etse.. pek az bir zamanda, pek güzel bir vazifede seni istihdam etse, sen hizmet etmezsen veya isteksiz, suhare gibi veya usançla, yarı yamalak hizmetinle O’nu vaadinde ittihad ve hediyesini istihfaf etsen, pek şiddetli bir tedibe ve dehşetli bir tazibe müstehak olacağını düşünmüyor musun? Dünyadahapsın korkusundan en ağır işlerde fütursuz hizmet ettiğin hâlde, cehennem gibi bir haps-i ebedînin havfi, en hafif ve latîf bir hizmet için sana gayret vermiyor mu?

Beşinci İkaz

Ey dünya-perest nefsim! Acaba ibadetteki füturun ve namazdaki kusurun meşâgil-i dünyeviyenin kesretinden midir? Veyahut derd-i maişetin meşgale-siyle vakit bulamadığından midir? *Acaba sırf dünya için mi yaratılmışın ki, bütün vaktini ona sarf ediyorsun!*

Sen istidat cihetile bütün hayvanâtın fevkinde olduğunu ve hayat-ı dünyeviyenin levâzimatını tedârikte iktidar cihetile, bir serçe kuşuna yetişemediğini biliyorsun. Bundan neden anlamıyorsun ki, vazife-i asliyen hayvan gibi çabalamak değil; belki hakikî bir insan gibi, hakikî bir hayat-ı dâime için sa'y etmektir. Bununla beraber meşâgil-i dünyeviye dediğin, çoğu sana ait olmayan ve fuzûli bir surette karıştığın ve karıştırdığın malâyâni meşgalelerdir. En elzemini bırakıp, güya binler sene ömrün var gibi en lüzumsuz mâlûmat ile vakit geçriyorsun. Meselâ: "Zühâl'in etrafındaki halkaların keyfiyeti nasıldır? Ve Amerika tavukları ne kadardır?" gibi kıymetsiz şeylerle kıymettar vaktini geçriyorsun. Güya, kozmografsya ilminden ve istatistikçi fenninden bir ke-mâl alıyorsun!..

Eğer desen: "Beni namazdan ve ibadetten alkoyan ve fütur veren öyle lüzumsuz şeyler değil, belki derd-i maişetin zarûrî işleridir."

Öyle ise ben de sana *derim ki*: Eğer yüz kuruş bir gündelik ile çalışsan, sonra biri gelse, dese ki: "Gel on dakika kadar şurayı kaz, yüz lira kıymetinde bir pırlanta ve bir zümrüt bulacaksın." Sen ona: "Yok, gelmem. Çünkü on kuruş gündeliğimden kesilecek, nafakam azalacak." desen.. ne kadar divanecce bir bahane olduğunu elbette bilirsin.

Aynen onun gibi; sen şu başında, nafakan için işliyorsun. Eğer farz namazı terk etsen, bütün sa'yin semeresi, yalnız dünyevî ve ehemmiyetsiz ve be-reketsiz bir nafakaya münhasır kalır. Eğer sen istirahat ve teneffüs vaktini, ru-hun rahatına, kalbin teneffüsüne medâr olan namaza sarf etsen; o vakit bereketli nafaka-yı dünyeviye ile beraber, senin nafaka-yı uhreviyene ve zâd-ı âhi-retine ehemmiyetli bir menba olan, iki mâden-i mânevî bulursun:

✓ **Birinci Mâden:** Bütün bağındaki^{1(Hâşıye)} yetiştiğin –çicekli olsun, meyveli olsun– her nebâtin, her ağacın tesbihâtından, güzel bir niyet ile, bir hisse alıyorsun.

---

^{1(Hâşıye)} Bu makam, bir bağda bir zâta bir derstir ki, bu tarz ile beyân edilmiş.

✓ *Ikinci Mâden*: Hem bu bağdan çikan mahsulattan kim yese, –hayvan olsun, insan olsun, inek olsun, sinek olsun, müsteri olsun, hırsız olsun– sana bir sadaka hükmüne geçer.¹ Fakat o şart ile ki: Sen, Rezzâkî Hakîkî nâmına ve izni dairesinde tasarruf etsen ve O'nun malını, O'nun mahlükatına veren bir tevziat memuru nazarıyla kendine baksan...

İşte bak: Namazı terk eden ne kadar büyük bir hasâret eder. Ne kadar ehemmiyetli bir serveti kaybeder. Ve sa'ye pek büyük bir şevk veren ve amelde büyük bir kuvve-i mânevî temin eden o iki neticeden ve o iki mâdeninden mahrum kalır, iflâs eder. Hattâ ihtiyarlandıkça bahçecilikten usanır, fütür gelir. “Neme lâzım” der.. “Ben zâten dünyadan gidiyorum. Bu kadar zahmeti ne için çekeceğim?” diyecek, kendini tembelliğe atacak. Fakat evvelki adam der: “Daha ziyade ibadetle beraber sa'y-i helâle çalışacağım. Tâ kabrime daha ziyyade ışık göndereceğim. Âhiretime daha ziyade zâhire tedârik edeceğim.”

Elhâsil: *Ey nefis! Bil ki: Dünkü gün senin elinden çıktı. Yarın ise; senin elinde senet yok ki, ona mâliksin. Öyle ise, hakîkî ömrünü, bulunduğun gün bil. Lâakal günün bir saatini ihtiyat akçesi gibi, hakîkî istikbal için teşkil olunan bir sandukça-yı uhreviye olan bir mescide veya bir seccâdeye at.*

Hem bil ki; her yeni gün sana, hem herkese bir yeni âlemin kapısıdır. Eğer namaz kılmazsan, senin o günü âlemin zulümâtlı ve perişan bir hâlde gider. Senin aleyhinde âlem-i misâlde şehâdet eder. Zira herkesin, her günde, şu âlemden bir mahsus âlemi var. Hem o âlemin keyfiyeti, o adamin kalbine ve ameline tâbidir.

Nasıl ki aynanda görünen muhteşem bir saray, aynanın rengine bakar. Siyah ise, siyah görünür; kırmızı ise, kırmızı görünür. Hem onun keyfiyetine bakar. O ayna şîsesi düzgün ise, sarayı güzel gösterir; düzgün değil ise, çirkin gösterir. En nâzik şeyleri kaba gösterdiği misillü; sen kalbinle, aklınla, ameline, gönlünle, kendi âleminin şeklini değiştirirsin. Ya aleyhinde, ya lehinde şehâdet ettirebilirsin.

Eğer namazı kılsan, o namazın ile, o âlemin Sâni-i Zülcelâl'ine mütevecih olsan, birden, sana bakan âlemin tenevvür eder. Âdetâ namazın bir elektrik lâmbası ve namaza niyetin, onun düğmesine dokunması gibi, o âlemin zulümâtını dağıtır. Ve o herc ü merc-i dünyeviyedeki karmakarışık, perişaniyet

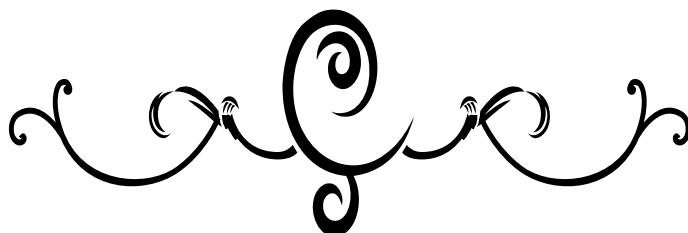
¹ Bkz.: Buhârî, *hars* 1, *edeb* 27; Müslim, *bîrr* 52; Tirmizî, *ahkâm* 40; Dârimî, *büyû'* 67; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/147, 228, 243, 5/415, 6/420.

inceindeki tebeddülât ve harekât, hikmetli bir intizâm ve mânidar bir kitabet-i kudret olduğunu gösterir. *اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ*¹ âyet-i pür-envârından bir nûrû, senin kalbine serper. Senin o günkü âlemini, o nurun in'ikâsiyla ışıklandırır. Senin lehinde nuranıyla şehâdet ettirir.

Sakın deme: “Benim namazım nerede.. şu hakikat-i namaz nerede!” Zira bir hurma çekirdeği, bir hurma ağacı gibi, kendi ağacını tavsif eder. Fark yalnız icmâl ve tafsil ile olduğu gibi; senin ve benim gibi bir âmînin –velev hissetmezse– namazı, büyük bir velînin namazı gibi şu nurdan bir hissesi var, şu hakikatten bir sırrı vardır –velev şuurun taalluk etmezse– Fakat, derecâta göre inkişaf ve tenevvürü ayrı ayrıdır.

Nasıl bir hurma çekirdeğinden, tâ mükemmel bir hurma ağacına kadar ne kadar merâtib bulunur... Öyle de; namazın derecâtında da daha fazla merâtib bulunabilir. Fakat bütün o merâtibde, o hakikat-i nurâniyenin esâsı bulunur...

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ قَالَ: الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ وَعَلَى إِلَهٍ وَصَاحِبِهِ أَجْمَعِينَ²

¹ “Allah göklerin ve yerin nûrudur.” (Nûr súresi, 24/35)

² Allahım! “Namaz dinin direğidir” (Tirmizî, imân 8; İbni Mâce, fiten 12) buyuran Rasulullah (*sallallâahu aleynih ve selâmu*) ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

Yirmi Birinci Söz’ün İkinci Makamı

(Kalbin beş yarasına beş merhemi tazammun eder.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَّزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَخْضُرُونَ¹

Ey maraz-ı vesvese ile müptelâ! Biliyor musun vesvesen neye benzer? Musibete benzer. Ehemmiyet verdikçe sişer; ehemmiyet vermezsen söner. Ona büyük nazarıyla baksan büyür; küçük görsen küçülür. Korksan ağırlaşır, hasta eder; havf etmezsen hafif olur, mahfi kalır. Mahiyetini bilmezsen devam eder, yerleşir; mahiyetini bilsen, onu tanışan gider. Öyle ise, şu musibetli vesvesenin aksâm-ı kesfesinden kesîru'l-vukû olan yalnız "Beş Vechini" beyân edeceğim. Belki sana ve bana şifa olur. Zira şu vesvese öyle bir şeydir ki; cehil onu davet eder, ilim onu tardeder. Tanımadan gelir, tanışan gider.

Birinci Vecih – Birinci Yara

Seytan evvelâ şüpheli kalbe atar. Eğer kalb kabûl etmezse, şüpheden şetme döner. Hayale karşı şetme benzer bazı pis hâtilarları ve münâfi-i edep çirkin hâlleri tasvir eder. Kalbe "eyvâh" dedirtir, yeise düşürtür. Vesveseli adam zanneder ki kalbi, Rabbine karşı sâ-i edepte bulunuyor. Müthiş bir halecan ve heyecan hisseder. Bundan kurtulmak için huzurdan kaçar, gaflete dalmak ister. Bu yaranın merhemi budur:

Bak ey bîçare vesveseli adam! Telâş etme; çünkü senin hatırlına gelen şetm değil, belki tahayyûldür. *Tahayyül-ü küfür, küfür olmadığı gibi, tahayyül-ü şetm dahi, şetm değildir.* Zira mantıkça tahayyül, hüküm değildir. Şetm ise, hükümdür. Hem bununla beraber o çirkin sözler, senin kalbinin sözleri değil. Çünkü; senin kalbin ondan müteessir ve müteessiftir. Belki kalbe yakın olan lümme-i şeytanîden geliyor. Vesvesenin zararı, tevehhüm-ü zararlıdır. Yâni onu zararlı tevehhüm etmekle, kalben mutazarrır olmaktadır. Çünkü;

¹ "Yâ Rabbi, şeytanların vesveselerinden, onların yanında bulunmalarından Sana siğınırmış!" (Mü'minûn sûresi, 23/97-98)

hükümsüz bir tahayyülü, hakikat tevehhüm eder. Hem şeytanın işini kendi kalbine mal eder. Onun sözünü, ondan zanneder. Zarar anlar, zarara düşer. Zâten şeytanın da istediği odur.

İkinci Vecih

Budur ki: Mânâlar kalbden çıktıkları vakit, suretlerden çiplak olarak hâyle girerler, oradan suretleri giyerler. Hâyâl ise, her vakit bir sebep tahtında bir nevi suretleri nesceder. Ehemmiyet verdiği şeyin suretlerini yol üstünde bırakır. Hangi mânâ geçse; ya ona giydirir, ya takar, ya bulaştırır, ya perde eder. Eğer mânâlar münezzeh ve temiz iseler, suretler mülevvves ve rezil ise giymek yoktur, fakat temas var. Vesveseli adam, teması telebbüsle iltibas eder. "Evvâh!" der, "Kalbim ne kadar bozulmuş! Bu sefillik, bu hisset-i nefş, beni matrud eder." Şeytan onun şu damarından çok istifade eder. Şu yaranın merhemi şudur:

Dinle ey bîçâre! Nasıl ki senin, namazın edeb-i nezihânesinin vesilesi olan zâhirî taharete, batının bâtinindaki necaset ona tesir etmez ve bozmaz; öyle de, maânî-i mukaddesenin, suret-i mülevveseye mücâvereti zarar etmez. Meselâ: Sen âyât-ı ilâhiyeyi tefekkür ediyorsun. Birden bir maraz, ya bir iştîha, ya bevl gibi bir emr-i müheyycic, şiddetle senin hissine dokunuyor. Elbette senin hayâlin, devâ-yı illet ve kazâ-yı hâcetin levâzimatını görecek, bakacak, onlara müناسip süflî suretleri nescedecek ve gelen mânâlar ortalarından geleceklere. Geçeceklerle ne beis vardır, ne televvüs var ve ne zarar var ve ne hatar var. Yalnız hatar ise, hasr-ı nazardır, zann-ı zarardır.

Üçüncü Vecih

Budur ki: Eşya mabeynlerinde, bâzı münasebât-ı hafîye bulunur. Hattâ hiç ümit etmediğin şeyler içinde münasebet ipleri bulunur. Ya bizzat bulunur veya senin hayâlin, meşgul olduğu sanata göre o ipleri yapmış, onları birbirîyle bağlamış. Şu sırr-ı münasebettendir ki, bâzan bir mukaddes şeyi görmek, bir mülevvves şeyi hatırlı getirir. Fenn-i beyân'da beyân olunduğu gibi, "Hariçte uzaklık sebebi olan ziddiyet ise, hayâlde sebeb-i kurbiyettir." Yâni iki ziddin suretlerinin cem'ine vasıta, bir münasebet-i hayâliyedir. Bu münasebetle gelen tahattura, "tedâi-yi efkâr" tâbir edilir. Meselâ: Sen namazda, mü-nâcâttâ, Kâ'be karşısında, huzur-u ilâhîde iken, âyâti tefekkürde olduğun bir hâlde; şu tedâi-yi efkâr, seni tutup en uzak malâyâniyat-ı rezileye sevk eder.

Senin başın, böyle bir tedâî-yi efkâra müptelâ ise, sakın telâş etme. Belki intibâha geldiğin anda, dön. “Aman ne kusur ettim!” deyip tetkikle meşgul olup durma; tâ o zayıf münasebet, senin dikkatinle kuvvet peyda etmesin. Zira te-essür gösterdikçe, ehemmiyet verdikçe, senin o zayıf tahatturun melekeye döner. Bir maraz-ı hayâlî olur. Korkma, maraz-ı kalbî değil. Şu nevi tahattur ise, galiben ihtiyarsızdır. Hususan hassas asâbilerde daha galiptir. Şeytan, şu nevi vesvesenin mâdenini çok işlettirir. Şu yaranın merhemi şudur ki:

Tedâî-yi efkâr, galiben ihtiyarsızdır. Onda mesuliyet yoktur. Hem, tedâîde mücâveret var; temas ve ihtilât yoktur. Onun için efkârin keyfiyetleri, birbirine sirayet etmez, birbirine zarar vermez. Nasıl ki şeytan ile melek-i ilham, kalb taraflarında mücâveretleri var ve füccar ve ebrarın karâbetleri ve bir meskende durmaları zarar vermez; öyle de, tedâî-yi efkâr sâikasıyla istemediğin pis hayâlât, gelip nezih efkârin içine girse, zarar vermez; meğer kasden olsa veya zarar zanniyla onunla ziyade meşgul olsa. Hem bâzan kalb yoluyor. Fikir, kendini eğlendirmek için rast gele bir şeyle meşgul olur. Şeytan fırsat bulur, pis şeyleri önüne serpiyor, sürüyor.

Dördüncü Vecîh

Amelin en iyi suretini taharriden neşet eden bir vesvesedir ki, takvâ zanıyla teşeddüd ettikçe hâl ona şiddetlenir. Hattâ bir dereceye varır ki, o adam amelin daha evlâsını ararken, harama düşer. Bâzan bir sünnetin araması, bir vâcibi terk ettiriyor. “Acaba amelim sahîh oldu mu?” der, iade eder. Bu hâl devam eder; gâyet yeise düşer. Şeytan şu hâlinden istifade eder, onu yaralar. Şu yaranın iki merhemi var:

✓ **Birinci merhem:** Bu gibi vesvese ehl-i İ'tizâl'e lâyıktr. Çünkü onlar derler: “Medâr-ı teklif olan efâl ve eşya, kendi zâtında, âhiret itibarıyla ya hüsnü var, sonra o hüsne binaen emredilmiş, veya kubhu var, sonra ona binaen nehyedilmiş. Demek eşyada, âhiret ve hakikat nokta-yı nazârında olan hüsün ve kubuh, zâtıdır; emir ve nehiy-i ilâhî ona tabidir.” Bu mezhebe göre, insan her islediği amelde şöyle bir vesvese gelir: “Acaba amelim nefşü'l-emir-deki güzel surette yapılmış mıdır?”

Amma mezhebi hak olan Ehl-i Sünnet ve Cemaat derler ki: “Cenâb-ı Hak bir şeye emreder, sonra hasen olur. Nehyeder, sonra kabih olur.” Demek emir ile güzellik; nehiy ile çirkinlik tahakkuk eder. Hüsün ve kubuh, mükellefin ittilâsına bakar ve ona göre takarrûr eder. Şu hüsün ve kubuh ise, sûrî ve dünyaya bakan yüzünde değil, belki âhirete bakan yüzdedir. Meselâ,

sen namaz kıldın veya abdest aldın. Hâlbuki namazını ve abdestini fesada verecek bir sebep, nefşü'l-emirde varmış. Lâkin sen ona hiç muttali olmadın. Senin namazın ve abdestin hem sahihtır, hem hasendir. Mu'tezile der: "Hakikatte kabih ve fâsîddir. Lâkin senden kabûl edilir. Çünkü; cehlin var, bilmedin ve özrun var." Öyle ise, Ehl-i Sünnet mezhebine göre, zâhir-i şeriat te muvâfik olarak işlediğin ameline: "Acaba sahîh olmuş mu?" deyip vesvese etme. Fakat, "Kabul olmuş mu?" de. Gururlanma, ucbe girme.

✓ *İkinci merhem*: Dinde hârec yoktur; ^١ لا حرج في الدين. Madem dört mezhep haktır. Madem istığfara müncер olan derk-i kusur ise, gurura müncер olan hüsn-ü amelin rü'yetine –böyle vesveseli adama– müreccahtır. Yâni böyle vesveseli adam, amelini güzel görüp gurura düşmektense, amelini kusurlu görse, istığfar etse, daha evlâdır. Madem böyledir; sen vesveseyi at. Şeytana de ki: "Şu hâl, bir hârecdir. Hakikat-i hâle muttali olmak güçtür, dindeki yüksre münafidir; ^٢ لا حرج في الدين، ^٣ الّذين يُسْرِرُونَ esâsına muhaliftir. Elbette böyle amelim bir mezheb-i hakka muvâfik gelir. O bana kâfidir. Hem lâakal ben aczimi itiraf ederek ibadeti lâyık-ı veçhile edâ edemediğimden istîğfar ve tazarru' ile merhamet-i ilâhiyeye dehâlet edip, kusurum affolunmak, kusurlu amelim kabûl olunmak için mütezellilâne bir niyaza vesiledir."

Besinci Vecîh

Mesâil-i îmâniyede şüphe suretinde gelen vesvesedir. Bîçare vesveseli adam, bâzan tahayyülü, taakkul ile iltibas eder. Yâni; hayâle gelen bir şüphesi, akla girmış bir şüphe tevehhüm edip, itikadına halel gelmiş zanneder. Hem bâzan tevehhüm ettiği bir şüphesi, îmâna zarar veren bir sek zanneder. Hem bâzan tasavvur ettiği bir şüphesi, tasdik-ı aklîye girmış bir şüphe zanneder. Hem bâzan bir emr-i küfrîde tefekkürü, küfür zanneder. Yâni dalâletin esbâbını anlamak suretinde kuvve-i müfakkirenin cevelânını ve tetkikâtını ve bîtarafane muhakemesini, hilâf-ı îmân zanneder. İşte telkinat-ı şeytaniyenin eseri olan şu zanlardan ürkerek: "Eyvah! Kalbim bozulmuş, itikadıma halel gelmiş" der. O hâller, galiben ihtiyarsız olduğundan, cüz-ü ihtiyâriyle islah edemediğinden yeise düşer. Bu yaranın merhemi şudur ki:

¹ "Dinde zorluk yoktur." Bu ifade, "Allah yolunda gereği gibi cihad edin. Sizi insanlar içinde bu emanete ehil bulup seçen O'dur. Din konusunda, Size hiçbir zorluk da yüklememi..." (Hac süresi, 22/78) âyeti ve "Din kolaylıktır." (Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28) gibi hadis-i şeriflerden çıkarılan fikhî bir kaidedir.

² Dinde zorluk yoktur.

³ Din kolaylıktır. (Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/69)

Tahayyül-ü küfür, küfür olmadığı gibi; tevehhüm-ü küfür dahi, küfür değildir. Tasavvur-u dalâlet dalâlet olmadığı gibi; tefekkür-ü dalâlet dahi, dalâlet değildir. Çünkü; hem tahayyül, hem tevehhüm, hem tasavvur, hem tefekkür; tasdik-ı akıldan ve iz’ân-ı kalbîden ayrırlar, başkadırlar. Onlar bir derece serbesttirler. Cüz-ü ihtiyâriyeyi pek dinlemiyorlar. Teklif-i dinî altına çok giremiyorlar. Tasdik ve iz’ân, öyle degiller. Bir mîzâna tabidirler. Hem tahayyül, tevehhüm, tasavvur, tefekkür, nasıl ki tasdik ve iz’ân degiller. Öyle de şüphe ve tereddüt sayılmazlar. Fakat eğer lüzumsuz tekrar ede ede müstakar bir hâle gelse, o vakt hakikî bir nevi şüphe, ondan tevellüd edebilir. Hem bî-tarafane muhakeme nâmîyla veya insaf namâna deyip, şîkk-ı muhalifi iltizam ede ede, tâ öyle bir hâle gelir ki, ihtiyarsız taraf-ı muhalifi iltizâm eder. Ona vâcîb olan hakkın iltizâmî kırılır. O da tehlikeye düşer. Hasmin veya şeytanın bir vekil-i fuzulîsi olacak bir hâlet, zihinde takarrûr eder.

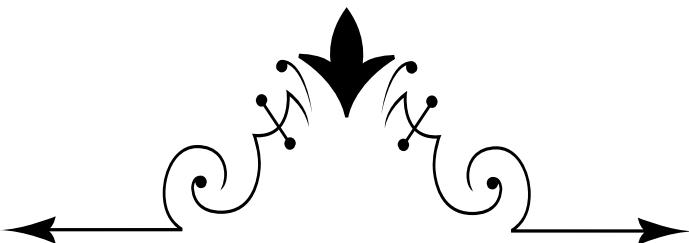
Şu nevi vesvesenin en mühimi budur ki: Vesveseli adam, imkân-ı zâtî ile imkân-ı zihniyi birbiriley iltibas eder. Yâni bir şeyi zâtında mümkün görse, o şeyi zihnen dahi mümkün ve aklen meşkûk tevehhüm eder. Hâlbuki ilm-i ke-lâmin kaideelerindendir ki: İmkân-ı zâtî ise, yakîn-î ilmiye münâfi değil ve zarû-ret-i zihniyeye ziddiyeti yoktur. Meselâ: Şu dakikada Karadeniz'in yere batması, zâtında mümkündür ve o imkân-ı zâtî ile muhtemeldir. Hâlbuki yakînen, o denizin yerinde olduğunu hükmediyoruz, şüphesiz biliyoruz ve o ihtimal-i imkânî ve o imkân-ı zâtî, bize şek vermez, bir şüphe getirmez, yakınımizi bozmaz. Meselâ: Şu güneş, zâtında mümkünki; bugün gurub etmesin veya yarın tulû' etmesin. Hâlbuki bu imkân yakınımize zarar vermez, şüphe getirmez. İşte bunun gibi, meselâ hakâik-i îmâniyeden olan hayat-ı dünyeviyenin gurubuna ve hayat-ı uhreviyenin tulûuna, imkân-ı zâtî cihetinde gelen vehimler, yakîn-i îmâniye zarar vermez. Hem ^{لَا عَبْرَةَ لِلْأَخْتِمَالِ الْغَنِيرِ التَّائِسِيِّ عَنْ دَلِيلٍ}¹ yâni: “*Bir delilden neşet etmeyen bir ihtimalin hiç ehemmiyeti yoktur.*” olan kaide-i meşhûre, hem usûlü'd-dîn, hem usûlu'l-fikhın kaide-i mukarreresindendir.

Eğer desen: “Bu derece müminlere muzır ve müz’ic olan vesvese, ne hikmete binaen bize belâ olmuş?”

Elcevap: İfrata varmamak, hem galebe calmamak şartıyla, asl-ı vesvese teyakkûza sebepptir, taharriye dâîdir, ciddiyete vesiledir. Lâkaydlığı atar, tehâ-vünü def'eder. Onun için Hakîm-i Mutlak, şu dâr-ı imtihanda, şu meydân-ı

¹ Bkz.: Mecelle s.24; el-Müceddidî, Kavâidü'l-fîkh s.105; Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiye ve istîlahât-ı fîkiyye kamusu* 1/279.

müsabakada bize bir kamçı-yi teşvik olarak, vesveseyi şeytanın eline vermiş. Beşerin başına vuruyor. Şayet ziyade incitse, Hakîm-i Rahîm'e şekva etmeli, ¹أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ demeli...

---

¹ Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah Teâlâ'ya siğınırmı.

Yirmi İkinci Söz

(İki Makam'dır.)

Birinci Makam

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَيُصْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ¹
وَتُلْكَ الْأَمْثَالُ نَصْرُبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ²

Bir zaman iki adam, bir havuzda yıkandılar. Fevkalâde bir tesir altında kendilerinden geçtiler. Gözlerini açtıkları vakit gördüler ki acîb bir âleme götürülmüşler. Öyle bir âlem ki; kemâl-i intizamından bir memleket hükmünde, belki bir şehir hükmünde, belki bir saray hükmündedir. Kemâl-i hayrettlerinden etraflarına baktılar, gördüler ki; bir cihette bakılsa azîm bir âlem görünüyor.. bir cihette bakılsa muntazam bir memleket.. bir cihette bakılsa mükemmeli bir şehir.. diğer bir cihette bakılsa gâyet muhteşem bir âlemi içine almış bir saraydır. Şu acâib âlemde gezerek seyran ettiler. Gördüler ki; bir kısım mahlûklar var, bir tarz ile konuşuyorlar. Fakat bunlar, onların dillerini bilmeyorlar. Yalnız işaretlerinden anlaşılıyor ki, mühim işler görüyorlar ve ehemmiyetli vazifeler yapıyorlar.

O iki adamdan birisi, arkasına dedi ki:

– Şu acîb âlemin elbette, bir müdebâbiri ve şu muntazam memleketin bir mâliki, şu mükemmel şehrin bir sahibi, şu musannâ sarayın bir ustası vardır. Biz çalışmalıyız, onu tanıyalıyız. Çünkü anlaşılıyor ki bizi buraya getiren odur. Onu tanımazsa kim, bize medet verecek? Dillerini bilmediğimiz ve onlar bizi

¹ “Düşünüp ders çıkarsınlar diye Allah insanlara böyle temsiller getirir.” (İbrahim sûresi, 14/25)

² “Bunlar birtakım misallerdir ki düşünüp istifade etmeleri için, biz onları insanlara anlatıyoruz.” (Haşîr sûresi, 59/21).

dinlemediğleri şu âciz mahlüklardan ne bekleyebiliriz? Hem koca bir âlemi bir memleket suretinde, bir şehir tarzında, bir saray şeklinde yapan ve baştan başa harika şeylelerle dolduran ve müzeyyenâtin envâıyla tezyin eden ve ibret-nümâ mucizâtlarla donatan bir zât, elbette bizden ve buraya gelenlerden bir istediği vardır. Onu tanımalıyız. Hem ne istediğini, bilmekliğimiz lâzımdır.

Öteki adam dedi:

– İnanmam! Böyle bahsettiğin gibi bir zât bulunsun ve bütün bu âlemi tek başıyla idare etsin.

Arkadaşı cevaben dedi ki:

– Bunu tanımadızsak, lâkayt kalsak, menfaati hiç yok; zararı olsa pek azîmdir. Eğer tanımamasına çalışsak, meşakkatî pek hafiftir, menfaati olursa pek azîmdir. Onun için ona karşı lâkayt kalmak, hiç kâr-ı akıl değildir.

O serseri adam dedi:

– Ben bütün rahatımı, keyfimi, O’nu düşünmemekte görüyorum. Hem böyle aklıma sıçışmayan şeylelerle uğraşmayacağım. Bütün bu işler, tesadüfi ve karmakarışık işlerdir, kendi kendine dönüyor. Benim neme lâzım!

Akıllı arkadaşı ona dedi:

– Senin bu temerrûdün beni de belki, çökârı da belâya atacaktr. Bir edepsizin yüzünden bazen olur ki, bir memleket harab olur.

Yine o serseri dönüp dedi ki:

– Ya katiyen bana isbat et ki; bu koca memleketin tek bir mâliki, tek bir sâniî vardır. Yahut bana ilışme!

Cevaben arkadaşı dedi:

– Madem inadin divanelik derecesine çıkışmış, o inadınla bizi ve belki memleketi bir kahra giriftar edeceksein, ben de sana “*On İki Burhan*” ile göstereceğim ki; bir saray gibi şu âlemin, bir şehir gibi şu memleketin, tek bir usûası vardır.. ve o usta, her şeyi idare eden yalnız odur, hiçbir cihette noksaniyeti yoktur. Bize görünmeyen o usta, bizi ve her şeyi görür ve sözlerini iştir. Bütün işleri mucize ve harikadır. Bütün bu gördüğümüz ve dillerini bilmediğimiz şu mahlûklar onun memurlarıdır.

Birinci Burhan

Gel, her tarafa bak, her şeye dikkat et! Bütün bu işler içinde gizli bir el işliyor. Çünkü bak, bir dirhem^{1(Hâsiye-1)} kadar kuvveti olmayan bir çekirdek kük-

¹ (Hâsiye-1) Ağaçları başlarında taşıyan çekirdeklere işaretettir.

çüklüğünde bir şey, binler batman yükü kaldırıyor. Zerre kadar şuuru^{1(Hâsiye-2)} olmayan, gâyet hakimâne işler görüyor. Demek bunlar kendi kendilerine işleyemiyorlar. Onları islettiren gizli bir kudret sahibi vardır. Eğer kendi başına olsa, bütün baştan başa bu gördüğümüz memlekette her iş, mucize; her şey, mucizekâr bir harika olmak lâzım gelir. Bu ise bir safsatadır.

İkinci Burhan

Gel, bütün bu ovaları, bu meydanları, bu menzilleri süslendiren şeyler üstünde dikkat et. Her birisinde o gizli zâtta haber veren işler var. Âdetâ her biri birer turra, birer sikke gibi o gaybî zâtta haber veriyorlar. İşte gözünün önünde, bak; bir dirhem pamuktan^{2(Hâsiye-3)} ne yapıyor. Bak, kaç top çuha ve patiska ve çiçekli kumaş çıktı. Bak, ondan ne kadar şekerlemeler, yuvarlak tatlı köfteler yapılıyor ki; bizim gibi binler adam giyse ve yese kâfi gelir. Hem de bak; bu demiri, toprağı, suyu, kömürü, bakırı, gümüşü, altını gaybî avucuna aldı, bir et parçası^{3(Hâsiye-4)} yaptı. Bak, gör!..

İşte ey akılsız adam! Bu işler öyle bir zâta mahsustur ki; bütün bu memleket, bütün eczasiyla onun mucize-i kuvveti altında duruyor, her arzusuna râm oluyor.

Üçüncü Burhan

Gel, bu müteharrik antika^{4(Hâsiye-5)} sanatlarına bak! Her birisi öyle bir tarzda yapılmış, âdetâ bu koca sarayın bir küçük nühasıdır. Bütün bu sarayda ne varsa, o küçükük müteharrik makinelerde bulunuyor. Hiç mümkün müdür ki; bu sarayın ustasından başka birisi gelip bu acîb sarayı küçük bir makinede dercetsin! Hem hiç mümkün müdür ki; bir kutu kadar bir makine bütün bir âlemi içine aldığı hâlde, tesadüfî veyahut abes bir iş içinde bulunsun!

¹ (Hâsiye-2) Kendi kendine yükselmeyen ve meyvelerin sıkletine dayanmayan üzüm çubukları gibi nâzenin nebâtâtin, başka ağaçlara latîf eller atıp sarmalarına ve onlara yüklenmeyeşirettir.

² (Hâsiye-3) Tohumla işaretettir. Meselâ: Zerre gibi bir afyon büzrü, bir dirhem gibi bir zerdeli nevâti, bir kavun çekirdeği, nasıl çuhadan daha güzel dokunmuş yapraklar, patiskadan daha beyaz ve sarı çiçekler, şekerlemeden daha tatlı ve köftelerden ve konserve kutularından daha latîf, daha leziz, daha şirin meyveleri hazine-i rahmetten getiriyorlar, bize takdim ediyorlar.

³ (Hâsiye-4) Unurlardan cism-i hayvanîyi halk ve nufseden zîhayatı icad etmeye işaretettir.

⁴ (Hâsiye-5) Hayvanlara ve insanlara işaretettir. Zira hayvan, şu âlemîn küçük bir fihristesi ve mahiyet-i insaniye, şu kâinatın bir misâl-i müsağacı olduğundan; âdetâ âlemde ne varsa, insanda numunesi vardır.

Demek bütün gözün gördüğü ne kadar antika makineler var, o gizli Zât'ın birer sikkesi hükmündedirler. Belki birer dellâl, birer ilânnâme hükmündedirler. Lisân-ı hâlleriley derler ki: "Biz öyle bir zâtın sanatıyız ki; bütün bu âlemimizi, bizi yaptığı ve sühûletle îcad ettiği gibi kolaylıkla yapabilir bir zâttır."

Dördüncü Burhan

Ey muannit arkadaş! Gel, sana daha acîbini göstereceğim. Bak, bu memlekette bütün bu işler, bu şeyler değişti, değişiyor, bir hâlette durmuyor. Dikkat et ki; bu gördüğümüz câmid cisimler, hissiz kutular birer hâkim-i mutlak suretini aldılar. Âdetâ her bir şey, bütün eşyaya hükmediyor. İşte bu yanımızdaki bu makineye bak,^{1(Hâşıye-6)} güya emrediyor. İşte onun tezyinâtına ve işlemesine lâzım levâzîmât ve maddeler, uzak yerlerden koşup geliyorlar. İşte oraya bak! O şuursuz cisim,^{2(Hâşıye-7)} güya bir işaret ediyor; en büyük bir cismi, kendine hizmetkâr ediyor, kendi işlerinde çalıştırıyor. Daha başka şeyleri bunlara kıyas et. Âdetâ her bir şey, bütün bu âlemdeki hilkatları musahhar ediyor.

Eğer o gizli zâtı kabûl etmezsen, bütün bu memleketteki taşında, toprağında, hayvanında, insana benzer mahlûklarda o zâtın bütün hünerlerini, sanatlarını, kemâlâtlarını, birer birer o şeylere vereceksin. İşte, aklın uzak gördüğü bir tek mu'ciz-nûmâ zâtın bedeline, milyarlar onun gibi mu'ciz-nûmâ, hem birbirine zıt, hem birbirine misil, hem birbiri içinde bulunsun; bu intizam bozulmasın, ortalığı karıştırmاسınلار. Hâlbuki bu koca memlekette iki parmak karışsa, karıştırır. Çünkü bir köyde iki müdür, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki padişah bulunsa, karıştırır. Nerede kaldı, hadsiz hâkim-i mutlak beraber bulunsun!

Besinci Burhan

Ey vesveseli arkadaş! Gel, bu azîm sarayın nakkışlarına dikkat et ve bütün bu şehrin zînetlerine bak ve bütün bu memlekettin tanzimatını gör ve bütün bu âlemin sanatlarını tefekkür et! İşte bak, eğer nihâyet siz mucizeleri ve hünerleri

¹ (Hâşıye-6) Makine, meyvedâr ağaçlara işaretir. Çünkü yüzey tezgâhları, fabrikaları incecik dallarında taşıyor gibi; hayret-nûmâ yaprakları, çiçekleri, meyveleri dokuyor, süslendiriyor, pişiriyor, bizlere uzatıyor. Hâlbuki çam ve katran gibi muhteşem ağaçlar, kuru bir taştan tezgâhimizi atmış, çalışıp duruyorlar.

² (Hâşıye-7) Hububata, tohumlara, sineklerin tohumcuklarına işaretir. Meselâ bir sinek bir kara ağaçın yaprağında yumurtasını bırakır. Birden o koca kara ağaç, yapraklarını o yumurtalara bir rahm-i mâder, bir beşik, bal gibi bir gıda ile dolu bir mahzene çeviriyor. Âdetâ o meyvesiz ağaç, o surette zîruh meyveler veriyor.

olan gizli bir zâtin kalemi işlemeye bu nakişları sâir şuursuz sebeplere, kör te-sadüfe, sağır tabiata verilse; o vakit ya bu memleketin her bir taşı, her bir otu, öyle mu’ciz-nümâ nakkâş, öyle bir hârikulâde kâtip olması lâzım gelir ki; bir harfte bin kitabı yazabilisin, bir nakişta milyonlar sanatı dercedebilsin. Çünkü bak bu taşlardaki nakşa;^{1(Hâşıye-8)} her birisinde bütün sarayın nakişları var, bütün şehrîn tanzimat kanunları var, bütün memleketin teşkilât programları var. Demek bu nakişları yapmak, bütün memleketi yapmak kadar harikadır. Öyle ise her bir nakiş, her bir sanat o gizli zâtin bir ilânnamesidir, bir hâtemidir.

Madem bir harf, kâtibini göstermeksiz olmaz; sanatlı bir nakiş, nakkâşını bildirmemek olmaz! Nasıl olur ki bir harfte koca bir kitabı yazan, bir nakişta bin nakşî nakşeden nakkâş, kendi kitabıyla ve nakşıyla bilinmesin!..

Altıncı Burhan

Gel, bu geniş ovaya çıkacağiz.^{2(Hâşıye-9)} İşte o ova içinde yüksek bir dağ var. Üstüne çıkacağiz, ta bütün etrafi görülsün. Hem her şeyi yakınlaştıracak güzel dûrbünleri de beraber alacağız. Çünkü bu acîb memlekette acîb işler oluyor. Her saatte hiç aklımıza gelmeyen işler oluyor. İşte bak! Bu dağlar ve ovalar ve şehirler, birden değişiyor. Hem nasıl değişiyor! Öyle bir tarzda ki milyonlarla birbiri içinde işler gâyet muntazam surette değişiyor. Âdetâ milyonlar mütenevvî kumaşlar birbiri içinde beraber dokunuyor gibi pek acîb tâhvvülât oluyor. Bak, o kadar ünsiyet ettiğimiz ve tanıdığımız çiçekli-miçekli şeyler kayboldular. Muntazaman yerlerine ve mahiyetçe onlara benzer, fakat suretce ayrı, başlarını geldiler. Âdetâ şu ova, dağlar, birer sayfa; yüz binlerle, ayrı ayrı kitaplar içinde yazılıyor. Hem hatasız, noksansız olarak yazılıyor. İşte bu işler, yüz derece muhâldir ki kendi kendine olsun. Evet nihâyet derecede sanatlı, dikkatli şu işler, kendi kendine olmak bin derece muhâldir ki; kendi-lerinden ziyade, sanatkârlarını gösteriyorlar. Hem bunları işleyici öyle mu’ciz-nümâ bir zâttır ki; hiçbir iş, ona ağır gelmez. Bin kitap yazmak, bir harf kadar ona kolay gelir.

1 (Hâşıye-8) Secere-i hilkatin meyvesi olan insana ve kendi ağacının programını ve fihristesini taşıyan meyveye işaretettir. Zira kalem-i kudret, âlemin kitab-ı kebîrinden ne yazmış ise icmâlini mahiyet-i insaniyede yazmıştır. Kalem-i kader, dağ gibi bir ağaçta ne yazmış ise tırnak gibi meyvesinde dahi dercetmiştir.

2 (Hâşıye-9) Bahar ve yaz mevsiminde zeminin yüzüne işaretettir. Zira yüz binler muhtelif mahlûkatin tâfîeleri, birbiri içinde beraber îcad edilir, rûy-u zemînde yazılır. Galatsız, kusursuz, kemâl-i intizamla değiştirilir. Binler sofra-yı Rahmân açılır, kaldırılır, taze taze gelir. Her bir ağaç, birer tablaci; her bir bostan, birer kazan hükmüne geçer.

Bununla beraber her tarafa bak ki, hem öyle bir hikmetle her şeyi yerli yerine koyuyor ve öyle mükrimâne herkese lâyik oldukları lütufları yapıyor. Hem öyle ihsan-perverâne umumî perdeler ve kapılar açıyor ki herkesin arzularını tatmin ediyor. Hem öyle sehâvet-perverâne sofralar kuruyor ki bütün bu memleketin halklarına, hayvanlarına, her bir tâifesine has ve lâyik, belki her bir ferdine mahsus ismiyle ve resmiyle bir tabla-yı nimet veriliyor. İşte dünyada bundan muhâl bir şey var mı ki; bu gördüğümüz işler içinde tesadüfi işler bulunsun veya abes ve faydasız olsun veya müteaddit eller karışın veya ustası her şeye muktedir olmasın veya her şey ona musahhar olmasın! İşte ey arkadaş! Haddin varsa buna karşı bir bahane bul!

Yedinci Burhan

Ey arkadaş gel! Şimdi bu cüz'iyati bırakıp, saray şeklindeki bu acîb âlem'in eczalarının birbirine karşı olan vaziyetlerine dikkat edeceğiz. İşte bak! Bu âlemde o derece intizam ile külli işler yapılıyor ve umumî inkilâblar oluyor ki; âdeten bütün bu saraydaki mevcut taşlar, topraklar, ağaçlar, her bir şey, birer fâil-i muhtar gibi bütün bu âlemnin nizâmât-ı külliyesini gözetip, ona göre tevfik-i hareket ediyor. Birbirinden en uzak şeyler, birbirinin imdadına koşuyor. İşte bak! Gâipten acîb bir kafile^{1(Hâsiye-10)} çırıp geliyor. Merkepleri ağaçlara, nebatlara, dağlara benzerler. Başlarında birer tabla-yı erzak taşıyorlar. İşte bak! Bu tarafta bekleyen muhtelif hayvanâtın erzaklarını getiriyorlar.

Hem de bak: Bu kubbede o azîm elektrik lâmbası^{2(Hâsiye-11)} onlara ışık verdiği gibi bütün taamlarını öyle güzel pişiriyor; yalnız, pişirilecek taamlar bir dest-i gaybî tarafından birer ipe takılıp^{3(Hâsiye-12)} ona karşı tutuluyor. Bu tarafa da bak! Bu bîcâre zayıf, nahif, kuvvetsiz hayvancıklar nasıl onların başı önünde, latîf gıda ile dolu iki tulumbacık^{4(Hâsiye-13)} takılmış, iki çesme gibi; yalnız o kuvvetsiz mahlûk, onu ağızına yapıştırması kâfidir.

Elhâsil: Bütün bu âlemin bütün eşyası, birbirine bakar gibi birbirine yardım eder. Birbirini görür gibi birbirine el-ele verir. Birbirinin işini tekmil için birbirine omuz-omuza veriyor. Bel-bele verip beraber çalışıyorlar. Her şeyi buna kıyas et, tâdat ile bitmez...

1 (Hâsiye-10) Umum hayvanâtın erzakını taşıyan, nebatât ve eşcar kafileleridir.

2 (Hâsiye-11) O azîm elektrik lâmbası, güneşe işaretir.

3 (Hâsiye-12) İp ve ipe takılan taam ise ağaçın ince dalları ve leziz meyveleridir.

4 (Hâsiye-13) İki tulumbacık ise vâlidelerin memelerine işaretir.

İşte bütün bu hâller, iki kere iki dört eder derecesinde kat'î gösterir ki; şu saray-ı acîbin ustasına, yani şu garib âlemin sahibine her şey musahhardır. Her şey onun hesabına çalışır. Her şey ona bir emirber nefer hükmündedir. Her şey onun kuvvetyle döner. Her şey onun emriyle hareket eder. Her şey onun hikmetyle tanzim olur. Her şey onun keremiyle muâvenet eder. Her şey onun merhametiyle başkasının imdadına koşar, yani koşturulur. Ey arkadaş! Haddin varsa buna karşı bir söz söyle!

Sekizinci Burhan

Gel, ey nefsim gibi kendini âkıl zanneden akılsız arkadaş! Şu saray-ı muhteşemin sahibini tanımak istemiyorsun. Hâlbuki her şey onu gösteriyor, ona işaret ediyor, ona şehâdet ediyor. Bütün bu şeylerin şehâdetini nasıl tekzip ediyorsun? Öyle ise bu sarayı da inkâr et ve “âlem yok, memleket yok” de ve kendini de inkâr et, ortadan çıkış. Yahut aklını başına al, beni dinle!

İşte bak: Şu saray içinde bulunan ve memleketi ihata eden yeknesak unsurlar, mâdenler var.¹(Hâsiye-14) Âdetâ memleketten çıkan her şey, o maddelerden yapılıyor. Demek o maddeler kimin mülkü ise, bütün ondan yapılan şeyler de onundur. Tarla kimin ise, mahsulat da onundur. Deniz kimin ise, içindenekiler de onundur. Hem bak, bu dokunan şeyler, bu nescolunan münakkış kumaşlar, bir tek maddeden yapılıyor. O maddeyi getiren, ihmâz eden ve ip hâline getiren; elbette, bilbedâhe birdir. Çünkü o iş, iştirak kabûl etmez. Öyle ise bütün nescolunan sanatlı şeyler, ona mahsustur. Hem de bak; bu dokunan, yapılan şeylerin her bir cinsi bütün memleketin her tarafında bulunuyor; bütün ebnâ-yı cinsleriyle öyle intîşar etmiş, beraber olarak birbiri içinde, bir tarzda, bir anda yapılıyor, nescediliyor. Demek bir tek zâtın işidir, bir tek emirle hareket ediyor. Yoksa böyle bir anda, bir tarzda, bir keyfiyette, bir heyette ittifak ve muvâfakat, muhâldir. Öyle ise bu sanatlı şeylerin her birisi, o gizli zâtın bir ilânnâmesi hükmünde onu gösteriyor.

Güya her bir çiçekli kumaş, her bir sanatlı makine, her bir tatlı lokma, o mu’ciz-nûmâ zâtın birer sikkesi, birer hâtemi, birer nişanı, birer turrası hükmünde lisân-ı hâl ile her birisi der: “Ben kimin sanatıyorum, bulunduğu sandıklar ve dükkânlar da onun mülküdür.”

¹ (Hâsiye-14) Unsurlar, madenler ise pek çok muntazam vazifeleri bulunan ve izn-i rabbânî ile her muhtacın imdadına koşan ve emr-i ilâhî ile her bir yere giren, medet veren ve hayatın levâzîmâtını yetiştiren ve zîhayati emziren ve masnûât-ı ilâhiyenin nescine, nakşına menşe ve müvellid ve besik olan hava, su, ziya, toprak unsurlarına işarettilir.

Ve her bir nakış der: "Beni kim dokudu ise bulunduğum top da onun dokumasıdır." Her bir tatlı lokma der: "Beni kim yapıyor, pişiriyorsa bulunduğum kazan dahi onundur."

Her bir makine der: "Beni kim yapmış ise memlekette intișar eden bütün emsâlimi de o yapıyor ve bütün memleketin her tarafında bizi yetiştiren, odur. Demek memleketin mâliki de odur. Öyle ise bütün bu memlekete, bu saraya mâlik kimse, o bize mâlik olabilir."

Meselâ: Nasıl mîriye mahsus tek bir palaska veya hâl bir tek düğmeye mâlik olmak için onları yapan bütün fabrikalara mâlik olmak lâzımdır ki onlara hakîkî mâlik olsun. Yoksa o boşboğaz başıbozuktan "mîrî malîdir" diye elinden alınıp tecziye edilir.

Elhâsil: Nasıl bu memleketin anâsırı, memlekete muhit birer maddedir. Onların mâliki de bütün memlekete mâlik bir tek zât olabilir; öyle de bütün memlekette intișar eden sanatlar, birbirine benzendiği ve bir tek sikke izhar etmekleri için, bütün memlekêt yüzünde intișar eden masnûlar, her bir şeye hükmeden tek bir zâtın sanatları olduğunu gösteriyorlar.

İşte ey arkadaş! Madem şu memlekette, yani şu saray-ı muhteşemde bir birlik alâmeti vardır, bir vahdet sikkesi var. Çünkü bir kısım şeyler, bir iken ihatası var. Bir kısım, müteaddit ise -fakat birbirine benzendiği ve her tarafta bulunduğu için- bir vahdet-i nev'iye gösteriyor. Vahdet ise bir vâhidi gösterir. Demek ustası da, mâliki de, sahibi de, sâniî de bir olmak lâzım gelir.

Bununla beraber sen buna dikkat et ki bir perde-i gaybdan kalınca bir ip çıkıyor.^{1(Hâsiye-15)} Bak, sonra binler ipler ondan uzanmış. Her bir ipin başına bak; birer elmas, birer nişan, birer ihsan, birer hediye takılmış. Herkese göre birer hediye veriyor. Acaba bilir misin ki böyle garib bir gayb perdesinden, böyle acîb ihsânâti, hedâyâyı şu mahlûklara uzatan zâtı tanımadı, ona teşekkür etmemek, ne kadar divanece bir harekettir? Çünkü onu tanımadı, bilmedi, diyeceksin ki: "Bu ipler uçlarındaki elmasları, sâir hediyeleri kendileri yapıyorlar, veriyorlar." O vakit her ipe, bir padişahlık manasını vermek lâzım gelir. Hâlbuki gözümüzün önünde bir dest-i gaybî, o ipleri dahi yapıp o hedâyâyı onlara takıyor. Demek bütün bu sarayda her şey, kendi nefesinden ziyade o mu'ciz-nûmâ zâtı gösteriyor. Onu tanımadı, bütün bu şeyleri inkâr etmekle hayvandan yüz derece aşağı düşeceksin.

1 (Hâsiye-15) Kalınca bir ip, meyvedâr ağaca.. binler ipler ise, dallarına.. ve ipler başındaki elmas, nişan, ihsan, hediyeler ise çiçeklerin aksamına ve meyvelerin envâsına işarettir.

Dokuzuncu Burhan

Gel, ey muhakemesiz arkadaş! Sen şu sarayın sahibini tanıtmıyorsun ve tanımak da istemiyorsun. Çünkü istib’ad ediyorsun. O’nun acıb sanatlarını ve hâlâtını, akla sığıştıramadığından inkâra sapıyorsun. Hâlbuki asıl istib’ad, asıl müşkûlât ve hakikî suûbetler ve dehşetli kûlfetler, onu tanıtmamaktadır. Çünkü O’nu tanışak, bütün bu saray, bu âlem bir tek şey gibi kolay gelir, rahat olur, bu ortadaki ucuzluk ve mebzûliyete medar olur. Eğer tanımazsak ve o olmazsa, o vakit her bir şey, bütün bu saray kadar müşkûlâtlı olur. Çünkü her şey bu saray kadar sanatıdır. O vakit ne ucuzluk ve ne de mebzûliyet kalır. Belki bu gördüğümüz şeylerin birisi, değil elimize, hiç kimsenin eline geçmezdi. Sen, yalnız şu ipe takılan tatlı konserve kutusuna bak.^{1(Hâsiye-16)} Eğer onun gizli matbâha-yı mu’ciz-nümâsına从く出ぬまに idi, şimdi kırk para ile aldığımız hâlde, yüz liraya alamazdık.

Evet bütün istib’ad, müşkûlât, suûbet, helâket belki muhâliyet, onu tanıtmamaktadır. Çünkü nasıl bir ağaca bir kökte, bir kanunla, bir merkezde hayatı veriliyor. Binler meyvelerin teşekkülü, bir meyve gibi sühûlet peyda eder. Eğer o ağaçın meyveleri, ayrı ayrı merkeze ve köke, ayrı ayrı kanunla rapte-dilse her bir meyve bütün ağaç kadar müşkûlâtlı olur. Hem nasıl bütün ordunun teçhizatı bir merkezde, bir kanunda, bir fabrikadan çıksa kemmiyetçe bir neferin teçhizatı kadar kolaylaşır. Eğer her bir neferin ayrı ayrı yerlerde teçhizatı yapılsa, alınsa; her bir neferin teçhizatı için, bütün ordunun teçhizatına lâzım fabrikalar bulunması lâzımdır.

Aynen bu iki misal gibi; şu muntazam sarayda, şu mükemmel şehirde, şu müterakkî memlekette, şu muhteşem âlemdede, bütün bu şeylerin içadı, bir tek zâta verildiği vakit, o kadar kolay olur, o kadar hiffet peyda eder ki gördüğümüz nihâyetsiz ucuzluğa ve mebzûliyete sehâvete sebebiyet verir. Yoksa her şey o kadar pahalı, o kadar müşkûlâtlı olacak ki dünya verilse birisi elde edilemez...

Onuncu Burhan

Gel, ey bir parça insafa gelmiş arkadaş! On beş gündür^{2(Hâsiye-17)} biz buradayız. Eğer şu âlemin nizamlarını bilmezsek, padişahını tanıtmazsak cezaya müstehak oluruz. Özümüz kalmadı. Zira on beş gün (güya bize mühlet veril-

¹ (Hâsiye-16) Konserve kutusu, kudret konserveleri olan kavun, karpuz, nar; süt kutusu hindistan cevizi gibi rahmet hediyelerine işaretettir.

² (Hâsiye-17) On beş gün, sinn-i teklif olan on beş seneye işaretettir.

miş gibi) bize ilişmiyorlar. Elbette, biz başıboş değiliz. Bu derece nazik, sanatlı, mızanlı, letâfetli, ibretli masnûlar içinde hayvan gibi gezip bozamayız, bize bozdurmazlar. Şu memleketin haşmetli mâlikinin elbette, cezası da dehşetlidir. O zât ne kadar kudretli, haşmetli bir zât olduğunu şununla anlayınız ki; şu koca âlemi, bir saray gibi tanzim ediyor, bir dolap gibi çeviriyor. Şu büyük memleketi, bir hâne gibi hiçbir şey noksan bırakmayarak idare ediyor.

İşte bak, vakit-bevakit bir kabı doldurup boşaltmak gibi şu sarayı, şu memleketi, şu şehri kemâl-i intizamla doldurup, kemâl-i hikmetle boşaltırıyor. Bir sofrayı kaldırıp indirmek gibi koca memleketi baştan başa, çeşit çeşit sofralar,¹(Hâsiye-18) bir dest-i gaybî tarafından kaldırır, indirir tarzında mütenevî yemekleri sıra ile getirip yedirir. Onu kaldırıp başkasını getirir. Sen de görüyorsun ve aklın varsa anlarsın ki o dehşetli haşmet içinde hadsiz sehâvetli bir kerem var.

Hem de bak ki; o gaybî zâtın saltanatına, birligine bütün bu şeyler şehâdet ettiği gibi; öyle de kafile kafile arkasından gelip geçen, o hakikî, perde perde arkasından açılıp kapanan bu inkılâblar, bu tahavvülâtlar, o zâtın devamına, bekâsına şehâdet eder. Çünkü zeval bulan eşya ile beraber esbapları dahi kayboluyor. Hâlbuki onların arkasından onlara isnad ettiğimiz şeyler, tekrar oluyor. Demek o eserler onların değilmiş, belki zevsiz birinin eserleri imiş. Nasıl ki bir ırmağın kabarcıkları gidiyor, arkasından gelen kabarcıklar, gidenler gibi parladığından anlaşılıyor ki; onları parlattıran, dâimî ve yüksek bir ışık sahibidir. Öyle de bu işlerin süratle değişmesi, arkalarından gelenlerin aynı renk alması gösteriyor ki; zevsiz, dâimî bir tek zâtın cilveleridir, nakışlarıdır, aynalarıdır, sanatlarıdır...

On Birinci Burhan

Gel ey arkadaş! Şimdi sana geçmiş olan on burhan kuvvetinde katî bir burhan daha göstereceğim. Gel, bir gemiye bineceğiz,²(Hâsiye-19) şu uzakta bir cezire var, oraya gideceğiz. Çünkü bu tılsımlı âlemin anahtarları orada olacak.

¹ (Hâsiye-18) Sofralar ise yazda zeminin yüzüne işaretter ki; üzer, taze taze ve ayrı ayrı olarak matbâha-yı rahmetten çikan rahmânî sofralar serilir, değiştirler. Her bir bostan, bir kazan; her bir ağaç, bir tablacıdır.

² (Hâsiye-19) Gemi, tarihe ve cezire ise asr-ı saadete işaretter. Şu asrın zulümâtlı sahilinde, mimâsiz medeniyetin giydirdiği libastan soyunup, zamanın denizine girip, tarih ve siyer sefinesine binip, asr-ı saadet ceziresine ve Cezîretü'l-Arab meydanına çıkıp, Fahr-i Âlem'i (*aleyhî salâtü vesselâlâm*) iş başında ziyaret etmekle biliriz ki o Zât, o kadar parlak bir burhân-ı tevhididir ki zeminin baştan başa yüzünü ve zamanın geçmiş ve gelecek iki yüzünü ışıklandırmış, küfür ve dalâlet zulümâtını dağıtmıştır.

Hem, herkes o cezireye bakıyor, oradan bir şeyler bekliyor, oradan emir alıyorlar. İşte bak, gidiyoruz. Şimdi şu cezireye çıktıktı. Bak, pek büyük bir içtima var. Şu memleketin bütün büyükleri buraya toplanmış gibi mühim ihtifal görünüyor. İyi dikkat et! Bu cemiyet-i azîmenin bir reisi var. Gel daha yakın gideceğiz. O reisi tanıyalıyız. İşte bak! ne kadar parlak ve binden^{1(Hâsiye-20)} ziyade nişanları var. Ne kadar kuvvetli söylüyor. Ne kadar tatlı bir sohbet ediyor. Şu on beş gün zarfında bunların dediklerini ben bir parça öğrendim. Sen de benden öğren. Bak o zât, şu memleketin mu'ciz-nûmâ sultanından bahsediyor. O sultan-ı zîşan, beni sizlere gönderdiğini söylüyor. Bak, öyle harikalar gösteriyor, şüphe bırakmıyor ki; bu zât, o padişahın bir memur-u mahsusudur.

Sen dikkat et ki, bu zâtın söylediği sözü, değil yalnız şu ceziredeki mahluklar dinliyorlar, belki hârikulâde suretinde bütün memlekete ışittiriyor. Çünkü uzaktan uzağa herkes, buradaki nutkunu işitmeye çalışıyor. Değil yalnız insanlar dinliyor, belki hayvanlar² da hatta bak dağları³ da onun getirdiği emirlerini dinliyorlar ki yerlerinden kimildanıyorlar. Şu ağaçlar, işaret ettiği yere gidiyorlar.⁴ Nerede istese su çıkarıyor.⁵ Hatta parmağını da bir âb-ı kevser memesi gibi yapar,⁶ ondan âb-ı hayat içriyor. Bak, şu sarayın kubbe-i âlî-sinde mühim lâmba,^{7(Hâsiye-21)} onun işaretiley, bir iken ikileşiyor.⁸ Demek, bu

¹ (Hâsiye-20) Bin nişan ise ehl-i tahkik yanında bine bâliğ olan mucizât-ı Ahmedîye'dir (*aleyhîs-salâtû vesselâm*).

² Meselâ etrafına kimseyi yaklaştırmayan huysuz bir devenin, Peygamber Efendimiz (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*) çağrıldığından hemen itaat ettiğine dair bkz.: Dârimî, *mukaddime* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/310; İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/316.

³ Meselâ Peygamber Efendimiz (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*), sahabilerle beraber Uhud Dağı'ndağ sarsılıp, Efendimiz'in emri üzerine sakınışlığıne dair bkz.: Buhârî, *fezâ'ilü ashâb* 5, 7; Tirmîzî, *menâkîb* 18; Ebû Dâvûd, *sünnet* 8. Aynı hâdise Hira Dağı'ndağen de gerçekleşmiştir. Bkz.: Müslim, *fezâ'ilü's-sâhâb* 50; Tirmîzî, *menâkîb* 18.

⁴ Meselâ Peygamber Efendimiz'in (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*) bir ağaç nübütvette şehâdet etmesi için çağrıldığından geldiği, "Git!" deyince de gittiğine dair bkz.: el-Hâkim, *el-Müstredrek* 4/190; Ebû Nuaym, *Delâ'ilü'n-nübûve* s.390; İbni Asâkir, *Târîhu Dimâsk* 4/365. Ayrıca Mescid-i Nebevi'de Resûl-i Ekrem'in (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*) hutbe okurken dayandığı direğin minber-i şerif yapıldıktan sonra devenin ağlaması gibi ses çıkardığına dair bkz.: Tirmîzî, *cum'a* 10, *menâkîb* 6; İbni Mâce, *ikâme* 199; Dârimî, *mukaddime* 6.

⁵ Meselâ Efendimiz (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*), suyu tükenen Bi'r-i Kubâ kuyusuna abdest aldığı suyu dökmuş sonra da dua etmiş; ondan sonra o kuyunun suyu hiç kesilmemiştir. (Bkz.: el-Beyhâkî, *Delâ'ilü'n-nübûve* 6/136; Kadi İyâk, *es-Şîfâ* 1/331 İbni Kesîr, *el-Bidâye* 6/101).

⁶ Meselâ Peygamber Efendimiz'in (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*) parmaklarından su akıp bundan üç yüz kişinin abdest aldığına dair bkz.: Buhârî, *menâkîb* 25; Müslim, *fezâ'il* 6, 7.

⁷ (Hâsiye-21) Mühim lâmba kamerdir ki onun işaretiley iki parça olmuş. Yani Mevlânâ Câmi'nin dediği gibi: "Hiç yazı yazmayan o ümmî Zât, parmak kalemiyle sayfa-yı semâvide bir elif yazmış; bir kirki, iki elli yapmış." Yani şaktan evvel, kirk olan mime benzer; şaktan sonra iki hilâl oldu, elliden ibaret olan iki nuna benzetti.

⁸ Bkz.: Kamer süresi, 54/1-2; Buhârî, *menâkîb* 27; Müslim, *münâfîkin* 46, 47.

memleket bütün mevcudâtiyla onun memuriyetini tanıyor. Onu “gaybî bir zât-ı mu’ciz-nümânın en has ve doğru bir tercümanıdır, bir dellâl-ı sultanatı ve tilsiminin keşşâfi ve evâmirinin tebliğine emin bir elçisi” olduğunu biliyor gibi onu dinleyip itaat ediyorlar. İşte, bu zâtın her söyledişi sözü, etrafındaki bütün aklı başında olanlar: “Evet, evet, doğrudur!” derler, tasdik ederler. Belki şu memlekette dağlar, ağaçlar, bütün memleketleri ışıklandıran büyük nur lâmbası,^{1(Hâşıye-22)} o zâtın işaret ve emirlerine baş eğmesiyle: “Evet, evet, her dediğin doğrudur!” derler.

İşte ey sersem arkadaş! Şu padişahın hazine-i hâssasına mahsus bin nişan taşıyan şu nuranî ve muhteşem ve pek ciddî zâtın bütün kuvvetiyle, bütün memleketin ileri gelenlerinin taht-ı tasdikinde bahsettiği bir zât-ı mu’ciz-nümâda ve zikrettiği evsafında ve tebliğ ettiği evâmirinde, hiçbir vecihle hilâf ve hile bulunabilir mi? Bunda hilâf-ı hakikat kabilse şu sarayı, şu lâmbaları, şu cemâati; hem vücûdlarını, hem hakikatlerini tekzip etmek lâzım gelir. Eğer haddin varsa buna karşı itiraz parmağını uzat! Gör, nasıl parmağın, burhan kuvvetiyle kırılıp, senin gözüne sokulacak!..

On İkinci Burhan

Gel, ey bir parça aklı başına gelen birâder! Bütün on bir burhan kuvvetinde bir burhan daha göstereceğim. İşte bak! Yukarıdan inen ve herkes ona hayretinden veya hürmetinden kemâl-i dikkatle bakan, şu nuranî fermana^{2(Hâşıye-23)} bak. O bin nişanlı zât, onun yanına durmuş, O fermanın meâlini umuma beyan ediyor. İşte şu fermanın üslûpleri, öyle bir tarzda parlıyor ki herkesin nazar-ı istihsanını celbediyor ve öyle ciddî, ehemmiyetli meseleleri zikrediyor ki herkes kulak vermeye mecbur oluyor. Çünkü bütün bu memleketi idare eden ve bu sarayı yapan ve bu acâibi izhar eden zâtın şuûnâtını, efâlini, evâmirini, evsafini birer birer beyan ediyor. O fermanın heyet-i umumiyesinde bir turra-yı âzam olduğu gibi; bak, her bir satırında, her bir cümlesiinde taklid edilmez bir turra olduğu misillü, ifade ettiği manalar, hakikatler, emirler, hikmetler üzerinde dahi o zâta mahsus birer mânevî hâtem hükmünde ona has bir tarz görünüyor.

¹ (Hâşıye-22) Büyük bir nur lâmbası güneştir ki arzin şarktan geri dönmesiyle yeniden güneşin görünmesi, kucağında Peygamber'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) yamasıyla ikindi namazını kılmanın İmam Ali (*radîyalâhî anh*) o mucizeye binaen ikindi namazını edâen kılmış.^{*1}

^{*1} Bkz.: et-Taberânî, *Mu’cemü'l-eusat* 4/224; el-Beyhakî, *Delâlü'n-nübûvve* 2/404; Kadî Iyâz, *es-Sîfâ* 1/284-285.

² (Hâşıye-23) Nuranî ferman, Kur'ân'a ve üstündeki turra ise i'câzina işaretettir.

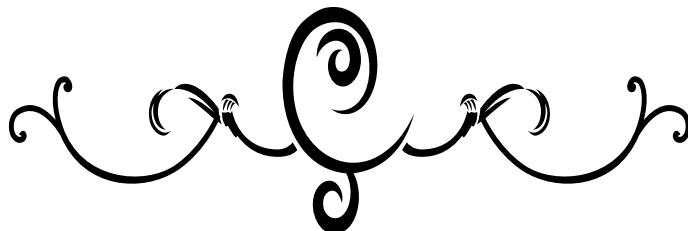
Elhâsîl: O ferman-ı âzam, güneş gibi o zât-ı âzamı gösterir, kör olmayan görür...

İşte ey arkadaş! Aklın başına gelmiş ise bu kadar kâfi... Eğer bir sözün varsa, şimdi söyle!

O inatçı adam cevaben dedi ki: “Ben, senin bu burhanlarına karşı yalnız derim: Elhamdülillâh inandım. Hem güneş gibi parlak ve gündüz gibi aydın bir tarzda inandım ki; şu memleketin tek bir Mâlik-i Zulkemâl’i, şu âlemin tek bir Sahib-i Zülcelâl’i, şu sarayın tek bir Sâni-i Zülcemâl’i bulunduğu kabul ettim. Allah senden razı olsun ki beni eski inadımdan ve divaneliğimden kurtardın. Getirdiğin burhanların her birisi tek başıyla bu hakikati göstermeye kâfi idi. Fakat her bir burhan geldikçe daha revnaktar, daha şirin, daha hoş, daha nuranî, daha güzel mârifet tabakaları, tanımak perdeleri, muhabbet pençeleri açıldığı için bekledim, dinledim...”

Tevhîdin hakikat-i uzmâsına ve “âmentü billâh” imanına işaret eden hikâyeye-i temsiliye tamam oldu. Fazl-ı Rahmân, feyz-i Kur’ân, nur-u iman sayesinde, tevhid-i hakikînin güneşinden, hikâyeye-i temsiliyedeki on iki burhana mukabil, On İki Lem’â ile bir Mukaddime’yi göstereceğiz.

وَمِنَ اللَّهِ التَّوْفِيقُ وَالْهِدَايَةُ¹

¹ Tevfik ve hidâyet ancak Allah’tandır.

Yirmi İkinci Sözün İkinci Makamı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُ خَالقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ^۱

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلْكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ^۲

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَنَةٌ وَمَا نُتْرِكُ لَهُ إِلَّا يُقْدَرُ مَعْلُومٌ^۳

مَا مِنْ دَائِيَّةٍ إِلَّا هُوَ أَخْذُ بِنَاصِيَّتِهَا إِنَّ رَبَّنِي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ^۴

Mukaddime

Erkân-ı îmâniyenin kutb-u âzamı olan îmân-ı billâh'a dair "Katre Risalesi"nde, şu mevcudatın her birisi, el-li beş lisanla Cenâb-ı Hakk'ın vücub-u vücûduna ve vahdâniyetine delâlet ve şehâdetlerini icmâlen beyân etmişiz. Hem "Nokta Risalesi"nde, Cenâb-ı Hakk'ın delâil-i vücûb ve vahdâniyetinden, her birisi bin bürhân kuvvetinde dört bürhân-ı külli zikretmişiz. Hem on iki kadar Arabî risâlelerimde, Cenâb-ı Hakk'ın vücub-u vücûdunu ve vahdâniyetini gösteren yüzler kat'î bürhânları zikrettiğimizden, şimdi onlara iktifaen derin tetkikâtâ girişmeyeceğiz. Yalnız, şu "Yirmi İkinci Söz"de Arabî Risâletü'n-Nur'da icmâlen yazdığını "On İki Lem'a"yı, îmân-ı billâh güneşinden göstermeye çalışacağız.

¹ "Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir. Göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları O'nun nezdindedir." (Zümer sûresi, 39/62-63)

² "Sübhândır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır." (Yâsin sûresi, 36/83)

³ "Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz." (Hicr sûresi, 15/21)

⁴ "Hiçbir canlı yoktur ki mukadderati O'nun elinde olmasın. Rabbim elbette tam istikamet üzeredir." (Hûd sûresi, 11/56)

Birinci Lem'a

Tevhid iki kısımdır. Meselâ: Nasıl ki bir çarşıya ve bir şehrre büyük bir zâtin mütenevvi malları gelse, iki çeşitle onun malı olduğu bilinir.

Biri; icmâlî, âmiyânîdir ki: "Bu kadar azîm mal, ondan başka kimse'nin haddi değil ki sahip olabilsin." Fakat böyle âmî bir adamın nezaretinde çok hırsızlık olabilir. Parçalarına çok adamlar sahip çıkabilir.

İkinci çeşit odur ki; her denk üzerinde yazıyı okur, her bir top üstünde tur-rayı tanır, her bir ilân üstünde mührünü bilir bir surette "Her şey o zâtındır" der. İşte şu hâlde her bir şey o zâti mânen gösterir.

Aynen öyle de; tevhid dahi iki çeşittir.

Biri: *Tevhîd-i âmî ve zâhirîdir* ki; "Cenâb-ı Hak bîdir, şeriki nazîri yoktur, bu kâinat O'nundur."

İkincisi: *Tevhid-i hakikîdir* ki; her şey üstünde sikke-i kudretini ve hâtem-i rubûbiyetini ve nakş-i kalemini görmekle doğrudan doğruya her şeyden O'nun nuruna karşı bir pencere açıp O'nun birliğine ve her şey O'nun dest-i kudretinden çıktığına ve ulûhiyetinde ve rubûbiyetinde ve mülkünde hiçbir veçhile, hiçbir şeriki ve muini olmadığına, şühuda yakın bir yakîn ile tasdik edip îmân getirmektir ve bir nevi huzur-u daimî elde etmektir. Biz dahi şu Söz'de, o hâlis ve âlî tevhid-i hakikîyi gösterecek şuları zikredeceğiz.

Birinci nükte içinde bir ihtar: Ey esbab-perest gafil! Esbab, bir perdedir. Çünkü izzet ve azamet öyle ister. Fakat iş gören, kudret-i samedâniyedir. Çünkü tevhid ve celâl öyle ister ve istiklâli iktiza eder. Sultan-ı Ezel'în memurları, saltanat-ı rubûbiyetin icraatçıları degillerdir. Belki o saltanatin dellâlarıdır ve o rubûbiyetin temâşâger nâzırılarıdır. Ve o memurlar, o vasıtalar, kudretin izzetini, rubûbiyetin haşmetini izhar içindir. Tâ umûr-u hasise ile kudretin mübaşereti görünmesin. Acz-âlûd, fâkr-piše olan insanî bir sultan gibi, acz ve ihtiyaç için memurları şerik ittihaz etmiş değildir.

Demek esbab vaz'edilmiş, tâ aklın nazar-ı zâhirîsine karşı kudretin izze-ti muhafaza edilsin. Zira aynanın iki veçhi gibi, her şeyin bir "mûlk" ciheti var ki; aynanın mülevven yüzüne benzer, muhtelif renklere ve hâlâtâ medâr olabilir. Biri "melekût"dur ki; aynanın parlak yüzüne benzer. Mûlk ve zâhir veçhinde, kudret-i samedâniyenin izzetine ve kemâline münafi hâlât vardır. Esbab, o hâlâtâ hem merci, hem medâr olmak için vaz'edilmişler. Fakat me-

lekûtiyet ve hakikat cânibinde, her şey şeffaftır, güzeldir. Kudretin bizzât mübaşeretine münasiptir. İzzetine münâfī değildir. Onun için esbab, sîrf zâhirîdir, melekütiyyette ve hakikatte te'sir-i hakikileri yoktur.

Hem esbab-ı zâhiriyyenin diğer bir hikmeti şudur ki: Haksız şekvaları ve bâtil itirazları Âdil-i Mutlak'a tevcih etmemek için o şekvalara, o itirazlara hedef olacak esbab vaz'edilmiştir. Çünkü; kusur onlardan çıkıyor, onların kabiliyetsizliğinden ileri geliyor. Bu sırra bir misâl-i latîf suretinde bir temsil-i mânevî rivayet ediliyor ki:

Hazreti Azrail (*aleyhisselâm*), Cenab-ı Hakk'a demiş ki:

– Kabz-ı ervah vazifesinde senin ibâdin benden şekva edecekler, benden küsecekler.

Cenab-ı Hak lisân-ı hikmetle ona demiş ki:

– Seninle ibâdimin ortasında, musibetler, hastalıklar perdesini bırakacağım; tâ şekvaları onlara gidip senden küsmesinler..¹

İşte bak, nasıl hastalıklar perdedir; ecelde tevehüm olunan fenâliklara mercidirler ve kabz-ı ervâhta hakikat olarak olan hikmet ve güzellik, Azrâil (*aleyhisselâm*)'ın vazifesine mütealliktir; öyle de, Hazreti Azrâil dahi bir perdedir. Kabz-ı ervâhta zâhiren merhametsiz görünen ve rahmetin kemâline münasip düşmeyen bâzı hâlâta merci olmak için o memuriyete bir nâzir ve kudret-i ilâhiyeye bir perdedir.

Evet, izzet ve azamet ister ki; esbab, perdedâr-ı dest-i kudret ola aklın nazarında. Tevhid ve celâl ister ki; esbab, ellerini çeksinler te'sir-i hakikîden.

İkinci Lem'a

Bak şu kâinat bostanına, şu zeminin bağına! Şu semânın yıldızlarla yalıtlanmış güzel yüzüne dikkat et... Göreceksin ki bir Sâni-i Zülcelâl'in, bir Fâtır-ı Zülçemâl'in, o serilmiş ve serpilmiş masnuattan her bir masnu üstünde Hâlik-ı külli şey'e mahsus bir sikkesi ve her bir mahluku üstünde Sâni-i külli şey'e has bir hâtemi ve kalem-i kudretin birer menşûru olan sahâif-i leyî ve nehar, yaz ve baharda yazılan tabakat-ı mevcudat üstünde taklid kabûl etmez

¹ Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 3/897, 917; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 5/51; el-Hakîm et-Tirmîzî, *Nevâdiru'l-usûl* 1/177-178; es-Suyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr* 6/543.

bir turrâ-yı garrâsı vardır. Şimdi o sikkelerden, o hâtemlerden, o turralardan numûne olarak birkaçını zikredeceğiz.

Meselâ, hesapsız sikkelerinden, hayat üzerinde koyduğu çok sikkelerinden şu sikkeye bak ki: *“Bir şeyden her şey yapar, hem her şeyden bir tek şey yapar.”* Çünkü; nutfe suyundan ve hem içilen basit bir sudan, hesapsız âza ve cihâzât-ı hayvaniyeyi yapar. İşte bir şeyi her şey yapmak, elbette bir Kadîr-i Mutlak’ın işidir. Hem yenilen hadsiz taamlardan, o taam ise hayvanı olsun, nebaâî olsun o müteaddit maddeleri, has bir cisme kemâl-i intizâm ile çeviren ve ondan mahsus bir cild nesceden ve ondan basit cihazları yapan, elbette bir Kadîr-i külli şey’dir ve Alîm-i Mutlak’tır. Evet, Hâlik-ı mevt ve hayatı, şu destgâh-ı dünyada, hikmetyle, hayatı öyle bir kanun-u emriye-i mu’ciz-nümâ ile idare ediyor ki; o kanunu tatbik ve icra etmek; bütün kâinatı kabza-yı tasarrufunda tutan bir Zât’ a mahsustur. İşte eğer aklin sönmemiş ise, kalbin kör olmamış ise, anlarsın ki; bir şeyi kemâl-i sühulet ve intizâmla her şey yapan ve her şeyi kemâl-i mîzân ve intizâmla sanatkârâne bir tek şey yapan, her şeyin Sâni’ine has ve Hâlik-ı külli şey’ e mahsus bir sikkedir.

Meselâ görsen: Hârika-pişe bir zât, bir dirhem pamuktan yüz top çuha ve ipek veya patiska gibi mütenevvi sâir kumaşları o tek dirhem pamuktan nesbetmekle beraber helva, baklava gibi çok taamları dahi ondan yapıyor. Sonra görsen ki; o zât, demiri ve taşı, balı ve yağı, suyu ve toprağı avucuna alır, bir güzel altın yapar. Elbette katıyen hükmedecksin ki; o zât, öyle kendine has bir sanata mâliktir, bütün anâsır-ı arziye, O’nun emrine müsahhar ve bütün mevalid-i türabiye, O’nun hükümune bakar.. Evet, hayattaki tecelli-i kudret ve hikmet, bu misâlden bin derece daha acıbtır.

İşte hayat üstündeki çok sikkelerden bir tek sikke...

Üçüncü Lem'a

Bak, şu kâinat-ı seyyâlede, şu mevcudat-ı seyyarede cevelan eden zîhayatlara! Görecksin ki, bütün zîhayatlardan her bir zîhayat üzerinde, Hayy-i Kayyûm’ un koyduğu çok hâtemleri vardır. O hâtemlerden bir hâtemi şudur ki: O zîhayat, meselâ, şu insan; âdetâ kâinatın bir misâl-i musağgarı, şecere-i hilkitin bir semeresi ve şu âlemin bir çekirdeği gibi ki, envâ-ı âlemin ekser numûnelerini câmi’dir. Güya o zîhayat, bütün kâinattan gâyet hassas mîzanlarla süzülmüş bir katredir. Demek, şu zîhayatı halketmek ve ona Rab olmak, bütün kâinatı kabza-yı tasarrufunda tutmak lâzım gelir.

İşte, eğer aklın evhamda boğulmamış ise, anlarsın ki: Bir kelime-i kudreti, meselâ, bal arısını; ekser eşyaya bir nevi küçük führiste yapmak ve bir sayfada, meselâ, insanda; şu kitab-ı kâinatın ekser meselelerini yazmak, hem bir noktada, meselâ, küçükçük incir çekirdeğinde; koca incir ağacının programını derc etmek ve bir harfde, meselâ, kalb-i beşerde; şu âlem-i kebirin safahatında tecelli ve ihâta eden bütün esmânın âsârını göstermek ve bir mercimek tânesi kadar mevki tutan kuvve-i hâfîza-yı insâniyede bir kütübhane kadar yazı yazdırmak ve bütün hâdisat-ı kevniyenin mufassal fîristesini o kuvvecikte derc etmek, elbette ve elbette Hâlik-ı külli şey'e has ve bu kâinatın Rabb-i Zülcelâl'ine mahsus bir hâtemdir.

İşte zîhayat üstünde olan pek çok hâtem-i rabbânîden bir tek hâtem, böyle nurunu gösterse ve O'nun âyâtını şöyle okuttursa, acaba birden bütün o hâtemlere bakabilsen, görebilsen **سُبْحَانَ مِنْ أَخْتَنِي بِشَدَّةِ ظُهُورِهِ¹** demeyecek misin?

Dördüncü Lem'a

Bak, şu semâvâtın denizinde yüzen ve şu zeminin yüzünde serpiler ren-gârenk mevcudata ve çeşit çeşit masnuata dikkat et! Göreceksin ki her biri üstünde Şems-i Ezelî'nin taklid kabûl etmez turraları vardır. Nasıl hayatta sikkeleri, zîhayatta hâtemleri görünüyor ve bir-ikisini gördük; ihyâ üstünde da-hi öyle turraları vardır. Temsil, derin mânalıları fehme yakınlaştırdığından bir temsil ile şu hakikati göstereceğiz.

Meselâ, güneş; seyyarelerden tut, tâ katrelerle kadar, tâ camın küçük parçalarına kadar ve kar'ın parlak zerreciklerine kadar şu güneşin cilve-i misâliyesinden ve in'ikâsından bir turrası ve güneşe mahsus bir eser-i nurânisi görünüyor. Şayet o hadsiz şeýlerde görünen güneşiklerini, güneşin cilve-i in'i-kâsi ve tecelli-i aksi olduğunu kabûl etmesen, o vakit her bir katrede ve ziya-ya maruz her bir cam parçasında ve işığa mukabil her şeffaf bir zerrecikte; ta-bîi ve hakikî bir güneşin vücûdunu bil'asâle kabûl etmek gibi gâyet derece bir dîvanelikle, nihayetsiz bir belâhete düşmekliğin lâzım gelir. Öyle de: Şems-i Ezelî'nin tecelliyyât-ı nuraniyesinden "İhya" yâni "hayat vermek" cihetinde, her bir zîhayat üstünde öyle bir turrası vardır ki, faraza bütün esbab toplan-sa ve birer fâil-i muhtar kesilseler yine o turrayı taklid edemezler. Zira her biri birer mucize-i kudret olan zîhayatlar, her biri o Şems-i Ezelî'nin şuaları hûk-

¹ Şiddet-i zuhurundan gizlenmiş olan Zât'ı her türlü kusur ve noksan sıfatlardan tenzih ederiz. (Bkz.: Çâzâlî, *Ihyâ ulûmi'd-dîn* 4/221; el-Iskendarânî, *Serhu hikemi'l-âtâiyye* s.119)

münde olan esmâsının nokta-yı mihrakîyesi suretindedir. Eğer zîhayat üstünde görünen o nakş-i acib-i sanatı, o nazm-i garib-i hikmeti ve o tecelli-i sırrı ehadiyeti, Zât-ı Ehad-i Samed'e verilmemiği vakit, her bir zîhayatta, hattâ bir sinekte, bir çiçekte nihayetsiz bir kudret-i fâtiha, içinde saklandığını ve her şeyi muhit bir ilim bulunduğu ve kâinatı idare edecek bir İrâde-i Mutlaka, onda mevcûd olduğunu; belki Vâcibü'l-vücûd'a mahsus bâki sıfatları dahi onların içinde bulunduğu kabûl etmek; âdet o çiçeğin, o sineğin her bir zerresine bir ulûhiyet vermek gibi, dalâletin en eblehçesine, hurafatın en ahmakçasına bir derekesine düşmek lâzım gelir. Zira o şeyin zerrelerine, hususan tohum ol-salar, öyle bir vaziyet verilmiş ki; o zerre, cüzü olduğu zîhayata bakar, onun nizamına göre vaziyet alır. Belki o zîhayatın bütün nev'ine bakar gibi, o nev'in devamına yarayacak her yerde zer'etmek ve nev'inin bayrağını dikmek için kanatçıklarla kanatlanmak gibi bir keyfiyet alır. Belki o zîhayat alâkadar ve muhtaç olduğu bütün mevcudata karşı muamelâtını ve münasebat-ı rızkîyesini devam ettirecek bir vaziyet tutuyor. İşte, eğer o zerre, bir Kadîr-i Mutlak'ın memuru olmazsa ve nisbeti o Kadîr-i Mutlak'tan kesilse o vakit o zerreye, her şeyi görür bir göz, her şeye muhit bir şuur vermek lâzımdır.

Elhâsil: Nasıl şu katrelerde ve camîn zerréciklerinde olan güneşçikler ve çeşit çeşit renkler, güneşin cilve-i aksine ve in'ikâsının tecellisine verilmemezse, bir tek güneşe mukabil nihayetsiz güneşleri kabûl etmek lâzım gelir. Muhâl ender muhâl bir hurâfeyi kabûl etmek iktiza eder. Aynen bunun gibi, eğer her şey Kadîr-i Mutlak'a verilmemezse, bir tek Allah'a mukabil nihayetsiz, belki zerrât-ı kâinat adedince ilâhları kabûl etmek gibi, yüz derece muhâl içindeki bir muhâli mevcûd kabûl etmek gibi bir divanelik hezeyanına düşmek lâzım gelir.

Elhâsil: Her bir zereden üç pencere, Şems-i Ezeli'nin nur-u vahdâniyette ve vücub-u vücûduna açılır.

Birinci Pencere: Her bir zerre; bir nefer gibi, nasıl ki askerî dairelerinin her birinde, yâni takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, firkasında, ordusunda her birisinde bir nisbeti, o nisbete göre bir vazifesi ve o vazifeye göre nizami dairesinde bir hareketi olduğu gibi.. öyle de; senin göz bebeğindeki o câmid zerrécik dahi, senin gözünde, başında, vücûdunda ve kuvve-i müvellide, kuvve-i câzibe, kuvve-i dâfia, kuvve-i müsavire gibi deveran-ı deme ve his ve harekeye hizmet eden evride ve şerâyîn ve sâir âsâblarda, hem senin nev'inde, ilâ âhir... Birer nisbeti, birer vazifesi bulunduğu, bilbedâhe bir Kadîr-i Ezeli'nin eser-i sun'u ve me'mur-u muvazzafi ve taht-ı tedbirinde olduğunu, kör olmayan göze gösterir.

İkinci Pencere: Havadaki her bir zerre, her bir çiçeği, her bir meyveyi ziyaret edebilir. Her çiçeğe, her meyveye girer işleyebilir. Eğer her şeyi görür ve bilir bir Kadır-i Mutlak'ın memur-u müsahhari olmasa, o serseri zerre, bütün meyvelerin, çiçeklerin cihâzâtını ve yapılmasını ve ayrı ayrı sanatlarını ve onlara giydirilen suretlerin terziliğini ve hayatıat-ı kâmile-i muhîta-yı sanatını bilmek lâzım gelir. İşte şu zerre, bir güneş gibi bir nur-u tevhidin şuainı gösteriyor. Ziyâyî, havaya; mâi, tûrâba kıyas et.

Zaten eşyanın asıl menşe'leri, şu dört maddededir: Yeni hikmetle müvelli-dü'l-mâ, müvellidü'l-humuza, karbon, azottur ki, bu anâsır evvelki unsurların eczalarıdır.

Üçüncü Pencere: Zerrelerden mürekkeb bir parça toprak, her bir çiçekli ve meyveli nebâtatin neşv ü nemasına menşe olabilir bir kâseyi, o zerreceklerden doldursan, bütün dünyadaki her nevi çiçek ve meyveli nebâtatin tohumcukları ki, o tohumcuklar hayvanâtın nutfeleri gibi ayrı ayrı şeyler değil, nutfeler bir su olduğu gibi, o tohumlar da karbon, azot, müvellidü'l-mâ, müvelli-dü'l-humuzadan mürekkeb, mahiyetçe birbirinin misli, keyfiyetçe birbirinden ayrı, yalnız kader kalemiyle sîrf mânevî olarak aslının programı tevdî edilmiş. İşte o tohumları nöbetle o kaseye koysak, her biri hârika cihâzâtiyla, eşkâl ve vaziyetiyle zuhur edeceğini, vuku bulmuş gibi inanırsın. Eğer o zerreler her bir şeyin her bir hâl ve vaziyetini bilen ve her şeye (ona) lâyık vücûdu ve vücûdun levazimatını vermeye kadir ve kudretine nisbeten her şey kemâl-i sühûletle müsahhar olan bir Zât'ın memuru ve emirber bir vazifedârı olmazlarsa, o toprağın her bir zerresinde, ya bütün çiçekli ve meyvedârların adedince mânevî fabrikalar ve matbaalar içinde bulunması lâzım gelir ki, o cihâzâtları ve eşkalleri birbirinden uzak ve birbirinden ayrı mevcudat-ı muhtelifeye menşe' olabilisin. Veya bütün o mevcudata muhit bir ilim ve bütün onların teşkilâtına muktedir olacak bir kudret vermek lâzımdır. Tâ bütün onların teşkilatına medâr olsun. Demek Cenâb-ı Hak'tan nisbet kesilse, toprağın zerrâti adedince ilâhlar kabûl edilmesi lâzım gelir. Bu ise bin defa muhâl içinde muhâl bir hûrafedir. Fakat memur oldukları vakit çok kolaydır.

Nasıl bir sultan-ı azîmin bir âdi neferi, o padişahın namıyla ve onun kuvvetiyle bir memleketi hicret ettirebilir, iki denizi birlestirebilir, bir şâhi esir edebilir; öyle de; Ezel ve Ebed Sultanı'nın emriyle, bir sinek bir Nemrud'u yere serer.¹ Bir karınca bir Firavun'un sarayını harab eder, yere atar. Bir incir çekirdeği, bir incir ağacını yüklenir.

¹ Bkz.: Ibni Kesîr, *el-Bidâye* 1/149.

Hem her bir zerrede, vücub ve vahdet-i Sâni'a iki şahid-i sadık daha var. Birisi; her bir zerre; acz-i mutlakiyla beraber pek büyük ve pek mütenevvi vazifeleri kaldırıyor ve cumûdiyeti ile beraber bir şuur-u külli gösteren intizâm-perverâne nizam-ı umumîye tevfik-i hareket eder. Demek her bir zerre, lisân-ı acziyle Kadîr-i Mutlak'ın vücub-u vücûduna ve nizam-ı âlemi gözetmesiyle vahdetine şehâdet eder.

كَمَا أَنَّ فِي كُلِّ ذَرَّةٍ شَاهِدَيْنِ عَلَى أَنَّهُ وَاجِبٌ وَاحِدٌ كَذَلِكَ
فِي كُلِّ حَقٍّ لَهُ أَيْتَانٍ عَلَى أَنَّهُ أَحَدٌ صَمَدٌ^۱

Evet, *her bir zîhayatta; biri ehadiyet sikkesi, diğerı samediyet turrası* bulunuyor. Zira bir zîhayat ekser kâinatta cilveleri görünen esmâyı birden kendi aynasında gösteriyor. Adeta bir nokta-yı mihrâkiye hükmünde Hayy-ı Kayyûm'un tecelli-i ism-i âzamını gösteriyor. İşte Ehadiyet-i Zâtiye'yi, Muhyî perdesi altında bir nevi gölgесini gösterdiğinde, bir sikke-i ehadiyeti taşıyor. Hem o zîhayat, bu kâinatin bir misâl-i musağgarı ve şecere-i hilkatin bir meyvesi hükmünde olduğu için, kâinat kadar ihtiyacını birden kolaylıkla küçüğük daire-i hayatına yetiştirmek, samediyet turrasını gösteriyor. Yâni o hâl gösteriyor ki: *Onun öyle bir Rabbi var ki; ona, her şeye bedel bir teveccü-hü var ve bütün eşyanın yerini tutar bir nazarı var. Bütün eşya, O'nun bir teveccühünün yerini tutamaz.*

نَعَمْ يَكْفِي لِكُلِّ شَيْءٍ شَيْءٍ عَنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا يَكْفِي عَنْهُ كُلُّ شَيْءٍ وَلَوْ لِشَيْءٍ وَاحِدٍ

Hem o hâl gösteriyor ki; onun o Rabbi, hiçbir şeye muhtaç olmadığı gibi, hazinesinden hiçbir şey eksilmez ve kudrette de hiçbir şey ağır gelmez. İşte samediyetin gölgесini gösteren bir nevi turrası... Demek her bir zîhayatta, bir sikke-i ehadiyet, bir turra-yı samediyet vardır. Evet her bir zîhayat, hayat lisâniyla *فَلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ + اللَّهُ الصَّمَدُ²* okuyor. Bu iki sikkeden başka, birkaç pence-re-i mühimme de var. Başka bir yerde tafsıl edildiği için burada ihtisar edildi.

Madem şu kâinatin her bir zerresi böyle üç pencereyi ve iki deliği ve hayatı dahi iki kapıyı birden Vâcibü'l-vücûd'un vahdâniyetine açıyor, zereden tâ şemse kadar tabakat-ı mevcudat, Zât-ı Zülcelâl'in envâr-ı mârifetini ne suretle neşrettigini kıyas edebilirsin.

¹ Her bir zerrede O'nun Vâcib ve Vâhid olduğuna iki şahit bulunduğu gibi, her canlıda da O'nun Ehad ve Samed olduğuna dair iki delil vardır.

² "De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)." (İhlâs sûresi, 112/1-2)

İşte mârifetullahta terakkiyât-ı mânevîyenin derecâtını ve huzurun merâ-tibini bundan anla ve kıyas et!..

Besinci Lem'a

Nasıl ki bir kitab, eğer yazma ve mektub olsa, onun yazmasına bir kalem kâfidir. Eğer basma ve matbu olsa, o kitabın hurufâtı adedince kalemler, yâni demir harfler lâzımdır; tâ o kitab tab'edilip vücûd bulsun. Eğer o kitabın bâzı harflerinde gâyet ince bir hat ile o kitabın ekseri yazılmış ise –Sûre-i Yâsîn, lafz-ı Yâsîn'de yazıldığı gibi– o vakit bütün o demir harflerin küçükleri, o tek harfe lâzım; tâ tab'edilsin. Aynen öyle de: Şu kitab-ı kâinatı, kalem-i kudret-i samedâniyenin yazması ve Zât-ı Ehadiyet'in mektubu desen vücub derecesinde bir sühulet ve lüzum derecesinde bir mâkuliyet yoluna gidersin. Eğer tabiat ve esbaba isnad etsen imtina derecesinde suûbetli ve muhâl derecesinde müşkülâtlı ve hiçbir vehim kabûl etmeyecek hurafatlı söyle bir yola gidersin ki, tabiat için her bir cüz toprakta, her bir katre suda, her bir parça havada, milyarlarca mâdenî matbaalar ve hadsiz mânevî fabrikalar bulunması lâzım; tâ ki hesapsız çiçekli, meyveli masnuatın teşekkülâtına mazhar olabilsin. Yahut her şeye muhit bir ilim, her şeye muktedir bir kuvvet, onlarda kabûl etmek lâzım gelir; tâ şu masnuata hakikî masdar olabilsin. Çünkü; toprağın ve suyun ve havanın her bir cüzü, ekser nebâtata menşe olabilir. Hâlbuki her bir nebat –meyveli olsa, çiçekli olsa– teşekkülâti o kadar muntazamdır, o kadar mevzûndur, o kadar birbirinden mümtazdır, o kadar keyfiyetçe birbirinden ayırdır ki; her birisine, yalnız ona mahsus birer ayrı mânevî fabrika veya ayrı birer matbaa lâzımdır. Demek tabiat, mistarlıktan masdarlığa çıksa, her bir şeye bütün şeylerin makinelерini bulundurmaya mecburdur. İşte bu tabiat-perestlik fikrinin esâsı, öyle bir hurafâtır ki hurafeçiler dahi ondan utanıyorlar. Kendini âkil zanneden ehl-i dalâletin, nasıl nihayetsiz hezeyanlı bir akılsızlık iltizam ettiklerini gör, ibret all!..

Elhâsil: Nasıl bir kitabın her bir harfi, kendi nefsini bir harf kadar gösterip ve kendi vücûduna tek bir suretle delâlet ediyor ve kendi kâtibini on kelime ile târif eder ve çok cihetlerle gösterir. Meselâ, "Benim kâtibimin hüsn-ühattı var, kalemi kırmızıdır, söyledir böyledir." der. Aynen öyle de: Şu kitab-ı kebir-i âlemin her bir harfi, kendine cirmi kadar delâlet eder ve kendi sureti kadar gösterir. Fakat Nakkaş-ı Ezel'in esmâsını, bir kaside kadar târif eder ve keyfiyetleri adedince işaret parmaklarıyla o esmâyı gösterir, müsemmasına şehâdet eder. Demek hem kendini, hem bütün kâinatı inkâr eden safsatacı gibi bir ahmak, yine Sâni-i Zülcelâl'in inkârına gitmemek gerektir!..

Altıncı Lem'a

Hâlik-ı Zülcelâl'in Nasîl ki mahlûkatının her bir ferdinin başında ve masnûatının her bir cüzünün cebhesinde, ehadiyetinin sikkesini koymuştur; (Nasîl ki geçmiş lem'alarda bir kısmını gördün.) öyle de, her bir nev'in üstünde çok sıkke-i ehadiyet, her bir küll üstünde müteaddid hâtem-i vâhidîyet, tâ mecmû-u âlem üzerinde mütenevvi turra-yı vahdet, gâyet parlak bir surette koymuştur. İşte pek çok sikkelerden ve hâtemlerden ve turrallardan, sath-ı arz sayfasında bahar mevsiminde vaz'edilen bir sikke, bir hâtemi göstereceğiz. Şöyledi ki:

Nakkaş-ı Ezelî, zeminin yüzünde yaz, bahar zamanında en az üç yüz bin nebâtat ve hayvanâtin envâını, nihayetsiz ihtilat, karışıklık içinde nihayet dercede imtiyaz ve teşhis ile ve gâyet derecede intizâm ve tefrik ile haşır ve neşretmesi, bahar gibi zâhir ve bâhir parlak bir sikke-i tevhiddir. Evet, bahar mevsiminde ölmüş arzin ihyası içinde, üç yüz bin haşrin numûnelerini kemâl-i intizâm ile îcad etmek ve arzin sayfasında birbiri içinde üç yüz bin muhtelif envâin efradını hatâsız ve sehivsiz, galatsız, noksansız, gâyet mevzûn, manzum, gâyet muntazam ve mükemmel bir surette yazmak, elbette nihayetsiz bir kudrete ve muhit bir ilme ve kâinatı idare edecek bir irâdeye mâlik bir Zât-ı Zülcelâl'in, bir Kadîr-i Zulkemâl'in ve bir Hakîm-i Zülçemâl'in sikke-i mahsusası olduğunu zerre miktar şuuru bulunanın derk etmesi lâzım gelir. Kur'ân-ı Hakîm ferman ediyor ki:

فَانظُرْ إِلَى أَثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمْحٌ الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

Evet, zeminin diriltimesinde, üç yüz bin haşrin numûnelerini, birkaç gün zarfında yapan, gösteren kudret-i fâtiraya; elbette insanın haşri O'na göre kolay gelir. Meselâ: Gelincik Dağı'nı ve Sübhan Dağı'nı bir işaretle kaldırın bir Zât-ı mu'ciznümâya: "Şu dereden, yolumuzu kapayan şu koca taşı kaldırabilir misin?" denilir mi? Öyle de, gök ve dağ ve yeri altı günde îcad eden ve onları vakit-bevakit doldurup boşaltan bir Kadîr-i Hakîm'e, bir Kerîm-i Rahîm'e: "Ebed tarafından ihmâr edilip serilmiş, kendi ziyafetine gidecek yolumuzu seddeden şu toprak tabakasını üstümüzden kaldırabilir misin? Yeri düzeltip bizi ondan geçirebilir misin?" İstibâd suretinde söylenir mi!

---

¹ "İste bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadırdır." (Rûm sûresi, 30/50)

Şu zeminin yüzünde yaz zamanında bir sikke-i tevhidi gördün. Şimdi bak! Gâyet basîrane ve hakimâne zeminin yüzündeki şu tasarrufat-ı azîme-i bahariye üstünde, bir hâtem-i vâhidîyet gâyet âşikâre görünüyor. Çünkü; şu icraat, bir vüs'at-i mutlaka içinde ve o vüs'atle beraber bir surat-i mutlaka ile ve o surat ile beraber bir sehâvet-i mutlaka içinde görünen intizâm-ı mutlak ve kemâl-i hüsn-ü sanat ve mükemmeliyet-i hilkat; öyle bir hâtemdir ki, gayr-i mütenahî bir ilim ve nihayetsiz bir kudret sahibi ona sahip olabilir.

Evet görüyoruz ki; bütün yeryüzünde bir vüs'at-i mutlaka içinde bir îcad, bir tasarruf, bir faaliyet var. Hem o vüs'at içinde bir surat-i mutlaka ile işleniyor. Hem o surat ve vüs'atle beraber teksir-i efrâdda bir sehâvet-i mutlaka görünüyor. Hem o sehâvet ve vüs'at ve suratle beraber bir sühulet-i mutlaka görünüyor. Hem o sehâvet ve sühulet ve surat ve vüs'atle beraber her bir nevide, her bir fertte görünen bir intizâm-ı mutlak ve gâyet mümtaz bir hüsn-ü sanat ve gâyet müstesna bir mükemmeliyet-i hilkat ile beraber gâyet sehâvet içinde bir intizam-ı tam var. Ve o teksir-i efrad içinde bir mükemmeliyet-i hilkat ve gâyet surat içinde bir hüsn-ü sanat ve nihayet ihtilat içinde bir imtiyaz-ı etem ve gâyet mebzûliyet içinde gâyet kıymettar eserler ve gâyet geniş daire içinde tam bir muvafakat ve gâyet sühulet içinde gâyet sanatkârâne bediaları îcad etmek, bir anda, her yerde, bir tarzda, her fertte bir sanat-ı hârika, bir faaliyet-i mu'cînümâ göstermek; elbette ve elbette öyle bir Zât'ın hâtemidir ki, hiçbir yerde olmadığı hâlde, her yerde hazır, nâzırıdır. Hiçbir şey O'ndan gizlenmediği gibi, hiçbir şey O'na ağır gelmez. Zerrelerle yıldızlar, O'nun kudrette nisbeten müsavidirler.

Meselâ: O Rahîm-i Zülcemâl'în bağıstan-ı kereminden, mucizâtının salkımlarından bir tanecik hükmünde gördüğüm iki parmak kalınlığında bir üzüm asmasına asılmış olan salkımları saydım: Yüz elli beş çıktı. Bir salkımin danesini saydım, yüz yirmi kadar oldu. Düşündüm, dedim: Eğer bu asma çubuğu, ballı su musluğu olsa, daim su verse, şu hararete karşı o üzericalıtin şurup tulumbacıklarını emziren salkımlara ancak kifayet edecek. Hâlbuki, bâzan az bir rutubet ancak eline geçer. İşte bu işi yapan, her şeye kadir olmak lâzım gelir.

شَبَحَانَ مَنْ تَحَيَّرَ فِي ضُنُعِ الْغُفُولِ^١

---

¹ Sanatı karşısında akılların hayrete düştüğü Zât, ne yücedir! (Bkz.: en-Nehevî, *el-Ezkâr* s.292; Ali İbni Ebî Talib, *Nehcü'l-belâğâ* s.428)

Yedinci Lem'a

Bak, nasıl sayfa-yı arz üstünde Zât-ı Ehad-i Samed'in hâtemlerini az dikkatle görebilirsin. Başını kaldır, gözünü aç, şu kâinat kitab-ı kebîrîne bir bak, göreceksin ki o kâinatın heyet-i mecması üstünde, büyülüğu nisbetinde bir vuzuh ile hâtem-i vahdet okunuyor. Çünkü; şu mevcudat bir fabrikanın, bir kasrın, bir muntazam şehrin eczaları ve efradları gibi bel-bele verip, birbirine karşı muavenet elini uzatıp, birbirinin suâl-i hâcetine: "Lebbeyk! Baş üstüne!" derler. El-ele verip, bir intizâm ile çalışırlar. Başbaşa verip, zevilhayata hizmet ederler. Omuz-omuza verip, bir gayeye müteveccihen bir Müdebbir-i Hakîm'e itaat ederler. Evet: Güneş ve Ay'dan, gece ve gündüzden, kış ve yazdan tut, tâ nebatâtin, muhtaç ve aç hayvanların imdadına gelmelerinde ve hayvanların zayıf, şerîf insanların imdadına koşmalarında, hattâ mevâdd-ı gıdâiyenin latîf, nahîf yavruların ve meyvelerin imdadına uçmalarında, tâ zer-rât-ı taamiyenin hüceyrat-ı beden imdadına geçmelerinde câri olan bir dûstur-u teavünle hareketleri, bütün bütün kör olmayana gösteriyorlar ki; gâyet Kerîm bir tek Mürebbî'nin kuvvetiyle, gâyet Hakîm bir tek Müdebbir'in emriyle hareket ediyorlar.

İşte şu kâinat içinde câri olan bu tesanûd, bu teâvün, bu tecâvüb, bu teâ-nuk, bu müsâhhariyet, bu intizâm, bir tek Müdebbir'in tertibiyle idare edildiklerine ve bir tek Mürebbî'nin tedbirîyle sevk edildiklerine katienen şehâdet etmekle beraber; şu bilbedâhe sanat-ı eşyada görünen hikmet-i âmme içindeki inâyet-i tâmme ve o inâyet içinde parlayan rahmet-i väsia ve o rahmet üstünde serilen ve rızka muhtaç her bir zîhayata onun hâcetine lâyik bir tarzda iâşe etmek için serpiler erzak ve iâşe-i umumî, öyle parlak bir hâtem-i tevhiddir ki, bütün bütün akli sönmeyen anlar ve bütün bütün kör olmayan görür. Evet, kasd ve şuur ve irâdeyi gösteren bir perde-i hikmet, umum kâinatı kaplamış ve o perde-i hikmet üzerinde lütuf ve tezyin ve tahsin ve ihsani gösteren bir perde-i inâyet serilmiştir ve o müzeyyen perde-i inâyet üzerinde kendini sevdirmek, tanittırmak ve in'am ve ikram etmek lem'alarını gösteren bir hulle-i rahmet, kâinatı içine almıştır ve o münevver perde-i rahmet-i âmme üstüne serilen ve terahhumu ve ihsan ve ikramı ve kemâl-i şefkat ve hüsн-ü terbiyeyi ve lütf-u rubûbiyeti gösteren bir sofra-yı erzak-ı umumiye dizilmiştir.

Evet şu mevcudata, zerrelerden güneşlere kadar; ferdler olsun neviler olsun, küçük olsun büyük olsun, semerat ve gayâtlâ ve faydalar ve maslahatlarla münakkas bir kumaş-ı hikmetten muhteşem bir gömlek giydirilmiş ve o hik-

met-nûmâ suret gömleği üstünde lütuf ve ihsan çiçekleriyle müzeyyen bir hulle-i inâyet, her şeyin kametine göre biçilmiş ve o müzeyyen hulle-i inâyet üzerine tahabbüb ve ikram ve tahannün ve in'am lem'larıyla münevver, rahmet nişanları takılmış ve o münevver ve murassa nişanları ihsan etmekle beraber, zeminin yüzünde bütün zevilhayatın tâifelerine kâfi, bütün hâcetlerine vâfi bir sofra-yı rîzk-ı umumî kurulmuştur. İşte şu iş, güneş gibi âşikâre, nihayetsiz Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk bir Zât-ı Zülçemâl'e işaret edip gösteriyor...

Öyle mi? Her şey rızka muhtaç mıdır? Evet, bir ferd, rızka ve devam-ı hayatı muhtaç olduğu gibi, görüyoruz ki; bütün mevcudat-ı âlem –bâhusus zîhayat olsa– külli olsun, cüz'î olsun, küll olsun cüz olsun; vücûdunda, bekasında, hayatında ve idame-i hayatta maddeten ve mânen çok metâlibi var, çok levâzîmâtı var. İftikarâti ve ihtiyacâti öyle şeylere var ki, en ednâsına o şeyin eli yetişmediği, en küçük matlûbuna o şeyin kuvveti kâfi gelmediği bir hâlde, görüyoruz ki; bütün metâlibi ve erzâk-ı maddiye ve mâneviyesi¹ من حيث لا يحصى ummadığı yerlerden kemâl-i intizâmla ve vakt-i münâsibde ve lâyik bir tarzda kemâl-i hikmetle ellerine veriliyor. İşte bu iftikar ve ihtiyac-ı mahlukat ve bu tarzda imdat ve iâne-i gaybiye, acaba güneş gibi, bir Mürebî-i Hakîm-i Zülcelâl'i, bir Müdebâbir-i Rahîm-i Zülçemâl'i göstermiyor mu?

Sekizinci Lem'a

Nasıl ki bir tarlada ekilen bir nevi tohum delâlet eder ki; o tarla, her hâlde tohum sahibinin taht-ı tasarrufunda olduğunu, hem o tohumu dahi, tarla mutasarrifinin taht-ı tasarrufunda olduğunu gösterir. Öyle de, şu anâsır denilen mezraa-yı masnuat, vâhidiyet ve besâtet ile beraber, külliyyet ve ihâtaları ve şu mahlûkat denilen semerat-ı rahmet ve mucizât-ı kudret ve kelâmât-ı hikmet olan nebâtat ve hayvanât, mümaselet ve müşabehetleriyle beraber çok yerlerde intişarı, her tarafta bulunup tavattunları, tek bir Sâni-i Mu'cîznümâ'nın taht-ı tasarrufunda olduğunu öyle bir tarzda gösteriyor ki güya her bir çiçek, her bir semere, her bir hayvan, o Sâni'in birer sikkesidir, birer hâtemidir, birer turrasıdır. Her nerede bulunsa lisân-ı hâliyle her birisi der ki: "Ben kimin sikkesiyim, bu yer dahi onun masnuudur. Ben kimin hâtemiyim, bu mekân dahi onun mektubudur. Ben kimin turrasıym, bu vatanım dahi onun mensucudur." Demek en ednâ bir mahlûka rubûbiyet, bütün anâsırı kabza-yı tasarrufunda tutana mahsustur ve en basit bir hayvanı tedbir ve tedvir etmek, bü-

¹ "...hiç ummadığı yerlerden (riziklandırır)." (Talâk sûresi, 65/3)

tün hayvanâti, nebâtati, masnuatı kabza-yı rubûbiyetinde terbiye edene has olduğunu kör olmayan görür.

Evet her bir ferd, sâir efrada mümaselet ve misliyet lisani ile der: “Kim bütün nev’ime mâlik ise, bana mâlik olabilir, yoksa yok.” Her nevi, sâir nevilerle beraber yeryüzünde intişarı lisaniyla der: “Kim bütün sath-ı arza mâlik ise, bana mâlik olabilir, yoksa yok.” Arz, sâir seyyarat ile bir güneşe irtibati ve semâvât ile tesanüdü lisaniyla der: “Kim bütün kâinata mâlik ise, bana mâlik o olabilir, yoksa yok.” Evet faraza zîşuur bir elmaya biri dese: “Sen benim sanatımsın.” O elma lisân-ı hâl ile ona: “Sus!” diyecek. “Eğer bütün yeryüzünde bütün elmaların teşkiline muktedir olabilersen, belki yeryüzünde müntesir bütün hemcinsimiz olan bütün meyvedârlara, belki sefînesiyle hazine-i rahmetten gelen bütün hedâyâ-yı rahmâniyeye mutasarrif olabilersen, bana rubûbiyet dâva et.” O elma böyle diyecek ve o ahmağın ağızına bir tokat vuracak...

Dokuzuncu Lem'a

Cüzde cüz’ide; külldde, külliğe, küll-i âlemde; hayatı, zîhayatta, ihyada olan sikkelerden, hâtemlerden, turrallardan bazlarına işaret ettik. Şimdi, nevilerde hesapsız sikkelerden bir sikkeye işaret edeceğiz.

Evet, Nasıl ki meyvedâr bir ağacın hesapsız semereleri, bir terbiye-i vâhidde, bir kanun-u vahdetle, bir tek merkezden idare edildiklerinden, kûlfet ve meşakkat ve masraf, o kadar sühulet peyda eder ki; kesretle terbiye edilen tek bir semereye müsâvi olurlar. Demek kesret ve taaddüd-ü merkez, her semere için, kemiyetçe bütün ağaç kadar kûlfet ve masraf ve cihâzât ister. Fark yalnız keyfiyetcedir. Nasıl ki bir tek nefere lâzım teçhizat-ı askeriyyeyi yapmak için, orduya lâzım bütün fabrikalar kadar fabrikalar lâzımdır.. Demek iş, vahdetten kesrete geçse, efrad adedince –kemiyet cihetiyle– kûlfet ziyadeleşir. İşte, her nevide bilmüşâhede görünen sühulet-i fevkâlâde, elbette vahdetten, tevhidden gelen bir yûsr ve sühulet eseridir.

Elhâsil: Bir cinsin bütün envâi, bir nev'in bütün efradı, âzâ-yı esâside muvafakat ve müşabehetleri nasıl isbat ederler ki, tek bir Sâni'in masnularıdır. Çünkü vahdet-i kalem ve ittihad-ı sikke öyle ister. Öyle de, bu meşhud sühulet-i mutlaka ve kûlfetsizlik, vücub derecesinde îcab eder ki, bir Sâni-i Vâhid'in eserleri olsun. Yoksa imtina' derecesine çikan bir suûbet, o cinsi, in-idama ve o nev'i ademe götürürecekti.

Velhâsil: Cenâb-ı Hakk'a isnad edilse, bütün eşya, bir tek şey gibi bir sühûlet peyda eder. Eğer esbaba isnad edilse, her bir şey, bütün eşya kadar suûbet peyda eder. Madem öyledir, kâinatta şu görünen fevkâlâde ucuzluk ve şu göz önündeki hadsiz mebzûliyet, sikke-i vahdeti güneş gibi gösterir. Eğer, gâyet mebzûliyetle elimize geçen şu sanatlı meyveler, Vâhid-i Ehad'in malı olmazsa, bütün dünyayı verse idik bir tek nari yiyezdik.

Onuncu Lem'a

Tecelli-i cemâliyeyi gösteren hayat, nasıl bir bürhân-ı ehadiyettir; belki bir çeşit tecelli-i vahdetdir; tecelli-i Celâl'i izhar eden memat dahi, bir bürhân-ı vâhidiyettir. Evet meselâ: ^{وَلِلّهِ الْأَكْلُ الْأَعْلَى}¹ – Nasıl ki, güneşe karşı parlayan ve akan büyük bir ırmağın kabarcıkları ve zemin yüzünün mütelemmi şeffafâtı, güneşin aksını ve ışığını göstermek suretiyle güneşe şehâdet ettikleri gibi, o kataratın ve şeffafâtın gurubuyla, gitmeleriyle beraber arkalarından yeni gelen katarat tâifeleri ve şeffafat kabileleri üzerinde yine güneşin cilveleri haşmetle devamı ve ışığının tecellisi ve noksansız istimrarı katyen şehâdet eder ki; sönüp yanan, değişip tazelenen, gelip parlayan misâlî güneşçikler ve ışıklar ve nurlar, bir bâki, daimî, âlî, tecellisi zevâlsiz bir tek güneşin cilveleridir. Demek o parlayan kataratlar, zuhuruyla ve gelmeleriyle güneşin vücûdunu gösterdikleri gibi; gurublarıyla, zevâlliyeyle, güneşin bekasını ve devamını ve birliğini gösteriyorlar. Aynen öyle de: Şu mevcudat-ı seyyâle, vücûdlarıyla ve hayatlarıyla Vâcibü'l-vücûd'un vücub-u vücûduna ve ehadiyetine şehâdet ettikleri gibi; zevâlliyeyle, ölümleriyle o Vâcibü'l-vücûd'un ezeliyetine, sermediyetine ve ehadiyetine şehâdet ederler. Evet gece gündüz, kış ve yaz, asırlar ve devirlerin değişmesiyle gurub ve uful içinde teceddüd eden ve tazelenen masnuat-ı cemile, mevcudat-ı latîfe, elbette bir âlî ve sermedî ve daimî't-tecelli bir cemâl sahibinin vücûd ve beka ve vahdetini gösterdikleri gibi; o masnuat, esbab-ı zâhirîye-i süfliyeleriyle beraber zevâl bulup ölmeleri, o esbabın hiçliğini ve bir perde olduğunu gösteriyorlar. Şu hâl katyen isbat eder ki; şu sanatlar, şunakışlar, şu cilveler, bütün esmâsı kudsiyye ve cemile olan bir Zât-ı Cemîl-i Zülcelâl'in tazelenen sanatlarıdır, tahavvül eden nakışlarıdır, taharrük eden aynalarıdır, bir-biri arkasından gelen sikkeleridir, hikmetle değişen hâtemleridir...

Elhâsil: Şu kitab-ı kebir-i kâinat, Nasıl ki vücûd ve vahdete dair âyât-ı tek-vîniyeyi bize ders veriyor; öyle de: O Zât-ı Zülcelâl'in bütün evsaf-ı kemâliye

---

¹ "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

ve cemâliye ve celâliyesine de şehâdet eder. Ve kusursuz ve noksansız kemâl-i Zâtî'sini isbat ederler. Çünkü; bedihîdir ki, bir eserde kemâl, o eserin menşe ve mebdei olan fiilin kemâline delâlet eder. Fiilin kemâli ise, ismin kemâline ve ismin kemâli, sıfatın kemâline ve sıfatın kemâli, şe'n-i zâtînin kemâline ve şe'nin kemâli, o zât-i zîsuûnun kemâline, hadsen ve zarûreten ve bedâheten delâlet eder.

Meselâ; Nasıl ki kusursuz bir kasırın mükemmel olan nukuş ve tezînatı, arkalarında bir usta efâlinin mükemmeliyetini gösterir. O efâlin mükemmeliyeti, o fâîl ustânın rütbelerini gösteren unvanları ve isimlerinin mükemmeliyetini gösterir ve o esmâ ve unvanlarının mükemmeliyeti, o ustânın sanatına dair sıfatlarının mükemmeliyetini gösterir ve o sanat ve sıfatlarının mükemmeliyeti, o sanat sahibinin şuûn-u zâtîye denilen kabiliyet ve istidat-ı zâtîyesinin mükemmeliyetini gösterir ve o şuun ve kabiliyet-i zâtîyenin mükemmeliyeti, o ustânın mahiyet-i zâtîyesinin mükemmeliyetini gösterdiği misillü, aynen öyle de: Şu kusursuz, futursuz ¹ هُلْ تَرِى مِنْ فُطُورٍ sîrrîna mazhar olan şu âsâr-ı meşhude-i âlem, şu mevcudat-ı mutazama-yı kâinatta olan sanat ise; bilmüşâhede bir müessir-i zi'l-iktidarın kemâl-i efâline delâlet eder. O kemâl-i efâl ise, bilbedâhe o Fâîl-i Zülcelâl'in kemâl-i esmâsına delâlet eder. O kemâl-i esmâ ise, bizzarûre o esmânın Müsemma-yı Zülcemâl'inin kemâl-i sıfatına delâlet ve şehâdet eder. O kemâl-i sıfat ise, bilyakîn o Mevsuf-u Zulkemâl'in kemâl-i şuûunu na delâlet ve şehâdet eder. O kemâl-i şuun ise, bihakkalyakîn o Zîsuûn'un kemâl-i zâtîne öyle delâlet eder ki, bütün kâinatta görünen bütün envâ-ı kemâlât, O'nun kemâline nisbeten sönüük bir zill-i zaîf suretinde bir Zât-ı Zulkemâl'in âyât-ı kemâli ve rumuz-u celâli ve işârât-ı cemâli olduğunu gösterir.

Güneşler Kuvvetinde On Birinci Lem'a

On Dokuzuncu Söz'de târif edilen ve kitab-ı kebîrin âyet-i kübrâsi ve o Kur'ân-ı Kebîr'deki ism-i azâmi ve o şecere-i kâinatın çekirdeği ve en münevver meyvesi ve o sarây-ı âlemin güneşî ve âlem-i İslâmîyet'in bedr-i münevveri ve rubûbiyet-i ilâhiyeyen dellâl-ı sultanatı ve tilsim-ı kâinatın keşşaf-ı zî-hikmeti olan Seyyidimiz Muhammedü'l-Emîn (*aleyhissâlatü vesselâlâm*), bütün enbiyâyi sayesi altına alan risâlet cenahı ve bütün âlem-i İslâm'ı himayesine alan İslâmîyet cenahlarıyla hakikatîn tabakatında uçan ve bütün enbiyâ ve mürselîni, bütün evliya ve siddikîni ve bütün asfiyâ ve muhakkikîni arkasına alıp bü-

---

¹ "(Çevir de bak gözünü), görebilir misin bir kusur?!" (Mâlik sûresi, 67/3)

tün kuvvetiyle vahdâniyeti gösterip, arş-ı ehadiyete yol açıp gösterdiği imân-ı billâh ve isbat ettiği vahdâniyet-i ilâhiyeye hiç vehim ve şüphenin haddi var mı ki, kapatabilsin ve perde olabilisin! Madem On Dokuzuncu Söz'de ve On Dokuzuncu Mektup'ta o bûrhân-ı katının âb-ı hayat-ı mârifetinden *On Dört Reşa* ve *On Dokuz İslârât* ile, o zât-ı mu'ciz-nümânın envâ-ı mucizâtiyla beraber, içmâlen bir derece târif ve beyân etmişiz. Şurada şu işaret ile iktifa edip, o vahdâniyetin bûrhân-ı katını tezkiye eden ve sîdkîna şehâdet eden esâsâta işaret suretinde bir salavat-ı şerife ile hatmederiz...

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مَنْ دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِكَ وَوَحْدَائِتِكَ وَشَهَدَ عَلَى أُوصافِ جَلَالِكَ وَجَمَالِكَ وَكَمَالِكَ الشَّاهِدُ الصَّادِقُ الْمُصَدِّقُ وَالْبُرْهَانُ النَّاطِقُ الْمُحَقَّقُ سَيِّدُ الْأَنْبِيَاءُ وَالْمُرْسَلِينَ الْحَامِلُ سَرِّ إِجْمَاعِهِمْ وَتَضْدِيقِهِمْ وَمُعْجَزَاتِهِمْ وَإِمامُ الْأُولَيَاءِ وَالصَّدِيقِينَ الْحاَوِي سَرِّ اِتْقَافِهِمْ وَتَحْقِيقِهِمْ وَكَرَامَاتِهِمْ دُوْ المُعْجَزَاتِ الْبَاهِرَةُ وَالْحَوَارِقُ الظَّاهِرَةُ وَالدَّلَائِلُ الْفَاعِطَةُ الْمُحَقَّقَةُ الْمُصَدَّقَةُ لَهُ دُوْ الْخِصَالُ الْعَالِيَةُ فِي ذَاتِهِ وَالْأَخْلَاقُ الْعَالِيَةُ فِي وَظِيفَتِهِ وَالسَّجَايا السَّامِيَّةُ فِي شَرِيعَتِهِ الْمُكَمَّلَةُ الْمُتَنَزَّهَةُ لَهُ عَنِ الْخِلَافِ مَهْبِطُ الْوَحْيِ الرَّئَاتِيِّ يَاجْمَعُ الْمُتَنَزِّلِ وَالْمُتَنَزِّلِ عَلَيْهِ سَيَّارُ عَالَمِ الْغَيْبِ وَالْمُلْكُوتِ مُشَاهِدُ الْأَرْوَاحِ وَمُصَاحِبُ الْمَلَائِكَةِ أَنْمَوْذَجُ كَمَالُ الْكَائِنَاتِ سَخْصًا وَتَوْعًا وَجِنْسًا (أَنُورُ ثَمَرَاتِ شَجَرَةِ الْحِلْقَةِ) سَرَاجُ الْحَقِّ بُرْهَانُ الْحَقِيقَةِ تِمَثَالُ الرَّحْمَةِ مِثَالُ الْمَحْبَّةِ كَشَافُ طَلْسِيمِ الْكَائِنَاتِ دَلَالُ سُلْطَةِ الرُّؤُوبِيَّةِ الْمُؤْمِنُ بِعُلُوِّهِ سَخْصِيَّتِهِ الْمَعْنُوَيَّةِ إِلَى أَنَّهُ نُصْبَ عَيْنَ فَاطِرِ الْعَالَمِ فِي خَلْقِ الْكَائِنَاتِ دُوْ الشَّرِيعَةِ الَّتِي هِي بِبُوْسَعَةِ دَسَاتِيرِهَا وَرُقُوفِهَا تُثْبِرُ إِلَى أَنَّهَا نِظامُ نَاطِمِ الْكَوْنِ وَوَضُعُخُ حَالِقُ الْكَائِنَاتِ نَعَمْ إِنَّ نَاطِمَ الْكَائِنَاتِ بِهَذَا النِّظامِ الْأَنْتَمِ الْأَكْمَلُ هُوَ نَاطِمُ هَذَا الدِّينِ بِهَذَا النِّظامِ الْأَجْمَلِ سَيِّدُنَا نَحْنُ مَعَاشِرُ بَنِي آدَمَ وَمُهَدِّدُنَا إِلَى الْإِيمَانِ نَحْنُ مَعَاشِرُ الْمُؤْمِنِينَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْمُطَلِّبِ عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَواتِ وَأَتَمُ التَّسْلِيمَاتِ مَا دَامَتِ الْأَرْضُ وَالسَّمَوَاتُ فَإِنَّ ذَلِكَ الشَّاهِدُ الصَّادِقُ الْمُصَدِّقُ يَشْهُدُ عَلَى رُؤُسِ الْأَشْهَادِ مُنَادِيَا وَمُعَلِّمَا لِجَيَالِ الْبَشَرِ حَلْفُ الْأَعْصَارِ وَالْأَقْطَارِ نِدَاءُ عُلُوِّيَا بِجَمِيعِ قُوَّتِهِ وَبِعَایَةِ حِدَّتِهِ وَبِنَهَايَةِ وُثُوقَهِ وَبِقُوَّةِ اطْمِسَانِهِ وَبِكَمالِ إِيمَانِهِ يَأْشُهُدُ أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ.¹

¹ Allahım! Senin varlığının zaruretine ve birliğine delâlet eden, ve Senin celâl, cemâl ve kemâline şehâdet eden, doğru sözü olan ve doğruluğu tasdik edilmiş olan, doğru konuşan bir delil, nebi ve

Güneşler Kuvvetinde On İkinci Lem'a

Şu Yirmi İkinci Söz'ün On İkinci Lem'ası, öyle bir bahr-i hakâiktir ki; bütün yirmi iki Söz, ancak onun yirmi iki katresi ve öyle bir menba-ı envâr- dir ki, şu yirmi iki Söz, o güneşten ancak yirmi iki lem'asıdır. Evet o yirmi iki adet Söz'lerin her birisi, semâ-yı Kur'ân'da parlayan bir tek necm-i âyetin bir lem'ası ve bahr-i Furkan'dan akan bir âyetin ırmağından tek bir katresi ve bir kenz-i âzâm-ı Kitabullah'da her biri bir sandukça-yı cevâhir olan âyetle- rin bir tek âyetinin bir tek incisidir. İşte On Dokuzuncu Söz'ün On Dördüncü Reşhası'nda bir nebze târif edilen o kelâmullah; ism-i âzam'dan, Arş-ı âzam- dan, rubûbiyetin tecelli-i âzamından nûzûl edip, ezeli ebede rabtedecek, ferşî arşa bağlayacak bir vüs'at ve ulviyet içinde bütün kuvvetiyle ve âyâtının bü- tün kat'iyetiyle mükerrerleren ¹ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ der, bütün kâinatı işhad eder ve şe- hâdet ettirir. Evet ² لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ بِرَبِّ مِيزَنْدَ عَالَمْ

Evet, o Kur'ân'a selim bir kalb gözüyle baksan göreceksin ki cihat-ı sit- tesi öyle parlıyor, öyle şeffaftır ki; hiçbir zulmet, hiçbir dalâlet, hiçbir şüphe ve rayb, hiçbir hile içine girmeye ve daire-i ismetine duhûle furce bulamaz. Çünkü üstünde sikke-i i'câz.. altında bürhân ve delil.. arkasında nokta-yı istinadı, mahz-ı vahy-i Rabbanî.. önünde saadet-i dâreyen.. sağında, aklı is- tintak edip tasdikini temin.. solunda vicdanı istişâhâd ederek teslimini tes- bit.. içi bilbedâhe safi hidâyet-i rahmâniye.. üstü, bilmüşâhede hâlis en-

---

rasullen efendisi, onların icma', tasdik ve mucizelerinin sırrını taşıyan, evliya ve siddıkların ittifak, tâhâkîk ve kerâmetlerinin sırrını kendinde bulunduran, parlak mucizeler, açık harikalar, tâhâkîk edilmiş, onu doğrulayan kesin deliller sahibi olan, zâtında kıymetli özellikler bulunan, vazifesinde yüksek ahlâk, seriatında yüce seciyelerin sahibi bulunan, Kur'ân'ı indiren Allah'ın, indirilen Kur'ân'ın ve kendisine Kur'ân inen Zât'ın icmaiyle, Rabbânî vahyin iniş yeri. Gayb ve melekût âlemi gezip dolaşan, ruhları müşâhede edip, meleklerle arkadaşlık eden, şahîs, nev' ve cins olarak kâinatın kemâlâtının numunesi, yaratılış ağacının en nurlu meyvesi, hakkın kandili, hakikatin bürhâni, rahmetin timsâli, muhabbetin misâli, kâinat tâslımının keşşafi, rubûbiyet saltanatının dellâli, şâhs-ı manevîsinin remziyle âlemi yaratan Zât'ın kâinatı yâratmasındaki asıl amacı. Öyle bir şeriat sahibi ki, o şeriat sağlamlığı ve düsturlarının genişliğiyle gösterir ki o, kâinatı tanzim eden Zât'ın düzenidir. Ve o yaratanan koyduğu düsturlardır. Evet kâinatı bu mükemmel düzén ile kim tanzim etmişse bu güzel ve üstün dinin sahibi de O'dur. Biz insanların efendisi, ve biz müminlere iman yolunu gösteren, Abdullâh İbni Abdülmüttâlib'in oğlu Muhammed'e (*sallâlâhu aleyhi ve selâlem*) sonsuz salât ve selâm et. O'na yer ve gökler durdurka en üstün salavâtlar ve en mükemmel selâmlar olsun. İşte sadık ve musaddak olan O şahit ve bütün şahitlerin huzurunda asırlar ve mekânlarının arkasından bütün insan nesillerine bütün kuvvetiyle son derece bir ciddiyetle son derece bir huzur ve güven içinde tam ve mükemmel bir iman ile seslenip diyor ki; "Şehâdet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O birdir ve O'nun hiçbir ortağı yoktur."

¹ "Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmrân sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

² Alem hep beraber "Lâ ilâhe illâ Hû" diyor.

vâr-ı îmâniye.. meyveleri, biaynelyakîn kemâlât-ı insâniye ile müzeyyen asfiyâ ve muhakkikîn-i evliya ve siddikîn olan o lisân-ı gaybin sînesine ku-lağını yaptıtıp dinlesen derinden derine, gâyet mûnis ve muknî, nihayet ciddî ve ulûî ve bürhân ile mücehhez bir sada-yı semâvî işiteceksin ki, öyle bir kat'iyetle ^۱ ﷺ der ve tekrar eder ki, hakkalyakîn derecesinde söylediğini, aynelyakîn gibi bir ilm-i yakîni sana ifade ve ifaza ediyor...

Elhâsil: Her birisi birer güneş olan, Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) ile Furkan-ı Ahkem ki:

✓ **Biri;** âlem-i şehâdetin lisani olarak bin mucizât içinde bütün enbiyâ ve asfiyânın taht-ı tasdiklerinde İslâmiyet ve risâlet parmaklarıyla işaret ederek bütün kuvvetiyle gösterdiği bir hakikati...

✓ **Digeri;** âlem-i gaybin lisani hükmünde, kırk vücuh-u icâz içinde, kâ-inatın bütün âyât-ı tevkîniyesinin taht-ı tasdiklerinde, hakkaniyet ve hidâyet parmaklarıyla işaret edip bütün ciddiyetle gösterdiği aynı hakikati... Acaba o hakikat, güneşten daha bâhir, gündüzden daha zâhir olmaz mı?

Ey dalâlet-âlûd mütemerrit insancık!^{2(Hâsiye)} Ateşböceğinden daha sönüük kafa fenerinle nasıl şu güneşlere karşı gelebilirsin? Onlardan istığnâ edebilirsin? Üflemekle onları söndürmeye çalışırsın? Tuuuh! tuf.. senin o münkir aklinal.. Nasıl o iki lisân-ı gayb ve şehâdet, bütün âlemlerin Rabbi ve şu kâinatın sahibi namına ve O'nun hesabına söyledikleri sözleri ve dâvaları inkâr edebilirsin? Ey bîçâre ve sinekten daha âciz, daha hakîr! Sen necisin ki, şu kâinatın Sahib-i Zülcelâl'ini tekzîbe yelteniyorsun?

¹ “Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur.” (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

^{2(Hâsiye)} Bu hitab, Kur'ân'ı kaldırılmaya çalışanadır.

Hâtîme

Ey aklı hüşyar, kalbi müteyakkız arkadaş! Eğer şu Yirmi İkinci Söz’ün başından buraya kadar fehmetmişsen, On İki Lem’ayı birden elinde tut. Binler elektrik kuvvetinde bir sirac-ı hakikat bularak, Arş-ı âzam’dan uzatılıp gelen âyât-ı Kur’ânîye’ye yapış. Burak-ı tevfike bin, semâvât-ı hakâikte uruc et, Arş-ı Mârifetullah'a çık,¹ de. Ve أَشَهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ¹
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَةٌ لَا شَرِيكَ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُخْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ
بِيَدِهِ الْحَيْزُرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ²

diyerek, bütün mevcudat-ı kâinatın başları üzerinde ve mescid-i kebîr-i âlemde vahdâniyeti ilân et!..

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذنَا إِنْ نَسِيَّاً أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْنَا عَلَى الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا
فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ⁴

رَبَّنَا لَا تُنْغِ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَابُ
رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ التَّائِسِ لِيُومٍ لَا رَبِّ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِيفُ الْمِيعَادَ⁵

¹ Şehâdet ederim ki, Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Sen teksin, Senin hiçbir ortağın yoktur.

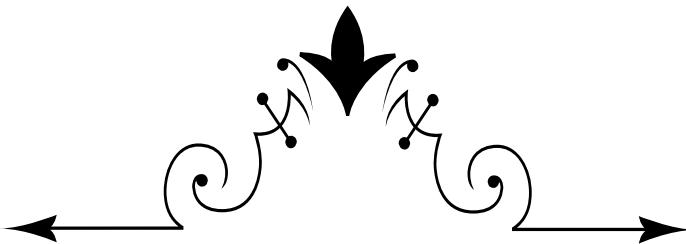
² “Allah’tan başka ilâh yoktur. O birdir. Ortağı yoktur. Mülk umumun O’nundur. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, şükür ve minnet O’na mahsustur ve O’na läyiktr. Hayati veren de, alan da O’dur. O, ezelî ve ebedî hayat sahibidir. Bütün iyilikler O’na aittir; O, yapılan her hayrı kaydeder ve karşılığını verir. O’nun her şeye gücü yeter ve hiçbir şey O’na ağır gelmez.” (Bkz.: Tirmîzi, deavât 36; Nesâî, menâsîk 163; İbni Mâce, ticârât 40, menâsîk 84).

³ “Sûbhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

⁴ “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme! Yâ Rabbenâ! Bizden öncekilere yüklediğim gibi ağır yük yükleme. Yâ Rabbenâ! Takat getiremeyeceğimiz şeylerle bizi yükümlü tutma. Affet bizi; lütfen bağısla kusurlarımızı, merhamet buyur bize. Sensin Mevlâmız, yardımıcımız, Kâfir topluluklara karşı Sen yardım eyle bize.” (Bakara sûresi, 2/286)

⁵ “Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağısla. ‘Şüphesiz bağısı bol olan Vehhab sensin Sen!’” “Sen, geleceğinde hiç şüphe olmayan bir günde bütün insanları bir araya toplayacaksın. Allah sözünden asla dönmez.” (Âl-i Imran sûresi, 3/8-9)

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ وَعَلَى إِلَهٍ وَصَاحِبِهِ أَجْمَعِينَ وَارْحَمْنَا
 وَارْحَمْ أُمَّتَهُ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ أَمِينَ¹
 وَأَخِرُ دَعْوِيهِمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ²

-
- ¹ Allahım! Âlemlere rahmet olarak gönderdiğin Zât'a, O'nun bütün Âl ve Ashabına salât ve selâm eyle. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi, rahmetin hürmetine bize ve O'nun ümmetine merhamet eyle, âmîn...
- ² "Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

Firmanın Üçüncü Söz

(Şu Söz’ün İki Mebhas’ı vardır.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝ ثُمَّ زَدَهُ أَسْفَلَ
سَافِلِينَ ۝ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ¹

Birinci Mebhas

İmanın binler mehâsininden yalnız besini “Beş Nokta” içinde beyan ederiz.

Birinci Nokta

İnsan; nur-u iman ile âlâ-yı illiyyîne çıkar. Cennete lâyik bir kıymet alır. Ve zulmet-i küfür ile, esfel-i sâfilîne düşer. Cehenneme ehil olacak bir vaziyete girer. Çünkü iman, insanı Sâni-i Zülcelâl’ine nisbet ediyor; iman, bir intisaptır. Öyle ise insan, iman ile insanda tezahür eden sanat-ı ilâhiye ve nukuş-u esmâ-yı rabbaniye itibarıyla bir kıymet alır. Küfür, o nisbeti kat’eder. O kat’dan sanat-ı rabbaniye gizlenir. Kıymeti dahi yalnız madde itibarıyla olur. Madde ise; hem fâniye, hem zâile, hem muvakkat bir hayat-ı hayvanî olduğundan, kıymeti hiç hükmündedir. Bu sırrı bir temsil ile beyân edeceğiz.

Meselâ insanların sanatları içinde, nasıl ki maddenin kıymeti ile sanatın kıymeti ayrı ayrıdır. Bazen müsavi, bazen madde daha kıymettar, bazen oluyor ki, beş kuruşluk demir gibi bir maddede beş liralık bir sanat bulunuyor. Belki bazen, antika olan bir sanat, bir milyon kıymeti aldığı hâlde, maddesi beş kuruşa da değişmiyor.

¹ “Biz insanı en mükemmel surette yarattık. Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük. Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır.” (Tin süresi, 95/4-6).

İşte öyle antika bir sanat, antikacıların karşısına gidilse; harika-piše ve pek eski hünerver sanatkârına nisbet ederek, o sanatkârı yâd etmekle ve o sanatla teşhir edilse, bir milyon fiyatla satılır. Eğer, kaba demirciler karşısına gidilse, beş kuruşluk bir demir pahasına alınabilir.

İşte insan, Cenâb-ı Hakk'ın böyle antika bir sanatıdır. Ve en nazik ve nâzenin bir mucize-i kudretidir ki; insanı, bütün esmâsının cilvesine mazhar ve nakişlarına medâr ve kâinata bir misal-i musaggar suretinde yaratmıştır.

Eğer nur-u iman içine girse; üstündeki bütün mânidâr nakişlar o ışıkla okunur. O mümin, şuur ile okur ve o intisapla okutur. Yani: "Sâni-i Zülcelâl'in masnûuyum, mahlukuyum, rahmet ve keremine mazharım" gibi mânlârla insandaki sanat-ı rabbaniye tezahür eder. Demek Sâni'ine intisaptan ibaret olan iman, insandaki bütün âsâr-ı sanatı izhar eder. İnsanın kıymeti, o sanat-ı rabbaniyeye göre olur ve ayna-yı samedâniye itibarıyladır. O hâlde şu ehemmiyetsiz olan insan, şu itibarla bütün mahlukat üzerinde bir muhatab-ı ilâhî ve cennete lâylık bir misafir-i rabbanî olur.

Eğer kat-ı intisaptan ibaret olan küfür, insanın içine girse; o vakit bütün o mânidâr nukuş-u esmâ-yı ilâhiye karanlığa düşer, okunmaz. Zira Sâni' unutlsa, Sâni'a müteveccih mânevî cihetler de anlaşılmaz. Âdetâ baş aşağı düşer. O mânidâr âlî sanatların ve mânevî âlî nakişların çoğu gizlenir.

Bâki kalan ve göz ile görülen bir kısmı ise, süflî esbaba ve tabiatâ ve tesa-düfe verilip, nihayet sukut eder. Her biri birer parlak elmas iken, birer sönüük şîşe olurlar. Ehemmiyeti yalnız madde-i hayvaniyeye bakar.

Maddenin gayesi ve meyvesi ise, dediğimiz gibi; kısacık bir ömürde hayvanâtın en âcizi ve en muhtaci ve en kederlisi olduğu bir hâlde yalnız cüz'î bir hayat geçirmektir. Sonra tefessüh eder gider. İşte küfür; böyle mahiyet-i insaniyeyi yıkar, elmastan kömüre kalbeder.

İkinci Nokta

İman; nasıl ki bir nûrdur, insanı ışıklandırıyor, üzerinde yazılan bütün mektûbât-ı samedâniyeyi okutturuyor. Öyle de, kâinatı dahi ışıklandırmıyor. Zaman-ı mâzi ve müstakbeli, zulümâttan kurtarıyor. Şu sırrı, bir vâkiâda **اللهُ وَلِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يَخْرُجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ¹** ayet-i kerîmesinin bir sırrına dair gördüğüm bir temsil ile beyân ederiz. Şöyledi ki:

¹ "Allah iman edenlerin yardımcısıdır, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır." (Bakara sûresi, 2/257).

Bir vâkıa-yı hayâliyede gördüm ki: İki yüksek dağ var birbirine mukabil, üstünde dehşetli bir köprü kurulmuş. Köprünün altında pek derin bir dere... Ben o köprünün üstünde bulunuyorum. Dünyayı da her tarafı karanlık, kesif bir zulümât istilâ etmişti.

Ben sağ tarafıma baktım. Nihayetsiz bir zulümât içinde bir mezar-ı ekber gördüm, yani tahayyül ettim. Sol tarafıma baktım. Müthiş zulümât dalgaları içinde azîm fırtınalar, dağdağalar, dâhiyeler hazırladığını görüyor gibi oldum. Köprünün altına baktım. Gayet derin bir uçurum görüyorum zannettim. Bu müthiş zulümâta karşı sönükkir cep fenerim vardı. Onu istimâl ettim. Yarım yamalak ışığıyla baktım. Pek müthiş bir vaziyet bana göründü. Hatta önumdeki köprünün başında ve etrafında öyle müthiş ejderhalar, arslanlar, canavarlar göründü ki; “Keşke bu cep fenerim olmasa idi, bu dehşetleri görmese idim.” dedim. O feneri hangi tarafa çevirdim ise, öyle dehşetler aldım. “Evvâh! Şu fener, başıma belâdir” dedim. Ona kızdım; o cep fenerini yere çarptım, kirdim. Güya onun kırılması, dünyayı ışıklandıran büyük elektrik lâmbasının düğmesine dokundum gibi birden o zulümât boşaldı. Her taraf o lâmbanın nuru ile doldu. Her şeyin hakikatini gösterdi.

Baktım ki: O gördüğüm köprü, gayet muntazam yerde, ova içinde bir caddedir. Ve sağ tarafımda gördüğüm mezar-ı ekber; baştan başa güzel, yeşil bahçelerle nuranî insanların taht-ı riyâsetinde ibadet ve hizmet ve sohbet ve zikir meclisleri olduğunu fark ettim. Ve sol tarafımda, fırtınalı, dağdağalı zannettigim uçurumlar, şâhikalar ise; süslü, sevimli, câzibedâr olan dağların arkalarında azîm bir ziyafergâh, güzel bir seyrangâh, yüksek bir nûzhetgâh bulunduğunu hayâl meyal gördüm. Ve o müthiş canavarlar, ejderhalar zanettigim mahlûklar ise; mûnis deve, öküz, koyun, keçi gibi hayvanât-ı ehliye olduğunu gördüm.

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا بِحُرْجُهُمْ لِلَّهِ عَلَىٰ نُورٍ إِلِيَّمَا يَنْهَا¹

âyet-i kerîmesini okudum, o vâkiâdan ayıldım.

İşte o iki dağ; mebde-i hayat, âhir-i hayat.. yani, âlem-i arz ve âlem-i berzâhtır. O köprü ise, hayat yoludur. O sağ taraf ise, geçmiş zamandır. Sol taraf ise, istikbalıdır. O cep feneri ise, hodbin ve bildiğine itimat eden ve vahy-i semâvîyi dinlemeyen enaniyet-i insaniyedir. O canavarlar zannolunan şeyler ise, âlemin hâdisatı ve acip mahlûkatıdır.

¹ Lutfettiği iman nûrundan dolayı hamdolsun Allah'a.

İşte enaniyetine itimat eden, zulümât-ı gaflete düşen, dalâlet karanlığına müptelâ olan adam; o vâkiâda evvelki hâlime benzer ki, o cep feneri hükmünde nâkis ve dalâlet-âlûd mâlûmat ile zaman-ı mâziyi, bir mezar-ı ekber suretinde ve adem-âlûd bir zulümât içinde görüyor. İstikbali, gayet firtinalı ve tesadüfe bağlı bir vahşetgâh gösterir. Hem her birisi, bir Hakîm-i Rahîm'in birer memur-u müşahhari olan hâdisat ve mevcudâti, muzir birer canavar hükmünde bildirir.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلَيَاوْهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِنَ الْتُورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ¹

hükਮüne mazhar eder.

Eğer hidâyet-i ilâhiye yetişse, iman kalbine girse, nefsin firavuniyeti kırılsa, Kitabullah'ı dinlese, o vâkiâda ikinci hâlime benzeyecek. O vakit, birden kâinat bir gündüz rengini alır; nur-u ilâhî ile dolar. Âlem ^{الله تُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ}² âyetini okur. O vakit zaman-ı mâzi, bir mezar-ı ekber değil, belki her bir asrı bir nebinin veya evlîyanın taht-ı riyâsetinde vazife-i ubûdiyeti ifâ eden ervâh-ı sâfiye cemaatlerinin vazife-i hayatlarını bitirmekle, ^{الله أَكْبَرُ}³ diyerek makamat-ı âliyeye uçmalarını ve müstakbel tarafına geçmelerini kalb gözü ile görür.

Sol tarafına bakar ki; dağlar-misal bazi inkılâbat-ı berzâhiye ve uhreviye arkalarında, cennetin bağlarındaki saadet saraylarında kurulmuş bir ziyafet-i rahmaniyeyi o nur-u iman ile uzaktan uzağa fark eder. Ve firtina ve zelzele, tâun gibi hâdiseleri, birer müşahhar memur bilir. Bahar firtinası ve yağmur gibi hâdisatı; sureten haşin, mânen çok latîf hikmetlere medâr görüyor. Hatta mevti, hayat-ı ebediyenin mukaddimesi ve kabri, saadet-i ebediyenin kapısı görür. Daha sair cihetleri sen kıyas eyle. Hakikati temsile tatbik et.

Üçüncü Nokta

İman hem nûrdur, hem kuvvettir. Evet hakiki imanı elde eden adam, kâinata meydan okuyabilir ve imanın kuvvetine göre hâdisatın tazyikatından kurtulabilir. ^{الله تَعَالَى عَلَى كُلِّ شَيْءٍ}⁴ der, sefine-i hayatı kemâl-ı emniyetle hâdisatın dağlarvâri dalgaları içinde seyran eder. Bütün ağırlıklarını Kadîr-i Mutlak'ın yed-i

¹ “İnkâr edenlerin dostları ise tağutlar olup onları aydınlıktan karanlıklara götürürler.” (Bakara sûresi, 2/257).

² “Allah göklerin ve yerin nûrudur.” (Nûr sûresi, 24/35)

³ Sadece büyülüklükte değil hiçbir konuda eşî ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

⁴ “Allah'a tevekkül ettim. (Allah kerîm..!)” (Hûd sûresi, 11/56)

kudrette emanet eder, rahatla dünyadan geçer, berzâhta istirahat eder. Sonra saadet-i ebediyeye girmek için cennete uçabilir. Yoksa tevekkül etmezse, dünyanın ağırlıkları uçmasına değil, belki esfel-i sâfilîne çeker. Demek; iman tevhidi, tevhid teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül saadet-i dâreyni iktiza eder.

Fakat yanlış anlaşma! *Tevekkül, esbâbı bütün bütün reddetmek değildir. Belki esbâbı, dest-i kudretin perdesi bilip riayet ederek; esbaba teşebbüsu ise, bir nevi dua-yı fiilî telâkki ederek; müsebbebatı, yalnız Cenâb-ı Hak'tan istemek ve neticeleri O'ndan bilmek ve O'na minnettar olmaktan ibarettir.*

Tevekkül eden ve etmeyenin misalleri, şu hikâyeye benzer:

Vaktiyle iki adam, hem bellerine, hem başlarına ağır yükler yüklenip, büyük bir sefineye bir bilet alıp girdiler. Birisi girer girmez yükünü gemiye bırakıp, üstünde oturup nezâret eder. Diğerî hem ahmak, hem mağrur olduğundan yükünü yere bırakmıyor.

Ona denildi: “Ağır yükünü gemiye bırakıp rahat et.”

O dedi: “Yok, ben bırakmayacağım. Belki zâyi olur. Ben kuvvetliyim. Mağlımı, belimde ve başında muhafaza edeceğim.”

Yine ona denildi: “Bizi ve sizi kaldıran şu emniyetli sefine-i sultaniye dâha kuvvetlidir. Daha ziyade iyi muhafaza eder. Belki başın döner, yükün ile beraber denize düşersin. Hem gittikçe kuvvetten düşersin. Şu bükülmüş belin, şu akılsız başın gittikçe ağırlaşan şu yükler tâkat getiremeyecek. Kaptan dahi eğer seni bu hâlde görse, ya divânedir diye seni tardedecek. Ya, ‘Haindir, gemimizi itham ediyor, bizimle istihza ediyor, hapsedilsin.’ diye emredecektir. Hem herkese maskara olursun. Çünkü ehl-i dikkat nazarında, zaafi gösteren tekebbürün ile, aczi gösteren gururun ile, riyâyi ve zilleti gösteren tasannuun ile kendini halka mudhike yapın. Herkes sana gülüyör.” denildikten sonra o bîcârenin aklı başına geldi, yükünü yere koydu, üstünde oturdu: “Oh!.. Allah senden razı olsun! Zahmetten, hapisten, maskaralıktan kurtuldum.” dedi.

İşte ey tevekkülsüz insan! Sen de bu adam gibi aklını başına al, tevekkül et. Tâ bütün kâinatın dilenciliğinden ve her hâdisenin karşısında titremekten ve hodfuruşluktan ve maskaralıktan ve sekâvet-i uhreviyeden ve tazyîkât-ı dünyeviye hapsinden kurtulasın..

Dördüncü Nokta

İman, insanı insan eder. Belki insanı sultan eder. Öyle ise, insanın vazife-i asliyesi, iman ve duadır. Küfür, insanı gayet âciz bir canavar hayvan eder.

Su meselenin binler delillerinden yalnız hayvan ve insanın dünyaya gelmelerindeki farkları, o meseleye vâzih bir delildir. Ve bir burhan-ı kâti'dir. Evet, insaniyet, iman ile insaniyet olduğunu, insan ile hayvanın dünyaya gelişindeki farkları gösterir.

Cüntü hayvan, dünyaya geldiği vakit, âdeten başka bir âlemde tekemmül etmiş gibi istidadına göre mükemmel olarak gelir, yani gönderilir. Ya iki saatte, ya iki günde veya iki ayda, bütün şerait-i hayatıyesini ve kâinatla olan münasebetini ve kavanın-i hayatını öğrenir, meleke sahibi olur. İnsanın yirmi senede kazandığı iktidar-ı hayatıyesi ve meleke-i ameliyesi, yirmi günde serçe ve ari gibi bir hayvan tahsil eder, yani ona ilham olunur.

Demek; hayvanın vazife-i asliyesi, taallümle tekemmül etmek değildir. Ve marifet kesbetmekle terakki etmek değildir. Ve aczını göstermekle medet istemek, dua etmek değildir. Belki vazifesi; istidadına göre taammüldür, amel etmektir, ubûdiyet-i fiiliyedir.

İnsan ise, dünyaya gelişinde her şeyi öğrenmeye muhtaç¹ ve hayat kânumlarına câhil, hatta yirmi senede tamamen şerait-i hayatı öğrenemiyor. Belki âhir-i ömrüne kadar öğrenmeye muhtaç, hem gayet âciz ve zayıf bir surette dünyaya gönderilip, bir-iki senede ancak ayağa kalkabiliyor. On beş senede ancak zarar ve menfaati fark eder. Hayat-ı beşeriyyenin muavenetiyle, ancak menfaatlerini celp ve zararlardan sakınabilir.

Demek ki, *insanın vazife-i fitriyesi; taallümle tekemmüldür, dua ile ubûdiyyettir*. Yani: "Kimin merhametile böyle hakimâne idare olunuyorum? Kimin keremiyle böyle müşfikâne terbiye olunuyorum? Nasıl birisinin lütuflarıyla böyle nâzeninâne besleniyorum ve idare ediliyorum?" bilmektir. Ve binden ancak birisine eli yetişemediği hâcâtına dair Kâdiü'l-hâcât'a lisân-ı acz ve faktır ile yalvarmaktadır.. ve istemek ve dua etmektir. Yani aczin ve faktın cenâhlariyla makam-ı âlâ-yı ubûdiyete uçmaktr.

Demek insan, bu âleme ilim ve dua vasıtasyyla tekemmül etmek için gelmiştir. Mahiyet ve istidat itibarıyla her şey ilme bağlıdır.. ve bütün ulûm-u haki-

¹ Bkz.: "Allah sizin analarınızın karınlarından öyle bir halde çıktı ki hiçbir şey bilmiyordunuz. Öyle iken size kulaklar, gözler, kalpler verdi ki şükredesiniz." (Nahl sûresi, 16/78).

kiyinin esası ve madeni ve nuru ve ruhu, marifetullahıtır.. ve onun üssü'l-esası da iman-ı billâhtır.

Hem insan, nihayetsiz acıyla nihayetsiz beliyâtâ maruz ve hadsiz âdâ-nın hücumuna müptelâ.. ve nihayetsiz fakriyla beraber nihayetsiz hâcâta giriftar ve nihayetsiz metâlibe muhtaç olduğundan; vazife-i asliye-i fitriyesi, imandan sonra duadır. Dua ise, esâs-ı ubûdiyyettir.¹

Nasıl bir çocuk, eli yetişmediği bir meramını, bir arzusunu elde etmek için ya ağlar, ya ister. Yani; ya fiili, ya kavlı lisân-ı acıyla bir dua eder. Maksuduna muvaffak olur. Öyle de insan, bütün zîhayat âlemi içinde nâzik, nâzenin, nâzdar bir çocuk hükmündedir. Rahmânürrahîm'in dergâhında ya zaaf ve acıyla ağlamak veya fakr ve ihtiyaciyla dua etmek gerektir. Tâ ki, makâsidi ona mu-sahhar olsun veya teshirin şükrynü eda etsin.² Yoksa bir sinekten vaveylâ eden ahmak ve haylaz bir çocuk gibi; "Ben kuvvetimle bu kabil-i teshir olmayan ve bin derece ondan kuvvetli olan acib şeyleri teshir ediyorum ve fikir ve tedbirimle kendime itaat ettiriyorum." deyip küfrân-ı nimete sapmak, insaniyetin fitrat-ı asliyesine zıt olduğu gibi, şiddetli bir azaba kendini müstehak eder.³

Beşinci Nokta

İman, duayı bir vesile-i kat'îye olarak iktiza ettiği.. ve fitrat-ı insaniye, onu şiddetle istediği gibi; Cenâb-ı Hak dahi "Duanız olmazsa ne ehemmiyetiniz var?" mealinde: ⁴ قُلْ مَا يَعْبُدُوا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ اذْعُونَنِي أَسْأَبِحُ لَكُمْ emrediyor.

Eğer desen: "Birçok defa dua ediyoruz, kabul olmuyor. Hâlbuki âyet umumîdir; her duaya cevap var ifade ediyor."

Elcevap: Cevap vermek ayrıdır, kabûl etmek ayrıdır. Her dua için cevap vermek var; fakat kabûl etmek, hem ayn-ı matlubu vermek, Cenâb-ı Hakk'ın hikmetine tâbidir.

¹ Bkz.: Bakara süresi, 2/186; Mü'min süresi, 40/60; Furkan süresi, 25/77. Ayrıca "Duâ, ibadetin özüdür." (Tirmizî, *deavât* 1) ve "Duânın kendisi ibadettir." (Tirmizî, *tefsîru sûre* (2) 16) anlamında hadîs-i şerifler bulunmaktadır.

² Bkz.: Hac süresi, 22/36.

³ Bkz.: İbrahim süresi, 14/7.

⁴ "(Resûlüml!) De ki: (Kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?" (Furkan süresi, 25/77)

⁵ "Bana dua edin, size cevap vereyim." (Mü'min süresi, 40/60)

Meselâ; Hasta bir çocuk çağrıırı: “Yâ Hekim! Bana bak.”

Hekim: “Lebbeyk” der. “Ne istersin?” cevap verir.

Çocuk: “Şu ilâci ver bana” der.

Hekim ise; ya aynen istedigini verir, yahut onun maslahatına binaen on-dan daha iyisini verir, yahut hastalığına zarar olduğunu bilir, hiç vermez.

İşte Cenâb-ı Hak; Hakîm-i Mutlak, hâzır, nâzır olduğu için abdin duasına cevap verir. Vahşet ve kimsesizlik dehşetini, huzuruyla ve cevabıyla ünsiyete çevirir. Fakat insanın hevâ-perestâne ve heveskârâne tahakkümüyle değil, belki hikmet-i rabbâniyenin iktizasıyla ya matlubunu veya daha evlâsını verir veya hiç vermez.

Hem dua bir ubûdiyettir. Ubûdiyet ise; semerâti, uhreviyedir. Dünyevî maksatlar ise; o nevi dua ve ibadetin vakitleridir. O maksatlar, gayeleri değil. Meselâ: Yağmur namazı ve duası bir ibadettir. Yağmursuzluk, o ibadetin vaktidir. Yoksa o ibadet ve o dua, yağmuru getirmek için değildir. Eğer sîrf o niyet ile olsa; o dua, o ibadet hâlis olmadığından kabûle lâyik olmaz.

Nasıl ki güneşin gurubu, akşam namazının vaktidir. Hem güneşin ve ayın tutulmaları, küsûf ve husûf namazları denilen iki ibadet-i mahsusanın vakitleridir. Yani gece ve gündüzün nuranî âyetlerinin nikaplanmasıyla¹ bir aza-met-i ilâhiyeyi ilâna medâr olduğundan, Cenâb-ı Hak ibadını o vakitte bir nevi ibadete davet eder. Yoksa o namaz –açılması ve ne kadar devam etmesi, müneccim hesabıyla muayyen olan– ay ve güneşin husûf ve küsûflarının ilişkileri için değildir.

Aynı onun gibi; yağmursuzluk dahi, yağmur namazının vaktidir. Ve be-liyyelerin istilâsı ve muzır şeýlerin tasallutu, bazı duaların evkât-ı mahsusalarıdır ki; insan o vakitlerde aczini anlar, dua ile niyaz ile Kadîr-i Mutlak’ın der-gâhına iltica eder.

Eğer dua çok edildiği hâlde, beliyyeler def’ olunmazsa, denilmeyecek ki: “Dua kabûl olmadı.” Belki denilecek ki: “Duanın vakti, kaza olmadı.” Eğer Cenâb-ı Hak fazl ve keremiyle belâyi ref’etse –nurun alâ nur– o vakit dua vakti biter, kaza olur.

Demek dua, bir sırr-ı ubûdiyettir. Ubûdiyet ise, hâlisen livechillâh ol-mali.² Yalnız aczini izhar edip, dua ile ona iltica etmeli. Rubûbiyetine ka-

¹ Bkz.: “Biz gece ve gündüzü kudretimizi gösteren iki delil kıldık. Gece delili ay’ı sildik, gündüz delili güneşin aydınlatıcı yaptı.” (Isrâ süresi, 17/12).

² Kulluğun sîrf Allah için yapılacağını belirten âyet-i kerîmelerden bir kısmı için bкz.: Fâtiha süresi, 1/5; Nisâ süresi, 4/146; En’âm süresi, 6/162; A’râf süresi, 7/29; ...

rışmamalı. Tedbiri ona bırakmalı. Hikmetine itimad etmeli. Rahmetini itham etmemeli.

Evet hakikat-i hâlde âyât-ı beyyinâtın beyâniyla sabit olan; bütün mevcudât, her birisi birer mahsus tesbih ve birer husûsî ibadet, birer has secede etlikleri gibi;¹ bütün kâinattan dergâh-ı ilâhiye giden, bir duadır.

✓ *Ya istidat lisaniyladır;* bütün nebâtatin duaları gibi ki, her biri lisân-ı istidadıyla Feyyaz-ı Mutlak’tan bir suret talep ediyorlar ve esmâsına bir mazhariyet-i münkeşife istiyorlar.

✓ *Veya ihtiyac-ı fitrî lisaniyladır;* bütün zîhayatın, iktidarları dahilinde olmayan hâcât-ı zarûriyeleri için dualarıdır ki, her birisi o ihtiyac-ı fitrî lisaniyla Cevâd-ı Mutlak’tan idâme-i hayatları için bir nevi rizik hükmünde bazı metâlibi istiyorlar.

✓ *Veya lisân-ı izdiranyla bir duadır ki;* muztar kalan her bir zîruh; kat’î bir iltica ile dua eder, bir hâmi-i meçhulüne iltica eder, belki Rabb-i Rahîm’ine teveccûh eder. *Bu üç nevi dua,* bir mâni olmazsa daima makbuldür.

✓ *Dördüncü nevi ki; en meşhurudur, bizim duamızdır.* Bu da iki kisimdır; *Biri, fiili ve hâli; diğeri, kalbî ve kalîdir.*

♦ Meselâ esbaba teşebbüş, bir dua-yı fiilidir. Esbâbin içtimai; müsebbebi îcad etmek için değil, belki lisân-ı hâl ile müsebbebi Cenâb-ı Hak’tan istemek için bir vaziyet-i marziye almaktır. Hatta çift sùrmek, hazine-i rahmet kapısını çalmaktır. Bu nevi dua-yı fiili, Cevâd-ı Mutlak’ın isim ve unvanına mütevecih olduğundan, kabûle mazhariyeti ekseriyet-i mutlakadır.

♦ *İkinci kısım;* lisan ile, kalb ile dua etmektir. Eli yetişmediği bir kısım metâlibi istemektir. Bunun en mühim ciheti, en güzel gayesi, en tatlı meyvesi şudur ki: Dua eden adam anlar ki; birisi var, onun hâtrât-ı kalbini işitir, her şeye eli yetişir, her bir arzusunu yerine getirebilir, aczine merhamet eder, fakir-na medet eder.

İşte ey âciz insan ve ey fakir beşer! Dua gibi hazine-i rahmetin anahatı ve tükenmez bir kuvvetin medâri olan bir vesileyi elden bırakma. Ona yapış, âlâ-yı illiyîn-i insaniyete çık. Bir sultan gibi bütün kâinatın dualarını, kendi duan içine al. Bir abd-i külli ve bir vekil-i umumî gibi 2 وَإِنَّكَ نَسْتَعِينُ de, kâinatın güzel bir takvimi ol.

¹ Varlığın tesbih, secede ve ibadetlerine dair âyet-i kerîmelerden bir kısmı için bkz.: Nahl sûresi, 16/49; İsrâ sûresi, 17/44; Meryem sûresi, 19/93; Hac sûresi, 22/18; ...

² “Yalnız senden medet umarız.” (Fâtîha sûresi, 1/5).

İkinci Mebħas

(İnsanın Saadet ve Şekâvetine Medâr Beş Nükte'den ibarettir.)

İnsan ahsen-i takvimde yaratıldığı ve ona gayet câmi bir istidat verildiği için esfel-i sâfilinden tâ âlâ-yı illiyyîne;¹ ferşten tâ arşa, zerreden tâ şemse kadar dizilmiş olan makamâta, merâtibe, derecâta, derekâta girebilir ve düşebilir bir meydan-ı imtihana atılmış, nihayetsiz sukut ve suûda giden iki yol² onun önünde açılmış bir mucize-i kudret ve netice-i hilkat ve acûbe-i sanat olarak şu dünyaya gönderilmiştir. İşte insanın şu dehşetli terakki ve tedennisinin sırrını “Beş Nükte”de beyân edeceğiz.

Birinci Nükte

İnsan, kâinatın ekser envâima muhtaç ve alâkadardır. İhtiyacâti, âlemin her tarafına dağılmış; arzuları ebede kadar uzanmış. Bir çiçeği istediği gibi, koca bir baharı da ister. Bir bahçeyi arzu ettiği gibi, ebedî cenneti de arzu eder. Bir dostunu görmeğe müştâk olduğu gibi, Cemîl-i Zülcelâl'i de görmeye müştâktir. Başka bir menzilde duran bir sevdığını ziyaret etmek için o menzilin kapısını açmaya muhtaç olduğu gibi; berzâha göçmuş yüzde doksan dokuz ahababını ziyaret etmek ve firâk-ı ebedîden kurtulmak için koca dünyanın kapısını kapayacak ve bir mahşer-i acâib olan âhiret kapılarını açacak, dünyayı kaldırıp âhireti yerine kuracak ve koyacak bir Kadîr-i Mutlak'ın dergâhına ilticaya muhtaçtır.

İste şu vaziyette bir insana hakiki Mâbûd olacak; yalnız, her şeyin dizgin elinde, her şeyin hazinesi yanında, her şeyin yanında nâzır, her mekânda hâzır, mekândan münezzeħ, aczden müberrâ, kusurdan mukaddes, nakstan muallâ bir Kadîr-i Zülcelâl, bir Rahîm-i Zülcemâl, bir Hakîm-i Zulkemâl olabilir. Çünkü nihayetsiz hâcât-ı insaniyeyi ifâ edecek, ancak nihayetsiz bir kudret ve muhit bir ilim sahibi olabilir. Öyle ise, ma'bûdiyete lâyik yalnız O'dur.

İste ey insan! Eğer yalnız O'na abd olsan, bütün mahlûkat üzerinde bir mevki kazanırsın. Eğer ubûdiyetten istinkâf etsen, âciz mahlûkata zelil bir abd

¹ Bkz.: Tîn sûresi, 95/4-6.

² Bkz.: “Şükür” ya da “küfür” yolu (Dehr sûresi, 76/3); “iki yol (hayır ve şer yolu)” (Beled sûresi, 90/10); “kötülük” ya da “takvâ” yolu (Şems sûresi, 91/8); “en kolay yol” ya da “en güç yol” (Leyl sûresi, 92/5-10).

olursun. Eğer enaniyetine ve iktidarına güvenip tevekkül ve duayı bırakıp, tekkebüür ve dâvaya sapsan; o vakit iyilik ve îcad cihetinde ari ve karıncadan daha aşağı, örümcek ve sinekten daha zayıf düşersin. Şer ve tahrip cihetinde dağdan daha ağır, tâundan daha muzır olursun.

Evet ey insan! Sende iki cihet var. **Birisı:** İcad ve vücûd ve hayır ve müsbet ve fiil cihetidir. **Diğeri:** Tahrip, adem, şer, nefy, infial cihetidir.

Birinci cihet itibarıyla; arıdan, serçeden aşağı; sinekten, örümcekten daha zayıfsın. İkinci cihet itibarıyla; dağ, yer, göklerden geçersin. Onların çekindiği ve izhâr-ı acz ettikleri bir yükü kaldırırsın.¹ Onlardan daha geniş, daha büyük bir daire alırsın. Çünkü sen, iyilik ve îcad ettiğin vakit yalnız vüs'atın nisbetinde, elin ulaşacak derecede, kuvvetin yetişecek mertebede iyilik ve îcad edebilirsın. Eğer fenâlik ve tahrip etsen, o vakit fenâliğin tecavüz ve tahribin intişar eder.

Meselâ küfür; bir fenâliktir, bir tahriptir, bir adem-i tasdiktir. Fakat o tek seyyie, bütün kâinatın tâhkîrini ve bütün esmâ'-yi ilâhiyenin tezyifini, bütün insaniyetin terzilini tazammun eder. Çünkü şu mevcudâtın âlî bir makamı, ehemmiyetli bir vazifesi vardır. Zira onlar, mektubat-ı rabbaniye ve merayâ'-yi sübhaniye ve memurîn-i ilâhiyedirler.

Küfür ise; onları aynadarlık ve vazifedarlık ve mânidârlık makamından düşürüp, abesiyet ve tesadüfun oyunağı derekesine ve zevâl ve firâkin tâhribiyle çabuk bozulup değişen mevâdd-ı fâniyeye ve ehemmiyetsizlik, kıymetsizlik, hiçlik mertebesine indirdiği gibi.. bütün kâinatta ve mevcudâtın aynalarında nakışları ve cilveleri ve cemâilleri görünen esmâ'-yi ilâhiyeyi inkâr ile tezyif eder.

Ve insanlık denilen, bütün esmâ'-yi kudsîye-i ilâhiyenin cilvelerini güzelce ilân eden bir kaside-i manzume-i hikmet ve bir şecere-i bâkiyenin cihâzâtını câmi çekirdek-misal bir mucize-i kudret-i bâhire ve emanet-i kübrâyı uhdesine almakla yer, gök, dağa tefevvuk eden ve melâikeye karşı rüchâniyet kazanan bir sahib-i mertebe-i hilâfet-i arziyeyi; en zelil bir hayvan-ı fâni-i zâilden daha zelil, daha zayıf, daha âciz, daha fakir bir derekeye atar. Ve mânâsız, karmakarışık, çabuk bozulur bir âdi levha derekesine indirir.

Elhâsil: Nefs-i emmâre tahrip ve şer cihetinde nihayetsiz cinâyet işleyebilir, fakat îcad ve hayırda iktidarı pek azdır ve căz'ıdır. Evet, bir hâneyi bir günde harap eder, yüzünde yapamaz.

¹ Bkz.: Ahzâb sâresi, 33/72.

Lâkin eğer enaniyeti bıraksa, hayatı ve vücûdu tevfik-i ilâhiyeden istese, şer ve tahriften ve nefse itimattan vazgeçse, istigfar ederek tam abd olsa; o vakit **يَنْدُلُ اللَّهُ سِيَّاتُهُمْ حَسَّابٌ**¹ sırrına mazhar olur. Ondaki nihayetsiz kabiliyet-i şer, nihayetsiz kabiliyet-i hayra inkilâb eder. “*Ahsen-i takvim*” kıymetini alır, âlâ-yı illiyîne çıkar.

İşte ey gafil insan! Bak Cenâb-ı Hakk’ın fazlına ve keremine: Seyyieyi bir iken bin yazmak, haseneyi bir yazmak veya hiç yazmamak adâlet olduğu hâlde; bir seyyieyi bir yazar, bir haseneyi on, bazen yetmiş, bazen yedi yüz, bazen yedi bin yazar.² Hem şu nükteden anla ki; o müthiş cehenneme girmek ceza-yı ameldir, ayn-ı adldır. Fakat cennete girmek, mahz-ı fazldır.

İkinci Nükte

İnsanda iki vecih var. **Birisı:** Enaniyet cihetinde şu hayat-ı dünyeviyeye nâzırıdır. **Diğeri:** Ubûdiyet cihetinde hayat-ı ebediyeye bakar.

✓ **Evvelki** vecih itibarıyla öyle bir bîçâre mahluktur ki; sermayesi yalnız ihtiyârdan bir şâ’re (saç) gibi cüzî bir cüz-ü ihtiyârı ve iktidardan zayıf bir kesb ve hayattan çabuk sôner bir şûle ve ömrûden çabuk geçer bir müddetçik ve mevcûdiyetten çabuk çürür küçük bir cisimdir. O hâliyle beraber kâinatın tabakatında serilmiş hadsiz envâin hesapsız efradından nazik, zayıf bir fert olarak bulunuyor.

✓ **Ikinci** vecih itibarıyla ve bilhassa ubûdiyete müteveccih acz ve fâr cihetinde pek büyük bir vüs’ati var. Pek büyük bir ehemmiyeti bulunuyor. Çünkü Fâtır-ı Hakîm, insanın mahiyet-i mânevîyesinde nihayetsiz azîm bir acz ve hadsiz cesîm bir fâr dercetmiştir. Tâ ki, kudreti nihayetsiz bir Kadîr-ı Rahîm ve gînâsi nihayetsiz bir Ganiyy-i Kerîm bir Zât’ın hadsiz tecelliyyâtına câmi geniş bir ayna olsun.

Evet insan bir çekirdeğe benzer. Nasıl ki o çekirdeğe kudretten mânevî ve ehemmiyetli cihâzât ve kaderden ince ve kıymetli program verilmiş. Tâ ki, toprak altında çalışıp, tâ o dar âlemden çıkışıp, geniş olan hava âlemine girip, Hâlik’îndan istidat lisaniyla bir ağaç olmasını isteyip, kendine lâyık bir kemâl bulsun. Eğer o çekirdek, sû-i mizacından dolayı ona verilen cihâzât-ı mâne-

¹ “Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını sevaplara çevirir.” (Furkan sûresi, 25/70).

² Seyyienin bir yazıldığı hâlde, hasenenin on kattan yedi yüz kata kadar yazıldığına dair bzk.: En’âm sûresi, 6/160; Buhârî, îmân 31; Müslim, îmân 206, 207.

viyeyi, toprak altında bazı mevâdd-ı muzırrayı celbine sarf etse; o dar yerde, kısa bir zamanda faydasız tefessüh edip çürüyecektir. Eğer o çekirdek, o mânevî cihâzâtını ^{فَالْقُلْ الْحَبْ وَالثُّوى}¹ nın emr-i tekvînîsini imtisâl edip hüsn-ü istimâl etse; o dar âlemden çıkacak, meyvedâr koca bir ağaç olmakla küçük cüz'î hakikati ve ruh-u mânevîsi, büyük bir hakikat-i külliye suretini alacaktır. İşte aynen onun gibi; insanın mahiyetine, kudretten ehemmiyetli cihâzât ve kaderden kıymetli programlar tevdî edilmiş.

Eğer insan, şu dar âlem-i arzîde, hayat-ı dünyeviye toprağı altında o cihâzât-ı mânevîyesini nefsin hevesâtına sarf etse; bozulan çekirdek gibi bir cüz'î telezzüz için kısa bir ömrürde, dar bir yerde ve sıkıntılı bir hâlde çürüüp tefessüh ederek, mesuliyet-i mânevîyeyi bedbaht ruhuna yüklenerek, şu dün-yadan göçüp gidecektir.

Eğer o istidat çekirdeğini İslâmiyet suyu ile, imanın ziyâsiyla ubûdiyet toprağı altında terbiye ederek, evâmir-i Kur'ânîye'yi imtisâl edip cihâzât-ı mânevîyesini hakiki gayelerine tevcih etse, elbette âlem-i misal ve berzâhta dal ve budak verecek ve âlem-i âhiret ve cennette hadsiz kemâlât ve nimetlere medâr olacak bir şecere-i bâkiyenin ve bir hakikat-i dâimenin cihâzâtına câmi kıymettar bir çekirdek ve revnakdâr bir makine ve bu şecere-i kâinatın mübarek ve münevver bir meyvesi olacaktır.

Evet hakiki terakki ise; insana verilen kalb, sırlar, ruh, akıl hatta hayâl ve sair kuvvelerin hayat-ı ebediyeye yüzlerini çevirerek, her biri kendine lâyık husûsî bir vazife-i ubûdiyet ile meşgul olmaktadır. Yoksa ehl-i dalâletin terakki zannettikleri, hayat-ı dünyeviyyenin bütün inceliklerine girmek ve zevklerinin her çeşitlerini, hatta en süflisini tatmak için bütün letâifini ve kalb ve aklını nefs-i emmâreye musahhar edip yardımcı verse; o terakki değil, sukuttur.

Şu hakikati bir vâkıa-yı hayâliyede, şöyle bir temsilde gördüm ki:

Ben büyük bir şehr'e giriyorum. Baktım ki, o şehirde büyük saraylar var. Bazı sarayların kapısına bakıyorum, gayet şenlik, parlak bir tiyatro gibi nazar-ı dik-katı celbeder, herkesi eğlendirir bir câzibedarlık vardır. Dikkat ettim ki, o sarayın efendisi kapıya gelmiş, it ile oynuyor ve oynamasına yardım ediyor. Hanımlar, yabanî gençlerle tatlı sohbetler ediyorlar. Yetişmiş kızlar dahi, çocukların oynamasını tanzim ediyorlar. Kapıcı da onlara kumandanlık eder gibi bir aktör tavrını almış. O vakit anladım ki, o koca sarayın içerişi bomboş. Hep nazik vazifeler muattal kalmış. Ahlâkları sukut etmiş ki, kapıda bu sureti almışlardır.

¹ “Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır.” (Enâm sûresi, 6/95)

Sonra geçtim, bir büyük saraya daha rast geldim. Gördüm ki; kapıda uzanmış vefâdâr bir it ve kaba, sert, sâkin bir kapıcı ve sönüklü bir vaziyet vardı. Merak ettim. Ne için o söyle, bu böyle? İçeriye girdim. Baktım ki, içerişinde çok şenlik. Daire daire üstünde, ayrı ayrı nazik vazifeler ile saray ehli meşguldürler. Birinci dairedeki adamlar sarayın idaresini, tedbirini görüyorlar. Üstündeki dairede kızlar, çocukların ders okuyorlar. Daha üstünde hanımlar, gayet latîf sanatlar, güzel nakkışlarla iştigal ediyorlar. En yukarıda efendi, padişahla muhabere edip halkın istirahâtını temin için ve kendi kemâlâtı ve terakkiyâtı için kendine has ve ulvî vazifeler ile iştigal ediyor gördüm. Ben onlara görünmediğim için, "Yasak!" dedemiler, gezebildim. Sonra çıktım, baktım. O şehrin her tarafında bu iki kısım saraylar var. Sordum, dediler: "O kapısı şenlik ve içi boş saraylar, kâfirlerin ileri gelenlerininindir ve ehl-i dalâletindir. Diğerleri, nâmuslu Müslüman büyüklerininindir."

Sonra bir köşede bir saraya rast geldim. Üstünde "Said" ismini gördüm. Merak ettim. Daha dikkat ettim, suretimi üstünde gördüm gibi bana geldi. Kemâl-i taaccübümden bağırarak, aklım başıma geldi, ayıldım. İşte o vâkia-yı hayâliyeyi sana tâbir edeceğim. Allah hayır etsin.

İşte o şehir ise, hayat-ı içtimâiye-yi beseriye ve medîne-i medeniyet-i insaniyedir. O sarayların her birisi, birer insandır. O saray ehli ise; insandaki göz, kulak, kalb, sırlar, ruh, akıl gibi letâif ve nefis ve hevâ ve kuvve-i şeheviye ve kuvve-i gadabiye gibi şeylerdir. Her bir insanda her bir letâfenin ayrı ayrı vazife-i ubûdiyetleri var. Ayrı ayrı lezzetleri, elemleri var. Nefis ve hevâ, kuvve-i şeheviye ve gadabiye, birer kapıcı ve it hükmündedirler. İşte o yüksek letâifi, nefis ve hevâya musahhar etmek ve vazife-i asliyelerini unutturmak, elbette sukuttur, terakki değildir. Sair cihetleri sen tâbir edebilirsin.

Üçüncü Nükte

İnsan, fiil ve amel cihetinde ve sa'yı maddî itibarıyla zayıf bir hayvanıdır, âciz bir mahluktur. Onun o cihetteki daire-i tasarrufâti ve mâlikîyeti o kadar dardır ki, elini uzatsa ona yetişebilir. Hatta, insanın eline dizginini veren hayvanât-ı ehlîye, insanın zaaf ve acz ve tembelliğinden birer hisse almışlardır ki; yâbâni emsâllerine kıyas edildikleri vakit, azîm fark görünür.. ehlî keçi ve öküz, yabanî keçi ve öküz gibi.

Fakat o insan, infîâl ve kabûl ve dua ve suâl cihetinde, şu dünya hanında aziz bir yolcudur.. ve söyle bir Kerîm'e misafir olmuş ki; nihayetsiz rahmet ha-

zinelerini ona açmış.. ve hadsiz bedî masnûâtını ve hizmetkârlarını ona mu-sahhar etmiş.. ve o misafirin tenezzühüne ve temasasına ve istifadesine öyle büyük bir daire açıp müheyŷâ etmiştir ki; o dairenin nisf-ı kutru, yani merkez-den muhit hattına kadar, gözün kestiği miktar, belki hayâlin gittiği yere kadar genişştir ve uzundur.

İşte eğer insan, enaniyetine istinad edip, hayat-ı dünyeviyeyi gaye-i hayâl ederek derd-i maîset içinde, muvakkat bazı lezzetler için çalışsa, gayet dar bir daire içinde boğulur gider. Ona verilen bütün cihâzât ve âlât ve letâif, ondan sıkâyet ederek Haşîr'de onun aleyhinde şehâdet edecek-lerdir ve dâvâcî olacaklardır.¹

Eğer kendini misafir bilse, misafir olduğu Zât-ı Kerîm'in izni daire-sinde sermaye-i ömrünü sarf etse, öyle geniş bir daire içinde uzun bir ha-yat-ı ebediye için güzel çalışır ve teneffüs edip istirahat eder. Sonra, âlâ-yı illîyyîne kadar gidebilir. Hem de bu insana verilen bütün cihâzât ve âlât, ondan memnun olarak âhirette lehinde şehâdet ederler. Evet, insana ve-riilen bütün cihâzât-ı acîbe, bu ehemmiyetsiz hayat-ı dünyeviye için değil; belki, pek ehemmiyetli bir hayat-ı bâkiye için verilmişler.

Çünkü insanı, hayvana nisbet etsek görüyoruz ki; insan, cihâzât ve âlât itibarıyla çok zengindir. Yüz derece hayvandan daha ziyadedir. Hayat-ı dün-neyeviye lezzetinde ve hayvanî yaşamışında yüz derece aşağı düşer.

Çünkü her gördüğü lezzetinde, binler elem izi vardır. Geçmiş zamanın elemeleri ve gelecek zamanın korkuları ve her bir lezzetin dahi elem-i zevâli, onun zevklerini bozuyor ve lezzetinde bir iz bırakıyor.

Fakat hayvan öyle değil. Elemsiz bir lezzet alır, kedersiz bir zevk eder. Ne geçmiş zamanın elemeleri onu incitir, ne de gelecek zamanın korkuları onu ürkütür. Rahatla yaşıar, yatar, Hâlik'ına şükreder.

Demek ahsen-i takvim suretinde yaratılan insan, hayat-ı dünyeviyeye hasr-ı fîkr etse; yüz derece sermayece hayvandan yüksek olduğu hâlde, yüz derece serçe kuşu gibi bir hayvandan aşağı düşer. Başka bir yerde bir temsil ile bu haki-kati beyân etmiştim. Münasebet geldi, yine o temsili tekrar ediyorum. Şöyledi ki:

Bir adam, bir hizmetkârına on altın verip, "Mahsus bir kumastan bir kat elbise yaptır" emreder. Îkincisine, bin altın verir, bir pusula –îçinde bazı şeyler şeyler yazılı- o hizmetkârin cebine koyar, bir pazara gönderir. Evvelki hizmet-

---

¹ Bkz.: Fussilet süresi, 41/20-21; Yasin süresi, 36/65.

kâr on altın ile âlâ kumaştan mükemmel bir elbise alır. İlkinci hizmetkâr, divânelik edip, evvelki hizmetkâra bakıp, cebine konulan hesap pusulasını okumayarak bir dükkâncıya bin altın vererek bir kat elbise istedi. İnsafsız dükkâncı da kumaşın en çürüğünden bir kat elbise verdi. O bedbaht hizmetkâr, seyidinin huzuruna geldi ve şiddetli bir te'dib gördü ve dehşetli bir azap çekti. İşte ednâ bir şuuru olan anlar ki, ikinci hizmetkâra verilen bin altın, bir kat elbise almak için değildir. Belki mühim bir ticaret içindir.

Aynen onun gibi; insandaki cihâzât-ı mâneviye ve letâif-i insaniye ki, her birisi hayvana nisbeten yüz derece inbisat etmiş. Meselâ güzellikin bütün merâtibini fark eden insan gözü.. ve taamların bütün, çeşit çeşit ezbâk-ı mahsusalarını temyiz eden insanın zâika-yı lisaniyesi.. ve hakâkin bütün inceliklerine nüfuz eden insanın akı.. ve kemâlatın bütün envâına müştâk insanın kalbi gibi sair cihazları, âletleri nerede! Hayvanın pek basit yalnız bir-iki mertebe inkişaf etmiş âletleri nerede!.. Yalnız şu kadar fark var ki; hayvan, kendine has bir amelde –münhasıran o hayvanda– bir cihaz-ı mahsus ziyyade inkişaf eder. Fakat o inkişaf, husûsîdir.

İnsanın cihâzât cihetiyle zenginliği şu sıradandır ki; akıl ve fikir sebebiyle insanın hasseleri, duyguları fazla inkişaf ve inbisat peydâ etmiştir.. ve ihtiyacâtın kesreti sebebiyle çok, çeşit çeşit hissiyat peydâ olmuştur.. ve hassasiyeti çok tenevvü etmiş.. ve fitratın câmiyyeti sebebiyle pek çok makâsına müteveccih arzulara medâr olmuş ve pek çok vazife-i fitriyesi bulunduğu sebebiyle, âlât ve cihâzâti ziyade inbisat peydâ etmiştir.. ve ibadâtın bütün envâına müstâid bir fitratta yaratıldığı için bütün kemâlatın tohumlarına câmi bir istidat verilmiştir.

İşte şu derece cihâzâtça zenginlik ve sermayece kesret, elbette ehemmiyetsiz, muvakkat şu hayat-ı dünyeviyenin tahsili için verilmemiştir. Belki söyle bir insanın vazife-i asliyesi; nihayetsiz makâsına müteveccih vezâifini görüp, acz ve faktır ve kusurunu ubûdiyet suretinde ilân etmek.. ve külli nazariyla mevcudâtın tesbihâtını müşâhede ederek şehâdet etmek.. ve nimetler içinde imdadat-ı rahmaniyeyi görüp şükretmek.. ve masnûâttâ kudret-i rabbâniyenin mucizâtını temaşa ederek nazar-ı ibretle tefekkür etmekтир.

Ey dünya-perest ve hayat-ı dünyeviyeye âşık ve sırr-ı ahsen-i takvimden gafil insan! Şu hayat-ı dünyeviyenin hakikatini bir vâkiâ-yı hayâliyede Eski Said görmüş, onu Yeni Said'e döndürmüştür olan şu vâkiâ-yı temsiliyeyi dinle:

Gördüm ki; ben bir yolcuyum. Uzun bir yola gidiyorum. Yani gönderiliyorum. Seyyidim olan zât, bana tahsis ettiği altmış altından tedricen birer miktar para veriyordu. Ben de sarf edip pek eğlenceli bir hana geldim. O anda bir gece içinde on altını kumara-mumara, eğlencelere ve şöhret-perestlik yoluna sarf ettim. Sabahleyin elimde hiçbir para kalmadı. Bir ticaret edemedim. Gideceğim yer için bir mal alamadım. Yalnız o paradan bana kalan elemeler, günahlar ve eğlencelerden gelen yaralar, bereler, kederler benim elimde kalmıştı. Birden ben o hazîn hâlette iken orada bir adam peydâ oldu. Bana dedi:

“Bütün bütün sermayeni zayı ettin. Tokata da müstehak oldun. Gideceğin yere de müflis olarak elin boş gideceksin. Fakat aklın varsa, tövbe kapısı açıktır. Bundan sonra sana verilecek bâki kalan on beş altından her eline geçtikçe yarısını ihtiyaten muhafaza et. Yani gideceğin yerde sana lâzım olacak bazi şeyleri al.” Baktım nefsim razı olmuyor. “Üçte birisini” dedi. Ona da nefsim itaat etmedi. Sonra “dörtte birisini” dedi. Baktım nefsim müptelâ olduğu âdetini terk edemiyor. O adam hiddetle yüzünü çevirdi, gitti...

Birden o hâl değişti. Baktım ki; ben, tünel içinde sukut eder gibi bir süratle giden bir şimdiderin içindeyim. Telâş ettim. Fakat ne çäre ki, hiçbir tarafa kaçılmaz. Garâipten olarak o şimdiderin iki tarafında pek cazibedâr çiçekler, leziz meyveler görünyordu. Ben de akılsız acemiler gibi onlara bakıp elimi uzattım. O çiçekleri koparmak, o meyveleri almak için çalıştım. Fakat o çiçekler ve meyveler, dikenli-mikenli, mülâkatında elime batıyor, kanatıyor.

Şimdiderin gitmesiyle müfarakatından elimi parçalıyorlar. Bana pek pahalı düşüyorlardı.

Birden şimdiderdeki bir hademe dedi: “Beş kuruş ver, sana o çiçek ve meyvelerden istediğin kadar vereceğim. Beş kuruş yerine elin parçalanmasıyla yüz kuruş zarar ediyorsun. Hem de ceza var, izinsiz koparamazsun!”

Birden sıkıntından ne vakit tünel bitecek diye başımı çıkarıp ileriye baktım. Gördüm ki, tünel kapısı yerine çok delikler görünüyor. O uzun şimdiderden o deliklere adamlar atılıyorlar. Bana mukabil bir delik gördüm. İki tarafında iki mezar taşı dikilmiş. Merak ile dikkat ettim. O mezar taşında büyük harflerle “Said” ismi yazılmış gördüm. Teessüf ve hayretimden “Eyvah!” dedim. Birden o han kapısında bana nasihat eden zâtın sesini işittim.

Dedi: “Aklın başına geldi mi?” Dedim: “Evet geldi, fakat kuvvet kalmadı, çäre yok...” Dedi: “Tevbe et, tevekkül et!” Dedim: “Ettim.” Ayıldım, Eski Said kaybolmuş, Yeni Said olarak kendimi gördüm.

İşte o vâkiâ-yı hayâliyeyi, –Allah hayretsin– bir-iki kısmını ben tâbir ede-ceğim. Sair cihetleri sen kendin tâbir et.

O yolculuk ise; âlem-i ervâhtan, rahm-ı mâderden, gençlikten, ihtiyarlıktan, kabirden, berzâhtan, haşîrden, köprüden geçen ebedü'l-âbâd tarafına bir yolculuktur. O altmış altın ise, altmış sene ömürdür¹ ki; bu vâkiâyı gördüğüm vakit kendimi kırk beş yaşında tahmin ediyordum. Senedim yok, fakat bâki kalan on beşinden yarısını âhirete sarf etmek için Kur'ân-ı Hakîm'in hâlis bir tilmizi beni irşâd etti. O han ise, benim için İstanbul imiş. O şimendifer ise, zâmandır. Her bir yıl, bir vagondur. O tünel ise, hayat-ı dünyeviyedir. O dikenli çiçekler ve meyveler ise, lezaiz-i nâmeşrûadır ve lehviyât-ı muharremedir ki; mülâkat esnasında tasavvur-u zevâldeki elem, kalbi kanatıyor. Müfarakatında parçalıyor. Cezayı dahi çektiyor.

Şimendifer hademesi demişti: “Beş kuruş ver, onlardan istediğin kadar vereceğim.” Onun tâbiri şudur ki: *İnsanın helâl sa'yıyla meşrû dairede gör-düğü zevkler, lezzetler, keyfine kâfidir. Harama girmeye ihtiyaç bırak-maz.*² Sair kısımları sen tâbir edebilirsin.

Dördüncü Nükte

İnsan şu kâinat içinde pek nazik ve nâzenin bir çocuğa benzer. Zaafında büyük bir kuvvet ve aczinde büyük bir kudret vardır. Çünkü o zaafın kuv-velarıyla ve aczin kudretiyledir ki, şu mevcudât ona musahhar olmuş.

Eğer insan zaafını anlayıp; kâlen, hâlen, tavren dua etse ve aczini bilip istimdat eylese; o teshirin şükrynü edâ ile beraber matlubuna öyle muvaffak olur ve maksatları ona öyle musahhar olur ki, iktidar-ı zâtîsiyle onun örş-ü mîşâsına muvaffak olamaz.³ Yalnız bazı vakit lisân-ı hâl duasıyla hâsil olan bir matlubunu yanlış olarak kendi iktidârına hamleder.

Meselâ tavuğun yavrusunun zaafındaki kuvvet, tavuğu arslana saldırtır. Yeni dünyaya gelen arslanın yavrusu, o canavar ve aç arslanı kendine mu-sahhar edip onu aç bırakıp kendi tok oluyor. İşte cây-ı dikkat, zaaftaki bir kuv-vet ve şâyân-ı teması bir cilve-i rahmet...

¹ Peygamber Efendimiz'in (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*), ümmetinin ömrünü, “60 ile 70 sene arası” diye belirttiğine dair bkz.: Tirmîzi, zühd 23, deavât 101; İbni Mâce, zühd 27.

² “Allâhim, haramına karşı helâlinle beni doyur.” anlamındaki duâ için bkz.: Tirmîzi, deavât 110; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsnef* 1/153.

³ İnsanın hizmetine verilen nimetlere kendi iktidarı ile ulaşamadığı halde bu nimetlere mazhar olmasının şükru gerektirdiğine dair Bkz.: Zuhurf sûresi, 43/13; Hac sûresi, 22/36.

Nasıl ki nazdar bir çocuk ağlamasıyla, ya istemesiyle, ya hazır hâliyle matlublarına öyle muvaffak olur ve öyle kâvîler ona musahhar olurlar ki; o matlublardan binden birisine bin defa kuvvetçiğiyle yetişemez. Demek zaaf ve acz, onun hakkında şefkat ve himayeti tâhirik ettiler için küçük parmağıyla kahramanları kendine musahhar eder. Şimdi böyle bir çocuk, o şefkati inkâr etmek ve o himayeti itham etmek suretiyle ahmakâne bir gurur ile "Ben kuvvetimle bunları teshir edivorum" dese, elbette bir tokat vîyecektir.

İşte insan dahi Hâlik'inin rahmetini inkâr ve hikmetini itham edecek bir tarzda küfrân-ı nimet suretinde Kârun gibi ^{إِنَّمَا أُوتِيهَا عَلَى عِلْمٍ}¹ yani; "Ben kendi ilmimle, kendi iktidarıyla kazandım" dese, elbette sille-i azaba kendi-ni müstehak eder.

Demek şu meşhud sultanat-ı insaniyet ve terakkîyât-ı beşeriye ve kemâ-lât-ı medeniyet, celb ile değil.. galebe ile değil.. cidâl ile değil belki ona onun zaafi için teshir edilmiş.. onun acı için ona muavenet edilmiş.. onun fakri için ona ihsan edilmiş onun cehli için ona ilham edilmiş.. onun ihtiyacı için ona ikram edilmiş.. ve o sultanatin sebebi, kuvvet ve iktidar-ı ilmî değil; belki şefkat ve re'fet-i rabbaniye ve rahmet ve hikmet-i ilâhiyedir ki, eşyayı ona teshir etmiştir. Evet, bir gözsüz akrep ve ayaksız bir yılan gibi haşerâta mağlûb olan insana, bir küçük kurttan ipeği giydiren ve zehirli bir böcekten balı yedi-рен; onun iktidarı değil, belki onun zaafının semeresi olan teshir-i rabbanî ve ikram-ı rahmânîdir.

Ey insan! Madem hakikat böyledir; gururu ve enaniyeti bırak.. ulûhi-yetin dergâhında acz ve zaafını, istimdat lisaniyla; fakr ve hâcâtını, tazar-rû ve dua lisaniyla ilân et.. ve abd olduğunu göster.. ve حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنَعْمَ الْوَكِيلُ² de, yüksel!..

Hem deme ki: "Ben hiçim, ne ehemmiyetim var ki bu kâinat bir Hakîm-i
Mutlak tarafından kasdî olarak bana teshir edilsin, benden bir şükür-ü külli iş-
tenilsin?"

Çünkü sen çöndan, nefsin ve suretin itibarıyla hiç hükmündesin. Fakat vazife ve mertebe noktasında, sen şu haşmetli kâinatın dikkatli bir seyircisi.. şu hikmetli mevcudâtın belâgatlı bir lisân-ı nâtilki.. ve şu kitab-ı âleminin anlayışlı bir mütalâcısı.. ve şu tesbih eden mahlûkâtin hayretli bir nâzırı.. ve su ibadet eden masnûâtın hürmetli bir ustâbası hükmündesin.

¹ Kasas süresi, 28/78; Zümer süresi, 39/49.

² "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!" (Âl-i İmran sûresi, 3/173)

Evet ey insan! Sen, nebâti cismâniyetin cihetiyle ve hayvanî nefsin itibarıyla; sagîr bir căz', hakîr bir căz'î, fakîr bir mahluk, zayıf bir hayvansın ki; bütün dehşetli mevcudât-ı seyyâlenin dalgaları içinde çalkanıp gidiyorsun...

Fakat muhabbet-i ilâhiyenin ziyasını tazammun eden imanın nuruya münevver olan İslâmiyet'in terbiyesiyle tekemmül edip; insaniyet cihetinde, abdiyetin içinde bir sultansın.. ve căz'iyetin içinde bir küllişin.. küçüklüğün içinde bir âlemsin.. ve hakaretin içinde öyle makamın büyük ve daire-i nezâretin geniş bir nâzırsın ki, diyebilirsin: "Benim Rabb-i Rahîm'im dünyayı bana bir hâne yaptı.. ay ve güneş, o hâneme bir lâmba.. ve baharı, bir deste gül.. ve yazı, bir sofa-yı nimet.. ve hayvanı, bana hizmetkâr yaptı.. ve nebatâti, o hânemin zînetli levâzımâti yapmıştır."

Netice-i kelâm: *Sen eğer nefis ve şeytanı dinlersen, esfel-i sâfilîne düşersin. Eğer hak ve Kur'ân'ı dinlersen, âlâ-yı illiyîne çıkar, kâinatın bir güzel takuimi olursun.*

Beşinci Nükte

İnsan, şu dünyaya bir memur ve misafir olarak gönderilmiş, çok ehemmiyetli istidat ona verilmiş.. ve o istidâdâta göre ehemmiyetli vazifeler tevdi edilmiş.. ve insanı, o gayeye ve o vazifelere çalıştmak için, şiddetli teşvikler ve dehşetli tehditler edilmiş.

Başka yerde izah ettiğimiz vazife-i insaniyetin ve ubûdiyetin esâsâtını şurada icmâl edeceğiz; tâ ki, "Ahsen-i takvîm" sırrı anlaşılınır.

İşte insan, şu kâinata geldikten sonra "iki cihet" ile ubûdiyeti var: **Bir ciheti;** gâibâne bir surette bir ubûdiyeti, bir tefekkürü var. **Diğeri;** hâzırâne, muhatâba suretinde bir ubûdiyeti, bir münâcâtı vardır.

Birinci vecih şudur ki: Kâinatta görünen saltanat-ı rubûbiyeti, itaatkârâne tasdik edip kemâlâtına ve mehâsimine hayretkârâne nezâretidir.

✓ Sonra, esmâ-yı kudsiye-yi ilâhiyenin nukuşlarından ibaret olan bedî sanatları, birbirinin nazar-ı ibretlerine gösterip dellâllik ve ilâncılıktır.

✓ Sonra, her biri birer gizli hazine-i mâneviye hükmünde olan esmâ-yı rabbaniyenin cevherlerini idrâk terazisiyle tartmak, kalbin kıymetşinaslığı ile takdirkârâne kıymet vermektedir.

✓ Sonra, kalem-i kudretin mektubâti hükmünde olan mevcudât sayfalarını, arz ve semâ yapraklarını mütalâa edip hayretkârâne tefekkürdür.

✓ Sonra, şu mevcudâttaki zînetleri ve latîf sanatları istihsankârâne temâşâ etmekle onların Fâtır-ı Zülcemâl’inin marifetine muhabbet etmek ve onların Sâni-i Zulkemâl’inin huzuruna çıkmaya ve iltifâtına mazhar olmaya bir iştiyaktır.

İkinci Vecih: Huzur ve hitab makamıdır ki; eserden müessire geçer, görür ki: Bir Sâni-i Zülcelâl, kendi sanatının mucizeleri ile kendini tanittırmak ve bildirmek ister. O da iman ile marifet ile mukabele eder.

✓ Sonra görür ki: Bir Rabb-i Rahîm, rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmek ister. O da O’na hasr-ı muhabbetle, tahsis-i taabbüdle kendini O’na sevdirir.

✓ Sonra görüyor ki: Bir Mün’im-i Kerîm, maddî ve mânevî nimetlerin lezzizleriyle onu perverde ediyor. O da ona mukabil; fiiliyle, hâliyle, kêliyle, hatta elinden gelse bütün hasseleri ile, cihâzâti ile şükür ve hamd ü senâ eder.

✓ Sonra görüyor ki: Bir Celîl-i Cemîl, şu mevcudâtın aynalarında kibriyâ ve kemâlini ve celâl ve cemâlini izhar edip nazar-ı dikkati celbediyor. O da ona mukabil; “Allahu Ekber, Sübâhânnâllah” deyip, mahviyet içinde hayret ve muhabbet ile secdé eder.

✓ Sonra görüyor ki: Bir Ganiyy-i Mutlak, bir sehâvet-i mutlak içinde nihayetsiz servetini, hazinelarını gösteriyor. O da ona mukabil, ta’zim ve senâ içinde kemâl-i iftikar ile suâl eder ve ister.

✓ Sonra görüyor ki: O Fâtır-ı Zülcelâl, yeryüzünü bir sergi hükmünde yapmış. Bütün antika sanatlarını orada teşhir ediyor. O da ona mukabil: “Mâşâallah” diyerek takdir ile, “Bârekâllah” diyerek tâhsin ile, “Sübâhânnâllah” diyerek hayret ile, “Allahu Ekber” diyerek istihsan ile mukabele eder.

✓ Sonra görüyor ki: Bir Vâhid-i Ehad, şu kâinat sarayında taklid edilmez sikkeleriyle, ona mahsus hâtemleriyle, ona münhasır turralarıyla, ona has fermanınlarıyla bütün mevcudâta damga-yı vahdet koyuyor ve tevhidin âyâtını nakşediyor.. ve âfâk-ı âlemin aktarında vahdâniyetin bayrağını dikiyor ve rubûbiyetini ilân ediyor. O da ona mukabil; tasdik ile, iman ile, tevhid ile, iz’ân ile, şehâdet ile, ubûdiyet ile mukabele eder.

İşte bu çeşit ibâdât ve tefekkürâtla hakiki insan olur. Ahsen-i takvime olduğunu gösterir. İmanın yümnüyle emanete lâyık, emin bir halife-i arz olur.

Ey ahsen-i takvimde yaratılan ve sú-i ihtiyâriyla esfel-i sâfilin tarafına git-
den insan-ı gâfil! Beni dinle! Ben de senin gibi gençlik sarhoşluğuyla gaflet
içinde dünyayı hoş ve güzel gördüğüm hâlde, gençlik sarhoşluğundan ihtiyar-
lık sabahında ayıldığım dakikada; o güzel zannettigim, âhirete müteveccih ol-
mayan dünyanın yüzünü nasıl çirkin gördüğümü ve âhirete bakan hakiki yü-
zünün ne kadar güzel olduğunu, On Yedinci Söz'ün İkinci Makam'ındaki iki
levha-yı hakikate bak, sen de gör.

Birinci Levha: Ehl-i dalâlet gibi, fakat sarhoş olmadan gaflet perdesiyle
eskiden gördüğüm ehl-i gaflet dünyasının hakikatini tasvir eder.

İkinci Levha: Ehl-i hidâyet ve huzûrun hakikat-i dünyalarına işaret eder.
Eskiden ne tarzda yazılmış, o tarzda bırakılmış. Şiire benzer, fakat şiir değildir.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمٌ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَبَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ إِسْلَامِي يَفْقَهُوا قُولِي²
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى الذَّادِ الْمُحَمَّدِيَّةِ الْلَّطِيفَةِ الْأَحَدِيَّةِ شَمْسِ سَمَاءِ الْأَسْرَارِ وَمَظْهَرِ الْأَنْوَارِ
وَمَرْكَزِ مَدَارِ الْجَلَالِ وَقُطْبِ فَلَكِ الْجَمَالِ . اللَّهُمَّ بِسِرِّهِ لَذِيَّكَ وَبِسِرِّهِ إِلَيْكَ أَمْنَ خَوْفِي
وَأَقْلَعْ عَشْرَتِي وَأَدْهِبْ حُزْنِي وَحَرْصِي . وَكُنْ لِي وَخُذْنِي إِلَيْكَ مِنِّي . وَارْزُقْنِي الْفَنَاءَ عَيْنِي .
وَلَا تَجْعَلْنِي مَفْنُونًا بِنَفْسِي مَحْجُوبًا بِحَسْبِي . وَاكْتِشْفْ لِي عَنْ كُلِّ سِرِّ مَكْثُومٍ يَا حَيِّ
يَا فَيْوُمٍ يَا حَيِّ يَا فَيْوُمٍ يَا حَيِّ يَا فَيْوُمٍ! وَارْحَمْ رُفَقَائِي وَارْحَمْ أَهْلَ الْإِيمَانِ
وَالْقُرْآنِ، أَمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَيَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ³

وَأَخِرْ دَعْوَيْهِمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ⁴

¹ “Sübhangis yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

² “Yâ Rabbi, dedi, genişlet göğsümüz, kolaylaştır ışımı, çözüver şu dilimin bağını. Ta ki anlaşımlar sözümü.” (Tâhâ sûresi, 20/25-28).

³ Allahim! Sırlar semasının günü, nurların mazharı, celâl sıfatının merkezi ve cemâl sıfatı burcunun kutbu olan Muhammed'in (*sallallâhu aleyyi ve sellem*) biricik latîf zatına salât eyle. Allahim! Onun senin nezdindeki sırrı ve sana olan seyri için korkudan beni emin kil, hatalarımı azalt, üzüntümü ve hırsımı gider. Yardımcım ol ve beni benden kurtarıp kendi yanına al. Faniliği benden gidermekle beni rızıklandır. Beni nefşime meftun, duygularına karşı mahcup etme. Gizli olan her sırrı bana aç, ey Hayy ve Kayyum olan, ey Hayy ve kayyum olan, ey Hayy ve Kayyum olan! Bana ve arkadaşlarına, iman ve Kur'ân ehline merhamet eyle, ey merhametilerin en merhametlisi ve ey kerem sahiplerinin en keremli olan Allah'im, âmîn...

⁴ “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

Yirmi Dördüncü Söz

(Şu Söz “Beş Dal”dır. Dördüncü Dal'a dikkat et. Beşinci Dal'a yapış çıkmeyvelerini kopar al.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى¹

Şu âyet-i celîlenin şecere-i nûrâniyesinin çok hakikatlerinden bir hakikatinin “Beş Dal”ına işaret ederiz.

Birinci Dal

Nasıl ki, bir sultanın kendi hükümetinin dairelerinde ayrı ayrı unvanları ve raiyetinin tabakalarında başka başka nam ve vasıfları ve sultanatının mertebelerinde çeşit çeşit isim ve alâmetleri vardır... Meselâ; adliye dairesinde hâkim-i âdil ve mülkiyede sultan ve askeriye kumandan-ı âzam ve ilmiyede halîfe... Daha buna kıyasen sair isim ve unvanlarını bilsen anlarsın ki; bir tek padışah, sultanatının dairelerinde ve tabaka-yı hükümet mertebelerinde bin isim ve unvana sahip olabilir. Güya o hâkim, her bir dairede şahsiyet-i mânevîye haysiyetiyle ve telefonuyla mevcut ve hâzırdır; bulunur ve bilir. Ve her tabakada kanunuyla, nizamiyla, mümessiliyle meşhud ve nâzırdır, görünür, görür. Ve her bir mertebede perde arkasında, hükümye, ilmiyle, kuvvetiyle, mutasarrif ve basırdır; idare eder, bakar. Öyle de:

Ezel, Ebed Sultan'ı olan Rabbü'l-âlemîn için, rubûbiyetinin mertebelerinde ayrı ayrı, fakat birbirine bakar şe'n ve namları ve ulûhiyetinin dairelerinde başka başka, fakat birbiri içinde görünür isim ve nişanları ve haşmet-nûmâ icraatında ayrı ayrı, fakat birbirine benzer temessül ve cilveleri ve kudretinin tâsarrufatında başka başka, fakat birbirini ihsas eder unvanları var. Ve sıfatları-

¹ “O'dur Allah. O'ndan başka yoktur İlâh. Hep O'nundur, en güzel isimler ve vasıflar.” (Îsrâ sûresi, 17/110; Tâhâ sûresi, 20/8; Haşîr sûresi, 59/24).

nin tecelliyyâtında başka başka, fakat birbirini gösterir mukaddes zuhûratı var. Ve efâlinin cilvelerinde çeşit çeşit, fakat birbirini ikmâl eder hikmetli tasarrufatı var. Ve rengârenk sanatında ve mütenevvi' masnuatında çeşit çeşit, fakat birbirini temaşa eder haşmetli rubûbiyyâtı vardır. Bununla beraber kâinatın her bir âleminde, her bir tâifesinde, esmâ-yı hüsnâdan bir ismin unvanı tecelli eder. O isim o dairede hâkimdir. Başka isimler orada ona tâbidirler; belki onun zimnânda bulunurlar. Hem mahlûkatın her bir tabakasında az ve çok, küçük ve büyük, has ve âmm her birisinde has bir tecelli, has bir rubûbiyet, has bir isimle cilvesi vardır. Yâni o isim her şeye muhît ve âmm olduğu hâlde öyle bir kasd ve ehemmiyetle bir şeye teveccûh eder.. güya o isim yalnız o şeye hastır. Hem bununla beraber Hâlik-ı Zülcelâl, her şeye yakın olduğu hâlde, yetmiş bine yakın nuranî perdeleri vardır.¹ Meselâ; sana tecelli eden Hâlik isminin mahlûkiyetindeki cüz'i mertebesinden tut, tâ bütün kâinatın Hâlik'i olan mertebe-i kubra ve unvan-ı âzama kadar ne kadar perdeler bulunduğu kiyas edebilirsin.

Demek bütün kâinatı arkada bırakmak şartıyla mahlûkiyetin kapısından Hâlik isminin müntehasına yetişirsin, daire-i sıfâta yanaşırın. Madem, perde-lerin birbirine temaşa eder pencereleri var ve isimler, birbiri içinde görünüyor ve şuunat, birbirine bakar ve temessülât, birbiri içine girer ve unvanlar, birbirini ihsas eder ve zuhûrat, birbirine benzer ve tasarrufat, birbirine yardım edip itmam eder ve rubûbiyetin mütenevvi terbiyeleri, birbirine imdat edip muave-net eder; elbette gerektir ki, Cenâb-ı Hakk'ı bir isim, bir unvan ile, bir rubûbiyetle ve hâkezâ.. tanisa, başka unvanları, rubûbiyetleri, şe'nleri, içinde inkâr etmesin. Belki, her bir ismin cilvesinden sair esmâya intikal etmezse zarar eder. Meselâ; Kadîr ve Hâlik isminin eserini görse, Alîm ismini görmezse gaflet ve tabiat dalâletine düşebilir. Belki lâzım gelir ki, onun nazarı, daima karşısında قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ³ dinlesin, okusun, görsün. Onun kulağı her şeyden işitsin. Onun lisani لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ بَرَأْبَزْ مِيزَنْ دَعَالَمْ⁴ desin, ilân etsin. İşte Kur'ân-ı Mübîn مَبْنَى الْكِتَابِ⁵ fermanıyla, zikrettiğimiz hâlikatlere işaret eder.

¹ Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiyeden her şeyin mahv olacağına dair bkz.: Müslim, *îmân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

² O, O Allah'tır.

³ "De ki: O, Allah'tır, gerçek İlahıtır ve Birdir." (İhlâs sûresi, 112/1)

⁴ Âlem hep beraber "Lâ ilâhe illâ Hû" diyor.

⁵ "O'dur Allah. O'ndan başka yoktur İlâh. Hep O'nundur, en güzel isimler ve vasıflar." (Îsrâ sâresi, 17/110; Tâhâ sâresi, 20/8; Haşîr sâresi, 59/24).

Eğer o yüksek hakikatleri yakından teması etmek istersen, git firtinalı bir denizden, zelzeleli bir zeminden sor. “Ne diyorsunuz?” de. Elbette “Yâ Celîl! Yâ Celîl! Yâ Azîz! Yâ Cebbâr!” dediklerini işteceksin. Sonra deniz içinde ve zemin yüzünde merhamet ve şefkatle terbiye edilen küçük hayvanât-tan ve yavrularдан sor. “Ne diyorsunuz?” de. Elbette “Yâ Cemîl! Yâ Cemîl! Yâ Rahîm! Yâ Rahîm!” diyecekler^{1(Hâşîye)} Semâyi dinle. Nasıl “Yâ Celîl-i Zülçemâl” diyor. Ve arza kulak ver. Nasıl “Yâ Cemîl-i Zülcelâl” diyor. Ve hayvanlara dikkat et. Nasıl “Yâ Rahmân! Yâ Rezzâk!” diyorlar. Bahardan sor. Bak nasıl “Yâ Hannâن! Yâ Rahmân! Yâ Rahîm! Yâ Kerîm! Yâ Latîf! Yâ Atûf! Yâ Musavvir! Yâ Münevver! Yâ Muhsin! Yâ Müzeyyin!” gibi çok esmâyi işteceksin. Ve insan olan bir insandan sor. Bak nasıl bütün esmâ-yı hüsnâyi okuyor ve cephesinde yazılı. Sen de dikkat etsen okuyabilirsin. Güya kâinat, azîm bir müsîka-yı zikriyedir. En küçük nağme, en gür nağamata kârışmakla, haşmetli bir letafet veriyor. Ve hâkezâ kıyas et.

Fakat, çendan insan bütün esmâya mazhardır; fakat kâinatın tenevvüünü ve melâikenin ihtilâf-ı ibâdâtını intac eden tenevvü-i esmâ, insanların dahi bir derece tenevvüne sebep olmuştur. Enbijânın ayrı ayrı şeriatları, evliyanın başka başka tarikatları, asfiyânın çeşit çeşit meşrepleri şu sırdan neşet etmiştir. Meselâ: Îsâ (aleyhisselâm), sair esmâ ile beraber Kâdîr ismi onda daha galiptir. Ehl-i aşka Vedûd ismi ve ehl-i tefekkürde Hâkîm ismi da-ha ziyyade hâkimdir.

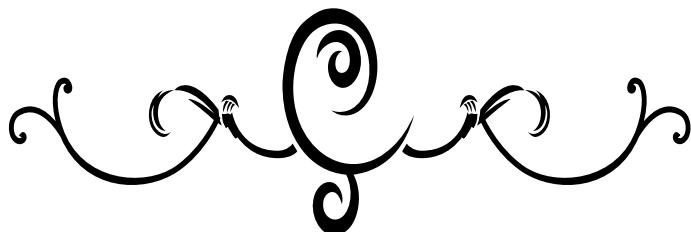
^{1(Hâşîye)} Hattâ bir gün kedilere baktım. Yalnız yemeklerini yediler, oynadilar, yattılar. Hatırıma geldi: Nasıl bu vazifesiz canavarlıklara mübarek denilir? Sonra gece yatmak için uzandım. Baktım, o kedilerden birisi geldi, yastığuma dayandı, ağızını kulağıma getirdi. Sarıh bir sûrette “Yâ Rahîm, Yâ Rahîm, Yâ Rahîm, Yâ Rahîm!” diyerek güya hatırlama gelen itirazı ve takhiri, tâfesi namına reddedip yüzüme çarptı.

Aklıma geldi: Acaba şu zikir bu ferde mi mahsustur? Yoksa tâifesine mi âmmâdir? Ve işitmek yalnız benim gibi haksız bir müterize mi münhasırdır? Yoksa herkes dikkat etse bir derece iştebilir mi? Sonra sabahleyin başka kedileri dinledim. Çendan onun gibi sarıh değil, fakat mütefâvit derecede aynı zikri tekrar ediyorlar. Bidâyette hırhırları arkasında “Yâ Rahîm” fark edilir. Git gide hırhırları, murmurları, aynı “Yâ Rahîm!” olur. Mahreşsiz, fasih bir zikr-i hazır olur. Ağızını kapar, güzel “Yâ Rahîm!” çeker. Yanına gelen ihvanlara hikâyeye ettim. Onlar dahi dikkat ettiler, “Bir derece iştiyoruz” dediler. Sonra kalbime geldi: Acaba şu ismin vech-i tahsisi nedir? Ve ne için insan şivesiyle zikrederler, hayvan lisaniyla etmiyorlar? Kalbime geldi: Şu hayvanlar çocuk gibi çok nazdar ve nazik ve insana karışık bir arkadaş olduğundan, çok şefkat ve merhamete muhtaçlardır. Okşandığı vakit hoşlarına giden tâltifleri gördükleri zaman, o nimete bir hamd olarak, kelbin hilâfâna olarak esbâbı bırakıp yalnız kendi Hâlik-ı Rahîm’ının rahmetini kendi âleminde ilân ile nevm-i gaflette olan insanları ikaz ve “Yâ Rahîm” nidasıyla; “Kimden medet gelir ve kimden rahmet beklenir” esbab-perestlere ihtar ediyorlar.

İşte, nasıl eger bir adam hem hoca, hem zâbit, hem adliye kâtibi, hem mülkiye müfettişi olsa; onun her bir dairede birer nisbeti, birer vazifesi, birer hizmeti, birer maaşı, birer mesuliyeti, birer terakkîyatı ve muvaffakiyetsizliğine sebeb birer düşman ve rakipleri oluyor. Ve padişaşa karşı çok unvanlarla görünüyor ve görür. Ve çok lisanelerla ondan medet ister. Ve âmirinin çok unvanlarına müracaat eder. Ve düşmanların şerrinden kurtulmak için, muavnetini çok suretlerle talep eder. Öyle de: Çok esmâya mazhar ve çok vazifelerle mükellef ve çok düşmanlara müptelâ olan insan; münâcâtında, istiâze-sinde çok isimleri zikreder. Nasıl ki, nev-i insanın medâr-ı fahri ve -elhak- en hakikî insan-ı kâmil olan Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*), Cevşenü'l-Kebîr namındaki münâcâtında bin bir ismiyle dua ediyor, ateşten istiâze ediyor. İşte şu sirdandır ki sûre-i

فُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿ مَلِكِ النَّاسِ ﴾ إِلَهِ النَّاسِ ﴿ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ¹

'de üç unvan ile istiâzeyi emrediyor ve 'بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ' de üç ismiyle istiâneyi gösteriyor.

¹ “De ki: İnsanların Rabbine, İnsanların yegane Hükümdarına, İnsanların İlâhîna sığınırm, O sinsi şeytanın şerrinden.” (Nâs sûresi, 114/1-4)

İkinci Dal

Çok esrarın anahtarlarını tazammun eden iki sırrı beyan eder.

Birinci Sır: “Evliya, ne için usûl-ü îmâniyede ittifak ettikleri hâlde, meşhûdatlarında, keşfiyatlarında çok tehâlüf ediyorlar. Şuhud derecesinde olan keşifleri, bazen hilâf-ı vâki ve muhalif-i hak çıkıyor?

Hem niçin ehl-i fikir ve nazar, her biri kat'î bürhân ile hak telâkki ettikleri efkârlarında birbirine mütenakîz bir surette hakikati görüyorlar ve gösteriyorlar? Bir hakikat niçin çok renklere giriyor?”

İkinci Sır: “Enbiyâ-yı sâlife, niçin haşr-i cismânî gibi bir kısım erkân-ı îmâniyeyi, bir derece mücîmel bırakmışlar; Kur’ân gibi tafsîlât vermemişler? Sonra ümmetlerinden bir kısmı ilerde o mücîmel olan erkâni, inkâra kadar gitmişler?

Hem niçin hakikî ârif olan evliyânın bir kısmı yalnız tevhidde ileri gitmişler? Hattâ derece-i hakkalyakâne kadar gittikleri hâlde, bir kısım erkân-ı îmâniye onların meşreblerinde pek az ve mücîmel bir surette görünüyor. Hattâ onun içindir ki; onlara tebâiyet edenler, ilerde o erkân-ı îmâniyeye lâzım olan ehemmiyeti vermemişler, hattâ bazıları sapmışlar. Madem bütün erkân-ı îmâniyenenin inkişafıyla hakikî kemâl bulunur; niçin ehl-i hakikatbazısında çok ileri ve bir kısmında çok geri kalmışlar? Hâlbuki; bütün esmânın mertebe-i âzamlarının mazharı ve bütün enbiyânın serveri olan Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü ves-selâm*) ve bütün kütüb-ü mukaddesinin reis-i enveri olan Kur’ân-ı Hakîm, bütün erkân-ı îmâniyeyi vâzih bir surette, pek ciddî bir ifadede ve kasdî bir tarzda tafsîl etmişlerdir?”

Evet, çünkü; hakikatte hakikî kemâl-i etem öyledir. İşte şu esrarın hikmeti şudur ki: İnsan çendan bütün esmâya mazhar ve bütün kemâlâtâ müstaiddir. Lâkin iktidarı cüz’î, ihtiyacı cüz’î, istidati muhtelif, arzuları mütefâvit olduğu hâlde; binler perdeler, berzahlar içinde hakikati tahrri eder. Onun için hakikatın keşfinde ve hakkın şuhudunda berzahlar ortaya düşüyor. Bazılar berzahtan geçemiyorlar. Kabiliyetler başka başka oluyor. Bazıların kabiliyeti, bazı erkân-ı îmâniyenenin inkişafına menşe’ olamıyor. Hem esmânın cilvelerinin renkleri mazhara göre tenevvü ediyor, ayrı ayrı oluyor. Bazı mazhar olan zât, bir ismin tam cilvesine medâr olamıyor. Hem külliyyet ve cüz’iyet ve zilliyet ve

asliyet itibarıyla cilve-i esmâ, başka başka suret alıyor. Bazı istidat, cüz'iyetten geçemiyor ve gölgeden çıkamıyor. Ve istidata göre bazen bir isim galip oluyor. Yalnız kendi hükümnü icra ediyor. O istidatta onun hükümü hükümrان oluyor. İşte şu derin sırra ve şu geniş hikmete esrarlı, geniş ve hakikat ile bir derece karışık bir temsil ile bazı işaretler ederiz.

Meselâ: Zühre nâmıyla nakışlı bir çiçek ve kamere âşık hayatı bir katre ve güneşe bakan safvetli bir reşhayı farz ediyoruz ki; her birisinin bir şuru, bir kemâli var ve o kemâle bir iştıyakı bulunuyor. Şu üç şeyde çok hakikatle-re işaret etmekle beraber nefis ve akıl ve kalbin sülüklerine işaret eder ve üç tabaka ehl-i hakikate misâldir.^{1(Hâşıye)}

Birincisi: Ehl-i fikir, ehl-i velâyet, ehl-i nübûvvetin işârâtıdır.

İkincisi: Cismânî cihâzât ile kemâline sa'yedip hakikate gidenleri... Ve nefsîn tezkîyesiyle ve aklın istimâliyle mücâhede etmekle hakikate gidenleri... Ve kalbin tasfiyesiyle ve îmân ve teslimiyetle hakikate gidenlerin misâlleridir.

Üçüncüsü: Enâniyeti bırakmayan ve âsâra dalan ve yalnız istidlâliyle hakikate giden... Ve ilim ve hikmetle ve akıl ve mârifetle hakikati aramaya giden... Ve îmân ve Kur'an ile, fakr ve ubûdiyetle hakikate çabuk giden ayrı ayrı istidatta bulunan üç tâifenin hikmet-i ihtilâflarına işaret eden temsillerdir.

İste şu üç tabakanın terakkîyatındaki sırrı ve geniş hikmeti; "Zühre", "Katre", "Reşa" unvanları altında bir temsil ile bir derece göstereceğiz.

Meselâ: Güneşin kendi Hâlik'ının izniyle ve emriyle üç çeşit tecellisi ve in'ikâsı ve ifazâsı var; birisi çiçeklere, birisi kamere ve seyyarelere, birisi şişe ve su gibi parlaklırlar verdiği ayrı ayrı in'ikâslarıdır.

Birincisi; üç tarzdadır: Biri, külli ve umumî bir tecelli ve in'ikâsdır ki; bütün çiçeklere birden ifâzâsidir. Biri de has bir tecellidir ki, her bir nev'e göre bir hususî in'ikâsı vardır. Biri de cüz'î bir tecellidir ki, her bir çiçeğin şahsiyetine göre bir ifâzasıdır. Şu temsilimiz, o kavle göredir ki; çiçeklerin süslü renkleri güneşin ziyâsında yedi rengin istihale-i in'ikâsiyesinden neşet ediyor ve bu kavle göre çiçekler dahi güneşin bir çeşit aynalarıdır.

İkincisi: Güneşin kamere ve seyyarelere, Fâtır-ı Hakîm'in izniyle verdiği nur ve feyizdir. Şu külli ve geniş feyiz ve nurdan sonra kamer, o ziyânın göl-

^{1(Hâşıye)} Her tabakada dahi üç tâife var. Temsildeki üç misâl, her tabakadaki o üç tâifeye, belki dokuz tâifeye bakar. Yoksa üç tabakaya değil.

gesi hükmünde olan nuru, güneşten külli bir surette istifade eder. Sonra hulusî bir tarzda denizlere ve havaya ve parlak toprağa ve bir suret-i cüz'iyede denizin kabarcıklarına ve toprağın şeffaflarına ve havanın zerrelerine ifâde ve ifâzâsıdır.

Üçüncüsü: Güneş'in emr-i ilâhî ile cevv-i havayı ve denizlerin yüzlerini birer ayna ederek sâfi ve külli ve gölgeler bir in'ikâsı var. Sonra o güneş, denizin kabarcıklarına ve suyun katrelerine ve havanın reşhalarına ve kar'ın şiseciklerine, her birine birer cüz'î aksi, birer küçük timsâlini veriyor.

İşte güneşin her bir çiçeğe ve kamere mukabil her bir katreye, her bir reş haya mezkûr üç cihette ikişer tarîk ile teveccûh ve ifâzâsı var:

Birinci Tarîk: Bil-asâle doğrudan doğruya berzahsız, hicapsızdır. Şu yol, nübûvvetin tarîkini temsil eder.

İkinci Yol: Berzahlar tavassut eder. Ayna ve mazharların kabiliyetleri, şemsin cilvelerine birer renk takıyor. Şu yol ise, velâyet mesleğini temsil eder.

İşte "Zühre", "Katre", "Reşha" her birisi evvelki yolda diyebilirler ki: "Ben umum âlem güneşinin bir aynasıyım." Fakat ikinci yolda öyle diyemez. Belki, "Ben kendi güneşimin aynasıyım, veyahut nev'ime tecelli eden güneşin aynasıyım." der. Çünkü; güneş öyle tanıyor. Bütün âleme bakar bir güneşin göremiyor. Hâlbuki o şahsin veyahut nev'inin veya cinsinin güneşin, dar berzah içinde mahdut bir kayıt altında ona görünüyor. Hâlbuki kayıtsız, berzahsız, mutlak güneşin âsârını o mukayyed güneşe veremiyor. Çünkü: Bütün yeryüzünü ısitmak, tenvir etmek; umum nebâtat, hayvanâtin hayatlarını tahrik etmek ve seyyarata etrafında döndürmek gibi haşmet-nümâ eserleri, o dar kayıt ve mahdut berzah içinde gördüğü güneşe, şuhud-u kalbî ile veremiyor. Belki o âsâr-ı acîbeyi, eğer o şuurlu farz ettiğimiz üç şey, o kayıt altında gördüğü güneşe verse de, sırf aklî ve îmânî bir tarzda –ve o mukayyed, ayn-ı mutlak olduğunu– bir teslimiyet ile verebilir. Fakat o, insan gibi akıllı farz ettiğimiz "Zühre", "Katre", "Reşha" şu hükümleri, yâni pek büyük âsârı güneşlerine isnad etmeleri aklıdır, şuhûdî değil. Belki bazen hükm-ü îmânileri, şuhud-u kevniyelerine müsademe eder. Pek güçlükle inanabilirler.

İşte hakikate dar gelen ve bazı köşelerinde hakikatin âzaları görünen ve hakikatle karışık şu temsil içine üçümüz de girmeliyiz. Üçümüz de kendimizi "Zühre", "Katre", "Reşha" farz edeceğiz. Zira onlarda farz ettiğimiz şuur kâfi gelmiyor. Biz aklımızı dahi onlara katmalıyız. Yâni onlar maddî güneşlerinden nasıl feyz alıyorlar, biz de mânevî güneşimizden öyle alıyoruz, anlamalıyız.

İşte sen, ey dünyayı unutmayan ve maddiyata tevağğul eden ve nefsi kesafet peyda eden arkadaş! Sen “Zühre” ol. Nasıl ki o “Zühre çiçeği”, ziyâ-yı şemsten inhilâl etmiş bir renk alıyor. Ve o bir renk içinde şemsin timsâlini karıştırıp kendine zînetli bir suret giydiriyor. Zira senin istidatın dahi ona benzer.

Hem şu esbaba dalmış Eski Said gibi mektepli feylesof ise, kamere âşık olan “Katre” olsun ki; kamer, güneşten aldığı ziyâ zillini ona verir ve onun göz bebeğine bir nur verir. O da o nur ile parlar. Fakat o “Katre” o nur ile yalnız kameri görür, güneşin göremez. Belki imâniyla görebilir.

Hem, şu her şeyi doğrudan doğruya Cenâb-ı Hak’tan bilir, esbâbı bir perde telâkki eder fakir adam, o da “Reşha” olsun. Öyle bir “Reşha” ki; kendi zâtında fakirdir. Hiçbir şeyi yok ki; ona dayanıp “Zühre” gibi kendine güvensin. Hiçbir rengi yok ki; onunla görünüsün. Başka şeyleri de tanımıyor ki, ona teveccûh etsin. Hâlis bir safveti var ki; doğrudan doğruya güneşin timsâlini göz bebeğinde saklıyor. Şimdi madem biz bu üç şey yerine geçtik; kendimize bakmalıyız. Bizde ne var? Ne yapacağımız?..

İşte bakıyoruz ki: Bir Zât-ı Kerîm, ihsanıyla bizi gayet derece tezyin ve tenvir ve terbiye ediyor. İnsan ise, ihsan edene perestîş eder. perestîşe lâyik olanı, kurbiyyet ister ve görmek talep eder. Öyle ise, her birimiz istidatımıza göre, o muhabbet cazibesiyle sülük edeceğiz. Ey Zühre-misâl! Sen gidiyorsun, fakat çiçek olarak git. İşte gittin. Terakki ede ede, tâ bir mertebe-i külliyyeye geldin. Güya bütün çiçeklerin hükmüne geçtin. Hâlbuki, “Zühre” kesif bir aynadır. Onda ziyâdaki yedi renk inhilâl ve inkisar eder. şemsin aksını gizler. Sen, sevdiğin güneşin yüzünü görmekte muvaffak olamazsun. Çünkü; kayıtlı olan renkler, hususiyetler, dağıtıyor, perde çekiyor, gösteremiyor. Sen şu hâlde suretlerin, berzahların ortaya girmesiyle neşet eden firâktan kurtulamazsun.

Lâkin bir şart ile kurtulabilirsin ki, sen kendi nefsinin muhabbetine dalmış olan başını kaldırırsın ve nefsin mehâsini ile telezzüz ve iftihâr eden nazarını çekesin, gökyüzündeki güneşin yüzüne atasın. Hem, başsağlığı celb-i rizik için toprağa bakan yüzünü, yukarıdaki şemse çeviresin. Çünkü; sen, onun aynasın. Vazifen, aynadarlıktır. Bilsen, bilmesen, hazine-i rahmet kapısı olan toprak tarafından senin rızıkın gelecektir.

Evet nasıl bir çiçek, güneşin küçükük bir aynasıdır. Şu koca güneş dahi gök denizinde Şems-i Ezeli’nin “Nur” isminden tecelli eden bir lem’ânın kat-re-misâl bir aynasıdır.

Ey kalb-i insan! Sen, nasıl bir güneşin aynası olduğunu bundan bil. Bu şartı yaptıktan sonra kemâlini bulursun. Fakat güneşi, nefsi’l-emirde nasıl ise

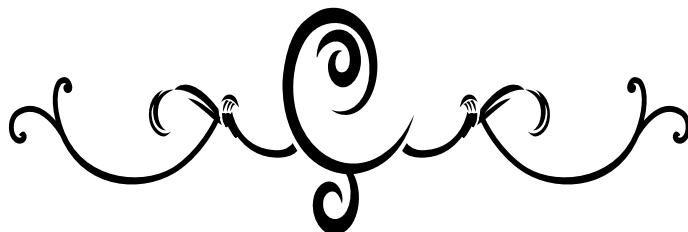
öyle göremezsin. O hakikati, çiplak anlamazsun. Belki, senin sıfatlarının renkleri ona bir renk verir ve kesafetli dürbünün bir suret takar. Ve kayıtlı kabiliyetin bir kayıt altına alır.

Şimdi sen dahi ey katre içine giren hakîm feylesof! Senin katre-i fikrin dürbünyüle, felsefenin merdiveniyle tâ kamere kadar terakki ettin, kamere girdin. Bak, kamer kendi zâtında kesafetli, zulümâthîdir. Ne ziyâsi var, ne hayatı. Senin sa'yin beyhude, ilmin faydasız gitti. Sen yeisin zulümâtrından ve kimseysizliğin vahşetinden ve ervâh-i habîsenin iz'acatından ve o vahşetin dehşetinden şu şartlar ile kurtulabilirsin ki; tabiat gecesini terk edip hakikat güneşine teveccûh etsen ve yakînen inansan ki, şu gece nurları gündüz güneşinin ışıklarının gölgeleridir... Bu şartı yaptıktan sonra, sen kemâlini bulursun. Fakir ve karanlıklı kamer yerine, haşmetli güneş bulursun. Fakat sen dahi öteki arkadaşın gibi, güneşi safi göremezsin. Belki senin aklın ve felsefen, ünsiyet ve ülfet ettikleri perdeler arkasında ve ilim ve hikmetin nescettiği hicabların halfinde ve kabiliyetin verdiği bir renk içinde görebilirsin.

İşte Reşa-misâl üçüncü arkadaşınız ki, hem fâkirdir, hem renksizdir. Güneş'in hararetiyle çabuk tebâhhur eder, enâniyetini bırakır, buharâ biner, havaya çıkar. İçindeki madde-i kesife; nâr-ı aşk ile ateş alır, ziyâ ile nura döner. O ziyânın cilvelerinden gelen bir şuaa yapışır, yanaşır. Ey Reşa-misâl! Madem doğrudan doğruya güneşe aynadarlık ediyorsun, sen hangi mertebede bulunsan bulun, ayn-ı şemse karşı aynelyakın bir tarzda, sâfi bakılacak bir delik, bir pencere bulursun. Hem o şemsin âsâr-ı acîbesini ona vermekte müşkülât çekmeyeceksin. Ona lâyık haşmetli evsafını tereddüsüz verebilirsin. Saltanat-ı zâtiyesinin dehşetli âsârını ona vermekte, hiçbir şey senin elinden tutup ondan vazgeçiremez. Seni ne berzâhların darlığı, ne kabiliyetlerin kaydı, ne aynaların küçüklüğü seni şaşırtmaz; hilâf-ı hakikate sevk etmez. Çünkü sen, sâfi, hâlis, doğrudan doğruya ona baktığın için anlamışsun ki, mazharlarada görünen ve aynalarda müşâhede olunan güneş değil, belki bir nevi cilvelelidir, bir çeşit renkli akışleridir. Çendan o akışler onun unvanlarıdır. Fakat bütün âsâr-ı haşmetini gösteremiyorlar. İşte şu hakikatle karışık temsilde, böyle başka başka üç tarîk ile kemâle gidilir. Ve o kemâlâtın mezâyâsında ve mertebe-i şuhudun tafsilâtında başka başkadırlar. Fakat neticede ve Hakk'a iz'an ve hakikati tasdikte ittifak ederler. İşte, nasıl bir gece adamı ki, hiç güneş görememiş. Yalnız kamer aynasında bir gölgesini görüyor. Güneşe mahsus haşmetli ziyâyi, dehşetli cazibeyi aklına siğıştırıyor. Belki görenlere teslim olup taklid ediyor. Öyle de: Verâset-i Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) ile Kadîr

ve Muhyî gibi isimlerin mertebe-i uzmasına yetişmeyen, haşr-i âzam'ı ve kiyâmet-i kübrâyı taklidî olarak kabul eder, "Aklî bir mesele değildir" der. Çünkü; hakikat-i Haşir ve Kiyâmet, ism-i âzam'ın ve bazı esmânın derece-i âzamının mazharıdır. Kimin nazarı oraya çıkmazsa taklide mecburdur. Kimin fikri oraya girse, Haşir ve Kiyâmet'i, gece-gündüz, kış ve bahar derecesinde kolay görür, itmi'nân-ı kalb ile kabul eder.

İşte şu sıldandır ki: Haşir ve Kiyâmet'i en âzam mertebede, en ekmel tafsîlâtla Kur'ân zikrediyor. Ve ism-i âzam'ın mazhari olan Peygamberimiz (*aleyyihissalâtü vesselâm*) ders veriyor. Ve eski peygamberler ise, hikmet-i irşâdin iktizasıyla, bir derece basit ve ibtidâî bir hâlde olan ümmetlerine Haşr'i, en âzam bir derecede, en geniş bir tafsîlâtla ders vermemiştir. Hem şu sıldandır ki; bir kısım ehl-i velâyet, bazı erkân-ı îmâniyeyi mertebe-i uzmasında görmemişler veya gösterememişler. Hem şu sıldandır ki, Mârifetullah'da derecât-ı ârifin çok tefavüt ediyor. Daha bunlar gibi çok esrar şu hakikatten inkîşaf eder. Şimdi şu temsil, hem bir derece hakikati ihsas ettiğinden, hem hakikat çok geniş ve çok derin olduğundan biz dahi temsil ile iktifa ediyoruz. Haddimizin ve tâkatımızın fevkînde olan esrârâ girişmeyeceğiz.

Üçüncü Dal

Kiyâmet alâmetlerinden ve âhir zaman vukuatından ve bazı âmâlin fazilet ve sevaplarından bahseden ehâdis-i şerife güzelce anlaşılmadığından, aklılarına güvenen bir kısım ehl-i ilim onların bir kısmına “zayıf” veya “mevzu” demişler. İmâni zayıf ve enaniyeti kavî bir kısım da, inkâra kadar gitmişler.

Şimdi tafsile girişmeyeceğiz. Yalnız “On İki Asıl”ı beyan ederiz.

Birinci Asıl

Yirminci Söz’ün âhirindeki suâl ve cevapta izah ettiğimiz meseledir. İcmali şudur ki: Din bir imtihandır, bir tecrübemdir. Ervah-ı âliyeyi, ervâh-ı sâfileden tefrik eder. Öyle ise, ileride herkese göz ile görülecek vukuatı öyle bir tarzda bahsedebileceğim; ne bütün bütün meçhul kalsın, ne de bedîhî olup herkes ister istemez tasdike mecbur kalsın. Akla kapı açacak, ihtiyacı elinden almayacak. Zira, eğer tamamen bedâhet derecesinde bir alâmet-i kiyâmet görülse, herkes tasdike muztar olsa; o vakit kömür gibi bir istidat, elmas gibi bir istidat ile beraber kalır. Sîr-ı teklif ve netice-i imtihan zâyi olur. İşte bunun için Mehdî ve Süfyan meseleleri gibi çok meselelerde çok ihtilâf olmuş. Hem, rivâyat dahî çok muhtelifdir, birbirine zid hükümler olmuş.

İkinci Asıl

Mesâil-i İslâmiye’nin tabakatı vardır. Biri, bûrhân-ı kat’î istese; diğer bir zann-ı galibî ile iktifa eder. Başkası yalnız bir kabul-ü teslimî ve reddetmemek ister. Öyle ise, *esâsât-ı imâniyeden olmayan mesâil-i fer’iye veya vukuat-ı zamaniyenin her birinde bir iz’ân-ı yakîn ile bir bûrhân-ı kat’î istenilmez. Belki yalnız reddetmemek ve teslimiyetle ilişmemektir.*

Üçüncü Asıl

Zaman-ı Sahabede Benî Îsrâîl ve Nasârâ ulemâlarından çoğu İslâmiyet’e girdiler. Eski mâlûmatları dahi onlarla beraber Müslüman oldu. Bazı hilâf-ı vâki mâlûmat-ı sâbıkaları, İslâmiyet’in malî olarak tevehhüm edildi.

Dördüncü Asıl

EHÂDIS-i Şerife râvilerinin bazı kavilleri veyahut istinbat ettikleri mânâları, metn-i hadîsten telâkki ediliyordu. Hâlbuki insan hatâdan hâlî olmadığı için, hilâf-ı vâki bazı istinbatları veya kavilleri hadîs zannedilerek zaafına hükmedilmiş.

Beşinci Asıl

¹ إِنَّ فِي أَمْتَقِي مُحَدِّثِينَ ² yâni sîrrînca bazı ehl-i keşif ve ehl-i velâyet olan muhaddîsin-i muhaddesûn ilhamlarıyla gelen bazı meâni, hadîs telâkki edilmiş. Hâlbuki ilham-ı evliya –bazı arızalarla– hatâ olabilir. İşte bu neviden bir kısım hilâf-ı hakikat çıkabilir.

Altıncı Asıl

Beyne’n-nâs iştihâr bulmuş bazı hikâyeler bulunuyor ki; durûb-u emsâl hükmüne geçer. Hakikî mânâsına bakılmaz. Ne maksat için sevk edilir, ona bakılır. İşte bu neviden beyne’n-nâs teârûf etmiş bazı kîssa ve hikâyati, Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) bir maksad-ı irşâdî için, temsil ve kinâye nev’inden zikredivermiş. Şu nevi meselelerin mânâ-yı hakikisinde kusur varsa, örf ve âdât-ı nâsa aittir ve teârûf ve tesamu-i umûmiye racidir.

Yedinci Asıl

Pekçok teşbih ve temsiller bulunuyor ki, mûrûr-u zamanla veya ilmin elinden cehlin eline geçmesiyle hakikat-i maddiye telâkki ediliyor. Hatâya düşer. Meselâ: “Sevr” ve “Hût” isminden ve âlem-i misâlde sevr ve hût timsâlinde berrî ve bahrî hayvanât nâzırlarından iki melâiketullah³, âdetâ bir koca öküz ve cismânî bir balık zannedilerek hadîse ilışılmış. Hem meselâ: Bir vakit huzur-u nebevi’de derin bir ses işitti. Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) ferman etti ki: “Bu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp tâ ancak bu dakika cehenne-min dibine düşen bir taşın gürültüsüdür.”⁴ İşte bu hadîsi işten, hakikate vâsil olmayan inkâra sapar. Hâlbuki yirmi dakika o hadîsten sonra katiyen sabit-

¹ “Ümmetim içerisinde ilhma mazhar kimseler vardır.” (el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi'l-Kur'ân* 13/174. Ayrıca bkz.: Buhârî, *fezâ'ilü ashâb* 6; Müslim, *fezâ'ilü's-sahâbe* 23)

² İlhma mazhar olanlar.

³ Bkz.: et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 1/153, 194, 21/72; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/636; İbni Abdilberr, *et-Temhid* 4/9; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 8/131 (Bezzar’dan naklen).

⁴ Müslim, *cennet* 31; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/341, 346.

tir ki: Biri geldi, Resûl-i Ekrem'e (*aleyhisselâm*) dedi ki: "Meşhur münâfik, yirmi dakika evvel öldü." Yetmiş yaşına giren o münâfik cehennemin bir taşı olarak bütün müddet-i ömrü, tedennîde esfel-i sâfilîne, kûfre sukuttan ibaret olduğunu gayet belîgane bir surette Resûl-i Ekrem (*aleyhisselâm*) beyan etmiştir. Cenâb-ı Hak, o vefat dakikasında o sesi işittirip ona alâmet etmiştir.

Sekizinci Asıl

Cenâb-ı Hakîm-i Mutlak, şu dâr-ı tecrübe ve meydan-ı imtihanda çok mühim şeyleri, kesretli eşya içinde saklıyor. O saklamakla çok hikmetler, çok maslahatlar bağlıdır. Meselâ: Leyle-i Kadr'i, umum Ramazan'da;¹ saat-i icâbe-i duayı, Cuma gününde;² makbul velîsini, insanlar içinde; eceli, ömür içinde³ ve kıyâmetin vaktini, ömr-ü dünya içinde⁴ saklamış. Zira ecel-i insan muayyen olsa, yarı ömrüne kadar gaflet-i mutlaka, yaridan sonra darağacına adım adım gitmek gibi bir dehşet verecek. Hâlbuki, âhiret ve dünya müvazenesini muhafaza etmek ve her vakit havf u recâ ortasında bulunmak maslahati iktiza eder ki; her dakika hem ölmek, hem yaşamak mümkün olsun. Şu hâlde müphem tarzdaki yirmi sene müphem bir ömür, bin sene muayyen bir ömre müreccahtır.

İşte kıyâmet dahi, şu insan-ı ekber olan dünyanın ecelidir. Eğer vakti tâyyün etseydi, bütün kurûn-u ûlâ ve vustâ, gaflet-i mutlakaya dalacak idiler ve kurûn-u Uhrâ, dehşette kalacaktı. İnsan nasıl hayat-ı şâhsîyesiyle, hanesinin ve köyünün bekasıyla alâkadardır; öyle de, hayat-ı içtimaiye ve nev'iyesiyle, küre-i arzin ve dünyanın yaşamasıyla alâkadardır.

Kur'ân ^{كُفْرَتِ اللَّاعِنَةِ}⁵ der. "Kiyâmet yakındır." ferman ediyor.

Bin bu kadar sene geçiktiken sonra gelmemesi, yakınığina halel vermez. Zira Kiyâmet, dünyanın ecelidir. Dünyanın ömrüne nisbeten bin veya iki bin sene, bir seneye nisbetle bir-iki gün veya bir-iki dakika gibidir. Saat-i kıyâmet yalnız insâniyetin eceli değil ki, onun ömrüne nisbet edilip baîd görülsün. İşte bunun içindir ki, Hakîm-i Mutlak, kıyâmet'i; "muğayyebât-ı hamse"den⁶ ola-

¹ Bkz.: Buhârî, *îmân* 36, *fazlü leyleti'l-kadr* 2, 3, *ta'bîr* 8; Müslim, *sîyâm* 205-213.

² Bkz.: Buhârî, *cum'a* 37, *talâk* 24, *deavât* 61; Müslim, *cum'a* 13-15.

³ Bkz.: Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istîskâ* 29, *tefsîru sûre* (6) 1, (13) 1, (31) 2, *tevhîd* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/24, 52, 58, 122.

⁴ Bkz.: A'râf sûresi, 7/187; Lokman sûresi, 31/34; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/389.

⁵ Bkz.: Kamer sûresi, 54/1.

⁶ Bkz.: Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istîskâ* 29, *tefsîru sûre* (6) 1, (13) 1, (31) 2, *tevhîd* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/24, 52, 58, 122.

rák ilminde saklıyor. İşte bu ibham sırrındandır ki; her asır, hattâ asr-ı haki-kat-bîn olan asr-ı saadet dahi daima Kiyâmet'ten korkmuşlar. Hattâ bazıları: "Şerâiti hemen hemen çekmiş." demişler.

İşte bu hakikati bilmeyen *insafsız insanlar* derler ki: "Âhiretin tafsilâtını ders alan müteyakkız kalbli, keskin nazarlı olan sahabelerin fikirleri, niçin bin sene hakikatten uzak olarak fikirleri düşmüş gibi, istikbâl-i dünyevîde bin dört yüz sene sonra gelecek bir hakikati asırlarında karîb zannetmişler?"

Elcevap: Çünkü: Sahabeler, feyz-i sohbet-i Nübûvet'ten herkesten zi-yade dâr-ı âhireti düşünerek, dünyanın fenasını bilerek, kiyâmetin ibham-ı vaktindeki hikmet-i ilâhiyeyi anlayarak ecel-i şahsî gibi dünyanın eceline karşı dahi daima mutnazır bir vaziyet alarak, âhiretlerine ciddî çalışmışlar. Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*): "Kiyâmeti bekleyiniz, intizar ediniz."¹ tekrar etmesi, şu hikmetten ileri gelmiş bir işâd-ı nebevî'dir. Yoksa vuku-u muayyene dair bir vahyin hükmüyle değildir ki, hakikatten uzak olsun. İillet ayrıdır, hikmet ayrıdır. İşte Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ın bu nevi sözleri hikmet-i ibhamdan ileri geliyor.

Hem su sirdandır ki; Mehdî, Süfyan gibi âhir zamanda gelecek eşhasları çok zaman evvel, hattâ, tâbiîn zamanında onları beklemişler, yetişmek emelinde bulunmuşlar. Hattâ bazı ehl-i velâyet "Onlar geçmiş." demişler. İşte bu da Kiyâmet gibi, hikmet-i ilâhiye iktiza eder ki; vakitleri taayyün etmesin. Çünkü; her zaman, her asır, kuvve-i mâneviyyenin takviyesine medâr olacak ve yeisten kurtaracak "Mehdî" mânâsına muhtaçtır. Bu mânâda her asrin bir hissesi bulunmak lâzımdır. Hem gaflet içinde fenalara uymamak ve lâkaydılıkta nefsin dizginini bırakmak için, nifakin başına geçecek müthiş şahıslardan her asır çekinmeli ve korkmalı. Eğer tâyin edilseydi, maslahat-ı işâd-ı umumî zâyi olurdu.

Şimdi, Mehdî gibi eşhâsin hakkındaki rivâyâtın ihtilâfatu ve sırrı sudur ki: Ehâdîsi tefsir edenler, metn-i ehâdîsi, tefsirlerine ve istinbatlarına tatbik etmişler. Meselâ: Merkez-i saltanat o vakit Şam'da veya Medîne'de olduğundan, vukuat-ı Mehdiye veya Süfyâniye'yi merkez-i saltanat civarında olan Basra, Kûfe, Şam gibi yerlerde tasavvur ederek öyle tefsir etmişler. Hem de o eşhâsin şahs-ı mânevîsine veya temsil ettileri cemaate âit âsâr-ı azîmeyi o eşhâsin zâtlarında tasavvur ederek öyle tefsir etmişler ki, o eşhâs-ı hârika çıktıkları vakit bütün halk onları tanıyacak gibi bir şekil vermişler. Hâlbuki demiştik: Bu dünya tecrübe meydanıdır. Akla kapı açılır, fakat ihtiyarı elinden alınmaz.

¹ Buhârî, *îlim* 2, *rikâk* 35; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/361

Öyle ise, o eşhas, hattâ o müthiş Deccal dahi çıktıgı zaman çokları, hattâ kendisi de bidayeten Deccal olduğunu bilmez. Belki nur-u îmânın dikkatile, o eşhas-ı âhir zaman tanınabilir.

Alâmet-i Kiyâmet'ten olan Deccal hakkında hadîs-i şerifte: "Birinci günü bir sene, ikinci günü bir ay, üçüncü günü bir hafta, dördüncü günü eyyam-ı saire gibidir.¹ Çıktığı zaman dünya işitir.² Kırk günde dünyayı gezer.³" rivayet ediliyor. İnsafsız insanlar bu rivayete muhâl demişler. Hâşâ şu rivayetin inkâr ve iptaline gitmişler. Hâlbuki: –⁴ ﷺ وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ – hakikati şu olmak gerektir ki: Âlem-i küfrün en kesafetliş olan şimalde, tabiiyyûnun fîkr-i küfrisinden sözülen bir cereyan-ı azîmin başına gelecek ve ulûhiyeti inkâr edecek bir şahsin, Şimal tarafından çıkışmasına işaret ve şu işaret içinde bir remz-i hikmet vardır ki, kutb-u Şimal'ye yakın dairede bütün sene, bir gece bir gündündür. Altı ayı gece, altı ayı gündündür. "Deccal'ın bir günü bir sene-dir." o daire yakınında zuhuruna işaretettir. "İkinci günü bir aydır." demekten murad, Şimal'den bu tarafa geldikçe bazen olur yazın bir ayında güneş gurub etmez. Şu dahi, Deccal Şimal'den çıkış âlem-i medeniyet tarafına tecavüzüne işaretettir. Günü Deccal'a isnad etmekle şu işareteye işaret eder. Daha bu tarafa geldikçe bir haftada güneş gurub etmiyor. Daha gele gele tulû' ve gurub ortasında üç saat devam ediyor. Ben Rusya'da esârette iken böyle bir yerde bulundum. Bize yakın, bir hafta güneş gurub etmeyen bir yer vardı. Seyir için oraya gidiyorlardı. "Deccal"ın çıktıgı vakit, umum dünya işitecek." olan kaydı, telgraf ve radyo hallemtmiştir. Kırk günde gezmesini de, merkebi olan şimendifer ve tayyare hallemtmiştir. Eskiden bu iki kaydı muhâl gören mülhidler, şimdî âdi görüyorlar!..

Alâmet-i Kiyâmet'ten olan Ye'cuc ve Me'cuc'e ve Sedd'e dair, bir risalede bir derece tafsilen yazdıgımızdan ona havale edip şurada yalnız şunu deriz ki: Eskiden Mançur, Moğol unvanıyla içtimaat-ı beseriyyeyi zîr u zeber eden tâifeler ve Sedd-i Çinî'nin yapılmasına sebebiyet verenler, kiyâmete yakın yine anarşistik gibi bir fikirle medeniyet-i beseriyyeyi zîr u zeber edecekleri, rivayetlerde vardır.

¹ Bkz.: Müslim, *fiten* 110; Tirmîzî, *fiten* 59; Ebû Dâvûd, *melâhim* 14; İbni Mâce, *fiten* 33; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/181.

² Bkz.: el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/573.

³ Bkz.: İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/496; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 11/313; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/237; Nuaym İbni Hammâd, *el-Fîten* 2/543.

⁴ Gerçek bilgi Allah katındadır.

Bazı mülhîdler derler: “Bu kadar acâibi yapan ve yapacak tâifeler nerede?”

Ekleme: Çekirge gibi bir âfât, bir mevsimde pek çok kesretle bulunur. Mevsim değişikçe memleketi fesada veren kesretli o tâifelerin hakikatleri, mahdut bazı ferdlerde saklanıyor. Yine zamanı geldikçe emr-i ilâhî ile o mahdut ferdlerden gayet kesretli aynı fesat yine başlar. Güya onların hakikat-i mil-liyetleri inceliyor, kopmuyor. Yine mevsimi geldikçe zuhur ediyor. Aynen öyle de; bir zaman dünyayı herc ü merc eden o tâifeler, izn-i ilâhî ile mevsimi geldiği vakit aynı o tâife, medeniyet-i beşeriyyeyi herc ü merc edecekler. Fakat onların muharrikleri başka bir surette tezâhür eder.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ¹

Dokuzuncu Asıl

Mesâil-i îmâniyeden bir kısmın netâici, şu mukayyed ve dar âleme bakar. Diğer bir kısmı, geniş ve mutlak olan âlem-i âhirete bakar. Amellerin fazilet ve sevabına dair ehâdîs-i şerifenin bir kısmı tergîb ve terhibe münasip bir tesir vermek için belâgatlı bir üslûpta geldiğinden, dikkatsiz insanlar onları müba-lağalı zannetmişler. Hâlbuki bütün onlar ayn-ı hak ve mahz-ı hakikat olduklarından mücaze ve mübalağa, içlerinde yoktur. Ezcümle, en ziyade insafsız-ların zihnini kurcalayan şu hadîstir ki:

لَوْ وُزِنَتِ الدُّنْيَا عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحٌ بَعْوَضَةٌ مَا شَرِبَ الْكَافِرُ مِنْهَا جُزْعَةٌ مَاءٌ²

—ev kemâ kal- meâl-i şerîfi: “Dünyanın Cenâb-ı Hakk’ın yanında bir sinek kanadı kadar kıymeti olsa idi, kâfirler bir yudum suyu ondan içmeyecek idiler.” hakikati şudur ki: ^{عِنْدَ اللَّهِ}tâbiri, âlem-i bekadan demektir. Evet âlem-i bekadan bir sinek kanadı kadar bir nur madem ebedîdir; yeryüzünü dolduracak muvakkat bir nurdan daha çoktur.³ Demek koca dünyayı bir sinek kanadıyla müvazene değil, belki herkesin kısacık ömrüne yerleşen hususî dünyasını, âlem-i bekadan bir sinek kanadı kadar daimî bir feyz-i ilâhîye ve bir ihsan-ı ilâhîye müvazeneye gelmediği demektir.

¹ Hiç kimse gaybi bilemez, gaybi yalnız Allah bilir.

² Buhârî, *tefsîru sâre* (18) 6; Müslüm, *münâfîkûn* 18, *zûhd* 13.

³ Bkz.: Buhârî, *cihâd* 73, *bed’ü'l-halk* 8, *rikâk* 2; Tirmîzî, *cihâd* 17, 25, *tefsîru sâre* (3) 22, (56) 1; İbni Mâce, *zûhd* 30; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/310, 438, 3/142, 434, 5/330, 337, 339.

Hem, dünyanın iki yüzü var; belki üç yüzü var. **Biri**, Cenâb-ı Hakk'ın esmâsının aynalarıdır. **Diğeri**, âhirete bakar; âhiret tarlasıdır. **Diğeri**, fenâya, ademe bakar. Bildiğimiz, marzî-yi ilâhî olmayan ehl-i dalâletin dünyasıdır. Demek esmâ-yı hüsânın aynaları ve mektubat-ı Samedâniye ve âhiretin mezraası olan koca dünya¹ değil; belki âhirete zid ve bütün hâfiâtın menşeî ve beliyyâtın menbaî olan dünya-perestlerin dünyasının âlem-i âhirette ehl-i îmâna verilen sermedî bir zerresine deðmediðine işaretir.

İste en doğru ve ciddî şu hakikat nerede ve insafsız ehl-i ilhâdin fehmetlikleri mâñâ nerede! O insafsız ehl-i ilhâdin en mübalağa, en mücaze zannettikleri mâñâ nerede!..

Hem meselâ: İnsafsız ehl-i ilhâdin mübalağa zannettikleri hattâ muhâl bir mübalağâ ve mücaze tevehhüm ettikleri biri de, amellerin sevabına daır ve bazı sûrelerin fazileteri hakkında gelen rivâyetlerdir. Meselâ: “Fâtiha’nın Kur’ân kadar sevabı vardır.”² “Sûre-i İhlas, sülüs-ü Kur’ân”³ “Sûre-i ۴﴿إِذَا زُرْتَ الْأَرْضَ﴾, rub’u”⁵, “Sûre-i ۶﴿فَلْمَّا أَتَيْهَا الْكَافِرُونَ﴾, rub’u”⁷, “Sûre-i Yâsîn, on defa Kur’ân kadar..”⁸ olduğuna rivayet vardır.

İste *insafsız ve dikkatsız insanların demişler ki*: “Şu muhâldir. Çünkü; Kur’ân içinde Yâsîn ve öteki fazileti olanlar da vardır. Onun için mâ-nâsız olur?”

Ecevap: Hakikati şudur ki: Kur’ân-ı Hakîm’in her bir harfinin bir sevabı var, bir hasenedir⁹ Fazl-ı ilâhîden o harflerin sevabı sünbüllenir, bazen on tane verir, bazen yetmiş, bazen yedi yüz (Âyetü'l-Kûrsî harfleri gibi), bazen bin beþ yüz (Sûre-i İhlâs’ın harfleri gibi), bazen on bin (Leyle-i Berât’ta okunan âyetler ve makbûl vakitlere tesadîf edenler gibi) ve bazen otuz bin, meselâ haþhaþ tohumunun kesreti misillü (Leyle-i Kadir’de okunan âyetler gibi). Ve “O gece bin aya mukabil”¹⁰ işaretileyile, bir harfinin o gecede otuz bin sevabı olur anlaşılır.

¹ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mâñâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsidü'l-hasene* s.497; Aliyyûlkârî, *el-Esrâru'l-merfâa* s.205.

² Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (1) 1, (15) 3, *fezâilü'l-Kur’ân* 9; Tirmizî, *sevâbû'l-Kur’ân* 1; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/211.

³ Buhârî, *fezâilü'l-Kur’ân* 13; Tirmizî, *sevâbû'l-Kur’ân* 10, 11; Ebû Dâvûd, *vitr* 18; Nesâî, *iftitâh* 69; İbni Mâce, *ebed* 52.

⁴ “Yer (o müthîs depremiyle) sarsıldığı zaman..” (Zîlâl sûresi, 99/1)

⁵ Tirmizî, *sevâbû'l-Kur’ân* 10; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/147, 221.

⁶ “De ki: “Ey kâfirler!” (Kâfirûn sûresi, 109/1)

⁷ Tirmizî, *sevâbû'l-Kur’ân* 10; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/147, 221.

⁸ Tirmizî, *sevâbû'l-Kur’ân* 7.

⁹ Tirmizî, *fezâilü'l-Kur’ân* 16; Dârimî, *fezâilü'l-Kur’ân* 1.

¹⁰ Kadir sûresi, 97/3

İşte Kur'ân-ı Hakîm, tezâuf-u sevabıyla beraber elbette müvazeneye gelmez ve gelemiyor. Belki asıl sevab ile bazı sûrelerle müvazeneye gelebilir. Meselâ: İçinde misir ekilmiş bir tarla farz edelim ki, bin tane ekilmiş. Bazı habbeleri yedi sünbü'l vermiş farz etsek, her bir sünbü'lde yüzə tane olmuş ise, o vakit tek bir habbe bütün tarlanın iki sülüsüne mukabil oluyor. Meselâ: Birisi de on sünbü'l vermiş, her birinde iki yüz tane vermiş, o vakit bir tek habbe asıl tarladaki habbelerin iki misli kadardır. Ve hâkezâ kiyas et.

Şimdi Kur'ân-ı Hakîm'i, nuranî, mukaddes bir mezraa-yı semaviye tatsavvur ediyoruz. İşte her bir harfi asıl sevabıyla birer habbe hükmündedir. Onların sünbülleri nazara alınmayacak. Sûre-i Yâsîn, İhlâs, Fâtîha, **﴿إِذَا زُرْتَ الْأَرْضَ﴾**¹, **﴿فَلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾**² gibi sair faziletlerine dair rivayet edilen sûre ve âyetlerle müvazene edilebilir. Meselâ: Kur'ân-ı Hakîm'in üç yüz bin altı yüz yirmi harfi olduğundan, Sûre-i İhlâs besmele ile beraber altmış dokuzdur. Üç defa altmış dokuz, iki yüz yedi harftir. Demek Sûre-i İhlâs'in her bir harfinin haseneleri, bin beş yüze yakındır. İşte Sûre-i Yâsîn'in hurufâti hesap edilse, Kur'ân-ı Hakîm'in mecmû-u hurufâtına nisbet edilse ve on defa muzaaf olması nazara alınsa şöyle bir netice çıkar ki: Yâsîn-i Şerif'in her bir harfi takriben beş yüze yakın sevabı vardır. Yâni o kadar hasene sayılabilir. İşte buna kıyasen başkalarını dahi tatbik etsen, ne kadar latîf ve güzel ve doğru ve mücazefesiz bir hakikat olduğunu anlarsın.

Onuncu Asıl

Ekser tâife-i mahlûkatta olduğu gibi ef'âl ve âmâl-i beşeriyyede bazı hârika fertler bulunur. O fertler eğer iyilikte ileri gitmişse o nevilerin medâr-ı fahrlelidir. Yoksa, medâr-ı şeametleridir. Hem gizleniyorlar. Âdetâ birer şahs-ı mânevî, birer gaye-i hayâl hükmüne geçerler. Sair fertlerin her birisi o olmaya çalışır ve o olmak ihtimali var. Demek o mükemmel hârika fert, mutlak, müphem bulunup her yerde bulunması mümkün... Şu ibham itibarıyla mantıkça kazîyye-i mümkünke suretinde külliyyetine hükmedilebilir. Yâni her bir amel, şöyle bir netice verebilmesi mümkünür. Meselâ: "Kim iki rek'at namazı filan vakitte kıldı, bir Hac kadardır."³ İşte iki rek'at namaz bazı vakitte bir Hacca mukabil olduğu hakikattir. Her bir-iki rek'at namazda bu mânâ külliyyet

¹ "De ki: "Ey kâfirler!" (Kâfirûn sûresi, 109/1)

² "Yer (o müthîş depremiyle) sarsıldığı zaman.." (Zilzâl sûresi, 99/1)

³ Tirmîzî, cum'a 59.

ile mümkündür. Demek şu nevideki rivâyetler, vukuu bilfiil daimî ve külli değil. Zira kabulün madem şartları vardır; külliyet ve daimilikten çıkar. Belki ya bilfiil muvakkattır, mutlaktır veya hukmîdir, külliyyedir. Demek şu nevi ehâdîsteki külliyet ise, imkân itibarıyladır. Meselâ: “*Giybet, katl gibidir.*¹” Demek giybette öyle bir ferd bulunur ki, katl gibi bir zehr-i kâtilden daha müzîrdir. Meselâ: “*Bir güzel söz, bir abdi âzad etmek gibi bir sadaka-i azîmenin yerine geçer.*²” Şimdi tergîb ve teşvik için o müphem ferd-i mükemmel, mutlak bir surette her yerde bulunmasının imkânını, vâki bir surette göstermekle hayra şevki ve şerden nefreti tahrik etmektir. Hem de şu âlemin mikyasıyla, âlem-i ebedînin şeyleri tartılmaz. Buranın en büyüğü, oranın en küçüğüne müvazi gelemez. Sevab-ı âmâl o âleme baktığı için, dünyevî nazarımız ona dar geliyor. Aklımıza siğıştırımyoruz.

Meselâ:

مَنْ قَرَأَ هَذَا أُعْطِيَ لَهُ مِثْلُ ثَوَابِ مُوسَى وَهُرُونَ³

Yâni:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِينَ، رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَهُ الْكَبِيرُيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِينَ، رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَهُ الْعَظَمَةُ
فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. وَلَهُ الْمُلْكُ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ⁴

İnsafsız ve dikkatsizlerin en ziyade nazar-ı dikkatini celbeden şu gibi rivayetlerdir. Hakikati şudur ki: Dünyada dar nazarımızla, kısacık fikrimizle Mûsâ ve Hârun (*aleyhîmesselâm*)’ın sevaplarını ne derece tasavvur ediyoruz, biliyoruz. Âlem-i ebediyette Rahîm-i Mutlak, saadet-i ebediyede nihayetsiz ihtiyaç içinde bir abdine bir tek virde mukabil vereceği hakikat-i sevab, o iki Zât’ın sevaplarına –fakat daire-i ilmimize ve tahminimize giren sevaplarına– müsavi olabilir. Meselâ: Bedevî, vahsi bir adam hiç padişahı görmemiş. Saltanat haşmetini bilmiyor. Bir köyde bir ağayı nasıl tasavvur eder, o mahdut fikriyle bir padişahi

¹ ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/116.

² et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir* 7/230; el-Beyhakî, *Şuabü’l-imân* 6/124.

³ Kim bu duayı okursa, ona Mûsâ ve Harun (*aleyhîmesselâm*)’ın sevabı kadar sevab verilir. (el-Gümüşhânevî, *Mecmûatü’l-ahzâb* (*Evrâd-ı Şâzelî*) s.263)

⁴ Bütün hamdlar, övgüler göklerin ve yerlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Göklerde ve yerde büyük-lük âlemlerin Rabbi olan O'na mahsustur. O, sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. Bütün hamdlar, övgüler göklerin ve yerlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Göklerde ve yerde azamet sadece âlemlerin Rabbi olan O'na aittir. O, sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. Mülk sadece O'nundur. O göklerin Rabbidir ve sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. (el-Gümüşhânevî, *Mecmûatü’l-ahzâb* (*Evrâd-ı Şâzelî*) s.262-263)

ondan büyükçe bir ağa kadar bilir. Hattâ bizde sâde-dil bir tâife var ki, eskiden diyorlardı ki: "Padişah, kendi ocağı yanında ve tenceresinin başında pişirdiği bulgur çorbası yanında ne yapıyor, bizim ağamız onu biliyor". Demek onlar, padişahı o kadar dar bir vaziyette ve âdi bir surette tahayyül ediyorlar ki, kendi bulgur çorbasını kendi pişiriyor, âdetâ bir yüzbaşı haşmetinde farz ediyorlar. Şimdi biri o adamlardan birisine dese: "Sen bugün benim için bu işi yapsan, senin bildiğin padişah haşmeti kadar sana bir haşmetlik vereceğim, yâni bir yüzbaşı kadar bir rütbe vereceğim." O söz hakikattir. Çünkü; haşmet-i padişahîden onun dar daire-i fikrine giren, ancak bir yüzbaşılık kadar bir şevkettir.

İşte dünya nazarıyla, dar fikrimizle âhirete müteveccih hakâik-i sevabiyeyi o bedevî adam kadar da düşünemiyoruz. Hazreti Mûsâ (*aleyhisselâm*) ve Hârun'un (*aleyhisselâm*) meçhulümüz olan hakikî sevapları ile müvazene değil, –çünkü; teşbih kaidesi, meçhulu mâlûma kıyas eder– belki müvazene edilen ve mâlûmumuz olan ve tahminimize giren sevaplarıyla bir abd-i müminin bir virdine mukabil meçhulümüz olan hakikî sevabıdır.

Hem de, deniz yüzü ile karenin göz bebeği güneşin tamam aksini tutmakta müsavidirler. Fark, keyfiyettedir. Hazreti Mûsâ (*aleyhisselâm*) ve Hârun'un (*aleyhisselâm*) deniz-misâl ayna-yı ruhlarına in'ikâs eden mahiyet-i sevab, bir katre hükmünde bir abd-i müminin bir âyetten aldığı aynı mahiyet-i sevaptır. Mahiyetçe, kemiyetçe birdirler. Keyfiyet ise, kabiliyete tabidir. Hem bazen olur ki, bir tek kelime, bir tek tesbih, öyle bir saadet hazinesini açar ki; altmış sene hizmetle o açılmamış. Demek bazı hâlât oluyor ki, bir tek âyet Kur'ân kadar fayda verebilir. Hem ism-i âzam'a mazhar olan Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesselâlâm*) bir âayette mazhar olduğu feyz-i ilâhî, belki bir peygamberin umum feyzi kadar olabilir. Verâset-i Ahmedîye ile ism-i âzam zilline mazhar bir mümin, kendi kabiliyeti itibarıyla kemiyetçe bir Nebî'nin feyzi kadar sevab alıyor denilse hilâf-ı hakikat olamaz.

Hem de, sevab ve fazilet, nur âlemindendir. O âlemden bir âlem, bir zerreye sıçşabilir. Nasıl ki bir zerreçik bir şîşede, semâvât nücumuyla beraber görünebilir; öyle de, niyet-i hâlise ile şeffâfiyet peydâ eden bir zikirde veya bir âyette, semâvât gibi nurânî sevab ve fazilet yerleşebilir.

Netice-i kelâm: Ey insafsız ve dikkatsiz ve îmâni zayıf, felsefesi kavî, hodbin, münekkeş adam! Şu "On Asıl"ı nazara al. Sonra sen hilâf-ı hakikat ve kat'î muhalif-i väki gördüğün bir rivâyeti bahâne ederek ehadîs-i şerifeye ve dolayısıyla Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesselâlâm*) mertebe-i ismetine halel verecek itiraz parmağını uzatma!.. Zira, evvelâ o "On Asıl"ın on dairesi, seni in-

kârdan vazgeçirir. “Hakikî bir kusur varsa bize aittir” derler, Hadîse racî’ olamaz. “Eğer hakikî değilse, senin sû-i fehmîne aittir” derler.

Elhâsil: İnkâr ve redde gitmek için, şu “On Asıl”ı tekzip ve ibtal etmek lâzım gelir. Şimdi insafın varsa bu “On Usûl”ü kemâl-i dikkatle düşündükten sonra, o aklın hilâf-i hakikat gördüğü bir hadîsin inkârına kalkışma! “Ya bir tefsiri, ya bir te’vili, ya bir tâbiri vardır.” de, ilişme.

On Birinci Asıl

Nasıl, Kur’ân-ı Hakîm’in müteşabihatı var; te’vile muhtaçtır veya hukmet mutlak teslim istiyor. Ehâdîsin de Kur’ân’ın müteşâbihâtı gibi müşkilatı vardır. Bazen çok dikkatli tefsire ve tâbire muhtaçtır. Geçmiş misâllerle iktifâ edebilirsiniz.

Evet, nasıl ki hüsyâr olan adam, yatmış olan adamın rüyاسını tâbir eder; öyle de, bazen uykuda olan bir adam, yanında uyanık olan konuşanların sözlerini iştiyor. Fakat kendi âlem-i menâmmâna tatbik eder bir tarzda mânnâ veriyor, tâbir ediyor. Öyle de: Ey gaflet ve felsefe uykusu içinde tenvîm edilen insafsız adam!..

Sîrr-ı *تَنَامَ عَيْنِي وَلَا يَنَامُ قَلْبِي*¹ ve *مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى*² hükmüne mazhar ve hakikî hüsyâr ve yakzân olan Zât’ın gördüğünü sen kendi rüyanda inkâr değil, tâbir et. Evet uykuda bir adamı bir sinek ısrırsa, müthiş bir harpte yaralar alır gibi bir hakikat-i nevmiye bazen telâkki eder. Ondan sorulsa, “Hakikaten ben yaralandım. Bana top, tüfek atıldı!” diyecek. Yanında oturanlar onun uykusundaki izdirabına gülüyorlar. İşte bu nevm-âlûd nazar-ı gaflet ve fîkr-i felsefe, elbette hakâik-i Nübûvvete mihenk olamazlar.

On İkinci Asıl

Nazar-ı Nübûvvet ve tevhid ve îmân; vahdete, âhirete, ulûhiyete baktığı için, hakâiki ona göre görür. Ehl-i felsefe ve hikmetin nazarı; kesrete, esbaba, tabiatı bakar, ona göre görür. Nokta-yı nazar birbirinden çok uzaktır. Ehl-i felsefenin en büyük bir maksadı, ehl-i usûlü’d-dîn ve ulemâ-yı ilm-i kelâm’ın makası içinde görünmeyecek bir derecede küçük ve ehemmiyetsizdir.

İste onun içindir ki, mevcudatın tâfsîl-i mahiyetinde ve ince ahvâllerinde ehl-i hikmet çok ileri gitmişler. Fakat hakikî hikmet olan ulûm-u âliye-i ilâhiye ve

¹ “Peygamberin gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da.” (Necm sûresi, 53/17)

² Bkz.: Buhârî, terâvîh 1, menâkîb 24, teheccûd 16; Müslim, müsâfirîn 125.

Uhreviyede o kadar geridirler ki, en basit bir müminden daha geridirler. Bu sırrı fehmetmeyenler, muhakkikîn-i İslâmiye'yi, hükümlârlara nisbeten geri zannediyorlar. Hâlbuki akılları gözlerine inmiş, kesrette boğulmuş olanların ne haddi var ki, verâset-i Nübûvvet ile makasîd-i âliye-i kudsiyeye yetişenlere yetişebilsinler!

Hem bir şey iki nazar ile bakıldığı vakit, iki muhtelif hakikati gösteriyor. İkisi de hakikat olabilir. Fennin hiçbir hakikat-i kat'yesi, Kur'ân'ın hakâik-i kudsiyesine ilişemez. Fennin kısa eli, onun münezzeх ve muallâ dâmenine erişemez. Nûmûne olarak bir misâl zikrederiz: Meselâ: Küre-i arz, ehl-i hikmet nazarıyla bakılsa hakikati şudur ki: Güneş etrafında mutavassit bir seyyare gibi hadsiz yıldızlar içinde döner. Yıldızlara nisbeten küçük bir mahlûk. Fakat ehl-i Kur'ân nazarıyla bakıldığı vakit –On Beşinci Söz'de izah edildiği gibi– hakikati şöyledir ki: Semere-i âlem olan insan; en câmi', en bedi' ve en âciz, en aziz, en zayıf, en latif bir mucize-i kudret olduğundan, beşik ve meskeni olan zemin, semâya nisbeten maddeten küçüklüğüyle ve hakaretiyle beraber mânen ve sanaten bütün kâinatın kalbi, merkezi.. bütün mucizât-ı sanatının meşheri, sergisi.. bütün tecelliyyât-ı esmâsının mazharı, nokta-yı mihrakîyesi.. nihayetsiz faaliyet-i rabbâniyenin mahşeri, ma'kesi.. hadsiz hallâkîyet-i ilâhiyenin hususan nebatât ve hayvanâtın kesretli envâ-ı sagiresinden cevvâdâne ıcadın medâri, çarşısı ve pek geniş âhiret âlemlerindeki masnûatın küçük mikyasta numûnegâhi ve mensucat-ı ebediyenin süratle işleyen tezgâhi ve menâzır-ı sermediyenin çabuk değişen taklidgâhi ve besâtin-i daime nin tohumcuklarına süratle sünbüllen dar ve muvakkat mezraası ve terbiyegâhi olmuştur.

İşte arzin bu azamet-i mâneviyesinden ve ehemmiyet-i san'aviyesinden dir ki Kur'ân-ı Hakîm, semâvâta nisbeten büyük bir ağacın küçük bir meyvesi hükmünde olan arzı, bütün semâvâta karşı küçük kalbi, büyük kaliba mukabil tutmak gibi denk tutuyor. Onu bir kefede, bütün semâvâti bir kefede koyuyor, mükerrerden *رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ*¹ diyor.

İşte sair mesâili buna kıyas et ve anla ki: Felsefenin ruhsuz, sönükk hakikatleri, Kur'ân'ın parlak, ruhlu hakikatleriyle müsâdeme edemez. Nokta-yı nazar ayrı ayrı olduğu için, ayrı ayrı görünür.

---

¹ “Göklerin ve yerin Rabbi” (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; ...)

Dördüncü Dal

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ
وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقًّا عَلَيْهِ
الْعَذَابُ وَمَنْ يَنْهِ اللَّهَ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعُلُ مَا يَشَاءُ¹

(secde âyeti)¹

Şu büyük ve geniş âyetin hazinesinden yalnız bir tek cevherini göstereceğiz. Şöyle ki:

Kur'ân-ı Hakîm tasrih ediyor ki: Arştan ferşe, yıldızlardan sineklere, mleklerden semeklere, seyyarattan zerrelerle kadar her şey, Cenâb-ı Hakk'a secde ve ibadet ve hamd ve tesbih eder. Fakat ibadetleri, mazhar oldukları esmâlara ve kabiliyetlerine göre ayrı ayrıdır, çeşit çeşittir. Biz onların ibadetlerinin tenevvüünün bir nev'inin bir temsil ile beyan ederiz.

Meselâ: –وَلِلَّهِ الْمُتَّلِّ أَعْلَى²– Azîm bir Mâlikü'l-mûlk, büyük bir şehri veya muhteşem bir sarayı bina ettiği vakit, o Zât dört nevi ameleyi onun binasında istihdam ve istimâl eder:

✓ *Birinci nevi*: O'nun memlûk ve köleleridir. Bu nev'in, ne maaşı var ve ne de ücreti var. Belki onlar seyyidlerinin emriyle işledikleri her amelde, onları gayet latîf bir zevk ve hoş bir şevkleri vardır. Seyyidlerinin medhinden ve vasfindan ne deseler, onların zevkini ve şevkini ziyade eder. Onlar O mukaddes seyyidlerine intisaplarını büyük bir şeref bilerek onunla iktifa ediyorlar. Hem o Seyyidin nâmiyla, hesabıyla, nazarıyla işlere baktalarından da mânevî lezzet buluyorlar. Ücret ve rütbeye ve maaşa muhtaç olmuyorlar.

✓ *Ikinci kısım ki*: Bazı âmî hizmetkârlardır. Bilmiyorlar niçin işliyorlar. Belki, o Mâlik-i Zişân onları istimâl ediyor. Kendi fikriyle ve ilmiyle onları çalıştırıyor. Onlara lâyik bir cüz'î ücret dahi veriyor. O hizmetkârlar bilmiyorlar

¹ “Bilmez misin ki göklerde ve yerde bulunan kimseler, hatta güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar bütün canlıları ve insanların da bir çoğu Allah'ın yüceliğine secde ediyorlar. İnsanların çoğu hakkında ise azap hükmü kesinleşmiştir. Allah'ın zelil kaldırımı aziz edecek kuvvet yoktur. Şüphesiz ki Allah ne dilerse yapar.” (Hac sûresi, 22/18)

² “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

ki; amellerine ne çeşit külli gayeler, âlı maslahatlar terettüp ediyor. Hattâ bazıları tevehhüm ediyorlar ki, onların amelleri yalnız kendilerine ait o ücret ve maaşından başka gayesi yoktur.

✓ *Üçüncü kısım:* O Mâlikü'l-mülk'ün bir kısım hayvanâti var. Onları o şehrin, o sarayın binasında bazı işlerde istihdam ediyor, onlara yalnız bir yem veriyor. Onların da istidatlarına muvâfik işlerde çalışmaları onlara bir telezzüz veriyor. Çünkü; bilkuppe bir kabiliyet ve bir isti'dat, fiil ve amel suretine girse; inbisat ile teneffüs eder, bir lezzet verir ve bütün faaliyetlerdeki lezzet bu sirdandır. Şu kısım hizmetkârların ücret ve maaşları, yalnız yem ve şu lezzet-i mânevîyedir. Onunla iktifa ederler.

✓ *Dördüncü kısım:* Öyle amelelerdir ki, biliyorlar ne işliyorlar ve ne için işliyorlar ve kimin için işliyorlar ve sair ameleler ne için işliyorlar ve o Mâlikü'l-mülk'ün maksadı nedir, ne için işlettiriyor. İşte bu nevi amelelerin sair amelelere bir riyâset ve nezaretleri var. Onların derecât ve rütbelere göre derece derece maaşları var.

Aynen bunun gibi, semâvât ve arzin Mâlik-i Zülcelâl'i ve dünya ve âhiretin Bâni-i Zülcemâl'i olan Rabbü'l-âlemîn, değil ihtiyaç için –çünkü; her şeyin Hâlik'i O'dur– belki izzet ve azamet ve rubûbiyetin şûnatı gibi bazı hikmetler için, şu kâinat sarayında şu dâire-i esbab içinde hem melâikeyi, hem hayvanâti, hem cemadât ve nebâtâti, hem insanları istihdam ediyor; onlara ibadet ettiriyor.

Şu dört nevi, ayrı ayrı vezâif-i ubûdiyetle mükellef etmiştir:

Birinci Kısım: Temsilde memlûklere misâl "Melâike"lerdir. Melâikeler ise, onlarda mücâhede ile terakkiyât yoktur. Belki her birinin sâbit bir makamı, muayyen bir rütbesi vardır. Fakat onların nefs-i amellerinde bir zevk-i mahsusaları var. Nefs-i ibadetlerinde derecâtlarına göre tefeyyûzleri var. Demek o hizmetkârlarının mükâfatı hizmetlerinin içindedir. Nasıl insan mâ, hava ve ziyâ ve gıda ile tegaddi edip telezzüz eder. Öyle de, melekler, zikir ve tesbih ve hamd ve ibadet ve mârifet ve muhabbetin envâriyla tegaddi edip telezzüz ediyorlar. Çünkü; onlar nurdan mahlûk oldukları için gıdalarına nur kâfidir. Hattâ nura yakın olan rayîha-yı tayyibe dahi onların bir nevi gıdalıdır ki, ondan hoşlanıyorlar. Evet, ervâh-ı tayyibe, revayîh-ı tayyibeyi sever. Hem melekler, Mâbûd'larının emriyle işledikleri işlerde ve O'nun hesabıyla işledikleri amellerde ve O'nun nâmîyla ettikleri hizmette ve O'nun nazarıyla yaptıkları nezarette ve O'nun intisâbıyla kazandıkları şerefte ve O'nun mülk ve melekûtunun mütalaasıyla aldıkları tenezzühte ve O'nun tecelliyyât-ı cemâ-

liye ve celâliyesinin müşâhedesiyle kazandıkları tenâ’umda öyle bir saadet-i azîme vardır ki; akl-ı beşer anlamaz, melek olmayan bilemez.

Meleklerin bir kısmı âbiddirler, diğer bir kısmının ubûdiyetleri amelde dir. Melâike-i arziyenin amele kısmı, bir nevi insan gibidir. Tâbir caiz ise, bir nevi çobanlık ederler. Bir nevi de çiftçilik ederler. Yâni rûy-u zemin umumî bir meza raadır. İçindeki bütün hayvanâtın tâifelerine Hâlik-ı Zülcelâl’ in emriyle, izniyle, hesabıyla, havl ve kuvvetiyle bir melek-i müekkel nezaret eder. Ondan daha küçük her bir nevi hayvanâta mahsus bir nevi çobanlık edecek bir melâike-i müekkel var. Hem de rûy-u zemin bir tarladır; umum nebâtât onun içinde eki lir. Umumuna Cenâb-ı Hakk’ in namiyla, kuvvetiyle nezâret edecek müekkel bir melek vardır. Ondan daha aşağı bir melek, bir tâife-i mahsusaya nezaret etmekle Cenâb-ı Hakk’ a ibadet ve tesbih eden melekler var. Rezzâkîyet arşının hamelesinden olan Hazreti Mikâil (*aleyhisselâm*) şunların en büyük nâzırlarıdır.

Meleklerin çoban ve çiftçiler mesabesinde olanlarının insanlara müşâbe hetleri yoktur. Çünkü; onların nezaretleri sîrf Cenâb-ı Hakk’ in hesabiyadır ve O’ nun namiyla ve kuvvetiyle ve emriyledir. Belki nezaretleri, yalnız rubûbiye tin tecelliyyâtını, memur olduğu nevide müşâhede etmek ve kudret ve rahmetin cilvelerini o nevide mütalaa etmek ve evâmir-i ilâhiyeyi o nev’ e bir nevi il ham etmek ve o nev’ in ef’âl-ı ihtiyâriyesini bir nevi tanzim etmekten ibarettir. Ve bilhassa zeminin tarlasındaki nebâtata nezaretleri, onların tesbihât-ı mâne viyelerini melek lisâniyla temsil etmek ve onların hayatlarıyla Fâtır-ı Zülcelâl’ e karşı takdim ettiği tahiyyat-ı mâneviyelerini melek lisâniyla ilân etmek; hem onlara verilen cihâzâti, hüsn-ü istimâl etmek ve bazı gayelere tevcih etmek ve bir nevi tanzim etmekten ibarettir. Melâikelerin şu hizmetleri, cüz-ü ihtiyârile riyle bir nevi kisptır. Belki, bir nevi ubûdiyet ve ibadettir. Tasarruf-u hakikile ri yoktur. Çünkü; her şeyde Hâlik-ı külli şey’ e has bir sikke vardır. Başkaları parmağını içada karıştıramaz. Demek, melâikelerin şu nevi amelleri ise, onları ibadetidir. İnsan gibi, âdetleri değildir.

Ve bu saray-ı kâinatta *ikinci kısım amele*: “*Hayvanât*”tir. Hayvanât dahi iştîha sahibi bir nefis ve bir cüz-ü ihtiyârîleri olduğundan, amelleri “hâli sen-livechillâh” olmuyor. Bir derece nefislerine de bir hisse çıkarıyorlar. Onun için Mâlikü'l-mülki Zülcelâli ve'l-İkram, Kerîm olduğundan onların nefislerine bir hisse vermek için amellerinin zîmîninde onlara bir maaş ihsan ediyor. Meselâ: Meshur bülbül kuşu,^{1(Hâsiye)} gülün aşkıyla mâruf o hayvancığı, Fâtır-ı Hakîm istihdam ediyor. Beş gaye için onu istimâl ediyor:

^{1(Hâsiye)} Bülbül şâirane konuştuğu için, şu bahsimiz de bir parça şâirane düşüyor. Fakat hayâl değil, hakikattir.

Birincisi: Hayvanât kabileleri namına, nebâtât tâifelerine karşı olan mü-nasebât-ı şedideyi ilâna memurdur.

İkincisi: Rahmân'ın rızka muhtaç misafirleri hükmünde olan hayvanât tarafından bir hatib-i Rabbanî'dir ki, Rezzâk-ı Kerîm tarafından gönderilen hediyeleri alķışlamakla ve ilân-sı surur etmekle muvazzaftır.

Üçüncüsü: Ebnâ-yı cinsine imdat için gönderilen nebâtata karşı hüsn-ü istikbalî herkesin başında izhar etmektir.

Dördüncüsü: Nev-i hayvanâtın nebâtâta derece-i aşka vâsil olan şid-det-i ihtiyacını, nebâtâtin güzel yüzlerine karşı mübârek başları üzerinde bayan etmektir.

Beşincisi: Mâlikü'l-mülki Zülcelâli ve'l-Cemâli ve'l-İkrâm'ın bârgâh-ı merhametine en latîf bir tesbihî, en latîf bir şevk içinde, gül gibi en latîf bir yüzde takdim etmektir.

İşte şu beş gayeler gibi başka mânâlar da vardır. Şu mânâlar ve şu gayeler, bûlbûlün "Hak Sübânehû ve Teâlâ"nın hesabına ettiği amelin gayesidir. Bûlbûl kendi diliyle konuşur. Biz şu mânâları onun hazîn sözlerinden fehmediyoruz, melâike ve ruhâniyatın fehmettikleri gibi kendisi kendi nağamatının mânâsını tamamen bilmese de fehmimize zarar vermez. "Dinleyen söyleyenden daha iyi anlar." meşhurdur. Hem bûlbûl, şu gayeleri tafsîlâtıyla bilmemesinden olmamasına delâlet etmiyor. Lâakal saat gibi sana evkatını bildirir. Kendisi bilmiyor ne yapıyor. Bilmemesi senin bildiğine zarar vermez. Amma o bûlbûlün cüz'î maaşı ise, o tebessüm eden ve gülen güzel gül çiçeklerinin müşâhede-siyle aldığı zevk ve onlarla muhavere ve konuşmak ve dertlerini dökmekle aldığı telezzüzdür. Demek onun nağamat-ı hazînesi, hayvanî teellümâttan gelen teşekkürîyat değil, belki atâyâ-yı rahmâniyeden gelen bir teşekkürâtattır.

Bûlbûle, nahli, fahli, ankebut ve nemli, yâni ari ve vasita-yı nesil erkek hayvan ve örümcek ve karınca ve hevâm ve küçük hayvanların bûlbûllerini kıyas et. Her birinin amellerinin bûlbûl gibi çok gayeleri var. Onlar için de birer maaş-ı cüz'î hükmünde birer zevk-i mahsus, hizmetlerinin içinde dercedilmiş-tir. O zevk ile, sanat-ı rabbâniyedeki mühim gayelere hizmet ediyorlar. Nasıl ki, bir sefîne-i sultâniyede bir nefer dümcencilik edip bir cüz'î maaş alır. Öyle de, hizmet-i sübâniyede bulunan bu hayvanâtın birer cüz'î maaşları vardır.

Bûlbûl bahsine bir tetimme: Sakın zannetme ki bu ilân ve dellâllik ve tesbihâtın nağamatiyla teganni, bûlbûle mahsustur. Belki ekser envâim her bir nev'inin bûlbûl-misâlı bir sınıfı var ki, o nev'in en latîf hissiyatını, en latîf bir

tesbih ile en latîf sec'alarla temsil edecek birer latîf ferdi veya efrâdi bulunur. Hususan sinek ve böceklerin bülbülleri hem çoktur, hem çeşit çeşittirler ki, onlar bütün kulağı bulunanların en küçük hayvandan en büyüğüne kadar olanların başlarında tesbihâtlarını güzel sec'alarla onlara iştıtip onları mütelezziz ediyorlar. Onlardan bir kısmı leylîdir. Gecede sükûta dalan ve sükûnete giren bütün küçük hayvanların kaside-hân enîsleri, gecenin sükûnetinde ve mevcudatın sükûtunda onların tatlı sözlü nutuk-hânlarıdır. Ve o meclis-i halvette olan zîkr-i haffînîn dairesinde birer kutuptur ki, her birisi onu dinler; kendi kalbleriyile Fâtır-ı Zülcelâl'lerine bir nevi zikir ve tesbih ederler. Diğer bir kısmı, neharîdir. Gündüzde ağaçların minberlerinde, bütün zîhayatların başlarında, yaz ve bahar mevsimlerinde yüksek âvazlarıyla, latîf nağamat ile, sec'ali tesbihât ile Rahmânurrahîm'in rahmetini ilân ediyorlar. Güya bir zikr-i cehrî halkasının bir reisi gibi iştenlerin cezbelerini tahrîk ediyorlar ki; o vakit iştenlerin her birisi lisân-ı mahsusuya ve bir avâz-ı hususî ile Fâtır-ı Zülcelâl'inin zikrine başlar.

Demek, her bir nevi mevcudatın, hattâ yıldızların da bir ser-zâkiri ve nur-efşan bir bülbüldür var.

Fakat, bütün bülbüllerin en efdali ve en eşrefî ve en münevveri ve en bâhiri ve en azîmi ve en kerîmi ve sesçe en yüksek ve vasîfça en parlak ve zikirce en etemî ve şükürce en eamm ve mahîyetçe en ekmel ve su-retçe en ecmel, kâinat bostanında, arz ve semâvâtın bütün mevcudatını latîf secaatiyla, lezîz nağamatiyla, ulvî tesbihâtıyla vecde ve cezbeye getiren; nev-i beşerin andelîb-i zîşanı ve benîâdem'in bülbül-ü zü'l-Kur'ân'i: Muhammed-i Arabî'dir.

عَلَيْهِ وَعَلَىٰ أَهْلِهِ وَأَمْثَالِهِ أَفَضُّ الْصَّلَاةِ وَأَجْمَلُ التَّسْلِيمَاتِ¹

Elhâsil: Kâinat sarayında hizmet eden hayvanât, kemâl-i itaatle evâmir-i tekviniyyeye imtisâl edip, fitratlarındaki gayeleri güzel bir vecihle ve Cenâb-ı Hakk'ın namıyla izhar ederek hayatlarının vazifelerini bedî' bir tarz ile Cenâb-ı Hakk'ın kuvvetyle işlemekle ettikleri tesbihât ve ibadat, onların hedâya ve tahîyyatlarıdır ki, Fâtır-ı Zülcelâl ve Vâhib-i hayat dergâhına takdim ediyorlar.

Üçüncü kısım ameleleri: “**Nebâtat**” ve “**Cemâdât**”tır. Onların cüz-ü ihtiyârı olmadığı için, maaşları yoktur. Amelleri “hâlisen-livechillâh”tır ve Cenâb-ı Hakk'ın irâdesiyle ve ismiyle ve hesabıyla ve havl ve kuvvetyledir.

¹ O'na, Âline ve emsâli diğer bütün peygamberlere en yüce salât ve en güzel selâmlar eyle.

Fakat nebâtatın gidişatlarından hissolunuyor ki, onların vezâif-i telkîh ve tevlidde ve meyvelerin terbiyesinde bir çeşit telezzüzatları var. Fakat hiç teellüma-ta mazhar değiller. Hayvan muhtar olduğu için, lezzet ile beraber elemi de var. Cemâdât ve nebatâtın amellerinde ihtiyar gelmediği için, eserleri de ihtiyar sahibi olan hayvanların amellerinden daha mükemmel oluyor. İhtiyar sahibi olanların içinde, ari emsâli gibi vahy ve ilham ile tenevvür edenlerin amelleri, cüz-ü ihtiyârisine itimad edenlerin amellerinden daha mükemmeldır.

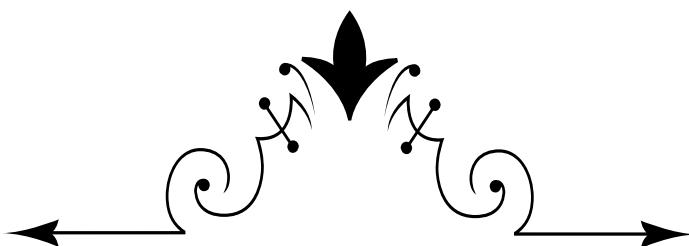
Yeryüzünün tarlasında nebâtatın her bir tâifesı, lisân-ı hâl ve istidat diliy-le Fâtır-ı Hakîm'den suâl ediyorlar, dua ediyorlar ki: "Yâ Rabbenâ! Bize kuvvet ver ki, yeryüzünün her bir tarafında tâifemizin bayrağını dikmekle, saltanat-ı rubûbiyetini lisanımızla ilân edelim ve rûy-u arz mescidinin her bir köşesinde sana ibadet etmek için bize tevfik ver ve meşhergâh-ı arzin her bir tarafında senin esmâ-yı hüsnânnın naklışlarını, senin bedi' ve antika sanatlarını kendi lisanımızla teşhir etmek için bize bir revâç ve seyahate iktidar ver!" dêr-ler. Fâtır-ı Hakîm onların mânevî dualarını kabul edip ki, bir tâifenin tohum-larına kıldan kanatçıklar verir. Her tarafa uçup gidiyorlar. Tâifeleri namına esmâ-yı İlâhiyyeyi okutturuyorlar (Ekser dikenli nebâtat ve bir kısım sarı çiçekle-rin tohumları gibi). Ve bir kısmına da, insana lâzım veya hoşuna gidecek gü-zel et veriyor. İnsanı ona hizmetkâr edip her tarafa ekiyor. Bazı tâifelerine de, hazmolmayacak sert bir kemik üstünde hayvanlar yutacak bir et veriyor ki, hayvanlar onu çok taraflara dağıtıyorlar. Bazılara da, çengelcikleri verip, her temas edene yapışıyor. Başka yerlere giderek tâifesinin bayrağını dikerler, Sâni-i Zülcelâl'in antika sanatını teşhir ediyorlar. Ve bir kısmına da, acı düğe-lek denilen nebâtat gibi saçmalı tüfek gibi bir kuvvet verir ki; vakti geldiği za-man onun meyvesi olan hıyarçık düşer, saçmalar gibi birkaç metre yerlere to-humcuklarını atar, zer'eder. Fâtır-ı Zülcelâl'in zikir ve tesbihini kesretli lisân-larla söylettirmeye çalışırlar ve hâkezâ.. kıyas et.

Fâtır-ı Hakîm ve Kâdir-i Alîm, kemâl-i intizâamla her şeyi güzel yaratmış, güzel teçhîz etmiş, güzel gayelere tevcih etmiş, güzel vazifelerle tavzif etmiş, güzel tesbihât yaptırıyor, güzel ibadet ettiriyor.

Ey insan!.. İnsan isen, şu güzel işlere, tabiatı, tesadüfü, abesiyeti, dalâleti karıştırma; çirkin etme, çirkin yapma, çirkin olma!

Dördüncü kısım: "İnsan" dır. Şu kâinat sarayında bir nevi hademe olan insanlar, hem melâikeye benzer, hem hayvanâta benzer. Melâikeye, ubûdi-yet-i külliyyede, nezaretin şümûlünde, mârifetin ihâtasında, rubûbiyetin dellâlli-

ğında meleklerle benzer. Belki insan daha câmi'dır. Fakat insanların şerire ve iştihalî bir nefsi bulunduğuandan, melâikenin hilâfina olarak pek mühim terakkîyat ve tedenniyata mazhardır. Hem insan, amelinde nefsi için bir hazırlık ve zâtî için bir hisse aradığı için hayvana benzer. Öyle ise, insanın iki maaşı var: Biri cüz'îdir, hayvanıdır, muacceldir. İkincisi melekîdir, külliîdir, müecceldir. Şimdi, insanın vazifesiyle maaşı ve terakkîyat ve tedenniyatı, geçen yirmi üç adet Söz'lerde kısmen geçmiştir. Hususan On Birinci ve Yirmi Üçüncü'de daha ziyade beyan edilmiş. Onun için şurada ihtisar ederek kapıyı kapiyoruz. Erhamürrâhimîn'den rahmet kapılarını bize açmasını ve şu Söz'ün tekmîline tevâfiķini refîk eylemesini niyaz ile, kusurumuzun ve hatâmîzîn afvını talep ile hatmediyoruz.

Beşinci Dal

Beşinci Dal'ın “Beş Meyve”si var.

Birinci Meyve

Ey nefis-perest nefsim ve ey dünya-perest arkadaşım! Muhabbet, şu kâinatın bir sebeb-i vücûdudur, hem şu kâinatın râbitasıdır, hem şu kâinatın nurudur, hem hayatıdır. İnsan, kâinatın en câmi bir meyvesi olduğu için kâinatı istilâ edecek bir muhabbet o meyvenin çekirdeği olan kalbine dercedilmiştir. İşte, şöyle nihayetsiz bir muhabbete lâyik olacak, nihayetsiz bir kemâl sahibi olabilir.

İşte ey nefis ve ey arkadaş! İnsanın havfe ve muhabbete âlet olacak iki cihaz, fitratında dercolonmuştur. Alâkülliâl o muhabbet ve havf, ya halka veya Hâlik'a müteveccih olacak. Hâlbuki halktan havf ise, elîm bir beliyyedir. Halka muhabbet dahi, belâlı bir musibettir. Çünkü sen öylelerden korkarsın ki, sana merhamet etmez veya senin istirhamını kabul etmez. Şu hâlde havf, elîm bir belâdır. Muhabbet ise; sevdiğin şey, ya seni tanımaz, “Allah'a ısmarladık” demeyip gider –gençliğin ve malın gibi– ya muhabbetin için seni takhir eder. Görmüyor musun ki, mecâzî aşklarda yüzde doksan dokuzu, maşukundan şikâyet eder. Çünkü Samed aynası olan bâtin-i kalb ile sanem-misal dün-yevî mahbublara perestî etmek, o mahbubların nazârunda sakıldır ve istiskal eder, reddeder. Zira fitrat, fitri ve lâyik olmayan şeyi reddeder, atar. (Şehevânî sevmekler bahsimizden hariçtir.) Demek, sevdiğin şeyler ya seni tanımıyor, ya seni takhir ediyor, ya sana refâkat etmiyor. Senin rağmına müfarakat ediyor. Madem öyledir, bu havf ve muhabbeti, öyle birisine tevcih et ki; senin havfin lezzetli bir tezellül olsun, muhabbetin, zilletsiz bir saadet olsun.

Evet Hâlik-ı Zülcelâl'inden havf etmek, O'nun rahmetinin şefkatine yol bulup iltica etmek demektir. Havf, bir kamçıdır; O'nun rahmetinin kucağına atar. Mâlûmdur ki; bir vâlide, meselâ bir yavruyu korkutup sinesine celbediyor. O korku o yavruya gayet lezzetlidir. Çünkü şefkat sinesine celbediyor. Hâlbuki, bütün vâlidelerin şefkatleri, rahmet-i ilâhiyenin bir lem'asıdır.¹ Demek, havful-

¹ Mahlukatta bulunan acıma hissini; Cenâb-ı Hakk'ın yüz rahmetinden sadece birinin, bütün mahlukat arasında taksim edilmiş hâli olduğuna dair bzk.: Buhârî, edeb 19; Müslim, tevbe 17, 20, 21.

lahda bir azîm lezzet vardır. Madem havfullahın böyle lezzeti bulunsa, muhabbetullahta ne kadar nihayetsiz lezzet bulunduğu mâlûm olur. Hem Allah'tan havf eden, başkaların kasâvetli, belâlı havfindan kurtulur. Hem Allah hesabına olduğu için mahlukata ettiği muhabbet dahi firaklı, elemli olmuyor.

Evet insan, evvela nefsini sever; sonra akâribini, sonra milletini, sonra zîhayat mahlûkları, sonra kâinatı, dünyayı sever. Bu dairelerin her birisine karşı alâkadardır. Onların lezzetleriyle mütelezziz ve elemeleriyle müteellim olabilir. Hâlbuki şu hercümerc âlemde ve rûzgâr deveranında hiçbir şey kararında kalmadığından bîcâre kalb-i insan, her vakit yaralanıyor. Elleri yaptığı şeyle, o şeyle gidip ellerini paralıyor, belki koparıyor. Daima ızdırıp içinde kalır, yahut gaflet ile sarhoş olur. Madem öyledir, ey nefis! Aklın varsa, bütün o muhabbetleri topla, hakiki sahibine ver, şu belâlardan kurtul! Şu nihayetsiz muhabbetler, nihayetsiz bir kemâl ve cemâl sahibine mahsustur. Ne vakit hakiki sahibine verdin, o vakit bütün eşyâyi O'nun nâmiyla ve O'nun aynası olduğu cihetle ızdırapsız sevebilirsin. Demek şu muhabbet, doğrudan doğruya kâinata sarf edilmemek gerektir. Yoksa muhabbet, en leziz bir nimet iken, en elîm bir nikmet olur.

Bir cihet kaldı ki, en mühimi de odur ki, ey nefis! Sen, muhabbetini kendi nefsine sarf ediyorsun. Sen, kendi nefsini kendine mâbud ve mahbub yapıyorsun. Her şeyi nefsine fedâ ediyorsun. Âdetâ bir nevi rubûbiyet veriyorsun. Hâlbuki muhabbetin sebebi, ya kemâldir –zira kemâl zâtında sevîlir– yahut menfaattır yahut lezzettir veya hâyat hayriyetti ya bunlar gibi bir sebep tâhînda muhabbet edilir.

Şimdi ey nefis! Birkaç Söz'de kat'î isbat etmişiz ki, asıl mahîyetin; kusur, naks, fakr, aczden yoğrulmuştur ki –zulmet, karanlığın derecesi nisbetinde nurun parlaklığını gösterdiği gibi– ziddiyet itibarıyla sen, onlarla Fâtır-ı Zülcelâl'in kemâl, cemâl, kudret ve rahmetine aynadarlık ediyorsun.

Demek, ey nefis! Nefsine muhabbet değil, belki adavet etmelisin veya hâyat acımalısın veya hâyat mutmainne olduktan sonra şefkat etmelisin...

Eğer nefsini seversen –çünkü; senin nefsin lezzet ve menfaatin menşeidi, sen de lezzet ve menfaatin zevkine meftunsun– o zerre hükmünde olan lezzet ve menfaat-ı nefsiyeyi, nihayetsiz lezzet ve menfaatlere tercih etme! Yıldız böceği gibi olma! Çünkü o, bütün ahbabını ve sevdığı eşyayı karanlığın vahşetine gark eder, nefsinde bir lem'acık ile iktifa eder. Zira nefsi olan lezzet ve menfaatinle beraber bütün alâkadar olduğun ve bütün menfaatleriyle intifâ

ettiğin ve saadetleriyle mesûd olduğun mevcudâtın ve bütün kâinatın menfaatleri, nimetleri, iltifâtına tabi bir Mahbub-u Ezeli'yi sevmekliğin lâzımdır. Tâ, hem kendinin, hem bütün onların saadetleriyle mütelezziz olasın. Hem Kemâl-i Mutlak'ın muhabbetinden aldığı nihayetsiz bir lezzeti alasın.

Zâten sana, sende, senin nefsine olan şedid muhabbetin, O'nun Zât'ına karşı muhabbet-i zâtiyedir ki; sen sâ-i istimâl edip kendi zâtına sarf ediyorsun. Öyle ise, nefsindeki “ene”yi yırt, “hüve”yi göster. Ve kâinata dağınık bütün muhabbetlerin, O'nun esmâ ve sıfatına karşı verilmiş bir muhabbettir. Sen sâ-i istimâl etmişsin, cezasını da çekiyorsun. Çünkü yerinde sarf olunmayan bir muhabbet-i gayrimeşrûanın cezası, merhametsiz bir musibettir. Rahmânü'r-Rahîm ismiyle hûrilerle müzeyyen cennet gibi senin bütün arzularına câmi bir meskeni, senin cismânî hevesâtına ihzar eden ve sair esmâsıyla senin ruhun, kalbin, sırrın, aklın ve sair letâifin arzularını tatmin edecek ebedî ihsanatını o cennette sana müheyŷâ eden ve her bir isminden mânevî çok hazine-i ihsan ve kerem bulunan bir Mahbub-u Ezeli'nin, elbette bir zerre muhabbeti, kâinata bedel olabilir. Kâinat O'nun bir cüz'î tecelli-i muhabbetine bedel olamaz. Öyle ise o Mahbub-u Ezeli'nin kendi Habib'ine söylediirdiği şu Fermân-ı Ezeli'yi dinle, ittiba et:

إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُؤْخِذُكُمُ اللَّهُ^۱

İkinci Meyve

Ey nefis! Ubûdiyet, mukaddime-i mükâfat-ı lâhika değil, belki netice-i nimet-i sâbıkadır. Evet biz ücretimizi almışız. Ona göre hizmetle ve ubûdiyetle muvazzafız.

Çünkü ey nefis! Hayr-ı mahz olan vücûdu sana giydiren Hâlik-ı Zülcelâl, sana iştihali bir mide verdiğinden, Rezzâk ismiyle bütün mat'umati bir sofra-yı nimet içinde senin önüne koymuştur. Sonra sana hassasiyetli bir hayat verdiğinden, o hayat dahi bir mide gibi rizik ister. Göz, kulak gibi bütün duyguların, eller gibidir ki; rûy-u zemin kadar geniş bir sofa-yı nimeti, o ellerin önüne koymuştur. Sonra mânevî çok rizik ve nimetler isteyen insaniyeti sana verdiğinden, âlem-i mülk ve melekût gibi geniş bir sofa-yı nimet, o mide-i insaniyetin önüne ve aklın eli yetişecek nisbetté sana açmıştır. Sonra nihayetsiz nimetleri isteyen ve hadsiz rahmetin meyveleriyle tegaddi eden ve insaniyet-i

¹ “Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da siz sevsin.” (Al-i İmrân süresi, 3/31).

kübrâ olan İslâmiyet'i ve imanı sana verdiğinden, daire-i mümkünât ile beraber esmâ-yı hüsna ve sıfât-ı mukaddesenin dairesine şâmil bir sofa-yı nimet ve saadet ve lezzet sana fethetmiştir. Sonra imanın bir nuru olan muhabbeti sana vermekle, gayr-i mütenâhî bir sofa-yı nimet ve saadet ve lezzet sana ihsan etmiştir. Yani, cismâniyetin itibarıyla küçük, zayıf, âciz, zelîl, mukayyed, mahdud bir cüz'sün. O'nun ihsaniyla cüz'î bir cüzden, külli bir külli-nurânî hükmüne geçtin. Zira hayatı sana vermekle, cüz'iyetten bir nevi külliyyete ve insaniyeti vermekle hakiki külliyyete.. ve İslâmiyet'i vermekle ulvî ve nuranî bir külliyyete.. ve marifet ve muhabbeti vermekle muhit bir nura seni çıkarmış.

İşte ey nefis! Sen bu ücreti almışsin. Ubûdiyet gibi lezzetli, nimetli, rahatlı, hafif bir hizmetle mükellefsin. Hâlbuki, buna da tembellik ediyorsun. Eğer yarı yamalak yapsan da, güya eski ücretleri kâfi gelmiyormuş gibi, çok büyük şeyleri mütehakkimâne istiyorsun. Ve hem “Niçin duam kabul olmadı?” diye nazlanıyorsun. Evet, senin hakkın naz değil, niyazdır. Cenâb-ı Hak, cenneti ve saadet-i ebediyeyi mahz-ı fazl ve keremiyle ihsan eder. Sen, daima rahmet ve keremine iltica et. O'na güven ve şu fermanın dinle:

فُلْ بِنَضْلِ اللَّهِ وَبِرْ حَمَّهِ فَبِذِلَّكَ فَلِيُفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ¹

Eğer desen: “Şu külli, hadsiz nimetlere karşı, nasıl şu mahdut ve cüz'î şürkümlle mukabele edebiliyim?”

Elcevap: Külli bir niyetle, hadsiz bir itikat ile... Meselâ nasıl ki, bir adam beş kuruş kıymetinde bir hediye ile bir padişahın huzuruna girer ve görür ki, her biri milyonlara değer hediyeler, makbul adamlardan gelmiş, orada dizilmiş. Onun kalbine gelir: “Benim hediyem hiçtir, ne yapayım?” Birden der: “Ey seyyidim! Bütün şu kıymettar hediyeleri kendi namâma sana takdim ediyorum. Çünkü sen onlara läyliksins. Eğer benim iktidarım olsaydı, bunların bir mislini sana hediye ederdim.” İşte hiç ihtiyacı olmayan ve raiyetinin de-rece-i sadakat ve hürmetlerine alâmet olarak hediyelerini kabul eden o pâdişâh, o bîcârenin o büyük ve külli niyetini ve arzusunu ve o güzel ve yüksek itikat liyâkatını, en büyük bir hediye gibi kabul eder. Aynen öyle de; âciz bir abd, namazında ²الْتَّحِيَّاتُ لِللهِ der. Yani: Bütün mahlukatın hayatlarıyla sana

¹ “De ki; Allah'ın lütfıyla, rahmetiyle, evet sadece bununla ferahlanan. Çünkü bu, onların dünya malı olarak topladıkları bütün şeylelerden daha hayırlıdır.” (Yûnus sûresi, 10/58).

² “Bütün tahiyyeler yani hayat sahibi varlıkların hayatlarıyla sundukları ibadetler, Allah'a mahsustur.” (Buhârî, ezân 148; Müslim, salât 55; Tirmîzî, salât 99)

takdim ettiğleri hediye-i ubûdiyetlerini, ben kendi hesabımı, umumunu sana takdim ediyorum. Eğer elimden gelseyi onlar kadar tahiyyeler sana takdim edecektim. Hem sen onlara, hem daha fazlasına lâyihsin. İşte şu niyet ve itikat, pek geniş bir şükür-ü külliîdir. Nebâtatın tohumları ve çekirdekleri, onların niyetleridir.

Meselâ kavun, kalbinde nüveler suretinde bin niyet eder ki, “*Yâ Hâlikim! Senin esmâ-yı hüsnânın nakışlarını yerin birçok yerlerinde ilân etmek istermi.*” Cenâb-ı Hak gelecek şeylerin nasıl geleceklerini bildiği için, onların niyetlerini bilfiil ibadet gibi kabul eder. “*Müminin niyeti, amelinden hayırlıdır.*”¹ Şu sırra işaret eder. Hem

سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ عَدَدَ حَلْقَكَ وَرِضَاءَ نَفْسِكَ وَزِنَةَ عَرْشِكَ وَبَدَادَ كَلْمَاتِكَ وَتَسْبِيحُكَ
بِجَمِيعِ تَسْبِيحَاتِ أَنْبِيَاكَ وَأُولَيَائِكَ وَمَلِئَكَاتِكَ

gibi hadsiz adetle tesbih etmenin hikmeti şu sırdan anlaşılır. Hem nasıl, bir zâbit, bütün neferâtının yekûn hizmetlerini kendi namına padişaha takdim eder. Öyle de, mahlûkata zâbitlik eden ve hayvanât ve nebatâta kumandanlık yapan ve mevcudât-ı arziyeye halifelik etmeye kabil olan ve kendi hususî âleminde kendini herkese vekil telâkki eden insan,³ der; bütün halkın ibadetlerini ve istiânelerini, kendi nâmına Mâbûd-u Zülcelâl'e takdim eder.

سُبْحَانَكَ بِجَمِيعِ تَسْبِيحَاتِ جَمِيعِ مَحْلُوقَاتِكَ وَبِالْسَّيِّدَةِ جَمِيعِ مَصْنُوْعَاتِكَ⁴

Hem der, bütün mevcudâtı kendi hesabına söylettirir.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ بِعَدِّ ذَرَّاتِ الْكَائِنَاتِ وَمُرْكَبَاتِهَا⁵

Hem der, her şey nâmına bir salavât getirir. Çünkü her şey, Nur-u Ahmedî (*aleyhisselâm*) ile alâkadardır. İşte tesbihâtta, salavâtlarda hadsiz adetlerin hikmetini anla.

¹ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 6/185-186; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/61, 1/109; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 5/343.

² Mahlukatının sayısında, zâtının hoşnutluğu, arşının ağırlığı, kelimelerinin mürekkebi miktarında Sana hamdederek Seni noksan sıfatlarından tenzih ederiz.⁴ Bütün peygamberlerinin, veli kullarının ve meleklerinin tesbihâtiyla Seni tesbih ederiz.

³ Bkz.: Müslim, *zîkr* 79; Tirmîzî, *deavât* 103; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsnef* 1/258.

⁴ “(Haydi öyleye deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

⁵ Bütün mahlukatının tesbihâtları ve bütün masnûatının dilleriyle Seni tesbih ederiz.

Allah'im! Kâinatın zerreleri ve onlardan meydana gelen varlıkların adedince Muhammed'e salât eyle.

Üçüncü Meyve

Ey nefis! Az bir ömürde hadsiz bir amel-i uhrevi istersen ve her bir daki-yı ömrünü bir ömür kadar faydalı görmek istersen ve âdetini ibadete ve gafletini huzura kalbetmeyi seversen, sünnet-i seniyyeye ittiba et.

Çünkü bir muamele-i şer’iyeye tatbik-i amel ettiğin vakit; bir nevi huzur veriyor, bir nevi ibadet oluyor, uhrevi çok meyveler veriyor. Meselâ bir şeyi satın aldın; icab ve kabul-ü şer’iyeyi tatbik ettiğin dakikada, o adı alış-verişin bir ibadet hükmünü alır. O tahattur-u hükm-ü şer’î bir tasavvur-u vahiy verir.. o da-hi, Şâri’i düşünmekle bir teveccüh-ü ilâhi verir.. o da-hi, bir huzur verir. Demek sünnet-i seniyyeye tatbik-i amel etmekle –bu fâni ömür– bâki meyveler verecek bir hayat-ı ebediyeye medâr olacak olan faydalar elde edilir.

فَامْتُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ السَّيِّدِ الْأُمَّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْدَوْنَ¹

fermânını dinle. Şeriat ve sünnet-i seniyyenin ahkâmları içinde cilveleri inti-şar eden esmâ-yı hüsânâının her bir isminin feyz-i tecellisine bir mazhar-ı câmi olmaya çalış!..

Dördüncü Meyve

Ey nefis! Ehli-dünyaya, hususan ehli-sefâhete, hususan ehli-küfre bakıp sûrî zînet ve aldatıcı gayrimeşrû lezzetlerine aldanıp taklid etme. Çünkü; sen onları taklid etsen, onlar gibi olamazsin. Pek çok sukut edeceksin. Hayvan dahi olamazsin. Çünkü; senin başındaki akıl, meş’um bir âlet olur. Senin başını daima dövecektir.

Meselâ nasıl ki; bir saray bulunsa, büyük bir dairesinde büyük bir elektrik lâmbası bulunur. O elektrikten teşa’ub etmiş ve onunla bağlı küçük küçük elektrikler, küçük menzillere taksim edilmiş. Şimdi birisi o büyük elektrik lâmbasının düğmesini çevirip ziyâyî kapatsa, bütün menziller derin bir karanlık içine ve bir vahşete düşer... Ve başka sarayda büyük elektrik lâmbasıyla mer-but olmayan küçük elektrik lâmbaları, her menzilde bulunuyor. O saray sahibi büyük elektrik lâmbasının düğmesini çevirerek kapatsa, sair menzillerde ışıklar bulunabilir. Onunla işini görebilir, hırsızlar istifade edemezler...

---

¹ “...Öyleyse siz de Allah'a ve O'nun bütün kelimelerine iman eden o ümmî nebîye, o resûle inanın. Ona tâbi olun ki doğru yolu bulasınız.” (A'râf sûresi, 7/158).

İşte ey nefsim! Birinci saray, bir Müslümandır. Hazreti Peygamber (*aleyhis-salâtü vesselâm*), onun kalbinde o büyük elektrik lâmbasıdır. Eğer O’nu unutsa, –el-iyâzû billâh!– kalbinden O’nu çıkarsa, hiçbir peygamberi daha kabul edemez. Belki hiçbir kemâlâtın yeri ruhunda kalamaz. Hatta Rabbini de tanımaz. Mahiyetindeki bütün menziller ve latifeler, karanlığa düşer ve kalbinde müthiş bir tahribat ve vahşet oluyor. Acaba bu tahribat ve vahşete mukabil hangi şeyi kazanıp ünsiyet edebilirsin! Hangi menfaati bulup o tahribat zararını onunla tâmir edersin! Hâlbuki ecnebiler, o ikinci saraya benzerler ki, Hazreti Peygamber (*aleyhis-salâtü vesselâm*)’ın nurunu kalblerinden çıkarsalar da, kendile-rince bazı nurlar kalabilir veya kalabilir zannedelerler.

Onların mânevî kemâlâtı ahlâkiyelerine medâr olacak Hazreti Mûsâ ve İsa (*aleyhimes selâm*)’a bir nevi imanları ve Hâlik’larına bir çeşit itikatlari kalabilir.

Ey nefsi! emmâre! *Ç*iger desen: “*Ben ecnebi değil, hayvan olmak isterm!*” Sana kaç defa *söylemisti*m: Hayvan gibi olamazsun. Zira kafandaki akıl olduğu için; o akıl, geçmiş elemleri ve gelecek korkuları tokatıyla senin yüzüne, gözüne, başına çarparak dövüyor. Bir lezzet içinde bin elem katıyor. Hayvan ise, elemsız güzel bir lezzet alır, zevkeder. Öyle ise, evvelâ akılı ni çıkar at, sonra hayvan ol. *Hem ۱ ﴿كَلْأَنْعَامْ بَلْ هُمْ أَضَلُّ﴾ sille-i te'dibini gör.*

Besinci Meyve

Ey nefis! Mükerrerden söylediğimiz gibi insan; şecere-i hilkatin meyvesi olduğundan, meyve gibi en uzak ve en câmi ve umuma bakar ve umumun cihetü'l-vahdetini içinde saklar bir kalb çekirdeğini taşıyan ve yüzü kesrete, fenâya, dünyaya bakan bir mahlûktur. Ubûdiyet ise; onun yüzünü fenâdan bekâya, halktan Hakk'a, kesretten vahdete, müntehadan mebde'e çeviren bir hayat-ı vuslat, yahut mebde' ve müntehâ ortasında bir nokta-yı ittisaldır.

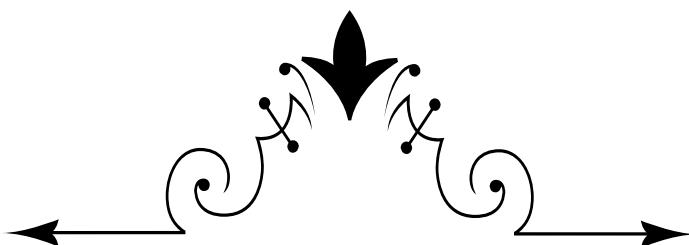
Nasıl ki, tohum olacak kıymettar bir meyve-i zîsuur; ağaçın altındaki zîruhlara baksı, güzelliğine güvense, kendini onların ellerine atsa veya gaflet edip düşse; onların ellerine düşecek, parçalanacak, âdi bir tek meyve gibi zayı olacak. Eğer o meyve, nokta-yı istinadını bulsa, içindeki çekirdek; bütün ağaçın cihetü'l-vahdetini tutmakla beraber ağaçın bekâsına ve hakikatının devamına vasita olacağını düşünebilse, o vakit o tek meyve içinde bir tek çekirdek, bir hakikat-i külliye-i daimeye, bir ömr-ü bâki içinde mazhar oluyor.

¹ “...Hâsılı onlar hayvanlar gibi, hatta onlardan da aşağırlar.” (A'râf sûresi, 7/179; Furkan sûresi, 25/44).

Öyle de insan, eğer kesrete dalıp kâinat içinde boğulup dünyanın muhabbetiyle sersem olarak fânilerin tebessümlerine aldansa, onların kucaklarına atılsa, elbette nihayetsiz bir hasârete düşer. Hem fenâ, hem fâni, hem ademe düşer. Hem mânen kendini idam eder. Eğer lisân-ı Kur'ân'dan kalb kulağıyla iman derslerini iştip başını kaldırırsa, vahdete müteveccih olsa, ubûdiyetin miracıyla arş-ı kemâlâtâ çıkışabilir. Bâki bir insan olur.

Ey nefsim! Madem hakikat böyledir ve madem Millet-i İbrahimîye'densin (aleyhisselâm) İbrahimuvârî¹ لَا أَحِبُّ الْأَفْلَيْنَ de ve Mahbubu Bâki'ye yüzünü çevir ve benim gibi söyle ağla...

(Buradaki Fârisî beyitler, On Yedinci Söz'ün İkinci Makamı'nda yazılı makla burada yazılmamıştır.)

¹ "Ben öyle sönüp batanları Tanrı diye sevmem." (En'âm sûresi, 6/76).

Yirmi Beşinci Söz

Mucizât-ı Kur'âniye Risâlesi

Elde Kur'ân gibi bir mucize-i bâki varken,
Başka bûrhân aramak akıma zâid görünür.
Elde Kur'ân gibi bir bûrhân-ı hakikat varken,
Münkirleri ilzam için gönlüme sıklet mi gelir?

İHTAR: Şu Söz’ün başında *Beş Şu’le’yi yazmak niyet etti*k. *Fakat Birinci Şu’le’nin âhirlerinde eski hurufâtlâ tab’etmek için* *gayet süratle yazmaya mecbur olduk*. *Hattâ bazı gün yirmi-otuz sayfayı iki-üç saat içinde yazıyorduk*. *Onun için üç şu’leyi ihtisâren, icmâlen yazarak iki şu’leyi de şimdilik terk etti*k. *Bana ait kusurlar ve noksaniyetler ve işkâl ve hatâlara nazar-ı insaf ve müsamahâ ile bakmalarını ihvanlarımızdan bekleriz.*

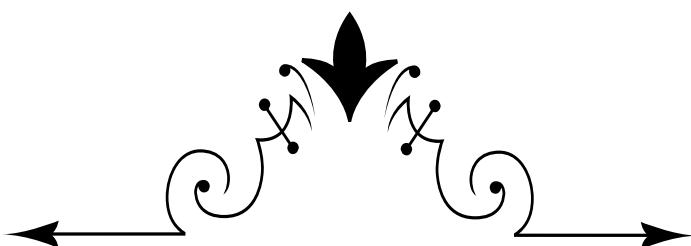
Bu Mucizât-ı Kur'âniye Risâlesi’ndeki ekser âyetlerin her biri, ya mülhidler tarafından medar-ı tenkid olmuş veya ehl-i fen tarafından itiraza uğramış veya cinnî ve insî şeytanların vesvese ve şüphelerine maruz olmuş âyetlerdir. İşte bu “Yirmi Beşinci Söz” öyle bir tarzda o âyetlerin hakikatlerini ve nûktelerini beyan etmiş ki, ehl-i ilhâd ve fennin kusur zannettikleri noktalar i’câzin lemeâti ve belâgat-ı Kur'âniye’nin kemalâtının mense’leri olduğu, ilmî kaideleriyle isbat edilmiş. Bulanti vermemek için onların şüpheleri zikredildeden cevâb-ı kat’î verilmiş.¹ *وَالْشَّمْسُ تَجْرِي*¹ ، *وَالْجَبَالُ أُوتَادٌ*² gibi.. Yalnız Yirminci Söz’ün Birinci Makamı’nda üç-dört âyette şüpheleri söylemiş. Hem bu “Mucizât-ı Kur'âniye Risâlesi” gerçi gayet muhtasar ve acele yazılmış ise de, fakat ilm-i belâgat ve ulûm-u Arabiye noktasında, âlimlere hayret verecek derecede âlimane ve derin ve kuvvetli bir tarzda beyan edilmiş. Gerçi her

¹ “Güneş döner...” (Yâsin sûresi, 36/38)

² “Dağları da arzi tutan birer destek (yapmadık mı)?” (Nebe sûresi, 78/7)

bahsini her ehl-i dikkat tam anlamaz, istifade etmez. Fakat o bahçede herkesin ehemmiyetli hissesi var. Pek acele ve müşevveş hâletler içinde telif edildiğinden ifade ve ibaresinde kusur var olmasıyla beraber ilim noktasında çok ehemmiyetli meselelerin hakikatini beyan etmiş.

Said Nursî

Mucizâ-i Kur'ânîye Risâlesi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا
الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِيَغْضِبُ ظَهِيرًا¹

Mahzen-i mucizât ve mucize-i kabirâ-yı Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) olan Kur'ân-i Hakîm-i Mu'cizü'l-Beyân'ın hadsiz vücûh-u i'câzinden kırka yakın vücûh-u i'câziyyeyi Arabî risâlelerimde ve Arabî Risâle-i Nur'da ve "İşârâtü'l-İ'câz" nâmındaki tefsirimde ve geçen şu yirmi dört Söz'lerde işaretler etmişiz. Şimdi onlardan yalnız beş vechini bir derece beyan ve sair vücûhu içlerinde icmâlen dercederek ve bir mukaddime ile onun târif ve mahiyetine işaret edecegiz.

Mukaddime

"Üç Cüz"dür.

Birinci Cüz

Kur'ân Nedir? Târifi Nasıldır?

Elcevap: (On Dokuzuncu Söz'de beyan edildiği ve sair sözlerde isbat edildiği gibi) KUR'ÂN;

- ✓ Şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi...
- ✓ Ve âyât-i tekviniyyeyi okuyan mütenevvi dillerinin tercüman-ı ebedisi...

¹ “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplan-salar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirse bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (Isrâ sâresi, 17/88).

- ✓ Ve şu âlem-i gayb ve şehâdet kitabının müfessiri...
- ✓ Ve zeminde ve gökte gizli esmâ-yı ilâhiyenin mânevî hazinelarının keşşâfi...
- ✓ Ve sutûr-u hâdisatın altında muzmer hakâikin miftahi...
- ✓ Ve âlem-i şehâdette âlem-i gaybin lisansı...
- ✓ Ve şu âlem-i şehâdet perdesi arkasında olan âlem-i gayb cihetinden geçen iltifâtât-ı ebediye-i rahmâniye ve hitâbât-ı ezeliye-i sübhâniyenin hazinesi...
- ✓ Ve şu İslâmiyet âlem-i mânevîsinin güneşî, temeli, hendesi...
- ✓ Ve avâlim-i uhreviyenin mukaddes haritası...
- ✓ Ve zât ve sıfat ve esmâ ve şüûn-u ilâhiyenin kavl-i şârihi, tefsir-i vâzîhi, bürhân-ı kâtı, tercüman-ı sâti...
- ✓ Ve şu âlem-i insâniyetin mürebbisi...
- ✓ Ve insâniyet-i kübrâ olan İslâmiyet'in mâ ve ziyâsı...
- ✓ Ve nev-i beşerin hikmet-i hakikiyesi..
- ✓ Ve insâniyeti saadete sevk eden hakikî mûrsidi ve hâdisi...
- ✓ Ve insana hem bir *kitab-ı şeriat*, hem bir *kitab-ı dua*, hem bir *kitab-ı hikmet*, hem bir *kitab-ı ubûdiyet*, hem bir *kitab-ı emir ve davet*, hem bir *kitab-ı zikir*, hem bir *kitab-ı fikir*...
- ✓ Hem bütün insanın bütün hâcât-ı mânevîyesine mercî' olacak çok kitâbları tazammun eden tek, câmi bir *kitab-ı mukaddes*'tir.
- ✓ Hem bütün evliya ve siddikîn ve urefa ve muhakkikînin muhtelif meşreblerine ve ayrı ayrı mesleklerine, her birindeki meşrebin mezâkına lâyik ve o meşrebi tenvir edecek ve her bir mesleğin mesâkına muvâfîk ve onu tasvir edecek birer risâle ibraz eden mukaddes bir kütüphane hükmünde bir *kitab-ı semâvîdir*.

İkinci Cüz ve Tetimme-i Târif

Kur’ân, Arş-ı Âzam’dan, ism-i âzam’dan, her ismin mertebe-i âzamından geldiği için, “*On İkinci Söz*”de beyan ve isbat edildiği gibi;

- ✓ **Kur’ân**; bütün âlemlerin Rabbi itibarıyla Allah’ın kelâmıdır.

- ✓ Hem bütün mevcudatın İlâh’ı unvanıyla Allah’ın fermanıdır.
- ✓ Hem bütün semâvât ve arzin Hâlik’ı nâminâ bir hitaptr.
- ✓ Hem rubûbiyet-i mutlaka cihetinde bir mükâlemedir.
- ✓ Hem sultanat-ı âmme-i sübhâniye hesabına bir hutbe-i ezeliyedir.
- ✓ Hem rahmet-i vâisia-yı muhîta nokta-yı nazârînda bir defter-i iltifâtât-ı rahmâniyedir.
- ✓ Hem ulûhiyetin azamet-i haşmeti haysiyetiyle, başlarında bazen şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır.
- ✓ Hem ism-i âzam’ın muhîtinden nûzûl ile Arş-ı âzam’ın bütün muhatâsına bakan ve teftîş eden hikmetfeşan bir *kitab-ı mukaddes*’tir.

Ve şu sirdandır ki, “kelâmullah” unvanı, kemâl-i liyâkatla Kur’ân’â verilmiş ve daima da veriliyor.

Kur’ân’dan sonra sair enbiyânın kütüb ve suhufları derecesi gelir. Saïr ni-hayetsiz kelimât-ı ilâhiyenin ise bir kısmı dahi has bir itibarla, cüz’î bir unvan ile, hususî bir tecelli ile, cüz’î bir isim ile ve has bir rubûbiyet ile ve mahsus bir sultanat ile ve hususî bir rahmet ile zâhir olan ilhamât sûretinde bir mükâlemedir. Melek ve beser ve hayvanâtın ilhamları, külliyyet ve hususiyet itibarıyla çok muhteliftir.

Üçüncü Cüz

Kur’ân; asırları muhtelif bütün enbiyânın kütüblерini ve meşrebleri muhtelif bütün evliyânın risâlelerini ve meslekleri muhtelif bütün asfiyânın eserlerini icmâlen tazammun eden ve cihat-ı sittesi parlak ve evhâm u şübehâtin zulümâtından musaffa ve nokta-yı istinadı, bilyakîn vahy-i semâvî ve kelâm-ı ezelî; ve hedefi ve gayesi, bilmüşâhede saadet-i ebediye; içi, bilbedâhe hâlis hidâyet; üstü, bizzarûre envâr-ı îmân; altı, biilmelyakîn delil ve bürhân; sağ, bittecrûbe teslim-i kalb ve vicdan; solu, biaynelyakîn teshir-i akıl ve iz’ an; meyvesi, bihakkalyakîn Rahmet-i Rahmân ve dâr-ı cinân, makamı ve revâcı, bi'l-hadisi's-sâdik makbûl-ü melek ve ins ü cân bir kitab-ı semâvîdir.

Kur’ân’ın târifine dair üç cüzündeki sıfatların her biri başka yerlerde kat’î isbat edilmiş veya isbat edilecektir. Dâvamız mücerred değil, her birisi bürhân-ı kat’î ile müberhendir.

Birinci Su'le

Bu Şu'lenin “Üç Şua”ı var.

Birinci Şua

Derece-i i'câzda belâgat-ı Kur'âniye'dir.

O belâgat ise, nazmin cezâletinden ve hüsn-ü metanetinden ve üslûplarının bedâatinden, garib ve müstahsenliğinden ve beyanının berâatinden, fâik ve safvetinden ve meânîsinin kuvvet ve hakkâniyyetinden ve lafzinin fesâhatinden, selâsetinden tevellið eden bir belâgat-ı hârikulâdedir ki, benîâdem'in en dâhî ediblerini, en hârika hatiblerini, en mütebahhir ulemâsını muârazaya davet edip bin üç yüz senedir meydan okuyor, onların damarlarına şid-detle dokunuyor. Muârazaya davet ettiği hâlde, kibir ve gururlarından başını semâvâtâ vuran o dâhîler, Ona muâraza için ağız açamayıp kemâl-i zilletle boyun eğdiler.

İşte belâgatındaki vech-i i'câzi iki sûretle işaret ederiz:

Birinci Sûret

I'câzi vardır ve mevcuttur. Çünkü Cezîretü'l-Arab ahalisi o asırda ekseriyet-i mutlaka îtibarıyla ümmî idi. Ümmîlikleri için mefâhirlerini ve vukuat-ı tarihiyelerini ve mehâsin-i ahlâka yardım edecek durub-u emsâllerini kitabet yerine şiir ve belâgat kaydıyla muhafaza ediyorlardı. Mânidar bir kelâm, şiir ve belâgat câzibesiyle eslaftan ahlafa hâfızalarda kalıp gidiyordu. İşte şu ihtiyac-ı fitrî neticesi olarak o kavmin mânevî çarşısı ticaretlerinde en ziyade revaç bulan, fesâhât ve belâgat metâi idi. Hattâ bir kabilenin belîğ bir edibi, en büyük bir kahramân-ı millîsi gibi idi. En ziyade onunla iftihar ediyorlardı. İşte İslâmiyet'ten sonra âlemi zekâlarıyla idare eden o zeki kavim, şu en revaçlı ve medar-ı iftiharları ve ona şiddet-i ihtiyaçla muhtaç olan belâgatta akvam-ı âlemden en ileride ve en yüksek mertebede idiler. Belâgat, o kadar kıymetler idi ki, bir edibin bir sözü için iki kavim büyük muharebe ederdi ve bir sözüyle musalaha ediyorlardı. Hattâ onların içinde “Muallakat-ı Seb'a” nâmıyla yedi edibin yedi kasidesini altınla Kâ'be'nin duvarına yazmışlar, onunla iftihar ediyorlardı.

İşte böyle bir zamanda, belâgat en revaçlı olduğu bir anda Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân nûzûl etti.¹ Nasıl ki zaman-ı Mûsâ'da (*aleyhisselâm*) sihir² ve zaman-ı Îsâ'da (*aleyhisselâm*) tip revaça idi.³ Mucizelerinin mühimmi o cinsten geldi. İşte o vakit bülegâ-yı Arab'ı, en kısa bir süresine mukabeleye davet etti:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَرَأَنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأَنْتُمْ بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ⁴

fermanıyla onlara meydan okuyor. Hem der ki: “Îmân getirmezseniz mel’unsunuz. Cehenneme gireceksiniz!” Damarlarına şiddetle vuruyor. Gururlarını dehşetli sûrette kırıyor. O kibirli akıllarını istihfaf ediyor. Onları bidâyeten îdâm-ı ebedî ile ve sonra da cehennemde îdâm-ı ebedî ile beraber dünyevî îdâm ile de mahkûm ediyor. Der: “Ya muâraza ediniz, yahut can ve malınız helâketedir!”

İşte eğer muâraza mümkün olsaydı acaba hiç mümkün mü idi ki, bir-iki satırla muâraza edip dâvasını ibtal etmek gibi rahat bir çare varken, en tehlikeli, en müşkûlatlı muharebe tarîki ihtiyar edilsin! Evet o zeki kavim, o siyâsi millet ki, bir zaman âlemi, siyasetle idare ettiği hâlde, en kısa ve rahat ve hafif bir yolu terk etsin? En tehlikeli ve bütün mal ve canını belâya atacak uzun bir yolu ihtiyar etsin, hiç kabil midir! Çünkü bir edibleri, birkaç hurufatla muâraza edebilseydi; Kur'ân, dâvasından vazgeçerdi. Onlar da maddî ve mânevî helâketten kurtulurlardı. Hâlbuki muharebe gibi dehşetli, uzun bir yolu ihtiyar ettiler. Demek, muâraza-yı bilhurûf mümkün değildi, muhâldi. Onun için muharebe-i bi's-süyûfa mecbur oldular.

Hem Kur'ân'ı tanzir etmek, taklidini yapmak için gayet şiddetli iki sebeb vardı. Birisi; düşmanın hirs-ı muârazası. Diğer; dostlarının şevk-i taklîdidir ki, şu iki sâik-i şedid altında milyonlar Arabî kitablar yazılmış ki hiçbirisi ona benzemez. Âlim olsun, âmî olsun her kim Ona ve onlara baksa katyeni diyecek ki: “Kur'ân, bunlara benzemez. Hiçbirisi Onu tanzir edemez.” Şu hâlde, ya Kur'ân bütününe altındadır. Bu ise, bütün dost ve düşmanın ittifâkıyla battaldır, muhâldir. Veya Kur'ân, o yazılan umum kitapların fevkindedir.

Eğer desen: “Nasıl biliyoruz ki, kimse muârazaya teşebbüs etmedi?

Kimse kendine güvenemedi mi ki, meydana çıksın? Birbirinin yardımına da mı fayda etmedi?”

¹ el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/154.

² el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/153.

³ el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/153.

⁴ “Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sürelerinden birine benzer bir süre meydana getirin.” (Bakara sûresi, 2/23)

Ecevap: Eğer muâraza mümkün olsaydı, alâkülliâl katî' teşebbüüs edilecekti. Çünkü izzet ve nâmus meselesi, can ve mal tehlikesi vardı. Eğer teşebbüüs edilseydi, alâkülliâl katî' tarafdar pek çok bulunacaktı. Çünkü hakka muariz ve muannit daima kesretli idi. Eğer tarafdar bulsaydı, alâkülliâl iştihar bulacaktı. Çünkü: Küçük bir mücadele, beşerin nazar-ı istîğrâbını celbedip destanlarda iştihar eder. Şöyledir acib bir mücadele ve vukuat ise gizli kalmaz. İslâmiyet aleyhinde tâ en çırkin ve en şenî' şeylere kadar nakledilir, meşhur olur. Hâlbuki: Muârazaya dair Müseylime-i Kezzâb'ın bir-iki fikrasından başka nakledilmemiş. O Müseylime'de çendan belâgat varmış. Fakat hadsiz bir hüsn-ü cemâle mâlik olan beyan-ı Kur'ân'a nisbet edildiği için, onun sözleri hezyan sûretinde tarihlere geçmiştir.

İşte Kur'ân'ın belâgatındaki i'câz, katyeni iki kere iki dört eder gibi mevcuttur ki, iş böyle oluyor.

İkinci Süret

Belâgatındaki i'câz-ı Kur'ânî'nin hikmetini *Beş Nokta*'da beyan edeceğiz.

Birinci Nokta

Kur'ân'ın nazmunda bir cezâlet-i hârika var.

O nazımdaki cezâlet ve metaneti, “İşârâtü'l-İ'câz” baştan aşağıya kadar bu cezâlet-i nazmiyeyi beyan eder.

Saatin; saniye, dakika, saatı sayan ve birbirinin nizamını tek mil eden ne ise, Kur'ân-ı Hakîm'in her bir cümledeki, hey'âtındaki nazım ve kelimelerindeki nizam ve cümlelerin birbirine karşı münasebatındaki intizâmi öyle bir tarzda “İşârâtü'l-İ'câz”da âhirine kadar beyan edilmiştir. Kim isterse ona bakabilir ve bu nazımdaki cezâlet-i hârikayı bu sûrette görebilir. Yalnız bir-iki müşâl, bir cümlenin hey'âtındaki nazmı göstermek için zikredeceğiz.

♦Meselâ: *وَلَئِنْ مَسْتَهِمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابٍ رَّبِّكَ¹*

Bu cümlede, azabı dehşetli göstermek için en azının şiddetle tesirini göstermekle göstermek ister. Demek taklili ifade edecek cümlenin bütün hey'etleri de bu taklile bakıp ona kuvvet verecek.

---

¹ “Eğer onlara Rabbinin azabından bir esinti bile dokunsa...” (Enbiyâ sûresi, 21/46)

İşte **لَيْنٌ** lafzi, teşkiktir. Şek, killete bakar **مَسْ** lafzi, azıcık dokunmaktır. Yine killeti ifade eder. **نَفْحَةٌ** lafzi, maddesi, bir kokucuk olup killeti ifade ettiği gibi; sığası, bire delâlet eder. Masdar-ı merre tâbir-i sarfiyyesinde “bircik” demektir. Killeti ifade eder. **نَفْحَةٌ** daki tenvin-i tenkîrî, taklılı içindir ki, o kadar küçük ki, bilinemiyor demektir. **مِنْ** lafzi, teb’iz içindir, bir parça demektir. Killeti ifâde eder. **عَذَابٌ** lafzi, nekâl, ikaba nisbeten hafif bir nevi cezadir ki, killete işaret eder. **رَبِّكَ** lafzi, Kahhâr, Cebbar, Müntakim'e bedel yine şefkati ih-sas etmekle killeti işaret ediyor.

İşte “*Bu kadar kılletteki bir parça azab böyle tesirli ise, ikab-ı ilâhî ne kadar dehşetli olur kıyas edebilirsiniz.*” diye ifade eder. İşte şu cümlede küçük hey'etler nasıl birbirine bakıp yardım eder. Maksad-ı külliyyi, her biri kendi lisaniyla takviye eder. Şu misâl bir derece lafız ve maksada bakar.

♦**İlkinci misâl:** ¹**وَمَمَا رَزَقْنَا هُمْ يُنْفِقُونَ**

Şu cumlenin hey'âti, sadakanın şerait-i kabûlünün beşine işaret eder.

Birinci Şart: Sadakaya muhtaç olmamak derecede sadaka vermek ki: **مِنْ** lafzındaki ²**-i teb’iz** ile o şartı ifade eder.

İkinci Şart: Ali'den alıp Veli'ye vermek değil, belki kendi malından vermek-tir. Şu şartı **رَزَقْنَا هُمْ** lafzi ifade ediyor. “*Size rizik olandan veriniz*” demektir.

Üçüncü Şart: Minnet etmemektir. Şu şartta **لَا** lafzi işaret eder. Yâni “Ben size rızkı veriyorum. Benim malımdan benim abdime vermekte minnetiniz yoktur.”

Dördüncü Şart: Öyle adama veresin ki, nafakasına sarf etsin. Yoksa se-fahete sarf edenlere sadaka makbûl olmaz. Şu şartta **يُنْفِقُونَ** lafzi işaret ediyor.

Beşinci Şart: Allah nâmına vermektiir ki, **رَزَقْنَا هُمْ** ifade ediyor. Yâni “*Mal benimdir, benim nâmîmla vermelisiniz.*” Şu şartlarla beraber bir tevsi' de var. Yâni: Sadaka nasıl mal ile olur; ilim ile dâhi olur. Kavl ile, fiil ile, nasi-hat ile de oluyor. İşte şu aksâma **مَمَا** lafzındaki **لَا** umumiyetiyle işaret ediyor. Hem şu cümle de bizzât işaret ediyor. Çünkü; mutlaktır, umumu ifade eder.

¹ “Kendilerine rizik olarak (mal, güç, zekâ, bilgi; ...) ne lutfetmişsek, onun bir miktarını (Allah rızası için ve kimseyi minnet altında koymadan ihtiyaç sahiplerine geçimlik olarak) verirler.” (Bakara süresi, 2/3)

² “...den, ...dan” anlamında

İşte sadakayı ifade eden şu kısacık cümlede, beş şart ile beraber geniş bir dairesini akla ihsan ediyor. Hey'etyle ihsas ediyor. İşte hey'ette böyle pek çok nazımlar var. Kelimâtın dahi birbirine karşı, aynen geniş böyle bir dairesi nazmiyesi var.

♦Sonra kelâmların da, meselâ: **فُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ**¹ de altı cümle var. Üçü müsbet, üçü menfi. Altı mertebe-i tevhidi isbat etmekle beraber şirkin altı envâını reddeder. Her bir cümlesi öteki cümlelere hem delil olur, hem netice olur. Çünkü: Her bir cümlenin iki mânatı var. Bir mânat ile netice olur, bir mânat ile de delil olur. Demek Sûre-i İhlâs'ta otuz Sûre-i İhlâs kadar, muntazam, birbirini isbat eder delillerden mürekkeb sûreler vardır.

Meselâ:

فُلْ هُوَ اللَّهُ: لَا إِلَهَ أَحَدٌ، لَا إِلَهَ صَمَدٌ، لَا إِلَهَ لَمْ يَلِدْ، لَا إِلَهَ لَمْ يُوَلَّدُ، لَا إِلَهَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ²

Hem:

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ: لَا إِلَهَ لَمْ يَوْلَدْ، لَا إِلَهَ لَمْ يَلِدْ، لَا إِلَهَ صَمَدٌ، لَا إِلَهَ أَحَدٌ، لَا إِلَهَ هُوَ اللَّهُ³

Hem:

هُوَ اللَّهُ فَهُوَ أَحَدٌ، فَهُوَ صَمَدٌ، فَإِذْنُ لَمْ يَلِدْ، فَإِذْنُ لَمْ يُوَلَّدُ، فَإِذْنُ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ⁴

Daha sen buna göre kıyas et...

♦Meselâ:

الْتَّمْ + ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَبَّ بِهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ⁵

Su dört cümlenin her birisinin iki mânatı var. Bir mânat ile öteki cümlelerde delildir. Diğer mânat ile onlara neticedir. On altı münasebet hatlarından bir

¹ “De ki: O, Allah’tır, gerçek İlahıtır ve Birdir.” (İhlâs sûresi, 112/1)

² De ki: O, Allahdır. Çünkü O Ehad’dir, Samed’dir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve herhangi bir şey O’na denk değildir.

³ Herhangi bir şey O’na denk değildir. Çünkü O, doğurmamıştır, doğurmamıştır, Samed’dir, Ehad’dir; çünkü O, Allahdır.

⁴ O, Allahdır. Öyleyse O, Ehaddir, Sameddir. Bundan dolayı doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve herhangi bir şey O’na denk değildir.

⁵ “Elif, Lâm, Mîm. İşte (eşsiz, mucize) Kitap: Onun (Allah tarafından indirildiği ve baştan sona hakikatler mecmuası olduğu) hakkında hiçbir şüphe yoktur; o, müttakiler (Allah'a gönülinden saygı besleyip isyan- dan kaçınan, Din ve hayat kanunları olarak koyduğu bütün emir ve yasaklılarla hakkıyla riayet edenler) için baştan sona bir hidayet kaynağıdır.” (Bakara sûresi, 2/2)

nakş-i nazmî-i i'câzî hâsil olur. "İşârâtü'l-İcâz"da öyle bir tarzda beyan edilmiş ki, bir nakş-i nazmî-i i'câzî teşkil eder.

On Üçüncü Söz'de beyan edildiği gibi, güya ekser âyât-Kur'ânîye'nin her birisi ekser âyâtin her birisine bakar bir gözü ve nâzır bir yüzü vardır ki, onlara münasebatin hutût-u mâneviyesini uzatıyor. Birer nakş-i i'câzî nescediyor. İşte "İşârâtü'l-İcâz" baştan aşağıya kadar bu cezâlet-i nazmiyeyi şerhetmiştir.

İkinci Nokta

Mânâsındaki belâgat-ı hârikadır.

On Üçüncü Söz'de beyan olunan şu misâle bak:

♦Meselâ: âyetindeki belâgat-ı mâneviyeyi zevk etmek istersen, kendini nur-u Kur'ân'dan evvel asr-ı câhiliyyette, sahra-yı bedeviyette farz et ki, her şey zulmet-i cehil ve gaflet altında perde-i cümûd-u tabiata sarılmış olduğu bir anda Kur'ân'ın lisân-ı semâvî-
تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ veyahut; سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
sinden gibi âyetleri işit, bak!²

Nasıl ki, o ölmüş veya yatmış olan mevcudat-ı âlem: سَبَّحَ ، تُسَبِّحُ sadasiyla iştenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyâr oluyorlar, kiyam edip zikrediyorlar. Ve o karanlık gökyüzünde birer câmid atespare olan yıldızlar ve yerde perişan mahlukat, شَسَبِحَ sayhasıyla ve nuruyla iştenin nazarında gökyüzü bir ağız, bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nûmâ ve birer nur-u hakikat-edâ ve küre-i arz bir baş ve berr ve bahr, birer lisan ve bütün hayvanlar ve nebatlar birer kelime-i tesbih-feşan sûretinde arz-ı dîdar eder.

♦Meselâ: On Beşinci Söz'de isbat edilen şu misâle bak:

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنْ أَسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَقْدُمُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَاقْدُدُوا لَا
تَقْدُدُونَ إِلَّا سُلْطَانٌ ﴿١﴾ فَبِأَيِّ الْأَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِّنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ
فَلَا تَنْصِرَانِ ﴿٣﴾ فَبِأَيِّ الْأَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

¹ "Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O Aziz ve Hakîmdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Hadîd sûresi, 57/1)

² "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder." (Îsrâ súresi, 17/44)

³ "Ey cin ve ins topluluğu! Yabapılırseniz haydi göklerin ve yerin hududundan geçin bakalım! Ama geçemezsiniz, ancak üstün bir güç, kuvvetli bir delil ve ilimle gecebilirsınız. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? Üzerinize atesler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz?" (Rahman súresi, 55/33-36)

¹ ولقد زينا السماء الدنيا بمصابيح وجعلناها رجوما للشياطين

âyetlerini dinle bak ki, ne diyor? Diyor ki: "Ey acz ve hakareti içinde mağrur ve mütemerrit ve zaaf ve fakri içinde serkeş ve muannit olan ins ve cin! Emirlerime itaat etmezseniz haydi elinizden gelirse hudûd-u mülkümden çıkışın! Nasıl cesâret edersiniz ki, öyle bir Sultan'ın emirlerine karşı gelirsınız; yıldızlar, aylar, güneşler, emirber neferleri gibi emirlerine itaat ederler. Hem tuğyanınızla öyle bir Hâkim-i Zülcelâl'e karşı mübâreze ediyorsunuz ki, öyle aza-metli mutî' askerleri var. Faraza şeytanlarınız dayanabilseler, onları dağ gibi güllelerle recmedebilirler. Hem küfranızla öyle bir Mâlik-i Zülcelâl'in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, cünûndandan öyleleri var, değil sizin gibi küçük âciz mahluklar, belki farz-ı muhâl olarak dağ ve arz büyülüğünde birer adüvv-i kâfir olsaydınız, arz ve dağ büyülüğünde yıldızları, ateşli demirleri size atabilirler, sizi dağıtırlar. Hem öyle bir kanunu kıryorsunuz ki, onunla öyleler bağlıdır, eğer lüzum olsa arzınızı yüzünüze çarpar, gülleler gibi küreler missili yıldızları üstünüze Allah'ın izniyle yağıdırabilirler." Daha sair âyâtin mâ-nâlارındaki kuvvet ve belâgati ve ulvivet-i ifadesini bunlara kıyas et...

Üçüncü Nokta

Üslûbundaki bedâat-i hârikadır.

Evet Kur'ân'ın üslûpleri hem gariptir, hem bedi'dir, hem acîptir, hem mukni'dir. Hiçbir şeyi, hiçbir kimseyi, taklid etmemiştir. Hiç kimse de Onu taklid edemiyor. Nasıl gelmiş, öyle o üslûplar taravetini, gençliğini, garabetini daima muhafaza etmiş ve ediyor. Ezcümle, bir kısım sûrelerin başlarında şifre-misâl 7 gibi mukattaat hurufundaki üslûb-u bediisi, bes-altı lem'a-vi i'câzi tazammun ettiğini "İsârâtü'l-İ'câz"da yazmış.

Ezcümle: Sürelerin başında mezkûr olan huruf, hurufâtın aksâm-ı mâlûmesi olan *mechûre*, *mehmûse*, *sedîde*, *rihue*, *zelâka*, *kalkale* gibi aksâm-ı

¹ "Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan mermiler yaptı." (Mülk süresi, 67/5)

² Bkz.: Bakara süresi, 2/1; Âl-i İmrân süresi, 3/1; Ankebüt süresi, 29/1; Rûm süresi, 30/1; Lokman süresi, 31/1; Secde süresi, 32/1.

³ “Elif, Lâm, Râ.” (Yûnus süresi, 10/1; Hûd süresi, 11/1; Yûsuf süresi, 12/1; İbrahim süresi, 14/1; Hicr süresi, 15/1).

⁴ “Tâ, Hâ.” Tâhâ sâresi, 20/1.

⁵ “Yâ, Sîn.” Yâsîn sûresi, 36/1.

⁶ “Hâ, Mîm.” (Mü’min sûresi, 40/1; Fussilet sûresi, 41/1; Şûrâ sûresi, 42/1; Zuhurf sûresi, 43/1; Duhân sûresi, 44/1; Câsiye sûresi, 45/1; Ahkaf sûresi, 46/1).

7 Şûrâ sûresi, 42/2.

kesîresinden her bir kısmından nîfîni almıştır. Kabil-i taksim olmayan hafifinden nîfî-ı ekser, sakilinden nîfî-ı ekall olarak bütün aksamını tansif etmiştir. Şu mütedâhil ve birbiri içindeki kısımları ve iki yüz ihtimal içinde müteredid yalnız gizli ve fikren bilinmeyecek bir tek yol ile umumu tansif etmek kabil olduğu hâlde, o yolda, o geniş mesâfede sevk-i kelâm etmek, fîkr-i beşerin işi olamaz. Tesadüf hiç karışamaz. İşte bir şifre-i ilâhiye olan sûrelerin başlarındaki huruf, bunun gibi daha beş-altı lem'a-yi i'câziyeyi gösterdikleriyle beraber ilm-i esrar-ı huruf ulemâsiyla evlîyânın muhakkikleri şu mukattaattan çok esrar istihraç etmişler ve öyle hakâik bulmuşlar ki, onlarca şu mukattaat kendi başıyla gayet parlak bir mucizedir. Onların esrarına ehil olmadığımız, hem umum göz görecek derecede isbat edemediğimiz için o kapıyı açamayız. Yalnız “Îşârâtü'l-îcâz”da şunlara dair beyan olunan beş-altı lem'a-yi i'câza havale etmekle iktifa ediyoruz.

Şimdi, esâlib-i Kur'âniye'ye *sûre itibarıyla, maksad itibarıyla, âyât ve kelâm ve kelime itibarıyla* birer işaret edeceğiz.

♦Meselâ: Sûre-i ^{۱۰۷} عَزَّوَجَلَّ ye dikkat edilse öyle bir üslûb-u bedî' ile Âhireti, Haşr'i, cennet ve cehennemin ahvâlini öyle bir tarzda gösteriyor ki, şu dün-yadaki efâl-i ilâhiyeyi, âsâr-ı rabbâniyeyi o ahvâl-i uhreviyeye birer birer bakar isbat eder gibi kalbi ikna eder. Şu sûredeki üslûbun izzâhi uzun olduğundan yalnız bir-iki noktasına işaret ederiz. Şöyledir ki:

Şu sûrenin başında kiyâmet gününü isbât için der: “Size zemini güzel serilmiş bir besik; dağları hânenize ve hayatınıza defineli direk, hâzineli kâzik; sizi birbirini sever, ünsiyet eder çift; geceyi hâb-ı rahatınıza örtü; gündüzü meydân-ı maîset; güneşî ışık verici, ısnâdirici bir lâmba; bulutları âb-ı hayat çeşmesi gibi ondan suyu akıttım. Basit bir sudan bütün erzâkinizi taşıyan bütün çiçekli, meyveli muhtelif eşyayı kolay ve az bir zamanda îcad ederiz. Öyle ise, yevm-i fasl olan kiyâmet sizi bekliyor. O günü getirmek bize ağır gelemez.” İşte bundan sonra kiyâmette dağların dağılması, semâvâtın parçalanması, cehennemin hazırlanması ve cennet ehline bağ ve bostan vermesini gizli bir sûrette isbatlarına işaret eder. Mânen der: “Madem gözünüz önünde dağ ve zeminde şu işleri yapar; âhirette dahi bunlara benzer işleri yapar.” Demek sûrenin başındaki “dağ”, kiyâmetteki dağların hâline bakar ve “bağ” ise, âhirde ve âhiretteki hadîkaya ve bağa bakar. İşte sair noktaları buna kıyas et, ne kadar güzel ve âlî bir üslûbu var, gör.

---

¹ Nebe sûresi, 78/1.

♦Meselâ:

فُلِّ اللَّهُمَّ مَا لَكَ الْمُلْكُ تُؤْتِي الْمُلْكَ مِنْ شَاءَ وَتُنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ شَاءَ وَتَعْزِيزُ مَنْ شَاءَ وَتَذْلِيلُ
مِنْ شَاءَ بِيَدِكَ الْحُسْنَى إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ + تُولِيجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِيجُ النَّهَارَ فِي
اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيْتِ وَتُخْرِجُ الْمَيْتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْوِقُ مَنْ شَاءَ بِغَيْرِ حِسَابٍ¹

Öyle bir üslûb-u âlide benîbeşerdeki şuûnat-ı ilâhiyeyi ve gece ve gündüzün deveranındaki tecelliyyât-ı ilâhiyeyi ve senenin mevsimlerinde olan ta-sarrufat-ı rabbâniyeyi ve yeryüzünde hayat-memâf, haşir ve neşr-i dünyevi-yedeki icraat-ı rabbâniyeyi öyle bir ulvî üslûp ile beyan eder ki, ehl-i dikkatin akıllarını teshir eder. Parlak ve ulvî geniş üslûbu, az dikkat ile göründüğü için şimdilik o hazineyi açmayacağız.

♦Meselâ:

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَتْ + وَأَذِنْتُ لِرِبِّهَا وَحَقَّتْ + وَإِذَا الْأَرْضُ مَدَتْ
وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَحَلَّتْ + وَأَذِنْتُ لِرِبِّهَا وَحَقَّتْ²

Gök ve zeminin, Cenâb-ı Hakk’ın emrine karşı derece-i inkıyat ve itaat-lerini şöyle âlî bir üslûp ile beyan eder ki: Nasıl bir kumandan-ı âzam, mücâ-hede ve manevra ve ahz-ı asker şûbeleri gibi mücâhededeye lâzım işler için iki daireyi teşkil edip açmış. O mücâhede, o muamele işi bittikten sonra o iki dai-reyi başka işlerde kullanmak ve tebdil ederek istismâl etmek için o kumandan-ı âzam o iki daireye müteveccih olur. O daireler, her birisi hademeleri lisaniyla veya nutka gelip kendi lisaniyla der ki: “Ey kumandanım bir parça mühlet ver ki, eski işlerin ufak tefeklerini, pirti-mırtilarını temizleyip dışarı atayım, sonra teşrif ediniz. İşte atıp senin emrine hazır duruyoruz. Buyurun ne yaparsanız yapınız. Senin emrine münkadız. Senin yaptığın işler bütün hak, güzel, masla-hattır.” Öyle de: Semâvât ve arz, böyle iki daire-i tekli ve tecrübe ve imtihan için açılmıştır. Müddet bittikten sonra semâvât ve arz, daire-i teklife ait eşyayı emr-i ilâhiyle bertaraf eder. Derler: “Yâ Rabbenâ! Buyurun, ne için bizi istih-dam edersen et. Hakkımız sana itaattir. Her yaptığın şey de haktır.” İşte, cümlelerindeki üslûbun haşmetine bak, dikkat et.

¹ De ki: “Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allahım!” Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden onu çeker alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini zelil kılarsın! Her türlü hayır yalnız Sen’in elindedir! Sen elbette her seye kadırsın! Geceyi gündüze katar günü uzatırsın, gündüzü geceye katar geceyi uzatırsın. Ölüden diri, diriden ölü çıkarırsın. Sen dilediğin kimseye sayısız rızıklar verirsin!” (Âl-i İmrân sûresi, 3/26-27)

² “Gök yarıldığı zaman, ve hep yapageldiği gibi, Rabbinin buyruğunu dinlediği zaman, yer yayılıp düm-düz edildiği, içindekileri dışarı atıp boşaldığı, ve hep yapageldiği gibi, Rabbinin buyruğunu dinlediği zaman... Seyredin siz: Neler olacak o zaman!” (Inşîkâk sûresi, 84/1-5)

♦ Hem meselâ:

وَقَلَّ يَا أَرْضُ الْبَلْعَى مَاءٌ وَيَا سَمَاءُ أَفْلَعِي وَغَيْضَ الْمَاءِ وَقُصْبَى الْأَمْرِ وَانْسَتَتْ عَلَى
الْجُحُودِي وَقَلَّ بَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ¹

İşte, bu âyetin bahr-i belâgatından bir katreye işaret için bir üslûbunu bir temsil aynasında göstereceğiz. Nasıl bir harb-i umumîde bir kumandan, zafерden sonra ateş eden bir ordusuna “Ateş kes!” ve hücum eden diğer bir ordusuna “Dur!” der, emreder. O anda ateş kesilir, hücum durur. “İş bitti, istilâ ettik. Bayrağımız düşmanın merkezlerinde yüksek kalelerinin başında dikildi. Esfelü’s-sâfilîne giden o edepsiz zâlimler cezalarını buldular.” der.

Aynen öyle de: Padişah-ı bîmisâl, kavm-i Nuh'un mahvi için semâvât ve arza emir vermiş. Vazifelerini yaptıktan sonra ferman ediyor: “Ey arz! Suyunu yut. Ey Semâ! Dur, işin bitti. Su çekildi. Dağın başında me'mur-u îlahînin çadır vazifesini gören gemisi kuruldu. Zâlimler cezalarını buldular.” İşte şu üslûbun ulviyetine bak. “Zemin ve gök iki mutî’ asker gibi emir dinler, itaat ederler” diyor. İşte şu üslûp işaret eder ki, insanın isyanından kâinat kızıyor. Semâvât ve arz hiddete geliyorlar ve şu işaretle der ki: “Yer ve gök iki mutî’ asker gibi emirlerine bakan bir Zâta isyan edilmez, edilmemeli...” Dehşetli bir zecri ifade eder. İşte tûfan gibi bir hâdise-i umumiyyeyi bütün netâciyle, hakâikiyle birkaç cümlede içâzlı, i’câzlı, cemâlli, icmâlli bir tarzda beyan eder. Şu denizin sair katrelerini şu katreye kıyas et.

Şimdi kelimelerin penceresiyle gösterdiği üslûba bak.

♦ Meselâ: 'وَالْقَمَرُ قَدْرَنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْغَرْجُونِ الْقَدِيمِ²

3 kelimesine bak, ne kadar latîf bir üslûbu gösteriyor. Şöyledi ki: Kamerin bir menzili var ki, Süreyya yıldızlarının dairesidir. kameri, hilâl vaktinde hurmanın eskimiş beyaz bir dalına teşbih eder. Şu teşbih ile semânının yeşil perdesi arkasında güya bir ağaç bulunuyor ki beyaz, sıvri, nurâni bir dalı, perdeyi yırtıp başını çıkarıp, Süreyya o dalın bir salkımı gibi ve sair yıldızlar o gizli hilkat ağacının birer münevver meyvesi olarak iştenin hayâ-

¹ “(Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe:) ‘Ey yeryüzü! Vazifen bitti; suyunu yut. Ey semâ! İhtiyaç kalmadı; yağmur kes’ diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cudi üzerinde yerleşti ve ‘Kahrolsun o zâlimler!’ denildi.” (Hûd süresi, 11/44).

² “Ay için de birtakım safhalar, duraklar tâyin ettik, dolaşa dolaşa, nihayet eski hurma salkımının çöpü gibi kuru, sarı, kavisli bir hâle gelir.” (Yâsin süresi, 36/39)

³ “Eski hurma salkımının kuru, sarı, kavisli hâli gibi.” (Yâsin süresi, 36/39).

lî olan gözüne göstermekle; medar-ı maişetlerinin en mühimmi hurma ağacı olan sahra-nişinlerin nazarında ne kadar münasip, güzel, latîf, ulvî bir üslûb-u ifade olduğunu zevkin varsa anlarsın.

♦Meselâ: On Dokuzuncu Söz’ün âhirinde isbat edildiği gibi,

تَجْرِي الْشَّمْسُ تَجْرِي لِمَنْتَهَى لَهَا¹ kelimesi şöyle bir üslûb-u âlîye pencere açar. Şöyle ki: **تَجْرِي** lafziyla yâni: “güneş döner.” tâbirile kişi ve yaz, gece ve gündüzün deveranındaki muntazam tasarrufât-ı kudret-i ilâhiyeyi ihtar ile Sâni’in azametini ifham eder ve o mevsimlerin sayfalarında kalem-i kudretin yazdığı mektubât-ı samedâniyeye nazarı çevirir. Hâlik-ı Zülcelâl’ın hikmetini i’lâm eder.

وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا² Yâni, “lâmba” tâbirile şöyle bir üslûba pencere açar ki, şu âlem bir saray ve içinde olan eşya ise insana ve zîhayata ihzâr edilmiş müzeyyenat ve mat’umat ve levâzîmât olduğunu ve güneş dahi müsahhar bir mumdar olduğunu ihtar ile Sâni’in haşmetini ve Hâlik’ın ihsanını ifham ederek tevhide bir delil gösterir ki, müşriklerin en mühim, en parlak mâbul zannettikleri güneş, müsahhar bir lâmba, câmid bir mahluktur. Demek **سِرَاجًا** tâbirinde Hâlik’ın azamet-i rubûbiyetindeki rahmetini ihtar eder. Rahmetin vüs’atindeki ihsanını ifham eder ve o ifhamda sultanatının haşmetindeki keremini ihsas eder ve bu ihsasta vahdâniyeti i’lam eder ve mânâ der: “Câmid bir sirâc-ı müsahhar hiçbir cihette ibadete lâyik olamaz.”

Hem cereyân-ı **تَجْرِي** tâbirinde gece gündüzün, kişi ve yazın dönмелерindeki tasarrufat-ı muntazama-yı acîbeyi ihtar eder ve o ihtarda, rubûbiyetinde münferid bir Sâni’in azamet-i kudretini ifham eder.

Demek şems ve kamer noktalarından beşerin zihnini gece ve gündüz, kişi ve yaz sayfalarına çevirir ve o sayfalarda yazılan hâdisatın satırlarına nazâr-ı dikkati celbeder. *Evet Kur’ân, güneşten güneş için bahsetmiyor. Belki onu ışıklandıran Zât için bahsediyor. Hem güneşin insana lüzumsuz olan manhiyetinden bahsetmiyor. Belki güneşin vazifesinden bahsediyor ki, sanat-ı rabbâniyenin intizâmine bir zenberek ve hilkat-ı rabbâniyenin nizâmine bir merkez, hem Nakkaş-ı Ezeli’nin gece gündüz ipleriyle dokuduğu eş-yadaki sanat-ı rabbâniyenin insicamına bir mekik vazifesini yapıyor.* Daha

¹ “Güneş de bir delildir onlara, akar gider yöringesinde...” (Yâsîn sûresi, 36/38)

² “Güneşi de (ışığı kendinden) bir lamba yaptı.” (Nûh sûresi, 71/16)

sair kelimât-ı Kur'âniye'yi bunlara kıyas edebilirsin. Âdetâ basit, me'luf birer kelime iken, latîf mânâların definelerine birer anahtar vazifesini görüyor.

İşte ekseriyetle üslûb-u Kur'ân'ın geçen tarzlarda ulvî ve parlak olduğundan ki, bazen bir bedevî Arap bir tek kelâma meftun olur. Müslüman olmadan secdeye giderdi. Bir bedevî¹ فَاضْدَعْ بِمَا تُّمَرَّ مَعَ kelâmını işittiği anda secdeye gitti. Ona dediler: "Müslüman mı oldun?" "Yok" dedi, "Ben şu kelâmın belâgatına secde ediyorum."²

Dördüncü Nokta

Lafzındaki fesâhât-ı hârikasıdır.

Evet Kur'ân mânen üslûb-u beyan cihetiyle fevkâlâde belîğ olduğu gibi, lafzında gayet selis bir fesâhati vardır. Fesahatin katî vücûduna, usandırmaması delildir ve fesâhatin hikmetine, fenn-i beyan ve meânînin dâhî ulemâsının şehâdetleri bir bürhân-ı bâhîdir. Evet binler defa tekrar edilse usandırıyor, belki lezzet veriyor. Küçük basit bir çocuğun hâfızasına ağır gelmiyor, hifzedebilir. En hastalıklı, az bir sözden müteezzî olan bir kulağa nâhoş gelmiyor, hoş geliyor. Sekeratta olanın damağına şerbet gibi oluyor. Zemzeme-i Kur'ân onun kulağında ve dimağında, aynen ağızında ve damağında mâ-yi zemzem gibi leziz geliyor.

Usandırmamasının sîrr-ı hikmeti şudur ki: *Kur'ân, kulûbe kût ve gıda ve ukûle kuvvet ve gînâ ve rûha mâ ve ziyâ ve nûfusa devâ ve şifâ olduğundan usandırmaz*. Her gün ekmek yeriz, usanmayız. Fakat en güzel bir meyveyi her gün yesek, usandıracak. *Demek Kur'ân, hak ve hakikat ve sıdk ve hidâyet ve hârika bir fesâhat olduğundandır ki, usandırmıyor, daima gençliğini muhafaza ettiği gibi tarâvetini, halâvetini de muhafaza ediyor*. Hattâ Kureyş'in rüesâsından müdakkik bir belîğ, müşrikler tarafından, Kur'ân'ı dinlemek için gitmiş. Dinlemiş, dönmüş, demiş ki: "Şu kelâmın öyle bir halâveti ve tarâveti var ki, kelâm-ı besere benzemez. Ben şâirleri, kâhinleri biliyorum. Bu onların hiç sözlerine benzemez. Olsa olsa etbâimizi kandırmak için sihir demeliyiz."³ İşte Kur'ân-ı Hakîm'in en muannit düşmanları bile fesâhatinden hayran oluyorlar.

¹ "Artık sana emrolunanı, başları çatlatırcasına anlat onlara!" (Hicr sûresi, 15/94).

² Bkz.: es-Suyûti, *el-Îtkân* 2/149; el-Âlûsi, *Rûhu'l-meânî* 14/86.

³ Bkz.: el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/550; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/157; İbni Abdilberr, *el-Îstîâb* 2/433; el-Hâkim et-Tirmîzî, *Nevâdiru'l-usûl* 3/260.

Kur’ân-ı Hakîm’in âyetlerinde, kelâmlarında, cümlelerinde fesâhatin es-bâbını izah çok uzun gider. Onun için sözü kısa kesip yalnız nûmûne olarak bir âyetteki hurûf-u hecâyenin vaziyetiyle hâsil olan bir selâset ve fesâhat-i lafziyeyi ve o vaziyetten parlayan bir lem’â-yı i’câzi göstereceğiz.

•**إِنَّ أَرْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْعِمَامَةِ نَعَسَا يَعْشِي طَائِفَةً مِنْكُمْ ... الْخَ**

İşte şu âyette, bütün huruf-u heca mevcuttur. Bak ki; sakil, ağır bütün aksâm-ı hurûf beraber olduğu hâlde selâsetini bozmamış. Belki, bir revnâk ve muhtelif tellerden mütenasib, mütesanid bir nağme-i fesâhat katmış.

Hem şu lem’â-yı i’câza dikkat et ki, hurûf-u hecâdan ‘yâ’ ile ‘elîf’ en hafif ve birbirine kalbolduğu için iki kardeş gibi her birisi yirmi bir kere tekrarı var. **م** ile **ن**^{2(Hâşıye-1)} birbirinin kardeşi ve birbirinin yerine geçtiği için her birisi otuz üç defa zikredilmiştir.

ش, **س**, **ص** mahreççe, sıfatça, savtça kardeş oldukları için her biri üç defa, **ع**, **غ** kardeş oldukları hâlde **ع** daha hafif altı defa; **غ** sıkleti için yarısı olarak üç defa zikredilmiştir.

ط, **ذ**, **ج** mahreççe, sıfatça, sesçe kardeş oldukları için her birisi ikişer defa; **ل** ve ‘elîf’ ile beraber ikisi **ل** süretinde ittihat ettikleri ve elîf **ل** süretinde hissesi ‘lâm’ın yarısıdır. Onun için **ل** kırk iki defa, ‘elîf’ onun yarısı olarak yirmi bir defa zikredilmiştir. ‘Hemze’, **ه** ile mahreççe kardeş oldukları için hem-ze^{3(Hâşıye-2)} on üç, **ه** bir derece daha hafif olduğu için on dört defa, **ك**, **ف**, **ق** kardeş oldukları için ‘kaf’ın bir noktası fazla olduğu için **ق** on, **ف** dokuz, **ك** dokuz, **ب** dokuz, **ت** on iki, **-ت**’nin derecesi üç olduğu için on iki defa- zikredilmiştir. **ر**, ‘lâm’ın kardeşidir. Fakat ebced hesabıyla **ع** iki yüz, **ل** otuzdur. Altı derece yukarı çıktıgı için altı derece aşağı düşmüştür. Hem **ر**, telaffuzca tekerrür ettiğinden sakil olup yalnız altı defa zikredilmiştir.

ض, **ث**, **ح**, **خ** sıkletleri ve bazı cihat-ı münasebat için birer defa zikre-

¹ “Sonra o kederin peşinden üzerinize bir güven duygusu indirdi. Sizden bir kısmını bürüyen tatlı bir uyku hâli verdi.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/154)

^{2(Hâşıye-1)} Tenvîn dahi nundur.

^{3(Hâşıye-2)} Hemze, melfuz ve gayr-i melfuz yirmi beşir ve hemzenin sâkin kardeşi elîf’ten üç derece yukarıdır. Zira hareke üçtür.

dilmiştir. ‘و’ ح ’dan ve ‘hemze’den daha hafif ve ي ’den ve ‘elif’ten daha sakil olduğu için on yedi defa, sakil hemzeden dört derece yukarı, hafif eliften dört derece aşağı zikredilmiştir.

İşte şu hurufun bu zikrinde hârikulâde bu vaziyet-i muntazama ile ve o münâsebet-i hafiyye ile ve o güzel intizâm ve o dakik ve ince nazm ve insîcâm ile iki kere iki dört eder derecede gösterir ki, beşer fikrinin haddi değil ki, şunu yapabilsin. Tesadüf ise; muhâldir ki, ona karışın. İşte şu vaziyet-i huruftaki intizâm-ı acib ve nizam-ı garib, selâset ve fesâhat-ı lafziyeye medar olduğu gibi, daha gizli çok hikmetleri bulunabilir. Madem hurûfâtında böyle intizâm gözetilmiş. Elbette kelimelerinde, cümlelerinde, mânâlarında öyle esrarlı bir intizâm, öyle envârlı bir insicâm gözetilmiş ki, göz görse “Mâşâallah”, akıl anlasa “Bârekâllah” diyecek.

Besinci Nokta

Beyanındaki berâattir.

Yâni, tefevvuk ve metanet ve haşmettir. Nasıl ki; nazmında cezâlet, lafzında fesâhat, mânâsında belâgat, üslûbunda bedâat var. Beyanında dahi faik bir berâat vardır. Evet terğib ve terhib, medih ve zem, isbat ve irşâd, ifhâm ve ifhâm gibi bütün aksâm-ı kelâmiyede ve tabakat-ı hitabiyede beyanât-ı Kur’âniye en yüksek mertebededir. Meselâ:

Makam-ı terğib ve teşvik’tे hadsiz misâllerinden,

♦ Meselâ: Sûre-i ۱﴿هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنْسَان﴾’de beyanâtı,^{2(Hâşıye)} âb-ı kevser gibi hoş, selsebil çeşmesi gibi selâsetle akar, cennet meyveleri gibi tatlı, hûri libası gibi güzeldir.

Makam-ı terhib ve tehdit’tे pek çok misâllerinden,

♦ Meselâ: هُلْ أَتَيَكَ حَدِيثُ الْعَاشِيَةِ³: sûresinin başında beyanât-ı Kur’âniye ehl-i dalâletin sîmâhında kaynayan rasas gibi, dimağında yanak ateş gibi, damâğında yanan zakkum gibi, yüzünde saldıran cehennem gibi, midesinde acı, dikenli dari’ gibi tesir eder. Evet bir Zât’ın tehdidini gösteren cehennem

¹ Dehrin aksi içinde öyle zaman geçti ki, o dönemde, insanın adı bile anılmazdı. (Dehr sûresi, 76/1)

^{2(Hâşıye)} Şu üslûb-u beyan, o sûrenin meâlinin libasını giymiş.

³ “Gâsiyenin (dehşeti her tarafı saracak olan o felâketin) mâhiyeti hakkında elbet sen de bilgi sahibi oldun.” (Gâsiye sûresi, 88/1)

gibi bir azab me'muru, öfkesinden ve gayzından parçalanmak vaziyetini alması ve تَكَادْ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ¹ söylemesi, söylemesi, o Zât'ın terhibi ne derece dehşetli olduğunu gösterir.

Makam-ı medh'in binler misâllerinden, başında “*Elhamdülillâh*” olan beş sûrede² beyanât-ı Kur'âniye güneş gibi parlak,^{3(Hâsiye)} yıldız gibi zînetli, semâvât ve zemin gibi haşmetli, melekler gibi sevimli, dünyada yavrulara rahmet gibi şefkatli, âhirette cennet gibi güzeldir.

Makam-ı zem ve zecir'de binler misâllerinden,

♦Meselâ: أَيْحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيِّنَا⁴: altı derece zemmeder. Giybetten altı derece şiddetle zecreder. Şöyle ki: Mâlûmdur; âyetin başındaki hemze, sormak (âyâ) mânâsındadır. O sormak mânâsı, su gibi âyetin bütün kelimelerine girer.

İşte birinci hemze ile der: “(Âyâ) suâl ve cevab mahalli olan akliniz yok mu ki, bu derece çirkin bir şeyi anlamıyor?”

İkincisi: يُحِبُّ lafzi ile der: “Âyâ, sevmek, nefret etmek mahalli olan kalbiniz bozulmuş mu ki, en menfur bir işi sever?”

Üçüncüsü: أَحَدُكُمْ kelimesiyle der: “Cemaatten hayatını alan hayat-ı içtimaiye ve medeniyetiniz ne olmuş ki, böyle hayatınızı zehirleyen bir ameli kabûl eder?”

Dördüncüsü: أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ kelâmiyla der: “İnsaniyetiniz ne olmuş ki, böyle canavarasca arkadaşını dişle parçalamayı yapıyorsunuz?”

Beşincisi: أَخِيهِ kelimesiyle der: “Hiç rikkat-i cinsiyeniz, hiç sîla-yı rahminiz yok mu ki, böyle çok cihetlerle kardeşiniz olan bir mazlumun şahs-ı mânevisini insafsızca dışlıyorsunuz? Hiç akliniz yok mu ki, kendi âzanızı kendi dişinizle divâne gibi ısrıyorsunuz?”

Altıncısı: مَيِّنَا kelâmiyla der: “Vicdannız nerede... Fitratınız bozulmuş mu ki, en muhterem bir hâlde bir kardeşine karşı, etini yemek gibi en müstekreh bir iş yapılıyor?”

¹ “Cehennem, öfkesinden neredeyse çatlayacak haldedir.” (Mulk süresi, 67/7-8)

² Fâtîha süresi, 1/1; En'âm süresi, 6/1; Kehf süresi, 18/1; Sebe süresi, 34/1; Fâtîr süresi, 35/1.

^{3(Hâsiye)} Şu tâbiratta o sûrelerdeki bahislere işaret var.

⁴ “Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dışlemekten hoşlanır mı?” (Hucurât süresi, 49/12).

Demek zem ve giybet, aklen, kalben ve insâniyeten ve vicdânен ve fitraten ve asabiyeten ve milliyeten mezmumdur. İşte bak! Nasıl ki, şu âyet, içâzkârâne altı mertebe zemmi zemmetmekle i'câzkârâne altı derece o cürüm-den zecreder...

Makam-i isbat'ta binler misâllerinden

♦Meselâ:

فَانْظُرْ إِلَى أَثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لِمَحْيٍ الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

de, haşrı isbat ve istib'adi izale için öyle bir tarzda beyan eder ki, fevkînde isbat olamaz. Şöyle ki: Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikat'inde, Yirmi İkinci Söz'ün Altıncı Lem'ası'nda isbat ve izah edildiği gibi; her bahar mevsiminde ihyâ-yı arz keyfiyetinde üç yüz bin tarzda haşrin nûmûnelerini nihayet derecede girift, birbirine karıştırıldığı hâlde nihayet derecede intizâm ve temyiz ile nazar-ı beşere gösteriyor ki, bunları böyle yapan Zât'a, haşır ve kiyâmet ağır olamaz, der. Hem zeminin sayfasında yüz binler envâî, beraber birbiri içinde kalem-i kudretiyle hatâsız, kusursuz yazmak; bir tek Vâhid-i Ehad'in sikkesi olduğundan, şu âyetle güneş gibi vahdâniyeti isbat etmekle beraber, güneşin tulû' ve gurubu gibi kolay ve kat'î, Kiyâmet ve Haşrı gösterir. İşte lafzındaki keyfiyet noktasında şu hakikati gösterdiği gibi, çok sûrelerde tafsîl ile zikreder.

♦Meselâ: Sûre-i ²﴿قُوَّةُ الْقُرْآنِ الْمَجِيد﴾'de öyle parlak ve güzel ve şirin ve yüksek bir beyanla haşrı isbat eder ki, baharin gelmesi gibi kat'î bir sûrette kanâat verir. İşte bak: Kâfirlerin, cürümüş kemiklerin dirilmesini inkâr ederek “Bu acîptir, olamaz”³ demelerine cevaben:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوَقَهُمْ كَيْفَ بَنَيَاهَا وَرَبَّيَاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ... الْخ

‘Kâfîlîk al-ħarrūj’⁴ a kadar ferman ediyor.⁵ Beyani su gibi akıyor, yıldızlar gibi parlıyor. Kalbe hurma gibi hem lezzet, hem zevk veriyor, hem rizik oluyor.

1 “İste bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadırdır.” (Rûm sûresi, 30/50)

2 “Kâf. Şanlı şerefli Kur'ân hakkı için.” (Kaf sûresi, 50/1).

3 Bkz.: Kaf sûresi, 50/2.

4 “Hiç ürünlerindeki göge bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi?” (Kaf sûresi, 50/6).

5 “Hiç ürünlerindeki göge bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi? Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskilar, sabit ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çifler

♦ Hem makam-ı isbat’ın en latif misâllerinden:

بِسْ + وَالْقُرْآنُ الْحَكِيمُ + إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ¹

der. Yâni, “Hikmetli Kur’ân'a kasem ederim. Sen Resüllerdensin.” Şu kasem işaret eder ki: Risâlet'in hücceti o derece yakını ve haktır ki, hakkaniyette makam-ı tâzim ve hürmete çokmiş ki, onunla kasem ediliyor. İşte şu işaret ile der: “Sen Resûlsün. Çünkü senin elinde Kur’ân var. Kur’ân ise, haktır ve Hakk’ın kelâmıdır. Çünkü içinde hakikî hikmet, üstünde sikke-i i’câz var.”

♦ Hem makam-ı isbat’ın îcâzlî ve i’câzî misâllerinden şu;

فَالَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةً وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ²

Yâni: “İnsan der: Çürülmüş kemikleri kim diriltecek? Sen, de: Kim onları bidayeten inşâ edip hayat vermiş ise, o diriltecek.” Onuncu Söz’ün Dokuzuncu Hakikati’nın üçüncü temsilinde tasvir edildiği gibi; bir zât, göz önünde bir günde yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği hâlde, biri dese: “Şu Zât, efradı istirahat için dağılmış olan bir taburu bir boru ile toplar. Tabur nizamı altına getirebilir.” Sen ey insan, desen; “Înanmam”; ne kadar divânece bir inkâr olduğunu bilirsin. Aynen onun gibi hiçten, yeniden ordu-misâl bütün hayvanât ve sair zîhayatın tabur-misâl cesedlerini kemâl-i intizâmla ve mîzân-ı hikmetle o bedenlerin zerrâtını ve letâifini emr-i kün feyekûn³ ile kaydedip yerlestiren ve her karndahattâ her baharda rûy-u zeminde yüz binler ordu-misâl zevlîyat envâ’larını, tâifelerini icad eden bir Zât-ı Kadîr-i Alîm, tabur-misâl bir cesedin nizamı altına girmekle birbirîyle tanışmış zerrât-ı esâsiye ve eczâ-ı asliyeyi bir sayha ile Sûr-u Îsrâfl’în borusu ile nasıl toplayabilir? İstib’âd sûretinde denilir mi? Denilse, eblehçesine bir divâneliktir.

Makam-ı irşâd’da beyanât-ı Kur’âniye o derece müessir ve rakiktir ve o derece mûnis ve şefiktir ki, şevk ile ruhu, zevk ile kalbi; aklı merakla ve gözü yaşıla doldurur.

bitirdik. Bütün bunları, Allah'a yönelecek her kula Yaradanın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numunesi olması için yaptı. Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler vebicilen ekinler, salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. Bütün bunlar kullarımıza rizik vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlardan çıkışını da böyle olacaktr.” (Kaf sûresi, 50/6-11)

¹ Yâsîn sûresi, 36/1-3.

² Yâsîn sûresi, 36/78-79.

³ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da oluverir.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmrân sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

♦Binler misâllerinden yalnız şu:

لَمْ فَسْتُ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَقْبَحْجَرَ
مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَسْقُقُ فَيُخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَسْبَيْهِ اللَّهُ وَمَا
اللَّهُ بِعَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ¹

Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda üçüncü âyet mebhasinde isbat ve izah edildiği gibi Benî İsrâîl'e der: "Mûsâ (aleyhisselâm)'ın asâsi gibi bir mucizesine karşı sert taş, on iki gözünden çeşme gibi yaş akittiği hâlde, size ne olmuş ki, Mûsâ (aleyhisselâm)'ın bütün mucizâtına karşı lâkayt kalıp; gözünüz kuru, yaşsız, kalbiniz katı, ateşsiz duruyor?" O Söz'de şu mânâ-yı irşâdî izah edildiği için oraya havale ederek burada kısa kesiyorum.

Makam-ı ifhâm ve ilzam'da binler misâllerinden yalnız şu iki misâle bak:

♦Birinci misâl:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَرَرْلَنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأُنْوَّا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شَهَادَاتِكُمْ مِنْ دُونِ
اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ²

Yâni: "Eğer, bir şüpheniz varsa, size yardım edecek, şehâdet edecek bütün büyüklerinizi ve taraftarlarınızı çağırınız. Bir tek sûresine bir nazîre yapınız." "Îşârâtü'l-İcâz"da izah ve isbat edildiği için burada yalnız icmâline işaret ederiz. Şöyle ki: Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyân diyor: "Ey ins ve cin! Eğer Kur'an, Kelâm-ı İlâhî olduğunda şüpheniz varsa, bir beşer kelâmi olduğunu tevehhüm ediyorsanız, haydi, işte meydan, geliniz! Siz dahi O'na Muhammedü'l-Emîn³ dediğiniz zât gibi, okumak yazmak bilmez, kıraat ve kitabet görmemiş bir ümmîden bu Kur'an gibi bir kitab getiriniz, yaptırınız. Bunu yapamazsanız, haydi ümmî olmasın, en meşhur bir edib, bir âlim olsun. Bunu da yapamazsanız, haydi bir tek olmasın, bütün bülegânız, hutebânız, belki bütün geçmiş belîglerin güzel eserlerini ve bütün gelecek ediblerin yardımlarını ve İlâhalarınızın himmetlerini beraber alınız. Bütün kuvvetinizle çalışınız, şu Kur'an'a bir nazîre yapınız. Bunu da ya-

¹ "Sonra bunun arkasından kalpleriniz katıldı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fişkin, öylesi var ki çatlar da bağlarından su kaynar ve öylesi var ki Allah'a olan ta'zimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir." (Bakara sûresi, 2/74)

² "Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'an'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir süre meydana getirin ve Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın, iddianızda haklı iseniz." (Bakara sûresi, 2/23)

³ Ibni İshak, es-Sîre 2/57; el-Halebi, es-Sîratü'l-Halebiyye 2/391.

pamazsanız, haydi kabil-i taklid olmayan Hâkâik-i Kur'âniye'den ve mânevî çok mucizâtından kat-ı nazar, yalnız nazmındaki belâgatına nazîre olarak bir eser yapınız.”

فَأَتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلَهِ مُفْتَرِيَاتٍ¹ ilzâmiyla der: “Haydi sizden mânânın doğruluğunu istemiyorum. Müftereyat ve yalanlar ve bâtil hikâyeler olsun. Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi bütün Kur'ân kadar olmasın, yalnız on sûresine nazîre getiriniz. Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi, bir tek sûresine nazîre getiriniz. Bu da çoktur. Haydi, kısa bir sûresine bir nazîre ibraz ediniz. Hattâ, madem bunu da yapmazsanız ve yapamazsınız. Hem bu kadar muhtaç olduğunuz hâlde; çünkü: Haysiyet ve nâmusunuz, izzet ve dininiz, asabiyet ve şerefiniz, can ve malınız, dünya ve âhiretiniz, buna nazîre getirmekle kurtulabilir. Yoksa dünyada haysiyetsiz, nâmussuz, dinsiz, şrefsız, zillet içinde, can ve malınız helâkette mahvolup ve âhirette² فَأَتَّهُوا النَّارَ الَّتِي وَقُوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ³ işaretiyle cehennemde haps-i ebedî ile mahkûm ve sanemlerinizle beraber ateşe odunluk edeceksiniz. Hem madem sekiz mertebe aczinizi anladınız. Elbette sekiz defa, Kur'ân dahi mucize olduğunu bilmekliğiniz gerektir. Ya îmâna geliniz veya hut susunuz, cehenneme gidiniz!” İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın makam-ı ifhâmdaki ilzamına bak ve de:

لَيْسَ بَعْدَ بَيَانِ الْقُرْآنِ بَيَانٌ³

Evet, “Beyan-ı Kur'ân'dan sonra beyan olamaz ve hâcet kalmaz.”

♦ İlkinci Misâl:

فَلَدَّيْرَ فَمَا أَنْتَ بِيَعْمَلِتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ + أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَزَّبَصُ بِهِ رَبِّ الْمُؤْنَوْنِ + قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعْكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ + أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ + أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يَرْمُونَ + فَلَيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلَهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ + أَمْ خُلِقُوا مِنْ عَنِيرٍ شَيْءٌ أَمْ هُمُ الْحَالِقُونَ + أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوْقَنُونَ + أَمْ عِنْدَهُمْ خَرَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ + أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمْعُونَ فِيهِ فَلَيَأْتُ مُسَسْمَعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ + أَمْ لَهُ الْبَيَاثُ وَلَكُمُ الْبُيُونَ + أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرِمٍ مُمْتَلُونَ + أَمْ

¹ “İddianızda tutarlı iseniz, haydi belâgatta onunkine benzer on süre getirin.” (Hûd sûresi, 11/13)

² “Çırası insanlarla taşlar olan o ateşten sakının.” (Bakara sûresi, 2/24)

³ el-Gazâlî, *Ihyâ ulûmi'd-dîn* 1/105.

عِنْهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ¹

İşte şu âyâtın binler hakikatlerinden yalnız *beyan-ı ifhamiyeye* misâl için bir hakikatini beyan ederiz. Şöyledi ki:² *أَمْ .. أَمْ .. أَمْ ..* lafzıyla on beş tabaka istifham-ı inkârî-i taaccübî ile ehl-i dalâletin bütün aksamını susturur ve şübehâtin bütün mense'lerini kapatır. Ehl-i dalâlet için içine girip saklanacak şeytanî bir delik bırakmıyor, kapatıyor. Altına girip gizlenecek bir perde-i dalâlet bırakmıyor, yırtıyor. Yalanlarından hiçbir yalanı bırakmıyor, başını eziyor. Her bir fikrada bir tâifenin hülâsa-yı fikr-i küfrîlerini ya bir kısa tâbir ile ibtal eder. Ya butlanı zâhir olduğundan sükütlâ butlanını bedâhete havale eder veya başka âyetlerde tafsilen reddedildiği için burada mücmelen işaret eder. Meselâ: Birinci fikra *وَمَا عَلِمْنَاهُ الشَّعْرُ وَمَا يَبْغِي لَهُ*³ âyetine işaret eder. On Beşinci fikra ise ⁴ *لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَنَا* âyetine remzeder. Daha sair fikraları buna kıyas et. Şöyledi ki: Başta diyor: “Ahkâm-ı ilâhiyeyi tebliğ et. Sen kâhin değilsin. Zira kâhinin sözleri, karışık ve tahminîdir. Seninki, hak ve yakînidir. Mecnun olamazsan, düşmanın dahi senin kemâl-i aklına şehâdet eder.”

“*أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّرَبَّصُ بِهِ رَبِّ الْمُؤْمِنِينَ*⁵” Ayâ, acaba muhâkemesiz âmî

1 “Ey Resûlüm, sen îşâd ve nasihatine devam et. Sen Rabbinin ihsanı sayesinde kâfirlerin iddia ettikleri gibi kahin de değilsin, deli de değilsin. Ne o, yoksa onlar senin hakkında “şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz” mi diyorlar? De ki: “Bekleyin bakalım! Ben de sizin feci akitbetinizi bekliyorum.” Akılları mı kendilerinden bunu istiyor, yoksa onlar azgın bir toplum olduklarından mı böyle yapıyorlar? Yahut Kur’ânı “kendi uydurdu” mu diyorlar? Hayır! Onlar bu iddialarında samimî değiller. Onların inanmaya niyetleri yok da onun için bu kabil sözler sarf ediyorlar. O hâlde bu iddialarında tutarlı iseler Kur’ân gibi bir söz getirsinler bakalım! Onlar bir Yaratın olmaksızın mı yaratıldılar, yoksa kendi kendilerini mi yattılar? Yoksa, gökleri ve yeri onlar mı yattılar? Hayır, onlar kesin bilgiye ulaşmaya gitmezler. Yoksa Rabbinin hazırları onların mı yanında, yoksa kâinat onlar mı yönetiyorlar? Yoksa onların yükselmelerini sağlayan bir merdivenler, kuleleri var da o sayede mi göklerin haberlerini, dinliyorlar? Öyleyse o haber dinleyen kimse, meleklerin sözlerini dinlediğine dair kesin bir delil getirsin! Yoksa kız çocukları O'nun da, erkekler sizin mi? Yoksa onlardan vahyi tebliğ, risâlet ve îşâd hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da, onlar ağır bir borç yükü altında eziliyorlar mı? Yoksa gayba dair bilgiler kendilerinin elinin altındadır da, onlar oradan istedikleri tarzda yazıp kopyalıyorlar mı? Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Şunu bilsinler ki: Asıl kapana kışılacak olanlar, o kâfirler olacaklar. Yoksa onların Allah'tan başka bir tanrıları mı var? Allah onların iddia ettikleri ortaklardan Münezzeh ve Yücedir.” (Tûr süresi, 52/29-43)

2 Yoksa.. yoksa...

3 “Biz Resûl’ê Kur’ân öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz.” (Yâsin süresi, 36/69)

4 “Eğer gökte ve yerde, Allah’tan başka ilâhlar bulunsayı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ süresi, 21/22)

5 “Ne o, yoksa onlar senin hakkında “şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz” mi diyorlar?” (Tûr süresi, 52/30)

kâfirler gibi, sana şair mi diyorlar. Senin helâketini mi bekliyorlar. Sen, de: “Bekleyiniz. Ben de bekliyorum.”¹ Senin parlak büyük hakikatlerin, şiirin hâyalâtından münezzeх ve tezyinâtından müstağnidir.”² **أُمْ تَأْمِرُهُمْ أَخَلَامُهُمْ بِهَذَا** “Yahut; acaba akıllarına güvenen akılsız feylesoflar gibi, ‘Aklımız bize yeter’ deyip sana ittibâdan istinkâf mı ederler. Hâlbuki akıl ise, sana ittibâ emreder. Çünkü: Bütün dediğin makuldür. Fakat akıl kendi başıyla ona yetişmez.”

أُمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ³ “Yahut; inkârlarına sebeb, tâğı zâlimler gibi, Hakk'a serfûrû etmemeleri midir! Hâlbuki mütecebbir zâlimlerin rüesâları olan Firavunların, Nemrudların âkîbetleri mâmûmdur.”

أُمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ كُلُّ لَا يُؤْمِنُونَ⁴ “Veyahut; yalancı, vicdansız münâfiklar gibi ‘Kur’ân senin sözlerindir’ diye seni ittiham mı ediyorlar! Hâlbuki, tâ şimdîye kadar sana *Muhammedü'l-Emîn*⁵ diyerek içlerinde seni en doğru sözlü biliyorlardı. Demek onların îmâna niyetleri yoktur. Yoksa Kur’ân’ın âsâr-i beşeriye içinde bir nazîrini bulsunlar.”

أُمْ خَلَقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ⁶ “Veyahut; kâinatı abes ve gayesiz itikat eden felâsi-fe-i abesiyyûn gibi kendilerini başıboş, hikmetsiz, gayesiz, vazifesiz, Hâlik’sız mı zannediyorlar! Acaba gözleri kör olmuş, görmüyorlar mı ki, kâinat baştan aşağıya kadar hikmetlerle müzeyyen ve gayelerle müsmirdir ve mevcudat, zerrelerden güneşlere kadar vazifelerle muvazzafır ve evâmir-i ilâhiyeye müşsahharlardır.”

أُمْ هُمُ الْخَالقُونَ⁷ “Veyahut; Firavunlaşmış maddiyyûn gibi, ‘Kendi kendine oluyorlar. Kendi kendini besliyorlar. Kendilerine lâzım olan her şeyi yaratıyorlar’ mı tahayyül ediyorlar ki, îmândan, ubûdiyetten istinkâf ederler. Demek kendilerini birer Hâlik zannederler. Hâlbuki bir tek şeyin Hâlik’i, her bir şeyin Hâlik’i olmak lâzım gelir. Demek kibir ve gururları onları nihayet derecede ahmaklaşmış ki, bir sineğe, bir mikroba karşı mağlûb bir âciz-i mutlaklı, bir

¹ Bkz.: Tûr süresi, 52/31.

² “Akılları mı kendilerinden bunu istiyor...” (Tûr süresi, 52/32)

³ “Yoksa onlar azgın bir toplum olduklarından mı böyle yapıyorlar?” (Tûr süresi, 52/32)

⁴ “Yahut Kur’ânı “kendi uydurdu” mu diyorlar? Hayır! onlar bu iddialarında samîmî değiller. Onların inanmaya niyetleri yok da onun için bu kabil sözler sarf ediyorlar.” (Tûr süresi, 52/33)

⁵ İbnî İshak, es-Sîre 2/57; el-Halebi, es-Sîratü'l-Halebiyye 2/391.

⁶ “Onlar bir Yaratıcı olmaksızın mı yaratıldılar?” (Tûr süresi, 52/34)

⁷ “Yoksa kendi kendilerini mi yarattılar?” (Tûr süresi, 52/35)

Kadır-i Mutlak zannedelerler. Madem bu derece akıldan, insâniyetten sukut etmişler. Hayvandan, belki cemadattan daha aşağıdırular. Öyle ise, bunların inkârlarından müteessir olma. Bunları dahi, bir nevi muzır hayvan ve pis maddeleler sırasına say. Bakma, ehemmiyet verme.”

أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقَنُونَ¹ “Veyahut; Hâlik’ı inkâr eden fikirsiz, sersem muattila gibi, Allah’ı inkâr mı ediyorlar ki, Kur’ân’ı dinlemiyorlar. Öyle ise, semâvât ve arzin vücûdlarını inkâr etsinler veyahut ‘Biz halkettilk’ desinler. Bütün bütün aklın zıvanasından çıkıp, divaneliğin hezeyanına girsinler. Çünkü: Semâda yıldızları kadar, zeminde çiçekleri kadar berâhîn-i tevhid görünüyor, okunuyor. Demek yakîne ve hakka niyetleri yoktur. Yoksa ‘Bir harf kâtip siz olmaz’ bildikleri hâlde, nasıl bir harfinde bir kitab yazılan şu kâinat kitabını, kâtip siz zannediyorlar.”

أَمْ عِنْدُهُمْ حَزَائِنُ رَبِّكَ² “Veyahut; Cenâb-ı Hakk’ın ihtiyarını nefyeden bir kisim hükemâ-yı dâlle gibi ve Berahime gibi asl-ı nübûvveti mi inkâr ediyorlar? Sana îmân getirmiyorlar. Öyle ise, bütün mevcudatta görünen ve ihtiyar ve irâdeyi gösteren bütün âsâr-ı hikmeti ve gayâtı ve intizâmâti ve semerâti ve âsâr-ı rahmet ve inayâtı ve bütün enbiyâının bütün mucizâtlarını inkâr etsinler veya ‘Mahlukata verilen ihsânâtın hazineleri yanımızda ve elimizdedir’ desinler. Kabil-i hitab olmadıklarını göstersinler. Sen de onların inkârlarından müteellim olma. ‘Allah’ın akılsız hayvanları çoktur’ de.”

أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ³ “Veyahut;aklı hâkim yapan mütehakkim Mu’tezile gibi kendilerini Hâlikin işlerine rakib ve müfettiş tahayyül edip Hâlik-ı Zülcelâl’i mesul tutmak mı istiyorlar!... Sakın futur getirme. Öyle hodbinlerin inkârlarından bir şey çıkmaz. Sen de aldirma.”

أَمْ لَهُمْ سُلْطَنٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلَيْلَاتٍ مُسْتَمَعُهُمْ بِشُلْطَانٍ مُبِينٍ⁴ “Veyahut; cin ve şeytana uyup kehanetfüruslar, ispritzmacılar gibi, âlem-i gayba başka bir yol mu bulunmuş zannedelerler? Öyle ise, şeytanlarına kapanan semâvâta, onunla çiğkilacak bir merdivenleri mi var tahayyül ediyorlar ki, senin semâvî haberlerini tekzip ederler. Böyle şarlatanların inkârları, hiç hükmündedir.”

¹ “Yoksa, gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar kesin bilgiye ulaşmaya gitmezler.” (Tûr süresi, 52/36)

² “Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mı?” (Tûr süresi, 52/37)

³ “Yoksa kâinatı onlar mı yönetiyorlar?” (Tûr süresi, 52/37)

⁴ “Yoksa onların yükselmelerini sağlayan bir merdivenleri, kuleleri var da o sayede mi göklerin haberlerini, dinliyorlar? Öyleyse o haber dinleyen kimseler, meleklerin sözlerini dinlediğine dair kesin bir delil gitirsin!” (Tûr süresi, 52/38)

أَمْ لَهُ الْبَنَاثُ وَكُمُّ الْبَئُونَ¹ “Veyahut; ukûl-ü aşere ve erbâbü'l-envâ nâmîyla şerikleri itikat eden müşrik felâsife gibi ve yıldızlara ve melâikelere bir nevi ulûhiyet isnad eden sabiyyûn gibi, Cenâb-ı Hakk'a veled nisbet eden mülhid ve dâllînler gibi, Zât-ı Ehad ve Samed'in vücub-u vücûduna, vahdetine, samediyetine, istığnâ-yı mutlakına zıt olan veledi nisbet ve melâikenin ubûdiyetine ve ismetine ve cinsiyetine münafi olan ünûseti isnad mı ederler? Kendilerine şefaatçı mı zannedeler ki, sana tâbi olmuyorlar? İnsan gibi mümkün, fâni, beka-yı nev'ine muhtaç ve cismânî ve mütecezzi, tekessüre kabıl ve âciz, dünya-perest, yardımci bir vârise müştâk mahluklar için vasita-yı tekessür ve teavün ve râbita-yı hayat ve beka olan tenasül, elbette ve elbette vücûdu vâcib ve dâim, bekası ezelî ve ebedî, zâtî cismâniyetten mücerred ve muallâ ve mahiyeti tecezzî ve tekessürden münezzeh ve müberrâ ve kudreti aczden mukaddes ve bîhemta olan Zât-ı Zülcelâl'e evlâd isnad etmek, hem o âciz, mümkün, miskin insanlar dahi beğenmedikleri ve izzet-i mağrurânesine yakıştıramadıkları bir nevi evlâd yâni hadsiz kızları isnad etmek, öyle bir safsatadır ve öyle bir divânelik hezeyanıdır ki, o fikirde olan heriflerin tekzîble ri, inkârları hijtir. Aldırmamalısın. Her bir sersemin safsatasına, her divânenin hezeyanına kulak verilmez.”

أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَعْرِمٍ مُّتَقْبَلُونَ² “Veyahut; hırsı, hissete alışmış tâğı, bâğı dünya-perestler gibi senin tekâlifini ağır mı buluyorlar ki, senden kaçıyorlar ve bilmiyorlar mı ki, sen ecrini, ücretini yalnız Allah'tan istiyorsun ve onlara Cenâb-ı Hak tarafından verilen maldan hem bereket, hem fakirlerin hased ve beddualarından kurtulmak için, ya ondan veya kırktan birisini kendi fakirlerine vermek ağır bir şey midir ki, emr-i zekâti ağır görüp İslâmiyet'ten çekiniyorlar? Bunların tekzîbleri ehemmiyetsiz olmakla beraber, hakları tokatır. Cevab vermek değil...”

أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ³ “Veyahut; Gayb-âşînâlik dâva eden Budeîler^{4(*)} gibi ve umûr-u gaybiyeye dair tahminlerini yakın tahayyül eden akîlfuruşlar gibi, senin gaybî haberlerini beğenmiyorlar mı? Gaybî kitabları mı var ki, se-

¹ “Yoksa kız çocukları O'nun da, erkekler sizin mi?” (Tûr süresi, 52/38)

² “Yoksa onlardan vahyi tebliğ, risâlet ve îrşâd hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da, onlar ağır bir borç yükü altında eziliyorlar mı?” (Tûr süresi, 52/40)

³ “Yoksa gayba dair bilgiler kendilerinin elinin altındadır da, onlar oradan istedikleri tarzda yazıp kopyalıyorlar mı?” (Tûr süresi, 52/41)

⁴ (*) Budistler.

nin gaybî kitabını kabûl etmiyorlar. Öyle ise, vahye mazhar resüllerden başka kimseye açılmayan ve kendi başıyla ona girmeye kimsenin haddi olmayan âlem-i gayb, kendi yanlarında hâzır, açık tahayyül edip ondan mâlûmat alarak yazıyorlar hülyasında bulunuyorlar. Böyle, haddinden hadsiz tecâvüz etmiş mağrur hodfüruşların tekzîbleri, sana fûtur vermesin. Zira az bir zamanda senin hakikatlerin onların hülyalarını zîr u zeber edecek.”

أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمُكَبِّدُونَ¹ “Veyahut; fitratları bozulmuş, vicdanları çürümüş şarlatan münâfîklar, dessas zîndiklar gibi elliğine geçmeyen hidâyetten halkları aldatıp çevirmek, hile edip döndürmek mi istiyorlar ki, sana karşı kâh kâhin, kâh mecnun, kâh sâhir deyip, kendileri dahi inanmadıkları hâlde başkalarını inandırmak mı istiyorlar? Böyle hilebaz şarlatanları insan sayıp desiselerinden, inkârlarından müteessir olarak fûtur getirme. Belki daha ziyade gayret et. Çünkü onlar kendi nefislerine hile ederler, kendilerine zarar ederler ve onların fenâlikta muvaffakiyetleri muvakkattır ve istidraçtır, bir mekr-i ilâhîdir.”

أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ² “Veyahut; hâlik-ı hayr ve hâlik-ı şer nâmîyla ayrı ayrı iki ilâh tevehhüm eden Mecusîler gibi ve ayrı ayrı esbabâ bir nevi ulûhiyet veren ve onları kendilerine birer nokta-yı istinad tahayyül eden esbap-perestler, sanem-perestler gibi başka ilâhlara dayanıp sana muâraza mı ederler? Senden istiğnâ mı ediyorlar?”

Demek **لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا**³ hükümunce, “Şu bütün kâinatta gündüz gibi görünen bu intizâm-ı ekmeli, bu insicam-ı ecmeli kör olup görmüyorlar. Hâlbuki bir köyde iki müdürü, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki padışah bulunsa, intizâm zîr u zeber olur ve insicam herc ü merce düşer. Hâlbuki sinek kanadından tâ semâvât kandillerine kadar o derece ince bir intizâm gözetilmiş ki, sinek kanadı kadar şirke yer bırakılmamış. Madem bunlar bu derece hilâf-ı akıl ve hikmet ve münâfi-i his ve bedâhet hareket ediyorlar. Onların tekzîbleri seni tezkirden vazgeçirmesin.”

İşte silsile-i hakâik olan şu âyâtin yüzey cevherlerinden yalnız *ifham ve ilzam'a* dair bir tek cevher-i beyânîsini icmâlen beyan ettik. Eğer iktidarım ol-

¹ “Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Şunu bilsinler ki: Asıl kapana kışılacak olanlar, o kâfirler olacaklar.” (Tûr süresi, 52/42)

² “Yoksa onların Allah'tan başka bir tanrıları mı var? Allah onların iddia ettikleri ortaklardan Münezzeh ve Yücedir.” (Tûr süresi, 52/43)

³ “Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsayıdı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ süresi, 21/22)

saydı, birkaç cevherlerini daha gösterseydim, “Şu âyetler tek başıyla bir mucizedir” sen dahi diyecektin.

Amma *ifham ve tâlim*'deki beyanât-ı Kur'âniye o kadar hârikadır, o derece letafetli ve selâsetlidir; en basit bir âmî, en derin bir hakikati onun beyanından kolayca tefehhüm eder. Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, çok hakâik-i gamızayı nazar-ı umumîyi okşayacak, hiss-i âmmeyi rencide etmeyecek, fîkr-i avâmî taciz edip yormayacak bir sûrette basitane ve zâhirane söylüyor, ders veriyor. Nasıl bir çocukla konuşulsa, çocukça tâbirat istimâl edilir; öyle de, **أَتَتَّرَّلَاثُ الْإِلَهِيَّةُ إِلَى عَقُولِ الْبَسَرِ**¹ denilen mütekellim üslûbunda muhatabin dereesine sözüyle nûzûl edip öyle konuşan esalib-i Kur'âniye, en mütebahhir hüküमânın fikirleriyle yetişemediği hakâik-i gamıza-yı ilâhiye ve esrar-ı rabbâniyeyi müteşabihat sûretinde bir kısım teşbihat ve temsilât ile en ümmî bir âmîye ifham eder.

♦Meselâ: **الْرَّحْمَنُ عَلَى الْعَزْشِ اسْنَوِيٌّ**² bir temsil ile rubûbiyet-i ilâhiyeyi saltanat misâlinde ve âlemin tedbirinde mertebe-i rubûbiyetini, bir Sultan'ın taht-ı saltanatında durup icra-yı hükûmet ettiği gibi bir misâlde gösteriyor.

Evet, Kur'ân, bu kâinat Hâlik-ı Zülcelâl'ının kelâmi olarak rubûbiyetinin mertebe-i âzamından çıkarak, umum mertebeler üstüne gelerek, o mertebelere çıkanları irşâd ederek, yetmiş bin perdelerden geçerek, o perdelere bakıp tenvir ederek, fehm ve zekâca muhtelif binler tabaka muatablara feyzini dağıtıp ve nurunu neşrederek kabiliyetçe ayrı ayrı asırlar, karnlar üzerinde yaşamış ve bu kadar mebzuliyetle mânâlarını ortaya saçmış olduğu hâlde kemâl-i şebabetinden, gençliğinden zerre kadar zayı' etmeyerek gayet taravette, nihayet letafette kalarak gayet sühuletli bir tarzda, sehl-i mümteni' bir sûrette, her âmîye anlayışlı ders verdiği gibi; aynı derste, aynı sözlerle fehimleri muhtelif ve dereceleri mütebayin pek çok tabakalara dahi ders verip ikna eden, işbâ eden bir kitab-ı mu'ciznûmanın hangi tarafına dikkat edilse, elbette bir lem'a-yı i'câz görülebilir.

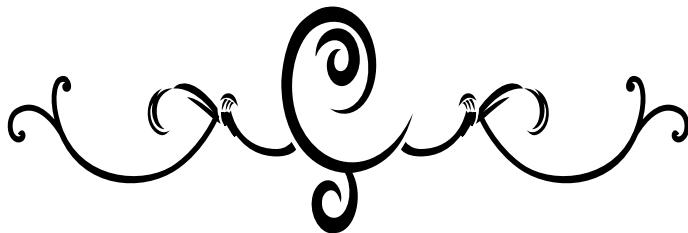
Elhâsîl: Nasıl “*Elhamdüllâh*” gibi bir lafz-ı Kur'ânî okunduğu zaman dağın kulağı olan mağarasını doldurduğu gibi; aynı lafz, sineğin küçük kulağçığına da tamamen yerleşir. Aynen öyle de: Kur'ân'ın mânâları, dağ gibi akılları işba' ettiği gibi, sinek gibi küçük basit akılları dahi aynı sözlerle tâlim

¹ Cenâb-ı Hakk'ın konuşması, kolların anlayış seviyelerine göredir.

² “O'dur Rahmân: Rubûbiyet Arşına kurulan, kâinata hükümrân.” (Tâhâ sûresi, 20/5)

eder, tatmin eder. Zira Kur'ân, bütün ins ve cinnin bütün tabakalarını îmâna davet eder. Hem umumuna îmânın ulûmunu tâlim eder, isbat eder. Öyle ise, avâmin en ümmîsi havâssın en ehassına omuz omuza, diz dize verip beraber ders-i Kur'ânîyi dinleyip istifade edecekler.

Demek Kur'ân-ı Kerîm, öyle bir mâide-i semâviyedir ki, binler muhtelif tabakada olan efkâr ve ukûl ve kulûb ve ervâh, o sofradan gidalarını buluyollar, müştehiyatını alıyorlar. Arzuları yerine gelir. Hattâ pek çok kapıları kapalı kalıp, istikbalde geleceklere bırakılmıştır. Şu makama misâl istersen, bütün Kur'ân baştan nihayete kadar bu makamın misâlleridir. Evet bütün müçtehidîn ve siddikîn ve hükemâ-yı İslâmiye ve muhakkikîn ve ulemâ-yı usûlü'l-fîkih ve mütekellimîn ve evliyâ-i ârifîn ve aktâb-ı âşikîn ve müdakkikîn-i ulemâ ve avâm-ı müslimîn gibi Kur'ân'ın tilmizleri ve dersini dinleyenleri, müttefikan diyorlar ki: "Dersimizi güzelce anlıyoruz." Elhâsil, sair makamlar gibi ifham ve tâlim makamında dahi Kur'ân'ın lemeât-ı 'câzi parlıyor.

İkinci Şua

Kur'ân'ın câmiyyet-i hârikulâdesidir.

Şu şuanın, “Beş Lem'a”sı var.

Birinci Lem'a

Lafzındaki câmiyyettir.

Elbette evvelki Söz'lerde, hem bu Söz'de zikrolunan âyetlerden şu câmiyyet âşıkâre görünüyor. Evet,

لِكُلِّ أَيَّةٍ ظَهَرْ وَبَطْنٌ وَحَدْ وَمُطْلَعٌ وَلِكُلِّ شُجُونٍ وَغُصُونٍ وَقُنُونٌ¹

olan hadîsin işaret ettiği gibi; elfâz-ı Kur'âniye, öyle bir tarzda vaz'edilmiş ki, her bir kelâmin, hattâ her bir kelimenin, hattâ her bir harfin, hattâ bazen bir sükûtun çok vücûhu bulunuyor. Her bir muhatabına ayrı ayrı bir kapıdan hissesini verir.

♦Meselâ: *وَالْجِبالَ أَوْ تَادَا²*: Yâni: “Dağları zemininize kazık ve direk yaptım” bir kelâmdir.

Bir âmînin şu kelâmdan hissesi: Zâhiren yere çakılmış kazıklar gibi görünen dağları görür, onlardaki menafiini ve nimetlerini düşünür, Hâlikâna şükreder.

Bir şâirin bu kelâmdan hissesi: Zemin, bir taban; ve kubbe-i semâ, üstünde konulmuş yeşil ve elektrik lâmbalarıyla süslenmiş bir muhteşem çadır, ufki bir daire sûretinde ve semânının etekleri başında görünen dağları, o çadırın kazıkları misâlinde tahayyül eder. Sâni-i Zülcelâl'ine hayretkârâne perestîş eder.

Hayme-nişîn bir edibin bu kelâmdan nasibi: Zeminin yüzünü bir çöl ve sahra; dağların silsilelerini pek kesretle ve çok muhtelif bedevî çadırları gibi, güya tabaka-yı tûrâbiye, yüksek direkler üzerinde atılmış, o direklerin sıvri başları o perde-i tûrâbiyeyi yukarıya kaldırılmış, birbirine bakar pek çok muh-

¹ “Her bir âyetin mânâ mertebeleri vardır; zâhirî (açık), bâtmî (açık ve görünür mânâsının içindeki, ehlinin anlayabileceği mânâ), haddî (kapsamı) ve muttalâ'i (anlam çerçevesi) vardır. (Bu dört mânâ tabakasından) her birinin de fûrûâtı (detayları), işaretleri, dalları ve ayrıntıları vardır.” (Bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/358; Ebû Ya'lâ, *el-Müsnef* 9/278; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-eusat* 1/236)

² “Dağları da arzı tutan birer destek (yapmadık mı)?” (Nebe sâresi, 78/7)

telif mahlukatın meskeni olarak tasavvur eder. O büyük azametli mahlukları, böyle yeryüzünde çadırlar misilli kolayca kuran ve koyan Fâfir-i Zülcelâl'ine karşı secde-i hayret eder.

Coğrafyacı bir edîbin o kelâmdan kîsmeti: Küre-i zemin, bahr-i muhit-i havaîde veya esîrîde yüzen bir sefîne ve dağları, o sefînenin üstünde tesbit ve müvazene için çakılmış kazıklar ve direkler şeklinde tefakkür eder. O koca küre-i zemini, muntazam bir gemi gibi yapıp, bizleri içine koyup, aktar-ı âlemde gezdireن Kadîr-i Zulkemâl'e karşı: **سَبِّحْنَاهُ مَا أَغْطَمْنَا شَانَكَ¹** der.

Medeniyet ve hey'et-i içtimaiyenin mütehassis bir hakîminin bu kelâmdan hissesi: Zemini, bir hâne; ve o hâne hayatının direği, hayat-ı hayvaniye; ve hayat-ı hayvaniye direği, şerait-i hayat olan su, hava ve topraktır. Su ve hava ve toprağın direği ve kazığı, dağlardır. Zira dağlar, suyun mahzeni, havanın tarağı (gazât-ı muzırrayı tersib edip, havayı tasfiye eder) ve toprağın hâmisi (bataklıktan ve denizin istilâsına muhafaza eder) ve sair levazimat-ı hayat-ı insâniyenin hazinesi olarak fehmeder. Şu koca dağları, şu sûretle hâne-i hayatımız olan zemine direk yapan ve maişetimize hazinedâr tâyin eden Sâni-i Zülcelâl ve'l-İkram'a, kemâl-i tâzim ile hamd ü senâ eder.

Hikmet-i tabiiyenin bir feylesofunun şu kelâmdan nasibi şudur ki: Küre-i zeminin karnında bazı inkılâbat ve imtizacâtın neticesi olarak hâsil olan zelzele ve ihtiyazatı, dağların zuhuruyla sükûnet bulduğu ve medar ve mihrinindeki istikrarına ve zelzelenin irticâıyla medar-ı senevîsinden çıkmamasına sebeb, dağların hurûcu olduğunu ve zeminin hiddeti ve gazabı, dağların menafiziyle teneffüs etmekle sükûnet ettiğini fehmeder, tamamen îmâna gelir **الْحِكْمَةُ لِلّهِ** der.

♦Meselâ: 'أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَّنَا هُمَا'² daki kelimesi, tetkîkât-ı felsefe ile âlûde olmayan bir âlime, o kelime şöyle ifhâm eder ki: Semâ berrak, bulutsuz; zemin kuru ve hayatsız, tevellüde gayr-i kabil bir hâlde iken.. semâyi yağmurla, zemini hazrevatla fethedip bir nevi izdivac ve telkîh sûretinde bütün zîhayatları o sudan halketmek, öyle bir Kadîr-i Zülcelâl'in işidir ki; rûy-u zemin, onun küçük bir bostanı ve semânının yüz örtüsü olan bulutlar, onun bostanında bir süngerdir anlar, azamet-i kudrette seconde eder.

Ve muhakkik bir hakîme, o kelime söyle ifhâm eder ki: Bidayet-i hilkatte semâ ve arz şekilsiz birer küme ve menfaatsız birer ya  hamur, veledsiz

¹ "Seni noksanlardan temiz ederiz Yâ Rab! Senin şanın ne büyütür!"

² "Göklerle yer bitişik (bir bütün) idi, onları Biz ayırdık." (Enbiyâ sûresi, 21/30)

mahlukatsız toplu birer madde iken; Fâtır-ı Hakîm, onları feth ve bastedip güzel bir şekil, menfaattar birer sûret, zînetli ve kesretli mahlukata menşe' etmiş tir anlar. Vüs'at-ı hikmetine karşı hayran olur.

Yeni zamanın feylesofuna şu kelime şöyle ifhâm eder ki: Manzûme-i Şemsiye'yi teşkil eden küremiz, sair seyyareler, bidayette güneşle mümteziç olarak açılmamış bir hamur şeklinde iken; Kadîr-i Kayyum o hamuru açıp, o seyyareleri birer birer yerlerine yerleştirerek, güneşi orada bırakıp, zeminimi-zı buraya getirerek, zemine toprak sererek, semâ câniibinden yağmur yağdırarak, güneşten ziyyâ serptirerek dünyayı şenlendirip bizleri içine koymuştur anlar, başını tabiat bataklığından çıkarır, أَمْنَتْ بِاللَّهِ الْوَاحِدِ الْأَحَدِ

♦Meselâ: *وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقِرٍّ لَهَا*¹ 'daki "Lâm"; hem kendi mânâsını, hem "fi" mânâsını, hem "ilâ" mânâsını ifade eder.

İste *لِمُسْتَقِرٍّ* 'in "Lâm"ı, *avâm* o "Lâm"ı "ilâ" mânâsında görüp fehmeder ki; size nisbeten ışık verici, ısındırıcı müteharrik bir lâmba olan güneş, elbette bir gün seyri bitecek, mahall-i kararına yetişecek, size faydası dokunmayacak bir sûret alacaktır, anlar. O da, Hâlik-ı Zülcelâl'in güneşe bağlılığı büyük niyetleri düşünerek "Sübhanallah, Elhamdülillâh" der.

Ve âlime dahi o "Lâm"ı "ilâ" mânâsında gösterir. Fakat günüşi yalnız bir lâmba değil belki bahar ve yaz tezgahında dokunan mensucat-ı rabbâniyenin bir mekiği, gece gündüz sayfalarında yazılan mektûbât-ı samedâniyenin mürekkebi, nur bir hokkası sûretinde tasavvur ederek güneşin cereyan-ı sûrisi alâmet olduğu ve işaret ettiği intizamât-ı âlemi düşündürerek Sâni-i Hakîm'in sanatına "Mâşâallah" ve hikmetine "Bârekâllah" diyerek secdeye kapanır.

Ve kozmoğrafyacı bir feylesofa "Lâm"ı "fi" mânâsında şöyle ifham eder ki: Güneş, kendi merkezinde ve mihveri üzerinde zenberekvari bir cereyan ile manzumesini emr-i ilâhî ile tanzim edip tahrik eder. Şöyledir bir saat-i kübrâyı halkedip tanzim eden Sâni-i Zülcelâl'ine karşı kemâl-i hayret ve ihsan ile "El-azametü lillâh ve'l-kudretü lillâh" der felsefeyi atar, hikmet-i Kur'ânîye'ye girer.

Ve dikkatli bir hakîme şu "Lâm"ı, hem illet mânâsında, hem zarfiyet mânâsında tutturup şöyle ifham eder ki: Sâni-i Hakîm, işlerine esbab-ı zâhiriyeyi perde ettiğinden, cazibe-i umumiye nâmında bir kanun-u ilâhîsiyle

¹ "Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüğesinde..." (Yâsîn sûresi, 36/38)

sapan taşları gibi seyyareleri güneşe bağlamış ve o câzibe ile muhtelif fakat muntazam hareketle o seyyareleri daire-i hikmetinde döndürüyor ve o câzibeyi tevlid için güneşin kendi merkezinde hareketini zâhirî bir sebeb etmiş. Demek, **فِي مُسْتَقِرٍّ لَهَا لَا سِتْرَارٍ مَنْظُورٌ مِنْهَا**: mânâsı: “Kendi müstekarını içinde manzumesinin istikrarı ve nizamı için hareket ediyor.” Çünkü: Hareket harareti, hararet kuvveti, kuvvet cazibeyi zâhiren tevlid eder gibi bir âdet-i ilâhiye, bir kanun-u rabbânîdir.

İşte şu hakîm, böyle bir hikmeti, Kur’ân’ın bir harfinden fehmettiği zaman, “*Elhamdülillâh Kur’ân’dadır hak hikmet, felsefeyi beş paraya saymam*” der.

Ve şairane bir fikir ve kalb sahibine şu “Lâm”dan ve istikrardan söyle bir mânâ fehmîne gelir ki: “güneş, nuranî bir ağaçtır. Seyyareler onun müteharrik meyveleri... Ağaçların hilâfina olarak güneş silkinir, tâ o meyveler düşmesin. Eğer silkinmezse, düşüp dağılacaklar.” Hem tahayyül edebilir ki: “Şems meczup bir ser-zâkirdir. Halka-yı zikrin merkezinde cezbeli bir zikreder ve ettirir.” Bir risâlede şu mânâya dair şöyle demiştim:

“Evet güneş bir meyvedardır; silkinir tâ düşmesin
seyyar olan yemişleri.
Eğer sükûtuyla sükûnet eylese cezbe.. kaçar,
ağlar fezada muntazam meczupları.”

♦Hem meselâ: **أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ**¹ ’da bir sükût var, bir itlak var. Neye zafer bulacaklarını tâyin etmemiş. Tâ herkes istediğini içinde bulabilsin. Sözü az söyler, tâ uzun olsun. Çünkü; bir kısım muhatabin maksadı ateşten kurtulmaktadır. Bir kısmı yalnız cenneti düşünür. Bir kısım, saadet-i ebediyeyi arzu eder. Bir kısım, yalnız rızâ-yı ilâhiyi rica eder. Bir kısım, rü’yet-i ilâhiyeyi gaye-i emel bilir ve hâkezâ.. bunun gibi pek çok yerlerde Kur’ân, sözü mutlak bırakır, tâ âmm olsun. Hazfeder, tâ çok mânâları ifade etsin. Kısa keser, tâ herkesin hissesi bulunsun. İşte; **الْمُفْلِحُونَ** der. Neye felâh bulacaklarını tâyin etmiyor. Güya o sükûtlâ der:

“*Ey Müslümanlar!.. Müjde size. Ey müttakî!.. Sen cehennemden felâh bulursun. Ey sâlih!.. Sen cennete felâh bulursun. Ey ârif!.. Sen rızâ-yı ilâhiye nail olursun. Ey âşık!.. Sen rü’yete mazhar olursun.*” Ve hâkezâ...

¹ “İşte bunlardır felâh bulanlar.” (Bakara sûresi, 2/5)

İste Kur'ân, câmiiyet-i lafziye cihetiyle kelâmdan, kelimeden, huruftan ve sükküttan her birisinin binler misâllerinden yalnız nümûne olarak birer misâl getirdik. Âyeti ve kissâti bunlara kıyas edersin.

♦Hem meselâ: فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَإِنْسَفِرْ لِذَنْبِكَ¹ âyeti, o kadar vücûhu var ve o derece merâtihi var ki, bütün tabakat-ı evliya, bütün sülüklerinde ve mertebelerinde şu âyete ihtiyaçlarını görüp ondan kendi mertebesine lâylîk bir gıda-yı mânevî, bir taze mânâ almışlar. Çünkü; "Allah" bir ism-i câmi olduğundan esmâ-yı hüsnâ adedince tevhidler, içinde bulunur. أَيْ لَا زَرَّاقٌ إِلَّا هُوَ لَا خَالِقٌ إِلَّا هُوَ لَا رَحْمَنٌ إِلَّا هُوَ² ve hâkezâ.

♦Hem meselâ: Kasas-ı Kur'âniye'den kîssa-yı Mûsâ (*aleyhisselâm*), âdetâ asâ-yı Mûsâ (*aleyhisselâm*) gibi binler faydalari var. O kîssada, hem Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*) teskin ve teselli, hem küffarı tehdid, hem münâfiqları takbih, hem Yahudileri tevbîh gibi çok makasıdı, pek çok vücûhu vardır. Onun için sûrelerde tekrar edilmiştir. Her yerde bütün maksadları ifade ile beraber yalnız birisi maksud-u bizzât olur, diğerleri ona tabi kalırlar.

Eğer desen: "Geçmiş misâllerdeki bütün mânâları nasıl bileyeciz ki, Kur'ân onları irâde etmiş ve işaret ediyor?"

Elcevap: Madem Kur'ân, bir hutbe-i ezeliyedir. Hem muhtelif, tabaka tabaka olarak asırlar üzerinde ve arkasında oturup dizilmiş bütün benîâdem'e hitab ediyor, ders veriyor. Elbette o muhtelif efhâma göre müteaddid mânâları dercedip irâde edecktir ve irâdesine emâreleri vaz' edecktir. Evet "İşârâtü'l-İ'câz"da şuradaki mânâlar misillü kelimât-ı Kur'âniye'nin müteaddid mânâlarını ilm-i sarf ve nahv'in kaideleriyle ve ilm-i beyan ve fenn-i meânî'nin düsturlarıyla, fenn-i belâgatın kanunlarıyla isbat edilmiştir. Bununla beraber ulûm-u Arabîye'ce sahîh ve usûl-ü dîniyece hak olmak şartıyla ve fenn-i meânîce makbûl ve ilm-i beyanca münasip ve belâgatça müstahsen olan bütün vücûh ve meânî, ehl-i içtihad ve ehl-i tefsir ve ehl-i usûlü'd-dîn ve ehl-i usûlü'l-fikhin icmâıyla ve ihtilâflarının sehâdetiyle Kur'ân'ın mânâlarından dırırlar. O mânâlara, derecelerine göre birer emâre vaz' etmiştir. Ya lafziyedir, ya mâneviyedir. O mâneviye ise, ya siyak veya sibak-ı kelâmdan veya başka

¹ "O hâlde şu gerçeği hiç unutma ki: Allah'tan başka ilâh yoktur. Sen kendi günahından dolayı Allah'tan af dile." (Muhammed sûresi, 47/19)

² Yani, O'ndan başka hiçbir rizik verici yoktur, O'ndan başka hiçbir yaratıcı yoktur, O'ndan başka Rahmân yoktur.

âyetten birer emâre o mânâya işaret eder. Bir kısmı yirmi ve otuz ve kirk ve altmış, hattâ seksen cilt olarak muhakkikler tarafından yazılan yüz binler tefsirler,¹ Kur'ân'ın câmiiyet ve hârikîyet-i lafziyesine kat'î bir bûrhân-ı bâhîrdir. Her ne ise... Biz şu sözde her bir mânâya delâlet eden emâreyi kanunuyla, kaidesiyle göstersek söz çok uzanır... Onun için kısa kesip kısmen “Îşârâtü'l-İ'câz” a havale ederiz.

İkinci Lem'a

Mânâsındaki câmiiyet-i hârikadır.

Evet, Kur'ân, bütün müctehidlerin me'hazlerini, bütün âriflerin mezâklarını, bütün vâsillerin meşreblerini, bütün kâmillerin mesleklerini, bütün muhakkiklerin mezheplerini; mânâsının hazinesinden ihsan etmekle beraber, daima onlara rehber ve terakkiyâtlarında her vakit onlara mürşid olup, o tükenmez hazinesinden onların yollarına neşr-i envâr ettiği bütün onlarca musadakâtır ve müttefekun alehîtir.

Üçüncü Lem'a

İlmindenki câmiiyet-i hârikadır.

Evet Kur'ân, şeriatın müteaddid ve çok ilimlerini, hakikatın mütenevvi ve kesretli ilimlerini, tarîkatın muhtelîf ve hadsiz ilimlerini, kendi ilminin denizinden akittiği gibi, daire-i mümkünâtın hakîki hikmetini ve daire-i vücubun ulûm-u hâkîyiyesini ve daire-i âhiretin maarif-i gamîzasını, o denizinden muntazaman ve kesretle aktıyor. Şu lem'aşa misâl getirilse, bir cilt yazmak lâzım gelir. Öyle ise, yalnız nümûne olarak şu yirmi beş adet Söz'leri gösteriyoruz. Evet, bütün yirmi beş adet Söz'lerin doğru hakikatleri, Kur'ân'ın bahr-i ilminden ancak yirmi beş katredir. O Söz'lerde kusur varsa, benim fehm-i kâsırıma aittir.

Dördüncü Lem'a

Mebâhisindeki câmiiyet-i hârikadır.

Evet, insan ve insanın vazifesi, kâinat ve Hâlik-ı kâinat'ın, arz ve semâvâtın, dünya ve âhiretin, mâzi ve müstakbelin, ezel ve ebedin mebâhis-i küliliyelerini cem' etmekle beraber nuffeden halketmek, tâ kabre girinceye kadar; yemek, yatmak âdâbindan tut, tâ kaza ve kader mebhâslerine kadar; altı gün

---

¹ Bkz.: el-Kevserî, *el-Makalât* s.473-474.

hilkat-i âlemden tut, tâ وَالْمَرْسَلَاتِ¹ ، وَالدَّارِيَاتِ² kasemleriyle işaret olunan rüzgârların esmesindeki vazifelerine kadar; وَمَا تَشَاءُنَ يَخُولُ بَيْنَ الْمَرْءَ وَقَبْلِهِ³ ، وَمَا تَشَاءُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ⁴ işârâtiyla, insanın kalbine ve irâdesine müdahalesinden tut, tâ وَالسَّمَوَاتِ مَطْرِيَاتِ بِيَمِينِهِ⁵ yâni, bütün semâvâtı bir kabzasında tutmasına kadar; وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخْلٍ وَأَعْنَابٍ⁶ zeminin çiçek ve üzüm ve hurmasından tut, tâ إِذَا زُرِّلَتِ الْأَرْضُ زُرْلَاهَا⁷ ile ifade ettiği hakikat-i acîbeye kadar; ve semânının ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ⁸ hâletindeki vaziyetinden tut, tâ du-hânlâ inşikakına ve yıldızlarının düşüp hadsiz fezada dağılmasına kadar ve dünyanın imtihan için açılmasından, tâ kapanmasına kadar ve âhiretin birinci menzili olan kabirden, sonra berzahtan, haşirden, köprüden tut, tâ cennete, tâ saadet-i ebediyeye kadar; mâzi zamanının vukuatından, Hazreti Âdem'in hilkat-i cesedinden, iki oğlunun kavgasından tâ Tûfan'a, tâ kavm-i Firavunun garkına, tâ ekser enbiyânın mühim hâdisatına kadar; ve أَلْسُنُتِ بِرِّيْكُمْ⁹ işaret ettiği hâdise-i ezeliyeden tut, tâ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ¹⁰

ifade ettiği vakia-yı ebediyeye kadar bütün mebâhis-i esâsiyeyi ve mühim-meyi öyle bir tarzda beyan eder ki, o beyan, bütün kâinatı bir saray gibi idare eden ve dünyayı ve âhireti iki oda gibi açıp kapayan ve zemin bir bahçe ve semâ, misbahlarıyla süslendirilmiş bir dam gibi tasarruf eden ve mâzi ve müstakbel, bir gece ve gündüz gibi nazarına karşı hazır iki sayfa hükmünde temâşa eden ve ezel ve ebed, dün ve bugün gibi silsile-i şuûnatın iki tarafı birleşmiş,

¹ “İyilik için birbirinin peşinden gönderilenler hakkı için!” (Mûselât sûresi, 77/1).

² “O tozutup savuran (rüzgârlara)!” (Zâriyât sûresi, 51/1).

³ “Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önlər).” (Enfâl sûresi, 8/24).

⁴ “Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz.” (Dehr sûresi, 76/30)

⁵ “Hâlbuki bütün bir gökler âlemi bükülmüş olarak Allah'ın elinin içindedir.” (Zûmer sûresi, 39/67).

⁶ “Orada üzüm bağları ve hurmalıklar yaptıktı.” (Yâsîn sûresi, 36/34)

⁷ “Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman...” (Zilzâl sûresi, 99/1).

⁸ “Sonra irâdesi bir gaz hâlinde olan göge yöneldi.” (Fussilet sûresi, 41/11)

⁹ “Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?!” (A'râf sûresi, 7/172)

¹⁰ “O güzel ve Yüce Rablerine bakakalır... Ve nice suratlar vardır o gün asılır.” (Kiyâmet sûresi, 75/22-23)

ittisal peyda etmiş bir sûrette bir zaman-ı hazır gibi onlara bakan bir Zât-ı Zülcelâl'e yakışır bir tarz-ı beyandır.

Nasıl bir usta, bina ettiği ve idare ettiği iki hâneden bahseder. Programını ve işlerinin liste ve fihristesini yapar. Kur'ân dahi, şu kâinatı yapan ve idare eden ve işlerinin listesini ve fihristesini –tâbir caiz ise– programını yazan, gösteren bir Zât'ın beyanına yakışır bir tarzdadır. Hiçbir cihetle eser-i tasannu' ve tekellüf görünmüyor. Hiçbir şaiibe-i taklid veya başkasının hesabına ve onun yerinde kendini farz edip konuşmuş gibi bir hud'anın emâresi olmadığı gibi bütün ciddiyetiyle, bütün safvetiyle, bütün hulusuyla safî, berrak, parlak beyani, nasıl gündüzün ziyâsi “güneşten geldim” der. Kur'ân dahi, “Ben, Hâlik-ı âlemin beyanıyorum ve kelâmiyim” der.

Evet, şu dünyayı antika sanatlarla süslendiren ve lezzetli nimetlerle doldurun ve sanat-perverane ve nimet-perverane şu derece sanatının acîbeleriyile, şu derece kıymettar nimetlerini dünyanın yüzüne serpen, sira-vari tanzim eden ve zeminin yüzünde seren, güzelce dizen bir Sâni', bir Mün'im'den başka şu velvele-i takdir ve istihsanla ve zemzeme-i hamd ü şükranla dünyayı doldurun ve zemini bir zikirhane, bir mescid, bir temâşagâh-ı sanat-ı ilâhiyeye çeviren Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân kime yakışır ve kimin kelâmi olabilir? Ondan başka kim ona sahib çıkabilir? Ondan başka kimin sözü olabilir!.. Dünyayı ışıklandıran ziyâ, güneşten başka hangi şeye yakışır!.. Tılsım-ı kâinatı keşfedip âlemi ışıklandıran beyan-ı Kur'ân, Şems-i Ezeli'den başka kimin nuru olabilir? Kimin haddine düşmüş ki, ona nazîre getirsin, onun taklidini yapsın!.. Evet, bu dünyayı sanatlariyla zînetlendiren bir sanatkârin, sanatını istihsan eden insanla konuşmaması muhâldir. Madem ki, yapar ve bilir; elbette konuşur. Madem konuşur, elbette konuşmasına yakışan Kur'ândır. Bir çiçeğin tanziminden lâkayt kalmayan bir Mâlikü'l-mûlk, bütün mülkünü velveleye veren bir kelâma karşı nasıl lâkayt kalır? Hiç başkasına mal edip hiçe indirir mi?

Beşinci Lem'a

Kur'ân'ın uslûb ve icâzindaki câmiyyet-i hârikadır.

Bunda “Beş Işık” var.

Birinci Işık

Uslûb-u Kur'ân'ın o kadar acib bir cemiyeti var ki, bir tek süre, kâinatı içine alan bahr-i muhit-i Kur'ân'yi içine alır. Bir tek âyet, o sûrenin hazinesini içine alır. Âyetlerin çoğu, her birisi birer küçük süre, sûrelerin çoğu, her birisi

birer küçük Kur'ân'dır. İşte şu, i'câzkârâne îcâzdan büyük bir lütf-i îşâddır ve güzel bir teshildir. Çünkü herkes, her vakit Kur'ân'a muhtaç olduğu hâlde, ya gabavetinden veya başka esbaba binaen her vakit bütün Kur'ân'ı okumayan veyahut okumaya vakit ve fırsat bulamayan adamlar, Kur'ân'dan mahrum kalmamak için, her bir süre, birer küçük Kur'ân hükmüne, hattâ her bir uzun âyet, birer kısa süre makamına geçer. Hattâ Kur'ân Fâtîha'da, Fâtîha dahi Besmele'de münderic olduğuna ehl-i keşif müttefiktirler. Şu hakikate bûrhân ise, ehl-i tahkikin icmâidir.

İkinci Işık

Âyât-ı Kur'âniye, emir ve nehy, vaad ve vaîd, terğib ve terhib, zecr ve irşâd, kisas ve emsâl, ahkâm ve maarif-i ilâhiye ve ulûm-u kevniye ve kavanin ve şerait-i hayat-ı şahsiye ve hayat-ı içtimaiye ve hayat-ı kalbiye ve hayat-ı mâneviye ve hayat-ı uhreviye gibi umum tabakat-ı kelâmiye ve maarif-i hakikiye ve hâcât-ı beşeriyyeye delâlâtıyla, işârâtıyla câmi olmakla beraber, خُذْ مَا شِئْتَ لِمَا شِئْتَ yâni, “İstediğin her şey için Kur'ân'dan her ne istersen al” ifade ettiği mânâ, o derece doğruluğuyla makbûl olmuş ki, ehl-i hakikat mabeyninde durub-u emsâl sırasına geçmiştir. Âyât-ı Kur'âniye'de öyle bir câmiiyet var ki, her derde deva, her hâcete gıda olabilir. Evet, öyle olmak lâzım gelir. Çünkü daima terakkîyâtta kat'-ı merâtib eden bütün tabakat-ı ehl-i kêmâlin rehber-i mutlakı elbette şu hâsiyete mâlik olması elzemdir.

Üçüncü Işık

Kur'ân'ın i'câzkârâne îcâzidir. Kâh olur ki, uzun bir silsilenin iki tarafını öyle bir tarzda zikreder ki, güzelce silsileyi gösterir. Hem kâh olur ki, bir kelimemin içine sarihan, işareten, remzen, îmâen bir dâvanın çok bûrhânlarını derceder.

•Meselâ: **وَمَنْ أَيَّاهُ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَخِلَافُ أَسْتِكْمُ وَأَلْوَانِكُمْ¹**: de âyât ve delâl-i vahdâniyet silsilesini teşkil eden silsile-i hilkat-i kâinatın mebde' ve mühtehasını zîr ile o ikinci silsileyi gösterir, birinci silsileyi okutturuyor. Evet bir Sâni-i Hakîm'e şehâdet eden sahaif-i âlemin birinci derecesi, semâvât ve arzin asl-ı hilkatleridir. Sonra gökleri yıldızlarla tezyin ile zeminin zîhayatlarla şenlendirilmesi, sonra güneş ve Ay'ın teshiriyle mevsimlerin değişmesi, sonra gece ve gündüzün ihtilâf ve deveranı içindeki silsile-i şuûnattır.

¹ “O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisânlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır.” (Rûm süresi, 30/22)

Daha gele gele tâ kesretin en ziyade intişar ettiği mahal olan sîmaların ve seslerin hususiyetlerine ve imtiyazlarına ve teşahhuslarına kadar... Madem ki en ziyade intizâmdan uzak ve tesadüfun karışmasına maruz olan ferdlerin sîmalarındaki teşahhusatta hayret verici bir intizâm-ı hakimâne bulunsa, üzerinde gayet sanatkâr bir hakîmin kalemi işlediği gösterilse, elbette intizâmları zâhir olan sair sayfalar kendi kendine anlaşılır, nakkaşını gösterir. Hem madem koca semâvât ve arzin asl-ı hilkatinde eser-i sanat ve hikmet görünüyor; elbette kâinat sarayının binasında temel taşı olarak gökleri ve zemini hikmetle koyan bir Sâni'în sair eczalarında eser-i sanatı, nakş-ı hikmeti pek çok zâhiridir. İşte şu âyet, hafîyi izhar, zâhirîyi ihfa ederek gayet güzel bir îcâz yapmış. Elhak, 1 فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ¹ den tut,

وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ²
tâ e kadar altı defa 3 ile başlayan silsile-i berâhin, bir silsile-i cevâhirdir, bir silsile-i nurdur, bir silsile-i i'câzdir, bir silsile-i îcâz-ı i'câzidir. Kalb istiyor ki, şu definelerde gizli olan elmasları göstereyim. Fakat ne yapayım makam kaldırıyor. Başka vakte tâlik edip, o kapıyı şimdî açmıyorum.

♦Hem meselâ:

فَأَرْسَلُونِ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِيقُ⁴

فَأَرْسَلُونِ يُوسُفُ⁵ kelâmiyla kelâmiyle sunlar var:

إِلَى يُوسُفَ لَا شَغَبَ مِنْهُ الرُّؤْيَا فَأَرْسَلُوهُ فَدَهَبَ إِلَى السِّجْنِ وَقَالَ يُوسُفُ

Demek beş cümleyi bir cümlede icmâl edip îcâz ettiği hâlde vuzuhu ihlâl etmemiş, fehmi işkal etmemiş.

♦Hem meselâ: İnsan-ı âsi, “Çürülmüş

¹ “Haydi siz akşamı girerken, (sabaha çıkarken) Allah’ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın.” (Rûm sûresi, 30/17)

² “Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O Allah’ındır. O Aziz ve Hâkimdir: Mutlak gâliptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Rûm sûresi, 30/27).

³ “...O'nun varlığının ve kudretinin delillerindir...” (Rûm sûresi, 30/20, 21, 22, 23, 24, 25)

⁴ “Hele siz beni hapishaneye bir gönderiverin. Yûsuf! Sözü doğru ve isabetli olan aziz dostum!” (Yûsuf sûresi, 12/45-46)

⁵ “Beni Yusuf'a gönderin.” (Yûsuf sûresi, 12/45).

⁶ “Yûsuf!” (Yûsuf sûresi, 12/46)

⁷ “O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır.” (Yâsin sûresi, 36/80)

hemikleri kim diriltecek” diye meydan okur gibi inkârına karşı Kur’ân der: “*Kim bidayeten yaratmış ise, o diriltecek. O yaratan zât ise, her bir şeyi her bir keyfiyyette bilir. Hem size yeşil ağaçtan ateş çıkaran bir zât, çürümüş kemîge hayat verebilir.*” İşte şu kelâm, diriltmek dâvasına müteaddid cihetlerle bakar, isbat eder.

Evvelâ; insana karşı ettiği silsile-i ihsânâti şu kelâmiyla başlar, tahrîk eder, hatırlıca getirir. Başka âyetlerde tafsîl ettiği için kısa keser, akla havale eder. Yâni, “*Size ağaçtan meyveyi ve ateşi ve ottan erzakî ve hububu ve topraktan hububatı ve nebâtatı verdiği gibi, zemini size hoş –her bir erzakınız içinde konulmuş– bir beşik ve âlemi, güzel ve bütün levazimatınız içinde bulunur bir saray yapan bir Zât’tan kaçip başıboş kalıp, ademe gidip saklanılmaz. Vazifesiz olup kabre girip uyandırılmamak üzere rahat yatamazsınız.*”

Sonra o dâvanın bir deliline işaret eder: ¹ **الشَّجَرُ الْأَخْضَرُ** kelimesiyle remzen der: “*Ey haşri inkâr eden adam!.. Ağaçlara bak!.. Kişta ölmüş, kemikler gibi hadnâz ağaçları baharda dirilten, yeşillendiren, hattâ her bir ağaçta yaprak ve çiçek ve meyve cihetiyle üç haşrin nümunelerini gösteren bir Zât’ a karşı inkâr ile, istib’ad ile kudrette meydan okunmaz!*”

Sonra bir delile daha işaret eder, der: “*Size ağaç gibi kesif, sakil, karanlıklı bir maddeden ateş gibi latîf, hafif, nuranî bir maddeyi çıkaran bir Zât’tan, odun gibi kemiklere ateş gibi bir hayat ve nur gibi bir şuur vermeyi nasıl istib’ad ediyorsunuz!*”

Sonra bir delile daha tasrih eder der ki: “*Bedevîler için kibrît yerine ateş çıkaran meşhur ağacın, yeşil iken iki dalı birebirine sürüldüğü vakit ateşi yaratın ve rutubetîyle yeşil ve hararetiyle kuru gibi iki zıt tabiatî cem’edip, onu buna mense etmekle her bir şey hattâ anâsîr-i asliye ve tabayı-i esâsiye, O’nun emrine bakar, O’nun kuvvetiyle hareket eder, hiçbirisi başıboş olup tabiatıyla hareket etmediğini gösteren bir Zât’tan, topraktan yapılan ve sonra toprağa dönen insanı, topraktan yeniden çıkarması istib’ad edilmez. İsyân ile O’na meydan okunmaz.*”

Sonra Hazreti Mûsâ’nın (*aleyhisselâm*) şecere-i meşhuresini hatırlıca getirmekle şu dâvâ-yı Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*), Mûsâ (*aleyhisselâm*)’ın dahi dâvasıdır. Enbiyânın ittifakına hafî bir îma edip, şu kelimenin içâzine bir letafet dâha katar.

¹ “Yeşil ağaç.” (Yâsîn sûresi, 36/80)

Dördüncü İşık

İcâz-i Kur'ânî o derece câmi ve hâriktir, dikkat edilse görünüyor ki: Bazen bir denizi bir ibrikta gösteriyor gibi pek geniş ve çok uzun ve külli düsturları ve umumî kanunları, basit ve âmî fehimlere merhameten basit bir cüzüyle, hususî bir hâdise ile gösteriyor. Binler misâllerinden yalnız iki misâline işaret ederiz.

✓ **Birinci misâl:** Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda tafsilen beyan olunan üç âyettir ki, şâhs-ı Âdem'e tâlim-i esmâ unvanıyla nev-i benîâdem'e ilham olunan bütün ulûm ve fununun tâlimini ifade eder¹ ve Âdem'e, melâikenin secde etmesi ve şeytanın etmemesi hâdisesiyle nev-i insana semekten meleğe kadar ekser mevcudat müsahhar olduğu gibi, yıldandan şeytana kadar muzır mahlukatın dahi ona itaat etmeyeip düşmanlık ettiğini ifade ediyor² Hem kavm-i Mûsâ (*aleyhisselâm*) bir bakarayı, bir ineği kesmekle Mîsîr bakar-perestliğinden alınan ve “icl” hâdisesinde tesirini gösteren bir bakar-perestlik mefkuresinin Mûsâ (*aleyhisselâm*)’ın başlığıyla kesildiğini ifade ediyor.³ Hem taştan su çıkışması, çay akması ve dağılıp yuvarlanması unvanıyla tabaka-yı tûrabiye altında olan taş tabakası, su damarlarına hazinedârlık ve toprağa analık ettiğini ifade ediyor.⁴

✓ **Ikinci misâl:** Kur'ân'da çok tekrar edilen kîssa-yı Mûsâ'nın (*aleyhisselâm*) cümleleri ve cüz'leridir ki, her bir cümlesi, hattâ her bir cüzü, bir düstur-u külînin ucu olarak gösterilmiş ve o düsturu ifade ediyor.⁵

♦ Meselâ, ⁶ فَإِنَّ لِيٰ حَمَانٌ مَرْحَأً Firavun, vezirine emreder ki: “Bana yüksek bir kule yap, semâvatîn hâlini rasad edip bakacağım. Semâmin gidisatından acaba Mûsâ'nın (*aleyhisselâm*) dâva ettiği gibi semâda tasarruf eden bir İlâh var mıdır?” İşte,⁷ مَرْحَأً kelimesiyle ve şu cüz'î hâdise ile, dağsız bir çölde olduğundan dağları arzulayan ve Hâlik'ı tanımadığından tabiat-perest olup rubûbiyet dâva eden ve âsâr-ı ceberutlarını göstermekle ibka-yı nâm eden, şöhret-perest olup dağ-misâl meşhur ehramları bina eden ve sıhir ve tenasühe kail

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/31.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/34.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/67-71.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/60.

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/40-71; Nîsâ sûresi, 4/153-162; Mâide sûresi, 5/20-26; A'râf sûresi, 7/103-162; Tâhâ sûresi, 20/9-79.

⁶ “Hâman! Benim için bir kule inşa et.” (Mü'min sûresi, 40/36)

⁷ Kule.

olup cenazelerini mumya edip dağ misilli mezarlarda muhafaza eden Mısır Firavunlarının an'anesinde hükümdar bir düstur-u acıbi ifade eder.

♦Meselâ: **فَالْيَوْمَ نُنْجِيكَ بِبَدْنِكَ**¹ Gark olan Firavun'a der: "Bugün senin gark olan cesidine necat vereceğim" unvanıyla umum Firavunların tenasüh fikrine binaen cenazelerini mumyalamakla mâziden alıp müstakbeldeki ensâl-i âtiyenin temasâgâhına göndermek olan mevt-âlûd, ibretnümâ bir düstur-u hayatıyerini ifade etmekle beraber, şu asr-ı âhirde o gark olan Firavun'un aynı cesedi olarak keşfolunan bir beden, o mahall-i gark denizinden sahile atıldığı gibi, zamanın denizinden asırların mevceleri üstünde şu asır sahiline atılacağını, mucizâne bir işaret-i gaybiyeyi, bir lem'a-yı i'câzi ve bu tek kelime bir mucize olduğunu ifade eder.

♦Hem meselâ: **يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ**² Benî İsrâîl'in, oğullarının kesilip, kadın ve kızlarını hayatta bırakmak; bir Firavun zamanında yapılan bir hâdise unvanıyla, Yahudi milletinin ekser memleketlerde her asırda mazruz olduğu müteaddid katliamları, kadın ve kızları hayat-ı beşeriye-i sefihane-de oynadıkları rolü ifade eder.

وَلَتَجِدُنَّهُمْ أَخْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ³

وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَسَارِعُونَ فِي الْإِيمَانِ وَالْغَدْوَانِ وَأَكْلُهُمُ السُّخْتَ لَيْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ⁴

وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ⁵

وَقَصَّيَا إِلَى بَيْتِ إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتَسْدِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ⁶

وَلَا تَعْنَوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ⁷

1 Yûnus sûresi, 10/92.

2 "Onlar sizin dünyaya gelen erkek çocuklarınızı kesiyor, kız çocuklarınızı ise kötülük için hayatta bırakıyorlardı." (Bakara sûresi, 2/49; İbrahim sûresi, 14/6)

3 "İnsanlar içinde dünya hayatına en hırslı olanların onlar olduğunu görürsün." (Bakara sûresi, 2/96)

4 "Onlardan birçoğunun günahı, başkasının hakkına tecavüz etmeye, haram yemeye yarışmasına koştuklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kadar kötü!" (Mâide sûresi, 5/62)

5 "Sırf fesat çıkarmak için dünyanın her tarafında koşup dururlar. Allah müfsitleri sevmez." (Mâide sûresi, 5/64)

6 "Biz İsrâîlogullarına Kitapta şu hükmü de takdir ettik: "Siz ülkede iki kere bozgunculuk yapacaksınız..." (İsrâ sâresi, 17/4)

7 "Fakat sakin yeryüzünde fesat çıkararak taşkınlık yapmayın." (Bakara sûresi, 2/60; A'râf sûresi, 7/74; Hûd sûresi, 11/85; Şuarâ sâresi, 26/173; Ankebût sûresi, 29/36)

Yahudilere müteveccih şu iki hükmü Kur'ânî, o milletin hayat-ı içtimaiye-i insâniyede dolap hilesiyle çevirdikleri şu iki müthiş düstur-u umumîyi ta-zammun eder ki, hayat-ı içtimaiye-i beseriyyeyi sarsan ve sa'y ü ameli, sermaye ile mübâreze ettip fukarayı zenginlerle çarşıştıran, muzaaf ribâ yapıp bankaları tesise sebebiyet veren ve hile ve hud'a ile cem'-i mal eden o millet olduğu gibi, mahrum kaldıkları ve daima zulmünü gördükleri hükümetlerden ve galiblerden intikamlarını almak için her çeşit fesat komitelerine karışan ve her nevi ihtilâle parmak karıştıran yine o millet olduğunu ifade ediyor.

♦Meselâ: ^{فَمَنْ زَرَ الْمُوْتَ}¹ “Eğer doğru iseniz, mevti isteyiniz. Hiç isteme-yeceksiniz.” İşte meclis-i nebevi'de küçük bir cemaatin cüz'î bir hâdise unvanıyla, milel-i insâniye içinde hırs-ı hayat ve havf-ı mematla en meşhur olan millet-i Yehûd'un tâ kiyâmete kadar lisân-ı hâlleri, mevti istemeyeceğini ve hayat hırsını bırakmayacağıni ifade eder.

♦Meselâ: ^{وَضَرِبَتْ عَلَيْهِمُ الدَّلَلَةُ وَالْمَسْكَنَةُ²} Şu unvanla o milletin mukadderat-ı istikbaliyesini umumî bir sûrette ifade eder. İşte şu milletin seciyelerinde ve mukadderatında münderic olan şöyle müthiş desâtır içindir ki, Kur'ân onlara karşı pek şiddetli davranışıyor. Dehşetli sille-i tedib vuruyor. İşte şu misâllerden kissa-yı Mûsâ (*aleyhisselâm*) ve Benî İsrâîl'in sair cüz'lerini ve sair kissalarını bu kissaya kıyas et. Şimdi şu Dördüncü Işıktaki i'câzî lem'a-yı icâz gibi Kur'ân'ın basit kelimâtlarının ve cüz'î mebhaslerinin arkalarında pek çok lemeât-ı i'câziye vardır. Ârife işaret yeter.

Besinci İşık

Kur'ân'ın makasid ve mesâil, meânî ve esalib ve letâif ve mehâsin cihetyile câmiyyet-i hârikasıdır. Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın sûrelerine ve âyetlerine ve hususan sûrelerin fâtihalarına; âyetlerin mebde' ve makta'larına dikkat edilse görünüyor ki: Belâgatların bütün envâını.. fezâil-i kelâmiyenin bütün aksamını.. ulvî üslûpların bütün esnafını.. mehâsin-i ahlâkiyenin bütün efradını.. ulûm-u kevniyenin bütün fezlekelerini.. mafarif-i ilâhiyenin bütün fihristelerini.. hayat-ı şahsiye ve içtimaiye-i beseriyyenin bütün nâfi düsturlarını.. ve hikmet-i âliye-i kâinatın bütün nuranî kanunlarını cem'etmekle beraber hiçbir müşevvesiyet eseri görünmüyör. Elhak, o kadar ecnas-ı muhtelifeyi bir yerde toplayıp bir münakaşa, bir

¹ “Haydi ölümü istesenize!” (Cum'a süresi, 62/6. Ayrıca bkz.: Bakara süresi, 2/94)

² “İste bu hâdiseden sonra üzerlerine horluk ve yoksulluk damgası basıldı.” (Bakara süresi, 2/61)

karişık çıkmamak, kahhâr bir nizam-ı i’câzînin işi olabilir. Elhak, bütün bu câmiiyet içinde şu intizâm ile beraber, geçmiş yirmi dört adet Söz’lerde izah ve isbat edildiği gibi; cehl-i mürekkebin menşei olan âdiyat perdelerini keskin beyanâtiyla yırtmak, âdet perdeleri altında gizli olan hârikulâdeleri çıkarıp göstermek ve dalâletin menbâı olan tabiat tâgütunu, bürhânın elmas kılıcıyla parçalamak.. ve gaflet uykusunun kalın tabakalarını ra’d-misâl sayhalarıyla dağıtmak.. ve felsefe-i beşeriyyeyi ve hikmet-i insâniyyeyi âciz bırakın kâinatın tilsim-ı muğlakını ve hilkat-i âlemin muamma-yı acîbesini feth ve keşfetmek.. elbette hakikat-bîn ve gayb-aşına ve hidâyet-bahş ve hak-nûmâ olan Kur’ân gibi bir mucizekârin hârikulâde işleridir.

Evet, Kur’ân’ın âyetlerine insaf ile dikkat edilse görünüyor ki: Sair kitablar gibi bir-iki maksadı tâkib eden tedricî bir fikrin silsilesine benzemiyor. Belki, defî ve ânî bir tavrı var ve ilka olunuyor bir gidişatı var ve beraber gelen her bir tâifesi müstakîl olarak uzak bir yerden ve gayet ciddî ve ehemmiyetli bir muhaberenin tek tek, kısa kısa bir sûrette geldiğinin nişanı var.

Evet, kâinatın Hâlik’ından başka kim var ki, bu derece kâinat ve Hâlik-ı kâinatla ciddî alâkadar bir muhabereyi yapabilisin? Hadsiz derece haddinden çıkış Hâlik-ı Zülcelâl’i kendi keyfiyle söylestîrsin, kâinatı doğru olarak konuştursun! Evet, Kur’ân’da kâinat Sâni’inin pek ciddî ve hakikî ve ulûî ve hak olarak konuşması ve konuşturması görünüyor. Taklidi îma edecek hiçbir emâre bulunmuyor. O söyler ve söylettirir. Farz-ı muhâl olarak Müseylime gibi hadsiz derece haddinden çıkış taklidkârâne o izzet ve ceberut sahibi olan Hâlik-ı Zülcelâl’ini kendi fikriyle konuşturup ve kâinatı onunla konuştursa, elbette binler taklid emâreleri ve binler sahtekârlık alâmetleri bulunacaktır. Çünkü; en pest bir hâlinde en yüksek tavrı takınanların her hâleti taklidciliğini gösterir. İşte şu hakikati kasem ile ilân eden:

وَالْتَّجْمِ إِذَا هُوَ ﴿ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى ﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهُوَرِيٰ
إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْدَيْ يُوْحَنِي¹

ya bak, dikkat et...

¹ “Kayan Yıldızı yemin olsun ki. Arkadaşınız Muhammed yanılmadı, sapmadı, aldanmadı. O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor. O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir.” (Necm sûresi, 53/1-4)

Üçüncü Şua

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın ihbârât-ı gaybiyesi ve her asırda şebâbiyetini muhafaza etmesi ve her tabaka insana muvâfık gelmesiyle hâsl olan i'câzdir. Şu Şua'ın "Üç Cilve"si var.

Birinci Cilve

ihbârât-ı gaybiyesidir.

Şu cilvenin "Üç Şavk"ı var.

Birinci Şavk

Mâziye ait ihbârât-ı gaybiyesidir.

Evet, Kur'ân-ı Hakîm bi'littifak ümmî ve emîn bir Zât'ın lisaniyla zaman-ı Âdem'den tâ asr-ı saadet'e kadar, enbiyâların mühim hâlâtını ve ehemmiyetli vukuatını öyle bir tarzda zikrediyor ki, Tevrat ve İncil gibi kitabların tasdiği altında gayet kuvvet ve ciddiyetle ihbar ediyor. Kütüb-ü Sâlîfenin ittifak ettileri noktalarda muvafakat etmiştir. İhtilâf ettikleri bahislerde, musahhihane hakikat-i vakayı faslediyor.

Demek; Kur'ân'ın nazar-ı gayb-bînisi, o Kütüb-ü Sâlîfenin umumunun fevkinde ahvâl-i mâziyeyi görüyor ki, ittifakî meselelerde musaddikane onları tezkiye ediyor. İhtilâfi meselelerde musahhihane onlara faysal oluyor. Hâlbuki: Kur'ân'ın vukuat ve ahvâl-i mâziyeye dair ihbârâtı aklî bir iş değil ki, akıl ile ihbar edilsin. Belki, semâa mütevakkif nakildir. Nakil ise, kıraat ve kitabet ehlîne mahsustur. Dost ve düşmanın ittifakıyla kıraatsız, kitabetsiz, emanetle maruf, ümmî lâkabıyla mevsuf bir Zât'a nüzûl ediyor. Hem o ahvâl-i mâziyeyi öyle bir sûrette ihbar eder ki, bütün o ahvâli görür gibi bahseder. Çünkü: Uzun bir hâdisenin ukde-i hayatıyesini ve ruhunu alır. Maksadına mukaddime yapar. Demek Kur'ân'daki fezlekeler, hülâsalar gösteriyor ki, bu hülâsa ve fezlekeyi gösteren, bütün mâziyi bütün ahvâli ile görüyor. Zira bir zâtın bir fende veya bir sanatta mütehassis olduğu; hülâsalı bir sözle, fezlekeli bir sanatçıkla, o şahisların meharet ve melekelerini gösterdiği gibi, Kur'ân'da zikrolunan vukuatın hülâsaları ve ruhları gösteriyor ki, onları söyleyen, bütün vukuatı ihâta etmiş, görüyor, -tâbir caiz ise- bir meharet-i fevkâlâde ile ihbar ediyor.

İkinci Şavk

İstikbâle ait ihbârât-ı gaybiyesidir.

Şu kısım ihbârâtın çok envâî var. Birinci kısım, hususîdir. Bir kısım ehl-i keşif ve velâyete mahsustur. Meselâ: Muhyiddîn-i Arabî¹ السَّعِلَيْتُ الرُّؤْمُ süresi’nde pek çok ihbârât-ı gaybiyeyi bulmuştur. İmam Rabbânî, sûrelerin başındaki mukattaat-ı huruf ile çok muamelât-ı gaybiyenin işaretlerini ve ihbârâtını görmüştür ve hâkezâ... Ulemâ-yı bâtin için Kur’ân, baştan başa ihbârât-ı gaybiye nev’indendir. Biz ise, umuma ait olacak bir kısmına işaret edeceğiz. Bunun da pek çok tabakatı var. Yalnız bir tabakadan bahsedeceğiz.

İşte, Kur’ân-ı Hakîm, Resûl-i Ekrem’e (*aleyhissalâtü vesselâm*) der:^{2(Hâşîye)}

فَاضْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ³

لَتَدْخُلُنَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَمْبِينَ مُحَكِّلِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ⁴

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الْدِينِ كُلِّهِ⁵

وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَعْلَمُونَ⁶ فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ⁶

فَسَبُّهُصُرْ وَيُبَصِّرُونَ⁷ بِأَنِّكُمُ الْمُفْتُونُ⁷

أَمْ يَكُوْلُونَ شَاعِرْ نَجَبَصُ بِهِ رَبِّ الْمُثُونِ⁸ قُلْ تَرَصُّوْا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَصِّرِينَ⁸

وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ⁹ ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا¹⁰ ، وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا¹¹

¹ “Elif, Lâm, Mim. Rumlar (yakın bir yerde) mağlub oldular.” (Rûm süresi, 30/1-2)

^{2(Hâşîye)} Bu, gayptan haber veren âyetler, pek çok tefsirlerde izah edilmesinden ve eski harfle tab etmek niyeti müellifine verdiği acelelik hatâsına burada izahsız ve o kıymettar hazineLER kapalı kaldılar.

³ “O hâlde sabret! Çünkü Allah’ın vaadi kesindir.” (Rûm süresi, 30/60; Mü’mîn süresi, 40/55, 77)

⁴ “Inşaallah siz kiminiz başını traş ettirmiş, kiminiz saçlarını kisaltmış olarak, Mescid-i Harama korkmak sizin tam bir güvenlik içinde gireceksiniz.” (Fetih süresi, 48/27)

⁵ “Bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidâyet ve hak dinle gönderen O’dur.” (Fetih süresi, 48/28)

⁶ “Ama bu yenilgilerinden sonra galip gelecekler. Birkaç yıl içinde. Çünkü işleri karara bağlama yetkisi Allah’a aittir.” (Rûm süresi, 30/3-4)

⁷ “Yakında göreceksin, onlar da göreceklер. Hanginizde imiş o dertler, o delilikler.” (Kalem süresi, 68/5-6)

⁸ “Ne o, yoksa onlar senin hakkında ‘Şairin biri, felegin onun başına neler getireceğini göreceğiz.’ mi diyorlar? De ki: Bekleyin bakalım! Ben de sizin feci akibetinizi bekliyorum.” (Tûr süresi, 52/30-31)

⁹ “Allah seni, zarar vermek isteyenlerin şerlerinden koruyacaktr.” (Mâide süresi, 5/67).

¹⁰ “Bunu yapamazsanız –ki hiçbir zaman yapamayacaksınız.” (Bakara süresi, 2/24)

¹¹ “Onlar, asla ölümü temenni etmezler.” (Bakara süresi, 2/95)

سُرِّهِمْ أَيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ¹
 قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُنُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ
 بَعْضُهُمْ لِيَعْضُنْ ظَهِيرًا²
 يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَهُ أَذْلَلُهُ عَلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ أَعْرَةً عَلَىٰ الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ³
 وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيِّرِيْكُمْ أَيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا⁴

قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَعَلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ⁵
 وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيُسْتَحْلِفَهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَحْلَفَ
 الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيَمْكِنَنَّ لَهُمْ دِيَّهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيَدَلَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمَّا

gibi çok âyâtın ifade ettiği ihbârât-ı gaybiyedir ki, aynen doğru olarak çıkmıştır. İşte pek çok itirazat ve tenkidata maruz ve en küçük bir hatâsından dolayı dâvasını kaybedecek bir Zât’ın lisanından böyle tereddüsüz, kemâl-i ciddiyet ve emniyetle ve kuvvetli bir vüslük ihsas eden bir tarzda böyle ihbârât-ı gaybiye, katiyen gösterir ki; o Zât, Üstad-ı Ezeli’sinden ders alıyor, sonra söylüyor.

¹ “Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur’ân’ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak.” (Fussilet sûresi, 41/53)

² “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur’ân’ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirse bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (Îsrâ sûresi, 17/88).

³ “Allah onların yerine öyle bir topluluk getirecek ki, Allah onları sever, onlar Allah’ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlerle karşı onurlu ve zorludurlar. Allah yolunda mücâhede eder ve bu hususta dil uzatan hiçbir kimseňin ayıplamasından korkmazlar.” (Mâide sûresi, 5/54)

⁴ “De ki: “Hamd O Allah'a olsun ki size er geç alâmetlerini gösterecek siz de onları tanıယaksınız.” (Nemîl sûresi, 27/93)

⁵ “De ki: Sizi imana davet ettiğimiz ilâh Rahmândır. Biz O’na iman ettik. O’na dayandık. Yakında ögrenirsiniz: Kimin tarafında kesin sapıklık!” (Mûlk sûresi, 67/29)

⁶ “Allah içinden iman edip makbul ve güzel işler işleyenlere kesin olarak vaad buyurur ki: Daha önce müminleri dünyada hakim kıldıgi gibi kendilerini de hakim kilacak, kendileri için beginip seçtiği İslâm dinini tatbik etme gücü verecek ve yaşadıkları korkulu dönemin arkasından, kendilerini tam bir güvene erdirecektir.” (Nûr sûresi, 24/55)

Üçüncü Şavk

*Hakâik-i ilâhiyeye ve hakâik-i kevniyeye ve umûr-u
uhreviyeye dair ihbârât-ı gaybiyesidir.*

Evet Kur’ân’ın hakâik-i ilâhiyeye dair beyanâtı ve tilsim-i kâinatı fethedip ve hilkat-i âlemin muammasını açan beyanât-ı kevniyesi, ihbârât-ı gaybiyenin en mühimmidir. Çünkü; o hakâik-i gaybiyeyi hadsiz dalâlet yolları içinde istikametle onları gidip bulmak, akl-ı beşerin kâri değildir ve olamaz. Beşerin en dâhî hükümlerini o mesâilin en küçüğüne akıllıyla yetişmediği mâlûmdur. Hem Kur’ân, gösterdiği o hakâik-i ilâhiye ve o hakâik-i kevniyeyi beyondan sonra ve safâ-yı kalb ve tezkiye-i nefisten sonra ve ruhun terakkîyatından ve aklın tekemmülünden sonra beşerin ukûlü “Sadakte” deyip o hâkîki kabûl eder. Kur’ân’da “Bârekâllah” der. Bu kısmın, kısmen On Birinci Söz’de izah ve isbatı geçmiştir. Tekrara hâcet kalmamıştır. Amma ahvâl-i uhreviyeye ve berzâhiye ise, çendan akl-ı beşer kendi başıyla yetişemiyor, göremiyor; fakat, Kur’ân’ın gösterdiği yollar ile onları görmek derecesinde isbat ediyor. Onuncu Söz’de, Kur’ân’ın şu ihbârât-ı gaybiyesi ne derece doğru ve hak olduğu izah ve isbat edilmiştir. Ona müracaat et.

İkinci Cilve

Kur’ân’ın şebâbetidir.

Her asırda taze nâzil oluyor gibi tazeliğini, gençliğini muhafaza ediyor. Evet Kur’ân, bir hutbe-i ezeliye olarak umum asırlardaki umum tabakat-ı beşeriyeeye birden hitab ettiği için öyle daimî bir şebâbeti bulunmak lâzımdır. Hem de öyle görülmüş ve görünüyor. Hatta efkârca muhtelif ve istidatça mütebayin asırlardan her asra göre güya o asra mahsus gibi bakar, baktırır ve ders verir. Beşerin âsâr ve kanunları, beşer gibi ihtiyar oluyor, değişiyor, tebdil ediliyor. Fakat Kur’ân’ın hükümleri ve kanunları, o kadar sâbit ve râ-sihtir ki, asırlar geçtikçe daha ziyade kuvvetini gösteriyor. Evet, en ziyade kendine güvenen ve Kur’ân’ın sözlerine karşı kulağını kapayan şu asr-ı hâzır ve şu asrın ehl-i kitab insanları Kur’ân’ın¹ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ hitab-ı mürşîdânesine o kadar muhtaçtır ki, güya o hitab doğrudan doğruya şu asra müteveccihir ve يَا أَهْلَ الْمُكْتَبِ² lafzi ya mânâsını dahi tazammun eder.

¹ “Ey Ehl-i Kitap!” (Âl-i İmrân sûresi, 3/64, 65, 70, 71, 98, 99; Nisâ sûresi, 4/171; Mâide sûresi, 5/59, 68,77).

² Ey Ehl-i Mektep!

بِأَهْلِ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَيْنَا كَلِمَةٌ سَوَاءٌ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ¹

Bütün şiddetıyla, bütün tazeliğiyle, bütün şebâbetiyle

sayıhasını âlemin aktarına savuruyor.

Meselâ şahıslar, cemaatler, muârazasından âciz kaldıkları Kur'ân'a karşı; bütün nev-i beşerin ve belki cinnîlerin de netice-i efkârları olan medeniyet-i hâzira, Kur'ân'a karşı muâraza vaziyetini almıştır. İ'câz-ı Kur'ân'a karşı, sihirleriyle muâraza ediyor. Şimdi, şu müthiş yeni muârazaciya karşı i'câz-ı Kur'ân'ı, **فُلْلَيْنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسَانُونَ وَالْجِنُونَ²** âyetinin dâvasını isbat etmek için medeniyetin muâraza suretiyle vaz'ettiği esâsâti ve desâtırını, esâsât-ı Kur'âniye ile karşılaşıracağız.

✓ **Birinci derecede:** Birinci Söz'den tâ Yirmi Beşinci Söz'e kadar olan müvazeneler ve mizanlar ve o Sözler'in hakikatleri ve başları olan âyetler, iki kere iki dört eder derecesinde medeniyete karşı Kur'ân'ın i'câzini ve galebesini isbat eder.

✓ **İkinci derecede:** On İkinci Söz'de isbat edildiği gibi, bir kısım düsturlarını hülâsa etmektir.

İşte medeniyet-i hâzira, felsefesiyle hayat-ı içtimaiye-i beşeriyyede nokta-yı istinadı “kuvvet” kabul eder. Hedefi “menfaat” bilir. Düstur-u hayatı “cidâl” tanır. Cemaatlerin râbitasını “unsuriyet ve menfi milliyet” bilir. Gayesi, hevesât-ı nefşâniyeyi tatmin ve hâcât-ı beşeriyyeyi tezyid etmek için bazı “lehviyât”-tır. Hâlbuki kuvvetin şe’ni, tecâvüzdür.. menfaatin şe’ni, her arzuya kâfi gelmediğinden üstünde boğuşmaktadır.. düstur-u cidâlin şe’ni, çarpışmaktadır.. unsuriyeyi şe’ni, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan tecâvüzdür. İşte şu medeniyetin şu düsturlarındandır ki, bütün mehâsiniyle beraber beşerin yüzde ancak yirmisine bir nevi sûrî saadet verip seksenini rahatsızlığa, sefâlete atmıştır.

Amma hikmet-i Kur'âniye ise; nokta-yı istinadı, kuvvet yerine “hakk”ı kabul eder. Gayede, menfaat yerine “fazilet ve rızâ-yı ilâhi”yi kabul eder. Hayatta, düstur-u cidâl yerine “düstur-u teâvün”ü esâs tutar. Cemaatlerin râbitalarında, unsuriyet ve milliyet yerine “râbita-yı dinî ve sınıfî ve vatanî” kabûl eder. Gâyâti; “Hevesât-ı nefşâniyenin nâmeşrû tecavüzâtına sed çekip ruhu, maâliyâta teşvik ve hissiyât-ı ulviyesini tatmin etmektir ve insanı, kermâlât-ı insaniyeye sevk edip insan etmektir.” Hakkın şe’ni ise, ittifaktır.. fazile-

¹ “Ey Ehl-i Kitap, bizimle sizin aramızda birleşeceğimiz, müşterek ve âdil şu sözde karar kılalım...” (Âl-i İmrân sûresi, 3/64).

² “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler bir araya toplansalar...” (Isrâ súresi, 17/88).

tin şe’ni, tesanüddür.. teâvünün şe’ni, birbirinin imdadına yetişmektir.. dinin şe’ni uhuvvettir, incizaptır. Nefs-i emmâreyi gemlemekle bağlamak, kamçılamağla serbest bırakmanın şe’ni, saadet-i dâreyndir. İşte medeniyet-i hâzira, edyân-ı sâbika-yı semâviyeden, bâhusus Kur’ân’ın işrâdatından aldığı mehâsinle beraber, Kur’ân’ a karşı böyle hakikat nazarında mağlub düşmüştür.

✓ *Üçüncü derece*: Binler mesâilinden yalnız numûne olarak üç-dört meseleyi göstereceğiz. Evet, Kur’ân’ın düsturları, kanunları, ezelden geldiğinden ebede gidecektir. Medeniyetin kanunları gibi ihtiyar olup ölüme mahkûm değildir. Daima gençtir, kuvvetlidir. Meselâ medeniyetin bütün cem’iyât-ı hayriyeleri ile bütün cebâbârâne şedid inzibat ve nizamâtlarıyla bütün ahlâkî terbiyegâhlarıyla Kur’ân-ı Hakîm’in iki meselesine karşı muâraza edemeyip mağlub düşmüşlerdir. Meselâ:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَأْتُوا الزَّكُوَّةَ ، وَأَحَلُّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَمَ الرِّبَا²

Kur’ân’ın bu galebe-i i’câzkârânesini bir mukaddime ile beyan edeceğiz. Şöyled ki:

♦İşârâtü'l-îcâz’da isbat edildiği gibi bütün ihtilâlât-ı beseriyyenin madeni, bir kelime olduğu gibi; bütün ahlâk-ı seyyienin menbâsı dahi, bir kelimedir.

Birinci kelime: Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne!

İkinci kelime: Sen çalış, ben yiyeşim!

Evet hayat-ı içtimaiye-i beseriyyede havâs ve avâm, yani zenginler ve fâkirler, muvâzeneleriyle rahatla yaşarlar. O muvâzenenin esâsı ise; havas tabakasında merhamet ve şefkat, aşağısında hürmet ve itaattir. Şimdi birinci kelime; havâs tabakasını zulme, ahlâksızlığa, merhametsizliğe sevk etmiştir. İkinci kelime; avâmı kine, hasede, mübârezeye sevk edip rahat-ı beseriyyeyi birkaç asırdır selbettiği gibi; şu asırda sa’y, sermaye ile mubâreze neticesi herkesçe mâlûm olan Avrupa hâdisat-ı azîmesi meydana geldi.

İste medeniyet, bütün cem’iyât-ı hayriye ile ve ahlâkî mektebleriyle ve şedid inzibat ve nizamâtiyla beserin o iki tabakasını musalaha edemediği gibi, hayat-ı beserin iki müthiş yarasını tedâvi edememiştir. Kur’ân, birinci kelimeyi esasından “vücub-u zekât” ile kal’eder, tedâvi eder. İkinci kelimenin esası-

¹ “Namazı hakkıyla eda edin, zekâtı verin...” (Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 4/77; Nûr sûresi, 24/56; Müzzemmill süresi, 73/20).

² “Allah, alış-verisi mübah; faizi ise haram kılmıştır.” (Bakara sûresi, 2/275).

ni “*hurmet-i ribâ*” ile kal’edip tedâvi eder. *Evet, âyet-i Kur’âniye âlem kapısında durup ribâya “Yasaktır!” der.* “*Kavga kapısını kapamak için banka (ribâ) kapısını kapayınız!*” diyerek insanlara ferman eder. *Şâkirtlerine “Girmeyiniz!” emreder.*

♦***İkinci Esâs:*** Medeniyet, *taaddüd-ü ezvâcî kabul etmiyor*. Kur’ân’ın o hükmünü, kendine muhalif-i hikmet ve maslahat-ı beşeriyyeye münafi telâkki eder. *Evet, eğer izdivacdaki hikmet, yalnız kaza-yı şehvet olsa, taaddüd –bilakis– olmalı.* Hâlbuki, hatta bütün hayvanâtın şehâdetiyle ve izdivac eden nebatâtın tasdikiyle sabittir ki; izdivacın hikmeti ve gayesi, tenasüldür. Kaza-yı şehvet lezzeti ise, o vazifeyi gördürmek için rahmet tarafından verilen bir ücret-i cüz’iyedir. Madem hikmeten, hakikaten, izdivac nesil içindir, nev’in bekâsi içindir. Elbette, bir senede yalnız bir defa tevellüde kâbil ve ayın yalnız yarısında kâbil-i telâkkuh olan ve elli senede yeise düşen bir kadın, ekseri va- kitte tâ yüz seneye kadar kabil-i telkîh bir erkeğe kâfi gelmediğinden, medeniyet pek çok fahişehâneleri kabul etmeye mecburdur.

♦***Üçüncü Esâs:*** Muhakemesiz medeniyet; Kur’ân, kadına sülüs verdiği için,¹ âyeti tenkid eder. Hâlbuki hayat-ı içtimaiyede ekser ahkâm, ekseryet itibarıyla olduğundan; ekseryet itibarıyla bir kadın, kendini himâye edecek birisini bulur. Erkek ise, ona yük olacak ve nafakasını ona bırakacak birisiyle teşrik-i mesâî etmeye mecbur olur. İşte bu surette bir kadın, pederinden yarısını alsa, kocası noksaniyetini temin eder. Erkek, pederinden iki parça alsa, bir parçasını tezevvük ettiği kadının idaresine verecek.. kız kardeşine müsavi gelir. İşte adâlet-i Kur’âniye böyle iktiza eder, böyle hükmetmiştir.^{2(Hâşıye)}

♦***Dördüncü Esâs:*** Sanem-perestliği şiddetle Kur’ân men ettiği gibi, sanem-perestliğin bir nevi taklidi olan suret-perestliği de men eder. Medeniyet ise, suretleri kendi mehâsininden sayıp Kur’ân’ a muâraza etmek istemiş. Hâlbuki gölgeli-gölgesiz suretler, ya bir zulm-ü mütehaccir veya bir riyâ-yı mütecessid veya bir heves-i mütecessimdir ki; beşeri, zulme ve riyâye ve hevâye, hevesi kamçılayıp teşvik eder. Hem Kur’ân, merhameten, kadınların

¹ Bkz.: “Erkeğin hakkı, kadının hissesinin iki mislidir.” (Nisâ sûresi, 4/11).

^{2(Hâşıye)} Mahkemeye karşı ve mahkemeyi susturan lâyiha-yı temyizin müdafaatından bir parçasıdır. Bu makama hâşıye olmuş:

“...Ben de adliyenin mahkemesine derim ki: Bin üç yüz elli senede ve her asırdı üç yüz elli milyon insanların hayat-ı içtimaiyesinde en kudsî ve hakikatlı bir düstur-u ilâhiyi, üç yüz elli bin tefsirin tasdiklerine ve ittifaklarına istinâden ve bin üç yüz elli sene zarfında geçmişecdâdimizin itikatlarına iktidâen tefsir eden bir adamı mahkûm eden haksız bir karar, elbette rûy-u zeminde adâlet varsa, o kararı red ve bu hükmü nakzedecektir.”

hürmetini muhafaza için, hayatı perdesini takmasını emreder.¹ Tâ hevesât-ı rezilenin ayağı altında o şefkat madenleri zillet çekmesinler. Âlet-i hevesât, ehemmiyetsiz bir metâ hükmüne geçmesinler.^{2(Hâşıye)} Medeniyet ise, kadınları yuvalarından çıkarıp, perdelerini yırtıp, beşeri de baştan çıkarmıştır. Hâlbuki aile hayatı, kadın-erkek mabeyninde mütekabil hürmet ve muhabbetle devam eder. Hâlbuki açık-saçıklık, samimî hürmet ve muhabbeti izale edip aile-vî hayatı zehirlemiştir. Hususan suret-perestlik; ahlâkı, fenâ hâlde sarstoğu ve sukut-u ruha sebebiyet verdiği şununla anlaşılır: Nasıl ki, merhume ve rahmete muhtaç bir güzel kadın cenazesine nazar-ı şehvet ve hevesle bakmak, ne kadar ahlâkı tahrîp eder. Öyle de, ölmüş kadınların suretlerine veya hâlde sağ kadınların küçük cenazeleri hükmünde olan suretlerine heves-perverâne bakmak, derinden derine hissiyât-ı ulviye-i insaniyeyi sarsar, tahrîp eder.

İşte şu üç misal gibi binler mesâil-i Kur’ânîye’nin her birisi, saadet-i beşeriyyeyi dünyada temine hizmet etmekle beraber hayatı ebediyesine de hizmet eder. Sair meseleleri mezkûr meselelere kıyas edebilirsin.

Nasıl medeniyet-i hâzırı, Kur’ân’ın hayatı içtimaiye-i besere ait olan düsturlarına karşı mağlub olup Kur’ân’ın i’câz-ı mânevîsine karşı hakikat noktasında iflas eder. Öyle de, medeniyetin ruhu olan felsefe-i Avrupa ve hikmet-i beşeriyyeyi, hikmet-i Kur’ân’la yirmi beş adet Sözler’de, mızanlarla iki hikmetin muvâzenesinde; hikmet-i felsefiye, âcize ve hikmet-i Kur’ânîye’nin, mucize olduğu kat’iyetle isbat edilmiştir. Nasıl ki On İlkinci ve On Üçüncü Söz’lerde, hikmet-i felsefiyenin aczi ve ifası; ve hikmet-i Kur’ânîye’nin i’câzi ve gînâsı isbat edilmiştir, müracaat edebilirsin.

Hem nasıl medeniyet-i hâzırı, hikmet-i Kur’ân’ın ilmî ve amelî i’câzına karşı mağlub oluyor. Öyle de medeniyetin edebiyat ve belâgatı da, Kur’ân’ın edeb ve belâgatına karşı nisbeti; öksüz bir yetimin muzlim bir hüzün ile ümitsiz ağlayışı, hem süflî bir vaziyette sarhoş bir ayyaşın velvele-i gînâsının (şarkı demektir) nisbeti ile.. ulvî bir âşıkın muvakkat bir iftiraktan müştâkâne, ümitsiz kârâne bir hüzün ile gînâsı (şarkısı); hem zafer veya harbe ve ulvî fedâkârlıklara sevk etmek için teşvikkârâne kasâid-i vataniyeye nisbeti gibidir. Çünkü edeb ve belâgat, tesir-i üslûp itibarıyla ya hüzün verir, ya neşe verir.

¹ Bkz.: Nûr sûresi, 24/31; Ahzâb sûresi, 33/59.

^{2(Hâşıye)} Tesettür-ü nisan hakkında Otuz Birinci Mektub'un Yirmi Dördüncü Lem'ası, gayet kat'î bir surette isbat etmiştir ki: "Tesettür, kadınlar için fitridir. Ref-i tesettür, fitrata münafidir."

Hüzün ise, iki kısımdır: Ya fakdü'l-ahbaptan gelir, yani ahbapsızlıktan, sahibsizlikten gelen karanlıklı bir hüzündür ki; dalâlet-âlûd, tabiat-perest, gaflet-pîse olan medeniyetin edebiyatının verdiği hüzündür. İkinci hüzün, firaku'l-ahbaptan gelir, yani ahabab var, firakında müştâkâne bir hüzün verir. İşte şu hüzün; hidâyet-edâ, nur-efşan Kur'ân'ın verdiği hüzündür.

Amma neşe ise, o da iki kısımdır: Birisi; nefsi, hevesâtına teşvik eder. O da tiyatrocu, sinemacı, romancı medeniyetin edebiyatının şe'nidir. İkinci neşe; nefsi susturup ruhu, kalbi, aklı, sırrı maâliyâta, vatan-ı aslilerine, makarrı ebedîlerine, ahabab-ı uhrevilerine yetişmek için latîf ve edepli mâsumâne bir teşviktir ki, o da cennet ve saadet-i ebediyeye ve rü'yet-i cemâlullah'a beşeri sevk eden ve şevke getiren Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın verdiği neşedir. İşte:

فُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنَ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانُ
بَعْضُهُمْ لِيَعْضِ ظَهِيرًا¹

İfade ettiği azîm mânâ ve büyük hakikat, kâsîru'l-fehm olanlarca ve dikkatsizlikle mübalağalı bir belâgat için muhâl bir suret zannediliyor. Hâşâ! Mübalağa değil, muhâl bir suret değil, ayn-ı hakikat bir belâgat ve mümkün ve vâki surettedir.

O suretin bir vechi şudur ki: Yani, Kur'ân'dan teresşuh etmeyen ve Kur'ân'ın malî olmayan ins ve cinnin bütün güzel sözleri toplansa, Kur'ân'ı tanzir edemez, demektir. Hem edememiş ki, gösterilmiyor.

İkinci vecih şudur ki: Cin ve insin hatta şeytanların netice-i efkârları ve muhassala-yı mesâilleri olan medeniyet ve hikmet-i felsefe ve edebiyat-ı ecnebiye, Kur'ân'ın ahkâm ve hikmet ve belâgatına karşı âciz derekesindedirler, demektir. Nasıl da numunesini gösterdik.

Üçüncü Cilve

Kur'ân-ı Hakîm, her asırdaki tabakat-ı beşerin her bir tabakasına güya doğrudan doğruya o tabakaya hususî müteveccîtir, hitab ediyor. Evet bütün benîâdem'e bütün tabakatıyla en yüksek ve en dakik ilim olan îmâna ve en geniş ve nuranî fen olan mârifetullahâ ve en ehemmiyetli ve mütenevvi mârif olan ahkâm-ı İslâmiye'ye davet eden, ders veren Kur'ân ise, her nev'e, her tâifeye muvâfîk gelecek bir ders vermek elzemdir. Hâlbuki ders birdir, ay-

¹ “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplanırlar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirserler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (Isrâ sâresi, 17/88).

ri ayrı değil. Öyle ise, aynı derste tabakat bulunmak lâzımdır. Derecâta göre her biri, Kur'ân'ın perdelerinden bir perdeden hisse-i dersini alır. Şu hakikatin çok nûmûnelerini zikretmişiz. Onlara müracaat edilebilir. Yalnız burada bir-iki cüzünün, hem yalnız bir-iki tabakasının hisse-i fehmine işaret ederiz:

♦Meselâ:

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُوَلَّْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ¹

Kesretli tabaka olan avâm tabakasının şundan hisse-i fehmi: “Cenâb-ı Hak, peder ve veledden ve akrandan ve zevceden münezzehtir.”

Daha mutavassit bir tabaka, şundan “Îsâ (aleyhisselâm)’ın ve melâikelerin ve tevelliüde mazhar şeylerin ulûhiyetini nefyetmekti.” Çünkü; muhâl bir şeyi nefyetmek, zâhiren faydasız olduğundan belâgatta medar-ı fayda olacak bir lâzım-ı hüküm murad olunur. İşte cismâniyete mahsus veled ve vâlidi nefyetmekten murad ise, veled ve vâlidi ve küfüvü bulunanların, nefy-i ulûhiyetleridir ve mâbus olmaya lâyik olmadıklarını göstermektedir. Şu sîrdandır ki, Sûre-i İhlâs herkese, hem her vakit fayda verebilir.

Daha bir parça ileri bir tabakanın hisse-i fehmi: “Cenâb-ı Hak mevcudata karşı tevlid ve tevelliüdü işmam edecek bütün râbitalardan münezzehtir. Şerik ve muinden ve hemcinsten müberradır. Belki mevcudata karşı nisbeti, Hallâkiyyettir. Emr-i kün feyekûn² ile, irâde-i ezeliyesiyle, ihtiyarıyla icad eder. Îcabî ve ızdırârî ve sudûr-u gayr-i ihtiyârî gibi münafi-i kemâl her bir râbitadan münezzehtir.”

Daha yüksek bir tabakanın hisse-i fehmi: “Cenâb-ı Hak ezelidir, ebedîdir, evvel ve âhirdir. Hiçbir cihette ne zâtında, ne sıfatında, ne efâlinde nazîri, küfüvü, şebihu, misli, misâli, mesili yoktur. Yalnız efâlinde, şuûnunda teşbihî ifade eden mesel var:³ وَلِلّهِ الْمُثُلُ الْأَعْلَى

Bu tabakâta, ârifin tabakası, ehl-i aşk tabakası, siddikîn tabakası gibi ayrı ayrı hisse sahiblerini kıyas edebilirsin.

♦İlkinci misâl: Meselâ, ⁴ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ

1 “Ne doğurdu, ne de doğuruldu. Ne de herhangi bir şey O'na denk oldu.” (İhlâs sûresi, 112/3-4)

2 “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da oluverir.” (Baraka sûresi, 2/117; Âl-i İmrân sûresi, 3/47, 59; Enâm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

3 “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

4 “Muhammed (sallallâhi âleyhi ve sellem) sizden hiçbir erkeğin babası değildir...” (Ahzâb sûresi, 33/40)

Tabaka-yı ûlânın şundan hisse-i fehmi şudur ki: “Resûl-i Ekrem’in (*aleyhissalâtü vesselâm*) hizmetkârı veya “veledim” hitabına mazhar olan Zeyd¹, izzetli zevcesini kendine küfür bulmadığı için tatlik etmiş. Allah’ın emriyle Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) almış². Âyet der: “Peygamber size evlâdîm dese, risâlet cihetîyle söyler. Şahsiyet itibarıyla pederiniz değil ki, aldığı kadınlar ona müناسip düşmesin.”

İkinci tabakanın hisse-i fehmi şudur ki: Bir büyük âmir, raiyetine pederane şefkatle bakar. Eğer o âmir, zâhir ve bâtin bir Padişah-ı ruhânî olsa, o vakit merhameti pederin yüz defa şefkatinden ileri gittiğinden o raiyetin efradı onun hakikî evlâdi gibi ona peder nazarıyla bakarlar. Peder nazarı, zevc nazarına inkilâb edemediğinden; kız nazarı da zevce nazarına kolayca değişmediğinden, efkâr-ı âmmede Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*), müminlerin kızlarını alması şu sırra uygun gelmediğinden Kur’ân der: Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*), merhamet-i ilâhiye nazarıyla size şefkat eder, pederane muamele yapar. Risâlet nâmına siz onun evlâdi gibisiniz. Fakat şahsiyet-i insâniyet itibarıyla pederiniz değildir ki, sizden zevce alması münasip düşmesin.

Üçüncü kısım şöyle fehmeder ki: Peygamber’e (*aleyhissalâtü vesselâm*) intisap edip onun Kemalâtına istinad ederek onun pederane şefkatine itimad edip kusur ve hatâât etmemelisiniz, demektir. Evet çoklar var ki, büyüklerine ve mürşidlerine itimad edip tembellik eder. Hattâ bazen, “Namazımız kılınmış” der. (Bir kısım Alevîler gibi.)

Dördüncü Nükte: Bir kısım şu âyetten şöyle bir işaret-i gaybiye fehmeder ki: Peygamber’in (*aleyhissalâtü vesselâm*) evlâd-ı Zukûru, rical derecesinde kalmayıp, “rical” olarak nesli, bir hikmete binaen kalmayacaktır. Yalnız rical tâbirinin ifadesiyle, nisanın pederi olduğunu işaret ettiğinden, nisa olarak nesli devam edecektir. Felillâhilhamd, Hazreti Fâtimâ’nın nesl-i mübâreki, Hasan ve Hüseyin gibi iki nuranî silsilenin bedr-i münevveri, Şems-i Nübûvvet’in mânevî ve maddî neslini idame ediyorlar.

اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰيْهِ وَعَلٰى أَهْلِهِ³

(Birinci Şu’le, Üç Sua ile hitama erdi.)

¹ el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/239; el-Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* 9/275

² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/37; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/24

³ Allahım, O’na ve Onun âline salât eyle.

İkinci Şu'le

İkinci Şu'le'nin "Üç Nur"u var.

Birinci Nur

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın hey'et-i mecmuasında raik bir selâset, faik bir selâmet, metin bir tesanûd, muhkem bir tenasüb, cümleleri ve hey'etlerî mabeyninde kavî bir teavün; ve âyetler ve maksadları mabeyninde ulvî bir tecavüb olduğunu ilm-i beyan ve fenn-i meânî ve beyanî'nin Zemahşerî, Sekkâkî, Abdülkahîr-i Cürçânî gibi binlerle dâhî imamların şehâdetiyle sâbit olduğu hâlde, o tecavüb ve teavün ve tesanüdü ve selâset ve selâmeti kıracak, bozacak sekiz-dokuz mühim esbab bulunurken, o esbab bozmaya değil, belki selâsetine, selâmetine, tesanüdüne kuvvet vermiştir. Yalnız, o esbab bir derece hükmünü icra edip, başlarını perde-i nizam ve selâsetten çıkarmışlar. Fakat Nasıl ki yeknesak, düz bir ağacın gövdesinden bir kısım çıkıştılar, sıvri-cıklar çıkar. Lâkin ağacın tenasübünü bozmak için çıkmıyorlar. Belki, o ağacın zînetli tekemmüllüne ve cemâline medar olan meyveyi vermek için çıkışıyorlar. Aynen bunun gibi, şu esbab dahi, Kur'ân'ın selâset-i nazmina kıymetler mânlâları ifade için sıvri başlarını çıkarıyorlar. İşte o Kur'ân-ı Mübîn, yirmi senede hâcetlerin mevkileri itibarıyla necim necim olarak, müteferrik parça parça nûzûl ettiği hâlde, öyle bir kemâl-i tenasübü vardır ki, güya bir defada nâzil olmuş gibi bir münasebet gösteriyor.

- ✓ Hem o Kur'ân, yirmi senede, hem muhtelif, mütebayin esbab-ı nûzûle göre geldiği hâlde, tesanüdün kemâlini öyle gösteriyor; güya bir sebeb-i vâhidle nûzûl etmiştir.
- ✓ Hem o Kur'ân, mütefâvit ve mükerrer suâllerin cevabı olarak geldiği hâlde, nihayet imtizaç ve ittihadı gösteriyor. Güya bir suâl-i vâhidin cevabıdır.
- ✓ Hem Kur'ân mütegayyir, müteaddid hâdisatın ahkâmını beyan için geldiği hâlde, öyle bir kemâl-i intizâmî gösteriyor ki, güya bir hâdise-i vâhidin beyanıdır.
- ✓ Hem Kur'ân mütehalif, mütenevvi hâlette hadsiz muhatabların fehimlerine müناسip üslûplarda tenezzülât-ı kelâmiye ile nâzil olduğu hâlde, öyle

bir hüsn-ü temasül ve güzel bir selâset gösteriyor ki, güya hâlet birdir, bir de-rece-i fehimdir; su gibi akar bir selâset gösteriyor.

✓ Hem o Kur'ân mütebaid, müteaddid muhatabîn esnafına müteveccihen mütekellim olduğu hâlde, öyle bir sühulet-i beyanı, bir cezâlet-i nizamı bir vuzuh-u ifhamı var ki; güya muhatabı bir sınıfır. Hattâ her bir sınıf zanne-der ki, bil'asale muhatab yalnız kendisidir.

✓ Hem Kur'ân, mütefâvit mütederric îşşâdî bazı gayelere ısal ve hidâyet etmek için nâzil olduğu hâlde, öyle bir kemâl-i istikamet, öyle bir dikkat-i müvazenet, öyle bir hüsn-ü intizâm vardır ki; güya maksad birdir. İşte bu esbab-lar, müşevveşiyetin esbâbı iken, Kur'ân'ın i'câz-i beyanında, selâset ve tena-sübünde istihdam edilmişlerdir.

Evet kalbi sekamsız, aklı müstakîm, vicdanı marazsız, zevki selim her adam Kur'ân'ın beyanında güzel bir selâset, rânâ bir tenasüb, hoş bir ahenk, yek-tâ bir fesâhat görür. Hem basîresinde selim bir gözü olan görür ki, Kur'ân'da öyle bir göz vardır ki, o göz bütün kâinatı zâhir ve bâtinî ile vâzih, göz önünde bir sayfa gibi görür, istediği gibi çevirir, istediği bir tarzda o sayfanın mânalârını söyler. Şu Birinci Nur'un hakikatini misâller ile tavzih etsek, birkaç mücel-LED lâzım. Öyle ise, sair risâle-i Arabyemde ve "İşârâtü'l-İ'câz"da ve şu yir-mi beş adet Söz'lerde şu hakikatin isbatına dair olan izahatla iktifa edip misâl olarak mecmû-u Kur'ân'ı birden gösteriyorum.

İkinci Nur'u

Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinin hâtimelerinde gösterdiği fezlekeler ve esmâ-yı hüsnâ cihetindeki üslûb-u bedîsinde olan meziyet-i i'câziyeye dairdir.

İhtar: *Su İkinci Nur'da çok âyetler gelecektir. O âyetler, yalnız İkinci Nur'un misâlleri değil, belki geçmiş mesâil ve Şuaların misâlleri dahi olurlar. Bunları hakkıyla izah etmek çok uzun gelir. Şimdilik ihtisar ve icmâle mecburum. Onun için gayet muhtasar bir tarzda şu sırrı azîm-i i'câzin misâllerinden olan âyetlere birer işaret edip tafsîlâtını başka vakte tâlik ettik.*

İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, âyetlerin hâtimelerinde galiben bazı fezlekeleri zikreder ki, o fezlekeler;

ya esmâ-yı hüsnâyı veya mânâlarını tazammun ediyor

veyahut akli tefekkûre sevk etmek için akla havale eder

veyahut makâsid-ı Kur'âniye'den bir kaide-i külliyyeyi tazammun eder ki, âyetin te'kid ve teyidi için fezlekeler yapar.

İşte o fezlekelerde Kur'ân'ın hikmet-i ulviyesinden bazı işârât ve hidâyet-i ilâhiyenin âb-ı hayatından bazı reşâşat, i'câz-ı Kur'ân'ın berklerinden bazı şerârat vardır. Şimdi pek çok o işârâttan yalnız on tanesini icmâlen zikrederiz. Hem pek çok misâllerinden birer misâl ve her bir misâlin pek çok hakaikinden yalnız her birinde bir hakikatin meal-i icmâlisine işaret ederiz. Bu on işaretin ekserisi, ekser âyetlerde müctemian beraber bulunup hakikî bir nakş-ı i'câzî teşkil ederler. Hem misâl olarak getirdiğimiz âyetlerin ekserisi, ekser işârâta misâldır. Biz yalnız her âyetten bir işaret göstereceğiz. Misâl getireceğimiz âyetlerden eski Söz'lerde bahsi geçenlerin yalnız mealine bir hafif işaret ederiz.

Birinci Meziyet-i Cezâlet

Kur'ân-ı Hakîm, i'câzkâr beyanâtiyla Sâni-i Zülcelâl'in efâl ve eserlerini nazara karşı serer, basteder. Sonra o âsâr ve efâlinde esmâ-yı ilâhiyeyi istihraq eder; veya haşır ve tevhid gibi bir makâsid-ı asliye-i Kur'âniye'yi isbat ediyor.

♦ Birinci mânâsının misâllerinden meselâ:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ أَنْشَأَ إِلَيْ السَّمَاءِ فَسُوِّيْهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ
وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ¹

♦ İlkinci şikkîn misâllerinden meselâ:

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا وَالْجِبالَ أُوتَادًا وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا... الخ
إِنَّ يَوْمَ الْفَضْلِ كَانَ مِيَمَانًا³

İlkinci âyette âsârı bast edip bir neticenin, bir mühim maksudun mukaddemati gibi; ilim ve kudrete, gayât ve ni-zamatiyla şehâdet eden en azîm eserleri serdedeler. “Alîm” ismini istihraç eder. İlkinci âyette, Birinci Şu’le’nin Birinci Şaşa’ının Üçüncü Noktası’nda bir derece izah olunduğu gibi; Cenâb-ı Hakk’ın büyük efâlini, azîm âsârını zikrederek neticesinde yevm-i fasl olan haşri, netice olarak zikrediyor.

İkinci Nükte-i Belâğat

Kur’ân, beşerin nazarına sanat-ı ilâhiyenin mensucatını açar, gösterir. Sonra fezlekede o mensucatı, esmâ içinde tayyeder veyahut akla havale eder.

♦ Birincinin misâllerinden meselâ:

فُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمْنٌ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ
الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيَّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقْلُ أَفَلَا تَتَّقُونَ وَ فَدِلِكُمْ
اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ⁴

İşte, başta der: “Semâ ve zemini, rızkiniza iki hazine gibi müheyya edip oradan yağmuru, buradan hububati çıkaran kimdir? Allah’tan başka koca semâ ve zemini iki muti hazinedâr hükmüne getirebilir mi? Öyle ise, şükkür ona münhasırdır.”

1 “O’dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı. Sonra irâdesi yukarıya yönelp orayı da yedi gök hâlinde sağlamca nizama koydu. O her şeyi hakkıyla bilir.” (Bakara sûresi, 2/29)

2 “Biz yeri bir döşek yapmadık mı? Dağları da arzi tutan birer destek yapmadık mı? Hem, sizi çift yarattık.” (Nebe sûresi, 78/6-8)

3 “Evet, o karar günü, vakti kesin olarak belirlenmiş bir gündür.” (Nebe sûresi, 78/17)

4 “De ki: Kimdir sizi gökten ve yerden rızıklandıran? Kimdir kulaklarınızı ve gözlerinizi yaratılan? Kimdir ölüden diriyi, diriden ölüyü çikaran? Kimdir bütün işleri çekip çeviren, kâinatı yöneten. “Allah!” diyerekler, duraksamadan: De ki: “O hâlde sakınmaz misiniz O’nun cezasından?” İşte bunları yapan Allah’tır sizin gerçek Rabbiniz.” (Yûnus sûresi, 10/31-32)

İkinci fıkarda der ki: “Sizin âzalarınız içinde en kıymettar göz ve kulaklarınızın mâliki kimdir? Hangi tezgâh ve dükkanından aldınız? Bu lafîf kıymettar göz ve kulağı verecek ancak Rabbinizdir. Sizi icad edip terbiye eden O'dur ki, bunları size vermiştir. Öyle ise yalnız Rab O'dur, Mâbûd da O olabilir.”

Üçüncü fıkarda der: “Ölmüş yeri ihya edip yüz binler ölmüş tâifeleri ihya eden kimdir? Hak'tan başka ve bütün kâinatın Hâlikinden başka şu işi kim yapabilir? Elbette O yapar, O ihya eder. Madem Hak'tır, hukuku zayı' etmeyecektir. Sizi bir mahkeme-i kübrâya gönderecektir. Yeri ihya ettiği gibi, sizi de ihya edecektir.”

Dördüncü fıkarda der: “Bu azîm kâinatı bir saray gibi, bir şehir gibi kemâl-i intizâmla idare edip tedbirini gören, Allah'tan başka kim olabilir? Madem Allah'tan başka olamaz; koca kâinatı bütün ecrâmiyla gayet kolay idare eden kudret o derece kusursuz, nihayetsizdir ki, hiçbir şerik ve iştîrake ve muavenet ve yardıma ihtiyacı olamaz. Koca kâinatı idare eden, küçük mahlukatı başka ellere bırakmaz. Demek, ister istemez “Allah” diyeceksiniz.

İşte, birinci ve dördüncü fıkra “Allah” der, ikinci fıkra “Rab” der, üçüncü fıkra “el-Hak” der. **فَذِلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ**¹, ne kadar mucizâne düştüğünü anla. İşte Cenâb-ı Hakk'in azîm tasarrufatını, kudretinin mühim mensucatını zikreden. Sonra da o azîm âsârin, mensucatın destgâhi

يَعْلَمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ yâni, “Hak”, “Rab”, “Allah” isimlerini zikretmekle o tasarrufat-ı azîmenin menbaını gösterir.

♦İkincinin misâllerinden:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ ذَائِبٍ وَنَصَرِيفَ الرِّبَاحِ وَالسَّخَابِ الْمُسَحَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقُلُونَ²

İşte bu âyet; Cenâb-ı Hakk'in kemâl-i kudret'ini ve azamet-i rubûbiyetini gösteren ve vahdânîyetine şehâdet eden semâvât ve arzin hilkatindeki tecelli-i saltanat-ı ulûhiyet; ve gece gündüzün ihtilâfındaki tecelli-i rubûbiyet; ve

¹ “İşte bunları yapan Allah'tır sizin gerçek Rabbiniz.” (Yûnus sûresi, 10/32)

² “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin sürülsülüsünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yıldığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirdip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda, elbette aklını çalıtan kimseler için Allah'ın varlığına ve birligine nice deliller vardır.” (Bakara sûresi, 2/164)

hayatı içtimaiye-i insana en büyük bir vasıta olan gemiyi denizde teshir ile tecelli-i rahmet; ve semâdan âb-i hayatı ölmüş zemine gönderip zemini yüz bin tâifeleriyle ihya edip bir mahşer-i acaib süretine getirmekteki tecelli-i azamet-i kudret; ve zeminde hadsiz muhtelif hayvanâti basit bir topraktan halketmekteki tecelli-i rahmet ve kudret; ve rüzgârları, nebâtât ve hayvanâtin teneffüs ve telkîhlerine hizmet gibi vezai-i azîme ile tavzif edip tedbir ve teneffüse sâlih vaziyete getirmek için tahrik ve idaresindeki tecelli-i rahmet ve hikmet; ve zemin ve âsumân ortasında vasita-yı rahmet olan bulutları bir mahşer-i acaib gibi muallakta toplayıp dağıtmak, bir ordu gibi istirahat ettirip vazife başına davet etmek gibi teshirindeki tecelli-i rubûbiyet gibi mensucat-ı sanatı ta'dad ettikten sonra akı, onların hakâikine ve tafsiline sevk edip tefekkür ettirmek için akla havale eder.¹

Üçüncü Meziyet-i Cezâlet

Bazen Kur'ân, Cenâb-ı Hakk'ın fiillerini tafsil ediyor, sonra bir fezleke ile icmâl eder. Tafsiliyle kanaat verir, icmâl ile hifzettirir, bağlar.

♦Meselâ:

وَكَذِلِكَ يَجْبِلُكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُئْتِمُ نِعْمَةَ عَلَيْكَ وَعَلَى أَلِيَّ بَنْوَبَ كَمَا أَنَّهَا عَلَى أَنْوَافِكَ مِنْ قَبْلٍ إِنْرِهِيمَ وَإِسْلَحَقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلَيْمٌ حَكِيمٌ²

İşte, Hazreti Yûsuf veecdadına edilen nimetleri şu âyetle işaret eder. Der ki: “Sizi bütün insanlar içinde makam-ı nübûvvetle serfiraz, bütün silsile-i enbiyâyi, silsilenize rabtedip, silsilenizi nev-i beşer içinde bütün silsilenin serdarı; hânedânınızı ulûm-u ilâhiye ve hikmet-i rabbâniyeye bir hücre-i tâlim ve hidâyet sûretinde getirip o ilim ve hikmetle dünyanın saadetkârâne saltanatını, âhiretin saadet-i ebediyesiyle sizde birleştirmek, seni ilim ve hikmetle Mısır'a hem aziz bir reis, hem âlı bir nebi, hem hakîm bir mürşid etmek...” olan nimet-i ilâhiyeyi zîkr ve ta'dad edip; ilim ve hikmet ile onu, âbâ veecdadını mümtaz ettiğini zikrediyor. Sonra, “Senin Rabbin Alîm ve Hakîm'dir” der. “O'nun rubûbiyeti ve hikmeti iktiza eder ki, seni ve âbâ veecdadını Alîm, Hakîm ismine mazhar etsin.” İşte o mufassal nimetleri, şu fezleke ile icmâl eder.

¹ “...Elbette aklını çalışıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birligine nice deliller vardır.” (Bakara sûresi, 2/164)

² “Rabbin seni öylece seçecek, sana rüya tabirini öğretecek, ve daha önce büyüğbabaların İbrahim ile İshak'a olan nimetini tamamına erdirdiği gibi, sana ve Yakub ailesine de nimetini kemale erdirecektir. Çünkü Rabbin her Şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Yûsuf sûresi, 12/6)

♦ Hem meselâ: **فُلِّ اللَّهُمَّ مَا لِكَ الْمُلْكُ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ¹**

İşte şu âyet Cenâb-ı Hakk’ın, nev-i beşerin hayat-ı içtimaiyesindeki tasarrufatını şöyle gösteriyor ki; izzet ve zillet, fakr ve servet doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk’ın mesietine ve irâdesine bağlıdır. Demek, “Kesret-i tabakatın en dağınık tasarrufatına kadar, meşiet ve takdir-i ilâhiye iledir, tesağûf karışamaz.” Şu hükmü verdikten sonra insâniyet hayatında en mühim iş, onun rızkidir. Şu âyet, beşerin rızkını doğrudan doğruya Rezzâk-ı Hakîkî’nin hazine-i rahmetinden gönderdiğini bir-iki mukaddime ile isbat eder. Şöyledi ki; der: “Rızkınız, yerin hayatına bağlıdır. Yerin dirilmesi ise, bahara bakar. Bahar ise, şems ve kameri teshir eden, gece ve gündüzü çeviren zâtın elindedir. Öyle ise bir elmayı, bir adama hakîkî rızık olarak vermek; bütün yeryüzünü bütün meyvelerle dolduran O Zât verebilir. Ve O, ona Hakîkî Rezzâk olur.” Sonra da: **وَتَرْزُقُ مَنْ شَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ²** der. Bu cümlede o tafsîlîtlî fiilleri icmâl ve isbat eder. Yâni “Size hesapsız rızık veren O’dur ki, bu fiilleri yapar.”

Dördüncü Nükte-i Belâgat

Kur’ân, kâh olur, mahlukat-ı ilâhiyeyi bir tertible zikreder; sonra o mahlukat içinde bir nizam, bir mîzân olduğunu ve onun semereleri olduğunu göstermekle güya bir şeffâfiyet, bir parlaklık veriyor ki; sonra o ayna-misâl tertibinden cilvesi bulunan esmâ-yı ilâhiyeyi gösteriyor. Güya o mahlukat-ı mezâküre, elfâzdır. Şu esmâ onun mânâları, yahut o meyvelerin çekirdekleri, yahut hülâsalarıdırırlar.

♦ Meselâ:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ طِينٍ ۚ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ۚ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْعَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْعَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا أَخْرَى فَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ³

1 “De ki: “Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allahım!” Sen mülkü dilediğine verirsin...” (Âl-i İmrân süresi, 3/26)

2 “Sen dilediğin kimseye sayısız rızıklar verirsin.” (Âl-i İmrân süresi, 3/27)

3 “Şu bir gerçektir ki Biz insanı sùzme çamurdan yaratırız. Sonra onu nutfe (sperm) hâlinde sağlam bir vere yerleştiririz. Sonra nutfeyi alakaya, yapışkan döllenmiş hücreye, alakayı mudgaya, yani bir çığ-nem et görünümündeki varlığa, mudgayı kemiklere dönüştürür, sonra da kemiklere et giydirip, derken yeni bir yaratılışa mazhar ederiz. İşte bak da Allah’ın ne mükemmel Yaratın olduğunu bir düşünün!” (Mü’mînûn süresi, 23/12-14)

İşte, Kur'ân, hilkat-i insanın o acib, garib, bedî', muntazam, mevzûn et-vârını öyle ayna-misâl bir tarzda zikredip tertib ediyor ki:

فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ^۱

İçinde kendi kendine görünüyor ve kendini de-dirtiriyor. Hattâ vahyin bir kâtibi şu âyeti yazarken, daha şu kelime gelmeden evvel şu kelimeyi söylemiştir. "Acaba bana da mı vahy gelmiş" zannında bulunmuş.² Hâlbuki evvelki kelâmın kemâl-i nizam ve şeffâfiyetidir ve insica-mıdır ki, o kelâm gelmeden kendini göstermiştir.

♦Hem meselâ:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِيُ
اللَّيلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَيْثُ شَاءَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ
تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ^۳

İşte Kur'ân şu âyette: Azamet-i kudret-i ilâhiye ve sultanat-ı rubûbiyeti öyle bir tarzda gösteriyor ki: Güneş, Ay, yıldızlar emirber neferleri gibi emri-ne müheyya; gece ve gündüzü, beyaz ve siyah iki hat gibi veya iki şerit gibi birbiri arkasında döndürüp âyât-ı rubûbiyetini kâinat sayfalarında yazan ve arş-ı rubûbiyetinde duran bir Kadır-i Zülcelâl'i gösterdiğinden, her ruh işitse demeye hâhişger olur. Demek ma'sâe الله⁴, بَارَكَ اللَّهُ ، فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ⁵.

تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ⁶

Demek sâbıkın hülâsası, çekirdeği, meyvesi ve âb-ı hayatı hükü-müne geçer.

Beşinci Meziyet-i Cezâlet

Kur'ân bazen tagayyüre maruz ve muhtelif keyfiyata medar maddî cüz'i-yatı zikreder. Onları hakâik-i sâbite sûretine çevirmek için; sabit, nuranî, kül-lî esmâ ile icmâl eder, bağlar. Veyahut tefekküre ve ibrete teşvik eder bir fez-leke ile hâtime verir.

¹ “İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratatan olduğunu bir düşün!” (Mü'minûn sûresi, 23/14)

² el-Âlûsi, *Rûhu'l-meânî*, 18/16

³ “Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra da Arşa istiva buyurdu. O Allah ki gece-yi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür. Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket ederler. İyi bilesiniz ki yaratmak da, emretmek yetkisi de O'na mahsustur. Evet o Rabbülâlemin olan Allah ne yücedir!” (A'râf sûresi, 7/54)

⁴ “Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!”

⁵ Allah hayır ve bereketini artırınsın.

⁶ “İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratatan olduğunu bir düşün!” (Mü'minûn sûresi, 23/14)

♦ Birinci mânâsının misâllerinden meselâ:

وَعَلِمَ أَدْمَ الْأَنْسَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلِئَكَةِ فَقَالَ أَنْبُوْنِي بِاسْمَهُ هُؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

İşte su âyet evvelâ "Hazreti Âdem'in hilâfet meselesinde melâikeler rüchâniyetine medar onun ilmi olduğu" olan bir hâdise-i cüz'iyeyi zikreder. Sonra o hâdisede melâikelerin Hazreti Âdem'e karşı ilim noktasında hâdise-i mağlubiyetlerini zikreder. Sonra bu iki hâdiseyi iki ism-i külli ile icmâl ediyor. Yâni, ²yâni: "Alîm ve Hakîm sen olduğun için Âdem'i tâlim ettin, bize galib oldu. Hakîm olduğun için, bize istidadımıza göre veriyorsun. O'nun istidadına göre rüchâniyet veriyorsun."

♦ İlkinci mânâsının misâllerinden meselâ:

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لِعِزَّةٌ سُنْقِيْكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرِثٍ وَدَمَ لَبَنًا خَالصًا سَائِقًا لِلشَّارِبِينَ ﴿٥﴾ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّجِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَسْخِيْدُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِلْقَوْمِ يَغْقُلُونَ ﴿٦﴾ وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنِ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٧﴾ ثُمَّ كُلِّي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبْلَ رَبِّكَ ذُلُلًا يَحْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ الْوَاهِنُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِلْقَوْمِ يَنْفَكِرُونَ³

İşte şu âyetler, Cenâb-ı Hakk'ın koyun, keçi, inek, manda, deve gibi mahluklarını insanlara hâlis, sâfi, leziz bir süt çesmesi; üzüm ve hurma gibi masnu'ları da insanlara latîf, leziz, tatlı birer nimet tablaları ve kazanları; ve arı gibi küçük mucizât-ı kudretini şifalı ve tatlı güzel bir

¹ "Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Mûteakiben önce onları meleklerle göstererek: 'İddianızda tutarlı iseniz haydi Bana sunları isimleriyle bir bildirin bakalım!' dedi. 'Sûbhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/31-32)

² "Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

³ "Doğrusu davarlarla da size deliller vardır: Zira size onların karınlardaki işkembe ile kan arasından, hâlis bir süt içriyoruz ki içenlerin boğazından afiyetle geçer. Hurma ve üzümden hem sarhosluğunu veren içki, hem de güzel gıdalar elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını karıştıran kimseler için alacak ibret vardır. Rabbin bal arısına söyle vahyetti: 'Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları cardaklıdan kendine göz göz ev (kovancı) edin. Sonra da her türlü meyveden ye de Rabbinin sana yayılman için belirlediği yolları tut.' Onların karınlardan renkleri çeşit çeşit bir şerbet çıkar ki onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır." (Nahl sûresi, 16/66-69)

⁴ "...Onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır." (Nahl sûresi, 16/69)

şerbetçi yaptığını âyet söylece gösterdikten sonra tefekkûre, ibrete, başka şeyleri de kıyas etmeğe teşvik için **إِنْ فِي ذَلِكَ لَا يَهُدِّي لِقَوْمٍ بِتَعَكُّرِهِنَّ** der, hâtime verir.

Altıncı Nükte-i Belâgat

Kâh oluyor ki âyet, geniş bir kesrete ahkâm-ı rubûbiyeti serer, sonra birlik ciheti hükmünde bir râbita-yı vahdet ile birleştirir veya hâlde bir kaide-i külâliye içinde yerleştirir.

• Meselâ: **وَسَعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ**¹

İşte Âyetü'l-Kürsi'de on tabaka-yı tevhidi ayrı ayrı renklerde isbat etmekle beraber cümlesiyle gayet keskin bir şiddetle şirkî ve gayrî müdâhalesini keser, atar. Hem şu âyet ism-i âzamın mazhari olduğundan, hakâîk-i ilâhiyeye ait mânlâları âzamî derecededir ki, âzamîyet derecesinde bir tasarruf-u rubûbiyeti gösteriyor. Hem umum semâvât ve arza birden müteveccih tedbir-i ulûhiyeti en âzamî bir derecede umuma şâmil bir hafîziyeti zikrettikten sonra; bir râbita-yı vahdet ve birlik ciheti, o âzamî tecelliyyâtlarının menbalarını ile hûlâsa eder.

• Hem meselâ:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الْتَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَحَرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَفْرِهِ وَسَحَرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ وَسَحَرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَاهِيْنِ وَسَحَرَ لَكُمُ اللَّيلَ وَالنَّهَارَ وَاتَّاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعْدُوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوْهَا³

İşte şu âyetler, evvelâ Cenâb-ı Hakk'ın insana karşı şu koca kâinatı nasıl bir saray hükmünde halkedip semâdan zemine âb-ı hayatı gönderip, insanlara rızki yetiştirmek için zemini ve semâyi iki hizmetkâr ettiği gibi, zemînin sair aktarında bulunan her bir nevi meyvelerinden, her bir adama istifa-

1 "O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle Ulu, öyle Büyüktür." (Bakara sûresi, 2/255)

2 "...İzni olmadan huzurunda şefaat etmek kimin haddine?" (Bakara sûresi, 2/255)

3 "Allah gökleri ve yeri yaratandır. Göktен yağmur indirip size rızık olsun diye, onunla türlü türlü meyveler, ürünler çıkarandır. İzni ile denizde dolasmak üzere gemileri size râm eden, akan suları da, ırmakları da sizin hizmetinize verendir. Mutad seyirlerini yapan güneş ile aylı size âmade kılan, geceyi ve gündüzü istifadenize veren de O'dur. Hâsılı O, Kendisinden dileğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız..." (İbrahim sûresi, 14/32-34)

de imkânı vermek, hem insanlara semere-i sa'yelerini mübadele edip her nevi medar-ı maişetini temin etmek için gemiyi insana müsaħħar etmiştir. Yâni denize, rüzgâra, ağaca öyle bir vaziyet vermiş ki; rüzgâr bir kamçı, gemi bir at, deniz onun ayağı altında bir çöl gibi durur. İnsanları gemi vasıtasiyla bütün zemine münasebettar etmekle beraber ırmakları, büyük nehirleri, insanın fitrî birer vesait-i nakliyesi hükmünde teshir; hem güneş ile Ay’ı seyrettirip mevsimleri ve mevsimlerde değişen Mün’im-i Hakîkî’nin renk renk nimetlerini insanlara takdim etmek için iki müsaħħar hizmetkâr ve o büyük dolabı çevirmek için iki dümenci hükmünde halketmiş. Hem gece ve gündüzü insana müsaħħar yâni hâb-ı rahatına geceyi örtü, gündüzü maişetlerine ticaretgâh hükmünde teshir etmiştir.

İşte bu niām-ı ilâhiyeyi ta’dad ettikten sonra, insana verilen nimetlerin ne kadar geniş bir dairesi olduğunu gösterip, o dairede ne derece hadsiz nimetler dolu olduğunu şu:

وَاتَّكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلَثُمُهُ وَإِنْ تَعْدُوا بِغَمَةٍ اللَّهُ لَا تُحْضُرُوهَا¹

fezleke ile gösterir. Yâni: “İstidad ve ihtiyac-ı fitrî lisaniyla insan ne istemişse, bütün verilmiş. İnsana olan nimet-i ilâhiye, ta’dad ile bitmez, tükenmez. Evet insanın madem bir sofra-yı nimeti semâvât ve arz ise ve o sofradaki nimetlerden bir kısmı şems, kamer, gece, gündüz gibi şeyler ise, elbette insana müteveccih olan nimetler hadd ü hesaba gelmez.”

Yedinci Sîrr-ı Belâğat

Kâh oluyor ki âyet; zâhirî sebebi, icadın kabiliyetinden azletmek ve uzak göstermek için müsebbebin gayelerini, semerelerini gösteriyor. Tâ anlaşılsın ki; sebeb, yalnız zâhirî bir perdedir. Çünkü; gayet hakimâne gayeleri ve mühim semereleri irâde etmek, gayet Alîm, Hâkim birinin işi olmak lâzımdır. Sebebi ise şuursuz, câmiddir. Hem semere ve gayetini zikretmekle âyet gösteriyor ki; sebebler çendan nazar-ı zâhirîde ve vücûdda müsebbebat ile muttasıl ve bitişik görünür. Fakat hakikatte mabeynlerinde uzak bir mesâfe var. Sebepten müsebbebin icadına kadar o derece uzaklık var ki; en büyük bir sebebin eli, en ednâ bir müsebbebin icadına yetişemez. İşte sebeb ve müsebbeb ortasındaki uzun mesâfede, esmâ-yı ilâhiye birer yıldız gibi tulû’ eder. Matla’ları, o mesâfe-i mânevîyedir. Nasıl ki zâhir nazarda dağların daire-i ufkunda semânin etek-

¹ “Hâsılı O, Kendisinden dileğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah’ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsınız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız...” (İbrahim sûresi, 14/34)

leri muttasıl ve mukarın görünür. Hâlbuki daire-i ufk u cibâlıden semânın etegine kadar, umum yıldızların matla'ları ve başka şeylerin meskenleri olan bir mesâfe-i azîme¹ bulunduğu gibi; esbab ile müsebbebat mabeyninde öyle bir mesâfe-i mâneviye var ki, îmânın dûrbünüyle, Kur'ân'ın nuruyla görünür.

♦Meselâ:

فَلَيُنْظِرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ + أَنَا صَبَّيْنَا الْمَاءَ صَبَّا + ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا + فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبَّا + وَعَبَّا وَرَفَصْبَّا + وَزَرَبْنَا وَنَحْلًا + وَحَدَائِقَ عُلْبَّا + وَفَاكِهَةَ وَأَبَّا + مَنَاعًا لَكُنْمٌ وَلَا نَعَامِكُنْ²

İşte şu âyet-i kerîme, mucizât-ı kudret-i ilâhiyeyi bir tertib-i hikmetle zikrederek esbâbı müsebbebata rabtedip en âhirde³ lafziyla bir gaye-yi gösterir ki; o gaye, bütün o müteselsil esbab ve müsebbebat içinde o gâyeyi gören ve tâkib eden gizli bir Mutasarrif bulunduğunu ve o esbab, O'nun perdesi olduğunu isbat eder. Evet,⁴ tâbirîyle bütün esbâbı, icad kabiliyetinden azleder. Mânen der: “Size ve hayvanâtınıza rızki yetiştirmek için su semâdan geliyor. O suda, size ve hayvanâtınıza acayıp şefkat edip rızık yetiştirmek kabiliyeti olmadığından; su gelmiyor, gönderiliyor” demektir. Hem toprak, nebâtاتıyla açılıp, rızkınız oradan geliyor. Hissiz, şuursuz toprak, sizin rızkınızı düşünüp şefkat etmek kabiliyetinden pek uzak olduğundan, toprak kendi kendine açılmıyor, birisi o kapıyı açıyor, nimetleri ellerinize veriyor. Hem otlar, ağaçlar sizin rızkınızı düşünüp merhameten size meyvelemi, hububati yetiştirmekten pek çok uzak olduğundan, âyet gösteriyor ki, onlar bir Hakîm-i Rahîm'in perde arkasından uzattığı ipler ve şeritlerdir ki, nimetlerini onlara takmış, zîhayatlara uzatıyor. İşte şu beyanâttan Rahîm, Rezzâk, Mün'im, Kerîm gibi çok esmânın matla'ları görünüyor.

♦Hem meselâ:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُرِجِي سَحَابَاهُ ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوُدُقَ يَخْرُجُ مِنْ خَلَالِهِ وَيَنْزَلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيَصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرُفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ

¹ Meselâ Efendimiz (*sallâlûhu aleyhi ve sellem*) göklerin, Allah'a secdे hâlindeki meleklerle dolu olduğunu bildiriyor: Tirmîzî, zühd 9; İbni Mâce, zühd 19.

² “Hele, insan, yiyeceklerinin kaynağına bir baksın: Biz yağmur'u gökten bardaktan boşanırcasına şırımlı döktük. Sonra nebat bitsin diye, toprağı iyice sürdüük, Orada hububatlar, daneler, üzümler ve yoncalar, zeytinler ve hurmalar, ağaçları gür ve sık bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydallanması için yaptık.” (Abese sûresi, 80/24-32)

³ “...Sizin faydalamanız için...” (Abese sûresi, 80/32)

⁴ “Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydallanması için yaptık.” (Abese sûresi, 80/32)

سَنَا بِزُقْهِ يَدْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ﴿١﴾ يَقْلِبُ اللَّهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارُ إِنَّ فِي ذَلِكَ عِبْرَةً لِّأُولَى الْأَبْصَارِ ﴿٢﴾ وَاللَّهُ حَكَمَ كُلَّ دَائِرَةٍ مِّنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَشِي عَلَى رِجْلَيْهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَحْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

İşte şu ayet, mucizât-ı rubûbiyetin en mühimlerinden ve hazine-i rahmetin en acib perdesi olan bulutların teşkilâtında yağmur yağdırmaktaki tasarrufat-ı acîbeyi beyan ederken güya bulutun eczaları cevv-i havada dağılıp saklandığı vakit, istirahate giden neferat misilli bir boru sesiyle toplandığı gibi emr-i ilâhî ile toplanır, bulut teşkil eder. Sonra küçük küçük tâifeler bir ordu teşkil eder gibi, o parça parça bulutları telif edip, –kıyâmette seyyar dağlar cesamet ve şeklinde ve rutubet ve beyazlık cihetinde kar ve dolu keyfiyatinde olan— o sehâb parçalarından âb-ı hayatı bütün zîhayata gönderiyor. Fakat o göndermeye bir irâde, bir kasd görünüyor. Hâcâta göre geliyor; demek gönderiliyor. Cevv berrak, sâfi, hiçbir şey yokken bir mahşer-i acaib gibi dağvari parçalar kendi kendine toplanmıyor, belki zîhayatı tanıyan birisidir ki, gönderiyor. İşte şu mesâfe-i mâneviyede Kadîr, Alîm, Mutasarrif, Müdebbir, Mürebbî, Muğîs, Muhyî gibi esmâların matla’ları görünüyor.

Sekizinci Meziyet-i Cezâlet

Kur’ân kâh oluyor ki; Cenâb-ı Hakk’ın âhirette hârika efâllerini kalbe kabul ettirmek için, ihmâriye hükmünde ve zihni tasdike müheyŷâ etmek için, bir i’âdâîye sûretinde, dünyadaki acâib efâlini zikreder. Veyahut, istikbâl ve uhrevî olan efâl-i acîbe-i ilâhiyeyi öyle bir sûrette zikreder ki, meşhûdumuz olan çok nazîreleriyle onlara kanaatimiz gelir.

♦Meselâ: *أَوْلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ*²: İşte şürenin âhirine kadar... İşte şu bahiste haşir meselesinde Kur’ân-ı Hakîm haşr’i isbat için yedi-sekiz sûrette, muhtelif bir tarzda isbat ediyor.

¹ “Baksana, Allah bulutlar sevk ediyor, sonra onları bir araya getirip üstüste yiğiyor. İşte görüyorsun ki bunların arasından yağmur正在下着。O gökten, oradaki dağlar büyülüüğünde bulutlardan dolu indirir de onunla dilediğini vurur, dilediğini de ondan korur. Bu bulutların şimşeğin parıltısı nerdeyse gözleri alıvererek! Allah gece ile gündüzü birbirine çeviriyor, geceyi gündüzeye, gündüzü geceye dönüştürüyor, sürelerini uzatıp kısaltıyor. Elbette bunda görebilenler için alınacak bir ders vardır. Allah her canıyla sudan yarattı. Kimi karnı üstünde sürünlür, kimi iki ayağı üstünde yürüür, kimi dört ayağı üstünde yürüür. Allah dilediğini yaratır. Çünkü Allah her şeye kadirdir.” (Nûr sûresi, 24/43-45)

² “İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nufeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi Bize.” (Yâsîn sûresi, 36/77)

Evvelâ; neş'et-i ûlâyı nazara verir, der ki: “*Nutfeden alakaya, alakadan mudğaya, mudğadan tâ hilkat-i insâniyeye kadar olan neş'etinizi görüyorsunuz... Nasıl oluyor ki; neş'et-i uhrâyi inkâr ediyorsunuz?.. O, onun misli; belki daha ehvenidir.*”

Hem Cenâb-ı Hak, insana karşı ettiği ihsânât-ı azîmeyi:

الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا kelimesiyle işaret edip der: “Size böyle nimet eden bir Zât, sizi başıboş bırakmaz ki, kabre girip kalkmak üzere yatasınız.”

Hem remzen der: “Ölmüş ağaçların dirilip yeşillenmesini görüyorsunuz; odun gibi kemiklerin hayat bulmasını kıyas edemeyip istib’âd ediyorsunuz.

Hem, semâvât ve arzı halkeden, semâvât ve arzin meyvesi olan insanın hayat ve memâtından âciz kalır mı? Koca ağacı idare eden, o ağacın meyvesine ehemmiyet vermeyip başkasına mâl eder mi? Bütün ağacın neticesini terk etmekle, bütün eczasıyla hikmetle yoğrulmuş hilkat şeceresini abes ve beyhûde yapar mı zannedersiniz?”

Der: “Haşır’de sizi ihyâ edecek Zât, öyle bir Zât’tır ki; bütün kâinat O’na emirber nefer hükmündedir. Emr-i kün feyekûn’^e² karşı kemâl-i inkiyâd ile servürû eder. Bir baharı halketmek, bir çiçek kadar O’na ehven gelir. Bütün hayvanâti îcad etmek, bir sinek îcadı kadar kudretine kolay gelir bir Zât’tır. Öyle bir Zât’ a karşı, ^{fِسْبَحَانَ اللَّهِ بِدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ}³ deyip kudrette karşı ta’ciz ile meydan okunmaz!”

Sonra فَسُبْحَانَ اللَّهِ بِدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ⁴ tabiriyle; her şeyin dizğini elinde, her şeyin anahtarını yanında, gece ve gündüzü, kiş ve yazı bir kitap sayfaları gibi kolayca çevirir. Dünya ve âhireti iki menzil gibi; bunu kapar, onu açar bir Kadîr-i Zülcelâl’dir. Madem böyledir, bütün delâlin neticesi olarak: ^{وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ}⁵ Yâni, “Kabirden sizi ihyâ edip, haşre getirip huzur-u kibriyâsına da hesabınızı görecektir.”

¹ “O’dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır.” (Yâsin sûresi, 36/80)

² “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da oluverir.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmrân sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

³ “Çürümüş vaziyetteki) o kemikleri kim diriltecek?” (Yâsin sûresi, 36/78)

⁴ “Sübhândır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet O’nun elindedir.” (Yâsin sûresi, 36/83)

⁵ “Ve sonuçta O’na döndürülürsünüz.” (Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hûd sûresi, 11/34; Kasas sûresi, 28/70, 88; Yâsin sûresi, 36/22, 83, Fussilet sûresi, 41/21; Zuhurf sûresi, 43/85)

İşte şu âyetler, haşrin kabûlüne zihni müheyŷâ etti. Kalbi de hâzır etti. Çünkü nezâirini dünyevî efâl ile de gösterdi.

Hem, kâh oluyor ki; efâl-i uhreviyesini öyle bir tarzda zikreder ki, dünyevî nezâirlerini ihsâs etsin. Tâ istibâd ve inkâra meydan kalmasın.

♦Meselâ:

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَتْ³ ... الْخَ ve إِذَا الشَّمْسُ كُوَرَتْ² ... الْخَ

İşte şu sûrelerde, kiyâmet ve haşir'deki inkılâbât-ı azîmeyi ve tasarrufât-ı rubûbiyeti öyle bir tarzda zikreder ki; insan onların nazîrelerini dünyada, meselâ; güzde, baharda gördüğü için, kalbe dehşet verip akla sığmayan o inkılâbâtı kolayca kabul eder. Şu üç sûrenin meâl-i icmâlisine işaret dahi pek uzun olur. Onun için bir tek kelimeyi nümûne olarak göstereceğiz. Meselâ:

وَإِذَا الصُّحْفُ شُرِّطَ⁴ kelimesiyle ifade eder ki: "Haşir'de herkesin bütün âmâlı bir sayfa içinde yazılı olarak neşrediliyor." Şu mesele kendi kendine çok acîb olduğundan akıl ona yol bulamaz. Fakat, sûrenin işaret ettiği gibi haşr-i bahârîde başka noktaların nazîresi olduğu gibi, şu neşr-i suhuf nazîresi pek zâhirdir. Çünkü: Her meyvedâr ağaç ve çiçekli bir otun da amelleri var, fiilleri var, vazifeleri var. Esmâ-yi ilâhiyeyi ne şekilde göstererek tesbihât etmiş ise ubûdiyetleri var. İşte onun bütün bu amelleri tarih-i hayatlarıyla beraber umum çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılıp; başka bir baharda, başka bir zeminde çıkar. Gösterdiği şekil ve sûret lisaniyla gayet fasih bir sûrette analarının ve asıllarının âmâlini zikrettiği gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle sayfa-yı âmâlini neşreder. İşte gözümüzün önünde bu hakimâne, hafîzâne, müdebbirâne, mürebbîyâne, latîfâne şu işi yapan O'dur ki, der: *وَإِذَا الصُّحْفُ شُرِّطَ*

Başka noktaları buna kıyas eyle. Kuvvetin varsa istinbat et. Sana yardım için bunu da söyleyeceğiz. İşte: *إِذَا الشَّمْسُ كُوَرَتْ⁵* Şu kelâm, "tekvîr" lafziyla, yâni, "sarmak" ve "toplamarak" mânâsiyla parlak bir temsile işaret ettiği gibi, nazîrini dahi îmâ eder.

¹ "Güneş dürüldüp ışığı söndüğü zaman." (Tekvir süresi, 81/1)

² "Gök yarıldığı zaman." (İnfîtâr süresi, 82/1)

³ "Gök yarıldığı zaman..." (İnşîkâk süresi, 84/1)

⁴ Tekvir süresi, 81/10.

⁵ "Güneş dürüldüp ışığı söndüğü zaman." (Tekvir süresi, 81/1)

Birinci: Evet, Cenâb-ı Hak tarafından adem ve esîr ve sema perdelerini açıp, güneş gibi dünyayı ışıklandıran pırlanta-misâl bir lâmbayı, hazine-i rahmetinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra o pirlantayı perdelerine sarıp kaldıracak.

İkinci: Veya ziyâ metâmini neşretmek ve zeminin kafasına ziyâyi zulmetle münâvebeten sarmakla muvazzaf bir memur olduğunu ve her akşam o memura metâmini dahi toplattırıp gizlendiği gibi, kâh olur, bir bulut perdesiyle alışverişini az yapar. Kâh olur, Ay onun yüzüne karşı perde olur; muamelesini bir derece çeker. Metâmini ve muamelât defterlerini topladığı gibi; elbette o memur bir vakit o memuriyetten infisâl edecektir. Hattâ hiçbir sebeb-i azl bulunmazsa, şimdilik küçük, fakat büyümeye yüz tutmuş yüzündeki iki leke büyümekle, güneş, yerin başına izn-i ilâhî ile sardığı ziyâyi, emr-i rabbânî ile geriye alıp, güneşin başına sarıp “Haydi yerde işin kalmadı!” der. “Cehenneme git, sana ibadet edip senin gibi bir memur-u musahharı, sadâkatsızlıkla tâkir edenleri yak!” der.¹ İâda الشّمْسُ كُورَث¹ fermanını lekeli siyah yüzüyle, yüzdünde okur.

Dokuzuncu Nükte-i Belâgat

Kur’ân-ı Hakîm, kâh olur cüz’î bazı maksadları zikreder, sonra o cüz’iyat vasıtâsıyla külli makamlara zihinleri sevk etmek için, o cüz’î maksadı, bir kâide-i külliye hükmünde olan esmâ-yı hüsnâ ile takrir ederek tesbit eder, tâhkim edip isbat eder.

♦Meselâ:

فَدَسْمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَافُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ²

İşte Kur’ân der: “Cenâb-ı Hak, Semî-i Mutlak’tır, her şeyi işitir. Hattâ en cüz’î bir macera olan ve zevcinden teşekki eden bir zevcenin sana karşı mücadelesini Hak ismiyle işitir. Hem rahmetin en latîf cilvesine mazhar ve şefkatın en fedâkâr bir hakikatine maden olan bir kadının haklı olarak zevcinden dâvasını ve Cenâb-ı Hakk'a şekvasını umûr-u azîme sûretinde Rahîm ismiyle

¹ “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir süresi, 81/1)

² “Kocası hakkında sana başvurup tartışan ve hâlini Allah'a arz eden o kadının sözlerini elbette Allah işitti. Allah sizin konuşmalarınızı dinliyordu. Şüphesiz Allah Semî'dir, Basîrdir: Her şeyi işitir ve görür.” (Mücadele süresi, 58/1)

ehemmiyetle işitir ve Hak ismiyle ciddiyetle bakar.” İşte bu căz’ı maksadı kül-lileştirmek için, mahlukatın en căz’ı bir hâdisesini işten, gören -kâinatın da-re-i imkânısından hariç- bir Zât, elbette her şeyi işitir, her şeyi görür bir Zât olmak lâzım gelir. Ve kâinata Rab olan, kâinat içinde mazlum küçük mahluk-ların dertlerini görmek, feryatlarını işitmek gerektir. Dertlerini görmeyen, fer-yatlarını işitmeyen, “Rab” olamaz.

Öyle ise: **إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ**¹ cümlesiyle iki hakikat-i azîmeyi tesbit eder.

♦Hem meselâ:

**سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا
حَوْلَهُ لِتُرِيكَةَ مِنْ أَيَّاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ**²

İşte Kur’ân, Resûl-i Ekrem’in (*aleyhissalâtü vesselâm*) mi’râcının mebdei olan, Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksâ’ya olan seyeranını zikrettikten son-ra ’deki zamir, ya Cenâb-ı Hakk’adır veya-hut Peygamber’edir. Peygamber’e göre olsa, şöyle oluyor ki: “Bu seyahat-i căz’ide, bir seyr-i umumî, bir uruc-u külli var ki, tâ Sidretü'l-Müntehâ’ya, tâ Kâb-ı kavseyn’e kadar, merâtib-i külliye-i esmâiyede gözüne, kulağına teza-hür eden âyât-ı rabbâniyeyi ve acaib-i sanat-ı ilâhiyeyi işitmiş, görmüştür” der. O küçük, căz’ı seyahati; külli ve mahser-i acaib bir seyahatin anahtarını hükmünde gösteriyor.

Eğer zamir, Cenâb-ı Hakk’a racî’ olsa şöyle oluyor ki: “Bir abdini bir seya-hatta huzuruna davet edip bir vazife ile tavzif etmek için Mescid-i Haram’dan mecma-ı enbiyâ olan Mescid-i Aksâ’ya gönderip enbiyâlarla görüştürüp büt-tün enbiyâların usûl-ü dinlerine vâris-i mutlak olduğunu gösterdiğinden sonra, tâ Kâb-ı kavseyn’e kadar mûlk ü melekütunda gezdiirdi. İşte çendan o Zât bir abddir, bir mi’râc-ı căz’ide seyahat eder. Fakat bu abdde bütün kâinata taal-luk eden bir emanet beraberdir. Hem şu kâinatın rengini değiştirecek bir nur beraberdir. Hem saadet-i ebediyenin kapısını açacak bir anahtar beraber oldu-ğu için, Cenâb-ı Hak kendi Zât’ını “Bütün eşyayı işitir ve görür” sıfatıyla tavsif eder. Tâ o emanet, o nur, o anahtarın cihan-şümûl hikmetlerini göstersin.

¹ “Şüphesiz Allah Semî’dir, Basîrdîr: Her şeyi işitir ve görür.” (Mücadele sûresi, 58/1)

² “Bir gece, kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammedi, Mescid-i Haramdan, çevre-sini mübarek kıldıgımız Mescid-i Aksaya götüren O zatın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işten, her şeyi görden O’dur.” (Isrâ sûresi, 17/1)

³ “...Gerçekten, her şeyi işten, her şeyi görden O’dur.” (Isrâ sûresi, 17/1)

⁴ “Gerçekten O..” (Isrâ sûresi, 17/1)

♦Hem meselâ:

الْحَمْدُ لِلّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَكَةَ رُسُلًا أُولَئِي أَجْيَحَةٍ مَنْشَى وَثُلَّتْ وَرُبَاعٌ
يَزِيدُ فِي الْحَقِيقَ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

İşte şu sûrede, “Semâvât ve arzin Fâtır-ı Zülcelâl’i, semâvât ve arzi öyle bir tarzda tezyin edip âsâr-ı kemâlini göstermekle hadsiz seyircilerinden Fâtır’ına hadsiz medh ü senâlar ettiriyor ve öyle de hadsiz nimetlerle süslendirmiş ki, semâ ve zemin bütün nimetlerin ve nimet-didelerin lisanlarıyla o Fâtır-ı Rahmân’ına nihayetsiz hamd ü sitayıf ederler” dedikten sonra, yerin şehirleri ve memleketleri içinde Fâtır’ın verdiği cihâzât ve kanatlarıyla seyr u seyahat eden insanlarla hayvanât ve tuyur gibi; semâvi saraylar olan yıldızlar ve ulvi memleketleri olan burclarda gezmek ve tayeran etmek için, o memleketin sekeneleri olan meleklerine kanat veren Zât-ı Zülcelâl, elbette her şeye kadir olmak lâzım gelir. Bir sineğe, bir meyveden bir meyveye; bir serçeye, bir ağaçtan bir ağaca uçmak kanadını veren, Zühre’den Müşteri’ye, Müşteri’den Zühâl’e uçacak kanatları O veriyor. Hem, melâikeler, sekene-i zemin gibi cüz’i-yete münhasır degiller, bir mekân-ı muayyen onları kaydedemiyor. Bir vakitte dört veya daha ziyade yıldızlarda bulunduğuna işaret: ² kelimeleriyle tafsil verir. İşte şu hâdise-i cüz’iye olan “Melâikeleri kanatlarla teçhiz etmek” tâbirîyle, gayet külli ve umumî bir azamet-i kudretin destgâhına işaret ederek ³ fezlekesiyle tahkik edip tesbit eder.

Onuncu Nükte-i Belâgat

Kâh oluyor âyet, insanın isyankârâne amellerini zikreder, şedid bir tehdid ile zecreder. Sonra şiddet-i tehdid, yeise ve ümitsizlige atmamak için, rahmetine işaret eden bir kısım esmâ ile hâtime verir, teselli eder.

♦Meselâ:

فُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ اللّهُ كَمَا يَقُولُونَ إِذَا لَا يَنْعَوْا إِلَيْ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا + سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى

¹ “Hamd, gökleri ve yeri yaratan ve melaikeyi ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsus-tur. O, yaratıklarından, istedigine, dilediği kadar fazla özellikler verir, çünkü O her şeye kadirdir.” (Fâtır sûresi, 35/1)

² “...İkişer, üçer, dörder...” (Fâtır sûresi, 35/1)

³ “Allah gerçekten her şeye kadirdir.” (Bakara sûresi, 2/20, 109, 148; Âl-i İmrân sûresi, 3/165; Nahâl sûresi, 16/77; Nûr sûresi, 24/45; Ankebût sûresi, 29/20; Fâtır sûresi, 35/1)

عَمَّا يَقُولُونَ عَلَوْا كَبِيرًا + تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ
إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكُنْ لَا تَفْقُهُونَ تَشْبِيَحُهُمُ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا عَفُورًا¹

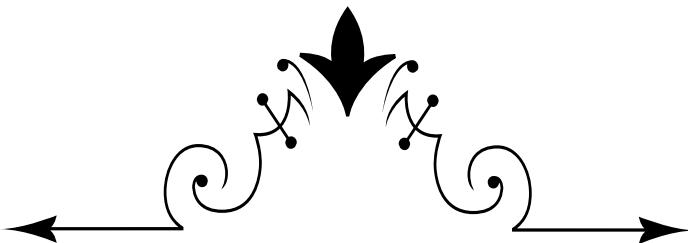
İşte şu âyet der ki: “De! Eğer dediğiniz gibi mülkünde şeriki olsayıdı, elbette arş-ı rubûbiyetine el uzatıp müdahale eseri görünecek bir derecede bir intizâmsızlık olacaktı. Hâlbuki yedi tabaka semâvâttan, tâ hurdebinî zîhayatlara kadar, her bir mahluk külli olsun cüz’i olsun, küçük olsun büyük olsun, mazhar olduğu bütün isimlerin cilve ve nakişları dilleriyle, o esmâ-yı hüsnâının Müsemma-yı Zülcelâl’ini tesbih edip, şerik ve nazîrden tenzih ediyorlar. Evet Nasıl ki semâ güneşler, yıldızlar denilen nur-efşan kelimâtiyla, hikmet ve intizâmiyla, O’nu takdis ediyor, vahdetine şehâdet ediyor ve cevv-i hava da-hi, bulutların sesiyle ve berk ve ra’d ve katrelerin kelimâtiyla O’nu tesbih ve takdis ve vahdâniyetine şehâdet eder. Öyle de zemin, hayvanât ve nebâtât ve mevcudat denilen hayattar kelimâtiyla Hâlik-ı Zülcelâl’ini tesbih ve tevhid etmekle beraber, her bir ağacı, yaprak ve çiçek ve meyvelerin kelimâtiyla yine tesbih edip birliğine şehâdet eder. Öyle de en küçük mahluk, en cüz’i bir masnu’, küçüklüğü ve cüz’iyetiyle beraber, taşıdığı nakişlar ve keyfiyetler işaretîyle pek çok esmâ-yı külliyyeyi göstermek ile Müsemma-yı Zülcelâl’ı tesbih edip vahdâniyetine şehâdet eder.”

İşte bütün kâinat birden, bir lisan ile, müttefikan Hâlik-ı Zülcelâl’ini tesbih edip vahdâniyetine şehâdet ederek kendilerine göre muvazzaf oldukları vazife-i ubûdiyeti, kemâl-i itâatle yerine getirdikleri hâlde, şu kâinatın hülâsası ve neticesi ve nazdar bir halifesi ve nazenin bir meyvesi olan insan, bütün bunların aksine, ziddina olarak, ettikleri küfür ve şirkin ne kadar şirkin düşüp ne derece cezaya şâyeste olduğunu ifade edip bütün bütün yeise düşürmemek için, hem şunun gibi nihayetsiz bir cinâyete, hadsiz şirkin bir isyana Kahhâr-ı Zülcelâl nasıl meydan verip kâinatı başlarına harab etmediğinin hikmetini göstermek için ^{إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا عَفُورًا² der. O hâtime ile hikmet-i imhali gösterip, bir rica kapısı açık bırakır.}

¹ “De ki: Faraza müşriklerin iddia ettikleri gibi Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı, elbette onlar Arşın ve kâinat hakimiyetinin sahibi Yüce Allah’a üstün gelmek için çareler arayacaklardı! (Ama besbelli ki böyle bir şey asla väki değildir.) Allah onların, iddialarından münezzehdir, Son derece Yücedir, Uludur. Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah’ı takdis ve tenzih eder. Hiçbir şey yoktur ki Allah’ı hamd ile tenzih etmesin. Ne var ki siz onların bu tenzih ve takdislerini iyi anlayamazsınız. Bunca azametîyle beraber, kullarının gaflet ve cărümlerine karşı, O, halimdir (çoç müsamahalıdır), gafûrdur (çoç affedîcîdir).” (Isrâ súresi, 17/44).

² “O, Halimdir, Gafurdur: Pek sabırlı, müsamahalı ve bağışlayıcıdır.” (Isrâ súresi, 17/44)

İşte şu on işârât-ı i'câziyeden anla ki, âyetlerin hâtimelerindeki fezlekelerde, çok reşehat-ı hidâyetiyle beraber çok lemeât-ı i'câziye vardır ki, büleğaların en büyük dâhîleri, şu bedî' üslûplara karşı kemâl-i hayret ve istihsanlarından parmağını ısırmış, dudağını dişlemiş "Mâ Hâzâ Kelâmü Beşer!"¹ demiştir, ²'ya, hakkalyakîn olarak imân etmişler. Demek bazı âyette, bütün mezkûr işârâtla beraber bahsimize girmeyen çok mezâyâ-yı âheri de tazammun eder ki, o mezâyâsının icmâsında öyle bir nakş-ı i'câz göründür ki, kör dahi görebilir...

¹ Bu hiçbir insanın sözü olamaz. (el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 23/49)

² "O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir." (Necm sûresi, 53/4)

İkinci Şu'lennin Üçüncü Nuru

Şudur ki: *Kur'ân, başka kelâmlarla kabil-i kıyas olamaz*. Çünkü kelâmin tabakaları, ulviyet ve kuvvet ve hüsnü cemâl cihetinden dört menbai var. Biri mütekellim, biri muhatab, biri maksad, biri makam'dır. Ediblerin, yanlış olarak yalnız makam gösterdikleri gibi değildir. Öyle ise, sözde "Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne için söylemiş? Ne makamda söylemiş?" ise bak. Yalnız söze bakıp durma. Madem kelâm kuvvetini, hüsnünü bu dört menbadan alır. Kur'ân'ın menbâsına dikkat edilse, Kur'ân'ın derece-i belâgati, ulviyet ve hüsnü anlaşılır. Evet madem kelâm, mütekellime bakıyor. Eğer o kelâm emir ve nehiy ise, mütekellimin derecesine göre irâde ve kudreti de tazammun eder. O vakit söz mukavemet-sûz olur; maddî elektrik gibi tesir eder, kelâmin ulviyet ve kuvveti o nisbettte tezayüd eder.

♦Meselâ: *يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءِكِ وَيَا سَمَاءُ أَفْلَعِي*¹ yâni "Yâ arz! Vazifen bitti sununu yut. Yâ semâ! Hâcet kalmadı, yağmuru kes."

♦Meselâ: *فَقَالَ لَهَا وَلِلأَرْضِ اتَّبِعَاً أَوْ كَرِهَا فَالَّتَّا أَتَيْنَا طَائِعَيْنَ*² yâni "Yâ arz! Yâ semâ! İster istemez geliniz, hikmet ve kudrette râm olunuz. Ademden çıkip, vücûdda meşhergâh-ı sanatına geliniz." dedi. Onlar da: "Biz kemâl-i itâatte geliyoruz. Bize gösterdiğin her vazifeyi senin kuvvetinle göreceğiz." İşte kuvvet ve irâdeyi tazammun eden hakikî ve nâfiz şu emirlerin kuvvet ve ulviyetine bak.

Sonra insanların *أُسْكُنِي يَا أَرْضُ وَانْشَقِي يَا سَمَاءُ وَفُوْمِي أَيْتَهَا الْقِيَامَةُ*³ gibi sûret-i emirde cemadata hezeyanvari muhaveresi, hiç o iki emre kabil-i kıyas olabilir mi? Evet temenniden neşet eden arzular ve o arzulardan neşet eden fuzûliyâne emirler nerede! Hakikat-i âmiriyetle muttasif bir âmirin iş başında hakikat-i emri nerede!.. Evet emri nâfiz büyük bir âmirin mutî' ve büyük bir ordusuna "Arş!" emri nerede!.. Ve şöyle bir emir, âdi bir neferden işitilse; iki emir sûreten bir iken, mânen bir neferle bir ordu kumandanı kadar farkı var.

¹ Hûd sûresi, 11/44.

² "Ona ve yere söyle buyurdu: "İsteyerek de olsa, istemeyerek de olsa emrime gelin!" onlar da: "Gönüllü olarak geldik." dediler." (Fussilet sûresi, 41/11)

³ Ey yer, dur. Ey gök, yarıl. Ve ey kuyâmet sen de artık kop.

♦ Meselâ: إِنَّمَا أَمْرَةٌ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹

♦ Hem meselâ: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمُلْكَةِ اسْجُدُوا لِأَدْمَ² Şu iki âyette iki emrin kuvvet ve ulviyetine bak, sonra beşerin emirler nev'indeki kelâmına bak. Acaba yıldız böceğinin güneşe nisbeti gibi kalmıyorlar mı?

Evet hakikî bir mâlikin iş başındaki bir tasviri ve hakikî bir sanatkârın işlediği vakit sanatına dair verdiği beyanâtı ve hakikî bir mün'imin ihsan başında iken beyan ettiği ihsânâtı, yâni kavl ile fiili birleştirmek, kendi fiilini hem göze, hem kulağa tasvir etmek için şöyle dese: "Bakınız! İşte bunu yaptım, böyle yapıyorum. İşte bunu bunun için yaptım. Bu böyle olacak, bunun için işte bunu böyle yapıyorum."

♦ Meselâ:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَيَّنَاهَا وَزَيَّنَاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوحٍ وَالْأَرْضَ مَدَدَنَاهَا وَأَقْيَنَاهَا رَوَاسِيَ وَأَبْيَنَاهَا مِنْ كُلِّ زَرْفٍ بَهِيجٍ تَبَصَّرَةً وَذَكْرِي لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنْبِيِّ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارِكًا فَأَنْبَيْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ وَالثَّخْلَ باسِقَاتٍ لَهَا طَلْعَ نَسِيدٍ رِزْفًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتَانًا كَذَلِكَ الْحُرُوجُ³

Kur'ân'ın semâsında şu sûrenin burcunda parlayan yıldız-misâl cennet meyveleri gibi şu tasvirati, şu efâlliерi içindeki intizâm-ı belâgatla çok tabaka haşrin delâilini zikredip neticesi olan haşri⁴ tâbiri ile isbat edip sûrenin başında haşri inkâr edenleri ilzam etmek nerede! İnsanların fuzûlüyâne onlarla teması az olan efâlden bahisleri nerede!.. Taklid sûretinde çiçek resimleri; hakikî, hayattar çiçeklere nisbeti derecesinde olamaz. Şu أَفَلَمْ يَنْظُرُوا⁵ 'dan tâ 'كَذَلِكَ الْحُرُوجُ' a kadar güzelce meali söylemek çok uzun gider. Yalnız bir işaret edip gececeğiz. Şöyled ki:

¹ "Bir şeyi dileğinde O'nun buyruğu, sadece "Ol!" demektir, hemen oluverir..." (Yâsin sûresi, 36/83)

² "O vakit meleklerle: "Âdem için secede edin!" dedik." (Bakara sûresi, 2/34)

³ "Hiç üzerindeki göge bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi? Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskilar, sabit ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiftler bitirdik. Bütün bunları, Allah'a yonelecek her kula Yaradının kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numânası olmasi içini yaptıktı. Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. Bütün bunlar kullarımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlardan çıkışı da böyle olacaktır." (Kaf sûresi, 50/6-11)

⁴ "İste ölmüş insanların mezarlardan çıkışı da böyle olacaktır." (Kaf sûresi, 50/11)

⁵ "Hiç bakmazlar mı?" (Kaf sûresi, 50/6)

Sürenin başında, küffar haşrı inkâr ettiklerinden Kur'ân onları haşrin kabûlüne mecbur etmek için söylece bastı mukaddemât eder, der: "Âyâ, üstünüzdeki semâya bakmıyor musunuz ki, biz ne keyfiyyette, ne kadar muttamaz, muhteşem bir sûrette bina etmişiz. Hem görmüyor musunuz ki; nasıl yıldızlarla, Ay ve güneş ile tezyin etmişiz, hiçbir kusur ve noksaniyet bırakmadan siz. Hem görmüyor musunuz ki, zemini size ne keyfiyyette sermişiz, ne kadar hikmetle tefriş etmişiz. O yerde dağları tesbit etmişiz, denizin istilâsına muhafaza etmişiz. Hem görmüyor musunuz, o yerde ne kadar güzel, rengârenk her bir cinste çift hadrevatı, nebâtati halkettik; yerin her tarafını o güzellerle güzelleştirdik. Hem görmüyor musunuz, ne keyfiyyette semâ cânibinden bereketli bir suyu gönderiyoruz. O su ile bağ ve bostanları, hububatı, yüksek lezzetli meyveli hurma gibi ağaçları halkedip ibâdîma rızki onunla gönderiyorum, yetiştiryorum. Hem görmüyor musunuz; o su ile ölmüş memleketi ihya ediyorum. Binler dünyevî haşırleri icad ediyorum. Nasıl bu nebâtati, kudretimle bu ölmüş memleketten çıkarıyorum; sizin haşirdeki hurûcunuz da böyledir. Kiyâmette arz olup, siz sağ olarak çıkışacaksınız."

İşte şu âyetin isbat-ı haşirde gösterdiği cezâlet-i beyaniye –ki, binden birisine ancak işaret edebildik– nerede; insanların bir dâva için serdettikleri kelimât nerede!..

Şu risâlenin başında şimdîye kadar tahkik nâmına bîtarâfâne muhakeme sûretinde, Kur'ân'ın i'câzini muannit bir hasma kabûl ettirmek için Kur'ân'ın çok hukukunu gizli bıraktık. O güneş, mumlar sırasına getirip müvazene ediyorduk. Şimdi tahkik vazifesini ifâ edip, parlak bir sûrette i'câzini isbat etti. Şimdi ise; tahkik nâmına değil, hakikat nâmına bir-iki söz ile Kur'ân'ın müvazeneye gelmez hakikî makamına işaret edeceğiz:

Evet, sair kelâmların Kur'ân'ın âyâtına nisbeti, şîşelerdeki görünen yıldızların küçük aksileriyle yıldızların aynına nisbeti gibidir. Evet her biri birer hakikat-i sâbiteyi tasvir eden, gösteren Kur'ân'ın kelimâtı nerede... Beşerin fikri ve duygularının aynacıklarında kelimâtiyla tersim ettikleri mânâlar nerede... Evet envâr-ı hidâyeti ilham eden ve şems ve kamerin Hâlik-î Zülcelâl'inin kelimâti olan Kur'ân'ın melâike-misâl zîhayat kelimâti nerede... Beşerin hevesâtını uyandırmak için sehhar nefisleriyle, müzevver incelikleriyle ısrıcı kelimâti nerede... Evet ısrıcı haşerat ve böceklerin mübarek melâike ve nuranî ruhânîlere nisbeti ne ise; beşerin kelimâti, Kur'ân'ın kelimâtına nisbeti odur. Şu ha-

kikatleri Yirmi Beşinci Söz ile beraber geçen yirmi dört adet Söz'ler isbat etmiştir. Şu dâvamız mücerred değil; bürhâni, geçmiş neticedir.

Evet, her biri cevâhir-i hidâyeten birer sadefi ve hakâik-i îmâniyenin birer menbaî ve esâsât-ı İslâmiye'nin birer madeni ve doğrudan doğruya Arşu'r-Rahmân'dan gelen ve kâinatın fevkînde ve haricinde insana bakıp inen ve ilim ve kudret ve irâdeyi tazammun eden ve hitab-ı ezelî olan elfâz-ı Kur'âniye nerede; insanın hevâî, heva-perestâne, vâhî, heves-perverâne elfâzı nerede!.. Evet Kur'ân bir şecere-i tûbâ hükmüne geçip şu âlem-i İslâmiye'yi bütün mânenviyatiyla, şâair ve kemalâtiyla, desâtîr ve ahkâmiyla yapraklar sûretinde neşredip asfiyâ ve evliyasını birer çiçek hükmünde o ağaçın âb-ı hayatıla taze, güzel gösterip bütün kemalât ve hakâik-i kevniye ve ilâhiyeyi semere verip meyvelerindeki çok çekirdekleri ameli birer düstur, birer program hükmüne geçip yine meyvedâr ağaç hükmünde müteselsil hakâiki gösteren Kur'ân nerede! Beserin mâmûmumuz olan kelâmi nerede!..

أَيْنَ النَّرْزِ مِنَ الْثُرَيَا¹

Bin üç yüz elli senedir Kur'ân-ı Hakîm, bütün hakâikini kâinat karşısında açıp teşhir ettiği hâldede; herkes, her millet, her memleket O'nun cevâhirinden, hakâikinden almıştır ve alıyorlar. Hâlbuki ne o ülfet, ne o mebzuliyet, ne o mûrûr-u zaman, ne o büyük tahavvülâtlar; O'nun kıymettar hakâikine, O'nun güzel üslûplarına halel verememiş, ihtiyarlatmamış, kurutmamış, kıymetten düşürmemiş, hüsnünü söndürmemiştir. Şu hâlet tek başıyla bir i'câzdir.

Şimdi biri çıksa Kur'ân'ın getirdiği hakâikten bir kısmına kendi hevesince çocukça bir intizâm verse, Kur'ân'ın bazı âyâtına muâraza için nisbet etse, "Kur'ân'a yakın bir kelâm söyledim" dese, öyle ahmakâne bir sözdür ki...

Meselâ: Taşları, muhtelif cevâhirden bir saray-ı muhtesemi yapan ve o taşların vaziyetinde umum sarayın nukuş-u âliyesine bakan mîzânlınakışlar ile tezyin eden bir ustânın sanatıyla o nukuş-u âliyeden fehmi kâsır, o sarayın bütün cevâhir ve zînetlerinden bîbehre bir âdi adam, âdi hânelerin bir ustası, o saraya girip o kıymettar taşlardaki ulvî nakışları bozup çocukça hevesine göre âdi bir hânenin vaziyetine göre bir intizâm, bir sûret verse ve çocukların nazarına hoş görünecek bazı boncukları taksa, sonra: "Bakınız! O sarayın ustasından daha ziyade maharet ve servetim var ve kıymettar zînetlerim var." dese; divanece bir hezeyan eden bir sahtekârin nisbet-i sanatı gibidir.

---

¹ Süreyyâ yıldızı nerede, yeryüzü nerede?! (Aralarında ne kadar fark var!) Bkz.: el-Kannûci, Ebcedü'l-ulûm 3/244; ez-Zûrkânî, Menâhilü'l-îrfân 2/109, 310.

Üçüncü Su'le

Üç ziyâsı var.

Birinci Ziyâ

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın büyük bir vech-i i'câzî On Üçüncü Söz'de beyan edilmiştir. Kardeşleri olan sair vûcûh-u i'câz sırasına girmek için bu makama alınmıştır. İşte Kur'ân'ın her bir âyeti, birer necm-i sâkib gibi i'câz ve hidâyet nurunu neşir ile küfür ve gaflet zulümâtını dağıttığını görmek ve zevk etmek istersen; kendini Kur'ân'ın nüzûlünden evvel olan o asr-ı câhiliyette ve o sahra-yı bedeviyette farz et ki, her şey zulmet-i cehil ve gaflet altında perde-i cümüd-u tabiatâ sarılmış olduğu bir anda birden Kur'ân'ın lisân-ı ulvîsinden

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ¹

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكُ الْفُدُوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ²

gibi âyetleri işit bak: O ölmüş veya yatmış mevcudat-ı âlem³ ve سَبَّحَ⁴ sadasiyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyâr oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar.

Hem, o karanlık gökyüzünde birer câmid atespâre olan yıldızlar ve yerdeki perişan mahlukat,⁵ سَبَّحَ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ sayhasıyla işitenin nazarında nasıl gökyüzü bir ağız; bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nûmâ, birer nur-u hakikat-edâ ve arz bir kafa ve berr ve bahr birer lisan ve bütün hayvanât ve nebatât birer kelime-i tesbih-feşan sûretinde arz-ı dîdar eder. Yoksa bu zamandan tâ o zamânâ bâkmakla, mezkûr zevkin dekaikini göremezsin. Evet o zamandan beri nurunu neşreden ve mürûr-u zamanla ulûm-u müteâ-

¹ “Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O Aziz ve Hakîmdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Hadîd süresi, 57/1)

² “Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Melik (kâinatın gerçek Hükümdarı), Kuddüs (çok yüce, her noksandan münezzeh) Aziz ve Hakîm olan Allah'ı tesbih ve tenzih eder.” (Cum'a süresi, 62/1)

³ Bkz.: Hadîd süresi, 57/1; Haşır süresi, 59/1; Saf süresi, 61/1; A'lâ süresi, 87/1 سَبَّحَ (şeklinde emir olarak).

⁴ Bkz.: Cum'a süresi, 62/1; Teğâbün süresi, 64/1.

⁵ “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder.” (Isrâ süresi, 17/44)

rife hükmüne geçen ve sair neyyirat-ı İslâmiye ile parlayan ve Kur’ân’ın güneşiyle gündüz rengini alan bir vaziyet ile veyahut sathî ve basit bir perde-i ülfet ile baksan; elbette her bir âyetin ne kadar tatlı bir zemzeme-i i’câz içinde ne çeşit zulümâtı dağıttığını hakkıyla göremezsin ve birçok envâ-ı i’câzi içinde bu nevi i’câzını zevkedemezsin.

Kur’ân-ı Mu’cizü'l-Beyân’ın en yüksek derece-i i’câzına bakmak istersen, şu temsil dürbünüyle bak. Şöyle ki:

Gayet büyük ve garib ve gayetle yayılmış acib bir ağaç farz edelim ki; o ağaç geniş bir perde-i gayb altında bir tabaka-yı mestûriyet içinde saklanmıştır. Mâlûmdur ki, bir ağacın insanın âzaları gibi onun dalları, meyveleri, yaprakları, çiçekleri gibi bütün uzuvları arasında bir münasebet, bir tenasüb, bir müvazene lâzımdır. Her bir cüzü, o ağacın mahiyetine göre bir şekil alır, bir sûret verilir. İşte hiç görülmeyen –ve hâlâ görünmüyor– o ağaca dair biri çıksa, perde üstünde onun her bir âzâsına mukabil bir resim çekse, bir hudut çizse; daldan meyveye, meyveden yaprağa bir tenasuble bir sûret tersim etse ve birbirinden nihayet uzak mebde’ ve müntehasının ortasında uzuvlarının aynı şekil ve sûretini gösterecek muvâfik tersimat ile doldursa, elbette şüphe kalmaz ki, o ressam bütün o gaybî ağacı gayb-âşına nazarıyla görür, ihâta eder, sonra tasvir eder.

Aynen onun gibi, Kur’ân-ı Mu’cizü'l-Beyân dahi hakikat-i mümkünâta dair –ki o hakikat, dünyanın ibtidâsına tut, tâ âhiretin en nihayetine kadar uzanmış ve arştan ferşe, zerreden şemse kadar yayılmış olan şecere-i hilkatin hakikatine dair– beyanât-ı Kur’âniye o kadar tenasübü muhafaza etmiş ve her bir uzva ve meyveye lâyik bir sûret vermiştir ki, bütün muhakkikler nihayet-i tahkikinde Kur’ân’ın tasvirine “Mâşâallah, Bârekâllah” deyip, “Tâlisim-ı kâinatı ve muamma-yı hilkati keşif ve fetheden yalnız sensin ey Kur’ân-ı Kerîm!” demişler.

—*وَلِلّهِ الْمُثْلُ الْأَعْلَى*¹— temsilde kusur yok– esmâ ve sıfât-ı ilâhiye ve şuûn ve efâl-i rabbâniye, bir şecere-i tûbâ-i nur hükmünde temsil edilmekle; o şecere-i nuraniyenin daire-i azameti ezelden ebede uzanıp gidiyor. Hudûd-u kibriyâsı, gayr-i mütenâhi feza-yı ıtlakta yayılıp ihâta ediyor. Hudûd-u icraâti,

*يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَبْيَهِ*²

¹ “En yüce sıfatlar Allah’ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² “Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önlər).” (Enfâl sûresi, 8/24).

فَالْقُلْ الْحَبْ وَالنَّوْى¹

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْضِ كَيْفَ يَشَاءُ²

hudûdundan tut tâ

وَالسَّمَوَاتِ مَطْرُوبَاتٍ بِيَمِينِهِ³

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ⁴

وَسَحَرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ⁵

hudûduna kadar intișar etmiş o hakikat-i nuraniyeyi bütün dal ve budaklarıyla, gayât ve meyveleriyle o kadar tenasüle birbirine uygun, birbirine lâyık, birbirini kirmayacak, birbirinin hükmünü bozmayacak, birbirinden tevahhus etmeyecek bir sûrette o hakâik-i esmâ ve sıfâti ve şuûn ve efâli beyan eder ki; bütün ehl-i keşif ve hakikat ve daire-i melekûtta cevelan eden bütün as-hâb-ı irfan ve hikmet, o beyanât-ı Kur'âniye'ye karşı "Sübhânallah" deyip, "Ne kadar doğru, ne kadar mutâbık, ne kadar güzel, ne kadar lâyık!" di-yerek tasdîk ediyorlar.

Meselâ: Bütün daire-i imkân ve daire-i vücuba bakan, hem o iki şecere-i azîmenin bir tek dalı hükmünde olan îmânın erkân-ı sittesi ve o erkânın dal ve budaklarının en ince meyve ve çiçekleri aralarında o kadar bir tenasüb gözetilerek tasvir eder ve o derece bir müvazenet sûretinde târif eder ve o mertebe bir münasebet tarzında izhar eder ki, akl-ı beşer idrâkinden âciz ve hüsnüne karşı hayran kalır. Ve o îmân dalının budağı hükmünde olan İslâmîyet'in erkân-ı hamsesi aralarında ve o erkânın tâ en ince teferraati, en küçük âdâbı ve en uzak gayâti ve en derin hikemiyati ve en cüz'î semeratına varıncaya kadar aralarında hüsn-ü tenasüb ve kemâl-i münasebet ve tam bir müvazenet muhafaza ettiğine delil ise, o Kur'ân-ı Câmi'in nusus ve vücûhundan ve işârât ve rumuzundan çıkan şeriat-ı kübrâ-yı İslâmîye'nin kemâl-i intizâmi ve müvazeneti ve hüsn-ü tenasübü ve rasaneti; cerhîdilmez bir şâhid-i âdil, şüphe getir-

¹ "Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır." (En'âm sûresi, 6/95)

² "O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir." (Âl-i İmrân sûresi, 3/6)

³ "Hâlbuki bütün bir gökler âlemi büükümüş olarak Allah'ın elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67).

⁴ "Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yaratır." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

⁵ "(Allah O'dur ki) güneşi ve ayı hizmet etmeleri için sizin emrinize verdi." (Ra'd sûresi, 13/2; Ankebût sûresi, 29/61; Fâtîr sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/5)

mez bir bürhân-ı kâtri'dir. Demek oluyor ki, beyanât-ı Kur'âniye, beşerin ilm-i cüz'isine, bâhusus bir ümmînin ilmine müstenid olamaz. Belki bir ilm-i muhit-te istinad ediyor ve cemi' eşyayı birden görebilir, ezel ve ebed ortasında büt-tün hakâiki bir anda müşâhede eder bir Zât'ın kelâmıdır. Âmennâ...

İkinci Ziyâ

Hikmet-i Kur'âniye'nin karşısında meydan-ı muârazaya çıkan felsefe-i beşeriyenin, hikmet-i Kur'ân'a karşı ne derece sukut ettiğini On İkinci Söz'de izah ve temsil ile tasvir ve sair Söz'lerde isbat ettiğimizden onlara havale edip şimdilik başka bir cihette küçük bir müvazene ederiz. Şöyledir ki:

Felsefe ve hikmet-i insâniye, dünyaya sâbit bakar; mevcudatın mahiyetlerinden, hâsiyetlerinden tâfsilen bahseder. Sâni'ine karşı vazifelerinden bah-setse de, icmâlen bahseder. Âdetâ kâinat kitabının yalnız nakış ve huruflarından bahseder, mânâsına ehemmiyet vermez. Kur'ân ise, dünyaya geçici, seyyâl, aldatıcı, seyyar, kararsız, inkilâbçı olarak bakar. Mevcudatın mahiyetlerinden, sûrî ve maddî hâsiyetlerinden icmâlen bahseder. Fakat Sâni' tarafından tavzif edilen vezâif-i ubûdiyetkâranelerinden ve Sâni'in isimlerine ne vechile ve nasıl delâlet ettiğleri ve evâmir-i tekviniye-i ilâhiyeye karşı inkiyâdlarını tâfsilen zikreder. İşte felsefe-i beşeriye ile hikmet-i Kur'âniye'nin şu taf-sil ve icmâl hususundaki farklarına bakacağınız ki, mahz-ı hak ve ayn-ı hakikat hangisidir göreceğiz.

İşte, nasıl elimizdeki saat, sûreten sâbit görünüyor. Fakat içindeki çarklar-ın harekâtiyla, daimî içinde bir zelzele ve âlet ve çarklarının izdirapları vardır. Aynen onun gibi; kudret-i ilâhiyeyi bir saat-i kübrâsi olan şu dünya, zâhirî sâbitiyetiyle beraber daimî zelzele ve tagayyürde, fena ve zevâlde yuvarlanıyor. Evet dünyaya zaman girdiği için, gece ve gündüz, o saat-i kübrâniñ sani-yelerini sayan iki başlı bir mil hükmündedir. Sene, o saatin dakikalarını sayan bir ibre vaziyetindedir. Asır ise, o saatin saatlerini ta'dad eden bir iğnedir. İşte zaman, dünyayı emvâc-ı zevâl üstüne atar. Bütün mâzi ve istikbalî ademe ve-riп, yalnız zaman-ı hâzırı vücûda bırakır. Şimdi zamanın dünyaya verdiği şu şekil ile beraber, mekân itibarıyla dahi yine dünya zelzeleli, gayr-i sâbit bir sa-at hükmündedir. Çünkü; cevv-i hava mekânı çabuk tagayyür ettiğinden, bir hâlden bir hâle süraten geçtiğinden bazı günde birkaç defa bulutlar ile dolup boşalmakla, saniye sayan milin sûret-i tagayyürü hükmünde bir tagayyür ve-riyor. Şimdi, dünya hânesinin tabanı olan mekân-ı arz ise, yüzü mevt ve ha-

yatça, nebat ve hayvana pek çabuk tebeddül ettiğinden dakikaları sayan bir mil hükmünde, dünyanın şu ciheti geçici olduğunu gösterir. Zemin, yüzü itibarıyla böyle olduğu gibi, batındaki inkılâbat ve zelzelelerle ve onların neticesinde cibâlin çıkmaları ve hasflar vuku bulması, saatleri sayan bir mil gibi dünyanın şu ciheti ağırca mürûr edicidir, gösterir. Dünya hânesinin tavanı olan semâ mekânı ise, ecrâmların harekâtıyla, kuyruklu yıldızların zuhuruyla, küsûfât ve husûfâtın vuku bulmasıyla, yıldızların sukut etmeleri gibi tagayyurat gösterir ki; semâvât dahi sâbit değil; ihtiyarlığa, harabiyete gidiyor. Onun tagayyüratı, haftalık saatte günleri sayan bir mil gibi çendan ağır ve geç oluyor. Fakat her hâlde geçici ve zevâl ve harabiyete karşılığını gösterir.

İşte dünya, dünya cihetile şu yedi rükün üzerinde bina edilmiştir. Şu rükünler, daim onu sarsıyor. Fakat şu sarsılan ve hareket eden dünya, Sâni'ne baktığı vakit, o harekât ve tagayyurat, kalem-i kudretin mektûbât-ı samedâniyyeyi yazması için o kalemin işlemesidir. O tebeddülât-ı ahvâl ise, esmâ-yı ilâhiyenin cilve-i şuûnâtını ayrı ayrı tasvîfât ile gösteren, tazelenen aynalarıdır. İşte dünya, dünya itibarıyla hem fenaya gider, hem ölmeye koşar, hem zelzelle içindedir. Hakikatte akarsu gibi rıhlet ettiği hâlde, gaflet ile sûreten incimad etmiş, fîkr-i tabiatla kesafet ve küdûret peyda edip âhirete perde olmuştur. İşte felsefe-i sakime tetkikât-ı felsefe ile ve hikmet-i tabiiye ile ve medeniyet-i sefihenin cazibedâr lehviyatıyla, sarhoşane hevesâtiyla o dünyanın hem cümmâdetini ziyade edip gafleti kalınlaştırmış, hem küdûretle bulanmasını taz'if edip Sâni'i ve âhireti unutturuyor.

Amma Kur'ân ise, şu hakikatteki dünyayı, dünya cihetile,

الْقَارِعَةُ وَ مَا الْقَارِعَةُ¹

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ²

وَالظُّرُورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ³

âyâtiyla pamuk gibi hallâç eder, atar.

¹ “Kâria, Nedir o kâria?” (Kâria sûresi, 101/1-2)

² “O gerçek olan kuyâmet gerçekleşince neler olacak neler!” (Vâkiâa sûresi, 56/1)

³ “Tur'a (o Dağa), yazılmış o Kitaba.” (Tûr sûresi, 52/1-2)

أَوْلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلْكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ¹
 أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَيَّنَاهَا²
 أَوْلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا³

gibi beyanâtiyla o dünyaya şeffâfiyet verir ve bulanmasını izale eder.

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ⁴
 وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعْبٌ وَلَهُ⁵

gibi nur-efşan neyyiratiyla, câmid dünyayı eritir.

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّ⁶ ve إِذَا الشَّمْسُ كُوِرَثَ⁷ ve إِذَا السَّمَاءُ افْنَطَرَتْ⁸
 وَنُخَنَّ في الصُّورِ فَصَعَقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ⁹
 mevt-âlûd tâbirleriyle dünyanın ebediyet-i mevhumesini parça parça eder.
 يَعْلَمُ مَا يَلْجُّ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَغْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعْلُومٌ
 أَيْنَمَا كُشِّمَ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ¹⁰

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيِّرِكُمْ أَيَّا تِهِ فَكَفَرُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ¹¹
 gök gürlemesi gibi sayhalarıyla tabiat fikrini tevlid eden gafleti dağıtır.

¹ “Hiç düşünmezler mi göklerin ve yerin hükümrانlığını, o muazzam saltanatı?” (A'râf sûresi, 7/185)

² “Hiç ürünlerindeki göge bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi düşünmezler mi?” (Kaf sûresi, 50/6)

³ “Hakki, inkâr edenler görüp bilmediler mi ki göklerle yer bitişik (bir bütün) idi...” (Enbiyâ sûresi, 21/30)

⁴ “Allah göklerin ve yerin nûrudur.” (Nûr sûresi, 24/35)

⁵ “Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir.” (En'âm sûresi, 6/32).

⁶ “Gök yarıldığı zaman.” (Înfitâr sûresi, 82/1)

⁷ “Güneş dördülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

⁸ “Gök yarıldığı zaman...” (İnsîkâk sûresi, 84/1)

⁹ “Sûra üflenir; Allah’ın dilekleri dışında, göklerde ve yerde kim varsa çarpılıp cansız yere düşer.” (Zümer sûresi, 39/68)

¹⁰ “Yere gireni, yerden çıkanı, gökten ineni ve göge yükseleni bilir. Hâsılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir. Allah bütün yaptıklarınızı görür.” (Hadîd sûresi, 57/4)

¹¹ De ki: “Hamd O Allah'a olsun ki size er geç alâmetlerini gösterecek siz de onları tanıယaksınız. Senin Rabbin, sizin yaptıklarınızdan habersiz değildir.” (Nemâl sûresi, 27/93)

İşte Kur'ân'ın baştan başa kâinata müteveccih olan âyâti, şu esâsa göre gider. Hakikat-i dünyayı olduğu gibi açar, gösterir. Çirkin dünyayı, ne kadar çirkin olduğunu göstermekle beşerin yüzünü ondan çevirtir, Sânia bakan güzel dünyyanın güzel yüzünü gösterir. Beşerin gözünü ona diktirir. Hakikî hikmeti ders verir. Kâinat kitabının mânâlarını tâlim eder. Hurufât ve nukuşlarına az bakar. Sarhoş felsefe gibi, cirkine aşık olup, mânâyi unutturup, hurufâtin nukuşıyla insanların vaktini malayâniyatta sarf ettiirmiyor.

Üçüncü Ziyâ

İkinci Ziyâ'da hikmet-i beseriyenin hikmet-i Kur'âniye'ye karşı sukutuna ve hikmet-i Kur'âniye'nin i'câzına işaret etti. Şimdi şu ziyâda, Kur'ân'ın şâkirtleri olan asfiyâ ve evliya; ve hükemânın münevver kısmı olan hükemâ-yı işrâkiyyûn'un hikmetleriyle Kur'ân'ın hikmetine karşı derecesini gösterip, şu cihette Kur'ân'ın i'câzına muhtasar bir işaret edeceğiz:

İşte Kur'ân-ı Hakîm'in ulviyetine en sadık bir delil ve hakkaniyetine en zâhir bir bürhân ve i'câzına en kavî bir alâmet şudur ki:

Kur'ân, bütün aksam-ı tevhidin bütün merâtibini, bütün levâzîmatıyla muhafaza ederek beyan edip müvazenesini bozmamış, muhafaza etmiş.

Hem bütün hakâik-i âliye-i ilâhiyenin müvazenesini muhafaza etmiş.

Hem bütün esmâ-yı hüsnâsının iktiza ettikleri ahkâmları cem'etmiş, o ahkâmin tenasübünü muhafaza etmiş.

Hem rubûbiyet ve ulûhiyetin şuûnâtını kemâl-i müvazene ile cem'etmiştir.

İşte şu muhafaza ve müvazene ve cem', bir hâsiyettir. Katiyen beşerin eserinde mevcûd değil ve eâzîm-ı insâniyeden netâic-i efkârında bulunmuyor. Ne, melekûta geçen evliyaların eserinde; ne, umûrun bâtinlerine geçen işrâkiyyûnun kitaplarında; ne, âlem-i gayba nüfuz eden ruhânîlerin maarifinde hiç bulunmuyor. Güya, bir taksimü'l-a'mâl hükmünde her bir kısmı hakikatin şecere-i uzmâsına yalnız bir-iki dalına yapışıyor. Yalnız onun meyvesiyle, yaprağıyla uğraşıyor. Başkasından ya haberi yok, yahut bakmıyor. Evet hakikat-i mutlaka, mukayyed enzar ile ihâta edilmez. Kur'ân gibi bir nazar-ı külli läzim ki, ihâta etsin. Kur'ân'dan başka çendan Kur'ân'dan da ders alıyorlar, fakat hakikat-i külliyyenin, cüz'i zihniyle yalnız bir-iki tarafını tamamen görür, onunla meşgul olur, onda hapsolur. Ya ifrat veya tefrit ile hakâikin müvazenesini ihmâl edip tenasübünü izale eder. Şu hakikat, Yirmi Dördüncü Söz'ün İkinci Dal'ında acib bir temsil ile izah edilmiştir. Şimdi de başka bir temsil ile şu meseleye işaret ederiz.

Meselâ: Bir denizde hesapsız cevherlerin aksamıyla dolu bir definenin bulunduğu farz edelim. Gavvâs dalgıçlar, o definenin cevâhirini aramak için dalıyorlar. Gözleri kapalı olduğundan el yordamıyla anırlar. Bir kısmının eline uzunca bir elmas geçer. O gavvâs hukmeder ki; bütün hazine, uzun direk gibi elmastan ibarettir. Arkadaşlarından başka cevâhiri işittiği vakit hayâl eder ki; o cevherler, bulduğu elmasın tâbileridir, fusus ve nukuşlarıdır. Bir kısmının da kürevî bir yâkut eline geçer; başkası, murabba bir kehrîbar bulur ve hâkezâ... Her biri eliyle gördüğü cevheri, o hazinenin aslı ve mu'zami itikat edip, işittiklerini o hazinenin zevâid ve teferruati zanneder. O vakit hakâikin müvâzenesi bozulur. Tenasüb de gider. Çok hakikatin rengi değişir. Hakikatin hakikî rengini görmek için te'vilâta ve tekellüfata müztar kalır. Hattâ bazen inkâr ve ta'tile kadar giderler. Hükemâ-yı işrâkiyyûnun kitaplarına ve Sünnetin mîzânıyla tartmayıp keşfiyat ve meshudatına itimad eden mutasavvîfînin kitaplarına teemmül eden, bu hükmümüzü bilâ-süphe tasdik eder. Demek hakâik-i Kur'âniye'nin cinsinden ve Kur'ân'ın dersinden alındıkları hâlde, –çünkü Kur'ân değiller– böyle nâkis geliyor.

Bahr-i hakâik olan Kur'ân'ın âyetleri dahi, o deniz içindeki definenin bir gavvâsidir. Lâkin onların gözleri açık, defineyi ihâta eder. Definede ne var, ne yok görür. O defineyi öyle bir tenasüb ve intizâm ve insicamla tavsif eder, beyan eder ki, hakikî hüsün-ü cemâli gösterir. Meselâ: Âyet-i

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْصَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَاتٌ بِعِزْمَتِهِ
يَوْمَ نَطْرُويِ السَّمَاءَ كَطَيِ السِّجْلِ لِلْكُتُبِ²

İfade ettikleri azamet-i rubûbiyeti gördüğü gibi,

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفِي عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ³
هُوَ الَّذِي يَصُورُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ⁴
مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ أَخْذَدِ بِنَاصِيَّتِهَا⁵

¹ “Hâlbuki bütün bir dünya kiyâmet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir.” (Zümer sûresi, 39/67)

² “Gün gelir, gök sayfasını, tipki kâtibin yazdığı kağıdı dırıp rulo yapması gibi dureriz.” (Enbiyâ sûresi, 21/104)

³ “Ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/5)

⁴ “O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/6)

⁵ “Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın.” (Hûd sûresi, 11/56)

وَكَائِنٌ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِنَّا كُمْ¹

ifade ettikleri şümûl-ü rahmeti gösteriyor, gösteriyor.

Hem خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ² ifade ettiği vüs'at-i hal-lâkiyeti görüp gösterdiği gibi,³ ifade ettiği şümûl-ü tasarrufu ve ihâta-yı rubûbiyeti görüp, gösterir.⁴ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ifade ettiği haki-kat-i azîme ile وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَحَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ⁵ ifade ettiği hakikat-i kerîmâneyi وَأَوْحِيَ رَبِّكَ إِلَى النَّحْلِ⁶ neyi görür, gösterir.

أَوْلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْهُمْ صَافَاتٍ وَيَقْبِضُنَّ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ⁷ ifade ettikleri hakikat-i rahîmâne-i müdebbirâneyi

وَسَعَ كُرْسِيَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَؤْدُهُ حِفْظُهُمَا⁸ ifade ettiği hakikat-i azîme ile وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ⁹ ifade ettiği hakikat-i rakîbâneyi,

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ¹⁰ ifade ettiği hakikat-i muhîta gibi

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسِّعُ سَبِيلُهُ نَفْسُهُ وَسَخْنُ أَقْرُبٍ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ¹¹ ifade ettiği akrebiyeti,

¹ “Nice canlı mahlük var ki rızıklarını kendileri taşıyamazlar. Ama siz de bütün onları da rızıklandıran Allah’tır.” (Ankabût sûresi, 29/60)

² “(Hamd), gökleri ve yeri yaratınan, karanlıklarını ve aydınlığını var eden Allah’ın hakkıdır.” (Enâm sûresi, 6/1)

³ “Sizi de yaptığınız şeylerde yaratınan (Yüce Allah’tır).” (Sâffât sûresi, 37/96)

⁴ “Ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor!” (Rûm sûresi, 30/50)

⁵ “Rabbin bal arısına vahyetti.” (Nahl sûresi, 16/68)

⁶ “Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O’nun buyruğu ile hareket ederler.” (A’râf sûresi, 7/54)

⁷ “Üstlerinde kuşların saf saf dizilip kanatlarını açıp yumarak dolaşmalarını hiç görmüyorlar mı? Onları havada Rahmândan başka tutan yoktur. O elbette her şeyi görür.” (Mâlik sûresi, 67/19)

⁸ “O’nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O’na ağır gelmez.” (Bakara sûresi, 2/255)

⁹ “Hâsılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir.” (Hadîd sûresi, 57/4)

¹⁰ “Evvel O’dur, Âhir O. Zahir O’dur, Bâtin O. O her şeyi hakkıyla bilir.” (Hadîd sûresi, 57/3)

¹¹ “İnsanı Biz yarattık, onun için, nefsinin kendisine neler fisildadığını, neler telkin ettiğini de Biz pek iyi biliriz. Çünkü Biz ona şahdamarından daha yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16)

تَعْرِجُ الْمَلِئَكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةً¹

İşaret ettiği hakikat-i ulviyeyi,

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَا عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ²

ifade ettiği hakikat-i câmia gibi bütün uhrevî ve dünyevî, ilmî ve amelî erkân-ı sitte-i îmâniyenin her birisini tafsilen ve erkân-ı hamse-i İslâmiye'nin her birisini kasden ve cidden ve saadet-i dâreyni te'min eden bütün düsturları görür, gösterir. Müvazenesini muhafaza edip, tenasübünü idame edip o hakâikin hey'et-i mecmuasının tenasübünden hâsil olan hüsün ve cemâlin menba'ından Kur'ân'ın bir i'câz-ı mânevîsi neşet eder.

İşte şu sırr-ı azîmdendir ki; ulemâ-yı ilm-i kelâm, Kur'ân'ın şâkırtları oldukları hâlde, bir kısmı onar cilt olarak erkân-ı îmâniyeye dair binler eser yazdıkları hâlde, Mu'tezile gibi akli nakle tercih ettikleri için Kur'ân'ın on âyeti kadar vuzuh ile ifade ve kat'î isbat ve ciddî ikna edememişler. Âdetâ onlar, uzak dağların altında lağım yapıp, borularla tâ âlemin nihayetine kadar silsile-i esbab ile gidip orada silsileyi keser. Sonra âb-ı hayat hükmünde olan mârifet-i ilâhiyeyi ve vücûd-u Vâcibü'l-vücûd'u isbat ederler. Âyet-i kerîme ise, her birisi birer asâ-yı Mûsâ gibi her yerde suyu çıkarabilir, her şeyden bir pencere açar, Sâni-i Zülcelâl'i tanittır. Kur'ân'ın bahrinden tereşuh eden Arabî "Katre" risâlesinde ve sair Söz'lerde şu hakikat filen isbat edilmiş ve göstermişiz. İşte hem şu sirdandır ki: Bâtin-ı umûra gidip, sünnet-i seniyyeye ittiba etmeyerek, meşhudatına itimad ederek yarı yoldan dönen ve bir cemaatin ri'yâsetine geçip bir fırka teşkil eden firâk-ı dâllenin bütün imamları hakâikin tenasübünü, müvazenesini muhafaza edemediğindendir ki, böyle bid'aya, dâlîlete düşüp bir cemaat-ı beseriyyeyi yanlış yola sevk etmişler. İşte bunların bütün aczleri, âyât-ı Kur'âniye'nin i'câzını gösterir.

¹ “Melekler ve Rûh, O Allah’ın Arşına; miktarı ellî bin sene olan bir günde yükselsirlər.” (Meâric sûresi, 70/4)

² “Allah başkalarına adâleti, hatta adâletteñ de fazla olarak ihsanı: en güzel davranış, muhtaç oldukları şeyleri yakınlara vermeyi emreder. Hayâsılığı, çırkin işleri, zulüm ve tecavüzü yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öögüt verir.” (Nahl sûresi, 16/90)

Hâtîme

Kur'ân'ın lemeât-ı i'câzinden iki lem'a-yı i'câziye, On Dokuzuncu Söz'ün On Dördüncü Reşhası'nda geçmiştir ki; bir sebeb-i kusur zannedilen tekrarâti ve ulûm-u kevniyede icmâli, her biri birer lem'a-yı i'câzın menbaidir. Hem Kur'ân'da mucizât-ı enbiyâ yüzünde parlayan bir lem'a-yı i'câz-ı Kur'ân, Yirminci Söz'ün İkinci Makamı'nda vâzihan gösterilmiştir. Daha bunlar gibi sair Sözler'de ve risâle-i Arabiyemde çok lemeât-ı i'câziye zikredilip onlara iktilifaen yalnız şunu deriz ki, bir mucize-i Kur'âniye daha şudur ki:

Nasıl bütün mucizât-ı enbiyâ, Kur'ân'ın bir nakş-ı i'câzını göstermiştir; öyle de Kur'ân bütün mucizâtiyla bir mucize-i Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) olur ve bütün mucizât-ı Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) dahi, Kur'ân'ın bir mucizesidir ki, Kur'ân'ın Cenâb-ı Hakk'a karşı nisbetini gösterir ve o nisbetin zuhuruya her bir kelimesi bir mucize olur. Çünkü o vakit bir tek kelime bir çekirdek gibi bir şecere-i hakâiki mânen tazammun edebilir. Hem merkez-i kalb gibi hakikat-i uzmânın bütün âzâsına münasebettar olabilir. Hem bir ilm-i muhitî ve nihayetsiz bir irâdeye istinad ettiği için, hurufuya, hey'etîyle, vaziyetiyile, mevkiiyle hadsiz eşyaya bakabilir. İşte şu sirdandır ki; ulemâ-yı ilm-i huruf, Kur'ân'ın bir harfinden bir sayfa kadar esrar bulduklarını iddia ederler ve dâvalarını o fennin ehline isbat ediyorlar.

Risâlenin başından şuraya kadar bütün şu'leleri, şuaları, lem'aları, nurları, ziyyâları nazara topla; birden bak. Baştaki dâva, şimdi kat'î netice olarak, yâni:

فُلَّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسَنُ وَالْجِنُ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ
بَعْضُهُمْ لِعَضٍ ظَهِيرًا¹

'yı yüksek bir sadâ ile okuyup ilân ediyorlar.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

¹ “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirse bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (İsrâ sâresi, 17/88).

² “Sübhânsın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sâresi, 2/32)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِيَّنَا أَوْ أَخْطَأْنَا¹

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَبَيْسِرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عَقْدَةً مِنْ لِسَانِي يُفْقَهُوا قَوْلِي²
 اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ أَفْضَلَ وَأَجْمَلَ وَأَطْهَرَ وَأَحْسَنَ وَأَبْرَ وَأَكْرَمَ وَأَعْزَّ وَأَعْظَمَ وَأَشْرَفَ
 وَأَعْلَى وَأَرْكَى وَأَنْرَكَ وَالْأَطْفَلَ صَلَوَاتِكَ وَأَوْفَى وَأَكْثَرَ وَأَزْيَدَ وَأَرْقَى وَأَرْعَعَ وَأَدْوَمَ سَلَامِكَ صَلَةَ
 وَسَلَامًا وَرَحْمَةً وَرِضْوَانًا وَعَفْوًا وَغُفرَانًا تَنْتَدَ وَتَزِيدَ بِوَابِ سَحَابَتِ مَوَاهِبِ جُودِكَ وَكَرْمِكَ
 وَتَنْتَمُ وَتَرْكُو بِنَفَائِسِ شَرَافِ الطَّافِيفِ جُودِكَ وَمِنْكَ أَرْيَاهِ بِأَرْيَاتِكَ لَا تَزُولُ أَبْدِيَةً بِأَبْدِيَاتِكَ لَا
 تَحُولُ عَلَى عَبْدِكَ وَحَبِيبِكَ وَرَسُولِكَ مُحَمَّدِ خَيْرِ خَلْقِكَ التُّورِ الْبَاهِرِ الْلَّامِعِ وَالْبَزَاهِنِ الظَّاهِرِ
 الْقَاطِعِ وَالْبَخِرِ الرَّازِيرِ وَالْتُّورِ الْحَامِرِ وَالْجَمَالِ الرَّاهِيرِ وَالْجَلَالِ الْفَاهِيرِ وَالْكَمَالِ الْفَاصِيرِ صَلَاتِكَ
 الَّتِي صَلَيْتَ بِعَظَمَةِ دَائِكَ عَلَيْهِ وَعَلَى إِلَهِ وَأَصْحَابِهِ كَذَلِكَ صَلَةَ تَعْفُرُ بِهَا ذُنُوبَنَا وَتَشْرَحُ
 بِهَا ضَدُورَنَا وَتُطَهِّرُ بِهَا قُلُوبَنَا وَتُرْوِحُ بِهَا أَرْواحَنَا وَتُفَدِّشُ بِهَا أَشْرَارَنَا وَتَنْزِهُ بِهَا حَوَاطِرَنَا
 وَأَفْكَارَنَا وَتُصْفِي بِهَا كُدُورَاتَ مَا فِي أَسْرَارِنَا وَتُشْفِي بِهَا أَمْرَاضَنَا وَتُفَتِّحُ بِهَا أَفْقَالَ قُلُوبَنَا.³

رَبَّنَا لَا تُنْعِذْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَابُ⁴

وَأَخِرَّ دَعْوَيْهِمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ⁵

أَمِينٌ ، أَمِينٌ ، أَمِينٌ

¹ “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!” (Bakara süresi, 2/286)

² “Yâ Rabbi, dedi, genişlet göğsümü, kolaylaştır işimi, çözüver şu dilimin bağıını. Ta ki anısların sözümüz.” (Tâhâ süresi, 20/25-28).

³ Allah’ım! En faziletli, en güzel, en yüce, en açık, en temiz, en hoş, en iyi, en değerli, en azız, en büyük, en şerefli, en yüksek, en pak, en mübarek, en latif salavâtlarınla; en mükemmel, en çok, en ziyade, en yüksek, en yüce, en devamlı salât ve selâmını bir rahmet, bir riza, bir afv, bir gufran olarak ihsan eyle. Ve bütün bunlar senin cömertlik ve kereminin bağış yüklü bulutlarından sağlanan hâlinde artarak devam ederek; cömertlik ve kereminin, en güzel şereflî tütfuylarıyla artarak gelişin, ezeliyetinle birlikte devam edip zevâl bulmasın, ebediyetinle beraber kesintisiz bir şekilde, kulun, habibin, resûlüñ, yaratıkların en hayırlı olanı, apaçık bir nur olan, en açık katî bir delili olan, ucuz bucaksız bir derya olan, her tarafi aydınlatan bir nur, apaçık bir güzellik, en üstün şeref ve en kıymetli bir kemal sahibi olan Muhammed’e, senin zâtinin azametine yakışır şekilde ona yaptığın bir selâm ve salavât olsun. Ve aynı şekilde onun âl ve ashabı üzerine olsun. Yine aynı şekilde bütün bu salavâtlar hürmetine günahlarımıza bağısla, onunla gönülmüşü ferahlat, kalblerimizi temizle, ruhlarımıza rahatlık ver, sırlarımıza temiz tut, fikir ve düşüncelerimizi onunla arındır, sırlarımızdaki bulanıklığı gider, hastalıklarımıza şifa ihsan eyle ve onunla kalblerimize vurulmuş kilitleri aç.

⁴ “Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağısla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab sensin Sen!” (Âl-i İmrân süresi, 3/8)

⁵ “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus süresi, 10/10)

Birinci Zeyl

(*Makam itibarıyla Yirmi Beşinci Söz'e ilhak edilen zeyillerden,
Yedinci Şua'nın Birinci Makamı'nın On Yedinci Mertebesi'dir.*)

Bu dünyada hayatın gayesi ve hayatın hayatı îmân olduğunu bilen bu yorulmaz ve tok olmaz yolcu, kendi kalbine dedi ki: Aradığımız Zât'ın sözü ve kelâmi denilen bu dünyada en meşhur ve en parlak ve en hâkim ve ona teslim olmayan herkese, her asırda meydan okuyan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân nâmındaki kitabı müracaat edip, o ne diyor, bilelim. Fakat en evvel, bu kitab bizim hâlikimizin kitabı olduğunu isbat etmek lâzımdır, diye taharriye başladı. Bu seyyah bu zamanda bulunduğu münasebetiyle en evvel mânevî i'-câz-ı Kur'âniye'nin lem'aları olan Risâle-i Nur'a baktı ve onun yüz otuz risâleleri, âyât-ı Furkaniye'nin nûkteleri ve işıkları ve esâslı tefsirleri olduğunu gördü. Ve Risâle-i Nur, bu kadar muannit ve mülhid bir asırda her tarafa hakâik-i Kur'âniye'yi mücahidane neşrettiği hâlde, karşısına kimse çıkamadığından isbat eder ki; onun ustası ve menbaî ve mercii ve güneşî olan Kur'ân semâvîdir, büyük kelâmi değildir. Hattâ Risâle-i Nur'un üzericaları hüccetlerinden bir tek hüccet-i Kur'âniyesi olan Yirmi Beşinci Söz ile On Dokuzuncu Mektub'un âhibi, Kur'ân'ın kırk vecihle mucize olduğunu öyle isbat etmiş ki; kim görmüşse değil tenkid ve itiraz etmek, belki isbatlarına hayran olmuş, takdir ederek çok senâ etmiş. Her ne ise... Kur'ân'ın vech-i i'-câzını ve hak kelâmullah olduğunu isbat etmek cihetini Risâle-i Nur'a havale ederek yalnız bir kısa işaretle büyülüğünü gösteren birkaç noktaya dikkat etti.

Birinci Nokta

Nasıl ki Kur'ân bütün mucizâtiyla ve hakkaniyetine delil olan bütün hakâikiyle, Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ın bir mucizesidir. Öyle de Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)da, bütün mucizâtiyla ve delâl-i nübûvvetiyle ve kemalât-ı ilmiyesiyle Kur'ân'ın bir mucizesidir ve Kur'ân, kelâmullah olduğuna bir hüccet-i katiasıdır.

İkinci Nokta

Kur'ân, bu dünyada öyle nuranî ve saadetli ve hakikatli bir sûrette bir tebdil-i hayat-ı içtimaiye ile beraber, insanların hem nefislerinde, hem kalble-

rinde, hem ruhlarında, hem akıllarında, hem hayat-ı şahsiyelerinde, hem hayat-ı içtimaiyelerinde, hem hayat-ı siyasiyelerinde öyle bir inkılâb yapmış ve idame etmiş ve idare etmiş ki; on dört asır müddetinde, her dakikada, altı bin altı yüz altmış altı âyetleri, kemâl-i ihtiramlâ, hiç olmazsa yüz milyondan ziyade insanların dilleriyle okunuyor ve insanları terbiye ve nefislerini tezkiye ve kalblerini tasfiye ediyor; ruhlara inkişaf ve terakki ve akıllara istikamet ve nur ve hayata hayat ve saadet veriyor. Elbette böyle bir kitabın misli yoktur, hârikadir, fevkâlâdedir, mucizedir.

Üçüncü Nokta

Kur’ân, o asırdan tâ şimdiye kadar öyle bir belâgat göstermiş ki, Kâ’be’nin duvarında altın ile yazılan en meşhur ediblerin “Muallakat-ı Seb’â” nâmiyla şöhretşiar kasidelerini o dereceye indirdi ki, Lebid’în kızı, babasının kasidesini Kâ’be’den indirirken demiş: “Âyâta karşı bunun kıymeti kalmadı!”

Hem bedevî bir edîb,¹ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمِنْ² âyeti okunurken işittiği vakit secdeye kapanmış. Ona demisler: “Sen Müslüman mı oldun?” Dedi: “Yok, ben bu âyetin belâgatına secden ettim.”³

Hem ilm-i belâgatın dâhîlerinden Abdülkahir-i Cûrcânî ve Sekkâkî ve Zemahşerî gibi binlerle dâhî imamlar ve mütefennin edibler icmâ’ ve ittifaka karar vermişler ki: “Kur’ân’ın belâgatı, tâkat-i beserin fevkindedir, yetişmez.”³

Hem o zamandan beri mütemadiyen meydan-ı muârazaya davet edip, mağrur ve enaniyetli ediblerin ve beliğlerin damarlarına dokundurup, gururlarını kıracak bir tarzda der: “Ya bir tek sûrenin mislini getiriniz veya hâtumada ve âhirette helâket ve zilleti kabûl ediniz” diye ilân ettiği hâlde o asrin muannit beliğleri bir tek sûrenin mislini getirmekle kısa bir yol olan muârazayı bırakıp, uzun olan, can ve mallarını tehlikeye atan muharebe yolunu ihtiyar etmeleri isbat eder ki, o kısa yolda gitmek mümkün değildir.

Hem, Kur’ân’ın dostları, Kur’ân’a benzemek ve taklid etmek sevkiyle ve düşmanları dahi Kur’ân’a mukabele ve tenkid etmek sevkiyle o vakitten beri yazdıkları ve yazılıн ve telâhuk-u efkâr ile terakki eden milyonlarla Arabî ki-

¹ “Artık sana emrolunanı, başları çatlatırcasına anlat onlara!” (Hicr sûresi, 15/94).

² Bkz.: es-Suyûti, el-İtkân 2/149; el-Âlûsî, Rûhu'l-meânî 14/86.

³ el-Âlûsî, Rûhu'l-meânî 13/161.

tablar ortada geziyor. Hiçbirisinin ona yetişmediğini, hattâ en adî adam dahi dinlese, elbette diyecek: “Bu Kur’ân, bunlara benzemez ve onların mertebe-sinde değil. Ya onların altında veya umumunun fevkinde olacak. Umumunun altında olduğunu dünyada hiçbir ferd, hiçbir kâfir, hattâ hiçbir ahmak diye-mez. Demek mertebe-i belâgatı umumun fevkindedir.”

Hattâ bir adam سَبَحَ اللَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ¹ âyetini okudu. Dedi: “Bunun hârika telâkki edilen belâgatını göremiyorum.” Ona denildi: “Sen dahi bu seyyah gibi o zamana git, orada dinle.” O da kendini Kur’ân’dan ev-vel orada tahayül ederken gördü ki: mevcudat-ı âlem perişan, karanlık câmid ve şuursuz ve vazifesiz olarak hâlî, hadsiz, hududsuz bir fezada; kararsız, fâni bir dünyada bulunuyorlar. Birden Kur’ân’ın lisânından bu âyeti dinler-ken gördü: Bu âyet, kâinat üstünde, dünyanın yüzünde öyle bir perde açtı, ışıklandırdı ki, bu ezelî nutuk ve bu sermedî ferman asırlar sıralarında dizilen zîsuurlara ders verip gösteriyor ki; bu kâinat bir câmi-i kebîr hükmünde, baş-ta semâvât ve arz olarak umum mahlukatı hayattarane zikir ve tesbihte ve va-zifeler başında cûş u huruşla mes’udane ve memnunane bir vaziyette bulun-duruyor, diye müşâhede etti ve bu âyetin derece-i belâgatını zevkederek sair âyetleri buna kıyasla Kur’ân’ın zemzeme-i belâgatı arzin nîfîni ve nev-i beşer-in humsunu istilâ ederek haşmet-i sultanatı kemâl-i ihtiramla on dört asır bi-lâ-fasila idame ettiğinin binler hikmetlerinden bir hikmetini anladı.

Dördüncü Nokta

Kur’ân, öyle hakikatli bir halâvet göstermiş ki, en tatlı bir şeyden dahi usandıran çok tekrar, Kur’ân’ı tilâvet edenler için değil usandırmak, belki kal-bi çürümemiş ve zevki bozulmamış adamlara tekrar-ı tilâveti halâvetini ziya-deleştirdiği, eski zamandan beri herkesçe müsellel olup darb-ı mesel hükü-müne geçmiş. Hem öyle bir tazelik ve gençlik ve şebabet ve garabet göster-miş ki, on dört asır yaşadığı ve herkesin eline kolayca girdiği hâlde, şimdi nâ-zil olmuş gibi tazeliğini muhafaza ediyor. Her asır, kendine hitab ediyor gibi bir gençlikte görmüş. Her tâife-i ilmiye O’ndan her vakit istifade etmek için kesretle ve mebzuliyetle yanlarında bulundurdukları ve üslûb-u ifadesine it-tiba ve iktida ettikleri hâlde, O, üslûbundaki ve tarz-ı beyanındaki garabetini aynen muhafaza ediyor.

---

¹ “Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah’ı tenzih ve tesbih eder.” (Hadid sûresi, 57/1)

Beşinci Nokta

Kur'ân'ın bir cenahî mâzide, bir cenahî müstakbelde, kökü ve bir kana-
dî eski Peygamberlerin ittifaklı hakikatleri olduğu ve bu onları tasdik ve teyid
ettiği ve onlar dahi tevafukun lisân-ı hâliyle bunu tasdik ettikleri gibi, öyle de:
Evliya ve asfiyâ gibi ondan hayat alan semereleri, hayattar tekemmülleriley,
şecere-i mübarekelerinin hayattar, feyizdar ve hakikat-medar olduğuna delâ-
let eden ve ikinci kanadının himayesi altında yetişen ve yaşayan velâyetin bü-
tün hak tarîkatları ve İslâmiyet'in bütün hakikatli ilimleri, Kur'ân'ın ayn-ı hak
ve mecmâ-ı hakâik ve câmiiyyette misilsiz bir hârika olduğuna şehâdet eder.

Altıncı Nokta

Kur'ân'ın altı ciheti nuranîdir; sîdk ve hakkaniyetini gösterir. Evet altîn-
da hüccet ve bûrûhân direkleri; üstünde sikke-i i'câz lem'aları; önünde ve he-
definde saadet-i dâreyn hediyeleri, arkasında nokta-yı istinâdi, vahy-i semâvî
hakikatleri; sağında hadsiz ukûl-ü müstakîmenin deliller ile tasdikleri; solun-
da selim kalblerin ve temiz vicdanların ciddî itminanları ve samimî incizâbları
ve teslimleri, Kur'ân'ın fevkâlâde, hârika, metin, hûcum edilmez bir kale-i se-
mâviye-i arziye olduğunu isbat ettikleri gibi, altı makamdan dahi O'nun ayn-ı
hak ve sadık olduğuna ve beşerin kelâmi olmadığını, hem yanlış olmadığını
imza eden, başta bu kâinatta daima güzelliği izhar, iyiliği ve doğruluğu hima-
ye ve sahtekârları ve müfterileri imha ve izale etmek âdetini bir düstur-u faa-
liyet ittihaz eden bu kâinatın Mutasarrîf'i, o Kur'ân'a âlemde en makbûl, en
yüksek, en hâkimâne bir makam-ı hürmet ve bir mertebe-i muvaffakiyet ver-
mesiyle O'nu tasdik ve imza ettiği gibi, İslâmiyet'in menbaî ve Kur'ân'ın ter-
cümanı olan Zât'ın (*aleyhissalâtu vesselâm*) herkesten ziyade O'na itikat ve ihtira-
mi ve nûzûlü zamanında uyku gibi bir vaziyet-i nâimânede bulunması ve sair
kelâmları O'na yetişememesi ve bir derece benzememesi ve ümmiyetiyle be-
raber gitmiş ve gelecek hakikî hâdisat-ı kevniyeyi, gaybiyâne, Kur'ân ile te-
reddütsüz ve itminan ile beyan etmesi ve çok dikkatli gözlerin nazarı altında
hiçbir hile, hiçbir yanlış vaziyeti görülmeyen o tercümanın, bütün kuvvetiyle
Kur'ân'ın her bir hükmüne öyle îmân edip tasdik etmesi ve hiçbir şey O'nu
sarsmaması; Kur'ân semâvî, hakkaniyetli ve kendi Hâlik-ı Rahîm'inin müba-
rek kelâmi olduğunu imza ediyor.

Hem, nev-i insanın humsu, belki kîsm-ı âzamı, göz önündeki o Kur'ân'a
müncezibane ve dindarane irtibati ve hakikat-perestâne ve müstâkâne kulak
vermesi ve çok emârelerin ve vakıaların ve keşfiyatın şehâdetiyle, cin ve me-

lek ve ruhânîlerin dahi, tilâveti vaktinde pervane gibi etrafında hakperestâne toplanması, Kur'ân'ın kâinatça makbûliyetine ve en yüksek bir makamda bulunduğuna bir imzadır.

Hem, nev-i beşerin umum tabakaları, en gabî ve âmîden tut, tâ en zeki ve âlime kadar her birisi, Kur'ân'ın dersinden tam hisse almaları ve en derin hakikatleri fehmetmeleri ve yüzlerle fen ve ulûm-u İslâmiye'nin ve bilhassa şeriat-ı kübrânın büyük müctehidleri ve usûlü'd-dîn ve ilm-i kelâm'ın dâhî muhakkikleri gibi, her tâife kendi ilimlerine ait bütün hâcâtını ve cevablarını Kur'ân'dan istihraç etmeleri, Kur'ân'ın menba-ı hak ve maden-i hakikat olduğunu bir imzadır.

Hem edebiyatça en ileri bulunan Arap edipleri –şimdiye kadar Müslüman olmayanlar– muârazaya pek çok muhtaç oldukları hâlde Kur'ân'ın i'câzindan yedi büyük vechi varken, yalnız bir tek vechi olan belâgatının, tek bir sârenin mislini getirmekten istinkâfları ve şimdiye kadar gelen ve muâraza ile şöhret kazanmak isteyen meşhur belîglerin ve dâhî âlimlerin onun hiçbir vech-i i'câzına karşı çıkamamaları ve âcizane süküt etmeleri; Kur'ân, mucize ve tâkat-i beşerin fevkinde olduğuna bir imzadır.

Evet, bir kelâm “*Kimden gelmiş ve kime gelmiş ve ne için?*” denilmesiyle kıymeti ve ulviyeti ve belâgati tezahür etmesi noktasından, Kur'ân'ın misli olamaz ve O'na yetişilemez. Çünkü; Kur'ân, bütün âlemelerin *Rabbi ve Hâlik'*ının hitabı ve konuşması ve hiçbir cihette taklidi ve tasannuu ihsas edecek bir emâre bulunmayan bir mükâlemesi ve bütün insanların belki bütün mahlukatın nâmına *meb'uṣ* ve nev-i beşerin en meşhur ve nâmdar muhatabı bulunan ve o muhatabın kuvvet ve vüs'at-i îmâni, koca İslâmiyet'i tereşsuh edip sahibini Kâb-ı kavseyen makamına çıkararak muhatab-ı samedâniyeye mazhariyetle nûzûl eden ve saadet-i dâreyne dair ve hilkat-i kâinatın neticelerine ve ondaki Rabbanî maksatlara ait mesâili ve o muhatabın bütün hakâik-i İslâmiye'yi taşıyan en yüksek ve en geniş olan îmânını beyan ve izah eden ve koca kâinatın bir harita, bir saat, bir hâne gibi her tarafını gösterip çevirip, onları yapan sanatkârı tavrıyla ifade ve tâlim eden Kur'ân-ı *Mu'cizü'l-Beyân*'ın elbette mislini getirmek mümkün değildir ve derece-i i'câzına yetişmez.

Hem, Kur'ân'ı tefsir eden ve bir kısmı otuz-kırk hattâ yetmiş cilt olarak birer tefsir yazan¹ yüksek zekâlı müdakkik binlerle mütefenninlemânın, sened-

¹ Bkz.: el-Kevserî, *el-Makalât* s.473-474.

leri ve delilleriyle beyan ettikleri Kur'ân'daki hadsiz meziyetleri ve nükteleri ve hâsiyetleri ve sırları ve âlî mânâları ve umûr-u gaybiyenin her nev'inden kesretli gaybî ihbarları izhar ve isbat etmeleri ve bilhassa Risâle-i Nur'un yüz otuz kitabının her biri Kur'ân'ın bir meziyetini, bir nüktesini kat'î bürhânlarla isbat etmesi ve bilhassa Mucîzât-ı Kur'âniye risâlesi; şimendifer ve tayyâre gibi medeniyetin hârikalarından çok şeyleri Kur'ân'dan istihraç eden Yirminci Söz'ün İkinci Makamı ve Risâle-i Nur'a ve elektriğe işaret eden âyetlerin işâratını bildiren İşarat-ı Kur'âniye nâmındaki Birinci Şua ve Huruf-u Kur'âniye ne kadar muntazam, esrarlı ve mânâlı olduğunu gösteren Rumûzât-ı Semâniye nâmındaki sekiz küçük risâleler ve Sûre-i Feth'in âhirki âyeti beş vecihle ihbar-ı gaybî cihetinde mucizeliğini isbat eden küçük bir risâle gibi Risâle-i Nur'un her bir cüzü, Kur'ân'ın bir hakikatini, bir nurunu izhar etmesi; Kur'ân'ın misli olmadığına ve mucize ve hârika olduğuna ve bu âlem-i şehâdette âlem-i gaybin lisani ve bir Allâmü'l-guyûb'un kelâmi bulunduğu bir imzadır.

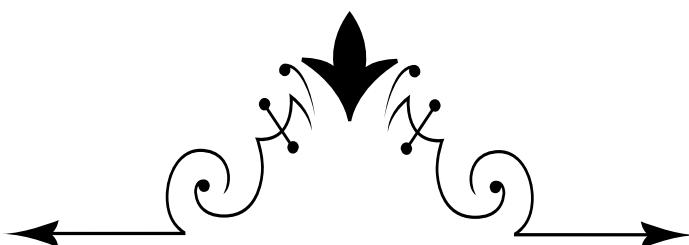
İşte altı noktada ve altı cihette ve altı makamda işaret edilen, Kur'ân'ın mezkûr meziyetleri ve hâsiyetleri içindir ki; haşmetli hâkimiyet-i nuraniyesi ve azametli sultanat-ı kudsiyesi, asırların yüzlerini ışıklandıráarak zemin yüzünü dahi bin üç yüz sene tenvir ederek kemâl-i ihtiram ile devam etmesi, hem o hâsiyetleri içindir ki, Kur'ân'ın her bir harfi, hiç olmazsa on sevabı ve on hasenesi olması ve on meyve-i bâki vermesi, hattâ bir kısım âyâtın ve sûrelerin her bir harfi, yüz ve bin ve daha ziyade meyve vermesi ve mübarek vakitlerde her bir harfin nuru ve sevabı ve kıymeti ondan yüzlere çıkması gibi kudsî imtiyazları kazanmış, diye dünya seyyahı anladı ve kalbine dedi: "İşte böyle her cihetle mucizâth bu Kur'ân; sûrelerinin icmâıyla ve âyâtının ittifakıyla ve esrar u envârinin tevafukuya ve semerat ve âsârinin tetabukuya bir tek Vâcibu'l-vücûd'un vücûduna ve vahdetine ve sifât ve esmâsına –delilleri ile isbat sûre-tinde– öyle şehâdet etmiş ki, bütün ehl-i îmânın hadsiz şehâdetleri, O'nun şe-hâdetinden tereşuh etmişler."

İşte bu yolcunun Kur'ân'dan aldığı ders-i tevhid ve îmâna kısa bir işaret olarak Birinci Makam'ın On Yedinci Mertebesi'nde böyle:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الَّذِي دَلَّ عَلَىٰ وُجُوبٍ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ:
الْقُرْآنُ الْمُغْبِرُ الْبَيِانُ الْمُفْتَوُلُ الْمُرْغُوبُ لِأَجْنَاسِ الْمَلَكِ وَالْإِنْسَنِ وَالْجَانِ الْمُغْرُورُ
كُلُّ اِيَّاهِ فِي كُلِّ دَقِيقَةٍ بِكَمَالِ الْإِخْرَاجِ بِالْسِنَةِ مِنَّاتِ الْمَلَائِينِ مِنْ نَوْعِ الْإِنْسَانِ الدَّائِمِ
سُلْطَنَتُهُ الْقُدُسِيَّةُ عَلَىٰ أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَالْأَكْوَانِ وَعَلَىٰ وُجُوهِ الْأَعْصَارِ وَالْأَزْمَانِ وَالْجَارِي

حَاكِمَيْتُهُ الْمَعْنَوِيَّةُ النُّورَانِيَّةُ عَلَى نِصْفِ الْأَرْضِ وَخُفْسِ الْبَشَرِ فِي أَرْبَعَةِ عَشَرَ عَصْرًا
بِكَمَالِ الْإِخْتِسَامِ وَكَذَا شَهَدَ وَبِرْهَنَ بِإِجْمَاعٍ سُورَهُ الْفُدُسِيَّهُ السَّمَاوِيَّهُ وَبِإِتَاقٍ أَيَّاهِ
النُّورَانِيَّهُ الْإِلَهِيَّهُ وَبِتَوَافِقٍ أَسْرَارِهِ وَأَنْوَارِهِ وَبِتَطَابِقٍ حَقَائِقِهِ وَثَمَرَاتِهِ وَأَثَارِهِ بِالْمُشَاهَدَهِ
وَالْعِيَانِ¹

denilmiştir.

¹ Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O öyle bir Vâcibu'l-vücûd, Vâhid ve Ehaddir ki, O'nun vücûb-u vücûduna ve vahdetine melek, ins ve cin tâifeleri tarafından kabul gören ve rağbet edilen ve bütün âyetleri her dakika büyük bir hürmetle milyonlarca insan tarafından okunan, kudsî sultanatı yeryüzünün ve kâinatın dört bir yanında devam eden, mânevî ve nûrânî hâkimiyeti yeryüzünün yarısında ve insanların beşte biri üzerinde tam bir ihtişamlı on dört asırdır sürüp giden Kur'ân-ı mu'cizü'l-beyan işaret eder. Ve yine, Kur'ân-ı Kerîm, kudsî ve semavî sûrelerinin icmaî, ilâhî ve nuranî âyetlerinin ittifakı, esrar ve envârinin tevafuku, hakikatlerinin, meyvelerinin ve eserlerinin uyumluluğu ile, Allah'ın vücûb-u vücûduna ve vahdetine apaçık bir şekilde şehâdet edip, isbat eder.

On Birinci Şua Olan Meyve Risalesi'nin Onuncu Meselesi

Emirdağ Çiçeği

**Kur'ân'da Olan Tekrarâtâ Gelen İtirazlara
Karşı Gayet Kuvvetli Bir Cevaptır**

Aziz, siddik kardeşlerim,

Gerçi bu mesele perişan vaziyetimden müşevves ve letâfetsiz olmuş. Fakat o müşevves ibare altında çok kıymetli bir nevi i'câzi, kat'î bildim. Maatteessüf ifadeye muktedir olamadım. Her ne kadar ibaresi sönüksün olsa da Kur'ân'a ait olmak cihetiyle hem ibadet-i tefekkuriye, hem kudsî, yüksek, parlak bir ceventherin sadefidir. Yırtık libasına değil, elindeki elmasa bakılsın. Hem bunu ga-yet hasta ve perişan ve gidasız, bir-iki gün Ramazan'da, mecburiyetle gayet müclem ve kısa ve bir cümlede pek çok hakikatleri ve müteaddit hüccetleri dercederek yazdım. Kusura bakılmasın.¹(Hâsiye)

Aziz, siddik kardeşlerim,

Ramazan-ı Şerif'te Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ı okurken Risale-i Nur'a işaretleri Birinci Şuâ'da beyan olunan otuz üç âyetten hangisi gelse bakıyorum ki, o âyetin sayfası ve yaprağı ve kissası dahi Risale-i Nur'a ve şâkirtlerine kış-sadan hisse almak noktasında bir derece bakıyor. Hususan Sûre-i Nur'dan âyet-i nûr², on parmakla Risale-i Nur'a baktığı gibi arkasındaki âyet-i zulümât³ dahi muârizlarına tam bakıyor ve ziyade hisse veriyor. Âdetâ o makam, cüz'iyetten çıkış külliyyet kesbeder ve bu asırda o külliyyetin tam bir ferdi Risale-i Nur ve şâkirtleridir, diye hissettim.

Evet Kur'ân'ın hitabı, evvelâ Mütekellim-i Ezeli'nin rubûbiyet-i âm-mesinin geniş makamından.. hem nev-i beşer, belki kâinat nâmına mu-hatap olan Zât'ın geniş makamından.. hem umum nev-i beşer ve benî-

¹(Hâsiye) Denizli Hapsi'nin meyvesine Onuncu Mesele olarak Emirdağ'ın ve bu Ramazan-ı Şerif'in nurlu bir küçük çiçeğidir. Tekrarât-ı Kur'âniye'nin bir hikmetini beyanla ehl-i dalâletin ufünetli ve zehirli evhamlarını izale eder.

² Nûr sûresi, 24/35.

³ Nûr sûresi, 24/40.

âdemin bütün asırlarda irşadlarının gayet vüs'atlı makamından.. hem dünya ve âhiretin, arz ve semâvâtın ve ezel ve ebedin ve Hâlik-ı kâinatın rubûbiyetine ve bütün mahlükatin tedbirine dair kavânîn-i ilâhiyenin gayet yüksek, ihatâlı beyanatının makamından aldığı vüs'at ve ulviyet ve ihata cihetiyle o hitap, öyle bir yüksek i'câzî ve şümûlü gösterir ki; ders-i Kur'ân'ın muhataplarından en kesretli tâife olan tabaka-yı avâmin basit fehimlerini okşayan zâhirî ve basit mertebesi dahi en ulvî tabakayı da tam hissedar eder. Güya kissadan yalnız bir hisse ve bir hikâye-i tarihiyeden bir ibret değil, belki bir külli düsturun efrâdi olarak her asra ve her tabakaya hitap ederek taze nâzil oluyor ve bilhassa çok tekrar ile الظالِمِينَ¹ deyip tehditleri ve zulümlerinin cezası olan musibet-i semâviye ve arziyeyi şiddetle beyani, bu asrın emsâlsiz zulümlerine Kavm-i Âd ve Semûd ve Firavun'un başlarına gelen azaplarla baktırıyor ve mazlum ehl-i imana İbrahim ve Mûsâ (aleyhimes selâm)'lar gibi enbiyânın necatlarıyla teselli veriyor.

Evet, nazar-ı gaflet ve dalâlette vahşetli ve dehşetli bir ademistan ve elîm ve mahvolmuş bir mezaristan olan bütün geçmiş zaman ve olmuş karnlar ve asırlar, canlı birer sayfa-yı ibret ve baştan başa ruhlu, hayattar bir acîb âlem ve mevcut ve bizimle münasebettar bir memleket-i rabbâniye suretinde sine-ma perdeleri gibi; kâh bizi o zamanlara, kâh o zamanları yanımıza getirerek her asra ve her tabakaya gösterip yüksek bir i'câz ile dersini veren Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, aynı i'câz ile nazar-ı dalâlette câmid, perişan, ölü, hadsiz bir vahşetgâh olan ve firak ve zevalde yuvarlanan bu kâinatı bir kitab-ı samedâ-nî, bir şehr-i rahmânî, bir meşher-i sun-u rabbâni olarak o câmidâti canlandı-rip birer vazifedâr suretinde birbiriyle konuşturup ve birbirinin imdadına koşturup nev-i besere ve cin ve meleğe hakikî ve nurlu ve zevkli hikmet dersleri veren bu Kur'ân-ı Azîmüssâ'nın elbette, her harfinde on ve yüz ve bazen bin ve binler sevap bulunması.. ve bütün cin ve ins toplansa onun mislini getirememesi..² ve bütün benâdemle ve kâinatla tam yerinde konuşması.. ve her zaman milyonlar hâfızların kalblerinde zevk ile yazılması.. ve çok tekrarla ve kesretli tekrarâtiyla usandırmaması.. ve çok iltibas yerleri ve cümleleri ile beraber çocukların nazik ve basit kafalarında mükemmel yerleşmesi.. ve hastaların ve az sözden müteessir olan ve sekerâttâ olanların kulağında mâ-yı zem-

¹ Zâlimler.. zâlimler.. (Bu tehditin yer aldığı bazı âyetler için bkz.: Bakara sûresi, 2/35, 95, 124...)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/23; Yûnus sûresi, 10/38; Hûd sûresi, 11/13; Îsrâ sûresi, 17/88; Kasas sûresi, 28/49; Tûr sûresi, 52/34.

zem misilli hoş gelmesi gibi kudsî imtiyazları kazanır ve iki cihanın saadetlerini kendi şâkirtlerine kazandırır.

Ve tercümanın ümmiyet mertebesini tam riayet etmek sırrıyla hiçbir tekellüf ve hiçbir tasannû ve hiçbir gösterişe meydan vermeden selâset-i fitriyesini ve doğrudan doğruya semâdan gelmesini ve en kesretli olan tabakât-ı avâmin basit fehimlerini tenezzülât-ı kelâmiye ile okşamak hikmetiyle en ziyade semâ ve arz gibi en zâhir ve bedihî sayfalarını açıp o âdiyat altındaki hârikulâde mucizât-ı kudretini ve mânidâr sutûr-u hikmetini ders vermekle lütf-u irşadda güzel bir i'câz gösterir.

Tekrarı iktiza eden dua ve davet, zikir ve tevhid kitabı dahi olduğunu bildirmek sırrıyla güzel, tatlı tekrarâtiyla birtek cümlede ve birtek kissâda ayrı ayrı çok manaları, ayrı ayrı muhatap tabakalarına tefhim etmekte ve cüz'î ve âdi bir hâdisede en cüz'î ve ehemmiyetsiz şeyler dahi nazar-ı merhametinde ve daire-i tedbir ve iradesinde bulunmasını bildirmek sırrıyla tesis-i İslâmiyet'te ve tedvin-i seriatta sahabelerin cüz'î hâdiselerini dahi nazar-ı ehemmiyete almasında hem külli düsturların bulunması, hem umumî olan İslâmiyet'in ve şeriatın tesisinde o cüz'î hâdiseler, çekirdekler hükmünde çok ehemmiyeli meyveleri verdikleri cihetinde de bir nevi i'câzını gösterir.

Evet, ihtiyacın tekerrürüyle, tekrarın lüzumu haysiyetiyle yirmi sene zarfında pek çok mükerrer suâllere cevap olarak ayrı ayrı çok tabakalara ders veren ve koca kâinatı parça parça edip kiyâmette şeklini değiştirerek dünyayı kaldırıp onun yerine azametli âhireti kuracak.. ve zerrâttan yıldızlara kadar bütün cüz'iyât ve külliyyâtın tek bir Zât'ın elinde ve tasarrufunda bulunduğuunu isbat edecek.. ve kâinatı ve arzı ve semâvâtı ve anâsırı kızdırın ve hidde-te getiren nev-i beşerin zulümllerine, kâinatın netice-i hilkati hesabına gazab-ı ilâhîyi ve hiddet-i rabbânîyi gösterecek hadsiz ve nihâyetsiz ve dehşetli ve geniş bir inkilâbin tesisinde binler netice kuvvetinde bazı cümleleri ve hadsiz delillerin neticesi olan bir kısım âyetleri tekrar etmek; değil bir kusur, belki gayet kuvvetli bir i'câz ve gayet yüksek bir belâgat ve mukteza-yı hâle gayet mutâbık bir cezâlettir, bir fesâhattır.

♦Meselâ birtek âyet olup yüz on dört defa tekrar edilen **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** cümlesi, Risale-i Nur'un On Dördüncü Lem'a'sında beyan edildiği gibi; arşı ferse bağlayan ve kâinatı ışıklandıran ve her dakika herkes ona muhtaç olan öyle bir hakikattir ki, milyonlar defa tekrar edilse yine ihtiyaç vardır. Değil yalnız ekmeğ gibi her gün, belki hava ve ziya gibi her dakika ona ihtiyaç ve istiyak vardır.

♦ Hem meselâ Sûre-i 1¹’de sekiz defa tekrar edilen şu ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ أَكْبَرُ﴾ âyeti, o sûrede hikâye edilen peygamberlerin necatlarını ve kavimlerinin azaplarını, kâinatın netice-i hilkati hesabına ve rubûbiyet-i âmme-nin nâmına o binler hakikat kuvvetinde olan âyeti tekrar ederek izzet-i rabbâniye, o zâlim kavimlerin azabını ve rahîmiyet-i ilâhiye dahi enbiyânın necatlarını iktiza ettiğini ders vermek için binler defa tekrar olsa yine ihtiyaç ve iştihad var.. ve îcazlı ve i’câzlı bir ulvî belâgattır.

♦ Hem meselâ Sûre-i Rahmân’dâ tekrar edilen ﴿فَإِنَّ الَّاَءَ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾³ âyeti ile Sûre-i Mürselât’ta ﴿وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمَكَذِّبِينَ﴾⁴ âyeti, cin ve nev-i besere kâinatı kızdırın ve arz ve semâvâti hiddete getiren ve hilkat-i âlemin neticelerini bozan ve haşmet-i saltanat-ı ilâhiyeye karşı inkâr ve istihfafla mukabele eden küfür ve küfranlarını ve zulümlerini ve bütün mahlûkatin hukuklarına tecavüzlerini asırlara ve arza ve semâvâta tehditkârâne haykiran bu iki âyet, böyle binler hakikatlerle alâkadar ve binler mesele kuvvetinde olan bir ders-i umumîde binler defa tekrar edilse yine lüzum var.. ve celâlli bir i’câz ve cemâlli bir îcâz-ı belâgattır.

♦ Hem meselâ Kur’ân’ın hakikî ve tam bir nevi münâcâtı ve Kur’ân’dan çıkan bir çeşit hülâsası olan Cevşenü'l-Kebîr nâmındaki münâcât-ı Peygamberî’de سُبْحَانَكَ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَمَانَ الْأَمَانَ خَلَصْنَا مِنْ (aleyhissalâtâ vesselâm) yüz defa tevhid gibi kâinatça cümlesinin tekrarında tevhid gibi kâinatça en büyük hakikat.. ve mahlûkatin rubûbiyete karşı tesbih ve tahmid ve takdis gibi üç muazzam vazifesinden en ehemmiyetli bir vazifesi.. ve şekâvet-i ebediyeden kurtulmak gibi nev-i insanın en dehşetli meselesi.. ve ubûdiyet ve acz-i beserin en lüzumlu neticesi bulunması cihetiyile binler defa tekrar edilse yine azdır.

İşte, tekrarât-ı Kur’âniye bu gibi esaslara bakıyor. Hatta bazen bir sayfa-da iktiza-yı makam ve ihtiyac-ı ifham ve belâgat-ı beyan cihetiyile yirmi defa

¹ “Tâ. Sin. Mîm.” (Şuarâ sûresi, 26/1)

² “Ama senin Rabbin azîz ve rahîmdir (mutlak galip, geniş merhamet sahibidir)” (Şuarâ sûresi, 26/9, 68, 104, 122, 140, 159, 175, 191)

³ “O halde Rabbinizin nimetlerinden hangi birini inkâr edebilirsiniz?” (Rahman sûresi, 55/13, 16, 18; ...)

⁴ “Hakkı yalan sayanların o gün vay hâllerine!” (Mûrselât sûresi, 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49,)

⁵ Sübâhsin yâ Rab! Sen’den başka yoktur ilâh! Emân diliyoruz Sen’den, koru bizi cehennemden!

sarîhen ve zîmnen tevhid hakikatini ifade eder. Değil usanç, belki kuvvet ve şevk verir. Risale-i Nur'da tekrarât-ı Kur'âniye ne kadar yerinde ve münasip ve belâgatça makbul olduğu hüccetleriyle beyan edilmiş.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın Mekkî süreleriyle Medenî sürelerinin belâgat noktasında ve i'câz cihetinde ve tafsîl ve icmâl vechinde birbirinden ayrı olmasının sırrı ve hikmeti şudur ki:

Mekke'de birinci safta muhatap ve muârızları, Kureyş müşrikleri ve ümmîleri olduğundan belâgatça kuvvetli bir üslûb-u âlî ve içazlı, muknî, kanaat verici bir icmâl ve tesbit için tekrar lâzım geldiğinden ekseriyetle Mekkî süreleri erkân-ı imaniyeyi ve tevhidin mertebelerini gayet kuvvetli ve yüksek ve i'câzlı bir içaz ile tekrar edip ifade ederek; mebde ve meâdi, Allah'ı ve âhireti; değil yalnız bir sayfada, bir âyyette, bir cümlede, bir kelimedede.. belki bazen bir harfte ve takdim, tehir ve tarif ve tenkir ve hazf ve zikir gibi heyetlerde öyle kuvvetli isbat eder ki, ilm-i belâgatin dâhî imamları hayretle karşılamışlar. Risale-i Nur ve bilhas-sa Kur'ân'ın kirk vech-i i'câzını icmâlen isbat eden Yirmi Beşinci Söz, –zeyille-riyle beraber– ve Kur'ân'ın nazmındaki vech-i i'câzı harika bir tarzda isbat eden Arabî Risale-i Nur'dan “İşârâtü'l-İ'câz” tefsiri bilfiil göstermişler ki, Mekkî olan süre ve âyetlerde en âlî bir üslûb-u belâgat ve en yüksek bir i'câz-i içazî vardır.

Amma Medenî süre ve âyetlerde birinci safta muhatap ve muârızları ise Allah'ı tasdik eden yahudî ve nasâra gibi ehl-i kitap olduğundan.. mukteza-yı belâgat ve irşad ve mutâbık-ı makam ve hâlin lüzumundan.. sade ve vazih ve tafsilli bir üslûpla ehl-i kitaba karşı dinin yüksek usûlünü ve imanın rükûnlerini değil, belki medar-ı ihtilâf olan seriatta ve ahkâmda ve teferruatîn ve külli kanunların menşeleri ve sebepleri olan căz'iyatın beyanı lâzım geldiğinden.. o Medenî süre ve âyetlerde ekseriyetle tafsîl ve izah ve sade üslûpla beyanât içinde Kur'ân'a mahsus emsâlsiz bir tarz-ı beyanla birden, o căz'ı teferruatîn hâdisesi içinde yüksek, kuvvetli bir fezleke, bir hâtime, bir hüccet ve o căz'ı hâdisesi-i şer'iyeyi külliştiren.. ve imtisâlini iman-ı billâh ile temin eden bir cümle-i tevhidiyeyi ve imaniyeyi ve uhreviyeyi zikreder, o makamı nurlandırır, ul-vîleştirir, külliştirir.

Risale-i Nur, âyetlerin âhirlerinde ekseriyetle gelen

إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹ ، إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ²

¹ “Allah gerçekten her şeye kadirdir.” (Bakara sûresi, 2/20, 109, 148; Âl-i İmrân sûresi, 3/165; Nahâl sûresi, 16/77; Nûr sûresi, 24/45; Ankebût sûresi, 29/20; Fâtır sûresi, 35/1)

² “Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla bilir.” (Enfâl sûresi, 8/75; Tevbe sûresi, 9/115; Ankebût sûresi, 29/62; Mücadele sûresi, 58/7)

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ¹ ، وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ²

gibi tevhidi ve âhireti ifade eden fezlekelerde ve hâtimelerde ne kadar yüksek bir belâğat ve meziyetler ve cezâletler ve nükteler bulunduğu Yirmi Beşinci Söz’ün İkinci Şülesi’nin İkinci Nuru’nda o fezleke ve hâtimelerin pek çok nük-telerinden ve meziyetlerinden on tanesini beyan ederek, o hülâsalarda bir mucize-i kübrâ bulduğunu muannitlere de isbat etmiş.

Evet Kur’ân, o teferraat-ı şer’iye ve kavânîn-i içtimaiyeden beyanı için-de, birden, muhatabın nazarını yüksek ve külli noktalara kaldırıp sade üslûbu, bir ulvî üslûba ve şeriat dersinden tevhid dersine çevirerek Kur’ân’ı, hem bir kitab-ı şeriat ve ahkâm ve hikmet, hem bir kitab-ı akide ve iman ve zikir ve fikir ve dua ve davet olduğunu gösterip, her makamda çok makâsid-ı irşadiye-yi Kur’âniye’yi ders vermesiyle Mekkî âyetlerin tarz-ı belâğatlarından ayrı ve parlak mucizâne bir cezâlet izhar eder. Bazen iki kelimede, meselâ; 3 رَبُّ الْعَالَمِينَ ile رَبُّ الْعَالَمِينَ³ ve رَبُّ الْعَالَمِينَ⁴ ve رَبُّ الْعَالَمِينَ⁵ tâbirîyle ehadiyeti ve vâhidîyeti bildirir. Ehadiyet içinde vâhidîyeti ifade eder. Hatta bir cümlede bir zerreyi, bir gözbebeğinde gördüğü ve yerleştirdiği gibi; güneşin aynı âyetle, aynı çekiç-le göğün gözbebeğinde yerleştirir ve göge bir göz yapar.

•Meselâ يُولَجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولَجُ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ⁵ Meselâ âyetinden sonra “Zemin ve gök-lerin haşmet-i hilkatinde kalbin dahi hâtrâtını bilir, idare eder.” der, tar-zında bir beyanât cihetile o sade ve ümmiyet mertebesini ve avâmin fehmi-ni nazara alan o basit ve cüz’î muhâvere, o tarz ile ulvî ve cazibedar ve umu-mî ve irşadkâr bir mükâlemeye döner.

¹ “O azızdır, hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)” (İbrahim sûresi, 14/4; Nahl sûresi, 16/60; Ankebüt sûresi, 29/42; Rûm sûresi, 30/27; ...)

² “O, azızdır, rahîmdir (mutlak galiptir, sınırsız merhamet ve ihsan sahibidir)” (Rûm sûresi, 30/5)

³ “Âlemlerin Rabbi” (A’râf sûresi, 7/54; Şuarâ sûresi, 26/23; Kasas sûresi, 28/30; Mü’mîn sûresi, 40/64; Fussilet sûresi, 41/9; Tekvir sûresi, 81/29; Hâkka sûresi, 69/4)

⁴ “Senin Rabbin” (Bakara sûresi, 2/30, Mâide sûresi, 5/24, 112; En’âm sûresi, 6/112, 131, 132, 133, 158; A’râf sûresi, 7/167, 172; Enfâl sûresi, 8/5; ...)

⁵ “Gökleri ve yeri yaratın...” (En’âm sûresi, 6/1, 73; A’râf sûresi, 7/54; Tevbâ sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; ...)

⁶ “Geceyi gündüze katar, böylece gündüz üzâr. Gündüzü geceye katar, böylece gece üzâr.” (Hadîd sûresi, 57/6)

⁷ “Kalplerin künhünü O bilir.” (Hadîd sûresi, 57/6)

Bir Suâf: Bazen ehemmiyetli bir hakikat, sathî nazarlara görünmediğinden ve bazı makamlarda cüz’î ve âdi bir hâdiseden yüksek bir fezleke-i tevhidi veya külli bir düsturu beyan etmekte münasebet bilinmediğinden, bir kusur tevehhüm edilir. Meselâ “Hazreti Yusuf (aleyhis-selâm), kardeşini bir hile ile alması¹” içinde ^{وَفُوقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ} diye gayet yüksek bir düsturun zikri, belâgatça münasebeti görünmüyor. Bunun sırrı ve hikmeti nedir?

Elcevap: Her biri birer küçük Kur’ân olan ekser uzun süre ve mutavasıtlarında ve çok sayfa ve makamlarda yalnız iki-üç maksat değil; belki Kur’ân mahiyeti, hem bir kitab-ı zikir ve iman ve fikir, hem bir kitab-ı şeriat ve hikmet ve irşad gibi, çok kitapları ve ayrı ayrı dersleri tazammun ederek rubûbiyet-i ilâhiyenin her şeye ihatasını ve haşmetli tecelliyyâtını ifade etmek cihetiyle, kâinat kitab-ı kebîrinin bir nevi kiraati olan Kur’ân, elbette her makamda, hatta bazen bir sayfada çok maksatları takiben, mârifetullahtan ve tevhidin mertebeinden ve iman hakikatlerinden ders verdiği haysiyetiyle, öbür makamda, meselâ zâhirce zayıf bir münasebetle başka bir ders açar ve o zayıf münasebete çok kuvvetli münasebetler iltihak ederler. O makama gayet mutâbık olur, mertebe-i belâgatı yükselir.

İkinci Bir Suâf: Kur’ân’dâ sarîhen ve zimnen ve işareten, âhiret ve tevhidi ve beserin mükâfât ve mücâzâtını binler defa isbat edip naza-ra vermenin ve her sûrede, her sayfada, her makamda ders vermenin hikmeti nedir?

Elcevap: Daire-i imkânda ve kâinatın sergüzeşetine ait inkılâplarda ve emanet-i kübrâyı ve hilâfet-i arziyeyi omuzuna alan nev-i beserin şekâvet ve saadet-i ebediyeye medar olan vazifesine dair en ehemmiyetli, en büyük, en dehşetli meselelerinden en azametilerini ders vermek.. ve hadsiz şüphele-ri izale etmek.. ve gayet şiddetli inkârları ve inatları kırmak cihetinde elbette, o dehşetli inkılâpları tasdik ettirmek.. ve o inkılâpların azametinde büyük ve besere en elzem ve en zaruri meseleleri teslim ettirmek için Kur’ân, binler defa değil, belki milyonlar defa onlara baktırsa yine israf değil ki milyonlar kere tekrar ile o bahisler Kur’ân’dâ okunur, usanç vermez, ihtiyaç kesilmez.

♦Meselâ: ^{إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَاحٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ}

¹ Bkz.: “İşte Biz Yusuf'a, kardeşini alikoyması için böyle bir plan öğrettiğim.” (Yusuf sûresi, 12/76)

² “Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen bulunur.” (Yusuf sûresi, 12/76)

¹ ذلِكَ الْفُوزُ الْكَبِيرُ âyetinin gösterdiği müjde-i saadet-i ebediye hakikati, bîcare besere her dakika kendini gösteren hakikat-i mevtin “hem insanı, hem dün-yasını, hem bütün ahbabını idam-ı ebedisinden kurtarıp ebedî bir sultanatı kazandırır” dediğinden milyarlar defa tekrar edilse ve kâinat kadar ehemmiyet verilse yine israf olmaz, kıymetten düşmez.

İşte bu çeşit hadsiz, kıymettar meseleleri ders veren ve kâinatı bir hâne gibi değiştiren ve şeklini bozan dehşetli inkılâpları tesis etmeye iknaya ve inançlırmaya ve isbata çalışan Kur’ân-ı Mu’cizü'l-Beyan, elbette sarâhen ve zimnen ve işareten binler defa o meselelere nazar-ı dikkati celbetmek değil israf; belki ekmek, ilâç, hava ve ziya gibi birer hâcet-i zaruriye hükmünde ihsanını tazelendirir.

♦Hem meselâ

³ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ، وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارٌ جَهَنَّمٌ⁴

gibi tehdit âyetlerini Kur’ân, gayet şiddetle ve şiddetle ve gayet kuvvet ve tekrarla zikretmesinin hikmeti ise Risale-i Nur’dâ katâ’i isbat edildiği gibi beşerin küfrû, kâinatın ve ekser mahlûkatın hukuklarına öyle bir tecavüzdür ki semâvâtı ve arzı kızdırıyor ve anâsını hiddete getirip tufanlarla o zâlimleri tokatlıyor.

⁴ إِذَا أَلْقُوا فِيهَا سَمْعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ + تَكَادُ تَمَرَّ مِنَ الْغَنِيَظِ

âyetlerinin sarâhatıyla o zâlim münkirlere cehennem öyle öfkeleniyor ki, hiddetinden parça parça olmak ve parçalanmak derecesine geliyor.

İşte böyle bir cinâyet-i âmmeye ve hadsiz bir tecavüze karşı beşerin küçüklük ve ehemmiyetsizliği noktasında değil, belki zâlimâne cinâyetinin azametine ve kâfirâne tecavüzünün dehşetine karşı Sultan-ı kâinat kendi raiyetenin hukukunun ehemmiyetini.. ve o münkirlerin küfür ve zulmündeki nihâyetsiz çirkinliğini göstermek hikmetiyle fermanında gayet hiddet ve şiddetle o cinâyeti ve cezasını değil bin defa, belki milyonlar ve milyarlar ile tekrar etse

¹ “İman edip makbul ve güzel işler yapanlara ise, içinden ırmaklar akan cennetler var. İşte en büyük başarı, en büyük mutluluk budur!” (Bûrûc sûresi, 85/11)

² “Zalimlere elbette gayet acı bir azap vardır.” (İbrahim sûresi, 14/22; Şûrâ sûresi, 42/21)

³ “Kâfirlere ise cehennem ateşi var.” (Fâtır sûresi, 35/36)

⁴ “Onlar oraya atılıncı, cehennemin müthiş homurtusunu, kaynaya kaynaya çıkardığı uğultuyu işitirler. Cehennem, öfkesinden neredeyse çatlayacak haldedir.” (Mülk sûresi, 67/7-8)

yine israf ve kusur değil ki, bin seneden beri yüzler milyon insanlar her gün usanmadan kemâl-i istiyakla ve ihtiyaçla okurlar.

♦ Hem meselâ Asâ-yı Mûsâ gibi çok hikmetleri ve faydaları bulunan kizza-yı Mûsâ'nın (*aleyhisselâm*) ve sair enbiyânın (*aleyhimüsselâm*) kissalarını çok tekrarında Risalet-i Ahmedîye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) hakkaniyetine bütün enbiyânın nübüvvetlerini bir hüccet gösterip ‘onların umumunu inkâr edemeyen, bu Zât’ın risaletini hakikat noktasında inkâr edemez’ hikmetiyle.. ve herkes, her vakit bütün Kur’ân’ı okumaya muktedir ve muvaffak olamadığından her bir uzun ve mutavassit sûreyi birer küçük Kur’ân hükmüne getirmek için ehemmiyetli erkân-ı imaniye gibi o kissaları tekrar etmesi değil israf, belki mukteza-yı belâ-gattır ve hâdise-i Muhammediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), bütün benîâdemin en büyük hâdisesi ve kâinatın en azametli meselesi olduğunu ders vermektir.

Evet Kur'ân'da Zât-ı Ahmedîye'ye en büyük makam vermek ve dört erkân-ı imaniyeyi içine almakla الله لا إله إلا rüknüne denk tutulan محمد رسول الله risalet-i Muhammediye (*aleyhissalâtû vesselâm*), kâinatın en büyük hakikati.. ve Zât-ı Ahmedîye (*aleyhissalâtû vesselâm*), bütün mahlûkatın en eşrefi.. ve hakikat-i Muhammediye (*aleyhissalâtû vesselâm*) tabir edilen külli şâhsiyet-i mânevîyesi ve makamı kudsîsi, iki cihanın en parlak bir güneşî olduğuna ve bu harika makama liyâkatine dair pek çok hüccetleri ve emâreleri, kat'î bir surette Risale-i Nur'da isbat edilmiş. Binden birisi sudur ki:

¹ “Allah’tan başka ilâh yoktur.” (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

² "Muhammed Allah'ın resülüdür." (Fetih sûresi, 48/29)

✓ **كَالْفَاعِلٍ**¹ düsturuyla bütün ümmetinin bütün zamanlarda işlediği hasenâtın bir misli, O'nun defter-i hasenâtına girmesi...

✓ Ve bütün kâinatın hakikatlerini, getirdiği nur ile nurlandırması...

✓ Değil yalnız cin ve insi ve meleği ve zîhayatları, belki kâinatı ve semâvâtı ve arzı minnettar eylesmesi...

✓ Ve istidat lisaniyla nebâtâtın duaları ve ihtiyac-ı fitrî diliyle hayvanâtın duaları, gözümüz önünde bilfiil kabul olmasının şahadetiyle milyonlar, belki milyarlar fitrî ve reddedilmez duaları makbul olan sulehâ-yı ümmeti, her gün o Zât'a (*aleyhissalâtü vesselâm*) salât ü selâm ile rahmet duaları...

✓ Ve mânevî kazançlarını en evvel o Zât'a (*aleyhissalâtü vesselâm*) bağışlamaları...

✓ Ve bütün ümmetçe okunan Kur'ân'ın üç yüz bin hurufunun her birisinde on sevaptan ta yüz, ta bin hasene ve meyve vermesinden –yalnız kiraat-ı Kur'ân cihetile– defter-i âmâline hadsiz nurlar girmesi haysiyetiyle...

O Zât'ın (*aleyhissalâtü vesselâm*) şahsiyet-i mâneviyesi olan hakikat-i Muhammediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), istikbalde bir şerece-i tûbâ-yı cennet hükmünde olacağını Allâmü'l-guyûb bilmış ve görmüş.. ve o makama göre Kur'ân'ında o azîm ehemmiyeti vermiş.. ve fermanında O'na tebâiyeti ve sünnet-i seniyyesine ittibâ ile şefaatine mazhariyeti, en ehemmiyetli bir mesele-i insaniye göstermiş. Ve o haşmetli şerece-i tûbânın bir çekirdeği olan şahsiyet-i beşeriyetini ve bidayetteki vaziyet-i insaniyesini arasında nazara almasıdır.

İşte Kur'ân'ın tekrar edilen hakikatleri bu kıymette olduğundan, tekrarâtında kuvvetli ve geniş bir mucize-i mâneviye bulunmasına fitrat-ı selime şehadet eder. Meğer maddiyâyûnluk tâunuyla maraz-ı kalbe ve vicdan hastalığına müptelâ ola!..

وَيُنْكِرُ الْفَمُ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ

فَدِينُكِرُ الْمَرْءُ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ

kâidesine dâhil olur.

¹ (Bir işe) sebep olan, (onu bizzat) yapan gibidir.

² Bazen insan, gözünün iltihaplı olması sebebiyle güneşin ışığını inkâr ettiği gibi ağız da hastalığından dolayı suyun tadını inkâr edebilir. (el-Busayrî, *Kasîdetü'l-bürde* 104. beyit)

Bu Onuncu Meseleye Bir Hâtime Olarak İki Hâsiye

Birincisi

Bundan on iki sene evvel^{1(Hâsiye)} işittim ki; en dehşetli ve muannit bir zindik, Kur'ân'a karşı sû-i kasdını tercümesiyle yapmaya başlamış ve demiş ki: "Kur'ân tercüme edilsin, ta ne mal olduğu bilinsin." Yani, 'lüzumsuz tekrarâti herkes gör-sün ve tercümesi onun yerinde okunsun' diye dehşetli bir plân çevirmiştir.

Fakat Risale-i Nur'un cerhedinmez hüccetleri kat'î isbat etmiş ki, Kur'ân'ın hakikî tercümesi kabil değil.. ve lisân-ı nahvî olan lisân-ı Arabî yerinde Kur'ân'ın meziyetlerini ve nüktelerini başka lisan muhafaza edemez.. ve her bir harfi, on adetten bine kadar sevap veren kelimât-ı Kur'âniye'nin mucizâne ve cemiyetli tabirlerinin yerini, beserin âdi ve cüz'î tercümeleri tutamaz.. onun yerinde câmilerde okunmaz diye Risale-i Nur, her tarafta intişiyla o dehşetli plâni akîm bıraktı.

Fakat o zindiktan ders alan münafıklar, yine şeytan hesabına Kur'ân güneşini üflemekle söndürmeye ahmak çocuklar gibi ahmakâne ve divânece-sine çalışmaları sebebiyle bana gayet sıkı ve sıkıcı ve sıkıntılı bir hâlette bu Onuncu Mesele yazdırıldı, tahmin ediyorum. Başkalar ile görüşemediğim için hâlikat-i hâli bilmiyorum.

İkinci Hâsiye

Denizli hapsinden tahliyemizden sonra meşhur Şehir Oteli'nin yüksek katında oturmuştum. Karşımıda güzel bahçelerde kesretli kavak ağaçları birer halka-yı zikir tarzında gayet laâf, tatlı bir surette hem kendileri, hem dalları, hem yaprakları, havanın dokunmasıyla cezbedârâne ve cazibekârâne hareketle rakları, kardeşlerimin mufârakatlarından ve yalnız kaldığımdan hüzünlü ve gamlı kalbime iliştî. Birden gün ve kış mevsimi hatırlı geldi ve bana bir gaflet bastı. Ben, o kemâl-i neşe ile cilvelenen o nâzenin kavaklıara ve zîhayatlara o kadar acidim ki gözlerim yaş ile doldu. Kâinatin süslü perdesi altındaki ademleri, firakları ihtar ve ihsasıyla kâinat dolusu firakların, zevallerin hüzünleri başına toplandı. Birden hâlikat-i Muhammediye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) getirdiği nur, imdada yetişti. O hadsiz hüzünleri ve gamları, sürurlara çevirdi. Hatta o

---

^{1(Hâsiye)} Bu risalenin telifinden.

nurun, herkes ve her ehl-i iman gibi benim hakkımda milyon feyzinden yalnız o vakitte, o vaziyete temas eden imdat ve tesellisi için Zât-ı Muhammediye'ye (*aleyhissalâtû vesselâm*) karşı ebediyen minnettar oldum. Şöyledi ki:

Ol nazar-ı gaflet, o mübarek nâzeninleri vazifesiz, neticesiz, bir mevsimde görünüp hareketleri neşeden değil; belki, güya ademden ve firaktan titreyerek hicliğe düştüklerini göstermekle herkes gibi bendeki aşk-ı bekâ ve hubb-u mehâsin ve şefkat-i cinsiye ve hayatıeye medar olan damarlarımı derece dokundu ki; böyle dünyayı bir mânevî cehenneme ve aklı bir tâzip âletine çevirdiği sırada, Muhammed (*aleyhissalâtû vesselâm*)’ın beşere hediye getirdiği nur, perdeyi kaldırdı.. idam, adem, hiclik, vazifesizlik, abes, firak yerlerinde o kavakların her birinin yaprakları adedince hikmetleri ve manaları ve – Risale-i Nur’da isbat edildiği gibi– üç kısma ayrılan neticeleri ve vazifeleri var, diye gösterdi.

Birinci kısım, Sâni-i Zülcelâl’ın esmâsına bakar. Meselâ, nasıl bir usta harika bir makineyi yapsa herkes, o zâta “Mâşâallah, bârekâllah!” deyip alkışlar. Öyle de o makine dahi, ondan maksut neticeleri tam tamına gösterme-siyle, lisân-ı hâliyle ustasını tebrik eder, alkışlar. Her zîhayat ve her şey böyle bir makinedir, ustasını tebriklerle alkışlar.

İkinci kısım hikmetleri ise, zîhayatın ve zîsuûrun nazarlarına bakar. Onlara şirin bir mütalâagâh, birer kitab-ı mârifet olur. Manalarını zîsuûrun zîhinlerinde ve suretlerini kuvve-i hâfızalarında ve elvâh-ı misâliyede ve âlem-i gaybin defterlerinde daire-i vücûdda bırakıp sonra âlem-i şehadeti terk eder, âlem-i gayba çekilir. Demek surî bir vücûdu bırakır, mânevî ve gaybî ve ilmî çok vücuûdları kazanır.

Evet, madem Allah var ve ilmi, ihata eder; elbette adem, idam, hiclik, mahv, fena hakikat noktasında ehl-i imanın dünyasında yoktur ve kâfirlerin dünyaları ademle, firakla, hiclikle, fânîlikle doludur.

İşte bu hakikati, umumun lisanında gezen bu gelen darb-ı mesel ders verip, der: “*Kimin için Allah var, ona her şey var ve kimin için yoksa her şey ona yoktur, hiçtir.*”¹

Elhâsûl: *Nasıl ki iman, ölüm vaktinde insanı idam-ı ebedîden kurtarıyor; öyle de herkesin hususî dünyasını dahi idamdan ve hiclik karanlıklarından kurtarıyor. Ve küfür ise hususan küfr-ü mutlak olsa hem o insanı,*

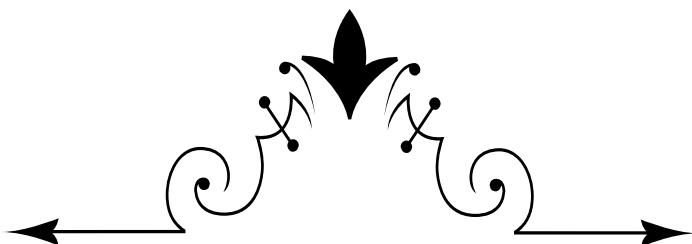
---

¹ Bkz.: Ebu'l-Abbas el-Mukri', *Nefhu't-tayyib* 4/504.

hem hususî dünyasını ölümle idam edip mânevî cehennem zulmetlerine atar. Hayatının lezzetlerini acı zehirlere çevirir. Hayat-ı dünyeviyeyi âhiretine tercih edenlerin kulakları çınlasın. Gelsinler, buna ya bir çare bulsunlar veya imana girsinler. Bu dehşetli hasârattan kurtulsunlar!..

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

Duanızça çok muhtaç ve size çok müştâk kardeşiniz
Said Nursî

¹ “Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara süresi, 2/32)

Yirmi Birinci Söz

Kader Risalesi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُتْرِكُ لَهُ إِلَّا بِقَدْرٍ مَعْلُومٍ¹
وَكُلُّ شَيْءٍ أَخْصَصِنَا هُوَ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ²

(Kader ile căz-ü ihtiyârî, iki mesele-i mühimmedir. Ona dair “Dört Mebhas” içinde birkaç sırlarını açmaya çalışacağız.)

Birinci Mebhas

Kader ve căz-ü ihtiyârî, İslâmiyet'in ve imânın nihayet hududunu gösteren, hâlî ve vicdanî bir imânın căz'lerindendir. Yoksa ilmî ve nazarî degillerdir. Yâni mümin her şeyi, hattâ fiilini, nefsini Cenâb-ı Hakk'a vere vere, tâ nihayette teklif ve mesuliyetten kurtulmamak için “ căz-ü ihtiyârî” önüne çıkıyor. Ona: “Mesul ve mükellefsin” der. Sonra, ondan sudûr eden iyilikler ve kemâlât ile mağrur olmamak için, “kader” karşısına geliyor. Der: “Haddini bil, yapan sen değilsin.”

Evet, kader; căz-ü ihtiyârî, imân ve İslâmiyet'in nihayet merâtibinde.. Kader, nefsi gururdan ve căz-ü ihtiyârî, adem-i mesuliyetten kurtarmak içindir ki, mesâil-i imâniyeye girmişler. Yoksa, mütemerrit nüfus-u emmârenin işledikleri seyyâtiinin mesuliyetinden kendilerini kurtarmak için kadere yapışmak ve onlara in'am olunan mehâsinle iftihar etmek, gurlanmak, căz-ü ihtiyâriye istinad etmek; bütün bütün sîrr-ı kadere ve hikmet-i căz-ü ihtiyâriyeye zıt bir harekete sebebiyet veren ilmî meseleler degildir.

¹ “Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazineлерin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz.” (Hicr sûresi, 15/21)

² “Velhâsil her bir şeyi, apaçık bir Kitap'ta sayıp döken Biz'iz.” (Yâsîn sûresi, 36/12)

Evet, mânen terakki etmeyen avâm içinde, kaderin cây-ı istimâli var. Fakat o da mâziyat ve mesâibdedir ki, yeisin ve hûznün ilâcıdır. Yoksa maâsi ve istikbaliyyatta değildir ki, sefahete ve atâlete sebeb olsun. Demek kader me-selesi, teklif ve mesuliyetten kurtarmak için değil, belki fahr ve gururdan kurtarmak içindir ki, îmâna girmiştir. *Cüz-ü ihtiyârî, seyyiâta merci olmak içindir ki, akideye dâhil olmuş. Yoksa mehâsine masdar olarak tefer’un etmek için değildir.*

Evet Kur’ân’ın dediği gibi, insan seyyiâtından tamamen mesuldür. Çünkü seyyiâti isteyen odur. Seyyiat tahribat nev’inden olduğu için, insan bir seyyie ile çok tahribat yapabilir. Müthiş bir cezaya kesb-i istihkak eder. Bir kibrît ile bir evi yakmak gibi. Fakat hasenatta iftihara hakkı yoktur. Onda onun hakkı pek azdır. Çünkü hasenâti isteyen, iktiza eden rahmet-i ilâhiye ve icad eden, kudret-i rabbâniyedir. Suâl ve cevab, dâî ve sebeb, ikisi de Hak’tandır. İnsan yalnız dua ile, îmân ile, şuur ile, rızâ ile onlara sahib olur. Fakat seyyiâti isteyen, nefs-i insâniyedir; ya istidat ile, ya ihtiyar ile. Nasıl ki beyaz, güzel güneşin ziyasından bâzı maddeler siyahlık ve taaffün alır. O siyahlık, onun istidadına aittir. Fakat o seyyiâti, çok mesâlihi tazammun eden bir kanun-u ilâhî ile icad eden yine Hak’tır. Demek sebebiyet ve suâl nefistendir ki, mesuliyeti o çeker. Hakk’â ait olan halk ve icad ise, daha başka güzel netice ve meyveleri olduğu için güzeldir, hayırdır.

İşte şu sirdandır ki: **Kesb-i şer, şerdir; halk-ı şer, şer değildir.** Nasıl ki pek çok mesâlihi tazammun eden bir yağmurdan zarar gören tembel bir adam diyemez: “Yağmur rahmet değil.” Evet *halk ve içadda bir şerr-i cüz’î ile beraber hayr-ı kesîr vardır. Bir şerr-i cüz’î için hayr-ı kesîri terk etmek şerr-i kesîr olur.* Onun için o şerr-i cüz’î, hayır hükmüne geçer. İcâd-ı ilâhîde şer ve çirkinlik yoktur. Belki, abdin kesbine ve istidadına aittir.

Hem nasıl kader-i ilâhî, netice ve meyveler itibarıyla şerden ve çirkinlikten münezzehtir. Öyle de: İllet ve sebeb itibarıyla dahi, zulümden ve kubuh-tan mukaddestir. Çünkü kader, hakikî illetlere bakar, adâlet eder. İnsanlar zâhirî gördükleri illetlere, hükümlerini bina eder; kaderin aynı adâletinde zulme düşerler. Meselâ: Hâkim seni sirkatle mahkûm edip hapsetti. Hâlbuki sen sârik değilsin. Fakat kimse bilmez gizli bir katlin var. İşte kader-i ilâhî dahi seni o hapisle mahkûm etmiş. Fakat kader, o gizli katlin için mahkûm edip adâlet etmiş. Hâkim ise, sen ondan mâsum olduğun sirkate binaen mahkûm ettiği için zulmetmiştir. İşte şey-i vâhidde iki cihetle kader ve içâd-ı ilâhînin adâleti ve insan kesbinin zulmü göründüğü gibi, başka şeyleri buna kıyas et. Demek

kader ve içâd-ı ilâhî; mebde' ve münteha, asıl ve fer', illet ve neticeler itibarıyla şerden ve kubuhtan ve zulümden münezzehtir.

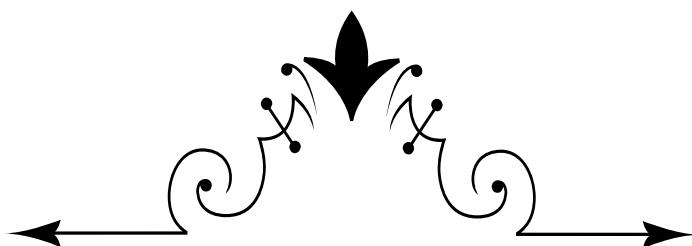
Eğer denilse: “Madem cüz-ü ihtiyârînin icada kabiliyeti yok. Bir emr-i itibârî hükmünde olan kesbden başka insanın elinde bir şey bulunmuyor. Nasıl oluyor ki, Kur’ân-ı Mu’cizü'l-Beyân’dâ, Hâlik-ı semâvât ve arza karşı, insana âsi ve düşman vaziyeti verilmiş. Hâlik-ı arz ve semâvât, ondan azîm şikâyetler ediyor.. o âsi insana karşı abd-i mümine yardım için kendini ve melâikesini tahşid ediyor. Ona azîm bir ehemmiyet veriyor.”

Elcevap: Çünkü; küfür ve isyan ve seyyie, tahrifdir, ademdir. Hâlbuki azîm tahrifat ve hadsiz ademler, bir tek emr-i itibâriye ve ademîye terettüp edebilir. Nasıl ki bir azîm sefînenin dümencisi, vazifesinin adem-i ifasıyla, sefîne gark olup bütün hademelerin netice-i sa'yleri ibtal olur. Bütün o tahrifat, bir ademe terettüp ediyor. Öyle de: Küfür ve mâsiyet, adem ve tâhrip nev’inden olduğu için, cüz-ü ihtiyârî bir emr-i itibârî ile onları tâhrik edip müthîs netâice sebebiyet verebilir. Zira küfür, çendan bir seyyiedir. Fakat, bütün kâinatı kîymetsizlikle ve abesiyetle tâhkîr ve delâlî-i vahdâniyet'i gösteren bütün mevcudati tekzip ve bütün tecelliyyât-ı esmâyî tezyif olduğundan, bütün kâinat ve mevcudat ve esmâ-yî ilâhiye namına Cenâb-ı Hak kâfirden şedid şikâyet ve dehşetli tehdidat etmek; ayn-ı hikmettir ve ebedî azab vermek, ayn-ı adâlettir.

Madem insan, küfür ve isyanla tahrifat tarafına gidiyor. Az bir hizmetle pek çok işleri yapar. Onun için ehl-i îmân, onlara karşı Cenâb-ı Hakk’ın inâyet-i azîmine muhtaçtır. Çünkü on kuvvetli adam, bir evin muhafazasını ve tamiratını deruhde etse, haylaz bir çocuğun o haneye ateş vermeğe çalışmamasına karşı, o çocuğun velisine, belki padişâhına müracaata, yalvarmaya mecbur olması gibi; müminlerin de, böyle edepsiz ehl-i isyana karşı dayanmak için Cenâb-ı Hakk’ın çok inâyâtına muhtaçlardır.

Elhâsil: Eğer kader ve cüz-ü ihtiyârîden bahsededen adam, ehl-i huzur ve kemâl-i îmân sahibi ise, kâinatı ve nefsini Cenâb-ı Hakk'a verir, onun tasarrufunda bilir. O vakit hakkı var, kaderden ve cüz-ü ihtiyârîden bahsetsin. Çünkü; madem nefsini ve her şeyi Cenâb-ı Hakk'tan bilir, o vakit cüz-ü ihtiyârîye istinad ederek mesuliyeti deruhde eder. Seyyiata merciiyeti kabûl edip, Rabbini takdis eder. Daire-i ubûdiyyette kalıp, teklif-i ilâhiyeyi zimmetine alır. Hem kendinden sudûr eden kemâlât ve hasenat ile gururlanmamak için kadere bakar, fahr yerine şükreder. Başına gelen musibetlerde kaderi görür, sabreder.

Eğer kader ve cüz-ü ihtiyârîden bahseden adam, ehl-i gaflet ise; o vakit kaderden ve cüz-ü ihtiyârîden bahse hakkı yoktur. Çünkü; nefس-i emmâresi, gaflet veya dalâlet sâikasıyla kâinatı esbaba verip, Allah'ın malını onlara taksim eder, kendini de kendine temlik eder. Fiiliyi kendine ve esbaba verir. Mesuliyeti ve kusuru kadere havale eder. O vakit, nihayette Cenâb-ı Hakk'a verilecek olan cüz-ü ihtiyârî ve en nihayette medâr-ı nazar olacak olan kader bahsi mânâsızdır. Yalnız, bütün bütün onların hikmetine zıt ve mesuliyetten kurtulmak için bir desise-i nefsiyedir.

İkinci Mebhas

Ehl-i ilme mahsus,^{1(Hâşıye)} ince bir tetkik-i ilmîdir.

Çeşitler: “Kader ile căz-ü ihtiyârî, nasıl tevfik edilebilir?”

Elcevap: Yedi vecihle...

Birincisi: Elbette kâinatın intizâm ve mîzân lisaniyla hikmet ve adâletine şehâdet ettiği bir Âdil-i Hakîm, insan için medâr-ı sevab ve ikab olacak, mahiyeti meçhul bir căz-ü ihtiyârî vermiştir. O Âdil-i Hakîm'in pek çok hikmetini bilmediğimiz gibi, şu căz-ü ihtiyârînin kaderle nasıl tevfik edildiğini bilmediğimiz, olmamasına delâlet etmez.

İkincisi: Bizzarûre herkes kendisinde bir ihtiyar hisseder. O ihtiyarın vücûdunu vicdanen bilir. Mevcûdâtın mahiyetini bilmek ayrıdır, vücûdunu bilmek ayrıdır. Çok şeyler var: Vücudu bizce bedîhî olduğu hâlde, mahiyeti bizce meçhul... İşte şu căz-ü ihtiyârî, öyleler sırasına girebilir. Her şey, mâlûmatîmiza münhasır değildir. Adem-i ilmîmiz, onun ademine delâlet etmez.

Üçüncüsü: Căz-ü ihtiyârî, kadere münaffî değil. Belki kader, ihtiyarı teyid eder. Çünkü kader, ilm-i ilâhînin bir nev'îdir. İlm-i ilâhî, ihtiyarımıza taalluk etmiş. Öyle ise, ihtiyarı teyid ediyor, ibtal etmiyor.

Dördüncüsü: Kader, ilim nev'indendir. İlim, mâlûma tâbidir. Yâni nasıl olacak, öyle taalluk ediyor. Yoksa mâlûm, ilme tâbi değil. Yâni ilim desâtîri; mâlûmu, haricî vücûd noktasında idare etmek için esâs değil. Çünkü; mâlûmun zâti ve vücûd-u haricîsi, irâdeye bakar ve kudrete istinad eder. Hem ezel; mâzi silsilesinin bir ucu değil ki, eşyanın vücûdunda esâs tutulup ona göre bir mecburiyet tasavvur edilsin. Belki ezel; mâzi ve hâl ve istikbali birden tutar, yüksektен bakar bir ayna-misâldır. Öyle ise, daire-i mümkünât içinde uzanıp giden zamanın mâzi tarafında bir uç tahayyül edip, ona ezel deyip, o ezel ilmine, eşyanın tertib ile girmesini ve kendisini onun haricinde tevehhüm etmesi, ona göre muhakeme etmek hakikat değildir.

Şu sırrın keşfi için şu misâle bak: Senin elinde bir ayna bulunsa, sağ tarafındaki mesâfe mâzi, sol tarafındaki mesâfe müstakbel farz edilse; o ayna yal-

^{1(Hâşıye)} Bu ikinci mebhas, en derin ve en müşkûl bir sırr-ı kader meselesidir. Bütün ulemâ-ı muhakkîkînçe en ehemmiyetli ve münazaralı bir mesele-i akâid-i kelâmiyedir. Risâle-i Nur tam halletemiş.

nız mukabilini tutar. Sonra o iki tarafı bir tertib ile tutar, çoğunu tutamaz. O ayna ne kadar aşağı ise, o kadar az görür. Fakat o ayna ile yükseğe çıktııkça, o aynanın mukabil dairesi genişlenir. Gitgide, bütün iki taraf mesâfeyi birden bir anda tutar. İşte şu ayna şu vaziyette onun irtisamında, o mesâfelerde cereyan eden hâlât birbirine mukaddem, muahhar, muvâfik, muhalif denilmez. İşte kader, ilm-i ezelidenden olduğu için; *ilm-i ezelî, hadîsin tâbiriyle: Manzar-ı âlâdan, ezelden ebede kadar her şey, olmuş ve olacak, birden tutar, ihâta eder bir makam-ı âlâdadır*. Biz ve muhakemâtimiz, onun haricinde olamaz ki, mâzi mesafesinde bir ayna tarzında olsun.

Beşinci: Kader, sebeble müsebbebe bir taalluku var. Yâni, şu müsebeb, şu sebeble vukua gelecek. Öyle ise denilmesin ki: “Madem filân adamın ölmesi, filân vakitte mukadderdir. Cüz-ü ihtiyâriyla tüfek atan adamın ne kabahati var, atmasaydı yine ölecekti?”

Suâl: Niçin denilmesin?

Ecevap: Çünkü; kader, onun ölmesini onun tüfeğiyle tâyin etmiştir. Eğer onun tüfek atmamasını farz etsen, o vakit kaderin adem-i taallukunu farz ediyorsun. O vakit ölmesini ne ile hükmeyeceksin? Yâ Cebrî gibi; sebebe ayrı, müsebbebe ayrı birer kader tasavvur etsen veya hut Mu'tezile gibi kaderi inkâr etsen, Ehl-i Sünnet ve Cemaat'i bırakıp firma-yı dâlleye girersin. Öyle ise, biz ehl-i hak deriz ki: “Tüfek atmasaydı, ölmesi bizce meçhul.” Cebrî der: “Atmasaydı yine ölecekti.” Mu'tezile der: “Atmasaydı ölmeyecekti.”

Altıncı:^{1(Hâsiye)} Cüz-ü ihtiyârinin üssü'l-esâsi olan meyelân, Matûridî'ce bir emr-i itibârîdir, abde verilebilir. Fakat Eş'arî, ona mevcûd nazarıyla baklığı için abde vermemiştir. Fakat o meyelândaki tasarruf, Eş'ariye'ce bir emr-i itibârîdir. Öyle ise o meyelân, o tasarruf, bir emr-i nisbîdir. Muhakkak bir vücûd-u haricisi yoktur. Emr-i itibârî ise, illet-i tâmme istemez ki; illet-i tâmme vücûdu için lüzum ve zarûret ve vücub ortaya girip ihtiyacı ref'etsin. Belki o emr-i itibârînin illeti, bir rûchâniyet derecesinde bir vaziyet alsa, o emr-i itibârî sübüt bulabilir. Öyle ise o anda onu terk edebilir. Kur'ân ona o anda diyebilir ki: “Şu şerdir, yapma.”

Evet eğer abd, hâlik-ı efâli bulunsaydı ve îcada iktidarı olsaydı, o vakit ihtiyacı ref' olurdu. Çünkü; ilm-i usûl ve hikmette *لَمْ يُجِبْ لَمْ يُوَجِّدْ* kaidesine mukarrerdir ki: “Bir şey vâcib olmazsa, vücûda gelmez.” Yâni, illet-i tâm-

^{1(Hâsiye)} Gayet müdakkik âlimlere mahsus bir hakikattir.

me bulunacak; sonra vücûda gelebilir. İllet-i tâmme ise; ma'lulü, bizzarûre ve bilvûcub iktiza ediyor. O vakit ihtiyan kalmaz.

Eğer desen: “Tercih bilâ-müreccih muhâldir.^{1(Hâsiye)} Hâlbuki, o emr-i itibârî dediğimiz kesb-i insanî; bâzan yapmak ve bâzan yapmamak; eğer mûcib bir müreccih bulunmazsa tercih bilâ-müreccih lâzım gelir. Su ise, usûl-ü kelâmiyenin en mühim bir esâsını hedmeder?”

Elcevap: Tereccuh bilâ-müreccih muhâldir. Yâni müreccihsız, sebebsiz rûchâniyet muhâldir. Yoksa, tercih bilâ-müreccih caizdir ve vâkidir. Irâde bir sifattır. Onun şe'ni, böyle bir işi görmektir.

Eğer desen: “Madem katli halkeden Hak'tır. Niçin bana katil denilir?”

Elcevap: Çünkü: İlâm-i sarf kaidesince ism-i fâil, bir emr-i nisbî olan masdardan müştâktr. Yoksa bir emr-i sâbit olan hâsil-ı bilmasdardan inşîkak etmez. Masdar kesbimizdir, katil unvanını da biz alırız. Hâsil-ı bilmasdar, Hakk'ın mahlukudur. Mesuliyeti işmam eden bir şey, hâsil-ı bilmasdardan müştâk kılınmaz.

Yedincisi: Irâde-i cüz'iye-i insâniye ve cüz-ü ihtiyâriyesi çendan zayıftır, bir emr-i itibârîdir, fakat Cenâb-ı Hak ve Hâkim-i Mutlak, o zayıf cüz'î irâdeyi, irâde-i külliyesinin taallukuna bir şart-ı âdi yapmıştır. Yâni mânen der: “Ey abdim! İhtiyârla hangi yolu istersen, seni o yolda götürürüm. Öyle ise mesuliyet sana aittir!” Teşbihte hatâ olmasın, sen bir iktidarsız çocuğu omuzuna alsan, onu muhayyer bırakıp “Nereyi istersen seni oraya götürüreceğim” desen.. O çocuk, yüksek bir dağı istedi, götürdü. Çocuk üzüdü yahut düştü. Elbette “Sen istedin!” diyerek itab edip üstünde bir tokat vuracaksın. İşte Cenâb-ı Hak, Ahkemü'l-Hâkimîn, nihayet zaافتâ olan abdin irâdesini bir şart-ı âdi yapıp, irâde-i külliyesi ona nazar eder.

Elhâsîl: Ey insan! Senin elinde gâyet zayıf, fakat seyyiâtta ve tahribatta eli gâyet uzun ve hasenatta eli gâyet kısa, cüz-ü ihtiyârî namında bir irâden var. O irâdenin bir eline duayı ver ki, silsile-i hasenatin bir meyvesi olan cennete eli yetişsin ve bir çiçeği olan saadet-i ebediyeye eli uzansın. Diğer eline istığfâri ver ki, onun eli seyyiâttan kısalsın ve o şecere-i mel'unenin bir meyvesi olan zakkum-u cehenneme yetişmesin. Demek; *dua ve tevekkül, meye-lân-ı hayra büyük bir kuvvet verdiği gibi; istığfar ve tevbe dahi, meye-lân-ı şerri keser, tecavüzatını kırar.*

---

^{1(Hâsiye)} Tereccuh ayridir, tercih ayridir, çok fark var.

Üçüncü Mebhas

Kadere îmân, îmânın erkânındandır. Yâni: “Her şey, Cenâb-ı Hakk’ın takdiriyedir.” Kadere delâil-i kat’iye o kadar çoktur ki, hadd ü hesaba gelmez. Biz, basit ve zâhir bir tarz ile şu rükn-ü îmânîyi, ne derece kuvvetli ve geliş olduğunu, bir “Mukaddime” ile göstereceğiz.

Mukaddime

Her şey, vücûdundan evvel ve vücûdundan sonra yazıldığını

وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ¹ gibi, pek çok âyât-ı Kur’âniye tasrih ediyor ve şu kâinat denilen, kudretin Kur’ân-ı kebîrinin âyâti dahi şu hükmü Kur’ânîyi, nizam ve mîzân ve intizâm ve tasvir ve tezyin ve imtiyaz gibi âyât-ı tekvîniyesiyle tasdik ediyor. Evet şu kâinat kitabının manzum mektûbâti ve mevzûn âyâti şehâdet eder ki, her şey yazılıdır.

Amma, *vücûdundan evvel her şey mukadder ve yazılı* olduğuna delil, bütün mebâdi ve çekirdekler ve mekadîr ve sûretler, birer şahittir. Zira her bir tohum ve çekirdekler, “kâf-nûn” tezgâhından çikan birer latîf sandukçadır ki, kaderle tersim edilen bir fihristecik, ona tevdî edilmişdir ki; kudret, o kaderin hendesesine göre zerrâtı istihdam edip, o tohumcuklar üstünde koca mucîzât-ı kudreti bina ediyor. Demek bütün ağacın başına gelecek bütün vâkiyatı ile çekirdeğinde yazılı hükmündedir. Zira tohumlar maddeten basittir, birbirinin aynıdır, maddeten bir şey yoktur. Hem her şeyin miktar-ı mutazaması, kaderi vâzihan gösterir. Evet hangi zîhayata bakılsa görünüyor ki, gâyet hikmetli ve sanatlı bir kalıptan çıkmış gibi, bir miktar, bir şekil var ki; o miktarı, o sûreti, o şekli almak ya hârika ve nihayet derecede eğri büğrü maddî bir kalıp bulunmalıveyahut kaderden gelen mevzûn, ilmî bir kalîb-ı mânevî ile kudret-i ezeliye o sûreti, o şekli biçip giydiriyor. Meselâ: Sen şu ağaca, şu hayvana dikkat ile bak ki; câmid, sağır, kör, şuursuz, birbirinin misli olan zerreler, onun neşv ü nemasında hareket eder. Bâzı eğri büğrü hudutlarda meyve ve faydalaların yerini tanır görür, bilir gibi durur, tevakkuf eder. Sonra başka bir yerde, büyük bir gayeyi tâkib eder gibi yolunu değiştirir. Demek kader-

¹ “Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.” (En’âm sûresi, 6/59)

den gelen miktar-ı mânevînin ve o miktarın emr-i mânevîsiyle zerreler hareket ederler. Madem maddî ve görünecek eşyada bu derece kaderin tecelliyyâti var. Elbette eşyanın mürûr-u zamanla giydikleri sûretler ve etkileri harekât ile hâsil olan vaziyetler dahi, bir intizâm-ı kadere tâbidir.

Evet bir çekirdekte, hem bedihî olarak, irâde ve evâmir-i tekviniyenin unvanı olan “*Kitab-ı Mübîn*”den haber veren ve işaret eden, hem nazarî olarak emir ve ilm-i ilâhînin bir unvanı olan “*Îmâm-ı Mübîn*”den haber veren ve remzeden iki kader tecellisi var:

♦*Bedihî kader* ise, o çekirdeğin tazammun ettiği ağacın, maddî keyfiyat ve vaziyetleri ve heyetleridir ki, sonra göz ile görünecek.

♦*Nazarî* ise, o çekirdekte, ondan halkolunacak ağacın müddet-i hayatındaki geçireceği tavırlar, vaziyetler, şekiller, hareketler, tesbihâtlardır ki, tarihçe-i hayat nâmîyla tâbir edilen vakit-bevakit değişen tavırlar, vaziyetler, şekiller, fiiller; o ağacın dalları, yaprakları gibi intizâmlî birer kaderî miktarı vardır. Madem en âdi ve basit eşyada böyle kaderin tecellisi var. Elbette umum eşyanın vücûdundan evvel yazılı olduğunu ifade eder ve az bir dikkatle anlaşılır.

Şimdi, vücûdundan sonra her şeyin sergüzeş-i hayatı yazıldığına delil ise; âlemde “*Kitab-ı Mübîn*” ve “*Îmâm-ı Mübîn*”den haber veren bütün meyveler ve “*levh-i mahfuz*”dan haber veren ve işaret eden insandaki bütün kuvve-i hâfızalar birer şâhittir, birer emâredir. Evet her bir meye, bütün ağacın mukadderat-ı hayatı onun kalbi hükmünde olan çekirdeğinde yazılıyor. İnsanın sergüzeş-i hayatıla beraber kısmen âlemin hâdisat-ı mâziyesi, kuvve-i hâfızasında öyle bir sûrette yazılıyor ki; güya hardal küçüklüğünde bu kuvvecikte dest-i kudret, kalem-i kaderiyle insanın sayfa-yı âmâlinden küçük bir senet istinsah ederek, insanın eline verip, dimağının cebine koymuş. Tâ, muhasebe vaktinde onunla hatırlatsın. Hem tâ mutmain olsun ki; bu fena ve zevâl herc ü mercinde beka için pek çok aynalar var ki, Kadîr-i Hakîm, zâilleerin hüviyetlerini onlarda tersim edip ibka ediyor. Hem beka için pek çok levhalar var ki, Hafîz-i Alîm fânilerin mânalarını onlarda yazıyor.

Elhâsil: Madem en basit ve en aşağı derece-i hayat olan nebâtat hayatı, bu derece kaderin nizamına tabidir. Elbette en yüksek derece-i hayat olan hayatı-ı insâniye, bütün teferruatıyla kaderin mikyasıyla çizilmiş ve kalemiyle yazılıyor. Evet nasıl katreler, buluttan haber verir; reşhalar, su menbâını gösterir; senetler, cüzdanlar, bir defter-i kebirin vücûduna işaret ederler... Öyle de; Şu meşhudumuz olan, zîhayatlardaki intizâm-ı maddî olan bedihî kader

ve intizâm-ı mânevî ve hayatı olan nazarî kaderin reşhaları, katreleri, senetleri, cüzdanları hükmünde olan meyveler, nutfeler, tohumlar, çekirdekler, sûretler, şekiller; bilbedâhe "Kitab-ı Mübîn" denilen irâde ve evâmir-i tekvi niyenin defterini ve "Îmâm-ı Mübîn" denilen ilm-i ilâhînin bir divanı olan "levh-i mahfuz" u gösterir.

Netice-i meram: Madem bilmüşâhede görüyoruz ki, her bir zîhayatın – neşv ü nema zamanında– zerreleri, eğri büğrü hudutlara gider, durur. Zerreler yolunu değiştirir. O hududların nihayetlerinde birer hikmet, birer fayda, birer maslahati semere verirler. Bilbedâhe o şeyin miktar-ı sûrîsi, bir kader kalemiyle tersim edilmişdir. İşte, meşhud, bedihî kader, o zîhayatın mâmânevî hâlâtında dahi bir kader kalemiyle çizilmiş muntazam meyvedâr hududları, nihayetleri var olduğunu gösterir. Kudret masdardır, kader mistardır. Kudret o maânî kitabını, o mistar üstünde yazar. Madem maddî ve mânevî kader kalemiyle tersim edilmiş müsmir hudutlar, hikmetli nihayetler olduğunu katiyen anlıyoruz; elbette her bir zîhayatın müddet-i hayatında geçireceği ahvâl ve et-vâri, o kaderin kalemiyle tersim edilmiş. Çünkü; sergüzeşt-i hayatı, bir intizâm ve mîzân ile cereyan ediyor, sûretler değiştiriyor, şekiller alıyor. Madem böyle umum zîhayatta kalem-i kader hükümrانdır. Elbette âlemin en mükemmel meyvesi ve arzin halifesi¹ ve emanet-i kübrânın hâmili olan insanın sergüzeşt-i hayatıyesi, her şeyden ziyyade kaderin kanununa tâbidir.

Eğer desen: "Kader bizi böyle bağlamış, hürriyetimizi selbetmiştir. İnbisat ve cevelâna müştâk olan kalb ve ruh için kadere iman bir ağırlık, bir sıkıntı vermiyor mu?"

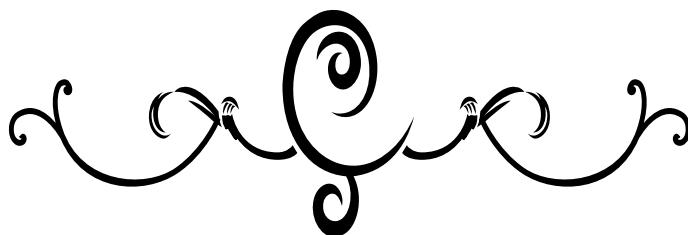
Elcevap: Kat'â ve aslâ!.. Sıkıntı vermediği gibi, nihayetsiz bir hiffet, bir rahatlık ve râvhu reyhâni veren ve emn ü emanı temin eden bir sürüür, bir nur veriyor. Çünkü insan kadere iman etmezse, küçük bir dairede cüz'î bir serbestiyet, muvakkat bir hürriyet içinde, dünya kadar ağır bir yükü, bîçâre ruhun omuzunda taşımaya mecburdur. Çünkü insan bütün kâinatlâ alâkâdardır. Nihayetsiz makâsid ve metâlibi var. Kudreti, irâdesi, hürriyeti milyondan birisine kâfi gelmediği için, çektiği mânevî sıkıntı ağırlığı, ne kadar müthiş ve muvahîş olduğu anlaşılır. İşte kadere iman, bütün o ağırlığı kaderin sefinenesine atar, kemâl-i rahat ile ruh ve kalbin kemâl-i hürriyetiyle kemâlâtında serbest cevelânına meydân veriyor. Yalnız nefs-i emmârenin cüz'î hürriyetini selbeder ve firavuniyetini ve rubûbiyetini ve keyfemâyeşâ hareketini kırar.

¹ Bkz.: Bakara süresi, 2/30.

Kadere iman o kadar lezzetli, saadetlidir ki, târif edilmez. Yalnız şu temsil ile o lezzete ve o saadete bir işaret edeceğiz. Şöyledi ki:

İki adam, bir padişahın payitahtına giderler. O padişahın mahall-i garâib olan has sarayına girerler. Biri, padişahı bilmez; o yerde gâsîbâne, sârika-ne tavattun etmek ister. Fakat o bahçe, o sarayın iktiza ettikleri idare ve tedbir ve vâridât ve makinelerini işlettirmek ve garib hayvanâtin erzakını vermek gibi zahmetli küllefeleri görür, mütemadiyen ızdırıp çeker. O cennet gibi bahçe, başına bir cehennem gibi oluyor. Her şeye acıyor, idare edemiyor. Teessüfle vaktini geçirir. Sonra da o hırsız edepsiz adam, te'dib suretiyle hapse atılır.

İkinci adam, padişahı tanır, padişaha kendini misafir bilir. Bütün o bahçede, o sarayda olan işler, bir nizam-ı kanunla cereyan ettiğini, her şey bir programla kemâl-i sühuletle islediğini itikat eder. Zahmet ve küllefeleri, padişahın kanununa bırakıp, kemâl-i safâ ile o cennet-misal bahçenin bütün lezzetlerinden istifade edip, padişahın merhametine ve idare kanunlarının güzellikine istinaden her şeyi hoş görür, kemâl-i lezzet ve saadetle hayatını geçirir. İşte, مَنْ أَمَنَ بِالْكَدْرِ أَمِنَ مِنَ الْكَدْرِ¹ sırrını anla.

¹ “Kadere iman eden, gam ve üzünden emin olur.” Bkz.: el-Kudââ, *Müsnedü's-Şîhâb* 1/187; ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/113; el-Münâvî, *Feyzu'l-kâdîr* 3/187.

Dördüncü Mebhas

Eğer desen: “Birinci Mebhas’ta isbat ettin ki, kaderin her şeyi güzeldir, hayırdır. Ondan gelen şer de hayırdır, çırkinlik de güzeldir. Hâlbuki şu dâr-ı dünyadaki musibetler, beliyyeler, o hükmü cerhediyor?”

Elcevap: Ey şiddet-i şefkatten şedid bir elemi hissededen nefsim ve arkadaşım! Vücûd, hayr-ı mahz; adem, şerr-i mahz olduğuna bütün mehâsin ve kêmâlâtın vücûda rüçûu ve bütün maâsi ve mesâib ve nekâisin esâsi adem olduğu delildir. Madem adem, şerr-i mahzdır; ademe müncer olan veya ademi işmam eden hâlât dahi şerri tazammun eder. Onun için, vücûdun en parlak nuru olan hayat, ahvâl-i muhtelife içinde yuvarlanıp kuvvet buluyor. Mütebâyin vaziyetlere girip tasaffi ediyor ve müteaddit keyfiyâti alıp, matlub semerâti veriyor ve müteaddit tavırlara girip, Vâhib-i hayatın nukuş-u esmâsını güzelce gösterir. İşte şu hakikattendir ki, zîhayatlara âlâm ve mesâib ve meşakkat ve beliyyât suretinde bazı hâlât âriz olur ki; o hâlât ile hayatlarına envâr-ı vücûd teceddüd edip, zulümât-ı adem tebâud ederek hayatları tasaffi ediyor. Zira tevakkuf, sükûnet, sükût, atâlet, istirahat, yeknesaklık keyfiyâttâ ve ahvâlde birer ademdir. Hatta en büyük bir lezzet, yeknesaklık içinde hiçe iner.

Elhâsil: Madem hayat, esmâ-yı hüsnânın nukuşunu gösterir. Hayatın başına gelen her şey hasendir. Meselâ gâyet zengin, nihayet derecede sanatkâr ve çok sanatlarda mâhir bir zât; âsâr-ı sanatını, hem kıymettar servetini göstermek için âdi bir miskin adamı, modellilik vazifesini gördürmek için, bir ücrete mukabil bir saatte murassâ, musannâ yaptığı gömleği giydirir, onun üstünde işler ve vaziyetler verir, tebdil eder. Hem her nevi sanatını göstermek için keser, değiştirir, uzaltır, kısaltır. Acaba şu ücretli miskin adam o zâta dese: “Bana zahmet veriyorsun. Eğilip kalkmakla vaziyet veriyorsun, beni güzelleştiren bu gömleği kesip kısaltmakla güzelliğimi bozuyorsun” demeğe hak kazanabilir mi? “Merhametsizlik, insafsızlık ettin” diyebilir mi? İşte onun gibi Sâni-i Zülcelâl, Fâtır-ı Bîmisal; zîhayata göz, kulak, akl, kalb gibi havâs ve letâif ile murassâ olarak giydirdiği vücûd gömleğini esmâ-yı hüsnânın naklılarını göstermek için çok hâlât içinde çevirir, çok vaziyetlerde değiştirir. Elemler, musibetler nev’inde olan keyfiyât; bazı esmâsının ahkâmını göstermek için lemeât-ı hikmet içinde bazı suaât-ı rahmet ve o suaât-ı rahmet içinde latîf güzellikler vardır.

Hâtîme

Eski Said'in serkeş, müftehir, mağrur, ucublu, riyâkâr nefsinı susturan, teslime mecbur eden beş fikradır.

Birinci Fıkra: *Madem eşya var ve sanatlıdır. Elbette bir ustaları var. Yirmi İkinci Söz'de gâyet kat'î isbat edildiği gibi; eğer her şey birinin olmazsa, o vakit her bir şey, bütün eşya kadar müşkül ve ağır olur. Eğer her şey birinin olsa, o zaman bütün eşya, bir şey kadar âsân ve kolay olur. Madem zemin ve âsumâni birisi yapmış, yaratmış. Elbette o pek hikmetli ve çok sanatkâr Zât, zemin ve âsumânın meyveleri ve neticeleri ve ga-yeleri olan zîhayatları başkalara bırakıp işi bozmayacak. Başka ellere teslim edip bütün hikmetli işlerini abes etmeyecek, hiçe indirmeyecek, şü-kür ve ibadetlerini başkasına vermeyecektir.*

İkinci Fıkra: *Sen ey mağrur nefsim! Üzüm ağaçına benzersin. Fahri-lenme! Salkımları o ağaç kendi takmamış, başkası onları ona takmış.*

Üçüncü Fıkra: *Sen ey riyâkâr nefsim! "Dine hizmet ettim." diye gu-rurlanma. إِنَّ اللَّهَ لَيُؤْتِدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ sırrınca; müzakkâ olmadığı için, belki sen kendini o racül-ü fâcir bilmelisin. Hizmetini, ubûdiyetini; geçen nimetlerin şükru ve vazife-i fitrat ve farîza-yı hilkat ve netice-i sa-nat bil, ucub ve riyâdân kurtul!!.*

Dördüncü Fıkra: *Hakikat ilmini, hakiki hikmeti istersen; Cenâb-ı Hakk'ın marifetini kazan. Çünkü; bütün hakâik-i mevcudât, İsm-i Hakk'ın şuaatı ve esmâsının tezahüratı ve sıfâtinin tecelliyyâtıdırular. Maddî ve mâne-vî, cevherî, arazî her bir şeyin, her bir insanın hakikati, birer ismin nuruna dayanır ve hakikatine istinad eder. Yoksa hakikatsız, ehemmiyetsiz bir su-rettir. Yirminci Söz'ün âhirinde, şu sırra dair bir nebze bahsi geçmiştir.*

Ey nefis! Eğer şu dünya hayatına müştâksan, mevtten kaçarsan kat-ıyen bil ki; hayat zannettiğin hâlât, yalnız bulunduğu dakikadir. O dakika-dan evvel bütün zamanın ve o zaman içindeki eşya-yı dünyeviye, o da-kikada meyyittir, ölmüştür. O dakikadan sonra bütün zamanın ve onun

---

¹ "Muhakkak ki Allah bu dini, günahkâr biriyle de güçlendirir." (Buhârî, cihâd 182).

mazrûfu, o dakikada ademdir, hiçtir. Demek, güvendiğin hayat-ı maddiye, yalnız bir dakikadir. Hatta bir kısım ehl-i tetkik, “Bir âşiredir belki bir ân-ı seyyâledir.” demişler. İşte şu sirdandır ki; bazı ehl-i velâyet, dünyanın dünya cihetiyile ademine hükmetmişler.

Madem böyledir, hayat-ı maddiye-i nefsiyeyi bırak. Kalb ve ruh ve sırrın derece-i hayatlarına çık, bak; ne kadar geniş bir daire-i hayatları var. Senin için meyyit olan mâzi, müstakbel; onlar için hayyıdır, hayattar ve mevcuttur.

Ey nefsim!.. Madem öyledir, sen dahi kalbim gibi ağla ve bağır ve de ki:

Fâniyim, fâni olanı istemem!

Âcizim, âciz olanı istemem!

Ruhumu Rahmân'a teslim eyledim, gayr istemem!

Îsterim, fakat bir yâr-ı bâki isterim.

Zerreyim, fakat bir Şems-i Sermed isterim.

Hiç-ender-hicism, fakat bu mevcudâtı birden isterim!

Beşinci Fıkra: Şu fıkra, Arabî geldiği için Arabî yazıldı. Hem şu fıkra-yı Arapça, ¹ zikrinde otuz üç mertebe-i tefekkürden bir mertebeyle işaretettir.

الله أَكْبَرِ إِذْ هُوَ الْقَدِيرُ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ الْكَرِيمُ الرَّحِيمُ الْجَمِيلُ النَّفَاشُ الْأَزْلَى الَّذِي مَا حَقِيقَةُ هَذِهِ الْكَائِنَاتِ كُلًا وَجُزْءًا وَصَحَافَاتٍ وَطَبَقَاتٍ وَمَا حَقَائِقُ هَذِهِ الْمُؤْجُودَاتِ كُلِّيًّا وَجُزْئِيًّا وَوُجُودًا وَبَقَاءً إِلَّا خُطُوطٌ فَلَمْ قَصَائِهِ وَقَدَرِهِ وَتَنْظِيمِهِ وَتَقْدِيرِهِ بِعِلْمٍ وَحِكْمَةٍ وَنَقْوُشٌ پَرْكَارٌ عِلْمِهِ وَحِكْمَتِهِ وَتَضْوِيرِهِ وَتَدْبِيرِهِ بِصُنْعٍ وَعِنَائِيَّةٍ وَتَرْبِيَّاتٍ يَدِ بَيْضَاءٍ صُنْعَهُ وَعِنَائِيَّهُ وَتَرْبِيَّسِهِ وَتَنْوِيرِهِ بِلُطْفٍ وَكَرَمٍ وَأَزَاهِيرٍ لَطَائِفٍ لُطْفِهِ وَكَرْمِهِ وَتَوْدُدِهِ وَتَعَرُّفِهِ بِرَحْمَةٍ وَنِعْمَةٍ وَثَمَرَاتُ فَيَاضِ رَحْمَتِهِ وَنِعْمَتِهِ وَتَرْحِيمِهِ وَتَحْنِيَّهِ بِجَمَالٍ وَكَمَالٍ وَلَمَعَاتٍ وَتَجَلِّيَاتٍ جَمَالِهِ وَكَمَالِهِ بِشَهَادَاتٍ تَفَانِيَّةِ الْمَرَايَا وَسَيَالَيَّةِ الْمَظَاهِرِ مَعَ بَقَاءِ الْجَمَالِ الْمُجَرَّدِ السَّرْمَدِيِّ الدَّائِيِّ التَّحْلِيِّ وَالظَّهُورِ عَلَى مَرِّ الْفُضُولِ وَالْعُصُورِ وَالدُّهُورِ وَدَائِمِ

¹ Sadece büyülüklükte değil hiçbir konuda eşî ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

الإنعام على مَرِ الأَنَامِ وَالْأَعْوَامِ نَعَمْ فَالْأَثْرُ الْمُكَمَّلُ يَدْلُلُ لِذِي عَقْلٍ عَلَى الْفِعْلِ
 الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْفِعْلُ الْمُكَمَّلُ يَدْلُلُ لِذِي فَهْمٍ عَلَى الْإِسْمِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْإِسْمُ الْمُكَمَّلُ يَدْلُلُ
 بِالْبَدَاهَةِ عَلَى الْوَضْفِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْوَضْفُ الْمُكَمَّلُ يَدْلُلُ بِالضَّرُورَةِ عَلَى الشَّائِنِ الْمُكَمَّلِ
 ثُمَّ الشَّائِنُ الْمُكَمَّلُ يَدْلُلُ بِالْيَقِينِ عَلَى كَمَالِ الدَّائِتِ بِمَا يَتَبَيَّنُ بِالدَّائِتِ وَهُوَ الْحَقُّ الْيَقِينُ. نَعَمْ
 تَفَانَيِ الْمِرَأَةِ: زَوَالُ الْمُؤْجُودَاتِ مَعَ التَّحْلِيَ الدَّائِمِ مَعَ الْفَيْضِ الْمُلَازِمِ مِنْ أَظْهَرِ الظَّوَاهِرِ
 أَنَّ الْجَمَالَ الظَّاهِرَ لَيْسَ مُلْكَ الْمَظَاهِرِ.. مِنْ أَفْصَحِ تَبْيَانٍ.. مِنْ أَوْضَحِ بُرْهَانِ الْجَمَالِ
 الْمُجَرَّدِ لِلْإِحْسَانِ الْمُجَدَّدِ لِلْوَاجِبِ الْوُجُودِ.. لِلْبَاقِي الْوَدُودِ..¹

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ مِنَ الْأَزَلِ إِلَى الْأَبَدِ عَدَدَ مَا فِي عِلْمِ اللَّهِ وَعَلَى أَهْلِ وَصْحَبِهِ وَسَلِّمَ²

¹ Allah en büyüktür. Çünkü O öyle bir Kadir, Alim, Hakim, Kerim, Rahim, Cemil ve Nakkaş-ı Ezeliidir ki, küll ve cüz olarak bu kâinatın sayfalarının ve tabakalarının hakikati, külli ve cüz’i olarak varlık ve beka itibarıyla bu mevcudatın hakikatleri ancak O’nun kaza ve kader, tanzim ve takdirinin ilim ve hikmetle çizilmiş çizgileri; O’nun ilim ve hikmet pergeliyle sanat ve inâyete tasvir ve tedbir edilmiş nakışları; O’nun sanat, itina, tezîn ve tenvirinin, mucizeli elinin lütuf ve keremle gerçekleştirdiği tezyinatı; rahmet ve nimetiyle ortaya koyp, kendini tanıtumasının, sevdirmesinin, ikram ve lütfunun latif ççekleri; O’nun coşkun rahmet, nimet, şefkat ve rahmetinin cemal ve kemalle yaratığı meyveleri; ve ayinelerin faniliği, mazharların akıp gitmesiyle beraber, onlarda tecelli eden ebedî güzellik baki kalarak, mevsimler, asırlar ve çağlar geçişesiyle; gelip geçen mahlukat, günler ve yıllar boyunca nimetinin devam etmesinin şehâdet etmesiyle cemal ve kemalinin tecelli eden lem’alarından başkası değildir.

Evet, mükemmel eser, akıl sahipleri için mükemmel fiile, mükemmel fiil, anlaysış sahipleri için bilbedâhe mükemmel vasfa, mükemmel vasif, bizzarûre mükemmel şe’ne, mükemmel şe’n, bilyakın kendisine yakışan bütün hususiyetlerle zâtın kermaline delâlet eder. Bu gerçek ve kesindir. Evet, ayinelerin faniliği ve mevcudatın geçip gitmesiyle beraber tecellilerin ve feyizlerin devrem etmesi; bütün bu görünen güzelliklerin, mazharların mülkü olmadığına en açık bir delildir. Bu, Vacibü'l-vüçûd ve Baki-i Vedûd'un güzellüğünün, durmadan tazelenen ihsanlarının en açık bir bürhânıdır.

² Allah’ım, Efendimiz Muhammed'e (*aleyhissalâtû vesselâlâm*), onun âl ve ashabına, ezelden ebede kadar ilm-i ilâhîdeki mevcudat adedince salât ve selâm et.

Zeyl

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(Bu küçük zeylin büyük bir ehemmiyeti var. Herkese menfaatlidir.)

Cenâb-ı Hakk'a vâsil olacak tarîkler pek çoktur. Bütün hak tarîkler Kur'ân'dan alınmıştır. Fakat tarîkatlarınbazısı; bazısından daha kısa, daha selâmetli, daha umumiyetli oluyor. O tarîkler içinde, kâsır fehmimle Kur'ân'dan istifade ettiğim “**acz ve faktır ve şefkat ve tefekkür**” tarîkiddir.

Evet **acz** dahi, aşk gibi *belki daha eslem* bir tarîktir ki; *ubûdiyet tarîkiyle mahbubiyete kadar* gider.

Faktır dahi, *Rahmân ismine îsal eder*.

Hem **şefkat** dahi, aşk gibi *belki daha keskin ve daha geniş* bir tarîktir ki *Rahîm ismine îsal eder*.

Hem **tefekkür** dahi, aşk gibi *belki daha zengin, daha parlak, daha geniş* bir tarîktir ki, *Hakîm ismine îsal eder*.

Şu tarîk, hâfi tarîkler misillü “letâif-i aşere” gibi on hatve değil ve tarîk-i cehriye gibi “nûfus-u seb'a” yedi mertebeyle atılan adımlar değil, belki “dört hatve”den ibarettir. Tarîkattan ziyade *hakikattir, şeriattır*. Yanlış anlaşılmasıın; **acz ve faktır ve kusurunu, Cenâb-ı Hakk'a karşı görmek demektir**. Yoksa onları yapmak veya halka göstermek demek değildir.

Şu kısa tarîkin evrâdi: **İttibâ-i sünnettir, ferâizi işlemek, kebâiri terk etmekti**r. Ve bilhassa namazı tâdil-i erkân ile kılmak, namazın arkasında-ki tesbihati yapmaktadır.

Birinci Hatve'ye: ¹ فَلَا تُرْكُوا أَنْفُسَكُمْ âyeti işaret ediyor.

İkinci Hatve'ye: ² وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَانْسَيْهُمْ âyeti işaret ediyor.

¹ “Öyleyse, nefislerinizi temize çıkarmayın, kendinizi hatasız görmeyin.” (Necm sûresi, 53/32)

² “Allah'ı unutup da, Allah'ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın!” (Haşîr sûresi, 59/19)

Üçüncü Hatve'ye:

۱ مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

1 âyeti işaret ediyor.

Dördüncü Hatve'ye:² كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ³ âyeti işaret ediyor. Şu dört hatvenin kısa bir izahı şudur ki:

Birinci Hatve'de: فَلَا تُرْكُوا أَنْفُسَكُمْ âyeti işaret ettiği gibi *tezkiye-i nefis etmemek*. Zira insan, cibilliyeti ve fitratı hasebiyle nefsini sever. Belki evvelâ ve bizzât yalnız zâtını sever, başka her şeyi nefsine feda eder. Mâbus'a lâyik bir tarzda nefsini metheder. Mâbus'a lâyik bir tenzih ile nefsini meâyipten tenzih ve tebrie eder. Elden geldiği kadar kusurları kendine lâyik görmez ve kabul etmez. Nefsine perestîş eder tarzında şiddetle müdafaa eder. Hatta fitratında tevdî edilen ve Mâbus-u Hakiki'nin hamd ve tesbihî için ona verilen cihâzât ve istidadî, kendi nefsine sarf ederek³ منِ اتَّحَدَ إِلَهَهُ هُوَ يَهُ مâ sırına mazhar olur. Kendini görür, kendine güvenir, kendini beğenir.

İşte şu mertebede, şu hatvede tezkiyesi, tathiri: *Onu tezkiye etmemek, tebrie etmemektir.*

İkinci Hatve'de: وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ dersini verdiği gibi; kendini unutmuş, kendinden haberi yok. Mevti düşünse, başkasına verrir. Fenâ ve zevali görse, kendine almaz. Ve külfet ve hizmet makamında nefsini unutmak, fakat ahz-ı ücret ve istifade-i huzûzât makamında nefsini düşünmek, şiddetle iltizam etmek, nefs-i emmârenin muktezasıdır.

Şu makamda tezkiyesi, tathiri, terbiyesi, şu hâlin aksidir. Yani, *nisan-ı nefis içinde nisan etmemek*. Yani, *huzûzât ve ihtirasâtta unutmak ve mevtte ve hizmette düşünmek*.

Üçüncü Hatve'de: مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ dersini verdiği gibi; nefsin muktezası, daima iyiliği kendinden bilip fahir ve ucbe girer. Bu hatvede, *nefsinde yalnız kusuru ve naksı ve aczi ve faktı görüp; bütün mehâsin ve kemâlâtını, Fâtır-ı Zülcelâl tarafından ona ih-*

¹ "Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Başına gelen her fenalık ise nefsindendir." (Nisâ sûresi, 4/79).

² "O'nun Vechi (Zâti ve rızası) dışında her şey yok olup gitmeye mahkûmdur." (Kasas sûresi, 28/88)

³ "(Baksana) şu kendi heva ve heveslerini tanrı edinen kimseye!" (Furkan sûresi, 25/43; Câsiye sûresi, 45/23)

san edilmiş nimetler olduğunu anlayıp, fahir yerinde şükür ve temeddüh yerinde hamdetmektir.

Şu mertebede tezkiyesi, ¹ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكِّيَهَا sırrıyla şudur ki; *kemâlini kâmâlsızlıkte, kudretini aczde, gînâsını fakrda bilmektir.*

Dördüncü Hatve'de: ² كُلُّ شَيْءٍ هَالَكُ إِلَّا وَجْهَهُ dersini verdiği gibi; nefis, kendini serbest ve müstakil ve bizzât mevcut bilir. Ondan bir nevi rubûbiyet dâvâ eder. Mâbud'una karşı adâvetkârâne bir isyani taşıır.

İşte gelecek şu hakikati derk etmekle ondan kurtulur. Hakikat şudur ki; *her şey nefsinde mana-yı ismiyle fânîdir, mefkuddur, hâdistir, mâdumdur. Fakat mana-yı harfiyle ve Sâni-i Zülcelâl'in esmâsına aynadarlık cihetiyle ve vazifedarlık itibarıyla şâhiddir, meşhuddur, vâciddir, mevcuttur.*

Şu makamda tezkiyesi ve tathiri şudur ki: Vücûdunda adem, ademinde vücûdu vardır. Yani kendini bilse, vücûd verse; kâinat kadar bir zulümât-ı adem içindedir. Yani vücûd-u şâhsîsine güvenip Mûcid-i Hakîkî'den gaflet etse; yıldız böceği gibi bir şâhsî ziya-yı vücûdu, nihayetsiz zulümât-ı adem ve firaklar içinde bulunur, boğulur. Fakat enâniyeti bırakıp, bizzât nefsi hiç olduğunu ve Mûcid-i Hakîkî'nin bir ayna-yı tecellisi bulunduğuunu gördüğü vakit, bütün mevcudâti ve nihayetsiz bir vücûdu kazanır. Zira bütün mevcudât, esmâsının cilvelerine mazhar olan Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'u bulan, her şeyi bulur.

Hâtîme

Şu acz, fâkr, şefkat, tefekkür tarîkindeki dört hatvenin izahatı; *hakikatîn ilmine, şeriatın hakikatîne, Kur'ân'ın hikmetîne dair olan yirmi altı adet Sözler*'de geçmiştir. Yalnız şurada bir-iki noktaya kısa bir işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Evet şu tarîk, daha kısadır. Çünkü dört hatvedir. Acz, elini nefisten çekse, doğrudan doğruya Kadîr-i Zülcelâl'e verir. Hâlbuki en keskin tarîk olan aşk, nefisten elini çeker, fakat mâşuk-u mecâziye yapışır. Onun zevalini bulduktan sonra Mahbub-u Hakîkî'ye gider.

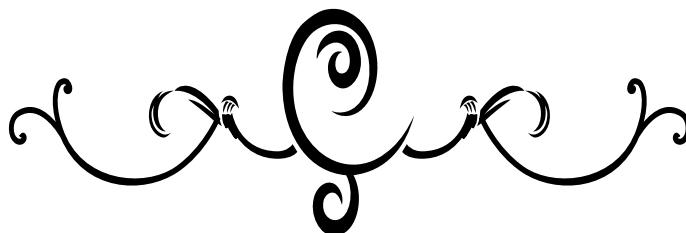
¹ “Nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran, felâha erer.” (Şems sûresi, 91/9)

² “O'nun Vechi (Zâti ve rızası) dışında her şey yok olup gitmeye mahkûmdur.” (Kasas sûresi, 28/88)

Hem şu tarık, daha eslemdir. Çünkü nefsin şatahat ve bâlâ-pervazâne dâvâları bulunmaz. Çünkü acz ve fakr ve kusurdan başka nefsinde bulmuyor ki, haddinden fazla geçsin.

Hem, bu tarık daha umumî ve cadde-i kübrâdir. Çünkü kâinatı ehl-i vahdeti'l-vücûd gibi, huzur-u dâimî kazanmak için *idama mahkum zannedip*, ¹ لَا مَوْجُودٌ إِلَّا هُوَ
hükmetmeye.. veya hut ehl-i vahdeti's-şuhûd gibi, huzur-u dâimî için kâinatı *nisanın mutlak hapsinde hapse mahkum tahayyül edip*, ² لَا مَسْهُودٌ إِلَّا هُوَ
demeye mecbur olmuyor. Belki *idamdan ve hapisten* ga-yet zâhir olarak Kur'ân affettiğinden, o da *sarfı nazar edip ve mevcudâtı kendileri hesabına hizmetten azlederek Fâtır-ı Zülcelâl hesabına istihdam edip, esmâ-yı hüsnâsının mazhariyet ve aynadarlık vazifesinde istimâl ederek mana-yı harfi nazarıyla onlara bakıp, mutlak gafletten kurtulup, huzur-u dâimîye girmektir. Her şeyde Cenâb-ı Hakk'a bir yol bulmaktadır.*

Elhâsil: Mevcudâtı; mevcudât hesabına hizmetten azlederek, mana-yı ismiyle bakmamaktır.

¹ Vücûd-u Vâcib'e nisbeten başka şeylere vücûd denilmemeli.. onlar vücûd unvanına lâyik değildir..

² Meşhûd olan sadece O'dur.

Firmi Yedinci Siz

İctihad Risalesi

(Beş-altı sene mukaddem, Arabî bir risalede, içtihada dair yazdığım bir mesele, iki kardeşimin arzularıyla, o meseleye dair haddinden tecavüz edenin haddini bildirmek için şu söz, o mesele-i içtihadiyeye dair yazıldı.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَلَقَرَدُوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَئِكَ الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعِلَّهُمْ لَعِلَّهُمْ يَسْتَطِعُونَهُ مِنْهُمْ¹

[Altı Mâni]

İctihad kapısı açıktır. Fakat şu zamanda oraya girmeye “Altı Mâni” vardır.

Birincisi

Nasıl ki kışta, firtinaların şiddetli olduğu bir vakitte, dar delikler dahi seddedilir; yeni kapıları açmak, hiçbir cihetle kâr-ı akıl değil.. Hem Nasıl ki büyük bir selin hücumunda, tamir için duvarlarda delikler açmak gark olmaya vesiledir.. Öyle de; şu münkerat zamanında ve âdât-ı ecânibin istilâsı anında ve bid’aların kesreti vaktinde ve dalâletin tahrîbatı hengâmında, içtihad namıyla, kasr-ı İslâmiyet’ten yeni kapılar açıp, duvarlarından muharriplerin girmesine vesile olacak delikler açmak, İslâmiyet’e cinâyettir.

¹ “Hâlbuki onlar bu haberi Peygambere ve aralarındaki yetkili zatlara arz etselerdi elbette işin iç yüzünü araştırap ortaya çıkarırlar, onun mahiyetini, haberin neye delâlet ettiğini bilirlerdi.” (Nisâ sûresi, 4/83)

İkincisi

Dinin zarûriyâti ki, içtihad onlara giremez. Çünkü; kat'î ve muayyendirler. Hem o zarûriyât, kut ve gıda hükmündedirler. Şu zamanda terke uğruyorlar ve tezelzüldedirler ve bütün himmet ve gayreti, onların ikamesine ve ih-yasına sarf etmek lâzım gelirken, İslâmiyet'in nazariyât kısmında ve selefin iç-tihadat-ı sâfiyyane ve hâlisanesiyle, bütün zamanların hâcâtına dar gelmeyen efkârları olduğu hâlde, onları bırakıp heveskârâne yeni içtihadlar yapmak, bi-d'akârâne bir hiyanettir.

Üçüncüüsü

Nasıl ki yanında, mevsimlere göre birer metâ mergub oluyor vakit be-vakit birer mal revaç buluyor. Öyle de, âlem meşherinde, içtimaiyat-ı insâniye ve medeniyet-i beseriye karşısında, her asırda birer metâ mergub olup revaç buluyor. Sûk'unda, yâni yanında teşhir ediliyor, rağbetler ona celboluyor, na-zarlar ona teveccûh ediyor, fikirler ona müncezib oluyor. Meselâ, şu zamanda siyaset metâî ve hayat-ı dünyeviyyenin te'mini ve felsefenin revaçları gibi... Ve selefi-sâlihîn arasında ve o zaman yanında en mergub metâ, Hâlik-ı semâ-vat ve arzin marziyatlarını ve bizden arzularını, kelâmından istinbat etmek ve nur-u nübûvvet ve Kur'ân ile, kapatılmayacak derecede açılan âhiret âlemin-deki saadet-i ebediyeyi kazandırmak vesâilini elde etmek idi.

İşte o zamanda zihinler, kalbler, ruhlar, bütün kuvvetleriyle, yerler ve gök-ler Rabbinin marziyatını anlamaya müteveccih olduğundan, içtimaiyat-ı beseriyyenin sohbetleri, muhavereleri, vukuatlari, ahvâlleri ona bakıyordu. Ona gö-re cereyan ettiğinden her kimin güzelce bir istadı bulunsa, onun kalbi ve fit-rati, şuursuz olarak her şeyden bir ders-i mârifet alır. O zamanda cereyan eden ahvâl ve vukuat ve muhâverattan taallüm ediyordu. Güya her bir şey, ona bir muallim hükmüne geçip, onun fitrat ve istidadına, içtihada bir istad-ı ihza-rî telkin ediyordu. Hattâ o derece şu fitrî ders tenvir ediyordu ki, yakın idi ki, kesbsiz içtihada kabiliyeti ola, ateşsiz nurlana... İşte şu tarzda fitrî bir ders alan bir müstäid, içtihada çalışmaya başladığı vakit, kibrît hükmüne geçen istadı, nûrun alâ nûr sırrına mazhar olur; çabuk ve az zamanda müctehid olurdu.

Amma şu zamanda, medeniyet-i Avrupa'nın tahakkümyle, felsefe-i tabiiyenin tasallutuya, şerait-i hayat-ı dünyeviyyenin ağırlaşmasıyla, efkâr ve kulüb dağılmış, himmet ve inâyet inkışam etmiştir. Zihinler mânevîyata karşı

yabanıleşmiştir. İşte bunun içindir ki, şu zamanda birisi, dört yaşında Kur'an'ı hifzedip, âlimlerle mübahase eden Süfyan İbni Uyeyne olan bir müctehidin zekâsına bulunsa, Süfyan'ın içtihadı kazandığı zamana nisbeten, on defa daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyan, on senede içtihadı tahsil etmiş ise, şu adam yüz seneye muhtaçtır ki tahsil edebilsin. Çünkü; Süfyan'ın ibtidâ-yı tahsil-i fitri, sinn-i temyiz zamanından başlar. Yavaş yavaş istidadı müheyya olur, nurlanır, her şeyden ders alır, kibrî hükmüne geçer. Amma onun naziri, şu zamanda –çünkü– zihni felsefede boğulmuş, aklı siyasete dalmış, kalbi hayatı dünyeviyede sersem olmuş, istidadı içtihaddan uzaklaşmış... Elbette fünn-u hâzırada tevağgülü derecesinde, istadı, içtihad-ı şer'i kabiliyetinden uzaklaşmış ve ulûm-u arziyede tefennünü derecesinde içtihadın kabûlünden geri kalmıştır. Onun için: "Ben de onun gibi zekiyim, niçin ona yetişemiyorum?" diyemez ve demeye hakkı yoktur ve yetişemez.

Dördüncüüsü

Nasıl ki bir cisimde, neşv ü nema için tevessü meyli bulunur. O meyl-i tevessü ise, –çünkü dâhildendir– vücûd ve cisim için bir tekemmüldür. Fakat, eğer hariçte tevsi' için bir meyl ise; o vücûdun cildini yırtmaktadır, tahrip etmek tir; tevsi' değildir. Öyle de, İslâmiyet'in dairesine selef-i sâlihîn gibi takvâ-yı kâmile kapısıyla ve zarûriyât-ı dîniyenin imtisâli tarikıyla dahil olanlarda meylü't-tevessü' ve irâde-i içtihad bulunsa, o, kemâldir ve tekemmüldür. Yoksa zarûriyâti terk eden ve hayat-ı dünyeviyeyi hayat-ı uhreviyeye tercih eden ve felsefe-i maddiye ile âlûde olanlardan olan o meylü't-tevsi' ve irâde-i içtihad, vücûd-u İslâmiye'yi tahrip ve boynundaki şer'i zincirini çökarmaya vesiledir.

BeşinciSİ

Üç nokta-yı nazar, şu zamanın içtihadatını arziye yapar, semâvîlikten çıkarıyor. Hâlbuki, şeriat semâviyedir ve içtihadat-ı şer'iye dahi, onun ahkâm-ı mestüresini izhar ettiğinden semâviyedirler.

Birincisi: Bir hükümn hikmeti ayırdır, illeti ayırdır. Hikmet ve maslahat ise, tercihe sebeptir; îcaba, îcada medar değildir. İllet ise, vücûduna medardır. Meselâ: Seferde namaz kasredilir, iki rek'ât kılınır. Şu ruhsat-ı şer'iyenin illeti seferdir, hikmeti ise, meşakkattır. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmasa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olamaz. İşte şu hakikatin aksine olarak, şu zama-

nin nazarı ise, maslahat ve hikmeti, illet yerine ikame edip ona göre hükmeye- diyor. Elbette böyle içtihadat arziyedir, semâvî değildir.

İkincisi: Şu zamanın nazarı, evvelen ve bizzat saadet-i dünyeviyeye bakıyor ve ahkâmları, ona tevcih ediyor. Hâlbuki; şeriatın nazarı ise, evvelen ve bizzât saadet-i uhreviyeye bakar. İkinci derecede –âhirete vesile olmak dola- sısıyla– dünyanın saadetine nazar eder. Demek şu zamanın nazarı, ruh-u şeriatattan yabanıdır. Öyle ise, şeriat namına içtihad edemez.

Üçüncüsü: *إِنَّ الضَّرُورَاتِ تُبْعِيْدُ الْمُحْظُورَاتِ¹* kaidesi, yâni: “Zarûret, hara- mî helâl derecesine getirir.” İşte şu kaide ise, külli değil. Zarûret eğer haram yoluyla olmamış ise, haramı helâl etmeye sebebiyet verir. Yoksa sû-i ihtiyariyla, gayr-i meşrû sebebelerle zarûret olmuş ise; haramı helâl edemez, ruhsatlı ahkâmlara medar olamaz, özür teşkil edemez. Meselâ; bir adam sû-i ihtiyariyla, haram bir tarzda kendini sarhoş etse; tasarrufatı, ulemâ-yı şeriatça aleyhinde câridir, mâzur sayılmaz. Tatlık etse, talâkî vâki olur. Bir cinâyet etse, ceza görür. Fakat sû-i ihtiyariyla olmazsa, talâk vâki olmaz, ceza da görmez. Hem meselâ; bir içki müptelâsı, zarûret derecesinde müptelâ olsa da, diyemez ki: “Zarûrettir, bana helâldir.”

İste şu zamanda zarûret derecesine geçen ve insanları müptelâ eden bir beliyye-i âmme suretine giren çok umûrlar vardır ki; sû-i ihtiyardan, gayr-i meşrû meyillerden ve haram muâmelelerden tevellüd ettiklerinden; ruhsatlı ahkâmlara medar olup, haramı helâl etmeye medar olamazlar. Hâlbuki şu zamanın ehl-i içtihamı, o zarûratı ahkâm-ı şer’iyeye medar yaptıklarından, içtihadları arziyedir, hevesîdir, felsefidir, semâvî olmaz, şer’î değil. Hâlbuki; semâvât ve arzin Hâlik’ının ahkâm-ı ilâhiyesinde tasarruf ve ibâdinin ibâdâtına müdahale, o Hâlik’ın izn-i mânevîsi olmazsa; o tasarruf o müdahale merduttur.

Meselâ; bazı gafiller, hutbe gibi bazı şeâir-i İslâmiye’yi, Arabîden çıkarıp her milletin lisaniyla söylememeyi, iki sebeb için istihsan ediyorlar.

Birincisi: “Tâ, siyaset-i hâzırâ avâm-ı müslimîne de o suretle tefhim edil- sin.” Hâlbuki siyaset-i hâzırâ, o kadar çok yalan ve hile ve şeytanet içine gir- miş ki, vesvese-i şeyatîn hükmüne geçmiştir. Hâlbuki minber, vahy-i ilâhî- nin tebliğ makamı olduğundan, o vesvese-i siyasiyeden hakkı yoktur ki o ma- kam-ı âlîye çıkabilsin.

¹ es-Şâtibü, *el-Muvaferât* 4/145; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* 4/348; Aliyyûlkârî, *el-Masnû'* s.121; el- Aclûnî, *Keşfû'l-hafâ* 2/35.

İkinci sebeb: “Hutbe, bazı süver-i Kur’âniye’nin nasihatları anlamak içindir.” Evet, eğer millet-i İslâm, İslâmiyet’in zarûriyâtı ve müsellemâtı ve mâlûm olan ahkâmını, ekseriyet itibarıyla imtisâl edip yerine getirseydi, o vakit nazariyât-ı şer’iye ve mesâil-i dakika ve nasâiyih-i hafiyeyi anlamak için, bildiği lisan ile hutbe okunması ve süver-i Kur’âniye’nin –eğer mümkün olsaydı– tercümesi^{1(Hâşîye)} belki müstahsen olurdu. Fakat namaz, zekât, orucun vücubu ve katl, zinâ ve şarabin haramiyeti gibi mâlûm olan ahkâm-ı kat’iye-i İslâmiye mühmel kaliyor. Avâm-ı nas, onların vücubunu ve haramiyetini ders almaya muhtaç değiller. Belki teşvik ve ihtar ile o ahkâm-ı kudsiyeyi hatırlatıp, İslâmiyet damarını ve îmân hissini tahrîk etmekle imtisâllerine teşvik ve tezkire ve ihtarla muhtaçtırılar. Hâlbuki bir âmî ne kadar câhil dahi olsa, Kur’ân’dan ve hutbe-i Arabiye’den şu meal-i icmâliyeyi anlar ki: “Herkese ve bana mâlûm olan îmânın rükünlərini ve İslâmiyet’in umdelerini hatib ve hâfız ihtar ediyor ve ders veriyor, okuyor.” der, kalbinde onlara karşı bir iştıyak hâsil olur.

Acaba, kâinatta hangi tâbirat var ki, Arş-ı Âzam’dan gelen Kur’ân-ı Hakîm’in i’câzkârâne, müfehhimâne ihtarlarına, tezkirlerine, teşviklerine mukabil gelebilsin!

Altıncı

Selef-i sâlihînin müctehidîn-i izâmu, asr-ı nur ve asr-ı hakikat olan asr-ı sahabeye yakın olduklarıdan, safi bir nur alıp, hâlis bir içtihad edebilirler. Şu zamanın ehl-i içtihadı ise, o kadar perdeler arkasında ve uzak bir mesâfede hakikat kitabına bakar ki, en vâzîh bir harfini de zor ile görebilirler.

Eğer desen: “Sahabeler de insandırlar, hatâdan, hilâftan hâlî olmazlar. Hâlbuki içtihadatın ve ahkâm-ı şeriatın medarı, sahabelerin adâleti ve sıdkıdır ki, hattâ ümmet “Sahabeler umumen âdildirler, doğru söylerler.”² diye ittifak etmişler.”

Elcevap: Evet, sahabeler ekseriyet-i mutlaka itibarıyla hakka aşık, sıdkâ müştâk, adâlete hahişgerdirler. Çünkü; yalanın ve kızbin çırkinliği, bütün çırkinliğiyle ve sıdkın ve doğruluğun güzelliği, bütün güzelliğiyle o asırda öyle bir tarzda gösterilmiş ki, ortalarındaki mesâfe, arşdan ferse kadar açılmış. Esfel-i

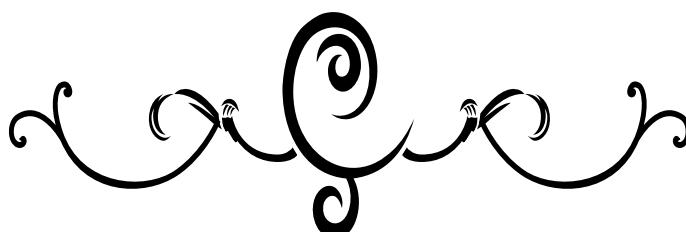
^{1(Hâşîye)} İ’câza dair olan Yirmi Beşinci Söz, Kur’ân’ın hakikî tercümesi mümkün olmadığını göstermiştir.

² İbni Hibbân, *es-Sâhih* 10/477; İbni Abdilberr, *et-Temhîd* 22/47; *es-Suyûti*, *et-Tedribu’r-râvi* 1/207, 318, 2/214-215.

sâfilîndeki Müseylime-i Kezzâb'ın derekesinden âlâ-yı illiyînde olan Hazreti Peygamber'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) derece-i sîdkî kadar bir ayrılık görülmüştür. Evet, Müseylime'yi esfîl-i sâfilîne düşüren kizb olduğu gibi, Muhammedü'l-Emîn'i (*aleyhissalâtü vesselâm*) âlâ-yı illiyîne çikaran sîdktir ve doğruluktur.

İşte, hissiyat-ı ulviyeyi taşıyan ve mehâsin-i ahlâkiyeye perestîş eden ve Şems-i Nübûvvet'in ziya-yı sohbetiyle nurlanan sahabeler, o derece çirkin ve sukuta sebep ve Müseylime'nin maskara-âlûd müzahrafat dükkânındaki kızbe, ihtiyarıyla ellerini uzatmamak ve küfürden çekindikleri gibi küfrün arkadaşı olan kızpten çekimeleri ve o derece güzel ve medar-ı fahr ve mübahat ve mi'râc-ı suud ve terakki ve Fahr-i Risâlet'in hazine-i âliyesinde en revaçlı bulunan ve şâ'saa-yı cemâliyle içtimaat-ı insâniyeyi nurlandıran sîdka ve doğruluğa ve hakka -ve bilhassa ahkâm-ı şer'iye rivayetinde ve tebliğinde- elbette ellerinden geldiği kadar talip ve muvâfîk ve âşık olmaları kat'îdir, zarûrîdir, şüphesizdir.

Hâlbuki şu zamanda, kizb ve sîdkîn ortasındaki mesâfe o kadar kısalmış ki, âdetâ omuz omuza vermişler. Sîdktan yalana (geçmek) pek kolay gidiliyor. Hattâ siyaset propagandası vasıtasiyla yalancılık, doğruluğa tercih ediliyor. İşte, en çirkin şey, en güzel şeýlerle beraber bir dükkânda, bir fiatla satılsa; elbette pek âlî olan ve hakikat cevherine giden sîdk ve hak pirlantası o dükkân-çinîn mârifetine ve sözüne itimad edip, körü körüne alınmaz.

Hâtîme

Asırlara göre şeriatler değişir. Belki bir asırda, kavimlere göre ayrı ayrı şeriatler, peygamberler gelebilir ve gelmiştir. Hâtemü'l-enbiyâ'dan sonra şeriat-ı kübrâsı, her asırda, her kavme kâfi geldiğinden, muhtelif şeriatlere ihtiyaç kalmamıştır. Fakat teferruatta, bir derece ayrı ayrı mezheplere ihtiyaç kalmıştır. Evet, Nasıl ki mevsimlerin değişmesiyle elbiseler değişir, mizaçlara göre ilâçlar tebeddül eder; öyle de, asırlara göre şeriatler değişir, milletlerin istidâsına göre ahkâm tahavvül eder. Çünkü; ahkâm-ı şer'iyenin teferruat kısmı, ahvâl-i beseriyyeye bakar; Ona göre gelir, ilâç olur. Enbiyâ-yı salife zamanında, tabakat-ı beseriye birbirinden çok uzak ve seciyeleri hem bir derece kaba, hem şiddetli ve efkârca ibtidâî ve bedeviyete yakın olduğundan, o zamanda ki şeriatler, onların hâline muvâfik bir tarzda ayrı ayrı gelmiştir. Hattâ bir kita-da, bir asırda ayrı ayrı peygamberler ve şeriatler bulunurmuş.

Sonra, Âhirzaman Peygamberi'nin gelmesiyle, insanlar güya ibtidâî de-recesinden, idadiye derecesine terakki ettiğinden, çok inkılâbat ve ihtilâtat ile akvam-ı beseriye bir tek ders alacak, bir tek muallimi dinleyecek, bir tek şeriatle amel edecek vaziyete geldiğinden, ayrı ayrı şeriatı ihtiyaç kalmamıştır, aynı ayrı muallime de lüzum görülmemiştir. Fakat tamamen bir seviyeye gelmediğinden ve bir tarz-ı hayat-ı içtimaiyede gitmediğinden, mezhepler ta-addüt etmiştir. Eğer beşerin ekseriyet-i mutlakası bir mekteb-i âlînin talebe-si gibi, bir tarz-ı hayat-ı içtimaiyeyi giyse, bir seviyeye girse, o vakit mezhepler tevhid edilebilir. Fakat bu hâl-i âlem, o hâle müsaade etmediği gibi, me-zahib de bir olmaz.

Eğer desen: Hak bir olur; nasıl böyle dört ve on iki mezhebin muhtelif ahkâmları hak olabilir?

Elcevap: Bir su, beş muhtelif mizaçlı hastalara göre nasıl beş hüküm alır.. şöyle ki: Birisine, hastalığının mizacına göre su, ilâçtır; tibben vaciptir. Diğer birisine hastalığı için zehir gibi muzırdır; tibben ona haramdır. Diğer bi-risine az zarar verir; tibben ona mekruhtur. Diğer birisine, zararsız menfaat verir; tibben ona sünnettir. Diğer birisine ne zarardır, ne menfaattır, âfiyetle içsin; tibben ona mübahîr. İşte hak burada taaddüt etti. Beşi de haktır. Sen di-yebilir misin ki: "Su yalnız ilâçtır, yalnız vâciptir, başka hükmü yoktur."

İşte bunun gibi, ahkâm-ı ilâhiye –mezheplere, hikmet-i ilâhiyenin sevkıyla ittiba edenlere göre– değişir; hem hak olarak değişir ve her birisi de hak olur, maslahat olur. Meselâ, hikmet-i ilâhiyenin tensibiyle İmam Şâfiî’ye ittiba eden, ekseriyet itibarıyla Hanefilere nisbeten köylülüğe ve bedevîlige daha yakın olup, cemaati bir tek vücûd hükmüne getiren hayat-ı içtimaiye de nâ-kis olduğundan, her bizzât dergâh-ı Kadîyü'l-Hâca' ta kendi derdini söylemek ve hususî matlubunu istemek için, imam arkasında fâtihayı birer birer okuyorlar. Hem ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir. İmam Âzam'a ittiba edenler, ekseriyet-i mutlaka itibarıyla, İslâmî hükümetlerin ekserisi, o mezhebi iltizam etmesiyle, medeniyete, şehirliliğe daha yakın ve hayat-ı içtimaiyeye müstaid olduğundan; bir cemaat, bir şahıs hükmüne girip, bir tek adam umum namına söyler. Umum, kalben onu tasdik ve rabt-ı kalb edip, onun sözü umumun sözü hükmüne geçtiğinden, Hanefî Mezhebi'ne göre imam arkasında fâtiha okunmaması ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir.

Hem meselâ, madem şeriat, tabiatın tecavüzatına sed çekmekle onu tâdil edip nefs-i emmâreyi terbiye eder. Elbette ekser etbâî, köylü ve nim-bedevî ve amelelikle meşgul olan Şâfiî Mezhebi'ne göre: "Kadına temas ile abdest bozulur; az bir necaset zarar verir." Ekseriyet itibarıyla hayat-ı içtimaiyeye giren, nim-medeni şeklini alan insanlar, ittiba ettikleri Mezheb-i Hanefî'ye göre: "Mess-i nisvan abdesti bozmaz; bir dirhem kadar necasete fetva var."

İşte, bir amele ile bir efendiyi nazara alacağız. Amele, tarz-ı maişet itibarıyla ecnebi kadınlarla ihtilâta, temasa ve bir ocak yanında oturmaya ve mülevves şeylerin içine karışmaya müptelâ olduğundan; sanat ve maişet itibarıyla, tabiat ve nefs-i emmâresi meydanı boş bulup tecavüz edebilir. Onun için şeriat, onların hakkında, o tecavûzata sed çekmek için, "Abdest bozulur, temas etme! Namazını ibtal eder, bulaşma!" mânevî kulağında bir sada-yı semâvî çınlatırır. Amma o efendi, nâmuslu olmak şartıyla âdât-ı içtimaiyesi itibarıyla, ahlâk-ı umumiye namına, ecnebi kadınlarla temasa müptelâ değil, mülevves şeylerle nezafet-i medeniye namına kendini o kadar bulaştırmaz. Onun için şeriat, Mezheb-i Hanefî namıyla ona şiddet ve azimet göstermemiş; ruhsat tarafını gösterip, hafifletmiştir. "Elin dokunmuş ise, abdestin bozulmaz. Hicab edip, kalabalık içinde su ile istinca etmemenin zararı yoktur. Bir dirhem kadar fetva vardır." der, onu vesveseden kurtarır. İşte denizden iki katre sana misâl... Onlara kıyas et. Mîzân-ı Şa'rânî mîzânıyla, şeriat mîzânlarını bu suretle müvazene edebilirsen et.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ نَمَلَ فِيهِ أَنْوَارُ مَحَبَّتِكَ لِجَمَالِ صِفَاتِكَ وَأَسْمَائِكَ بِكُونِهِ
مِرْأَةً جَامِعَةً لِتَجَلِّيَاتِ أَسْمَائِكَ الْحُسْنَى وَمَنْ تَمَرَّكَ فِيهِ شُعَاعَاتِ مَحَبَّتِكَ لِصَنْعَتِكَ
فِي مَصْنُوعَاتِكَ بِكُونِهِ أَكْمَلَ وَأَبْدَعَ مَصْنُوعَاتِكَ وَصَيْرُورَتِهِ أَنْمُوذِجَ كَمَالَاتِ صَنْعَتِكَ
وَفِهِرِسَتَةِ مَحَاسِنِ نُقُوشَكَ وَمَنْ تَظَاهَرَ فِيهِ لَطَائِفُ مَحَبَّتِكَ وَرَغْبَيْكَ لِإِسْتِحْسَانِ صَنْعَتِكَ
بِكُونِهِ أَعْلَى دَلَالِي مَحَاسِنِ صَنْعَتِكَ وَأَرْفَعَ الْمُسْتَحْسِنَينَ صَوْنًا فِي إِعْلَانِ حُسْنِ نُقُوشَكَ
وَأَبْدَعَهُمْ نَعْنَى لِكَمَالَاتِ صَنْعَتِكَ وَمَنْ تَجْمَعَ فِيهِ أَشْسَامُ مَحَبَّتِكَ وَاسْتِحْسَانِكَ لِمَحَاسِنِ
أَخْلَاقِ مَحْلُوقَاتِكَ وَلَطَائِفِ أُوصَافِ مَصْنُوعَاتِكَ بِكُونِهِ جَامِعًا لِمَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ كَافَةً
بِإِحْسَانِكَ وَلِلَّطَائِفِ الْأُوصَافِ قَاطِبَةً بِعَصْلِكَ وَمَنْ صَارَ مِضَادًا وَمَقْيَا سَا فَائِقًا لِجَمِيعِ
مَنْ ذَكَرْتَ فِي فُرْقَانِكَ إِنَّكَ تُجْهِمُ مِنَ الْمُحْسِنِينَ وَالصَّابِرِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُتَّقِينَ
وَالْتَّوَابِينَ وَالْأَوَّلِينَ وَجَمِيعِ الْأُوصَافِ الَّذِينَ أَحْبَبْتُمُوهُمْ وَشَرَفْتُمُوهُمْ بِمَحَبَّتِكَ فِي فُرْقَانِكَ
حَتَّى صَارَ إِمامَ الْحَبِيبِينَ لَكَ وَسَيِّدَ الْمُحْبُوبِينَ لَكَ وَرَئِسَ أُوذَانِكَ وَعَلَى إِلَهٍ وَأَصْحَابِهِ
وَإِحْوَانِهِ أَجْمَعِينَ أَمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ²

¹ "Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara süresi, 2/32)

² Allah'ım! Esmâ'-yi hüsnânın tecellilerine tam bir ayna olmasıyla sıfat ve isimlerinin güzelliklerine olan muhabbetinin nurları kendisinde temessül eden; masnuatının en mükemmel, en harikası olmasına müsnuatın içinde tecelli eden sanatına olan muhabbetinin şuları kendisinde toplanan; nakuşlarının güzelliklerinin fihristesi ve mükemmel sanatının numunesi olan, sanatının mükemmeliliğinin en harikası olması ve nakuşlarının güzelliğini ilân ve istihsan etme de en gür sesli olmasıyla Senin yaratmış olduğun varlıklarda gösterdiğiin güzelliklerinin delli olmasına Senin sanatına olan rağbet ve muhabbetinin incelikleri O'nda tezahür eden; Senin fazlınla bütün latif vasıflara sahip; ikramıyla bütün güzel ahlâka malik olmakla senin istihsan ve muhabbetinin bütün nevileri O'nda toplanan; Kur'ân'da zikrettiğin ve sevdigiin bütün ihsan sahibi, sabırkı, mümin, müttakî, tevbekar ve Sana yönelik kimselere; Kur'ân'da sevdigiin ve Seni sevmekle şeref lendirdiğiin bütün mahlukata üstün bir mihenk ve mikyas olan, öyle ki, sevenlerin imamı, Sence mahbub olanların efendisi ve dostlarının reisi olan zâta ve onun bütün âl ve ashâb ve ihvanına salât ve selâm eyle, âmîn... Ey merhametlilerin en merhametlis!

Yirmi Yedinci Söz'ün Zeyli

Sahabeler hakkındadır.

Mevlânâ Câmi'nin dediği gibi derim:

يا رسول الله چه باشد چون سگ اصحابِ کهف

داخل جنت شوئم دز زمرة اصحابِ تو؟

او رَوَدْ دَرْجَتْ من دَرْ جَهَنَّمَ كَى رَوَاسِتْ

او سگ اصحابِ کهف من سگ اصحابِ تو؟¹

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ² ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ³

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مُحَمَّدُ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشْدَاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحْمَاءُ بَنَاهُمْ⁴... الخ

Suâl ediyorsunuz: Bazı rivayetlerde vardır ki: “Bid’aların revacı hengâmında ehl-i îmân ve takvâdan bir kısım sulehâ, sahabeye derecesinde veya daha ziyade edfal olabilir” diye rivayetler vardır. Bu rivayetler sahih midir? Sahih ise, hakikatleri nedir?

Elçevap: Enbiyâdan sonra nev-i beserin en eddali sahabeye olduğu⁵, Ehl-i Sünnet ve Cemaatin icmâî bir hüccet-i katiadır ki, o rivayetlerin sahih kısmı, fazilet-i cüz’iye hakkındadır. Çünkü; cüz’î fazilette ve hususî bir kemâlte, mercuh râcihe tereccuh edebilir. Yoksa Sûre-i Feth’in âhirinde, sitayışkârâne

¹ Ya Rasulallah! Ne olurdu, Ashâb-i Kehf'in köpeği gibi ben de senin Ashâbinin arasında cennete girseydim. Onun cennete, benim cehenneme gitmem revâ mı? O, Ashâb-i Kehf'in köpeğiyse ben de senin Ashâbinin köpeğiyim.

² Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah’ın adıyla.

³ “Hiç bir şey yoktur ki, O’nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ süresi, 17/44)

⁴ “Muhammed Allah’ın reslüdür. Onun beraberindeki müminler de kâfirlerle karşı şiddetli olup kendileri arasında şefkatlidirler.” (Fetih süresi, 48/29)

⁵ İbni Hibbân, es-Sâhih 10/477; İbni Abdiâlberr, et-Temhîd 22/47; es-Suyûtî, et-Tedribu'r-râvi 1/207, 318, 2/214-215.

tavsifatı rabbâniyeye mazhar ve Tevrat ve İncil ve Kur'ân'ın medh ü senâsına mazhar olan sahabelere, fazilet-i külliye nokta-yı nazarda yetişilemez. Şu hakikatin pek çok esbab ve hikmetlerinden, şimdilik üç sebebi tazammun eden üç hikmeti beyan edeceğiz:

Birinci Hikmet

Sohbet-i nebeviye öyle bir iksirdir ki, bir dakikada ona mazhar bir zât, senelerle seyr u sülûke mukabil, hakikatin envârina mazhar olur. Çünkü sohbette insibağ ve in'ikâs vardır. Mâlûmdur ki: În'ikâs ve tebaiyetle, o Nur-u Âzam-ı Nübûvvet'le beraber en azîm bir mertebeye çıkabilir. Nasıl ki bir sultanın hizmetkârı ve onun tebaiyeti ile öyle bir mevkiye çıkar ki, bir şah çika-maz. İşte şu sırdandır ki, en büyük veliler sahabe derecesine çıkamıyorlar. Hattâ Celâleddin-i Süyûfi gibi, ulyanık iken çok defa sohbet-i nebeviyeye mazhar olan veliler, Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) ile yakazaten görüşseler ve şu âlemde sohbetine müserref olsalar, yine sahabeye yetişemiyorlar. Çünkü; sahabelerin sohbeti, Nübûvvet-i Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) nuruyla, yâni "Nebi" olarak onunla sohbet ediyorlar. Evliyalar ise, vefat-ı nebevi'den sonra Resûl-i Ekrem'i (*aleyhissalâtü vesselâm*) görmeleri, velâyet-i Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) nuruyla sohbettir. Demek Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) onları nazarlarına temessül ve tezahür etmesi, velâyet-i Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) cihetindedir; "nübûvvet" itibarıyla değil. Madem öyledir; nübûvvet derecesi, velâyet derecesinden ne kadar yüksek ise, o iki sohbet de o derece tefavüt etmek lâzım gelir.

Sohbet-i nebeviye ne derece bir iksîr-i nûrani olduğu bununla anlaşılır ki: Bir bedevî adam, kızını sağ olarak defnedelecek derecede bir kasavet-i vahsiyâ-nede bulunduğu hâlde, gelip bir saat sohbet-i nebeviyeye müserref olur; daha karıncaya ayağını basamaz derecede bir şefkat-i rahîmâneyi kesbederdi. Hem câhil, vahsi bir adam, bir gün sohbet-i nebeviyeye mazhar olur; sonra Çin ve Hind gibi memleketcilere giderdi. Mütemeddin kavimlere muallim-i hâkâik ve rehber-i kemâlât olurdu.

İkinci Sebep

Yirmi Yedinci Söz'deki iştihad bahsinde beyan ve isbat edildiği gibi; sahabeler, ekseriyet-i mutlaka itibarıyla, kemalât-ı insâniyenin en âlâ derece-sindedirler. Çünkü; o zamanda, o inkılâb-ı azîm-i İslâmî'de hayır ve hak, bütün güzelliğiyle; şer ve bâtil, bütün çirkinliğiyle görülmüş ve maddeten hisse-

dilmiş. Şer ve hayır ortasında öyle bir ayrılık ve kizb ve sıdk mabeyninde öyle bir mesafe açılmıştı ki, küfür ve imân kadar, belki cehennem ve cennet kadar beynleri uzaklaştı. Kizb ve şer ve bâtilin dellâlı ve numûnesi olan Müseylime-i Kezzâb ve maskaraca kelimeleri olduğundan, fitraten hissiyat-ı ulviye sahibi ve maâlî-ahlâka meftun ve izzet ve mübahata meyyal olan sahabeler, elbet-te ihtiyarlarıyla, kizb ve şerre ellerini uzatıp, Müseylime derekesine düşmemişler. Sıdk ve hayır ve hakkın dellâlı ve numûnesi olan Habîbullah (*aleyhissalâtü vesselâm*)’ın âlâ-yi illiyîn-i kemalâtındaki makamına bakarak, bütün kuvvet ve himmetleriyle, o tarafa koşmak mukteza-yı seciyeleridir.

Meselâ; nasıl ki, zaman oluyor; medeniyet-i beşeriye karşısında ve hayatı içtimaiye-i insâniye dükkanında, bazı şeylerin verdiği müthîs neticeleri ve çirkin eserleri zehr-i kâtil gibi, herkes onu satın almak değil, bütün kuvvetle ondan nefret edip kaçar. Ve bazı şeylerin ve mânevî metâların verdikleri güzel neticeler ve kıymettar eserler, bir tiryak-ı nâfi ve bir pirlanta gibi, herkesin nazar-ı rağbetini kendine celbeder. Herkes elinden geldiği kadar onları satın almaya çalışır. Öyle de; asr-ı saadet’tे hayat-ı içtimaiye-i insâniyenin karşısında, kizb ve şer ve küfür gibi maddeler, şekâvet-i ebediye gibi neticeleri ve Müseylime-i Kezzâb gibi süflî maskaraları tevlid ettiğinden, secaya-yı âliye ve hubb-u maâlîye meftun olan sahabelerin, zehr-i kâtilden kaçar gibi ondan kaçmaları ve nefret etmeleri bedihîdir. Ve saadet-i ebediye gibi netice veren ve Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) gibi nûranî meyveler gösteren sıdk ve hakka ve imâna en nâfi bir tiryak, en kıymettar bir elmas gibi, o fitratları sâfiye ve seciyeleri sâmiye olan sahabeler, bütün kuvvetleriyle ve hissiyat ve letâiflerle, onlara müşteri ve müştâk olması zarurîdir. Hâlbuki o zamandan sonra, git gide ve gele gele sıdk ve kizb ortasındaki mesafe azala azala, omuz-omuza geldi. Bir dükkannda ikisi beraber satılmaya başladığı gibi, ahlâk-ı içtimaiye bozuldu. Propaganda-yı siyaset, yalana fazla revaç verdi. Yalanın müthîs çirkinliği gizlenip, doğruluğun parlak güzelliği görünmemeye başladığı zamanda, kimin haddi var ki, sahabenin adâlet ve sıdk ve ulviyet ve hakkaniyet hulusundaki kuvvetlerine, metânetlerine, takvâlarına yetişebilsin veya derecelerinden geçsin? Geçen meseleyi bir derece tenvir edecek, başıma gelmiş bir hâlimi beyan ediyorum. Şöyle ki:

Bir zaman kalbime geldi; niçin Muhyiddîn-i Arabî gibi hârika zâtlar sahabelere yetişemiyorlar? Sonra namaz içinde ¹ رَبِّيْ اَلْأَعْلَىْ شُبْحَانَ رَبِّيْ الْأَعْلَىْ derken, şu ke-

¹ “En yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim.” Peygamber Efendimiz’in (*sallallâhu alehi ve sellem*), namazın secdelerinde 3 defa bunu söylediğine dair bkz.: Müslim, *müsâfirîn* 203; Tirmîzî, *salât* 79, *vitr* 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147.

limenin mânâsı inkişaf etti. Tam mânâsıyla değil, fakat bir parça hakikati göründü. Kalben dedim: “Keşki bir tek namaza bu kelime gibi muvaffak olsaydım, bir sene ibadetten daha iyi idi.” Namazdan sonra anladım ki o hatırlı ve o hâl, sahabelerin ibadetteki derecelerine yetişilmediğine bir irşâddır. Evet Kur’ân-ı Hakîm’in envâriyla hâsîl olan o inkılâb-ı azîm-i içtîmaîde, ezzad birbirinden çokip ayrılrken; şerler bütün tevabiyle, zulümâtiyla ve teferruatıyla ve hayır ve kemâlât, bütün envâriyla ve netâciyele karşı karşıya gelip, bir vaziyette ve müheyyiç bir zamanda; her zikir ve tesbih, bütün mânâsının tabakatını turfanda ve taravetli ve taze ve genç bir surette ifade ettiği gibi; o inkılâb-ı azîmin tarrakası altında olan insanların bütün hissiyatını, letâif-i mâneviyesini uyandırmış; hattâ vehim ve hayâl ve sir gibi duygular hüşyar ve müteyakkız bir surette, o zikir, o tesbihlerdeki müteaddit mânâları kendi zevkle-rine göre alır, emer.

İşte, şu hikmete binaen bütün hissiyatları uyanık ve letâifleri hüşyar olan sahabeler, envâr-ı imâniye ve tesbihiyeyi câmi olan kelimât-ı mübarekeyi dedikleri vakit, kelimenin bütün mânâsıyla söyle ve bütün letâifiyle hisse alırlardı. Hâlbuki o infilâk ve inkılâptan sonra, gitgide letâif uykuya ve havâs o hakâik noktasında gaflete düşüp, o kelimât-ı mübareke, meyveler gibi git gide, ülfet perdesiyle letafetini ve taravetini kaybeder. Âdetâ, sathîlik havasıyla kuruyor gibi, az bir yaşıklık kahiyor ki, kuvvetli, tefekkürî bir ameliyatla, ancak evvelki hâli iade edilebilir. İşte bundandır ki, kırk dakikada bir sahabenin kazandığı fazilete ve makama, kırk günde, hattâ kırk senede başkası ancak yetişebilir.

Üçüncü Sebep

On İkinci ve Yirmi Dördüncü ve Yirmi Beşinci Söz’lerde isbat edildiği gibi, nübûvvetin velâyete nisbeti, güneşin ayn-ı zâtiyla, aynalarda görülen güneşin misâli gibidir. İşte daire-i nübûvvet, daire-i velâyetten ne kadar yüksek ise, daire-i nübûvvetin hademeleri ve o güneşin yıldızları olan sahabeler dahi, daire-i velâyetteki sulehâya o derece tefevvuku olmak lâzım geliyor. Hattâ velâyet-i kübrâ olan verâset-i nübûvvet ve siddîkiyet –ki, sahabelerin velâyetidir– bir veli kazansa yine saff-ı evvel olan sahabelerin makamına yetişmez. Şu Üçüncü Sebeb'in müteaddit vücuhundan üç vechini beyan ederiz:

Birinci Vecih: İctihadda, yâni istinbat-ı ahkâmda, yâni Cenâb-ı Hakk’ın marziyâtını kelâmindan anlamakta, sahabelere yetişilmez. Çünkü; o zamanda ki o büyük inkılâb-ı ilâhî, marziyât-ı rabbâniyeyi ve ahkâm-ı ilâhiyeyi anlamak üzere dönerdi. Bütün ezhan, istinbat-ı ahkâma müteveccih idi. Bütün kalbler,

“Rabbimizin bizden istediği nedir!” diye merak ederdi. Ahvâl-i zaman, bu hâli işmam ve ihsas edecek bir tarzda cereyan ediyordu. Muhaverat, bu mânâları tazammun ederek vuku buluyordu. İşte bunun için her şey ve her hâl ve muhavereler ve sohbetler ve hikâyeler, bütün o mânâları bir derece ders verecek bir tarzda cereyan ettiğinden; sahabenin istidadını tekmil ve fikirlerini tenvir ettiğinden; içtihad ve istinbatta istidadı, kibrît derecesinde nurlanmaya hazır olduğundan; bir günde veya bir ayda kazandığı mertebe-i istinbat ve içtihadı, o sahabenin derece-i zekâvetinde ve istidadında olan bir adam, şu zamanda on senede, belki yüz senede kazanmayıacaktır. Çünkü; şimdi saadet-i ebediyye bedel, saadet-i dünyeviye medar-i nazardır. Beşerin nazar-ı dikkati, başka maksadlara müteveccichtir. Tevekkülsüzlük içinde derd-i maişet, ruha sersemlik ve felsefe-i tabiiye ve maddiye akla körlük verdiğinden; beşerin muhît-i içti-mâisi, o şahsin zihnine ve istidadına, içtihad hususunda kuvvet vermediği gibi teşettüt veriyor, dağıtıyor. Yirmi Yedinci Söz’ün içtihad bahsinde, Süfyan İbni Uyeyne ile onun zekâveti derecesinde birinin müvazenesinde isbat etmişiz ki; Süfyan’ın on senede kazandığını, öteki yüz senede kazanamıyor.

İkinci Vecih: Sahabelerin kurbiyet-i ilâhiye noktasındaki makamlarına velâyet ayağıyla yetişmez. Çünkü; Cenâb-ı Hak, bize akrebdir ve her seyden daha ziyade yakındır. Biz ise, O’ndan nihayetsiz uzağız. O’nun kurbiyetini kazanmak iki suretle olur.

♦*Birisi:* Akrebiyetin inkişafıyla yetişmez ki, nübûvvetteki kurbiyet ona bakar ve nübûvvet verâseti ve sohbeti cihetile sahabeler o sırra mazhardırlar.

♦*İkinci suret:* Bu’diyetimiz noktasında kat’-ı merâtib edip bir derece kurbiyete müşerref olmaktadır ki, ekser seyr u sülük-u velâyet ona göre ve seyr-i enfüsî ve seyr-i âfâkî bu suretle cereyan ediyor. İşte, birinci suret sîrf vehbîdir, kesbî değil. Încizaptır, cezb-i Rahmânîdir ve mahbubiyettir. Yol kısadır, fakat çok metin ve çok yüksektir ve çok hâlistir ve gölgесizdir. Diğerî kesbîdir, uzundur, gölgeli dir. Acaib hârikaları çok ise de kıymetçe, kurbiyetçe evvelkisine yetişmez.

Meselâ; Nasıl ki dünkü güne, bugün yetişmek için iki yol var:

♦*Birincisi,* zamanın cereyanına tâbi olmayarak, bir kuvve-i kudsiye ile fevka’z-zaman çıkışıp, dünü bugün gibi hâzır görmektir.

♦*İkincisi,* bir sene kat’-ı mesâfe edip, dönüp dolaşıp düne gelmektir; fakat yine dünü elde tutamıyor, onu bırakıp gidiyor... Öyle de, zâhirden hakikate geçmek iki suretledir.

♦Biri, doğrudan doğruya hakikatin incizâbına kapılıp tarikat berzahına girmeden, hakikati, ayn-ı zâhir içinde bulmaktadır.

♦İkincisi, çok merâtipten seyr u sülük suretiyle geçmektir.

Ehl-i velâyet, çendant fena-yı nefse muvaffak olurlar, nefsi emmâreyi öldürürler; yine sahabeye yetişemiyorlar. Çünkü; sahabelerin nefisleri tezkiye ve tathir edildiğinden; nefsin mahiyetindeki cihâzât-ı kesîre ile, ubûdiyetin en-vâina ve şükür ve hamdin aksamina daha ziyade mazhardırlar. Fena-yı nefisten sonra, ubûdiyet-i evliya besatet peydâ eder.

Üçüncü Vecih: Fazilet-i âmâl ve sevab-ı efâl ve fazilet-i uhreviye cihetinde sahabelere yetişmez. Çünkü; nasıl bir asker bazı şerait dâhilinde, mühim ve mahûf bir mevkide, bir saat nöbette, bir sene ibadet kadar bir fazilet kazanabilir¹ ve bir dakikada bir kurşunu yemekle, en ekall kirk günde ancak kazanılacak velâyet derecesi gibi bir makama çıkıyor. Öyle de, sahabelerin tesis-i İslâmiyet'te ve neşr-i ahkâm-ı Kur'âniye'de hizmetleri ve İslâmiyet için bütün dünyaya ilân-ı harb etmeleri o kadar yüksektir ki, bir dakikasına başkaları bir senede yetişmez. Hattâ denilebilir ki, bütün dakikaları, –o hizmet-i kudsîye-de- o şehid olan neferin dakikası gibidir. Bütün saatleri, müthîs bir makamda bir saat nöbet tutan fedakâr bir neferin nöbeti gibidir ki; amel az, ücreti çok, kıymeti yüksektir. Evet, sahabeler madem İslâmiyet'in te'sisinde ve en-vâr-ı Kur'âniye'nin neşrine, saff-ı evvel teşkil ediyorlar;² **اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ سَرِّنَـ** sırrınca, bütün ümmetin hasenatından onlara hisse çıkar. Ümmetin **سَيِّدِنَا مُحَمَّدَ وَعَلَىٰ إِلٰهٖ وَأَصْحَابِهِ**³ demesiyle; sahabelerin, bütün ümmetin hasenatından hissedârlıklarını gösteriyor. Hem nasıl ki bir ağacın kökündeki küçük bir meziyet, ağacın dallarında büyük bir suret alır, büyük bir daldan da-ha büyüktür. Hem nasıl ki mebde'de küçük bir irtifa', gittikçe bir yekûn teşkil eder. Hem nasıl ki nokta-yı merkeziyeye yakın bir iğne ucu kadar bir ziyade lik, daire-i muhîtada, bâzan bir metre kadar ziyadeye mukabil geliyor.

Aynen şu dört misâl gibi; sahabeler İslâmiyet'in şecere-i nûraniyesinin köklerinden, esaslarından oldukları; hem bina-yı İslâmiyet'in hutut-u nurâniyesinin mebde'inde, hem cemaat-i İslâmiye'nin imamlarından ve adedlerinin evvellerinde, hem Şems-i Nübüvvüet ve Sirâc-ı Hakikat'in mer-

¹ Buhârî, cihâd 73; Müslim, imâre 163; Tirmîzî, cihâd 2; Nesâî, cihâd 39; İbni Mâce, cihâd 7.

² (Bir işe) sebep olan, (onu bizzat) yapan gibidir.

³ Allah'im! Efendimiz Muhammed'e ve onun âl ve ashâbına salât ve selâm eyle.

kezine yakın olduklarından; az amelleri çoktur, küçük hizmetleri büyüktür. Onlara yetişmek için, hakikî sahaba olmak lâzım geliyor.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ الَّذِي قَالَ: أَصْحَابِي كَالثُّجُومِ بِأَيْمَنِهِمْ افْتَدِيْهِمْ إِهْتَدِيْهِمْ وَخَيْرُ
الْفُزُونِ قَرْبِي. وَعَلَى إِلَهِ وَأَصْحَابِهِ وَسَلِّمْ¹
سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

Suâl: Deniliyor ki: “Sahabeler, Resûl-i Ekrem’i (*aleyhissalâtü vesselâm*) görüler, sonra imân ettiler. Biz ise, görmeden imân ettik. Öyle ise, imânımız daha kavîdir. Hem, kuvvet-i imânımıza delâlet eden rivayet³ var?”

Elicevap: Sahabeler, o zamanda, efkâr-ı âmme-i âlem, hakâik-i İslâmiye’ye muâriz ve muhalif iken –sahabeler– yalnız suret-i insâniyede Resûl-i Ekrem’i (*aleyhissalâtü vesselâm*) görüp, bâzan mucizesiz olarak, öyle bir imân getirmişler ki; bütün efkâr-ı âmme-i âlem, onların imânlarını sarsmıyordu. Şüphe değil, bazısına vesvese de vermezdi. Sizler iseniz, kendi imânınızı, sahabelerin imânlarıyla müvazene ediyorsunuz. Bütün efkâr-ı âmme-i İslâmiye, imânınıza kuvvet ve sened olduğu hâlde; Resûl-i Ekrem’in (*aleyhissalâtü vesselâm*) şereci-i tûbâ-i nübûvetinin çekirdeği olan beşeriyeti ve suret-i cismâniyesini değil, belki umum envâr-ı İslâmiye ve hakâik-i Kur’âniye ile nuranî, muhtesem şâhs-ı mânevîsini bin mucizât ile muhat olarak akıl gözüyle gördüğünüz hâlde, bir Avrupa feylesofunun sözüyle vesveseye ve şüpheye düşen imânınız nerede! Bütün âlem-i küfrün ve Nasârâ ve Yehûd'un ve feylesofların hückumlarına karşı sarsılmayan sahabelerin imânları nerede!.. Hem, sahabelerin kuvvet-i imânlarını gösteren ve imânlarının tereşşuhâti olan şiddet-i takvâları ve kemâl-i salâhatları nerede! Ey mûdde! Senin şiddet-i zaafından, ferâizi tamamıyla senden göstermeye sönük imânın nerede!..

¹ Allah’ım! “Ashabım yıldızlar gibidir, hangi birine uyarsanız hidâyete erersiniz.” (el-Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 6/297; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hâfâ* 1/132) ve “Çağların en hayırlı benim içinde yaşadığım çağdır.” (Buhârî, *fezâ'ilü ashâb* 1, *şehâdet* 9, *rikâk* 7, *eymân* 10, 27; Tirmîzî, *fiten* 45, *şehâdet* 4, *menâkîb* 56) buyuran Efendimiz Muhammed'e ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

² “Sübhânsın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

³ Bzk.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/155, 5/257, 264; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.252; Abd İbni Humeyd, *el-Müsned* s.247.

Amma hadîste varid olan ki, “Âhirzamanda beni görmeyen ve îmân getiren, daha ziyade makbûldür”¹ meâlindeki rivayet, hususî fazilete dairdir. Has bâzi eşhas hakkındadır. Bahsimiz ise, fazilet-i külliye ve ekseriyet itibarıyladır.

İkinci Suâl: Diyorlar ki: Ehl-i velâyet ve ashâb-ı kemâlât, dünyayı terk etmişler. Hattâ hadîste var ki: “Dünya muhabbeti bütün hatâların başıdır.”² Hâlbuki, sahabeler dünyaya pek çok girmișler. Terk-i dünya değil, belki bir kısım sahabe, o zamanın ehl-i medeniyetinden daha ileri gitmişler. Nasıl oluyor ki, böyle sahabelerin en ednâsına, en büyük bir veli kadar kıymeti var, diyorsunuz?

Elcevap: Otuz İkinci Söz’ün İkinci ve Üçüncü Mevkiflarında gayet kat’ı isbat edilmiştir ki: Dünyanın âhirete bakan yüzüyle, esmâ-yı ilâhiyeye mukabil olan yüzünü sevmek, sebeb-i noksaniyet değil, belki medar-ı kemâldir ve o iki yüzde ne kadar ileri gitse, daha ziyade ibadet ve mârifetullahta ileri gider. Sahabelerin dünyası ise, işte o iki yüzdendir. Dünyayı âhiret mezraası görüp³, ekip biçmişler. Mevcudatı, esmâ-yı ilâhiyenin aynası görüp, müstâkâne temaşa edip bakmışlar. Fena-yı dünya ise, fâni yüzüdür ki, insanın hevesâtına bakar.

Üçüncü Suâl: Tarikatlar, hakikatlerin yollarıdır. Tarikatların içerisinde en meşhur ve en yüksek ve cadde-i kübrâ iddia olunan tarîk-ı Nakşîbendî hakkında, o tarikatın kahramanlarından ve imamlarından bazıları esasını böyle târif etmişler, demişler ki:

دَرْ طَرِيقٍ نَّقْشِبَنْدِي لَازِمٌ أَمْ چَارِ تَزَكَّ: تَزَكَّ دُنْيَا تَزَكَّ عَفْبَى تَزَكَّ هَسْتَيَ تَزَكَّ تَزَكَّ

Yâni, Tarîk-ı Nakşî’de dört şeyi bırakmak lâzım: Hem dünyayı, hem nefis hesabına âhireti dahi maksud-u hakikî yapmamak; hem vücûdunu unutmak, hem ucbe, fahre girmemek için bu terkleri düşünmemektir. Demek hakikî mârifetullah ve kemâlât-ı insâniye terk-i mâsiva ile olur?

Elcevap: Eğer insan yalnız bir kalbden ibaret olsaydı; bütün mâsivayı terk, hattâ esmâ ve sıfâti dahi bırakmak, yalnız Cenâb-ı Hakk’ın zâtına rabi’-kalb etmek lâzım gelirdi. Fakat insanın akl, ruh, sir, nefis gibi pek çok vazifedar letâifi ve hâssaları vardır. İnsan-ı kâmil odur ki bütün o letâifi, kendile-

¹ Bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/155, 5/257, 264; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.252; Abd İbni Humeyd, *el-Müsned* s.247.

² Bkz.: el-Beyhakî, *Şuabü'l-imân* 7/338; el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb* 3/178; es-Suyûti, *et-Tedribü'r-râvî* s.287; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/496.

³ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâ ulâmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsidü'l-hasene* s.497; Aliyyûlkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205.

rine mahsus ayrı ayrı tarîk-i ubûdiyyette, hakikat cânibine sevk etmek ile sahabeye gibi geniş bir dairede, zengin bir surette, kalb bir kumandan gibi, letâif askerleriyle kahramânâne maksada yürüsun. Yoksa kalb, yalnız kendini kurttarmak için askerini bırakıp tek başıyla gitmek, medar-ı iftihâr değil, belki netice-i ıztirardır.

Dördüncü Suâl: Sahabelere karşı iddia-yı rüçhan nereden çıkıyor?

Kim çıkarıyor? Şu zamanda, bu meseleyi medar-ı bahsetmek nedendir? Hem Müctehidîn-i İzâm'a karşı müsavat dâva etmek neden ile ri geliyor?

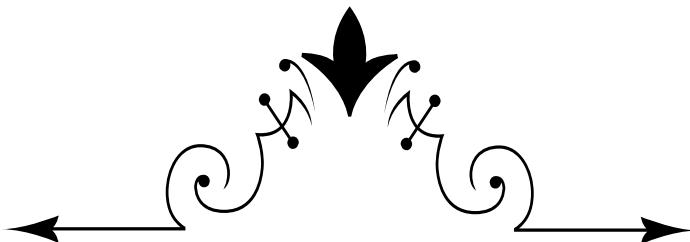
Elcevap: Şu meseleyi söyleyen iki kişimdır: Bir kısmı, sâfi ehl-i diyânet ve ehl-i ilimdir ki; bazı ehadîsi görmüşler, şu zamanda ehl-i takvâ ve salâhatî teşvik ve terğib için öyle mebhaslar açıyorlar. Bu kısma karşı sözümüz yok. Zâten onlar azdırlar, çabuk da intibâha gelirler. Diğer kısım ise gayet müthîş mağrur insanlardır ki; mezhepsizliklerini, Müctehidîn-i İzâm'a müsavat dâvası altında neşremek istiyorlar ve dinsizliklerini, sahabeye karşı müsavat dâvası altında icra etmek istiyorlar.

✓ Çünkü *evvelen*; o ehl-i dalâlet sefahete girmiş, sefahette tiryaki olmuş, sefahete mâni olan tekâlîf-i şer'iyeyi yapamıyor. Kendine bir bahane bulmak için der ki: "Şu mesâil, içtihadiyedirler. O mesâilde mezhepler birbirine muhalif gidiyor. Hem onlar da bizim gibi insanlardır, hatâ edebilirler. Öyle ise; biz de onlar gibi içtihad ederiz, istediğimiz gibi ibadetimizi yaparız. Onlara tâbi olmaya ne mecburiyetimiz var?" İşte bu bedbahıtlar, bu desise-i şeytâniye ile, başlarını mezahibin zincirinden çıkarıyorlar. Bunların şu dâvaları ne kadar çürük, ne kadar esassız olduğu Yirmi Yedinci Söz'de kat'î bir surette gösterildiğinden ona havale ederiz.

✓ *Sâniyen*; o kısım ehl-i dalâlet baktılar ki, müctehidînlerde iş bitmiyor. Onların omuzlarındaki, yalnız nazariyât-ı diniyedir. Hâlbuki bu kısım ehl-i dalâlet, zaruriyât-ı dîniyeyi terk ve tağıyır etmek istiyorlar. "Onlardan daha iyiyiz." deseler, meseleleri tamam olmuyor. Çünkü; müctehidîn, nazariyata ve kat'î olmayan teferruata karışabilirler. Hâlbuki bu mezhepsiz ehl-i dâlalet, zaruriyât-ı dîniyede dahi fikirlerini karıştırmak ve kabil-i tebdil olmayan mesâili tebdil etmek ve kat'î erkân-ı İslâmiye'ye karşı gelmek istediklerinden, elbette zaruriyât-ı dîniyeden hameleleri ve direkleri olan sahabelere ilişsecekler. Heyhat! Değil bunlar gibi insan suretindeki hayvanlar, belki hakikî insanlar ve hakikî insanların en kâmilleri olan evliyanın büyükleri, sahabenin küçüklerine

karşı müsavat dâvasını kazanamadıkları, gayet kat'î bir surette Yirmi Yedinci Söz'de isbat edilmiştir.

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسِلِّمْ عَلَى رَسُولِكَ الَّذِي قَالَ: لَا تَسْبُوا أَصْحَابِي لَوْ أَنْفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أُخْدِ
ذَهَبًا مَا بَلَغَ نِصْفَ مُدِّ مِنْ أَصْحَابِي.¹ (صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ)
سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

-
- ¹ Allah'ım, "Ashabıma sövmeyin. Şayet sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın infak etse, bu ashabım-dan birisinin yarımlı avuçluk yaptığı infakin değerine ulaşamaz." (Buhârî, *fezâ'ilü ashâb* 5; Müslim, *fezâ'ilu's-sahâbe* 221, 222) diyen senin Rasûlüne ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.
- ² "Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

Firmanın Sekizinci Söz

Cennete Dairdir.

Su Söz’ün iki makamı var. Birinci Makam, cennetin bâzı letâifine işaret eder. Fakat Onuncu Söz’de on iki hakikat-i katia ile, gayet kat’î bir sûrette ve bu Söz’ün İkinci Makam’ında Onuncu Söz’ün hülâsası ve esâsı, müteselsil gayet metin Arabî bir bûrhan-ı kat’î ile gayet parlak bir tarzda vücûdu isbat olunan cennetin isbat-ı vücûdundan bahis değil, belki, şu makamda yalnız suâl ve cevaba ve tenkide medar olan birkaç ahvâl-i cennetten bahseder. Eğer tevfik-i ilâhî refik olsa sonra azîm bir söz, o muazzam hakikate dair yazılacaktır, inşâallah.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَبَشِّرُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْفًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلِ
وَأَتُوا بِهِ مُسْتَبِّنًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُنْ فِيهَا خَالِدُونَ¹

(Cennet-i bâkiyeye dair bâzı suâllere kısa cevaplardır.)

Cennete dair, cennetten daha güzel, hûrilerinden daha latîf, selsebilinden daha tatlı olan beyânât-ı âyât-ı Kur’âniye kimseye söz bırakmamıştır ki, fazla bir şey söylensin. Fakat o parlak, ezelî ve ebedî, yüksek ve güzel âyetleri feme takrib için, bâzı basamakları; hem o cennet-i Kur’âniye’den numûne için bâzı çiçeklerin numûnesi nev’inden bâzı nûkteleri söyleyeceğiz. Beş rumuzlu suâl ve cevapla işaret edeceğiz. Evet, cennet bütünlezâiz-i mânevîyeye medar olduğu gibi, bütünlezâiz-i cismâniyeye de medاردır.

¹ “İman eden ve iyi işler işleyen müminlere beşaret ver ki, altında nehirler akan cennetler onlarındır. O cennetlerden bir meyve yedikleri zaman, ‘Bu, bundan evvel yediğimiz meyvedir.’ derler. Birbirine benzer bir surette rızıkları getirip verilir. Ve o cennetlerde, onlar için temiz kadınlar vardır. Ve onlar, o cennetlerde de daimî bir şekilde kalacaklardır.” (Bakara sûresi, 2/25)

Suâl: Kusurlu, noksaniyetli, mütegayyir, kararsız, elemli cismâniyetin ebediyetle ve cennetle ne alâkası var? Madem, ruhun âlî lezâizi vardır; ona kâfidir. Lezâiz-i cismâniye için, bir haşr-i cismânî neden îcab ediyor?

Elcevap: Çünkü nasıl toprak; suya, havaya, ziyaya nisbeten kesafetli, karanlıklıdır; fakat masnuat-ı ilâhiyenin bütün envâna menşe' ve medar olduğundan bütün anâsır-ı sairenin mânen fevkine çıktıgı gibi.. hem kesafetli olan nefş-i insâniye; sîrr-ı câmiyyet itibarıyla, tezekki etmek şartıyla bütün lettâif-i insâniyenin fevkine çıktıgı gibi; öyle de, cismâniyet; en câmi', en muhit, en zengin bir ayna-yı tecelliyyât-ı esmâ-yı ilâhiyedir. Bütün hazâin-i rahmetin müddeharatını tartacak ve mîzâna çekecek âletler, cismâniyettedir. Meselâ: Dildeki kuvve-i zâika, rizik zevkinde envâ-ı mat'ûmat adedince mîzânlara menşe' olmasaydı; her birini ayrı ayrı hissedip tanımadı, tadıp tartamadı. Hem ekser esmâ-yı ilâhiyenin tecelliyyâtını hissedip bilmek, zevk edip tanımak cihâzâti, yine cismâniyettedir. Hem gayet mütenevvi ve nihayet derecede ayrı ayrı lezzetleri hissedelecek istidatlar, yine cismâniyettedir.

Madem şu kâinatın Sânii, şu kâinatla bütün hazâin-i rahmetini tanıtırırmak ve bütün tecelliyyât-ı esmâsını bildirmek ve bütün envâ-ı ihsânatını tatlıtmak istediğini; kâinatın gidişatından ve insanın câmiyyetinden, –On Birinci Söz’de isbat edildiği gibi– kat’î anlaşılıyor. Elbette şu seyl-i kâinatın bir havz-ı ekberi ve bu kâinat tezgâhının işlediği mahsulâtın bir meşher-i âzamı ve şu mezraa-yı dünyanın bir mahzen-i ebedisi olan dâr-i saadet, şu kâinata bir derece benzeyecektir. Hem cismânî, hem ruhânî bütün esâsâtını muhafaza edecektil. Ve o Sâni-i Hakîm ve o Âdil-i Rahîm; elbette cismânî âletlerin vezaifi-ne ücret olarak ve hidemâtına mükâfat olarak ve ibâdât-ı mahsusalarına sevab olarak, onlara lâyık lezâizi verecektir. Yoksa hikmet ve adâlet ve rahmetine zid bir hâlet olur ki, hiçbir cihetle onun cemâl-i rahmetine ve kemâl-i adâletine uygun değildir; kabil-i tevfik olamaz.

Suâl: Cisim, eğer hayatı olsa; ecza-yı bedenî daim terkib ve tahlildedir, inkıraza mahkûmdur, ebediyete mazhar olamaz. Ekl ve şurb, beka-yı şahsî ve muamele-i zevciye ise beka-yı nev’î içindir ki; şu âlemde birer esâs olmuşlar. Âlem-i ebediyette ve âlem-i uhrevîde, şunlara ihtiyac yoktur. Neden cennetin en büyük lezâizi sırasına geçmişler?

Elcevap: Evvelâ, şu âlemde cism-i zîhayatın inkıraza ve mevte mahkûmiyeti ise, varidat ve masârifin muvâzenesizliğindendir. Çocukluktan sinn-i kemâle kadar varidat çoktur; ondan sonra masârif ziyadeleşir, muvâzene kaybolur, o da ölürlü. Âlem-i ebediyette ise; zerrât-ı cisim sâbit kalıp terkib ve tahlili-

le mâruz değil. Veyahut muvâzene sâbit kalır;¹(Hâsiye) varidat ile masârif müvâzenettedir. Devr-i daimî gibi, cism-i zîhayat; telezzuzat için, hayat-ı cismâniye tezgâhının işlettilmesiyle beraber ebedileşir. Ekl ve şurb ve muamele-i zevciye; gerçi bu dünyada bir ihtiyaçtan gelir, bir vazifeye gider; fakat, o vazifeye bir ücret-i muaccele olarak öyle mütenevvi leziz lezzet içlerine bırakılmıştır ki, sair lezâize tereccuh ediyor. Madem bu dâr-ı elemde, bu kadar acib ve ayrı ayrı lezzetlere medar, ekl ve nikâhtır; elbette dâr-ı lezzet ve saadet olan cennette o lezzetler; o kadar ulvî bir sûret alıp ve vazife-i dünyeviyenin uhrevî üçretini de lezzet olarak ona katarak ve dünyevî ihtiyacı dahi, uhrevî bir hoş iştihâa sûretinde ilâve ederek, cennete lâyık ve ebediyete münasip, en câmi hâyattar bir mâden-i lezzet olur.

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوَ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهُيَ الْحَيَاةُ² sîrrîn-ca, şu dâr-ı dünyada, câmid ve şuursuz ve hayatsız maddeler, orada şuurlu hayattardırlar. Buradaki insanlar gibi orada da ağaçlar, buradaki hayvanlar gibi oradaki taşlar, emri anlar ve yapar. Sen bir ağaaca desen: “Filân meyveyi bana getir.” getirir. Filân taşıa desen: “Gel.” gelir. Madem taş, ağaç, bu derece ulvî bir sûret alırlar; elbette ekl ve şurb ve nikâh dahi; hakikat-i cismâniyelerini muhafaza etmekle beraber, cennet’in dünya fevkîndeki derecesi nisbetinde, dünyevî derecelerinden o derece yüksek bir sûret almaları iktiza eder.

*Sûâl/*³ أَلْمَزْ مَعَ مَنْ أَحَبَّ sîrrînca: “Dost, dostuya beraber cennette bulunacaktır.” Hâlbuki, basit bir bedevî, bir dakikada sohbet-i nebeviye’de lillâh için bir muhabbet peyda eder; o muhabbetle, cennete Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*)’ın yanında bulunması lâzım gelir. Hâlbuki gayr-i mütenâhî feyze mazhar Resûl-i Ekrem’în (*aleyhissalâtü vesselâm*) feyzi, bir basit bedevî feyziyle nasıl birleşir?

Elçevap: Bir temsil ile, şu ulvî hakikate şöyle bir işaret ederiz ki: Meselâ; gayet güzel ve şâ’saâlı bir bağda muhteşem bir zât, gayet büyük bir ziyafet,

¹(Hâsiye) Şu dünyada cism-i insanî ve hayvanî, zerrât için güya bir misafirhanе, bir kişiâ, bir mekteb hükmündedir ki; câmid zerreler ona girerler, hâyattar olan âlem-i bekaya zerrât olmak için liyâkat kesbedeler, çıkarlar. Âhirette ise¹ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهُيَ الْحَيَاةُ sîrrînca, nur-u hayat orada âmmâdır. Nurlanmak için o seyr u sefere ve o tâlimat ve tâlime lûzum yoktur. Zerreler demîrbaş olarak sâbit kalabilirler.

^{*1} “...Ebedî âhiret diyarı ise, hayatın ta kendisidir.” (Ankebût süresi, 29/64)

² “Bu dünya hayatı, (kendine bakan yüzüyle) boş bir oyalanma ve oyundan başka bir şey değildir. Âhiret yurdu ise, işte o, (her şeyin diri olduğu) gerçek hâyattır.” (Ankebût süresi, 29/64)

³ Buhârî, *edeb* 96; Müslim, *bîr* 165; Tirmîzî, *zühd* 50; Dârimî, *rikâk* 71.

gayet müzeyyen bir seyrangâh öyle bir sûrette ihzâr etmiş ki; kuvve-i zâika-nın hissedecek bütün lezâiz-i mat'ûmatî câmi', kuvve-i bâsiranın hoşuna gi-decek bütün mehâsini şâmil, kuvve-i hayâliyeyi keyiflendirecek bütün garâibi müştemil ve hâkezâ.. bütün havâss-ı zâhire ve bâtinayı okşayacak ve mem-nun edecek her şeyi içine koymuştur. Şimdi iki dost var. Beraber o ziyafete giderler. Bir locada, bir sofrada oturuyorlar. Fakat, birisinin kuvve-i zâikası pek az olduğundan cüz'î zevk alır. Gözü de az görüyor. Kuvve-i şâmmesi yok. Sanayi-i garibeden anlamaz. Hârika şeyleri bilmez. O nûzhetgâhin, binden ve belki milyondan birisini, kabiliyeti nisbetinde ancak zevkederek istifade eder. Diğer ise; bütün zâhirî ve bâtinî duyguları, akıl ve kalb ve his ve latîfeleri, o derece mükemmel ve o mertebe inkişaf etmiştir ki; o seyrangâhtaki bütün in-celikleri, güzellikleri ve letâifi ve garâibi ayrı ayrı hissedip zevkederek, ayrı ay-rı lezzet aldığı hâlde o dost ile omuz omuzadır.

Madem, bu karmakarışık, elemli ve daracık şu dünyada böyle oluyor. En küçük ile en büyük beraber iken, serâdan süreyyaya kadar fark oluyor. Elbette dâr-ı saadet ve ebediyet olan cennette bittarîki'l-evlâ, dost, dosto ile beraber iken, her birisi istidadına göre sofa-yı Rahmânirrahîm'den, istidatları derece-sinde hisselerini alırlar. Bulundukları cennetler ayrı ayrı da olsa, beraber bulunmalarına mâni olmaz. Çünkü; cennetin sekiz tabakası birbirinden yüksek oldukları hâlde, umumun damı Arş-ı âzam'dır.¹ Nasıl ki mahruî bir dağın etra-fında, birbiri içinde, birbirinden yüksek, kaidesinden zirvesine kadar surlu da-ireler bulunsa; o daireler birbirinin üstündedir; fakat, birbirinin güneş görme-lerine mâni olmaz, birbirinden geçebilir, birbirine bakar. Öyle de cennetler de buna yakın bir tarz ile olduğu, ehâdîsin mütenevvi rivâyâti işaret ediyor.

Suâl: Ehâdîste denilmiş: "Hûriler yetmiş hulleyi giydikleri hâlde, ba-caklarının kemiklerindeki ilikleri görünüyor."² Bu ne demektir? Ne mânâsı var? Nasıl güzelliktir?

Elçevap: Mânâsı pek güzeldir ve güzelliği pek şirindir. Şöyled ki: Şu çir-kin, ölü, câmid ve çoğu kızır olan dünyada; hüsün ve cemâl, yalnız göze gü-zel görünüp, ülfete mâni olmazsa, yeter. Hâlbuki, güzel, hayattar, revnakdar, bütün kırsız lüb ve kabuksuz iç olan cennette; göz gibi bütün insanın duyu-guları, latîfeleri, cins-i latîf olan hûrilerden ve hûriler gibi ve daha güzel, dünyadan gelme, cennetteki nisâ-yı dünyeviyeden ayrı ayrı hisse-i zevklerini, çeşit

¹ Bkz.: Buhârî, tevhid 22; Tirmîzî, cennet 4.

² Bkz.: Tirmîzî, kıyâmet 60, cennet 5, 7; Dârimî, rikak 108; Ahmed İbni Hanbel, el-Müsne 2/23, 247, 316.

çeşit lezzetlerini almak isterler. Demek en yukarı hullenin güzelliğinden tut, tâ kemik içindeki iliklere kadar, birer hissin birer latîfenin medar-ı zevki olduğunu hadîs işaret ediyor.

Evet, “Hûrilerin yetmiş hulleyi giymeleri ve bacaklarındaki kemiklerin ilikleri görünmesi” tâbirîyle hadîs-i şerif işaret ediyor ki: İnsanın ne kadar hü-sün-perver ve zevk-perest ve zînête meftun ve cemâle müştâk duyguları ve hâssaları ve kuvâları ve latîfeleri varsa, umumunu memnun edip doyuracak ve her birisini ayrı ayrı okşayıp mesut edecek, maddî ve mânevî her nevi zînet ve hüsn-ü cemâle hûriler câmi'dirler. Demek hûriler, cennetin aksam-ı zînetinden yetmiş tarzını, bir tek cinsten olmadığından birbirini setretmeyecek sûrette giydikleri gibi; kendi vücûdlarından ve nefis ve cisimlerinden, belki yetmiş mertebeden ziyade ayrı ayrı hüsün ve cemâlin aksamını gösteriyorlar; ¹ وَفِيهَا مَا تُشَهِّدُ لِأَنفُسِكُمْ وَتَلَذُّلُ الْأَغْنِيَّنْ işaretinin hakikatini gösteriyorlar.

Hem, cennette lüzumsuz, kişılı ve fuzulî maddeler olmadığından; ehl-i cennetin ekl ve şürbünden sonra kazurâtı olmadığını² hadîs-i şerif beyân ediyor. Madem şu süflî dünyada, en âdi zîhayat olan ağaçlar, çok tegaddi ettilkili hâlde kazuratsız oluyorlar. En yüksek tabaka-yı hayat olan cennet ehli, neden kazuratsız olmasın?

Suâl: Ehâdîs-i şerifede denilmiştir ki: “Bâzı ehl-i cennete, dünya kadar bir yer veriliyor, yüz binler kasr, yüz binler hûri ihsan ediliyor.” Bir tek adama bu kadar şeylerin ne lüzumu var, ne ihtiyacı var, nasıl olabilir ve ne demektir?

Elcevap: Eğer insan, yalnız câmid bir vücûd olsaydı veya hâlde yalnız midden ibaret nebaâî bir mahluk olsaydı veya hâlde yalnız mukayyed, ağır ve mu-vakkat ve basit bir zât-ı cismâniye ve bir cism-i hayvanîden ibaret olsaydı; öyle çok kasırlara, çok hûrilere lâyık ve mâlik olmazdı. Fakat insan öyle câmi bir mucize-i kudrettir ki; hattâ şu dünya-yı fânde, şu kısa bir ömürde, şu inkişaf etmemiş bâzı letâîfinin ihtiyacı cihetiyle bütün dünyanın saltanatı, serveti velezâî verilse belki hırsı tok olmayacağıdır. Hâlbuki ebedî bir dâr-ı saadette, nihayetsiz istidada mâlik, nihayetsiz ihtiyaçlar lisaniyla, nihayetsiz arzular eliyle, nihayetsiz bir rahmetin kapısını çalan bir insan; elbette ehâdîste beyân olunan ihsânât-ı ilâhiyeye mazhariyeti makuldür ve haktır ve hakikattir. Ve şu hâkikat-i ulviyeye bir temsil dürbünüyle rasad edeceğiz. Şöyle ki:

¹ “Hûlâsa orada canınız ne isterse, gözleriniz hangi manzaralardan hoşlanırsa hepsi var!” (Zuhurf sûresi, 43/71)

² Buhârî, bed'ü'l-halk, 8; Müslim, cennet 17-19

Bu dere bahçesi gibi,¹(Hâsiye) şu Barla bağ ve bahçelerinin her birinin ayrı ayrı mâliki bulunduğu hâlde, Barla'da gıdası itibarıyla ancak bir avuç yeme mâlik olan her bir kuş, her bir serçe, her bir arı; “Bütün Barla'nın bağ ve bostanları, benim nüzhetgâhim ve seyrangâhımdır.” diyebilir. Barla'yu zapt edip daire-i mülküne dahil eder. Başkalarının iştirâki onun bu hükmünü bozmaz. *Hem, insan olan bir insan diyebilir ki: “Benim Hâlik’ım bu dünyayı bana hâne yapmış, güneş benim bir lâmbamdır; yıldızlar benim elektriklerimdir; yeryüzü çiçekli-miçekli halârlarla serilmiş benim bir beiğimdir.”* der, Allah'a şükreder. Saîr mahlukatın iştirâki, onun bu hükmünü nakzetmez. Bilâkis, mahlûkat onun hânesini tezîn eder, hânenin müzeyyenatı hükmünde kalırlar.

Acaba bu daracık dünyada insan, insâniyet itibarıyla, hattâ bir kuş dahi, böyle bir daire-i azîmede bir nevi tasarruf dâva etse, cesîm bir nimete mazhar olsa; geniş ve ebedî bir dâr-ı saadette, ona beş yüz senelik bir mesâfede bir mûlk ihsan etmek², nasîl istib'âd edilebilir?

Hem nasıl ki; şu kesafetli, karanlıklı, dar dünyada güneşin pek çok aynalarda bir anda aynen bulunması gibi; öyle de, nuranî bir zât, bir anda çok yerlerde aynen bulunması; –On Altıncı Söz’de isbat edildiği gibi– meselâ: Hazreti Cebrâîl (*aleyhisselâm*), bin yıldızda bir anda, hem Arş’ta, hem huzur-u nebevi’de, hem huzur-u ilâhîde bir vakitte bulunması; hem Hazreti Peygamber’in (*aleyhissalâtü vesselâlâm*) haşîrde bir anda ekser etkiyâ-i ümmetiyle görüşmesi ve dünyada hadsiz makamlarda bir anda tezahür etmesi ve evliyanın bir nevi garibi olan ebdalların, bir vakitte çok yerlerde görünmesi ve avâmin, rüyada bâzan bir dakikada bir sene kadar işler görmesi ve müşâhede etmesi ve herkesin kalb, ruh, hayâl cihetiyle bir anda pek çok yerlerle temas edip alâkadârâne bulunması, mâlûm ve meşhud olduğundan; elbette nuranî, kayıtsız, geniş ve ebedî olan cennette, cisimleri ruh kuvvetinde ve hiffetinde ve hayâl süratinde olan ehl-i cennet, bir vakitte yüz bin yererde bulunup yüz bin hûrilerle sohbet ederek yüz bin tarzda zevk almak, o ebedî cennete, o nihayetsiz rah-

¹(Hâsiye) Sekiz sene kemâl-i sadakatla bu fakire hizmet eden Süleyman’ın bahçesidir ki, bir veya iki saat zarfında şu söz orada yazıldı.

² Bazi cennet nimetlerinin ehemmiyeti “göklər ve yer kadar, yani beş yüz senelik mesafe” şeklinde vurgulanmıştır (Bkz.: Tirmizi, *cennet* 8). Nitekim cennetin, göklər ve yer kadar genişliğe sahip olduğu, Kur’ân-ı Kerîm’de de beyân edilmiştir (Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/133; Hadîd sûresi, 57/21). Hatta cennette en alt mertebedekilerin bile, bin senelik mesafeye denk gelecek kadar bol nimetlere mazhar olacaklarına dair hadisler vardır. (Bkz.: Tirmizi, *tefsîru sûre* (75) 2, *cennet* 17; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/13, 64)

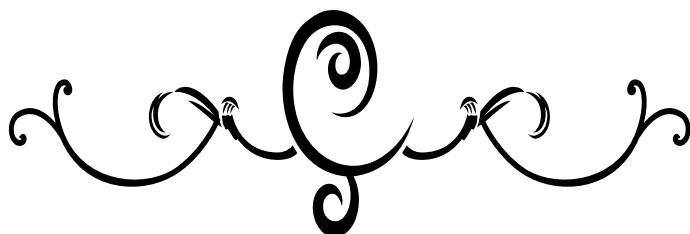
mete lâyiktr ve Muhbir-i Sâdik'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) haber verdiği gibi hak ve hakikattir. Bununla beraber, bu küçük aklımızın terazisiyle o muazzam hakikatler tartılmaz.

İdrâk-i maâli bu küçük akla gerekmez.
Zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez.¹

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمٌ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا³

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى حَبِيبِكَ الَّذِي فَتَحَّ أَبْوَابَ الْجَنَّةَ بِحَبِيبِتِهِ وَصَلِّ عَلَى أَيَّدِنَهُ أُمَّةَهُ عَلَى فَتْحِهَا
بِصَلَوةِهِمْ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ، اللَّهُمَّ اذْهِنْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْأَئْمَارِ بِشَفَاعَةِ حَبِيبِكَ الْمُخْتَارِ أَمِينٍ⁴

¹ Ziya Paşa (1825-1880), *Eş'âr-i Ziyâ* (Terkîb-i Bend).

² "Sübhanşın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara süresi, 2/32)

³ "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara süresi, 2/286)

⁴ Allahım! Senin sevgine mazhariyeti ve dualarıyla cennetin kapılarını açan ve o kapıları O'na olan salavâtlarıyla açmaları için ümmetini teşvik ettiğin Sevgiline salât ve selâm eyle. Allahım! O seçkin sevgilinin şefaatıyla bizleri iyi kullarınıla cennete koy, âmîn...

Cennet Söziüne Küçük Bir Zeyl

Cehenneme Dairdir.

İkinci ve Sekizinci Söz'lerde isbat edildiği gibi; îmân, mânevî bir cennetin çekirdeğini taşıyor. Küfür dahi, mânevî bir cehennemin tohumunu saklıyor. Nasıl ki küfür, cehennemin bir çekirdeğidir; öyle de, cehennem, onun bir meyvesidir. Nasıl küfür, cehenneme duhûlüne sebeptir; öyle de, cehennemin vücûduna ve içadına dahi sebeptir. Zira küçük bir hâkimin küçük bir izzeti, küçük bir gayreti, küçük bir celâli bulunsa, bir edepsiz ona serkeşane dese: “Beni te’lib etmezsin ve edemezsin!” Her hâlde, o yerde hapishane yoksa da, tek o edepsiz için bir hapishane teşkil edecek, onu içine atacaktır. Hâlbuki kâfir, cehennemi inkâr ile, nihayetsiz izzet ve gayret ve celâl sahibi ve gayet büyük ve nihayetsiz Kadîr bir Zât’ı tekzip ve isnad-ı acz ediyor, yalancılıkla ve acz ile ittihad ediyor, izzetine şiddetle dokunuyor, gayrette dehşetli dokunduruyor, celâline âsiyane iliyor. Elbette, farz-ı muhâl olarak, cehennemin hiç bir sebeb-i vücûdu bulunmazsa da şu derece tekzip ve isnad-ı aczi tazammun eden küfür için bir cehennem halke dilecek, o kâfir içine atılacaktır.

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ¹

---

¹ “Ey büyük Rabbimiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın. Seni bu gibi noksanlardan tenzih ederiz. Sen bizi o ateş azabından koru!” (Al-i İmran süresi, 3/191)

Yirmi Dokuzuncu Söz

Bekâ-yı Ruh ve Melâike ve Haşr'e Dairdir.

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ¹ ، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
تَسْأَلُ الْمَلَائِكَةَ وَالرُّوحَ فِيهَا يَادُنِ رَبِّهِمْ² ، قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي³

(Şu makam, iki maksad-ı esas ile bir mukaddimeden ibarettir.)

Mukaddime

Melâike ve ruhâniyatın vücûdu, insan ve hayvanların vücûdu kadar kat'-îdir, denilebilir. Evet, On Beşinci Söz'ün Birinci Basamağı'nda beyan edildiği gibi: Hakikat katyeni iktiza eder ve hikmet yakînen ister ki; zemin gibi, semâvâtın dahi sekeneleri bulunsun ve zîsuur sekeneleri olsun ve o sekeneler o semâvâta münasip bulunsun.

Seriyatın lisanında, pek çok muhtelifü'l-cins olan o sekenelere melâike ve ruhâniyat tesmiye edilir.

Evet, hakikat böyle iktiza eder. Zira şu zeminimiz, semâya nisbeten küçüklüğü ve hakaretiyle beraber, zîsuur mahlûklarla doldurulması, arasında boşaltıp yeniden yeni zîsuurlarla şenlendirilmesi işaret eder, belki tasrih eder ki; şu muhteşem burçlar sahibi olan müzeyyen kasırlar misâli olan semâvât dahi, nur-u vücûdun nuru olan zîhayat ve zîhayatın ziyyası olan zîsuur ve zevil-idrâk mahlûklarla elbette doludur. O mahlûklar dahi, ins ve cin gibi, şu saray-ı âlem-in seyircileri ve şu kâinat kitabının mütalâacıları ve şu sultanat-ı rubûbiyetin dellâllarıdırırlar. Külli ve umumî ubûdiyetleri ile kâinatın büyük ve külli mevcudatın, tesbihâtlarını temsil ediyorlar.

¹ Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah Teâlâ'yasgiñrim.

² "O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner..." (Kadir sûresi, 97/4)

³ "De ki: 'Ruh, Rabbimin bir emri, emir âleminden bir tecelliisidir.'" (Isrâ sûresi, 17/85)

Evet, şu kâinatın keyfiyatı, onların vücûdlarını gösteriyor. Çünkü; kâinatı hadd ü hesaba gelmeyen dakik sanath tezyinat ve o mânidar mehâsin ile ve hikmettar nukuş ile süslendirip tezîyin etmesi; bilbedahe ona göre mütefekkir ve istihsan edicilerin ve mütehâyyir takdir edicilerin enzârını ister, vücûdlarını talep eder. Evet, nasıl ki hüsün elbette bir âşık ister. Taam ise, aç olana verilir. Öyle ise; şu nihayetsiz hüsn-ü sanat içinde gida-yı ervâh ve kût-u külûb, elbette melâike ve ruhânîlere bakar, gösterir. Madem bu nihayetsiz tezîyinat, nihayetsiz bir vazife-i tefakkür ve ubûdiyet ister. Hâlbuki ins ve cin, şu nihayetsiz vazifeye, şu hikmetli nezarete, şu vüs'atlı ubûdiyete karşı, milyondan ancak birisini yapabilir. Demek, bu nihayetsiz ve çok mütenevvi olan şu vezâîf ve ibadete, nihayetsiz melâike envâları, ruhâniyat ecnasları lâzımdır ki, şu mescid-i kebîr-i âlemi saflarıyla doldurup şenlendirsin.

Evet, şu kâinatın her bir cihetinde, her bir dairesinde, ruhâniyat ve melâikelerden birer tâife, birer vazife-i ubûdiyetle muvazzaf olarak bulunurlar. Bazı rivayat-ı ehâdîsiyenin işârâtıyla ve şu intizam-ı âlemin hikmetiyle denilebilir ki; bir kısım ecsâm-ı câmide-i seyyare, yıldızlar seyyaratından tut, tâ yağmur kataratına kadar bir kısım melâikenin sefîne ve merâkibidirler.¹ O melâikeler, bu seyyarelere izn-i ilâhî ile binerler, âlem-i şehâdeti seyredip gezerler ve o merkeblerinin tesbihâtını temsil ederler. Hem denilebilir: Bir kısım hayattar ecsam, –bir hadîs-i şerifte “*Ehl-i cennet ruhları, berzah âleminde yeşil kuşların ceuflerine girerler ve cennette gezerler.*”² diye işaret ettiği – “*tuyûrun hudrun*” tesmiye edilen cennet kuşlarından tut, tâ sineklere kadar bir cins ervâhın tayyareleridir. Onlar, bunların içine emr-i Hak’la girerler; âlem-i cismaniyyâti seyredip, o hayattar cesedlerdeki göz, kulak gibi duyguları ile, âlem-i cismânîdeki mucizât-ı fitratı temâşa ediyorlar, tesbihât-ı mahsusalarını edâ ediyorlar.

İşte, nasıl hakikat böyle iktiza ediyor, hikmet dahi aynen öyle iktiza eyliyor. Çünkü; şu kesafetli ve ruha münasebeti az olan topraktan ve şu küdûretli ve nur-u hayatı münasebeti pek cüz’î olan sudan, mütemadiyen hummalı bir faaliyetle, letâfetli hayatı ve nuraniyetli zevî'l-idrâki halkeden Fâitr-ı Hakîm, elbette, ruha çok lâyik ve hayatı çok müناسip şu nur denizinden ve hattâ şu zulmet bahrinden, şu havadan, şu elektrik gibi sair madde-i latîfedен bir kısım zîşur mahlukları vardır. Hem pek çok kesretli olarak vardır.

¹ Semânîn, Allah'a secdे hâlindeki meleklerle dolu olduğuna dair bkz.: Tirmîzî, zühd 9; İbni Mâce, zühd 19. Ayrıca Allah Teâlâ'nın (*cellâ celâlih*), her bir damlasından bir melek yarattığı nehir için bkz.: Ebu'-Şeyh, el-Azame 2/735.

² Bkz.: Müslim, imâre 121; Tirmîzî, *tefsîru sûre* (3) 19; Ebû Dâvûd, *cihâd* 25.

Birinci Maksad

Melâikenin tasdiki, îmânın bir rüknüdür.

Şu maksatta dört nükte-i esasiye vardır.

Birinci Esas

Vücudun kemâli, hayat iledir. Belki vücûdun hakikî vücûdu, hayat iledir. Hayat, vücûdun nurudur. Şuur, hayatın ziyyasıdır. Hayat, her şeyin başıdır ve esasıdır. Hayat, her şeyi her bir zîhayat olan şey'e mal eder. Bir şey'i, bütün eşyâya mâlik hükmüne geçirir. Hayat ile bir şey'-i zîhayat diyebilir ki: "Şu bütün eşya, malımdır. Dünya, hânemdir. Kâinat, Mâlik'im tarafından verilmiş bir mülkümdür."

Nasıl ki ziya ecsamın görülmemesine sebeptir ve renklerin –bir kavle göre– sebeb-i vücûdudur. Öyle de, Hayat dahi, mevcudatın keşşâfidir. Keyfiyatın tahakkukuna sebeptir. Hem cüz'î bir cüz'îyi, küll ve külli hükmüne getirir. Ve külli şeyleri bir cüz'e sığıştırmaya sebeptir. Ve hadsiz eşyayı, iştirak ve ittihat ettirip bir vahdete medâr, bir ruha mazhar yapmak gibi, kemâlât-ı vücûdun umumuna sebeptir. Hattâ hayat, kesret tabakatında bir çeşit tecelli-i vahdet tir ve kesrette ehadiyetin bir aynasıdır. Bak hayatsız bir cisim, büyük bir dağ dahi olsa yetimdir, gariptir, yalnızdır. Münasebeti yalnız oturduğu mekân ile ve ona karışan şeyler ile vardır. Başka kâinatta ne varsa, o dağa nisbeten madumdur. Çünkü; ne hayatı var ki, hayat ile alâkadar olsun; ne şüûr var ki, taalluk etsin. Şimdi bak küçük bir cisme, meselâ bal arısına. Hayat ona girdiği anda, bütün kâinatla öyle münasebet te'sis eder ki, bütün kâinatla, hususan zeminin çiçekleriyle ve nebâtatları ile, öyle bir ticaret akdeder ki, diyebilir: "Şu arz, benim bahçemdir, ticarethanemdir."

İşte, zîhayattaki meşhur havâss-ı zâhire ve bâtinâ duygularından başka, gayr-i meş'ur sâika ve şâika hisleriyle beraber o arı, dünyanın ekser envâıyla ihtisas ve ünsiyet ve mübadele ve tasarrufa sahip olur. İşte en küçük zîhayatta hayat böyle te'sirini gösterse, elbette hayat tabaka-yı insâniye olan en yüksek mertebeye çıktııkça, öyle bir inbisat ve inkişaf ve tenevvür eder ki; hayatın ziyyası olan şuur ile, akıl ile bir insan kendi hânesindeki odalarda gezdiği gibi, o zîhayat, kendi aklı ile avâlim-i ulviyede ve ruhiyede ve cismâniyede gezer.

Yâni, o zîsuur ve zîhayat, mânen o âlemlere misafir gittiği gibi, o âlemler dahi o zîsuurun mir'ât-ı ruhuna misafir olup irtisam ve temessül ile geliyorlar.

Hayat, Zât-ı Zülcelâl'in en parlak bir bürhân-ı vahdeti ve en büyük bir mâden-i nimeti ve en latîf bir tecelli-i merhameti ve en hâfi ve bilinmez bir nakş-ı nezih-i sanatıdır.

Evet, hâfi ve dakiktir. Çünkü; envâ-ı hayatın en ednâsı olan hayat-ı nebat ve o hayat-ı nebatın en birinci derecesi olan çekirdekteki ukde-i hayatının tenebbühü, yâni uyanıp açılarak neşv ü nema bulması, o derece zâhir ve kesrette ve mebzuliyette, ülfet içinde, zaman-ı Âdem'den beri hikmet-i beşeriyyenin nazarında gizli kalmıştır. Hakikati, hakikî olarak beşerin aklı ile keşfedilmemiş. Hem hayat, o kadar nezih ve temizdir ki; iki vechi, yâni, mûlk ve melekûtiyet vecihleri temizdir, pâktır, şeffaftır. Dest-i kudret, esbâbin perdesini vaz'etmeyerek, doğrudan doğruya mübaşeret ediyor. Fakat, sair şeylerdeki umûr-u hasiseye ve kudretin izzetine uygun gelmeyen nâpâk keyfiyat-ı zâhiriyeye menşe' olmak için esbab-ı zâhiriyeyi perde etmiştir.

Elhâsil: Denilebilir ki, *hayat olmazsa; vücûd, vücûd değildir. Ademden farkı olmaz. Hayat, ruhun ziyyasıdır. Şuur, hayatın nûrudur.* Madem ki hayat ve şuur, bu kadar ehemmiyetlidirler. Ve madem şu âlemde bilmüşâhede bir intizam-ı kâmil-i ekmel vardır. Ve şu kâinatta bir itkan-ı muhkem, bir insicam-ı ahkem görünüyor. Madem, şu bîçâre perişan küremiz, sergerdan zeminimiz, bu kadar hadd ü hesaba gelmez zevil-hayat ile, zevil-ervâh ile ve zevil-idrâk ile dolmuştur... Elbette sadık bir hads ile ve katî bir yakın ile hükmolunur ki; şu kusûr-u semâviye ve şu bürûc-u sâmiyenin dahi kendilerine münasip zîhayat, zîsuur sekeneleri vardır. Balık suda yaşadığı gibi, güneşin ateşinde dahi, o nûrânî sekeneler bulunur. "Nar, nuru yakmaz." Belki, "Ateş, işığa medet verir." Madem, kudret-i ezeliye, bilmüşâhede en âdi maddelerden, en kesif unsurlardan hadsiz zîhayat ve zîruhu halkeder ve gayet ehemmiyetle madde-i kesifeyi, hayat vasıtasiyla madde-i latîfeye çevirir ve nur-u hayatı her şeye kesretle serpiyor ve şuur ziyâsiyla ekser şeyleri yaldızlıyor. Elbette o Kadîr-i Hakîm, bu kusursuz kudretiyle, bu noksansız hikmetiyle; nur gibi, esîr gibi ruha yakın ve münasip olan sair seyyâlât-ı latîfe maddeleri ihmâl edip hayatı bırakmaz, câmid bırakmaz, şuursuz bırakmaz. Belki, madde-i nurdan, hattâ zulmetten, hattâ esir maddesinden, hattâ mânlâldan, hattâ havadan, hattâ kelimelarından zîhayat, zîsuuru kesretle halkeder ki; hayvanâtın pek çok muhtelif ecnasları gibi pek çok muhtelif ruhânî mahlükları, o seyyâlât-ı latîfe maddelerinden halkeder. Onların bir kısmı melâïke, bir kısmı da ruhânî ve cin ecnaslarıdır.

Melâikelerin ve ruhânîlerin kesretle vücûdlarını kabûl etmek ne derece hakikat ve bedihî ve mâkul olduğunu ve Kur'ân'ın beyan ettiği gibi onları kabûl etmeyen, ne derece hilâf-i hakikat ve hilâf-i hikmet bir hurafe, bir dalâlet, bir hezyan, bir divânelik olduğunu şu temsile bak, gör:

İki adam... Biri bedevî, vahşî; biri medenî, aklı başında olarak arkadaş olup İstanbul gibi haşmetli bir şehrde gidiyorlar. O medenî muhteşem şehrin uzak bir köşesinde pis, perişan, küçük bir hâneye, bir fabrikaya rast geliyorlar. Görüyorlar ki, o hâne; amele, sefil, miskin adamlarla doludur. Acîb bir fabrika içinde çalışıyorlar. O hânenin etrafı da zîruh ve zîhayatlarla doludur. Fakat onların medâr-i taayyüsü ve hususî şerâit-i hayatıyeleri vardır ki, onların bir kısmı âkilü'n-nebattır, yalnız nebâtat ile yaşıyorlar. Diğer bir kısmı âkilü's-semek'tir, balıktan başka bir şey yemiyorlar. O iki adam, bu hâli görürüler. Sonra bakıyorlar ki, uzakta binler müzeyyen saraylar, âlı kasırlar görünüyor. O sarayların ortalarında geniş tezgâhlar ve vüs'atlı meydanlar vardır. O iki adam, uzaklık sebebiyle veyahut göz zayıflığıyla veya o sarayın sekenelerinin gizlenmesi sebebiyle; o sarayın sekeneleri, o iki adama görünmüyörler. Hem şu perişan hânedeki şerait-i hayatıye, o saraylarda bulunmuyor. O vahşî bedevî, hiç şehir görmemiş adam, bu esbaba binaen görünmediklerinden ve buradaki şerait-i hayat orada bulunmadığından der: "O saraylar, sekenelerden hâlidir, boştur, zîruh içinde yoktur." der, vahşetin en ahmakça bir hezeyanını yapar.

İkinci adam der ki: "Ey bedbaht! Şu hakir, küçük hâneyi görüyorsun ki, zîruh ile, ameleselerle doldurulmuş... Ve biri var ki, bunları her vakit tazelendiriyor, istihdam ediyor. Bak, bu hâne etrafında boş bir yer yoktur; zîhayat ve zîruh ile doldurulmuştur. Acaba hiç mümkün müdür ki; şu uzakta bize görünen şu muntazam şehrîn, şu hikmetli tezyinatin, şu sanatlı sarayların onlara müناسip âlı sekeneleri bulunmasın! Elbette o saraylar, umumen doludur ve onlarda yaşayanlara göre başka şerait-i hayatıyeleri var. Evet, ot yerine belki börek yerler; balık yerine baklava yiyebilirler. Uzaklık sebebiyle veyahut gözünün kabiliyetsizliği veya onların gizlenmeklığı ile sana görünmemeleri, onların olmamalarına hiçbir vakit delil olamaz. "Adem-i rü'yet, adem-i vücûda delâlet etmez. Görünmemek, olmamaya hüccet olamaz."

İşte şu temsil gibi, ecrâm-ı ulviye ve ecsâm-ı seyyare içinde küre-i arzin hakaret ve kesafeti ile beraber bu kadar hadsiz zîruhların, zîsuurların vatanı olması ve en hasis ve en müteaffin cüz'leri dahi, birer menba-i hayatı kesilmesi, birer mahşer-i huveynat olması, bizzarure ve bilbedahe ve bittarîki'l-evlâ ve bilhâdsi's-sâdik ve bilyakîni'l-kat'î delâlet eder, şehâdet

eyler, ilân eder ki: Şu nihayetsiz fezâ-yı âlem ve şu muhteşem semâvât, burçlarıyla, yıldızlarıyla zîsuur, zîhayat, zîruhlarla doludur. Nârdan, nûrdan, ateşten, ışiktan, zulmetten, havadan, savtan, rayihadan, kelimât-tan, esirden ve hattâ elektrikten ve sair seyyâlât-ı latîfeden halk olunan o zîhayat ve o zîruhlara ve o zîsuurlara, Şeriat-ı Garrâ-yı Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm), Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, "Melâike ve cân ve ruhâni-yattır" der, tesmiye eder.

Melâikenin ise; ecsâmin muhtelif cinsleri gibi, cinsleri muhtelifdir. Evet, elbette bir katre yagmura müekkel olan melek, şemse müekkel meleğin cinsinden değildir. Cin ve ruhâniyat dahi, onların da pek çok ecnâs-ı muhtelifeleri vardır.

Şu Nükte-i Esasiyenin Hâtimesi

Bittecrûbe, madde asil değil ki vücûd, ona müsaahhar kalsın ve tâbi olsun; belki madde, bir mânâ ile kaimdir. İşte o mânâ, hayattır, ruhtur. Hem bilmüşâhede madde, mahdum değil ki, her şey ona ircâ edilsin. Belki hâdimdir; bir hakikatin tekemmülüne hizmet eder. O hakikat, hayattır. O hakikatin esası da ruhtur. Bilbedahe madde hâkim değil ki, ona müracaat edilsin, kemâlât ondan istenilsin; belki mahkûmdur, bir esasın hükmüne bakar, onun gösterdiği yollar ile hareket eder. İşte o esas, hayattır, ruhtur, suurdur. Hem bizzarure madde lüb değil, esas değil, müstekar değil ki; işler ve kemâlât ona takılsın, ona bina edilsin; belki yarılmaya, erimeşe, yırtılmaya müheyya bir kişirdir, bir kabuktur ve köpüktür ve bir surettir.

Görülmüyor mu ki, gözle görülmeyen hurdebînî bir hayvanın ne kadar keskin duyguları var ki, arkadaşının sesini işitir, rızkını görür, gayet hassas ve keskin hisleri vardır. Şu hâl gösteriyor ki; maddenin küçülüp inceleşmesi nisbetinde âsâr-ı hayat tezayüd ediyor, nûr-u ruh teşeddûd ediyor. Güya madde inceleştikçe, bizim maddiyatımızdan uzaklaşıkça ruh âlemine, hayat âlemine, şuûr âlemine yaklaşıyor gibi hararet-i ruh, nur-u hayat daha şiddetli tecelli ediyor. İşte hiç mümkün müdür ki, bu madde perdesinde bu kadar hayat ve şuûr ve ruhun tereşşuhâti bulunsun; o perde altında olan âlem-i bâtin, zîruh ve zîsuurlarla dolu olmasın. Hiç mümkün müdür ki, şu maddiyat ve âlem-i şehâdetteki mânânın ve ruhun ve hayatın ve hakikatin şu hadsiz tereşşuhâti ve lemeât ve semeratının menabii, yalnız maddeye ve maddenin hareketine ircâ edilip izah edilsin. Hâşâ ve katâ veaslâ! Bu hadsiz tereşşuhât ve lemeât gösteriyor ki, şu âlem-i maddiyat ve şehâdet ise, âlem-i melekût ve ervâh üzerinde serpilmiş tenteneli bir perdedir.

İkinci Esas

Melâikenin vücdüduna ve ruhânîlerin sübutuna ve hakikatlerinin vücdüduna bir icmâ'-ı mânevî ile –tâbirde ihtilâflarıyla beraber– bütün ehl-i akıl ve ehl-i nakil, bilerek, bilmeyerek ittifak etmişler denilebilir. Hattâ maddiyatta çok ileri giden hüküमâ'-yi işrâkiyyûn'un meşşâiyyûn kısmı, melâikenin mâنâsını inkâr etmeyerek "Her bir nev'in bir mahiyet-i mücerrede-i ruhâniyeleri vardır." diller. Melâikeyi öyle tâbir ediyorlar. Eski hükü�ânının işrâkiyyûn kısmı dahi melâikenin mânâsında kabûle muztar kalarak, yalnız yanlış olarak "ukûl-ü aşere ve erbâb'ül-envâ" diye isim vermişler. Bütün ehl-i edyân, "melekü'l-cibâl, melekü'l-bihar, melekü'l-emtar" gibi her nev'e göre birer melek-i müekkel, vahyin ilhamı ve irşâdi ile bulunduğu kabûl ederek o namlarla tesmiye ediyorlar. Hattâ akılları gözlerine inmiş ve insâniyetten cemâdat derecesine mânen sukut etmiş olan maddiyûn ve tabiiyyûn dahi, melâikenin mânâsını inkâr edeme-yerek^{1(Hâsiye)} "Kuvâ'-yi sâriye" namıyla bir cihette kabûle mecbur olmuşlar.

Ey Melâike ve rûhâniyatın kabûlünde tereddüd gösteren bîçâre adam! Neye istinad ediyorsun? Hangi hakikate güveniyorsun ki; bütün ehl-i akıl, bilerek bilmeyerek melâikenin mânâsının sübutuna ve tahakkukuna ve rûhânîlerin tahakkukları hakkında ittifaklarına karşı geliyorsun, kabûl etmiyorsun? Madem ki; Birinci Esas'ta isbat edildiği gibi hayat, mevcudatın keşşafıdır, belki neticesidir, zübdesidir; bütün ehl-i akıl, mânâ'-yi melâikenin kabûlünde mânen müttefiktirler ve şu zeminimiz, bu kadar zîhayat ve zîruhlarla şenlendirilmişdir. Şu hâlde hiç mümkün olur mu ki; şu fezâ'-yi vesîa, sekenelerden; şu semâvât-ı lafîfe, mutavattininden hâli kalsın. Hiç hatırlına gelmesin ki; şu hilkatte cârî olan nâmuslar, kanunlar kâinatın hayattar olmasına kâfi gelir. Çünkü; o cereyan eden nâmuslar, şu hükümeden kanunlar, itibârî emirlerdir, vehmî düsturlardır; ademî sayılır. Onları temsil edecek, onları gösterecek, onların dizginlerini ellerinde tutacak melâike denilen ibâdullah olmazsa o nâmuslara, o kanunlara bir vücdû taayyün edemez, bir hüviyet teşâhhus edemez, bir hakikat-i hariciye olamaz. Hâlbuki: "Hayat, bir hakikat-i hariciyedir. Vehmî bir emr, hakikat-i hariciyeyi yüklenemez."

Elhâsil: Madem ehl-i hikmetle ehl-i din ve ashâb-ı akıl ve nakil mânen ittifak etmişler ki; mevcudat, şu âlem-i şehâdete münhasır değildir. Hem ma-

---

^{1(Hâsiye)} Melâike mânâsını ve rûhâniyatın hakikatini inkâra mecal bulamamışlar, belki fitratın nâmuslarından "kuvâ'-yi sâriye" diye, "cereyan eden kuvvetler" namını vererek yanlış bir sûrette tasvir ile bir cihetten tasdikine mecbur kalmışlar. Ey kendini akıllı zanneden!..

dem, zâhir olan âlem-i şehâdet, câmid ve teşekkül-ü ervâha nâmuvâfik olduğu hâlde bu kadar zîruhlarla tezyin edilmiş... Elbette vûcûd, ona münhasır değildir; belki daha çok tabakat-ı vûcûd vardır ki, âlem-i şehâdet onlara nisbeten münakkaş bir perdedir. Hem madem, denizin balığa nisbeti gibi, ervâha muvâfik olan âlem-i gayb ve âlem-i mânâ, ervâhlar ile dolu olmak iktiza eder. Hem madem, bütün emirler, mânâ-yı melâikenin vûcûduna şehâdet ederler.. Elbette, bilâ-şek velâ şüphe, melâike vûcûdlarının ve ruhânî hakikatlerinin en güzel sureti ve ukûl-ü selime kabûl edecek ve istihsan edecek en mâkul keyfiyeti odur ki; Kur'ân, şerh ve beyan etmiştir. O Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân der ki: "Melâike, ibâd-ı mükerremdir. Emre muhalefet etmezler. Ne emrolunsa onu yaparlar. Melâike, ecsâm-ı latîfe-i nûrâniyedirler. Muhtelif nevile-re münkasımdırlar."

Evet, nasıl ki: *Beser bir ümmettir, "Kelâm" sıfatından gelen şeriat-ı ilâhiyenin hameleleri, mümessilleri, mütemessilleridir. Öyle de, melâike dahi, muazzam bir ümmettir ki, onların amele kısmı "Irâde" sıfatından gelen şeriat-ı tekvîniyenin hamelesi, mümessili ve mütemessilleridirler.* Müessir-i hakikî olan kudret-i fâtrânın ve irâde-i ezeliyenin emirlerine tâbi bir nevi ibâdüllahtırlar ki; ecrâm-ı ulviyînin her biri onların birer mescidi, birer mabedi hükmündedirler.

Üçüncü Esas

Mesele-i melâike ve ruhâniyat, o mesâildendir ki; tek bir cüzün vûcûdu ile, bir küllün tahakkuku bilinir. Bir tek şahsin rü'yeti ile umum nev'in vûcûdu mâtûl olur. Çünkü; kim inkâr ederse, külliyen inkâr eder. Bir tekini kabûl eden, o nev'in umumunu kabûl etmeye mecburdur. Madem öyledir, işte bak! Görmüyor musun ve işitmıyor musun ki; bütün ehl-i edyân, bütün asırlarda, zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar melâikenin vûcûduna ve ruhânilerin tahakkukuna ittifak etmişler ve insanın tâifeleri, birbirinden bahsi ve muhaveresi ve rivayeti gibi melâikelerle muhavere edilmesine ve onların müşâhedesine ve onlardan rivayet etmesine icmâ' etmişlerdir. Acaba hiçbir fert melâikelerden bilbedahe görünmezse, hem bilmüşâhede bir şahsin veya müteaddid eşhasın vûcûdu kat'î bilinmezse, hem onların bilbedahe, bilmüşâhede vûcûdları hissedilmezse, hiç mümkün müdür ki; böyle bir icmâ' ve ittifak devam etsin ve böyle müsbat ve vûcûdî bir emirde ve şühuda istinad eden bir hâlde müstemirren ve tevâtüren o ittifak devam etsin.

Hem hiç mümkün müdür ki; şu itikad-ı umumînin menşei, mebâdi-i zarûriye ve bedihî emirler olmasın. Hem hiç mümkün müdür ki; hakikatsiz bir vehim, bütün inkılâbat-ı beseriyede, bütün akaid-i insâniyede istimrar etsin, beka bulsun.

Hem hiç mümkün müdür ki; şu ehl-i edyânın, bu icmâ-ı azîmin senedi, bir hads-i kat’î olmasın, bir yakîn-i şuhudî olmasın. Hem hiç mümkün müdür ki; o hads-i kat’î, o yakîn-i şuhudî, hadsiz emârelerden ve o emâreler, hadsiz müşahedât vâkıalarından ve o müşâhedat vâkıaları, şeksiz ve şüphesiz mebâdi-i zarûriyeye istinad etmesin. Öyle ise, şu ehl-i edyândaki bu itikadat-ı umumiyyenin sebebi ve senedi, tevâtûr-ü mânevî kuvvetini ifade eden pek çok kerat ile Melâike müşâhedelerinden ve ruhânîlerin rû’yetlerinden hâsil olan mebâdi-i zarûriyedir, esasât-ı kat’iyedir.

Hem hiç mümkün müdür, hiç mâkul mudur, hiç kabil midir ki: Hayat-ı içtimaiye-i beseriye semâsının güneşleri, yıldızları, ayları hükmünde olan enbiyâ ve eviliya, tevâtûr suretiyle ve icmâ-ı mânevî kuvveti ile ihbar ettikleri ve şehâdet ettiğleri melâike ve ruhâniyatın vücûdları ve müşâhedeleri, bir şüphe kabûl etsin, bir sekke medâr olsun. Bâhusus onlar şu meselede ehl-i ihtisâstırlar. Mâlûmdur ki; iki ehl-i ihtisas, binler başkasına müreccahtırlar, hem şu meselede ehl-i isbattırlar. Mâlûmdur ki; iki ehl-i isbat, binler ehl-i nefy ve inkâra müreccahtırlar. Ve bilhassa kâinat semâsında daim parlayan ve hiçbir vakit gurub etmeyen, âlem-i hakikatin Şemsü’ş-Şümûs’u olan Kur’ân-ı Mu’cizü'l-Beyân’ın ihbarâti ve risâlet güneşî olan Zât-ı Ahmedîye’nin (*aleyhis-salâtü vesselâm*) şehâdatı ve müşâhedâti, hiç kabil midir ki, bir şüphe kabûl etsin. Madem tek bir ruhâniyatın vücûdu, bir zamanda tahakkuk etse, şu nev’-in umumen tahakkukunu gösteriyor ve madem şu nev’in vücûdu tahakkuk ediyor; elbette onların suret-i tahakkukunun en ahseni, en mâkulü, en makbulü; Şeriat’ın şerhettiği gibidir, Kur’ân’ın gösterdiği gibidir, Sahib-i Mi’râc’ın gördüğü gibidir.

Dördüncü Esas

Şu kâinatın mevcudatına nazar-ı dikkat ile bakılsa görünür ki: Cüz’iyat gibi külliyatın dahi birer şahs-ı mânevîsi vardır ki, birer vazife-i külliyesi görünen. Onda bir hizmet-i külliye görüyor. Meselâ; bir çiçek, kendince bir nakş-ı sanatı gösterip, lisân-ı hâliyle esmâ-yı Fâtır’ı zikrettiği gibi küre-i arz bahçesi dahi, bir çiçek hükmündedir. Gayet muntazam külli vazife-i tesbîhi-

yesi vardır. Nasıl ki bir meyve, bir intizam içinde bir ilânatı, tesbihâti ifade ediyor. Öyle de koca bir ağacın heyet-i umumiyesiyle gayet muntazam bir vazife-i fitriyesi ve ubûdiyeti vardır. Nasıl bir ağaç, yaprak, meyve ve çiçeklerinin kelimâti ile bir tesbihâti var; öyle de koca semâvât denizi dahi, kelimâti hükmünde olan güneşler, yıldızlar ve ayları ile Fâtır-ı Zülcelâl'ine tesbihât yapar ve Sâni-i Zülcelâl'ine hamd eder ve hâkezâ.. mevcudat-ı hâriciyenin her biri, sureten câmid, şuursuz iken, gayet hayatkârâne ve şuurdârane vazifeleri ve tesbihâtları vardır. Elbette nasıl melâikeler bunların âlem-i melekûtta mümes-silidirler, tesbihâtlarını ifade ederler; bunlar dahi âlem-i mülk ve âlem-i şehâdette o melâikelerin timsâlleri, hâneleri, mescidleri hükmündedirler.

Yirmi Dördüncü Söz'ün Dördüncü Dalı'nda beyan edildiği gibi; şu saray-ı âlemin Sâni-i Zülcelâl'i, o saray içinde istihdam ettiği dört kısım amelenin birincisi melâike ve ruhânîlerdir. Madem nebâbat ve cemadat bilmeyerek ve bir bilenin emrinde gayet mühim ücretsiz hidemâttadırlar. Ve hayvanât, bir ücret-i cüz'ye mukabilinde bilmeyerek gayet külli maksadlara hizmet ediyorlar. Ve insan, müeccel ve muaccel iki ücret mukabilinde o Sâni-i Zülcelâl'in makâsidini bilerek tevfik-i hareket etmek ve her şeyde nefislerine de bir hisse çıkarmak ve sair hademelere nezaret etmek ile istihdam edilmeleri, bilmüşâhede görünüyor. Elbette dördüncü kısım, belki en birinci kısım olan hizmetkârlar, ameleler bulunacaktır. Hem insana benzer ki, O Sâni-i Zülcelâl'in makâsid-ı külliyesini bilir bir ubûdiyet ile, tevfik-i hareket ederler. Hem, insanın hilâfına olarak hazz-ı nefisten ve cüz'ü ücretlerden tecerrüt ederek yalnız Sâni-i Zülcelâl'in nazarı ile, emri ile, teveccühü ile, hesabı ile, namı ile ve kurbiyetiyle ihtisas ile ve intisap ile hâsil ettikleri lezzet ve kemâl ve zevk ve saadeti kâfi görüp, hâlisen muhlisen çalışıyorlar; cinslerine göre kâinattaki mevcudatın envâina göre vazife-i ibadetleri tenevvü ediyor. Bir hükümetin muhtelif dairelerde, muhtelif vazifedârları gibi, sultanat-ı rubûbiyet dairelerinde vezâif-i ubûdiyeti ve tesbihâti öyle tenevvü ediyor. Meselâ: Hazreti Mikâil, yeryüzü tarlasında ekilen masnuat-ı ilâhiye Cenâb-ı Hakk'ın havliyle, kuvvetiyle, hesabıyla, emriyle bir nâzır-ı umumî hükmündedir. Tâbir caizse umum çiftçi-misâl melâikelerin reisidir. Hem Fâtır-ı Zülcelâl'in izniyle, emriyle, kuvvetiyle, hikmetiyle umum hayvanâtın mânevî çobanlarının reisi, büyük bir melek-i müekkeli vardır.

İşte madem şu mevcudat-ı hariciyenin, her birisinin üstünde, birer melek-i müekkel var olmak lâzım gelir; tâ ki o cismin gösterdiği vezâif-i ubûdiyet ve hidemât-ı tesbihîyesini âlem-i melekûtta temsil etsin, dergâh-ı ulûhiyete bilerek takdim etsin; elbette Muhbir-i Sâdîk'in rivayet ettiği melâikeler hakkındaki suretler, gayet münasiptir ve makûldür. Meselâ, ferman etmiş ki: "Bâzı melâike-

ler bulunur, kırk başı veya kırk bin başı var. Her başta kırk bin ağızı var, her bir ağızda kırk bin dil ile, kırk bin tesbihât yapar.”¹ Şu hakikat-i hadisiyenin bir mânâsı var, bir de sureti var. Mânâsı şudur ki: Melâikenin ibâdâti, hem ga-yet mutazamdır, mükemmeldir; hem gayet külliîdir, genişştir. Ve şu hakikatin sureti ise, şudur ki: Bâzı büyük mevcudat-ı cismâniye vardır ki, kırk bin baş, kırk bin tarz ile vezai-i ubûdiyeti yapar. Meselâ; semâ güneşlerle, yıldızlarla tesbihât yapar. Zemin tek bir mahlük iken, yüz bin baş ile; her başta yüz binler ağız ile, her ağızda yüz binler lisan ile vazife-i ubûdiyeti ve tesbihât-ı rabbâniyeyi yapıyor. İşte kûre-i arza müekkel melek dahi, âlem-i melekûtta şu mânâyı göstermek için öyle görülmek lâzımdır. Hattâ ben, mutavassit bir badem ağacı gördüm ki; kirka yakın baş hükmünde büyük dalları var. Sonra bir dalına baktım, kirka yakın dili hükmünde küçük dalları var. Sonra o küçük dalının bir diline baktım, kırk çiçek açmıştır. O çiçeklere nazar-ı hikmetle dikkat ettim; her bir çiçek içinde kirka yakın incecik, mutazam püskülleri, renkleri ve sanatları gördüm ki; her biri Sâni-i Zülcelâl’ın ayrı ayrı birer cilve-i esmâsını ve birer ismini okutturuyor. İşte hiç mümkün müdür ki, şu badem ağacının Sâni-i Zülcelâl’i ve Hakîm-i Zülcemâl’i, bu câmid ağaca bu kadar vazifeleri yükletsin; onun mânâsını bilen, ifade eden, kâinata ilân eden, dergâh-ı ilâhiye takdim eden, ona mü-nasip ve ruhu hükmünde bir melek-i müekkeli ona bindirmesin?

Ey arkadaş! Şuraya kadar beyanâtımız, kalbi kabûle ihzâr etmek ve nefsi teslime mecbur etmek ve aklı iz’âna getirmek için bir mukaddime idi. Eğer o mukaddimeyi bir derece fehmettin ise, melâikelerle görüşmek istersen hazır ol. Hem evham-ı seyyieden temizlen.

İşte Kur’ân âlemi, kapıları açıktır. İşte Kur’ân cenneti² ’dir; gir bak. Melâikeyi o cennet-i Kur’âniye içinde güzel bir surette gör. Her bir âyet-i tenzil, birer menzildir. İşte şu menzillerden bak:

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا + فَالْعَاصِفَاتِ عَصْنًا + وَالنَّاسِرَاتِ نَشْرًا + فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا
+ فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا³

¹ Bkz.: et-Taberî, *Câmiu'l-bevâyân* 15/156; Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 2/547, 740, 742, 747, 3/868; İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 3/62.

² “Kapıları açıktır.” (Bkz.: Sâd sûresi, 38/50)

³ “İyilik için birbirinin peşinden gönderilenler, Esip savuranlar, Tohumlarını yayıkça yayanlar, Hakla batılı, doğru ile eğriyi ayırt edenler, Hak sahiplerine vahyi getiren melekler hakkı için.” (Mûrselât sûresi, 77/1-5)

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا وَالنَّاشرَاتِ نَشْطًا وَالسَّابِحَاتِ سَبِحًا وَالسَّابِقَاتِ سَبِقًا
فَالْمُدَبِّراتِ أَمْرًا¹

تَرَلُ الْمَلِئَكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا يَادُنِ رَبِّهِمْ²

عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُمُونَ اللَّهَ مَا أَمْرَهُمْ وَيَنْعَلُونَ مَا يُؤْمِرُونَ³

Hem dinle:

سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادُ مُكْرَمُونَ لَا يَسْقِفُونَهُ بِالْقُولِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ⁴

senalarını işit. Eğer cinnîlerle görüşmek istersen:

فُلْ أُوْحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ⁵
diyorlar; onlardan ibret al. Bak, diyorlar ki:

إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا وَيَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَامْتَنَّ بِهِ وَلَنْ تُشْرِكَ بِرِبِّنَا أَحَدًا⁶

1 “Bütün kuvvetleriyle koşanlar, Neşe ve şevkle yürüyenler, Yüzüp yüzüp gidenler, Yarışıp geçenler, İşleri düzenleyip yönetenler, (hakki için ki: Kıyâmet gerçekten, hepiniz ölümden sonra diriltileceksiniz.)” (Nâziât süresi, 79/1-5)

2 “O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner...” (Kadir süresi, 97/4)

3 “Onun başında kaba yapılı, sert ve şiddetli melekler olup onlar asla Allah'a isyan etmez ve kendilerine verilen bütün emirleri tam yerine getirirler.” (Tahrîm süresi, 66/6)

4 “O, bundan münezzehdir. Bilâkis onların evlât dedikleri melekler Onun ikram ve takdirine mazhar olmuş kollarıdır. O, kendilerine sormadıkça ağızlarını bile açmazlar, sadece Onun emirlerini yerine getirirler.” (Enbiyâ süresi, 21/26-27)

5 “De ki: Bana vahyolundu ki bir cin cemaati Kur'ânı dinledi...” (Cin süresi, 72/1)

6 “Biz gerçekten, doğru yolu gösteren harikulade bir Kur'ân dinledik. Bundan böyle Rabbimize asla bir şerik tanımayacağız.” (Cin süresi, 72/1-2)

İkinci Maksad

Kuyâmet ve mevt-i dünya ve hayat-ı âhiret hakkındadır.

Şu maksadın dört esası ve bir mukaddime-i temsiliyesi vardır.

Mukaddime

Nasıl ki: Bir saray veya bir şehir hakkında biri dâva etse: “Şu saray veya şehir, tahrip edilip yeniden muhkem bir surette bina ve tâmir edilecektir.” Elbette onun dâvasına karşı *altı suâl* terettüp eder:

Birincisi: “Niçin tahrip edilecek? Sebep ve muktazi var mıdır?” Eğer, “Evet var” diye isbat etti.

İkincisi: Şöyledir bir suâl gelir ki: “Bunu tahrip edip, tâmir edecek usta muktedir midir? Yapabilir mi?” Eğer, “Evet yapabilir” diye isbat etti.

Üçüncüsü: Şöyledir bir suâl gelir ki: “Tahribi mümkün müdür? Hem, sonra tahrip edilecek midir?” Eğer, “Evet” diye imkân-ı tahribi, hem vukuunu isbat etse; iki suâl daha ona varid olur ki:

“Acaba şu acib saray veya şehrîn yeniden tamiri mümkün müdür? Mümkün olsa, acaba tâmir edilecek midir?” Eğer, “Evet” diye bunları da isbat etse; o vakit bu meselenin hiçbir cihette hiçbir köşesinde bir delik, bir menfez kalmaz ki, şek ve şüphe ve vesvese girebilisin.

İşte şu temsil gibi; dünya sarayının, şu kâinat şehrînin tahrip ve tamiri için muktazi var.. Fâil ve ustası muktedir.. Tahribi mümkün ve vâki olacak.. Tamiri mümkün ve vâki olacaktır. İşte şu meseleler birinci esastan sonra isbat edilecektir.

Birinci Esas

Ruh, katiyen bâkidir. Birinci maksaddaki melâike ve ruhânîlerin vücûd-larına delâlet eden hemen bütün deliller, şu meselemiz olan beka-i ruha dahi delildirler. Bence mesele o kadar kat’îdir ki, fazla beyan abes olur. Evet şu âlem-i berzahta, âlem-i ervâhta bulunan ve âhirete gitmek için bekleyen hadisiz ervâh-ı bâkiye kafileleri ile bizim mabeynimizdeki mesâfe o kadar ince ve

kıсадır ki, bürhân ile göstermeğe lüzum kalmaz. Hadd ü hesaba gelmeyen ehl-i keşfin ve şuhûdun onlarla temas etmeleri, hattâ ehl-i keşfe'l-kuburun onları görmeleri, hattâ bir kısım avâmin da onlarla muhabereleri ve umumun da rüya-yı sâdîkada onlarla münasebet peyda etmeleri, muzaaf tevâtürler suretinde âdetâ beşerin ulûm-u müteârifesi hükmüne geçmiştir. Fakat şu zamanda maddiyyûn fikri herkesi sersem ettiğinden, en bedihî bir şeyde zihinlere vesvese vermiş. İşte şöyle vesveseleri izale için; hads-i kalbînin ve iz'ân-ı aklînin pek çok menbalarından, bir mukaddime ile dört menbaına işaret edeceğiz.

Mukaddime

Onuncu Söz’ün Dördüncü Hakikati’nde isbat edildiği gibi; *ebedî, sermedî, misilsiz bir cemâl, elbette aynadar müştâkînîn ebediyetini ve bekasını ister. Hem kusursuz, ebedî bir kemâl-i sanat, mütefekkir dellâlinin devamını talep eder. Hem nihayetsiz bir rahmet ve ihsan, muhtaç müteşekkirlerinin devam-ı tena'umlarını iktiza eder. İşte o aynadar müştâk, o dellâl mütefekkir, o muhtaç müteşekkir, en başta ruh-u insanıdır. Öyle ise; ebedü'l-âbad yolunda; o cemâl, o kemâl, o rahmete refâkat edecek, bâki kalacaktır.*

Yine Onuncu Söz’ün Altıncı Hakikati’nde isbat edildiği gibi; değil ruh-u beşer, hattâ en basit tabakat-ı mevcudat dahi, fena için yaratılmamışlar; bir nevi bekaya mazhardırlar. Hattâ ruhsuz, ehemmiyetsiz bir çiçek dahi, vücûd-u zâhirîden gitse, bin vecihle bir nevi bekaya mazhardır. Çünkü; sureti, hadsiz hâfızalarda bâkî kalır. Kanun-u teşekkülâti, üzericalı tohumcuklarında beka bulup devam eder. Madem bir parçacık ruha benzeyen o çiçeğin kanun-u teşekkülü, timsâl-i sureti, bir Hafız-i Hakîm tarafından ibka ediliyor. Dağdağalı inkılâblar içinde kemâl-i intizam ile, zerrécikler gibi tohumlarında muhafaza ediliyor, bâkî kalır.. Elbette gayet cemiyetli ve gayet yüksek bir mahiyete mâlik ve haricî vücûd giydirilmiş ve zîsuur ve zîhayat ve nûrani kanun-u emri olan ruh-u beşer, ne derece kat'iyetle bekaya mazhar ve ebediyetle merbut ve sermediyetle alâkadar olduğunu anlamazsan, nasıl “Zîsuûr bir insanım” diyebilirsin? Evet, koca bir ağacın bir derece ruha benzeyen programını ve kanun-u teşekkülâtını, bir nokta gibi en küçük çekirdekte dercedip muhafaza eden bir Zât-ı Hakîm-i Zülcelâl, bir Zât-ı Hafız-i Bîzevâl hakkında “Vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder” denilir mi!

Birinci Menba

Enfüsîdir. Yâni, herkes hayatına ve nefsine dikkat etse, bir ruh-u bâkiyi anlar. Evet, her bir ruh, kaç sene yaşamış ise; o kadar beden değiştiirdiği

hâlde, bilbedahe aynen bâkî kalmıştır. Öyle ise: –madem cesed, gelip geçicidir– mevt ile bütün bütün çiplak olmak dahi ruhun bekasına te'sir etmez ve mahiyetini de bozmadı. Yalnız, müddet-i hayatı tedrici cesed libasını değiştiriyor; mevt ise, birden soyunur. Gayet kat'î bir hads ile belki müşâhede ile sabittir ki cesed, ruh ile kaimdir. Öyle ise; ruh, onun ile kaim değildir. Belki ruh, binefsihî kaim ve hâkim olduğundan cesed istediği gibi dağılıp toplansın, ruhun istiklâliyetine halel vermez. Belki cesed, ruhun hânesi ve yuvasıdır, libası değil. Belki ruhun libası, bir derece sabit ve letâfetçe ruha müناسıp bir gîlâf-ı latîfi ve bir beden-i misâlisi vardır. Öyle ise; mevt hengâmında bütün bütün çiplak olmaz; yuvasından çıkar, beden-i misâlîsini giyer.

İkinci Menba

Âfâkîdir. Yâni, mükerrer müşâhedat ve müteaddit vâkiyat ve kerrat ile münasebattan neşet eden bir nevi hükm-ü tecrübe dir. Evet, tek bir ruhun bâ'delmemat bekası anlaşılsa, şu ruh nev'inin külliyyetle bekasını istilzam eder. Zira fenn-i mantıkça kat'îdir ki: Zâtî bir hassa, bir tek fertte görünse; bütün efratta dahi o hassanın vücûduna hükmedilir; çünkü zâtîdir. Zâtî olsa her fertte bulunur. Hâlbuki değil bir fert, belki o kadar hadsiz, o kadar hesaba, hasra gelmez müşahedata istinad eden âsâr ve beka-yı ervâha delâlet eden emârât, o derece kat'îdir ki; bize nasıl Yeni Dünya, yâni Amerika var ve orada insanlar bulunur, o insanların vücûdlarına hiç vehim hatırlama gelmez; öyle de, şüphe kabûl etmez ki; şimdi âlem-i melekût ve ervâhta, ölmüş, vefat etmiş insanların ervâhi, pek çok kesretle vardır ve bizimle münasebettardırlar. Mânevî hedâyâmız onlara gidiyor, onların nûranî feyzleri de bizlere geliyor.

Hem hads-i kat'î ile vicdanen hissedilebilir ki; insan öldükten sonra esaslı bir ciheti bâkidir. O esas ise, ruhtur. Ruh ise, tahrip ve inhilâle mâruz değil. Çünkü; basittir, vahdeti var. Tahrip ve inhilâl ve bozulmak ise, kesret ve terkib edilmiş şeylerin şe'nidir. Sâbikan beyan ettiğimiz gibi hayat, kesrette bir tarz-ı vahdeti temin eder, bir nevi bekaya sebebiyet verir. Demek vahdet ve beka, ruhta esastır ki, ondan kesrete sirayet eder. Ruhun fenasi, ya tahrip ve inhilâl iledir; o tahrip ve inhilâl ise, vahdet yol vermez ki gîrsin, besâtet bırakmaz ki bozsun. Veyahut îdam iledir; îdam ise, Cevâd-ı Mutlak'ın hadsiz merhameti müsaade etmez ve nihayetsiz cûdu bırakmaz ki, verdiği nimet-i vücûdu, o nimet-i vücûda pek müştâk ve lâyık olan ruh-u insânîden geri alsin.

Üçüncü Menba

Ruh; zîhayat, zîsuur, nuranî, vücûd-u haricî giydirilmiş, câmi', haki-kattar, külliyet kesbetmeğe müstaid bir kanun-u emrîdir. Hâlbuki; en zayıf olan kavânin-i emriye, sebat ve bekaya mazhardırlar. Çünkü; dikkat edilse, mâruz-u tagayyür olan bütün nevilerde birer hakikat-i sabite vardır ki, bütün tagayyûrat ve inkilâbat ve etvâr-i hayat içinde yuvarlanarak suretler değişti-rip, ölmeyerek, yaşayarak bâki kalıyor. İşte her bir şahs-ı insanî, mahiyetinin câmiîyetiyle ve külli şuûruyla ve umumî tasavvuratuyla bir şahis iken, bir nev' hükmüne geçmiştir. Bir nev' e gelen ve cârî olan kanun, o şahs-ı insânîde dahi cârîdir. Madem Fâtır-ı Zülcelâl, insanî, câmi bir ayna ve külli bir ubûdiyetle ve ulvî bir mahiyetle yaratmıştır. Her fertteki hakikat-i ruhiye, yüz binler suret de-ğiştirse, izn-i rabbânî ile ölmeyecek, yaşayarak geldiği gibi gidecek. Öyle ise; o şahs-ı insânînin hakikat-i zîsuuru ve unsur-u zîhayatı olan ruhu dahi, Allah'ın emriyle, izni ile ve ibkasiyla daima bâkidir.

Dördüncü Menba

Ruha bir derece müşabih ve ikisi de âlem-i emirden ve irâdeden geldik-lerinden masdar itibarıyla ruha bir derece muvâfık, fakat yalnız vücûd-u his-si olmayan nevilerde hükümrân olan kavânîne dikkat edilse ve o nâmusrâla bakılsa görünür ki: Eğer o kanun-u emrî, vücûd-u haricî giyse idi, o nevilerin birey ruhu olurdu. Hâlbuki o kanun daima bâkidir. Daima müstemir, sabit-tir. Hiçbir tagayyûrat ve inkilâbat, o kanunların vahdetine te'sir etmez, bozmaz. Meselâ; bir incir ağacı olse, dağılsa; onun ruhu hükmünde olan kanun-u teşekkülâti, zerre gibi bir çekirdeğinde ölmeyerek bâki kalır. İşte madem en âdi ve zayıf emrî kanunlar dahi böyle beka ile, devam ile alâkadardır; elbette ruh-u insanî; değil yalnız beka ile, belki ebedü'l-âbâd ile alâkadardır olmak lâ-zim gelir. Çünkü; ruh dahi Kur'ân'ın nassi ile,¹ *فُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي* ferman-ı celîli ile âlem-i emirden gelmiş bir kanun-u zîsuur ve bir nâmus-u zîhayattır ki, kudret-i ezeliye, ona vücûd-u haricî giydirmiştir. Demek, nasıl ki sıfat-ı irâde-den ve âlem-i emirden gelen şuûrsuz kavânîn, daima veya aagleben bâki ka-liyor; aynen onların bir nevi kardeşi ve onlar gibi sıfat-ı irâdenin tecellisi ve âlem-i emirden gelen ruh, bekaya mazhar olmak daha ziyade kat'îdir, lâyık-tır. Çünkü; zîvücûddur, hakikat-i hariciye sahibidir. Hem onlardan daha kavî-dir, daha ulvîdir. Çünkü; zîsuurdur. Hem onlardan daha daimîdir, daha kiy-mettardır. Çünkü; zîhayattır.

¹ “De ki: Ruh, Rabbimin bir emri, emir âleminden bir tecellisidir.” (Îsrâ süresi, 17/85)

İkinci Esas

Saadet-i ebediyeye muktazi vardır ve o saadeti verecek Fâil-i Zülcelâl de muktedirdir. *Hem harab-i âlem, mevt-i dünya mümkün değildir. Hem vâki olacaktır. Yeniden ihya-yı âlem ve haşır, mümkün değildir. Hem vâki olacaktır.* İşte bu altı meseleyi, birer birer aklı ikna edecek muhtasar bir tarzda beyan edeceğiz. Zaten Onuncu Söz'de kalbi, îmân-ı kâmil derecesine çıkaracak derecede bûrhânlar zikredilmiştir. Şurada ise; yalnız aklı ikna edecek, susturacak, Eski Said'in Nokta Risalesi'ndeki beyanâtı tarzında bahsedeceğiz.

Evet saadet-i ebediyeye muktazi mevcuttur. O muktazinin vücûduna de-lâlet eden bûrhân-ı katî "On Menba ve Medar"dan sözülen bir hadstir.

Birinci Medar

Dikkat edilse, şu kâinatın umumunda bir nizam-ı ekmel, bir intizam-ı kas-dî vardır. Her cihette reşehat-ı ihtiyar ve lemeât-ı kasd görünür. Hattâ her şeyde bir nûr-u kasd, her şe'nde bir ziya-yı irâde, her harekette bir lem'a-yı ihtiyar, her terkibde bir şu'le-i hikmet, semeratının şehâdetiyle nazar-ı dikka-te çarpıyor. İşte eğer saadet-i ebediyeye olmazsa, şu esaslı nizam, bir suret-i za-if-e-i vâhiyeden ibaret kalır. Yalancı, esassız bir nizam olur. Nizam ve intiza-min ruhu olan mânevîyat ve revabit ve niseb, hebâ olup gider. Demek niza-mî nizam eden, saadet-i ebediyedir. Öyle ise; nizam-ı âlem, saadet-i ebedi-yeye işaret ediyor.

İkinci Medar

Hilkat-i kâinatta bir hikmet-i tâmmeh görünüyor. Evet, inâyet-i ezeliye'nin timsâli olan hikmet-i ilâhiye, kâinatın umumunda gösterdiği maslahatların ri-ayeti ve hikmetlerin iltizâmi lisani ile, saadet-i ebediyeyi ilân eder. Çünkü; sa-adet-i ebediyeye olmazsa, şu kâinatta bilbedahe sabit olan hikmetleri, faydalâri, mükâbere ile inkâr etmek lazîm gelir. Onuncu Söz'ün Onuncu Hakikati, bu hakikati güneş gibi gösterdiğinden, ona iktifaen burada ihtisar ederiz.

Üçüncü Medar

Akıl ve hikmet ve istikrâ ve tecrübeşenin şehâdetleri ile sabit olan hilkat-i mevcudattaki adem-i abesiyet ve adem-i israf, saadet-i ebediyeye işaret eder. Fitratta israf ve hilkatte abesiyet olmadığına delil, Sâni-i Zülcelâl'in, her şeyin

hilkatinde en kısa yolu ve en yakın ciheti ve en hafif sureti ve en güzel keyfiyeti ihtiyar ve intihap etmesidir ve bâzan bir şeyi, yüz vazife ile tavzif etmesidir ve bir ince şeye bin meyve ve gayeleri takmasıdır. Madem israf yok ve abesiyet olmaz, elbette saadet-i ebediye olacaktır. Çünkü; dönmemek üzere adem, her şeyi abes eder, her şey israf olur. Umum fitratta, ezcümle insanda, fenn-i menâfiu'l-âzâ şehâdetiyle sabit olan adem-i israf gösteriyor ki; insanda olan hadsiz istidadât-ı mânevîye ve nihayetsiz âmâl ve efkâr ve müyûlât da-hi israf edilmeyecektir. Öyle ise; insandaki o esaslı meyl-i tekemmül, bir ke-mâlin vücûdunu gösterir ve o meyl-i saadet, saadet-i ebediyeye namzet olduğunu kat'î olarak ilân eder. Öyle olmazsa insanın mahiyet-i hakâkiyesini teşkil eden o esaslı mânevîyat, o ulvî âmâl, hikmetli mevcudatın hilâfîna olarak israf ve abes olur, kurur, hebâen gider. Şu hakikat, Onuncu Söz'ün On Birinci Hakikati'nde isbat edildiğinden kısa kesiyoruz.

Dördüncü Medar

Pek çok nevilerde, hattâ gece ve gündüzde, kış ve baharda ve cevv-i havada, hattâ insanın şahıslarında, müddet-i hayatında değişirdiği bedenler ve mevte benzeyen uykû ile haşır ve neşre benzer birer nevi kiyâmet, bir kiyâmet-i kübrânın tahakkukunu ihsas ediyor, remzen haber veriyorlar.

Evet, meselâ; haftalık bizim saatimizin saniye ve dakika ve saat ve günlerini sayan çarklarına benzeyen Allah'ın dünya denilen büyük saatindeki yevm, sene, ömrü-ü beşer, deveran-ı dünya, birbirine mukaddime olarak bir-birinden haber veriyor, döner işlerler. Geceden sonra sabahı, kıştan sonra baharı işledikleri gibi, mevtten sonra subh-u kiyâmet, o destgâhtan, o saat-i uz-mâdan çıkacağını remzen haber veriyorlar.

Bir şahsin müddet-i ömründe başına gelmiş birçok kiyâmet çeşitleri vardır. Her gece bir nevi ölmekle, her sabah bir nevi dirilmekle emârât-ı haşrı gördüğü gibi, beş-altı senede bil-ittifak bütün zerrâtını değiştirerek, hattâ bir senede iki def'a tedricî bir kiyâmet ve haşır taklidini görmüş. Hem hayvan ve nebât nevilerinde üç yüz binden ziyade haşır ve neşir ve kiyâmet-i nev'iyeyi her baharda müşâhede ediyor. İşte bu kadar emârat ve îşârat-ı haşriye ve bu kadar alâmat ve rumuzat-ı neşriye elbette kiyâmet-i kübrânın tereşuhâti hükmünde, o haşre işaret ediyorlar.

Bir Sâni-i Hakîm tarafından nevilerde böyle kiyâmet-i nev'iyeyi yâni büt-tün nebâtât köklerini ve bir kısım hayvanları aynen baharda ihya etmek ve

yaprakları ve çiçekleri ve meyveleri gibi sair bir kısım şeyleri aynıyla değil, misliyle iade ederek bir nevi haşır ve neşir yapmak; her bir şahs-ı insânîde kiyâmet-i umumiye içinde bir kiyâmet-i şahsiyeye delil olabilir. Çünkü; insanın bir tek şahsı, başkasının bir nev'i hükmündedir. Zira fikir nûru, insanın âmâline ve efkârına öyle bir genişlik vermiş ki, mâzi ve müstakbeli îhata eder. Dünyayı dahi yutsa tok olmaz. Sair nevilerde fertlerin mahiyeti cüz'îyedir; kıymeti şahsiyedir; nazarı mahduttur; kemâli, mahsurdur; lezzeti ve elemi, ânidir. Beşerin ise, mâhiyeti ulviyyedir; kıymeti gâliyedir; nazarı âmmâdir; kemâli hadsizdir; mânevî lezzeti ve elemi kısmen daimîdir. Öyle ise; bilmüşâhede sair nevilerde tekerrür eden bir çeşit kiyâmetler ve haşırler; şu kiyâmet-i kübrâ-yı umumiyede, her şahs-ı insanî aynıyla iade edilerek haşredilmesine remzeder, haber verir. Onuncu Söz’ün Dokuzuncu Hakikati’nde iki kere iki dört eder derecesinde kat’iyet ile isbat edildiğinden burada ihtisar ederiz.

Beşinci Medar

Beşerin cevher-i ruhunda dercedilmiş gayr-i mahdut isti'dâdât ve o isti'dâdatta mündemiç olan gayr-i mahsur kabiliyetler ve o kabiliyetlerden neset eden hadsiz meyiller ve o hadsiz meyillerden hâsil olan nihayetsiz emeller ve o nihayetsiz emellerden tevellüd eden gayr-i mütenahî efkâr ve tasavvurat-ı insâniye, şu âlem-i şehâdetin arkasında bulunan saadet-i ebediyeye elini uzatmış, ona gözünü dikmiş, o tarafa müteveccih olmuş olduğunu ehl-i tahkik görüyor.

İşte hiç yalan söylemeyen fitrat ve fitrattaki şu kat’î ve şiddet ve sarsılmaz meyl-i saadet-i ebediye, saadet-i ebediyenin tahakkukuna dair vicdana bir hads-i kat’î veriyor.

Onuncu Söz’ün On Birinci Hakikati, bu hakikati gündüz gibi gösterdiğinden kısa kesiyoruz.

Altıncı Medar

“Rahmân-ı Rahîm” olan şu mevcudatın Sâni-i Zülcemâl’inin rahmeti, saadet-i ebediyeyi gösteriyor. Evet nimeti nimet eden, nimeti nikmetlikten hâlâs eden ve mevcudatı, firâk-ı ebedîden hâsil olan vaveylâlardan kurtaran saadet-i ebediyeyi, o rahmetin şe'nindendir ki; beşerden esirgemesin. Çünkü; bütün nimetlerin re'si, reisi, gayesi, neticesi olan saadet-i ebediye verilmemezse, dünya ölüktenden sonra âhiret suretinde dirilmezse, bütün nimetler nikmetlere

tahavvül ederler. O tahavvül ise, bilbedahe ve bizzarure ve umum kâinatın şehâdetiyle muhakkak ve meşhud olan rahmet-i ilâhiyenin vücûdunu inkâr etmek lâzım gelir. Hâlbuki rahmet, güvensten daha parlak bir hakikat-i sabitedir. Bak rahmetin cilvelerinden ve latîf âsârından olan aşk ve şefkat ve akl ni-metlerine dikkat et. Eğer firâk-ı ebedî ve hicran-ı läyezâlîye, hayat-ı insâniye incirar edeceğini farz etsen görürsün ki o latîf muhabbet, en büyük bir musibet olur. O leziz şefkat, en büyük bir illet olur. O nuranî akıl, en büyük bir belâ olur. Demek rahmet, –çünkü rahmettir– hicran-ı ebedîyi, muhabbet-i hakiki-yeye karşı çıkaramaz. Onuncu Söz’ün İkinci Hakikati, bu hakikati gayet güzel bir surette gösterdiğiinden burada ihtisar edildi.

Yedinci Medar

Şu kâinatta görünen ve bilinen bütün letâif, bütün mehâsin, bütün kemâ-lât, bütün incizâbat, bütün istiyakat, bütün terahhumat; birer mânâdır, birer mazmundur, birer kelime-i mânevîyedir ki; şu kâinatın Sâni-i Zülcelâl’inin lü-tuf ve merhametinin tecelliyyâtını, ihsan ve keremînin cilvelerini bizzarure, bilbedahe kalbe gösterir, aklın gözüne sokuyor. Madem şu âlemden bir hakikat vardır; bilbedahe hakikî rahmet vardır. Madem hakikî rahmet vardır; saadet-i ebediye olacaktır.

Onuncu Söz’ün Dördüncü Hakikati, İkinci Hakikati ile beraber şu haki-kati gündüz gibi aydınlatmıştır.

Sekizinci Medar

İnsanın fitrat-ı zîşûru olan vicdanı, saadet-i ebediyeye bakar, gösterir. Evet, kim kendi uyanık vicdanını dinlerse “Ebed!.. Ebed!..” sesini iştecektir. Bütün kâinat o vicdana verilse, ebede karşı olan ihtiyacının yerini dolduramaz. Demek o vicdan, o ebed için mahluktur. Demek bu vicdanî olan incizâb ve cez-be, bir gaye-i hakikiyênin ve bir hakikat-ı câzibedârin yalnız cezbi ile olabilir. Onuncu Söz’ün On Birinci Hakikati’nin hâtimesi bu hakikati göstermiştir.

Dokuzuncu Medar

Sâdîk, masduk, musaddak olan Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*)’ın ihbarıdır. Evet O Zât’ın sözleri, saadet-i ebediyenin kapılarını açmıştır ve O’nun (*aleyhissalâtü vesselâm*) kelâmları saadet-i ebediyeye karşı birer penceredir. Zaten bütün enbiyânın (*aleyhîmüsselâm*) icmaini ve bütün evliyânın tevâtürünü elinde tut-

muş, bütün kuvvetiyle bütün dâvâları, tevhid-i ilâhîden sonra şu haşir ve saadet noktasında temerküz ediyor. Acaba, şu kuvveti sarsacak bir şey var mıdır!

Onuncu Söz’ün On İkinci Hakikati, şu hakikati pek zâhir bir surette göstermiştir.

Onuncu Medar

On üç asırda yedi vecihle i’câzini muhafaza eden ve Yirmi Beşinci Söz’de isbat edildiği üzere kırk adet envâ-ı i’câziyla mucize olan Kur’ân-ı Mu’cizü'l-Beyân’ın ihbarat-ı kat’iyesidir. Evet, o Kur’ân’ın nefsi ihbarı, haşr-i cismânînin keşşafıdır ve şu tılsım-ı muğlak-ı âlemiñ ve şu remz-i hikmet-i kâinatın miftâhidir. Hem o Kur’ân-ı Mu’cizü'l-Beyân’ın tazammun ettiği ve mükerrerden tefekküre emredip nazara vaz’eylediği berâhin-i akliye-i kat’iye, binlerdir.

Ezcümle:

- ♦ Bir kıyas-ı temsiliyi tazammun eden; *وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا¹* ve *فُلْ يُحِبِّيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ²* ve bir delil-i adâlete işaret eden;
- ♦ *وَمَا رَبُّكَ بِظَلَامٍ لِلْعَبِيدِ³* gibi pek çok âyât ile haşr-i cismânîdeki saadet-i ebediyeyi gösterecek pek çok dürbünləri, nazar-ı beşerin dikkatine vaz’etmiştir.
- ♦ Kur’ân’ın sair âyetler ile izah ettiği şu: *فُلْ يُحِبِّيهَا الَّذِي وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا*: deki kıyas-ı temsiliinin hülâsasını Nokta Risalesi’nde şöyle bayan etmişiz ki:

Vücut-u insan, tavırdan tavıra geçtikçe acib ve muntazam inkılâblar geçiriyor. Nutfeden alakaya, alakanan mudgaya, mudgadan azm ve lahme, azm ve lahmden halk-ı cedîde yâni insan suretine inkılâbı, gayet dakik düsturlara tâbi’dir. O tavırların her birisinin öyle kavânîn-i mahsusâ ve öyle nizamat-ı muayyene ve öyle harekât-ı muttarideleri vardır ki; cam gibi, altında bir kasd, bir irâde, bir ihtiyar, bir hikmetin cilvelerini gösterir. İşte şu tarzda o vücûdu yapan Sâni-i Hakîm, her sene bir libas gibi o vücûdu değiştirir. O vücûdun değiştirilmesi ve bekası için inhilâl eden eczaların yerini dolduracak, çali-

¹ “O’dur sizi merhale merhale, şekeiten şekilde geçirerek yaratılan.” (Nûh sûresi, 71/14)

² “Sizi hiçten bu derece hikmetli bir surette kim inşa etmiş ise, sizi âhirette de diriltecek olan O’dur.” (Yâsîn sûresi, 36/79)

³ “Rabbîn, kullarına asla zulmetmez.” (Fussilet sûresi, 41/46)

şacak yeni zerrelerin gelmesi için bir terkibe muhtaçtır. İşte o beden hüceyreleri, muntazam bir kanun-u ilâhî ile yıkıldığından yine muntazam bir kanun-u rabbânî ile tâmir etmek için rizik nâmıyla bir madde-i latifeyi ister ki, o beden uzuvlarının ayrı ayrı hâcetleri nisbetinde Rezzâk-ı Hakîkî, bir kanun-u mahsus ile taksim ve tevzi ediyor.

Şimdi O Rezzâk-ı Hakîm'in gönderdiği o madde-i latifenin etvârına bak; göreceksin ki, o maddenin zerrâtı, bir kafile gibi küre-i havada, toprakta, suda dağılmış iken; birden hareket emrini almışlar gibi bir hareket-i kasdîyi işmam eden bir keyfiyet ile toplanıyorlar. Güya onlardan her bir zerre, bir vazife ile, bir muayyen mekâna gitmek için me'murdur gibi gayet muntazam toplanıyorlar. Hem gidişatından görünüyor ki, bir Fâil-i Muhtar'ın bir kanun-u mahsusu ile sevk edilip, cemâdat âleminden mevâlide, yâni zîhayat âlemine girerler. Sonra nizamat-ı muayyene ve harekât-ı muttaride ile ve desâtir-i mahsusla ile rizik olarak bir bedene girip o beden içinde dört matbahta pişirildikten sonra ve dört inkılâbat-ı acîbeyi geçirdikten sonra ve dört süzgeçten şüzdükten sonra bedenin aktarına yayılarak bütün muhtaç olan âzaların muhtelîf, ayrı ayrı derece-i ihtiyaçlarına göre Rezzâk-ı Hakîkî'nin inâyetiyle ve muntazam kanunları ile inkîsam ederler.

İşte o zerrâttan hangi zerreye bir nazar-ı hikmetle baksan göreceksin ki: Basîrane, muntazamâne, semîane, alîmâne sevk olunan o zerreye, kör ittifak, kanunsuz tesadüf, sağır tabiat, şuursuz esbab, hiç ona karışamaz. Çünkü; her birisi unsur-u muhitten tut, tâ beden hüceyresine kadar hangi tavra girmiş ise; o tavrin kavanin-i muayyenesi ile güya ihtiyaren amel ediyor, muntazaman giriyor. Hangi tabakaya sefer etmiş ise, öyle muntazam adım atıyor ki; bilbeداhe bir Sâîk-ı Hakîm'in emri ile gidiyor gibi görünüyor. İşte böyle muntazam tavırdan tavıra, tabakadan tabakaya git gide hedef ve maksadından ayrılmayarak tâ makam-ı lâyikîna, meselâ: Tevfîk'in göz bebeğine emr-i rabbânî ile girer, oturur, çalışır. İşte bu hâlde, yâni erzaktaki tecelli-i rubûbiyet gösteriyor ki; ibtidâ o zerreler muayyen idiler, muvazzaf idiler, o makamlar için namzet idiler. Güya her birisinin alnında ve cephesinde "Filân hüceyrenin rizki olacak." yazılı gibi bir intizamın vücûdu, her adamın alnında kalem-i kader ile rizki yazılı olduğuna ve rizki üstünde isminin yazılı olmasını işaret eder.

Acaba mümkün müdür ki: Bu derece nihayetsiz bir kudret ve muhît bir hikmet ile rubûbiyet eden ve zerrâttan tâ seyyarata kadar bütün mevcudatı kabza-yı tasarrufunda tutmuş ve intizam ve mîzân dairesinde döndüren Sâî-i Zülcelâl, neş'et-i Uhrâyi yapmasın veya yapamasın! İşte çok âyât-ı Kur'âniye,

şu hikmetli neş'et-i ülâyi nazar-ı besere vaz'ediyor. Haşir ve kiyâmetteki neş'-et-i uhrâyi ona temsil ederek istib'adı izale eder, der:

فُلْ يُحِبِّيْهَا الدِّيْ أَنْسَاهَا أَوَّلَ مَرَّةً¹ Yâni: "Sizi hiçten bu derece hikmetli bir surette kim inşâ etmiş ise, O'dur ki, sizi âhirette diriltecektir."

وَهُوَ الَّذِي يَنْدُوُ الْحَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ² Hem der ki: "Sizin haşırde iâdeniz, dirilmeniz, dünyadaki hilkatinizden daha kolay, daha rahattır." Nasıl ki bir taburun askerleri, istirahat için dağışa sonra bir boru ile çağrılsa kolay bir surette tabur bayrağı altında toplanmaları, yeniden bir tabur teşkil etmekten çok kolay ve çok rahattır; öyle de, bir bedende birbiriyle imtizaç ile ünsiyet ve münasebet peyda eden zerrât-ı esasiye, Hazreti İsrâfil'in (aleyhisselâm) Sûr'u ile Hâlik-ı Zülcelâl'in emrine "Lebbeyk!" demeleri ve toplanmaları; aklen birinci îcaddan daha kolay, daha mümkündür. Hem, bütün zerrelerin toplanmaları belki lâzım değil. Nüveler ve tohumlar hükmünde olan ve hadiste عَجْبُ الدَّنَبِ³ tâbir edilen eczâ-yı esasiye ve zerrât-ı asliye, ikinci neşe için kâfi bir esastır, temeldir. Sâni-i Hakîm, beden-i insanîyi onların üstünde bina eder.

♦Üçüncü âyet olan وَمَا رَبُّكَ بِظَلَامٍ لِلْعَبِيدِ⁴ gibi âyetlerin işaret ettikleri kiyâs-ı adlînin hülâsası şudur ki:

Âlemde çok görüyoruz ki: Zâlim, fâcir, gaddar insanlar, gayet refah ve rahatla ve mazlum ve mütedeyyin adamlar, gayet zahmet ve zillet ile ömür geçiriyorlar. Sonra ölüm gelir, ikisini müsavi kılar. Eğer şu müsavat, nihayetsiz ise, bir nihayeti yoksa, zulüm görünür. Hâlbuki zulümden tenezzühü, kâinatın şehâdetiyle sabit olan adâlet ve hikmet-i ilâhiye, bu zulmü hiçbir cihetle kabûl etmediğinden; bilbedahe bir mecmâ'-i âheri iktiza ederler ki; birinci, cezasını; ikinci, mükâfatını görsün. Tâ şu intizamsız, perişan beşer, istidadına münasip tecziye ve mükâfat görüp adâlet-i mahzaya medâr ve hikmet-i rabbâniyeye mazhar ve hikmetli mevcudat-ı âlemin bir büyük kardeşi olabilsin.

Evet, şu dâr-ı dünya, beşerin ruhunda mündemiç olan hadsiz istidatların sünbüllenmesine müsait değildir; demek başka âleme gönderilecektir. Evet,

¹ Yâsin sûresi, 36/79.

² Rûm sûresi, 30/27.

³ Buhârî, *tefsîru sûre* (39) 3, (78) 1; Müslim, *fiten* 28, 141-143.

⁴ "Rabbîn, kullarına asla zulmetmez." (Fussilet sûresi, 41/46)

insanın cevheri büyktür; öyle ise, ebede namzettir. Mahiyeti âliyedir; öyle ise, cinâyeti dahi azîmdir. Saïr mevcudata benzemez. İntizamı da mühimdir. İntizamsız olamaz, mühmel kalamaz, abes edilmez; fenâ-yı mutlak ile mahkûm olamaz; adem-i sîra kaçamaz. Ona, cehennem ağızını açmış bekliyor. Cennet ise, âğûş-u nazdârânnesini açmış gözlüyor. Onuncu Söz’ün Üçüncü Hakikati bu ikinci misâlimizi gayet güzel gösterdiğinden burada kısa kesiyoruz.

İşte, misâl için şu iki âyet-i kerîme gibi pek çok berâhîn-i latîfe-i akliyeyi tazammun eden sair âyetleri dahi kıyas eyle, tetebbu et. İşte Menabi-i Âşere ve On Medâr, bir hads-i kat'î, bir bûrhân-ı kat'îyi intâç ediyorlar ve o pek esaslı hads ve o pek kuvvetli bûrhân, haşır ve kiyâmete dâî ve muktazinin vücûduna katienen delâlet ettikleri gibi, Sâni-i Zülcelâl'in dahi –Onuncu Söz’de katienen isbat edildiği üzere– Hâkim, Rahîm, Hafîz, Âdil gibi ekser esmâ-yı hüsnaşı, haşır ve kiyâmetin gelmesini ve saadet-i ebediyenin vücûdunu iktiza ederler ve saadet-i ebediyenin tahakkukuna kat'î delâlet ederler. Demek haşır ve kiyâmete muktazi o derece kuvvetlidir ki, hiçbir sek ve şüpheye medâr olamaz.

ÜÇÜNCÜ ESAS

Fâil, muktedirdir. Evet, nasıl haşrin muktazi, şüphesiz mevcuttur; haşri yapacak Zât da nihayet derecede muktedirdir. O'nun kudretinde noksan yoktur. En büyük ve en küçük şeyler O'na nisbeten birdirler. Bir baharı halk etmek, bir çiçek kadar kolaydır. Evet, bir Kadîr ki, şu âlem; bütün güneşleri, yıldızları, avâlimi, zerrâti, cevâhiri nihayetsiz lisanlarla O'nun azametine ve kudretine şehâdet eder. Hiçbir vehim ve vesvesenin hakkı var mıdır ki, haşrı cismânîyi o kudretten istibâd etsin. Evet bilmüşâhede bir Kadîr-i Zülcelâl, şu âlem içinde, her asırda birer yeni ve muntazam dünyayı halkeden, hattâ her senede birer yeni seyyar, muntazam kâinatı icad eden, hattâ her günde birer yeni muntazam âlem yapan, daima şu semâvât ve arz yüzünde ve birbiri arkasında geçici dünyaları, kâinatları kemâl-i hikmet ile halkeden, değiştiren ve asırlar ve seneler, belki günler adedince muntazam âlemleri zaman ipine asan ve onunla azamet-i kudretini gösteren ve yüz bin çeşit haşrin nakışlarıyla tezyin ettiği koca bahar çiçeğini küre-i arzin başına bir tek çiçek gibi takan ve onunla kemâl-i hikmetini, cemâl-i sanatını izhar eden bir Zât, “Nasıl kiyâmeti getirecek, nasıl bu dünyayı âhiretle değiştirecek.” denilir mi? Şu Kadîr'in kemâl-i kudretini ve hiçbir şey O'na ağır gelmediğini ve en büyük şey en küçük şey gibi O'nun kudretine ağır gelmediğini ve hadsiz efrad, bir tek fert gibi

مَا حَلْقُكُمْ وَ لَا بَعْثُكُمْ إِلَّا
كُفَيْسٌ وَاحِدَةٌ^۱ Şu âyetin hakikatini Onuncu Söz'ün Hâtimesi'nde icmâlen ve Nokta Risalesi'nde ve Yirminci Mektub'da izâhen beyan etmişiz. Şu makam münasebetiyle üç mesele suretinde bir parça izah ederiz.

İşte, kudret-i ilâhiye, zâtiyyedir; öyle ise, acz tahallül edemez. Hem melekûtiyet-i eşyaya taalluk eder; öyle ise, mevâni' tedâhül edemez. Hem nisbeti, kanunîdir; öyle ise cüz', külle müsavi gelir ve cüz'î, külli hükmüne geçer. İşte şu üç meseleyi isbat edeceğiz.

Birinci Mesele

Kudret-i ezeliye, Zât-i Akdes-i ilâhiyenin lâzime-i zaruriye-i zâtiyesidir. Yâni, bizzarure zâtın lâzimesidir. Hiçbir cihet-i infikâki olamaz. Öyle ise; kudretin ziddi olan acz, o kudreti istilzam eden zâta bilbedahe âriz olamaz. Çünkü: O hâlde cem'-i ziddeyn lâzım gelir. Madem acz, zâta âriz olamaz; bilbedahe, o zâtın lâzımı olan kudrete tahallül edemez. Madem acz, kudretin içine giremez; bilbedahe o kudret-i zâtiyede merâtit olamaz. Çünkü her şeyin vücûd merâtibi, o şeyin zdalarının tedâhulu iledir. Meselâ: Hararetteki merâtib, bürüdetin tahallülü iledir; hüsündeki derecât, kubhun tedâhulu iledir ve hâkezâ kîyâs et... Fakat mümkünâtta, hakikî ve tabîî lüzum-u zâtî olmadığından, mümkünâtta zdalar birbirine girebilmîş. Mertebeler tevellüd ederek ihtilâfat ile tegâyürat-i âlem neşet etmiştir. Madem ki kudret-i ezeliyede merâtib olamaz. Öyle ise; makdûrat dahi, bizzarure kudrete nisbeti bir olur. En büyük, en küçüğe müsavi ve zerreler, yıldızlara emsâl olur. Bütün haşr-i beşer, bir tek nefsin ihyâsı gibi; bir baharın îcadı, bir tek çiçeğin sun'u gibi; o kudrete kolay gelir. Eğer esbaba isnad edilse; o vakit bir tek çiçek, bir bahar kadar ağır olur.

Şu Söz'ün İlkinci Makamı'nın Dördüncü 'Allahu Ekber Mertebesi'nin âhir fikrasının hâsiyesinde, hem Yirmi İlkinci Söz'de, hem Yirminci Mektub'da ve Zeyli'nde isbat edilmiş ki; hilkat-i eşya Vâhid-i Ehad'e verilse, bütün eşya, bir şey gibi kolay olur. Eğer esbaba verilse; bir şey, bütün eşya kadar küllefîli, ağır olur.

İkinci Mesele

ki: *Kudret; melekûtiyet-i eşyaya taalluk eder.* Evet, kâinatın ayna gibi iki yüzü var. Biri, mülk ciheti ki: Aynanın renkli yüzüne benzer. Diğerî, mele-

¹ "Sizin hepинizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (âhirette) hepинizi diriltmek de, (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

kûtiyet ciheti ki; Aynanın parlak yüzüne benzer. Mûlk ciheti ise, ziârların cêvelângâhıdır. Güzel, çirkin; hayır, şer; küçük, büyük; ağır, kolay gibi emirlerin mahall-i vürûdudur. İşte şunun içindir ki: Sâni-i Zülcelâl, esbab-ı zâhirîyi, tasarrufat-ı kudretine perde etmiştir. Tâ dest-i kudret, zâhir akla göre hasis ve nâ-lâyık emirlerle bizzat mübaşereti görünmesin. Çünkü: Azamet ve izzet, öyle ister. Fakat o vesait ve esbaba hakikî tes'ir vermemiştir. Çünkü: Vahdet-i ehadiyet öyle ister. Melekûtiyet ciheti ise, her şeyde parlaktır, temizdir. Teşahhusatın renkleri, müzâhrafatları, ona karışmaz. O cihet, vasıtâsız kendi Hâlik'ina müteveccihdir. Onda terettüb-ü esbab, teselsül-ü ilel yoktur. Ona; illiyet, ma'lûliyet giremez. Eğribüğrûsü yoktur. Mâniler müdahale edemezler. Zerre, şemse kardeş olur.

Elhâsil: O kudret hem basittir, hem namütenahîdir, hem zâtîdir. Mahall-i taalluk-u kudret ise, hem vasıtâsız, hem lekesiz, hem isyansızdır. Öyle ise; o kudretin dairesinde büyük, küçüğe karşı tekebbürü yok. Cemaat ferde karşı rûchânı olamaz. Küll cioè'e nisbeten, kudrete karşı fazla nazlanamaz.

Üçüncü Mesele

ki: *Kudret'in nisbeti kanunîdir*. Yâni: Çağa-aza, büyüğe-küçüğe bir ba-kar. Şu mesele-i gâmîzayı, birkaç temsil ile zihne takrib edeceğiz.

İste kâinatta “Şeffâfiyet”, “Mukabele”, “Muvâzene”, “Întizam”, “Tecer-rüt”, “Îtaat” birer emirdir ki; çoğu aza, büyüğü küçüğe müsavi kilar.

Birinci Temsil: “Şeffâfiyet Sırri”nı gösterir.

Meselâ: Şemsin feyz-i tecellisi olan timsâli ve aksi, denizin yüzünde ve de-nizin her bir katresinde aynı hüviyeti gösterir. Eğer küre-i arz, perdesiz, güne-şe karşı muhtelif cam parçalarından mürekkeb olsa; şemsin aksi, her bir par-çada ve bütün zemin yüzünde müzahametsiz, tecezzisiz, tenakussuz bir olur. Eğer faraza şems, fâil-i muhtar olsa idi ve feyz-i ziyanını, timsâl-i aksını irâde-siyle verse idi; bütün zemin yüzüne verdiği feyzî, bir zerreye verdiği feyzden daha ağır olamazdi.

İkinci Temsil: “Mukabele Sırri”dır.

Meselâ: Zîhayat fertlerden –yâni insanlardan– terekküp eden bir daire-i azî-menin nokta-yı merkeziyesindeki ferdin elinde bir mum ve daire-i muhitteki fert-lerin ellerinde de birer ayna farz edilse; nokta-yı merkeziyenin muhit aynalarına verdiği feyzî ve cilve-i aks, müzahametsiz, tecezzisiz, tenakussuz, nisbeti birdir.

Üçüncü Temsil: “*Muvâzene Sırri*”dır.

Meselâ: Hakikî ve hassas ve çok büyük bir mîzân bulunsa; iki gözünde iki güneş veya iki yıldız veya iki dağ veya iki yumurta veya iki zerre herhangisi bulunursa bulunsun, sarf olunacak aynı kuvvet ile o hassas azîm terazinin bir gözü göge, biri zemine inebilir.

Dördüncü Temsil: “*İntizam Sırri*”dır.

Meselâ: En azîm bir gemi, en küçük bir oyuncak gibi çevrilebilir.

Beşinci Temsil: “*Tecerrüt Sırri*”dır.

Meselâ: Teşâhhusattan mücerred bir mahiyet, bütün cüz’iyatına en küçüğünden en büyüğüne tenakus etmeden, tecezzi etmeden bir bakar, girer. Teşâhhusat-ı zâhirîye cihetindeki hususiyetler, müdahale edip şaşırtmaz. O mahiyet-i mücerredin nazarını tağyîr etmez. Meselâ; iğne gibi bir balık, balina balığı gibi o mahiyet-i mücerredeye mâlikirtir. Bir mikrop, bir gergedan gibi mahiyet-i hayvaniyeyi taşıyor.

Altıncı Temsil: “*İtaat Sırri*”nı gösterir.

Meselâ: Bir kumandan, “Arş!” emri ile bir neferi tahrik ettiği gibi, aynı emir ile bir ordunu tahrik eder. Şu temsil-i itâat sırrının hakikati şudur ki: Kâinatta, bittecrübe her şeyin bir nokta-yı kemâli vardır. O şeyin, o noktaya bir meyli vardır. Muzaaf meyil, ihtiyaç olur. Muzaaf ihtiyaç, istiyak olur. Muzaaf istiyak, incizâb olur ve incizâb, istiyak, ihtiyaç, meyil; Cenâb-ı Hakk’ın evâmir-i tekvîniyesinin, mahiyet-i eşya tarafından birer habbe ve nüve-i imtişâlidirler. Mümkinat mahiyetlerinin mutlak kemâli, mutlak vücuttur. Hususî kemâli, istidatlarını kuvveden file çikaran ona mahsus bir vücuttur. İşte bütün kâinatin¹ emrine itâati, bir tek nefer hükmünde olan bir zerrenin itâati gibidir. Irâde-i ezeliye’den gelen emr-i ezelîsine mümkünâtın itâati ve imtişâlinde, yine irâdenin tecellisi olan meyil ve ihtiyaç ve sevk ve incizâb; birden, beraber mündemiçtir. Latîf su, nâzik bir meyille incimad emrinin aldığı vakit demiri parçalaması, itâat sırrının kuvvetini gösterir.

Şu altı temsil, hem nâkis, hem mütenahî, hem zaif, hem te’sir-i hakikîsi yok olan mümkünât kuvvetinde ve fiilinde bilmüşâhede görünse; elbette hem gayr-i mütenahî, hem ezelî, hem ebedî, hem bütün kâinatı adem-i sîrfdan

¹ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, (o da oluverir).” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmrân sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; ...)

îcad eden ve bütün ukulu hayrette bırakan, hem âsâr-ı azametiyle tecelli eden kudret-i ezeliyeye nisbeten şüphesiz her şey müsavidir. Hiçbir şey O'na ağır gelmez. Gaflet olunmaya! Şu altı sırrın küçük mızânlarıyla o kudret tartılmaz ve münasebete giremez. Yalnız fehme takrib ve istib'âdî izale için zikredilir.

Üçüncü Esas'ın Netice ve Hulâsası

Madem kudret-i ezeliye, gayr-i mütenahîdir. Hem Zât-ı Akdes'e lâzime-i zarûriyedir. Hem, her şeyin lekesiz, perdesiz melekûtiyet ciheti, ona mütevec- cihtir. Hem, ona mukabildir. Hem tesâvi-i tarafeinden ibaret olan imkân iti- bariyla muvâzenettedir. Hem, seriat-ı fitriye-i kübrâ olan nizam-ı fitrata ve kavanin-i âdetullahâ mutî'dir. Hem, mânilerden ve ayrı ayrı hususiyetlerden melekûtiyet ciheti mücerred ve sâfidir... Elbette en büyük şey, en küçük şey gibi, o kudrete ziyade nazlanmaz, mukavemet etmez. Öyle ise; haşırde bütün zevil-ervâhın ihyası, bir sineğin baharda ihyasından daha ziyade kudrete ağır olmaz. Öyle ise; *مَا حَلَّكُمْ وَلَا بَعْثَكُمْ إِلَّا كَنْفِسٌ وَاحِدَةٌ*¹ fermâni mübalâğasızdır, doğrudur, haktır. Öyle ise müddeamız olan “*Fâil muktedirdir. O cihette hiç bir mânî yoktur.*” kat'î bir surette tahakkuk etti.

Dördüncü Esas

Nasıl, kıyâmet ve haşre muktazi var ve haşrı getirecek Fâil dahi muktedirdir; öyle de, şu dünyanın, kıyâmet ve haşre kabiliyeti vardır. İşte “Şu mahal kabildir.” olan müddeamızda dört mesele vardır.

Birincisi: Şu âlem-i dünyanın imkân-ı mevtidir.

İkincisi: O mevtin vukuudur.

Üçüncüsü: O harap olmuş, ölmüş dünyanın, âhiret suretinde tâmir ve di- rilmesinin imkânıdır.

Dördüncüsü: O mümkün olan tâmir ve ihyânın vuku bulmasıdır.

Birinci Mesele

Şu kâinatın mevti, mümkündür. Çünkü; bir şey, kanun-u tekâmülde dâhil ise, o şeyde alâkülliâhâl neşv ü nema vardır. Neşv ü nema ve büyümek

¹ “Sizin hepинizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (âhirette) hepинizi diriltmek de, (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir.” (Lokman sûresi, 31/28)

varsı ona alâkülliâhâl bir ömr-ü fitrî vardır. Ömr-ü fitrîsi var ise, alâkülliâhâl bir ecel-i fitrîsi vardır. Gayet geniş bir istikra ve tetebbu ile sabittir ki; öyle şeýler, mevtin pençesinden kendini kurtaramaz. Evet, nası̄ ki insan küçük bir âlemdir, yıkılmaktan kurtulamaz; âlem dahi büyük bir insandır, o dahi ölü-mün pençesinden kurtulamaz. O da ölecek, sonra dirilecek veya yatıp sonra subh-u haşırle gözünü açacaktır. Hem nası̄ ki kâinatın bir nûsha-yı musağgarası olan bir şecere-i zîhayat, tahrip ve inhilâlden başını kurtaramaz; öyle de, şecere-i hilkatten teşa’ub etmiş olan silsile-i kâinat tâmir ve tecdid için, tahrıpten, dağılmaktan kendini kurtaramaz. Eğer dünyanın ecel-i fitrîsinden evvel irâde-i ezeliye’nin izni ile, hâricî bir maraz veya muharrip bir hâdise başına gelmezse ve onun Sâni-i Hakîm’i dahi ecel-i fitrîden evvel onu bozmazsa, her hâlde, hattâ fennî bir hesap ile bir gün gelecek ki:

إِذَا الشَّمْسُ كُوَرَتْ + وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ + وَإِذَا الْجِبَالُ سُرَرَتْ¹
إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ + وَإِذَا الْكَوَافِرُ انْتَرَتْ + وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِرَتْ²

mânaları ve sırları, Kadîr-i Ezel’nin izni ile tezahür edip, o dünya olan büyük insan sekerâta baslayıp, acip bir hırıltı ile ve müthiş bir savt ile fezâyî çınlatıp dolduracak, bağırp ölecek; sonra emr-i ilâhî ile dirilecektir.

İnce Remizli Bir Mesele

Nası̄ ki su, kendi zararına olarak incimad eder. Buz, buzun zararına temeyyu eder. Lüb, kışın zararına kuvvetleşir. Lafız, mânâ zararına kalınlaşır. Ruh, cesed hesabına zaifleşir. Cesed, ruh hesabına incelesir. Öyle de: Âlem-i kesif olan dünya, âlem-i latîf olan âhiret hesabına, hayat makinesinin işlemen siyle şeffaflaşır, latîfleşir. Kudret-i fâtıra, gayet hayret verici bir faaliyetle kesif, câmid, sönmüş, ölmüş eczalarda nur-u hayatı serpmesi, bir remz-i kudret-tir ki; âlem-i latîf hesabına şu âlem-i kesifi nur-u hayat ile eritiyor, yandırıyor, ışıklandırıyor; hakikatini kuvvetleştiriyor. Evet, hakikat ne kadar zaif ise de ölmmez, suret gibi mahvolmaz. Belki teşahhuslarda, suretlerde, seyr u sefer eder. Hakikat büyür, inkişaf eder, gittikçe genişlenir. Kışır ve suret ise; eskileşir, inceleşir, parçalanır. Sabit ve büyümüş hakikatin kametine yakışmak için daha güzel olarak tazeleşir. Ziyade ve noksan noktasında hakikatle suret, mâkûsen

¹ “Güneş dürüläp ışığı sönügü zaman; yıldızlar yerlerinden düşüp dağlığı zaman, dağlar yürütüldüğü zaman..” (Tekvir süresi, 81/1-3)

² “Gök yarıldığı zaman, yıldızlar parçalanıp etrafı saçıldığı zaman, denizler birbirine katılıp tek deniz hâline geldiği zaman..” (Infitâr süresi, 82/1-3)

mütenasiptirler. Yâni suret kalınlaştıkça, hakikat incelesir. Suret inceleşikçe hakikat o nisbetté kuvvet bulur. İşte şu kanun, kanun-u tekâmûle dâhil olan bütün eşyaya şâmildir. Demek, her hâlde bir zaman gelecek ki, Kâinat hakikat-i uzmasının kişîr ve sureti olan âlem-i şehâdet, Fâtır-ı Zülcelâl'in izniyle parçalanacak, sonra, daha güzel bir surette tazelenecektir.

بِيَوْمٍ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرُ الْأَرْضِ¹ sırrı tahakkuk edecektir.

Elhâsal; dünyanın mevti mümkün, hem hiç şüphe götürmez ki mümkündür.

İkinci Mesele

Mevt-i dünyanın vuku bulmasıdır. Şu meseleye delil, bütün edyân-ı semâviyenin icmâîdir ve bütün fitrat-ı selimenin şehâdetidir ve şu kâinatın bütün tahavvülât ve tebeddülât ve tagayyûratının işaretidir. Hem asırlar, seneler adedince zîhayat dünyaların ve seyyar âlemlerin, şu dünya misafirhanesinde mevtleriyle, asıl dünyanın da onlar gibi ölmesine şehâdetleridir.

Şu dünyanın sekerâtını, âyât-ı Kur'âniye'nin işaret ettiği surette tahayyül etmek isterSEN, bak: Şu kâinatın eczaları, dakik, ulvî bir nizam ile birbirine bağlanmış. Hâfi, nâzik, latîf bir râbita ile tutunmuş ve o derece bir intizam içinde dir ki; eğer ecrâm-ı ulviyeden tek bir cirm, "Kün!" emrine veya "Mihverinden çıkl!" hitabına mazhar olunca, şu dünya sekerata başlar. Yıldızlar çarpışacak, ecrâmlar dalgalanacak, nihayetsiz fezâ-yi âlemde milyonlar gülleleri, küreler gibi büyük topların müthîs sadaları gibi vâveylâya başlar. Birbirine çarpışarak, kivilcimler saçarak, dağlar uçarak, denizler yanarak yeryüzü düzlenecek. İşte şu mevt ve sekerat ile Kadîr-ı Ezeli kâinatı çalkalar; kâinatı tasfiye edip, cehennem ve cehennemin maddeleri bir tarafa, cennet ve cennetin mevâdd-ı münasibeleri başka tarafa çekilir, âlem-i âhiret tezâhür eder.

Üçüncü Mesele

Ölecek âlemin dirilmesi mümkün kündür. Çünkü; İkinci Esas'ta isbat edildiği gibi; kudret'te noksan yoktur. Muktâzî ise, gayet kuvvetlidir. Mesele ise mümkünâtandır. Mümkün bir meselenin gayet kuvvetli bir muktâzîsi var ise; fâlin kudretinde noksaniyet yok ise; ona mümkün değil, belki vâki suretiyle bakılabilir.

---

¹ "Gün gelir, yer başka bir yere... çevrilir." (İbrahim süresi, 14/48)

Remizli Bir Nükte

Şu kâinata dikkat edilse görünüyor ki: İçinde iki unsur var ki, her tarafa uzanmış, kök atmış. Hayır-şer, güzel-çirkin, nef-zarar, kemâl-noksan, ziyâzulmet, hidâyet-dalâlet, nur-nâr, îmân-küfür, tâat-isyan, havf-muhabbet gibi âsârlarıyla, meyveleriyle şu kâinatta ezzad birbirile çarpıyor, daima tagayyür ve tebeddülâta mazhar oluyor. Başka bir âlemin mahsulâtının tezgâhı hükmünde çarkları dönüyor. Elbette o iki unsurun birbirine zid olan dalları ve neticeleri ebede gidecek; temerküz edip birbirinden ayrılacak. O vakit, cennet-cehennem suretinde tezahür edecektir. Madem âlem-i beka, şu âlem-i fenâdan yapılacaktır; elbette anâsır-ı esasiyesi, bekaya ve ebede gidecektir. Evet, cennet-cehennem, şecere-i hilkatten ebed tarafına uzanıp eğilerek gi- den dalının iki meyvesidir ve şu silsile-i kâinatın iki neticesidir ve şu seyl-i şu-ûnatın iki mahzenidir ve ebede karşı cereyan eden ve dalgalandan mevcudatın iki havzıdır ve lütuf ve kahrın iki tecelligâhıdır ki; dest-i kudret bir hareket-i şe- dide ile kâinatı çalkaladığı vakit, o iki havuz, münasip maddelerle dolacaktır.

Şu Remizli Nükte'nin sırrı şudur ki:

Hakîm-i Ezeli, inâyet-i sermediye ve hikmet-i ezeliyenin iktizası ile şu dünyayı, tecrübeye mahal ve imtihana meydan ve esmâ-yı hüsnâsına ayna ve kalem-i kader ve kudrette sayfa olmak için yaratmış. Ve tecrübe ve imtihan ise nesv ü nemaya sebeptir. O nesv ü nema ise, istidatların inkişafına se- beptir. O inkişaf ise, kabiliyetlerin tezahürüne sebeptir. O kabiliyetlerin teza- hürü ise, hakâik-i nisbiyenin zuhuruna sebeptir. Hakâik-i nisbiyenin zuhuru ise, Sâni-i Zülcelâl'in esmâ-yı hüsnâsının nukuş-u tecelliyyâtını göstermesine ve kâinatı mektûbât-ı Samedâniye suretine çevirmesine sebeptir. İşte şu sırr-ı imtihan ve sırr-ı teklif iledir ki; ervâh-ı âliyenin elmas gibi cevherleri, ervâh-ı sâfilenin kömür gibi maddelerinden tasaffi eder, ayrılır.

İşte, bu mezkûr sırlar gibi daha bilmediğimiz çok ince, âlı hikmetler için, âlemi bu surette irâde ettiğinden; şu âlemin tagayyür ve tahavvülünü dahi o hikmetler için irâde etti. Tahavvül ve tagayyür için zıtları birbirine hikmetle karıştırdı ve karşı karşıya getirdi. Zararları menfaatlara mezcederek, şerleri hayırlara idhâl ederek, çirkinlikleri güzelliklerle cem'ederek, hamur gibi yoğurarak şu kâinatı tebeddül ve tagayyür kanununa ve tahavvül ve tekâmül düs- turuna tâbi kıldı.

Vaktaki meclis-i imtihan kapandı. Tecrübe vakti bitti. Esmâ-yı hüsnâ hükü- münü icra etti. Kalem-i kader, mektûbatını tamamıyla yazdı. Kudret, nukuş-u

sanatını teknil etti. Mevcudat, vezaiini ifâ etti. Mahlûkat, hizmetlerini bitirdi. Her şey, mânâsını ifade etti. Dünya, âhiret fidanlarını yetiştirdi. Zemin, Sâni-i Kadîr'in bütün mucizât-ı kudretini, umum havârik-ı sanatını teşhir edip gösterdi. Şu âlem-i fena, sermedî manzaraları teşkil eden levhaları zaman şeridine takti. O Sâni-i Zülcelâl'in hikmet-i sermediyesi ve inâyet-i ezeliyesi, o imtihan neticelerini, o tecrübeberin neticelerini, o esmâ-yı hüsnâının tecelliilerinin hakikatlerini, o kalem-i kader mektûbâtinin hakâikini, o nümûne-misâl nukuş-u sanatının asıllarını, o vezai-i mevcudatın faydalarını, gayelerini, o hidemât-ı mahlûkatın ücretlerini ve o kelimât-ı kitab-ı kâinatın ifade ettikleri mânâların hakikatlerini ve istîdat çekirdeklerinin sünbüllenmesini ve bir mahkeme-i kübrâ açmasını ve dünyadan alınmış misâlî manzaraların göstermesini ve esbab-ı zâhiriyenin perdesini yırtmasını ve her şey doğrudan doğruya Hâlik-ı Zülcelâl'ine teslim etmesi gibi hakikatleri iktiza etti ve o mezkûr hakikatleri iktiza ettiği için, kâinatı dağdağa-yı tagayyür ve fenadan, tahavvül ve zevâlden kurtarmak ve ebedîleştmek için o zıtların tasfiyesini istedi ve tagayyürün esbâbını ve ihtilâfatın maddelerini tefrik etmek istedi... Elbette kiyâmeti koparacak ve o neticeler için tasfiye edecek. İşte şu tasfiyenin neticesinde ce-hennem, ebedî ve dehşetli bir suret alıp, tâifeleri 1 وَامْتَازُوا الْبَيْزُمْ أَيْهَا الْمُجْرِمُونَ tehdidine mazhar olacak. Cennet, ebedî, haşmetli bir suret giyerek ehil ve as-hâbi سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طَبْشُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ 2 hitabına mazhar olacak.

Yirmi Sekizinci Söz'ün Birinci Makam'ının İlkinci Suâli'nde isbat edildiği gibi, Hakîm-i Ezelî, şu iki hânenin sekenelerine, kudret-i kâmilesiyle ebedî ve sabit bir vücut verir ki, hiç inhilâl ve tagayyüre ve ihtiyarlığa ve inkirâza mâruz kalmazlar. Çünkü inkirâza sebebiyet veren tagayyürün esbâbı bulunmaz.

Dördüncü Mesele

Şu mümkün, vâki olacaktır. Evet dünya, ölüdükten sonra âhiret olarak diril-tilecektir. Dünya harab edildikten sonra, o dünyayı yapan Zât, yine daha güzel bir surette onu tâmir edecek, âhiretten bir menzil yapacaktır. Şuna delil başta Kur'ân-ı Kerîm binler berâhin-i akliyeyi tazammun eden umum âyâtiyla ve bütün kütüb-ü semâviye, bunda müttefik bulunduğu gibi; Zât-ı Zülcelâl'in evsaf-ı celâliyesi ve evsaf-ı cemâliyesi ve esmâ-yı hüsnâsı, bunun vukuuna kat'î surette delâlet ederler. Ve enbiyâya gönderdiği bütün semâvî fermanları ile kiyâ-

¹ “Bugün sizler, şöyle bir tarafa çekilen ey mücîmîler.” (Yâsin sûresi, 36/59)

² “Selâm olsun sizlere, ne mutlu size. Haydi, ebediyen kalmak üzere, giriniz oraya!” (Zümer sûresi, 39/73)

meti ve haşrin içâdını vaad etmiş. İşte madem vaad etmiş, elbette yapacaktır. Onuncu Söz’ün Sekizinci Hakikati’ne müracaat et. Hem başta Muhammed-i Arabî (*aleykissalâtü vesselâm*)’ın bin mucizâtının kuvveti ile, bütün enbiyâ ve mûrselînin ve evliya ve siddîkînin, vukuunda müttefik olup haber verdikleri gibi, şu kâinat bütün âyât-ı tekvîniyesiyle, vukuundan haber veriyor.

Elhâsîl: “Onuncu Söz” bütün hakâikiyle; Yirmi Sekizinci Söz, İlkinci Makam’nda Lâsiyyemalar’daki bütün berahiniyle; gurub etmiş güneşin sabahleyin yeniden tulû’ edeceğî derecesinde bir kat’iyetle göstermiştir ki: Hayat-ı dünyevi-yenin gurubundan sonra şems-i hakikat, hayat-ı uhreviye suretinde çıkacaktır.

İşte baştan buraya kadar beyanâtımız, İsm-i Hakîm’den istimdat ve feyz-i Kur’ân’dan istifade suretinde kalbi kabûle, nefsi teslime, aklı iknaya ihzâr için “Dört Esas” söyledi. Fakat biz neyiz ki, buna dair söz söyleyeceğiz? Asıl şu dünyanın sahibi, şu kâinatin Hâlik’i, şu mevcudatın Mâlik’i ne söylüyor... O’nu dinlemeliyiz. Mûlk sahibi söz söyleken başkalarının ne haddi var ki, fuâlıliyâne karışın!..

İşte o Sâni-i Hakîm, dünya mescidinde ve arz mektebinde, asırlar arkasında oturan tâifelerin umum saflarına hitaben îrad ettiği hutbe-i ezeliyesinde, kâinatı zelzeleye veren:

إِذَا زُلِّتِ الْأَرْضُ زُلِّلَاهَا + وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَنْقَالَهَا + وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا + يَوْمَئِدٍ
تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا + بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا + يَوْمَئِدٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَانًا لِيَرْوَا أَعْمَالَهُمْ
فَمَنْ يَعْمَلْ مِنْ قَالَ ذَرَّةً خَيْرًا يَرَهُ + وَمَنْ يَعْمَلْ مِنْ قَالَ ذَرَّةً شَرًّا يَرَهُ¹

ve bütün mahlûkatı neşelendiren, şevke getiren:

وَبَشَّرَ الرِّدِينَ أَمْتُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا
مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلٍ وَأَتُوا بِهِ مُسْتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ
مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا حَالِدُونَ²

¹ “Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman, ve yer bağındaki ağırlıkları çıkardığı zaman, insan şaşkınlığı: “Ne oluyor buna!” dediği zaman, işte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: Çünkü Rabbîn ona bunları vahyeder. İşte o gün bölgeler hâlinde insanlar, kabirlerinden çıkış Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. Zerre ağırlığında hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığında şer yapan da onu bulur.” (Zilâl süresi, 99/1-8)

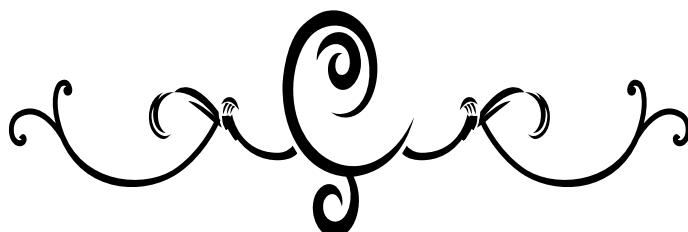
² “İman eden ve iyi işler işleyen müminlere beşaret ver ki, altında nehirler akan cennetler onlarındır. O cennetlerden bir meyve yedikleri zaman, ‘Bu, bundan evvel yediğimiz meyvedir.’ derler. Biribirine benzer bir surette rızıkları getirip verilir. Ve o cennetlerde, onlar için temiz kadınlar vardır. Ve onlar, o cennetlerde de daimî bir şekilde kalacaklardır.” (Bakara süresi, 2/25)

gibi binler fermanları, Mâlikü'l-mülk'ten, Sâhib-i dünya ve âhiretten dinleme-liyiz. “Âmennâ ve Saddaknâ!” demeliyiz.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِيَّنَا أَوْ أَخْطَأْنَا²

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى أَلِي سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ
وَعَلَى أَلِي إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمَيْنِ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ³

¹ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara süresi, 2/32)

² “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!” (Bakara süresi, 2/286)

³ “Allah’ım! Hazreti İbrahim’e ve Hazreti İbrahim'in âline merhamet ettiğin gibi Efendimiz Muhammed'e ve Efendimiz Muhammed'in âline, her zaman ve her yerde merhamet eyle! Şüphesiz bütün övgülere lâyık ve şanı yüce olan sadece sensin!” (Buhârî, enbiyâ 10, tefsîru süre (33) 10, deavât 32, 33; Müslüm, salât 65-69)

Tılsım-ı Kâinatı Keşfeden,
Kur'ân-ı Hakîm'in Mühim Bir Tılsımını Halleden

“Ene” ve “Zerre”den ibaret bir “Elif” bir “Nokta”dır.

Su söz İki Maksad'dır: Birinci Maksad, “Ene”nin mahiyet ve neticesinden; İkinci Maksad, “Zerre”nin hareket ve vazifesinden bahseder.

Birinci Maksad

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيَنَ أَنْ
يَخْمُلُنَّهَا وَأَشْفَقُنَّ مِنْهَا وَحَمَلُنَّا إِلِّيْسَانٌ إِنَّهُ كَانَ طَلُومًا جَهُولًا¹

Şu âyetin büyük hazinesinden tek bir cevherine işaret edeceğiz.

Şöyle ki:

Gök, zemin, dağ tahammülünden çekindiği ve korktuğu emanetin müteaddit vücuhundan bir ferdi, bir vechi, “ene”dir. Evet “ene”, zaman-ı Âdem’den şimdîye kadar âlem-i insaniyetin etrafına dal budak salan nurânî bir şecere-i tûbâ ile, müthiş bir şecere-i zakkumun çekirdeğidir. Şu azîm hâkîkate girişmeden evvel, o hakikatin fehmini teshil edecek bir *mukaddime* be-yân ederiz. Şöyle ki:

Ene, künûz-u mahfiye olan esmâ-yı ilâhiyenin anahtarları olduğu gibi, kâinatın tılsım-ı muğlakının dahi anahtarları olarak bir muamma-yı müşkül-küşâ-

¹ “Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar, zira sorumluluğundan korktular, ama onu insan yükledi. İnsan bu emanetin hakkını gözetmediğinden cidden çok zâlim, çok cahil bulunuyor.” (Ahzâb sûresi, 33/72).

dır, bir tilsim-i hayretfezâdir. O ene, mahiyetinin bilinmesiyle o garib muamma, o acıb tilsim olan ene, açılır ve kâinat tilsimini ve âlem-i vücûbun künüzunu dahi açar. Şu meseleye dair “Şemme” ismindé bir risâle-i Arabiyemde şöyle bahsetmiş ki, âlemin miftahı insanın elindedir ve nefsine takılmıştır. Kâinat kapıları zâhiren açık görünürken, hakikaten kapalıdır. Cenâb-ı Hak, emanet cihetiyle insana ene nâmında öyle bir miftah vermiş ki; âlemin bütün kapılarını açar ve öyle tilsimli bir enaniyet vermiş ki; Hallâk-ı kâinatın künüz-u mahfiyesini onun ile keşfeder.

Fakat ene, kendisi de gayet muğlâk bir muamma ve açılması müşkül bir tilsimdir. Eğer onun hakiki mahiyeti ve sîrr-ı hilkati bilinse, kendisi açıldığı gibi kâinat dahi açılır. Şöyledi ki:

Sâni-i Hakîm, insanın eline emanet olarak, rubûbiyetinin, sıfât ve şuûnâtinin hakikatlerini gösterecek, tanittıracak, işârât ve numûneleri câmi bir ene vermiştir. Tâ ki o ene, bir vâhid-i kıyâsî olup, evsâf-ı rubûbiyet ve şuûnât-ı ulûhiyet bilinsin. Fakat vâhid-i kıyâsî, bir mevcud-u hakiki olmak lâzım değil. Belki hendesedeki farazî hatlar gibi, farz ve tevehhümle bir vâhid-i kıyasî teşkil edilebilir. İlim ve tahakkukla hakiki vücûdu lâzım değildir.

Suâl: Niçin Cenâb-ı Hakk'ın sıfât ve esmâsının marifeti, “enaniyet”e bağlıdır?

Elcevap: Çünkü mutlak ve muhît bir şeyin hududu ve nihayeti olmadığı için, ona bir şekil verilmez ve üstüne bir suret ve bir taayyün vermek için hükmedilmez, mahiyeti ne olduğu anlaşılmaz. Meselâ zulmetsiz daimî bir ziyâ, bilinmez ve hissedilmez. Ne vakit hakiki veya vehmî bir karanlık ile bir hat çekilse, o vakit bilinir. İşte Cenâb-ı Hakk'ın ilim ve kudret, Hakîm ve Rahîm gibi sıfât ve esmâsı; muhît, hududsuz, seriksiz olduğu için onlara hükmedilmez ve ne oldukları bilinmez ve hissolumaz. Öyle ise hakiki nihayet ve hadleri olmadığından, farazî ve vehmî bir haddi çizmek lâzım geliyor. Onu da “enaniyet” yapar. Kendinde bir rubûbiyet-i mevhume, bir mâlikiyet, bir kudret, bir ilim tasavvur eder, bir had çizer. Onun ile muhît sıfatlara bir hadd-i mevhüm vazeder. “Buraya kadar benim, ondan sonra O'nundur” diye bir taksimat yapar. Kendindeki ölçütükler ile, onların mahiyetini yavaş anlar.

Meselâ daire-i mülkünde mevhüm rubûbiyetiyle, daire-i mümkünâttâ Hâlik'ının rubûbiyetini anlar ve zâhir mâlikiyetiyle, Hâlik'ının hakiki mâlikiyetini fehmeder ve “Bu hâneye mâlik olduğum gibi, Hâlik da şu kâinatın mâlikidir.” der ve cüz'i ilmiyle O'nun ilmini fehmeder ve kisbî sanatçığıyla o Sâni-i

Zülcelâl'in ibda-yı sanatını anlar. Meselâ, "Ben şu evi nasıl yaptım ve tanzim ettim. Öyle de şu dünya hânesini birisi yapmış ve tanzim etmiş." der ve hâkezâ... Bütün sıfât ve şuûnât-ı ilâhiyeyi bir derece bildirecek, gösterecek binler esrârlı ahuâl ve sıfât ve hissiyyât, "ene"de münderichtetir.

Demek ene, ayna-misâl ve vâhid-i kiyâsî ve âlet-i inkişâf ve mana-yı harfi gibi; mânâsı kendinde olmayan ve başkasının mânâsını gösteren, vücûd-u insaniyetin kalın ipinden şüûrlu bir tel ve mahiyet-i beseriyenin hullesiinden ince bir ip ve şahsiyet-i âdemiyetin kitabından bir eliftir ki, o elif'in "iki yüzü" var. Biri, hayra ve vücûda bakar. O yüz ile yalnız feyzे kâbıldır. Vereni kabul eder, kendi îcad edemez. O yüzde fâil değil, îcaddan eli kısadır.¹

Bir yüzü de şerre bakar ve ademe gider. Şu yüzde o fâildir, fiil sahibidir.² Hem onun mahiyeti, harfiyedir; başkasının mânâsını gösterir. Rubûbiyeti, hâlyâliyedir. Vücûdu o kadar zayıf ve incedir ki, bizzât kendinde hiçbir şeye ta-hammûl edemez ve yüklenemez. Belki eşyanın derecât ve miktarlarını bildiren mizanü'l-hararet ve mizanü'l-hava gibi mizanlar nev'inden bir mizandır ki, Vâcibü'l-vücûd'un mutlak ve muhît ve hududsuz sıfâtını bildiren bir mizandır.

İşte, mahiyetini şu tarzda bilen ve iz'an eden ve ona göre hareket eden ³ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيَهَا besaretinde dâhil olur. Emaneti bihakkın edâ eder ve o enenin dürbünyle kâinat ne olduğunu ve ne vazife gördüğünü görür ve âfâkî mâmûmat nefse geldiği vakit, enede bir musaddik görür. O ulûm, nur ve hikmet olarak kalır. Zulmet ve abesiyyete inkılâb etmez. Vaktâki ene, vazifesini şu suretle îfa etti.. vâhid-i kiyâsî olan mevhüm rubûbiyetini ve farazî mâlikiyetini terk eder.

لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ⁴ ، وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ⁵

der, hakiki ubûdiyetini takınır, "makam-ı ahsen-i takvim" e çıkar.⁶

Eğer o ene, hikmet-i hilkatını unutup, vazife-i fitriyesini terk ederek kendine mana-yı ismîyle baksa, kendini mâlik itikat etse; o vakit emanete hiyâ-

¹ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/78.

² Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79; Yûsuf sûresi, 12/53.

³ "Nefsini maddî ve manevî kırıldan arındırın, felâha erer." (Şems sûresi, 91/9)

⁴ "(Varlıklar üzerinde) mutlak mülkiyet ve hakimiyet O'nundur, bütün hamd de O'na mahsustur." (Teğâbûn sûresi, 64/1; Tirmizî, deavât 36; Nesâî, menâsîk 163; İbni Mâce, ticârât 40, menâsîk 84)

⁵ "Hüküm yetkisi O'nundur. Sonunda varacağınız yer de O'nun huzurudur." (Kasas sûresi, 28/70).

⁶ Bkz.: Tin sûresi, 95/4.

net eder; ^١وَقْدَ حَابَ مِنْ دَسْيَهَا altında dâhil olur. İşte, bütün şirkleri ve şerleri ve dalâletleri tevlid eden enaniyetin şu cihetindendir ki; semâvât ve arz ve ci-bâl tedehhûş etmişler, farâzî bir şirkten korkmuşlar. Evet ene; ince bir elif, bir tel, farâzî bir hat iken, mahiyeti bilinmezse tesettür toprağı altında neşv ü ne-ma bulur, gittikçe kalınlaşır. Vücûd-u insanın her tarafına yayılır. Koca bir ej-derha gibi vücûd-u insanı bel' eder. Bütün o insan, bütün letâifiyle âdetâ ene olur.² Sonra nev'in enaniyeti de bir asabiyet-i nev'iye ve milliye cihetile o enaniyete kuvvet verip; o ene, o enaniyet-i nev'iye istinad ederek şeytan gibi, Sâni-i Zülcelâl'in evâmirine karşı mübâreze eder.³ Sonra kiyas-ı binnefs suretiyle herkesi, hatta her şeyi kendine kıyas edip, Cenâb-ı Hakk'ın mülkü-nü onlara ve esbaba taksim eder. Gayet azîm bir şirke düşer. ^{إنَّ الشَّرُكَ لَظُلْمٌ}
⁴* عَظِيمٌ meâlini gösterir. Evet, nasıl mîri malından kirk parayı çalan bir adam, bütün hazır arkadaşlarına birer dirhem almasını kabul ile hazmedebilir. Öyle de; "Kendime mâlikim." diyen adam, "Her şey kendine mâlikir." demeye ve itikat etmeye mecburdur.

İşte ene, şu hâinâne vaziyetinde iken cehl-i mutlaktadır. Binler fûnunu bilse de, cehl-i mürekkeble bir echeldir. Çünkü duyguları, efkârları kâinatın envâr-ı marifetini getirdiği vakit, nefsinde onu tasdik edecek, ışıklandıracak ve idame edecek bir madde bulmadığı için sönerler. Gelen her şey, nefsindeki renkler ile boyalanır. Mahz-ı hikmet gelse, nefsinde abesiyet-i mutlaka suretini alır. Çünkü şu hâldeki enenin rengi, şirk ve ta'tildir; Allah'ı inkârdır. Bütün kâinat, parlak âyetlerle dolsa; o ene'deki karanlıklı bir nokta, onları nazarda söndürür, göstermez.⁵ On Birinci Söz'de mahiyet-i insaniyenin ve mahiyet-i insaniyedeki enaniyetin, -mana-yı harfî cihetile- ne kadar hassas bir mizân ve doğru bir mikyas ve muhît bir fihriste ve mükemmel bir harita ve câmi bir ayna ve kâinata güzel bir takvim, bir rûznâme olduğu gayet kat'î bir surette tafsîl edilmiştir. Ona mûracaat edilsin. O Söz'deki tafsîlâtâ iktifâen kısa keserek mukaddimeye nihayet verdik. Eğer mukaddimeyi anladınsa gel, hakikate giriyoruz.

İşte bak, âlem-i insaniyette zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar iki cereyan-ı azîm, iki silsile-i efkâr, her tarafta ve her tabaka-yı insaniyede dal budak salmış

¹ "Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar." (Şems sûresi, 91/10)

² Bkz.: "(Firavun), adamlarını topladı ve onlara: "Sizin en yüce rabbiniz benim!" dedi." (Nâziât sûresi, 79/23-24).

³ Bkz.: A'râf sûresi, 7/12; Hicr sûresi, 15/32-33; Sâd sûresi, 38/75-76.

⁴ "Doğrusu şirk, pek büyük bir zulümdür." (Lokman sûresi, 31/13).

⁵ Bkz.: Âraf sûresi, 7,146; Yûnus sûresi, 10/101; Yûsuf sûresi, 12/105; Nahl sûresi, 16/83; Neml sûresi, 27/4.

iki şecere-i azîme hükmünde –biri, silsile-i nübüvvet ve diyanet; diğer, silsile-i felsefe ve hikmet– gelmiş, gidiyor. Her ne vakit o iki silsile imtizaç ve ittihat etmiş ise; yani silsile-i felsefe, silsile-i diyanete dehâlet edip itâat ederek hizmet etmiş ise; âlem-i insaniyet parlak bir surette bir saadet, bir hayat-ı içtimâiye geçirmiştir. Ne vakit ayrı gitmişler ise; bütün hayır ve nur, silsile-i nübüvvet ve diyanet etrafına toplanmış.. ve şerler ve dalâletler, felsefe silsilesinin etrafına cemolmuştur. Şimdi şu iki silsilenin menşelerini, esaslarını bulmalıyız.

İşte diyanet silsilesine itâat etmeyen silsile-i felsefe ki, bir şecere-i zakkum suretini alıp, şirk ve dalâlet zulümâtını etrafına dağıtır. Hatta kuvve-i akliye da-lında; dehriyyûn, maddiyyûn, tabiiyyûn meyvelerini, beşer aklının eline vermiş.. ve kuvve-i gadabiye da-lında; Nemrudları, Firavunları, Şeddadları^{1(Hâsiye)} beşerin başına atmış.. ve kuvve-i şeheviye-i behîmiye da-lında; âliheleri, sanemleri ve ulûhiyet dâva edenleri semere vermiş, yetiştirmiştir. O şecere-i zak-kumun menşei ile silsile-i nübüvvetin –ki bir şecere-i tûbâ-yı ubûdiyet hükmünde bulunan o silsilenin– küre-i zeminin başında mübarek dalları, kuvve-i akliye da-lında enbiyâ ve mûrselîn ve evliya ve siddikîn meyvelerini yetiştirdiği gibi.. kuvve-i dâfia da-lında; âdil hâkimleri, melek gibi melikler meyvesini veren.. ve kuvve-i câzibe da-lında hüsün-ü sîret ve ismetli cemâl-i suret ve sehâvet ve keremnâmalar meyvesini yetiştiren.. ve beşer, nasıl şu kâinatın en mü-kemmel bir meyvesi olduğunu gösteren o şecerenin menşei ile beraber enenin iki cihetindedir. O iki şecereye menşe ve medâr, esaslı bir çekirdek olarak enenin iki vechini beyân edeceğiz. Şöyled ki:

Enenin bir vechini nübüvvet tutmuş gidiyor, diğer vechini felsefe tutmuş geliyor.

✓ ***Nübüvvetin vechi olan birinci vecih:*** Ubûdiyet-i mahzanın menşeidir. Yani ene, kendini abd bilir; başkasına hizmet eder, anlar. Mahiyeti, harfiyedir. Yani; başkasının mânâsını taşıyor, fehmeder. Vücûdu, tebeîdir. Yani; başka birisinin vücûdu ile kâim ve îcadıyla sabittir, itikat eder. Mâlikiyeti, veh-miyedir. Yani; kendi mâlikinin izni ile sûrî, muvakkat bir mâlikiyeti vardır, bilir. Hakikati, zilliyedir. Yani; hak ve vâcib bir hakikatin cilvesini taşıyan mümkün ve miskin bir zıldır. Vazifesi ise; kendi Hâlik'ının sıfât ve şuûnâtına mikyas

^{1(Hâsiye)} Evet Nemrudları, Firavunları yetiştiren ve dâyelik edip emziren, eski Mısır ve Babil'in ya sihir derecesine çıkılmış veya hutsu olduğu için etrafında sihir telâkkî edilen eski felsefeleri olduğu gibi; âliheleri eski Yunan kafasında yerlestiren ve esnâmi tevlid eden felsefe-i tabiiye bataklığıdır. Evet, tabiatın perdesi ile Allah'ın nurunu görmeyen insan, her şeye bir ulûhiyet verip kendi başına musallat eder.

ve mîzân olarak, şuûrkârâne bir hizmettir. İşte, enbiyâ ve enbiyâ silsilesindeki asfiya ve evliya, eneye şu vecihle bakmışlar, böyle görmüşler, hakikati anlamışlar. Bütün mülkü Mâlikü'l-mülk'e teslim etmişler¹ ve hükümetmişler ki; O Mâlik-i Zülcelâl'in ne mülkünde, ne rubûbiyetinde, ne ulûhiyetinde şerik ve naziri yoktur;² muîn ve vezire muhtaç değil;³ her şeyin anahtarı O'nun elindedir,⁴ her şeye Kâdir-i Mutlak'tır;⁵ esbab, bir perde-i zâhiriyedir; tabiat, bir seri- at-ı fitriyesidir ve kanunlarının bir mecmuâsıdır ve kudretinin bir mistarıdır.

İşte şu parlak, nurânî, güzel yüz; hayattar ve mânidar bir çekirdek hükmüne geçmiş ki, Hâlik-ı Zülcelâl bir şecere-i tûbâ-yı ubûdiyeti ondan halketmiştir ki; onun mübârek dalları, âlem-i beseriyyetin her tarafını nurânî meyvelerle tezyin etmiştir. Bütün zaman-ı mâzideki zulümâtı dağıtıp, o uzun zaman-ı mâzı; felsefenin gördüğü gibi bir mezâr-ı ekber, bir ademistan olmadığını.. belki istikbale ve saadet-i ebediyeye atlamak için, ervâh-ı âfilîne bir medâr-ı envâr ve muhtelif basamaklı bir mîrâc-ı münevver ve ağır yüklerini bıra-kan ve serbest kalan ve dünyadan göçüp giden ruhların nurânî bir nuristanı ve bir bostanı olduğunu gösterir.

✓ *İkinci vecih ise*, felsefe tutmuştur. Felsefe ise, eneye mana-yı ismîyle bakmış. Yani; kendi kendine delâlet eder, der. Mânâsı kendindedir, kendi he-sabına çalışır, hükmeder. Vücudu; aslı, zâtî olduğunu telâkki eder. Yani, zâtında bizzât bir vücudu vardır, der. Bir hakk-ı hayatı var, daire-i tasarrufunda hakiki mâliktir, zu'meder. Onu, bir hakikat-i sâbite zanneder. Vazifesini, hubb-u zâtından neşet eden bir tekemmül-ü zâtî olduğunu bilir ve hâkezâ.. çok esâsât-ı fâsideye mesleklerini bina etmişler. O esâsât, ne kadar esassız ve çürük olduğunu sair risâlelerimde ve bilhassa Sözler'de, hususan On İkinci ve Yirmi Beşinci Sözler'de kat'î isbat etmişiz.

Hatta silsile-i felsefenin en mükemmel fertleri ve o silsilenin dâhileri olan Eflâtun ve Aristo, İbni Sînâ ve Fârâbî gibi adamlar; "İnsaniyetin gayetü'l-gâ-yâti, teşebbüh-ü bi'l-Vâcib'dir." yani "Vâcibü'l-vücûd'a benzemektir." deyip firavunâne bir hüküm vermişler ve enanyeti kamçılıyip, şirk dereelerinde serbest koşturarak; esbab-perest, sanem-perest, tabiat-perest, nûcûm-perest gibi çok envâ-ı şirk tâifelerine meydan açmışlar. İnsaniyetin esasında münderîç

¹ Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/26.

² Bkz.: İsrâ süresi, 17/111; Şûrâ süresi, 42/11; İhlâs süresi, 112/ 4.

³ Bkz.: İhlâs süresi, 112/ 2.

⁴ Bkz.: Enâm süresi, 6/59; Zümer süresi, 39/63; Şûrâ süresi, 42/12.

⁵ Bkz.: Bakara süresi, 2/259; Mâide süresi, 5/120; Teğâbün süresi, 64/1.

olan acz ve zaaf,¹ faktır ve ihtiyaç,² naks ve kusur kapılarını kapayıp, ubûdiyetin yolunu seddetmişler. Tabiata saplanıp, şirkten tamamen çıkamayıp, şükürün geniş kapısını bulamamışlar...

Nübüvvet ise; gaye-i insaniyet ve vazife-i beşeriyet, ahlâk-ı ilâhiye ile ve secâyâ-yı hasene ile tahalluk etmekle beraber,³ aczini bilip kudret-i ilâhiyeye iltica..⁴ zaafını görüp kuvvet-i ilâhiyeye istinad.. faktörünü görüp rahmet-i ilâhiyeye itimat.⁵ ihtiyacını görüp ginâ-yı ilâhiyeden istimdat..⁶ kusurunu görüp aff-ı ilâhiye istigfar..⁷ naksını görüp kemâl-i ilâhiye tesbihhân olmaktadır diye, ubûdiyetkârâne hükümetmişler.

İşte diyanete itâat etmeyen felsefenin böyle, yolu şaşırıldığı içindir ki; ene, kendi dizginini eline almış, dalâletin her bir nev'ine koşmuş. İşte şu vecihetki enenin başı üstünde bir şecere-i zakkum neşv ü nemâ bulup, âlem-i insaniyetin yarısından fazlasını kaplamış.

İşte o şecerenin kuvve-i şeheviye-i behîmiye dalında; beşerin enzârına verdiği meyveler ise, esnamlar ve âlihelendir. Çünkü felsefenin esasında, kuvvet müstahsendir. Hatta “el-Hükümü li'l-gâlib”⁸ bir düsturudur. “Galebe edende bir kuvvet var. Kuvvette hak vardır.” der.^{9(Hâsiye-1)} Zulmü mânen alkışlamış, zâlimleri teşcî etmiştir ve cebbarları, ulûhiyet dâvasına sevk etmiştir. Hem masnûdaki güzelliği ve nakiştaki hüsnü, masnûa ve nakşa mal edip, Sâni' ve Nakkaş'ın mücerred ve mukaddes cemâlinin cilvesine nisbet etmeyerek, “Ne güzel yapılmış.” yerine “Ne güzeldir.” der, perestîse lâyik bir sanem hükmüne getirir. Hem herkese satılan müzahraf, hodfürûş, gösterici, riyâkâr bir hüsnü, istihsan ettiği için riyâkârları alkışlamış, sanem-misâlleri kendi âbidlerine âbide^{10(Hâsiye-2)} yapmıştır. O şecerenin kuvve-i gadabiye dalında; bîçâre beşerin

¹ Bkz.: Nisâ süresi, 4/28.

² Bkz.: Fâtır süresi, 35/15.

³ Güzel ahlâk ile alâkâlı olarak bkz.: Ahzâb süresi, 33/21; Kalem süresi, 68/4; el-Hakîm et-Tirmîzî, *Nevâdiru'l-usûl* 2/312; İbni Abdilberr, *et-Temhid* 16/254; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 10/191.

⁴ Bkz.: Tevbe süresi, 9/118.

⁵ Bkz.: Enbiyâ süresi, 21/83.

⁶ Bkz.: Enbiyâ süresi, 21/87.

⁷ Bkz.: Mü'minûn süresi, 23/118.

⁸ “Hüküm, çoğunluğa göre verilir.” (es-Serahsî, *el-Mebsût* 5/140; el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* 5/208; el-Kâsâni, *Bedâiu's-sanâ'î* 1/303).

⁹ (Hâsiye-1) Düstur-u nübüvvet “Kuvvet haktadır; hak kuvvette değildir.” der, zulmü keser, adâleti temin eder.

¹⁰ (Hâsiye-2) Yani o sanem-misaller perestîskârlarının hevesâtlarına hoş görünmek ve teveccûhlerini kazanmak için riyâkârâne gösteriş ile ibadet gibi bir vaziyet gösteriyorlar.

başında küçük-büyük Nemrudlar, Firavunlar, Şeddadlar meyvelerini yetiştirmiştir. Kuvve-i akliye dalında; âlem-i insaniyetin dimağına dehriyyûn, maddiyûn, tabiiyyûn gibi meyveleri vermiş; beşerin beynini bin parça etmiştir...

Şimdi şu hakikati tenvir için, felsefe mesleğinin esâsât-ı fâsidesinden neşet eden neticeleriyle, silsile-i nübûvvetin esâsât-ı sâdîkasından tevellüd eden neticelerinin binler muvâzenesinden numûne olarak üç-dört misâl zikrediyoruz.

♦*Meselâ*: Nübûvvetin hayat-ı şâhsiyedeki düsturî neticelerinden

ٌتَخْلُقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ¹ kaidesiyle “Ahlâk-ı ilâhiye ile muttasif olup Cenâb-ı Hakk'a mütezellilâne teveccûh edip acz, fakt, kusurunu bilip dergâhına abd olunuz.” düsturu nerede? Felsefenin “Teşebbüh-ü bi'l-Vâcib insaniyetin ga-yet-i kemâlidir.” kaidesiyle “Vâcibü'l-vücûd'a benzemeğe çalışınız.” hodfü-rûşâne düsturu nerede? Evet nihayetsiz acz, zaaf, fakt, ihtiyaç ile yoğrulmuş olan mahiyet-i insaniye nerede? Nihayetsiz kadîr, kavî, ganî ve müstağnî olan Vâcibü'l-vücûd'un mahiyeti nerede?..

♦*İkinci Misâl*: Nübûvvetin hayat-ı içtimâiyedeki düsturî neticelerinden ve şems ve kamerden tut, tâ nebatât, hayvanâtın imdadına ve hayvanât, insanın imdadına, hatta zerrât-ı taamiye, hüceyrât-ı bedenin imdadına ve muâvenetine koşturulan düstur-u teâvün, kanun-u kerem, nâmus-u ikram nerede? Felsefenin hayat-ı içtimâiyedeki düsturlarından ve yalnız bir kısım zâlim ve canavar insanların ve vahsi hayvanların, fitratlarını sù-i istimâllerinden neşet eden düstur-u cidâl nerede? Evet düstur-u cidâli o kadar esaslı ve külli kabul etmişler ki; “Hayat bir cidâldır.” diye eblehâne hükümetmişler.

♦*Üçüncü Misâl*: Nübûvvetin tevhid-i ilâhî hakkındaki netâic-i âliyesinden ve düstur-u gâliyesinden الْوَاحِدُ لَا يَصْدُرُ إِلَّا عَنِ الْوَاحِدِ² yani: “Her birligi bulunan, yalnız birden sudûr edecekтир.”

“Madem her şeye ve bütün eşyada bir birlik var; demek bir tek Zât'ın icâdıdır.” diye olan tevhidkârâne düsturu nerede! Eski felsefenin bir düstür-u itikadiyesinden olan الْوَاحِدُ لَا يَصْدُرُ عَنْهُ إِلَّا الْوَاحِدُ³ “Birden bir sudûr eder.” yani: “Bir zâttan, bizzât bir tek sudûr edebilir. Sair şeyler, vasıtalar vasıtâsıyla ondan sudûr eder.” diye Ganiyy-i ale'l-İtlak ve Kadîr-i Mutlak'ı âciz vesâite

¹ Bkz.: el-Kelâbâzî, *et-Taarruf* 1/5; el-Gazâlî, *el-Mâksadü'l-esnâ* s.150; el-Gazâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn* 4/306; el-Cûrcânî, *et-Ta'rîfât* 1/564.

² Bkz.: eş-Şehristânî, *el-Mîlel ve'n-nîhal* 2/124; el-Îcî, *Kitabü'l-Mevâkîf* 2/589.

³ Bkz.: eş-Şehristânî, *el-Mîlel ve'n-nîhal* 2/187; el-Îcî, *Kitabü'l-Mevâkîf* 2/689-690.

muhtaç göstererek, bütün esbâba ve vesâîte, rubûbiyyette bir nevi şirket verip Hâlik-ı Zülcelâl'e, "akl-ı evvel"¹ nâmında bir mahlûku verip, âdetâ sair mülkünü esbâba ve vesâîte taksim ederek bir şirk-i azîme yol açan, şirk-âlûd ve dalâlet-pîse o felsefenin düsturu nerede? Hükemânın yüksek kısmı olan işrâkiyyûn böyle hâltetseler; maddîyyûn, tabîîyyûn gibi aşağı kısımları ne kadar halt edeceklerini kıyas edebilirsin...

♦Dördüncü Misâl: Nübûvvetin düstur-u hakimânesinden

﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْتَعْ بِحَدِيدٍ﴾² sırrıyla "Her şeyin, her zîhayatın neticesi ve hikmeti kendine ait bir ise; Sâni'ine ait neticeleri, Fâtır'ına bakan hikmetleri binlerdir. Her bir şeyin, hatta bir meyvenin, bir ağacın meyveleri kadar hikmetleri, neticeleri bulunduğu" mahz-ı hakikat olan düstur-u hikmet nerede? Felsefenin "Her bir zîhayatın neticesi kendine bakar veya hut insanın menafi" -ine aittir." diye, koca bir dağ gibi ağaca, hardal gibi bir meyve, bir netice takmak gibi gayet mânâsız bir abesiyet içinde gördüğü hikmetsiz hikmet-i müzâhrafe düsturları nerede?.. Şu hakikat, Onuncu Söz'ün Onuncu Hakikat'inde bir derece gösterildiğinden kısa kestik. İşte bu dört misâle, binler misâli kıyas edebilirsin. "Lemeât" nâmındaki bir risalede bir kısmına işaret etmişiz.³

İşte felsefenin şu esâsât-ı fâsidesinden ve netâic-i vahîmesindendir ki; İslâm hukemâsına İbni Sînâ ve Fârâbî gibi dâhîler, şâşaa-yı sûrîsine meftun olup, o mesleğe aldanıp, o mesleğe girdiklerinden; âdî bir mümin derecesini ancak kazanabilmişler. Hatta İmam Gazâlî gibi bir Hüccetü'l-İslâm, onlarla o dereceyi de vermemiş.⁴

Hem mütekellimîn mütebahhirin ulemâsında olan Mu'tezile imamları, zînet-i sûrîsine meftun olup, o mesleğe ciddî temas ederek; aklı, hâkim ittihaz ettiklerinden; ancak fâsık, müptedî bir mümin derecesine çökabilmışlar. Hem üdebâ-yı İslâmîyenin meshurlarından bedbînlikle mâruf Ebu'l-Alâ el-Mâarrî ve yetîmâne ağlayışıyla mevsuf Ömer Hayyam gibilerin, o mesleğin nefsi emmâreyi okşayan zevkiyle zevklenmesi sebebiyle ehl-i hakikat ve kemâlden bir sille-i tahkir ve tekfir yiyp; "Edepsizlik ediyorsunuz, zîndikaya giriyorsunuz, zîndikları yetiştiryorsunuz!" diye zecirkârâne te'dib tokatlarını almışlar.⁵

¹ Bkz.: İbni Teymiyye, *Serhu'l-Akîdeti'l-Esfahâniyye* 2/80; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl* 2/75, 88-89.

² "Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzîh) ediyor bulunmasın." (İsrâ süresi, 17/44)

³ Bu Lemeât Risâlesi, Hz. Üstadımız'ın tensibi ile Sözler Mecmuası'nın niyahetine dercedilmiştir.

Hizmetindeki Talebeleri

⁴ Bkz.: el-Gazâlî, *Munkîzü mine'd-dalâl* s.39-40, 46.

⁵ Bkz.: İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü iblis* 134-136; Süleyman İbni Abdillâh, *Şerhu Kitâbi't-Tevhîd* s.616.

Hem meslek-i felsefenin esâsât-ı fâsidesindendir ki; ene, kendi zâtında havâ gibi zayıf bir mahiyeti olduğu hâlde, felsefenin meş'um nazarı ile mana-yı ismî cihetiyile baktığı için; güya buhar misâl o ene temeyyu edip, sonra ülfet cihetiyile ve maddiyata tevaggul sebebiyle güya tasallub ediyor. Sonra gaflet ve inkâr ile o enaniyet tecemmûd eder. Sonra isyan ile tekeddür eder, şeffâfiyeyi kaybeder. Sonra gittikçe kalınlaşıp sahibini yutar. Nev-i insanın efkâriyla şîser. Sonra sair insanları, hatta esbâbî kendine ve nefsine kıyas edip, onlara –kabul etmedikleri ve teberri ettikleri hâlde– birer firavunluk verir. İşte o vakit, Hâlik-ı Zülcelâl'in evâmirine karşı mübâreze vaziyetini alır. *من يُخْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ*¹ der. Meydan okur gibi Kadîr-i Mutlak'ı acz ile itham eder. Hatta Hâlik-ı Zülcelâl'in evsâfına müdahâle eder. İşine gelmeyenleri ve nefs-i emmârenin firavunluğunun hoşuna gitmeyenleri ya red, ya inkâr, ya tahrif eder.

Ezcümle: Felâsifeden bir tâfesi, Cenâb-ı Hakk'a "Mûcib-i Bizzât" demişler, ihtiyarını nefyetmişler; ihtiyarını isbat eden bütün kâinatın nihayetsiz şehâdetlerini tekzip etmişler. Feyâ Sübhanallah! Şu kâinatta zerredden şemse kadar bütün mevcudât taayyünâtlarıyla, intizâmatıyla, hikmetleriyle, mizanlarıyla Sâni'in ihtiyârını gösterdikleri hâlde, şu kör olası felsefenin gözü görmüyor.

Hem bir kısım felâsife, "Cüz'iyyata ilm-i ilâhî taalluk etmiyor."² Diye ilm-i ilâhînin azametli ihatasını³ nefyedip, bütün mevcudâtın şehâdât-ı sâdikalarını reddetmişler.

Hem felsefe, esbaba tesir verip, tabiat eline îcad verir. Yirmi İkinci Söz'de katî bir surette isbat edildiği gibi; her seyde, Hâlik-ı külli şey'e⁴ has, parlak sikkeyi görmeyip âciz, câmid, şüûrsuz, kör ve iki eli tesadüf ve kuvvet gibi iki körün elinde olan tabiatı masdarîyet verip, binler hikmet-i âliyeyi ifade eden ve her biri birer mektubât-ı samedâniye hükmünde olan mevcudâtın bir kısmını ona mal eder.

Hem Onuncu Söz'de isbat edildiği gibi Cenâb-ı Hak, bütün esmâsiyla ve kâinat, bütün hakâikiyle ve silsile-i nübüvvet, bütün tâhakkatiyla ve kütüb-ü semâviye, bütün âyâtiyla gösterdikleri haşir ve âhiret kapısını bulmayıp, haşri nefyedip, ervâhlara bir ezeliyet isnad etmişler. İşte bu hurâfâtlara sair meselelerini kıyas edebilirsin...

¹ "Çürülmüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!" (Yâsin sûresi, 36/78).

² Bkz.: el-Gazâlî, *Munkâzü mine'd-dalâl* s.46.

³ Bu konu ile ilgili bazı âyet-i kerîmeler için bzk.: Nisâ sûresi, 4/126; Talâk sûresi, 65/12; Fussilet sûresi, 41/54.

⁴ Bkz.: En'âm sûresi, 6/102.

Evet şeytanlar, güya enenin gaga ve pençesiyle dinsiz feylesoflarının akıllarını havaya kaldırıp dalâlet derelerine atıp dağıtmıştır.¹ Küçük âlemde ene, büyük âlemde tabiat gibi tâğıtlardandır.

فَمَنْ يَكْفُرُ بِالظَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَئْسَكَ بِالْغَرْوَةِ
الْوُثْقَى لَا إِنْصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلَيْهِ²

Geçen hakikati tenvir edecek bir seyahat-i hayâliye suretinde nîm-manzum olarak “Lemeât”ta yazdığım bir vâkia-yı misâliyenin meâlini-surada zikretmeğe münasebet geldi. Şöyle ki:

Bu risalenin telifinden sekiz sene evvel İstanbul’da, Ramazan-ı Şerîf’tedâ meslek-i felsefe ile münasebette bulunan Eski Said’ın Yeni Said’de inkilâb edeceği bir hengâmdadır ki, Fâtihâ-yı Şerife’nin âhirinde;

صِرَاطَ الدِّينِ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرَ الْمَعْصُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

ile işaret ettiği üç mesleği düşünürken şöyle bir vâkia-yı hayâliye, bir hâdise-i misâliye, rüyaya benzer bir hâdise gördüm ki:

Kendimi, bir sahra-yı azîmede görüyorum. Bütün zeminin yüzünü karanlıkçı, sıkıcı ve boğucu bir bulut tabakası kaplamış. Ne nesîm var, ne ziyâ, ne âb-ı hayat.. hiçbirisi bulunmuyor. Her tarafın canavarlar, muzir ve muvahîş mahlûklarla dolu olduğunu tevehhüm ettim. Kalbime geldi ki; “Şu zeminin öteki tarafında ziyâ, nesîm, âb-ı hayat var. Oraya geçmek lâzım.” Baktım ki, ihtiyârsız sevk olunuyorum. Zeminin içinde, tünel-vârî bir mağaraya sokuldum. Gitgide zeminin içinde seyahat ettim. Bakıyorum ki, benden evvel o tahte'l-arz yolda çok kimseler gitmişler. Her tarafta boğulup kalmışlar. Onların ayak izlerini görüyordum. Bâzlarının bir zaman seslerini işitiyordum. Sonra sesleri kesiliyordu.

Ey hayâli ile benim seyahat-i hayâliyeme iştirâk eden arkadaş! O zemin, tabiatıttır ve felsefe-i tabiiyedir. Tünel ise, ehl-i felsefenin efkârı ile hakikate yol

¹ Bkz.: Hac süresi, 22/31.

² “Artık kim tâğıtu reddedip Allah'a iman ederse, işte o kopması mümkün olmayan en sağlam tutamağa yapışmıştır. Allah her şeyi iştir, bilir.” (Bakara süresi, 2/256).

³ “Nimet ve lutfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapıklarınkine değil.” (Fâtihâ süresi, 1/7).

açmak için açtıkları meslektir. Gördüğüm ayak izleri, Eflâtun ve Aristo^{1(Hâsiye)} gibi meşâhirlerindir. İşittiğim sesler, İbni Sînâ ve Fârâbî gibi dâhilerindir. Evet İbni Sînâ'nın bâzı sözlerini, kanunlarını bâzı yerlerde görüyordum. Sonra, bütün bütün kesiliyordu. Daha ileri gidememiş, demek boğulmuş. Her ne ise, seni meraktan kurtarmak için hayâlin altındaki hakikatin bir köşesini gösterdim. Şimdi seyahatime dönüyorum.

Gitgide baktım ki benim elime iki şey verildi. Biri, bir elektrik; o tahte'lar arz tabiatın zulümâtını dağıtır. Diğer, bir âlet ile dahi azîm kayalar, dağ-mâsâl taşlar parçalanıp bana yol açıyor. Kulağıma denildi ki: "Bu elektrik ile o âlet, Kur'ân'ın hazinesinden size verilmiştir." Her ne ise.. çok zaman öylece gittim. Baktım ki, öteki tarafa çıktım. Gayet güzel bir bahar mevsiminde bulutsuz bir güneş, ruh-efzâ bir nesîm, hayattar bir âb-ı leziz, her taraf şenlik içinde bir âlem gördüm. "Elhamdülillâh" dedim. Sonra baktım ki, ben kendi kendime mâlik değilim. Birisi beni tecrübe ediyor...

Yine evvelki vaziyette o sahra-yı azîmede, boğucu bulut altında yine ben kendimi gördüm. Daha başka bir yolda, bir sâik beni sevk ediyordu. Bu defa tahte'z-zemin değil, belki seyir ve seyahatle yeryüzünü kat'edip öteki yüze geçmek için gidiyordum. O seyahatimde öyle acâib ve garâibi görüyordum ki, târif edilmez. Deniz bana hiddet ediyor, fırtına beni tehdid eder, her şey bana müşkûlât peydâ eder.

Fakat yine Kur'ân'dan bana verilen bir vasıta-yı seyahatimle geçiyordum, galebe çalıyordu. Gitgide bakıyordu, her tarafta seyyahların cenazeleri bulunuyor. O seyahati bitirenler, binde ancak birdir. Her ne ise... O buluttan kurtulup, zeminin öteki yüzüne geçip güzel güneşle karşılaştım. Ruh-efzâ nesîmi teneffüs ederek, "Elhamdülillâh" dedim. O cennet gibi o âlemi seyre başladım.

Sonra baktım, biri var ki, beni orada bırakmıyor. Başka yolu bana gösterecek gibi, yine beni bir anda o müdhîş sahraye getirdi. Baktım ki, yukarıdan

^{1(Hâsiye)} *Eğer desen: "Sen necisin, bu meşâhire karşı meydana çıkıyorsun? Sen bir sinek gibi olup da, kartalların uçmalarına karışıyorsun?"*

Ben de derim ki: "Kur'ân gibi bir ustâd-ı ezeliyem varken, dalâlet-âlûd felsefeyi ve evham-âlûd aklın şâkirtleri olan o kartallara, hakikat ve marifet yolunda, sinek kandası kadar da kıymet vermeğe mecbur değilim. Ben onlardan ne kadar aşağı isem, onların ustâdi dahi, benim ustâdımdan bin defa daha aşağıdır. Üstadımın himmetiyle, onları gark eden madde, ayağımı da islatamadı. Evet büyük bir padişahın, onun kanunu ve evâmirini hâmil küçük bir neferi, küçük bir şahîn büyük bir müşirinden daha büyük işler görebilir."

inmiş aynı asansörler gibi muhtelif tarzlarda bâzı tayyare, bazı otomobil, bâzı zenbil gibi şeyler görünüyor. Kuvvet ve istidada göre onlara atılsa yukarıya çekiliyor. Ben de birisine atladım. Baktım, bir dakika zarfında bulutun fevki-ne beni çıkardı. Gayet güzel, müzeyyen, yeşil dağların üstüne çıktım. O bulut tabakası, dağın yarısına kadar gelmemiştir. En latîf bir nesîm, en leziz bir âb-ı hayat, en şirin bir ziyâ her tarafta görünüyor. Baktım ki, o asansörler gibi nurânî menziller, her tarafta var. Hatta iki seyahatimde ve zeminin öteki yüzünde onları görmüştüm, anlamamıştım. Şimdi anlıyorum ki şunlar, Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinin cilveleridir.

İşte **وَلَا الصَّالِحُونَ¹** ile işaret olunan *evvelki yol*, tabiat saplananların ve Tabiiyyûn fikrini taşıyanların mesleğidir ki; onda, hakikate ve nura geçmek için ne kadar müşkûlât olduğunu hissettiniz.

عَيْرُ الْمُغْضُوبُ² ile işaret olunan *ikinci yol*, esbab-perestlerin ve vesaite icâd ve tesir verenlerin, meşşâiyyûn hükemâsı gibi; yalnız akıl ile, fikir ile hakikatü'l-hakâike ve Vâcibu'l-vûcûd'un marifetine yol açanların mesleğidir.

أَنَّمَّا الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ³ ile işaret olunan *üçüncü yol* ise, sirat-ı müstakîm ehli olan ehl-i Kur'ân'ın cadde-i nurâniyesidir ki en kısa, en rahat, en selâmet ve herkese açık, semâvî ve rahmânî ve nurânî bir meslektir.

¹ “Sapkınların kine değil.” (Fâtiha sûresi, 1/7).

² “Gazaba uğrayanların kine değil.” (Fâtiha sûresi, 1/7).

³ “Nimet ve lutfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet.” (Fâtiha sûresi, 1/7)

İkinci Maksad

Tahavvülât-ı Zerrâta Dair

Şu âyetin hazinesinden bir zerreye işaret edecektir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلِى وَرَبِّي لَتَأْتِينَكُمْ عَالِمٌ
 الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِنْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ
 وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ¹

(Şu âyetin pek büyük hazinesinden bir miskal zerre miktarında, yâni zerre sandukçasında olan cevheri gösterir ve zerrenin hareket ve vazifesinden bir nebze bahseder. Şu maksad, bir “Mukaddime” ile “Üç Nokta”dan ibarettir.)

Mukaddime

Tahavvülât-ı zerrât; Nakkaş-ı Ezelî'nin kalem-i kudreti, kitab-ı kâinat-ta yazdığı âyât-ı tekvîniyenin hengâmındaki ihtizazatı ve cevelânıdır. Yoksa maddiyyûn ve tabiiyyûnların tevehhüm ettikleri gibi tesadüf oyunağı ve karışık, mânâsız bir hareket değildir.

Çünkü; bütün mevcudat gibi zerreler ve her bir zerre, mebde'-i hareketinde “Bismillâh” der. Çünkü nihayetsiz, kuvvetinden fazla yükleri kaldırır ve buğday tanesi kadar bir çekirdeğin koca bir çam ağacı gibi bir yükü omzuna alması gibi...

Hem vazifesinin hitamında “Elhamdülillâh” der. Çünkü; Bütün ukûlü hayrette bırakılan hikmetli bir cemâl-i sanat, faydalı bir hüsn-ü nakış gösterek Sâni-i Zülcelâl'in medâyihiine bir kaside-i medhiye gibi bir eser gösterir; meselâ: Nar ve misra dikkat et.

¹ “Kâfirler: “Kiyâmet saatı bize gelmez, böyle bir şey yok!” diye iddia ettiler. De ki: “Hayır! Rabbim hakkı için gelecektir! O gaybları bilen öyle bir Zât’tır ki O’nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitap’ta (levh-i mahfuz’dâ) bulunmasın.” (Sebe súresi, 34/3)

Evet, tahavvülât-ı zerrât,^{1(Hâşıye)} âlem-i gaybdan olan her şeyin geçmiş aslında ve gelecek neslindeki intizamata medâr ve ilim ve emr-i ilâhînin bir unvanı olan “îmâm-ı Mübîn”in düstûrları ve imlâsı tahtında ve zaman-ı hâzır ve âlem-i şehâdetten teşkil ve îcad-ı eşyada tasarrufa medâr ve kudret ve irâde-i ilâhiyenin bir unvanı olan “Kitab-ı Mübîn”den istinsah ile ve seyyâl zamanın hakikati ve sayfa-yı misâliyesi olan “levh-i mahv, isbat”da kelimât-ı kudreti yazmak ve çizmekten gelen harekâtı ve mânidar ihtizâzattır.

---

^{1(Hâşıye)} İkinci Maksad’ın tahavvülât-ı zerrâtın tarifine dair olan uzun cümlenin hâsiyesidir.

Kur’ân-ı Hakîm’de “îmâm-ı Mübîn” ve “Kitab-ı Mübîn”, mükerrer yerlerde zikredilmişdir.² Ehl-i tefsir, “İkisi birdir.”³, bir kısmı, “Ayrı ayrıdır.” demişler. Hakikatlerine dair beyanatları muhâlefîtir. Hülâsa: “îlm-i ilâhînin unvanlarıdır.” demişler.⁴ Fakat Kur’ân’ın feyzî ile söyle kanaatim gelmiş ki:

“îmâm-ı Mübîn”, ilim ve emr-i ilâhînin bir nevîne bir unvanıdır ki, âlem-i şehâdetten ziyade âlem-i gayba bakıyor. Yâni, zaman-ı hâlden ziyade mâzi ve müstakbele nazar eder. Yâni, her şeyin vücûd-u zâhirîsinden ziyade aslına, nesline ve köklerine ve tohumlarına bakar. Kader-i ilâhînin bir defteridir. Şu defterin vücûdu, Yirmi Altıncı Söz’de, hem Onuncu Söz’ün hâsiyesinde isbat edilmiştir.

Evet şu “îmâm-ı Mübîn”, bir nevi ilim ve emr-i ilâhînin bir unvanıdır. Yâni, eşyanın mebâdileri ve kökleri ve asilleri, kemâl-i intizam ile eşyanın vücûdlarını gayet sanatkârâne intâc etmesi cihetiyle elbette desâtır-i ilm-i ilâhînin bir defteri ile tanzim edildiğini gösteriyor ve eşyanın neticeleri, nesilleri, tohumları; ilerde gelecek mevcudatın programlarını, fihristelerini tazammun ettiklerinden elbette evâmir-i ilâhiyenin bir küçük mecmuaşı olduğunu bildiriyorlar. Meselâ: Bir çekirdek bütün ağacın teşkilâtını tanzim edecek olan programları ve fihristeleri ve o fihriste ve programları tayin eden o evâmir-i tekviniyenin küçük bir mücessemi hükmünde denilebilir.

Elhâsil: “îmâm-ı Mübîn”, mâzi ve müstakbelin ve âlem-i gaybin etrafında dal budak salan şecere-i hilkâtin bir programı, bir fihristesi hükmündedir. Şu mânidaki “îmâm-ı Mübîn”, Kader-i ilâhînin bir defteri, bir mecmua-yı desatırıdır. O desatırın imlâsı ile ve hükmü ile zerrât, vücûd-u eşyadaki hidemâtına ve harekâtına sevk edilir.

Amma “Kitab-ı Mübîn” ise, âlem-i gaybdan ziyade, âlem-i şehâdeteye bakar. Yâni, mâzi ve müstakbelden ziyade, zaman-ı hâzira nazar eder ve ilim ve emirden ziyade, kudret ve irâde-i ilâhiyenin bir unvanı, bir defteri, bir kitâbıdır. “îmâm-ı Mübîn” kader defteri ise, “Kitab-ı Mübîn” kudret defteridir. Yâni: Her şey vücûdunda, mahiyetine ve sıfat ve şüü-nâtında kemâl-i sanat ve intizamları gösteriyor ki; bir kudret-i kâmilinin desâtırı ile ve bir irâde-i nâfizînen kavanını ile vücûd giydiriliyor. Sûretleri tayin, teşhis edilip; birer miktar-ı muayyen, birer şekl-i mahsus veriliyor. Demek o kudret ve irâdenin külli ve umumî bir mecmua-yı kavanını, bir defter-i ekberi vardır ki; her bir şeyin hususî vücûdları ve mahsus suretleri ona göre biçilir, dikilir, giydirilir. İşte şu defterin vücûdu “îmâm-ı Mübîn” gibi kader ve cüz-ü ihtiyâri mesâlinde isbat edilmiştir. Ehl-i gaflet ve dalâlet ve felsefelerin ahmaklığına bak ki: Kudret-i fâtura’nın o levh-i mahfuz’unu ve hikmet ve irâde-i rabbâniyenin o basîrâne kitabının eşyadaki cilvesini, aksını, misâlini hissetmişler. Hâşâ, “Tabiat” nâmiyla tesmiye etmişler, körletmişler. İşte “îmâm-ı Mübîn”in imlâsı ile, yâni kaderin hükmüyle ve düs-turu ile kudret-i ilâhiye, îcad-ı eşyada her biri birer âyet olan silsile-i mevcudati, “levh-i mahv, isbat” denilen zamanın sayfa-yı misâliyesinde yazıyor, îcadıyor, zerrâtı tahrîk ediyor. Demek harekât-ı zerrât; o kitabetten, o istinsahtan; mevcudat âlem-i gayptan âlem-i şehâdeteye ilimden kudrete geçmelerinde bir ihtizazdır, bir harekâtı.

Birinci Nokta

İki Mebhâs'tır.

Birinci Mebhâs

Her zerrede; hem hareketinde, hem sükünetinde; iki güneş gibi iki nur-u tevhid parlıyor. Çünkü; –Onuncu Söz'ün Birinci İşareti'nde icmâlen ve Yirmi İlkinci Söz'de tafsîlen– isbat edildiği gibi; her bir zerre, eğer memur-u îlahî olmazsa ve O'nun izni ve tasarrufu ile hareket etmezse ve ilim ve kudretiyle tâhavvül etmezse; o vakit her bir zerrenin nihayetsiz bir ilmi, hadsiz bir kudreti, her şeyi görür bir gözü, her şeye bakar bir yüzü, her şeye geçer bir sözü bulunmak lâzım gelir. Çünkü: Anâsın her bir zerresi, her bir cism-i zîhayatta muntazaman işler veya işleyebilir. Eşyanın intizamati ve kavânîn-i teşekkûlâtı bir-birine muhaliftir. Onların nizamati bilinmezse, işlenmez; işlenilse de yanlışsız yapılmaz. Hâlbuki, yanlışsız yapılıyor. Öyle ise; o hizmet eden zerreler, ya bir ilm-i muhît sahibinin izin ve emriyle ve ilim ve irâdesiyle işliyorlarveyahut kendilerinde öyle bir muhît ilim ve kudret bulunmak lâzım geliyor.

Evet, havanın her bir zerresi, her bir zîhayatın cismine, her bir çiçeğin her bir meyvesine, her bir yaprağın binasına girip işleyebilir. Hâlbuki; onların teşkilâtları ayrı ayrı tarzdadır, başka başka nizamati var. Bir incir meyvesinin fabrikası, faraza çuha makinesi gibi olsa; bir nar meyvesinin fabrikası da şeker makinesi gibi olacaktır ve hâkezâ.. o binaların, o cisimlerin programları birbirinden başkadır. Şimdi şu zerre-i havâiye, bütün onlara girer veya girebilir ve

Amma, “levh-i mahv, isbat” ise, sâbit ve dâim olan levh-i mahfuz-ı âzam’ın daire-i mümkünâttâ, yâni mevt ve hayata, vücûd ve fenâya daima mazhar olan eşyada mütebeddel bir defteri ve yazar bozar bir tahtasıdır ki, hakikat-i zaman odur. Evet her şeyin bir hakikati olduğu gibi, zaman dediğimiz, kâinattâ cereyan eden bir nehr-i azîmin hakikati dahi “levh-i mahv, isbat” taki kitabet-i kudretin sayfası ve mürekkebi hükmündedir.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ

^{*1} Kitab-ı Mübin: Mâide sûresi, 5/15; Enâm sûresi, 6/59; Yûnus sûresi, 10/61; Hûd sûresi, 11/6; Yûsuf sûresi, 12/1; Şuarâ sûresi, 26/2; Nemî sûresi, 27/1, 75; Kasas sûresi, 28/2; Sebe' sûresi, 34/3; Zuhûrûf sûresi, 43/2; Duhân sûresi, 44/2. İmam-ı Mübin: Yâsin sûresi, 36/12.

^{*2} es-Suyûti, *ed-Durru'l-mensûr* 7/48; Ebu's-Süûd, *Tefsîr* 7/161; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* 5/367; er-Râzî, *Kitabu huace'i'l-Kur'ân* 1/22; Şîhabuddîn el-Mîsrî, *et-Tibyan* 348.

^{*3} et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 7/212; el-Beyzâvî, *Tefsîr* 3/206; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 7/4; İbnî Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 2/138; es-Suyûti, *ed-Durru'l-mensûr* 7/48; Ebu's-Süûd, *Tefsîr* 4/158.

^{*4} (De ki: Gerek göklerde gerek yerde olanlardan hiç kimse gaybi bilemez) gaybi yalnız Allah bilir. (Nemî sûresi, 27/65 âyetinden iktibas)

gayet hakimâne ve üstadâne yanlışsız olarak işler, vaziyetler alır. Vazifesi bitikten sonra kalkar gider.

İşte müteharrik havanın müteharrik zerresi, ya nebâtâta ve hayvanâta, hattâ meyvelerine ve çiçeklerine giydirilen sûretlerin, miktarların teşkilâtını, biçimini bilmesi lâzım geldiği.. veya hut onlar, bir bilenin emir ve irâdesiyle memur olması lâzım geldiği gibi; sâkin toprak, sâkin olan her bir zerresi; bütün çiçekli nebâtâtin ve meyvedâr ağaçların tohumlarına medâr ve menşe' olmak kâbil olduğundan hangi tohum gelse ve o zerrede, yâni misliyet itibarıyla bir zerre hükmünde olan bir avuç toprakta kendine mahsus bir fabrika ve bütün levâzimatına ve teşkilâtına lâzım bütün cihâzâti bulunduğundan; o zerrede ve o zerrenin kulübecişi olan o bir avuç toprakta; eşcâr ve nebâtât ve çiçekler ve meyveler envâ'ı adedince muntazam mânevî makine ve fabrika-ları bulunması veya hut mucizekâr, her şeyi hiçten îcâd eder ve her şeyin her şeyini ve her cihetini bilir bir ilim ve kudret bulunması lâzımdır veya hut bir Kadîr-i Mutlak,¹ bir Alîm-i külli şey'in² emir³ ve izniyle,⁴ havl ve kuvveti⁵ ile o vazifeler gördürülür.

Evet, nasıl ki bir acemî, ham, âmî, âdi, hem kör bir adam; Avrupa'ya gitse, bütün fabrikalara, tezgâhlara girse, üstadâne kemâl-i intizam ile her bir sa-natta, her bir binada işler, öyle eserler yapar ki; nihâyet derecede hikmetli, sa-natlı, herkesi hayrette bırakıyor. Zerre miktar şuûru olan bilir ki: O adam, ken-di başı ile işlemiyor, belki bir üstad-ı küll, ona ders verir, işlettirir.

Hem nasıl ki bir kör, âciz, yerinden kalkamıyor, basit bir kulübeciğinde oturmuş bir adam bulunuyor. Hâlbuki o kulübeciğe bir dirhem gibi küçük bir taş, kemik ve pamuk gibi birer madde veriliyor. Hâlbuki o kulübecikten bat-manlarla şeker, toplarla çuha, binlerle mücevherat, gayet sanatlı, murassaatlî libaslar, lezzetli taamlar çıkışıp gelse; zerre miktar aklı olan demeyecek mi ki:

“O adam, gayet mucizekâr bir Zât’ın menşe-i mucizâtı olan fabrikasının bir mandalı veya hut miskin bir kapıcısıdır.”

¹ Bkz.: Mâide sûresi, 5/120.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/231.

³ Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; İbrahim sûresi, 14/32; Yâsîn sûresi, 36/82.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İlmân sûresi, 3/145; Nisâ sûresi, 4/64; Mâide sûresi, 5/110; Yûnus sûresi, 10/100.

⁵ Bkz.: Kehf sûresi, 18/39; Buhârî, ezân 7, teheccûd 21; Müslim, salât 12, menasik 139; Ebû Dâvûd, salât 36; Tirmizî, deavât 26, 36; Nesâî, ezân 36; İbni Mâce, ikamet 180; Dârimî, salât 10; Muvatta, Kur'an 23; Ahmed İbni Hanbel, el-Müsned 1/66, 71; et-Taberanî, el-Mu'cemü'l-evasat 4/95.

Aynen öyle de: Havanın zerreleri, her biri birer mektubât-ı Samedâniye, birer antika-i sanat-ı rabbâniye, birer mucize-i kudret, birer hârika-yı hikmet olan nebâtât ve eşcâr, ezhâr ve esmârdaki harekât ve hidemâtları; bir Sâni-i Hakîm-i Zülcelâl'in, bir Fâtır-ı Kerîm-i Zülcemâl'in emir ve irâdesiyle hareket ettiğini ve toprağın zerreleri dahi, her biri birer ayrı makine ve tezgâh, birer ayrı matbaa, birer ayrı hazine, birer ayrı antika ve Sâni-i Zülcelâl'in esmâsını ilân eden birer ayrı İlânnâme ve kemâlâtını söyleyen birer ayrı kaside hükmünde olan o tohumcuklarının, o çekirdeklerinin sünbüllerine, ağaçlarına menşe' ve medâr olmaları; emr-i kün feyekûn' e¹ mâlik,² her şey emrine müsahhar³ bir Sâni-i Zülcelâl'in emriyle,⁴ izniyle,⁵ irâdesiyle,⁶ kuvvetiyle⁷ olması; iki kerre iki dört eder gibi kat'îdir. Âmennâ...

İkinci Mebhas

Zerrâtın harekâtındaki vazifelere, hikmetlere küçük bir işaretttir. Evet, akılları gözlerine sukut etmiş maddiyyûnların hikmetsiz hikmetleri, abesiyet esasına istinad eden felsefeleri nazarında tesadüfle bağlı olan tahavvülât-ı zerrâtı, bütün düstürlarına üssü'l-esas tutup, masnûat-ı İlâhiyeye masdar göstermişler. Nihayetsiz hikmetlerle müzeyyen masnûati, hikmetsiz, mânâsız, karmakarışık bir şeye isnad etmeleri, ne kadar hilâf-ı akıl olduğunu zerre miktar şuuru bulunan bilir.

Şimdi, Kur'ân-ı Hakîm'in hikmeti nokta-yı nazarda tahavvülât-ı zerrâtın pek çok gayeleri, hikmetleri ve vazifeleri vardır. *وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ*⁸ gibi çok âyetlerle hikmetlerine ve vazifelerine işaret eder. Nümûne olarak bir kaçına işaret ediyoruz.

Birincisi: Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd'un tecelliyyât-ı icâdiyesini tecdid ve tazelendirmek için her bir tek ruhu model gibi ederek, her sene mucizât-ı kudretinden taze birer cesed giydirmek ve her bir tek kitaptan ayrı ayrı bin muh-

¹ "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-Îmrân sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

² Bkz.: Yâsin sûresi, 36/82.

³ Bkz.: Nahl sûresi, 16/13, 79.

⁴ Bkz.: Yâsin sûresi, 36/82.

⁵ Bkz.: A'râf sûresi, 7/58; İbrahim sûresi, 14/11.

⁶ Bkz.: Ra'd sûresi, 13/11; İsrâ sâresi, 17/16; Yâsin sûresi, 36/82.

⁷ Bkz.: Kehf sûresi, 18/39.

⁸ "Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (İsrâ sâresi, 17/44)

telif kitabı, hikmetiyle istinsah etmek ve bir tek hakikati başka başka sûrette göstermek ve kâinatların ve âlemlerin ve mevcudatların, tâife tâife arkasından gelmelerine yer vermek ve zemin hazırlamak için Fâtır-ı Zülcelâl kudretiyle zerrâti tahrik ve tavzif etmiştir.

İkinciisi: Mâlikü'l-mûlk-i Zülcelâl; şu dünyayı, bâhusus rûy-u zemin tarlasını bir mûlk sûretinde yaratmıştır. Yâni; neşv ü nemâya, taze taze mahsulât vermeğe kabil bir sûrette müheyyâ etmiştir. Tâ ki, nihayetsiz mucizât-ı kudretini orada ekip biçsin.

İşte şu zemin yüzündeki tarlasında, zerrâti hikmetle tahrik ederek, intizam dairesinde tavzif edip, her asırda, her fasilda, her ayda, belki her günde belki her saatte mucizât-ı kudretinden yeni yeni birer kâinat gösterir, yeryüzü avlusuna başka başka mahsulât verdirir. Nihayetsiz hazine-i rahmetinin hedâ-yâsını, nihayetsiz kudretinin mucizâtının nûmûnelerini harekât-ı zerrât ile iz-hâr eder.

Üçüncüüsü: Nihayetsiz tecelliyyât-ı esmâ-yı ilâhiyenin nakışlarını göstermekle, o esmânın cilvelerini ifade için mahdud bir zeminde hadsiz nukus göstermek, küçük bir sayfada nihayetsiz maânîleri ifade edecek olan hadsiz âyâtları yazmak için Nakkaş-ı Ezelî zerrâti, kemâl-i hikmetle tahrik edip kemâl-i intizamla tavzif etmiştir.

Evet, geçen senenin mahsulâtıyla şu senenin mahsulâtının mahiyetleri bir hükmündedir. Fakat, maânîleri başka başkadır. Taayyunât-ı itibâriyeyi değiştirmekle, maânîleri değişir ve çoğalar. Taayyunât-ı itibariye ve teşahhusat-ı muvakkate, tebdil edildikleri ve zâhiren fânî oldukları hâlde; onların maânî-yi cemileleri muhafaza olunup, sabit ve bâkî kalır. Şu ağacın geçen bahardaki yaprak ve çiçek ve meyvelerinin ruhları olmadığından, şu bahardaki emsâlinin, hakikatçe aynılarıdır. Yalnız teşahhusat-ı itibariyede fark var. Fakat o itibâri teşahhuslar, her vakit tecelliyyâtı tazelenmeyecektir. Şu dar mezraa-yı dünyada¹, zemin yüzünün tezgâhında ve tarlasında Hakîm-i Zülcelâl, zerrâti tahrik edip;

Dördüncüüsü: Hadsiz âlem-i misâl gibi gayet geniş âlem-i melekût ve gayr-i mahdut sair uhrevî âlemelere birer mahsulât veya tezyinat veya levâzîmât gibi onlara müناسip şeyleri yetiştirmek için şu dar mezraa-yı dünyada¹, zemin yüzünün tezgâhında ve tarlasında Hakîm-i Zülcelâl, zerrâti tahrik edip;

¹ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsında hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsidü'l-hasene* s.497; Aliyyûlkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205.

kâinatı seyyâle ve mevcudatı seyyare ederek; şu küçük zeminde o pek büyük âlem'lere pek çok mahsulât-ı maneviye yetiştiriyor. Nihayetsiz hazine-i kudretinden nihayetsiz bir seyli, dünyadan akıttırıp âlem-i gayba ve bir kısmını âhiret âlem'lerine döküyor.

Beşinciisi: Nihayetsiz kemâlât-ı ilâhiyeyi, hadsiz celevat-ı cemâliyeyi ve gayetsiz tecelliyyât-ı celâliyeyi ve gayr-i mütenâhî tesbihât-ı rabbâniyeyi şu dar ve mahdud zeminde ve mütenâhî ve az bir zamanda göstermek için zerrâti kemâl-i hikmetle kudreTİyle tahrik edip, kemâl-i intizamla tavzif ederek; mütenâhî bir zamanda, mahdut bir zeminde gayr-i mütenâhî tesbihât yaptırıyor. Gayr-i mahdut tecelliyyât-ı cemâliye ve celâliye ve kemâliyesini gösteriyor. Çok hakâk-i gaybiye ve çok semerât-ı uhreviye ve fânîlerin bâkî olan hüviyet ve sûretlerinden pek çok nukus-u misâliye ve çok mânidar nûsuc-u levhiyeyi îcad ediyor. Demek zerreyi tahrik eden; şu makâsîd-ı azîmeyi, şu hikem-i cesîmeyi gösteren bir Zât'tır. Yoksa her bir zerrede, güneş gibi bir dimağ bulunması lâzım gelir.

Daha bu beş nûmûne gibi belki beş bin hikmetle tahrik olunan zerrâtın tahavvülâtını, o akılsız feylesoflar hikmetsiz zannetmişler ve hakikatte; biri en-fûsî, diğeri âfâkî iki hareket-i cebekârânedede zikir ve tesbih-i ilâhî ile melevî gibi zikreden ve deverana kalkan o zerreleri, kendi kendine, sersem gibi dönüp oynuyorlar zu'metmişler. İşte bundan anlaşılıyor ki; onların ilimleri ilim değil, cehildir. Hikmetleri, hikmetsizliktir.

(Üçüncü Nokta'da altıncı uzun bir hikmet daha söylenecektir.)

İkinci Nokta

Her bir zerrede, Vâcibü'l-vüçûd'un vüçûduna ve vahdetine iki şâhid-i sâdik vardır.

Evet, zerre; acz ve cümûduyla beraber şüûrkârâne büyük vazifeleri yapmakla, büyük yükleri kaldırmakla Vâcibü'l-vüçûd'un vüçûduna katî şehâdet ettiği gibi, harekâtında nizamât-ı umumiyyeye tevfik-i hareket edip her girdiği yerde ona mahsus nizamâtı mürâaat etmeye, her yerde kendi vatanı gibi yerleşmesiyle; Vâcibü'l-vüçûd'un vahdetine ve mûlk ve melekûtün mâlikî olan Zât'ın ehadiyetine şehâdet eder. Yâni, zerre kimin ise, gezdiği bütün yerler de O'nundur. Demek zerre, -çünkü; âcizdir, yükü nihayetsiz ağırdır ve vazifele ri nihayetsiz çoktur- bir Kadîr-i Mutlak'ın ismiyle, emriyle kâim ve müteharik olduğunu bildirir.

Hem, kâinatın nizamât-ı külliyesini bilir bir tarzda tevfik-i hareket etmesi ve her yere mânisiz girmesi; tek bir Alîm-i Mutlak'ın kudretiyle, hikmetiyle işlediğini gösterir. Evet, nasıl ki bir nefer; takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, firkasında ve hâkezâ.. her bir dairede birer nisbeti ve o nisbete göre birer vazifesi olduğunu ve o nisbetleri, o vazifeleri bilmekle tevfik-i hareket etmek; nizamât-ı askeriye tahtında tâlim ve tâlimat görmekle bütün o dairelere kumanda eden bir tek kumandan-ı âzamın emrine ve kanununa tebâyetle oluyor.

Öyle de her bir zerre, birbiri içindeki mürekkebâtta birer münasip vaziyeti, ayrı ayrı maslahatlı birer nisbeti, ayrı ayrı muntazam birer vazifesi, ayrı ayrı hikmetli neticeleri bulunduğuundan elbette o zerreyi, o mürekkebâtta bütün nisbet ve vazifelerini muhafaza edip netice ve hikmetleri bozmayacak bir tarzda yerleştirmek; bütün kâinat kabza-yı tasarrufunda olan bir Zât'a mahsustur.

Meselâ: Tevfik'in^{1(Hâşîye)} göz bebeğinde yerleşen zerre, gözün âsâb-ı muharrike ve hassâse ve şerâyîn ve evride gibi damarlara karşı münasip vaziyet alması ve yüzde ve sonra başta ve gövdede, daha sonra hey'et-i mecmua-yı insâniyede her birisine karşı birer nisbeti, birer vazifesi, birer faydası kemâl-i hikmetle bulunması gösteriyor ki: Bütün o cismin bütün âzasını îcad eden bir Zât, o zerreyi o yerde yerlestirebilir.

Ve bilhassa rızık için gelen zerreler, rızık kafilesinde seyr u sefer eden o zerreler, o kadar hayret-fezâ bir intizam ve hikmetle seyr u seyahat ederler ve öyle tavırlarda, tabakalarda intizam-perverâne geçip gelirler ve öyle şüürkârâne ayak atıp hiç şaşırmayarak gele gele tâ beden-i zîhayatta dört süzgeçle süzülüp rızka muhtaç âza ve hüceyrâtın imdadına yetişmek için kandaki kûreyvât-ı hamrâya yüklenip bir kanun-u kerem'le imdada yetişirler. Ondan bilbedâhe anlaşılır ki: Şu zerreleri binler muhtelif menzillerden geçiren, sevk eden; elbette ve elbette bir Rezzâk-ı Kerîm, bir Hallâk-ı Rahîm'dir ki, kudretine nisbeten zerreler, yıldızlar omuz omuza müsavidirler.

Hem her bir zerre, öyle bir nakş-ı sanatta işler ki; ya bütün zerrâtla müna-sebettar, her birisine ve umumuna hem hâkim ve hem her birisine ve umumuna mahkûm bir vaziyette bulunmakla, o hayretfezâ sanatlı nakşî ve hikmet-nûmâ nakışlı sanatı bilir ve îcad eder. Bu ise, binler defa muhâldir. Veya bir Sâni-i Hakîm'in kanun-u kader ve kalem-i kudret'inden çıkan, harekete memur birer noktadır.

---

^{1(Hâşîye)} Nur'un birinci kâtibidir.

Nasıl ki, meselâ: Ayasofya kubbesindeki taşlar, eğer mimarının emrine ve sanatına tâbi olmazlarsa; her bir taşı, Mimar Sinan gibi dülgerlik sanatında bir mahâreti ve sair taşlara hem mahkûm, hem hâkim olmak, yâni “Geliniz, düşmemek, sukut etmemek için baş başa vereceğiz.” diye bir hüküm sahibi olması lâzımdır.

Öyle de: Binler defa Ayasofya kubbesinden daha sanatlı, daha hayretli ve hikmetli olan masnûattaki zerreler, Kâinat Ustası'nın emrine tâbi olmazlarsa; her birine Sâni-i Kâinat'ın evsâfi kadar evsâf-ı kemâl verilmesi lâzım gelir.

Feyâ Sûbhanallah! Zîndik maddiyûn gâvurlar bir Vâcibü'l-vûcûd'u kabul etmediklerinden, zerrât adedince bâtil âliheleri kabûl etmeğe mezheplerine göre müztar kalıyorlar. İşte şu cihette münkir kâfir ne kadar feylesof, âlim de olsa; nihayet derecede bir cehl-i azîm içindedir, bir echel-i mutlaktır.

Üçüncü Nokta

Şu nokta, Birinci Nokta'nın âhirinde vaad olunan ***altıncı hikmet-i azîmeye*** bir işaretettir. Şöyledi ki:

Yirmi Sekizinci Söz'ün İlkinci Suâli'nin cevabındaki hâsiyede denilmişti ki: Tahavvûlât-ı zerrâtın ve zîhayat cisimlerde zerrât harekâtının binler hikmetlerinden bir hikmeti dahi, zerreleri nurlandırmaktır ve âlem-i uhreviye binasına lâyık zerreler olmak için, hayattar ve mânidâr olmaktadır. Güya cism-i hayvanî ve insanîhattâ nebatî; terbiye dersini almak için gelenlere bir misafirhâne, bir kışla, bir mekteb hükümdedir ki; câmid zerreler ona girerler, nurlarırlar. Âdetâ bir tâlim ve tâlimâta mazhar olurlar, letâfet peydâ ederler. Birer vazifeyi görmekle âlem-i bekâya ve bütün eczasıyla hayattar olan dâr-ı âhirete zerrât olmak için liyâkat kesbedeler.

Suâl: Zerrâtın harekâtında su hikmetin bulunması ne ile bilinir?

Ecevap:

Evvelâ: Bütün masnûatın bütün intizâmâtiyla ve hikmetleriyle sâbit olan Sâni'in hikmetiyle bilinir. Çünkü: En cüz'î bir şeye külli hikmetleri takan bir hikmet; seyl-i kâinatın içinde en büyük faaliyet gösteren ve hikmetli nakışlara medâr olan harekât-ı zerrâtı hikmetsiz bırakmaz. Hem en küçük mahlûkati, vazifelerinde ücretsiz, maaşsız, kemâlsiz bırakmayan bir hikmet, bir hâkimiyet; en kesretli ve esaslı memurlarını, hizmetkârlarını nursuz, ücretsiz bırakmaz.

Sâniyen: Sâni-i Hakîm, anâsırı tahrik edip tavzif ederek –onlara bir ücret-i kemâl hükmünde- mâdeniyat derecesine çıkarmasıyla ve mâdeniyata mahsus

tesbihâtları onlara bildirmesiyle.. ve mâdeniyâtı tahrik ve tâzif edip nebâtât mertebe-i hayatıyesinin makamını vermesiyle.. ve nebâtâtı rızk ederek tahrik ve tâzif ile hayvanât mertebe-i letâfetini onlara ihsan etmesiyle ve hayvanât-taki zerrâti tâzif edip rızık yoluyla hayat-ı insâniye derecesine çıkarmasıyla.. ve insanın vücûdundaki zerrâti süze süze tasfiye ve tâltif ederek tâ dimağın ve kalbin en nâzik ve latîf yerinde makam vermesiyle bilinir ki: Harekât-ı zerrât hikmetsiz değil, belki kendine lâyik bir nevi kemâlâtâ koşturuluyor.¹

Sâlisen: Zihayat cisimlerin zerrâti içinde çekirdek ve tohumdaki gibi bir kısım zerreler öyle mânevî bir nura, bir letâfete, bir meziyete mazhar oluyorlar ki; sair zerreler ve o koca ağaca bir ruh, bir sultan hükmüne geçer.

İşte azîm bir ağacın bütün zerrâti içinde bir kısım zerrelerin şu mertebeeye çıkmaları, o ağacın tabaka-yı hayatında çok devirleri ve nazik vazifeleri görmesiyle olduğundan gösteriyor ki: Sâni-i Hakîm'in emriyle vazife-i fitrat içinde zerrâtın envâ-ı harekâtına göre onlara tecelli eden esmânın hesabına ve şerefine olarak birer mânevî letâfet, birer mânevî nur, birer makam, birer mânevî ders almalarını gösteriyor.

Elhâsil: Madem Sâni-i Hakîm her şey için o şeye müناسip bir nokta-yı kemâl ve ona lâyik bir mertebe-i feyz-i vücûd tâyin edip ve o şeye, o nokta-yı kemâle sa' yedip gitmek için bir istidat vererek ona sevk ediyor ve bütün nebâtât ve hayvanâtta şu kanun-u rubûbiyet câri olmakla beraber, cemâdâttâ dahi câridir ki; âdi toprağa, elmas derecesine ve cevâhir-i âliye mertebesine bir terakkîyat veriyor ve şu hakikatte muazzam bir "Kanun-u rubûbiyet"-in ucu görünüyor.

Hem madem o Hâlik-ı Kerîm, tenasül kanun-u azîminde istihdam ettiği hayvanâta ücret olarak birer maaş gibi birer lezzet-i cüz'îye veriyor. Ve ari ve bûlbûl gibi, sair hidemât-ı rabbâniyede istihdam olunan hayvanlara birer ücret-i kemâl verir. Şevk ve lezzete medâr birer makam veriyor ve şunda bir muazzam "Kanun-u kerem" in ucu görünüyor.

Hem madem her şeyin hakikati, Cenâb-ı Hakk'ın bir isminin tecellisine bakar, ona bağlıdır; ona aynadır. O şey, ne kadar güzel bir vaziyet alsa, o ismin şerefinedir; o isim öyle ister. O şey bilse, bilmese; o güzel vaziyet, hakikat nazarında matlubdur. Ve şu hakiketten gayet muazzam bir "Kanun-u tahsin ve cemâl" in ucu görünüyor.

---

¹ Bkz.: Tâhâ süresi, 20/50.

Hem madem Fâtır-ı Kerîm, düstûr-u kerem iktizasıyla bir şeye verdiği makamı ve kemâli, o şeyin müddeti ve ömrü bitmesiyle, o kemâli geriye alıyor. Belki o zîkemâlin meyvelerini, neticelerini, mânevî hüviyetini ve mâ-nâsını, ruhlu ise ruhunu ibkâ ediyor.

Meselâ: Dünya'da insanı mazhar ettiği kemâlâtın mânâlarını, meyvelerini ibkâ ediyor. Hattâ müteşekkir bir müminin yediği zâil meyvelerin şürkünü, hamdini; mücessem bir meyve-i cennet sûretinde tekrar ona veriyor.¹ Ve şu hakikatte muazzam bir “Kanun-u rahmet”in ucu görünüyor.

Hem madem Hallâk-ı Bîmisâl israf etmiyor, abes işleri yapmıyor. Hattâ güz mevsiminde vazifesi bitmiş, vefat etmiş mahlûkların enkaz-ı maddiyesini bahar masnûatında istimâl ediyor; onların binalarında dercediyor.

وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِ الْحَيَاةُ ۚ بَلْ يُبَدِّلُ الْأَرْضَ غَيْرَ الْأَرْضِ²

Elbette sırrıyla, ³ işaretileyi şu dünyada câmid, şüûrsuz ve mühim vazifeler gören zerrât-ı arzîyenin elbette taşı, ağıacı, her şeyi zîhayat ve zîsuur olan âhiretin bâzi binalarında derc ve istimâli mukteza-yı hikmettir. Çünkü: Harab olmuş Dünya'nın zerrâtını Dünya'da bırakmak veya ademe atmak israftır. Ve şu hakikatten pek muazzam bir “Kanun-u hikmet”in ucu görünüyor.

Hem madem şu Dünya'nın pek çok âsâri ve mâneviyatı ve meyveleri ve cin ve ins gibi mükellefinin mensucât-ı amelleri, sahâif-i efâllerî, ruhları, cedeleri âhiret pazarına gönderiliyor. Elbette o semerâtâ ve mânâlara hizmet eden ve arkadaşlık eden zerrât-ı arziye dahi, vazife noktasında kendine göre tekemmül ettikten sonra, yâni nur-u hayatı çok defa hizmet ve mazhar olduktan sonra ve hayatı tesbihâta medâr olduktan sonra şu harab olacak dün-yanın enkazı içinde, şu zerrâtı dahi öteki âlemin binasında dercetmek mukteza-yı adl ve hikmettir. Ve şu hakikatten pek muazzam bir “Kanun-u adl”in ucu görünüyor.

Hem madem ruh cisme hâkim olduğu gibi; câmid maddelerde dahi kaderin yazdığı evâmir-i tekviniye, o maddelerle hâkimdir. O maddeler, kaderin mânevî yazısına göre mevkî ve nizam alabilirler.

¹ Bkz.: “Kim ‘sübhanallâhi ve bihamdihi, sübhanallâhi’l-azîm’ derse cennete onun için bir hurma ağıacı dikilir.” (Tirmîzî, *deavât* 59; İbni Mâce, *edeb* 56); “Kim ‘sübhanallâhi ve’l-hamdüllâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber’, derse her harfi için onun adına cennete bir ağaç dikilir.” (et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-eusat* 8/226); “Cennet fidanları ‘lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh’tır.” (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/418).

² “Gün gelir, yer başka bir yere... çevrilir.” (İbrahim süresi, 14/48)

³ “Âhiret yurdu, (her şeyin diri olduğu) gerçek hayatı.” (Ankebût süresi, 29/64)

Meselâ: Yumurtaların envânda ve nutfelerin aksamında ve çekirdeklerin esnafında ve tohumların ecnasında kaderin ayrı ayrı yazdığı evâmir-i tekviniye cihetile ayrı ayrı makam ve nur sahibi oluyorlar. Ve o madde itibarıyla mahiyetleri^{1(Hâsiye-1)} bir hükmünde olan o maddeler, hadsiz muhtelif mevcudata menşe' oluyorlar. Ayri ayrı makam ve nur sahibi oluyorlar. Elbette hidemât-ı hayatıye ve hayatındaki tesbihât-ı rabbâniyede defaatla bir zerre bulunmuş ise ve hizmet etmiş ise, o zerrenin mânevî alnında o mânâların hikmetlerini, hiçbir şeyi kaybetmeyen kader kalemiyle kaydetmesi; mukteza-yı ihâta-yı ilmîdir. Ve şunda pek muazzam bir “Kanun-u ilm-i muhît”in ucu görünüyor.

Öyle ise zerreler^{2(Hâsiye-2)} başıboş değiller.

Netice-i kelâm: Geçmiş yedi kanun, yâni kanun-u rubûbiyet, kanun-u kerem, kanun-u cemâl, kanun-u rahmet, kanun-u hikmet, kanun-u adl, kanun-u ihâta-yı ilmî gibi pek çok muazzam kanunların görünen uçları arkalarında birer ism-i âzam ve o ism-i âzam’ın tecelli-i âzamını gösteriyor. Ve o teccilden anlaşılıyor ki:

Sâir mevcudat gibi şu dünyadaki tahavvülât-ı zerrât dahi, gayet âlî hikmetler için kaderin çizdiği hudud üzerine kudretin verdiği evâmir-i tekviniye göre hassas bir mîzân-ı ilmî ile cevelân ediyorlar. Âdetâ başka yüksek bir âleme^{3(Hâsiye-3)} gitmeğe hazırlanıyorlar. Öyle ise zîhayat cisimler, o seyyah zerrelerle güya birer mekteb, birer kışla, birer misafirhâne-i terbiye hükmündedir. Ve öyle olduğuna bir hads-i sâdikla hükmedilebilir.

Elhâsil: Birinci Söz’de denildiği ve isbat edildiği gibi; her şey “Bismillâh” der. İşte bütün mevcudat gibi her bir zerre ve zerrâtın her bir tâifesî ve mahsus her bir cemaati, lisân-ı hâl ile “Bismillâh” der, hareket eder.⁴

1 (Hâsiye-1) Evet bütün onlar bu dört unsurdan mürekkeptir. Müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humuza, azot, karbon gibi maddelerden teşkil olunuyorlar. Maddece bir sayılabılırler. Farkları yalnız kaderin mânevî yazısındadır.

2 (Hâsiye-2) Şu cevap, yedi “Madem” kelimelerine bakar.

3 (Hâsiye-3) Çünkü: Bilmüşâhede gayet cevâdâne bir faaliyetle şu âlem-i kesif ve süflîde pek kesretle nur-u hayatı serpmek ve iş'âl etmek, hattâ en hasis maddelerde ve teaffûn etmiş cisimlerde kesretle taze bir nur-u hayatı ışıklandırmak, o kesif ve hasis maddeleri nur-u hayatı letâfetlendirmek, cilâlandırmak sarahate yakın işaret ediyor ki: Gayet latîf, ulvî, nazif, hayattar diğer bir âlemin hesabına şu kesif, câmid âlemi; zerrâtın hareketiyle, hayatı nuruyla cilâlandırıyor, eritiyor, güzelleştiriyor. Güya latîf bir âleme gitmek için, zînetleniyor. İşte beşer haşını aklına sığıştıramayan dar akıllı adamlar, Kur'an'ın nuruyla rasad etseler göreceklер ki: Bütün zerrâtı bir ordu gibi haşredecek kadar muhît bir “Kanun-u Kayyûmiyet” görünüyor, bilmüşâhede tasarruf ediyor.

4 Bkz.: Isrâ süresi, 17/44.

Evet, geçmiş üç nokta sırrıyla; her bir zerre, mebde-i hareketinde lisân-ı hâl ile بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ der. Yâni: "Ben, Allah'ın nâmiyla, hesabıyla, is-miyle, izniyle, kuvvetyle hareket ediyorum." Sonra netice-i hareketinde, her bir masnû gibi her bir zerre, her bir tâifesî, lisân-ı hâl ile ^{الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ}¹ der ki, bir kaside-i medhiye hükmünde olan sanatlı bir mahlükun nakşında, kudretin küçük bir kalem ucu hükmünde kendini gösterir. Belki her biri; mâ-nevî, rabbânî, muazzam, hadsiz başlı bir fonoğrafın birer plâğı hükmünde olan masnûların üstünde dönen ve tâhmidât-ı rabbâniye kasideleriyle o masnûyatı konuşturan ve tesbihât-ı ilâhiye neşidelerini okutturan birer iğne başı sûretinde kendini gösteriyorlar.

دَعُوْيَهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحْمِلُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَأَخْرِ

دَعُوْيَهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ²

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

رَبَّنَا لَا تُنْعِنْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَابُ⁴

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَّاةً تَكُونُ لَكَ رِضَاءً وَلِحَقِيقَةِ أَذَاءٍ وَعَلَى إِلَهٍ وَصَاحِبِهِ
وَسَلِّمْ وَسَلِّمْ دِينَنَا أَمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ⁵

1 “Bütün hamdler, övgüler älemlerin Rabbi Allah’adır.” (Fâtiha sûresi, 1/2)

2 “Onların duaları ‘Hamd älemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

3 “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

4 “Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalbimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışi bol olan Vehhab sensin Sen!” (Âl-i İmrân sûresi, 3/8)

5 “Allahım! Efendimiz Hazreti Muhammed'e (sallallâhu aleyyi ve sellem), O'nun Âline, Ashabına ve kardeşlerine Senin için hoşnutluk ve O'nun için de hakkı eda olacak bir rahmet ve selâm eyle. Bizi ve dinimizi selâmette kil. Duamızı kabul et ey älemlerin Rabbi!”

Mi'râc Birinci Söz

Mi'râc-ı Nebeviyeye Dairdir. (*aleyhissalâtü vesselâm*)

İhtar: Mi'râc meselesi, erkân-ı îmâniyenin usûlünden sonra terettüp eden bir neticedir. Ve erkân-ı îmâniyenin nurlarından medet alan bir nûrdur. Erkân-ı îmâniyeyi kabul etmeyen dinsiz mülhidlere karşı elbette bizzât isbat edilmez. Çünkü; Allah'ı bilmeyen, Peygamber'i tanımayan ve melâikeyi kabul etmeyen veya semâvâtın vücûdunu inkâr eden adamlara Mi'râc'dan bahsedilmez. Evvelâ o erkânı isbat etmek lâzım geliyor. Öyle ise biz, Mi'râc'da istib'ad ile vesveseye düşen bir mümini muhatab ittihaz ederek, ona karşı serd-i kelâm edip ara sıra makam-ı istîmâ'da olan mülhidi nazara alıp serd-i kelâm edeceğiz. Bâzı sözlerde hakikat-i Mi'râc'ın bir kısım lem'aları zikredilmişti. İhvânlarımın ısrarı ile ayrı ayrı o lem'aları hakikatin aslıyla birleştirmek ve kemâlât-ı Ahmedîye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) cemâline birden bir ayna yapmak için, inâyeti Allah'tan istedik.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَنْدِهِ نَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ
الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِثَرِيَةٍ مِنْ أَيَّاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ¹
إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ۝ عَلَمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ۝ دُوْ مَرَّةٍ فَاسْتَوْىٰ ۝ وَهُوَ بِالْأَفْعَىٰ
الْأَغْلَىٰ ۝ ثُمَّ دَنَّا فَتَنَّلَىٰ ۝ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَذْنَىٰ ۝ فَأَوْحَىٰ إِلَى عَنْدِهِ
مَا أُوْحَىٰ ۝ مَا كَذَبَ الْفَوَادُ مَا رَأَىٰ ۝ أَفْتَمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ۝ وَلَقَدْ رَأَهُ
نَزْلَةً أُخْرَىٰ ۝ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ ۝ عِنْدَهَا جَهَةُ الْمَأْوَىٰ ۝ إِذْ يَعْشَى السِّدْرَةَ
مَا يَعْشَىٰ ۝ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ۝ لَقَدْ رَأَى مِنْ أَيَّاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ²

¹ “Bir gece, kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed'i, Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldıgımız Mescid-i Aksâ'ya götürün O Zât'ın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işten, her şeyi gören O'dur.” (İsrâ sûresi, 17/1)

² “O, kendisine vahyedilen bir vahyiden başka bir şey değildir. (O, zamirinden maksad, birçok müfessire göre Kur'an'dır. Hazreti Peygamber'in (*sallâlâhu aleyhi ve sellêm*) İslâm tebliği, Kur'an'ı açıklama niteliği

Evvelki âyet-i azîmenin azîm hazinesinden yalnız ^{إِنَّهُ}¹ zamîrînde bir dûstûr-u belâgata istinad eden iki remzin meselemize münasebeti olduğu için, i'câz bahsinde beyân edildiği üzere yazacağız.

İşte Kur'ân-ı Hakîm, Habib-i Ekrem'in (*aleyhi efdâlüssalâti ve ekmelüsselâm*) Mi'râc'ının mebde'i olan, Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya olan sey-rânını zikrettikten sonra ^{إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ}² der. Ve şu kelâm ile Sûre-i ^{وَالنَّجْمُ إِذَا هُوَيْ}³ da işaret olunan münteha-yı Mi'râc'a remzeden ^{إِنَّهُ}⁴ 'deki zamir, ya Cenâb-ı Hakk'a râci'dir veyahut Peygamberdir (*aleyhissalâtü vesselâm*).

Peygambere göre olsa, kanun-u belâgat ve münasebet-i siyâk-i kelâm şöyle ifade ediyor ki: Bu seyahat-i cüz'iyede bir seyr-i umumî ve bir urûc-u külli var ki; tâ Sidretü'l-Müntehâ'ya, tâ Kâb-ı kavseyn'e kadar merâtib-i kül-liye-i esmâiyede gözüne, kulağına tesadüf eden âyat-ı rabbâniyeyi ve acâ-ib-i sanat-ı ilâhiyeyi işitmiş, görmüştür, der. O küçük cüz'î seyahati hem külli, hem mahşer-i acâib bir seyahatin anahtarları hükmünde gösteriyor.

Eğer zamir, Cenâb-ı Hakk'a racî' olsa, şöyle oluyor ki: Bir abdini bir seyahatte huzuruna dâvet edip, bir vazife ile tavzif etmek için, Mescid-i Haram'dan mecma-ı enbiyâ olan Mescid-i Aksâ'ya gönderip,⁵ enbiyâlarla görüştürüp, bütün enbiyâların usûl-ü dînlerine vâris-i mutlak olduğunu gösterdikten sonra, tâ Sidretü'l-Müntehâ'ya, tâ Kâb-ı kavseyn'e kadar mûlk ve melekûtunda gezdi.⁶

---

taşıyan sözlerinin hepsi vahiy kaynaklıdır.) Onu kendisine pek güçlü ve kuvvetli, üstün akıl ve kemâl sahibi Melek, Cebrâîl öğretti. Melek, kendi aslı sûretine girip doğruldu. İşte o zaman kendisi en yüce ufukta idi. Sonra o yaklaşı ve iyice sarktı. Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı. O da kuluna vahyetmek istediği her şeyi vahyetti. Gözlerinin gördüğünü kalbi yalan saymadı. Şimdi siz kalkmış da onun gördükleri hakkında şüphe edip kendisiyle münakaşa mı ediyorsunuz? Onun bir başka inişini Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında görmüştü. (Hz. Peygamber'in (*sallallâhu aleyni ve sellem*) Cibrîl'i ikinci defa görmesine işaret. Bu seferinde onu aslı sûretindeki azametile görmüştü. Sidretü'l-Müntehâ, Hz. Peygamber'e (*sallallâhu aleyni ve sellem*) mirâç gececesine gösterilen, hilkatın aldığı son şekli gösteren, emir âleminin sonundaki 'şerbetü'l-kevn' yâni yaratılış, kâinat ağacıdır. Başka izahlar arasında, en kuvvetli bu görünüyor.) Me'vâ cennet'i de onun yanındadır. O dem ki Sidre'yi bir feyîn sariyor, sardıkça sariyor... Peygamber'in gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da. (Hz. Peygamber (*sallallâhu aleyni ve sellem*) Rabbine o kadar yönelmişti ki gök melekûtunda temaşa ettiği sayısız güzellikler onu mesgul etmedi.) Vallaî görüdü, hem de Rabbinin âyetlerinden en büyüğünü gördü." (Necm sûresi, 53/4-18)

1 "Gerçekten O.." (Îsrâ sûresi, 17/1)

2 "...Gerçekten, her şeyi işten, her şeyi gören O'dur." (Îsrâ sûresi, 17/1)

3 "Kayan yıldızı yemin olsun ki!" (Necm sûresi, 53/1).

4 "Gerçekten O.." (Îsrâ sûresi, 17/1)

5 el-Bezzâr, *el-Müsned* 5/15; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 10/69; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/648; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/3; el-Makdisî, *Fezâ'ilü Beyti'l-Makdis* s.58.

6 Bkz.: Îsrâ sûresi, 17/1; Necm sûresi, 53/4-18; İbni Kesîr, *el-Bidâye* 3/109-118; es-Süheyli, *er-Râudu'l-ümf* 2/191-194.

İşte çendan, o bir abddir ve o seyahat, bir mi'râc-ı căz'îdir. Fakat, bu abdin, bütün kâinata taalluk eden bir emanet beraberindedir. Hem şu kâinatın rengini değiştirecek bir nur beraberdir. Hem saadet-i ebediyenin kapısını açacak bir anahtar beraber olduğu için, Cenâb-ı Hak kendini “Bütün eşyayı işitir ve görür.”¹ sıfatıyla tavsif eder. Tâ o emanet, o nur, o anahtarın cihan-şûmûl ve muhît ve umum kâinata âmm ve bütün mahlûkata şâmil hikmetleri ni göstersin.²

Bu sırr-ı azîmin “Dört Esas”ı var.

Birincisi: Mi'râc'ın sırr-ı lüzumu nedir?

İkincisi: Hakikat-i Mi'râc nedir?

Üçüncüsü: Hikmet-i Mi'râc nedir?

Dördüncüsü: Mi'râc'ın semerât ve faydası nedir?

Birinci Esas

Mi'râc'ın sırr-ı lüzumu

Meselâ *deniliyor ki:* “Cenâb-ı Hak اَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيد³ dir. Her şeye, her şeyden daha yakındır. Cisimden, mekândan münezehettir.⁴ Her veli, kalbi içinde onunla görüşebilir.⁵ Neden dolayı velâyet-i Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) Mi'râc gibi uzun bir seyahatin neticesinden sonra, her velinin kendi kalbinde muvaffak olduğu münâcata muvaffak oluyor?”

Elcevap: Şu sırr-ı gâmımızı “iki temsîl” ile fehme takrib ediyoruz. On İkinci Söz’ün sırr-ı i’câz-ı Kur’ân ve sırr-ı Mi'râc hakkında olan şu iki temsili dinle:

Birinci Temsîl

Bir sultanın iki çeşit mükâlemesi, sohbeti, görüşmesi vardır. İki tarzda hitâbı, iltifâti vardır. **Birisı:** Âmî bir raiyetiyle căz’î bir iş için, hususî bir hâcete

¹ Bkz.: İsrâ süresi, 17/1.

² Bkz.: İsrâ süresi, 17/1.

³ “İnsana şahdalarından daha yakın” (Kaf süresi, 50/16)

⁴ Bkz.: İsrâ süresi, 17/43; Enbiyâ süresi, 21/22.

⁵ Bkz.: el-Cürcânî, *et-Ta’rifât* 1/76.

dâir, has bir telefonla sohbet etmektir. **Diğeri:** Saltanat-ı uzmâ unvanı ile ve hilâfet-i kübrâ nâmiyla ve hâkimiyet-i âmme haysiyetiyle ve evâmirini etrafâ neşir ve teşhir maksadıyla, o işlerle alâkadar bir elçisiyle veya o evâmir ile münasebettar büyük bir memuru ile konuşmaktır, sohbet etmektir. Ve haşmetini izhar eden ulvî bir fermanla bir mükâlemedir.

İşte –^{وَلِلّهِ الْمُثُلُ الأَعْلَى}¹– şu temsîl gibi: Şu kâinat Hâlik’ının ve Mâlikü'l-mülk ve'l-melekût'un ve Hâkim-i Ezel ve Ebed'in iki tarzda mükâlemesi, sohbeti, iltifâti vardır. Birisi cüz'î ve has, diğerî külli ve âmm... İşte Mi'râc, velâyet-i Ahmedîye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) bütün velâyâtın fevkinde bir külliyyet, bir ulviyet sûretinde bir tezahürür ki; bütün kâinatın Rabbi ismiyle, bütün mevcudatın Hâlik'ı unvanıyla Cenâb-ı Hakk'ın sohbetine ve münâcâtına müsherrefiyettir.

İkinci Temsîl

Bir adam elindeki bir aynayı güneşe karşı tutar. O ayna kendi miktarında bir ışık ve yedi rengi hâvi bir ziyâyi, bir aksi, şemsden alır. Onun nisbetinde güneşle münasebettar olur, sohbet eder. Ve o ışıklı aynayı karanlıklı hânesine veya dam altındaki küçük, hususî bağına tevcih etse; güneşin kıymeti nisbetinde değil, belki o aynanın kabiliyeti miktarında istifade edebilir. Diğer ise aynayı bırakır, doğrudan doğruya güneşe karşı çıkar, haşmetini görür, aza-metini anlar. Sonra pek yüksek bir dağa çıkar, güneşin pek geniş şâşaa-yı saltanatını görür ve bizzât perdesiz onunla görüşür. Sonra döner, hânesinden veya bağıının damından geniş pencereler açar, gökteki güneşe karşı yollar yapar, hakikî güneşin daimî ziyâsi ile sohbet eder, konuşur. Ve böylece minnettarâne bir sohbet edebilir ve diyebilir: "Ey yeryüzünü ışığıyla yaldızlayan ve zeminin vechini ve bütün çiçeklerin yüzlerini güldüren dünya güzeli, gök nazdarı olan nâzenin güneş!. Onlar gibi benim hânecigimi, bahçeciğini ısnındırdın ve ışıklandırdın, bütün dünyayı ışıklandırdığın ve yeryüzünü ısnındırdığın gibi." Hâlbuki evvelki ayna sahibi böyle diyemez. O ayna kaydı altında güneşin aksi ise, âsârı mahduddur, o kayda göredir.

İşte Şems-i Ezel ve Ebed Sultanı olan Zât-ı Ehad ve Samed'in tecellisi, mahiyet-i insâniyeye hadsiz merâtibi tazammun eden iki sûretle tezahür eder:

Birincisi: Ayna-yı kalbe uzanan bir nisbet-i rabbâniye ile bir tezahürür ki; herkes istîdadına ve tayyî merâtibde seyr u sülüküne, esmâ ve sıfâtın te-

¹ "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

celliyâtına nisbeten cüz'î ve külli o Şems-i Ezel' nin nuruna ve sohbetine ve münâcâtına mazhariyeti var. Galib-i esmâ ve sıfâtın zılâlinde giden velâyetlerin derecâti bu kısımdan ileri gelir.

İkinci: İnsanın câmiyyeti ve şecere-i kâinatın en münevver meyvesi olduğundan, bütün kâinatta cilveleri tezahür eden esmâ-yı hüsnâyi, birden ayna-yı ruhunda gösterebilmesi cihetile Cenâb-ı Hak, tecelli-i Zâtıyla ve esmâ-yı hüsnânin âzamî mertebede, nev'-i insanın mânen en âzam bir ferdine, tecelli-i âzam tezahür eder ki; bu tezahür ve tecelli, Mi'râc-ı Ahmedî (*aleyhissa-lâtü vesselâm*) sırrıdır ki; O'nun velâyeti, risâletine mebde' olur. Velâyet ki; zillden geçer, ikinci temsîlin birinci adamına benzer. Risâlette zill yoktur, doğrudan doğruya Zât-ı Zülcelâl'in ehadiyetine bakar, ikinci temsîlin ikinci adamına benzer. Mi'râc ise, velâyet-i Ahmedîye' nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) kerâmet-i kübrâsi, hem mertebe-i ulyâsi olduğundan, risâlet mertebesine inkilâb etmiş. Mi'râc'ın bâtinî velâyeti, halktan Hakk'a gitmiş. Zâhir-i Mi'râc risâlettir, Hak'tan halka geliyor. Velâyet, kurbiyet merâtibinde sülûktur. Çok merâtibin tayyîna ve bir derece zamâna muhtaçtır. Nur-u âzam olan risâlet ise, akrebiyet-i ilâhiyenin inkişâfi sırrına bakar ki, bir ân-ı seyyâle kâfidir. Onun için hâdîste denilmiş: "Bir anda dönmüş gelmiş."¹

Şimdi makam-ı istimâ'da bulunan mülhîde deriz ki: Madem bu kâinat, gayet muntazam bir memleket, gayet muhteşem bir şehir, gayet müzeyyen bir saray hükmündedir; elbette onun bir Hâkim'i, bir Mâlik'i, bir ustaşı vardır. Madem böyle haşmetli bir Mâlik-i Zülcelâl, bir Hâkim-i Zulkemâl, bir Sâni-i Zülcemâl vardır. Hem madem umum o âleme, o memlekete, o şehrre, o saraşa alâkadarlık gösteren ve havâs ve duygularıyla umumuna münasebettar ve nazarı külli olan bir insan vardır; elbette o Sâni-i Muhteşem, o külli nazarlı ve umumî şuûrlu olan insan ile ulvî, âzamî bir münasebeti bulunacaktır ve ona kudsî bir hitâbi ve âlî bir teveccühü olacaktır.

Hem madem Âdem (*aleyhisselâm*) dan şimdiye kadar şu münasebete mazhar olanların içinde âsârinin şehâdetiyle, yâni küre-i arzin nisfini ve nev'-i bêşerin humsunu daire-i tasarrufuna aldığı ve kâinatın şekl-i mânevîsini değiştirdiği, ışıklandırdığı gibi, en âzamî bir mertebede o münasebeti Muhammed-i Arabî (*sallallâhu aleyhi ve sellem*) göstermiştir. Öyle ise; o münasebetin en âzamî bir mertebesinden ibaret olan Mi'râc, O'na elyak ve O'na evfaktır.

¹ Efendimizin (*aleyhissalâtü vesselâm*) bir anda Mi'râc'tan döndüğüne dair bkz.: es-Suyûti, *el-Hasâisu'l-kübrâ* 1/272; Kâdî İyâz, *eş-Şîfâ* s.166; Aliyyûlkârî, *Şerhu's-Şîfâ* 1/409.

İkinci Esas

Hakikat-i Mi'râc nedir?

Ecevap: Zât-ı Ahmediye'nin (*aleyhissalâti vesselâlâm*) merâtib-i kemâlâtta seyr u sülükünden ibarettir. Yâni, Cenâb-ı Hakk'in tertib-i mahlükatta tecelli ettirdiği ayrı ayrı isim ve unvanlarla ve sultanat-ı rubûbiyetinde teşkil ettiği devâir-i tedbir ve îcadda ve o dairelerde birer arş-ı rubûbiyet ve birer merkez-i tâsarrufa medâr olan bir semâ tabakasında gösterdiği âsâr-ı rubûbiyeti, birer birer o abd-i mahsusa göstermekle, o abdi, hem bütün kemâlât-ı insâniyeyi câmi', hem bütün tecelliyyât-ı ilâhiyeye mazhar, hem bütün tabakat-ı kâinata nâzır ve sultanat-ı rubûbiyetin dellâli ve marziyyât-ı ilâhiyenin mübellîği ve tilâsim-ı kâinatın keşfâsı yapmak için, Burak'a bindirip, berk gibi semâvâti seyrettirip, kat'-ı merâtib ettirerek, kamervâri menzilden menzile, daireden daireye rubûbiyet-i ilâhiyeyi temâşâ ettirip, o dairelerin semâvâtında makamları bulunan ve ihvanı olan enbiyâyi birer birer göstererek, tâ Kâb-ı kavseyن makamına çıkarmış, ehadiyet ile kelâmına ve rü'yetine mazhar kilmiştir.¹

Şu yüksek hakikate “iki temsîl” dürbünü ile bakılabilir.

Birincisi

Yirmi Dördüncü Söz'de izah edildiği gibi; nasıl ki bir padişahın kendi hükümetinin dairelerinde ayrı ayrı unvanları ve raiyetinin tabakalarında başka başka nâm ve vasifları ve sultanatının mertebelerinde çeşit çeşit isim ve alâmetleri vardır. Meselâ, adliye dairesinde hâkim-i âdil ve mülkiyede sultan ve askeriyede kumandan-ı âzam ve ilmiyede halife ve hâkezâ.. sâir isim ve unvanları bulunur. Her bir dairede birer mânevî tahtı hükmünde olan makam ve iskemlesi bulunur. O tek padişah, o sultanatın dairelerinde ve tabakat-ı hükümetin mertebelerinde, bin isim ve unvana sahip olabilir. Birbiri içinde bin taht-ı sultanatı olabilir. Güya o hâkim, her bir dairede şâhsiyet-i mâneviye hâsiyeteyle ve telefonu ile mevcud ve hâzır bulunur, bilir. Ve her tabakada kanunuyla, nizamıyla, mümessiliyle görünür, görür. Ve her mertebede perde arkasında hükmüyle, ilmiyle, kuvvetiyle idare eder, bakar. Ve her bir dairenin başka bir merkezi, bir menzili vardır. Ahkâmları birbirinden ayırdır, tabakatları birbirinden başkadır. İşte böyle bir sultan, istediği bir zâti, bütün o dairele-

¹ Bkz.: et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/6; el-Makdisî, *el-Ehadîsü'l-muhtâra* 6/258-259; İbni Kesîr, *el-Bidâye* 3/109-118.

rinde gezdirip, her daireye mahsus saltanat-ı şâhânesini ve evâmir-i hâkimanesini gösterip, daireden daireye, tabakadan tabakaya gezdirip, tâ huzuruna getirir. Sonra bütün o dairelere taalluk eden bâzı evâmir-i umumiye-i külliyyeyi ona tevdi eder, gönderir.

İşte bu misâl gibi; Ezel ve Ebed Sultanı olan Rabbü'l-âlemîn için, rubûbiyetinin mertebelerinde ayrı ayrı fakat birbirine bakar şe'n ve nâmları vardır. Ve ulûhiyetinin dairelerinde başka başka fakat birbiri içinde görünür isim ve alâmetleri vardır. Ve haşmetli icraatında ayrı ayrı fakat birbirine benzer tecelli ve cilveleri vardır. Ve kudretinin tasarrufatında başka başka, fakat birbirini ihsas eder unvanları vardır. Ve sıfatlarının tecelliyyâtında başka başka, fakat birbirini gösterir mukaddes zuhuratu vardır. Ve efâlinin cilvelerinde çeşit çeşit, fakat birbirini ikmal eder tasarrufatı vardır. Ve rengârenk sanatında ve masnûatında çeşit çeşit, fakat birbirini temâşâ eder haşmetli rubûbiyeti vardır.

İşte şu sırr-ı azîme binaen kâinatı hayret-fezâ acib bir tertib ile tanzim etmiş. En küçük tabakat-ı mahlûkattan olan zerrâtta tâ semâvâta ve semâvâtın birinci tabakasından tâ Arş-ı Âzam'a kadar birbiri üstünde teşkilât var.

Her bir semâ, bir ayrı âlemin damı ve rubûbiyet için bir arş ve tasarrufat-ı ilâhiye için bir merkez hükmündedir. O dairelerde ve o tabakatta çandan ehadîyet itibarıyla bütün esmâ bulunabilir. Bütün unvanlarla tecelli eder. Fakat nasıl ki adliyede hâkim-i âdil unvanı asıldır, hâkimdir. Sair unvanlar orada onun emrine bakar, ona tâbidir. Öyle de, her bir tabakat-ı mahlûkatta, her bir semâda bir isim, bir unvan-ı ilâhî hâkimdir, saîr unvanlar da onun zîmnindadir. Meselâ: İsm-i Kadîr'e mazhar Hazreti Îsâ (*aleyhisselâm*), hangi semâda Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*) ile görüştü ise; işte o semâ dairesinde Cenâb-ı Hak Kadîr unvanıyla bizzât orada mütecelligidir. Meselâ: Hazreti Mûsâ'nın (*aleyhisselâm*) makamı olan semâ dairesinde en ziyade hükümfermâ, Hazreti Mûsâ'nın (*aleyhisse-lâm*) mazhar olduğu "Mütekellim" unvanıdır ve hâkezâ...

İşte Zât-ı Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) –çünkü; ism-i âzam'a mazhardır¹ ve nübûvveti umumîdir² ve bütün esmâya mazhardır.³– elbette bütün devâir-i rubûbiyetle alâkadardır. Elbette o dairelerde makam sahibi olan enbiyâlarla görüşmek ve umum tabakattan geçmek; hakikat-i Mi'râc'ı iktiza ediyor.

¹ Bkz.: Ebû Dâvûd, *vitr* 8; Tirmizî, *deavât* 64; İbni Mâce, *duâ* 9; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 6/461.

² Bkz.: Enbiyâ sâresi, 21/107; Sebe' sâresi, 34/27; Saf sâresi, 61/9; Buhârî, *teyemmüm* 1, *salât* 56; Müslim, *mesâcid* 3; Nesâî, *gusûl* 26; Dârimî, *salât* 111.

³ Bkz.: Kadî Iyaz, *eş-Şîfâ* 1/235-246.

İkinci Temsîl

Nasıl ki bir sultanın unvanlarından olan “Kumandan-ı âzam” unvanı, devâir-i askeriyenin serasker dairesi gibi külli ve geniş daireden tut, tâ onbaşı dairesi gibi cüz’î ve hususî her bir dairede bir zuhuru, bir cilvesi vardır. Meselâ; Bir nefer; o kumandanlık unvanı-ı âzamının nümunesini onbaşı şahsında görür, ona bakar, ondan emir alır. O nefer onbaşı olduğunda; çavuş dairesindeki kumandanlık dairesi nazara çarpar, ona bakar. Sonra çavuş olsa, o vakit kumandanlık nümunesini ve cilvesini mülâzim dairesinde görür. O makamda ona mahsus bir iskemle bulunur. Ve hâkezâ... Yüzbaşı, binbaşı, ferik, müşîr dairelerinden her birinde, dairelerin büyük ve küçüklüğü nisbetinde o kumandanlık unvanını görür.

Şimdi bir neferi o kumandan-ı âzam, bütün devâir-i askeriyyeye taalluk edecek bir vazife ile tavzif etmek istese; bir müfettiş gibi her devâiri görüp ve görünecek bir makam vermek istese; elbette o kumandan-ı âzam o neferi, onbaşı dairesinden tut, tâ daire-i âzamına kadar birer birer gezdirecek; tâ görsün, görünsün. Sonra huzuruna kabul edip sohbetine müserref ederek, nişan ve ferman verip taltif ederek, tâ geldiği yere kadar bir anda gönderir. Şu temsîlde bir noktayı nazara almak lâzım ki: Padişah eğer âciz olmazsa –surî olduğu gibi, mânevî cihetinde de iktidarı olsa– o vakit ferik, müşîr, mülâzim gibi eşhası tevkil etmez, bizzat her yerde bulunur. Yalnız bâzı perdeler altında ve makam sahibi eşhasın arkasında, doğrudan doğruya emri o verir. Bâzı veliyy-i kâmil olan padişahlar; çok dairelerde, bâzı eşhas sûretinde icraatını yaptığı rivâyet edilir. Şu temsîl ile baktığımız hakikat ise; acz, onun içinde olmadığı için, doğrudan doğruya her bir dairede emir ve hüküm kumandan-ı âzamdan geliyor. Onun emriyle, irâdesiyle, kuvvetiyledir.

İşte şu temsîl gibi; Hâkim-i arz ve semâvât, emr-i kün feyekûn^{e1} mâlik, Âmir-i Mutlak olan Sultan-ı Ezeli ve Ebedî, tabakat-ı mahlûkatında cereyan eden ve kemâl-i itâat ve intizam ile imtisâl olunan, evâmir ve kumandanlığının şuûnatı ve zerrâttan seyyârata ve sinekten semâvâta kadar olan tabakat-ı mahlûkat ve tavâif-i mevcudatta küçük-büyük, cüz’î-külli tabakatı ve tâifeleri ayrı ayrı, fakat birbirine bakar bir tarzda birer daire-i rubûbiyet, birer tabaka-yı hâkimiyet görünüyor. Şimdi, bütün kâinattaki makâsîd-ı ulyâ ve netâic-i uzmâyı anlayacak ve bütün tabakatın ayrı ayrı vezaif-i ubûdiyetlerini görmek-

¹ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da oluverir.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmrân sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

le, Zât-ı Kibriyâ'nın saltanat-ı rubûbiyetini, haşmet-i hâkimiyetini müşâhede ederek, o Zât'ın marziyyâti ne olduğunu anlamak ve O'nun saltanatına delîl olmak için, alâkülliâhâl, o tabakat ve dairelere bir seyr u sülük olacaktır. Tâ daire-i âzamîyesinin unvanı olan Arş-ı âzam'ına girecek, tâ Kâb-ı kavseyn'e -yâni imkân ve vücub ortasında Kâb-ı kavseyn ile işaret olunan makama- giticek ve Zât-ı Celil-i Zülcemâl ile görüşecektir ki; şu seyr u sülük ise, Mi'râc'ın hakikatidir. Her bir insan akıyla hayâl süratinde seyeranı, her bir veli kalbiyle berk süratinde cevelânı ve cism-i nurânı olan her bir melek ruh süratinde Arş'tan Fers'e, Ferş'ten Arş'a deveranı,¹ ehl-i cennetin insanları, Burak süratinde haşirden beş yüz sene fazla mesafeden cennete çıkmaları olduğu gibi²; nur ve nur kabiliyetinde ve evlîyâ kalblerinden daha latîf ve emvâtin ruhlarından ve melâike cisimlerinden daha hafif ve cesed-i necmî ve beden-i misâlîden daha zarif olan ruh-u Muhammedî'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) hadsiz vezâifi-ne medâr ve cihâzâtının mahzeni olan cism-i Muhammedî (*aleyhissalâtü vesselâm*), elbette O'nun ruh-u âlısiyle Arş'a kadar beraber gidecektir.

Şimdi makam-ı istimâ'da olan mülhîde bakıyoruz. Hatra geliyor ki, o müllîhid kalbinden der: “Ben Allah'ı tanıtmıyorum, Peygamber'i bilmiyorum, nasıl Mi'râc'a inanacağım?”

Biz de deriz ki: Madem şu kâinat ve mevcudat var ve içinde efâl ve îcad var. Hem madem muntazam bir fiil, fâilsiz olmaz. Mânidar bir kitap, kâtipsiz olmaz. Sanatlı bir naklı, nakkaşsız olmaz. Elbette şu kâinatı dolduran efâl-i hakimânenin bir fâili ve yeryüzünün mevsim-bemevsim tazelenen hayret-fezâ nukuşlarının, mânidar mektubâtının bir kâtibi, bir nakkaşı vardır. Hem madem bir işte iki hâkimin bulunması, o işin intizamını bozuyor. Hem madem sinek kanadından tâ semâvât kandiline kadar mükemmel bir intizam var. Öyle ise; o Hâkim birdir. –Bir olmazsa– Çünkü her şeye sanat ve hikmet o derece açıptır ki; o şeyin Sâni'i, her bir şeye muktedir olacak, her bir işi bilecek bir derecede Kadîr-i Mutlak olmak lâzım gelir. Öyle ise; bir olmazsa, mevcudat adedince ilâhların bulunması lâzım gelir. O ilâhlar hem birbirine zid, hem birbirine misil olacaklar ve o hâlde şu acib intizam bozulmamak, yüz bin defa muhâldir.

¹ Bkz.: Meâric sûresi, 70/4.

² Hadiste, Efendimiz (*aleyhissalâtü vesselâm*) “Cehennemin üzerine kurulan Sîrat'tan ameline göre kiminin şimşek (berk) süratinde, kiminin rûzgâr süratinde, kiminin kuş gibi hızlı, kiminin doludizgin at süratinde, kiminin koşarak, kiminin de yürüyerek geçeceğini” buyurmuştur. (Tirmîzî, *tefsîru'l-Kur'ân* 19; Dârimî, *rikâk* 89; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 9/356)

Hem madem, şu mevcudatın tabakatı, bir ordudan bin defa daha muntazam bir emir ile hareket ettiği bilbedâhe görünüyor. Yıldızların, güneş ve kamerin muntazaman hareketlerinden tut, tâ badem çiçeklerine kadar her bir tâife o kadar muntazam, o kadar mükemmel bir sûrette Kadîr-i Ezeli'nin o tâifeye verdiği nişanları, formaları, güzel libasları ve tâyin ettiği harekâti, bin defa ordudan daha muntazam bir tarzda izhar ediyor. Öyle ise; şu kâinatın –mevcudati O'nun emrine bakar ve imtisâl eder– perde-i gayb arkasında bir Hâkim-i Mutlak'ı vardır. Hem madem O Hâkim, bütün yaptığı icraat-ı hâkimâne şehâdetiyle, hem gösterdiği âsâr-ı hasmetle bir Sultan-ı Zülcelâl'dir.

Hem gösterdiği ihsanat ile, gayet Rahîm bir Rab'dır. Hem izhar ettiği güzel sanatlariyla, sanat-perver ve sanatını çok sever bir Sâni'dir.

Hem gösterdiği tezyinat ve merak-âver sanatlariyla, zîsuurların nazar-ı istihsanını âsârına celbetmek isteyen bir Hâlik-ı Hakîm'dir.

Hem hilkat-ı âlemede gösterdiği muhayyirü'l-ukûl tezyinatın ne demek olduğunu ve mahlûkat nereden gelip nereye gideceğini, rubûbiyetinin hikmetiyle zîsuura bildirmek istediği anlaşılıyor. Elbette bu Hâkim-i Hakîm ve Sâni-i Alîm, rubûbiyetini göstermek ister.

Hem madem bu kadar gösterdiği âsâr-ı lütuf ve merhamet ve garâib-ı sanat ile zîsuura kendini tanittırmak ve sevdirmek ister. Elbette zîsuurlardan arzularını ve onlardaki marziyyâtı ne olduğunu, bir mübellîğ vasıtasiyla bildirecektir.

Öyle ise; zîsuurlardan birisini tâyin edip, onun ile o rubûbiyetini ilân edecektil. Ve sevdiği sanatlari teşhir için, bir dellâli kurb-ı huzuruna müşerref edip, teşhire vasita edecektil. Ve o ulvî makâsîdini sâir zîsuurlara bildirmekle kemâlâtını izhar etmek için, birisini muallim tâyin edecektil. Ve şu kâinatta dercettiği tilsimî ve şu mevcudatta gizlediği muamma-yı rubûbiyeti mânâsız kalmamak için, her hâlde bir rehber tâyin edecektil. Ve gösterdiği ve enzârin temâşâsına neşrettiği mehâsin-i sanat, faydasız ve abes kalmamak için; onlardaki makâsîdî ders verecek bir rehber tâyin edecektil. Hem marziyyâtını zîsuurlara tebliğ etmek için, birisini bütün zîsuurların fevkinde bir makama çırkaracak ve marziyyâtını ona bildirecek, onlara gönderecektir.

Madem hakikat ve hikmet böyle iktiza ediyor ve şu vezâife en elyak Hazreti Muhammed'dir (*aleyhissalâtü vesselâm*). Çünkü bilfiil en mükemmel bir sûrette o vazifeleri yapmıştır. Teşkil ettiği Âlem-i İslâm ve gösterdiği nur-u İslâmiyet, bir şâhid-i âdil ve sâdiktir. Öyle ise o Zât, doğrudan doğruya bütün kâinatın fevkine çıkışip, bütün mevcudattan geçip, bir makama girmek lazımdır

ki; bütün mahlükatın Hâlik'ı ile umumî, ulvî, külli bir sohbet etsin. İşte Mi'râc dahi, bu hakikati ifade ediyor.

Elhâsil: Madem şu azîm kâinatı mezkûr maksadlar gibi çok azîm makâsid ve çok büyük gayeler için şu sûrette teşkil, tertib ve tezyin etmiştir. Hem madem şu mevcudat içinde, şu umumî rubûbiyeti, bütün dekâiki ile; şu azîm saltanat-ı ulûhiyeti, bütün hakâiki ile görecek insan nev'i vardır. Elbette o Hâkim-i Mutlak, o insan ile konuşacaktır, makâsidini bildirecektir. Madem her insan cüz'iyetten ve süfliyetten tecerrüt edip, en yüksek bir makam-ı külâlie çıkamıyor. O Hâkim'in külli hitâbına bizzât muhatab olamıyor. Elbette o insanlar içinde bâzı efrâd-ı mahsusa, o vazife ile muvazzaf olacaklar; tâ iki cihetle münasebeti bulunsun: Hem insan olmalı, tâ insanlara muallim olsun; hem ruhen gayet ulvî olmalı ki, tâ doğrudan doğruya hitâba mazhar olsun.

Şimdi; madem şu insanlar içinde, şu kâinat Sânî'inin makâsidini en mükemmel bir sûrette bildiren ve şu kâinat tilsimini keşfeden ve hilkatin muammasını açan ve rubûbiyetin mehâsin-i saltanatına en mükemmel tarzda dellâllik eden Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)dır. Elbette bütün efrâd-ı insâniye içinde öyle bir mânevî seyr u sülükü olacaktır ki; cismânî âlemde seyr u seyahat sûretinde bir Mi'râci olacaktır. "Yetmiş bin perde"¹ tabir olunan berzah-ı esmâ ve tecelli-i sıfât ve ef'âl ve tabakat-ı mevcudatın arkasına kadar kat'-ı merâtib edecektir. İşte Mi'râc budur.

Yine hatırlı geliyor ki: Ey müstemi! Sen kalbinden diyorsun ki: "Nasıl inanıym, her şeyden daha yakın bir Rabb'e binler sene mesafeyi kat'edip, yetmiş bin perdeyi geçtikten sonra O'nunla görüşmek ne demektir?"

Biz de deriz ki: Cenâb-ı Hak her şeye, her şeyden daha yakındır.² Fakat her şey, ondan nihayetsiz uzaktır.³ Nasıl ki güneşin şüûru ve konuşması olsa, senin elindeki ayna vasıtası ile seninle konuşabilir. İstediği gibi sende tasarruf eder. Belki ayna-misâl senin göz bebeğinden sana daha yakın olduğu hâlde, sen dört bin sene kadar ondan uzaksın, hiçbir cihette ona yanaşmazsun. Eğer terakki etsen, kamer makamına gelip, doğrudan doğruya bir mukabele noktasına çıksan, ona yalnız bir nevi aynadarlık edebilirsın. Öyle de, Şems-i Ezel ve Ebed olan Zât-ı Zülcelâl her şeye her şeyden daha yakın

¹ Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-eusat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiyeden her şeyin mahv olacağına dair bkz.: Müslim, *îmân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

² Bkz.: Kaf sûresi, 50/16; Vâkıâa sûresi, 56/85.

³ Bkz.: En'âm sûresi, 6/103.

olduğu hâlde; her şey ondan nihayetsiz uzaktır. Yalnız bütün mevcudatı kat’edip, cüz’iyetten çıkış, külliyetin merâtibinde gitgide binler hicâblardan geçip, tâ bütün mevcudata muhit bir ismine yanaşır, ondan daha ileride çok merâtibi kat’eder. Sonra bir nevi kurbiyete müserref olur.

Hem meselâ; bir nefer, kumandan-ı âzamın şahs-ı mânevîsinden çok uzaktır. O nefer, kumandanını onbaşılıkta gördüğü küçük bir nûmûne ile ga-yet uzak bir mesafede, mânevî çok perdeler arkasında ona bakar. Hakikî onun şahs-ı mânevîsiyle kurbiyet ise; mülâzîmlik, yüzbaşılık, binbaşılık gibi çok merâtib-i külliyyeden geçmek lâzım正在做。Hâlbuki kumandan-ı âzam; emriyle, kanunuyla, nazariyla, hükmüyle, ilmiyle, –sûreten olduğu gibi mânen de kumandan ise– bizzât zâtıyla o neferin yanında bulunur, görür. Şu hâlikat On Altinci Söz’de gayet kat’î bir sûrette isbat edildiğinden, ona iktifâen burada kısa kesiyoruz.

Yine Hatıra gelir ki: Sen kalbinden dersin: “Ben semâvâti inkâr ediyo-rum, melâikelere inanmıyorum. Semâvâttâ birinin gezmesine, melâ-ikelerle görüşmesine nasıl inanıyorum?”

Evet, senin gibi aklı gözüne inmiş ve gözüne perde çekilmiş adamlara söz anlatmak ve bir şey göstermek, elbette müşküldür. Fakat hak o kadar parlaktır ki, körler de görebildiği için *biz de deriz ki*: Fezâ-yı ulvî, bilitifak “esir” ile doludur. Ziyâ, elektrik, hararet gibi sâir seyyâlât-ı latîfe, o fezâyî dolduran bir maddenin vücûduna delâlet eder. Meyveler ağacını, çiçekler çimenlerini, sün-büller tarlalarını, balıklar denizini bilbedâhe gösterdiği gibi; şu yıldızlar dahi bizzarûre menşe’lerini, tarlasını, denizini, çimengâhının vücûdunu, aklın gözüne sokuyorlar. Madem âlem-i ulvîde muhtelif teşkilât var, muhtelif vaziyetlerde muhtelif ahkâmlar görünüyor; öyle ise o ahkâmların menşe’leri olan semâ-vât, muhteliftir. İnsanda cisimden başka nasıl aklî, kalb, ruh, hayâl, hâfîza gibi mânevî vücûdlar da var; elbette insan-ı ekber olan âlemde ve şu insan mey-vesinin şeceresi olan kâinatta, âlem-i cismâniyetten başka âlemler var. Hem âlem-i arzdan, tâ cennet âlemine kadar her bir âlemin birer semâsı vardır.

Hem melâike için deriz ki: Seyyârat içinde mutavassit ve yıldızlar içinde küçük ve kesîf olan küre-i arz; mevcudat içinde en kıymettar ve nurânî olan hayat ve şûr, hesapsız bir sûrette onda bulunuyorlar. Elbette karanlıklı bir hâne hükümden olan şu arza nisbeten müzeyyen kasırlar, mükemmeli saraylar hükümden olan yıldızlar ve yıldızların denizleri olan gökler; zîsuur ve zîha-yat ve pek kesretli ve muhtelifü'l-ecnas olan melâike ve ruhânîlerin meskenleridir. Pek kat’î bir sûrette İşârâtü'l-İ'câz nâmındaki tefsirimde

ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ¹

âyetinde, semâvâtın hem vücudu, hem taaddüdü isbat edildiğinden ve melâikे hakkında Yirmi Dokuzuncu Söz’de iki kerre iki dört eder kat’iyyetinde, melâikelerin vücûdunu isbat ettiğimizden, onlara iktifâen burada kısa kesiyoruz.

Elhâsil: Esîrden yapılmış; elektrik, ziyâ, hararet, câzibe gibi seyyâlât-ı latîfînen medârı olmuş ve hadîste السَّمَاءُ مَوْجٌ مَكْفُوفٌ² işaretîyle, seyyârat ve nûcûmun harekâtına müsaid olmuş ve Samanyolu denilen “Mecerretü’s-semâ” dan tâ en yakın seyyareye kadar, muhtelif vaziyet ve teşekkülde yedi tabaka, her bir tabaka âlem-i arzdan, tâ âlem-i berzaha, âlem-i misâle, tâ âlem-i âhirete kadar birer âlemin damî hükmünde birer semânın bulunması, hikmeten, aklen iktiza eder.

Hem hatıra gelir ki: Ey mülhid! Sen dersin: “Bin müşkûlât ile tayyare vasıtasiyla ancak bir-iki kilometre yukarıya çıkılabilir. Nasıl, bir insan cismiyle binler sene mesafeyi birkaç dakika zarfında kat’eder; gider, gelir?”

Biz de deriz ki: Arz gibi ağır bir cisim, fenninizce hareket-i seneviyesiyle bir dakikada takriben yüz seksen sekiz saat mesafeyi keser. Takriben yirmi beş bin senelik mesafeyi, bir senede kat’ediyor. Acaba, şu muntazam harekâti ona yaptıran ve bir sapan taşı gibi döndüren bir Kadır-i Zülcelâl; bir insanı, arşa getiremez mi? şemsin câzibesi denilen bir kanun-u rabbânî ile melevî gibi etrafında pek ağır olan cism-i arzı gezdiren bir hikmet, câzibe-i Rahmet-i Rahmân ile ve incizâb-ı muhabbet-i Şems-i Ezel ile bir cism-i insanı berk gibi Arş-ı Rahmân'a çıkaramaz mı?

Yine hatıra gelir ki: Diyorsun: “Haydi çıkabilir, niçin çıkmış? Ne lütumu var? Veliler gibi ruh ve kalbi ile gitse, yeter?”

Biz de deriz ki: Madem Sâni-i Zülcelâl, mülk ve melekûtundaki âyât-ı acîbesini göstermek ve şu âlemin tezgâh ve menbalarını temâşâ ettirmek ve âmâl-i beşeriyyenin netâic-i uhreviyesini irae etmek istemiş. Elbette âlem-i mubsarâtin anahtarları hükmünde olan gözünü ve mesmuât âlemindeki âyâtı temâşâ eden kulağını, Arş'a kadar beraber alması lâzım geldiği gibi; ruhunun hadsiz vezâîfe medâr olan âlât ve cihâzâtrının makinesi hükmünde olan cism-i

¹ “Sonra irâdesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök hâlinde sağlamca nizama koydu.” (Bakara sûresi, 2/29)

² Bkz.: Tirmîzî, *tefsîru sûre* (57) 1; Ahmed İbnî Hanbel, *el-Müsneđ* 2/370; et-Taberânî, *el-Mu’cümü'l-eusat* 6/15.

mübarekini dahi, tâ Arş'a kadar beraber alması mukteza-yı akıl ve hikmettir. Nasıl ki, cennette, hikmet-i ilâhiye cismi ruha arkadaş ediyor. Çünkü pek çok vezâif-i ubûdiyete ve hadsiz lezâiz ve âlâma medâr olan ceseddir. Elbette o cesed-i mübarek, ruha arkadaş olacaktır. Madem cennete cisim, ruh ile beraber gider. Elbette cennetü'l-me'vâ gövdesi olan Sidretü'l-Münteha'ya uruc eden¹ Zât-ı Ahmedîye (*aleyfissalâti vesselâm*) ile cesed-i mübarekini refâkat ettirmesi, aynı hikmettir.

Yine hatıra gelir ki: Dersin: "Birkaç dakikada binler sene mesafeyi kat'-etmek, aklen muhâldır?"

Biz de deriz ki: Sâni-i Zülcelâl'in sanatında harekât, nihayet derecede muhteliftir. Meselâ; savtın süratiyle; ziyâ, elektrik, ruh, hayâl süratleri ne kadar mütefâvit olduğu mâlûm... Seyyâratın dahi fennen harekâti o kadar muhteliftir ki, akıl hayrettedir. Acaba latîf cismi, urûcda süratli olan ulvî ruhuna tâbi olmuş; ruh süratinde hareketi nasıl akla muhalif görünür? Hem on dakika yatsan, bâzı olur ki bir sene kadar hâlâta mâruz olursun. Hattâ bir dakikada insan gördüğü rûyâyi, onun içinde iştittiği sözleri, söylediği kelimâti toplanسا, uyanık âleminde bir gün, belki daha fazla zaman lâzımdır. Demek oluyor ki; bir zaman-ı vâhid, iki şahsa nisbeten, birisine bir gün, birisine de bir sene hükmüne geçer.

Şu mânâya bir temsîl ile bak ki: İnsanın hareketinden, güllemenin hareketinden, savtan, ziyâdan, elektrikten, ruhtan, hayâlden tezahür eden sürat-i harekâttâ bir mikyas olmak için şöyle bir saat farz ediyoruz ki: O saatte on iğne var. Birisi, saatleri gösterir. Biri de, ondan altmış defa daha geniş bir dairede dakikayı sayar. Birisi, altmış defa daha geniş bir daire içinde sâniyeleri; diğeri, yine altmış defa daha geniş bir dairede sâliseleri ve hâkezâ râbiaları, hâmiseleri, sâdise, sâbia, sâmine, tâsia, tâ âşireleri sayacak gayet muntazam azîm bir dairede birer ibre farz ediyoruz. Faraza saati sayan ibrenin dairesi, küçük saatimiz kadar olsa; her hâlde âşireleri sayan ibrenin dairesi, arzin medâr-ı senevîsi kadar, belki daha fazla olmak lâzım gelir.

Şimdi iki şahıs farz ediyoruz: Biri, saati sayan ibreye binmiş gibi o ibrenin harekâtına göre temâşâ ediyor. Diğer, âşireleri sayan ibreye binmiş. Bu iki şahsin bir zaman-ı vâhidde müşâhede ettikleri eşya; saatimizle arzin medâr-ı senevîsi nisbeti gibi, meşhudatça pek çok farkları vardır. İşte zaman, – çünkü– harekâtın bir rengi, bir levni yahut bir şeridi hükmünde olduğundan, harekâttâ câri olan bir hüküm, zamanda dahi câridir. İşte bir saatte meşhu-

¹ Bkz.: Necm süresi, 53/14.

datımız, bir saatin saati sayan ibresine binen zîsuur şahsin meşhudatı kadar olduğu ve hakikat-i ömrü de o kadar olduğu hâlde; âşire ibresine binen şahis gibi, aynı zamanda, o muayyen saatte Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*), Burak-ı tevfik-i ilâhîye biner; berk gibi bütün daire-i mümkünâti kat’edip, acâib-i mülk ve melekûtu görüp, daire-i vücub noktasına çıkip, sohbete müserref olup, rü’yet-i cemâl-i ilâhîye mazhar olarak, fermâni alıp vazifesine dönebilir ve dönmüş ve öyledir.

Yine hatırlı gelir ki: Dersiniz: “Evet olabilir, mümkündür. Fakat her mümkün vâkı’ olmuyor. Bunun emsâli var mı ki kabul edilsin? Emsâli olmayan bir şeyin, yalnız imkânı ile vukuuna nasıl hükmedilebilir?”

Biz de deriz ki: Emsâli o kadar çoktur ki, hesaba gelmez. Meselâ; her zînazar, gözüyle, yerden tâ Neptün seyyaresine kadar bir saniyede çıkar.

Her zîlim aklıyla kozmoğrafya kanunlarına binip, yıldızların tâ arkasına bir dakikada gider.

Her zîmân, namazın efâl ve erkânına fikrini bindirip, bir nevi Mi’râc ile kâinatı arkasına atıp, huzura kadar gider.

Her zikalb ve kâmil veli, seyr u sülük ile, arştan ve daire-i esmâ ve sıfâttan kırk günde gecebilir. Hattâ Şeyh Geylânî, İmam Rabbânî gibi bâzı zâtların ihibarat-ı sâdikaları ile; bir dakikada arşa kadar uruc-u ruhânîleri oluyor.

Hem ecsam-ı nurânî olan melâikelerin arştan ferşe, ferşten arşa kısa bir zamanda gitmeleri ve gelmeleri vardır.¹

Hem ehl-i cennet, mahşerden cennet bağlarına kısa bir zamanda uruc ediyorlar.²

Elbette bu kadar nümûneler gösteriyorlar ki: Bütün evliyâların sultانı, umum müminlerin imamı, umum ehl-i cennetin reisi ve umum melâikenin makbulü olan Zât-ı Ahmedîye’nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) seyr u sülükuna medâr bir mi’râci bulunması ve O’nun makamına müناسip bir sûrette olması, ayn-ı hikmettir ve gayet mâkuldür ve şüphesiz vâkı’dir.

¹ “O vakit sen müminlere: ‘Rabbinizin, indirdiği üç bin melek ile size imdat göndermesi yetmez mi?’ diyorun.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/124); “Biz o melekleri ancak hikmet gereğince göndeririz.” (Hicr sûresi, 15/8); “O gece Rab’lerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner...” (Kadir sûresi, 97/4)

² Bu mânatâki bir hadiste İnsanlığın İftihar Tablosu (*aleyhissalâtü vesselâm*): “Cehennemin üzerine kurulan Sîrat’tan ameline göre kiminin şimşek (berk) sürüatinde, kiminin rüzgâr sürüatinde, kiminin kuş gibi hızlı, kiminin doludüzgin at sürüatinde, kiminin koşarak, kiminin de yürüyerek gececeğini” buyurmuştur. (Tirmîzî, *tefsîru'l-Kur'ân* 19; Dârimî, *rikâk* 89; el-Hâkim, *el-Müstâredrek* 4/542; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 9/356)

Üçüncü Esas

Hikmet-i Mi'râc nedir?

Ekleşap: Mi'râc'ın hikmeti o kadar yüksektir ki, fîkr-i beşer ulaşamıyor. O kadar derindir ki, ona yetişemiyor. O kadar incedir ve latîftir ki, akıl kendi başıyla göremiyor. Fakat bâzı işaretlerle, hakikatleri bilinmezse de vücûdları bildirilebilir. Şöyledir ki:

Şu kâinatın Hâlik'i, şu kesret tabakatında nur-u vahdetini ve tecelli-i ehadîyetini göstermek için, kesret tabakatının müntehasından tâ mebde'-i vahde-te bir hayat-ı ittisal sûretinde bir Mi'râc ile bir ferd-i mümtâzi, bütün mahlûkat hesabına, kendine muhatab ittihaz ederek, bütün zîsuur nâmına, makâsid-i ilâhiyesini O'na anlatmak ve O'nunla bildirmek ve O'nun nazarı ile, ayna-yı mahlûkatında cemâl-i sanatını, kemâl-i rubûbiyetini müşâhede etmek ve et-tirmektir. Hem Sâni-i Âlem'in, âsârin şehâdetiyle nihayetsiz cemâl ve kemâli vardır. Cemâl hem kemâl, ikisi de mahbub-u lizâtihîdirler. Yâni bizzât sevîrliler. Öyle ise, o cemâl ve kemâl sahibinin cemâl ve kemâline nihayetsiz bir muhabbeti vardır. O nihayetsiz muhabbeti, masnûatında çok tarzlarda tezahür ediyor. Masnûatını sever, çünkü masnûatının içinde cemâlini, kemâlini görür. Masnûat içinde en sevimli ve en âlî, zîhayattır. Zîhayatlar içinde en sevimli ve âlî, zîsuurdur. Ve zîsuurun içinde câmiyyet itibarıyla en sevimli, insanlar içinde bulunur. İnsanlar içinde istîdadı tamamıyla inkişâf eden, bütün masnûatta münteşir ve mütecelli kemâlâtın nûmânelerini gösteren ferd, en sevîmlidir.

İşte Sâni-i mevcudat, bütün mevcudatta intîşâr eden tecelli-i muhabbe-tin bütün envâını; bir noktada, bir aynada görmek ve bütün envâ-ı cemâlini, ehadîyet sırrıyla göstermek için şecere-i hilkatten bir meyve-i münevver de-recesinde ve kalbi, o şecerenin hakâik-i esasıyesini istîlab edecek bir çekirdek hükmünde olan bir Zât'ı, o mebde'-i evvel olan çekirdekten, tâ münteha olan meyveye kadar bir hayat-ı ittisal hükmünde olan bir Mi'râc ile, o ferdin kâinat nâmına mahbubiyetini göstermek ve huzuruna celbetmek ve rü'yet-i cemâli-ne müşerref etmek ve ondaki hâlet-i kudsîyeyi başkasına sirayet ettirmek için kelâmiyla tâlîf edip, fermanıyla tavzif etmektedir.

Şimdi şu hikmet-i âliyeye bakmak için “iki temsîl” dürbünü ile tarassud edeceğiz.

Birinci Temsîl

On Birinci Söz’ün hikâye-i temsiliyesinde tafsilen beyân edildiği gibi: Nasıl ki bir Sultan-ı Zîşân’ın, pek çok hazineleri ve o hazineerde pek çok cevâhirlerin envâi bulunsa, hem sanayi-i garîbede çok mahareti olsa ve hesapsız fûnûn-i acîbeye mârifeti, ihatası bulunsa, nihayetsiz ulûm-u bedîaya ilim ve ittilâi olsa.. her cemâl ve kemâl sahibi, kendi cemâl ve kemâlini görüp ve göstermek istemesi sırınca, elbette o Sultan-ı Zîfünûn dahi, bir meşher açmak ister ki; içinde sergiler dizsin, tâ nâsin enzârına saltanatının haşmetini, hem servetinin şâşaasını, hem kendi sanatının hârikalarını, hem kendi mârifetinin garîbelerini izhar edip göstersin; tâ cemâl ve kemâl-i mânevîsini, iki vecihle müşâhede etsin. Bir vechi, bizzât nazar-ı dekâik-âşinâsiyla görsün. Diğer: Gayrin nazarıyla baksın. Ve şu hikmete binaen elbette cesîm, muhtesem, geniş bir saray yapmaya başlar. Şâhâne bir sûrette dairelere, menzillere taksim eder. Hazinelerinin türlü türlü murassaatiyla süslendirip, kendi dest-i sanatının en güzel, en latîf sanatlariyla zînetlendirir. Fûnûn ve hikmetinin en incelikleriyle tanzim eder. Ve ulûmunun âsâr-ı mucizekârâneleriyle donatır, teknil eder. Sonra nimetlerinin çeşitleriyle, taamlarının lezizleriyle, her tâife-ye lâyık sofraları serer. Bir ziyafet-i âmme ihmâz eder. Sonra raiyetine kendi kemâlâtını göstermek için, onları seyre ve ziyafete dâvet eder. Sonra birisini Yaver-i Ekrem yapar, aşağıdaki tabakat ve menzillerden yukarıya dâvet eder; daireden daireye, üst üstteki tabakalarda gezdirir. O acîb sanatının makinelерini ve tezgâhlarını ve aşağıdan gelen mahsulâtın mahzenlerini göstere göstere, tâ daire-i hususiyesine kadar getirir. Bütün o kemâlâtının mâdeni olan mübarek Zât’ını O’na göstermekle ve huzuruyla O’nu müsherref eder. Kasrın hakâikini ve kendi kemâlâtını ona bildirir. Seyircilere rehber tâyin eder, gönderir. Tâ o sarayın Sâni’ini, o sarayın müstemilâtiyla, nukuşyla, acâbiyle, ahaliye târif etsin. Ve sarayın nakışlarındaki rumûzunu bildirip ve içindeki sanatlarının işaretlerini öğretip, (derunundaki manzum murassa’lar ve mevzûn nukuş nedir? Ve saray sahibinin kemâlâtını ve hünerlerini nasıl gösterirler?) o saraya girenlere târif etsin ve girmenin âdâbını ve seyrin merasimini bildirip ve görünmeyen Sultan-ı Zîfünûn ve Zîsuûn’a karşı, marziyyâti ve arzuları dairesinde tesrifat merasimini târif etsin.

Aynen öyle de: –¹ ﷺ Ezel, Ebed Sultanı olan Sâni-i Zülcelâl, nihayetsiz kemâlâtını ve nihayetsiz cemâlini görmek ve göstermek istemiştir

---

¹ “En yüce sıfatlar Allah’ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

ki, şu âlem sarayını öyle bir tarzda yapmıştır ki; her bir mevcud, pek çok dillerle O'nun kemâlâtını zikreder. Pek çok işaretlerle cemâlini gösterir. esmâ-yı hüsnâsının her bir isminde ne kadar gizli mânevî defineler ve her bir unvan-ı mukaddesesinde ne kadar mahfî letâif bulduğunu, şu kâinat bütün mevcudatiyla gösterir. Ve öyle bir tarzda gösterir ki: Bütün fûnûn, bütün desâtiriyile şu kitab-ı kâinatı, zaman-ı Âdem'den beri mütalâa ediyor. Hâlbuki o kitap, esmâ ve kemâlât-ı ilâhiyeye dair ifade ettiği mânâların ve gösterdiği âyetlerin öşr-i mi'sarını daha okuyamamış. İşte şöyle bir saray-ı âlemi, Kendi kemâlât ve cemâl-i mânevîsini görmek ve göstermek için bir meşher hükmünde açan Celil-i Zülcemâl, Cemil-i Zülcelâl, Sâni-i Zulkemâl'in hikmeti iktiza ediyor ki: Şu âlem-i arzdaki zîsüurlara nisbeten abes ve faydasız olmamak için, o sarayın âyetlerinin mânâsını birisine bildirsin. O saraydaki acâibin menbalarını ve netâicinin mahzenleri olan avâlim-i ulviyede birisini gezdirsin. Ve bütün onların fevkine çıkarsın ve kurb-i huzuruna müşerref etsin ve âhiret âlemlerinde gezdirsin, umum ibâdına bir muallim ve saltanat-ı rubûbiyetine bir dellâl ve marziyyât-ı ilâhiyesine bir mübelliğ ve saray-ı âlemindeki âyât-ı tekviniyesine bir müfessir gibi, çok vazifeler ile tavzif etsin. Mucizât nişanlarıyla imtiyazını göstersin. Kur'ân gibi bir ferman ile o Şahsı, Zât-ı Zülcelâl'in has ve sâdik bir tercümanı olduğunu bildirsin.

İşte Mi'râc'ın pek çok hikmetlerinden şu temsîl dürbünüyle bir-ikisini nümune olarak gösterdi. Sâirlerini kıyas edebilirsin...

İkinci Temsîl

Nasıl ki bir zât-ı zîfünûn, mu'ciznûmâ bir kitabı telif edip yazsa.. Öyle bir kitap ki, her sayfasında yüz kitabı kadar hakâik, her satırında yüz sayfa kadar latîf mânâlar, her bir kelimesinde yüz satır kadar hakikatler, her harfinde yüz kelime kadar mânâlar bulunsa; bütün o kitabın meânî ve hakâikleri, o kâtib-i mu'ciznûmânın kemâlât-ı mânevîyesine baksa, işaret etse, elbette öyle bitmez bir hazineyi kapalı bırakıp abes etmez. Her hâlde o kitabı, bâzılara ders verecek. Tâ o kıymettar kitap, mânâsız kalıp, beyhude olmasın. Onun gizli kemâlâtı zâhir olup, kemâlini bulsun ve cemâl-i mânevîsi görünüsün. O da sevinsin ve sevdırsın. Hem o acîb kitabı bütün meânîsiyle, hakâikiyle ders verecek birisini, en birinci sayfadan, tâ nihayete kadar üstünde ders vere vere geçirecektir.

Aynen öyle de: Nakkaş-ı Ezeli, şu kâinatı, kemâlâtını ve cemâlini ve hakâik-i esmâsını göstermek için öyle bir tarzda yazmıştır ki; bütün mevcudat, hadsiz cihetlerle nihayetsiz kemâlâtını ve esmâ ve sıfatını bildirir, ifade eder.

Elbette bir kitabın mânâsı bilinmezse hiçe sukut eder. Bâhusus böyle her bir harfi, binler mânâyı tazammun eden bir kitap, sukut edemez ve ettirilmez. Öyle ise; o kitabı yazan, elbette onu bildirecektir, her tâifenin istîdadına göre bir kısmını anlattıracaktır. Hem umumunu, en âmm nazarlı, en külli şüûrî, en mümtaz istîdadlı bir ferde ders verecektir. Öyle bir kitabın umumunu ve külli hâkâikini ders vermek için, gayet yüksek bir seyr u sülük ettirmek hikmetten lâzımdır. Yâni, birinci sayfası olan tabakat-ı kesretin en nihayetinden tut, tâ müntehâ sayfası olan daire-i ehadiyete kadar bir seyeran ettirmek lâzım geliyor. İşte şu temsîl ile Mi'râc'ın ulvî hikmetlerine bir derece bakabilirsin.

Şimdi makam-ı istimâ'da olan mülhîde bakıp, kalbini dinleyeceğiz; ne hâle girdiğini göreceğiz. İşte, hatırlaya geliyor ki: Onun kalbi diyor: "Ben inanmaya başladım. Fakat iyi anlayamıyorum. Üç müşkûlüm dâha var."

Birincisi: Şu Mirac-ı Azîm, niçin Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*) a mahsustur?

İkincisi: O Zât, nasıl şu kâinatın çekirdeğidir? dersiniz: Kâinat, O'nun nûrundan halkolunmuş. Hem kâinatın en âhir ve en münevver meyvesidir.¹ Bu ne demektir?

Üçüncüsü: Sâbık beyânatınızda diyorsunuz ki; âlem-i ulvîye çıkmak; şu âlem-i arziyedeki âsârların makinelerini, tezgâhlarını ve netâicinin mahzenlerini görmek için urûc etmiştir. Ne demektir?

Eleevap:

Şu birinci müşkûnünüz, otuz üç adet Sözler'de tafsilen halledilmiştir. Yalnız şurada Zât-ı Ahmedîye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) kemâlâtına ve delâil-i nübûvvetine ve o Mirac-ı Âzam'a en elyak O olduğuna icmâlî işaretler nev'inde, bir muhtasar fîhrîste gösteriyoruz, şöyle ki:

Evvelâ: Tevrat, İncil, Zebûr gibi Kütüb-ü Mukaddese; pek çok tahrifa-ta mâruz oldukları hâlde, şu zamanda dahi, Hüseyin Cîsrî gibi bir muhakkik, Nübûvvet-i Ahmedîye'ye (*aleyhissalâtü vesselâm*) dair o kitaplardan yüz işârî beşaretleri çıkarıp "Risale-i Hamîdiye"de göstermiştir.²

Sâniyen: Tarihçe müsbettir ki, Şîkk ve Satîh gibi meşhur iki kâhinin, Nübûvvet-i Ahmedîye'den (*aleyhissalâtü vesselâm*) biraz evvel, nübûvvetine ve

¹ Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/171; el-Aclûnî, *Kesfû'l-hâfâ* 1/311.

² Hüseyin Cîsrî, *Risâle-i Hamîdiye* (Türkçe terceme) s.52-94.

Âhirzaman Peygamberi olduğuna beyânatları gibi çok beşaretler, sahih bir surette tarihen nakledilmiştir.¹

Sâlisen: Velâdet-i Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) gecesinde Kâbe'deki sa-nemlerin sukutu ile,² Kisra-yı Fâris'in saray-ı meşhuresi olan Eyyân'ı inşikâk etmesi³ gibi, irhâsât denilen yüzer hârikalar, tarihçe meşhurdur.

Râbian: Bir orduya parmağından gelen suyu içirmesi.. ve câmide bir cemaat-i azîmenin huzurunda kuru direğin, minberin naklinden dolayı mü-fârakat-ı Ahmedîye'den (*aleyhissalâtü vesselâm*) deve gibi enîn ederek ağlaması..⁴ nassî ile şakk-ı kamer gibi muhakkiklerin tahkikatıyla bine bâliğ olan mucizâtiyla⁵ serfiraz olduğunu tarih ve siyer gösteriyor.

Hâmisen: Dost ve düşmanın ittifakıyla ahlâk-ı hasenenin şahsında en yüksek derecede.. ve bütün muamelâtının şehâdetiyle secâyâ-yı sâmiye, vazifesinde ve tebliğâtında en âlî bir derecede.. ve Din-i İslâm'daki mehâsin-i ahlâkin şehâdetiyle şeriatında en âlî hisâl-i hamîde, en mükemmel derecede bulunduğuna ehl-i insaf ve dikkat tereddüd etmez.

Sâdisen: Onuncu Söz'ün İkinci İşaret'inde işaret edildiği gibi:

*Ulûhiyet, mukteza-yı hikmet olarak tezahür istemesine mukabil; en âzamî bir derecede Zât-ı Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*), dinindeki âzamî ubûdiyetiyle en parlak bir derecede göstermiştir.*

Hem Hâlik-ı âlemin nihayet kemâldeki cemâlini bir vâsita ile mukteza-yı hikmet ve hakikat olarak göstermek istemesine mukabil; en güzel bir surette gösterici ve târif edici, bilbedâhe yine O Zât'tır.

Hem Sâni-ı âlemin nihayet cemâlde olan kemâl-i sanatı üzerine en-zâr-ı dikkati celbetmek, teşhir etmek istemesine mukabil; en yüksek bir sadâ ile dellâllik eden, yine bilmüşâhede O Zât'tır.

Hem bütün âlemlerin Rabbi, kesret tabakâtında vahdâniyetini ilân etmek istemesine mukabil, en âzamî bir derecede bütün merâtib-i tevhi-di ilân eden, yine bizzarûre O Zât'tır.

¹ İbni Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 124-129; 158, 190-192; et-Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülük* 1/431.

² el-Beyhakî, *Delâili'n-nübûvve* 1/19; es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ* 1/81; el-Halebî, *es-Sîratü'l-Halebiyye* 1/76.

³ Ebû Nuaym, *Delâili'n-nübûvve* s.139; el-Beyhakî, *Delâili'n-nübûvve* 1/19, 126, 127; et-Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülük* 1/459.

⁴ "...Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1).

⁵ Bkz.: el-Beyhakî, *Delâili'n-nübûvve* 1/10; ez-Zemahşerî, *el-Kesşâf* 1/382; en-Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim* 1/2.

*Hem Sahib-i âlemin nihayet derecede âsârındaki cemâlin işaretıyla, nihayetsiz hüsn-ü zâtisini ve cemâlinin mehâsinini ve hüsnünün letâifini aynalarda mukteza-yı hikmet ve hikmet olarak görmek ve göstermek istemesine mukabil; en şâşaali bir surette aynadarlık eden ve gösteren ve sevip, başkasına sevdiren, yine bilbedâhe **O Zât**'tir.*

*Hem şu saray-ı âlemin Sâni'i, gayet hârika mucizeler ile ve gayet kıymettar cevherler ile dolu hazine-i gaybiyelerini izhar ve teşhir istemesi.. ve onlarla kemâlâtını târif etmek ve bildirmek istemesine mukabil; en âzamî bir surette teşhîr edici, tavsif edici ve târif edici, yine bilbedâhe **O Zât**'tir.*

*Hem şu kâinatın Sâni'i, şu kâinatı envâ-ı acâib ve zînetlerle süslen-dirmek suretinde yapması.. ve zîsuur mahlükatını seyr ve tenezzûh ve ibret ve tefekkûr için ona idhal etmesi.. ve mukteza-yı hikmet olarak onlara o âsâr ve sanayiin manalarını, kıymetlerini, ehl-i temâşâ ve tefekküre bildirmek istemesine mukabil; en âzamî bir surette cin ve inse, belki ru-hânîlere ve melâikelere de Kur'ân-ı Hakîm vâsitasıyla rehberlik eden, yine bilbedâhe **O Zât**'tir.*

*Hem şu kâinatın Hâkim-i Hakîm'i, şu kâinatın tahavvülâtındaki mak-sat ve gayeyi tazammun eden tilsim-ı muğlakını ve mevcudâtın "Nereden? Nereye? Ve ne oldukları?" olan şu üç suâl-i müşkûlün muammasını bir elçi vâsitasıyla umum zîsuurlara açtırmak istemesine mukabil; en vâ-zîh bir surette ve en âzamî bir derecede hakâik-i Kur'âniye vâsitasıyla o tilsimi açan ve o muammayı halleden, yine bilbedâhe **O Zât**'tir.*

*Hem şu âlemin Sâni-i Zülcelâl'i, bütün güzel masnûâtiyla kendini zî-şuur olanlara tanittırması.. ve kıymetli nimetler ile kendini onlara sevdire-mesi, bizzarûre onun mukabilinde zîsuur olanlara marziyyâti ve arzu-yu ilâhiyelerini bir elçi vâsitasıyla bildirmesini istemesine mukabil, en âlâ ve ekmel bir surette, Kur'ân vâsitasıyla o marziyyât ve arzuları beyân eden ve getiren, yine bilbedâhe **O Zât**'tir.*

*Hem Rabbü'l-âlemîn, meyve-i âlem olan insana, âlemi içine alacak bir vüs'at-i istidat verdiğinden.. ve bir ubûdiyet-i külliyyeye müheyŷâ etti-ğinden.. ve hissiyatça kesrete ve dünyaya müptelâ olduğundan, bir rehber vâsitasıyla yüzlerini kesretten vahdete, fâniden bâkiye çevirmek istemesine mukabil; en âzam bir derecede, en eblağ bir surette, Kur'ân vâsita-sıyla en ahsen bir tarzda rehberlik eden ve risaletin vazifesini en ekmel bir tarzda ifâ eden, yine bilbedâhe **O Zât**'tir.*

İşte mevcudâtın en eşrefi olan zîhayat.. ve zîhayat içinde en eşref olan zîsuur.. ve zîsuur içinde en eşref olan hakikî insan.. ve hakikî insan içinde geçmiş vezâifi en âzamî bir derecede, en ekmel bir surette ifâ eden Zât; elbette bir Mirac-ı Âzam ile Kâb-ı Kauseyn'e çıkacak,¹ saadet-i ebediye kapısını çalacak, hazine-i rahmeti açacak, imanın hakâik-i gaybiyesini görecek, yine O olacaktır.

Sâbian: Bilmüşâhede şu masnûâtta gayet güzel tahsinât, nihayet dercede süslü tezyinât vardır.. ve bilbedâhe şöyle tahsinât ve tezyinât, onların Sâni'inde gayet şiddetli bir irade-i tahsin ve kasd-i tezyin var olduğunu gösterir.. ve irade-i tahsin ve tezyin ise, bizzarûre o Sâni'de sana-tına karşı kuvvetli birraigbet ve kudsî bir muhabbet olduğunu gösterir.. ve masnûât içinde en câmî ve letâif-i sanatı birden kendinde gösteren ve bilen ve bildiren ve kendini sevdiren ve başka masnûâttaki güzellikleri "Mâşallah" deyip istihsan eden, bilbedâhe o sanat--perver ve sanatını çok seven Sâni'in nazarında en ziyade mahbub, O olacaktır.

İşte masnûâtı yıldızlayan mezâya ve mehâsine ve mevcudâti ışıklan-dıran letâif ve kemâlâtâ karşı: "Sübhanallah, Mâşallah, Allahu Ekber" diyerek semâvâti çinlattıran ve Kur'ân'ın nağamâtiyla kâinatı velveleye verdiren, istihsan ve takdir ile, tefekkür ve teşhir ile, zikir ve tevhid ile, berr ve bahri cezbeye getiren yine bilmüşâhede O Zât'tır.

İşte böyle bir Zât ki;² كَافِعٌ السَّبَبُ sırrınca bütün ümmetinin işlediği hasenâtın bir misli, O'nun kefe-i mizanında bulunan.. ve umum ümmeti-nin salavâti, O'nun mânevî kemâlâtına imdat veren.. ve risaletinde gör-düğü vezâifin netâicini ve mânevî ücretleriyle beraber rahmet ve muhab-bet-i ilâhiyenin nihayetsiz feyzine mazhar olan bir Zât, elbette Miraç mer-diveniyle cennete, Sidretü'l-Müntehâ'ya, Arş'a ve Kâb-ı Kauseyn'e kadar gitmek,³ aynı hak, nefs-i hakikat ve mahz-i hikmettir.

Ikinci Müskül: Ey makam-ı istimâ'daki insan! Şu ikinci işkâl ettiğin ha-kikat o kadar derindir, o kadar yüksektir ki, akıl ona ne ulaşır, ne de yanaşır.. illâ nur-u îmân ile görünür. Fakat bâzı temsîlât ile, o hakikatin vücûdu, fehme takrib edilir. Öyle ise; bir nebze takribe çalışacağız.

¹ "Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı." (Necm sûresi, 53/9).

² (Bir işe) sebep olan, (onu bizzat) yapan gibidir.

³ Bkz.: Necm sûresi, 53/4-18; İsrâ sûresi, 17/1.

İşte şu kâinata nazar-ı hikmetle bakıldığı vakit, azîm bir şecere mânâsına görünürlü. Ve şecerenin nasıl dalları, yaprakları, çiçekleri, meyveleri vardır; şu şecere-i hilkatin de bir şikki olan âlem-i süflînin; anâsır dalları, nebâtât ve eşcar yaprakları, hayvanât çiçekleri, insan meyveleri hükmünde görünür. Sâni-i Zülcelâl'in ağaçlar hakkında câri olan bir kanunu, elbette şu şecere-i âzamda da câri olmak, mukteza-yı ism-i Hakîm'dir. Öyle ise; mukteza-yı hikmet, şu şecere-i hilkatin de bir çekirdekten yapılmasıdır.¹ Hem öyle bir çekirdek ki, âlem-i cismânîden başka, sâir âlemlerin nûmûnesini ve esâsâtını câmi olsun. Çünkü; binler muhtelif âlemleri tazammun eden kâinatın çekirdek-i aslı ve menşei, kuru bir madde olamaz. Madem şu şecere-i kâinattan daha evvel, o nev'den başka şecere yok; öyle ise; ona menşe' ve çekirdek hükmünde olan mânâ ve nur, elbette yine şecere-i kâinatta bir meyve libasının giydirilmesi, yine Hakîm isminin muktezasıdır. Çünkü; çekirdek daima çiplak olamaz. Madem evvel-i fitratta meyve libasını giymemiş; elbette, âhirde o libası giyecektir. Madem o meyve insandır. Ve madem insan içinde sâbikan isbat edildiği üzere, en meşhur meyve ve en muhteşem semere ve umumun nazar-ı dikkatini celbeden ve arzin nîşfini ve beşerin humsunun nazarnı kendine has reden ve mehâsin-i mânevîyesi ile âlemi, ya nazar-ı muhabbet veya hayretle kendine baktıran meyve ise: Zât-ı Muhammediye (*aleyhissalâtü vesselâm*)dır; elbette kâinatın teşekkülüne çekirdek olan nur, O'nun Zât'ında cismini giyerek en âhir bir meyve sûretinde görünecektir.

Ey müstemi'!. Şu acib kâinat-ı azîme, bir insanın cüz'î mahiyetinden halkolunmasını istib'âd etme! Bir nevi âlem gibi olan muazzam çam ağacını, büğday tanesi kadar bir çekirdekten halkeden Kadır-i Zülcelâl, şu kâinatı "Nur-u Muhammedî" den (*aleyhissalâtü vesselâm*) nasıl halketmesin veya edeme sin? İşte şecere-i kâinat, şecere-i tûbâ gibi; gövdesi ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olduğu için, aşağıdaki meyve makamından, tâ çekirdek-i aslı makamına kadar, nurânî bir hayt-ı münasebet var. İşte Mi'râc, o hayt-ı münasebetin gilaflı ve sûretidir ki; Zât-ı Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*), o yolu açmış, velâ yetiyle gitmiş, risâletiyle dönmüş ve kapayı da açık bırakmış. Arkasındaki evliyâ-yı ümmeti, ruh ve kalb ile o cadde-i nurânîde, Mi'râc-ı nebevi'nin gölgesinde seyr u sülük edip istfadalarına göre makamat-ı âliyeye çıkarırlar.

Hem sâbikan isbat edildiği üzere: Şu kâinatın Sâni'i, birinci işkâlin cevabında gösterilen makâsid için şu kâinatı, bir saray sûretinde yapmış ve tez-

¹ Bkz.: "Sen, şayet olmasaydın âlemleri de yaratmadım." (Aliyyûlkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.385; el-Aclûnî, *Kesfû'l-hafâ* 2/214). Ayrıca yakın ifadeler için bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evasat* 6/314; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/672.

yin etmiştir. O makâsidin medâri, Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) olduğu için, kâinattan evvel Sâni-i Kâinat'ın nazar-ı inâyetinde olması ve en evvel tecellisine mazhar olmak lâzım geliyor. Çünkü; bir şeyin neticesi, semeresi; evvel düşünülür. Demek vûcûden en âhir, mânen de en evveldir. Hâlbuki Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), hem en mükemmel meyve, hem bütün meyvelerin medâr-ı kıymeti ve bütün maksadların medâr-ı zuhuru olduğundan en evvel tecelli-i îcada mazhar, O'nun nuru olmak lâzım gelir.¹

Üçüncü Müşkülün: O kadar genişstir ki, bizim gibi dar zihinli insanlar, istiab ve ihâta edemez. Fakat uzaktan uzağa bakabiliriz.

Evet âlem-i süflînin mânevî tezgâhları ve külli kanunları, avâlim-i ulviyededer. Ve mahser-i masnûat olan küre-i arzin hadsiz mahlûkatının netâic-i âmâllerî ve cin ve insin semerât-ı efâllerî, yine avâlim-i ulviyede temessûl eder. Hattâ hasenat cennetin meyveleri sûretine,² seyyiât ise cehennemin zakumları şeklinde³ girdikleri, pek çok emârât ve pek çok rivâyâtın şehâdeti ile ve hikmet-i kâinatın ve ism-i Hakîm'in iktizasıyla beraber, Kur'ân-ı Hakîm'in işârâtı gösteriyor. Evet, zeminin yüzünde kesret, o kadar intîşâr etmiş ve hilkat, o kadar teşa'ub etmiş ki, bütün kâinatta müntesir umum masnûatın pek çok fevkînde ecnâs-ı mahlûkat ve esnaf-ı masnûat, küre-i zeminde bulunur, değişir; daima dolup boşalır. İşte şu cüz'iyat ve kesretin menbaları, mâdenlerî elbette külli kanunlar ve külli tecelliyyât-ı esmâiyedir ki; o külli kanunlar, o külli tecelliler ve o muhît esmâların mazharları da bir derece basit ve safi ve her biri bir âlemîn arşî ve sakfi ve bir âlemîn merkez-i tasarrufu hükmünde olan semâvâttır ki; o âlemlerin birisi de Sidretü'l-Müntehâ'daki cennetü'l-me'vâ'dır.⁴ Yerdeki tesbihât ve tahmidat, o cennetin meyveleri sûretinde –Muhbir-i Sâdîk'ın ihbarı ile– temessûl ettiği sâbittir.⁵ İşte bu üç nokta gösteriyorlar ki: Yerde olan netâic ve semerâtın mahzenleri oralardadır ve mahsulâtı o tarafa gider.

Deme ki: Havaî bir “Elhamdülîllâh” kelimem, nasıl mücessem bir meyve-i cennet olur?

¹ Bkz.: el-Aclûnî, *Keşfû'l-hâfâ* 1/265.

² Bkz.: Yâsin sûresi, 36/55/57; Duhân sûresi, 44/27, 55; Sâd sûresi, 38/51; Tûr sûresi, 52/22; Rahman sûresi, 55/52, 67; Vâkiâ sûresi, 56/32; Mû'minûn sûresi, 23/19; Sâffât sûresi, 37/42; Mûselât sûresi, 77/42.

³ Bkz.: Sâffât sûresi, 37/62; Duhân sûresi, 44/43; Vâkiâ sûresi, 56/52; Nebe sûresi, 78/ 21-30.

⁴ Bkz.: Necm sûresi, 53/15.

⁵ Bkz.: “Kim ‘sübhanallâhi ve bihamdihi, sübhanallâhi'l-azîm’ derse cennette onun için bir hurma ağacı dikilir.” (Tirmîzî, *deavât* 59; İbnî Mâce, *edeb* 56); “Kim ‘sübhanallâhi ve'l-hamdüllâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber’, derse her harfi için onun adına cennette bir ağaç dikilir.” (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-eusat* 8/226); “Cennet fidanları ‘lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh’tır.” (Ahmed İbnî Hanbel, *el-Müsned* 5/418).

Çünkü; sen, gündüz uyanık iken güzel bir söz söyleşin; bâzen rüyâda güzel bir elma şeklinde yersin. Gündüz çırkin bir sözün, gecede acı bir şey sûretinde yutarsın. Bir giybet etsen, murdar bir et sûretinde sana yedirirler. Öyle ise, şu dünya uykusunda söylediğin güzel sözlerin ve çırkin sözlerin; meyveler sûretinde uyanık âlemi olan âlem-i âhirette yersin ve yemesini istib'ad etmemelisin.

Dördüncü Esas

Mî'râcın semerâtı ve faydası nedir?

Ekleçevap: Şu şecere-i tûbâ-yı mâneviye olan Mî'râcın beş yüzden fazla meyvelerinden nûrmûne olarak yalnız beş tanesini zikredeceğiz.

Birinci Meyve

Erkân-ı îmâniyenin hakâikini göz ile görüp, melâikeyi, cenneti, âhireti, hattâ Zât-ı Zülcelâl'i göz ile müşâhede etmek; kâinata ve besere öyle bir hazine ve bir nur-u ezelî ve ebedî bir hedîye getirmiştir ki: Şu kâinatı, perişan ve fânî, karmakarışık bir vaziyet-i mevhûmeden çıkarıp, o nur ve o meyve ile o kâinatı; kudsî mektubât-ı Samedâniye, güzel ayna-yı cemâl-i Zât-ı Ehadiye vaziyeti olan hakikatini göstermiş. Kâinatı ve bütün zîsuuru sevindirip mesrur etmiş. Hem o nur ve o meyve ile beşeri müşevvesh, perişan, âciz, fakir, hâcâti hadsiz, âdâsi nihayetsiz ve fânî, bekâsîz bir vaziyet-i dalâletkârâneden o insanı; o nur, o meyve-i kudsiye ile ahsen-i takvîmde, bir mucize-i kudret-i sa-medâniyesi.. ve mektubât-ı samedâniyenin bir nûsha-yı câmiası.. ve Sultan-ı Ezel ve Ebed'in bir muhatabı, bir abd-i hassı.. ve kemâlâtının istihsancısı, hâlili ve cemâlinin hayretkârı, habibi.. ve cennet-i bâkiyesine nâmzed bir misafir-i azizi sûret-i hakikîsinde göstermiş. İnsan olan bütün insanlara, nihayetsiz bir sürür, hadsiz bir şevk vermiştir.

İkinci Meyve

Sâni-i mevcudat ve Sahib-i kâinat ve Rabbü'l-âlemîn olan Hâkim-i Ezel ve Ebed'in marziyyât-ı rabbâniyesi olan İslâmiyet'in, başta namaz olarak, esâ-sâtını, cin ve inse hediye getirmiştir ki; o marziyyâtı anlamak, o kadar merak-âver ve saadet-âverdir ki, târif edilmez. Çünkü; herkes, büyükçe bir veliyy-i nimetini, yahut muhsin bir padışahının uzaktan arzularını anlamaya ne kadar

arzukeş.. ve anlasa ne kadar memnun olur... Temenni eder ki: "Keşki bir vasıta-yı muhabere olsa idi doğrudan doğruya O Zât ile konuşsa idim. Benden ne istiyor, anlasa idim. Benden O'nun hoşuna gideni bilse idim." der. Acaba bütün mevcudat kabza-yı tasarrufunda ve bütün mevcudattaki cemâl ve kemâlât, O'nun cemâl ve kemâline nisbeten zayıf bir gölge ve her anda nihayetsiz cihetlerle O'na muhtaç ve nihayetsiz ihsanlarına mazhar olan beşer, ne derece O'nun marziyyâtını ve arzularını anlamak hususunda hâhişger ve merak-âver olması lâzım olduğunu anlarsın.

İşte Zât-ı Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) yetmiş bin perde arkasında¹ O Sultan-ı Ezel ve Ebed'in marziyyâtını doğrudan doğruya Mi'râc semeresi olarak hakkalyakın iştip, getirip beşere hediye etmiştir.²

Evet beşer, kamerdeki hâli anlamak için ne kadar merak eder ki: Biri gidip, dönüp haber verse. Hem ne kadar fedakârlık gösterir. Eğer anlasa, ne kadar hayret ve meraka düşer. Hâlbuki kamer, öyle bir Mâlikü'l-mülk'ün memleketinde geziyor ki: Kamer, bir sinek gibi küre-i arzin etrafında pervaz eder. Küre-i arz, pervane gibi şemsin etrafında uçar. Şems, binler lâmbalar içinde bir lâmbadır ki; o Mâlikü'l-mülki Zülcelâl'in bir misafirhânesinde mumdarlık eder. İşte Zât-ı Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) öyle bir Zât-ı Zülcelâl'in şuûnatını ve acâib-i sanatını ve âlem-i bekâda hazain-i rahmetini görmüş, gelmiş, beşere söylemiş. İşte beşer, bu Zât'ı kemâl-i merak ve hayret ve muhabbetle dinlemezse, ne kadar hilâf-ı akıl ve hikmetle hareket ettiğini anlarsın.

Üçüncü Meyve

Saadet-i ebediyenin definesini görüp, anahtarını alıp getirmiş; cin ve inse hediye etmiştir. Evet Mi'râc vasıtasyyla ve kendi gözüyle cenneti görmüş ve Rahmân-ı Zülcemâl'in rahmetinin bâkî cilvelerini müşâhede etmiş ve saadet-i ebediyeyi katiyen hakkalyakın anlamış, saadet-i ebediyenin vücûdunun müjdesini cin ve inse hediye etmiştir ki: Bîçâre cin ve ins, kararsız bir Dünya'da ve zelzele-i zevâl ve firâk içindeki mevcudati, seyl-i zaman ve harekât-ı zerrât ile adem ve firâk-ı ebedî denizine döküldüğü olan vaziyet-i mevhume-i canhîraşânedede olukları hengâmada; söyle bir müjde, ne kadar kıymettar olduğu ve idam-ı ebedî

¹ Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evasat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiyeden her şeyin mahv olacağına dair bkz.: Müslim, *îmân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

² Bkz.: Buhârî, *menâkîbu'l-eñsar* 42; Müslim, *îmân* 279, *müsâfirin* 253; Tirmîzî, *tefsîru sûre* (53) 1.

ile kendilerini mahkûm zanneden fânî cin ve insin kulağında öyle bir müjde, ne kadar saadet-âver olduğu târif edilmez. Bir adama, idam edileceği anda, onun afviyla kurb-i şâhâne bir saray verilse, ne kadar sürûra sebeptir. Bütün cin ve ins adedince böyle sürürları topla, sonra bu müjdelye kıymet ver.

Dördüncü Meyve

Rü'yet-i cemâlullah meyvesini kendi aldığı gibi, o meyvenin her mümine dahi mümkün olduğunu, cin ve inse hedîye getirmiştir ki, o meyve, ne derece leziz ve hoş ve güzel bir meyve olduğunu bununla kıyas edebilirsin. Yâni; Her kalb sahibi bir insan; zîcemâl, zîkemâl, zîihsan bir zâtı sever. Ve o sevmek dahi, cemâl ve kemâl ve ihsanın derecâtına nisbeten tezayüd eder, perestîş derecesine gelir, canını feda eder derecede muhabbet bağlar. Yalnız bir defa görmesine, dünyasını feda etmek derecesine çıkar. Hâlbuki: Bütün mevcudattaki cemâl ve kemâl ve ihsan, O'nun cemâl ve kemâl ve ihsanına nisbeten, küçük birkaç lemeâtın, güneşe nisbeti gibi de olmaz. Demek; nihayetsiz bir muhabbete lâyik ve nihayetsiz rü'yete ve nihayetsiz bir iştîyâka elyak bir Zât-ı Zülcelâli ve'l-kemâl'in saadet-i ebediyede rü'yetine muvaffak olması, ne kadar saadet-âver ve medâr-ı sürûr ve hoş ve güzel bir meyve olduğunu insan isen anlarsın.

Besinci Meyve

İnsan, kâinatın kıymettar bir meyvesi ve Sâni-i Kâinat'ın nazdar sevgilisı olduğu, Mi'râc ile anlaşılmış ve o meyveyi cin ve inse getirmiştir. Küçük bir mahlûk, zayıf bir hayvan ve âciz bir zîsuur olan insanı, o meyve ile o kadar yüksek bir makama çıkarır ki: Kâinatın bütün mevcudatı üstünde bir makam-ı fahr veriyor. Ve öyle bir sevinç ve sürüru mes'udiyetkârâne veriyor ki, tasvir edilmez. Çünkü; Âdi bir nefere denilse: "Sen müşir oldun." Ne kadar memnun olur. Hâlbuki: Fânî, âciz bir hayvan-ı nâtik, zevâl ve firâk sille-sini daima yiyan bîçâre insana, birden "Ebedî, bâkî bir cennette, Rahîm ve Kerîm bir Rahmân'ın rahmetinde ve hayâl suratinde, ruhun vüs'atinde, aklın cevelânında, kalbin bütün arzularında, mülk ve melekûtunda tenezzühe, seyerana ve cevelâna muvaffak olduğun gibi, saadet-i ebediyede rü'yet-i cemâline de muvaffak olursun." denildiği vakit, insâniyeti sukut etmemiş bir insan, ne kadar derin ve ciddî bir sevinç ve sürüru kalbinde hissedeceğini ta-hayyül edebilirsin.

Şimdi, makam-ı istimâ'da olan zâta deriz ki: İlhad gömleğini yırt, at. Mümin kulağını geçir ve müslim gözlerini tak. Sana iki küçük temsîl ile bir-iki meyvenin derece-i kıymetini göstereceğiz.

♦**Meselâ:** Senin ile biz beraber bir memlekette bulunuyoruz. Görüyoruz ki; her şey bize ve birbirine düşman ve bize yabancı.. her taraf müdhiş cenaze-lerle dolu.. işitilen sesler yetimlerin ağlayışı, mazlumların vaveylâsıdır. İşte biz, şöyle bir vaziyette olduğumuz vakitte; biri gitse, o memleketin padişahından bir müjde getirse.. o müjde ile, bize yabancı olanlar ahbab şekline girse.. düş-man gördüğümüz kimseler, kardeşler süretine dönse.. o müdhiş cenazeler, hu-şû ve huzûda, zikir ve tesbihde birer ibadetkâr şeklinde görünse.. o yetimâne ağlayışlar, senâkârâne “yaşasın”lar hükmüne girse.. ve o ölümler ve o soy-maklar, garâtlar terhisat süretine dönse.. kendi sürürumuz ile beraber, herke-sin sürüruna müşterek olsak; o müjde ne kadar mesrûrâne olduğunu elbette anlarsın. İşte Mi'râc-ı Ahmedîye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) bir meyvesi olan nur-u îmândan evvel, şu kâinatın mevcudati, nazar-ı dalâletle bakıldığı vakit; yabancı, muzır, müz'îç, muvahhiş ve dağ gibi cirmeler birer müdhiş cenaze; ecel her-kesin başını kesip adem-âbâd kuyusuna atar. Bütün sadâlar, firâk ve zevâlden gelen vaveylârlar olduğu hâlde, dalâletin öyle tasvir ettiği hengâmada; mey-ve-i Mi'râc olan hakâîk-i erkân-îmâniye nasıl mevcudati sana kardeş, dost ve Sâni-i Zülcelâl'ine zâkir ve müsebbih;¹ ve mevt ve zevâl, bir nevi terhis ve vazi-feden âzad etmek;² ve sadâlar, birer tesbihât hakikatinde olduğunu sana gös-terir. Bu hakikati tamam görmek istersen, İlkinci ve Sekizinci Sözler'e bak.

♦**İlkinci Temsîl:** Senin ile biz, sahra-yı kebir gibi bir mevkideyiz. Kum de-nizi fırtınasında, gece o kadar karanlık olduğundan, elimizi bile göremiyoruz. Kimsesiz, hâmisiz, aç ve susuz, me'yus ve ümitsiz bir vaziyette olduğumuz da-kıkada, birden bir zât, o karanlık perdesinden geçip; sonra gelip, bir otomobil hediye getirse ve bizi bindirse, birden cennet-misâl bir yerde istikbalimiz te-min edilmiş, gayet merhametkâr bir hâmîmiz bulunmuş, yiyecek ve içecek ih-zar edilmiş bir yerde bizi koysa; ne kadar memnun oluruz, bilirsin.

İste o sahra-yı kebir, bu dünya yüzüdür. O kum denizi, bu hâdisat iç-in-de harekât-ı zerrât ve seyl-i zaman tahrîkiyle çalkanan mevcudat ve bîçâ-re insandır. Her insan, endişesiyle kalbi dâğdâr olan istikbalî; müdhiş zulü-mât içinde, nazar-ı dalâletle görüyor. Feryadını işittirecek kimseyi bilmiyor. Nihayetsiz aç, nihayetsiz susuzdur. İşte semere-i Mi'râc olan marziyyât-ı ilâ-

¹ Bkz.: Ra'd süresi, 13/13; Îsrâ süresi, 17/44; Nûr süresi, 24/41; Zümer süresi, 39/75.

² Bkz.: Bakara süresi, 2/46, 156; Mü'minûn süresi, 23/160.

hiye ile şu Dünya, gayet kerîm bir Zât'ın misafirhânesi, insanlar dahi O'nun misafirleri, memurları, istikbal dahi cennet gibi güzel, rahmet gibi şirin ve saadet-i ebediye gibi parlak göründüğü vakit; ne kadar hoş, güzel, şirin bir meyve olduğunu anlarsın.

İlkakam-ı istimâ’da olan zât diyor ki: “Cenâb-ı Hakk'a yüz binler hamd ve şükür olsun ki ilhaddan kurtuldum, Tevhide girdim, tamamıyla inandım ve kemâl-i îmânı kazandım.”

Biz de deriz: Ey kardeş! Seni tebrik ediyoruz. Cenâb-ı Hak bizleri, Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) şefaatina mazhar etsin, âmîn...

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مَنِ اسْتَقَرَ بِإِشَارَتِهِ الْقَمَرُ وَبَعْدَ مِنْ أَصَابِعِهِ الْمَاءُ كَالْكَوَافِرِ صَاحِبِ
الْمِعْرَاجِ وَمَا زَاغَ الْبَصَرُ سَيِّدُنَا مُحَمَّدٌ وَعَلَى إِلَهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ مِنْ أَوَّلِ الدُّنْيَا إِلَى
آخِرِ الْمُحْسَرِ¹

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ³

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِيَّنَا أَوْ أَخْطَأْنَا⁴

رَبَّنَا لَا تُرْغِ فُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا⁵

رَبَّنَا أَتَيْمَ لَنَا نُورَنَا وَأَغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ⁶

وَآخِرُ دَعْوَيْهِمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ⁷

¹ “Allahım! İşaretiyle ayın ikiye bölündüğü, parmaklarından suyun Kevser gibi aktığı, Mi'râc'ın ve “Gözü kaymadı.” (Necm sûresi, 53/17) âyetinin sahibi Efendimiz Muhammed'e (*sallallâhu aleyhi ve sellem*), O'nun bütün Âl ve Ashabına Dünya'nın evvelinden mahşerin sonuna kadar rahmet eyle.”

² “Sübhânsın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

³ “Ey Rabbimiz! Bu hizmetimizi kabul buyur! Her şeyi hakkıyla işten ve bilen ancak sensin.” (Bakara sûresi, 2/127).

⁴ “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!” (Bakara sûresi, 2/286)

⁵ “Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyeyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma!” (Âl-i İmrân sûresi, 3/8)

⁶ “Ey Kerîm Rabbimiz, nurumuzu daha da artır, tamamına erdir, kusurlarımızı affet, çünkü Sen her şeye kadırsın.” (Tahrîm sûresi, 66/8)

⁷ “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

On Dokuzuncu ve Otuz Birinci Sözler'in Zeyli

Şakk-ı Kamer Mucizesine Dairdir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَ الْقَمَرُ ﴿١﴾ وَإِنْ يَرُوا أَيَّةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌ^١

Kamer gibi parlak bir Mucize-i Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) olan İnsikak-ı kameri, evham-ı fâside ile inhisafa uğratmak isteyen feylesoflar ve onların muhakemesiz mukallidleri *diyorlar ki*: “Eğer insikak-ı kamer vuku bulsa idi umum âleme mâmûl olurdu. Bütün tarih-i beşerin nakletmesi lâzım gelirdi?”

Elewap: İnsikak-ı kamer dâvâ-yı nübûvvete delil olmak için o dâvâyı işiten ve inkâr eden hazır bir cemaate, gecede, vakt-i gaflette âni olarak gösterildiğinden.. hem ihtilâf-ı metâlî ve sis ve bulutlar gibi rü'yete mâni esbâbin vücûdu ile beraber.. o zamanda medeniyet taammüm etmediğinden ve hussûsî kaldığından.. ve tarassudat-ı semâviye pek az olduğundan bütün etraf-ı âlemde görülmek, umum tarihâlere geçmek, elbette lâzım değildir.² Şakk-ı kamer yüzünden bu evham bulutlarını dağıtacak çok noktalardan şimdilik “Beş Nokta”yı dinle:

Birinci Nokta

O zaman, o zemindeki küffârin gayet şedit derecede inatları, tarihen mâmûl ve meşhur olduğu hâlde; Kur'ân-ı Hakîm'in ³ وَانْشَقَ الْقَمَرُ demesiyle şu vak'ayı umum âleme ihbar ettiği hâlde; Kur'ân'ı inkâr eden o küffârdan hiçbir kimse, şu âyetin tekzîbine, yani ihbar ettiği şu vâkianın inkârına ağız açmamışlar. Eğer o zamanda o hâdise, o küffârca kat'î ve vâki' bir hâdise olmasa idi;

¹ “Kiyamet saatı yaklaştı, ay bölündü. Ama o müşrikler her ne zaman bir mucize görseler sırtlarını döner: ‘Bu, kuvvetli ve devamlı bir büyür’ derler.” (Kamer sûresi, 54/1-2).

² el-Gazâlî, *Fedâihu'l-bâtinîyye* 1/140-141; en-Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim* 17/143-144; İbnî Hacer, *Fethu'l-bâri* 7/185-186.

³ “...Ay bölündü.” (Kamer sûresi, 54/1).

şu sözü serrişte ederek, gayet dehşetli bir tekzîbe ve Peygamber'in ibtal-i dâvâsına hûcum göstereceklerdi. Hâlbuki şu vak'a ya dair siyer ve tarih, o vak'a ile münasebettar küffârin adem-i vukuuna dair hiçbir şeyini nakletmemişlerdir.

Yalnız **وَيُقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌ**¹ âyetinin beyân ettiği gibi, tarihçe menkul olan şudur ki; o hâdiseyi gören küffâr, "sihirdir" demişler ve "Bize sihir gösterdi. Eğer sâir taraflardaki kervan ve kafileler görmüşlerse hakikattir. Yoksa bize sihir etmiş." demişler. Sonra sabahleyin Yemen ve başka taraflardan gelen kafileler ihbar ettiler ki: "Böyle bir hâdiseyi gördük." Sonra küffâr, Fahr-i âlem (*aleyhissalâtü vesselâm*) hakkında –hâşâ– "Yetim-i Ebî Talîb'in sıhri semâya da teşir etti." dediler.²

İkinci Nokta

Sa'd-ı Teftazânî gibi eâzîm-ı muhakkikînîn ekseri demişler ki: "İnsikak-ı Kamer³; parmaklarından su akması, umum bir orduya su içirmesi⁴, câmide hutbe okurken dayandığı kuru direğin müfarakat-ı Ahmedîye'den (*aleyhissalâtü vesselâm*) ağlaması, umum cemaatin işitmesi gibi mütevâtirdir.⁵ Yani öyle tabakadan tabakaya bir cemaat-i kesire nakletmiştir ki, kızbe ittifakları muhâldır. Hâle gibi meşhur bir kuyruklu yıldızın bin sene evvel çıkışması gibi mütevâtirdir. Görmediğimiz Serendib Adası'nın vücûdu gibi tevâtûrle vücûdu kat'îdir." demişler. İşte böyle gayet kat'î ve şuhûdî mesâilde teşkilât-ı vehmiye yapmak, akılsızlıktır. Yalnız muhâl olmamak kâfidir. Hâlbuki şakk-ı kamer, bir volkanla insikâk eden bir dağ gibi mümkündür.

Üçüncü Nokta

Mucize; dâvâ-yı nübûvet'in isbatı için, münkirleri ikna etmek içindir, icbar için değildir. Öyle ise dâvâ-yı nübûveti iştenler için, ikna edecek bir de recede mucize göstermek lâzımdır. Sâir taraflara göstermek veya hâlde icbar de recesinde bir bedâhetle izhar etmek, Hakîm-i Zülcelâl'in hikmetine münâfi olduğu gibi, sîrr-ı teklife dahi muhaliftir. Çünkü "Akla kapı açmak, ihtiyârı

¹ "(Müşrikler): 'Bu, kuvvetli ve devamlı bir büyüdü' derler." (Kamer sûresi, 54/2).

² et-Tayâlisî, *el-Müsned* 1/38; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübûve* s.281. Ayrıca bkz.: Kamer sûresi, 54/2; Tirmîzî, *tefsîru* sûre (54) 5.

³ Buâhârî, *menâkîb* 27, *menâkîbü'l-ensâr* 36, *tefsîru* sûre (54) 1; Müslîm, *münâfîkîn* 43-48.

⁴ Buâhârî, *menâkîb* 25, *meğâzî* 35; Müslîm, *fezâ'il* 6, 7, *imâre* 72, 73.

⁵ Bkz.: *el-Gazâlî*, *Fedâihu'l-bâtinîyye* 1/139-141; *el-Âmidî*, *Gayetü'l-merâm* 1/356-357; *el-Îcî*, *Kitâbü'l-Mevâkif* 3/405; *et-Teftâzânî*, *Şerhu'l-Makâsid* 5/17.

elinden almamak" sırrı teklif iktiza ediyor. Eğer Fâtır-ı Hakîm inşikak-ı kameri, -feylesofların hevesâtına göre- bütün âleme göstermek için bir-iki saat öyle bıraksaydı ve beşerin umum tarihlerine geçseydi, o vakit sâir hâdisât-ı semâviye gibi; ya dâvâ-yı nübüvvete delîl olmazdı, risalet-i Ahmedîye'ye (*aleyhissalâtü vesselâm*) hususiyeti kalmazdı veyahut bedâhet derecesinde öyle bir mucize olacaktı ki; aklı icbar edecek, aklın ihtiyârını elinden alacak, ister istemez nübüvveti tasdik edecek, Ebûcehil gibi kömür ruhlu, Ebûbekri's-Siddîk gibi elmas ruhlu adamlar bir seviyede kalıp, sırrı teklif zâyi olacaktı. İşte bu sırlı içindir ki; hem âni, hem gece, hem vakt-i gaflet, hem ihtilâf-ı metâlî, sis ve bulut gibi sâir mevânî perde ederek umum âleme gösterilmeli veyahut tarihlere geçirilmeli.

Dördüncü Nokta

Şu hâdise, gece vakti herkes gaflette iken âni bir surette vuku bulduğundan etrafı âlemde elbette görülmeyecek. Bazı efrada görünse de, gözüne inanmayacak. İnandırsa da, elbette böyle mühim bir hâdise, haber-i vâhid ile tarihlere bâki bir sermaye olmayacağı.

Bazı kitaplarda: "Kamer, iki parça olduktan sonra yere inmiş." ilâvesi ise, ehl-i tahkik reddetmişlerdir. "Şu mucize-i bâhireyi kıymetten düşürmek niyetiyle, belki bir münâfık ilhak etmiş." demişler.

Hem meselâ o vakit, cehalet sisiyle muhât İngiltere, İspanya'da yeni gurûb.. Amerika'da gündüz.. Çin'de, Japonya'da sabah olduğu gibi, başka yerlerde başka esbab-ı mâniaya binâen elbette görülmeyecek. Şimdi bu akılsız müterize bak, diyor ki; "İngiltere, Çin, Japon, Amerika gibi akvâmin tarihleri bundan bahsetmiyor. Öyle ise vukû bulmamış." *Bin nefrin onun gibi Avrupa kâselislerinin başına...*

Beşinci Nokta

İnsikak-ı kamer, kendi kendine bazı esbabâ binâen vukû bulmuş, tesadüfi, tabîî bir hâdise değil ki; âdi ve tabîî kanunlara tatbik edilsin. Belki şems ve kamerin Hâlik-ı Hakîm'i, Resûlü'nün risaletini tasdik ve dâvâsını tenvir için hârikulâde olarak o hâdiseyi îka etmiştir. Sırrı irşad ve sırrı teklif ve hikmet-i risaletin iktizasıyla, hikmet-i rubûbiyetin istediği insanlara ilzam-ı hüccet için gösterilmiştir. O sırrı hikmetin iktiza etmedikleri, istemedikleri ve dâvâ-yı nübüvveti henüz işitmeyenleri aktâr-ı zemindeki insanlara göstermemek için, sis ve

bulut ve ihtilâf-ı metâlî haysiyetyle; bazı memleketin kameri daha çıkmaması ve bazlarının güneşleri çıkması ve bir kısmının sabahı olması ve bir kısmının güneşî yeni gurûb etmesi gibi, o hâdiseyi görmeye mâni pek çok esbaba binâen gösterilmemiş. Eğer umum onlara dahi gösterilse idi, o hâlde ya işaret-i Ahmedîye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) neticesi ve mucize-i nübûvet olarak gösterecekti; o vakit risaleti, bedâhet derecesine çıkacaktı. Herkes tasdike mecbur olurdu, aklın ihtiyâri kalmazdı. İman ise, aklın ihtiyâriyadır. Sîrr-ı teklif zâyi olurdu. Eğer sîrf bir hâdise-i semâviye olarak gösterilse idi, risaleti Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) ile münasebeti kesilirdi ve onunla hususiyeti kalmazdı.

Elhâsil: Şakk-ı kamerin imkânında şüphe kalmadı. Kat'î isbat edildi. Şimdi, vukûuna delâlet eden çok burhanlarından altısına^{1(Hâsiye)} işaret ederiz. Şöyled ki:

Ehl-i adâlet olan sahabelerin, vukûuna icmâi..

ve ehl-i tâhkîk umum müfessirlerin,² وَأَنْشَقَ الْمُؤْمِنُونَ tefsirinde onun vukûuna ittifakı..³

ve ehl-i rivâyet-i sâdîka bütün muhaddisînin, pek çok senedlerle ve mühâlif tarîklerle vukûunu nakletmesi..

ve ehl-i keşif ve ilham bütün evliya ve sîddîkîninin şehâdeti..

ve ilm-i kelâm'ın meslekçe birbirinden çok uzak olan imamların ve mütebahhir ulemâsının tasdiki..

ve nass-ı kat'î ile dalâlet üzerine icmâları vâki olmayan ümmet-i Muhammedîye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*)⁴ o vak'ayı telâkki-i bîlkâbul etmesi, güneş gibi inşikak-ı kameri isbat eder.

Elhâsil: Buraya kadar tâhkîk nâmîna ve hasmı ilzam hesabına idi. Bundan sonraki cümleler, hakikat nâmîna ve iman hesabınadır. Evet, tâhkîk öyle dedi. Hakikat ise diyor ki:

Semâ-yı risaletin kameri münîri olan Hâtem-i dîvan-ı nübûvet, nasıl ki mahbubiyet derecesine çıkan ubûdiyetindeki velâyetin keramet-i

¹(Hâsiye) Yani, altı defa icmâ suretinde, vukuuna dair altı hüccet vardır. Bu makam çok izaha lâyık iken, maatteessüf kısa kalmıştır.

² "...Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1).

³ Bkz.: el-Vâhidî, el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz 1/370; et-Taberî, Câmiu'l-beyân 27/84-88; el-Beğavî, Meâlimü't-tenzîl 4/258.

⁴ Tirmîzî, fiten 7; Ebû Dâvûd, fiten 1; İbni Mâce, fiten 8; Dârimî, mukaddime 8.

uzmâsı ve mucize-i kübrâsı olan Miraç ile, yani bir cism-i arzı semâvâtta gezdirmekle semâvâtın sekenesine ve âlem-i ulûhî ehline rüchâniyeti ve mahbubiyeti gösterildi ve velâyetini isbat etti. Öyle de: arza bağlı, semâya asılı olan kameri, bir arzî'nın işaretıyla iki parça ederek arzin sekenesine, o arzî'nın risaletine öyle bir mucize gösterildi ki; Zât-ı Ahmedîye (aleyhissalâtû vesselâm) kamerin açılmış iki nurânî kanadı gibi; risalet ve velâyet gibi iki nurânî kanadıyla, iki ziyâdâr cenâh ile, evc-i kemâlâtâ uçmuş.. tâ Kâb-ı Kavseyn'e çıkmış.. hem ehl-i semâvât, hem ehl-i arza medar-ı fahir olmuştur...

عَلَيْهِ وَعَلَىٰ أَلِهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ يَسِّرْ لِمَنِ اتَّهَمَهُ الْأَرْضُ وَالسَّمَوَاتِ¹

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

اللَّهُمَّ بِحَقِّ مَنِ انْشَقَ الْقَمَرُ بِإِشَارَتِهِ اجْعَلْ فَلَّيِ وَ قُلُوبَ طَلَبَةِ رَسَائِلِ
الثُّورِ الصَّادِقِينَ كَالْقَمَرِ فِي مُقَابَلَةِ شَمَسِيْنِ الْقُرْآنِ أَمِينَ أَمِينَ³

¹ O'na (sallallâhu aleyhi ve sellem), âline ve ashabına yer ve gökler dolusu salât ve selâmlar olsun.

² "Sübhangin yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara süresi, 2/32)

³ Allahım! İşaretıyla Ay'ın ikiye bölündüğü Zât (sallallâhu aleyhi ve sellem), hürmetine, benim ve sadık Nur talebelerinin kalplerini, Kur'ân Güneşi karşısında adeta birer Ay hâline getir. Âmîn, âmîn!

Oruç İkinci Söz

Şu söz üç mevkiftir.

(Yirmi İkinci Söz’ün Sekizinci Lem’ası’nı izah eden bir zeyildir. Mevcûdat-ı âlem, vahdâniyete şehâdet ettikleri elli beş lisânından –ki Katre Risalesi’nde onlara işaret edilmiş– birinci lisânına bir tefsirdir. Ve ¹لوَ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا ayetinin pek çok hakâikinden, temsîl libası giydırılmış bir hakikattir.)

Birinci Mevkîf

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُخْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْحَيْيُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ²

Bir Ramazan gecesinde şu kelâm-ı tevhidînin on bir cümlesi her birinde birer tevhid mertebesi ve birer müjde bulunduğu ve o mertebelerden yalnız ³لَا شَرِيكَ لَهُ’deki manayı, basit, avâmin fehmîne gelecek bir muhâvere-i temsiliye ve bir münâzara-yı faraziye tarzında ve lisân-ı hâli, lisân-ı kâl suretin-de söylemiştim. Bana hizmet eden kıymettar kardeşlerimin ve mescid arkadaşlarının arzuları ve istemeleri üzerine o muhâvereyi yazıyorum, şöyle ki:

¹ “Eğer gökte ve yerde, Allah’tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

² “Allah’tan başka ilâh yoktur. O bîdir. Ortağı yoktur. Mülk umumen O’nundur. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, şükür ve minnet O’na mahsustur ve O’na läyiktr. Hayati veren de, alan da O’dur. O, ezeli ve ebedî hayat sahibidir. Bütün iyilikler O’na aittir; O, yapılan her hayatı kaydeder ve karşılığını verir. O’nun her şeye gücü yeter ve hiçbir şey O’na ağır gelmez. Dönüş yalnız O’nadır.” (Bzk.: Tirmîzî, deavât 36; Nesâî, menâsîk 163; İbnî Mâce, ticârât 40, menâsîk 84).

³ Ortağı yoktur.

Bütün tabiat-perest, esbap-perest ve müşrik gibi umum envâ-ı ehl-i şırkin ve küfrün ve dalâletin tevehhüm ettikleri şeriklerin nâmına bir şahıs farz ediyoruz ki o şahs-ı farazî, mevcudât-ı âlemden bir şeye rab olmak istiyor ve hakikî mâlik olmak dâvâ etmektedir.

İşte o müddeî, evvelâ mevcudâtın en küçüğü olan bir **zerreye** rast gelir. Ona rab ve hakikî mâlik olmakta olduğunu zerreye tabiat lisaniyla, felsefe diiliyle söyler. O zerre dahi, hakikat lisaniyla ve hikmet-i rabbânî diliyle der ki: “Ben hadsiz vazifeleri görüyorum. Ayrı ayrı her masnûa girip işliyorum. Eğer bütün o vezâifi bana gödürecek, sende ilim ve kudret varsa; hem, benim gibi hadd ü hesaba gelmeyen zerrât içinde beraber gezip^{1(Hâşıye)} iş görüyoruz. Eğer bütün emsâlim o zerreleri de istihdam edip emir tahtına alacak bir hüküm ve iktidar sende varsa; hem kemâl-i intizam ile cüz olduğum mevcudlara, mese-lâ kandaki küreyvât-ı hamrâya hakikî mâlik ve mutasarrif olabilirsen bana rab olmak dâvâ et; beni, Cenâb-ı Hak'tan başkasına isnad et. Yoksa sus! Hem bana rab olmadığın gibi müdahale dahi edemezsın. Çünkü vezâifimizde ve harekâtimizda o kadar mükemmel bir intizam var ki nihâyet siz bir hikmet ve muhit bir ilim sahibi olmayan bize parmak karıştıramaz. Eğer karışsa karışracak. Hâlbuki senin gibi câmid, âciz ve kör ve iki eli tesadüf ve tabiat gibi iki körün elinde olan bir şahıs, hiçbir cihette parmak uzatamaz.”

O müddeî, maddiyyûnların dedikleri gibi dedi ki: “Öyle ise sen kendi kendine mâlik ol! Neden başkasının hesabına çalışmasını söylüyorsun?” Zerre ona cevaben der: “Eğer, güneş gibi bir dimağım ve ziyâsi gibi ihatalı bir ilmim ve harareti gibi şümülli bir kudretim ve ziyâsında yedi renk gibi muhit duygularım ve gezdiğim her yere ve işlediğim her mevcuda müteveccih birer yüzüm ve bakar birer gözüm ve gece birer sözüm bulunsa idi, belki senin gibi ahmaklık edip kendi kendime mâlik olduğumu dâvâ ederdim. Haydi defol git, sen benden iş bulamazsin!”

İşte şeriklerin vekili, zерредen me'yus olunca **küreyvât-ı hamrâdan** iş bulacağım diye, kandaki bir küreyvât-ı hamrâya rast gelir. Ona esbap nâmına

^{1(Hâşıye)} Evet müteharrik her bir şey, zerrâtta seyyârata kadar, kendilerinde olan sikke-i samediyet ile vahdeti gösterdikleri gibi, harekâtlarıyla dahi, gezdikleri bütün yerleri vahdet namına zabtederler. Kendi mâlikinin mülküne idhal ederler. Hareket etmeyen masnûât ise nebâtâttan nûcûm-u sevâbite kadar birer mühr-ü vahdâniyet hükümdedirler ki; bulunduğu mekâni, kendi Sâni'inin mektûbu olduğunu gösterirler. Demek her bir nebat, her bir meyve, birer mühr-ü vahdâniyet, birer sikkeli vahdetler ki; mekânlarını ve vatanlarını, vahdet namına Sâni'lerinin mektûbu olduğunu gösterirler.

Elhâsil: Her bir şey, hareketiyle bütün eşyayı vahdet namına zabteder. Demek bütün yıldızları elinde tutmayan, bir tek zerreye rab olamaz.

ve tabiat ve felsefe lisaniyla der ki: "Ben sana rab ve mâlikim." O küreyvât-ı hamrâ, yani yuvarlak kırmızı mevcud, ona hakikat lisaniyla ve hikmet-i ilâhiye dili ile der:

"Ben yalnız değilim. Eğer sikkemiz ve memuriyetimiz ve nizamatımız bir olan kan ordusundaki bütün emsâlime mâlik olabilirsen; hem gezdiğimiz ve kemâl-i hikmetle istihdam olunduğumuz bütün hüceyrât-ı bedene mâlik olacak bir dakik hikmet ve azîm kudret, sende varsa göster ve gösterebilersen belki senin dâvânda bir mana bulunabilir. Hâlbuki senin gibi sersem ve senin elindeki sağır tabiat ve kör kuvvetle değil mâlik olmak, belki zerre miktar karışamazsin. Çünkü; bizdeki intizam o kadar mükemmeldir ki, ancak her şeyi görür ve iştir ve bilir ve yapar bir Zât bize hükmedebilir. Öyle ise sus! Vazifem o kadar mühim ve intizam o kadar mükemmel dir ki senin ile, senin böyle karışaklık sözlerine cevap vermeğe vaktim yok." der, onu tardeder.

Sonra onu kandıramadığı için o müddeî gider, bedendeki **hueyre** tabir ettikleri menzilciğe rast gelir. Felsefe ve tabiat lisaniyla der: "Zerreye ve küreyvât-ı hamrâya söz anlattıramdım, belki sen sözümü anlarsın. Çünkü sen, gayet küçük bir menzil gibi birkaç şeyden yapılmışsun. Öyle ise ben seni yapabılırim. Sen benim masnûum ve hakikî mülküm ol!" der. O hueyre ona cevaben, hikmet ve hakikat lisaniyla der ki:

"Ben, çendan küçüğün bir şeyim. Fakat pek büyük vazifelerim, pek ince münasebetlerim ve bedenin bütün hüceyrâtına ve heyet-i mecmâsına bağlı alâkalarım var. Ezcümle, evride ve şerâyın damarlarına ve hassâse ve muharrike asablarına ve câzibe, dâfia, müvellide, musavvire gibi kuvvelere karşı derin ve mükemmel vazifelerim var. Eğer bütün bedeni, bütün damar ve âsâb ve kuvveleri teşkil ve tanzim ve istihdam edecek bir kudret ve ilim sende varsa ve benim emsâlim ve sanatça ve keyfiyetçe birbirimizin kardeşi olan bütün hüceyrât-ı bedeniyeye tasarruf edecek nâfiz bir kudret, şâmil bir hikmet, sende varsa göster; sonra ben seni yapabılırim diye dâvâ et, yoksa haydi git! Küreyvât-ı hamrâ, bana erzak getiriyorlar. Küreyvât-ı beyzâ da, bana hücum eden hastalıklara mukâbele ediyorlar. İşim var, beni meşgul etme. Hem senin gibi âciz, câmid, sağır, kör bir şey, bize hiçbir cihetle karşılaşamaz. Çünkü bizde o derece ince ve nazik ve mükemmel bir intizam^{1(Hâsiye)} var ki eğer bize hük-

^{1(Hâsiye)} Sâni-i Hakîm, beden-i insanı gayet muntazam bir şehir hükmünde halketmiştir. Damarların bir kısmı, telgraf ve telefon vazifesini görür. Bir kısmı da çesmelerin boruları hükmünde, âb-ı hayat olan kanın cevelânına medardırlar. Kan ise içinde iki kısım küreyvât halkedilmiş. Bir kısmı küreyvât-ı hamrâ tabir edilir ki bedenin hüceyrelerine erzak dağı-

meden bir Hakîm-i Mutlak ve Kadîr-i Mutlak ve Alîm-i Mutlak olmazsa intizamımız bozulur, nizamımız karışır.”

Sonra o müddeî, onda da me'yus oldu. Bir **insanın bedenine** rast gelir. Yine kör tabiat ve serseri felsefe lisani ile tabîiiyyûnun dedikleri gibi der ki: “Sen benimsin, seni yapan benim veya sende hissem var.” Cevaben o beden-i insan, hakikat ve hikmet diliyle ve intizamının lisân-ı hâliyle der ki:

“Eğer bütün emsâlim ve yüzümüzdeki sikke-i kudret ve turra-yı fitrat bir olan bütün insanların bedenlerine hakikî mutasarrif olacak bir kudret ve ilim sende varsa; hem sudan ve havadan tut, ta nebâtât ve hayvanâta kadar benim erzakımın mahzenlerine mâlik olacak bir servetin ve bir hâkimiyetin varsa; hem ben kılıf olduğum gayet geniş ve yüksek olan ruh, kalb, akıl gibi letâif-i mânevî yeyi benim gibi dar, süflî bir zarfta yerleştirerek kemâl-i hikmet ile istihdam edip ibadet ettirecek sende nihâyetsiz bir kudret, hadsiz bir hikmet varsa göster, son-

tiyor ve bir kanun-u ilâhî ile hüceyrelere erzak yetiştiriyor (tüccar ve erzak memurları gibi). Diğer kısmı küreyvât-ı beyzâdîrlar ki ötekilere nisbeten ekalliyettedirler. Vazifeleri, hastalık gibi düşmanlara karşı asker gibi müdâfaadir ki ne vakit müdâfaaya girseler mevlevî gibi iki hareket-i devriye ile süratli bir vaziyet-i acîbe alırlar.

Kanın heyet-i mecmûası ise iki vazife-i umumiyesi var. Biri, bedendeki hüceyrâtın tahrîbatını tamir etmek. Diğerî, hüceyrâtın enkazlarını toplayıp, bedeni temizlemektir. Evide ve şerâyîn namunda iki kısım damalar var ki: Biri, sâfi kanı getirir, dağıtır, sâfi kanın mecrâridir. Diğer kısmı, enkazi toplayan bulanık kanın mecrasıdır ki; şu ikinci ise kanı “ree” denilen nefesin geldiği yere getirirler.

Sâni-i Hakîm, havada iki unsur hâlkettiştir. Biri azot, biri müvellidü'l-humuza. Müvellidü'l-humuza ise nefes içinde kana temas ettiği vakit, kanı telvis eden karbon unsur-u kesifini kehrîbar gibi kendine çeker. İlkisi imtizaç eder. Buhârî hâmîz-i karbon denilen (semli havaî) bir maddeye inkilâb ettirir. Hem hararet-i gariziyeyi temin eder, hem kanı tasfiye eder. Çünkü Sâni-i Hakîm, fenn-i kimyada aşk-ı kimyevî tabir edilen bir münasebet-i şedideyi, müvellidü'l-humuza ile karbona vermiş ki; o iki unsur birbirine yakın olduğu vakit, o kanun-u ilâhî ile o iki unsur imtizaç ederler. Fennen sabittir ki imtizaçtan hararet hâsil olur. Çünkü imtizaç, bir nevi ihtiâraktır.

Şu sırrın hikmeti budur ki: O iki unsurun her birisinin zerrelerinin ayrı ayrı hareketleri var. İmtizaç vaktinde her iki zerre, yani onun zeresi bunun zeresiyle imtizaç eder. Bir tek hareketle hareket eder. Bir hareket muallak kalır. Çünkü imtizaçtan evvel iki hareket idi; şimdi iki zerre bir oldu, her iki zerre bir zerre hükmünde bir hareket aldı. Diğer hareket, Sâni-i Hakîm'in bir kanunu ile hararete inkilâb eder. Zâten “hareket, harareti tevlid eder” bir kanun-u mukarreredir. İşte bu sırra binaen beden-i insanîdeki hararet-i gariziye, bu imtiaz-ı kimyevî ile temin edildiği gibi kandaki karbon alındığı için kan dahi sâfi olur. İşte nefes dâhile girdiği vakit vücudun hem âb-ı hayatı temizliyor, hem nar-ı hayatı iş'âl ediyor. Çıktığı vakit ağızda mucizât-ı kudret-i ilâhiye olan kelime meyvelerini veriyor.

سَبَحَانَ مَنْ تَحْيِيْ فِي ضُّرِّهِ الْعَقُولُ^{1*}

*¹ Sanati karşısında akılların hayrete düştüğü Zât, ne yücedir! (Bkz.: en-Nehevî, *el-Ezkâr* s.292; Ali İbni Ebî Talîb, *Nehcû'l-belâğâ* s.428)

ra ‘ben seni yaptım’ de. Yoksa sus! Hem bendeki intizam-ı ekmelin şehâdetiy-le ve yüzümdeki sikke-i vahdetin delâletiyle, benim Sâni’im her şeye Kadîr, her şeye Alîm, her şeyi görür ve her şeyi iştir bir Zât’tır. Senin gibi sersem, âcizin parmağı O’nun sanatına karışamaz. Zerre miktar müdahale edemez.”

O şeriklerin vekili, bedende dahi parmak karıştıracak yer bulamaz, gider, **insanın nev’ine** rast gelir. Kalbinden der ki: “Belki bu dağınık, karmakarışık olan cemaat içinde şeytan, onların efâl-i ihtiyariye ve içtimâiyelerine karşıtı gibi belki ben de ahvâl-i vücûdiye ve fitriyelerine karışabileceğim ve parmak karıştıracak bir yer bulacağım ve onda bir yer bulup beni tardeden bedene ve beden hüceyresine hükmümü icra ederim.” Onun için beşerin nev’ine yine sağır tabiat ve sersem felsefe lisaniyla der ki: “Siz çok karışık bir şey görünyorsunuz. Ben size rab ve mâlikim veyahut hissedarım.” der. O vakit nev-i insan, hak ve hakikat lisaniyla hikmet ve intizamın diliyle der ki:

“Eğer bütün küre-i arza giydirilen ve nev’imiz gibi bütün hayvanât ve nebâtâtin yüzler bin envâindan rengârenk atkı ve iplerden kemâl-i hikmetle dokunan ve dikilen gömleği ve yeryüzüne serilen ve yüz binler zihayat envâindan nescolonan ve gayet nakışlı bir surette îcad edilen haliçeyi yapacak ve her vakit kemâl-i hikmetle tecdid edip tazelendirecek bir kudret ve hikmet sende varsa; hem eğer biz meyve olduğumuz küre-i arza ve çekirdek olduğumuz âlemde tasarruf edecek ve hayatımıza lâzım maddeleri mizan-ı hikmetle aktâr-ı âlemden bize gönderecek bir muhit kudret ve şâmil bir hikmet sende varsa ve yüzümüzdeki sikke-i kudret bir olan bütün gitmiş ve gelecek emsâlimizi îcad edecek bir iktidar sende varsa belki bana rubûbiyet dâvâ edebilirsin. Yoksa haydisus! Benim nev’imdeki karmakarışıklığa bakıp parmak karıştırabilirim deme. Çünkü intizam mükemmeldir. O karmakarışık zannettiğin vaziyetler, kudretin kader kitabına göre kemâl-i intizam ile bir istinsahtır. Çünkü bizden çok aşağı olan ve bizim taht-ı nezaretimizde bulunan hayvanât ve nebâtâtin kemâl-i intizamları gösteriyor ki bizdeki karışıklıklar bir nevi kitabettir.

Hiç mümkün müdür ki; bir haliçenin her tarafına yayılan bir atkı ipini sanatkârâne yerlestiren, haliçenin ustasından başkası olsun. Hem bir meyvenin mûcidi, ağacının mûcidinden başkası olsun. Hem çekirdeği îcad eden, çekirdekli cismin sâniinden başkası olsun. Hem gözün kördür; yüzümdeki mucîzât-ı kudreti, mahiyetimizdeki havârik-ı fitratı görmüyorsun. Eğer görsen anılsın ki benim Sâni’im, öyle bir Zât’tır ki hiçbir şey O’ndan gizlenemez, hiçbir şey O’na nazlanıp ağır gelemez. Yıldızlar, zerreler kadar O’na kolay gelir. Bir baharı bir çiçek kadar sühûletle îcad eder. Koca kâinatın führistesini, kemâl-i

intizamla benim mahiyetimde derceden bir Zât'tır. Böyle bir Zât'ın sanatına senin gibi câmid, âciz ve kör, sağır parmak karıştırabilir mi? Öyle ise sus, defol git!" der onu tardeder.

Sonra o müddeî gider zeminin yüzüne serilen geniş **haliçeye** ve zemine giydirilen gayet müzeyyen ve münakkaş gömleğe esbap nâmına ve tabiat lisaniyla ve felsefe diliyle der ki: "Sende tasarruf edebilirim ve sana mâlikim ve ya sende hissem var." diye dâvâ eder.

O vakti o gömlek,^{1(Hâsiye-1)} o haliçe, hak ve hakikat nâmına lisân-ı hikmetle o müddeîye der ki: "Eğer seneler, kamışlar adedince yere giydirilip sonra intizam ile çıkarılıp geçmiş zamanın ipine asılan ve yeniden giydirilecek ve kemâl-i intizam ile kader dairesinde programları ve biçimleri çizilen ve tâyin olunan ve gelecek zamanın şeridine takılan ve intizamlı ve hikmetli, ayrı ayrınakışları bulunan bütün gömlekleri, haliçeleri dokuyacak, îcad edecek kudret ve sanat sende varsa; hem hilkat-i arzdan ta harab-ı arza kadar, belki ezelden ebede kadar ulaşacak hikmetli, kudretli iki mânevî elin varsa ve bütün atkılarımındaki bütün ferdlerî îcad edecek kemâl-i intizam ve hikmetle tamir ve tecdid edecek sende bir iktidar ve hikmet varsa; hem bizim modelimiz ve bizi giyen ve bizi kendine peçe ve çarşaf yapan küre-i arzı elinde tutup mûcid olabilirsen bana rubûbiyet dâvâ et. Yoksa haydi dışarıya! Bu yerde yer bulamazsun. Hem bizde öyle bir sikke-i vahdet ve öyle bir turra-yı ehadiyet vardır ki, bütün kâinat kabza-yı tasarrufunda olmayan ve bütün eşyayı, bütün şuûnâtiyla birden görmeyen ve nihâyetsiz işleri beraber yapamayan ve her yerde hâzır ve nâzır bulunmayan ve mekândan münezzeh olmayan ve nihâyetsiz hikmet ve ilim ve kudrete mâlik olmayan bize sahip olamaz ve müdahale edemez."

Sonra o müddeî gider. "Belki **küre-i arzı** kandırıp orada bir yer bulurum." der. Gider, küre-i arza^{2(Hâsiye-2)} yine esbap nâmına ve tabiat lisaniyla der ki: "Böyle serseri gezdiginden, sahipsiz olduğunu gösteriyorsun. Öyle ise sen benim olabilirsin." O vakti küre-i arz, hak nâmına ve hakikat diliyle, gök

¹ (Hâsiye-1) Fakat şu haliçe hem hayattardır, hem intizamlı bir ihtizazdadır. Her vakti nakışları kemâl-i hikmet ve intizam ile tebeddül eder. Tâ ki nessacının muhtelif cilve-i esmâsını aynı ayrı göstersin.

² (Hâsiye-2) Elhâsil: Zerre, o müddeîyi küreyvât-ı hamrâya havale eder. Küreyvât-ı hamrâ onu hüceyreye, hüceyre dahi beden-i insana, beden-i insan ise nev-i insana, nev-i insan onu zîhayat envâindan dokunan arzin gömleğine, arzin gömleği dahi küre-i arza, küre-i arz onu güneşe, güneş ise bütün yıldızlara havale eder. Her biri der: "Git, benden yukarıdakini zabetebilirsen sonra gel benim zabıtma çalış. Eğer onu mağlub etmezsen, beni ele geçiremezsin." Demek, bütün yıldızlara sözünü geçirmemeyen, bir tek zerreye rubûbiyetini dinletemez.

gürültüsü gibi bir sadâ ile ona der ki: "Haltetme!.. Ben nasıl serseri, sahipsiz olabilirim? Benim elbisemi ve elbisemin içindeki en küçük bir noktayı, bir ipi intizamsız bulmuş musun ve hikmetsiz ve sanatsız görmüş müsün ki bana 'sahipsiz, serseri' dersin? Eğer hareket-i seneviyem ile takriben yirmi beş bin senelik¹(Hâsiye) bir mesafede, bir senede gezdiğim ve kemâl-i mizan ve hikmetle vazife-i hizmetimi gördüğüm o daire-i azîmeye hakîkî mâlik olabilirsen ve kardeşlerim ve benim gibi vazifedar olan on seyyâreye ve gezdikleri bütün dairelere ve bizim imamımız ve biz onunla bağlı ve câzibe-i rahmetle ona takılı olduğumuz güneşî îcad edip, yerlestirecek ve sapan taşı gibi beni ve seyyârât yıldızları ona bağlayacak ve kemâl-i intizam ve hikmetle döndürüp istihdam edecek bir nihâyet siz hikmet ve nihâyet siz kudret sende varsa bana rubûbiyet dâvâ et, yoksa haydi cehennem ol, git! Benim isim var, vazifeme gidiyorum. Hem bizlerdeki haşmetli intizâmât ve dehşetli harekât ve hikmetli teshirat gösteriyor ki; bizim ustamız öyle bir Zât'tır ki bütün mevcudât, zerrelerden yıldızlara ve güneşlere kadar emirber nefer hükümdüne O'na mutî ve musahhardırılar. Bir ağaç, meyveleriyle tanzim ve tezyin ettiği gibi kolayca güneşî, seyyârâtla tanzim eder bir Hakîm-i Zülcelâl ve Hâkim-i Mutlak'tır."

Sonra o müddeî, yerde yer bulamadığı için gider **güneşe**, kalbinden der ki: "Bu çok büyük bir şeydir, belki içinde bir delik bulup, bir yol açarım, yeri de musahhar ederim." güneşe şirk nâmına ve şeytanlaşmış felsefe lisaniyla Mecûsîler'in dedikleri gibi der ki: "Sen bir sultansın, kendi kendine mâliksin, istediğiñ gibi tasarruf edersin." güneş ise, hak nâmına ve hakikat lisaniyla ve hikmet-i ilâhiye diliyle ona der:

"Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ!.. Ben musahhar bir memurum. Seyyidimin misafirhânesinde bir mumdârim. Bir sineğe, belki bir sineğin kanadına dahi hakîkî mâlik olamam. Çünkü sineğin vücûdunda öyle mânevî cevherler ve göz, kulak gibi antika sanatlar var ki benim dükkânımda yok, daire-i iktidarımın haricindedir." der, müddeîyi tekdir eder.

Sonra o müddeî döner, firavunlaşmış felsefe lisaniyla der ki: "Madem kendine mâlik ve sahip değilsin, bir hizmetkârsın, esbap nâmına benimsin." der. O vakit güneş, hak ve hakikat nâmına ve ubûdiyet lisaniyla der ki: "Ben öyle birinin olabilirim ki bütün emsâlim olan ulvî yıldızları îcad eden ve semâvâtında kemâl-i hikmetle yerlestiren ve kemâl-i haşmetle döndüren ve kemâl-i zînetle süslendiren bir Zât olabilir."

¹ (Hâsiye) Bir dairenin takriben nîsf-i kutru, yüz seksen milyon kilometre olsa; o daire (kendisi) takriben yirmi beş bin senelik mesafe olur.

Sonra o müddeî, kalbinden der ki: “**Yıldızlar** çok kalabalıktırlar. Hem dağınık, karmakarışık görünüyorlar. Belki onların içinde, müekkillerim nâmına bir şey kazanırım.” der, onların içine girer. Onlara esbap nâmına, şerikleri hesabına ve tuğyan etmiş felsefe lisaniyla, nûcûm-perest olan sâbiyyûnların dedikleri gibi der ki: “Sizler, pek çok dağınık olduğunuzdan, ayrı ayrı hâkimlerin taht-ı hükmünde bulunuyorsunuz.” O vakit yıldızlar nâmına bir yıldız der ki:

“Ne kadar sersem, akılsız ve ahmak ve gözsüsün ki bizim yüzümüzdeki sikke-i vahdeti ve turra-yı ehadiyeti görmüyorsun, anlamıyorsun. Ve bizim nizamat-ı âliyemizi ve kavânîn-i ubûdiyetimizi bilmiyorsun. Bizi intizam-sız zannediyorsun. Bizler öyle bir Zât’ın sanatımız ve hizmetkârlarıyız ki bizim denizimiz olan semâvâti ve şeceremiz olan kâinatı ve mesiregâhimiz olan nihâyetsiz fezâ-yı âlemi kabza-yı tasarrufunda tutan bir Vâhid-i Ehad’dır. Bizler donanma elektrik lâmbaları gibi O’nun kemâl-i rubûbiyetini gösteren nurânî şâhidleriz ve saltanat-ı rubûbiyetini ilân eden ışıklı burhanlarız. Her bir tâife-miz O’nun daire-i saltanatında ulvî, süflî, dünyevî, berzahî, uhrevî menzillerde haşmet-i saltanatını gösteren ve ziyâ veren nurânî hizmetkârlarız.

Evet her birimiz kudret-i Vâhid-i Ehad’ın birer mucizesi ve şecere-i hilka-tin birer muntazam meyvesi ve vahdâniyetin birer münevver burhani ve melâikelerin birer menzili, birer tayyaresi, birer mescidi ve avâlim-i ulviyenin birer lâmbası, birer güneşî ve saltanat-ı rubûbiyetin birer şâhidi ve fezâ-yı âle-min birer zîneti, birer kasrı, birer çiçeği ve semâ denizinin birer nurânî balığı ve gökyüzünün birer güzel gözü^{1(Hâsiye)} olduğumuz gibi heyet-i mecmâumızda sükûnet içinde bir sükût ve hikmet içinde bir hareket ve haşmet içinde bir zînet ve intizam içinde bir hüsn-ü hilkat ve mevzûniyet içinde bir kemâl-i sa-nat bulunduğuandan Sâni-i Zülcelâl’imizi nihâyetsiz diller ile vahdetini, ehadi-yetini, sameyyetini ve evsâf-ı cemâl ve celâl ve kemâlini bütün kâinata ilân ettiğimiz hâlde; bizim gibi nihâyet derecede sâfi, temiz, muâfi, musahhar hizmetkârları, karmakarışıklık ve intizamsızlık ve vazifesizlik hatta sahipsizlik ile itham ettiğinden tokata müstehaksın.” der. O müddeînin yüzüne recm-i şeytan² gibi bir yıldız, öyle bir tokat vurur ki yıldızlardan ta cehennemin dib-i

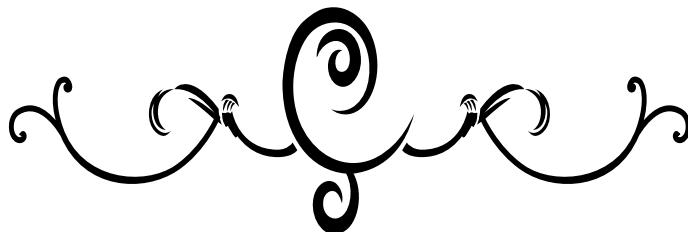
¹ (Hâsiye) Cenâb-ı Hakk’ın acâib-i masnûâtına bakıp, temaşa edip ve ettiren işaretleriz. Yani semâvât, hadsiz gözlerle zemindeki acâib-i sanat-ı ilâhiyyeyi temaşa eder gibi görünüyor. Semânin melâikeleri gibi yıldızlar dahi mahşer-i acâib ve garâib olan arza bakıyorlar ve zişuurları dikkatle baktırıyorlar, demektir.

² Bkz.: Mûlk süresi, 67/5; Sâffât süresi, 37/6-8.

ne onu atar ve beraberinde olan tabiatı,^{1(Hâsiye)} evham derelerine ve tesadüfü adem kuyusuna ve şerikleri, imtinâ ve muhâliyet zulümâtına ve din aleyhindeki felsefeyi, esfel-i sâfilinin dibine atar. Bütün yıldızlarla beraber o yıldız, *لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا*² ferman-ı kudsîsini okuyorlar. Ve “*Sinek kandan tut, ta semâvât kandillerine kadar bir sinek kanadı kadar serike yer yoktur ki parmak karıştırırsın.*” diye ilân ederler.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ سَرَاجٍ وَحْدَتِكَ فِي كُثْرَةِ مَحْلُوقَاتِكَ
وَدَلَالِ وَحْدَاتِكَ فِي مَسْهَرِ كَائِنَاتِكَ وَعَلَى إِلَهٍ وَصَاحِبِهِ أَجْمَعِينَ⁴

1 (Hâsiye) Fakat sukûttan sonra tabiat tevbe etti. Hakikî vazifesi, tesir ve fiil olmadığını, belki kabul ve infial olduğunu anladı. Ve kendisi kader-i ilâhînin bir nevi defteri –fakat tebeddül ve tagayyûre kabil bir defteri– ve kudret-i rabbâniyenin bir nevi programı ve Kadîr-i Zülcelâl'in bir nevi fitri şeriatı ve bir nevi mecmua-yı kavanını olduğunu bildi. Kermâl-i acz ve inkiyat ile vazife-i ubûdiyetini takindi. Ve fitrat-ı ilâhiye ve sanat-ı rabbâniye ismini aldı.

2 “Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsayıdı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ süresi, 21/22).

3 “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara süresi, 2/32)

4 Allah'ım! Yaratığın varlık âlemlerinde senin birliğini pırıl pırıl yansitan ve yine kâinat sahnesinde senin birliğini gürül gürül ilân eden Efendimiz Hz. Muhammed'e (*sallâlûhu aleyhi ve sellem*) ve bütün âline, ashabına salât ve selam eyle, âmîn...

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَانظُرْ إِلَى أَثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا¹

âyetinin ezeli bağından, bir çiçeğine işaret eden Arabî fıkralardır.

قَصِيدَةٌ مَنْظُومَةٌ مُحَرَّرَةٌ..

أَوْ فَتَحْتُ بِكُثْرَةِ عَيْنَيْنَا الْمُبَصَّرَةِ..

أَوْ زَيَّتُ لِعِيْدَهَا أَعْضَاءَهَا الْمُخَضَّرَةِ..

وَتُشَهِّرُ فِي الْمُخْضِرِ مُرَضَّعَاتِ الْجَوْهَرِ..

بِكُثْرَهَا الْمُدَخَّرِ مِنْ جُودِ رَبِّ الشَّمَرِ..

مَا أَرَيْنَ بُرْهَانَهَا مَا أَبَيْنَ تِبْيَانَهُ..

حَتَّىٰ كَانَ الشَّجَرُ الْمُزَهَّرَةَ

وَتُشَهِّدُ لِلْفَاطِرِ الْمَدَائِعَ الْمُبَهَّرَةَ

لِتُنْظَرُ لِلضَّانِعِ الْعَجَاجِبِ الْمُنَشَّرَةَ

لِيَشْهَدَ سُلْطَانُهَا أَثَارَهُ الْمُمَوَّرَةَ

وَتُعْلَمُ لِلْبَشَرِ حِكْمَةَ خَلْقِ الشَّجَرِ

شَبِحَانَهُ مَا أَحْسَنَ إِحْسَانَهُ

خَيَالٌ بِيَدِ آزِينْ أَشْجَارٌ مَلَائِكٌ رَا جَسَدٌ أَمْدَ سَمَاوِي بَا هَزَارَانْ نَيْ..

آزِينْ نَيْهَا شَيْدَتْ هُوشْ سِتَّا شَهَاهِي ذَاتِ حَيِّ..

وَرْفَهَازَا رَبَانْ دَارِنْ هَمَهُ هُوْ ذِكْرُ أَرْنَدُ بَدْرُ مَعْنَاهِي حَيِّ حَيِّ..

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ بَرَابِرٌ مِيزَنَنْدُ هَرْ شَيِّ.. چو

دَمَادُمْ جُويَدَنْدُ يَا حَقْ سَرَاسْرُ گُويَدَنْدُ يَا حَيِّ بَرَابِرٌ مِيزَنَنْدُ اللهُ²

وَنَزَّلَنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا³

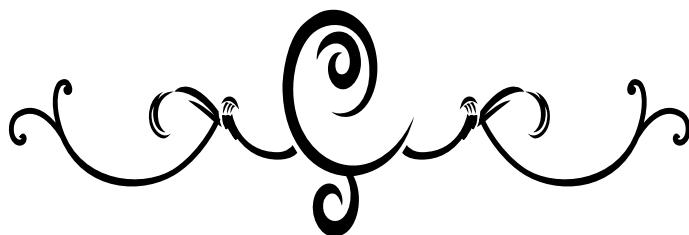
¹ “İşte bak, Allah’ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor!” (Rûm sûresi, 30/50)

² **Farsça kısımın tercemesi:** “Hayal görürken ki bu ağaçlar meleklerce cesed olmuşlar. Binlerce semâvî neyler ile beraber. Onların neylerinden akıl, Hayy olan Allah’ın medih ve övgüsünü iştiyor. Yaprakları birer dil olup daima ya Hayy, ya Hayy manâsıyla “Hu Hu” zikrini çekiyorlar. Sanki her şey beraber “Lâ ilâhe illâllâh” diyor. Daima ya Hak deyip hakk-i hayat istiyorlar. Baştan başa ya Hayy deyip Allah diyorlar.”

³ “Gökten bereketli bir su indirdik.” (Kaf sûresi, 50/9)

Arabî fikranın tercümesi:

Yâni: Güya çiçek açmış her bir ağaç, güzel yazılmış manzum bir kaside-
dir ki; o kaside Fâtır-ı Zülcelâl'in medâyih-i bâhiresini inşâd edip, şâirâne li-
sân-ı hâl ile söylüyor. Veyahut o çiçek açmış her bir ağaç, binler bakar ve
baktırır gözlerini açmış, tâ Sâni-i Zülcelâl'in neşir ve teşhir olunan acâib-i sa-
natını bir-iki gözle değil, belki binler gözlerle baksın; tâ ehl-i dikkati öyle bak-
tursın. Veyahut o çiçek açan her bir ağaç, umumî bayram olan baharın içi-
ndeki hususî bayramında ve resm-i geçit-misâl bir anda yeşillemiş âzâlarını
en süslü müzeyyenatla süslemiş. Tâ ki, onun Sultan-ı Zülcelâl'i, ona ihsan et-
tiği hedâyâyi ve letâifi ve âsâr-ı nuraniyesini müşâhede etsin. Hem meşher-i
sanat-ı ilâhiye olan zeminin yüzünde ve bahar mevsiminde, murassaat-ı rah-
metini enzâr-ı halka teşhir etsin. Ve şecerin hikmet-i hilkatını beşere ilân et-
sin. İncecik dallarında ne kadar mühim hazineler bulunduğu ve ihsanat-ı
rahmâniyenin meyvelerinde ne derece mühim defineler var olduğunu göster-
mekle kemâl-i kudret-i ilâhiyeyi göstersin.

Birinci Mevkif'in Küçük Bir Zeyli

فَاسْتَمْعُ لِلْأُخْرِيَّةِ الْكَرِيمَةِ^١:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَيْتَاهَا وَرَبَّتَاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ^٢
ثُمَّ انْظُرْ إِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ تَرَى سُكُونًا فِي سُكُونَةِ، حَرَكَةً فِي حِكْمَةِ، تَلَاثُلًا فِي
حِشْمَةِ، تَبَسُّمًا فِي زِينَةِ، مَعَ انتِظَامِ الْخُلُقَةِ مَعَ اِتْرَانِ الصَّنْعَةِ. تَسْعَشُ سِرَاجِهَا
تَهَلَّلُ مِضْبَاحِهَا تَلَاثُلُ نُجُومِهَا تَغْلِنُ لِأَهْلِ النُّهَى سَلْطَنَةً بِلَا اِنْتِهَاءِ...
أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَيْتَاهَا وَرَبَّتَاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

Bu ayetin bir nevi tercumesi olan **كَيْفَ تَرَى سُكُونًا فِي سُكُونَةِ** tercumesidir. Yani âyet-i kerîme, nazar-ı dikkati semânnın zînetli ve güzel yüzüne çeviriyor. Ta dikkat-i nazar ile semânnın yüzünde fevkâlâde sükûnet içinde bir sükûtu görüp bir Kadîr-i Mutlak'ın emir ve teshiriyle o vaziyeti aldığıını anlasın. Yoksa eğer başıboş olsa idiler, birbiri içinde o dehşetli hadsiz ecrâm, o gayet büyük küreler ve gayet süratli hareketleriyle öyle bir velveleyi çikarmak lazımdı ki kâinatın kulağını sağır edecekliği. Hem öyle bir zelzele-i herc ü merc içinde karışıklık olacaktı ki kâinatı dağıtacaktı. Yirmi camus, birbiri içinde hareket etse ne kadar velveleli bir herc ü merce sebebiyet verdiği mâtûlum. Hâlbuki küre-i arzdan bin defa büyük ve top güllesinden yetmiş defa süratlı hareket edenler, yıldızlar içerisinde var olduğunu kozmoğrafya söylüyor. İşte sükûnet içindeki sükût-u ecrâmdan Sâni-i Zülcelâl'in ve Kadîr-i Zulkemâl'in derece-i kudret ve teshirini ve nûcûmun O'na derece-i inkıyat ve itaatini anla.

حَرَكَةً فِي حِكْمَةٍ Hem semânnın yüzünde hikmet içinde bir hareketi görmeyi âyet emrediyor. Evet, gayet acîb ve azîm o harekât, gayet dakik ve geniş hikmet içindedir. Nasıl ki bir fabrikanın çarklarını ve dolaplarını bir hikmet içinde çeviren bir sanatkâr, fabrikanın azamet ve intizamı derecesinde derece-i sanat

¹ Şu âyeti dinle.

² "Hiç üzerlerindeki göge bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi?" (Kaf sûresi, 50/6).

ve maharetini gösterir. Öyle de koca güneşe seyyârât ile beraber fabrika vaziyetini veren ve o müthiş azîm küreleri sapan taşları misillü ve fabrika çarkları gibi etrafında döndüren bir Kadîr-i Zülcelâl'in derece-i kudret ve hikmeti, o nisbette nazara tezahür eder.

يَأَيُّهَا مَنْ حَسِّنَ مِمَّا فِي زِينَةٍ تَنَاهَلْ لَيْ حَسْنَةٍ، تَبَشَّرَ مَنْ يَعْمَلُ حَسْنَةً Yani hem semâvât yüzünde öyle bir haşmet içinde bir parlamak ve bir zînet içinde bir tebessüm var ki Sâni-i Zülcelâl'in ne kadar muazzam bir saltanatı, ne kadar güzel bir sanatı olduğunu gösterir. Donanma günlerinde kesretli elektrik lâmbaları, sultanın derece-i haşmetini ve terakkiyât-ı medeniyyede derece-i kemâlini gösterdiği gibi koca semâvât o haşmetli, zînetli yıldızlarıyla Sâni-i Zülcelâl'in kemâl-i saltanatını ve cemâl-i sanatını, öylece nazar-ı dikkate gösteriyorlar.

مَعَ اتِّبَاعِ الْخَلْقَةِ مَعَ اتِّرَانِ الصَّسْعَةِ Hem diyor ki; semânın yüzündeki mahlûkatın intizamını, dakik mizanlar içinde masnûâtin mevzûniyetini gör ve anla ki: Onların Sâni'i ne kadar Kadîr ve ne kadar Hakîm olduğunu bil. Evet muhtelif ve küçük cirimleri veya hâl hayvanları döndüren ve bir vazife için çeviren ve bir mizan-ı mahsus ile her birini muayyen bir yolda sevk eden bir Zât'ın derece-i iktidar ve hikmetini ve hareket eden cirimlerin ona derece-i itâat ve müşahhâriyetlerini gösterdikleri gibi; koca semâvât, o dehşetli azametiyle hadisiz yıldızlarıyla ve o yıldızlar da dehşetli büyülüklükleriyle ve gayet şiddetli hareketleriyle beraber zerre miktar ve bir sâniyecik kadar hudutlarından tecavüz etmemeleri, bir âşire-i dakika kadar vazifelerinden geri kalmamaları, Sâni-i Zülcelâl'lerinin ne kadar dakik bir mizan-ı mahsus ile rubûbiyetini icra ettiğini nazar-ı dikkate gösterirler. Hem de şu âyet gibi Sûre-i ۱۷ (عَمَّ) de ve saîr âyetlerde beyan olunan teshir-i şems ve kamer ve nûcûmla² işaret ettiği gibi:

تَشَعُّشُ سَرَاجَهَا تَهَلَّلُ مِضْبَاحَهَا تَكْلُو نُجُومَهَا تُغْلِنْ لَأَهْلِ النَّهْيِ سَلْطَنَةً بِلَا اِنْتَهَاءً

Yani semânın müzeyyen tavanına güneş gibi ışık verici, ışındırıcı bir lâmbayı takmak.. gece gündüz hatlarıyla kişi yaz sayfalarında mektubat-ı same-dâniyeyi yazmasına bir nur hokkası hükmüne getirmek.. ve yüksek minare ve kulelerdeki büyük saatların parlayan akrebeleri misillü, kubbe-i semâda kameri, zamanın saat-ı kübrâsına bir akrep yapmak.. mütefâvit çok hilâller suretinde her geceye güya ayrı bir hilâl bırakıp, sonra dönüp kendine toplamak..

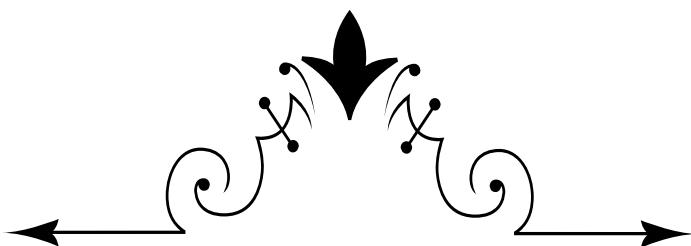
¹ Nebe sûresi, 78/1.

² Bkz.: Yûnus sûresi, 10/5; Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33...

menzillerinde kemâl-i mizanla, dakik hesapla hareket ettirmek.. ve kubbe-i semâda parlayan, tebessüm eden yıldızlarla günün güzel yüzünü yaldılamak, elbette, nihâyetsiz bir sultanat-ı rubûbiyetin şeâiridir. Zîsuura onu iş'ar eden muhteşem bir ulûhiyetin işârâtıdır. Ehl-i fikri imana ve tevhide dâvet eder:

Bak kitab-ı kâinatın safha-yı rengînine
Hâme-i zerrîn-i kudret, gör ne tasvir eylemiş.
Kalmamış bir nokta-yı muzlim, çeşm-i dil erbabına.
Sanki âyâtın Hudâ, nur ile tahrir eylemiş.
Bak ne mu'ciz-i hikmet, iz'an-rubâ-yı kâinat.
Bak ne âlî bir temâşâdır fezâ-yı kâinat.
Dinle de yıldızları, şu hutbe-i şirinine,
Nâme-i nurunu hikmet, bak ne takrir eylemiş.
Hep beraber nutka gelmiş, hak lisaniyla derler:
Bir Kadîr-i Zülcelâl'in haşmet-i sultanına,
Birer burhan-ı nur-efşânız, vücûd-u Sâni'a
Hem vahdete, hem kudrete şahitleriz biz!..
Şu zeminin yüzünü yaldılayan
Nâzenin mucizâtı çün melek seyranına.
Bu semânen arza bakan, cennete dikkat eden,
Binler müdakkik gözleriz biz!..
Tûbâ-yı hilkatten semâvât şikkîna,
Hep Kehkeşan ağsânına,
Bir Cemîl-i Zülcelâl'in dest-i hikmetiyle takılmış,
Binler güzel meyveleriz biz!..
Şu semâvât ehline birer mescid-i seyyâr,
Birer hâne-i devvâr, birer ulvî âşiyâne,
Birer misbah-ı nevvâr, birer gemi-i cebbâr,
Birer tayyâreleriz biz!..
Bir Kadîr-i Zulkemâl'in, bir Hakîm-i Zülcelâl'in
Birer mucize-i kudret, birer hârika-yı sanat-ı hâlikâne,
Birer nadire-i hikmet, birer dâhiye-i hilkat,
Birer nur âlemiyiz biz!..
Boyle yüz bin dil ile yüz bin burhan gösteririz,
İşittiriz insan olan insana!..
Kör olası dinsiz gözü, görmez oldu yüzümüzü,

Hem işitmez sözümüzü, hak söyleyen âyetleriz biz!..
Sikkemiz bir, turramız bir,
Rabbimize musahharız;
Müsebbihiz, zikrederiz âbidâne.
Kehkeşan'ın halka-yı kübrâsına mensup birer meczuplarıız biz!..

İkinci Mevkîf

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﷺ أَللَّهُ الصَّمَدُ¹

Şu Mevkîfin Üç Maksadı Var

Birinci Maksad

(Bir yıldızın tokatıyla yere sukut eden ehl-i şirk ve dalâletin vekili, zerrelerden yıldızlara kadar hiçbir yerde zerre miktar şirke yer bulamadığından, o tarzdaki dâvadan vazgeçip, fakat şeytan gibi, vahdete dair teşkikât yapmak için “Üç Mühim Suâl” ile, ehadiyete ve vahdete dair ehl-i tevhide vesvese yapmak istedî.)

Birinci Suâl: Zindika lisânıyla diyor ki: “Ey ehl-i Tevhid! Ben, kendi müekkillerim nâmına bir şey bulamadım, mevcudatta bir hisse çıkaramadım, mesleğimi isbat edemedim. Fakat siz ne ile nihayetsiz bir kudret sahibi bir Vâhid-i Ehâd’ı isbat ediyorsunuz? Neden O’nun kudretiyle beraber başka eller karışmasını kabil görmüyorsunuz?”

Elcevap: Yirmi İkinci Söz’de kat’î isbat edilmiş ki; bütün mevcudat, bütün zerrât, bütün yıldızlar, her biri Vâcibü'l-vücûd'un ve Kadîr-i Mutlak'ın vücub-u vücûduna birer bûrhân-ı neyyirdir. Bütün kâinattaki silsilelerin her biri, O’nun vahdâniyetine birer delîl-i kat’îdir. Kur’ân-ı Hakîm hadsiz bûrhânlarında isbat ettiği gibi, umumun nazarına en zâhir bûrhânları daha ziyade zikredeler. Ezcümle:

وَلَئِنْ سَأَلْتُهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ

وَمَنْ أَيَاهُ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَسْتَكْمُ وَأَلْوَانِكُمْ²

¹ “De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir (Her şey O’na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)” (İhlâs sûresi, 112/1-2)

² “Onlara ‘Gökleri ve yeri kim yaratmış?’ diye soracak olsan, elbette ‘Allah!’ diyeceklerdir.” (Zümer sûresi, 39/38)

³ “O’nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır.” (Rûm sûresi, 30/22)

gibi pek çok âyâtlı, Kur'ân-ı Hakîm; hilkat-i arz ve semâvâti, vahdâniyete bedahet derecesinde bir bûrhan gösteriyor ki, ister istemez zîsuur olan her adam, hilkat-i arz ve semâvâttâ bizzarûre Hâlik-ı Zülcelâl'ini tasdik etmeyege mecburdur ki, **لَيَقُولُنَّ اللَّهُ** der.

Birinci Mevkîf'ta nasıl bir zerreden başladık, tâ yıldızlara ve semâvâta kadar sikke-i tevhidi gösterdi. Kur'ân-ı Hakîm şu nevi âyâtlâ, yıldızlardan ve semâvâttan tutup, tâ zerrelere kadar, şirkî tard eder. Şöyledi işaret eder ve mânen der:

Semâvât ve arzi böyle muntazam halkeden bir Kadîr-i Mutlak'ın, devâr-i masnûatından olan manzume-i şemsîye bilbedâhe O'nun kabza-yı tasarrufundadır.

Madem o Kadîr-i Mutlak, şemsi seyyâratıyla kabza-yı tasarrufunda tutuyor ve tanzim ve teshir ve tedvir ediyor.¹ Elbette o manzume-i şemsîyenin bir cüzü ve şems ile bağlanan küre-i arz dahi kabza-yı tasarrufunda ve tedbir ve tedvirindedir.² Madem küre-i arz, kabza-yı tasarrufunda ve tedbir ve tedvirindedir; bilbedâhe arzin yüzünde yazılan ve îcad edilen ve yerin meyveleri ve gayâti hükmünde olan masnûat dahi, O'nun kabza-yı rubûbiyetinde ve terbiyesindedir. Madem bütün zeminin yüzüne serilen ve serpileren ve yüzünü yalıtlayan ve zînetlendiren ve her zaman tazelenen, gelip giden ve zemin onlarla dolup boşalan umum masnûat, kabza-yı kudret ve ilmindedir ve adl ü hikmetinin mîzâniyla ölçülüp ve tanzim edilir. Madem bütün envâ, O'nun kabza-yı kudretindedir. Elbette o envâîn muntazam ve mükemmel ferdleri ve âlemin küçük misâl-i musağgarları ve envâ-i kâinatın bilânçoları ve kitab-î âlemin küçük fihristeleri hükmünde olan cüzî ferdleri, bilbedâhe O'nun kabza-yı rubûbiyetinde ve îcadındadır ve tedvir ve terbiyesindedir. Madem her bir zîhayat, kabza-yı tedbir ve terbiyesindedir. Elbette o zîhayatın vücûdunu teşkil eden hüceyrât ve küreyvât ve âzâ ve âsâb; bilbedâhe O'nun kabza-yı ilim ve kudretindedir. Madem her bir hüceyre ve kandaki her bir küreyvât, O'nun taht-ı emrindedir ve daire-i tasarrufundadır ve O'nun kanunuyla hareket ederler. Elbette bütün bunların madde-i esasıyesi ve bütün onlardaki nakş-ı sanata ve nesc-i nakşa mezikler ve yaylar hükmünde olan zerrât dahi bizzarûre O'nun kabza-yı kudretinde ve daire-i ilmindedir ve O'nun emriyle, izniyle, kuvvetiyle muntazam harekât yapar, mükemmel vezâif görür.

¹ Bkz.: Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33; Nahl sûresi, 16/12; Hac sûresi, 22/18; Ankebût sûresi, 29/61; Yâsin sûresi, 36/38.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/29; Hac sûresi, 22/65; Zümer sûresi, 39/67.

Madem her bir zerreñin hareketi ve vazife görmesi, O'nun kanunuyla, izniyle, emriyledir. Elbette teşahhusat-ı vechiye ve herkesin yüzünde herkesten onu temiz edecek birer alâmet-i fârika bulunması ve sîmâlar gibi seslerde, dillerde ayrı ayrı farklar bulunması, bilbedâhe O'nun ilim ve hikmetiyledir. İşte şu silsileye mebde' ve müntehayi zikrederek işaret eden şu âyete bak:

وَمِنْ أَيَّاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاحْتِلَافُ الْسِّنَّتِكُمْ
وَالْأَوْابِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِلْعَالَمِينَ¹

Şimdi deriz: Ey ehl-i şirkin vekili! İşte silsile-i kâinat kadar kuvvetli bûrhanlar, meslek-i tevhidi isbat eder. Ve bir Kadîr-i Mutlak'ı gösterir.

Madem hilkat-i semâvât ve arz, bir Sâni-i Kadîr'ı ve o Sâni-i Kadîr'in nihayetsiz bir kudretini ve o nihayetsiz bir kudretin, nihayetsiz bir kemâlte olduğunu gösterir. Elbette şeriklerden istiğnâ-yı mutlak var. Yâni; hiçbir cihette şeriklere ihtiyaç yok. İhtiyaç olmadığı hâlde neden bu zulümâtlı meslekte gidiyorsunuz? Ne zorunuz var ki, oraya giriyorsunuz? Hem de şürekâya hiçbir ihtiyaç olmadığı ve kâinat onlardan müstağni-i mutlak oldukları hâlde, şerik-i ulûhiyet gibi, rubûbiyet ve icad şerikleri dahi mümteni'dirler, vücûdları muhâldir. Çünkü; semâvât ve arzin Sâni'indeki kudret hem nihayet kemâlte, hem nihayetsiz olduğunu isbat ettik. Eğer şerik bulunsa, mütenâhî diğer bir kudret, o nihayetsiz ve gayet kemâlteki kudreti mağlûb edip, bir kısım yer zabt etmek ve ona nihayet vermek ve mânen âciz bırakıp, hadsiz olduğu hâlde tahdid etmek ve hiçbir mecburiyet olmadan bir mütenâhî şey, nihayetsiz bir şeye, nihayetsiz olduğu bir vakitte nihayet vermek ve mütenâhî yapmak lâzım gelir ki; bu, muhâlatın en gayr-i mâkulü ve mümteniâtin en katmerlisidir.

Hem şerikler "müstağniyetün anhâ" ve "mümteniâtün bi'z-zât" yâni hiç onlara ihtiyaç olmadığı gibi, vücûdları muhâl oldukları hâlde onları dâva etmek, sîrf tahakkümîdir. Yâni aklen, mantiken, fikren o dâvayı ettirecek bir sebeb olmadığı için, mânâsız sözler hükmündedir. İlîm-i Usûlce "tahakkümî" tabir edilir. Yâni mânâsız dâvâ-yı mücerreddir. İlîm-i kelâm ve İlîm-i Usûl'ün düstûrlarındandır ki, denilir:

لَا عِبْرَةَ لِلْاحْتِمَالِ الْغَيْرِ النَّاشِئِ عَنْ ذَلِيلٍ²

¹ "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda, bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır." (Rûm sûresi, 30/22)

² Bkz.: Mecelle s.24; el-Müceddidi, Kavâidü'l-fîkh s.105; Ömer Nasuhî Bilmen, Hukuk-i İslâmiye ve istîlahât-ı fîkhiyye kamusu 1/279.

وَلَا يَنْفَيِ الْإِمْكَانُ الدَّائِيُّ الْقَيْنَ الْعُلْمَيِّ¹

Yâni: “Bir delilden, bir emareden neşet etmeyen bir ihtimalin ehemmiyeti yok. Kat’î ilme sek katmaz. Yakîn-i hükmîyi sarsmaz.” Meselâ; zâtında Barla denizi, (yâni Eğirdir gölü) imkân ve ihtimal var ki, pekmez olsun; yaşa inkılâb etmiş olsun. Fakat madem bir emareden, o imkân ve ihtimal neşet etmiyor; onun vücûduna ve su olduğuna, kat’î ilmimize, tesir etmez, sek ve vesvese vermez.

İşte bunun gibi, mevcudatın her tarafından, kâinatın her köşesinden sorduk: Birinci Mevkîf’ta gösterildiği gibi, zerrâttan yıldızlara kadar ve İkinci Mevkîf’ta görüldüğü gibi; hilkat-i semâvât ve arzdan, tâ sîmâlardaki teşahhusata kadar hangi şeyden soruldu ise, lisân-ı hâl ile vahdânîyete şehâdet ve sikke-i tevhidi gösterdi. Sen de gördün... Öyle ise; kâinatın mevcudatında bir emare yok ki, bir şirk ihtimali ona bina edilsin. Demek dâvâ-yı şirk, sîrf tahakkümî ve mânâsız söz ve dâvâ-yı mücerred olduğundan; şirk iddia etmek, mahz-i cehalet, ayn-ı belâhettir.

İşte *ehl-i dalâletin vekili*, buna karşı diyeceği kalmıyor. Yalnız *diyor ki*: “Şirke emare, kâinattaki tertib-i esbaptır. Her şeyin bir sebeble bağlı olduğunu. Demek esbâbin hakikî tesirleri vardır. Tesirleri varsa, şerik olabilirler?”

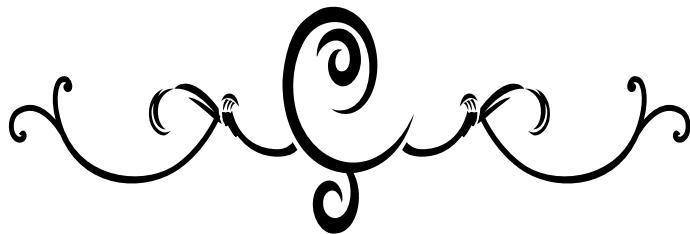
Ekleme: Meşîet ve hikmet-i ilâhiyenin muktezasıyla ve çok esmânın tezahür etmek istemesiyle; müsebbebat, esbaba rabtedilmiş. Her bir şey, bir sebeble bağlanmış. Fakat çok yerlerde ve müteaddid Sözlerde kat’î isbat etmişiz ki: “Esbabda hakikî tesir-i îcadî yok.”² Şimdi yalnız bu kadar deriz ki: Esbab içinde, bilbedâhe en eşrefi ve ihtiyarı en geniş ve tasarrufatı en vâsi’, insandır. İnsanın dahi en zâhir efâl-i ihtiyariyesi içinde en zâhiri; ekl ve kelâm ve fikirdir. Yâni: Yemek, söylemek, düşünmek. Şu yemek, söylemek, düşünmek ise gayet muntazam, acîb, hikmetli birer silsiledir. O silsilenin yüz cüzünden, insanın dest-i ihtiyarına verilen ancak bir cüzudur. Meselâ; yemekten, bedenin tegaddî-i hüceyrâtından tut, tâ semerâtın teşekkülüne kadar olan silsile-i efâl içinde, insanın dest-i ihtiyarına verilen yalnız ağzındaki dişlerin dejirmeni ni tahrik edip onu çiğnemektir. Ve söylemek silsilesinden yalnız meharic-i hûrûf kalıplarına, havayı sokup çıkarmaktır. Hâlbuki; ağızında bir tek kelime, bir

¹ Bkz.: el-Müceddidî, *Kavâidü'l-fîkh* s.105.

² Bkz.: Enfâl sûresi, 8/17; Sâffât sûresi, 37/96.

çekirdek gibi iken, bir ağaç hükmündedir. Hava içinde milyonlar aynı kelime gibi meyveler verir. Milyonlarla dinleyenlerin kulaklarına girer. Bu misâlî sünbüle, insandaki hayâlin eli ancak yetişebilir. İhtiyarın kısacık eli, nasıl yetişir?

Madem esbab içinde en eşrefi ve en ziyade ihtiyar sahibi olan insan, böyle hakikî icaddan eli bağlansa, sâir cemâdât ve behîmât ve anâsır ve tabiat; nasıl hakikî mutasarrif olabilirler? Yalnız o esbab, birer zarftır ve masnûat-ı rabbâniyeye birer kılıftırlar ve hedâyâ-yı rahmâniyeye birer tablacıdırular. Elbette bir padişahın hediyesinin kabı veya hediyeye sarılan mendil veya hediye eline verilip getiren nefer, o padişahın saltanatına şerik olamazlar. Ve onları şerik tevehhüm eden, saçma bir hezeyan eder. Öyle de esbab-ı zâhirîye ve vesait-i sûriyenin, rubûbiyet-i ilâhiyeden hiçbir cihette hisseleri olamaz. Hizmet-i ubûdiyetten başka nasibleri yoktur.

İkinci Maksad

Ehl-i şirkin vekili, meslek-i şirkî hiçbir cihette isbat edemediğinden ve onun isbatından me'yus kaldığından; ehl-i tevhidin mesleğini, teşkilâtiyla ve şüpheleriyle tahrîp etmeye çalışmak istediğiinden; şöyle

İkinci bir suâl ediyor. Diyor ki: Ey ehl-i tevhid! Siz diyorsunuz ki:

فَلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿الصَّمَدُ﴾

Hâlik-ı Âlem birdir; Ehad'dır, Samed'dır.² Hem, her şeyin Hâlikî O'dur.³ Ehadiyet-i Zâtîye'yle beraber doğrudan doğruya her şeyin dizgini O'nun elinde; her şeyin anahtarı kabzasında,⁴ her şeyin nâsiyesini tutuyor;⁵ bir iş bir işe mâni olmuyor⁶. Bütün eşyada, bütün ahvâliyle bir anda tasarruf edebilir.⁷ Böyle acib bir hakikate nasıl inanılabılır? Müşahhas bir tek Zât, nihayetsiz yerlerde, nihayetsiz işleri kûlfetsiz yapabilir mi?

Elcevap: Şu suâle, gayet derin ve ince ve gayet yüksek ve geniş olan bir sırr-ı ehadiyet ve samediyetin beyâniyla cevap verilir. Fikr-i beşer ise o sırra, ancak bir temsîl dûrbünüyle ve mesel rasadıyla bakabilir. Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfâtında misil ve misâli yok.⁸ Fakat mesel ve temsîl ile bir derece şuûnatına bakılabilir.⁹ İşte biz de, temsîlât-ı maddiye ile o sırra işaret edeceğiz.

✓ *Birinci Temsîl*: Şöyledir ki: On Altıncı Söz'de isbat edildiği gibi: Bir tek zât-ı müşahhas, muhtelif aynalar vasıtâsıyla külliyyet kesbeder. Bir cüz'iyy-i hakikî iken, şuûnat-ı kesîreye mâlik bir külli hükmüne geçer. Evet nasıl cismânî şeylere cam ve su gibi maddeler ayna olup, cismânî bir tek şey, o aynalar-

¹ “De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.).” (İhlâs sûresi, 112/1-2)

² İhlâs sûresi, 112/1-2.

³ Bkz.: En'âm sûresi, 6/102; Ra'd sûresi, 13/16; Zümer sûresi, 39/62; Mü'min sûresi, 40/62.

⁴ Bkz.: Mâide sûresi, 5/120; En'âm sûresi, 6/59; Hicr sûresi, 15/21; Yâsin sûresi, 36/83; Zümer sûresi, 39/63; Şûrâ sûresi, 42/12; Mûlk sûresi, 67/1.

⁵ Bkz.: Hûd sûresi, 11/56.

⁶ Bkz.: Hûd sûresi, 11/107; Rahman sûresi, 55/29; Bûrûc sûresi, 85/16.

⁷ Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/26.

⁸ Bkz.. Şûrâ sûresi, 42/11.

⁹ Bkz.: Nahl sûresi, 16/60.

da bir külliyet kesbeder. Öyle de: Nurânî şeylere ve ruhâniyata dahi, hava ve esir ve âlem-i misâlin bâzı mevcudati, aynalar hükmünde ve berk ve hayâl súratinde birer vasita-yı seyr u seyahat süretine geçerler ki, o nurânîler ve o ruhânîler, hayâl súratiyle o merâyâ-yı nazifede ve o menazil-i latîfede gezerler. Bir anda binler yerbeler girerler. Ve her aynada, nurânî oldukları ve akisleri onların aynı ve onların hâsiyetine mâlik oldukları için, cismâniyetin aksine olarak, her yerde bizzât bulunur gibi hükmederler. Kesîf cismanilerin akisleri ve misâlleri, o cismâniyetin aynları olmadığı gibi, hâsiyetlerine dahi mâlik değil, ölü sayılırlar. Meselâ: Güneş, müşahhas bir cüz'î olduğu hâlde, parlak eş ya vasıtıyla bir külli hükmüne geçer. Zemin yüzündeki bütün parlak şeylere, hattâ her bir katre suya ve cam zerréciklerine birer aksini, birer misâlî güneşî, onların kabiliyetine göre verir. Güneşin hararet ve ziyâsi ve ziyâsındaki yedi rengi ve zâtının bir nevi misâli, her bir parlak cisimde bulunur. Faraza güneşin ilmi, şüûru bulunsa idi; her ayna onun bir nevi menzili ve tahtı ve iskemlesi hükmünde olup, her şeyle bizzât temas eder, her zîsuurla aynaları vasıtıyla, hattâ göz bebeğiyle birer telefon hükmünde muhabere edebilirdi. Bir şey, bir şeye mâni olmazdı. Bir muhabere, bir muhabereye sed çekmezdi. Her yerde bulunmakla beraber, hiçbir yerde bulunmazdı.

Acaba; bir Zât'ın bin bir isminden yalnız Nur isminin maddî ve cüz'î ve câmid bir aynası hükmünde olan güneş, böyle teşahhusu ile beraber, külli yerlerde külli işlere mazhar olsa; O Zât-ı Zülcelâl, ehadiyet-i zâtiyesiyle bera-ber nihayetsiz işleri bir anda yapamaz mı?

✓ *İkinci Temsil:* Kâinat bir şecere hükmünde olduğu için, her bir şeke-re, kâinatın hakâikine misâl olabilir. İşte biz de şu odamızın önündeki muhte-şem, muazzam çınar ağacını, kâinata bir misâl-i musağgar hükmünde tutup, kâinattaki cilve-i ehadiyeti onun ile göstereceğiz. Şöyledi ki:

Şu ağacın, lâakal on bin meyvesi var. Her bir meyvesinin, lâakal üzer-ki kanatlî çekirdeği var. Bütün on bin meyve ve bir milyon çekirdek; bir anda, beraber bir sanat ve içada mazhardırlar. Hâlbuki şu ağacın çekirdek-i aslısin-de ve kökünde ve gövdesinde, cüz'î ve müşahhas ve ukde-i hayatıe tabir edilen bir cilve-i irâde-i ilâhiye ve bir nüve-i emr-i rabbânî ile, şu ağacın kâ-vânîn-i teşkiliyesinin merkeziyeti; her dalın başında, her bir meyvenin içinde, her bir çekirdeğin yanında bulunur ki, hiçbirinin bir şeyini, noksan bırakma-yarak, birbirine mâni olmayarak; onurla yapılır. Ve o bir tek cilve-i irâde ve o kanun-u emri; ziyâ, hararet, hava gibi dağılıp her yere gitmiyor. Çünkü; git-tiği yerlerin ortalarındaki uzun mesafelerde ve muhtelif masnûlarda hiçbir iz bırakmıyor, hiçbir eseri görülmüyor. Eğer intişâr ile olsa idi; izi ve eseri görü-

lecekti. Belki bizzât, tecezzi ve intişâr etmeden her birisinin yanında bulunuyor. Ehadiyetine ve şahsiyetine o külli işler, münafi olmuyor. Hattâ denilebilir ki; o cilve-i irâde, o kanun-u emri, o ukde-i hayatıe; her birinin yanında bulunur, hiçbir yerde de bulunmaz. Güya şu muhteşem ağaçta meyveler, çekirdekler adedince o kanun-u emrinin birer gözü, birer kulağı var. Belki ağacın her bir cüzü, o kanun-u emrinin duygularının birer merkezi hükmündedir ki; uzun vasitaları perde olup bir mâni teşkil etmek değil, belki telefon telleri gibi birer vesile-i teshil ve takrib olur. En uzak, en yakın gibidir.

Madem bilmüşâhede Zât-i Ehad-i Samed'in, irâde gibi bir sıfatının bir tek cilve-i cüz'isi, bilmüşâhede milyon yerde, milyonlar işe vasıtâsız medâr olur. Elbette Zât-i Zülcelâl'in tecelli-i kudret ve irâdesiyle, şecere-i hilkati bütün ecza ve zerrâtiyla beraber tasarruf edebilmesine şuhûd derecesinde yakîn etmek lâzım gelir.

On Altinci Söz'de isbat ve izah edildiği gibi deriz ki: Madem, güneş gibi âciz ve musahhar mahlûklar ve ruhânî gibi madde ile mukayyed nîm-nurânî masnûlар ve şu çınar ağacının mânevî nuru, ruhu hükmünde olan ukde-i hayatıyesi ve merkez-i tasarrufu olan emri kanunlar ve irâdevî cilveler, nuranîyet sırrıyla bir yerde iken ve bir tek müşâhhas cüz'î oldukları hâlde, pek çok yerlerde ve pek çok işlerde bilmüşâhede bulunabilirler. Ve madde ile mukayyed bir cüz'î oldukları hâlde, mutlak bir külli hükmünü alırlar. Ve bir anda bir cüz-ü ihtiyârî ile, pek çok muhtelif işleri bilmüşâhede kesbedeler. Sen de görüyorsun ve inkâr edemezsin.

Acaba; maddeden mücerred ve muallâ, hem kaydın tahdidinden ve keşâfetin zulmetinden münezzeх ve müberrâ, hem şu umum envâr ve şu bütün nuraniyat O'nun Envâr-ı Kudsiye-i Esmâîye'sinin kesif bir gölgesi ve zi-lâli, hem umum vücûd ve bütün hayat ve âlem-i ervâh ve âlem-i berzah ve âlem-i misâl nîm-şeffaf birer ayna-yı cemâli, hem sıfâti muhîta ve şuûnatı külâlie olan bir tek Zât-i Akdes'in irâde-i külliye ve kudret-i mutlaka ve ilm-i muhit ile zâhir olan tecelli-i sıfâti ve cilve-i efâli içindeki teveccûh-i ehadiyetinden hangi şey saklanabilir?¹ Hangi iş O'na ağır gelebilir?² Hangi yer O'ndan gizlenebilir?³ Hangi ferd O'ndan uzak kalabilir?⁴ Hangi şahis külliyet kesbet-

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/284; Âl-i İmrân sûresi, 3/29, 118; İbrahim sûresi, 14/38; Neml sûresi, 27/25; Ahzâb sûresi, 32/37, 54; Fussilet sûresi, 41/40; Mümtahine sûresi, 60/1; Hâkka sûresi, 69/18.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/255.

³ Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/5; İbrahim sûresi, 14/38.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/115, 148, 186; Nisâ sûresi, 4/78; Hûd sûresi, 11/61; Sebe sûresi, 34/50; Vâkıâa sûresi, 56/85; Hadîd sûresi, 57/4; Mûcâdele sûresi, 58/7.

meden O'na yanaşabilir?¹ Hiç eşya O'ndan gizlenebilir mi?² Hiçbir iş, bir işe mâni olur mu?³ Hiçbir yer, O'nun huzurundan hâli kalır mı?⁴ İbni Abbas'ın (*radiyallâhu anh*) dediği gibi: "Her bir mevcuda bakar birer mânevî başarı ve işitir birey mânevî sem'i" bulunmaz mı? Silsile-i eşya, O'nun evâmir ve kanunlarının süratle cereyanlarına birer tel, birer damar hükmüne geçmez mi? Mevâni' ve avâik, O'nun tasarrufuna vesail ve vesait olamaz mı? Esbab ve vesait, sîrf zâhirî bir perde olamaz mı? Hiçbir yerde bulunmadığı hâlde, her yerde bulunmaz mı? Hiç tahayyûz ve temekküne muhtaç olur mu? Hiç uzaklık ve küçüklük ve tabakat-ı vücûdun perdeleri, O'nun kurbiyetine ve tasarrufuna ve şuhûduna mâni olabilir mi? Hem hiç maddîlerin, mümkünlerin, kesîflerin, keşîrlerin, mukayyedlerin, mahdudların hassaları ve maddenin ve imkânın ve kesâfetin ve kesretin ve takayyûdün ve mahdudiyetin mahsus ve münhasır lâzımları olan tagayyür, tebeddül, tahayyûz ve tecezzi gibi emirler; madde-den mücerred ve Vâcibü'l-vücûd ve Nuru'l-envâr ve Vâhid-i Ehad ve kuyûd- dan münezzeх ve hudûddan müberrâ ve kusurdan mukaddes ve noksandan muallâ bir Zât-ı Akdes'e lâhik olabilir mi? Acz, hiç O'na yakışır mı? Kusur, hiç O'nun dâmen-i izzetine yanaşır mı?

İkinci Maksad'ın Hâtimesi

Bir zaman ehadiyete dair bir tefakkürde bulduğum zaman, odamın yanındaki çınar ağacının meyvelerine baktım: Arabiyû'l-ibâre bir silsile-i tefakkür kalbe geldi. Nasıl gelmiş ise, öyle Arabî olarak yazıp, sonra kısa bir meâlini söyleyeceğim. İşte:

تَعْمَلُ الْأَنْثَمَارُ وَالْبَلْدُورُ مَعْجِزَاتُ الْحِكْمَةِ حَوَارِقُ الصَّنْعَةِ هَدَايَا الرَّحْمَةِ بِرَاهِينُ الْوَحْدَةِ
بَشَائِرُ لُطْفِهِ فِي دَارِ الْآخِرَةِ شَوَاهِدُ صَادِقَةٍ بِأَنَّ خَلَاقَهَا لِكُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ.
كُلُّ الْأَنْثَمَارِ وَالْبَلْدُورِ مَرَايَا الْوَحْدَةِ فِي أَطْرَافِ الْكَثْرَةِ إِشَارَاتُ الْقُدْرِ رُمُوزَاتُ الْفُدْرَةِ بِأَنَّ
تَاكَ الْكَثْرَةُ مِنْ مَنْبِعِ الْوَحْدَةِ تَصْدُرُ شَاهِدَةً لِوَحْدَةِ الْفَاطِرِ فِي الْصُّنْعِ وَالتَّصْوِيرِ ثُمَّ إِلَى
الْوَحْدَةِ تَسْتَهِي ذَاكِرَةً لِحِكْمَةِ الْفَادِرِ فِي الْخُلُقِ وَالتَّذْبِيرِ وَكَذَا هُنَّ تَلْوِيَحَاتُ الْحِكْمَةِ بِأَنَّ

¹ Bkz.: Mutaffîfin sûresi, 83/21.

² Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/5; İbrahim sûresi, 14/48.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/253; Âl-i İmrân sûresi, 3/27; Hûd sûresi, 11/107; İbrahim sûresi, 14/27; Enbiyâ sûresi, 21/23; Hac sûresi, 22/14, 18; Bûrûc sûresi, 85/16.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/115, 148, 255; Âl-i İmrân sûresi, 3/26, 129; Nisâ sûresi, 4/78; Mâide sûresi, 5/17-18; Fâtır sûresi, 35/13; Hadîd sûresi, 57/4; Mücadele sûresi, 58/7.

صَانِعُ الْكُلِّ بِكُلِّيَّةِ النَّظرِ إِلَى الْجُزْئِيِّ يَنْظُرُ ثُمَّ إِلَى جُزْئِيهِ إِذْ إِنْ كَانَ ثَمَرًا فَهُوَ الْمُفَضُّوذُ الْأَظْهَرُ مِنْ خَلْقِ هَذَا الشَّجَرِ .. فَالْبَشَرُ ثَمَرٌ لِهُذِهِ الْكَائِنَاتِ فَهُوَ الْمُطَلُّوبُ الْأَظْهَرُ لِحَالِقِ الْمَوْجُودَاتِ . وَالْقُلْبُ كَالثَّوَّاهُ فَهُوَ الْمِرَأَةُ الْأَنْوَرُ لِصَانِعِ الْكَائِنَاتِ مِنْ هَذِهِ الْحِكْمَةِ صَارَ الْإِنْسَانُ الْأَضْعَفُ فِي هَذِهِ الْمَخْلُوقَاتِ هُوَ الْمَدَارُ الْأَظْهَرُ لِلشَّرِّ وَالْمَخْشَرُ فِي هَذِهِ الْمَوْجُودَاتِ وَالثَّحَرِيبُ وَالْبَيْتَلِيلُ لِهُذِهِ الْكَائِنَاتِ .

Bu Arabî Fikranın Mebdei Sudur:

فَسَبِّحُكَانَ مَنْ جَعَلَ حَدِيقَةً أَرْضَهُ مَسْهَرَ صَنْعَتِهِ مَحْسَرَ حَكْمَتِهِ مَظْهَرَ قُدْرَتِهِ مَزْهَرَ رَحْمَتِهِ مَرْرَعَ جَنَّتِهِ مَمَّرَ الْمَخْلُوقَاتِ مَسِيلَ الْمَوْجُودَاتِ مَكِيلَ الْمَضْنُوعَاتِ فَمَرَّيْنَ الْحَيَّانَاتِ مُفَقَّشَ الطَّيْورَاتِ مُشَمَّرَ الشَّجَرَاتِ مُزَهَّرَ النَّبَاتَاتِ مُعْجَزَاتِ عِلْمِهِ خَوَارُقُ ضَعِيْعَهُ هَدَيَا يَ جُودُه بَشَائِرُ لُطْفِهِ تَبَسُّمَ الْأَرْهَارِ مِنْ زِيَّةِ الْأَنْتَمَارِ تَسْجُعُ الْأَطْيَارِ فِي نَسْمَةِ الْأَسْخَارِ تَهَرُّجُ الْأَمْطَارِ عَلَى خُدُودِ الْأَرْهَارِ تَرَحُّمُ الْوَالِدَاتِ عَلَى الْأَطْفَالِ الصَّغَارِ تَعْرُفُ وَدُودُ تَوَدُّدُ رَحْمَنِ تَرَحُّمُ حَنَانِ تَحْنُنُ مَنَانِ لِلْجِنِّ وَالْإِنْسَانِ وَالرَّوْحِ وَالْحَيَّانِ وَالْمَلَكِ وَالْجَانِ .

İşte bu Arabî tefekkürün kısa bir meâli şudur ki:

Bütün meyveler ve içindeki tohumcuklar; hikmet-i rabbâniyenin birer mucizesi.. sanat-ı ilâhiyenin birer hârikası.. rahmet-i ilâhiyenin birer hediyesi.. vahdet-i ilâhiyenin birer bûrhan-ı maddisi.. âhirette eltâf-ı ilâhiyenin birer müjdecisi.. kudretinin ihatasına ve ilminin şümâlüne birer şâhid-i sâdik oldukları gibi; sunlar, âlem-i kesretin aktârında ve şu ağaç gibi tekessür etmiş bir nevi âlemin etrafında vahdet aynalarıdır. Enzâri, kesretten vahdete çeviriyorlar. Lisân-ı hâl ile her birisi der: "Dal budak salmış şu koca ağacın içinde dağılma, boğulma, bütün o ağaç bizdedir. Onun kesreti, vahdetimizde dâhilidir." Hattâ her meyvenin kalbi hükmünde olan her bir çekirdek dahi, vahdetin birer maddî aynası oldukları gibi; zikr-i kalbiyy-i hâfi ile koca ağacın zikr-i cehrî sûreTİyle çektiği ve okuduğu bütün esmâyi zikreder, okur.

Hem o meyveler, tohumlar; vahdetin aynaları oldukları gibi, kaderin meşhud işârâti ve kudretin mücessem rumûzâtıdır ki; kader onlar ile işaret eder ve kudret o kelimeler ile remzen der: "Nasıl ki şu ağacın kesretli dal ve budakları, bir tek çekirdekten gelmiş ve şu ağacın sanatkârının îcad ve tasvirde vahdetini gösteriyor. Sonra şu ağaç, dal ve budak salıp tekessür ve intişâr ettikten sonra, bütün hakikatini bir meyvede toplar. Bütün mânâsını bir çekirdekte derce-

der. Onunla Hâlik-ı Zülcelâl'inin halk ve tedbirindeki hikmetini gösterir." Öyle de: Şu şecere-i kâinat, bir menba-ı vahdetten vücûd alır, terbiye görür. Ve o kâinatın meyvesi olan insan, şu kesret-i mevcudat içinde, vahdeti gösterdiği gibi; kalbi dahi, îmân gözüyle kesret içinde sîrr-ı vahdeti görür.

Hem o meyveler ve tohumlar, hikmet-i rabbâniyenin telvihatıdır. Hikmet onlarla ehl-i şûûra şöyle ifade ediyor ve diyor ki: "Nasıl şu ağaçca müteveccih külli nazar, külli tedbir, külliyetiyle ve umumiyetiyle bir tek meyveye bakar. Çünkü o meyve, o ağaçca bir misâl-i musâğgardır. Hem o ağaçtan maksud, odur. Hem o külli nazar ve umumî tedbir, bir meyvenin içinde her bir çekirdeğe dahi nazar eder. Çünkü çekirdek, umum ağaçın mânâsını, fîrîstesini taşıyor. Demek ağaçın tedbirini gören Zât, o tedbir ile alâkadar bütün esmâsiyla, ağaçın vücûdundan maksud ve îcadının gayesi olan her bir semereye müteveccîhtir. Hem şu koca ağaç, o küçük meyveler için bâzan budanır, kesilir, tecdid için bâzı cihetleri tâhrip edilir. Daha güzel, bâkî meyveler vermek için, aşılanır. Öyle de: Şu şecere-i kâinatın semeresi olan beşer; kâinatın vücûdundan ve îcadından maksud odur ve îcad-ı mevcudatın gayesi de odur. Ve o meyvenin çekirdeği olan insanın kalbi dahi, Sâni-i Kâinat'ın en münevver ve en câmi bir aynasıdır. İşte şu hikmettendir ki: Şu küçük insan, neşir ve haşır gibi muazzam inkılâblara medâr olmuş. Kâinatın tâhrip ve tebdiline sebeb olur. Onun muhakemesi için dünya kapısı kapanıp, ahiret kapısı açılır.

Madem haşrin bahsi geldi. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın haşrin isbatına dair cezâlet-i beyânını ve kuvvet-i ifadesini gösteren bir nûkte-i hakikatini bêyân etmeye münasebet geldi. Şöyledir ki:

Şu tefakkür neticesi gösteriyor ki:

Beşerin muhakemesi ve saadet-i ebediye kazanması için lüzum olsa bütün kâinat tâhrip edilir ve tâhrip ve tebdil edecek bir kudret görünüyor ve vardır. Fakat haşrin merâtibi var. Bir kısmına îmân farzîdir. Mârifeti lâzımdır. Diğer kısmı, terakkîyat-ı ruhiye ve fikriyeden derecâtına göre görünür. Ve ilim ve mârifeti lâzım olur. Kur'ân-ı Hakîm, en basit ve kolay olan mertebeyi, kat'î ve kuvvetli isbat için en geniş ve en büyük bir daire-i haşri açacak bir kudreti gösteriyor. İşte umuma îmân lâzım olan haşrin mertebesi şudur ki: İnsanlar öldükten sonra, ruhları başka makamlara gider. Cesedleri çürüyor. Fakat insanın cesedinden, bir çekirdek, bir tohum hükmünde olacak "acbü'z-zeneb" tabir edilen küçük bir cüzü bâkî kalip Cenâb-ı Hak, onun üstünde cesed-i insanîyi haşırde halkeder, onun ruhunu ona gönderir.¹ İşte bu mertebe o kadar

¹ Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (39) 3; Müslîm, *fîten* 141-143; Ebû Dâvûd, *sünnet* 22; Nesâî, *cenâiz* 117; İbnî Mâce, *zühd* 32; Muvatta, *cenâiz* 48; Ahmed İbnî Hanbel, *el-Müsnef* 2/322.

kolaydır ki; her baharda milyonlarla misâli görülmeye. İşte bâzan şu mertebeyi isbat için âyât-ı Kur'âniye öyle bir daireyi gösteriyor ki: Bütün zerrâti haşr u neşredecek bir kudretin tasarrufatını gösterir.¹ Bâzan da bütün mahlûkati fenaya gönderip, yeniden getirecek bir kudret ve hikmetin âsârını gösterir.² Bâzı, yıldızları dağıtip, semâvâti parçalayabilir bir kudret ve hikmetin tasarrufatını ve âsârını gösterir.³ Bâzı, bütün zîhayatı öldürecek, yeniden def aten bir sayha ile diriltecek bir kudret ve hikmetin tasarrufatını ve tecelliyyâtını gösterir.⁴ Bâzı, bütün rûy-u zeminde zîhayat olanları ayrı ayrı haşr u neşredecek bir kudret ve hikmetin tecelliyyâtını gösterir.⁵ Bâzan, küre-i arzi bütün bütîn dağıtacak, dağları uçuracak, düzeltip daha güzel bir sûrete çevirecek bir kudret ve hikmetin âsârını gösterir. Demek, herkesе îmâni ve mârifeti farz olan haşrden başka, çok mertebe-i haşrları dahi o kudret ve hikmetle yapabilir.⁶ Hikmet-i rabbâniye iktiza etmiş ise, elbette haşr u neşr-i insanî ile beraber umum onları dahi yapacak veya hâzır mühimlerini yapar.

Bir Suâl: Diyorsunuz ki: "Sen Sözler'de kıyas-ı temsîlî çok istimâl ediyorsun. Hâlbuki Fenn-i Mantıkça kıyas-ı temsîlî, yakını ifade etmiyor.⁷ Mesâil-i yakınıyede bürhân-ı mantıkî lâzımdır. Kıyas-ı temsîlî, usûl-ü fîkîh ulemâsına zann-ı galib kâfi olan metalibde istimâl edilir. Hem de sen, temsîlâtı bâzı hikâyeler sûretinde zikrediyorsun. Hikâye hayâlî olur, hakikî olmaz, vakia muhalif olur?"

Elcevap: İlm-i Mantıkça çendan "Kıyas-ı temsîlî, yakın-i kat'î ifade etmiyor."⁸ denilmiş. Fakat kıyas-ı temsîlinin bir nev'i var ki; mantıkın yakını bürhânından çok kuvvetlidir ve mantıkın birinci şeklinin birinci darbîndan daha yakınıdır. O kısım da şudur ki: Bir temsîl-i cüz'î vasıtâsıyla bir hakikat-i külliîn ucunu gösterip, hükmü o hakikate bina ediyor. O hakikatin kanununu,

¹ Bkz.: Enâm sûresi, 6/38; Fussilet sûresi, 41/39; Ahkaf sûresi, 46/33; Kaf sûresi, 50/41-44.

² Bkz.: Yûnus sûresi, 10/3-6; Hîr sûresi, 15/23; Tâhâ sûresi, 20/55; Enbiyâ sûresi, 21/103-104; Hac sûresi, 22/5/7; Mû'minûn sûresi, 33/78-80; Mû'min sûresi, 40/67-68; Duhân sûresi, 44/37-40; Kaf sûresi, 50/43-44; Necm sûresi, 53/44; Hadid sûresi, 57/1-2.

³ Bkz.: Sebe sûresi, 34/9; Rahman sûresi, 55/37; Hâkka sûresi, 69/16; Müzzemmil sûresi, 73/18; Mûrselât sûresi, 77/1-19; Tekvir sûresi, 81/1-13.

⁴ Bkz.: Kehf sûresi, 18/99; Neml sûresi, 27/87-88; Yâsîn sûresi, 36/49-53; Sâd sûresi, 38/15; Zümer sûresi, 39/68; Kaf sûresi, 50/41-44; Hâkka sûresi, 69/13-16.

⁵ Bkz.: Fâtr sûresi, 35/9; Zuhruf sûresi, 43/11.

⁶ Bkz.: Tûr sûresi, 52/7-11; Vâkiâ sûresi, 56/3-6; Hâkka sûresi, 69/13-14; Meâric sûresi, 70/8-9; Müzzemmil sûresi, 73/13-14; Mûrselât sûresi, 77/7-10.

⁷ Bkz.: el-Cûrcânî, *Şerhu'l-Mevâkîf* 2/18; Ahmed Hamdi Şîrvânî, *Muhtasar mantık* s.56; Mehmed Hâlis, *Mîzânü'l-ezhan* s.161.

⁸ Bkz.: el-Cûrcânî, *Şerhu'l-Mevâkîf* 2/18; Ahmed Hamdi Şîrvânî, *Muhtasar mantık* s.56; Mehmed Hâlis, *Mîzânü'l-ezhan* s.161.

bir hususî maddede gösteriyor. Tâ o hakikat-i uzmâ bilinsin ve cüz'î maddeler, ona ircâ' edilsin. Meselâ: "Güneş nuraniyet vasıtıyla, bir tek zât iken her parlak şeyin yanında bulunuyor." temsiliyle bir kanun-u hakikat gösteriliyor ki, nur ve nurânî için kayıd olamaz. Uzak ve yakın bir olur. Az ve çok müsavi olur. Mekân onu zabtedemez.

Hem meselâ: "Ağacın meyveleri, yaprakları; bir anda, bir tarzda kolaylıkla ve mükemmel olarak bir tek merkezde, bir kanun-u emri ile teşkili ve tasviiri" bir temsildir ki, muazzam bir hakikatin ve külli bir kanunun ucunu gösterir. O hakikat ve o hakikatin kanununu gayet kat'î bir sûrette isbat eder ki, o koca kâinat dahi şu ağaç gibi o kanun-u hakikatin ve o sırr-ı ehadiyetin bir mazharıdır, bir meydan-ı cevelânidir.

İşte bütün Sözler'deki kıyasat-ı temsiliyeler bu çeşittirler ki, bürhân-ı kat'î-yi mantıkîden daha kuvvetli, daha yakînîdirler.

İkinci suâle cevap: Mâlûmdur ki: Fenn-i Belâgat'ta bir lafzin, bir kelâmın mâنâ-yı hakîkisi, başka bir maksud mâنâya sîrf bir âlet-i mülâhaza olsa, ona "lafz-ı kinaî" denilir. Ve "kinaî" tabir edilen bir kelâmın mâنâ-yı aslîsi, medâr-ı sîdk ve kizb değildir. Belki kinaî mânâsidir ki, medâr-ı sîdk ve kizb olur. Eğer o kinaî mânâ doğru ise, o kelâm sâdiktir. Mâنâ-yı aslî, kâzîb dahi olsa sîdkını bozmaz. Eğer mânâ-yı kinaî doğru değilse; mânâ-yı aslîsi doğru olsa, o kelâm kâziptir. Meselâ: Kinaî misâllerinden: فَلَمْ طُوِّلَ الْتَّجَادُدُ denilir. Yâni: "Kılıçının kayışı, bendi uzundur."¹ Şu kelâm, o adamın kametinin uzunluğuna kinâyedir. Eğer o adam uzun ise, kılıcı ve kayışı ve bendi olmasa da, yine bu kelâm sâdiktir, doğrudur. Eğer o adamın boyu uzun olmazsa; çendan uzun bir kılıcı ve uzun bir kayışı ve uzun bir bendi bulunsa, yine bu kelâm kâziptir. Çünkü mânâ-yı aslîsi, maksud değil.

İşte Onuncu Söz'ün ve Yirmi İkinci Söz'ün hikâyeleri gibi, saîr Sözler'in hikâyeleri, kinâiyat kîsmîndandırlar ki, be-gayet doğru ve gayet sâdik ve mütabîk-ı vâki' olan hikâyelerin sonlarındaki hakikatler, o hikâyelerin mânâ-yı kinâiyeleridir. Mânâ-yı asliyeleri, bir temsîl-i dûrbînîdir. Nasıl olursa olsun, sîdkına ve hakkaniyetine zarar vermez. Hem o hikâyeler birer temsîldirler. Yalnız umuma tefhim için lisân-ı hâl, lisân-ı kâl sûretinde ve şahs-ı mânevî, bir şahs-ı maddî şeklinde gösterilmiştir.

¹ Bkz.: el-Cûrcânî, *Delâîlü'l-i'câz* 1/66, 69, 203; ez-Zemahşerî, *el-Müstaksâ* 1/406; el-Kazvînî, *el-Îzâh* 1/301; el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb* 2/263; 265.

Üçüncü Maksad

Umum ehl-i dalâletin vekili, ikinci suâline^{1(Hâsiye)} karşı, kat'î ve muknî ve mülzim cevabı aldıktan sonra, şöyle *üçüncü bir suâl* ediyor, diyor ki: Kur'ân'da:

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ² ، أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ³

gibi kelimât, başka hâliklar, râhimler bulunduğu iş'ar eder. Hem diyorsunuz ki: "Hâlik-ı Âlem'in nihayetsiz kemâlâtı var. Bütün envâ-ı kemâlâtın en nihayet mertebelerini câmi'dır." Hâlbuki eşyanın kemâlâtı, ezzâd ile bilinir; elem olmazsa lezzet bir kemâl olmaz, zulmet olmazsa ziyyâ tahakkuk etmez, firâk olmazsa visal lezzet vermez ve hâkezâ?

[Suâlin Birinci Şikkâna Cevap]

Elacevap: Birinci şıkka "Beş İşaret" ile cevap veririz:

Birinci İşaret

Kur'ân baştan başa tevhidi isbat ettiği ve gösterdiği için, bir delil-i kat'îdir ki; Kur'ân-ı Hakîm'in o nevi kelimeleri sizin fehmettiğiniz gibi değildir. Belki ⁴أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ demesi, "Hâlikiyet mertebelerinin en ahsenindedir." demektir ki, başka hâlik bulunduğuna hiç delâleti yok. Belki hâlikiyetin sâir sıfatlar gibi çok merâtibi var.

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ demek, "Merâtib-i hâlikiyetin en güzel, en münteha mertebesinde bir Hâlik-ı Zülcelâl'dir." demektir.

İkinci İşaret

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ gibi tabirler, hâlikların taaddüdüne bakmıyor. Belki mahlûkiyetin envâına bakıyor. Yâni "Her şeyi, her seye lâyik bir tarzda, en gü-

^{1(Hâsiye)} İkinci Maksad'ın başındaki suâl demektir. Yoksa, hâtimenin âhirindeki bu küçük suâl değildir.

² Mü'minûn süresi, 23/14; Sâffât süresi, 37/125.

³ "O, merhamet edenlerin en merhametlidir." (A'râf süresi, 7/151; Yûsuf süresi, 12/64, 92; Enbiyâ süresi, 21/83)

⁴ Mü'minûn süresi, 23/14; Sâffât süresi, 37/125.

أَخْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ zel bir mertebede halkeder bir Hâlik'tir.” Nasıl ki şu mânâyi **حَلَقَةٌ**¹ gibi âyetler ifade eder.

Üçüncü İşaret

أَخْسَنُ الْخَالِقِينَ², **الله أَكْبَرُ**³, **خَيْرُ الْفَاصِلِينَ**⁴, **خَيْرُ الْمُحْسِنِينَ**⁵

gibi tabirattaki müvâzene, Cenâb-ı Hakk'ın vâki'deki sıfât ve efâli, saîr o sıfât ve efâlin nûmûnelerine mâlik olanlarla müvâzene ve tafđil degildir. Çünkü bütün kâinatta cin ve ins ve melekte olan kemâlât, O'nun kemâline nisbeten zayıf bir gölgedir; nasıl müvâzeneye gelebilir? Belki müvâzene, insanların ve bâhusus ehl-i gafletin nazara göredir. Meselâ: Nasıl ki bir nefer, onbaşısına karşı kemâl-i itâat ve hürmeti gösteriyor, bütün iyilikleri ondan görüyor; padişahi az düşünür. Onu düşünse de yine teşekkürâtını onbaşıya veriyor. İşte böyle bir nefere karşı denilir: “Yahu, padişah senin onbaşından daha büyuktur. Yalnız ona teşekkür et.” Şimdi şu söz, vâki'deki padişahın haşmetli hakikî kumandanlığıyla, onbaşısının cüz'î, surî kumandanlığını müvâzene değil; çünkü o müvâzene ve tafđil, mânâsızdır. Belki neferin nazâr-ı ehemmiyet ve irtibatına göredir ki, onbaşısını tercih eder, teşekkürâtını ona verir, yalnız onu sever.

İste bunun gibi, hâlik ve mün'im tevehhüm olunan zâhirî esbab, ehl-i gafletin nazarında Mün'im-i Hakikî'ye perde olur. Ehl-i gaflet onlara yapışır, nimet ve ihsanı, onlardan bilir. Medih ve senâlarını, onlara verir. Kur'ân der ki: “Cenâb-ı Hak daha büyüktür,⁶ daha güzel bir Hâlik'tir,⁷ daha iyi bir Muhsin'dir.⁸ O'na bakınız, O'na teşekkür ediniz.⁹

¹ “(O Allah ki), yaratığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı.” (Seçde sûresi, 32/7)

² Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125.

³ Sadece büyülüklükte değil hiçbir konuda eşî ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

⁴ “O doğruluğu ayırt edenlerin, hükümdenlerin en hayırlısıdır.” (En'âm sûresi, 6/57)

⁵ “İhsanından öte ihsan olmayan, iyilik edenlerin en hayrlısı. (el-Gümüşhânevî, Mecmûatü'l-ahzâb /Evrâd-ı Muhyiddin İbni Arabî -el-Cevşenü'l-kebir duasında-) s.231.

⁶ Bkz.: En'âm sûresi, 6/100; A'râf sûresi, 7/190; Yûnus sûresi, 10/18; İsrâ sâresi, 17/43; Neml sûresi, 27/63; Rûm sûresi, 30/40.

⁷ Bkz.: Mü'minûn sûresi, 23/4; Sâffât sûresi, 37/25.

⁸ Bkz.: Seçde sûresi, 32/7.

⁹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/152, 172; Nahl sûresi, 16/114; Ankebût sûresi, 29/17; Lokman sûresi, 31/12, 14; Sebe sâresi, 34/15.

Dördüncü İşaret

Müvâzene ve tafdit, vâki' mevcudlar içinde olduğu gibi; imkânî, hattâ farazî eşyalar içinde dahi olabilir. Nasıl ki ekser mahiyetlerde, müteaddid merâtib bulunur. Öyle de: Esmâ-yı ilâhiye ve sıfât-ı kudsiyenin mahiyetlerinde de, akıl itibarıyla hadsiz merâtib bulunabilir. Hâlbuki Cenâb-ı Hak, o sıfât ve esmânın mümkün ve mutasavver bütün merâtibinin en ekmelinde, en ahsenindendir. Bütün kâinat, kemâlâtıyla bu hakikate şâhiddir.

¹ الْأَنْسَاءُ الْخُسْنَى bütün esmâsını ahseniyet ile tavsif, su mânâyi ifade ediyor.

Beşinci İşaret

Şu müvâzene ve müfâdale; Cenâb-ı Hakk'ın mâsivâya mukabil değil, belki iki nevi tecelliyyât-ı sıfâti var.

✓ *Biri*: Vâhidiyet sırrıyla ve vesait ve esbab perdesi altında ve bir kanun-u umumî sûretinde tasarrufatıdır.

✓ *Ikincisi*: Ehadiyet sırrıyla; perdesiz, doğrudan doğruya, hususî bir teveccûh ile tasarruftur. İşte ehadiyet sırrıyla, doğrudan doğruya olan ihsanı ve îcadı ve kibriyâsı ise; vesait ve esbâbin mezâhiriyle görünen âsâr-ı ihsanından ve îcad ve kibriyâsından daha büyük, daha güzel, daha yüksektir, demektir.

Meselâ nasıl bir padişahın, –fakat veli bir padişahın– ki, umum memurları ve kumandanları sîrf bir perde olup, bütün hüküm ve icraat onun elinde farz ediyoruz. O padişahın tasarrufat ve icraati iki çeşittir:

✓ *Birisı*: Umumî bir kanunla, zâhirî memurların ve kumandanların sûretinde ve makamların kabiliyetine göre verdiği emirler ve gösterdiği icraatlerdir.

✓ *Ikincisi*: Umumî kanunla değil ve zâhirî memurları da perde yapmayarak, doğrudan doğruya ihsanat-ı şâhânesi ve icraati daha güzel, daha yüksek denilebilir.

Öyle de: Sultan-ı Ezel ve Ebed olan Hâlik-ı kâinat, çendan vesait ve esbâbi icraatına perde yapmış, haşmet-i rubûbiyetini göstermiş. Fakat ibâdînin kalbinde hususî bir telefon bırakmış ki, esbâbı arkada bırakıp, doğrudan doğruya ona teveccûh etmek için, ubûdiyet-i hâssa ile mükellef edip ^{إِيَّاكَ نَبْدُ}
² deyiniz diye, kâinattan yüzlerini kendine çevirir.

¹ “En güzel isimler Allah'a mahsustur.” (Îsrâ süresi, 17/110; Tâhâ süresi, 20/8; Haşîr süresi, 59/24).

² “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha süresi, 1/5)

İşte آللَّهُ أَكْبَرُ¹ ، أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ² ، أَحْسَنُ الْحَالِقِينَ³ meânîsi, şu mânâya da bakıyor.

[Suâlin İkinci Sıkkına Cevap]

Vekilin ikinci sık suâline “Beş Remiz” ile cevaptır:

Birinci Remiz

Suâl/de diyor ki: “Bir şeyin ziddi olmazsa, o şeyin nasıl kemâli olabilir?”

Ecevap: Şu suâl sahibi, hakikî kemâli bilmiyor. Yalnız nisbî bir kemâl zannediyor. Hâlbuki gayra bakan ve gayra nisbeten hâsil olan mezîyetler, fâziletler, tefevvuklar; hakikî degiller, nisbîdirler, zayıflarlar. Eğer gayr, nazardan sâkit olsalar; onlar da sukut ederler. Meselâ: Sıcaklığın nisbî lezzeti ve fazileti, soğuğun tesiri iledir. Yemeğin nisbî lezzeti, açlık eleminin tesiri iledir. Onlar gitse, burlar da azalır. Hâlbuki hakikî lezzet ve muhabbet ve kemâl ve fazilet odur ki; gayrın tasavvuruna bina edilmesin, zâtında bulunsun ve bizzât bir hakikat-i mukarrere olsun. “Lezzet-i vücûd ve lezzet-i hayat ve lezzet-i muhabbet ve lezzet-i mârifet ve lezzet-i îmân ve lezzet-i bekâ ve lezzet-i rahmet ve lezzet-i şefkat ve hüsn-ü nur ve hüsn-ü basar ve hüsn-ü kelâm ve hüsn-ü kerem ve hüsn-ü sîret ve hüsn-ü sûret ve kemâl-i zât ve kemâl-i sıfât ve kemâl-i efâl gibi bizzât mezîyetler; gayr olsun olmasın, şu mezîyetler tebeddül etmez.”

İşte Sâni-i Zülcelâl ve Fâtrî Zülcemâl ve Hâlik-i Zulkemâl’ın bütün kemâlâtı hakikiyedir, zâtiyedir; gayr ve mâsivâ, ona tesir etmez. Yalnız mezâhir olabilirler.

İkinci Remiz

Seyyid Şerif-i Cûrcânî “Şerhu'l-Mevâkîf”ta demiş ki: “Sebeb-i muhabbet ya lezzet veya menfaat, ya müşâkelet (yâni meyl-i cinsiyet), ya kemâldir. Çünkü kemâl, mahbub-u lizâtihîdir.”⁴ Yâni, ne şeyi seversen ya lezzet için seversin, ya menfaat için, ya evlâda meyl gibi bir müşâkele-i cinsiye için, ya ke-

¹ Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşî ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah’tır.

² “O, merhamet edenlerin en merhametlisidir.” (A'râf sûresi, 7/151; Yûsuf sûresi, 12/64, 92; Enbiyâ sûresi, 21/83)

³ Mû'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125.

⁴ el-Cûrcânî, Şerhu'l-Mevâkîf 6/138.

mâl olduğu için seversin. Eğer kemâl ise, başka bir sebeb, bir garaz lâzım değil. O bizzât sevilir. Meselâ; eski zamanda sahib-i kemâlât insanları herkes sever, onlara karşı hiçbir alâka olmadığı hâlde istihsankârâne muhabbet edilir.

İşte Cenâb-ı Hakk’ın bütün kemâlâtı ve esmâ-yı hüsnâsının bütün mérâtibleri ve bütün faziletleri, hakikî kemâlât olduklarından bizzât sevirler. “Mahbubetün lizâtihâ” dırlar. Mahbub-u bilhak ve Habib-i Hakikî olan Zât-ı Zülcelâl, hakikî olan kemâlâtını ve sıfât ve esmâsının güzeliliklerini kendine lâyık bir tarzda sever, muhabbet eder. Hem o kemâlâtın mazharları, aynaları olan sanatını ve masnûatını ve mahlûkatının mehâsinini sever, muhabbet eder. Enbiyâsını ve evlîyâsını, hususan Seyyidü'l-mürselîn ve Sultanü'l-evlîyâ olan Habib-i Ekrem’ini sever. Yâni kendi cemâlini sevmesiyle, o cemâlin aynası olan Habib’ini sever. Ve kendi esmâsını sevmesiyle, o esmânın mazhar-ı câmi'i ve zîsuuru olan o Habib’ini ve ihvanını sever. Ve sanatını sevmesiyle, o sanatın dellâl ve teşhircisi olan o Habib’ini ve emsâlini sever. Ve masnûatını sevmesiyle, o masnûata karşı “Mâşâallah, Bârekâllah, ne kadar güzel yapılmışlar!” diyen ve takdir eden ve istihsan eden o Habib’ini ve O’nun arkasında olanları sever. Ve mahlûkatının mehâsinini sevmesiyle, o mehâsin-i ahlâkin umumunu câmi olan o Habib-i Ekrem’ini ve O’nun etbâ ve ihvanını sever, muhabbet eder.

Üçüncü Remiz

Umum kâinattaki umum kemâlât, bir Zât-ı Zülcelâl’ın kemâlinin âyâtidır ve cemâlinin işârâtıdır. Belki hakikî kemâline nisbeten bütün kâinattaki hüsün ve kemâl ve cemâl, zayıf bir gölgedir. Şu hakikatin “Beş Hüccet”ine içmâlen işaret ederiz.

Birinci Hüccet

Nasıl ki mükemmel, muhteşem, münakkaş, müzeyyen bir saray; mükemmel bir ustalık, bir dülgerlige bilbedâhe delâlet eder. Ve mükemmel fiil olan o dülgerlik, o nakkaşlık; bizzarûre mükemmel bir fâile, bir ustaya, bir mühendise ve “nakkaş ve musavvir” gibi unvan ve isimleriyle beraber delâlet eder. Ve mükemmel o isimler dahi, şüphesiz o ustanın mükemmel, sanatkârâne sıfatına delâlet eder. Ve o kemâl-i sanat ve sıfat, bilbedâhe o ustanın kemâl-i istîdadına ve kabiliyetine delâlet eder. Ve o kemâl-i istîdad ve kabiliyet, bizzarûre o ustanın kemâl-i zâtına ve ulviyet-i mahiyetine delâlet eder.

Aynen öyle de: Şu saray-ı âlem, şu mükemmel, müzeyyen eser; bilbedâhe gayet kemâldeki efâle delâlet eder. Çünkü eserdeki kemâlât, o efâlin

kemâlâtından ileri gelir ve onu gösterir. Kemâl-i efâl ise, bizzarûre bir Fâil-i Mükemmeli' ve O Fâil'in kemâl-i esmâsına, yâni âsâra nisbeten Müdebber, Musavvir, Hakîm, Rahîm, Müzeyyin gibi isimlerin kemâline delâlet eder. İsimlerin ve unvanların kemâli ise, şeksiz şüphesiz o fâilin kemâl-i evsâfına delâlet eder. Zira sıfat mükemmel olmazsa, sıfattan neşet eden isimler, unvanlar mükemmel olamaz. Ve o evsâfin kemâli, bilbedâhe şuûnat-ı zâtiyenin kemâline delâlet eder. Çünkü sıfatın mebde'leri, o şuûn-u zâtiyedir. Ve şuûn-u zâtiyenin kemâli ise; biilmelyakîn Zât-ı Zîsuûn'un kemâline ve öyle lâyık bir kemâline delâlet eder ki; o kemâlin ziyâsı, şuûn ve sıfat ve esmâ ve efâl ve âsâr perdelerinden geçtiği hâlde, şu kâinatta yine bu kadar hüsnü ve cemâli ve kemâli göstermiş.

İşte şu derece hakikî kemâlât-ı zâtiyenin bûrhân-ı kat'î ile vücûdu sabit oluctan sonra, gayra bakan ve emsâl ve ezdâda tefvvuk cihetiyle olan nisbî kemâlâtın ne ehemmiyeti kalır, ne derece sönüklüdür, anlarsın...

İkinci Hüccet

Şu kâinata nazar-ı ibretle bakıldığı vakit, vicdan ve kalb bir hads-i sâdik-la hisseder ki: Şu kâinatı bu derece güzelleştiren ve süslendiren ve envâ-ı mehâsin ile tezyin edenin, nihayet derecede bir cemâl ve kemâlâtı vardır ki, söyle yapıyor.

Üçüncü Hüccet

Mâlûmdur ki; mevzûn ve muntazam ve mükemmel ve güzel sanatlar, ga-yet güzel bir programa istinad eder. Mükemmeli ve güzel bir program ise, mükemmel ve güzel bir ilme ve güzel bir zihne ve güzel bir kabiliyet-i ruhiyeye delâlet eder. Demek ruhun mânevî güzelliğidir ki; ilim vasıtâsıyla sanatında tezahür ediyor.

İşte şu kâinat, hadsiz mehâsin-i maddiyesiyle, bir mânevî ve ilmî mehâsinin tereşşuhâtidir. Ve o ilmî ve mânevî mehâsin ve kemâlât, elbette hadsiz bir sermedî hüsnü ve cemâl ve kemâlin cilveleridir.

Dördüncü Hüccet

Mâlûmdur ki; ziyâyı verenin ziyâdâr olması lâzım, tenvir edenin nurâ-nî olması gerek, ihsan gînâdan gelir, lütuf latiften zuhur eder. Madem öyledir; kâinata bu kadar hüsnü ve cemâl vermek ve mevcudata muhtelif kemâlât vermek; ışık, güneşî gösterdiği gibi, bir Cemâl-i Sermedî'yi gösterirler.

Madem mevcudat, zeminin yüzünde büyük bir nehir gibi kemâlâtın lem'alarıyla parlar geçer. O nehir, güneşin cilveleriyle parladığı gibi, şu seyl-i mevcudat dahi, hüsün ve cemâl ve kemâlin lem'alarıyla muvakkaten parlar gider. Arkalarından gelenler aynı parlamayı, aynı lem'aları gösterdiklerinden anlaşılıyor ki: Cereyan eden suyun kabarcıklarındaki cilveler, güzellikler, nasıl kendilerinden değil; belki bir güneşin ziyâsının güzellikleri, cilveleridir. Öyle de: Şu seyl-i kâinattaki muvakkat parlayan mehâsin ve kemâlât, bir Şems-i Sermedi'nin lemeât-ı cemâl-i esmâsıdır.

نَعْمَ تَقَانِي الْمِرَاثُ رَوَالُ الْمَوْجُودَاتِ مَعَ تَجَلِّي الدَّائِمِ مَعَ الْفَيْضِ الْمَلَازِمِ مِنْ أَظْهَرِ
الظَّوَاهِرِ أَنَّ الْجَمَالَ الظَّاهِرَ لَيْسَ مُلْكَ الْمَظَاہِرِ مِنْ أَفْصَحِ تَبْيَانٍ مِنْ أَوْضَحِ بُزُهَانِ
لِلْجَمَالِ الْمُجَرَّدِ لِلْحُسَانِ الْمُجَدَّدِ لِلْواحِدِ الْوُجُودِ لِلْبَاقِي الْوَدُودِ...¹

Beşinci Hüccet

Mâlûmdur ki; üç-dört muhtelif yoldan gelenler, aynı bir hâdiseyi söyleşeler, yakını ifade eden tevâtûr derecesinde o hâdisenin kat'î vukuuna delâlet eder.

İşte meşrebçe ve meslekçe ve istidadça ve asırca gayet muhtelif ayrı ayrı bütün muhakkîkînin muhtelif tabakatından ve evliyânın muhtelif turuklarından ve asfiyânın muhtelif mesleklerinden ve hüküमâ-yı hakikiyenin muhtelif mezheplerinden olan bütün ehl-i keşif ve zevk ve şuhûd ve müşâhede, keşif ve zevk ve şuhûd ile ittifak etmişler ki: Kâinat mezâhirinde ve mevcudat aynalarında görülen mehâsin ve kemâlât, bir tek Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un tecelliyyât-ı kemâlidir ve cilve-i cemâl-i esmâsıdır. İşte bunların icmâî, sarsılmaz bir hüccet-i katiadır.

Tahmin ederim ki: Şu remizde ehl-i dalâletin vekili, işitmemeğ için kulığını kapayıp kaçmaya mecburdur. Zâten zulmetli kafaları, huffâş misilli, bunurları görmeğe tahammül edemezler. Öyle ise, bundan sonra onları, pek de nazara almayacağız.

Dördüncü Remiz

Bir şeyin lezzeti, hüsni, cemâli, emsâl ve ezdâdına bakmaktan ziyade, mazharlarına bakarlar. Meselâ: Kerem, güzel ve hoş bir sıfattır. Kerîm olan

¹ Evet, tecelli ve feyz devam etmesine rağmen aynaların fenaya gitmesi, mevcudatin yok olması, görünen cemalin aynaların mali olmadığına en açık delillerindendir; Vâcibü'l-vücûd'un, Bâki-i Vücûd'un cemal-i mücerredine ve tazelenen ihsanına en açık bürhânidir.

zât, başka mükrimlere tefevvuk cihetyle aldığı lezzet-i nisbiyeden bin defa daha hoş bir lezzeti, ikram ettiği adamların telezzüzleriyle, ferahlarıyla alır. Hem bir şefkat ve merhamet sahibi, şefkat ettiği mahlüklerin istirahatları derecesinde hakikî bir lezzet alır. Meselâ: Bir vâlidenin evlânının mes'udiyetlerinden ve istirahatlarından, şefkat vasıtıyla aldığı lezzet, o derece kuvvetlidir ki; onların rahati için ruhunu feda eder derecesine getirir. Hattâ o şefkatin lezzeti, tavuğu civcivlerini himaye etmek için arslana saldırtır.

İşte, madem evsâf-ı âliyedeki hakikî lezzet ve hüsün ve saadet ve kemâl, akran ve ezdâda bakmıyor. Belki mezâhir ve müteallikatına bakıyor. Elbette Hayy-ı Kayyûm ve Hannân-ı Mennân ve Rahîm ve Rahmân olan Zât-ı Zülçemâl ve'l-kemâl'in rahmetindeki cemâl ise, merhumlara bakar. Merhametine mazhar olanların, hususan cennet-i bâkiyede nihayetsiz envâ-i rahmet ve şefkatine mazhar olanların derece-i saadetlerine ve tenâ'umlarina ve ferahlarına göre o Zât-ı Rahmân-ı Rahîm, ona lâyik bir tarzda bir muhabbet, bir sevmek gibi (ona lâyik şûnatla tabir edilen) ulvî, kudsî, güzel, münezzeх mânlâları vardır. "Lezzet-i kudsiye, aşk-ı mukaddes, ferah-ı münezzeх, mesruriyet-i kudsiye" tabir edilen, izn-i şerî olmadığından yâd edemediğimiz gayet münezzeх, mukaddes şûnatı vardır ki; her biri kâinatta gördüğüümüz ve mevcudat mabeyninde hissettiğimiz aşk ve feraح ve mesruriyetten nihayetsiz derecelerde daha yüksek, daha ulvî, daha mukaddes, daha münezzeх olduğunu çok yerlerde isbat etmişiz. O mânlâların birer lem'asına bilmek istersen, gelecek temsîlâtın dürbüni ile bak:

♦Meselâ: Nasıl ki sehâvetli, âlîcenâb, müşfik bir zât, güzel bir ziyafeti, gayet fakir ve aç ve muhtaç olanlara vermek için, seyahat eden güzel bir gemisine serer. Kendi de üstünde seyreder. O fukaranın minnet-darâne tenâ'umları ve o aç olanların müteşekkirâne telezzüzleri ve o muhtaç olanların senâ-kârâne memnuniyetleri; ne derece o kerîm zâtı mesrur ve müferrah eder, ne kadar onun hoşuna gider, anlarsın.

İşte küçük bir sofranın hakikî mâliki olmayan ve bir tevziyat memuru hükmünde olan bir insanın mesruriyeti böyle ise; cin ve insi ve hayvanâti, fezâ-yı âlem denizinde seyr u seyahat ettiren ve bir sefine-i rabbâniye olan koca zeminin üstüne bindirip, yüzünde hadsiz envâ-i mat'umâti câmi bir sofra-yı serip, bütün zîhayatı küçük bir kahvaltı nev'inde o ziyafete dâvet etmekle beraber, gayet mükemmel ve bütün envâ-i lezâizi câmi', sermedî, ebedî bir dâr-ı bekâda cennetleri, her birisini birer sofra-yı nimet ederek hadsiz lezâizi

ve letâifi câmi bir tarzda, nihayetsiz bir zamanda, nihayetsiz muhtaç, nihayetsiz müştâk, nihayetsiz ibâdîna, hakikî yemek için ziyafet açan bir Rahmân-ı Rahîm'e ait ve tabirinde âciz olduğumuz meânî-i mukaddese-i muhabbeti ve netâic-i rahmeti kıyas edebilirlsin.

♦Hem meselâ: Mahir bir sanat-perver maharetini göstermeyi sever birusta; güzel, plâksız konuşan fonoğraf gibi bir sanatı îcad ettikten sonra, onu kuruş tecrübe ediyor, gösteriyor. O sanatkârin düşündüğü ve istediği neticeleri en mükemmel bir tarzda gösterse; onun mucidi ne kadar iftihar eder, ne kadar memnun olur, ne derece hoşuna gider. Kendi kendine “Bârekâllah” der.

İşte küçükçük bir insan, îcadsız, sırf surî bir sanatçı ile, bir fonoğrafın güzel işlemesiyle böyle memnun olsa; acaba bir Sâni-i Zülcelâl, koca kâinatı, bir musikî, bir fonoğraf hükmünde îcad ettiği gibi, zemini ve zemin içindeki bütün zîhayati ve bilhassa zîhayat içinde insanın başını öyle bir fonoğraf-ı rabbânî ve bir müsika-i ilâhî tarzında yapmış ki; hikmet-i beşer, o sanat karşısına hayretinden parmağını ısırıyor.

İşte bütün o masnûat, bütün onlardan matlub neticeleri, nihayet derecede ve gayet güzel bir sûrette gösterdiklerinden ve ibâdât-ı mahsusâ ve tesbihât-ı hususiye ve tahiyyat-ı muayyene ile tabir edilen evâmir-i tekviniyeye karşı onların itâatları ve onlardan matlub olan makâsid-ı rabbâniyenin husulünden hâsil olan ve iftihar ve memnuniyet ve ferahla tabir edemediğimiz meânî-i mukaddese ve şüûn-u münezzeh, o derece âlî ve mukaddestir ki; bütün ukûl-u beşer ittihat edip bir akıl olsa, yine onların künhüne yetişemez ve ihafta edemez.

♦Hem meselâ: Adâlet-perver, ihkak-ı hakkı sever ve ondan zevk alır bir hâkim, mazlumların haklarını vermekten ve mazlumların teşekkürlerinden, zâlimleri tecziye etmekle mazlumların intikamlarını almaktan nasıl memnun olur, bir zevk alır.

İşte Hakîm-i Mutlak ve Âdil-i bilhak ve Kahhâr-ı Zülcelâl, değil yalnız cin ve inste, belki bütün mevcudatta ihkak-ı haktan, yâni her şeye hakk-ı vücûdu ve hakk-ı hayatı vermekten ve vücûd ve hayatını mütecavizlerden muhafaza etmekten ve dehşetli mevcudları tecavüzlerden tevkif ve durdurmaktan, hususan mahşerde ve dâr-ı âhirette cin ve insin muhakemesinden başka bütün zîhayata karşı tecelli-i kübrâ-yı adl ve hikmetten gelen meânî-i mukaddeseyi kıyas edebilirlsin.

İşte şu üç misâl gibi, bin bir esmâ-yı ilâhiyenin her birinde pek çok tabakat-ı hüsün ve cemâl ve fazl ve kemâl bulunduğu gibi, pek çok merâtit-i muhabbet ve iftihar ve izzet ve kibriyâ vardır. İşte bundandır ki: “*Vedûd*” ismine mazhar olan muhakkikîn-i evliyâ; “*Bütün kâinatın mâyesi, muhabbetdir. Bütün mevcudatin harekâti, muhabbetledir. Bütün mevcudattaki incizâb ve cezbe ve câzibe kanunları, muhabbettendir.*” demişler. Onlardan birisi demiş:

فَلَكُّ مَسْتَ مَلْكُ مَسْتَ نُجُومُ مَسْتَ

سَمَوَاتُ مَسْتَ شَمَسُ مَسْتَ قَمَرُ مَسْتَ زَمِينُ مَسْتَ

عَنَاصِرُ مَسْتَ تَبَاثُ مَسْتَ شَجَرُ مَسْتَ بَشَرُ مَسْتَ سَرَاسِرُّ ذِي

حَيَاةُ مَسْتَ هَمَهُ دَرَّاتِ مُؤْجُودَاتِ بَرَابِرُ مَسْتَ دَرْمَسْتَ أَسْتَ

Yâni: Muhabbet-i ilâhiyenin tecellisinde ve o şarab-ı muhabbetten herkes istîdadına göre mesttir. Mâlûmdur ki: Her kalb, kendine ihsan edeni sever ve hakikî kemâle muhabbet eder ve ulvî cemâle meftun olur. Kendiyle beraber sevdiği ve şefkat ettiği zâtlara dahi ihsan edeni daha pek çok sever. Acaba, – sâbikan beyân ettiğimiz gibi– her bir isminde binler ihsan defineleri bulunan ve bütün sevdiklerimizi ihsanatıyla mesut eden ve binler kemâlâtın menbâi olan ve binler tabakat-ı cemâlin medâri olan bin bir esmâsının müsemâası olan Cemil-i Zülcelâl, Mahbub-u Zulkemâl, ne derece aşk ve muhabbete lâyık olduğu ve bütün kâinat, O'nun muhabbetiyle mest ve sergerdan olmasının şayeste bulunduğu anlaşılmaz mı?

İşte şu sıradandır ki; “*Vedûd*” ismine mazhar bir kısım evliyâ, “*Cenneti istemiyoruz. Bir lem'a-yı muhabbet-i ilâhiye, ebeden bize kâfidir.*” demişler.

Hem ondandır ki; hadîste geldiği gibi: “*Cennette bir dakika rü'yet-i cemâl-i ilâhî, bütün cennet lezâizine faiktir.*¹

İşte şu nihayetsiz kemâlât-ı muhabbet, vâhidiyet ve ehadiyet dairesinde Zât-ı Zülcelâl'in kendi esmâ ve mahlûkatıyla hâsil olur. Demek o daire haricinde tevehhüm olunan kemâlât, kemâlât değildir.

---

¹ Bkz.: Müslim, *îmân* 297; Tirmîzî, *cennet* 16; İbni Mâce *mukaddime* 13; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/332-333.

Beşinci Remiz

Beş Nokta'dır.¹

Birinci Nokta

Eh/-i dâlâletin vekili der ki: “Ehâdîsinizde dünya tel’in edilmiş,² “cîfe” ismiyle yâdedilmiş.³ Hem bütün ehl-i velâyet ve ehl-i hakikat, dünyayı tahkir ediyorlar. “Fenadır, pistir” diyorlar. Hâlbuki sen, bütün kemâlât-ı ilâhiyeye medâr ve hüccet, onu gösteriyorsun ve âşikâne ondan bahsediyorsun?”

Elcevap: Dünyanın üç yüzü var:

Birinci yüzü: Cenâb-ı Hakk’ın esmâsına bakar. Onların nukuşunu gösterir. Mânâ-yı harfiyle, onlara aynadarlık eder.⁴ Dünyanın şu yüzü, hadsiz mektubât-ı samedâniyedir. Bu yüzü gayet güzeldir. Nefrete değil, aşka lâyiktir.

İkinci yüzü: Âhirete bakar; âhiretin tarlasıdır, cennetin mezraasıdır, rahmetin mezheresidir.⁵ Şu yüzü dahi, evvelki yüzü gibi güzeldir. Tahkire değil, muhabbetle lâyiktir.

Üçüncü yüzü: İnsanın hevesâtına bakan ve gaflet perdesi olan ve ehl-i dünyanın mel’abe-i hevesâtı olan yüzdür. Şu yüz çirkindir. Çünkü fânîdir, zâildir, elemlidir, aldatır.⁶ İşte hadîste vârid olan tahkir ve ehl-i hakikatin ettiği nefret, bu yüzdedir.

Kur’ân-ı Hakîm’in kâinattan ve mevcudattan ehemmiyetkârâne, istihsan-kârâne bahsi ise;⁷ evvelki iki yüze bakar. Sahabelerin ve sâir ehlullahın mergub dünyaları, evvelki iki yüzdedir.

¹ Burada sadece Birinci Nokta bulunmaktadır. İkinci Nokta ise, bundan sonra gelen Üçüncü Mevkîf’tan ibarettir.

² Bkz.: Tirmizi, zühd 14; İbni Mâce, zühd 3; Dârimî, mukaddime 32.

³ Bkz.: ed-Deylemî, el-Müsned 1/141-142; el-Aclûnî, Keszî'l-hafâ 1/492.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/164, 259; En’âm sûresi, 6/141; Yûnus sûresi, 10/22, 101; Ra’d sûresi, 13/4; Nahâl sûresi, 16/11; Yâsîn sûresi, 36/34; Fussilet sûresi, 41/12; Câsiye sûresi, 45/5; Rûm sûresi, 46/48-50; Hâkka sûresi, 69/6.

⁵ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bzk.: el-Gazâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsidü'l-hasene* s.497; Aliyyûlkârî, *el-Esrâru'l-merfâa* s.205.

⁶ Bkz.: En’âm sûresi, 6/70; Tevbe sûresi, 9/38; Yûnus sûresi, 10/7, 24; Kehf sûresi, 18/28; Ankebût sûresi, 29/64; Fâtr sûresi, 35/5; Hadîd sûresi, 57/20.

⁷ Bkz.: Bakara sûresi, 2/22, 164; Âl-i İmrân sûresi, 3/109, 191; A’râf sûresi, 7/96; Ra’d sûresi, 13/13; Hicr sûresi, 15/16, 22; İsrâ sûresi, 17/44; Enbiyâ sûresi, 21/79; Furkan sûresi, 25/61; Rûm sûresi, 30/24; Haşîr sûresi, 59/1; Cum'a sûresi, 62/1.

Şimdi, dünyayı tahkir edenler dört sınıftır:

Birincisi: Ehl-i mârifettir ki, Cenâb-ı Hakk'ın mârifetine ve muhabbet ve ibadetine sed çektiği için tahkir eder.

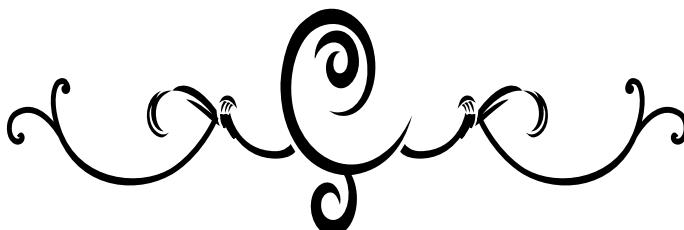
İkincisi: Ehl-i âhirettir ki; ya dünyanın zarûrî işleri onları amel-i uhrevîden men ettiği için veya hukümlü şuhûd derecesinde îmân ile cennetin kemâlât ve mehâsinine nisbeten dünyayı çirkin görür. Evet Hazreti Yûsuf'a (*aleyhisselâm*) güzel bir adam nisbet edilse, yine çirkin göründüğü gibi; dünyanın ne kadar kıymettar mehâsini varsa, cennetin mehâsinine nisbet edilse, hiç hükmündedir.¹

Üçüncüsü: Dünyayı tahkir eder. Çünkü eline geçmez. Şu tahkir, dünyanın nefretinden gelmiyor; muhabbetinden ileri geliyor.

Dördüncüsü: Dünyayı tahkir eder. Zira dünya, eline geçiyor. Fakat durmuyor, gidiyor. O da kızıyor. Teselli bulmak için tahkir eder. "Pistir." der. Şu tahkir ise; o da, dünyanın muhabbetinden ileri geliyor. Hâlbuki makbul tahkir odur ki, hubb-u âhiretten ve mârifetullahın muhabbetinden ileri gelir.

Demek makbul tahkir, evvelki iki kısımdır. Cenâb-ı Hak, bizi onlardan yapsın, âmîn...

بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ²

¹ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/77; Ra'd sûresi, 13/26; Mü'min sûresi, 40/39; A'lâ sûresi, 87/16-17.

² Peygamberlerin Efendisi hürmetine duamızı kabul et Allahüm!

Üçüncü Mevkif

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹

Şu Üçüncü Mevkif “İkinci Nokta”dır. O da İki Mebhâs’tır.

Birinci Mebhâs

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ sırınca: Her şeyden Cenâb-ı Hakk'a karşı pencereler hükmünde çok vecihler var. Bütün mevcudatın hakâiki, bütün kâinatın hakikati; esmâ-yı ilâhiyeye istinad eder. Her bir şeyin hakikati, bir isme veya çok esmâya istinad eder. Eşyadaki sıfatlar, sanatlar dahi, her biri birer isme dayanıyor. Hattâ hakikî fenn-i hikmet, “Hakîm” ismine ve hakikatli fenn-i tib “Şâfi” ismine ve fenn-i hendese “Mukaddir” ismine ve hâkezâ her bir fen, bir isme dayandığı ve onda nihayet bulduğu gibi, bütün fûnûn ve kemâlât-ı beşeriye ve tabakat-ı kümmelîn-i insâniyetenin hakikatleri, esmâ-yı ilâhiyeye istinad eder. Hattâ muhakkikîn-i evliyânın bir kısmı demişler: “Hakikî hakâik-i eşya, esmâ-yı ilâhiyedir. Mahiyet-i eşya ise, o hakâikin gölgeleridir. Hattâ bir tek zîhayat şeyde, yalnız zâhir olarak yirmi kadar esmâ-yı ilâhiyeden cilve-i nakşî görünebilir.” Şu ince ve dakik ve pek büyük ve geniş hakikati, bir temsîl ile fehme takrîbe çalışacağız. İki üç ayrı ayrı elek ile elemek sûretinde tahlil edeceğiz. Ne kadar uzun beyân etsek yine kısadır. Usanmamak gerek. Şöyle:

Nasıl ki gayet mahir bir tasvirci ve heykeltraş bir zât, gayet güzel bir çiçekle ve insan cins-i latîfinden gayet güzel bir hasnâ'nın sûret ve heykelini yapmak istese; evvelâ, o iki şeyin umumî şekillerini bâzı hatlarla tâyin eder. Şu tâyini, bir tanzim iledir, bir takdir ile yapıyor. Hendeseye istinaden hudûd tâyin ediyor. Şu tanzim ve takdir, bir hikmet ve ilim ile yapıldığını gösteriyor ki, tanzim ve tahdid fiilleri, ilim ve hikmet pergeliyle dönüyor. Öyle ise, tanzim ve tahdid arkasında, ilim ve hikmet mânâları hükmediyor. Öyle ise, ilim ve

¹ “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (Isrâ süresi, 17/44)

hikmet pergeli, kendini gösterecek. İşte kendini gösterdi ki, o hudûdlar içinde, göz, kulak, burun, yaprak ve incecik püskülcükler gibi şeylerin tasvirine başladı. Şimdi görüyoruz ki: İçindeki pergelin harekâtiyla tâyin edilen âzâlar, sanatkârâne ve inâyetkârâne düşüyor. Öyle ise o ilim ve hikmet pergeline çeviren, arkada sun' ve inâyet mânâları var, hükmediyorlar ve kendilerini göstererekler. İşte ondandır ki; bir hüsün ve zînête kabiliyet gösteriyor. Öyle ise; sun' ve inâyeti çalıştırın, irâde-i tahsin ve kasd-i tezyindir. Öyle ise onlar hükmediyorlar ki; tezyine, tenvire başladı. Bir tebessüm vaziyetini gösterdi ve hayattarlık hey'etini verdi. Elbette şu tahsin ve tenvir mânâsını çalıştırın, lütuf ve kerem mânâsıdır. Evet o iki mânâ, onda o derece hükmeder ki; âdetâ o çiçek bir lütf-u mücessem, o heykel bir kerem-i mütecessiddir. Şimdi bu mânâ-yı kerem ve lutfu çalıştırın ve tahrik eden, "teveddüd ve taarrûf" mânâlarıdır. Yâni: Kendini, hüneri ile tanittırmak ve halka kendini sevdirmek mânâları arkada hükmediyor. Bu tanittırmak ve sevdirmek, elbette meyl-i merhamet ve irâde-i nimetten geliyor. Madem rahmet ve irâde-i nimet, arkada hükmediyor. Öyle ise o heykeli, nimetin envâıyla dolduracak, tezin edecek, o çiçeğin sûretini de bir hediyeye takacak. İşte o heykelin ellerini, kucağını ve ceplerini kıymettar nimetler ile doldurdu ve o çiçek sûretini de bir mücevherata taktı. Demek bu rahmet ve irâde-i nimeti çalıştırın, terahhum ve tahannûndür. Yâni "acımak ve şefkat etmek" mânâsı, rahmet ve nimeti tâhrik ediyor.

Ve o müstağni ve hiç kimseye ihtiyacı olmayan zâtta olan terahhum ve tahannûn mânâsını tâhrik eden ve izhara sevk eden, elbette o zâttaki mânevî cemâl ve kemâldir ki, tezahür etmek isterler. Ve o cemâlin en şîrin căzû olan muhabbet ve en tatlı kısmı olan rahmet ise, sanat aynasıyla görünümek ve müştâkların gözleriyle kendilerini görmek isterler. Yâni cemâl ve kemâl, – çünkü; bizzât sevilirler– her şeyden ziyade kendi kendini severler. Hem hüsündür, hem aşktırlar. Hüsün ve aşkın ittihâdi bu noktadandır. Cemâl madem kendini sever, kendini aynalarda görmek ister. İşte heykele konulan ve sûrete takılan sevimli nimetler, güzel meyveler, o cemâl-i mânevînin –kendi kabiliyetlerine göre– birer lem'asını taşıyorlar. O lem'aları hem cemâl sahibine, hem başkasına gösteriyorlar.

Aynen öyle de: Sâni-i Hakîm, cenneti ve dünyayı, semâvâtı ve zemini, nebâtât ve hayvanâti, cin ve insi, melek ve ruhâniyatı, külli ve căz'ı bütün eşyayı; cilve-i esmâsiyla eşkâlini tahdid ediyor, tanzim ediyor, birer miktarı muayyene veriyor. Onun ile bunlara "Mukaddir, Munazzîm, Musavvir" isimlerini okutturuyor. Öyle bir tarzda şekl-i umumîsinin hudûdunu tâyin eder ki,

“*Alîm, Hakîm*” ismini gösterir. Sonra ilim ve hikmet cetveliyle, o hudûd içinde, o şeyin tasvirine başlar. Öyle bir tarzda ki, sun’ ve inâyet mânâlarını ve “*Sâni ve Kerîm*” isimlerini gösteriyor. Sonra sanatın yed-i beyzâsiyla, inâyetin fırçasıyla o sûretin, –eğer bir tek insan ve bir tek çiçek ise– göz, kulak, yaprak, püskül gibi âzâlarına bir hüsün, bir zînet renkleri veriyor. Eğer zemin ise; meâdin, nebâtât ve hayvanâtına bir hüsün ve zînet renkleri veriyor. Eğer cennet ise; bağlarına, kasırlarına, hûrilerine bir hüsün ve zînet renkleri veriyor ve hâkezâ... Başkalarını kıyas et.

Hem öyle bir tarzda tezyin ve tenvir eder ki: Lütuf ve kerem mânâları, onda o derece hükmediyor ki; âdetâ o mevcud-u müzeyyen, o masnû-u münevver; bir lütf-u mücessem, bir kerem-i mütecessid hükmüne geçer. “*Latîf ve Kerîm*” ismini zikreder. Sonra o lütuf ve keremi şu cilveye sevk eden, elbette teveddüd ve taarrûtür, yâni kendini zîhayata sevdirmek ve zîsuura bildirmek şe’neridir ki, “*Latîf, Kerîm*” isimlerinin arkalarında “*Vedûd ve Ma’ruf*” isimlerini okutuyor ve masnûnun lisân-i hâlinden işitiliyor. Sonra o müzeyyen mevcudu, o güzel mahlûku, leziz meyveler, sevimli neticelerle süslendirip, zînetten nimete, lütuftan rahmete çevirir. “*Mün’im ve Rahîm*” ismini okutturur ve zâhiî perdeler arkasında, o iki ismin cilvesini gösterir. Sonra bu *Rahîm* ve *Kerîm*’i, –Müstağnî-i ale’l-ıtlak olan Zât’ta– bu cilveye sevk eden, elbette bir terahhum, tahannûn şe’neridir ki; ism-i “*Hannân ve Rahmân*”ı okutturuyor ve gösteriyor. Şu terahhum, tahannûn mânâlarını cilveye sevk eden, elbette bir cemâl ve kemâl-i zâtîdir ki, tezahür etmek ister. “*Cemîl*” ismini ve Cemîl isminden münderîc olan “*Vedûd ve Rahîm*” isimlerini okutturuyor. Çünkü; *cemâl, bizzât sevîlîr. Zîcemâl ve cemâl, kendi kendini sever. Hem hüsündür, hem muhabbettir. Kemâl dahi, bizzât mahbubdur, sebebsiz olarak sevîlîr. Hem muhibbidir, hem mahbubdur.*

Madem nihayetsiz derece-i kemâlde bir cemâl ve nihayetsiz derece-i cemâlde bir kemâl; nihayet derecede sevîlîr, muhabbete ve aşka lâyiktir. Elbette aynalarda ve aynaların kabiliyetlerine göre lemeâtını ve cilvelerini görmek ve göstermekle tezahür etmek ister. Demek Sâni-i Zülcelâl’ın ve Hakîm-i Zülçemâl’ın ve Kadîr-i Zulkemâl’ın zâtindaki cemâl-i zâtî ve kemâlât-ı zâtiyesi, terahhum ve tahannûn ister ve “*Rahmân ve Hannân*” isimlerini tecelliye sevk eder. Terahhum ve tahannûn ise, rahmet ve nimeti göstermekle “*Rahîm ve Mün’im*” isimlerini cilveye sevk eder. Rahmet ve nimet ise; teveddüd, taarrûf şe’nerini iktiza edip “*Vedûd ve Ma’ruf*” isimlerini tecelliye sevk eder. Masnûnun bir perdesinde onları gösterir, teveddüd ve taarrûf ise; lütuf ve ke-

rem mânâlarını tahrîk eder. “*Latîf ve Kerîm*” isimlerini masnûn bâzı perde-leinde okutturuyor. Lütuf ve kerem şe’nleri ise, tezyin ve tenvir fiillerini tahrîk eder. “*Müzeyyin ve Münevvar*” isimlerini masnûn hüsün ve nuraniyeti lisâniyla okutturur. Ve o tezyin ve tahsin şe’nleri ise, sun’ ve inâyet mânâlarını iktiza eder. Ve “*Sâni ve Muhsin*” isimlerini, o masnûn güzel sîmâsiyla okutturur. Ve o sun’ ve inâyet ise, bir ilim ve hikmeti iktiza eder. Ve ism-i “*Alîm ve Hakîm*”i, o masnûn intizamlı, hikmetli âzâsiyla okutturur. O ilim ve hikmet ise tanzim, tasvir, teşkil fiillerini iktiza ediyor. “*Musavvir ve Mukaddîr*” isimlerini masnûn hey’etîyle, şekliyle okutturur, gösterir.

İşte Sâni-i Zülcelâl, bütün masnûatını öyle bir tarzda yapmış ki; ekserisi, hususan zîhayat kısmı, çok esmâ-yı ilâhiyeyi okutturur. Güya her bir masnûna ayrı ayrı, birbiri üzerinde yirmi gömlek giydirmiş, yirmi perdeye sarmış. Her gömlekte, her perdede ayrı ayrı esmâsını yazmış. Meselâ: Temsîlde gösterildiği gibi, tek güzel bir çiçekle, insanın kîsm-i sânisinden bir ferd-i hasnâının yalnız zâhirî hilkatlerinde, çok sayfalar vardır. Başka büyük ve külli masnûati, o iki cüz’î misâle kıyas et.

✓ *Birinci sayfa:* Umumî şenlik ve miktarını gösteren hey’ettir ki: “Yâ Musavvir, Yâ Mukaddîr, Yâ Munazzîm” isimlerini yâdedeler.

✓ *Ikinci sayfa:* Sûretlerinde ayrı ayrı âzâların inkişâfiyla hâsil olan çiçek ve insanın basit hey’etidir ki; o sayfada “*Alîm, Hakîm*” isimleri gibi çok isimler yazılıyor.

✓ *Üçüncü sayfa:* O iki mahlûkun ayrı ayrı âzâlarına, ayrı ayrı hüsün ve zînet vermekle, o sayfada “*Sâni ve Bâri*” isimleri gibi çok isimler yazılıyor.

✓ *Dördüncü sayfa:* Öyle bir zînet ve hüsün, o iki masnûa veriliyor ki; güya lütuf ve kerem tecessüm etmiş, onlar olmuş. O sayfa “Yâ Latîf, Yâ Kerîm” gibi çok isimleri yâdedeler, okur.

✓ *Beşinci sayfa:* O çiçeğe leziz meyveler, o hasnâya sevimli evlâdlar, güzel ahlâklar takmakla; o sayfa “Yâ Vedûd, Yâ Rahîm, Yâ Mün’im” gibi isimleri okutturuyor.

✓ *Altıncı sayfa:* O in’am ve ihsan sayfasında, “Yâ Rahmân, Yâ Hannân” gibi isimler okunuyor.

✓ *Yedinci sayfa:* O nimetlerde, o neticelerde, öyle lemeât-ı hüsün ve ce-mâl görünüyor ki, hakikî bir şevk ve şefkatle yoğrulmuş hâlis bir şükür ve safi bir muhabbete lâyık olur. O sayfada “Yâ Cemîl-i Zulkemâl, Yâ Kâmil-i Zülçemâl” isimleri yazılı okunuyor.

İşte yalnız bir güzel çiçek ve hasnâ bir insan ve yalnız maddî ve zâhir sûretinde bu kadar esmâyı gösterirse; acaba umum çiçekler ve bütün zîhayat ve büyük ve külli mevcudat, ne derece ulvi ve külli esmâyı okutuyor, kıyas edebilirsin.

Hem insan ruh, kalb, akıl cihetiyle ve hayat ve letâif sayfalarıyla “*Hayy, Kayyûm ve Muhyî*” gibi ne kadar esmâ-yı kudsîye-i nuraniyyeyi okur ve okuturur, kıyas edebilirsin.

İşte, cennet bir çiçektir. Hûri tâifesî dahi bir çiçektir. Rûy-u zemin dahi bir çiçektir. Bahar da bir çiçektir. Semâ da bir çiçektir; yıldızlar, o çiçeğin yıldızlı nakışlarıdır. Güneş de bir çiçektir; ziyâsında yedi rengi, o çiçeğin nakışlı boyalarıdır. Âlem, güzel ve büyük bir insandır; nasıl ki insan, küçük bir âlemdir. Hûriler nev'i ve ruhânîler cemaati ve melek cinsi ve cin tâifesî ve insan nev'i, birer güzel şahıs hükmünde tasvir ve tanzim ve îcad edilmişdir. Hem her biri külliyetiyle; hem her bir ferdi, tek başıyla Sâni-i Zülcemâl'inin esmâsını gösterdikleri gibi; O'nun cemâline, kemâline, rahmetine ve muhabbetine birer ayrı ayrı aynalarıdır. Ve nihayetsiz cemâl ve kemâline ve rahmet ve muhabbetine birer şâhid-i sâdiktir. Ve o cemâl ve kemâlin ve rahmet ve muhabbetin birer âyâtıdır, birer emârâtıdır. İşte şu nihayetsiz envâ-ı kemâlât, daire-i vâhiyyette ve ehadiyyette hâsildir. Demek o daire haricinde tevehhüm olunan kemâlât, kemâlât değildir.

İşte hakâik-i eşyanın esmâ-yı ilâhiyeye dayandığını ve istinad ettiğini, belki hakikî hakâik, o esmânın cilveleri olduğunu ve her şeyin çok cihetlerle, çok dillerle Sâni'ini zîkr ve tesbih ettiğini anla. *وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسْتَحْبِطُ بِحَمْدِهِ*¹ 'nin bir mânâsını bil ve *شَبَّحَانَ مَنْ اخْتَفَى بِشَدَّةِ ظُهُورِهِ*² de. Ve âyetlerin âhirlerinde olan *وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ*³, *وَهُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ*⁴, *وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ*⁵ gibi zîkr ve tekrarlarındaki bir sırrı fehmet.

Eğer bir çiçekte esmâyı okuyamıyorsan ve vâzih göremiyorsan; cennete bak, bahara dikkat et, zeminin yüzünü temâşâ et. Rahmetin su büyük çiçekleri olan cennet ve bahar ve zeminde yazılan esmâyı vâzihan okuyabilirsin, cilvelerini ve nakışlarını anlar, görürsün.

¹ “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (Îsrâ sûresi, 17/44)

² Şiddet-i zuhurundan gizlenmiş olan Zât'ı her türlü kusur ve noksan sıfatlardan tenzih ederiz. (Bkz.: Gazâlî, *İhya'u ulûmi'd-dîn* 4/221; el-İskendarânî, *Şerhu hikemi'l-atâiyye* s.119)

³ “Her şeyi bilen, her şeye Kadir olan, yalnız O'dur.” (Rûm sûresi, 30/54)

⁴ “O, öyle Gafûr, öyle Rahimdir.” (Yûnus sûresi, 10/107; Ahkaf sûresi, 46/8)

⁵ “O azızdır, hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)” (İbrahim sûresi, 14/4; Nahâl sûresi, 16/60; Ankebût sûresi, 29/42; Rûm sûresi, 30/27; ...)

İkinci Nokta'nın İkinci Mebhası

Ehl-i dalâletin vekili, tutunacak ve dalâletini ona bina edecek hiçbir şey bulamadığı ve mülzem kaldığı zaman şöyle diyor ki: “Ben, saadet-i dünyayı ve lezzet-i hayatı ve terakkîyat-ı medeniyeti ve kemâl-i sanatı, –kendimce– âhireti düşünmemekte ve Allah’ı tanıtmamakta ve hubb-u dünyada ve hürriyette ve kendine güvenmekte gördüğüm için, insanın eksenisini bu yola şeytanın himmetiyle sevk ettim ve ediyorum.

Elcevap: Biz dahi Kur’ân nâmına diyoruz ki: *Ey bîcâre insan! Aklını başına al!* *Ehl-i dalâletin vekilini dinleme!* Eğer onu dinlersen hasâretin o kadar büyük olur ki, tasavvurundan ruh, akıl ve kalb ürperir. Senin önündede iki yol var:

Birisı: Ehl-i dalâletin vekilinin gösterdiği şekâvetli yoldur.

Diğeri: Kur’ân-ı Hakîm'in tarif ettiği saadetli yoldur. İşte o iki yolu pek çok muvâzenelerini, çok Sözler'de, hususan Küçük Sözler'de gördün ve anladın. Şimdi makam münasebetiyle binde bir muvâzenelerini yine gör, anla. Şöyle ki:

Sirk ve dalâletin ve fisk ve sefâhetin yolu, insanı nihayet derecede sukat ettiriyor. Hadsiz elemeler içinde nihayetsiz ağır bir yükü zayıf ve âciz beline yükletir. Çünkü insan, Cenâb-ı Hakk'ı tanımazsa ve O'na tevekkül etmezse; o vakit insan, gayet derecede âciz ve zayıf, nihayet derecede muhtaç, fakir, hadsiz musibetlere mâruz, elemlî, kederli bir fânî hayvan hükmünde olup,¹ bütün sevdigi ve alâka peydâ ettiği bütün eşyadan mütemadiyen firak elemini çeve çeve, nihayette, bâkî kalan bütün ahbabını bir firâk-ı elîm içinde bırakıp, kabrin zulümâtına yalnız olarak gider.

Hem müddet-i hayatında gayet căz'î bir ihtiyar ve küçük bir iktidar ve kısacık bir hayat ve az bir ömür ve sönükle bir fikir ile nihayetsiz elemeler ile ve emeller ile faydasız çarpışır ve hadsiz arzuların ve makâsidin tahsiline, seme-resiz boşu boşuna çalışır.²

¹ Bkz.: A'râf sûresi, 7/179; Furkan sûresi, 25/43-44; Muhammed sûresi, 47/12.

² Bkz.: Mâide sûresi, 5/5, 53; En'âm sûresi, 6/88; A'râf sûresi, 7/147; Hûd sûresi, 11/16; Zümer sûresi, 39/65; Muhammed sûresi, 47/9, 28, 32.

Hem kendi vücüdunu yüklenemediği hâlde, koca dünya yükünü bîçâre beline ve kafasına yüklenir. Daha cehenneme gitmeden cehennem azabını çeker.¹

Evet şu elîm elemi ve dehşetli mânevî azabı hissetmemek için, ehl-i dalâlet iptal-i his nev'inden gaflet sarhoşluğu ile muvakkaten hissetmez. Fakat hisse-deceği zaman yani kabre yakın olduğu vakit birden hisseder.² Çünkü Cenâb-ı Hakk'a hakiki abd olmazsa, kendi kendine mâlik zannedecek. Hâlbuki o căz'i ihtiyar, o küçük iktidarı ile şu firtinalı dünyada vücûdunu idare edemiyor. Hayatına muzır mikroptan tut, tâ zelzeleye kadar binler tâife düşmanları, hayatına karşı tehacüm vaziyetinde görür. Elîm bir korku dehşeti içinde her vakit kendine müdhîş görünen kabir kapısına bakıyor.

Hem bu vaziyette iken insanîyet itibarıyla nev-i insanî ile ve dünya ile alâkadar olduğu hâlde, dünyayı ve insanı Hakîm, Alîm, Kadîr, Rahîm, Kerîm bir Zât'ın tasarrufunda tasavvur etmediği ve onları tesadüf ve tabiatâ havale ettiği için, dünyanın evhâli ve insanın ahvâli onu daima iz'aç eder. Kendi elemiyle beraber insanların elemini de çeker. Dünyanın zelzelesi, tâunu, tûfanı, kaht u galâsı, fenâ ve zevâlı, ona gayet müz'ic ve karanlıklı birer musibet suretinde onu tâzib eder.

Hem şu hâldeki insan, merhamet ve şefkate lâyık değildir. Çünkü kendi kendine bu dehşetli vaziyeti veriyor. Sekizinci Söz'de kuyuya girmiş iki kardeşin muvâzene-i hâlinde denildiği gibi; nasıl bir adam, güzel bir bahçede, güzel bir ziyaflâtte, güzel ahbablar içinde, nezahetli, tatlı, nâmusu, hoş, meşrû bir lezzet ve eğlenceye kanaat etmeyip, gayrimeşrû ve mülevves bir lezzet için çırkin ve necis bir şarabı içse, sarhoş olup kendini kiş ortasında, pis bir yerde, vahşi canavarlar içinde tahayyül etse, titreyip bağıriп çağırısa nasıl merhamete lâyık değil. Çünkü ehl-i nâmus ve mübarek arkadaşlarını canavar tasavvur eder, onlara karşı hakaret eder. Hem ziyaflâtteki leziz taamları ve temiz kapları mülevves, pis taşlar tasavvur eder, kırmaya başlar. Hem mecliste muhterem kitapları ve mânidar mektubları mânâsız ve âdi nakişlar tasavvur eder, yırtarak ayak altına atar ve hâkezâ... Böyle bir şahîs, nasıl merhamete müstehak değil, belki tokata müstehaktır.

Öyle de, sû-i ihtiyarından neşet eden küfür sarhoşluğu ile ve dalâlet divaneliğiyle Sâni-i Hakîm'in şu misafîrhâne-i dünyasını, tesadüf ve tabiat oyuncağı olduğunu tevehhüm edip ve cilve-i esmâ-yı ilâhiyeyi tazelendiren mas-

¹ Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/56; Enâm sûresi, 6/124-125; A'râf sûresi, 7/152; Tevbe sûresi, 9/55; Ra'd sûresi, 13/34; Zümer sûresi, 39/22; Fussilet sûresi, 41/16.

² Bkz.: "Derken, Îsrâiloğullarını denizden geçirdik. Hemen Firavun, askerleriyle beraber zulmederek ve saldırarak peşlerine düştü. Nihayet boğulmak üzere iken: 'Îman ettim. Îsrâiloğullarının inandığı İlâh'tan başka İlâh yokmuş. Ben de Müslümanlardanım.' dedi." (Yûnus sûresi, 10/90).

nüatın, zamanın geçmesiyle vazifelerinin bittiğinden âlem-i gayba geçmele-rini, adem ile idam tasavvur ederek.. ve tesbihât sadâlarını, zevâl ve firâk-ı ebedî vaveylâsı olduklarını tahayyül ettiğinden.. ve mektubât-ı samedâniye olan şu mevcudât sayfalarını, mânâsız, karmakarışık tasavvur ettiğinden.. ve âlem-i rahmete yol açan kabir kapısını zulümât-ı adem ağızı tasavvur ettiğinden.. ve eceli, hakiki ahbaplara visal dâveti olduğu hâlde, bütün ahbaplardan firâk nöbeti tasavvur ettiğinden hem kendini dehşetli bir azab-ı elîmde bırakıyor; hem mevcudâti, hem Cenâb-ı Hakk'ın esmâsını, hem mektubâtını inkâr ve tezyif ve tahkir ettiğinden, merhamete ve şefkate lâyik olmadığı gibi, şid-detli bir azaba da müstehaktır. Hiçbir cihette merhamete lâyik değildir.

İşte ey bedbaht ehl-i dalâlet ve sefâhet! Şu dehşetli sukuta karşı ve ezici me'yusiyete mukabil; hangi tekemmülünüz, hangi fûnûnunuz, hangi kemâliniz, hangi medeniyetiniz, hangi terakkiyâtınız karşı gelebilir? Ruh-u beserin eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç olduğu hakiki teselliyi nerede bulabilirsiniz?

Hem güvendiğiniz ve bel bağladığınız ve âsâr-ı ilâhiyeyi ve ihsanat-ı rab-bâniyeyi onlara isnad ettiğiniz hangi tabiatınız, hangi esbâbiniz, hangi şerikiniz, hangi keşfiyâtınız, hangi milletiniz, hangi bâtil mâbudunuz, siz sizce idam-ı ebe-dî olan mevtin zulümâtından kurtarıp; kabir hudûdundan, berzâh hudûdundan, mahşer hudûdundan, sırat köprüsünden hâkimâne geçirebilir, saadet-i ebedi-yeye mazhar edebilir? Hâlbuki kabir kapısını kapamadığınız için, siz kat’î olarak bu yoluñ yolcusunuz. Böyle bir yolcu, öyle birisine dayanır ki, bütün bu dai-re-i azîme ve bu geniş hudûtlar, O'nun taht-ı emrinde ve tasarrufundadır.

Hem dahi, ey bedbaht ehl-i dalâlet ve gaflet! “*Gayrimeşrû bir muhab-betin neticesi, merhametsiz azab çekmektir.*” kaidesi sırrınca siz, fitratınız-daki Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfât ve esmâsına sarf edilecek muhabbet ve ma-rifet istîdadını ve şükür ve ibâdât cihâzâtnı, nefsinize ve dünyaya gayrimeşrû bir surette sarf ettiğinizden, bilistihkak cezasını çekiyorsunuz. Çünkü Cenâb-ı Hakk'a ait muhabbeti, nefsinize verdiniz. Mahbubunuz olan nefsinizin hadsiz belâsını çekiyorsunuz. Çünkü hakiki bir rahatı o mahbubunuza vermiyorsu-nuz. Hem onu, hakiki mahbub olan Kadîr-i Mutlak'a tevekkül ile teslim etmi-yorsunuz, daima elem çekiyorsunuz.

Hem Cenâb-ı Hakk'ın esmâ ve sıfâtına ait muhabbeti, dünyaya verdi-niz ve âsâr-ı sanatını, âlemin esbâbına taksim ettiniz.. belâsını çekiyorsunuz. Çünkü o hadsiz mahbublarınızın bir kısmı size “Allah'a ismarladık!” demeyip, size arkasını çevirip, bırakıp gidiyor. Bir kısmı sizi hiç tanımıyor, tanışa da sizi sevmiyor, sevse de size bir fayda vermiyor. Daima hadsiz firaklardan ve ümit-siz dönmemek üzere zevâllerden azab çekiyorsunuz.

İşte ehl-i dalâletin saadet-i hayatıye ve tekemmülât-i insaniye ve mehâsin-i medeniyet ve lezzet-i hürriyet dedikleri şeylerin iç yüzleri ve mahiyetleri budur. Sefâhet ve sarhoşluk bir perdedir, muvakkaten hissettirmez. “Tuh onların aklına!” de...

Amma Kur’ân’ın cadde-i nuraniyesi ise; bütün ehl-i dalâletin çektiği yaraları, hakâik-i imaniye ile tedavi eder, bütün evvelki yoldaki zulümâtı dağitır, bütün dalâlet ve helâket kapılarını kapatır. Şöyleden ki:

İnsanın zaaf ve aczini ve faktır ve ihtiyacını, bir Kadîr-i Rahîm'e tevekkül ile tedavi eder.¹ Hayat ve vücûdun yükünü, O'nun kudretine, rahmetine teslim edip;² kendine yüklemeyip belki kendisi o hayatına ve nefsine biner hükümünde bir rahat makam bulur. Kendisinin “nâtilik bir hayvan” değil, belki hakiki bir insan ve makbul bir misafir-i Rahmân olduğunu bildirir. Dünyayı, bir misafirhâne-i Rahmân olduğunu göstermekle ve dünyadaki mevcudât ise, esmâ-yı ilâhiyenin aynaları olduklarını.. ve masnûatı ise, her vakit tazelesen mektubâtı samedâniye olduklarını bildirmekle, insanın fenâ-yı dünyadan ve zevâl-i eşyadan ve hubb-u fâniyâttan gelen yaralarını güzelce tedavi eder ve evhamın zulümâtından kurtarır.

Hem mevt ve eceli, âlem-i berzâha giden ve âlem-i bekâda olan ahbab-lara visal ve mülâkat mukaddimesi olarak gösterir. Ehl-i dalâletin nazârânda bütün ahbabından bir firâk-ı ebedî telâkki ettiği ölüm yaralarını böylece tedavi eder ve o firak, ayn-ı lika olduğunu isbat eder. Hem kabrin âlem-i rahmete ve dâr-ı saadete ve bağıstan-ı cinâna ve nuristan-ı Rahmân'a açılan bir kapı olduğunu isbat etmekle, beşerin en müdhîs korkusunu izale edip, en elîm ve kasâvetli ve sıkıntılı olan berzâh seyahatini, en leziz ve ünsiyetli ve ferahlı bir seyahat olduğunu gösterir. Kabir ile ejderha ağızını kapatır, güzel bir bahçeye kapı açar. Yani kabir, ejderha ağızı olmadığını; belki bağıstan-ı rahmete açılan bir kapı olduğunu gösterir.

Hem mümine der: “İhtiyârın cüz”³ ise, kendi Mâlik’inin irâde-i külliyesine işini bırak.³ İktidarın küçük ise, Kadîr-i Mutlak’ın kudretine itimad et.⁴ Hayatın az ise, hayat-ı bâkiyeyi düşün.⁵ Ömrün kısa ise; ebedî bir ömrün var, merak

¹ “Allah'a tevekkül etmek”le ilgili bazı ayetlere bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/122; A'râf sûresi, 7/89; Tevbe sûresi, 9/129; Hûd sûresi, 11/56; Yûsuf sûresi, 12/67.

² “Allah'a teslim olmak”la ilgili bazı ayetlere bkz.: Bakara sûresi, 2/112, 131; Nisâ sûresi, 4/125; Lokman sûresi, 31/22; Zümer sûresi, 39/54.

³ Bkz.: Mü'min sûresi, 40/44.

⁴ Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/159, 173; Nisâ sûresi, 4/81; Mâide sûresi, 5/23; Hûd sûresi, 11/123; İbrahim sûresi 14/12; Furkan sûresi, 25/58...

⁵ Bkz.: Tevbe sûresi, 9/38; Yûnus sûresi, 10/24; Kehf sûresi, 18/45; Hadîd sûresi, 57/20; Mü'min sûresi, 40/39; Duhâ sûresi, 93/4.

etme. Fikrin sönük ise; Kur'ân'ın güneşin altına gir, imanın nuruyla bak ki; yıldız böceği olan fikrin yerine her bir âyet-i Kur'ân, birer yıldız misilli sana ışık verir.¹ Hem hadsiz emellerin, elemelerin varsa, nihayetsiz bir sevab ve hadsiz bir rahmet seni bekliyor.² Hem hadsiz arzuların, makâsından varsa, onları düşünüp muztarip olma. Onlar bu dünyaya sığışmaz. Onların yerleri başka diyardır ve onları veren de başkadır.³

Hem der: "Ey insan! Sen, kendine mâlik değilsin.⁴ Sen, kudreti nihayetsiz bir Kadîr, rahmeti hadsiz bir Rahîm-i Zât-ı Zülcelâl'in memlûküsün.⁵ Öyle ise sen, kendi hayatını kendine yükleyip zahmet çekme. Çünkü hayatı veren O'dur, idare eden de O'dur.⁶

Hem dünya sahipsiz değil ki, sen kendi kafana dünya yükünü yüklettire-rek ehvâlini düşünüp merak etme. Çünkü onun sahibi Hakîm'dir, Alîm'dir.⁷ Sen de misafîrsin, fuzulî olarak karmaşma, karıştırma. Hem insanlar,⁸ hayvanlar gibi mevcudât, başı boş degiller, belki vazifedar memurdurlar. Bir Hakîm-i Rahîm'in nazarındadırlar. Onların âlâm ve meşakkatlerini düşünüp, ruhuna elem çektireme. Ve onların Hâlik-ı Rahîm'inin rahmetinden daha ileri şefkatını sürme. Hem sana düşmanlık vaziyetini alan mikroptan, tâ tâun ve tûfan ve kaht ve zelzeleye kadar bütün eşyanın dizginleri, o Rahîm-i Hakîm'in elinededirler.⁹ O Hakîm'dir, abes iş yapmaz. Rahîm'dir, rahîmiyeti çoktur. Yaptığı her işinde bir nevi lütuf var.¹⁰

Hem der: "Şu âlem çendant fânîdir, fakat ebedî bir âlemin levâzîmâtını yetiştirmek. Çendant zâildir, geçicidir; fakat bâkî meyveler veriyor, bâkî bir Zât'ın bâkî esmâsının cilvelerini gösteriyor. Ve çendant lezzetleri az, elemeleri çoktur; fakat Rahmân-ı Rahîm'in iltifâtâti, zevâlsiz hakiki lezzetlerdir. Elemler

¹ Bkz.: Yûnus sûresi, 10/57; Yûsuf sûresi, 12/111; İbrahim sûresi, 14/1; Tegabun sûresi, 64/8; Nisâ sûresi, 4/174; ...

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/157, 218; Âl-i İmrân sûresi, 3/107; Nisâ sûresi, 4/96, 175; A'râf sûresi, 7/156.

³ Bkz.: Yâsin sûresi, 36/55; Sâffât sûresi, 37/42-43, 46; Sâd sûresi, 38/52; Zuhruf sûresi, 43/71, 73; Muhammed sûresi, 47/15; Dehr sûresi, 76/22.

⁴ Bkz.: A'râf sûresi, 7/188; Yûnus sûresi, 10/49; Cin sûresi, 72/21.

⁵ Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/30; Mâide sûresi, 5/118; Hîr sûresi, 15/49; Îsrâ sûresi, 17/65; Mü'minûn sûresi, 23/109; Ankebût sûresi, 29/56; Zümer sûresi, 39/16,53; Mü'min sûresi, 40/31 ...

⁶ Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/156; A'râf sûresi, 7/158; Tevbe sûresi, 9/116; Yûnus sûresi, 10/56...

⁷ Bkz.: Bakara sûresi, 2/107; Âl-i İmrân sûresi, 3/26, 189; Mâide sûresi, 5/40, 120; En'âm sûresi, 6/73; A'râf sûresi, 7/158.

⁸ Bkz.: Mü'minûn sûresi, 23/115; Kiyâmet sûresi, 75/36

⁹ Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/83; Mü'minûn sûresi, 23/88; Mûlk sûresi, 67/1; Fussilet sûresi, 41/11; Zümer sûresi, 39/63,67; Şûrâ sûresi, 42/12.

¹⁰ Bkz.: Şûrâ sûresi, 42/19.

ise sevab cihetile mânevî lezzet yetiştiriyor.¹ Madem meşrû daire, ruh ve kalb ve nefsin bütün lezzetlerine, safalarına, keyiflerine kâfidir. Gayrimeşrû daireye girme. Çünkü o dairedeki bir lezzetin bazen bin elemi var. Hem hakiki ve daimî lezzet olan iltifâtât-ı rahmaniyeyi kaybetmeye sebeptir.”²

Hem dalâletin yolunda sâbikan beyân edildiği gibi esfel-i sâfilîne insanı öyle bir sukut ettiriyor ki; hiçbir medeniyet, hiçbir felsefe ona çâre bulamadıkları ve o derin zulümât kuyusundan hiçbir terakkiyât-ı beşeriye, hiçbir kemâlât-ı fenniye insanı çıkaramadığı hâlde, Kur’ân-ı Hakîm, iman ve amel-i sâlih ile o esfel-i sâfilîne sukuttan insanı âlâ-yı illiyyîne çıkarır ve delâil-i kat’iyye ile çıkarmasını isbat ediyor.. ve o derin kuyuyu terakkiyât-ı mânevîyenin basamaklarıyla ve tekemmüllât-ı ruhiyeden cihâzâtiyla dolduruyor.³

Hem beşerin uzun ve firtinalı ve dağdağalı olan ebed tarafındaki yolculuğunu gayet derecede teshil eder ve kolaylaştırır. Bin, belki elli bin senelik mesafeyi bir günde kestirecek vesaiti gösterir. Hem Sultan-ı ezel ve ebed olan Zât-ı Zülcelâl’i tanıtırırmakla insanı, O’na bir memur, abd ve bir vazifedar misafir vaziyetini verir.

Hem dünya misafîrhânesinde, hem berzâhî ve uhrevî menzillerde ke-mâl-i rahatla seyahatini temin eder. Nasıl ki bir padişahın müstakîm bir memuru, onun daire-i memleketinde, hem her vilayetin hudutlarından sühuletle ve tayyare, gemi, şimendifer gibi süratlı vasita-yı seyahatle gezer, geçer. Öyle de Sultan-ı Ezeli’ye iman ile intisap eden ve amel-i sâlih ile itâat eden bir insan, şu misafîrhâne-i dünya menzillerinden ve âlem-i berzâh ve âlem-i mahşer dairelerinden ve hâkezâ.. kabirden sonraki bütün âlemlerin geniş hudutlarından berk ve burak süratinde geçer. Tâ saadet-i ebediyeyi bulur. Ve şu hâkîki kat’i isbat eder ve asfiya ve evliyaya gösterir.

Hem de Kur’ân’ın hakikati der ki; “Ey mümin! Sendeki nihayetsiz muhabbet kabiliyetini, çirkin ve noksan ve şerûr ve sana muzır olan nef-i emmârene verme.⁴ Onu mahbub ve onun hevâsını kendine mâbus ittihaz etme.⁵ Belki sendeki o nihayetsiz muhabbet kabiliyetini, nihayetsiz bir muhab-

¹ Bkz.: Hûd sûresi, 11/23; Furkan sûresi, 25/75-76; Ankebût sûresi, 29/58; Ahkaf sûresi, 46/14; Fetih sûresi, 48/5; Teğâbün sûresi, 64/9; Talâk sûresi, 65/11.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/81, 275; Furkan sûresi, 25/68-69; Yûnus sûresi, 10/27, 52; Mü’mînûn sûresi, 23/103; Zuhraf sûresi, 43/74.

³ Bkz.: İñîkak sûresi, 84/25; Tîn sûresi, 95/5-6; Asr sûresi, 103/2-3.

⁴ Bkz.: Yûsuf sûresi, 12/53.

⁵ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/135; Kehf sûresi, 18/28; Tâhâ sûresi, 20/16; Furkan sûresi, 25/43; Kasas sûresi,

bete lâyik, hem nihayetsiz sana ihsan edebilen.. hem istikbalde seni nihayetsiz mesud eden, hem bütün alâkadar olduğun ve onların saadetleriyle mesûd olduğun bütün zâtları ihsanıyla mesûd eden.. hem nihayetsiz kemâlâti bulunan ve nihayetsiz derecede kudsî, ulvî, münezzeх, kusursuz, noksansız, zevâlsiz cemâl sahibi olan.. ve bütün esmâsi, nihayet derecede güzel olan ve her isminden pek çok envâr-ı hüsün ve cemâl bulunan.. ve cennet bütün güzellikleriyle ve nimetleriyle, O'nun cemâl-i rahmetini ve rahmet-i cemâlini gösteren.. ve sevimli ve sevilen bütün kâinattaki bütün hüsün ve cemâl ve mehâsin ve kemâlât, O'nun cemâline ve kemâline işaret eden ve delâlet eden ve emâre olan bir Zât'ı, mahbub ve mâbud ittihaz et.”¹

Hem der: “Ey insan! O'nun esmâ ve sıfâtin ait istîdad-ı muhabbetini, sâir bekâsiz mevcudâta verme; faydasız mahlükata dağıtma.² Çünkü âsâr ve mahlûkat fânîdirler. Fakat o âsârda ve o masnûatta naklışları, cilveleri görünen esmâ-yı hüsnâ bâkîdirler, daimîdirler.³ Ve esmâ ve sıfâtin her birisinde binler merâtîb-i ihsan ve cemâl ve binler tabakat-ı kemâl ve muhabbet var. Sen yalnız Rahmân ismine bak ki; cennet bir cilvesi ve saadet-i ebediye bir lemâsı ve dünyadaki bütün rizik ve nimet, bir katresidir.”⁴

İşte şu muvâzene, ehl-i dalâletle ehl-i imanın hayat ve vazife cihetindeki mahiyetlerine işaret eden

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَشْفَلَ
سَافِلِينَ ۝ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ⁵

hem netice ve âkîbetlerine işaret eden⁶ olan ayete dikkat et. Ne kadar ulvî, mucizâne, beyân ettiğimiz müvâzeneyi ifade ederler.

✓ Birinci âyet, On Birinci Söz'de tafsilen o âyetin i'câzkârâne ve îcâzkârâne ifade ettiği hakikati, o Söz'de beyân edildiğinden, onu oraya havale ederiz.

¹ 28/50; Câsiye sûresi, 45/23; Nâziât sûresi, 79/40.

² Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/14; Zümer sûresi, 39/2,66; Yasin sûresi, 36/60-61.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/165; En'am sûresi, 6/76-79; Tevbe sûresi, 9/23-24; Kiyâmet sûresi, 75/20-35; Dehr sûresi, 76/27; Fecr sûresi, 89/20-26.

³ Bkz.: Kasas sûresi, 28/88; Rahman sûresi, 55/25,26.

⁴ Bkz.: Meryem sûresi, 19/61, 93; Rahman sûresi, 55/1-12; Mülk sûresi, 67/19-20.

⁵ “Biz insanı en mükemmel surette yarattık. Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük. Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır.” (Tin sûresi, 95/4-6).

⁶ “(Merhamete lâyik olma haklarını kaybettiklerinden) perişan hâllerine gök de ağlamadı, yer de ağlamadı.” (Duhân sûresi, 44/29)

✓ İkinci âyet ise, yalnız bir küçük işaretle göstereceğiz ki, ne kadar ulvi bir hakikati ifade ediyor. Şöyle ki:

Şu âyet, mefhum-u muvâfik ile şöyle ferman ediyor: “Ehl-i dalâletin ölmesiyle semâvât ve zemin, onların üzerinde ağlamıyorlar.” Ve mefhum-u muhalif ile delâlet ediyor ki: “Ehl-i imanın dünyadan gitmesiyle, semâvât ve zemin, onların üzerinde ağlıyor.” Yani ehl-i dalâlet; madem semâvât ve arzin vazifelerini inkâr ediyor, mânâlarını bilmiyor, onların kıymetlerini iskat ediyor, Sâni’lerini tanımıyor. Onlara karşı bir hakaret, bir adâvet ettiğinden elbette semâvât ve zemin, onlara ağlamak değil, belki onlara nefrin eder, onların gebermesiyle memnun olurlar. Ve mefhum-u muhalif ile der: “Semâvât ve arz, ehl-i imanın ölmesiyle ağlarlar.” Zira ehl-i iman ise –çünkü semâvât ve arzin vazifelerini bilir. Hakiki hakikatlerini tasdik ediyor. Ve onların ifade ettikleri mânâları iman ile anlıyor– “Ne kadar güzel yapılmışlar, ne kadar güzel hizmet ediyorlar.” diyor. Ve onlara lâyık kıymeti veriyor ve ihtiram ediyor. Cenâb-ı Hak hesabına onlara ve onlar ayna oldukları esmâya muhabbet ediyor. İşte bu sır içindir ki semâvât ve zemin, ağlar gibi ehl-i imanın zevâline mahzun oluyorlar.¹

Mühim Bir Suâl

Diyorsunuz ki: “Muhabbet, ihtiyarî değil. Hem ihtiyac-ı fitriye binaen, leziz taamları ve meyveleri severim. Peder ve vâlide ve evlâdlarımı severim. Refika-yı hayatımı severim. Dost ve ahbablarımı severim. Enbiyâ ve evliyâyi severim. Hayatımı, gençliğimi severim. Baharı ve güzel şeyleri ve dünyayı severim. Nasıl bunları sevmeyeceğim? Nasıl bütün bu muhabbetleri, Cenâb-ı Hakk’ın zât ve sıfât ve esmâsına verebilirim? Bu ne demektir?

Elcevap: “Dört Nükte”yi dinle.

Birinci Nükte

Muhabbet, çendan ihtiyarî değil. Fakat ihtiyar ile, muhabbetin yüzü, bir mahbubdan diğer bir mahbuba dönebilir. Meselâ: Bir mahbubun çırkinliğini göstermekle veya hâlî asıl lâyik-ı muhabbet olan diğer bir mahbuba perde veya ayna olduğunu göstermekle, muhabbetin yüzü, mecâzî mahbuptan hâlikî mahbuba çevrilebilir.

¹ Meselâ “Arş’ın, Sa’d İbni Muaz’ın (*radiyallâhi anhi*) vefatıyla sarsıldığı” ifade buyurulmuştur. (Bzk.: Buhârî, *menâkibü’l-ensar* 12; Müslim, *fezâilü’s-sahâbe* 123-125; Tirmizî, *menâkib* 50)

İkinci Nükte

Ta'dad ettiğin sevdiklerini, sevme demiyoruz. Belki onları Cenâb-ı Hakk'ın hesabına ve O'nun muhabbeti nâmına sev, deriz. Meselâ: Leziz taamları, güzel meyveleri, Cenâb-ı Hakk'ın ihsanı ve o Rahmân-ı Rahîm'in in'amı cihetinde sevmek, "Rahmân" ve "Mün'im" isimlerini sevmektir, hem mânevî bir şükürdür. Şu muhabbet, yalnız nefis hesabına olmadığını ve Rahmân nâmına olduğunu gösteren; meşrû dairesinde kanaatkârâne kazanmak ve mütefekkîrâne, müteşekkirâne yemektir.

Hem peder ve vâlideyi şefkat ile teçhiz eden ve seni onların merhametli elleriyle terbiye ettiren hikmet ve rahmet hesabına onlara hürmet ve muhabbet, Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetine aittir.¹ O muhabbet ve hürmet, şefkat; Allah için olduğuna alâmeti sudur ki: Onlar ihtiyar oldukları ve sana hiçbir faydaları kalmadığı ve seni zahmet ve meşakkate attıkları zaman, daha ziyade muhabbet ve merhamet ve şefkat etmektr.

*إِمَّا يَنْلَعِنَ عِنْدَكَ الْكِبِيرُ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقْلِيلَ لَهُمَا أَقِّ*² âyeti beş mertebe hürmet ve şefkate evlâdi dâvet etmesi; Kur'ân'ın nazârînda vâlideynin hukukları ne kadar ehemmiyetli ve ukukları ne derece çirkin olduğunu gösterir. Madem peder; kimseyi değil, yalnız veledinin kendinden daha ziyade iyi olmasını ister. Ona mukabil veled dahi, pedere karşı hak dâva edemez. Demek vâlideyn ve veled ortasında filtraten sebeb-i münakaşa yok. Zira münakaşa, ya gîpta ve hasedden gelir. Pederde ogluna karşı o yok. Veya münakaşa, haksızlıktan gelir. Veledin hakkı yoktur ki, pederine karşı hak dâva etsin. Pederini haksız görse de, ona isyan edemez. Demek pederine isyan eden ve onu rencide eden, insan bozması bir canavardır.

Ve evlâdlarını, o Zât-ı Rahîm-i Kerîm'in hediyeleri olduğu için kemâl-i şefkat ve merhamet ile onları sevmek ve muhafaza etmek³, yine Hakk'a aittir. Ve o muhabbet ise, Cenâb-ı Hakk'ın hesabına olduğunu gösteren alâmet ise: Vefatlarında sabır ile şükürdür, me'yusâne feryad etmemektir.⁴ "Hâlik'imin

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/83; Nisâ sûresi, 4/36; En'âm sûresi, 6/151; İbrahim sûresi, 14/41; İsrâ sûresi, 17/23; Ankebût sûresi, 29/8; Lokman sûresi, 31/14; Ahkaf sûresi, 46/15, 17; Nûh sûresi, 71/28.

² "Şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşılmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlara hizmetten yüksünme, 'öff!' bile deme." (İsrâ sûresi, 17/23)

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/132-133; En'âm sûresi, 6/151; Hûd sûresi, 11/42-45; Nahl sûresi, 16/72; Yûsuf sûresi, 12/67, 87; İbrahim sûresi, 14/35; İsrâ sûresi, 17/31; Lokman sûresi, 31/13-23; Mümtahine sûresi, 60/12.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/156.

benim nezaretime verdiği sevimli bir mahlûku idi, bir memlûkü idi, şimdi hikmeti iktiza etti, benden aldı, daha iyi bir yere götürdü. Benim o memlûkten bir zâhirî hissem varsa, hakikî bin hisse onun Hâlik'ına aittir.¹ اَللّٰهُكُمْ لِلّٰهِ دeyip teslim olmaktadır. Hem dost ve ahabab ise: Eğer onlar îmân ve amel-i sâlih sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın dostları iseler,² اَللّٰهُبُّ فِي اللّٰهِ sırrıncı o muhabbet dahi, Hakk'a aittir.

Hem refika-yı hayatını, rahmet-i ilâhiyenin mûnis, latîf bir hediyesi olduğu cihetile sev ve muhabbet et.³ Fakat çabuk bozulan hüsn-ü sûretine muhabbetini bağlama. Belki kadının en câzibedâr, en tatlı güzelliği, kadınlığa mahsus bir letafet ve nezaket içindeki hüsn-ü sîretidir. Ve en kıymettar ve en şirin cemâli ise; ulvî, ciddî, samimî, nurânî şefkatidir. Şu cemâl-i şefkat ve hüsn-ü sîret, âhir hayatı kadar devam eder, ziyadeleşir. Ve o zaîfe, latîfe mahlûkun hukuk-u hürmeti, o muhabbetle muhafaza edilir. Yoksa hüsn-ü sûretin zevâliyle, en muhtaç olduğu bir zamanda bîcâre, hakkını kaybeder.

Hem enbiyâ ve evliyâyı sevmek, Cenâb-ı Hakk'ın makbul ibâdi olmak cihetile, Cenâb-ı Hakk'ın nâmına ve hesabınadır ve o nokta-yı nazardan O'na aittir.⁴

Hem hayatı, Cenâb-ı Hakk'ın insana ve sana verdiği en kıymettar ve hayatı bâkiyeyi kazandıracak bir sermaye ve bir define ve bâkî kemâlâtın cihâzâtını câmi bir hazine cihetile onu sevmek, muhafaza etmek, Cenâb-ı Hakk'ın hizmetinde istihdam etmek, yine o muhabbet bir cihette Mâbûd'a aittir.

Hem gençliğin letafetini, güzelliğini; Cenâb-ı Hakk'ın latîf, şirin, güzel bir nimeti nokta-yı nazarından istihsan etmek, sevmek, hüsn-ü istimâl etmek, şâkirâne bir nevi muhabbet-i meşrûadır.

Hem baharı; Cenâb-ı Hakk'ın nurânî esmâlarının en latîf, güzel nakışlarının sayfası ve Sâni-i Hakîm'in antika sanatının en müzeyyen ve şâşaali bir meşher-i sanatı olduğu cihetile mütefekkirâne sevmek, Cenâb-ı Hakk'ın esmâsını sevmektir.

¹ Her işte verilecek hüküm Allah için olmalıdır.

² “İçte duyulacak sevgi, Allah için olmalıdır.” ‘Allah için sevmek ve nefret etmek’ bazı hadislerde amelle-rin en faziletisi sayılmış,*¹ bazı hadislerde de imanın en güçlü bir bağ olduğuna dikkat çekilmiştir.*²

*¹ Ebû Dâvûd, *sünnet* 2; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/146; el-Bezzâr, *el-Müsned* 9/461.

*² et-Tayâlîsî, *el-Müsned* s.101; İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/170, 172, 7/80.

³ “Allah kendilerinizden, insan kardeşlerinizden size eşler yaratı...” (Nâhl sûresi, 16/72)

⁴ Bkz.: Al-i İmrân, 3/31; Buhârî, *îmân* 9; Müslüm, *îmân* 66-67; Tirmîzî, *îman* 10.

Hem dünyayı; âhiretin mezraası¹ ve esmâ-yı ilâhiyenin aynası ve Cenâb-ı Hakk'ın mektubâti ve muvakkat bir misafirhânesi cihetinde sevmek,² –nefs-i emmâre karışmamak şartıyla– Cenâb-ı Hakk'a ait olur.

Elhâsil: Dünyayı ve ondaki mahlûkatı mânâ-yı harfî ile sev.³ Mânâ-yı is-mîyle sevme.⁴ “Ne kadar güzel yapılmış.” de. “Ne kadar güzeldir.” deme. Ve kalbin bâtinâsına, başka muhabbetlerin girmesine meydan verme.⁵ Çünkü bâtin-ı kalb, ayna-yı Samed'dir ve O'na mahsustur. اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا حُبَّكَ وَحْبَّ مَا بَرَّنَا إِلَيْكَ⁶ de.⁷

İşte bütün ta'dad ettiğimiz muhabbetler, eğer bu sûretle olsa, hem elem-siz bir lezzet verir, hem bir cihette zevâlsiz bir visaldır. Hem muhabbet-i ilâhi-ye yi ziyadeleştirir. Hem meşrû bir muhabbettir. Hem ayn-ı lezzet bir şükür-dür. Hem ayn-ı muhabbet bir fikirdir.

Meselâ: Nasıl ki bir padişah-ı âlî,^{8(Hâsiye)} sana bir elmayı ihsan etse, o el-maya iki muhabbet ve onda iki lezzet var: Biri; elma, elma olduğu için sevi-lir ve elmaya mahsus ve elma kadar bir lezzet var. Şu muhabbet padişaha ait değil. Belki huzurunda o elmayı ağızına atıp yiyen adam, padişahı değil, elma-yı sever ve nefsine muhabbet eder. Bâzan olur ki; padişah o nefis-perverâne olan muhabbeti beğenmez, ondan nefret eder. Hem elma lezzeti dahi cüz'îdir. Hem zevâl bulur; elmayı yedikten sonra o lezzet dahi gider, bir teessüf ka-lır. İlkinci muhabbet ise: Elma içindeki elma ile gösterilen iltifâtât-ı şâhânedir.

¹ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsında hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsidü'l-hasene* s.497; Aliyyûkârî, *el-Esrâru'l-merfâa* s.205.

² “İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadırdır.” (Rûm sûresi, 30/50)

³ Mâna-yı harfiye sevmeye şu âyet işaret etmektedir: “Hani bir gün ikindi vakti ona (Hz. Süleyman), durduğunda sakin, koştuğu zaman ise süratli safsan koşu atları gösterilmiştir. Onlarla ilgilenip “Ben Rabbim'i hatırlattıkları için güzel şeylerleri severim.” dedi ve onlar gözden kayboluncaya dek onları seyre-dip durdu. Sonra: “Onları tekrar bana getirin!” deyip bacaklarını ve boyunlarını sivazlamaya başladı.” (Sâd sûresi, 38/31-33)

⁴ Mâna-yı ismiyle sevmemeye şu âyet işaret etmektedir: “Allah'ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî âhiret yurdunu mâmûr etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma, ihtiyacına yetecek kadar sakla. Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik et, sakin ülkede nizamı bozma peşinde olma, çünkü Allah bozguncuları sevmez.” (Kasas sûresi, 28/77)

⁵ “İyi bilin ki günüler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.” (Ra'd sûresi, 13/28)

⁶ Bkz.: Ra'd sûresi, 13/27; Kehf sûresi, 18/28; Hac, 22/32; Şuarâ sûresi, 26/89; Sâffât sûresi, 37/84; Kaf sûresi, 50/33, 37.

⁷ “Allahım, bize Senin sevgini ve bizi Sana yaklaştıracak şeylerin sevgisini nasip et!” (Bkz.: Tirmîzî, *tef-sîrû* sûre (4) 38; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsneđ* 5/243; İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/76)

^{8(Hâsiye)} Bir zaman iki aşiret reisi, bir padişahın huzuruna girmişler, yazılan aynı vaziyette bulunmuşlardır.

Güya o elma, iltifât-ı şâhânenin nûmûnesi ve mücessemidir diye başına koyan adam, padişahı sevdığını izhar eder. Hem iltifâtın gilafî olan o meyvede öyle bir lezzet var ki, bin elma lezzetinin fevkindedir. İşte şu lezzet ayn-ı şükrandır. Şu muhabbet, padişaha karşı hürmetli bir muhabbettir.

Aynen onun gibi bütün nimetlere ve meyvelere, zâtları için muhabbet edilse, yalnız maddî lezzetleriyle gafilâne telezzüz etse, o muhabbet nefsanıdır. O lezzetler de geçici ve elemlidir. Eğer Cenâb-ı Hakk'ın iltifâtât-ı rahmeti ve ihsanatının meyveleri cihetiyile sevse ve o ihsan ve iltifâtâtın derece-i lütuflarını takdir etmek süretinde kemâl-i iştîha ile lezzet alsa; hem mânevî bir şükür, hem elemzsiz bir lezzettir...

Üçüncü Nükte

Cenâb-ı Hakk'ın esmâsına karşı olan muhabbetin tabakatı var: Sâbikan beyân ettiğimiz gibi; bâzan âsâra muhabbet sûreTİyle esmâyi sever. Bâzan esmâyi, kemâlât-ı ilâhiyenin unvanları olduğu cihetle sever. Bâzan insan, câmiyet-i mahiyet cihetiyile hadsiz ihtiyacat noktasında esmâya muhtaç ve müştâk olur ve o ihtiyaçla sever. Meselâ: Sen bütün şefkat ettiğin akraba ve fukara ve zayıf ve muhtaç mahlükata karşı, âcizâne istimdat ihtiyacını hissettiğin hâlde; biri çiksa, istedigin gibi onlara iyilik etse, o zâtın in'am edici unvanı ve kerîm ismi ne kadar senin hoşuna gider, ne kadar o zâti, o unvan ile seversin. Öyle de: Yalnız Cenâb-ı Hakk'ın Rahmân ve Rahîm isimlerini düşün ki: Sen sevdığın ve şefkat ettiğin bütün mümin âbâ ve ecdadını ve akraba ve ahababını dünyada nimetlerin envâıyla ve cennette envâ-i lezâiz ile ve saadet-i ebediye de onları sana gösterip ve kendini onlara göstermesiyle mesut ettiği cihette o “Rahmân” ismi ve “Rahîm” unvanı, ne kadar sevilmeğe lâyıkırlar ve ne derece o iki isme ruh-u beşer muhtaç olduğunu kıyas edebilirsin. Ve ne derece: *الْحَمْدُ لِلّهِ عَلَى رَحْمَتِهِ وَعَلَى رَحْمَةِ رَحِيمِهِ*¹ yerindedir anlarsın.

Hem alâkadar olduğun ve perişaniyetlerinden müteessir olduğun; senin bir nevi hânen ve içindeki mevcudat, senin o hânenin ünsiyetli levâzîmâti ve sevimli müzeyyenati hükmünde olan dünyayı ve içindeki mahlükati kemâl-i hikmet ile tanzim ve tedbir ve terbiye eden Zât'ın “Hakîm” ismine ve “Müreibî” unvanına senin ruhun ne kadar muhtaç, ne kadar müştâk olduğunu dikkat etsen anlarsın. Hem bütün alâkadar olduğun ve zevâlliyeyle müteellim olduğun insanları, mevtleri hengâmında adem zulümâtından kurtarıp

¹ Dünya'da bütün mahlükâtinâ âhirette ise sadece mümin kollarına şefkat ve marhametle muamele etmesinden dolayı Allah'a hamd ve övgüler olsun.

şu dünyadan daha güzel bir yerde yerleştiren bir Zât'ın “Vâris, Bâis” isimlerine, “Bâkî, Kerîm, Muhyî ve Muhsin” unvanlarına ne kadar ruhun muhtaç olduğunu dikkat etsen anlarsın.

İşte insanın mahiyeti ulviye, fitratı câmia olduğundan; binler envâ-ı hâcât ile bin bir esmâ-yı ilâhiyeye, her bir ismin çok mertebelerine fitraten muhtaçtır. Muzaaf ihtiyaç, iştîyâktır. Muzaaf iştîyâk, muhabbettir. Muzaaf muhabbet dahi aşktır. Ruhun tekemmlâtına göre merâtib-i muhabbet, merâtib-i esmâya göre inkişâf eder. Bütün esmâya muhabbet dahi –Çünkü o esmâ Zât-ı Zülcelâl'in unvanları ve cilveleri olduğundan– muhabbet-i zâtiyeye döner. Şimdi yalnız nûmûne olarak bin bir esmâdan yalnız “Adl” ve “Hakem” ve “Hak” ve “Rahîm” isimlerinin bin bir mertebelerinden bir mertebeyi bêyân edeceğiz. Şöyle ki:

Hikmet ve adl içindeki “Rahmân Rahîm” ve “Hak” ismini âzamî bir dairde görmek istersen, şu temsile bak: Nasıl ki bir orduda dört yüz muhtelif tâifeler bulunduğu farz ediyoruz ki, her bir tâife beğendiği elbiseleri ayrı, hoşuna gittiği erzakı ayrı, rahatla istimâl edeceği silâhları ayrı ve mızacına devâ olacak ilâçları ayrı oldukları hâlde, bütün o dört yüz tâife, ayrı ayrı takım, bölgük tefrik edilmeyerek, belki birbirine karışık olduğu hâlde onları kemâl-i şefkat ve merhametinden ve hârikulâde iktidarından ve mucizâne ilim ve ihatasından ve fevkâlâde adâlet ve hikmetinden, misilsiz bir tek padişah onların hiçbirini şaşırmayarak, hiçbirini unutmayarak, bütün ayrı ayrı onlara läyik elbise, erzak, ilâc ve silâhlarını muinsiz olarak bizzât kendisi verse, o zât acaba ne kadar muktedir, müşfik, âdil, kerîm bir padişah olduğunu anlarsın. Çünkü bir taburda on milletten efrâd bulunsa, onları ayrı ayrı giydirmek ve teçhiz etmek çok müşkûl olduğundan, bilmecburiye ne cinsten olursa olsun, bir tarzda teçhiz edilir.

İşte öyle de: Cenâb-ı Hakk'ın adl ve hikmet içindeki ism-i “Hak ve Rahmân-ı Rahîm”in cilvesini görmek istersen bahar mevsiminde zeminin yüzünde çadırları kurulmuş, muhteşem dört yüz bin milletten mürekkeb nebâtât ve hayvanât ordusuna bak ki; bütün o milletler, o tâifeler, birbiri içinde oldukları hâlde, her birinin libası ayn, erzakı ayrı, silâhı ayrı, tarz-ı hayatı ayrı, tâlimatı ayrı, terhisatı ayrı oldukları hâlde ve o hâcâtlarını tedarik edecek iktidârları ve o metalibi isteyecek dilleri olmadığı hâlde, daire-i hikmet ve adl içinde, mîzân ve intizam ile “Hak” ve “Rahmân”, “Rezzâk” ve “Rahîm”, “Kerîm” unvanlarını seyret, gör. Nasıl hiçbirini şaşırmayarak, unutmayarak, iltibas etmeyerek terbiye ve tedbir ve idare eder.

İşte, böyle hayret verici muhît bir intizam ve mîzân ile yapılan bir işe, başkalarının parmakları karışabilir mi? Vâhid-i Ehad, Hakîm-i Mutlak, Kadîr-i külli şey'den başka, bu sanata, bu tedbire, bu rubûbiyete, bu tedvire hangi şey elini uzatabilir? Hangi sebeb müdahale edebilir?¹

Dördüncü Nükte

Diyorsun: Benim taamlara, nefsime, refikama, vâlideynime, evlâdîma, ahbabîma, evliyâya, enbiyâya, güzel şeylere, bahara, dünyaya müteallik ayrı ayrı muhtelif muhabbetlerimin (Kur'an'ın emrettiği tarzda olsa) neticeleri, faydalari nedir?

Elcevap: Bütün neticeleri beyân etmek için büyük bir kitap yazmak lâzım gelir. Şimdilik yalnız icmâlen bir-iki neticeye işaret edilecek. Evvelâ, dünyadaki muaccel neticeleri beyân edilecek. Sonra âhirette tezahür eden neticeleri zikredilecek. Şöyle ki:

Sâbikan beyân edildiği gibi; ehl-i gaflet ve ehl-i dünya tarzında ve nefis hesabına olan muhabbetlerin; dünyada belâları, elemeleri, meşakkatleri çoktur. Safaları, lezzetleri, rahatları azdır. Meselâ: Şefkat, acz yüzünden elemli bir musibet olur. Muhabbet, firâk yüzünden belâlı bir hirkat olur. Lezzet, zevâl yüzünden zehirli bir şerbet olur. Âhirette ise; Cenâb-ı Hakk'ın hesabına olmadıkları için, ya faydasızdır veya azaptır. (Eğer harama girmiş ise.)²

Suâl: Enbiyâ ve evliyâya muhabbet, nasıl faydasız kalır?

Elcevap: Ehl-i Teslis'in Îsâ (aleyhisselâm)'a ve Râfiżilerin Hazreti Ali'ye (radiyallâhu anh) muhabbetleri faydasız kaldığı gibi.³

Eğer o muhabbetler, Kur'an'ın irşâd ettiği tarzda ve Cenâb-ı Hakk'ın hesabına ve muhabbet-i Rahmân nâminâ olsalar, o zaman hem dünyada, hem âhirette güzel neticeleri var. Amma dünyada ise leziz taamlara, güzel meyvelere muhabbetin, elemsız bir nimet ve aynı-şükür bir lezzettir.

Nefsine muhabbet ise: Ona acımak, terbiye etmek, zararlı hevesâttan men etmektir.⁴ O vakit nefis sana binmez, seni hevâsına esir etmez. Belki sen nefsine binersin. Onu hevâya değil, hûdâya sevk edersin.⁵

¹ Bkz.: Fâtır sûresi, 35/3; Zümer sûresi, 39/62; Mü'min sûresi, 40/62; Tûr sûresi, 52/35; Vâkı'a' sûresi, 56/59.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/165; Âl-i İmrân sûresi, 3/14; Tevbe sûresi, 9/23-24; İbrahim sûresi, 14/3; Nahâl sûresi, 16/107; Nûr sûresi, 24/19; Fussilet sûresi, 41/17.

³ Bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsneđ* 1/160; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/132; el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir* 3/281.

⁴ Bkz.: Haşîr sûresi, 59/9; Nâziât sûresi, 79/40; A'lâ sûresi, 87/14; Şems sûresi, 91/9.

⁵ Bkz.: Neml sûresi, 27/92; Fâtır sûresi, 35/32.

Refika-yı hayatına muhabbetin, madem hüsn-ü sîret ve mâden-i şefkat ve hediye-i rahmet olduğuna bina edilmiş. O refikaya samimî muhabbet ve merhamet edersen, o da sana ciddî hürmet ve muhabbet eder. İkiniz ihtiyar oldukça o hâl ziyadeleşir, mes'udâne hayatını geçirirsin. Yoksa hüsn-ü sûrete muhabbet nefsanî olsa, o muhabbet çabuk bozulur, hüsn-ü muaşereti de bozar.

Peder ve vâlideye karşı muhabbetin, Cenâb-ı Hak hesabına olduğu için hem bir ibadet, hem de onlar ihtiyanlandıkça hürmet ve muhabbeti ziya-deleştirmirsin. En âlı bir his ile, en merdâne bir himmet ile onların tûl-ü ömrünü ciddî arzu edip bekâlarına dua etmek, tâ onların yüzünden daha ziyade sevab kazanayılm diye samimî hürmetle onların elini öpmek, ulvî bir lezzet-i ruhânî almaktır. Yoksa nefsanî, dünya itibarıyla olsa, onlar ihtiyar oldukları ve sana bâr olacak bir vaziyete girdikleri zaman; en süflî ve en alçak bir his ile vücûdlarını istiskal etmek, sebeb-i hayatın olan o muhterem zâtların mevtlerini arzu etmek gibi vahşi, kederli, ruhânî bir elemdir.

Evlâdına muhabbet ise: Cenâb-ı Hakk'ın senin nezaretine ve terbiyeye emanet ettiği sevimli, ünsiyetli o mahlûklara muhabbet ise; saadetli bir muhabbet, bir nimettir. Ne musibetleriyle fazla elem çekersin, ne de ölümle-riyle me'yusâne feryad edersin. Sâbikan geçtiği gibi; onların Hâlik'lari hem Hakîm, hem Rahîm olduğundan, onlar hakkında o mevt bir saadettir dersin. Senin hakkında da, onları sana veren zât'ın rahmetini düşünürsün, firâk eleminden kurtulursun.

Ahbablarla muhabbetin ise: Madem Allah içindir. O ahbabların firâkları, hattâ ölümleri, sohbetinize ve uhuvvetinize mâni olmadığı için, o mânevî muhabbet ve ruhânî irtibattan istifade edersin. Ve mülâkat lezzeti daimî olur. Allah için olmazsa, bir günlük mülâkat lezzeti, yüz günlük firâk elemini netice verir.¹(Hâsiye)

Enbiyâ ve evliyâya muhabbetin ise: Ehl-i gaflete karanlıklı bir vahşet-gâh görünen âlem-i berzah, o nurânîlerin vücûdlarıyla tenevvür etmiş men-zil-gâhları sûretinde sana göründüğü için o âleme gitmeğe tevahhus, tedeh-hüs değil; belki bilâkis temayül ve iştîyâk hissini verir; hayat-ı dünyeviyenin lezzetini kaçırmasız. Yoksa onların muhabbeti, ehl-i medeniyetin meşâhir-i insâniyeye muhabbeti nev'inden olsa, o kâmil insanların fena ve zevâllerini ve mâzi denilen mezâr-ı ekberinde çürümelerini düşünmekle, elemli hayatına

---

¹(Hâsiye) Allah rızası için bir saniye mülâkat, bir senedir. Dünya için olsa; bir sene, bir saniyedir.

bir keder daha ilâve eder. Yâni “Öyle kâmilleri çürüten bir mezara, ben de gireceğim.” diye düşünür; mezaristana endişeli bir nazarla bakar. “Ah!” çeker. Evvelki nazarda ise: Cisim libasını mâzide bırakıp, kendileri istikbal salonu olan berzah âleminde kemâl-i rahatla ikametlerini düşünür, mezaristana ünsiyetkârâne bakar.

Hem güzel şeylere muhabbetin, madem Sâni’leri hesabınadır.¹ “Ne güzel yapılmışlar.” tarzındadır. O muhabbetin bir leziz tefekkür olduğu hâlde, hüsün-perest, cemâl-perest zevkinin nazarını daha yüksek, daha mukaddes ve binler defa daha güzel cemâl mertebelerinin definelerine yol açar, baktırır. Çünkü o güzel âsârdan efâl-i ilâhiyenin güzelliğine intikal ettirir. Ondan esmânın güzelliğine, ondan sıfâtin güzelliğine, ondan Zât-ı Zülcelâl’ın cemâl-i bîmisâline karşı kalbe yol açar. İşte bu muhabbet bu sûrette olsa, hem lezzetlidir, hem ibadettir ve hem tefekkürdür.

Gençliğe muhabbetin ise: Madem Cenâb-ı Hakk’ın güzel bir nimeti cihetinde sevmişsin; elbette onu ibadette sarf edersin, sefahette boğdurup öldürmezin. Öyle ise o gençlikte kazandığın ibadetler, o fânî gençliğin bâkî meyveleridir. Sen ihtiyarlandıkça, gençliğin iyilikleri olan bâkî meyvelerini elde ettiğin hâlde, gençliğin zararlarından, taşkınlıklarından kurtulursun. Hem ihtiyarlıkta daha ziyade ibadete muvaffakiyet ve merhamet-i ilâhiyeye daha ziyade liyâkat kazandığını düşünürsün. Ehl-i gaflet gibi beş-on senelik bir gençlik lezzetine mukabil, elli senede “Eyvah gençliğim gitti.” diye teessüf edip, gençliğe ağlamayacaksın. Nasıl ki, öylelerin birisi demiş:

لَيْسَ الشَّبَابَ يَعُودُ بِمَا فَأَخْبَرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمُشَيْبِ²

Yâni: Keşke gençliğim bir gün dönce idi; ihtiyarlık benim başıma neler getirdiğini şekva ederek haber verecektim.”

Bahar gibi zînetli meşherlere muhabbet ise: Madem sanat-ı ilâhiyeyi seyran itibarıyladır. O baharın gitmesiyle, temâşâ lezzeti zâil olmaz. Çünkü bahar yaldızlı bir mektub gibi, verdiği mânâları her vakit temâşâ edebilirsin. Senin hayâlin ve zaman, ikisi de sinema şeridi gibi sana o temâşâ lezzetini idame ettirmekle beraber o baharın mânâlarını, güzelliklerini sana tazelendirirler. O vakit muhabbetin esefli, elemlı, muvakkat olmaz. Lezzetli, safalı olur.

¹ Bkz.: Sâd sûresi, 38/32.

² Bkz.: el-Übşeyhî, *el-Müstatraf* 2/71; el-Câhîz, *el-Beyân ve't-tebâyîn* 1/429 (Ebû'l-Atâhiye'nin sözü olarak kaydedilmiştir.)

Dünyaya muhabbetin ise: Madem Cenâb-ı Hakk'ın nâminadır. O vakit dünyanın dehşetli mevcudatı, sana ünsiyetli bir arkadaş hükmüne geçer. Mezraa-yı âhiret cihetyle sevdığın için, her şeyinde, âhirete fayda verecek bir sermaye, bir meyve alabilirsin. Ne musibetleri sana dehşet verir, ne zevâl ve ferası sana sıkıntı verir. Kemâl-i rahatla o misafîrhânede müddet-i ikametini geçirirsin. Yoksa ehl-i gaflét gibi seversen, yüz defa sana söylemişiz ki: Sıkıntılı, eziçi, boğucu, fenaya mahkûm, neticesiz bir muhabbet içinde boğulur, gidersin.

İşte bâzı mahbubların, Kur'ân'ın irşâd ettiği sûrette olduğu vakit, her birisinden yüzde ancak bir letafetini gösterdi. Kur'ân'ın gösterdiği yolda olmazsa, yüzden bir mazarrâtına işaret ettik. Şimdi şu mahbubların dâr-ı bekâda, âlem-i âhirette, Kur'ân-ı Hakîm'in âyât-ı beyyinatıyla işaret ettiği neticeleri işitmek ve anlamak istersen, işte o çeşit meşrû muhabbetlerin dâr-ı âhiretteki neticelerini bir "Mukaddime" ve "Dokuz İşaret"le yüzden bir faydasını icmâlen göstereceğiz:

Mukaddime

Cenâb-ı Hak celil ulûhiyetiyle, cemil rahmetiyle, kebîr rubûbiyetiyle, kerîm re'fetîyle, azîm kudretîyle, latîf hikmetiyle, şu küçük insanın vücûdunu bu kadar havâs ve hissiyat ile, bu derece cevarîh ve cihâzât ile ve muhtelif âzâ ve âlât ile ve mütenevvi letâif ve mânevîyat ile, techiz ve tezyin etmiştir ki; tâ, mütenevvi ve pek çok âlât ile, hadsiz envâ-ı nimetini, aksam-ı ihsanatını, tabakat-ı rahmetini, o insana ihsas etsin, bildirsin, tattırsın, tanıttırsın. Hem tâ bin bir esmâsının hadsiz envâ-ı tecelliyyâtlarını, insana o âlât ile bildirsin, tartıtsın, sevdırsın. Ve o insandaki pek kesretli âlât ve cihâzâtın her birisinin ayrı ayrı hizmeti, ubûdiyeti olduğu gibi, ayrı ayrı lezzeti, elemi, vazifesi ve mükâfatı vardır.

Meselâ göz, sûretlerdeki güzellikleri ve âlem-i mubsarâtta güzel mucîzât-ı kudretin envâını temâşâ eder. Vazifesi, nazar-ı ibretle Sâni'ine şükrandır. Nazara mahsus lezzet ve elem mâmûmdur, târife hâcet yok.

Meselâ kulak, sadâların envâlarını, latîf nağmelerini ve mesmuât âleminde Cenâb-ı Hakk'ın letâif-i rahmetini hisseder. Ayrı bir ubûdiyet, ayrı bir lezzet, ayrı da bir mükâfatı var.

Meselâ kuvve-i şâmmme, kokular tâifesindeki letâif-i rahmeti hisseder. Kendine mahsus bir vazife-i şükranîyesi, bir lezzeti vardır. Elbette mükâfatı dahi vardır.

Meselâ dildeki kuvve-i zâika, bütün mat' umatın ezvâkını anlamakla gayet mütenevvi bir şükîr-ü mânevî ile vazife görür ve hâkezâ... Bütün cihâzât-ı insâniyenin ve kalb ve akıl ve ruh gibi büyük ve mühim letâifin böyle ayrı ayrı vazifeleri, lezzetleri ve elemleri vardır.

İşte Cenâb-ı Hak ve Hakîm-i Mutlak, bu insanda istihdam ettiği bu cihâzâtın elbette her birerlerine lâyik ücretlerini verecektir. O müteaddid en-vâ-ı muhabbetin sâbikan beyân edilen dünyadaki muaccel neticelerini, herkes vicdan ile hisseder ve bir hads-i sâdik ile isbat edilir. Âhiretteki neticeleri ise; katiyen vücûdları ve tahakkukları, icmâlen Onuncu Söz'ün on iki hâlikat-i katia-yı satiasıyla ve Yirmi Dokuzuncu Söz'ün altı esas-ı bâhiresiyle isbat edildiği gibi, tafsilen **أَصَدَّقُ الْكَلَامَ وَأَبْلَغُ النِّظَامَ كَلَامُ اللَّهِ الْمَلِكِ الْعَزِيزِ الْعَلَامِ¹** olan Kur'ân-ı Hakîm'in âyât-ı beyyinatiyla tasrih ve telvih ve remiz ve işârâtiyla katiyen sabittir. Daha uzun bûrhânları getirmeğe lüzum yok. Zâten başka Sözlerde ve cennete dair Yirmi Sekizinci Söz'ün Arabî olan İlkinci Makamî'nda ve Yirmi Dokuzuncu Söz'de çok bûrhânlar geçmiştir.

Birinci İşaret

Leziz taamlara, hoş meyvelere şâkirâne muhabbet-i meşrûanın uhrevî neticesi, Kur'ân'ın nassıyla, cennete lâyik bir tarzda leziz taamları, güzel meyveleridir.² Ve o taamlara ve o meyvelere müştehiyâne bir muhabbettir. Hattâ dünyada yediğin meyve üstünde söylediğin “Elhamdüllâh” kelimesi, cennet meyvesi olarak tecessüm ettirilip sana takdim edilir. Burada meyve yersin, orada “Elhamdüllâh” yersin. Ve nimette ve taam içinde in'am-ı ilâhîyi ve il-tîfât-ı Rahmânîyi gördüğünden o lezzetli şükîr-ü mânevî, cennette gayet leziz bir taam sûretinde sana verileceği, hadîsin nassıyla,³ Kur'ân'ın işârâtiyla⁴ ve hikmet ve rahmetin iktizasıyla sabittir.

¹ “Sözün en doğrusu ve anlatımın en harikası, sonsuz ilim, izzet ve hakimiyet sahibi olan Allah'ın sözüdür.” Bkz.: Buhârî, *edeb* 70; Nesâî, *sehv* 65, *iydeyn* 22; İbnî Mâce, *mukaddime* 7.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/25; Yasîn sûresi, 36/55-57; Sâffât sûresi, 37/41-42; Zuhraf sûresi, 43/72; Duhân sûresi, 44/51-57; Tûr sûresi, 52/19-20; Rahman sûresi, 55/68; Vakia, sûresi, 56/20, 32; Mürselât sûresi, 77/41-42.

³ Bkz.: “Kim ‘sûbhanallâhi ve bihamdihi, sûbhanallâhi’l-azîm’ derse cennette onun için bir hurma ağacı dikilir.” (Tirmîzî, *deavât* 59; İbnî Mâce, *edeb* 56); “Kim ‘sûbhanallâhi ve’l-hamdüllâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber’, derse her harfi için onun adına cennette bir ağaç dikilir.” (et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evasat* 8/226); “Cennet fidanları ‘lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh’tır.” (Ahmed İbnî Hanbel, *el-Müsned* 5/418).

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25; Yâsin sûresi, 36/55-57; Sâffât sûresi, 37/41-42; Zuhraf sûresi, 43/72; Tûr sûresi, 52/19-20; Duhân sûresi, 44/51-57; Rahman sûresi, 55/68; Vakia, sûresi, 56/20, 32; Mürselât sûresi, 77/41-42

İkinci İşaret

Dünyada meşrû bir sûrette nefsine muhabbet, yâni mehâsinine bina edilen muhabbet değil, belki noksaniyetlerini görüp tek mil etmeğe bina edilen şefkat ile onu terbiye etmek ve onu hayra sevk etmek neticesi; o nefse lâyık mahbubları, cennette veriyor. Nefis, madem dünyada hevâ ve hevesini Cenâb-ı Hak yolunda hüsn-ü istimâl etmiş. Cihâzâtını, duygularını hüsn-ü sûretle istihdam etmiş. Kerîm-i Mutlak, ona dünyadaki meşrû ve ubûdiyetkârâne muhabbetin neticesi olarak cennette, cennetin yetmiş ayrı ayrı envâ-ı zînet ve letafetinin nûmûneleri olan yetmiş muhtelif hulleyi giydirip, nefisteki bütün hasseleri memnun edecek, okşayacak yetmiş envâ-ı hüsün ile vücûdunu süslendirip¹; her biri, ruhlu küçük birer cennet hükümlünde olan hûrileri, o dâr-ı bekâda vereceği, pek çok âyât ile tasrih ve isbat edilmiştir.²

Hem dünyada gençliğe muhabbet, yâni ibadette gençlik kuvvetini sarf etmenin neticesi: Dâr-ı saadette ebedî bir gençlidir.³

Üçüncü İşaret

Refika-yı hayatına meşrû dairesinde, yâni latîf şefkatine, güzel hasletine, hüsn-ü sîretine binaen samîmî muhabbet ile, refika-yı hayatını da nâşizlikten, sâir günahlardan muhafaza etmenin netice-i uhreviyesi ise: Rahîm-i Mutlak, o refika-yı hayatı, hûrilerden daha güzel bir sûrette ve daha zînetli bir tarzda, daha câzibedâr bir şekilde, ona dâr-ı saadette ebedî bir refika-yı hayatı⁴ ve dünyadaki eski maceraları birbirine mütelezzizâne nakletmek ve eski hatırlatı birbirine tahattur ettirecek enis, latîf, ebedî bir arkadaş, bir muhib ve mahbub olarak verileceğini vaad etmiştir.⁵ Elbette vaad ettiği şeyi kat'î verecektir.

Dördüncü İşaret

Vâlideyn ve evlâda muhabbet-i meşrûanın neticesi: Nass-ı Kur'ân ile Cenâb-ı Erhamürrâhimîn, onların makamları ayrı ayrı da olsa yine o mesut

¹ Bkz.: Tirmîzî, *kıyâmet* 60, *cennet* 5, 7; Dârimî, *rikâk* 108; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/23, 247, 316.

² Bkz.: Kehf sûresi, 18/30-31; Duhân sûresi, 44/50-55; Tûr sûresi, 52/17-20; Rahman sûresi, 55/72; Vâkıâa sûresi, 56/22-24; Dehr sûresi, 76/21-22; Nebe sûresi, 78/33.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25, 72; Âl-i İmrân sûresi, 3/15, 198; Nisâ sûresi, 4/13, 57, 122; Tevbe sûresi, 9/22, 72, 89; Yûnus sûresi, 10/26; Hûd sûresi, 11/23; İbrahim sûresi, 14/23; ...

⁴ Dünyada evli olan kimselerin, bu beraberliklerini cennette de devam ettireceklerine dâir bkz.: Buhârî, *fezâ'ilü ashâb* 30; Tirmîzî, *menâkîb* 62; Ma'mer İbni Râşîd, *el-Câmi'* 11/302.

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25; Ra'd sûresi, 13/23-24; Yâsîn sûresi, 36/22; Zuhurf sûresi, 43/70; Vâkıâa sûresi, 56/34-38.

aileye safi olarak lezzet-i sohbeti, cennete lâyik bir hüsn-ü muasheret sûretinde, dâr-ı bekâda ebedî mülâkat ile ihsan eder. Ve on beş yaşına girmeden, yâni hadd-i bülüga vâsil olmadan vefat eden çocuklar, ¹ وَلَدَانْ مُحَلَّلُوْنَ ile tabir edilen cennet çocukların şeklinde ve cennete lâyik bir tarzda gayet süslü, sevimli bir sûrette, onları cennette dahi peder ve válidelerinin kucaklarına verir. Veled-perverlik hislerini memnun eder. Ebedî o zevki ve o lezzeti onlara verir. Zira çocuklar sinn-i teklife girmediklerinden; ebedî, sevimli, şirin çocuk olarak kalacaklar. Dünyadaki her lezzetli şeyin en âlâsı cennette bulunur.² Yalnız çok şirin olan veled-perverlik, yâni çocukların sevüp okşamak zevki –cennet tenasûl yeri olmadığından– cennette yoktur zannedilirdi. İşte bu sûrette o dahi vardır. Hem en zevkli ve en şirin bir tarzda vardır.³ İşte kable'l-bülûğ evlâdi vefat edenlere müjde...

Beşinci İşaret

Dünyada ⁴ الْحُبُّ فِي اللَّهِ hükmünce sâlih ahabablara muhabbetin neticesi: Cennette ⁵ عَلَى شُرُورِ مُتَقَابِلِيْنِ ile tabir edilen, karşı karşıya kurulmuş cennet iskemlelerinde oturup hoş, şirin, güzel, tatlı bir sûrette, dünya maceralarını ve kadîm olan hatırlarını birbirine nakledip eğlendirmeleri sûretinde; firâksız, safi bir muhabbet ve sohbet sûretinde ahabablıyla görüşüreceği, Kur'ân'ın nassıyla sabittir.⁶

Altıncı İşaret

Enbiyâ ve evliyâye Kur'ân'ın târif ettiği tarzda muhabbetin neticesi: O enbiyâ ve evliyânın şefaatlarından berzahta, haşirde istifade etmekle beraber; gayet ulvî ve onlara lâyik makam ve füyuzâtta o muhabbet vasıtasiyla istifâza etmektir.⁷

¹ “Ebediliğe ermiş çocuklar” (Vâkia süresi, 56/17; Dehr süresi, 76/19)

² Bkz.: Bakara süresi süresi, 2/25; Tevbe süresi, 9/72; Fâitr süresi, 35/33; Yâsin süresi, 36/55; Sâffât süresi, 37/43; Şûra süresi, 42/22; Muhammed süresi, 47/15; Rahman süresi, 55/54-58; Meâric süresi, 70/35.

³ Bkz.: “Mümin, cennette çocuk arzu ettiğinde hamîl, doğum ve yetişme gibi işler hemen kısa bir zaman zarfında olup, bu arzusu gerçekleşir.” (Tirmîzî, cennet 23; İbni Mâce, zûhd 39; Dârimî, rîkak 110)

⁴ “İçte duyulacak sevgi, Allah için olmalıdır.” ‘Allah için sevmek ve nefret etmek’ bazı hadislerde amellerin en faziletisi sayılmış; ^{*1} bazı hadislerde de imanın en güdü bir bağı olduğuna dikkat çekilmiştir.^{*2}

^{*1} Ebû Dâvûd, sünnet 2; Ahmed İbni Hanbel, el-Müsned 5/146; el-Bezzâr, el-Müsned 9/461.

^{*2} et-Tayâlîsî, el-Müsned s.101; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef 6/170, 172, 7/80.

⁵ “Dost ve kardeş olarak, divanlar üzerinde karşı karşıya oturlurlar.” (Hicr süresi, 15/47; Sâffât süresi, 37/44).

⁶ Bkz.: Yâsin süresi, 36/56; Dehr süresi, 76/13; Mutaffîfin süresi, 83/23.

⁷ Bkz.: Al-i İmrân süresi, 3/31; Buhârî, tevhid 19, 24; Müslim, îmân 322, 327, 334-345.

Evet ^{أَحَبَّ}^{الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ}¹ sırrıncı, âdi bir adam, en yüksek bir makama, muhabbet ettiği âlı makam bir Zât’ın tebayıyetiyle girebilir.

Yedinci İşaret

Güzel şeylere ve bahara meşrû muhabbetin, yâni “Ne kadar güzel yapılmış!”² nazar ile, o âsârin arkasındaki ef’âlin güzelliğini ve intizamını ve intizam-ı ef’âl arkasındaki güzel esmânının cilvelerini ve o güzel esmânının arkasında sıfâtin tecelliyyâtını ve hâkezâ sevmekligin neticesi ise: Dâr-ı bekâda o güzel gördüğü masnûattan bin defa daha güzel bir tarzda esmânının cilvesini ve esmâ içindeki cemâl ve sıfâtını, cennette görmektir. Hattâ İmam Rabbânî (*radîyâllâhu anhî*) demiş ki: “Letâif-i cennet, cilve-i esmânın temessülâtıdır.” Teemmel!..

Sekizinci İşaret

Dünyada, dünyanın âhiret mezraası³ ve esmâ-yı ilâhiye aynası olan iki güzel yüzüne karşı mütefekkirâne muhabbetin uhrevî neticesi: Dünya kadar, fakat fânî dünya gibi fânî değil, bâkî bir cennet verilecektir.⁴ Hem dünyada yalnız zayıf gölgeleri gösterilen esmâ, o cennetin aynalarında en şâsaalı bir sûrette gösterilecektir.

Hem dünyayı, mezraa-yı âhiret yüzünde sevmenin neticesi: Dünyayı fidanlık, yâni ancak fidanları bir derece yetiştiren küçük bir mezraası hükmünde olacak öyle bir cenneti verecek ki: Dünyada havâs ve hissiyat-ı insâniye, küçük fidanlar olduğu hâlde, cennette en mükemmel bir sûrette inkişâf ve dünyada tohumcuklar hükmünde olan istidadları, envâ-ı lezâiz ve kemâlât ile sünbüllenecek sûrette ona verileceği, rahmetin ve hikmetin muktezası olduğu gibi, hadîsin nususuyla⁵ ve Kur’ân’ın işârâtiyla⁶ sabittir. Hem madem dünyanın; her hatânın başı olan mezmum muhabbeti⁷ değil, belki esmâya ve âhi-

¹ “Kî sevdigi ile beraberdir.” (Buhârî, *edeb* 96; Müslim, *bîr* 165; Tirmîzî, *zühd* 50; Dârimî, *rikâk* 71)

² Bkz.: “Hani bir gün ikindi vakti ona (Hz. Süleyman), durduğunda sakın, koştuğu zaman ise süratli safkan koşu atlari gösterilmiştir. Onlarla ilgilenip ‘Ben Rabbimî hatırlatıkları için güzel şeyleri severim.’ dedi ve onlar gözden kaybolunca dek onları seyredip durdu. Sonra: ‘Onları tekrar bana getirin!’ deyip bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.” (Sâd süresi, 38/31-33)

³ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâ ulûmi’l-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsidü’l-hasene* s.497; Aliyyûlkârî, *el-Esrâru’l-merfâa* s.205.

⁴ Cenâb-ı Hakk’ın cennete en son girecek olan kişiye dünyanın on misli kadar bir yer vereceğine dair bkz: Buhârî, *rikâk* 51, *ezân* 129; Müslim, *îmân* 308, 311.

⁵ Bkz.: “Cenâb-ı Hak, salih kullarına gözlerin görmediği, kulakların işitmeyeceği ve hiçbir insanın hayâline gelmeyecek nimetler hazırlamıştır.” (Buhârî, *bed’ü’l-halk* 8, *tevhid* 35; Müslim, *îmân* 312, *cennet* 2-5)

⁶ Bkz.: Enbiyâ süresi, 21/102; Secde süresi, 32/17; Fussilet süresi, 41/31; Zuhurf süresi, 43/71.

⁷ Bkz.: el-Beyhakî, *Şuabü’l-îmân* 7/338; el-Münzîrî, *et-Terğib ve’t-terhib* 3/178; es-Suyûtî, *et-Tedribü’r-râvî* s.287; el-Aclûnî, *Kesfû’l-hafâ* 1/496.

rete bakan iki yüzünü, esmâ ve âhiret için sevmış ve ibadet-i fikriye ile o yüzleri ma'mur etmiş, güya bütün dünyasıyla ibadet etmiş. Elbette dünya kadar bir mükâfat alması, mukteza-yı rahmet ve hikmettir. Hem madem âhiretin muhabbetiyle onun mezraasını sevmış ve Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetiyle ayna-yı esmâsını sevmış. Elbette dünya gibi bir mahbub ister. O da, dünya kadar bir cennettir.

Suâl: O kadar büyük ve hâlî bir cennet neye yarar?

Elcevap: Nasıl ki eğer mümkün olsa idi, hayâl süratıyla zeminin aktârını ve yıldızların ekserisini gezsen, “Bütün âlem benimdir.” diyebilirsin. Melâike ve insan ve hayvanların iştirakları, senin o hükmünü bozmaz. Öyle de: O cennet dahi dolu olsa, “O cennet benimdir.” diyebilirsin. Hadîste bâzı ehl-i cennete verilen beş yüz senelik bir cennet sırrı,¹ Yirmi Sekizinci Söz'de ve İhlâs Lem'ası'nda beyân edilmiştir.

Dokuzuncu İşaret

Îmân ve muhabbetullahın neticesi: Ehl-i keşif ve tahkikin ittifakıyla; dün-yanın bin sene hayat-ı mes'udânesi, bir saatine degmeyen cennet hayatı² ve cennet hayatının dahi bin senesi, bir saat müşâhedesine degmeyen³ bir kudsî, münezzeх cemâл ve kemâл sahibi olan Zât-ı Zülcelâl'in müşâhedesi, rü'yetidir ki;^{4(Hâsiye)} hadîs-i kat'î⁵ ile ve Kur'ân'ın nassıyla⁶ sabittir. Hazreti Süleyman (aleyhisselâm) gibi muhteşem bir kemâл ile meşhur bir zâtin rü'yetine iştîyâklı bir merak, Hazreti Yûsuf (aleyhisselâm) gibi bir cemâл ile mümtaz bir zâtin şuhûdu-na meraklı bir iştîyâk; herkes vicdanen hisseder. Acaba dünyanın bütün me-

¹ Bazı cennet nimetlerinin ehemmiyeti “gökler ve yer kadar, yani beş yüz senelik mesafe” şeklinde vurgulanmıştır (Bkz.: Tirmîzî, *cennet* 8). Nitekim cennetin, gökler ve yer kadar genişliğe sahip olduğu, Kur'ân-ı Kerîm'de de beyân edilmiştir (Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/133; Hadid sûresi, 57/21). Hatta cennette en alt mertebedekilerin bile, bin senelik mesafeye denk gelecek kadar bol nimetlere mazhar olacaklarına dair hadisler vardır. (Bkz.: Tirmîzî, *tefsîru sâre* (75) 2, *cennet* 17; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsneđ* 2/13, 64)

² Bkz.: Buhäri, *cihâd* 5, *bed'ü'l-halk* 8, *rikâk* 51; Tirmîzî, *cihâd* 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneđ* 2/482, 483...

³ Bkz.: Müslüm, *îmân* 297; Tirmîzî, *cennet* 16; İbni Mâce *mukaddime* 13; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsneđ* 4/332-333.

^{4(Hâsiye)} Hadisin nassıyla “O şuhûd, bütün lezâiz-i cennetin o derece fevkindedir ki, onları unutturur. Ve şuhûdden sonra ehl-i şuhûdun hüsnü cemali o derece fazlalaşır ki; döndükleri vakit, saraylarındaki aileleri çok dikkat ile zor ile onları tanıyalırlar.”^{*1} hadîste vârid olmuştur.

^{*1} Tirmîzî, *cennet* 15; İbn Mâce, *zühd* 39; İbn Hibbân, *es-Sâhih* 16/468.

⁵ Bkz.: Buhäri, *mevâkitü's-salât* 16, 26, *ezân* 129; Müslüm, *mesâcid* 211-212.

⁶ Bkz.: “Yüzler vardır o gün pırıl pırıl... O güzel ve Yüce Rab'lerine bakakalır...” (Kuyâmet sûresi, 75/22-23)

hâsin ve kemâlâtından binler derece yüksek olan cennetin bütün mehâsin ve kemâlâtı, bir cilve-i cemâli ve kemâli olan bir Zât'ın rü'yeti, ne kadar mergub, merak-âver ve şuhûdu ne derece matlub ve iştîyâk-âver olduğunu kıyas edebilirsen et...

اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا فِي الدُّنْيَا حُبَّكَ وَحُبًّا مَا يَقْرَبُنَا إِلَيْكَ وَالْإِسْتِقَامَةَ
كَمَا أَمَرْتَ وَفِي الْآخِرَةِ رَحْمَتَكَ وَرُؤْيَايَتَكَ¹

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²
اللَّهُمَّ صَلِّ وَسِلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ وَعَلَى أَهْلِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ³

Teħbiħ

Şu sözün âhirinde uzun tafsilâti uzun görme; ehemmiyetine nisbeten kisadır, daha uzun ister.

Bütün Sözlerde konuşan ben değilim. Belki, işârât-ı Kur'âniye nâmına hakikattir. Hakikat ise hak söyle, doğru konuşur. Eğer yanlış bir şey gördünüz, muhakkak biliniz ki: Haberim olmadan fikrim karışmış, karıştırmış, yanlış etmiş.

Münâcât

Yâ Rab! Nasıl büyük bir sarayın kapısını çalan bir adam, açılmadığı vakt, o sarayın kapısını, diğer makbul bir zâtın sarayca me'nus sadâsiyla çalar; tâ ona açılsın. Öyle de: Bîçâre ben dahi, senin dergâh-ı rahmetini, mahbub abdin olan Üveys el-Karâni'nin nidâsiyla ve münâcâtiyla şöyle çalışıyorum. O dergâhını ona açtığım gibi, rahmetinle bana da aç.

¹ Allahım! Bizi dünyada Senin sevgin ve bizi Sana ve Senin emrettiğin gibi istikametli olmaya yaklaşırak şeylerin sevgisiyle rızıklardır! Âhirette ise rahmetinle ve cemâlini göstermekle bizi rızıklardır!

² "Sûbhânsin yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bileyilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara süresi, 2/32)

³ Allahım! Âlemelere rahmet olarak gönderdiğin Resûlü Hz. Muhammed'e (*sallallâhu aleyhi ve selâm*), O'nun bütün Aline ve Ashabına salât ve selâm eyle!

أَفُولُ كَمَا قَالَ:

إِلَهِي أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا الْعَبْدُ	وَأَنْتَ الْخَالِقُ وَأَنَا الْمَحْلُوقُ
وَأَنْتَ الرَّزَاقُ وَأَنَا الْمَرْزُوقُ	وَأَنْتَ الْغَرِيزُ وَأَنَا الدَّلِيلُ
وَأَنْتَ الْحَحِيُّ وَأَنَا الْمَمِيتُ	وَأَنْتَ الْكَرِيمُ وَأَنَا اللَّئِيمُ
وَأَنْتَ الْعَظِيمُ وَأَنَا الْحَقِيرُ	وَأَنْتَ الْعَفُورُ وَأَنَا الْمُذِنبُ
وَأَنْتَ الْمُغْنِيُّ وَأَنَا السَّائِلُ	وَأَنْتَ الْقَوِيُّ وَأَنَا الْصَّعِيفُ
وَأَنْتَ الْجَوَادُ وَأَنَا الْمُسْكِنُ	وَأَنْتَ الْأَمِينُ وَأَنَا الْخَائِفُ
وَأَنْتَ الشَّافِيُّ وَأَنَا الْمَرِيضُ	وَأَنْتَ الْمُجِيبُ وَأَنَا الدَّاعِيُّ

فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَتَجَاوزْ عَنِّي وَاسْفِ أَمْرَاضِي يَا اللَّهُ يَا كَافِي يَا رَبِّي يَا وَافِي يَا رَحِيمِي يَا شَافِي يَا كَرِيمِي يَا مُعَافِي فَاغْفُ عَنِّي مِنْ كُلِّ ذُنُبٍ وَعَافِي مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَازْضَعَ عَنِّي أَبْدًا
بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ¹

وَأَخِرُّ دُعَوِيْهِمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ²

¹ Ben de onun dediği gibi derim: "Allahım! Sen benim Rabbimsin, ben ise Senin kulun! Yaratın Sensin, yaratılan benim. Rızık veren Sensin rızıklarılan benim. Mülk sahibi Sensin, kul ve köle benim. Aziz Sensin, zelil benim. Zengin Sensin, fakir benim. Diri Sensin, ölü benim. Bakı Sensin, fani olan benim. Kerîm Sensin, hâkir (zelil) benim. İyilik yapan Sensin, suçu ve günahkâr benim. Affedip bağışlayan Sensin, günah işleyen benim. Büyük ve yüce Sensin, küçük ve degersiz benim. Güçlü ve kuvvetli Sensin zayıf ve gürsüz benim. Veren Sensin, isteyen benim. Her şeyden Emin Sensin, korkan benim. Cömert Sensin, muhtaç ve fakir benim. Dualara cevap veren Sensin, dua edip isteyen benim. Şifa veren Sensin, hasta benim. Her türlü noksan sıfattan münezzeх ve bütün kemâl sıfatlarla muttasif Rabbim! Günahlarımı affet hatalarımı bağısla, hastalıklarına şifa ver, ebediyyen beni rızana mazhar eyle. Bunu rahmetinle ihsan eyle ey merhamet edenlerin en merhametlis! (el-Gümüşhânevî, *Mecmûatü'l-ahzâb* (Evrad-ı Şâzelî) 323-324)

² "Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

Otuz Üçüncü Söz

Otuz Üç Penceredir.

(Bir Cihette Otuz Üçüncü Mektub
ve Bir Cihette Otuz Üçüncü Söz)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سُرِّيهُمْ أَيَاتٍ فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ
الْحَقُّ أَوْ لَمْ يَكُفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ¹

Suâl: Şu iki âyet-i câmianın ifade ettiği vücub ve vahdânîyet-i ilâhiye ve evsâf ve şuûnat-ı rabbâniyeye, âlem-i asgar ve ekber olan insan ve kâinatın vech-i delâletlerini, mücmel ve kısa bir sûrette beyânlarını isteriz. Çünkü münkirler pek ileri gittiler. Ne vakte kadar *وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ*² deyip, elimizi kaldıracağız? diyorlar.

Elcevap: Yazılan bütün otuz üç adet Sözler, o âyetin denizinden ve ifâza ettiği hakikat bahrinden otuz üç katredir. Onlara baksanız, cevabınızı alabilirsiniz. Şimdilik yalnız o denizden bir katrenin reşehatına işaret nev'inden şöyle deriz ki:

Meselâ: Nasıl ki bir zât-ı mu'ciz-nümâ, büyük bir saray yapmak istese: Evvelâ temellerini, esaslarını muntazaman hikmetle vaz'eder ve ilerideki neticelerine ve gayelerine muvâfik bir tarzda tertib eder. Sonra menzillere, kisimlara maharetle tefrik ve tafsil ediyor. Sonra o menzilleri tanzim ve tertib ediyor. Sonra nukuşlarla tezyin ediyor. Sonra elektrik lâmbalarıyla tenvir ediyor. Sonra o muhteşem ve müzeyyen sarayda maharetini, ihsanatını tecdid etmek

¹ “Rahmân ve Rahim Allah’ın adıyla: “Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur’ân’ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da içiye anlaşılacak; Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?” (Fussilet sûresi, 41/53)

² “Allah herşeye kâdirdir.” (Mâide sûresi, 5/120; Hûd sûresi, 11/4; Rûm sûresi, 30/50; ...)

icin her bir tabakada yeni yeni icadlar, tebdiller, tahviller yapiyor. Sonra her bir menzilde kendi makamına merbut bir telefon rabtedip birer pencere açarak, her birinden onun makamı görünür.

Aynen öyle de: ^{وَلِلَّهِ الْمُتَّلِّ أَلَّا غُلَى}^۱ Sâni-i Zülcelâl, Hâkim-i Hakîm, Adl-i Hakem ve bin bir esmâ-yı kudsîye ile müsemmâ Fâtır-ı Bîmisâl, şu âlem-i ekber olan kâinat sarayının ve hilkat şeceresinin icadını irâde etti. Altı günde o sarayın, o şecerenin esâsâtını desâtir-i hikmet ve kavânîn-i ilm-i ezelîsi ile vaz'etti.² Sonra ulvî ve süflî tabakata ve dallara ayırip, kaza ve kader desâtiri ile tafsil ve tasvir etti. Sonra her mahlûkatin her tâifesini ve her tabakasını sun' ve inâyet düstûru ile tanzim etti.³ Sonra her şeyi, her bir âlemi ona lâyik bir tarzda, meselâ semâyi yıldızlarla, zemini çiçeklerle tezyin ettiği gibi, süslendirip tezyin etti.⁴ Sonra o kavânîn-i külliye ve desâtir-i umumiye meydanlarında esmâlarını tecelli ettirip tenvir etti. Sonra bu kanun-u küllînin tazyikinden feryad eden ferd'lere Rahmân-ı Rahîm isimlerini hususî bir sûrette imdadada yetiştirdi. Demek o külli ve umumî desâtiri içinde hususî ihsanatı, hususî imdatları, hususî cilveleri var ki: Her şey, her vakit, her hâceti için O'ndan istimdat eder, O'na bakabilir.⁵ Sonra her menzilden, her tabakadan, her âlemden, her tâifeden, her fertten, her şeyden, kendini gösterecek yâni vücûdunu ve vahdetini bildirecek pencereler açmış. Her kalb içinde bir telefon bırakmış. Şimdi şu hadsiz pencerelerden elbette haddimizin fevkinde olarak bahse girişemeyeceğiz. Onları ilm-i muhît-i ilâhiye havale edip, yalnız âyât-ı Kur'âniye'nin lemeâti olan Otuz Üç Pencere'yi Otuz Üçüncü Söz'ün Otuz Üçüncü Mektubu'nun namazdan sonraki tesbihâtın otuz üç aded-i mübarekine müvâfîk olmak için Otuz Üç Pencere'ye icmâlı ve muhtasar bir sûrette işaret edip, izahını saîr Sözler'e havale ederiz...

Birinci Pencere

Bilmüşâhede görüyoruz ki: Bütün eşya, hususan zîhayat olanların pek çok muhtelif hâcâtı ve pek çok mütenevvi metalibi vardır. O matlabları, o hâcetleri, ummadığı ve bilmediği ve eli yetişmediği yerden münasip ve lâyık

¹ "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

² Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3-6; Hûd sûresi, 11/7; Furkan sûresi, 25/59; Secde sûresi, 32/4-6; Mûcâdele sûresi, 48/4-6; Kaf sûresi, 50/38; Hadîd sûresi, 57/4-6.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/29; Yûnus sûresi, 10/2-3; Ra'd sûresi, 13/2.

⁴ Bkz.: Hîrât sûresi, 15/16-21; Sâffât sûresi, 37/6; Fussilet sûresi, 41/10-12; Kaf sûresi, 50/6-8; Mûlk sûresi, 67/5.

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/186; Âl-i İmrân sûresi, 3/195; Enfâl sûresi, 8/9; Yûsuf sûresi, 12/34; Enbiyâ sûresi, 21/76, 84, 88, 90; Neml sûresi, 27/62; Mü'min sûresi, 40/60; Şûrâ sûresi, 42/26.

bir vakitte onlara veriliyor, imdada yetiştiriliyor.¹ Hâlbuki o hadsiz maksudların en küçüğüne o muhtaçların kudreti yetişmez, elli ulaşılmaz. Sen kendine bak: Zâhirî ve bâtinî hasselerin ve onların levâzîmâtı gibi elin yetişmediği ne kadar eşyaya muhtaçın. Bütün zîhayatları kendine kıyas et.

İşte bütün onlar, birer birer, Vücub-u Vâcib'e şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, hey'et-i mecmuasıyla, güneşin ziyâsi güneşî gösterdiği gibi, o hâl ve bu keyfiyet, perde-i gayb arkasında bir Vâcibü'l-vücûd'u, bir Vâhid-i Ehad'i, hem gayet Kerîm, Rahîm, Mürebbî, Müdebbir unvanları içinde akla gösterir.

Şimdi ey münkir-i cahil ve ey fâsik-i gafil! Bu faaliyet-i hakimâneyi, basîrâneyi, rahîmâneyi ne ile izah edebilirsin? Sağır tabiatla mı? Kör kuvvetle mi? Sersem tesadüfle mi? Âciz câmid esbabla mı izah edebilirsin?..

İkinci Pencere

Eşya, vücûd ve teşâhhusatlarında, nihayetsiz imkânat yolları içinde mütereddid, mütehayyir, şekilsiz bir sûrette iken, birdenbire gayet muntazam, hakimâne öyle bir teşâhhus-u vechî veriliyor ki; meselâ her bir insanın yüzünde, bütün ebnâ-yı cinsinden her birisine karşı birer alâmet-i fârika, o küçük yüzde bulunduğu ve zâhir ve bâtin duygularıyla kemâl-i hikmetle teçhiz edildiği cihetle, o yüz gayet parlak bir sikke-i ehadiyet olduğunu isbat eder. Her bir yüz, üzericali cihetle bir Sâni-i Hakîm'in vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, bütün yüzlerin hey'et-i mecmuasıyla izhar ettikleri o sikke, bütün eşyanın Hâlik'ına mahsus bir hâtem olduğunu akıl gözüne gösterir.

Ey münkir! Hiçbir cihetle kâbil-i taklid olmayan şu sikkeleri ve mecmuun-daki parlak sikke-i samediyeti hangi tezgâha havale edebilirsin?..

Üçüncü Pencere

Zeminin yüzünde dört yüz bin muhtelif tâifeden^{2(Hâşîye)} ibaret olan bütün hayvanât ve nebâtât envâının ordusu; bilmüşâhede ayrı ayrı erzakları, sûretileri, silâhları, libasları, tâlimatları, terhisatları kemâl-i mîzân ve intizamla hiçbir şey unutulmayarak, hiçbirini şaşırmayarak bir sûrette tedbir ve terbiye etmek

¹ Bkz.: Talâk sûresi, 65/3.

^{2(Hâşîye)} Hattâ o tâifelerden bir kısım var ki; bir senedeki efrâdi, zaman-ı Âdem'den kiyâmete kadar vücûda gelen bütün insan efrâdından ziyâdedir.

öyle bir sikkedir ki; -hiçbir şüphe kabul etmez- güneş gibi parlak bir sikke-i Vâhid-i Ehad'dır. Hadsiz bir kudret ve muhît bir ilim ve nihayetsiz bir hikmet sahibinden başka kimin haddi var ki, o hadsiz derecede hârika olan şu idareye karışın. Çünkü şu birbiri içinde girift olan envâları, milletleri, umumunu birden idare ve terbiye edemeyen, onlardan birisine karışsa elbette karıştıracak. Hâlbuki *فَإِذْ جَعَلَ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ قُطُورٍ*¹ sırrı ile, hiçbir karışık alâmeti yoktur. Demek ki hiçbir parmak karışamıyor.

Dördüncü Pencere

İstîdad lisâniyla bütün tohumlar tarafından ve ihtiyac-ı fitri lisâniyla bütün hayvanlar tarafından ve lisân-ı izzîrâî ile bütün müztarlar tarafından edilen duaların makbuliyetidir.² İşte bu nihayetsiz duaların bilmüşâhede kabul ve icabeti, her biri vücuba ve vahdete şehâdet ve işaret ettikleri gibi, mecmuu büyük bir mikyasta bilbedâhe bir Hâlik-ı Rahîm ve Kerîm ve Mücîb'e delâlet eder ve baktırır.

Beşinci Pencere

Görüyoruz ki; eşya hususan zîhayat olanlar, defî gibi âni bir zamanda vücûda gelir. Hâlbuki defî ve âni bir sûrette basit bir maddeden çıkan şeýler, gayet basit, şekilsiz, sanatsız olması lâzım gelirken; çok maharete muhtaç bir hüsn-ü sanatta, çok zamâna muhtaç ihtimakârâne nakişlarla münakkaş, çok âlâta muhtaç acib sanatlarla müzeyyen, çok maddelere muhtaç bir sûrette halk olunuyorlar.

İste bu defî ve âni bir sûrette bu hârika sanat ve güzel hey'et, her biri bir Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna şehâdet ve vahdet-i rubûbiyetine işaret ettikleri gibi mecmuu gayet parlak bir tarzda nihayetsiz Kadîr, nihayetsiz Hakîm bir Vâcibü'l-vücûd'u gösterir.

Şimdi, ey sersem münkir! Haydi bunu ne ile izah edersin? Senin gibi sersem, âciz, cahil tabiatla mı? Veyahut hadsiz derece hatâ ederek o Sâni-i Mukaddes'e "tabiat" ismini verip O'nun mucizât-ı kudretini, o tesmiye bahane-siyle tabiatı isnad edip, bin derece muhâli birden irtikâp etmek mi istersin?

¹ "Çevir de bak gözünü, görebilir misin bir kusur?!" (Mûlk sûresi, 67/3)

² Bkz.: En'âm sûresi, 6/63; İsrâ sûresi, 17/67; Neml sûresi, 27/62.

Altıncı Pencere

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاحْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي
تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ
فَأَخْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّبَابِ
وَالسَّحَابِ الْمُسَحَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ¹

Şu âyet, vücub ve vahdeti gösterdiği gibi, bir ism-i âzam'ı gösteren gayet büyük bir penceredir.

İşte şu âyetin hülâsatü'l-hülâsası şudur ki:

Kâinatın ulvî ve süflî tabakatındaki bütün âlemler ayrı ayrı lisânla bir tek neticeyi, yâni bir tek Sâni-i Hakîm'in rubûbiyetini gösteriyorlar. Şöyledi ki:

Nasıl göklerde –hattâ kozmoğrafyanın itirafıyla dahi– gayet büyük neticeler için gayet muntazam hareketler, bir Kadîr-i Zülcelâl'in vücûd ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Zeminde bilmüşâhede –hattâ coğrafyanın şâhâdetiyle ve ikrarıyla– gayet büyük maslahatlar için mevsimlerdeki gibi gayet muntazam tahavvülâtlar dahi, aynı o Kadîr-i Zülcelâl'in vücub ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl berr'de ve bahr'de kemâl-i rahmet ile rızıkları verilen ve kemâl-i hikmet ile muhtelif şekiller giydirilen ve kemâl-i rubûbiyetle türlü türlü duygularla teçhiz edilen bütün hayvanât, birer birer yine o Kadîr-i Zülcelâl'in vücûduna şâhâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmasıyla gayet geniş bir mikyasta azamet-i ulûhiyetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bağlardaki muntazam nebâtât ve nebâtâtın gösterdikleri müzeyyen çiçekler ve çiçeklerin gösterdikleri mevzûn meyveler ve meyvelerin gösterdikleri müzeyyen nakışlar, birer birer yine o Sâni-i Hakîm'in vücûduna şâhâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber külliyyetleriyle gayet şâşaali bir sûrette kemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

¹ “Göklerin ve yerin yarattılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin sürüzlüsünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yıldığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazırlı bulutların duruşunda, elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birligine nice deliller vardır.” (Bakara süresi, 2/164)

Hem nasıl cevv-i semâdaki bulutlardan mühim hikmetler ve gayeler ve lüzumlu faydalar ve semereler için tavzif edilen ve gönderilen katreler, katreler adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücubunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Zemindeki bütün dağların ve dağlar içindeki mâdenlerin ayrı ayrı hâsiyetleriyle beraber ayrı ayrı maslahatlar için ihtar ve iddiharları, dağ metanetinde bir kuvvetle yine o Sâni-i Hakîm'in vücub ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl sahralarda ve dağlardaki küçük küçük tepelerin türlü türlü muntazam çiçeklerle süslenmeleri, her biri bir Sâni-i Hakîm'in vücubuna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmasıyla haşmet-i saltanatını ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bütün otlarda ve ağaçlardaki bütün yaprakların türlü türlü eşkâl-i muntazamaları ve ayrı ayrı vaziyetleri ve cezbekârâne mevzûn hareketleri, yapraklar adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûdunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl bütün ecsam-i nâmiyede, büyümek zamanında muntazaman hareketleri ve türlü türlü âlât ile teçhizleri ve çeşit çeşit meyvelere şuûrkârâne teveccühleri, her biri ferden-ferdâ yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret eder. Ve hey'et-i mecmasıyla gayet büyük bir mikyasta ihata-yı kudretini ve şümûl-ü hikmetini ve cemâl-i sanatını ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bütün hayvanî cesedlerde kemâl-i hikmetle nefislerini, ruhlarını yerleştirmek, türlü türlü cihâzât ile kemâl-i intizam ile teslih etmek, türlü türlü hizmetlerde kemâl-i hikmetle göndermek, hayvanât adedince belki cihâzâtları sayısınca yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna ve vahdetine şehâdet ve işaret ettikleri gibi, hey'et-i mecmasıyla gayet parlak bir sûrette cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl bütün kalblere, insan ise her nevi ulûm ve hakikatleri bildiren, hayvan ise her nevi hâcetlerinin tedarikini öğretten bütün ilhamât-ı gaybiye, bir Rabb-i Rahîm'in vücûdunu ihsas eder ve rubûbiyetine işaret eder. Öyle de; gözlere kâinat bostanındaki mânevî çiçekleri toplayan şuaât-ı ayniye gibi zâhirî ve bâtinî bütün duyguların, aynı ayrı âlemelere her biri birer anahâtar olmaları, yine o Sâni-i Hakîm, o Fâtır-ı Alîm, o Hâlik-ı Rahîm, o Rezzâk-ı Kerîm'in vücub-u vücûdunu ve vahdet ve ehadiyetini ve kemâl-i rubûbiyetini güneş gibi gösterir.

İşte şu yukarıda geçen on iki ayrı ayrı pencerelerden, on iki vecihten bir pencere-i âzam açılıyor ki; on iki renkli bir ziyâ-yı hakikat ile Cenâb-ı Hakk'ın ehadiyetini ve vahdâniyetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

İşte ey bedbaht münkir! Şu daire-i arz kadar, belki medâr-ı senevîsi kadar geniş olan şu pencereyi ne ile kapatabilirsin? Ve güneş gibi parlak olan şu mâden-i nuru ne ile söndürebilirsin ve hangi perde-i gaflette saklayabilirsin?..

Yedinci Pencere

Şu kâinat yüzünde serpiler masnûatın kemâl-i intizamları ve kemâl-i mevzûniyetleri ve kemâl-i zînetleri ve îcadlarının suhuleti ve birbirine benzemeleri ve bir tek fitrat izhar etmeleri, nasıl ki bir Sâni-i Hakîm'in vûcub-u vûcûdunu ve kemâl-i kudretini ve vahdetini gayet geniş bir mikyasta gösteriyorlar.

Öyle de; câmid ve basit unsurlardan, hadsiz ve ayrı ayrı ve muntazam mürekkebatın îcadı, mürekkebât adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vûcub-u vûcûduna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmuasıyla gayet parlak bir tarzda kemâl-i kudretini ve vahdetini gösterdiği gibi terkibât-ı mevcudat tabir edilen terkib ve tahlil hengâmındaki teceddüdde nihayet derecede ihtilât ve karışma içinde nihayet derecede bir imtiyaz ve tefrik ile, meselâ topraktaki tohumların ve köklerin çok karışık olduğu hâlde hiç şaşırmayarak bir sûrette sünbüllenmelerini ve vûcûdlarını temyiz ve tefrik etmek ve ağaçlara giren karışık maddeleri yaprak ve çiçek ve meyvelere tefrik etmek ve hüceyrât-ı bedene karışık bir sûrette giden gıdaî maddeleri kemâl-i hikmetle ve kemâl-i mîzânla ayırip tefrik etmek, yine o Hakîm-i Mutlak ve o Alîm-i Mutlak ve o Kadîr-i Mutlak'ın vûcub-u vûcûdunu ve kemâl-i kudretini ve vahdetini gösterdiği gibi; zerreler âlemini hadsiz ve geniş bir tarla hükmüne getirip, her dakikada kemâl-i hikmetle ekip biçip, yeni yeni kâinatlar mahsûlâtını ondan almak ve o câmide, âcize, cahile olan zerrâta gayet şûrkârâne ve gayet hakimâne ve muktedirâne hadsiz muntazam vazifeleri gördürmek, yine o Kadîr-i Zülcelâl'in ve o Sâni-i Zulkemâl'in vûcub-u vûcûdunu ve kemâl-i kudretini ve azamet-i rubûbiyetini ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

İşte bu dört yol ile büyük bir pencere mârifetullah'a açılır. Ve büyük bir mikyasta bir Sâni-i Hakîm'i akla gösterir.

Şimdi ey bedbaht gafil! Şu hâlde O'nu görmek ve tanımak istemezsen; aklını çıkar at, hayvan ol, kurtul...

Sekizinci Pencere

Nev'-i beşerdeki bütün ervâh-ı neyyire ashabı olan enbiyâlar (*aleyhimüsse-lâm*), bâhir ve zâhir mucizâtlarına istinad ederek ve bütün kulûb-u münevve-

re aktabı olan evliyâlar, keşif ve kerâmetlerine itimad ederek ve bütün ukûl-u nuraniye erbabı olan asfiyâlar, tâhkîkatlarına istinad ederek, bir tek Vâhid-i Ehâd, Vâcibü'l-vücûd, Hâlik-ı külli şey'in vücub-u vücûdunu ve vahdetine ve kemâl-i rubûbiyetine şehâdetleri, pek büyük ve nurânî bir penceredir. Hem her vakit o makam-ı rubûbiyeti göstermektedir.

Ey bîçâre münkir! Kime güveniyorsun ki, bunları dinlemiyorsun? Veyahut gündüz içinde gözünü kapamakla, dünyayı gece mi oldu zannediyorsun?

Dokuzuncu Pencere

Kâinattaki ibâdât-ı umumiye, bilbedâhe bir Mâbud-u Mutlak'ı gösteriyor. Evet âlem-i ervâha ve bâtinâ giden ve ruhânî ve meleklerle görüşen zâtların şehâdetleriyle sabit olan umum ruhânî ve melâikelerin kemâl-i imtisâl ile ubûdiyetleri ve bilmüşâhede bütün zîhayatların kemâl-i intizamla ubûdiyetkârâne vazifeler görmeleri ve bilmüşâhede anâsır gibi bütün cemâdâtın kemâl-i itâatla ubûdiyetkârâne hizmetleri, bir Mâbud-u bilhakk'ın vücub-u vücûdunu ve vahdetini gösterdiği gibi, her bir tâifesî icmâ ve tevâtür kuvvetini taşıyan bütün âriflerin hakikatlı mârifetleri, bütün şâkirler tâifesinin semeredar şükürleri ve bütün zâkirlerin feyzîli zikirleri ve bütün hâmidlerin nimet artıran hamdleri ve bütün muvahhidlerin bûrhânî tevhidleri ve tavsifleri ve bütün muhibblerin hakikî muhabbet ve aşkları ve bütün müridlerin sâdîk irâde ve rağbetleri ve bütün mü'nîbelerin ciddî talep ve inabeleri, yine Ma'ruf, Mezkûr, Meşkûr, Mahmûd, Vâhid, Mahbûb, Mergûb, Mâksûd olan o Mâbud-u Ezelî'nin vücub-u vücûdunu ve kemâl-i rubûbiyetini ve vahdetini gösterdiği gibi, kâmil insanlardaki bütün makbul ibâdâtın ve o makbul ibâdâtın neticesinden hâsil olan füyûzât ve münâcât, müşahedât ve keşfiyât, yine o Mevcud-u lem-yezel ve o Mâbud-u lâ-yezâl'in vücub-u vücûdunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. İşte şu üç cihette ziyâdâr büyük bir pencere, vahdâniyete açılır.

Onuncu Pencere

وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الشَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَحَرَ
لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَحَرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ وَسَحَرَ
لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبِينَ وَسَحَرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَأَنْتُمْ

مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُهُ وَإِنْ تَعْدُوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا¹

Şu kâinattaki mevcudatın birbirine teâvünü, tecâvübü, tesanüdü gösterir ki; umum mahlûkat, bir tek Mürebbî'nin terbiyesindedirler. Bir tek Müdebbir'in idaresindedirler. Bir tek Mutasarrif'in taht-ı tasarrufundadırlar. Bir tek Seyyid'in hizmetkârlarıdır. Çünkü; zemindeki zâhayatlara levâzî-mât-ı hayatıeyi emr-i rabbânî ile pişiren güneşten ve takvimcilik eden kamermen tut, tâ ziyâ, hava, mâ, gidanın zâhayatlarının imdadına koşmalarına ve nebâtâtın dahi hayvanâtın imdadına koşmalarına ve hayvanât dahi insanların imdadına koşmalarına, hattâ âzâ-yı bedenin birbirinin muavenetine koşmalarına ve hattâ gıda zerrâtının hüceyrât-ı bedeniyenin imdadına koşmalarına kadar cari olan bir düstûr-u teâvün ile, câmid ve şuûrsuz olan o mevcudat-ı müteavine, bir kanun-u kerem, bir nâmus-u şefkat, bir düstûr-u rahmet altında gayet hakimâne, kerîmâne birbirine yardım etmek, birbirinin sadâ-yı hâcetine cevap vermek, birbirini takviye etmek, elbette bilbedâhe bir tek, yekâtâ, Vâhid-i Ehad, Ferd-i Samed, Kadîr-i Mutlak, Alîm-i Mutlak, Rahîm-i Mutlak, Kerîm-i Mutlak bir Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un hizmetkârları ve memurları ve masnûları olduklarını gösterir.

İşte ey bîçâre müflis felsefi! Bu muazzam pencereye ne diyorsun? Senin tesadüfun buna karışabilir mi?...

On Birinci Pencere

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُ الْفُلُوبُ²

Bütün ervâh ve kulûbüñ dalâletten neşet eden iżtirabat ve keşmekeş ve iżtirabattan neşet eden mânevî elemlerden kurtulmaları, bir tek Hâlik'i tanımakla olur. Bütün mevcudati, bir tek Sâni'a vermekle necât buluyorlar, bir tek Allah'ın zikriyle mutmain olurlar.

Çünkü; hadsiz mevcudat bir tek Zât'a verilmeye (Yirmi İkinci Söz'de kat'î isbat edildiği gibi) o zaman her bir tek şeyi, hadsiz esbaba isnad etmek lâzım gelir ki, o hâlde bir tek şeyin vücûdu, umum mevcudat kadar müşkül

¹ “Allah gökleri ve yeri yaratandır. Gökten yağmur indirip size rızık olsun diye, onunla türlü türlü meyveler, ürünler çıkarandır. İzni ile denizde dolaşmak üzere gemileri size râm eden, akan sulular da, ırmakları da sizin hizmetinize verendir. Mutad seyirlerini yapan güneş ile ayı size âmade kılan, geceyi ve gündüzü istifadenize veren de O'dur.” Hâsili O, Kendisinden dileğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız.” (İbrahim sûresi, 14/32-34)

² “İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.” (Ra'd sûresi, 13/28).

olur. Çünkü; Allah'a verse, hadsiz eşyayı bir Zât'a verir. O'na vermezse, her bir şeyi hadsiz esbaba vermek lâzım gelir. O vakit bir meyve, kâinat kadar müşkûlât peydâ eder, belki daha ziyade müşkûl olur.

Çünkü; nasıl bir nefer yüz muhtelif adamın idaresine verilse, yüz müşkûlât olur. Ve yüz nefer, bir zâbitin idaresine verilse, bir nefer hükmünde kolay olur.

Öyle de; çok muhtelif esbabın bir tek şeyin içadında ittifakları, yüz derece müşkûlâtlı olur. Ve pek çok eşyanın içadi, bir tek Zât'a verilse yüz derece kolay olur. İşte mahiyet-i insâniyedeki merak ve taleb-i hakikat cihetinden gelen nihayetsiz ıztırapтан kurtaracak yalnız tevhid-i Hâlik ve mârifet-i ilâhiyedir.

Madem küfürde ve şirkte nihayetsiz müşkûlât ve ıztırabat var. Elbette o yol muhâldır, hakikati yoktur. Madem tevhidde, mevcudatın yaratılışındaki suhulete ve kesrete ve hüsn-ü sanata müvâfîk olarak nihayetsiz suhulet ve kolaylık var. Elbette o yol vâciptir, hakikattir.¹

İşte ey bedbaht ehl-i dalâlet! Bak: Dalâlet yolu ne kadar karanlıklı ve elemli!. Ne zorun var ki, oradan gidiyorsun? Hem bak: İmân ve tevhid yolu ne kadar kolay ve safalı... Oraya gir, kurtul...

On İkinci Pencere

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَىْ وَالَّذِي خَلَقَ فَسْوَىْ وَالَّذِي قَدَرَ فَهَدَى²

sırınca, umum eşyada hususan zîhayat masnûlarda hikmetli bir kalıptan çıkmış gibi her şeye bir miktar-ı muttazam ve bir sûret, hikmetle verildiği ve o sûret ve o miktarda maslahatlar ve faydalar için eğri büğrü hududlar bulunması; hem müddet-i hayatlarında değiştirdikleri sûret-i libasları ve miktarları yine hikmetlere, maslahatlara müvâfîk bir tarzda mukadderat-ı hayatıyeden terkib ve tanzim edilen mânevî ve muttazam birer sûret, birer miktar bulunması, bilbedâhe gösterir ki: Bir Kadîr-i Zülcelâl'in ve bir Hakîm-i Zulkemâl'in kader dairesinde sûretleri ve biçimleri tertib edilen ve kudretin destgâhında vücûdları verilen o hadsiz masnûat, o Zât'ın vücub-u vücûduna delâlet ve vahdetine ve kemâl-i kudrette hadsiz lisân ile şehâdet ederler.

Sen kendi cismine ve âzâlarına ve onlardaki eğri büğrü yerlerin meyvelerine ve faydalarına bak! Kemâl-i hikmet içinde kemâl-i kudreti gör.

¹ Bkz.: İsrâ süresi, 17/42; Enbiyâ süresi, 21/21.

² "Tenzih et Rabbinin yüce adını. O seni yaratıp, mükemmel yaratılış vereni. O her canlıyı bir ölçüye göre yapıp hayatının devamını sağlayacak yolları gösteren." (A'lâ süresi, 87/1-3)

On Üçüncü Pencere

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹ sırrıncı: Her şey lisân-ı mahsusu ile Hâlik'ını yâdededer, takdis eder. Evet bütün mevcudatın lisân-ı hâl ve kâl ile ettiği tesbihât, bir tek Zât-ı Mukaddes'in vücûdunu gösteriyor. Evet fitratın şehâdeti red-dedilmez.

Delâlet-i hâl ise, hususan çok cihetlerle gelse, şüphe getirmez. Bak hadız fitrî şehâdeti tazammun eden ve nihayetsiz tarzlarda lisân-ı hâl ile delâlet eden ve mütedâhil daireler gibi bir tek merkeze bakan şu mevcudatın muntazam sûretleri, her biri birer dildir. Ve mevzûn hey'etleri, her biri birer lisân-ı şehâdettir. Ve mükemmel hayatları, her biri birer lisân-ı tesbihâr ki, Yirmi Dördüncü Söz'de katî isbat edildiği gibi, o bütün diller ile pek zâhir bir sûrette tesbihâtları ve tahîyyatları ve bir tek mukaddes Zât'a şehâdetleri, ziyâ gûneşî gösterdiği gibi bir Zât-ı Vâcibü'l-vücid'u gösterir. Ve kemâl-i ulûhiyetine delâlet eder.

On Dördüncü Pencere

فُلْ مَنْ بِنِيهِ مَكْوُثٌ كُلِّ شَيْءٍ²
 وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ³
 مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ أَخِذٌ بِنَاصِبَتِهَا⁴
 إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِظٌ⁵

sırınlarda: Her şey her içinde ve her şe'ninde tek bir Hâlik-ı Zülcelâl'e muhtaçtır. Evet kâinattaki mevcudata bakıyoruz ve görüyoruz ki: Zaaf-ı mutlak içinde bir kuvvet-i mutlaka tezahüratı var. Ve acz-i mutlak içinde bir kudret-i mutlakanın âsârı görünüyor. Meselâ, nebâtâtın tohumlarında ve köklerindeki ukde-i hayatıyerinin intibahları zamanında gösterdikleri hârika vaziyetleri gibi...

¹ “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (Îsrâ süresi, 17/44)

² “Peki!” de, “Her şeyin gerçek yönetimini elinde tutan, Kendisi her şeyi koruyup gözeten kimdir!..” (Mü'minün süresi, 23/88)

³ “Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazineлерin anahtarları elimizde olmasın.” (Hicr süresi, 15/21)

⁴ “Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın.” (Hûd süresi, 11/56)

⁵ “Muhakkak ki Rabbim her şeyi koruyandır.” (Hûd süresi, 11/57)

Hem faktır-ı mutlak ve kuruluk içinde bir gînâ-yı mutlakın tezahüratı var: Kıştaki toprağın ve ağaçların vaziyet-i fakirâneleri ve baharda şâsaalı servet ve gînâları gibi...

Hem cü mud-u mutlak içinde bir hayat-ı mutlakanın tereşşuhâti görünüyor: Anâsır-ı câmidenin zîhayat maddelere inkilâbı gibi...

Hem bir cehl-i mutlak içinde muhît bir şûûrun tezahüratı görünüyor: Zerrelerden yıldızlara kadar her şeyin harekâtında nizamat-ı âleme ve mesâlih-i hayatı ve metalib-i hikmete muvâfîk bir tarzda hareket etmeleri ve şûûr-kârâne vaziyetleri gibi...

İşte bu acz içindeki kudret ve zaaf içindeki kuvvet ve faktır içindeki servet ve gînâ ve cü mud ve cehil içindeki hayat ve şûûr; bilbedâhe ve bizzarûre bir Kadîr-ı Mutlak ve Kaviyy-i Mutlak ve Ganiyy-i Mutlak ve Alîm-ı Mutlak ve Hayy-ı Kayyûm bir Zât’ın vûcub-u vûcûduna ve vahdetine karşı her taraftan pencereler açar. Hey’et-i mecmuası ile büyük bir mikyasta bir cadde-i nuraniyeyi gösterir.

İşte ey tabiat bataklığına düşen gafil! Eğer tabiatı bırakıp kudret-i ilâhiyeyi tanımazsan; her bir şeye, hattâ her bir zerreye, hadsiz bir kuvvet ve kudret ve nihayetsiz bir hikmet ve maharet, belki ekser eşyayı görecek, bilecek, idare edecek bir iktidar, her seyde bulunduğu kabul etmek lâzım gelir.

On Beşinci Pencere

اللَّذِي أَخْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ¹

sırınca: Her şeye, o şeyin kabiliyet-i mahiyetine göre kemâl-i mîzân ve intizam ile biçilip hüsn-ü sanat ile tertib edilip, en kısa yolda, en güzel bir sûrette, en hafif bir tarzda, istimâlce en kolay bir şekilde, meselâ; kuşların elbiselerine ve her vakit tüylerini kolayca oynatmalarına ve istimâl etmelerine bak. Hem israfsız hikmetli bir tarzda vûcûd vermek, sûret giydirmek, eşya adedince diller ile bir Sâni-i Hâkim'in vûcub-u vûcûduna şehâdet ve bir Kadîr-ı Alîm-ı Mutlak'a işaret ederler.

On Altıncı Pencere

Rûy-u zeminde mevsim-bemevsim tazelenen mahlûkatın îcad ve tedbirlerindeki intizamat ve tanzimat, bilbedâhe bir hikmet-i âmmeyi gösterir.² Sifat, mevsufsuz olmadığından; elbette o hikmet-i âmme, bizzarûre bir Hâkim'i gösterir.

¹ “(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel yapmıştır.” (Secde sûresi, 32/7)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/259; En’âm sûresi, 6/99; Hac sûresi, 22/5; Mü’minûn sûresi, 23/14; Rûm sûresi, 30/50; Mûlk sûresi, 67/3; Gâsiye sûresi, 88/17.

Hem o perde-i hikmet içinde hârika tezyinat, bilbedâhe bir inâyet-i tâmmeyi gösterir. Ve o inâyet-i tâmme, bizzarûre inâyet-kâr bir Hâlik-ı Kerîm'i gösterir. Ve o perde-i inâyette umuma şâmil bir tâlîfat ve ihsanat, bilbedâhe bir rahmet-i väsiyayı gösterir. Ve o rahmet-i väsia, bizzarûre bir Rahmân-ı Rahîm'i gösterir. Ve o perde-i rahmet üstünde dahi bütün rizka muhtaç zîhayatların lâyik ve mükemmel bir tarzda iâşeleri ve erzakları, bilbedâhe terbiye-kârâne bir rezzâkîyet ve şefkatkârâne bir rubûbiyeti gösterir. Ve o terbiye ve idare, bizzarûre bir Rezzâk-ı Kerîm'i gösterir.

Evet zeminin yüzünde kemâl-i hikmetle terbiye edilen ve kemâl-i inâyetle tezyin edilen ve kemâl-i rahmetle tâlîf edilen ve kemâl-i şefkatle iâşe edilen bütün mahlûkat, birer birer bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk'ın vücu-buna şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, yeryüzünün mecmuunda teza-hür eden ve umumunda görülen ve kasd ve irâdeyi bilbedâhe gösteren hikmet-i âmme; ve hikmeti dahi tazammun eden umum masnûata şâmil inâyet-i tâmme; ve inâyet ve hikmeti tazammun eden ve umum mevcudat-ı arziye-ye şâmil olan rahmet-i väsia; ve rahmet ve hikmet ve inâyeti de tazammun eden umum zîhayata şâmil bir sûrette ve gayet kerîmâne bir tarzda olan rizik ve iâşe-i umumiyyeyi birden nazara al, bak! Nasıl ki elvan-ı seb'a, ziyâyî teşkil eder. Ve yeryüzünü tenvir eden o ziyâ, nasıl şüphesiz güneşî gösterir. Öyle de; o hikmet içindeki inâyet ve inâyet içindeki rahmet ve rahmet içindeki iâ-şe-i rizkî, nihayet derecede Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk bir Vâcibü'l-vücû-d'un vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini büyük bir mikyasta, yüksek bir derecede, parlak bir sûrette gösterir.¹

İşte ey sersem münkir-i gafil! Göz önündeki bu hakimâne, kerîmâne, ra-hîmâne, rezzâkâne terbiyeti ve bu acib ve hârika ve mucize keyfiyeti ne ile izah edebilirsin? Senin gibi serseri tesadüfle mi? Ve kalbin gibi kör kuvvetle mi? Ve kafan gibi sağır tabiatla mı? Ve senin gibi âciz, câmid, cahil esbabla mı? Yoksa nihayetsiz derecede mukaddes, münezzeх ve müberrâ, muallâ ve nihayetsiz derecede Kadîr, Alîm, Semî", Basîr olan Zât-ı Zülcelâl'e nihayetsiz derecede âciz, cahil, sağır, kör, mümkün, miskin olan "tabiat" nâminî verip nihayetsiz hatâ işlemek mi istersin? Hem güneş gibi parlak şu hakikati, hangi kuvvet ile söndürebilirsin? Hangi perde-i gaflet altında saklayabilirsin?

---

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/22; Yûnus sûresi, 10/21; İbrahim sûresi, 14/32; Hicr sûresi, 15/19-22; Neml sûresi, 17/64; Sebe sûresi, 34/24; Fâtır sûresi, 35/3; Mü'min sûresi, 40/13; Zâriyat sûresi, 51/58.

On Yedinci Pencere

إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ¹

Zeminin yüzünü yaz zamanında temâşâ edip görüyoruz ki; îcad-ı eşyada müşevveşiyeti iktiza eden ve intizamsızlığa sebep olan nihâyet siz sehâvet ve bir cûd-u mutlak, gayet derecede bir insicam ve intizam içinde görünüyor. İşte zemin yüzünü tezizin eden bütün nebâtâti gör!

Hem mizansızlığı ve kabalığı iktiza eden îcad-ı eşyadaki sürat-i mutlaka dahi kemâl-i mevzûniyet içinde görünüyor. İşte zemin yüzünü süslendiren bütün meyvelere bak!

Hem ehemmiyetsizliği, belki çırkinliği iktiza eden kesret-i mutlaka dahi, kemâl-i hüsn-ü sanat içinde görünüyor. İşte yeryüzünü yaldızlayan bütün çiçeklere bak!

Hem sanatsızlığı, basitliği iktiza eden îcad-ı eşyadaki sühûlet-i mutlaka dahi, nihâyet siz derecede sanatkârlık ve maharet ve ihtimamkârlık içinde görünüyor. İşte yeryüzündeki ağaç ve nebâtât cihâzâtinin sandukçaları ve programları ve tarihçe-i hayatlarının kutucukları hükmünde olan bütün tohumlar, çekirdeklere dikkatle bak!

Hem ihtilâf ve ayrılığı iktiza eden uzaklık ve bu'd-u mutlak dahi bir ittifak-ı mutlak içinde görünüyor. İşte bütün aktâr-ı zeminde zer'edilen her nevi hububata bak!

Hem karışmayı ve bulaşmayı iktiza eden kemâl-i ihtilât, bilâkis kemâl-i imtiyaz ve tefrik içinde görünüyor. İşte bütün yer altına karışık atılan ve madde itibarıyla birbirine benzeyen tohumların sünbul vaktinde kemâl-i imtiyazları.. ve ağaçlara giren muhtelif maddelerin yaprak, çiçek ve meyvelere kemâl-i imtiyaz ile tefrikleri.. ve mideye giren karışık gıdaların muhtelif âzâ ve hüceyrâta göre kemâl-i imtiyazla ayrılmalarına bak, kemâl-i hikmet içinde kemâl-i kudreti gör!

Hem ehemmiyetsizliği, kıymetsizliği iktiza eden gayet derecede mebzûliyet ve nihâyet derecede ucuzluk dahi yeryüzünde masnûâtça, sanatça nihâ-

¹ “Şüphesiz göklerde ve yerde müminler için Allah’ın kudret ve hikmetine dair çok deliller vardır.” (Câsiye sûresi, 45/3).

yet derecede kıymettar ve pahalı bir keyfiyyete görünüyor. İşte o hadsiz acâib-i sanat içinde yeryüzünün rahmânî sofrasında yalnız kudretin şekerlemeleri olan dutların nevîlerine bak! Kemâl-i rahmeti, kemâl-i sanat içinde gör!

İşte bütün rûy-u zeminde gayet kıymettarlık ile beraber hadsiz ucuzluk..

✓ ve hadsiz ucuzluk içinde hadsiz ihtilât ve karışıklık ile beraber hadsiz imtiyaz ve tefrik..

✓ ve hadsiz imtiyaz ve tefrik içinde gayet uzaklık ile beraber son derecede muvâfakat ve benzeyiş..

✓ ve son derece benzemek içinde gayet derecede sühûlet ve kolaylık ile beraber gayet derecede ihtimamkârâne yapılış..

✓ ve gayet derecede güzel yapılış içerisinde sürat-i mutlaka ve çabuklukla beraber gayet derecede mevzûn ve mizanlı ve israfsızlık..

✓ ve gayet derecede israfsızlık içinde son derece çokluk ve kesret ile beraber son derecede hüsn-ü sanat..

✓ ve son derece hüsn-ü sanat içinde nihâyet derecede sehâvet ile beraber intizam-ı mutlak, elbette gündüz, ışığı; ışık, güneş gösterdiği gibi bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Hakîm-i Zülkemâl'in, bir Rahîm-i Zülcemâl'in vûcûb-u vûcûduna ve kemâl-i kudrette ve cemâl-i rubûbiyetine ve vâhidiyetine ve ehadiyetine şehâdet ederler, ¹ لَهُ الْأَنْسَمَاءُ الْحُسْنَى sırrını gösterirler.

Şimdi ey bîçâre cahil, gafil, muannit, muattil! Bu hakikat-i uzmâyı ne ile tefsir edebilirsın? Bu nihâyet derecede mucize ve harika keyfiyeti ne ile izah edebilirsin? Bu hadsiz derecede acîb şu sanatları neye isnad edebilirsin? Bu yeryüzü derecesinde geniş bu pencereye hangi perde-i gafleti atıp kapatabilirsin? Senin tesadüfun nerede, tabiat dediğin ve güvendiğin şuursuz yoldaşın ve dalâlette istinadgâhin ve arkadaşın nerede? Bu işlere tesadüfun karışması yüz derece muhâl değil mi? Ve şu harika işlerin binden birinin tabiatla havalesi, bin derece muhâl olmuyor mu?

Yoksa câmid, âciz tabiatın; her bir şeyin içinde o şeyden yapılan eşya adedince mânevî makine ve matbaaları mı var?

---

¹ “En güzel isimler Allah'a mahsustur.” (Îsrâ sûresi, 17/110; Tâhâ sûresi, 20/8; Haşîr sûresi, 59/24).

On Sekizinci Pencere

أَوْ لَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلْكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ¹

Yirmi İkinci Söz'de izah edilen şu temsile bak ki: Nasıl mükemmel, muntazam, sanatlı, saray gibi bir eser, bilbedâhe muntazam bir fiile delâlet eder. Yâni bir bina, bir dülgerlige delâlet eder. Ve mükemmel, muntazam bir fiil, bizzarûre mükemmel bir fâile ve mahir bir ustaya, bir dulgere delâlet eder. Ve mükemmel usta ve dülger unvanları, bilbedâhe mükemmel bir sıfata, yâni sanat melekesine delâlet eder. Ve mükemmel sıfat ve o mükemmel meleke-i sanat, bilbedâhe mükemmel bir istidadın vücûduna delâlet eder. Ve mükemmel bir istidat ise, âlî bir ruh ve yüksek bir Zât'ın vücûduna delâlet eder.

Öyle de, zeminin yüzünü, belki kâinatı dolduran mütecekkid eserler, bilbedâhe gayet derece-i kemâlte bulunan efâli gösteriyor. Ve şu nihayet dercedeki intizam ve hikmet dairesindeki efâl, bilbedâhe unvanları ve isimleri mükemmel olan bir Fâ'il'i gösteriyor.

Çünkü; muntazam, hakimâne fiiller, fâilsiz olmadığı katiyen mâlûm. Ve son derece mükemmel unvanlar, o fâilin son derece kemâldeki sıfatlarına delâlet eder. Çünkü fenn-i Sarfça nasıl ism-i fâil masdarдан yapılır. Öyle de, unvanların ve isimlerin dahi masdarları ve menşe'leri, sıfatlardır. Ve son derece-i kemâlte sıfatlar, şüphesiz son derece mükemmel olan şuûnat-ı zâtiyeye delâlet eder. Ve kabiliyet-i zâtiye –tabir edemediğimiz– o mükemmel şuûn-u zâtiye, bihakkalyakîn hadsiz derece-i kemâlte olan bir Zât'a delâlet eder.

İşte bütün âlemdeki âsâr-ı sanat ve bütün mahlûkat, her biri birer eser-i mükemmel olduğundan, her biri bir fiile ve fiil ise isme, isim ise vasfa ve vasif ise şe'ne ve şe'n ise zâta şehâdet ettikleri için; masnûat adedince bir tek Sâni-i Zülcelâl'in vücûb-u vücûduna şehâdet ve ehadiyetine işaret ettikleri gibi; hely'et-i mecmuası ile, silsile-i mahlûkat kadar kuvvetli bir tarzda bir mi'râc-ı mârifettir. Hiçbir cihette içine şüphe girmeyen müteselsil bir bürhân-ı hakikattir.

Şimdi ey bîçâre münkir-i gafil! Silsile-i kâinat kadar kuvvetli şu bürhânı ne ile kırabilirsin? Şu masnûat adedince hakikatin şuainı gösteren hadsiz delikli ve kafesli şu pencereyi ne ile kapatabilirsin? Hangi perde-i gafleti üstüne çekerbilirsin?

---

¹ “Hiç düşünmezler mi göklerin ve yerin melekütunu ve o muazzam saltanatı?” (A'râf sûresi, 7/185)

On Dokuzuncu Pencere

تَسْبِحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹

sırınca: Sâni-i Zülcelâl, semâvâtın ecrâmine o kadar hikmetler, mânâlar takmış ki; güya celâl ve cemâlini ifade etmek için semâvâti; güneşler, aylar, yıl-dızlar kelimeleriyle süslendirdiği gibi, cevv-i semâda dahi olan mevcudata öyle hikmetler ve mânâlar ve maksadlar takmış ki; güya o cevv-i semâyi berkler, şimşekler, ra'dlar, katreler kelimeleriyle intak ediyor. Ve kemâl-i hikmet ve ce-mâl-i rahmetini ders veriyor.

Ve nasıl zemin kafasını, hayvanât ve nebâtât denilen mânidar kelimele-riyle söyleştiirip kemâlât-ı sanatını kâinata gösteriyor. Öyle de; o kafanın birer kelimesi olan nebatları ve ağaçları dahi; yapraklar, çiçekler, meyveler kelime-leriyle intak edip yine kemâl-i sanatını ve cemâl-i rahmetini ilân ediyor. Ve bi-rer kelime olan çiçekleri ve meyveleri dahi tohumcuklar kelimeleriyle konuşturup dekâik-ı sanatını ve kemâl-i rubûbiyetini ehl-i suûra tâlim ediyor.

İşte bu hadsiz kelimât-ı tesbihîye içinde yalnız tek bir sünbüл ve tek bir çiçeğin tarz-ı ifadesine kulak verip dinleyeceğiz. Nasıl şehâdet eder, bileceğiz.

Evet her bir nebat, her bir ağaç, pek çok lisân ile Sâni'lerini öyle gösteriyor-lar ki; ehl-i dikkati hayretlerde bırakır ve bakanlara "Sübhnâllah! Ne kadar güzel şehâdet ediyor!" dedirtirler. Evet, her bir nebatın çiçek açması zamanında ve sünbüл vermesi anında, tebessümkârâne mânevî tekellümleri hengâmîndaki tesbihleri, kendileri gibi güzel ve zâhirdir. Çünkü her bir çiçeğin güzel ağızı ile ve muntazam sünbüлün lisâniyla ve mevzûn tohumların ve muntazam habbelerin kelimâtiyla hikmeti gösteren o nizam, bilmüşâhede ilmi gösteren bir mîzân içindedir. Ve o mîzân ise, maharet-ı sanatı gösteren bir nakş-ı sanat içindedir ve o nakş-ı sanat, lütuf ve keremi gösteren bir zînet içindedir. Ve o zînet dahi, rahmet ve ihsâni gösteren latîf kokular içindedir. Ve birbiri içinde bulunan şu mânidar keyfiyetler, öyle bir lisân-ı şehâdettir ki; hem Sâni-i Zülcemâl'ini esmâsiyla târif eder, hem evsâfiyla tasvif eder, hem cilve-i esmâsını tefsir eder, hem te-veddüd ve taarrûfunü, yâni sevdirilmesini ve tanıtılmasını ifade eder.

İşte bir tek çiçekten böyle bir şehâdet işitsen, acaba zemin yüzündeki rabbâ-nî bağılda umum çiçekleri dinleyebilsen, ne derece yüksek bir kuvvetle Sâni-i Zülcelâl'in vücub-u vücûdunu ve vahdetini ilân ettiklerini işitsen, hiç şüphen ve vesvesen ve gafletin kalabilir mi? Eğer kalsa, sana insan ve zîsuur denilebilir mi?

¹ "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder. Hatta hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin." (Isrâ süresi, 17/42-44)

Gel şimdi bir ağaca dikkatle bak! İşte bahar mevsiminde yaprakların muntazaman çıkışması, çiçeklerin mevzûnen açılması, meyvelerin hikmetle, rahmetle büyümesi ve dalların ellerinde, masum çocuklar gibi, nesimin es-mesiyle oynaması içindeki latif ağzını gör. Nasıl bir dest-i kerem ile yeşillenen yaprakların dili ile ve bir neşe-i lütuf ile tebessüm eden çiçeklerin lisâniyla ve bir cilve-i rahmet ile gülen meyvelerin kelimâti ile ifade edilen hikmetli nizam içindeki adilli mîzân; ve adli gösteren mîzân içinde bulunan dikkatli sanatlar, nakışlar ve maharetli nakışlar ve zînetler içinde rahmet ve ihsanı gösteren ayrı ayrı tatlı tatlamlar ve ayrı ayrı güzel kokular ve hoş tatamlar içinde birer mucize-i kudret olan tohumlar ve çekirdekler, gayet zâhir bir sûrette bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Rahîm, Muhsin, Mün'im, Mûcemmil, Mufaddil'in vücub-u vûcûdunu ve vahdetini ve cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. İşte eğer bütün rûy-u zemindeki ağaçların lisân-ı hâllerini birden dinleyebilsen: **بَسْتَحُ اللَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ**¹ hazinesinde ne kadar güzel cevherler bulunduğuunu göreceksin, anlayacaksin.

İşte ey nankörlük içinde kendini başıboş zanneden bedbaht gafil! Bu derece hadsiz lisânlarla kendini sana tanıttıran ve bildiren ve sevdiren bir Kerîm-i Zülçemâl, tanımak istenilmezse bu lisânları susturmali. Madem ki sus-turulmaz, dinlemeli. Gafletle kulağını kapasian kurtulamazsin. Çünkü sen ku-lağınızı kapamakla kâinat sükût etmez, mevcudat susmaz, vahdâniyet şâhidleri seslerini kesmezler. Elbette seni mahkûm ederler...

Yirminci Pencere^{2(Hâşıye)}

¹ “Göklerde ve yerde olanların hepsi, Allah’ı tesbih eder.” (Cum'a sûresi, 62/1)

^{2(Hâşıye)} Şu Yirminci Pencere'nin hakikati, bir zaman Arabî bir surette şöyleden kalbe gelmişti:

شَبَحَانَكَ مَا أَغْطَمَ شَلُطَانَكَ	تَمْوِيجُ الْأَعْصَارِ مِنْ تَذَبِيرِكَ تَسْبِيرَكَ
شَبَحَانَكَ مَا أَثْبَغَ حَكْمَتَكَ	تَرْبِينَ الْأَخْجَارِ مِنْ تَذَبِيرِكَ تَسْبِيرَكَ
شَبَحَانَكَ مَا أَخْسَنَ حَنْعَتَكَ	تَبْرُجُ الْأَنْتَمَارِ مِنْ إِغْمَامِكَ إِخْرَامَكَ
شَبَحَانَكَ مَا أَوْسَعَ رَحْمَتَكَ	تَهْرُجُ الْأَمْطَارِ مِنْ إِنْزَالِكَ إِفْضَالَكَ
	تَخْرُكُ الْأَعْقَابِ مِنْ تَقْدِيرِكَ تَذَبِيرَكَ تَتْوِيرَكَ
	شَبَحَانَكَ مَا أَنْزَرَ بِرْخَانَكَ مَا أَبْهَرَ شَلُطَانَكَ

Tercemesi: İşığın parlaması, masnuat-ı ilâhiye-yi izn-i Rabbânî ile teshir ve ilân etmek-tir.. Rüzgârların dalgalanması, emri-i rabbânînin yerine getirilmesine sıratle çalışmaktr.

Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin saltanatin ne büyüktür! Nehirlerin, çay-ların ve ırmakların, yerden ve dağlardan kaynaması, Senin onları depolaman ve insanlara musahhar kilman iledir.

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلْكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ¹
 وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُتَرَّلُهُ إِلَّا يَقْدِرُ مَعْلُومُ²
 وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْشَأْنَاهُ لَهُ بِخَازِنِينَ³

Nasıl cüz'iyat ve neticelerde ve teferruatta kemâl-i hikmet ve cemâl-i sanat görünüyor. Öyle de: Tesadüfi ve karışık tevehhüm edilen külli unsurların, büyük mahlükatın zâhiren karışık vaziyetleri dahi, bir hikmet ve sanat ile vaziyetler alıyorlar.

✓ İşte ziyânın parlaması, sâir hikmetli hidemâtının delâletiyle, yeryüzünde masnûat-ı ilâhiyeyi izn-i rabbânî ile teşhir ve ilân etmektir. Demek bir Sâni-i Hakîm tarafından ziyâ istihdam ediliyor. Çarşı-yi âlem sergilerindeki antika sanatlarını onun ile irâe ediyor.

✓ Şimdi rüzgârlara bak ki: Sâir hakimâne, kerîmâne faydalarının ve vazifelerinin şehâdetiyle gayet mühim ve kesretli vazifelere koşuyorlar. Demek o dalgalanmak bir Sâni-i Hakîm tarafından bir tavziftir, bir tasrifdir, bir kullanmaktadır. Dalgalanmaları ise, emr-i rabbânînin çabuk yerine getirilmesine süratle çalışmaktadır.

✓ Şimdi bak çeşmelere, çaylara, ırmaklara! Yerden, dağlardan kaynarları tesadüfi değildir. Çünkü onlara terettüp eden âsâr-ı rahmet olan faydaların ve semerelerin şehâdetiyle ve dağlarda bir mîzân-ı hacete iddiharlarının ifadesi ile ve bir mîzân-ı hikmetle gönderilmelerinin delâletiyle gösteriliyor

Kıymetli taşların süslenmesi Senin tedbirin ve tasvirin iledir. Sen her türlü noksan sıfat-tan münezzehsin; Senin hikmetin ne güzeldir!

Çiçeklerin gülümsemesi Senin süslemen ve güzelleştirmen iledir. Meyvelerin süslenip kendilerini bize takdim etmeleri Senin ihsan ve ikramın iledir.

Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin sanatın ne güzeldir. Kuşların ahenkle civâdaşmaları Senin konuşturman ve onları birbirlerine karşı şefkatlı kılman iledir.

Yağmurların serpişmesi Senin yağıdırman ve ihsanın iledir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin. Senin rahmetin ne kadar da genişir!

Ayın (kamerlerin) hareket etmesi Senin takdirin ve tedbirin, döndürmen nurlandırman (aydınlatman) iledir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin bûrhanın ne kadar da nurludur, Senin saltanatın ne kadar da zahirdir (gözler öündedir).

¹ “Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet O'nun elindedir.” (Yâsîn sûresi, 36/83)

² “Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz.” (Hicr sûresi, 15/21)

³ “Aşılıyıcı olarak rüzgârlar gönderdik. Derken gökten yağmur indirip onunla siz suladık. Hâlbuki o suyu hazinelerde depolayan da sizler değilsiniz.” (Hicr sûresi, 15/22)

ki; bir Rabb-i Hakîm'in teshiriyle ve iddihariyladır. Ve kaynamaları ise, O'nun emrine heyecanla imtisâl etmeleridir.

✓ Şimdi yerdeki bütün taşların ve cevâhirlerin ve mâdenlerin envâına bak! Bunların tezînatları ve menfaatlı hâsiyetleri bir Sâni-i Hakîm'in tezîni ile, tertibi ile, tedbirî ile, tasviri ile olduğunu, onlara müteallik hakimâne faydaları ve mesâlih-i hayatıye ve levâzîmât-ı insâniye ve hâcât-ı hayvaniyeye muvâfik bir tarzda iħzarları gösteriyor.

✓ Şimdi çiçeklere, meyvelere bak! Bunların gülümsemeleri ve tadları ve güzellikleri ve nakışları ve koku vermeleri; bir Sâni-i Kerîm'in, bir Mün'im-i Rahîm'in sofrasında birer târife, birer dâvetnâme hükmünde olarak muhtelif renk ve koku ve tadlarla her nev'e ayrı ayrı târife ve dâvetnâme olarak verilmiştir.

✓ Şimdi kuşlara bak! Onların söyleşmeleri ve civildaşmaları, bir Sâni-i Hakîm'in intak ve söyletmesi olduğuna delîl-i kat'î ise, hayret verir bir tarzda birbirine o seslerle müdavele-i hissiyat ve ifade-i maksad etmeleridir.

✓ Şimdi bulutlara bak! Yağmurun şıplıtları, mânâsız bir ses olmadığına ve şimşek ile gök gürlemesi, boş bir gürültü olmadığına kat'î delîl ise, hâlî bir boşlukta o acâibi îcad etmek ve onlardan âb-ı hayat hükmündeki damlları sağlamak ve zemin yüzündeki muhtaç ve müştâk zîhayatlara emzirmek, gösteriyor ki: O şirilti, o gürültü gayet mânidar ve hikmettardır ki; bir Rabb-i Kerîm'in emriyle, müştâklara o yağmur bağırıyor ki, "Sizlere müjde, geliriz!" mânâsını ifade ederler.

✓ Şimdi göge bak! Gök içinde hadsiz ecrâmdan yalnız kamere dikkat et! Onun hareketi, bir Kadîr-i Hakîm'in emriyle olduğu, ona müteallik ve yeryüzüne ait mühim hikmetlerdir ki, başka yerde beyân ettiğimizden kısa kesiyoruz.

İşte ziyâdan tut, tâ kamere kadar sayduğumuz külli unsurlar gayet geniş bir tarzda ve büyük bir mikyasta bir pencere açar. Bir Vâcibü'l-vûcûd'un vahdetini ve kemâl-i kudretini ve azamet-i sultanatını gösterir, ilân ederler.

İşte ey gafil! Eğer bu gök gürlemesi gibi bu sadâyî susturabilersen ve güneşin ışığı gibi parlak o ziyâyî söndürebilersen, Allah'ı unut! Yoksa aklını başına al!

سُبْحَانَ رَبِّنَا وَتَسْبِيحُ لِلَّهِ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ^۱ de.

¹ Bütün noksantalıklardan münezzehtir o Allah ki "Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder." (Isrâ sâresi, 17/44)

Yirmi Birinci Pencere

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقِرٍ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ¹

Şu kâinatın lâmbası olan güneş, kâinat Sâni’inin vücûduna ve vahdâniyetine güneş gibi parlak ve nurânî bir penceredir. Evet, manzume-i şemsîye denilen küremizle beraber on iki seyyare;² cirmeleri küçüklük-büyüklük itibarıyla pek çok muhtelif ve mevkileri uzaklık-yakınlık noktasında pek çok mütefâvit ve sürat-i hareketleri çok mütenevvi’ olduğu hâlde kemâl-i intizam ve hikmet ile ve kemâl-i mîzân ile ve bir sâniye kadar şâşırmayarak hareketleri ve deveranları ve güneş ile, câzibe kanunu tabir edilen bir kanun-u ilâhî ile bağlanmaları, yâni onlar imamlarına iktidaları; büyük bir mikyasta bir azamet-i kudret-i ilâhiyeyi ve vahdâniyet-i rabbâniyeyi gösterir.

Cünkü; o câmid cirmeleri, o şuûrsuz büyük kütleleri, nihayet derecede intizam ve mîzân-ı hikmet içinde muhtelif şekillerde ve muhtelif mesafelerde ve muhtelif hareketlerde döndürmek, istihdam etmek, ne derece bir kudreti ve bir hikmeti isbat ettiğini kıyas et. Bu büyük ve ağır işe zerre miktar tesadüf karışsa, öyle bir patlayış verecek ki, kâinatı dağıtacak. Çünkü; bir dakika, tesadüf birisini tevkif etse, mihverinden çıkışmasına sebebiyet verir, başkaları ile müsademe etmesine yol açar. Küre-i arzdan bin defa büyük cirmelerle müsâdemenin ne derece dehşetli olduğunu kıyas edebilirsin.

Manzume-i şemsîyenin yâni şemsin me’mumları ve meyveleri olan on iki seyyarenin acâibini ilm-i muhît-i ilâhîye havale edip, yalnız gözümüzün önünde seyyaremiz bulunan arza bakıyoruz, görüyoruz ki: Bu seyyaremiz, bir azamet-i şevket-i rubûbiyeti ve haşmet-i saltanat-i ulûhiyeti ve kemâl-i rahmeti ve hikmeti gösterir bir sûrette güneşin etrafında, emr-i rabbâni ile – Üçüncü Mektup’ta beyân edildiği gibi– pek büyük bir hizmet için bir uzun seyr u seyahat ona ettiriliyor. Bir sefine-i rabbâniye olarak acâib-i masnûat-ı ilâhiye ile doldurulmuş ve zîşuur ibâdüllâha seyrangâh gibi bir mesken-i seyar vaziyeti verilmiş. Ve evkat ve hesabı bildirecek saat akrebi gibi kamer da-hi dakik hesaplarla, azîm hikmetlerle ona takılmış ve o kamere başka menzillerde ayrı seyr u seyahat verilmiş.³ İşte bu mübarek seyyaremizin şu hâllerî,

¹ “Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüğesinde... Takdir-i Aziz-i Alîm böyle olur işte!” (Yâsin süresi, 36/38)

² “Bir zaman Yûsuf babasına, “Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızın, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm.” (Yûsuf süresi, 12/4) âyeti Kur’ân’da güneş sistemindeki gezegenlerin sayısına işaret etmektedir. Güneş ile beraber sayı on iki olmaktadır.

³ “Ay için de birtakım safhalar, duraklar tâyin ettik, dolaşa dolaşa, nihayet eski hurma salkımının çöpü gibi kuru, sarı, kavisli bir hâle gelir.” (Yâsin süresi, 36/39)

küre-i arz kuvvetinde bir şehâdetle, bir Kadır-i Mutlak'ın vücub-u vücdunu ve vahdetini isbat eder. Madem şu seyyaremiz böyledir, manzume-i şemsiyeyi ona kıyas edebilirsin.

Hem şemse kendi mihveri üstünde câzibe denilen mânevî ipleri yumak yaptmak için dolap ve çırık hükmünde olan güneş, bir Kadır-i Zülcelâl'in emriyle döndürüp, o seyyâratı o mânevî iplerle bağlayıp tanzim etmek ve güneş bütün seyyâratı ile sâniyede beş saatlik bir mesafeyi kestirecek kadar bir süratle, bir tahmine göre "Herkül Burcu" tarafına veya "Şemsü's-Şümûs" cânibine sevk etmek, elbette ezel ve ebed Sultanı olan Zât-i Zülcelâl'in kudretiyile ve emriyledir. Güya haşmet-i rubûbiyetini göstermek için, bu emirber nesferleri hükmünde olan manzume-i şemsiye ordusu ile bir manevra yapırır.

Ey kozmoğrafyacı efendi! Hangi tesadüf bu işlere karışabilir? Hangi esbâbin eli buna ulaşabilir? Hangi kuvvet buna yanaşabilir? Haydi sen söyle... Hiç böyle bir Sultan-i Zülcelâl, aczını gösterip mülküne başkasını karıştırır mı? Bâhusus kâinatın meyvesi, neticesi, gayesi, hülâsası olan zîhayatları, başka ellere verir mi? Başmasını müdahale ettirir mi? Bâhusus o meyvelerin en câmii ve o neticelerin en mükemmeli ve zeminin halifesi ve o sultanın aynadar bir misafiri olan insanları başıboş bırakır mı? Ve onları tabiatı ve tesadüfe havale edip haşmet-i saltanatını hiçe indirir mi, kemâl-i hikmetini sukat ettirir mi?..

Yirmi İkinci Pencere

اَللّٰم نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا وَالْجِبَالَ اُوتَادًا وَخَلَقْنَاكُمْ اَرْوَاحًا
فَانظُرْ إِلَى اثْنَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا²

Küre-i arz bir kafadır ki, yüz bin ağızı vardır. Her bir ağızında, yüz bin lisânı vardır. Her lisânında, yüz bin bûrhanı var ki; her biri çok cihetle Vâcibu'l-vücûd, Vâhid-i Ehad, her şeye kadîr, her şeye alîm bir Zât-i Zülcelâl'in vücub-u vücduna ve vahdetine ve evsâf-ı kudsîyesine ve esmâ-yı hüsnâsına şehâdet ederler.

Evet arzin evvel-i hilkatine bakıyoruz ki: Mâyi hâline gelen bir madde-i seyyâaleden taş ve taştan toprak halkedilmiş. Mâyi kalsayıdı, kâbil-i süknâ olmazdı. O mâyi taş olduktan sonra, demir gibi sert olsa idi kâbil-i istifade ol-

¹ “Biz yeri bir döşek yapmadık mı? Dağları da arzi tutan birer destek yapmadık mı? Hem, sizi çift yarattık. (Nebe süresi, 78/6-8)

² “İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor!” (Rûm süresi, 30/50)

mazdı. Elbette buna bu vaziyeti veren, yerin sekenelerinin hâcetlerini gören bir Sâni-i Hakîm'in hikmetidir.

Sonra tabaka-yı turabiye, dağlar direği üzerine atılmış, tâ içindeki dâhilî inkılâblardan gelen zelzeleler, dağlarla teneffüs edip, zemini hareketinden ve vazifesinden şaşırmasın. Hem denizin istilâsınaından toprağı kurtarsın. Hem zîhayatların levâzîmât-ı hayatıyesine birer hazine olsun. Hem havayı tarasın, ga-zât-ı muzırradan tasfiye etsin, tâ teneffüse kabil olsun. Hem suları biriktirip iddihar etsin. Hem zîhayata lâzım olan sâir mâdenlere menşe' ve medâr olsun.

İşte bu vaziyet bir Kadîr-i Mutlak ve bir Hakîm-i Rahîm'in vûcub-u vûcûduna ve vahdetine gayet kat'î ve kuvvetli şehâdet eder.

Ey coğrafyacı efendi! Bunu ne ile izah edersin? Hangi tesadüf şu acâib-i masnûat ile dolu sefîne-i rabbâniyyeyi bir meşher-i acâib yaparak yirmi dört bin sene bir mesafede, bir senede süratle çevirip, onun yüzünde dizilmiş eşyadan hiçbir şey düşürmesin?

Hem zeminin yüzündeki acîb sanatlara bak! Anâsırlar, ne derece hikmetle tavzif edilmişler. Bir Kadîr-i Hakîm'in emriyle zemin yüzündeki Rahmân misafirlerine nasıl güzel bakıyorlar, hizmetlerine koşuyorlar.

Hem acîb ve garîb sanatlar içinde rengârenk acîb hikmetli zemin yüzünün sîmâsında bu naklılı çizgilere bak! Nasıl sekenelerine enhar ve çayları, deniz ve ırmakları, dağ ve tepeleri, ayrı ayrı mahlûklarına ve ibâdîna lâyîk birer mesken ve vesait-i nakliye yapmış. Sonra yüz binler ecnas-ı nebâtât ve envâ-ı hayvanâtı ile kemâl-i hikmet ve intizam ile doldurup hayat vererek şenlendirmek, vakit-bevakıt muntazaman mevt ile terhis ederek boşaltıp yine muntazaman “Ba'sü ba'de-l-mevt” süretinde doldurmak; bir Kadîr-i Zülcelâl'in ve bir Hakîm-i Zulkemâl'in vûcub-u vûcûduna ve vahdetine yüz binler lisânlarla şehâdet ederler.

Elhâsil: Yüzü, acâib-i sanata bir meşher ve garâib-i mahlûkata bir mahşer ve kafile-i mevcudata bir memer ve sufûf-u ibâdîna bir mescid ve makarr olan zemin; bütün kâinatın kalbi hükmünde olduğundan, kâinat kadar nur-u vahdâniyeti gösterir.

İşte ey coğrafyacı efendi! Bu zemin kafası yüz bin ağız, her birinde yüz bin lisân ile Allah'ı tanittırsa ve sen O'nu tanımadısan, başını tabiat bataklığına soksan, derece-i kabahatını düşün. Ne derece dehşetli bir cezaya seni müste-hak eder, bil, ayıl ve başını bataklıktan çıkar.

أَمْنَثْ بِاللّٰهِ الَّذِي بِيَدِهِ مَلْكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ¹ de.

¹ İman ettim O Allah'a ki "Her şey üzerinde hâkimiyet elindedir." (Mü'minûn sûresi, 33/88; Yâsîn sûresi, 36/83)

Yirmi Üçüncü Pencere

اللَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ¹

Hayat, kudret-i rabbâniye mucizâtının en nurânîsidir, en güzelidir. Ve vahdâniyet bûrhanlarının en kuvvetlisi ve en parlağıdır. Ve tecelliyyât-ı sa-medâniye aynalarının en câmii ve en berrakıdır. Evet, hayat tek başıyla bir Hayy-ı Kayyûm'u bütün esmâ ve şuûnatı ile bildirir. Çünkü hayat, pek çok sıfâtin memzuç bir macunu hûkmünde bir ziyâ, bir tiryaktır. Elvan-ı seb'a, zi-yâda; ve muhtelif edviyeler, tiryakta nasıl ki mümtezicen bulunur. Öyle de: Hayat dahi, pek çok sıfâttan yapılmış bir hakikattir. O hakikatteki sıfatlardan bir kısmı, duygular vasıtıyla inbisât ederek inkişâf edip ayrırlılar. Kîsm-ı eksi-ri ise hissiyat sûreтинde kendilerini ihsas ederler ve hayattan kaynama sûre-tinde kendilerini bildirirler.

Hem hayat, kâinatın tedbir ve idaresinde hüküm-ferma olan rîzk ve rah-met ve inâyet ve hikmeti tazammun ediyor. Güya hayat onları arkasına takip, girdiği yere çekiyor. Meselâ; hayat bir cisim, bir bedene girdiği vakit; Hakîm ismi dahi tecelli eder, hikmetle yuvasını güzelce yapıp tanzim eder. Aynı hâl-de Kerîm ismi de tecelli edip, meskenini hâcâtına göre tertib ve tezyin eder. Yine aynı hâlde Rahîm isminin cilvesi görünüyor ki, o hayatın devam ve ke-mâli için türlü türlü ihsanlarla tâlîf eder. Yine aynı hâlde Rezzâk isminin cil-vesi görünüyor ki, o hayatın bekasına ve inkişâfına lâzım maddî, mânevî gi-daları yetiştiriyor. Ve kısmen bedeninde iddihar ediyor. Demek hayat bir nok-ta-yı mihrâkiye hûkmünde; muhtelif sıfât birbiri içine girer, belki birbirinin aynı olur. Güya hayat tamamıyla hem ilimdir, aynı hâlde kudrettir, aynı hâlde de hikmet ve rahmettir ve hâkezâ...

İşte hayat bu câmi mahiyeti itibarıyla şuûn-u zâtiye-i rabbâniyeye ayna-darlık eden bir ayna-yı samediyettir. İşte bu sîrdandır ki: Hayy-ı Kayyûm olan Zât-ı Vâcibü'l-vücûd, hayatı pek çok kesretle ve mebzûliyetle halkedip, ne-şir ve teşhir eder. Ve her şeyi hayatın etrafına toplattırıp, ona hizmetkâr eder. Çünkü hayatın vazifesi büyüktür.

Evet samediyetin aynası olmak kolay bir şey değil, âdi bir vazife değil. İşte göz önünde her vakit gördüğümüz bu hadd ü hesaba gelmeyen yeni yeni

¹ “Hanginizin daha güzel iş ortaya koyacağını denemek için, ölümü ve hayatı yaratan O’dur.” (Mülk sûresi, 67/2)

hayatlar ve hayatların asılları ve zâtları olan ruhlar, birden ve hiçten vücûda gelmeleri ve gönderilmeleri, bir Zât-ı Vâcibü'l-vücûd ve Hayy-ı Kayyûm'un vücub-u vücûdunu ve sıfât-ı kudsîyesini ve esmâ-yı hüsnaşını; lemeâtin gününe gösterdiği gibi gösteriyorlar. Güneşi tanımayan ve kabul etmeyen adam, nasıl gündüzü dolduran ziyâyı inkâr etmeye mecbur oluyor. Öyle de: Hayy-ı Kayyûm, Muhyî ve Mümît olan Şems-i Ehadiyet'i tanımayan adam, zeminin yüzünü belki mâzi ve müstakbeli dolduran zîhayatların vücûdunu inkâr etmeli ve yüz derece hayvandan aşağı düşmeli. Hayat mertebesinden düşüp câmid bir cahil-i echel olmalı.

Yirmi Dördüncü Pencere

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ¹

Mevt, hayat kadar bir bürhân-ı rubûbiyyettir. Gayet kuvvetli bir hüccet-i vahdâniyyettir.

2² الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ delâletince, mevt; adem, idam, fena, hıçlık, fâilsiz bir inkıraz değil, belki bir Fâil-i Hakîm tarafından hizmetten terhis ve tâhvîl-i mekân ve tebdîl-i beden ve vazifeden paydos ve haps-i bedenden âzad etmek ve muntazam bir eser-i hikmet olduğu, Birinci Mektub'ta gösterilmiştir.

Evet nasıl zemin yüzündeki masnûat ve zîhayatlar ve hayattar zemin yüzü, bir Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna ve vahdâniyetine şehâdet ediyorlar. Öyle de: O zîhayatlar ölümleriyle bir Hayy-ı Bâkî'nin sermediyetine ve vâhidîyetine şehâdet ediyorlar. Yirmi İkinci Söz'de; mevt, gayet kuvvetli bir bürhân-ı vahdet ve bir hüccet-i sermediyet olduğu isbat ve izah edildiğinden, şu bahsi o Söz'e havale edip yalnız mühim bir nüktesini beyân edeceğiz. Şöyle ki:

Nasıl zîhayatlar, vücûdları ile bir Vâcibü'l-vücûd'un vücûduna delâlet ediyorlar. Öyle de: O zîhayatlar, ölümleri ile bir Hayy-ı Bâkî'nin sermediyetine, vâhidîyetine şehâdet ediyorlar. Meselâ; yalnız bir tek zîhayat olan zemin yüzü, intizamatı ile, ahvâliyle Sâni'i gösterdiği gibi, öldüğü vakit yâni kiş, beyaz kefeni ile ölmüş o zemin yüzünü kapaması ile nazar-ı beseri ondan çeviriyor.

¹ “O'ndan başka ilâh yoktur. O'nun vechi (Zâti), hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepiniz O'nun huzuruna götürüleceksiniz.” (Kasas sûresi, 28/88)

² “Ölümü ve hayatı yaratın O'dur.” (Mülk sûresi, 67/2)

Veyahut nazar, o giden bahar cenazesinin arkasından mâziye gider, daha geniş bir manzarayı gösterir. Yâni her biri birer mucize-i kudret olan zemin dolusu bütün geçen baharlar misilli yeni gelecek birer hârika-yı kudret ve birer hayatlar zemin olan, bahar dolusu hayattar mevcudat-ı arzîyenin gelmelerini ihsas ve vücûdlarına şehâdet ettiklerinden; öyle geniş bir mikyasta, öyle parlak bir sûrette, öyle kuvvetli bir derecede bir Sâni-i Zülcelâl'in bir Kadîr-i Zulkemâl'in, bir Kayyûm-u Bâkî'nin, bir Şems-i Sermedi'nin vücub-u vücûduna ve vahdetine ve beka ve sermediyetine şehâdet ederler ve öyle parlak delâili gösterirler ki, ister istemez bedahet derecesinde ^{امْنَثْ بِاللّٰهِ الْوَاحِدِ الْأَكْبَرِ}¹ dedirtir.

Elhâsil: ^{وَيُنْجِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا}²: sırrıncı; hayattar bu zemin, bir baharda Sâni'a şehâdet ettiği gibi; onun ölümesiyle, zamanın geçmiş ve gelecek iki kanadına dizilmiş mucizât-ı kudretine nazarı çeviriyor. Bir bahar yerine binler baharı gösteriyor. Bir mucize yerine binler mucizât-ı kudretine işaret eder. Ve onlardan her bahar, şu hazır bahardan daha kat'î şehâdet eder. Çünkü mâzi tarafına geçenler, zâhirî esbablarıyla beraber gitmişler; arkalarında yine kendileri gibi başkalar yerlerine gelmişler. Demek esbab-ı zâhirîyeichtet. Yalnız bir Kadîr-i Zülcelâl, onları halkedip, hikmetiyle esbaba bağlayarak gönderdiğiğini gösteriyor. Ve gelecek zamanda dizilmiş hayattar olan zemin yüzleri ise, daha parlak şehâdet eder. Çünkü yeniden, yoktan, hiçten yapılip gönderilecek, yere konup vazife gördürüp sonra gönderilecekler.

İşte ey tabiat saplanan ve bataklıkta boğulmak derecesine gelen gafil! Bütün mâzi ve müstakbele ulaşacak hikmetli ve kudretli mânevî el sahibi olmayan bir şey, nasıl bu zeminin hayatına karışabilir? Senin gibi hiç ender hiç olan tesadüf ve tabiat buna karışabilir mi? Kurtulmak istersen: “Tabiat, olsa olsa bir defter-i kudret-i ilâhiyedir. Tesadüf ise, cehlimizi örten gizli bir hikmet-i ilâhiyeden perdesidir.” de, hakikate yanaş.

Yirmi Beşinci Pencere

Nasıl ki madrub, elbette dârîbe delâlet eder. Sanatlı bir eser, sanatkârı ıcab eder. Veled, vâlidi iktiza eder. Tahtiyet, fevkîyeti istilzam eder ve hâkezâ... Bütün umûr-u izafiye tabir ettikleri biri birisiz olmayan evsâf-ı nisbiye misilli şu kâinatın cüz'iyatında ve hey'et-i umumiyesinde görünen imkân dahı,

¹ Zât ve sıfatlarında eşsiz ve tek olan Allah'a îmân ettim.

² “Ve ölmüş toprağa hayat verir.” (Rûm sûresi, 30/19)

vücubu gösterir. Ve bütün onlarda görünen infial, bir fiili gösterir. Ve umumunda görünen mahlûkiyet, hâlikiyeti gösterir. Ve umumunda görünen kesret ve terkib, vahdeti istilzam eder. Ve vücub ve fiil ve hâlikiyet ve vahdet, bilbedâhe ve bizzarûre mümkün, münfail, kesîr, mürekkeb, mahlûk olmayan; vâcîb ve fâil, vâhid ve hâlik olan mevsuflarını ister. Öyle ise bilbedâhe bütün kâinattaki bütün imkânlar, bütün infialler, bütün mahlûkiyetler, bütün kesret ve terkibler bir Zât-ı Vâcîbü'l-vücûd, Fa'âlün limâ yûrîd,¹ Hâlik-ı külli şey'e,² Vâhid-i Ehâd'e³ şehâdet eder.

Elhâsil: Nasıl imkândan vücub görünüyor, infialden fiil ve kesretten vahdet; bunların vücûdu, onların vücûduna katienen delâlet eder. Öyle de: Mevcûdat üzerinde görünen masnûiyet ve merzukiyet gibi sıfatlar dahi, sâni'-iyet, rezzâkiyet gibi şe'nlerin vücûdlarına kat'î delâlet ediyor. Şu sıfâtin vücûdu dahi, bizzarûre ve bilbedâhe bir Hallâk ve bir Rezzâk Sâni-i Rahîm'in vücûduna delâlet eder. Demek her bir mevcud, taşıdığı yüzler bu çeşit sıfatlar lisâni ile, Zât-ı Vâcîbü'l-vücûd'un yüzler esmâ-yı hüsnâsına şehâdet ederler. Bu şehâdetler kabul edilmezse, mevcudatın bütün bu çeşit sıfatlarını inkâr etmek lâzım gelir...

Yirmi Altıncı Pencere^{4(Hâsiye)}

Su kâinatın mevcudatı yüzünde tazelenen ve gelip geçen cemâller ve hüsünler; bir Cemâl-i Sermedî cilvelerinin bir nevi gölgeleri olduğunu gösterir. Evet, ırmağın yüzündeki kabarcıkların parlayıp gitmesinden sonra arkadan gelenlerin gidenler gibi parlamları, daimî bir şemsin şualarının aynaları olduklarını gösterdikleri gibi; seyyâl zaman ırmağında, seyyar mevcudatın üstünde parlayan lemeât-ı cemâliye dahi, bir Cemâl-i Sermedîye işaret ederler ve O'nun bir nevi emareleridirler.

Hem kâinat kalbindeki ciddî aşk, bir Maşuk-u lâ-yezâlî'yi gösterir. Evet, ağaçın mahiyetinde olmayan bir şey, esaslı bir sûrette meyvesinde bulunmadığı delâletiyle; şecere-i kâinatın hassas meyvesi olan nev'-i insandaki ciddî aşk-ı lahitü gösterir ki; bütün kâinatta –fakat başka şekillerde– hakikî aşk ve muhabbet bulunuyor. Öyle ise kalb-i kâinattaki şu hakikî muhabbet ve aşk, bir Mahbub-u Ezeli'yi gösterir.

¹ “(Allah) Dilediği her şeyi yapar.” (Bkz.: Hûd sûresi, 11/107; Bûrûc sûresi, 85/16)

² “(Rabbiniz Allah) Her şeyi yaratın O'dur.” (Bkz.: En'âm sûresi, 6/102; Ra'd sûresi, 13/16)

³ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/171; İhlâs sûresi, 112/1.

⁴(Hâsiye) Su pencere, umumî değil; ehl-i kalbe ve ehl-i muhabbete hususiyeti var.

Hem kâinatın sînesinde çok sûretlerde tezahür eden incizâblar, cezbepler, câzibeler; ezeli bir hakikat-i câzibedârin cezbiyle olduğunu hüşyar kalble-re gösterir. Hem mahlûkatın en hassas ve nurânî tâifesî olan ehl-i keşif ve ve-lâyeten ittifakıyla, zevk ve şuhûda istinad ederek, bir Cemîl-i Zülcelâl'in cilvesine, tecellisine mazhar olduklarını ve o Celîl-i Zülcemâl'in (kendini) tanıtırılmâsına ve sevdirilmesine zevk ile muttalî olduklarını, müttefikan haber ver-meleri, yine bir Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un, bir Cemîl-i Zülcelâl'in vücûduna ve insanlara kendini tanıttırmâsına katyien şehâdet eder.

Hem kâinat yüzünde ve mevcudat üstünde işleyen kalem-i tahsin ve tez-yin; o kalem sahibi Zât'ın esmâsının güzelliğini vâzihan gösteriyor.

İşte kâinat yüzündeki cemâl ve kalbindeki aşk ve sînesindeki incizâb ve gözlerindeki keşif ve şuhûd ve hey'atındaki hüsün ve tezyinat; pek latîf, nurâ-nî bir pencere açar. Onun ile, bütün esmâsı cemîle bir Cemîl-i Zülcelâl'i ve bir Mahbub-u lâ-yezâlîyi ve bir Mâbûd-u lem-yezel'i, hüşyar olan akıl ve kalblere gösterir.

İşte ey maddiyat karanlığında, evham zulümâtında, boğucu şübehat içinden çırpanın gafil! Kendine gel. İnsaniyete lâyık bir sûrette yüksel. Şu dört delik ile bak; cemâl-i vahdeti gör, kemâl-i îmâni kazan, hakikî insan ol!..

Yirmi Yedinci Pencere

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكَبِيلٌ¹

Kâinatta, “esbab ve müsebbebat” görünen eşyaya bakıyoruz ve görüyoruz ki: En âlâ bir sebeb, en âdi bir müsebbebe kuvveti yetmiyor. Demek esbab bir perdedir. Müsebbebleri yapan başkadır. Meselâ; hadnâz masnûattan yalnız cüz'î bir misâl olarak insan başı içinde bir hardal küçüküğünde bir yerde yerleştirilen kuvve-i hâfizaya bakıyoruz. Görüyoruz ki: Öyle bir câmi kitap belki kütüphâne hükümdedir ki, bütün sergûzeş-i hayatı, içinde karıştırılmaksızın yazılıyor.

Acaba şu mucize-i kudrete hangi sebeb gösterilebilir? Telâfif-i dimağı-ye mi? Basit, şuûrsuz hüceyrât zerreleri mi? Tesadüf rüzgârları mı? Hâlbuki o mucize-i sanat, öyle bir zâtin sanatı olabilir ki; beşerin haşirde neşredilecek büyük defter-i âmâlinden muhasebe vaktinde hatıra getirilecek ve işlediği her

---

¹ “Her şeyi yaratatan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir.” (Zümer sûresi, 39/62)

fiilleri yazıldığını bildirmek için bir küçük sened istinsah edip, yazıp aklının eline verecek bir Sâni-i Hakîm'in sanatı olabilir.

İşte beşerin kuvve-i hâfızasına misâl olarak bütün yumurtaları, çekirdekleri, tohumları kıyas et ve bu câmi küçük mucizelere, sâir müsebbebatı da kıyas et. Çünkü hangi müsebbebe ve masnûa baksan, o derece hârika bir sanat var ki, değil onun âdi, basit sebebi, belki bütün esbab toplansa, ona karşı izhar-ı acz edecekler. Meselâ: Büyük bir sebeb zannedilen güneş; ihtiyarlı, şüûrlu farz ederek ona denilse: "Bir sineğin vücûdunu yapabilir misin?" Elbette diyecek ki: "Hâlik' imin ihsanı ile dükkânımda ziyâ, renkler, hararet çok. Fakat sineğin vücûdunda göz, kulak, hayat gibi öyle şeyler var ki, ne benim dükkânımda bulunur ve ne de benim iktidarım dâhilindedir."

Hem nasıl ki müsebbebdeki hârika sanat ve tezyinat, esbâbı azledip Müssebbibü'l-esbab olan Vâcibü'l-vücûd'a işaret ederek, ^{وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ}¹ sırrınca: O'na teslim-i umûr eder. Öyle de: Müsebbebata takılan neticeler, gayeler, faydalılar; bilbedâhe perde-i esbab arkasında bir Rabb-i Kerîm'in, bir Hakîm-i Rahîm'in işleri olduğunu gösterir. Çünkü şuûrsuz esbab, elbette bir gayeyi düşünüp çalışmaz. Hâlbuki görüyoruz: Vücuda gelen her mahlük, bir gaye değil, belki çok gayeleri, çok faydalıları, çok hikmetleri takip ederek vücûda geliyor. Demek bir Rabb-i Hakîm ve Kerîm, o şeylerini yapıp gönderiyor. O faydaları onlara gaye-i vücûd yapıyor. Meselâ, yağmur geliyor. Yağmuru zâhiren intac eden esbab; hayvanâti düşünüp, onlara acayıp merhamet etmekten ne kadar uzak olduğu mâmûmdur. Demek hayvanâti halkeden ve niziklerini taahhûd eden bir Hâlik-ı Rahîm'in hikmetiyle imdada gönderiliyor. Hattâ yağmura "rahmet" deniliyor. Çünkü çok âsâr-ı rahmet ve faydalıları tazammun ettiğinden, güya yağmur şeklinde rahmet tecessüm etmiş, takattur etmiş, katre katre geliyor.

Hem bütün mahlûkatın yüzüne tebessüm eden bütün zînetli nebâtât ve hayvanâttaki tezyinat ve gösterişler, bilbedâhe perde-i gayb arkasında bu süslü ve güzel sanatlar ile kendini tanıttırmak ve sevdirmek ve bildirmek isteyen bir Zât-ı Zülcelâl'in vücub-u vücûduna ve vahdetine delâlet ederler. Demek eşyadaki süslü vaziyetler, gösterişli keyfiyetler; tanıttırmak ve sevdirmek sıfatlarına katiyen delâlet eder. Sevdirmek ve tanıttırmak sıfatları ise; bilbedâhe Vedûd, Ma'rûf bir Sâni-i Kadîr'in vücub-u vücûduna ve vahdetine şehâdet eder.

¹ "Bütün işler hukmetmesi için O'na götürülür." (Hûd sûresi, 11/123)

Elhâsîl: Sebeb gayet âdi, âciz ve ona isnad edilen müsebbeb ise gayet sanatlı ve kıymetli olduğundan, sebebi azleder. Hem müsebbebin gayesi, faydası dahi, cahil ve câmid olan esbâbı ortadan atar, bir Sâni-i Hakîm'in eline teslim eder. Hem müsebbebin yüzündeki tezyinat ve maharetler, kendi kudretini zîsuurlara bildirmek isteyen ve kendini sevdirmek arzu eden bir Sâni-i Hakîm'e işaret eder.

Ey esbab-perest bîçâre! Bu üç mühim hakikati ne ile izah edebilirsin? Sen nasıl kendini kandırabilirsin? Aklın varsa, esbab perdesini yırt.

وَحْدَةٌ لَا شَرِيكَ لَهُ¹ de, hadsiz evhamdan kurtul.

Yirmi Sekizinci Pencere

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلُقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَخَلَقَ لِلنَّاسِ^{كُمْ}
وَالْوَالِدَيْكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِلْعَالَمِينَ²

Şu kâinata bakıyoruz, görüyoruz ki: Hüceyrât-ı bedenden tut, tâ mecmû-u âleme şâmil bir hikmet ve tanzim var. Hüceyrât-ı bedene bakıyoruz, görüyoruz ki: Mesâlih-i bedeni gören ve idare eden birisinin emriyle, kanunuyla o küçükük hüceyrelerde ehemmiyetli bir tedbir var. Mideye, nasıl bir kısım rızık, iç yağı sûretinde iddihar olunup vakt-i hâcette sarf edilir. Aynen o küçükük hüceyrelerde de, o tasarruf ve iddihar var.

Nebâtâta bakıyoruz, gayet hakimâne bir terbiye, bir tedbir görünüyor. Hayvanâta bakıyoruz; nihayet derecede kerîmâne bir terbiye ve iâşe görüyoruz. Kâinatın erkân-ı azîmesine bakıyoruz; mühim gayeler için haşmetkârâne bir tedvir ve tenvir görüyoruz. Âlemin mecmuuna bakıyoruz; muntazam bir memleket, bir şehir, bir saray hükümdede âlî hikmetler, galî gayeler için mükemmel bir tanzimat görüyoruz. –Otuz İkinci Söz’ün Birinci Mevkîfi’nda izah ve isbat edildiği üzere— bir zerreden tut, tâ yıldızlara kadar zerre miktar şirke yer bırakmıyor. Öyle birbirlerine mânen münasebettardırlar ki; bütün yıldızları müsahhar etmeyen ve elinde tutmayan, bir zerreye rubûbiyetini dinlettiremez. Bir zerreye hakikî Rab olmak için, bütün yıldızlara sahip olmak lâzım gelir.

Hem –Otuz İkinci Söz’ün İkinci Mevkîfi’nda izah ve isbat edildiği üzere— semâvâtın halk ve tesviyesine muktedir olmayan, beşerin sîmâsında teşah-

¹ “Allah’ın hiçbir şerîki yoktur.” (Buhârî, *îmân* 42, *meğâzî* 29; Müslim *îmân* 46)

² “O’nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisânlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır.” (Rûm sûresi, 30/22)

husu yapamaz. Demek bütün semâvâtın Rabbi olmayan, bir tek insanın sîmâsındaki alâmet-i fârika olan nakş-i sîmâviyi yapamaz. İşte kâinat kadar büyük bir pencere ki; onunla bakılsa

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۚ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ¹

âyetleri, büyük harflerle kâinat sayfalarında yazılı olduğu, akıl gözüyle de görülecek. Öyle ise: Görmeyenin ya aklı yok, ya kalbi yok veya insan sûretinde bir hayvandır!

Yirmi Dokuzuncu Pencere

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ²

Bir bahar mevsiminde, garibâne, mütefekkirâne seyahate gidiyordum. Bir tepeciğin eteğinden geçerken, parlak bir sarıcıçek nazarımı iliştî. Eskiden vatanımda ve saîr memleketlerde gördüğüm o cins sarıcıçekleri derhatır ettirdi. Şöyledir bir mânat kalbe geldi ki: Bu çiçek kimin turrası ise, kimin sikkesi ise ve kimin mührü ise ve kimin nakşî ise, elbette bütün zemin yüzündeki o nevi çiçekler, O'nun mühürleridir, sikkeleridir.

Şu mühür tahayyülünden sonra şöyle bir tasavvur geldi ki: Nasıl bir mühür ile mühürlenmiş bir mektub; o mühür, o mektubun sahibini gösterir. Öyle de; şu çiçek, bir mühr-ü Rahmânî'dir. Şu envâ-i nakışlarla ve mânidar nebâtât satırlarıyla yazılan şu tepecik dahi, bu çiçek Sâni'inin mektubudur.

Hem şu tepecik dahi bir mühürdür. Şu sahra ve ova bir mektub-u Rahmânî hey'atını aldı. İşbu tasavvurdan şöyle bir hakikat zihne geldi ki: Her bir şey, bir mühr-ü rabbânî hükmünde bütün eşyayı kendi Hâlik'ına isnad eder. Kendi kâtibinin mektubu olduğunu isbat eder.

İşte her bir şey, öyle bir pencere-i tevhiddir ki, bütün eşyayı bir Vâhid-i Ehad'e mal eder. Demek her bir şeyde, hususan zîhayatlarda öyle hârika bir nakış, öyle mucize-kâr bir sanat var ki: Onu öyle yapan ve öyle mânidar nakşeden, bütün eşyayı yapabilir ve bütün eşyayı yapan, elbette O olacaktır. Demek bütün eşyayı yapamayan, bir tek şeyi icad edemez.

¹ “Her şeyi yaratılan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir. Göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları O'nun nezdindedir.” (Zümer süresi, 39/62-63)

² “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (Îsrâ süresi, 17/44)

İşte ey gafil! Şu kâinatın yüzüne bak ki: Birbiri içinde hadsiz mektubât-ı samedâniye hükmünde olan sahaif-i mevcudat ve her bir mektub üstünde hadsiz sikke-i tevhid mühürleriyle temhir edilmiş. Bütün bu mühürlerin şehâdetlerini kim tekzip edebilir? Hangi kuvvet onları susturabilir? Kalb kulağı ile hangisini dinlesen, ¹*أَشَهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* dediğini işitişsin.

Otuzuncu Pencere

لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا²

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهُهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ³

Şu pencere, imkân ve hudûsa müesseses umum mütekellimînin penceresidir ve isbat-ı Vâcibü'l-vücûd'a karşı caddeleridir. Bunun tafsîlâtını, "Şerhu'l-Mevâkif" ve "Şerhu'l-Makâsid" gibi muhakkiklerin büyük kitaplarına havale ederek, yalnız Kur'ân'ın feyzinden ve şu pencereden ruha gelen bir-iki şuai göstereceğiz. Şöyleden ki:

Âmiriyet ve hâkimiyetin muktezası; rakib kabul etmemektir, iştiraki reddetmektir, müdahaleyi ref'etmemektir... Onun içindir ki; küçük bir köyde iki muhtar bulunsa, köyün rahatını ve nizamını bozarlar. Bir nahiyyede iki müdür, bir vilayette iki vali bulunsa, herc ü merc ederler. Bir memlekette iki padışah bulunsa, firtinalı bir karmaşaklığa sebebiyet verirler.

Madem hâkimiyet ve âmiriyetin gölgesinin zayıf bir gölgesi ve căzî bir nümunesi, muavenete muhtaç âcız insanlarda böyle rakib ve ziddi ve emsâlinin müdahalesini kabul etmezse; acaba sultanat-ı mutlaka sûretindeki hâkimiyet ve rubûbiyet derecesindeki âmiriyet, bir Kadîr-i Mutlak'ta ne derece o redd-i müdahale kanunu ne kadar esaslı bir sûrette hükmünü icra ettiğini kıyas et. Demek ulûhiyet ve rubûbiyetin en katî ve daimî lâzımı; vahdet ve infiraddir. Buna bir bürhân-ı bâhir ve şâhid-i katî, kâinattaki intizam-ı ekmel ve insicam-ı ecmeldir. Sinek kanadından tut, tâ semâvât kandillerine kadar öyle bir nizam var ki; akıl onun karşısında hayretinden ve istihsanından

¹ "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur." (Müslim, salât 60; Tirmîzî, salât 216; Ebû Dâvûd, salât 178; Ahmed İbni Hanbel, el-Müsned 1/292)

² "Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

³ "O'nun vechi (Zâti), hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepiniz O'nun huzuruna götürüleceksiniz." (Kâsas sûresi, 28/88)

“SübħānAllah, māshāAllah, bārekallah” der, secde eder. Eğer zerre miktar şerike yer bulunsa idi, müdahalesi olsa idi,

لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا¹ âyet-i kerîmesinin delâletiyle: Nizam bozulacaktı, sûret değişecekti, fesadın âsârı görünecekti. Hâlbuki:

فَارْجِعُ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ۖ ثُمَّ ارْجِعُ الْبَصَرَ
كَرَّتِينَ يَنْقِلِبُ إِلَيْنَا الْبَصَرُ حَاسِنًا وَهُوَ حَسِيرٌ²

delâletiyle ve şu ifade ile nazar-ı beşer, kusuru aramak için ne kadar çabalasa, hiçbir yerde kusuru bulamayarak, yorgun olarak menzili olan göze gelip, onu gönderen münekkid akla diyecek: “Beyhude yoruldum, kusur yok.” demeşiyle gösteriyor ki: Nizam ve intizam, gayet mükemmeldir. Demek intizam-ı kâinat, vahdâniyetin kat’î şâhididir.

Gel gelelim “Hudûs”a. Mütekellimîn demişler ki: “Âlem, mütegayyirdir. Her mütegayyir, hâdistir. Her bir hâdisin, bir muhdisi, yâni mûcidi var. Öyle ise bu kâinatın kadîm bir mûcidi var.”

Biz de deriz: Evet kâinat hâdistir. Çünkü görüyoruz: Her asırda, belki her senede, belki her mevsimde bir kâinat, bir âlem gider, biri gelir. Demek bir Kadîr-i Zülcelâl var ki, bu kâinatı hiçten îcad ederek her senede belki her mevsimde, belki her günde birisini îcad eder, ehl-i şûra gösterir ve sonra onu alır, başkasını getirir. Birbiri arkasına takip zincirleme bir sûrette zamanın şeridine asıyor. Elbette bu âlem gibi birer kâinat-ı müteceddide hükmünde olan her baharda gözümüzün önünde hiçten gelen ve giden kâinatları îcad eden bir Zât-ı Kadîr’în mucîzât-ı kudretidirler. Elbette âlem içinde her vakit âlemleri halkedip değiştiren Zât, mutlaka şu âlemi dahi O halketmiştir. Ve şu âlemi ve rûy-u zemini, o büyük misafirlere misafîrhâne yapmıştır.

Gelelim “İmkân” bahsine. Mütekellimîn demişler ki: “İmkân, mütesavî-yü’t-tarafeyn”dir. Yâni: Adem ve vücûd, ikisi de müsavi olsa; bir tahsis edici, bir tercih edici, bir mûcid lâzımdır. Çünkü mümkünât, birbirini îcad edip teselsül edemez. Yahut o onu, o da onu îcad edip devir sûretinde dahi olamaz. Öyle ise bir Vâcibü'l-vücûd vardır ki, bunları îcad ediyor. Devir ve teselsülü,

¹ “Eğer gökte ve yerde, Allah’tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

² “(Yedi kat göğü birbirile tam uyum içinde yaratan O’dur. Rahmân’ın yaratmasında hiçbir nizamsızlık göremezsin.) Çevir de bak gözünü görebilir misin bir kusur? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak, gözün bulamadığından bir kusur, eli boş ve bitkin geri döner.” (Mâlik sûresi, 67/3-4)

on iki bûrhan yâni arşî ve süllemî gibi nâmlar ile müsemmâ meşhur on iki de-lîl-i kat’î ile devri ibtal etmişler ve teselsülü muhâl göstermişler. Silsile-i esbabı kesip, Vâcibü'l-vûcûd'un vûcûdunu isbat etmişler.

Biz de deriz ki: Esbab, teselsülün berâhini ile âlemin nihayetinde kesilmesinden ise, her şeyle Hâlik-î külli şey'e has sikkeyi göstermek daha kat’î, daha kolaydır. Kur’ân’ın feyziyle bütün Pencereler ve bütün Sözler, o esas üzerine gitmişler. Bununla beraber imkân noktasının hadsiz bir vüs’ati var. Hadsiz cihetlerle Vâcibü'l-vûcûd'un vûcûdunu gösteriyor. Yalnız, mütekellimînin teselsülün kesilmesi yoluna, -elhak geniş ve büyük olan o caddeye-münhasır değildir. Belki hadd ü hesaba gelmeyen yollar ile, Vâcibü'l-vûcûd'-un mârifetine yol açar. Şöyledir ki:

Her bir şey vûcûdunda, sıfâtında, müddet-i bekasında hadsiz imkânat, yâni gayet çok yollar ve cihetler içinde mütereddid iken, görüyoruz ki; o hadsiz cihetler içinde vûcûdça muntazam bir yolu takip ediyor. Her bir sıfatı da mahsus bir tarzda ona veriyor. Müddet-i bekasında bütün değiştirdiği sıfat ve hâller dahi, böyle bir tahsis ile veriliyor. Demek bir muhassisin irâdesiyle, bir müreccihin tercihiyle, bir Mûcid-i Hakîm'in îcadıyladır ki; hadsiz yollar içinde, hikmetli bir yolda onu sevk eder, muntazam sıfâti ve ahvâli ona giydiriyor.

Sonra infiraddan çıkarıp, bir terkibli cisme cüz yapar, imkânat ziyadeleşir. Çünkü o cisimde binler tarzda bulunabilir. Hâlbuki neticesiz o vaziyetler içinde neticeli, mahsus bir vaziyet ona verilir ki; mühim neticeleri ve faydaları ve o cisimde vazifeleri görüdürülmüþ. Sonra o cisim dahi diğer bir cisme cüz yaptırılıyor. İmkânat daha ziyadeleşir. Çünkü binlerle tarzda bulunabilir. İşte o binler tarz içinde, bir tek vaziyet veriliyor. O vaziyet ile mühim vazifeler görüdürülmüþ ve hâkezâ... Gittikçe daha ziyade kat’î bir Hakîm-i Müdebber'in vûcub-u vûcûdunu gösteriyor. Bir Âmir-i Alîm'in emriyle sevk edildiğini bildiriyor. Cisim içinde cisim, birbiri içinde cüz olup giden bütün bu terkiblerde; nasıl bir nefer, takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, firkâsında, ordusunda mütedâhil o hey'etlerden her birisine mahsus birer vazifesi, hikmetli birer nisbeti, intizamlı birer hizmeti bulunuyor. Hem nasıl ki senin göz bebeğinden bir hüceyre; gözünde bir nisbeti ve bir vazifesi var. Senin başın hey'et-i umumiyesi nisbetine dahi, hikmetli bir vazifesi ve hizmeti vardır. Zerre miktar şâşırsa, sıhhât ve idare-i beden bozulur. Kan damarlarına, his ve hareket asabalarına, hattâ bedenin hey'et-i umumiyesinde birer mahsus vazifesi, hikmetli birer vaziyeti vardır. Binlerle imkânat içinde, bir Sâni-i Hakîm'in hikmetiyle o muayyen vaziyet verilmiştir.

Öyle de: Bu kâinattaki mevcudat, her biri kendi zâtî ile, sıfâti ile çok imkânat yolları içinde has bir vücûdu ve hikmetli bir sûreti ve faydalı sıfatları, nasıl bir Vâcibü'l-vücûd'a şehâdet ederler. Öyle de: Mürekkebâta girdikleri vakit, her bir mürekkebde daha başka bir lisânla yine Sâni'imi ilân eder. Git gide, tâ en büyük mürekkebe kadar nisbeti, vazifesi, hizmeti itibarıyla Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna ve ihtiyarına ve irâdesine şehâdet eder. Çünkü bir şeyi, bütün mürekkebâta hikmetli münasebetleri muhafaza sûretinde yerlestiren, bütün o mürekkebâtin Hâlik'ı olabilir. Demek bir tek şey, binler lisânlarla O'na şehâdet eder hükümdür. İşte kâinatın mevcudatı kadar değil, belki mevcudatın sıfât ve mürekkebâti adedince imkânat noktasından da Vâcibü'l-vücûd'un vücûduna karşı şehâdetler geliyor.

İşte ey gafil! Kâinatı dolduran bu şehâdetleri, bu sadâları işitmeme.. ne derece sağır ve akılsız olmak lâzım geliyor? Haydi sen söyle...

Otuz Birinci Pencere

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَفْوِيمٍ¹

وَفِي الْأَرْضِ أَيَّاتٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ²

Şu pencere insan penceresidir ve enfüsûdır. Ve enfüsû cihetinde şu pencerenin tafsilâtını binler muhakkikîn-i evlîyânın mufassal kitaplarına havale ederek yalnız feyz-i Kur'ân'dan aldığımız birkaç esasa işaret ederiz. Şöyledi ki:

On Birinci Söz'de beyân edildiği gibi: "İnsan, öyle bir nüsha-yı câmiâdır ki: Cenâb-ı Hak bütün esmâsını, insanın nefsi ile insana ihsas ediyor." Tafsilâtını başka Sözlere havale edip yalnız üç noktayı göstereceğiz.

Birinci Nokta

İnsan, üç cihetle esmâ-yı ilâhiyeye bir aynadır.

Birinci Vecih: Gecede zulümât, nasıl nuru gösterir. Öyle de: İnsan, zaaf ve acziyle, fakt u hâcâtiyla, naks ve kusuru ile, bir Kadîr-i Zülcelâl'in kudretini, kuvvetini, gînâsını, rahmetini bildiriyor ve hâkezâ pek çok evsâf-ı ilâhiyeye bu

¹ "Biz, insanı en mükemmel surette yarattık." (Tîn süresi, 95/4)

² "Yeryüzünde kesin inanmak isteyenler için birçok deliller vardır. Bizzat kendi varlıklarınızda da böyle deliller vardır. Hâlâ görmeyecek misiniz?" (Zâriyat süresi, 51/20-21)

süretle aynadarlık ediyor. Hattâ hadsiz aczinde ve nihayetsiz zaafında, hadsiz âdasına karşı bir nokta-yı istinad aramakla, vicdan daima Vâcibü'l-vûcûd'a bakar. Hem nihayetsiz faktörde, nihayetsiz hâcâtî içinde, nihayetsiz maksad-lara karşı bir nokta-yı istimdat aramaya mecbur olduğundan, vicdan daima o noktadan bir Ganiyy-i Rahîm'in dergâhına dayanır, dua ile el açar. Demek her vicdanda şu nokta-yı istinad ve nokta-yı istimdat cihetinde iki küçük pen-cere, Kadîr-i Rahîm'in barigâh-ı rahmetine açılır, her vakit onunla bakabilir.

İkinci Vecih aynadarlık ise: İnsana verilen nümûneler nev'inden căz'î ilim, kudret, basar, sem', mâlikiyet, hâkimiyet gibi căz'iyat ile kâinat Mâlik'inin ilmine ve kudrette, basarına, sem'ine, hâkimiyet-i rubûbiyetine aynadarlık eder. Onları anlar, bildirir. Meselâ: "Ben nasıl bu evi yaptım ve yapmasını biliyorum ve görüyorum ve onun mâlikiyim ve idare ediyorum. Öyle de şu ko-ca kâinat sarayının bir ustaşı var. O Usta onu bilir, görür, yapar, idare eder ve hâkezâ..."

Üçüncü Vecih aynadarlık ise: İnsan, üstünde nakışları görünen esmâ-yı ilâhiyeye aynadarlık eder. Otuz İkinci Söz'ün Üçüncü Mevkifi'nın başında bir nebze izah edilen insanın mahiyet-i câmiasında nakışları zâhir olan yetmişen ziyade esmâ vardır. Meselâ: Yaratılışından Sânî', Hâlik ismini ve hüsn-ü takviminden Rahmân ve Rahîm isimlerini ve hüsn-ü terbiyesinden Kerîm, Latîf isimlerini ve hâkezâ... Bütün âzâ ve âlâtî ile, cihâzât ve cevarihi ile, letâif ve mâneviyatı ile, havâs ve hissiyatı ile ayrı ayrı esmânın ayrı ayrı nakışlarını gösteriyor. Demek nasıl esmâda bir ism-i âzam var, öyle de o esmânın nukuşunda dahi bir nakş-ı âzam var ki, o da insandır.

Ey kendini insan bilen insan! Kendini oku... Yoksa hayvan ve câmid hük-münde insan olmak ihtimali var!

İkinci Nokta

Mühim bir sırr-ı ehadiyete işaret eder. Şöyled ki:

İnsanın nasıl ruhu bütün cesedine öyle bir münasebeti var ki: Bütün âzâsına ni ve eczasını birbirine yardım ettirir. Yâni, irâde-i ilâhiye cilvesi olan evâmir-i tekviniye ve o emirden vûcûd-u haricî giydirilmiş bir kanun-u emrî ve latîfe-i rabbâniye olan ruh,¹ onların idaresinde onların mânevî seslerini hissetmesinde ve hâcâtlarını görmesinde birbirine mâni olmaz, ruhu şaşırtmaz. Ruha nis-

---

¹ Bkz.: Isrâ süresi, 17/85.

beten uzak-yakın bir hükmünde. Birbirine perde olmaz. İsterse, çoğunu birinin imdadına yetiştirir. İsterse bedenin her cüzü ile bilebilir, hissedebilir, idare edebilir. Hattâ çok nuraniyet kesbetmiş ise, her bir cüzü ile görebilir ve iştebilir.

Öyle de: **وَلِهُ الْمُنْتَلِ الأَعْلَى¹** Cenâb-ı Hakk'ın madem onun bir kanun-u emri olan ruh, küçük bir âlem olan insan cisminde ve âzâsında bu vaziyeti gösteriyor. Elbette âlem-i ekber olan kâinatta o Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un irâde-i külliyesine ve kudret-i mutlakasına hadsiz fiiller, hadsiz sadâlar, hadsiz dualar, hadsiz işler, hiçbir cihette O'na ağır gelmez, birbirine mâni olmaz. O Hâlik-ı Zülcelâl'i meşgul etmez, şaşırmasın. Bütünü birden görür, bütün sesleri birden işitir. Yakın uzak birdir. İsterse, bütünü birden imdadına gönderir. Her şey ile her şeyi görebilir, seslerini iştebilir ve her şey ile her şeyi bilir ve hâkezâ...

Üçüncü Nokta

Hayatın pek mühim bir mahiyeti ve ehemmiyetli bir vazifesi var. Fakat o bahis, Hayat Penceresi'nde ve Yirminci Mektub'un Sekizinci Kelimesi'nde tafsili geçtiğinden ona havale edip yalnız bunu ihtar ederiz ki:

Hayatta hissiyat sûretinde kaynayan memzuç nakişlar; pek çok esmâ ve şuûnat-ı zâtiyeye işaret eder. Gayet parlak bir sûrette Hayy-ı Kayyûm'un şuûnat-ı zâtiyesine aynadarlık eder. Şu sırrın izahı, Allah'ı tanımayanlara ve daha tam tasdik etmeyenlere karşı zamanı olmadığından kapıyı kapiyoruz...

Otuz İkinci Pencere

**هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظَهِّرُ
عَلَى الْدِينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا²
قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُخْلِقُ وَيُمِيتُ³**

Şu pencere, semâ-yı risâletin güneşî, belki güneşler güneşî olan Hazreti Muhammed'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) penceresidir.

¹ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² “Bütün dinlere üstün kilmak için Resülüni hidâyet ve hak dinle gönderen O'dur. Buna şahit olarak Allah yeter.” (Fethî süresi, 48/28)

³ “De ki: Ey insanlar ben sizin hepinize Allah tarafından gönderilen Peygamberim. O ki, göklerin ve yerin hakimiyeti O'na aittir. O'ndan başka ilâh yoktur. Hayati veren de, ölümü yaratan da O'dur.” (A'râf sûresi, 7/158)

Şu gayet parlak ve pek büyük ve çok nurânî pencere Otuz Birinci Söz olan Mi'râc Risalesi'yle, On Dokuzuncu Söz olan Nübûvvet-i Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) Risalesi'nde ve on dokuz işaretli olan On Dokuzuncu Mektup'ta, ne derece nurânî ve zâhir olduğu isbat edildiğinden, o iki Sözü ve o Mektubu ve o Mektubun On Dokuzuncu İşareti'ni bu makamda düşünüp, sözü onlara havale edip, yalnız deriz ki:

Tevhidin bir bürhân-ı nâtkî olan Zât-ı Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) risâlet ve velâyet cenahlarıyla, yâni kendinden evvel bütün enbiyânın tevâtürle icmâlarını ve O'ndan sonraki bütün evlîyânın ve asfiyânın icmâkârâne tevâtürlerini tazammun eden bir kuvvetle bütün hayatında bütün kuvvetyle vahdâniyeti gösterip ilân etmiş. Ve Âlem-i İslâmîyet gibi geniş, parlak, nurânî bir pencereyi, mârifetullah'a açmıştır. İmam Gazâlî, İmam Rabbânî, Muhyiddîn-i Arabî, Abdülkadir-i Geylânî gibi milyonlar muhakkikîn-i asfiyâ ve siddikîn o pencereden bakıyorlar, başkalarına da gösteriyorlar.

Acaba böyle bir pencereyi kapatacak bir perde var mı? Ve onu ittiham edip, bu pencereden bakmayanın aklı var mı? Haydi sen söyle!

Otuz Üçüncü Pencere

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عَوْجًا فَقِيمًا¹

الرَّكِيَّابُ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ²

Bütün geçmiş pencereler, Kur'ân denizinden bâzı katreler olduğunu düşün. Sonra Kur'ân'da ne kadar âb-ı hayat hükmünde olan envâr-ı tevhid var olduğunu kıyas edebilirsin. Fakat bütün o pencerelerin menbaî ve mâdeni ve aslı olan Kur'ân'a gayet mücîmel bir sûrette, gayet basit bir tarzda bakılsa dahi, yine gayet parlak, nurânî bir pencere-i câmiadır. O pencere ne kadar kat'î ve parlak ve nurânî olduğunu, Yirmi Beşinci Söz olan İ'câz-ı Kur'ân Risalesi'ne ve On Dokuzuncu Mektub'un On Sekizinci İşaretine havale ediyoruz. Ve Kur'ân'ı bize gönderen Zât-ı Zülcelâl'in Arş-ı Rahmânî'sine niyaz edip deriz:

¹ “Hamd, O Allah'a mahsustur ki kuluna Kitabı indirdi ve onun içine tutarsız hiçbir şey koymadı. Dosdoğru bir Kitap olarak gönderdi.” (Kehf sûresi, 18/1-2)

² “Elif, Lâm, Râ. Bu, Rab'lerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, üstün kudret sahibi ve her işi övgüye lâyk olan Allah'ın yoluna, göklerde ve yerdeki her şeyin sahibinin yoluna insanları çıkarmaları için sana indirdiğimiz bir kitaptır.” (İbrahim sûresi, 14/1)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِيْنَا أَوْ أَخْطَأْنَا¹

رَبَّنَا لَا تُنْعِذْنَا فَلَوْبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا²

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ³

وَثُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْوَابُ الرَّحِيمُ⁴

İhtar

Şu otuz üç pencereli olan “Otuz Üçüncü Mektub”, îmâni olmayanı inşâallah îmâna getirir. Îmâni zayıf olanın îmânını kuvvetlestirir. Îmâni kavî ve taklidî olanın îmânını tâhkîkî yapar. Îmâni tâhkîkî olanın îmânını genişlendirir. Îmâni geniş olana bütün kemâlât-ı hakikiyeyenin medâri ve esası olan mârifetullahta terakkiyât verir; daha nurânî, daha parlak manzaraları açar.

İşte bunun için, “Bir pencere bana kâfi geldi, yeter.” diyemezsin. Çünkü; senin aklına kanaat geldi, hissesini aldı ise; kalbin de hissesini ister, ruhun da hissesini ister. Hattâ hayâl de o nurdan hissesini isteyecek. Binaenaleyh her bir pencerenin ayrı ayrı faydaları vardır.

Mi'râc Risalesi'nde asıl muhatab, mümin idi; mülhid ikinci derecede istimâ makamında idi. Şu risalede ise muhatab, münkirdir; istimâ makamlarında mümindir. Bunu düşünüp öylece bakmalı.

Fakat maatteessüf mühim bir sebebe binaen şu mektub gayet süratle yazıldığından vehattâ müsvedde hâlinde kaldığından, elbette bana ait olan tarz-ı ifadede müşevveşiyet ve kusurlar olacaktr. Nazar-ı müsamaha ile bakmalarını ve ellerinden gelirse ıslahlarını ve mağfiret ile bana dua eylemelerini ihvanlarımдан isterim...

¹ “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!” (Bakara süresi, 2/286)

² “Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyeyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma!” (Âl-i İmrân süresi, 3/8)

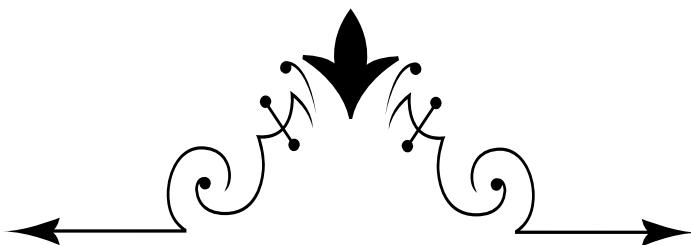
³ “Ey Rabbimiz! Bu hizmetimizi kabul buyur! Her şeyi hakkıyla işten ve bilen ancak sensin.” (Bakara süresi, 2/127).

⁴ “Tevbelerimizi de kabul buyur! Muhakkak ki tevbeleri en güzel şekilde kabul eden ve çok merhamet eden ancak sensin!” (Bakara süresi, 2/128).

السَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ¹ ، وَالْمَلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهَوَىٰ²

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمُ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَعَلَى أَهْلِهِ وَصَاحْبِهِ وَسَلِّمْ أَمِينٌ⁴

¹ “Kurtuluş ve selamet, hidayete uyanlaradır.” (Tâhâ süresi, 20/47).

² Azarlama, kınama da nefsiné tâbi olanlaradır.

³ “Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara süresi, 2/32)

⁴ Allahım, âlemlere rahmet olarak gönderdiği Zâta, O'nun Âl'ine ve Ashabına salât ve salâm eyle, âmîn...

Lemeđt

مِنْ بَيْنِ هَلَالِ الصَّوْم وَهَلَالِ الْعِيد^١

Cekirdekler Çiçekleri

*Risâle-i Nur Şâkirtlerine
Küçük Bir Mesnevî ve Îmânî Bir Dîvandır.*

Müellifi:

Bediüzzaman

Said Nursî

---

¹ "Ramazan ve Bayram hilâli arasından. (Ramazan Esintileri)"

Tenbih

Bu Lemeât nâmındaki eserin sâir dîvanlar gibi bir tarzda bir-iki mevzu ile gitmediğinin sebebi: Eski eserlerinden “*Hakikat Çekirdekleri*” nâmındaki kîsacık vecizeleri bir derece izah etmek için, hem nesir tarzında yazılmış, hem de sâir dîvanlar gibi hayâlâtâ, mîzânsız hissiyata girilmemiş olmasıdır. Baştan aşağıya mantık ile hakâik-i Kur’ânîye ve îmâniye olarak, yanında bulunan bîrâderzâdesi gibi bâzı talebelerine bir ders-i ilmîdir, belki bir ders-i îmânî ve Kur’ânîdir. Üstadımızın baştaki ifadesinde dediği gibi, biz de anlamışızdır ki: Nazma ve şîire hiç meyli ve onlarla iştigali de yoktur.

وَمَا عَلِمْنَاهُ الْشِّعْرُ¹

sırrının bir nûmûnesini gösteriyor.

Bu eser, birçok meşâgil ve Dâru'l-Hikmet'teki vazife içinde yirmi gün Ramazan'da, günde iki veya iki buçuk saat çalışmak sûretille manzum gibi yazılmıştır. Bu kadar kısa zamanda ve manzum bir sayfa on sayfa kadar müşkül olduğu cihetle, birden dikkatsiz, tashîhsiz böyle söylemiş, tab'edilmiştir. Bizce Risâle-i Nur hesabına bir hârikadır. Hiçbir nazîmlî dîvan, bunun gibi te-kellüfsüz, nesren okunabilir görülmüyor. Înşâallah bu eser bir zaman Risâle-i Nur şâkirtlerine bir nevi mesnevî olacak. Hem bu eser, kendisinden on sene sonra çıkan ve yirmi üç senede tamamlanan Risâle-i Nur'un mühim eczalarına bir işaret-i gaybiye nev'inden müjdeli bir fihrist hükmündedir.

Risâle-i Nur Şâkirtlerinden
Sungur, Mehmed Feyzi, Hüsrev

İhtar

² الْكُرْبُ عَذْوَ لِمَا جَهَلَ kaidesiyle, ben dahi nazım ve kafiyeyi bilmediğimden ona kıymet vermezdim. Safiyyeyi kafiyeye feda etmek tarzında hakikatin sûretini nazmin keyfine göre tağyir etmek hiç istemezdim. Şu kafiyesiz, nazimsiz kitapta en âlı hakikatlere, en müşevves bir libas giydirdim.

Evvelâ: Daha iyisini bilmezdim. Yalnız mânâyı düşünüyordum.

Sâniyen: Cesedi libasa göre yontmakla rendeleyen şuarâya tenkidimi göstermek istedim.

¹ “Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik.” (Yâsin sûresi, 36/69)

² “Kişi bilmediği şeyin düşmanıdır.” (Bkz.: Ali İbni Ebî Talib, *Nehcü'l-belâğâ* s.780)

Sâlisen: Ramazan'da kalb ile beraber nefsi dahi hakikatlerle meşgul etmek için, böyle çocukça bir üslûp ihtiyar edildi. Fakat ey kâri! Ben hatâ ettim, itiraf ederim. Sakın sen hatâ etme! Yırtık üslûba bakıp o âlî hakikatlere karşı dikkatsizlik ile hürmetsizlik etme!..

İfade-i Meram

Ey kâri! Peşinen bunu itiraf ederim ki: Sanat-ı hat ve nazımda istîdadım- dan çok müştəkiyim. Hattâ şimdî ismimi de düzgün yazamıyorum. Nazım, vezin ise; ömrümde bir fıkra yapamamışım. Birdenbire zihnième, nazma musirrâne bir arzu geldi. Sahabelerin gazevâtına dair Kürtçe¹ nâmında bir destan vardı. Onun ilâhî tarzındaki tabîî nazmına ruhum hoşlanıyordu. Ben de kendime mahsus onun tarz-ı nazmını ihtiyar ettim. Nazma benzer bir nesir yazdım. Fakat vezin için katienen tekellüf yapmadım. İsteyen adam, nazmî hatıra getirmeden zahmetsiz, nesren okuyabilir. Hem nesren olarak bakmalı, tâ mâna anlaşılsın. Her kitada ittisal-i mâna vardır. Kafiyede tevakkuf edilmesin. Külâh püskülsüz olur, vezin de kafiyesiz olur, nazım da kaidesiz olur. Zannımcı lafız ve nazım, sanatça câzibedâr olsa, nazarı kendiyle meşgul eder. Nazarı mâna'dan çevirmemek için perişan olması daha iyidir.

Şu eserimde ustadım, Kur'ân'dır. Kitabım, hayattır. Muhatabım, yine benim. Sen ise ey kâri' müstemi'sin. Müstemi'in tenkide hakkı yoktur; begendiği ni alır, beğenmediğine ilişmez. Şu eserim, bu mübarek Ramazan'ın feyzî^{2(Hâşıye)} olduğundan, ümit ederim ki inşâallah din kardeşimin kalbine tesir eder de lisâni bana bir dua-yı mağfiret bahşeder veya bir Fâtiha okur.

¹ Dört yüz beyitlik uzun bir kasıdedir. Sahabe-i Kirâm'ın kahramanlıklarından bahsetmektedir. Yaşadığı dönemde zühd ve takväsiyla tanınmış olan Molla Ağa ez-Zîbarî tarafından Kürtçe'nin Kuzey Kırmançı şivesiyle kaleme alınmıştır.

^{2(Hâşıye)} Hattâ tarihi آدُبِ زَلَّةِ لَهْلَائِي رَمَضَانَ نَجْمٌ çıktı. Yâni: "Ramazan'ın iki hilâlinden doğmuş bir edeb yıldızıdır." (Bin üç yüz otuz yedi eder.)

ed-Dâî

Yıkılmış bir mezârim ki, yiğilmiştir içinde^{1(*)}
 Said'den yetmiş dokuz emvât^{2(**)} bâ-âsam âlâma.
 Sekseninci olmuştur, mezara bir mezar taş.
 Beraber ağlıyor^{3(***)} hüsran-ı İslâm'a.
 Mezar taşımla pür-emvât enindâr o mezârimla
 Revanım saha-yı ukbâ-yı ferdâma.
 Yakânim var ki: İstikbal semâvât u zemin-i âsiyâba
 Hem olur teslim, yed-i beyzâ-yı İslâm'a.
 Zira yemin-i yümn-ü îmândır
 Verir emn ü emân ile enâma...

1(*) Bu kita, onun imzasıdır.

2(**) Her sene iki defa cisim tazelendiği için iki Said ölmüş demektir. Hem bu sene Said yetmiş dokuz senesindedir. Her bir sene bir Said ölmüş demektir ki, bu tarihe kadar Said yaşayacak.

3(***) Yirmi sene sonraki bu şimdiki hâli, hiss-i kable'l-vuku' ile hissetmiş.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ
 الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٌ وَعَلَى أَهْلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ¹

Tevhidin İki Bürhan-ı Muazzamı

Şu kâinat tamamıyla bir bürhan-ı muazzamıdır. Lisân-ı gayb, şehadetle müssebihtir, muvahhiddir. Evet tevhid-i Rahmân’la, büyük bir sesle zâkirdir ki:

Lâ Ilâhe Illâ Hû...²

Bütün zerrât hüceyrâti, bütün erkân ve âzâsı birer lisân-ı zâkirdir; o büyük sesle beraber der ki:

Lâ Ilâhe Illâ Hû...

O dillerde tenevvü var, o seslerde merâtib var. Fakat bir noktada toplar, onun zikri, onun savtı ki:

Lâ Ilâhe Illâ Hû...

Bu bir insan-ı ekberdir, büyük sesle eder zikri; bütün eczası, zerrâtı, küçük sesleriyle, o bülgend sesle beraber der ki:

Lâ Ilâhe Illâ Hû...

Şu âlem halka-yı zikri içinde okuyor aşrı, şu Kur’ân maşrık-ı nuru. Bütün zîruh eder fikri ki:

Lâ Ilâhe Illâ Hû...

Bu Furkan-ı Celilü’s-Şân, o tevhide nâtik bürhân, bütün âyât sâdîk lisan. Şuâât-bârika-yı iman. Beraber der ki:

Lâ Ilâhe Illâ Hû...

Kulağı ger yapıştırın, şu Furkan’ın sînesine, derinden tâ derine, sarîhan işitirsin semâvî bir sadâ der ki:

Lâ Ilâhe Illâ Hû...

¹ Âlemelerin Rabbi, Rahman ve Rahîm Allah'a, üzerimizdeki hadd ü hesaba gelmez lütufları adedince hamd ü senâ.. bütün insanlığa rahmet ve kurtuluş vesilesi olarak gönderdiği habibi Hazreti Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)a, nezih aile fertlerine ve seçkin ashabına salât ü selam olsun.

² “O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur.” (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmrân sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; En’âm sûresi, 6/102, 106; A’râf sûresi, 7/158 Tevbe sûresi, 9/31...)

O sestir gayeten ulvî, nihayet derece ciddî, hakikî pek samimî, hem nihayet mûnis ve muknî ve bürhânla mücehhezdir. Mükerrer der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Şu bürhân-ı münevverde, cihât-ı sittesi şeffaf ki üstünde münakkaştr müzehher sikke-i i'câz. İçinde parlayan nur-u hidâyet der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Evet, altında nescolmuş mühefhef mantık ve bürhân, sağında aklı istintak; mürefref her taraf, ezhân “sadakte” der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Yemîn olan şimalinde, eder vicdanı istîşad. Emâmında hüsн-ü hayırdır, hedefinde saadettir. Onun miftahıdır her dem ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Emâm olan verâsında ona mesned semâvîdir ki vahy-i mahz-ı rabbânî. Bu şeş cihet ziyadârdır; bürûcunda tecelliidâr ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Evet vesvese-i sârik, bâvehim şüphe-i târik, ne haddi var ki o mârik, girebilsin bu bârik kasra. Hem sârik ki sur sûreler şâhîk, her kelime bir melek-i nâtîk ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

O Kur'ân-ı Azîmüssâن nasıl bir bahr-i tevhiddir. Bir tek katre, misal için bir tek Sûre-i İhlâs.. fakat kısa bir tek remzi, nihayetsiz rumûzundan. Bütün envâ-ı şırkı reddeder, hem de yedi envâ-ı tevhidi eder isbat; üçü menfi, üçü müsbet şu altı cümlede birden:

Birinci cümle: ¹ قُلْ هُوَ karinesiz işaretdir. Demek ıtlakla tâyindir. O tâyinde taayyün var. Ey

Lâ Hüve illâ Hû...²

Şu tevhid-i şuhûda bir işaretdir: Hakikat-bîn nazar tevhide müstağrak olursa der ki:

Lâ Meşhûde illâ Hû...³

¹ “De ki: O’dur.” (İhlâs sûresi, 112/1)

² O’ndan başka o yok.

³ O’ndan başka meşhud yok.

İkinci cümle: ^{اَللّٰهُ اَكْبَرٌ}^۱ 'dir ki tevhid-i ulûhiyete tasrihtir. Hakikat, hak lisâni der ki:

Lâ Ma'bûde illâ Hû...²

Üçüncü cümle: ^{اَللّٰهُ الصَّمَدُ}^۳ 'dir. İki cevher-i tevhide sadeftir. Birinci dûrû: Tevhid-i rubûbiyet. Evet nizam-ı kevn lisâni der ki:

Lâ Hâlika illâ Hû...⁴

İkinci dûrû: Tevhid-i Kayyûmiyet. Evet serâser kâinatta, vûcûd ve hem bekada, müessire ihtiyaç lisâni der ki:

Lâ Kayyûme illâ Hû...⁵

Dördüncü: ^{لَمْ يَلِدْ}^۶ 'dir. Bir tevhid-i celâlî müstetirdir; envâ-ı şirk redde-der, kûfrû keser bîştiyah.

Yâni tagayyür, ya tenasül, ya tecezzi eden elbet; ne hâliktir, ne kayyûm-dur, ne ilâh...

Veled fikri, tevellüd kûfrünü ^{نَمْ} reddeder, birden keser atar. Şu şirktendir ki olmuştur beşer ekserisi gümräh...

Ki Isâ (*aleyhisselâm*), ya Üzeyr'in, ya melâik, ya ukûlün tevellüd şirk meydan alıyor nev-i beşerde gâh bâ-gâh...

Beşincisi: ^{وَلَمْ يُولَدْ}^۷ Bir tevhid-i sermedî işaretî şöyledir: Vâcib, Kadîm, Ezelî olmazsa, olmaz ilâh...

Yani: Ya müddeten hâdis ise, ya maddeden tevellüd, ya bir asıldan mün-fasil olsa, elbette olmaz şu kâinata penah...

Esbap-perestî, nûcûm-perestlik, sanem-perestî, tabiat-perestlik şirkin birer nev'idir; dalâlette birer çâh...

¹ "Allah Mutlak Bir'dir." (İhlâs sûresi, 112/1)

² O'ndan başka mabud yok.

³ "Allah, Samed (Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan, fakat ezelde ve ebedde her varlığın Kendisine muhtaç olup, Kendisine siğindiği Zât)tr." (İhlâs sûresi, 112/2)

⁴ O'ndan başka yaratıcı yok.

⁵ O'ndan başka Kayyûm (bizatîhi var olup başkasına muhtaç olmayan ve her şeyin varlık ve bekası kendisine muhtaç olan) yok.

⁶ "Ne doğurdu..." (İhlâs sûresi, 112/3)

⁷ "...ne de doğuruldu." (İhlâs sûresi, 112/3)

Altıncı: ^١ بِلَمْ يَكُنْ Bir tevhid-i câmi'dir. Ne zâtında nazîri, ne efâlînde şerîki, ne sıfâtında şebîhi ^٢ lafzına nazargâh...

Şu altı cümle mânen birbirine netice, hem birbirinin bûrhânı, müselseldir berâhin, müretteptir netâic şu sûrede karargâh...

Demek şu Sûre-i İhlâs'ta, kendi miktar-ı kametinde müselsel, hem mürettep otuz süre münderîç; bu bunlara sehergâh...

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ^۲

Sebep Sîrf Zâhirîdir

İzzet ve azamet ister ki; esbab-ı tabîî, perdedâr-ı dest-i kudret ola aklın nazarında.

Tevhid ve celâl ister ki; esbab-ı tabîî, dâmenkeş-i tesir-i hakikî ola^{3(Hâsiye)} kudret eserinde.

Vücud, Âlem-i Cismanîde Münhasır Değil

Vücudun hasra gelmez muhtelif envâını, münhasır olmaz, sıkışmaz şu şehâdet âleminde.

Âlem-i cismânî bir tenteneli perde gibi, şu'le-feşân gaybî avâlim üzerinde.

Kalem-i Kudrette İttihad, Tevhidi İlân Eder

Eser-i itkan-ı sanat, fitratın her köşesinde bilbedâhe reddeder esbâbinin îcadını.

Nakş-ı killî ayn-ı kudret; hilkatin her noktasında bizzarûre reddeder ve-sâitîn vûcûdunu.

¹ “(O'na denk, O'nunla mukayese edilebilecek) hiçbir şey yoktur.” (İhlâs sûresi, 112/4)

² Hiç kimse gaybî bilemez, gaybî yalnız Allah bilir.

^{3(Hâsiye)} Hakikî tesirden elini çeksin, içada karışmasın, demektir.

Bir Şey, Her Şey Sız Olmaz

Kâinatta serbeser sırrı tesanüd müstetir, hem müntesir. Hem cevânbide tecâvüb, hem teâvün gösterir

Ki yalnız bir kudret-i âlem-şümûldür yapırır, zerreyi her nisbetiyle halke-dip yerleştirir.

Kitab-ı âlemin her satırıyla her harfi hayy.. ihtiyaç sevk ediyor, tanıştırır.

Her nereden gelirse gelsin nidâ-yı hâcete lebbeyk-zendir, sırrı tevhid nâmına etrafi görüstürür.

Zîhayat her harfi, her bir cümleye müteveccih birer yüzü, hem de nâzır birer gözü baktırır.

Güneş'in Hareketi Câzibe İçindir, Câzibe İstikrar-ı Manzumesi İçindir

Güneş bir meyvedârdır, silkinir tâ düşmesin müncezib seyyar olan yemişleri.

Ger sükütuyla sükünet eylese, cezbe kaçar, aqlar fezâda muttazam meczupları.

Küçük Şeyler Büyük Şeylerle Merbuttur

Sivrisinek gözünü halkeyleyendir mutlaka, güneşi hem kehkeşi halkey-lemiş.

Pirenin midesi tanzim edendir mutlaka, manzume-i şemsiyeyi nazmey-lemiş.

Gözde rü'yet, midede hem ihtiyacı dercedendir mutlaka, semâ gözüne zi-yâ sürmesi çekmiş, zemin yüzüne gıda sofrası sermiş.

Kâinatın Nazmında Büyük Bir İcâz Var

Kâinatın gör ki telifinde bir i'câz var. Ger bütün esbab-ı tabiiye bi'l-farzi'l-muhâl

Ola her biri muktedir bir Fâil-i Muhtar. O i'câza karşı nihayet acz ile bilimsîl

سُبْحَانَكَ لَا قُدْرَةَ فِينَا رَبَّنَا أَنْتَ الْفَقِيرُ الْأَزِيْلُ ذُو الْجَلَالِ¹

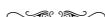
Kudrete Nisbet Her Şey Müsavidir

مَا خَلَقْتُكُمْ وَلَا بَعْثَثُكُمْ إِلَّا كَنْسِيْسَ وَاحِدَةٍ²

Bir kudret-i zâtiyedir, hem ezeli; acz tehallül edemez.

Onda merâtib olmayıp, mevâni' tedâhül edemez. İsterse küll, isterse cüz nisbet tefavüt eylemez.

Çünkü her şey bağlıdır her şey ile. Her şeyi yapamayan bir şeyi de yapamaz.

Kâinatı Elinde Tutamayan, Zerreyi Halk Edemez

Tesbih gibi nazmeyleyip kaldıracak; arzımızu, şümûsu, nûcûmu, hasra gelmez

Şu fezânın başına hem sînesine takacak öyle kuvvetli ele bir kimse mâlik olmaz

Dünyada hiçbir şeyde dâvâ-yı halk edip, iddia-yı îcad edemez...

¹ Seni her türlü noksan sıfattan tenzih ederiz. Ey Rabbimiz! Bizde hiçbir güç ve kudret yok. Sen ise ezeli kudret, ululuk ve ikram sahibisin.

² "Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (âhirette) hepinizi diriltmek de, (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

İhyâ-yı Nev', İhyâ-yı Ferd Gibidir

Mevt-âlûd bir nevm ile kışta uyuşmuş bir sinek, nasıl onun ihyâsı kudrete ağır gelmez.

Şu Dünya'nın mevti de, ihyâsı da öyledir. Bütün zîruh ihyâsı onda fazla nazlanmaz.¹

Tabiat, Bir Sanat-ı ilâhiyedir

Değil tâbi' tabiat, belki matba'. Değil nakkaş, o belki bir nakıştır. Değil fâ'il, o kâbıldır. Değil masdar, o mistardır...

Değil nâzım, o nizamdır... Değil kudret, o kanundur... Îrâdî bir şeriatır, değil haric hakikattar.

Vicdan, Cezbesi ile Allah'ı Tanır

Vicdanda mündemiçtir, bir incizâb ve cezbe. Bir câzibin cezbiyle daim olur incizâb.

Cezbe düşer zîsuur, ger Zülcemâl görünse. Etse tecelli daim pür-şâşaa bî-hicâb.

Bir Vâcibü'l-vücûd'a, Sahib-i Celâl ve Cemâl; şu fitrat-ı zîsuur kat'î şehâdet-meab.

Bir şâhidi o cezbe, hem diğerî incizâb.

Fîtratın Şehâdeti Sâdîkadır

Fîtratta yalan yoktur; ne dediyse doğrudur. Çekirdeğin lisânı,

Meyl-i nümüv der: "Ben, sünbüllenip meyvedâr..." Doğru çıkar beyâni.

Yumurtanın içinde, derin derin söyleşen hayatın meyelâni

---

¹ Bkz.: Lokman süresi, 39/6.

Ki: "Ben piliç olurum, izn-i ilâhî ola." Sâdik olur lisâni.

Bir avuç su, bir demir gülle içinde eğer niyet etse incimâd. Bürûdetin zamanı

İçindeki inbisât meyli der: "Genişlen, bana lâzım fazla yer." Bir emr-i bî-emânî...

Metin demir çalışır, onu yalan çıkarmaz. Belki onda doğruluk, hem de sîdk-i cenânî

O demiri parçalar. Şu meyelânlar bütün birer emr-i tekvînî, birer hükmü Yezdânî,

Birer fitrî şeriat, birer cilve-i irâde. Irâde-i ilâhî, idare-i ekvanî

Emirleri şunlardır: Birer birer meyelân, birer birer imtisâl, evâmir-i rabâbânî.

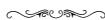
Vicdandaki tecelli aynen böyle cilvedir; ki incizâb ve cezbe iki musaffa cânî.

İki mücellâ camdır, akseder içinde Cemâl-i lâ-yezâlî, hem de nur-u îmânî.

Nübûvet Beşerde Zarûriyedir

Karıncayı emîrsiz, arıları ya'subsuz bırakmayan kudret-i ezeliye elbette
Beşeri de bırakmaz şeriatsız, nebîsiz. Sîrr-i nizam-ı âlem, böyle ister elbette.

Meleklerde Mi'râc, İnsanlarda Şakk-ı Kamer Gibidir

Bir mi'râc-ı kerâmetle melekler, gördüler elhak ki müsellem bir nübûvet-te muazzam bir velâyet var.

O parlak Zât, Burak'a binmiş de berk olmuş. Kamer-vâri serâser, âlem-i nuru da görmüştür.

Şu şehâdet âleminde müntesir insanlara hissî büyük bir mucize nasıl ki ¹
² اِنْسَقَ الْفَهْرُ 'dir.²

¹ "Ve Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1)

² Bkz.: el-Gazâlî, *Fedâihu'l-bâtinîyye* 1/139-141; el-Âmidî, *Ğâyetü'l-merâm* 1/356-357; el-Îcî, *Kitâbü'l-Mevâkif* 3/405; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsid* 5/17.

Bu Mi'râc'dır, âlem-i ervâhtaki sâkinlere en büyük bir mucize ki, شَهْرَانَ الَّذِي أَنْزَلَ¹'dır.

Kelime-i Şehâdetin Bürhanı İçindedir

Kelime-i şehâdet vardır iki kelâmi. Birbirine şâhiddir, hem delîl ve bûr-hândır.

Birincisi, sâniye bir bûrhân-ı limmîdir. İkincisi, evvele bir bûrhân-ı innîdir.

Hayat Bir Çeşit Tecelli-i Vahdettir

Hayat bir nur-u vahdettir. Şu kesrette eder tevhid tecelli. Evet, bir cilve-i vahdet eder kesretleri tevhid ve yektâ.

Hayat bir şeyi her şeye eder mâlik. Hayatsız şey, ona nisbet ademdir cümle eşya.

Ruh, Vücut-u Haricî Giydirilmiş Bir Kanundur

Ruh bir nurânî kanundur, vüçûd-u haricî giymiş bir nâmustur²; şüûru başına takmış.

Bu mevcud ruh, şu mâkul kanuna olmuş iki kardeş, iki yoldaş.

Sabit ve hem daim fitri kanunlar gibi, ruh dahi hem âlem-i emir, hem irâ-de vasfindan gelir.

Kudret vüçûd-u hissî giydirir, şüûru başına takar, bir seyyâle-i latîfeyi o cevhere sadef eder.

Eğer envâdaki kanunlara kudret-i Hâlik vüçûd-u haricî giydirirse, her biri bir ruh olur.

¹ “Gece yürüten O Zât bütün noksantalıklardan münezzehtir.” (Isrâ süresi, 17/1)

² “Bir de sana ‘ruh’ hakkında sorular sorarlar. De ki: Rûh Rabbimin emrindedir, O’nun bileceği işlerden-dir. Size sadece az bir ilim verilmiştir.” (Isrâ süresi, 17/85)

Ger vücûdu ruh çıkarsa, başından şuûru indirirse, yine lâyemut kanun olur.

Hayatsız Vücut, Adem Gibidir

Ziyâ ile hayatın her biri, mevcudatın birer keşşafıdır. Bak nur-u hayat olmazsa,

Vücut, adem-âlûddur; belki adem gibidir. Evet garib, yetimdir; hayatsız ger kamerse...

Hayat Sebebiyle Karınca Küreden Büyük Olur

Ger mîzânü'l-vücûdla karıncayı tartarsan, onda çikan kâinat küremize sıķışmaz.

Bence Küre hayevândır, başkaların zannınca meyyit olan Küre'yi ger getirip koyarsan

Karınçanın karşısına, o zîşuur başının nîfî bile olamaz...

Nasrâniyet İslâmiyet'e Teslim Olacak

Nasrâniyet, ya intifa ya istîfa bulacak. İslâm'a karşı teslim olup terk-i silâh edecek.

Mükerrerden yırtıldı, purutluğa tâ geldi, purutlukta görmedi ona salâh verecek.

Perde yine yırtıldı, mutlak dalâle düştü. Bir kısmı lâkin, bâzı yakınılaştı tevhide; onda felâh görecek.

Hazırlanır şimdiden^{1(Hâsiye)} yırtılmaya başlıyor. Sönmezse safvet bulup İslâm'a mal olacak.

---

^{1(Hâsiye)} Bu dehşetli Harb-i Umumî neticesindeki vaziyete işaret eder. Belki, İkinci Harb-i Umumî'den tam haber verir.

Bu bir sırr-ı azîmdir, ona remz ü işaret; Fahr-i Rusûl demiştir: “Îsâ, Şer’im ile amel edip ümmetimden olacak.”¹

Tebaî Nazar, Muhâli Mümkün Görür

Meşhurdur ki: İyâd’ın hilâline bakardı cemaat-ı kesîre. Kimse bir şey görmedi.

Zevâlî bir ihtiyar yemin etti ki: “Gördüm.” Hâlbuki gördüğü, kirpiğinin tekkavvüs etmiş beyaz bir kılı idi.

O kıl oldu onun hilâli. O mukavves kıl nerede? Hilâl olmuş kamer nerede? Ger anladın şu remzi:

ZerrâttaKİ harekât; kirpik-i aklın olmuş, birer kıl-ı zulmettar.. kör etmiş maddî gözü.

Teşkil-i cümle envâ’ fâilini göremez, düşer başına dalâl.

O hareket nerede? Nazzâm-ı kevn nerede! Onu ona vekâmetmek, muhâl ender muhâl!..

Kur’ân Ayna İster, Vekil İstemez

Ümmetteki cumhûru, hem avâmin umumu; bûrhândan ziyade me’hadaki kudsiyet sevk-i itâat verir, sevk eder imtisâle.

Şeriat yüzde doksanı; müsellemât-ı şer’î, zarûriyât-ı dînî birer elmas süttundur.

İçtihadî, hilâfi, fer’î olan mesâil; yüzde ancak on olur. Doksan elmas süttunu, on altının sahibi

Kesesine koyamaz, ona tâbi kılamaz. Elmasların mâdeni: Kur’ân ve hem hadîs’tir. O’nun malı.. oradan, her zaman istemeli.

Kitaplar, içtihadlar Kur’ân’ın aynası, yahut dürbün olmalı. Gölge, vekil istemez o Şems-i Mu’ciz-Beyân.

¹ Bkz.: Buhârî, *enbiyâ* 50; Müslim, *îmân* 242; Ebû Dâvûd, *melâhim* 14; İbni Hibbân, *es-Sâhih* 15/233.

Mübtıl, Bâtilî Hak Nazarıyla Alır

İnsandaki fitratı mükerrem olduğundan, kasden hakkı arıyor. Bâzan gelireline, bâtilî hak zanneder, koynunda saklıyor.

Hakikati kazarken ihtiyarı olmadan dalâl düşer başına; hakikattir zanneder, kafasına geçirir.

Kudretin Aynaları Çoktur

Kudret-i zülcelâl'in pek çoktur mir'âtları. Her biri ötekinden daha eşeff ve eltaf pencereler açıyor bir âlem-i misâle.

Sudan havaya kadar, havadan tâ esîre, esîrden tâ misâle, misâlden tâ er-vâha, ervâhtan tâ zamana, zamandan tâ hayâle,

Hayâlden fikre kadar muhtelif aynalar, daima temsîl eder şuûnat-ı seyyâle. Kulağınlâ nazar et ayna-yı havaya: Kelime-i vâhîde, olur milyon kelimât!

Acîb istinsah eder o kudretin kalemi.. şu sırr-ı tenasûlât...

Temessülün Aksamı Muhtelifedir

Aynada temessül, münkasım dört sûrete: Ya yalnız hüviyet; ya beraber hâsiyet; ya hüviyet hem şu'le-i mahiyet; ya mahiyet, hüviyet.

Eğer misâl istersen, işte insan ve hem şems, melek ve hem kelime. Kesîfin timsâlleri, aynada oluyor birer müteharrik meyyit.

Bir ruh-u nurânînin, kendi mir'âtlarında timsâlleri oluyor birer hayy-ı murtabit; aynı olmazsa eğer, gayrı dahi olmayıp

Birer nur-u münbasit. Ger şems hayevân olaydı; olur harareti hayatı, zi-yâ onun şuûru.. şu havâssa mâliktit aynada timsâli.

İşte budur şu esrârin miftahı: Cebrâil hem Sidre'de,¹ hem sûret-i Dîhye'de meclis-i nebevi'de,²

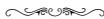
¹ Bkz.: Buhârî, salât 1; Müslim, îmân 259; Tirmîzî, tefsîru'l-Kur'ân 108; Nesâî, salât 1.

² Bkz.: Buhârî, menâkîb 25, fezâ'ilü'l-Kur'ân 1; Müslim, îmân 271, fezâ'ilü's-sahâbe 100.

Hem kim bilir kaç yerde!.. Azrâîl'in bir anda Allah bilir kaç yerde, ruhları kabzediyor.¹ Peygamber'in bir anda,

Hem keşf-i evliyâda, hem sâdik rüyâlarda ümmetine görünür, hem hasır-de umum ile şefaatle görüşür.

Velilerin abdâlı, çok yerlerde bir anda zuhur eder, görünür.

Müstайд, Müctehid Olabilir; Müşerri' Olamaz

İçtihadın şartını haiz olan her müstайд, ediyor nefsi için, nass olmayanda içtihad; ona lâzım, gayre ilzam edemez.

Ümmeti dâvetle teşri' edemez. Fehmi, şeriattan olur; lâkin şeriat olamaz. Müctehid olabilir, fakat müşerri' olamaz.

İcmâ ile cumhûrdur, sikke-i şer'i görür. Bir fikre dâvet etmek; zann-i kabul-ü cumhûr, şart-ı evvel oluyor.

Yoksa dâvet bid'attır, reddedilir. Ağızına tıkılır, onda daha çıkamaz...

Nur-u Akıl, Kalbden Gelir

Zulmetli münevverler bu sözü bilmeliler: Ziyâ-yı kalbsiz olmaz nur-u fikir münevver.

O nur ile bu ziyâ mezcolmazsa zulmettir, zulüm ve cehli fişkîrîr. Nurun libasını giymiş bir zulmet-i müzevver.

Gözünde bir nehar var, lâkin ebyaz ve muzlim. İçinde bir sevad var ki, bir leyîl-i münevver.

O içinde bulunmazsa, o şahm-pâre göz olmaz; sen de bir şey göremez. Başretsiz basar da para etmez.

Ger fikret-i beyzâda süveyda-yı kalb olmazsa, halîta-yı dimağî ilim ve basiret olmaz. Kalbsiz akıl olamaz.

---

¹ Bkz.: En'âm süresi, 6/61; Secde süresi, 32/11.

Dimağda Merâtib-i İlim Muhtelifedir, Mültebise

Dimağda merâtib var; birbiriyle mültebis, ahkâmları muhtelif. Evvel ta-hayyül olur, sonra tasavvur gelir,

Sonra gelir taakkul, sonra tasdik ediyor, sonra iz'an oluyor, sonra gelir il-tizam, sonra itikat gelir.

İtikadın başkadır, iltizamın başkadır. Her birinden çıkar bir hâlet: Salâbet itikattan,

Taassub iltizamdan, imtisâl iz'andan, tasdikten iltizam, taakkulde bîtaraf, bîbehre tasavvurda.

Tahayyülde safsata hâsil olur, mezcine eger olmaz muktedir. Bâtil şeyleri güzel tasvir etmek, her demde sâfi olan zihinleri cerhdır, hem idlâli.

Hazmolmayan İlim Telkin Edilmemeli

Hakîkî mûrşid-i âlim koyun olur, kuş olmaz. Hasbî verir ilmini.

Koyun verir kuzusuna hazmolmuş musaffâ sütünü.

Kuş veriyor ferhine lûab-âlûd kayyını.

Tahrip Esheldir; Zayıf, Tahripçi Olur

Vücud-u cümle-ecza, şart-ı vücûd-u külldür. Adem ise, oluyor bir cüzün ademiyle; tahrip eshel oluyor.

Bundandır ki: Âciz adam, sebeb-i zuhur-u iktidar müsbete hiç yanaşmaz. Menfice müteharrik, daim tahripkâr olur.

Kuvvet Hakka Hizmetkâr Olmalı

Hikmetteki desâtir, hükûmette nevâmis, hakta olan kavânîn, kuvvetteki kavâid birbiriyle olmazsa müstenid ve müstemid:

Cumhûr-u nâsta olmaz, ne müsmir ve müessir. Şeriatta şeâir; kalır mühmel, muattal. Umûr-u nâsta olmaz, müstenid ve mu'temid.

Bâzan Zîd, Ziddini Tazammun Eder

Zaman olur zîd, ziddini saklarmış. Lisân-ı siyasette lafız, mânânin ziddidir. Adâlet külâhını¹(Hâşıye-1)

Zulüm başına geçirmiş. Hamiyet libasını, hıyânet ucuz giymiş.

Cihad ve hem gazâya, bağı ismi takılmış. Esâret-i hayvanî, istibdâd-ı şeytanî; hürriyet nâm verilmiş. Zidlarda emsâl olmuş, sûretlerde tebadül, isimlerde tekabül, makamlardabecayış-i mekânî.

Menfaati Esas Tutan Siyaset, Canavardır

Menfaat üzere çarkı kurulmuş olan siyaset-i hâzira; müfteristir, canavar.

Aç olan canavara karşı tahabbüb etsen; merhametini değil, iştihasını açar.

Sonra döner, geliyor; tırnağının, hem dişinin kirasını senden ister.

Kuvâ-yı İnsaniye Tahdid Edilmediğinden Cinâyâtı Büyük Olur

Hayvanın hilâfinâ, insandaki kuvveler, fitri tahdid olmamış. Onda çıkan hayr u şer, lâ-yetenâhî gider.

Onda olan hodgâmlık, bundan çıkan hodbinlik, gurur, inat birleşse; öyle günah oluyor²(Hâşıye-2) ki büyük şimdiye kadar ona isim bulmamış. cehennemin lüzumuna delîl olduğu gibi, cezası da yalnız cehennem olabilir.

Hem meselâ: Bir adam, tek yalancı sözünü doğru göstermek için, İslâm'ın felâketini kalben arzu eder.

¹(Hâşıye-1) Bu zamanı tam görmüş gibi bahseder.

²(Hâşıye-2) Bunda da bir işaret-i gaybiye var.

Şu zaman da gösterdi: Cehennem lüzumsuz olmaz, cennet ucuz değildir.

Bâzan Hayır, Şerre Vasıta Olur

Havastaki meziyet filhakika sebeptir tevâzu', mahviyete. Olmuş maatteesüf sebeb-i tahakküme,

Tekebbüre hem illet. Fakirlerdeki aczi, âmîlerdeki fakri filhakika sebeptir ihsan ve merhamete.

Lâkin maatteessüf müncer olmuştur şimdî, zillet ve esârete. Bir şeyde hâsil olan mehâsin ve şerefse;

Havas ve rüesaya o şey peşkes edilir. O şeyden neşet eden seyyiât ve şer ise; efrâd ve hem avâma

Taksim, tevzi' edilir. Aşiret-i galibte hâsil olan şerefse: "Hasan Ağa, âferin!" Hâsil olan şer ise,

Efrâda olur nefrin. Beşerde şerr-i hazîn!..

Gaye-i Hayâl Olmazsa, Enaniyet Kuvvetleşir

Bir gaye-i hayâl olmazsa, yahut nisyan basarsa, ya tenasi edilse; elbette zihinler enelere dönerler,

Etrafında gezerler. Ene kuvvetleşiyor, bâzan sınırleniyor.

Delinmez, tâ "nahnü" olsun. Enesini sevenler, başkaları sevmezler.

Hayat-ı İhtilâl; Mevt-i Zekât, Hayat-ı Ribâdan Çıkmış

Bilcümle İhtilâlat, bütün herc ü fesâdât; hem asıl, hem mâdeni.. rezâil ve seyyiât, bütün fâsid hasletler,

Muharrik ve menbaî iki kelimedir tek.. yahut iki kelâmdir.

✓ *Birincisi* şudur ki: "Ben tok olsam, başkalar acından ölse neme lâzım!.."

✓ **İkincisi:** “Rahatım için zahmet çek; sen çalış, ben yiyeşim. Benden yemek, senden emekler!”

Birinci kelimedeki semm-i kâtili, hem kökünü kesecek, şâfi devâ olacak tek bir devâsı vardır.

O da zekât-ı şer’î ki, bir rükn-ü İslâm’dır. İkinci kelimedeki, zakkum şecer münideric. Onun ırkını kesecek, ribânnın hurmetidir.

Beşer salâh isterse, hayatını severse; zekâti vaz’ etmeli, ribâyi kaldırılmalı.

Beşer Hayatını İsterse, Envâ-yı Ribâyi Öldürmeli

Tabaka-yı havâstan tabaka-yı avâma sîla-yı rahm kopmuştur. Aşağıdan fırlıyor

Sadâ-yı İhtilâlî, vaveylâ-yı intikamî, kin ü hased enîni... Yukarıdan iniyor

Zulüm ve tahkir ateşi, tekebbürün sıkleti, tahakküm sâikası... Aşağıdan çıkmalı

Tahabbüb ve itâat, hürmet ve hem imtisâl. Fakat merhamet ve ihsan yukarıdan inmeli,

Hem şefkat ve terbiye... Beşer bunu isterse sarılmalı zekâta, ribâyi tarmetmeli.

Kur’ân’ın adâleti bâb-ı âlemde durup ribâya der: “Yasaktır! Hakkın yoktur, dönmeli!”

Dinlemedi bu emri, beşer yedi bir sille.^{1(Hâşıye)} Müdhişini yemeden bu emri dinlemeli.

Beşer Esirliği Parçaladığı Gibi, Ecîrliği de Parçalayacaktır

Bir rüyâda demiştim: Devletler, milletlerin hafif muharebesi; tabakat-ı beşerin şiddet olan harbine terk-i mevkî ediyor.

^{1(Hâşıye)} Kuvvetli bir işaret-i gaybiyedir. Evet beşer dinlemedi, İkinci Harb-i Umumî ile bu dehşetli silleyi de yedi.

Zira beşer, edvârda esirlik istemedi, kaniyla parçaladı. Şimdi ecîr olmuştur; onun yükünü çeker, onu da parçalıyor.

Beşerin başı ihtiyar; edvâr-ı hamsesi var. Vahşet ve bedeviyet, memlûkiyet, esâret, şimdi dahi ecîrdir, başlamıştır geçiyor.

Gayr-i Meşrû Tarîk, Zidd-i Maksuda Gider

¹ الْقَاتِلُ لَا يَرُثُ bir düstûr-u azîmdir: “Gayr-i meşrû tarîk ile bir maksada git den zât, galiben maksudunun ziddiyâla görür mücâzât.”

Avrupa muhabbeti, gayr-i meşrû muhabbet, hem taklid ve hem ülfet.

Âkibeti mükâfat: Mahbubun gaddarâne adâveti, cinâyât...

Fâsık-ı mahrum bulmaz, ne lezzet ve ne necât...

Cebir ve İ'tizâlde Birer Dâne-i Hakikat Bulunur

Ey tâlib-i hakikat! Mâziye, hem musibet; müstakbel ve ma'siyet aynı görür şeriat. Mâziye, mesâibe nazar olur kadere.

Söz olur Cebriye. Müstakbel ve maâsi nazar olur teklife, söz olur İ'tizâle. İ'tizâl ile Cebir.

Şurada barışırlar. Şu bâtil mezheplerde birer dâne-i hakikat mevcud münâderîctir; mahsus mahalli vardır; bâtil olan ta'mimdir.

Acz ve Cez' Bîçârelerin Kâridır

Ger istersen hayatı, çareleri bulunan şeyde acze yapışma.

Ger istersen rahati, çaresi bulunmayan şeyde ceza'a sarılma.

---

¹ “Kâtil, (katlettiği şahsa) varis olamaz.” (Ebû Dâvûd, *diyât* 18; Tirmîzî, *ferâiz* 17; İbni Mâce, *ferâiz* 8, *diyât* 14; Dârimî, *ferâiz* 41; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/49)

Bâzan Küçük Bir Şey, Büyük Bir İş Yapar

Öyle şerait oluyor, tahtında az bir hareke, sahibini çıkarıyor tâ âlâ-yı il-liyyîn...

Öyle hâlât oluyor ki; küçük bir hareket, kâsibini indiriyor tâ esfel-i sâfilîn...

Bâzılara Bir An, Bir Senedir

Fîratların bir kısmı birdenbire parlıyor. Bir kısmı tedricîdir, şey' en şey' en kalkıyor. Tabiat-ı insanî ikisine de benziyor.

Şeraite bakıyor; ona göre değişir. Bâzan tedricî gider. Bâzan dahi oluyor barut gibi zulmanî, birdenbire fişkîriyor.

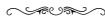
Nurânî bir nâr olur. Bâzı olur bir nazar, fahmi elmas ediyor. Bâzı olur bir temas, taşı iksir ediyor. Bir nazar-ı Peygamber,

Birdenbire kalbeder; bir bedevi-i cahil, bir ârif-i münevver. Eğer mîzânı istersen: İslâm'dan evvel Ömer, İslâm'dan sonra Ömer...

Birbiriyle kıyası: Bir çekirdek, bir şecer... Def'aten verdi semer, o nazar-ı Ahmedî, o himmet-i Peygamber...

Cezîretü'l-Arap'ta, fahmolmuş fitratları kalbettî elmaslara... Birdenbire serâser...

Barut gibi ahlâki parlattırdı, oldular birer nur-u münevver.

Yalan, Bir Lafz-ı Kâfîrdir

Bir dâne sıdk, yakar milyonla yalayı. Bir dâne-i hakikat, yíkar kasr-ı hâ-yâli. Sıdk büyük esastır, bir cevher-i ziyâli.

Yeri verir süküta, eğer çıkışa zararlı... Yalana yer hiç yoktur, çendan olsa faydalı. Her sözün doğru olsun, her hükmün hak olmalı.

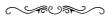
Lâkin hakkın olamaz, her doğruya söz etmek. Bunu iyi bilmeli.

خُذْ مَا صَفَا وَدُعْ مَا كَدِرَ¹ kendine düstûr etmeli.

¹ "Duru ve saf olanı al, karışık ve bulanık olanı bırak." Bkz. Bkz.: İbni Dûreyd, *el-İştikâk* s.146; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğâ* s.703; ez-Zebîdî, *Tâcû'l-arûs* 14/22 (k-d-r maddesi).

Güzel gör, hem güzel bak. Tâ güzel düşünmeli. Güzel bil, hem güzel düşün. Tâ leziz hayatı bulmalı.

Hayat içinde hayattır, hüsn-ü zanda emeli. Sû-i zanla yeistir: Saadet muharibi, hem de hayatın kâtili.

Bir Meclis-i Misâlîde Şeriatla Medeniyet-i Hâzıra, Dehâ-yı Fennî ile Hûdâ-yı Şer’î Müvâzeneleri

(Birinci Harb'in) Mütâreke başında, bir Cuma gecesinde bir rüyâ-yı sâdîkada, misâlî âleminde, bir meclis-i azîmde, benden suâl ettiler:

“Mağlûbiyet sonunda İslâm’ın âleminde ne hâl peydâ olacak?” Asr-ı hâzır mebusu sıfatıyla söyledim, onlar da dinlediler:

Eski zamandan beri istiklâl-i İslâm’ın bekası, hem Kelimetullah’ın i'lâsı için farz-ı kifâye-i cihadı, o lâzime-i diyabet.

Deruhde ile, kendini yek vücûd-u vahdânî, İslâm’ın âlemine fedaya vazife-dâr, hilâfete bayrakdâr görmüş olan bu devlet,

Şu millet-i İslâm’ın felâket-i mâzisi, getirecek de elbet İslâm’ın âlemine sadet ve hürriyet. Olur geçen musibet,

İstikbalde telâfi. Üçü veren, üç yüzü kazandıran, etmiyor elbette hiç hasâret. Hâlini istikbale tebdil eder, zîhimmet...

Zira ki şu musibet, hayatımız mâyesi olan şefkat, uhuvvet, tesanûd-ü İslâmî hârikulâde etti. İnkışâf-ı uhuvvet.

Tesri’-i ihtiyazı, Tahrib-i medeniyet. Deniyet-i hâzıra sureti değişecek, sistemi bozulacak; zuhur edecek o vakit, İslâmî medeniyet.

Müslümanlar bilihiyâr elbet evvel girecek. *Muvâzene istersen*; şer’in medeniyeti, şimdiki medeniyet.

Esaslara dikkat et, âsârlara nazar et. Şimdiki medeniyet esâsâtı, menfidir. Menîf olan **beş esas** ona temel, hem kıymet,

Onlarla çarh kurulur. İşte *nokta-yı istinad*, Hakka bedel kuvvettir.

Kuvvet ise, şe'nidir tecavüz ve teâruz, bundan çıkar hiyânet.

Hedef-i kasdı, fazilet bedeline hasîs bir menfaattır. Menfaatin şe'nidir tezâhum ve tehâsum, bundan çıkar cinâyet.

Hayattaki kanunu, teâvün bedeline bir düstur-u cidâldır. Cidâlin şe’ni budur: Tenâzu ve tedâfû, bundan çıkar sefâlet..

Akvamların beyninde râbita-yı esası, âharın zararına müntebih unsuriyet. Başkaları yutmakla beslenir, alır kuvvet.

Milliyet-i menfiye, unsuriyet, milliyet; şe’ni olur daima böyle müdhiş te-sâdüm, böyle feci telâtum, bundan çıkar helâket.

Beşincisi şudur ki: Câzibedâr hizmeti; hevâ, hevesi teşcî, teshil.. hevesâti, arzuları tatmin.. bundan çıkar sefahet.

O hevâ, hem heves, şe’ni budur daima: İnsanı memsuh eder, sîreti değis-tirir, mânevî meshediyor, değisir insaniyet.

Şu medenîlerden çoğunun, eğer içini dışına çevirsen, görürsün; başta maymunla tilki, yılanla ayı, hinzir.. sîreti olur suret.

Gelir hayâli karşına, postlarıyla tüyleri. İşte şununla görünür meydandaki âsârı. Zemindeki mevâzin mîzânıdır şeriat...

Şeriattaki rahmet, semâ-yı Kur’ân’dandır. Medeniyet-i Kur’ân esasları müsbettiir. **Beş müsbet esas üzere döner çarh-i saadet.**

♦*Nokta-yı istinadi*, kuvvete bedel haktır. Hakkin daim şe’nidir, adâlet ve tevazün. Bundan çıkar selâmet, zâil olur şekâvet.

♦*Hedefinde menfaat yerine fazilettir*. Faziletin şe’nidir, muhabbet ve tecâ-züb. Bundan çıkar saadet, zâil olur adâvet.

♦*Hayattaki düsturu, cidâl-kital yerine, düstur-u teâvündür*. O düsturun şe’nidir, ittihat ve tesanüd; hayatlanır cemaat.

♦*Suret-i hizmetinde*, hevâ heves yerine hûdâ-yı hidâyettir. O hûdânın şe’nidir, insana lâylîk tarzda terakki ve refahet.

Ruha lâzım surette tenevvür ve tekâmül. Kitlelerin içinde cihetü'l-vahdeti de tardeder unsuriyet, hem de menfi milliyet.

♦*Hem onların yerine râbita-yı dinîdir, nisbet-i vatanıdır, alâka-yı sınıfıdır, uhuvvet-i imanî*. Şu râbitanın şe’nidir; samimî bir uhuvvet,

Umumî bir selâmet. Haric etse tecavüz, o da eder tedâfû. İşte şimdi anla-dın; sırrı nedir ki küsmüş, almadı medeniyet.

Şimdiye kadar İslâm’lar ihtiyârla girmemiş, şu medeniyet-i hâzıra. Onlara yaramamış, hem de onlara vurmuş müdhiş kayd-ı esâret.

Belki nev-i besere tiryak iken zehir olmuş. Yüzde seksenini atmış meşakkat ve şekâvet. Yüzde onu çıkarmış müzahraf bir saadet.

Diğer onu bırakmış beyne beyne bîrahat. Zâlim ekallin olmuş gelen ribh-i ticaret. Lâkin saadet odur: Külle ola saadet.

Lâakkall ekseriyete olsa medâr-ı necât. Nev-i besere rahmet nâzil olan şu Kur'ân, ancak kabul ediyor bir tarz-ı medeniyet;

Umuma, ya eksere verirse bir saadet. Şimdiki tarz-ı hazır, heves serbest olmuştur, hevâ da hür olmuştur, hayvanî bir hürriyet.

Heves tahakküm eder. Hevâ da müstebittir, gayr-i zarûrî hâcâtı havâic-i zarûrî hükmüne geçirmiştir. İzale etti rahat...

Bedavette bir adam dört şeye muhtaç iken, medeniyet yüz şeye muhtaç, fakir etmiştir. Sa'y-i helâl, masrafa etmemiştir kifâyet.

Onda hile, harama beşeri sevk etmiştir. Ahlâkin esasını şu noktadan bozmuştur. Cemaate, hem nev'e vermiştir servet, haşmet.

Ferdi, şahsı ahlâksız, hem fakir eylemiştir. Bunun şâhidi çoktur. Kurûn-u ûlâdaki mecmu-u vahşet ve cinâyet, hem gadr ve hem hiyânet.

Şu medeniyet-i habîse tek bir defada kustu. Midesi daha bulanır.^{1(Hâsiye)} Âlem-i İslâm'daki istinkâf-ı mânidâr hem de bir cây-ı dikkat.

Kabulde muzdariptir, soğuk da davranışmıştır. Evet şeriat-ı garrâda olan nur-u ilâhî, hassa-yı mümtazıdır; istîğnâ, istiklâliyet.

O hassadır bırakmaz ki o nur-u hidâyet, şu medeniyet ruhu olan Roma dehâsı ona tahakküm etsin. Onda olan hidâyet,

Bundaki felsefe ile mezcolmaz, hem aşılanmaz, hem de tâbi olamaz. İslâmiyet ruhunda şefkat, izzet-i iman, beslediği şeriat,

Kur'ân-ı Mu'ciz-Beyân tutmuş yed-i beyzâda hakâik-i şeriat. O yemin-i beyzâda birer Asâ-yı Mûsa'dır. Sehhâr medeniyet, istikbalde edecek ona secde-i hayret...

Şimdi buna dikkat et: Eski Roma, Yunan'ın iki dehâsı vardı; bir asıldan tev'emdi, biri hayâl-âlûddu, biri madde-perestti.

^{1(Hâsiye)} Demek daha dehşetli kusacak. Evet iki harb-i umumî ile öyle kustu ki; hava, deniz, kara yüzlerini bulandırdı, kanla lekeledi.

Su içinde yağ gibi imtizaç olamadı. Mürûr-u zaman istedi, medeniyet çabaladı. Hıristiyanlık da çalısti, temzicine muvaffak hiçbiri de olmadı.

Her biri istiklâlini filcümle hifzeyledi. Hatta el'an âdetâ o iki ruh, şimdi de cesetleri değişmiş; Alman, Fransız oldu.

Güya bir nevi tenasüh başlarından geçmişti. Ey birâder-i misâlî! Zaman böyle gösterdi. O ikiz iki dehâ, öküz gibi reddetti

Temzicin esbabını. Şimdi de barışmadı. Madem onlar tev'emdi, kardeş ve arkadaşı, terakkide yoldaştı, birbiriyle dövüşü.

Hiç de barışmadılar. Nasıl olur ki aslı, hem mâdeni, matlai başka çeşit olmuştu. Kur'ân'da olan nuru, şeriat hidâyeti.

Şu medeniyetin ruhu olan Roma dehâsı, birbiriyle barışır hem mezc ü itihâdi.

O dehâ ile bu hûdâ menşeleri ayrıdır: Hûdâ semâdan indi, dehâ zemin-den çıktı. Hûdâ kalbde işliyor, dimağ da işletir.

Dehâ dimağda işler, kalbi de karıştırır. Hûdâ ruhu eder tenvir, taneleri sünbüllettirir. Karanlıklı tabiat onunla ışıklanır.

İstîdad-ı kemâli birdenbire yol alır, nefس-i cismânî yapar hizmetkâr-ı emir-ber. Melek-sîmâ ediyor insan-ı himmet-perver.

Dehâ ise; evvelâ nefş ü cisme bakıyor, tabiatı giriyor, nefsi tarla ediyor. İstîdad-ı nefşânî neş ü nemâ buluyor.

Ruhu eder hizmetkâr, taneleri kuruyor. Şeytanın sîmasını beşerde gösteriyor.

Hûdâ, hayateyne saadet veriyor. Dâreyne ziyâ neşrediyor. İnsanı yük-seltiyor.

Deccal-misâl^{1(Hâşîye)} dehâ-yı âver, bir dâr ile bir hayatı anlar; madde-pe-rest olur ve dünya-perver. İnsanı yapar birer canavar.

Evet dehâ, sağır tabiatı tapar. Kör kuvvete fermanber. Fakat hûdâ, şu-ûrlu sanatı tanır, hikmetli kudrete bakar. Dehâ, zemine küfrân perdesi çeker. Hûdâ, şükran nurunu serper.

Bu sirdandır: Dehâ, âmâ vü asamm; hûdâ, semî u basir. Dehânın naza-rında zemindeki nimetler sahipsiz ganimetdir.

---

^{1(Hâşîye)} Bunda da bir ince işaret var.

Minnetsiz gasb ve sirkat, tabiattan koparmak canavarca his verir. Hûdânın nazarında; zeminin sînesinde kâinatın yüzünde.

Serpilmiş olan niam, rahmetin semerâti. Her nimetin altında bir yed-i muhsin görür, şükran ile öptürür.

Bunu da inkâr etmem: Medeniyette vardır mehâsin-i kesîre.. lâkin onlar değildir ne Nasrâniyet malı, ne Avrupa îcadı, ne şu asrin sanatı.. belki umum malıdır:

Telâhuk-u efkârdan, semâvî şerâyîden, hem hâcât-ı fitriâden, hususan şer'-i Ahmedî, İslâmî inkilâptan neşet eden bir maldır. Kimse temellük etmez.

Misâliler meclisi, o meclisin reisi tekrar sordu, hem dedi: "Musibet olur her dem hiyânet neticesi, mükâfatın sebebi. Ey şu asrin adamı! Kader bir sille vurdu, kazaya da çaptırdı.

Hangi efâlinizle kazaya, hem kadere söyle fetva verdiniz ki, kaza-yı ilâhî musibetle hükümetti, sizleri hîrpaldı?

Hatâ-yı ekseriyet olur sebeb daima musibet-i âmmeye." Dedim: Beşerin dalâlet-i fikrîsi, Nemrudâne inadı,

Firavunâne gururu şîşti şîşti zeminde, yetişti semâvâta. Hem de dokundu hassas sırr-ı hilkate. Semâvâttan indirdi.

Tufan, tâun misâli şu harbin zelzelesi, gâvura yapıştırdı semâvî bir silleyi. Demek ki şu musibet, bütün beşer musibetiyydi,

Nev'en umuma şâmil. Bir müsterek sebebi; maddiyûnluktan gelen dalâlet-i fikrîyi, hürriyet-i hayvanî, hevânın istibdâdı...

Hissemizin sebebi, erkân-ı İslâmî'de ihmâl ve terkimizdi. Zira Hâlik Teâlâ yirmi dört saatte bir saati istedi,

Beş vakit namaz için yalnız o saati.. bizden yine bizim için emretti, hem istedi. Tembellikle terk etti, gafletle ihmâl oldu.

Şöyleden ceza gördük: Beş senede, yirmi dört saatte daima tâlim ve meşakkatle tâhir ve koşturmakla bir nevi namaz kıldırdı.

Hem senede yalnız bir ay oruç için nefsimizden istedi. Nefsimize acıdık, keffâreten beş sene cebren oruç tutturdu.

Kendi verdiği malından, kırkından ya onundan birini zekât istedi. Buhl ile hem zulmettik, haramı karıştırdık, ihtiyarla vermedikti.

O da bizden alındı müterâkim zekâtı, haramdan da kurtardı. Amel, cins-i cezadır. Ceza, cins-i ameldir. *Sâlih amel ikiydi:*

Biri müsbet ve ihtiyarî, biri menfî ıztırarî. Bütün âlâm, mesâib, a'mâl-i sâ-lihadır; lâkin menfidir, ıztırarî. Hadîs teselli verdi.¹

Bu millet-i günahkâr kaniyla abdest aldı. Fiilî bir tevbe etti. Mükâfat-ı âci-li; şu milletin humsu, dört milyonu çıkardı,

Derece-i velâyet, mertebe-i şehâdet ile gazilik verdi, günahı sildi. Bu meclis-i âlî-i misâlî, bu sözü tahsin etti.

Ben de birden uyandım, belki yakaza ile yeni yattım. Bence yakaza rû-yadır,

Rüya bir nevi yakazadır. Orada aşın vekili, burada Said Nursî...

Cehil, Mecâzı Eline Alsa Hakikat Yapar

İlmin elinden eger cehlineline düşse mecâz, eder inkılâb hakikate, hem açar hurâfâta kapilar.

Küçüklüğümde gördüm ki hasf olmuştukamer. Sordum ben vâlidem-den. Dedi: "Yılan yutmuştur." Dedim: "Neden görünür?"

Dedi: "Orada yılanlar böyle nîm-şeffaf olur." İşte böyle bir mecâz hakikat zannedilmiş: Medâr-ı şems ve kamer

Tekatu' noktaları olan re's ve zenebde arzin haylûletiyle bir emr-i ilâhîye-le münhasif olur kamer.

Iki kavs-i mevhûme tinnîneyn yâdedilmiş, hayâlî bir teşbih ile isim, mü-semmâ olmuş. Tinnîn ise yilandır.

¹ Bzk.: "Müminin durumu şâyân-ı takdirdir; niye olmasın ki; onun her işi hayırdır ve bu da müminden başkası için müyesser değildir. O, neşe ve sevinç ifade eden bir duruma mazhar olunca şükreder, bu onun için hayır olur; herhangi bir sıkıntıya maruz kaldığında da sabreder, bu da yine onun için hayır olur." (Müslim, zühd 64; Dârimî, rikak 61; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsnef* 4/332, 5/24).

Mübalâğa Zemm-i Zîmnîdir

Hangi şeyi vasfetsen olduğu gibi vasfet. Medhin mübalâğası bence zemm-i zîmnîdir.

İhsan-ı ilâhîden fazla ihsan, ihsan değildir...

Şöhret Zâlimedir

Şöhret bir müstebiddir, sahibine mal eder başkasının malını.

Meşhur Hoca Nasreddin letâifi içinde, zekâti¹ asıl malı...

Rüstem-i Sistanî onun hayâl-i şâni garet etti bir asır mefâhir-i İran’ı. Gasbu garetle şitti o nâmdâr hayâli..

Hurâfâta karıştı, attı nev’-i insanı..

Din ile Hayat Kâbil-i Tefrik Olduğunu Zannedenler Felâkete Sebeptirler

Şu Jön-Türk’ün hatâsı; bilmedi o bizdeki din hayatın esası. Millet ve İslâmîyet ayrı ayrı zannetti.

Medeniyet müstemir, müstevli vehmeyledi. Saadet-i hayatı içinde görüyordu. Şimdi zaman gösterdi,

Medeniyet sistemi^{2(Hâşıye)} bozuktu, hem muzırdı; tecrübe-i kat’iyye bize bunu gösterdi.

Din hayatın hayatı, hem nuru, hem esası. İhyâ-yı din ile olur şu milletin ihyâsı. İslâm bunu anladı...

Başka dinin aksine, dinimize temessük derecesi nisbeten milletin terakîsi. İhmali nisbetinde idi milletin tedennisi. Tarihî bir hakikat, ondan olmuş tenâsi...

¹ Yâni, onda biri onundur.

^{2(Hâşıye)} Tam bir işaret-i gaybiyedir. Sekeratta olan dinsiz zâlim medeniyete bakıyor.

Mevt, Tevehhüm Edildiği Gibi Dehşetli Değil

Dalâlet vehmîdir; mevti dehşetlendirir. Mevt, tebdîl-i câmedir, ya tâhvîl-i mekândır. Sicinden bostana çıkar.

Kim hayatı isterse şehâdet istemeli. Şehidin hayatına Kur'ân işaret eder.¹
Sekeratî tattamış her bir şehid, kendini

Hayy biliyor, görüyor. Lâkin yeni hayatı daha nezih buluyor.

Zanneder ki ölmemiş.² Meyyitlere nisbeti, dikkat et şuna benzer:

İki adam, rüyâda lezâiz envâına câmi güzel bahçede ikisi geziyorlar. Biri rüyâ olduğunu bilir; lezzet almıyor.

Onu müferrah etmez, belki teessûf eder. Öbürüsü; biliyor ki âlem-i yakazadır; hakikî lezzet alır, ona hakikî olur.

Rüyâ misâlin zilli, misâl ise berzâhın zilli olmuştur. Ondan onların düstûrları birbirine benzıyor.

Siyaset, Efkârin Âleminde Bir Şeytandır; İstiaze Edilmeli!

Siyaset-i medenî, ekserin rahatına feda eder ekalli. Belki ekall-i zâlim, kendine kurban eder ekserîn-i avâmi.

Adâlet-i Kur'ânî; tek mâsumun hayatı, kanı heder göremez, onu feda edemez değil ekseriyete, hattâ nev'in umumu...

Âyet-i *فَلَمْ يَرَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ*³ iki sırrı azîmi vaz'ediyor nazara. *Biri:*
Mahz-ı adâlet. Bu düstûr-u azîmi

Ki ferd ile cemaat, şahıs ile nev'-i beşer, kudret nasıl bir görür; adâlet-i ilâhî, ikisine bir bakar. Bir sünnet-i daimî.

Şâhs-ı vâhid, hakkını kendi feda ediyor. Lâkin feda edilmez, hattâ umum insana. Onun ibtal-i hakki, hem iraka-yı demi,

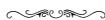
¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/154; Âl-i İmrân sûresi, 3/169.

² Bkz.: Tirmizî, cihâd 6; Nesâî, cihâd 35; İbnî Mâcâ, cihâd 16; Dârimî, cihâd 7.

³ "Kim katil olmayan ve yeryüzünde fesat çıkarmayan bir kişiyi öldürürse (sanki bütün insanları öldürmüştür gibi olur.)" (Mâide sûresi, 5/32)

Hem zevâl-i ismeti: İbtal-i hakk-ı nev'in hem ismet-i beşerin mislidir, hem nazîri. *İkinci* sırrı budur: Hodgâmî bir âdemî

Hırs ve heves yolunda bir mâsumu öldürse, eğer elinden gelse, hevesine mâni ise harab eder dünyayı, imha eder benîâdem'i.

Zaaf, Hasmı Teşci' Eder. Allah Abdini Tecrübe Eder. Abd Allah'ını Tecrübe Edemez.

Ey hâif ve hem zayıf! Havf ve zaafın beyhude, hem senin aleyhinde; te-sirat-ı haricî teşci' eder, celbeder.

Ey vesveseli vehham! Muhakkak bir maslahat, mazarrât-ı mevhûme için feda edilmez. Sana lâzım hareket, netice Allah'ındır.

İşine karışılmaz. Allah çeker abdini meydan-ı imtihana. “Böyle yaparsan eğer, böyle yaparım Ben.” der.

Abd ise hiç yapamaz Allah'ını tecrübe. “Rabbim muvaffak etsin, ben de bunu işlerim.” dese, tecavüz eder.

Îsâ'ya demiş Şeytan: “Madem her şeyi O yapar; kader bîdir, değişmez. Dağdan kendini at. O da sana ne yapar?”

Îsâ (*aleyhisselâm*) dedi: “Ey mel'un! Abd edemez Rabbini tecrübe ve imti-han!”¹

Beğendiğin Seyde İfrat Etme²

Bir derdin dermanı, başka derde dert olur. Panzehiri zehir olur. Derman hadden geçerse dert getirir, öldürür.

¹ Bkz.: Ma'mer İbni Râşîd, *el-Câmi'* 11/113; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 4/12; Kitâb-ı Mukaddes (Türkçe tercüme), Matta, bâb: 4, cümle: 1-11.

² Bkz.: “Sevdığını ölçülü sev ki bir gün gelir sevmediğin biri olur. Sevmediğin kimseye de ölçülü buğzeti ki, olur ki bir gün sevdığın biri olur.” (Tirmizî, *bîr* 60; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-eusat* 3/357; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/382)

İnadın Gözü, Meleği Şeytan Görür

İnadin işi budur: Şeytan yardım ederse birisine “melek” der, rahmeti de okutur.

Muhalif tarafında eğer meleği görse; libasını değişmiş, onu şeytan zanneder, adâvet lânet eder.

Hakki Bulduktan Sonra Ehak İçin İhtilâfi Çıkarma

Ey tâlib-i hakikat, madem hakta ittifak, ehakta ihtilâftır. Bâzan hak, ehak-
tan ehaktır. Hem de olur hasen, ahsenden ahsen.

İslâmiyet, Selm ve Müsâlemettir; Dâhilde Nizâ ve Husûmet İstemez

Ey Âlem-i İslâm! Hayatın ittihatta. Ger ittihat istersen düstûrun bu olmalı:
1 **هُوَ الْحَمْدُ** yerine **هُوَ الْأَكْبَرُ** olmalı...
2 **هُوَ حَمْدُ** yerine **هُوَ حَمْدٌ** olmalı; 3 **هُوَ الْحَسْنُ** 4 **هُوَ الْأَكْبَرُ**

Her müslim kendi meslek, mezhebine demeli: "İşte bu haktır, başkasına ilismem. Baskaları güzelse, benim en güzelidir."

Dememeli: "Budur hak, başkaları battaldır. Ya yalnız benimkidir güzeli; başkaları yanlıştır, hem cirkindir."

Zihniyet-i inhisar, hubb-u nefisten geliyor, sonra maraz oluyor, nizâ ondan çekiyor. Dert ile dermanlar

Taaddüdü hak olur, hak da taaddüd eder. Hâcât ve ağdiyenin tenevvüyü hak olur, hak da tenevvü eder.

İst fidad, terbiyeler, tekessürü hak olur, hak da tekessür eder. Bir madde-i vâhîde, hem zehir ve hem panzehir.

İki mızaca göre mesâil-i fer’de hakikat sabit değil, izâfi ve mürekkeb, mü-kellefin mizaclar

¹ Sadece o haktır.

2 O haktır.

³ Sadece o iyidir.

4 O en iyidir.

Ona bir hisse verip, ona göre ederek tahakkuk ve terekküb, her mezhebin sahibi mühmel mutlak hükümeder.

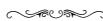
Mezhebinin hududu tâyinini bırakır temayül-ü mîzaca; taassub-u mezhebî tâmîme sebeb olur.

Tâmimin iltizamı sebeb olur nizâa. İslâmiyet'ten evvel tabakat-ı beserde derin uçurumlar,

Hem tebâud-ü acibi istedi bir vakitte taaddûd-ü enbiyâ, tenevvü-i şerâyi', müteaddid mezhepler.

Beserde bir inkılâb İslâmiyet yaptırdı, bêşer tekarüb etti, Şer' etti ittihat, vâhid oldu Peygamber.

Seviye bir olmadı; mezhep taaddûd etti. Terbiye-i vâhîde kâfi geldiği zaman, ittihat eder mezhepler...

Îcad ve Cem'-i Ezdâdda Büyük Bir Hikmet Var. Kudret Elinde Şems ve Zerre Birdir

Ey birâder-i kalb-i hüşyar! Ezdâdın cem'indendir tecelli-i iktidar; lezzet içinde elem, hayrın içinde şerri,

Hüsünin içinde kubhu, nef'in içinde dârrî, nimet içinde nikmet, nurun içinde nâri bilir misin ki sırrı?

Hakâik-i nisbiye, sübut takarrür etsin, bir şeyde çok şey olsun, bulsun vücûd, görünsün. Sûrat-i hareketle bir nokta bir hat olur.

Çevirmenin sürati yapar bir lem'a-yı nur, daire-i nurânî. Hakâik-i nisbiye vazifesi, dünyada taneler sünbul olur.

Kâinatın çamuru, revâbit-i nizamî, alâik-i nakşini odur teşkil ediyor. Âhirette bu nisbî emirler orada hakâik olur.

Hararette merâtib, ona olmuştur sebeb tahallül-ü bürûdet.

Hüsündeki derecât kubhun tedâhulüdür. Sebeb, illet oluyor.

Ziyâ zulmete borçlu, lezzet eleme medyun; sihhat, marzsız olmaz. Cennet olmazsa belki cehennem tâzib etmez. Zemherîrsiz olmuyor... Ger zemherir¹ olmazsa, o da ihrak edemez.

---

¹ Buhârî, *mevâkît* 9, *bed'ü'l-halk* 10; Müslim, *mesâcid* 185; Tirmîzî, *cehennem* 9; İbni Mâce, *zühd* 38; Dârimî, *rikâk* 119; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsnef* 2/276, 394, 503.

O Hallâk-ı lem-yezel, halk-ı ezdâd içinde hikmetini gösterdi. Haşmeti etti zuhur...

O Kadîr-i lâ-yezâl, cem'-i ezdâd içinde iktidarı gösterdi. Azamet etti zuhur. Madem o kudret-i ilâhî lâzime-i Zâtî olur

O Zât-ı Ezeliye, hem zarûre-i nâşie; onda ziddi olamaz, acz tahallül edemez, onda merâtib olamaz, her şeye nisbeti bir, hiçbir şey ağır olmuyor.

O kudretin ziyâsına güneş mişkât olmuştur. Bu mişkâtın nuruna deniz yüzü ayna, şebnemlerin gözleri birer mir'ât olmuştur.

Denizin geniş yüzü, gösterdiği güneşin çin-i cebînindeki katreler de gösterir, şebnemin küçük gözü yıldız gibi parlıyor.

Aynı hüviyet tutar; şebnem, deniz bir olur güneşin nazârında, kudreti tanzir eder; şebnemin göz bebeği küçük bir güneştir.

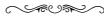
Şu muhteşem güneş de küçük bir şebnemdir; göz bebeği bir nûrdur ki şems-i kudretten gelir, o kudrete kamer olur.

Semâvât bir denizdir; bir nefes-i Rahmân'la çin-i cebînlerinde mevcele-nip, katarât ki nûcûm ve hem şümûstur.

Kudret tecelli etti, o katarâta serpti nurânî lemeâti. Her bir güneş bir kat-re, her bir yıldız bir şebnem, her bir lem'a timsâldır.

O feyz-i tecellinin küçük bir aksıdır o katre-misâl güneş. Eder mücellâ camını o lümey'a züçâce dürri-misâl parlıyor

O şebnem-misâl yıldız latîf gözü içinde, bir yer yapar lem'a ya, lem'a olur bir sirac, gözü olur züçâce, misbâhi nurlanıyor.

Meziyetin Varsa Hafa Turabında Kalsın; Tâ Neşv ü Nemâ Bulsun

Ey zîhassa-yı meşhure! Taayyünle zulmetme, ger perde-i hafanın altında sen kalırsan, ihvanına verirsin ihsan ve bereketi.

Her bir ihvanın altında sen çıkışısı, hem de o sen olması imkân ve ihtiyâli, her birine celbeder bir nazar-ı hürmeti.

Eğer taayyün edip perde altından çıkışan, mûkerrem iken altında; üstün-de zâlim olursun. Güneş iken orada; burada gölge edersin.

İhvanını düşürttüüp hem nazar-ı hürmetten. Demek taayyün ve teşahhus, zâlim birer emirdir, sahîh doğru böyle ise, hem de böyle görürsün.

Nerede kaldı yalancı tasannu' ve riyâ ile kesb-i teşahhus-u şöhret? İşte bir sırr-ı azîm ki hikmet-i ilâhî, hem o nizam-ı ahsen

Bir ferd-i fevkâlâde, kendi nev'i içinde setr ile perde çeker, bununla kÿymet verdirir, hem de eder müstahsen.

İşte sana misâli: İnsan içinde veli,¹ ömür içinde ecel,² olmuş meçhul ve mûhmel. Cuma'da müstetirdir bir saat, kabul olur dua edersen.³

Ramazan'da müntesir bir leyle-i zû-kadir,⁴ esmâ-yı hüsnâda muzmer ik-sir-i ism-i âzam.⁵ Bu misâllerin haşmeti, hem de o sırr-ı hasen

İbhâm'da izhar eder, ihfâda isbat eder. Meselâ: Ecelin ibhâmında bir müvâzene vardır; her dakikada tutar ne vaziyet alırsan.

Kefeteyn-i havf u recâ, hizmet-i ulkbâ, dünya; tevehhüm-ü bekaâ, lezzet-i ömrü verir. Yirmi sene müphem bir ömür olsa ahsen

Nihayeti muayyen bin senelik bir ömre. Zira nîfi geçerse, her saati gel-dikçe güya adım atarak darağacına gidersin.

Şey'en şey'en üzülmek.. ve hem de teselli vermez, sen de rahat etmezin...

Allah'ın Rahmet ve Gazabından Fazla Tahassüs Hatâdır

Allah'ın rahmetinden fazla rahmet edilmez. Allah'ın gazabından fazla gazab edilmez.

Öyle ise işi bırak o Âdil-i Rahîm'e. Fazla şefkat elemdir, fazla gazab ze-mîme...

¹ Bkz.: "İnsanların değer vermediği yüzüne bakmadığı nice saçılı-başı dağınık kimseler vardır ki Allah'a yemin etseler Cenâb-ı Hak onları yeminlerinde yalancı çıkarmaz." (Müslim, *hudûd* 18; Tirmizî, *menâ-kîb* 54; Dârimî, *rikâk* 61; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/332)

² "Hiç kimse nerede öleceğini bilemez." (Lokman süresi, 31/34)

³ Bkz.: Buhârî, *cum'a* 37; Müslim, *cum'a* 13-15; Tirmizî, *cum'a* 2.

⁴ Leyle-i Kadr'in Ramazan'ın on yedinci, yirmi birinci, yirmi yedinci, son on gecesinde, yahut son yedi gecesindeveyahutta bütün Ramazan'da aranması gerektigine dair bzk.: Buhârî, *îmân* 36, *leyletü'l-kadr* 3-4; Müslim, *müsâfirin* 176, 177, 179, 180, *sîyâm* 205-218.

⁵ Bkz.: Ebû Dâvûd, *vitr* 8; Tirmizî, *deavât* 64; İbni Mâce, *duâ* 9; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 6/461.

İsraf Sefahetin, Sefahet Sefâletin Kapısıdır

Ey müsrifli kardeşim! Tagaddî noktasında bir iken iki lokma; bir lokma bir kuruşa, bir lokma on kuruşa.

Hem ağıza girmeden, hem boğazdan geçtikten, müsavi bir olurlar. Yalnız ağızda, o da kaç sâniyede bîhûse verir nûse.

Zevkî bir fark bulunur, daim onu aldatır o kuvve-i zâika, bedene, hem mideye kapıcı, müfettişe.

Onun tesiri menfi, müsbet değil! Vazife yalnız kapıcıyı taltif ve memnun etmek? Nûş verirsin o bîhûse

Aslı vazifesinde onu müsrevves etmek, tek bir kuruş yerine on bir kuruşu vermek, olur şeytanî pîşe.

İsrafın en sefihi, tebzîrin en sakîmi, bir tarzdır bir çeşidi; heves etme bu işe...

Zâika Telgrafçıdır, Telzîz ile Baştan Çıkarma

^{1(Hâsiye)} Rubûbiyet-i İlâh hikmet ve inâyeti, ağızla hem burunla iki merkezi teşkil eylemiştir, içinde hudud karakolu, hem

Muhbirleri de koymuş. Şu âlem-i sağîrde damarları telefon, âsabları telgraf hükmüne vaz'eylemiş. Şâmmme telefonu, hem

Telgrafa zâika inâyet memur etmiş. O Rezzâk-i Hakikî, erzak üstüne koymuş rahmetten bir târife; taam ve levn ve hem

Rayiha. İşte şu havâss-ı selâse, o Rezzâk cânibinden birer ilânnâmesi, birer dâvetnâmesi, bir izinnâmesi, hem

Bir dellâldir ki muhtaç ve müsteriler hep onlarla celb olur. Mürtezik hayvanlara zevk ve rü'yet ve şemmm, birer âlet vermiş. Hem

Taamları muhtelif zînetlerle süsletmiş; hevâî gönülleri avutup, lâkaydları tehyic ile cezbetmiş. Vakta, taam girse hem

Ağıza, birdenbire zâika her tarafa bir telgraf çekiyor bedenin aktârına. Şâmmme telefon veriyor, gelen taam nev'i, hem

^{1(Hâsiye)} İktisad Risalesi'nin çekirdeğidir. Belki on sayfa olan İktisad Risalesi'ni kable'l-vücûd on satırda okumuş.

Çeşitleri de söyler. Hâcetleri muhtelif, ayrı ayrı mürtezik, ona göre davranışır, ona da hazırlanır ya cevab-ı red gelir. Hem

Kapı dışarı atar, yüzüne de tükürür. İnâyet tarafından madem buna memurdur; zevkle baştan çıkışma. Hem

Telzîz ile aldatma. Sonra o da unutur doğru iştîha nedir, bir iştîha-yı kâzib gelir; başına çatar. hatâsı, maraz ile hem

İilletlerle cezalar gelir. Hakikî lezzet hakikî iştihadan çıkar, doğru iştîha sâdik bir ihtiyaçtan. Bu lezzet-i kâfide, şah hem

Gedâ beraber. Hem bâhemdir bir dinar ve bir dirhem o lezzet berhem-zened eleme olur merhem.

Niyet Gibi, Tarz-ı Nazar Dahi Âdeti İbadete Çevirir

Şu noktaya dikkat et; nasıl olur niyetle mübah âdât, ibâdât... Öyle tarz-ı nazarla fûnûn-u ekvan, olur maârif-i ilâhî...

Tetkik dahi, tefekkür, yâni ger harfî nazarla, hem sanat noktasında “Ne güzeldir.” yerine “Ne güzel yapmış Sâni”, nasıl yapmış o mâhî.”

Nokta-yı nazarında kâinata bir baksan, nakş-ı Nakkaş-ı Ezel, nizam ve hikmetiyle lem’â-yı kasد ve itkan, tenvir eder şübehi.

Döner ulûm-u kâinat, maârif-i ilâhî. Eğer mânâ-yı ismîyle, tabiat noktasında, “Zâtında nasıl olmuş.” eğer etsen nigâhî,

Bakarsan kâinata, daire-i fûnûnun daire-i cehl olur. Bîçâre hakikatler, kıymetsiz eller kıymetsiz eder. Çoktur bunun güvâhi...

Böyle Zamanda Tereffühte İzn-i Şer’î Bizi Muhtar Bırakmaz

Lezâiz çağırdıkça “Sanki yedim.” demeli. Sanki yedim düstûr eden, bir mescidi yemedi.^{1(Hâsiye)}

Eskide ekser İslâm fi'l-cümle aç değildi. Tena'uma ihtiyar bir derece var idi.

---

^{1(Hâsiye)} İstanbul'da Sanki Yedim namında bir mescid var. “Sanki Yedim” diyen adam, hevesinden kurtardığı paralarla bina etmiş.

Şimdi ise, ekseri açılığa düştü kaldı. Telezzüze ihtiyar, izn-i şer'î kalmadı.

Sevâd-ı âzam, hem ekseriyet-i mâsumun maişeti basittir. Tagaddî besatetiyile onlara tâbi olmak

Bin kerre müreccahtar, ekalliyet-i müsrife, ya bir kısım sefihe tagaddîde tereffüh noktasında benzemek...

Zaman Olur Ki, Adem-i Nimet Nimettir

Hâfıza bir nimettir. Fakat ahlâksız bir adamda musibet zamanında nisyan ona râcihtir.

Nisyan da bir nimettir. Yalnız her günün âlâmını çekтирir, müterâkim olmuş âlâmi unutturur.

Her Musibette, Bir Cihet-i Nimet Var

Ey musibetzede! Musibetin içinde bir nimet münderiçtir. Dikkat et de onu gör. Nasıl her şeyde vardır

Bir derece-i hararet, her musibette vardır bir derece-i nimet. Daha büyüğü düşün. Küçükteki nimetin

Dereceyi görerek Allah'a çok şükür et. Yoksa isti'zamla ürkersen, "of of"-la üflersen, o da aksine şiser.

Şiser de dehşetlenir. Eğer merak da etsen, bir iken ikileşir. Kalbde olan misâli, döner hakikat olur;

Hakikatten ders alır. Sonra döner, başlıyor, kalbini tokatlıyor...

Büyük Görünme Küçülürsün¹

Ey enesi çifteli, kafası da kibirli! Şu mîzânı bilmeli: Her adam için elbet cemiyet-i beşerde, içtimâî binada,

¹ Bkz.: "Kim büyülük taslarsa Allah, onu alçaltır da alçaltır. Kim de tevazu ederse Allah, onu yüceltikçe yüceltir." (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsnef* 3/76; İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 2/237)

Görmek görünmek için şu mertebe denilen bir penceresi var.

Ger pencere, kamet-i kıymetinden yüksekse, tekebbürle tetavül edecek, uzanacak. Ger pencere, kamet-i himmetinden alçaksa, tevâzuyla tekavvüs edecek, eğilecek.

Kâmillerde, büyülüklük mikyasıdır küçüklük. Nâkislarda, küçüklük mîzânıdır büyülüklük...

Hasletlerin Yerleri Değişse, Mahiyetleri Değişir

Bir haslet.. yer ayrı, sîmâ bir. Kâh dev, kâh melek, kâh sâlih, kâh tâlih; misâli şunlardır:

Zayıfın kavîye karşı izzet-i nefsi sayılan bir sıfat, ger olursa kavîde, tekebbür ve gururdur.

Kavînin bir zayıfa karşı da tevâzuu sayılan bir sıfatı, ger olursa zayıfta, tezellül ve ryâdır.

Bir ülü'l-emr, makamında olursa ciddiyeti, vakardır; mahviyeti, zillettir.

Hânesinde bulunsa mahviyeti tevâzu', ciddiyeti kibirdir.

Mütekellim-i vahde olsa eğer bir zâtta: Mûsamaha, hamiyet. Fedakârlık; bir haslet, bir amel-i sâlihtir.

Mütekellim-i maa'l-gayr olsa eğer o zâtta: Mûsamaha, hîyânet. Fedakârlık; bir sıfat, bir amel-i tâlihtir.

Tertib-i mebâdide tevekkül, tembelliktir. Terettüb-ü netice noktasındaki tefviz, tevekkül-ü şer'îdir.

Semere-i sa'yine, kismetine rîza ise, memduh bir kanaattir, meyl-i sa'ye kuvvettir.

Mevcud mala iktifâ, mergub kanaat değil; belki dûn-himmetliktir. Misâller daha çoktur.

Kur'an mutlak zikreder, sâlihat¹ ve takvâyı.² İbhâmında remzeder makâmatın tesiri. Îcâzi bir tafsildir. Sükûtu geniş sözdür.

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25; Âl-i İmrân sûresi, 3/57; Nîsâ sûresi, 4/122; Mâide sûresi, 5/9.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/197; Mâide sûresi, 5/2; A'râf sûresi, 7/26; Hac sûresi, 22/32.

الْحَقُّ يَغْلُبُ^١ Bizzât, Hem Âkîbet Muraddır

Ey arkadaş! Bir zaman bir sâil dedi: "Madem **الْحَقُّ يَغْلُبُ** haktır. Neden kâfir, müslime; kuvvet, hakka galibtir?"

Dedim: Dört noktaya bak! Bu müşkül de hallolur:

✓ **Birinci nokta** şudur: Her hakkın her vesilesi hak olması lâzım değildir.

Öyle de, her bâtilin her vesilesi bâtil olması, yine lâzım değildir. Neticesi şu çıkar: Hak olan bir vesile, bâtil vesileye galibtir.

Dolayısıyla, bir hak bir bâtila mağlûbdur. Muvakkaten, bilvasıta olmuştur. Yoksa bizzât, hem daima değildir.

Lâkin âkîbetü'l-âkîbe, her dem yine hakkındır.² Kuvvetin bir hakkı var, bir sırrı hilki var.

✓ **Ikinci nokta** şudur: Her müslimin her vasfi müslim olmak vâcib iken, haricen her dem vâki', sabit değildir.

Öyle de: Her kâfirin her vasfi kâfir olmak, küfründen neşet etmek yine lâzım değildir.

Her fâsıkın her vasfi fâsık olmak, fiskindan neşet etmek, öyle de her dem sabit değildir.

Demek bir kâfirin müslim olan bir vasfi, müslimdeki lâ-meşrû' vasfına galib olur. Bilvasıta, o kâfir dahi ona galibtir.

Hem dünyada, hayatın hakkı şâmil ve âmmdir. O rahmet-i âmmenin bir cilve-i mânidâr, onun bir sırrı hikmeti var; küfür mâni değildir.

✓ **Üçüncü nokta** şudur: O Zât-ı Zülcelâl'in iki vasfı kemâlden iki Şer'i tecelli; vasfı irâdeden gelen meşîetle takdirdir,

O da şer'-i tekvîn... Vasfı Kelâm'dan gelen şeriat-ı meşhure. Teşriî evâmire karşı itâat, isyan

Nasıl olur. Öyle de tekvînî evâmire itâat ve isyan olur. Birincisi galibâ dâr-ı uhrâda görür,

Mücâzâti, sevabı. İlkincisi ağlebâ dâr-ı Dünya'da çeker, mükâfat ve ikabi. Meselâ: Nasıl sabrıñ mükâfati zaferdir;

¹ "Hak yücedir (ve ona üstün gelinmez)" Bkz.: Buhârî, cenâiz 79; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-eusat* 6/128.

² Bkz.: Hûd sûresi, 11/49; Kasas sûresi, 28/83; Lokman sûresi, 31/22.

Atâletin mücâzâti sefâlet. Öyle de, sa'yin sevabı olur servet. Sebatta da galebedir mükâfat. Zehirin ikabi bir maraz, panzehirin sevabı bir sıhhattır.

Bâzan iki şeriat evâmiri, bir şeyde beraber müctemi'dir. Her birine bir cihet... Demek tekvînî emre itâat ki bir haktır.

İtâat galib olur, o emrin isyanına ki bir tavr-ı bâtilidir. Bir bâtila vesile olmuş olursa bir hak, vaktaki galib olsa

Bir bâtila ki, olmuş o da vesile-i hak. Bilvasita bir hakkın bir bâtila mağlûbdur. Fakat bizzât değildir.

Demek **آل الحُقْقِ يَغْلُبُ** bizzât demektir. Hem âkibet muraddır, kayd-ı haysiyet maksuddur.

✓ **Dördüncü nokta** şudur: Bir hak bilkuvve kalmış, yahut kuvvetsiz kalmış, ya mahlütür, hem mağşûş. Ona da bir inkişâf, ya bir taze kuvvet vermek lâzım gelmiştir.

Mühezzeb ve müzehheb yapmak için, muvakkat bâtil ona musallat, tâ ki sebike-i hak ne miktar lüzum vardır

Tâ mahz ve hâlis çıksın. Mebâdide, Dünya'da bâtil etse galebe, fakat kazanmaz harbi. "Âkibetü'l-müttakîn" ona vurur bir darbe!

İşte bâtil mağlûbdur. **آل الحُقْقِ يَغْلُبُ** sırrı onu çarpar ikaba; işte hak da galibtir.

Bir Kısım Desâtir-i İçtimâiye

İçtimâî hey'ette düstûrları istersen: Müsavatsız adâlet, önce adâlet değil. Temâsulse, tezadin mühim bir sebebidir.

Tenâsübse tesanûdün esası. Sığar-ı nefistir tekebbürün menbaî. Zaaf-ı kalbdir gururun mâdeni. Olmuş acz, muhalefet menşei. Meraksa ilme hocadır.

İhtiyaçtır terakkinin ustâdi. Sıkıntıdır muallime-i sefâhet. Demek sefahetin menbaî sıkıntı olmuş. Sıkıntı ise mâdeni: Yeisle sâ-i zandır.

Dalâlet, fikrîdir.. zulümât, kalbîdir.. israf, cesedîdir..

Kadınlar Yuvalarından Çıkıp Beşeri Yoldan Çıkarılmış, Yuvalarına Dönmeli

إِذَا تَأْتَ الرِّجَالُ السُّفَهَاءُ بِالْهَوَسَاتِ إِذْنٌ^{1(Hâsiye-1)}
تَرْجَلَ النِّسَاءُ التَّاشِرَاتُ بِالْوَقَاحَاتِ²

Mimsiz medeniyet, tâife-i nisâyi yuvalardan uçurmuş, hürmetleri de kırmış, mebzûl metaî yapmış. Şer'-i İslâm onları

Rahmeten dâvet eder eski yuvalarına. Hürmetleri orada, rahatları evlerde, hayat-ı ailede. Temizlik zînetleri.

Hâşmetleri, hüsn-ü hulk; lütf-u cemâli, ismet; hüsn-ü kemâli, şefkat; eğlencesi, evlâdi. Bunca esbab-ı ifsat, demir sebat kararı

Lâzımdır tâ dayansın. Bir meclis-i ihvanda güzel karı girdikçe riyâ ile rekabet, hased ile hodgâmlık debretir damarları!

Yatmış olan hevesât, birdenbire uyanır. Tâife-i nisâda serbestî inkişâfi, sebeb olmuş beşerde ahlâk-ı seyyienin birdenbire inkişâfi.

Şu medenî beşerin hırçınlaşmış ruhunda, şu sûretler denilen küçük cenazelerin, mütebessim meyyitlerin rolleri pek azîmdir; hem müthîstir tesiri.^{3(Hâsiye-2)}

Memnû heykel, sûretler: Ya zulm-ü mütehaccir, ya mütecessid riyâ, ya münçemid hevestir. Ya tilsimdir: Celbeder o habîs ervâhları.

Tasarruf-u kudretin Vüs'ati, Vesâit ve Muinleri Reddeder

O Kadîr-i Zülcelâl; tasarruf-u kudreti tevessü-i tesiri noktasında oluyor şemsimiz zerre-misâl

^{1(Hâsiye-1)} Tesettür Risalesi'nin esasıdır. Yirmi sene sonra müellifinin mahkûmiyetine sebeb gösteren bir mahkeme, kendini ve hâkimlerini ebedî mahkûm ve mahcup eylemiş.

² Zevk ve eğlenceye düskün erkeklerin nefislerine uyarak kadınlaşmaları, kadınların hayasızlıkla erkekleşmesine sebeptir. (Bu manaya yakın hadisler için bkz.: Buhârî, libâs 61; Tirmîzî, edeb 34; Ebû Davûd, libâs 28)

^{3(Hâsiye-2)} Nasıl meyyite bir kariya nefsânî nazarla bakmak nefsin dehşetle alçaklığını gösterir. Öyle de, rahmete muhtaç bir bîçare meyyitenin güzel tasvirine müştehiyane bir nazarla bakmak, ruhun hissiyat-ı ulviyesini söndürür.

Nev'-i vâhidde olan tasarruf-u azîmi mesafesi vâsi'dir. İki zerre beyninde câzibeyi ele al;

Git de tâ Şemsü's-Şümûs ve Kehkeşan beynindeki câzibenin yanında koy. Yükü bir kar dânesi bir melek, şemsi ele almış bir şems-misâl

Meleğin yanına getir. İğne kadar bir balığı, balina balığı da yan yana bırak. O Kadîr-i Ezeli-i Zülcelâl

Tecelli-i vasii, asgardan tâ ekbere itkan-ı mükemmeli birden tasavvura al. Câzibe ve nevâmis, vesail-i pür-seyyâl

Gibi örfî emirler; tecelli-i kudrete, tasarruf-u hikmete birer isim olması.. odur yalnız meâl.

Başka meâli olmaz, beraber de bir düşün; bileceksin bizzarûre ki: Esbab-ı hakikî, vesâit-i zîmisâl,

Muinler, hem şerikler birer emr-i bâtildir, birer hayâl-i muhâl, o kudret nazarında. Hayat vûcûda kemâl,

Makamı büyük, mühimdir; buna binaen derim: Küremiz, âlemimiz nedен mutî, müsahhar olmasın hayvan-misâl.

O Sultan-ı Ezel'in bu tarz hayvan tuyuru kesretle müntesîrdir şu meydan-ı fezâda, muhteşem ve pür-cemâl.

Bostan-ı hilkatinde salmış da döndürüyor, onlardaki nağamât, bunlarda-ki harekât; tesbihâttır o akval,

İbadettir o ahvâl, Kadîm-i lem-yezel'e, Hakîm-i lâ-yezâl'e. Küremiz hayvana pek benziyor, âsâr-ı hayat gösteriyor. Eğer yumurta kadar küçulse bi'l-farzi'l-muhâl,

Minimini bir hayvan olması pek muhtemel. Yuvarlak bir huveyne, küre kadar büyüse, o da böyle olması pek karîb bir ihtimal.

Âlemimiz insan kadar küçulse; yıldızları, zerreler sûretine dönerse, bir zî-şuur hayvana dönmesi caiz olur, akıl da bulur mecal.

Demek âlem erkânlarıyla birer âbid-i müsebbih, birer mutî müsahhar Hâlik-ı lem-yezel'e, Kadîr-i lâ-yezâl'e.

Kemmen büyük olması, keyfen büyük olması her vakit lâzım gelmez; zira daha cezâletlidir saat-i hardal-misâl,

Bir saatten ki timsâli Ayasofya kadardır. Bir sineğin hilkati hayret-fezâdır filden, o mahlûk-u bîfasal.

Ger kalem-i kudretle bir cüz-ü ferd üstüne esîrin cevâhir-i ferdiyle yazılsa bir Kur'ân ki, sığar-ı sayfa nisbeti, bir kibr-i sanat-meâl

Sayfa-yı semâda yıldızlarla yazılan bir Kur'ân-ı Kerîm'e cezâletle müsavi. Nakkaş-ı Ezeli'nin sanatı her tarafta pür-cemâl ve pür-kemâl.

Her tarafta böyledir. Derece-i kemâlde kalemdeki ittihat, tevhidi ilân eder. Bu kelâm-ı pür-meâl; iyi bir dikkate al!

Melâike Bir Ümmettir; Şeriat-ı Fîtriye ile Memurdur

Şeriat-ı ilâhî ikidir. Hem iki sıfattan gelmiş, iki insan muhatab, hem de mükellef olmuş. Sifat-ı irâdeden gelen şer'-i tekvînî.

İnsan-ı ekber olan âlemin ahvâlini, hem de harekâtını ki ihtiyarî değil, tanzim eden şer'dir. O meşîet-i rabbânî

Yanlış bir ıstılahla tabiat da denilir. Sifat-ı kelâmindan gelen şeriat ise, âlem-i asgar olan insanın efâlini,

Ki ihtiyarî olmuş, tanzim eden şer'dir. İki şer' bir yerde bâzan eder içti-mâ'. Melâike-i ilâhî, bir ümmet-i azîme, hem bir cünd-ü sübhânî¹

Birinci şer'a olmuş hamele-i mümtesil,² amele-i mümessil. Hem onlardan bir kısmı ibâd-ı müsebbihtir.³ Bir kısmı da müstağrak, Arş'in mukarrebîni.⁴

Madde Rikkat Peydâ Ettikçe, Hayat Şiddet Peydâ Eder

Hayat asıl, esastır; madde ona tâbidir, hem de onunla kaimdir.

Bir hurdebinî huveyن havâss-ı hamsesiyle, insanın havâssını müvâzene edersen, görürsün; insan ondan ne derece büyükse, havâssi o derece onunkinden aşağı. O huveyne işitir kardeşinin sesini.

¹ Meleklerin Cenâb-ı Hakk'ın orduları olduğuna dair bkz.: Enfâl sûresi, 8/9; Tevbe sûresi, 9/26, 40; Neml sûresi, 27/37; Ahzâb sûresi, 33/9; Yâsin sûresi, 36/28; Muhammed sûresi, 47/27; Fetih sûresi, 48/4; Müddessir sûresi, 74/31.

² Hamele-i arş melekleri için bkz.: Müslim, selâm 124; Tirmizî, tefsîru'l-Kur'ân 34; Ebû Davûd, sünnet 18.

³ Tesbih eden melekler için bkz.: Nahl sûresi, 16/49; Zümer sûresi, 39/75; Şûrâ sûresi, 42/5.

⁴ Mukarreb melekler için bkz.: Nişâ sûresi, 4/172.

Hem de görür rızkını. Ger insan kadar büyüse, havâssi hayret-fezâ; hayatı şu'le-feşân; rü'yeti de berk-âsâ bir nur-u âsumânî.

İnsan, bir kitle-i mevattan bir zîhayat değildir. Belki de milyarlarla zîhayat hüceyrâtından mürekkeb ve zîhayat bir hücre-i insanî.

إِنَّ الْإِنْسَانَ كَضُورَةٍ (بَسْ) كُتِبْتُ فِيهَا شُوَرَةٌ (يَسْ)¹, فَبَارَكَ اللَّهُ أَخْسَنُ الْخَالِقِينَ²

Maddiyyûnluk, Bir Tâun-u Mânevîdir

Maddiyyûnluk bir tâun-u mânevî, besere de tutturdu şu müdhiş bir sit-mayı.^{3(Hâsiye)} Hem de âni çarptırdı bir gazab-ı ilâhî, telkin hem de taklid,

Tenkide kabiliyet-i tevessüü nisbeten, o tâun da ediyor tevessü' ve intişâr. Telkini fenden almış, medeniyetten taklid.

Hürriyet, tenkid vermiş, gururundan dalâlet çıkmış.

Vücudda Atâlet Yok. İşsiz Adam, Vücudda Adem Hesabına İşler

En bedbaht sıkıntılı muztarib, işsiz olan adamdır; zira ki atâlet: Vücut içinde adem, hayat içinde mevttir.

Sa'y ise: Vücudun hayatı, hem hayatın yakazasıdır elbet!

Ribâ, İslâm'a Zarar-ı Mutlaktır

Ribâ atâlet verir, şevk-i sa'yı söndürür. Ribânin kapıları hem de onun kapıları olan bu bankaların her

Dem nef'i ise, beşerin en fena kısmınadır; onlar da gâvurlardır. Gâvurlardaki nef'i en fena kısmınadır, onlar da zâlimler, her

¹ Bir hattat tarafından yü-sin harfleri içinde “Yâsin” sûresinin tamamının yazıldığı gibi, insanın içinde de binlerce âlem vardır.

² “İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratın olduğunu bir düşün!” (Mü'minün sûresi, 23/14)

^{3(Hâsiye)} Eski Harb-i Umumi'ye işaret eder.

Dem zâlimlerdeki nef'i en fena kısmınadır; onlar da sefihlerdir. Âlem-i İslâm'a bir zarar-ı mutlaktır. Mutlak beşer her

Dem refahı nazar-ı şer'ide yoktur; zira harbî bir gâvur hürmetsiz, ismet-sizdir; demi hederdir her

De.....m

1(Hâşîye) Kur'ân, Kendi Kendini Himaye Edip Hâkimiyetini İdame Eder

Bir zâti gördüm ki yeis ile müptelâ, bedbînlikle hasta idi. Dedi: Ulemâ azaldı, kemmiyet keyfiyeti. Korkarız dinimiz sönecek de bir zaman

Dedim: Nasıl kâinat söndürülmezse, îmân-ı İslâmî de sönemez. Öyle de, zeminin yüzünde çakılmış mismarlar hükmünde her an

Olan İslâmî şeâir, dînî minârât, ilâhî maâbid, şer'î maâlim itfa olmazsa, İslâmîyet parlayacak ân-be-ân!..

Her bir mâbed bir muallim olmuş tab'ıyla tabâyie ders verir. Her maâlim dahi birer üstad olmuştur; onun lisân-ı hâli eder telkin-i dinî; hatâsız, hem bînisyan.

Her bir şeâir bir hoca-yı dânâdır, ruh-u İslâm'ı daim enzâra ders veriyor. Mûrûr-u âsâr ile sebeb-i istimrâr-ı zaman.

Güya tecessüm etmiş envâr-ı İslâmîyet, şeâiri içinde. Güya tasallüb etmiş zülâl-i İslâmîyet, maâbidi içinde. Birer sütun-u îmân.

Güya tecessûd etmiş ahkâm-ı İslâmîyet, maâlimi içinde. Güya tahaccür etmiş erkân-ı İslâmîye, avâlimi içinde. Birer sütun-u elmas. Onunla murtabit-tır zemin ile âsumân.

Lâsiyyemâ bu Kur'ân-ı Hatîb-i Mu'ciz-Beyân; daima tekrar eder bir hutbe-i ezelî, aktâr-ı İslâmî'de kalmamış hiç de bir köy, hem dahi hiçbir mekân;

Nutkunu dinleşmesin, tâlimi işitmesin. *إِنَّا لَهُ حَافِظُونَ*² sırrı ile hâfızlıktır pek de büyük bir rütbeye. Tilâvet ise, ibadet-i ins ü cân.

¹(Hâşîye) Otuz beş sene evvel yazılan bu makam, bu sene yazılmış tarzını gösteriyor. Demek Ramazan bereketiyle yazdırılmış bir nevi ihbar-ı gaybıdır.

² "Onu (Kur'ân'ı) koruyacak olan da Biziz." (Hicr sûresi, 15/9)

Onun içinde tâlim, hem müsellemâti tezkîr. Tekerrür-ü zamanla nazariyat, kalbolur müsellemâta hem döner bedihiyata. İstemez daha beyân.

Zarûriyât-ı dînî, nazariyattan çıkış zarûriyât olmuştur. Tezkîr ise kâfidir. İhtar ise vâfidir. Şâfidir her dem Kur'ân.

İhtara, hem tezkire, şu intibah-ı İslâm, hem içtimâî yakaza her birine ve riyor: Umuma ait olan delâil ve hem mîzân.

Madem içtimâî hayat İslâm'da başlamıştır; her birinin îmâni kendine mahsus olan delîle münhasıran değil; müstenid vicdan.

Belki cemaatin kalbinde gayr-i mahdud esbaba dahi eder istinad. Hattâ cây-ı dikkattir: Bir mezheb-i zaifi, mûrûr ettikçe zaman,

İptali müşkül olur. Nerede kaldı ki İslâm, vahy ile fitrat gibi, iki metin esa-sa hem istinad etmiştir; hem bu kadar âsârda nâfizâne hükümrân!..

Râsih esaslarıyla, bâhir eserleriyle kürenin yarısıyla iltiham peydâ etmiş, bir ruh-u fitrî olmuş; nasıl küsûfa girer.. küsûftan çıkmış el'ân!

Fakat maatteessüf, bâzı zevzek kefere, safsatalı adamlar şu kasr-ı âlînin metin esaslarına ilîşir buldukça imkân.

Onları deprettirir. Esaslara ilîşilmez, onlarla oynanılmaz, sussun şimdî dinsizlik! İflâs etti o teres. Besdir tecrübe-i küfrân ve yalan.

Bu Âlem-i İslâm'ın âlem-i küfre karşı en ileri karakolu şu dâru'l-fünûn idi. Lâkayt ve gafletlikle hasm-ı tabiat-yılan

Gediği açtı cephenin arkasında, dinsizlik hûcum etti, millet epey sarsıldı. En ileri karakol, İslâmiyet ruhuyla tenevvür etmiş cinân.

En mütesallib olmalı. En müteyakkız olmalı yahut o dar olmamalı, İslâm'ı aldatmamalı. Îmânın yeri kalbdır; dimağ ise oluyor ma'kes-i nur-u îmân.

Bâzan da mücahiddir, bâzan süpürgecidir, dimağda vesveseler, hem pek çok ihtimaller kalb içine girmese, sarsılmaz îmân, vicdan.

Yoksa bâzların zannınca îmân dimağda olsa; ruh-ı îmân olan hakkalya-kîne, ihtimalât-ı kesîre olur birer hasm-i bîemân.

Kalb ile vicdan, mahall-i îmân. Hads ile ilham, delîl-i îmân.

Bir hiss-i sâdis; tarîk-ı îmân... Fikr ile dimağ, bekçi-i îmân.

Tâlim-i Nazariyattan Ziyade, Tezkîr-i Müsellemâtâ İhtiyaç Var

Zarûriyât-ı dînî, müsellemât-ı şer’î; kulüblerde hâsildir, ihtar ile huzuru, tezkîr ile şuûru.

Matlub da hâsil olur. İbâre-i Arabî^{1(Hâşîye)} daha ulvî ediyor tezkîri, hem ihtarî.

Onun için Cuma’da hutbe-i Arabiye, zarûriyâtı ihtar, müsellemâtı tezkîr, maalkifâye olur onun tarz-ı tezkîri.

Nazariyatı tâlim onda maksud değildir; hem İslâm’ın vahdânî sîmâsında şu Arabî ibâre bir nakş-ı vahdeti; kabul etmez teksiri.

Hadîs Der Âyete: Sana Yetişmek Muhâl!

Hadîs ile âyeti müvâzene edersen, bilbedâhe görürsün beşerin en beliği, vahyin de mübelliği, o dahi baliğ olmaz

Belâgat-ı âyete. O da ona benzemez. Demek ki: Lisân-ı Ahmedî’den gelen her bir kelâm her dem O’nun olamaz.

Îcâz ile Beyân İ’câz-ı Kur’ân

Bir zaman rüyada gördüm ki: Ağrı dağı altındayım. Birden o dağ patladı, dağ gibi taşları âleme dağıttı, sarstı cihani.

Fûc’eten bir adam yanımıda peydâ oldu. Dedi ki: “Îcâz ile beyân et, icmâl ile îcâz et, bildiğin envâ-ı i’câz-ı Kur’ân’ı!”

Daha rüyada iken tabirini düşündüm, dedim: Şuradaki infilâk, beşerde bir inkılâbda misal. İnkılâbda ise elbet hûdâ-yı Furkanî,

Her tarafta yükselp hem de hâkim olacak. İ’câzinin beyânı, zamanı da gelecek! O sâile cevâben dedim: İ’câz-ı Kur’ânî;

Yedi menâbi-i külliyyeden tecelli, hem yedi anâsîrdan tereküp eder:

---

^{1(Hâşîye)} On sene sonra gelen bir hâdiseyi hissetmiş, mukabeleye çalışmış.

✓ **Birinci Menba:** Lafzın fesâhatından selâset-i lisânı;

Nazmin cezâletinden, mânâ belâgatından, mefhumların bedâatından, mazmunların berâatinden, üslûpların garabetinden birden tevellüd eden bârika-yı beyâni.

Onlarla oldu mümteziç, mizac-ı i’câzında acîb bir nakş-ı beyân, garib bir sanat-ı lisânı. Tekrarı hiçbir zaman usandırmaz insanı.

✓ **Ikinci Unsur ise:** Umûr-u kevniyede gaybî olan esâsât, ilâhî hakâikten gaybî olan esrârdan, gaybî-yi âsumânî.

Mâzide kaybolan gaybî olan umûrden, müstakbelde müstetir kalmış olan ahvâlden birden tazammun eden bir ilmü'l-guyub hızâni,

Âlemü'l-guyub lisani, şehâdet âlemeyle konuşuyor erkâni, rumûz ile be-yâni, hedef nev-i insanî, i’câzin bir lem'a-yi nuranî...

✓ **Üçüncü Menba ise:** Beş cihetle hârika bir câmiiyet vardır. Lafzında, manasında, ahkâmda, hem ilminde, makâsîdin mîzâni.

Lafzı tazammun eder: Pek vâsi' ihtimalât; hem vücuh-u kesîre ki her biri nazar-ı belâgatta müstahsen, Arabiyece sahîh, sırr-ı teşriî lâyık görüyor âni.

Manasında: Meşârib-i evliya, ezbâk-ı ârifîni, mezahib-i sâlikîn, turuk-u mütekellimîn, menahic-i hükemâ, o i’câz-ı beyâni

Birden ihata etmiş, hem de tazammun etmiş. Delâletinde vüs'at, mânâsında genişlik. Bu pencere ile baksan, görürsun ne genişir meydâni!

Ahkâmdaki istiab: Şu hârika şeriat ondan olmuş istinbat, saadet-i dârey-nin bütün desâtırını, bütün esbab-ı emni.

İçtimâî hayatın bütün revâbitini, vesail-i terbiye, hakâik-i ahvâli birden tazammun etmiş onun tarz-ı beyâni...

İlmindenki istîgrâk: Hem ulûm-u kevniye, hem ulûm-u ilâhî, onda merâ-tib-i delâlât, rumûz ile işârât, sûreler surlarında cemetmiştir cinâni.

Makâsid ve gayâttâ: Müvâzenet, ittirâd, fitrat desâtirine mutabakat, itti-hat; tamam mürâaat etmiş, hifzeylemeş mizanı.

İşte lafzin ihatasında, mananın vüs'atinde, hükmün istiabında, ilmin istiğ-rakında, müvâzene-i gayâttâ câmiiyet-i pür-şâni!..

✓ **Dördüncü Unsur ise:** Her asrin derece-i fehmîne, edebî rütbesine,

hem her asırdaki tabakata, derece-i istîdâd, rütbe-i kabiliyet nisbetinde edi-yor bir ifâza-yı nuranî.

Her asra, her asırdaki her tabakaya kapısı kûşâde. Güya her demde, her yerde taze nâzil oluyor o Kelâm-ı Rahmânî.

İhtiyarlandıkça zaman, Kur'ân da gençleşiyor. Rumûzu hem tavazzuh eder, tabiat ve esbâbin perdesini de yırtar o hitâb-ı Yezdânî.

Nur-u tevhidi, her dem her âyetten fişkîrîr. Şehâdet perdesini gayb üstün-den kaldırır. Ulviyet-i hitâbı dikkate dâvet eder, o nazar-ı insanı.

Ki o lisân-ı gayptîr; şehâdet âlemeyle bizzât odur konuşur. Şu unsurdan bu çıkar hârika tazeligi bir ihata-yı ummanî!

Te'nis-i ezhân için akl-ı besere karşı ilâhî tenezzülât. Tenzil'in üslûbunda tenevvüü, mûnisliğidir mahbub-u ins ü cânî.

✓ **Beşinci Menba ise:** Nakil ve hikâyatında, ihbar-ı sâdikada esasî noktalardan hazır müşahid gibi bir üslûb-u bedi-i pür-mâânî

Naklederek, beseri onunla ikaz eder. Menkulâti şunlardır: İhbar-ı evvelîni, ahvâl-i âhirîni, esrâr-ı cehennem ve cinânî.

Hakâik-i gaybiye, hem esrâr-ı şehâdet, serâir-i ilâhî, revâbit-ı kevnîye da-ır hikâyatıdır hikâyet-i ayânî

Ki ne vâki' reddeylemiş, ne mantık tekzip etmiş. Mantık kabul etmezse red de bile edemez. Semâvî kitapların ki matmah-ı cihanî.

İttifakî noktalarda musaddikâne nakleder. İhtilâfi yerlerinde musahhihâ-ne bahseder. Böyle naklı umûrlar bir "Ümmî"den sudûru hârika-yı zamanî.

✓ **Altinci Ünsur ise:** Mutazammin ve müessim olmuş Din-i İslâm'a. İslâmîyet misline ne mâzi muktedirdir, ne müstakbel muktedir; araştırsan zaman ile mekânı!..

Arzımızı senevî, yevmî dairesinde şu hayat-ı semâvîdir; tutmuş da döndürüyor. Küreye ağır basmış, hem dahi ona binmiş. Bırakmıyor isyanı.

✓ **Yedinci Menba ise:** Şu altı menbadan çıkan envâr-ı sitte, birden eder imtizac. Ondan çıkar bir hüsün, bundan gelir bir hads, vasita-yı nuranî.

Şundan çıkan bir zevktir; zevk-i i'câz bilinir, tabirine lisânımız yetişmez. Fikir dahi kâsîrdir, görünür de tutulmaz o nûcûm-u âsumânî.

On üç asır müddette meylü't-tahaddî varmış Kur'ân'ın âdâsında, şevk-i taklid uyanmış Kur'ân'ın ahbabında. İşte i'câzin bir bûrhâni...

Şu iki meyl-i şedidle yazılmıştır meydanda, milyonlarla kütüb-ü Arabiye, gelmiştir kütüphâne-i vücûda. Onlar ile tenzili düşerse bir mîzânı

Müvâzene edilse, değil dânâ-yı bî-müdânî, hatta en âmî adam, göz kulaqla diyecek: Bunlar ise insanî, şu ise âsumânî!

Hem de hükümedecek: Şu bunlara benzemez, rütbesinde olamaz. Öyle ise ya umumdan aşağı; bu ise, bilbedâhe mâlûm olmuş butlani.

Öyle ise umumun fevkindedir. Mazmunları o kadar zamanda, kapı açık, besere vakfedilmiş; kendine davet etmiş ervâhiyla ezhâni!

Beşer onda tasarruf, kendine de maletmiş. Onun mazmunları ile yine Kur'ân'a karşı çıkmamış, hiçbir zaman çıkamaz; geçti zaman-ı imtihani.

Sâîr kitaplara benzemez, onlara makîs olmaz; zira yirmi sene zarfında müneccemen hâcetlere nispeten nûzûlü; müteferrik mütekati', bir hikmet-i rabbânî.

Esbab-ı nûzûlü muhtelif, mütebayin. Bir maddede es'ile mütekerrir, mütefâvit. Hâdisat-ı ahkâmi müteaddid, mütegâyir. Muhtelif, mütefarik nûzûlü-nün ezmani.

Hâlât-ı telâkkisi mütenevvi', mütehalif. Aksam-ı muhatabı müteaddid, mütebaid. Gayât-ı irşâdında mütederric, mütefâvit. Şu esaslara müstenid binâî, hem beyânî,

Cevâbî, hem hitabî. Bununla da beraber selâset ve selâmet, tenasüb ve tesanûd, kemâlini göstermiş; işte onun şâhidi: Fenn-i Beyân, Maânî.

Kur'ân'da bir hâssa var; başka kelâmda yoktur. Bir kelâmi işitsen, asıl sahib-i kelâmi arkasında görürsun, ya içinde bulursun. Üslûb: Ayna-yı insanî.

Ey sâîl-i misalî! Sen ki îcâz istedin, ben de işaret ettim. Eğer tafsil istersen, haddimin haricinde... Sinek seyretmez âsumânî.

Zira o kırk envâ-ı i'câzinden yalnız bir tekini ki cezâlet-i nazmdir; İşârâtü'l-i'câz'da sıkışmadı tibyâni.

Yüz sayfa tefsirim ona kâfi gelmedi. Senin gibi ruhânî ilhamları ziyade. Ben istiyorum senden tafsil ile beyânî!

اَلَا شَمْرُ دَسْتِ غَزِيبِ اَدْبٍ هَوْسٌ بَارِ هَوَاكَارِ دَهَادَازِ
دَأْبٍ اَدْبٍ اَبْدُ مَدَّتْ قُرْآنٌ ضِيَادَارِ شِفَاكَارِ هُدَادَازِ¹

Kâmilîn insanların zevk-i maâlîsini hoşnut eden bir hâlet, çocukça bir hevese, sefihçe bir tabiat sahibine hoş gelmez,

Onları eğlendirmez. Bu hikmete binaen, bir zevk-i süflî, sefih, hem nefşî ve şehvanî içinde tam beslenmiş, zevk-i ruhîyi bilmez.

Avrupa'dan tereşşuh etmiş şu hazır edebiyat roman-vârî nazarla, Kur'ân'da olan letâif-i ulviyet, mezâyâ-yı haşmeti göremez, hem tadamaz.

Kendindeki miheki ona ayar edemez. Edebiyatta vardır üç meydan-ı cêvelân; onlar içinde gezer, haricine çıkamaz:

Ya aşkıla hüsündür, ya hamaset ve şehamet, ya tasvir-i hakikat. İşte yabanî edepse hamaset noktasında hakperestliği etmez.

Belki zâlim nev-i beşerin gaddarlıklarını alkışlamakla kuvvet-perestlik hissini telkin eder. Hüsün ve aşk noktasında, aşk-ı hakikî bilmez.

Şehvet-engiz bir zevki nefislere de zerkeder. Tasvir-i hakikat maddesinde, kâinata sanat-ı ilâhî sûretinde bakmaz,

Bir sibga-yı rahmanî sûretinde göremez. Belki tabiat noktasında tutar, tasvir ediyor, hem ondan da çıkamaz.

Onun için telkini aşk-ı tabiat olur. Madde-perestlik hissi, kalbe de yerlesir, ondan ucuzca kendini kurtaramaz.

Yine ondan gelen, dalâletten neşet eden ruhun ızdırabatına o edepsizlenmiş edep (müsekkin hem münevâvîm); hakikî fayda vermez.

Tek bir ilâci bulmuş, o da romanlarıymış. Kitap gibi bir hayy-ı meyyit, sinema gibi bir müteharrik emvât! Meyyit hayat veremez.

Hem tiyatro gibi tenasüh-vârî, mâzi denilen geniş kabrin hortlakları gibi şu üç nevi romanlarıyla hiç de utanmaz.

Beşerin ağızına yalancı bir dil koymuş, hem insanın yüzüne fâsik bir göz takmış, dünyaya bir âlûfte fistanını giydirmiş, hüsн-ü mücerret tanımaz.

---

¹ Batının hevâ ve hevese dayalı dehasından kaynaklanan edebiyatı, Kur'ân'ın sonsuza ışık ve şifa saçan hidâyet edici edeb kurallarına ulaşmaz.

Güneşî gösterirse, sarı saçlı güzel bir aktrisi karie ihtar eder. Zâhiren der: "Sefahet fenadir, insanlara yakışmaz."

Netice-i muzırrayı gösterir. Hâlbuki sefahete öyle müşevvikâne bir tasviri yapar ki ağız suyu akıtır, akıl hâkim kalamaz.

İştihayı kabartır, hevesi tehyîç eder, his daha söz dinlemez. Kur'ân'daki edepse hevâyi karıştırmaz.

Hakperestlik hissi, hüsn-ü mücerret aşkı, cemâl-perestlik zevki, hakikat-perestlik şevki verir; hem de aldatmaz.

Kâinata tabiat cihetinde bakmıyor; belki bir sanat-ı ilâhî, bir sîbga-yı râhmanî noktasında bahseder, akılları şaşırtmaz.

Mârifet-i Sâni'in nurunu telkin eder. Her şeide âyetini gösterir. Her ikisi rikkatlı birer üzüm de veriyor, fakat birbirine benzemez.

Avrupazâde edepse fakdü'l-ahbaptan, sahipsizlikten neşet eden gamlı bir üzüm veriyor, ulvî üzümü veremez.

Zira sağır tabiat, hem de bir kör kuvvetten mülhemâne aldığı bir hiss-i üzün-ü gamdâr. Âlemi bir vahşet-zâr tanır, başka çeşit göstermez.

O sûrette gösterir, hem de mahzunu tutar, sahipsiz de olarak yabanîler içinde koyar, hiçbir ümit bırakmaz.

Kendine verdiği şu hissî heyecanla git gide ilhada kadar gider, ta'tile kadar yol verir, dönmesi müşkül olur, belki daha dönemeyez.

Kur'ân'ın edebi ise: Öyle bir üzüm verir ki aşıkâne üzündür, yetimâne değildir. Firaku'l-ahbaptan gelir, fakdü'l-ahbaptan gelmez.

Kâinatta nazarı, kör tabiat yerine şuûru, hem rahmetli bir sanat-ı ilâhî onun medâr-ı bahsi, tabiattan bahsetmez.

Kör kuvvetin yerine inâyetli, hikmetli bir kudret-i ilâhî ona medâr-ı bayan. Onun için kâinat, vahşet-zâr sûret giymez.

Belki muhatab-ı mahzunun nazârında oluyor bir cemiyet-i ahbab. Her tarafta tecâvüb, her canipte tahabbüp; ona sıkıntı vermez.

Her köşede istînas, o cemiyet içinde mahzunu vaz'ediyor bir üzüm-i müştâkâne, bir hiss-i ulvî verir, gamlı bir üzümü vermez.

İkisi birer şevki de verir: O yabanî edebin verdiği bir şevk ile nefis düşer heyecana, heves olur münbasit; ruha ferah veremez.

Kur'ân'ın şevki ise: Ruh düşer heyecana, şevk-i maâlî verir. İşte bu sırra binaen, Şeriat-ı Ahmedîye (*aleyhissalâtü vesselâm*) lehviyatı istemez.

Bâzı âlât-ı lehvi tahrîm edip, bir kısmı helâl diye izin verip... Demek hüzn-ü Kur'ânî veya şevk-i tenzîlî veren âlet, zarar vermez...

Eğer hüzn-ü yetimî veya şevk-i nefşânî verse, âlet haramdır. Değisir eşaşa göre, herkes birbirine benzemez...

Dollar Semerâtı Rahmet Nâmına Takdim Ediyor

Şecere-i hilkatin dalları her tarafta semerât-ı niamı zîruhun ellerine zâhi-ren uzatıyor.

Hakikatte bir yed-i rahmet, bir dest-i kudrettir ki, o semerâtı, o dalları içinde sizlere uzatıyor.

O yed-i rahmeti, siz de şükür ile öpünüz. O dest-i kudreti de minnetle tak-dis ediniz...

Fâtiha'nın Âhirinde İşaret Olunan Üç Yolun Beyâni¹

Ey birader-i pür emel! Hayalini ele al, benimle beraber gel. İşte bir zemin-deyiz, etrafına bakarız; kimse de görmez bizi.

Çadır direkleri hükmünde yüksek dağlar üstünde karanlıklı bir bulut ta-bakası atılmış, hem o dahi kaplatmış zeminimizin yüzü.

Müncemît bir sakf olmuş, fakat altı yüzü açıkmiş, o yüz güneş görmüş. İşte bulut altındayız, sıkıyor zulmet bizi.

Sıkıntı da boğuyor; havasızlık öldürür. Şimdi bize üç yol var: Bir âlem-i ziyyâdâr, bir kerre seyrettimdi bu zemin-i mecazî.

Evet bir kerre buraya da gelmişim, üçünde ayrı ayrı gitmişim. •**Birinci yolu budur:** Ekseri burdan gider; o da devr-i âlemdir, seyahate çeker bizi.

¹ Bkz.: "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet. Nimet ve lutfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapıklarının kine değil. (Fâtiha süresi, 1/6-7)

İşte biz de yoldayız, böyle yayan gideriz. Bak şu sahranın kum deryalarına, nasıl hiddet saçıyor, tehdit ediyor bizi!

Bak şu deryanın dağ-varı emvâcına! O da bize kızıyor. İşte elhamdüllâh, öteki yüze çıktıktı; görürüz güneş yüzü.

Fakat çektığımız zahmeti ancak da biz biliriz. Of! tekrar buraya döndük şu zemin-i vahşet-zâr, bulut damı zulmettar. Bize lâzım; Revnakdâr eder kalb-deki gözü

Bir âlem-i ziyadâr. Fevkâlâde eğer bir cesâretin var; gireriz de beraber, bu yol-u pür-hatarkâr. •**İkinci yolumuzu:**

Tabiat-ı arzı deleriz, o tarafa geçeriz. Ya fitrî bir tünelden titreyerek gideriz. Bir vakte bu yolda seyrettim de geçtim bî-nâz ve pür-niyazı.

Fakat o zaman tabiatın zemini eritecek, yırtacak bir madde var idi elim-de. Üçüncü yolun, o delil-i mu’cizi

Kur’ân onu bana vermişti. Kardeşim, arkamı da bırakma, hiç de korkma! Bak hâ şurada tünel-vârî mağaralar, tahte'l-arz akıntılar beklerler ikimizi.

Bizi geçirecekler. Tabiat da şu müdhîş cümidiyeleri de seni hiç korkutmasın. Zira bu abus cehresi altında merhametli sahibinin tebessümlü yüzü.

Radyum-vârî o madde-i Kur’ânî ışığıyla sezmiştim. İşte, gözüne aydın! Ziyadâr âleme çıktıktı, bak şu zemin-i pür-nâzî

Bu fezâ-yı latîf, şirin. Yahu başını kaldır! Bak semâvâta ser çekmiş, bulutları da yırtmış, aşağıda bırakmış. Davet ediyor bizi.

Şu şecere-i tûbâ, meğer o Kur’ân imiş. Dalları her tarafa uzanmış. Tedelli eden bu dala biz de asılmalıyız, oraya alsın bizi.

O şecere-i semâvî; bir timsâli zeminde olmuş şer’-i enveri. Demek zahmet çekmeden o yol ile çıkardık bu âlem-i ziyaya, sıkmadan zahmet bizi.

Madem yanlış etmişiz; eski yere döneriz, doğru yolu buluruz. Bak, •**Üçüncü yolumuz;** şu dağlar üzerinde durmuş olan şehbazi

Hem de bütün cihana okuyor bir ezanı. Bak müezzin-i âzama, Muhammedü'l-Hâşimî (*aleyhissalâtü vesselâm*) davet eder insanı âlem-i nur-u envere. İlzam eder niyaz ile namazı.

Bulutları da yırtmış, bak bu hûdâ dağlarına. Semâvâta ser çekmiş, bak şeriat cibâline. Nasıl müzeyyen etmiş zeminimizin yüzü-gözü.

İşte çıkmalıyız buradan himmet tayyaresiyle. Ziya, nesim orada, nur u cemâl orada. İşte buradadır Uhud-u Tevhid, o cebel-i azizi.

İşte şuradadır Cûdi-i İslâmîyet, o cebel-i selâmet. İşte Cebelü'l-Kamer olan Kur'ân-i Ezher, zülâl-i Nil akıyor o muhteşem menbadan. İç o âb-ı lezizi!..

فَبَتَّارِكَ اللَّهُ أَخْسَنُ الْحَاكِمِينَ¹

وَأَخِرُ دَعْوَيْهِمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ²

Ey arkadaş! Şimdi hayali baştan çıkar, aklı kafaya geçir! Evvelki iki yolun mağdûb ve dâllîn yolu; hatarları pek çoktur, kısıtir daim güz, yazı...

Yüzde biri kurtulur; Eflâtun, Sokrat gibi. Üçüncü yol; sehildir, hem karîb-i müstakîmdir. Zayıf, kavî müsavi. Herkes o yoldan gider. En rahatı budur ki: Şehid olmak ya gazi.

İşte neticeye gireriz. Evet dehâ-yı fennî; evvelki iki yoldur ona meslek ve mezhep. Fakat hûdâ-yı Kur'ânî; üçüncü yoldur, onun sırat-ı müstakîmi îsâl eder o bizi.

اللَّهُمَّ إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ • صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ
عَلَيْهِمْ غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ • أَمِينٌ³

Hakikî Bütün Elem Dalâlette, Bütün Lezzet İmândadır

Hayâl Libasını Giymış Muazzam Bir Hakikat

Ey yoldaş-ı hüşdar! Sırat-ı müstakîmin o meslek-i nuranî, mağdûb ve dâllînin o tarîk-i zulmanî, tam farklarını görmek eğer istersen ey aziz!

Gel vehmini ele al, hayal üstüne de bin, şimdi seninle gideriz zulümât-ı ademe. O mezar-ı ekberi, o şehr-i pür-emvâti bir ziyaret ederiz.

Bir Kadîr-i Ezelî, kendi dest-i kudretle bu zulümât-ı kitadan bizi tuttu çi-kardı, bu vücuda bindirdi, gönderdi şu dünyaya; şu şehr-i bî-lezâiz.

¹ “İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratana olduğunu bir düşün!” (Mü'minûn sûresi, 23/14)

² “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

³ Allahım! “Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet. Niemet ve lütfuna nail ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarinkine değil. (Fâtîha sûresi, 1/6-7)” âmîn!

İşte şimdî biz geldik şu âlem-i vûcûda, o sahra-yı hâile. Gözümüz de açıldı, şeş cihette biz baktık; evvel istîtafkârâne önumüze bakarız.

Lâkin beliyyeler, elemler önumüzde düşmanlar gibi tehacüm eder. Ondan korktuk, çekindik. Saşa sola, anâsır-ı tabâyia bakarız, ondan medet bekleriz.

Lâkin biz görüyoruz ki onların kalbleri kâsiyye, merhametsiz. Dişlerini bilerler, hiddetli de bakarlar; ne nâz dinler, ne niyaz!

Muztar adamlar gibi me'yusâne nazarı yukarıya kaldırdık. Hem istimdad-kârâne ecrâm-ı ulviyeye bakarız; pek dehşetli tehdidkâr da görürüz.

Güya birer gülle bomba olmuşlar, yuvalardan çıkmışlar, hem etraf-ı fezâda pek süratli geçerler, her nasılsa ki onlar birbirine dokunmaz.

Ger birisi yolunu kazara bir şaşırtsa, -el-iyâzü billâh!- şu âlem-i şehâdet ödü de patlayacak. Tesadüfe bağlıdır; bundan dahi hayır gelmez.

Me'yusâne nazarı o cihetten çevirdik, elîm hayrete düştük. Başımız da eğildi, sinemizde saklandık, nefsimize bakarız. Mütalâa ederiz.

İşte iştiyoruz: Zavallî nefsimizden binlerle hâcetlerin sayhaları geliyor. Binlerle fâkatlerin enînleri çıkıyor. Teselliyi beklerken tevahhus ediyoruz.

Ondan da hayır gelmedi. Pek ilticâkârâne vicdanımıza girdik; içine bakıyoruz, bir çareyi bekleriz. Eyvah! Yine bulmayız; biz medet vermeliyiz.

Zira onda görünür binlerle emelleri, galeyanlı arzular, heyecanlı hissiyat, kâinata uzanmış. Her birinden titreriz, hiç yardım edemeyiz.

O âmâl sıkışmışlar vûcûd-u adem içinde; bir tarafı ezele, bir tarafı ebede uzanıp gidiyorlar. Öyle vû'satları var; ger dünyayı yutarsa o vicdan da tok olmaz.

İşte bu elîm yolda nereye bir baş vurduk, onda bir belâ bulduk. Zira mağdûb ve dâllîn yolları böyle olur. Tesadüf ve dalâlet, o yolda nazar-endaz.

O nazarı biz taktil, bu hâle böyle düştük. Şimdi dahi hâlimiz ki mebde ve meâdi, hem Sânî' ve hem haşri muvakkat unutmuşuz.

Cehennemden beterdir, ondan daha muhriktil, ruhumuzu eziyor. Zira o şeş cihetten ki onlara başvurduk. Öyle hâlet almışız.

Ki yapılmış o hâlet, hem havf ile dehşetten, hem acz ile ra'setten, hem kâlak ve vahşetten, hem yütm ve hem yeisten mürekkep vicdan-sûz.

Şimdi her cihete mukabil bir cepheyi alırız, def'ine çalışırız. •**Evvêl**, kudretimize müracaat ederiz, vâesefâ görürüz.

Ki âcize zaîfe. •**Sâniyen**: Nefiste olan hâcâtın susmasına teveccûh ediyoruz. Vâesefâ durmayıp bağırlılar görürüz.

✓ **Sâlisen**: İstîmadkârâne, bir halâskârı için bağırrır, çağırırız, ne kimse işitiyor, ne cevabı veriyor. Biz de zannediyoruz:

Her bir şey bize düşman, her bir şey bizden garib. Hiçbir şey kalbimize bir teselli vermiyor; hiç emniyet bahsetmez, hakikî zevki vermez.

✓ **Râbian**: Biz ecrâm-ı ulviyeye baktıkça, onlar nazara verir bir havf ile dehşeti. Hem vicdanın müz'ici bir tevahhuş geliyor: Akıl-sûz, evham-sâz!

İşte ey birâder! Bu dalâletin yolu, mahiyeti şöyledir. Küfürdeki zulmeti, bu yolda tamam gördük. Şimdi de gel kardeşim, o ademe döneriz.

Tekrar yine geliriz. Bu kerre tarîkümüz sîrat-ı müstakîmdir, hem imanın yoludur. Delil ve imamımız, inâyet ve Kur'ân'dır, şehbaz-ı edvâr-pervaz.

İşte Sultan-ı Ezel'in rahmet ve inâyeti, vakta bizi istedî, kudret bizi çikardı, lutfen bizi bindirdi kanun-u meşîete: Etvâr üstünde perdaz.

Şimdi bizi getirdi, şefkat ile giydirdi şu hil'at-i vücudu, emanet rütbесini bize tevcih eyledi. Nişanı niyaz ve namaz.

Şu edvâr ve etvârin, bu uzun yolumuzda birer menzil-i nazdır. Yolumuzda teshîlât içindir ki kaderden bir emîrnâme vermiş, sayfada cephemiz.

Her nereye geliriz, herhangi tâifeye misafir oluyoruz, pek uhuvvetkârâne istikbal görüyoruz. Malımızdan veririz, mallarından alırız.

Ticaret muhabbeti, onlar bizi beslerler, hediyelerle süslerler, hem de teşyî ederler. Gele gele işte geldik, dünya kapısındayız iştiyoruz âvâz.

Bak girdik şu zemine; ayağımızı bastık şehâdet âlemine: Şehr-âyîne-i Rahmân, gürültühâne-i insan. Hiçbir şey bilmeyiz, delil ve imamımız,

Meşîet-i Rahmân'dır. Vekil-i delilimiz, nâzenin gözlerimiz. Gözlerimizi açtık, dünya içine saldık. Hatırına gelir mi evvelki gelişimiz?

Garib, yetim olmuştuk; düşmanlarımız çoktu, bilmezlik hâmimizi. Şimdi nur-u imanla o düşmanlara karşı bir rûkn-ü metînimiz

İstinadî noktamız, hem himayetkârimiz defeder düşmanları. O iman-ı bilâhtr ki ziyâ-yı ruhumuz, hem nur-u hayatımız, hem de ruh-u ruhumuz.

İşte kalbimiz rahat, düşmanları alırmaz, belki düşman tanımaz. Evvelki yolumuzda, vakta vicdانا girdik; işittik ondan binlerle feryad u fîzar ve âvâz.

Ondan belâya düştük. Zira âmâl, arzular, istîdad ve hissiyat; daim ebedi ister. Onun yolunu bilmeydik, bizden yol bilmemezlik, onda fîzar ve niyaz.

Fakat elhamdülillâh, şimdî gelişimizde bulduk nokta-yı istimdad, ki daim hayat verir o istîdad, âmâle; tâ ebedü'l-âbâda onları eder pervaz.

Onlara yol gösterir, o noktadan istîdad hem istimdat ediyor, hem âb-ı hayatı içér, hem kemâline koşuyor; o nokta-yı istimdad, o şevk-engiz remz ü nâz.

İkinci kutb-u iman ki: Tasdik-i haşîrdir, saadet-i ebedî; o sadefin cevheri iman, bürhanı Kur'ân. Vicdan, insanî bir râz.

Şimdî başını kaldır, şu kâinata bir bak, onun ile bir konuş. Evvelki yolumuza pek müdhîs görünürdü. Şimdî de mütebessim her tarafa gülüyor, nâzenînâne niyaz ve âvâz.

Görmez misin: Gözümüz ari-misâl olmuştur; her tarafa uçuyor. Kâinat bostanıdır, her tarafta çiçekler, her çiçek de veriyor ona bir âb-ı leziz.

Hem ünsiyet, teselli, tahabbübü veriyor. O da alır getirir; şehd-i şehâdet yapar. Balda bir bal akitir, o esrâr-engiz şebbaz.

Harekât-ı ecrâma, ya nûcûm, ya şümûsa nazarımız kondukça, ellerine verirler Hâlik'ın hikmetini. Hem mâye-i ibreti, hem cilve-i rahmeti alır ediyor pervaz.

Güya şu güneş bizlerle konuşuyor: Der: "Ey kardeşlerim! Tevahhuşla sıkılmayınız, ehlen sehlen merhaba, hoş teşrif ettiniz. Menzil sizin; ben bir mumdâr-ı şehnaz.

Ben de sizin gibiyim; fakat sâfi isyansız, mutî bir hizmetkârim. O Zât-ı Ehad-i Samed ki mahz-ı rahmetiyle hizmetinize beni müşahhar-ı pür-nur etmiş. Benden hararet, ziya; sizden namaz ve niyaz."

Yahu, bakın kamere! Yıldızlarla denizler her biri de kendine mahsus birer lisانla: "Ehlen sehlen merhaba!" derler. "Hoş geldiniz, bizi tanımadınız mı?"

Sîrr-ı teâvünle bak, remz-i nizamla dinle. Her birisi söylüyor: "Biz de birer hizmetkâr, rahmet-i Zülcelâl'in birer aynadarıyız; hiç de üzülmeyiniz, bizden sıkılmayınız."

Zelzele nâraları, hâdisat sayhaları sizi hiç korkutmasın, vesvese de vermesin. Zira onlar içinde bir zemzeme-i ezkâr, bir demdeme-i tesbih, velvele-i nâz u niyaz.

Sizi bize gönderen o Zât-ı Zülcelâl, ellerinde tutmuştur bunların dizginleri-ni. İman gözü okuyor yüzlerinde âyet-i rahmet, her biri birer âvâz.

Ey mümin-i kalbi hûşyâr! Şimdi gözlerimiz bir parça dinlensinler, onların bedeline hassas kulagımızı imanın mübarek eline teslim ederiz, dünyaya gön-deririz. Dinlesin leziz bir sâz.

Evvelki yolumuzda bir matem-i umumî, hem vaveylâ-yı mevtî zannolu-nan o sesler, şimdi yolumuzda birer nevaz u namaz, birer âvâz u niyaz, birer tesbihe âğâz.

Dinle, havadaki demdeme.. kuşlardaki cievive.. yağmurda ki zemzeme.. denizdeki gamgama.. ra'dlardaki râkraka.. taşlardaki tiktika.. birer mânidâr nevaz...

Terennümat-ı hava, naarat-ı ra'diye, nağamât-ı emvâc, birer zikr-i aza-met. Yağmurun hezecatı, kuşların seceâti birer tesbih-i rahmet, hakikate bir mecâz.

Eşyada olan asvat, birer savt-ı vücûddur: Ben de varım derler. O kâinat-ı sâkit, birden söyleşen: “Bizi câmid zannetme, ey insan-ı boşboğaz!”

Tuyurları söylettirir ya bir lezzet-i nimet, ya bir nûzûl-ü rahmet. Ayri ay-ri seslerle, küçük âğâzlariyla rahmeti alkışlarlar, nimet üzerinde iner, şükür ile eder pervaz.

Remzen onlar derler: “Ey kâinat kardeşler! Ne güzeldir hâlimiz: Şefkatle perverdeyiz, Hâlimizden memnunuz. Sivri dimdikleriyle fezâyâ saçıyorlar bi-ler âvâz-ı pür-nâz.

Güya bütün kâinat ulvî bir müzikidir, iman nuru işitir ezkâr ve tesbihleri. Zira hikmet reddeder tesadüf vücûdunu, nizam ise tardeder ittifak-ı evham-sâz.

Ey yoldaş! Şimdi şu âlem-i misâlîden çıkarız, hayalî vehimden ineriz, akıl meydanında duruz, mizana çekeriz, ederiz yolları ber-endaz.

Evvelki elîm yolumuz mağdûb ve dâllîn yolu, o yol verir vicdana, tâ en derin yerine hem bir hiss-i elîmi, hem bir şedid elemi. Şuûr onu gösterir. Şuûra zîd olmuşuz.

Hem kurtulmak için de muztar ve hem muhtacız; ya o teskin edilsin, ya ihsas da olmasın; yoksa dayanamayız, feryad u fîzar dinlenmez.

Hüdâ ise şifadır; hevâ, ibtal-i histir. Bu da teselli ister, bu da tegâfûl ister, bu da meşgale ister, bu da eğlence ister. Hevesât-ı sihirbaz.

Tâ vicdanı aldatsın, ruhu tenvim edilsin, tâ elem hissolmasın. Yoksa o elem-i elîm, vicdanı ihrak eder; fizara dayanılmaz, elem-i yeis çekilmez.

Demek sırat-ı müstakîmden ne kadar uzak düşse, o derece nisbeten şu hâlet tesir eder, vicdanı bağırtırır. Her lezzetin içinde elemi var, birer iz.

Demek heves, hevâ, eğlence, sefâhetten memzuç olan şâşaa-yı medenî, bu dalâletten gelen şu müdhiş sıkıntıya bir yalancı merhem, uyutucu zehir-baz.

Ey aziz arkadaşım! İkinci yolumuzda, o nuranî tarîkte bir hâleti hissettik; o hâletle oluyor hayat, maden-i lezzet. Âlâm, olur lezâiz.

Onunla bunu bildik ki mütefâvit derecede, kuvvet-i iman nispetinde ruha bir hâlet verir. Ceset ruhla mültezdir, ruh vicdanla mütelezziz.

Bir saadet-i âcile, vicdanda münderiçtir; bir firdevs-i mânevî, kalbinde mündemiçtir. Düşünmekse deşmektir; şüûr ise, şiar-ı râz.

Şimdi ne kadar kalb ikaz edilirse, vicdan tahrik edilse, ruha ihsas verilse; lezzet ziyade olur, hem de döner ateşi nur, şıtası yaz.

Vicdanda firdevslerin kapıları açılır, dünya olur bir cennet. İçinde ruhlarımız, eder pervaz u perdaz, olur şehbaz u şehnaz, yelpez namaz u niyaz.

Ey aziz yoldaşım! Şimdi Allah'a ismarladık. Gel, beraber bir dua ederiz, sonra da buluşmak üzere ayrılrız...

اللَّهُمَّ إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ أَمِينٌ¹

---

¹ Allahım! “Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet.” (Fâtihâ süresi, 1/6) âmîn!

Anglikan Kilisesi'ne Cevap^{1(Hâsiye)}

Bir zaman bî-aman İslâm'ın düşmanı, siyasi bir dessas, yüksekte kendini göstermek isteyen vesvas bir papaz, desise niyetiyle hem inkâr sûretinde,

Hem de boğazımızı pençesiyle sikişti bir zaman-ı elîmde pek şematetkârâne bir istifham ile dört şey sordu bizden.

Altı yüz kelime istedi. Şematetine karşı: Yüzüne “tuh!” demek. Desisesine karşı: Küsmekle sükût etmek, inkârına karşı da:

Tokmak gibi bir cevab-ı müşkit vermek lâzimdi. Onu muhatab etmem.

Bir hakperest adama böyle cevabımız var. *O dedi •birincide*:

“Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*) dini nedir?” *Dedim*: İşte Kur’ân’dır.

Erkân-ı sitte-i îmân, erkân-ı hamse-i İslâm, esas maksad-ı Kur’ân. *Der •ikinci*-*cisinde*:

“Fikir ve hayata ne vermiş?” *Dedim*: “Fikre tevhid, hayata istikamet. Buna dair şâhidim:

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ² ، قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ³ *Der •üçüncüsünde*:

“Mezahim-i hâzırı nasıl tedavi eder?” *Derim*: “Hurmet-i ribâ, hem vü-cub-u zekâtlâ. Buna dair şâhidim: يَمْكُحُ اللَّهُ الرِّبُو⁴” da.

وَأَفِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتُّوا الزَّكُوَةَ⁵ ، وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَمَ الرِّبُو⁶

Der •dördüncüsünde: “İhtilâl-i besere ne nazarla bakıyor?” *Derim*: Sa'y, asıl esastır. Servet-i insâniye, zâlimlerde toplanmaz, saklanmaz ellerinde.

1(Hâsiye) Yüz mâşâallah bu cevaba!

2 “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” (Hûd sûresi, 11/112)

3 “De ki: O, Allah’tır, gerçek İlahîr ve Birdir.” (İhlâs sûresi, 112/1)

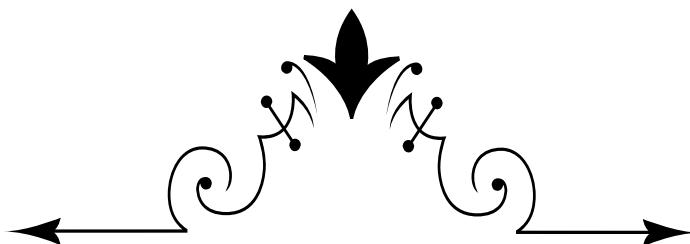
4 “Allah faizin bereketini eksiltir.” (Bakara sûresi, 2/276)

5 “Namazı hakkıyla eda edin, zekâti verin...” (Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 2/77; Nûr sûresi, 24/56; Müzzemmil süresi, 73/20).

6 “Allah, alış-verisi mübah; faizi ise haram kılmıştır.” (Bakara sûresi, 2/275).

Buna dair şâhidim:

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى^١
 وَالَّذِينَ يَكْتُنُونَ الْذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلٍ اللَّهُ فَيَشِيرُهُمْ بِعَدَابٍ أَلِيمٍ^٢

¹ “Ve insan için ancak emeğinin karşılığı vardır.” (Necm sûresi, 53/39)

² “Altını, gümüşü yiğip Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onları acı bir azabin beklediğini müjdele!” (Tevbe sûresi, 9/34)

Konferans

Teşrin-i sâni 1950'de

Ankara Üniversitesi'nde

Profesör ve meb'uslarımız ve Pakistanlı misafirlerimiz ve muhtelif fakülte talebelerinin huzurunda, Fakülte Mescidinde gece yarısına kadar devam eden bir mecliste verilen ve büyük bir alâka ve ehemmiyetle dinlenmiş olan bir konferanstır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ
 الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٌ وَعَلَى أَهْلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ¹

Îmân ve İslâmiyet Âb-ı Hayatına Susamış Kiyemetli Kardeşlerim!

Evvelâ: İtiraf edeyim ki, bu konferansın verildiği kürsüde bulunmuş olmak itibarıyla sizlerden farkım yoktur. Sizin bir kardeşinizim. Hem bu konferans, benim çok muhtaç olduğum gayet nâfi' bir dersimdir. Muhatab, kendimdir. Dersimi müzakere nev'inden, siz mübarek kardeşlerime okuyacağım. Kusurlar bendendir. Kemâl ve güzellikler, istifade ettiğim Risâle-i Nur eserlerine aittir. Bir mâni başımıza gelmezse, haftada bir defa olarak devam edeceğimiz dinî konferanslardan, bugün birincisi îmâna dairdir. Çünkü Bediuzzaman Said Nursî'nin Birinci Millet Meclisinde beyân ettiği gibi, "Kâinatta en yüksek hakikat îmândır, îmândan sonra namazdır." Bunun için biz de konferansımızın Kur'ân, İman, Peygamberimiz Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) Efendimiz hakkında olmasını müناسip gördük. İkincisi de *înşâallah* namaz ve ibadete ait olacaktır.

Bu mevzuları bize ders verecek bir eser aradık. Nihayet bu hayatı ve ebedî ihtiyacımızı, asırımızın fehmine uygun ve ikna edici bir tarzda ders veren ve yarımsıza yakındır, büyük bir itimad ve emniyete mazhar olmakla en müteber dinî bir eser olan "Risâle-i Nur"u intihap ettik. Şimdi, ilk konferansımızın niçin îmân mevzuunda olduğunu izah ile, bu eser ve müellifi hakkında gayet kısa olarak mâmûmat vereceğiz. Şöyledi ki:

Bu asırda din ve İslâmiyet düşmanları, evvelâ îmânın esaslarını zayıflatmak ve yıkmak plânını, programlarının birinci maddesine koymuşlardır. Hususan bu yirmi beş sene içinde, tarihte görülmemiş bir hâlde münâfikâne ve çeşit çeşit maskeler altında îmânın erkânına yapılan sû-i kastlar pek dehşetli olmuştur, çok yıkıcı şekiller tatbik edilmiştir.

Hâlbuki: İmanın rükünlerinden birisinde hâsil olacak bir şüphe veya inkâr, dinin tefferruatında yapılan lâkaydïktan pek çok defa daha felâketli ve zararlıdır. Bunun içindir ki; şimdi en mühim iş, taklidî îmânı tahkîkî imâna ç-

¹ Âlemlerin Rabbi, Rahman ve Rahîm Allah'a, üzerimizdeki hadd ü hesaba gelme lütüfları adedince hamd ü senâ.. bütün insanlığa rahmet ve kurtuluş vesilesi olarak gönderdiği habibi Hazreti Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)a, nezih aile fertlerine ve seçkin ashabına salât ü selam olsun.

virerek îmâni kuvvetlendirmektir, îmâni takviye etmektir, îmâni kurtarmaktır. Her şeyden ziyade îmânın esâsâıyla meşgul olmak kat'î bir zarûret ve mübrem bir ihtiyaç, hattâ mecburiyet hâline gelmiştir. Bu, Türkiye'de böyle olduğu gibi; umum İslâm dünyasında da böyledir.

Evet, temelleri yıpratılmış bir binanın odalarını tamir ve tezyine çalışmak, o binanın yıkılmaması için ne derece bir fayda temin edebilir? Köklerinin çürüttülmesine çabalanan bir ağacın kurumaması için, dal ve yapraklarını ilâçlayarak tedbir almaya çalışmak, o ağacın hayatına bir fayda verebilir mi?..

İnsan, saray gibi bir binadır; temelleri, erkân-ı îmâniyedir. İnsan, bir şeherdir; kökü esâsât-ı îmâniyedir. Îmânın rükünlerinden en mühimmi, îmân-ı billâhtr; Allah'a îmândır. Sonra Nübûvet ve Haşîr'dir. Bunun için, bir insanın en başta elde etmeye çalıştığı ilim; îmân ilmidir. İlimlerin esası, ilimlerin şahı ve padişahı; îmân ilmidir.

Îmân, yalnız icmâlî bir tasdikten ibaret değildir. Îmânın çok mertebeleri vardır. Taklidî bir îmân, hususan bu zamandaki dalâlet, sapkınlık fırtınaları karşısında çabuk söner. Tahkîkî îmân ise sarsılmaz, sönmez bir kuvvettir. Tahkîkî îmânı elde eden bir kimsenin, îmân ve İslâmiyet'i dehşetli dinsizlik kasırgalarına da mâruz kalsa, o kasırgalar bu îmân kuvveti karşısında tesirsiz kalmaya mahkûmdur. Tahkîkî îmânı kazanan bir kimseyi, en dinsiz feylesoflar dahi, bir vesvese veya şüpheye düşürtmez.

İşte bu hakikatlere binaen, biz de tahkîkî îmânı ders vererek, îmânı kuvvetlendirip insanı ebedî saadet ve selâmete götürecek Kur'ân ve îmân hakikatlerini câmiî bir eseri, sebat ve devam ve dikkatle okumayı kat'îyyetle lâzım ve elzem gördük. Aksi takdirde, bu zamanda dünyevî ve uhrevî dehşetli musibetler içine düşmek, şüphe götürmez bir hakikat hâlindedir. Bunun için yeğâne kurtuluş çaremiz, Kur'ân-ı Hakîm'in îmânî âyetlerini ve bu asra bakan âyet-i kerîmelerini tefsir eden yüksek bir Kur'ân tefsirine sarılmaktır.

Şimdi, "Böyle bir eser, bu asırda var mıdır?" diye bir suâlin içinde hâsil olduğu; nurânî bir heyecanı ifade eden sîmâlarınızdan anlaşılımaktadır.

Evet, bu çeşit ihtiyacımızı tam karşılayacak olan bir eseri bulmak için çok dikkat ve itina ile aradık. Nihayet, hem Türk gençliğine, hem umum Müslümanlara ve beşeriyyete Kur'ânî bir rehber ve bir mûrsid-i ekmel olacak bir eserin Bediüzzaman Said Nursî'nin Risâle-i Nur eserleri olduğu kanaatine vardık. Bizimle beraber, bu hakikate Risâle-i Nur'la îmânını kurtaran yüzbinlerle kimseler de şâhiddir.

Evet, yirminci asırda külli ve umumî bir rehberlik vazifesini görecek Kur'ânî bir eserin müellifinin, şu hususiyetleri haiz olmasını esas ittihaz etti. Bu hâsiyetlerin de tamamıyla Risâle-i Nur'da ve müellifi Bediüzzaman Said Nursî'de mevcud olduğunu gördük. Şöyle ki:

Birincisi: Müellifin, yalnız Kur'ân-ı Hakîm'i kendine üstad edinmiş olması...

İkincisi: Kur'ân-ı Hakîm, hakikî ilimleri havi bir kitab-ı mukaddestir. Ve bütün asırlarda, insanların umum tabakalarına hitâb eden, ezelî bir hutbedir. Bunun için, Kur'ân'ı tefsir ederken, hakikatın sâfi olarak ifade edilmesi ve böylece hakikî bir tefsir olması için, müfessirin kendi hususî meslek ve meşrebinin tesiri altında kalmamış ve hevesi karışmamış olması lazımdır. Ve hem de Kur'ân'ın mânâlarını keşif ile tezahür eden Kur'ân hakikatlerinin tesbiti için elzemdir ki: O müfessir zât, her bir fende mütehassis geniş bir fikre,ince bir nazara ve tam bir ihlâsa mâlik bir allâme ve hem gayet âlî bir dehâ ve nûfuzu, derin bir içtihad ve bir kuvve-i kudsiyeye sahib olsun...

Üçüncüsü: Kur'ân tefsirinin tam bir ihlâsla telif edilmiş olması ki: Müellifin, Cenâb-ı Hakk'ın rızasından başka, hiçbir maddî, mânevî menfaati gaye edinmemesi ve bu ulvî hâletin müellifin hayatındaki vukuatlarda müşâhede edilmiş olması....

Dördüncüsü: Kur'ân'ın en büyük mucizelerinden birisi de, gençlik ve taâzeliğini muhafaza etmesidir. Ve o asırda inzal edilmiş gibi, her aşırın ihtiyacını karşılayan bir vechesi olmasıdır.

İşte, bu asırda meydana getirilen bir tefsirde; Kur'ân-ı Hakîm'in asırımıza bakan vechesinin keşif edilip, avâmdan en havâssa kadar her tabakanın istifade edebileceği bir üslûpla izah ve isbat edilmiş olması...

Beşincisi: Müfessirin, Kur'ân ve îmân hakikatlerini, cerh edilmez delîl ve hüccetlerle isbat ederek tedris etmesi. Yâni, pozitivizm (isbatiyecilik)i bir esas ittihaz etmiş olması...

Altıncısı: Ders verdiği Kur'ânî hakikatlerin; hem aklı, hem kalbi, hem ruhu ve vicdanı tenvir ve tatmin ve nefsi musahhar etmesi ve şeytanı dahi ilzam edecek derecede kuvvetli ve gayet belig, nâfiz ve müessir olması...

Yedincisi: Hakikatlerin derkine de mânî olan benlik, gurur, ucub ve enanîyet gibi kötü hasletlerden kurtarıp, tevazu ve mahviyet gibi yüksek ve güzel ahlâklara sahip kılması...

Sekizinci: Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir eden bir allâmenin Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) Sünnet'ine ittiba' etmiş olması ve Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebi üzere ilmiyle âmil olması ve âzamî bir zühd ve takvâ ve âzamî ihlâs ve dine hizmetinde âzamî sebat, âzamî sîdîk ve sadakat ve fedakârlîğâ, âzamî iktisad ve kanaate mâlik olması şarttır.

Hülâsa olarak; müfessirin, Kur'ânî risaleleriyle, risâlet-i Ahmediye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) âzamî takvâ ve âzamî ubûdiyeti ve kuvve-i kudsiyesiyle de velâyet-i Ahmediye'nin lemeâtına mazhar olmuş hâdim-i Kur'ân bir zât olması...

Dokuzuncusu: Müfessirin, Kur'ânî ve Şer'i meseleleri beyân ederken, şu veya bu tazyik ve işkenceyi nazara almayan, herhangi bir tesir altında kalarak fetva vermeyen ve ölümü istihkar edip, dünyaya meydan okuyacak bir îmân kuvvetiyle hakikati pervasızca söyleyen İslâmî şecaat ve cesârete mâlik olan bir müfessir olması gerektir.

Hem idam plânlarının tatbik edildiği ve bir tek dinî risale neşrettirilmemişti dehşetli bir devirde, bilhassa imha edilmesi ve söndürülmesi hedef tutulan Kur'ânî, Şer'i esâsâti telif ve neşretmiş olduğu meydanda olmakla bir mûrşid-i kâmil ve İslâm'ın bu asırda hakikî bir rehber-i ekmeli ve Kur'ân'ın muteber bir müfessir-i âzamı olmuş olması lâzımdır.

İşte bu zamanda, yukarıda mezkûr dokuz şart ve hususiyetlerin, müellif Said Nursî'de ve eserleri olan Nur Risaleleri'nde aynıyla mevcud olduğu, hakikî ve mütebahhir ulemâ-yı İslâm'ın icmâ ve tevâtûr ve ittifakıyla sabit olmuştur. Ve hem intibâha gelmekte olan bu Millet-i İslâmiye'ce, Avrupa ve Amerika'ca mâlûm ve musaddaktır. İşte arkadaşlar! Biz, böyle bir tefsir-i Kur'ân arıyoruz ve böyle bir müfessir istiyoruz.

Kıymetli kardeşlerim! Böyle dehşetli bir asırda, insanın en büyük meselesi: Îmâni kurtarmak veya kaybetmek dâvasıdır. Umumî harbler besere intibâh vermiş, dünya hayatının fânîlığını ihtar etmiştir. Ve bâkî bir âlemde, ebedî bir saadet içinde yaşamak hissini uyandırmıştır. Elbette böyle muazzam bir dâvayı, şaşırtıcı ve aldatıcı bir zamanda kazanabilmek için, bir dâva vekili bulmakta,^{1(Hâsiye)} çok dikkatli olmamız lâzımdır. Bunun için, tetkikâtımızı biraz daha genişleteceğiz. Şöyle ki:

Asrımızdan evvelki, İslâmiyet'in ilm-i kelâm dâhîleri ve dinimizin hârika imamları ve Kur'ân-ı Hakîm'in dâhî müfessirlerinin vücûda getirdikleri

^{1(Hâsiye)} Bu zamanda, böyle bir dâvâ vekilinin, Risâle-i Nur olduğuna Risâle-i Nur'la îmanlanmasını kurtaran milyonlarca kimseler şahiddir.

eserler, kıymet takdiri mümkün olmayacak derecede kıymettardır. O zâtlar, İslâmiyet'in birer güneşidirler. Fakat bu zaman, o büyük zâtların yaşadığı zaman gibi değildir.

Eski zamanda dalâlet, cehaletten geliyordu. Bunun yok edilmesi kolaydır. Bu zamanda dalâlet, -Kur'ân ve İslâmiyet'e ve imâna taarruz- fen ve felsefe ve ilimden geliyor. Bunun izalesi müşküldür. Eski zamanda ikinci kısım, binden bir bulunuyordu; bulunanlardan, ancak binden biri, irşâd ile yola gelebilirdi. Çünkü öyleler hem bilmiyorlar, hem kendilerini bilir zannediyorlar.

Hem bundan evvelki asırlarda, müsbet ilimlerin, yirminci asırdaki kadar terakki etmemiş olduğu mâlûmunuzdur. Şu hâlde, bu asırda dünyaya yayılmış olan dinsizlik ve maddiyûnluğú kökünden yíkabilmek, hak ve hakikat yolunu gösterip, beşeri sırat-ı müstakîme kavuşturmak, îmâni kurtarabilmek için, ancak ve ancak Kur'ân-ı Hakîm'in bu asra bakan vechesini keşif edip, umumun müstefid olabileceği bir şekilde tefsir edilmesi, elbette bu asırda kabil olacaktır.

İşte Bediuzzaman Said Nursî; Kur'ân-ı Kerîm'deki bu asrin muhtaç olduğu hakikatleri keşfedip, Nur Risaleleri'nde, herkesin kabiliyeti nisbetinde istifade edebileceği bir tarzda tefsir ve izah etmek muvaffakiyetine mazhar olmuştur. Bunun içindir ki: Risâle-i Nur, emsâli görülmemiş bir şâheserdir kanaatine varılmıştır.

Ve yine Risâle-i Nur'daki bu imtiyazdan dolayıdır ki, bu mübarek İslâm milletinden milyonlarca bahtiyar kimseler, tercihen ve ziyade bir ihtiyaç duyarak, büyük bir iştâyâk ve sevgiyle senelerce devam eden tazyikatlar içerisinde Risâle-i Nur'u okumuşlardır.

Hem Risâle-i Nur ihtiyaç zamanında telif edildiğinden; Türkiye ve İslâm dünyası genişliğinde gelişmiş ve dünyayı alâkadar eden bir imtiyaza mazhar olduğunu gözlere göstermiştir...

Kıymetli kardeşlerim! Said Nursî kırk sene evvel İstanbul'da iken, "Kim ne isterse sorsun." diye, hârikulâde bir ilânât yapmıştır. Bunun üzerine o zamanın meşhur âlim ve allâmeleri, Bediuzzaman'ın hücresına kafile kafile gidip, her nevi ilimlere ve muhtelif mevzulara dair sordukları en müşkûl, en muğlak suâlleri, Bediuzzaman duraklamadan, doğru olarak cevaplandırmıştır.

Böyle had ve hudûdu tâyin edilmeyen, yâni "Şu veya bu ilimde veya mevzuda, kim ne isterse sorsun." diye bir kayıt konulmadan ilânât yapmak ve neticede daima muvaffak olmak; beşer tarihinde görülmemiş ve böyle ihata-

lı ve yüksek bir ilme sahip böyle bir İslâm dâhîsi, şimdiye kadar zuhur etmemiştir (Asr-ı saadet müstesna).

Hattâ o zamanlarda, Mısır Ezher Üniversitesi reislerinden meşhur Şeyh Bahid Efendi, İstanbul'a bir seyahat için geldiğinde, Kurdistan'ın sarp, yalçın kayaları arasından gelerek, İstanbul'da bulunan Bediüzzaman Said Nursî'yi ilzam edemeyen İslâm ulemâsı, Şeyh Bahid'den bu genç hocanın (Bediüzzaman'ın) ilzam edilmesini isterler. Şeyh Bahid de, bu teklifi kabul ederek bir münazara zemini arar. Ve bir namaz vakti, Ayasofya Câmii'nden çıkışılıp “çayhâne”ye oturulduğunda, bunu fırsat telâkki eden Şeyh Bahid Efendi, Bediüzzaman Said Nursî'ye hitâben:

مَا تَقُولُ فِي حَقِّ الْأُورُبَىٰ وَالْعُثْمَانِيَّةِ ؟

Yâni: “Avrupa ve Osmanlı Devleti hakkında ne diyorsunuz? Fikriniz nedir?” Şeyh Bahid Efendi hazretlerinin bu suâlden maksadı; Bediüzzaman Said Nursî'nin, sek olmayan bir bahr-i umman gibi ilmini ve ateşpâre-i zekâsını tecrübe etmek değildi. Zaman-ı istikbale ait şiddet-i ihatasını ve idare-i âlemdeki siyasetini anlamak fikrinde idi.

Buna karşı, Bediüzzaman'ın verdiği cevap şu oldu:

إِنَّ الْأُورُبَىٰ حَامِلَةً بِالْإِسْلَامِيَّةِ فَسَلِّدْ يَوْمًا مَا ،
وَإِنَّ الْعُثْمَانِيَّةَ حَامِلَةً بِالْأُورُبَائِيَّةِ فَسَلِّدْ أَيْضًا يَوْمًا مَا

Yâni: “Avrupa bir İslâm Devletine, Osmanlı Devleti de bir Avrupa Devlette hâmiledir. Bir gün gelip doğuracaklardır.”

Bu cevaba karşı, Şeyh Bahid Hazretleri: “Bu gençle münazara edilmez, ben de aynı kanaatte idim. Fakat bu kadar vecîz ve beligâne bir tarzda ifade etmek, ancak Bediüzzaman'a hastır.” demiştir. Nitekim Bediüzzaman'ın dediği gibi, ihbaratın iki kutbu da tahakkuk etmiş. Bir-iki sene sonra Meşrûtiyet devrinde, şeâir-i İslâmiye'ye muhalif çok âdât-ı ecnebiyeyi ahzetmek ve gitmekçe Türkiye'de yerlestirmekle; ve şimdi Avrupa'da Kur'ân'a ve İslâmiyet'e karşı gösterilen hüsn-ü alâka ve bilhassa bahtiyar Alman Milleti'nde fevç fevç İslâmiyet'i kabul etmek gibi hâdiseler; o ihbarı tamamıyla tasdik etmişlerdir.

İşte büyük ulemâ-yı İslâm ve meşayih-i kirâm çok tecrübe ve imtihanlarla söyle bir kanaate varmışlardır ki: Bediüzzaman ne söylerse hakikattir. Bediüzzaman'ın eserleri, sünihat-ı kalbiye olup, cumhûr-u ulemâsının tasdik ve takdirine mazhardır.

Ehl-i ilim, ehl-i tasavvuf ve ehl-i mekteb ve fen, Bediüzzaman'ın eserlerinden sadece istifâza ve istifade ederler. Evet, üç aylık bir tahsili bulunan ve kırk seneden beri Kur'ân-ı Kerîm'den başka bir kitapla iştigal etmeyen, yüz otuzu Türkçe, on besi Arapça olan eserlerini telif ederken hiçbir kitabı müra- caat etmediği, henüz hayatı olan kâtipleri tarafından şehâdet edilen.. esasen kütüphânesi de bulunmayan, yarım ümmi bir zât, öyle misilsiz bir ilânatla, ulûm-u cedide de dâhil mütenevvi' ilimlerde, yüksek âlimler ve büyük mür- şîdlerle, genç yaşında yaptığı münazaraların hepsinde muvaffak olduğu mey- danda bulunan, ittifaklı olan meseleleri tasdik ve ihtilâflı olanları tashih eden, kendisi için "Bediüzzaman'ın cevap veremeyeceği bir suâl yoktur." diye al- lâmeler tarafından tasdik edilen; ve Avrupa'nın bir kısım idraksız ve garazkâr feylesoflarının, müteşabih âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflere yaptığı taarruzlarını, o âyet ve hadîslerin birer mucize olduğunu eserleriyle isbat ederek itirazla- rını kökünden yıkan ve böylece evham'a düşürülen bâzı ehl-i ilmi de kurtarıp, İslâmiyet'e olan hücumları akîm bırakınca Said Nursî gibi bir müellifin, elbet- te dâhî bir müfessir-i Kur'ân ve onun ilminin vebâî ve vasi olduğuna, eserle- ri olan Nur Risaleleri'nin bir hayat boyunca okumaya lâyik hârika bir şaheser olduğuna şüphe edilemez.

Müteyakkız kardeşlerim! Hem bizim, hem İslâm dünyasının ebedî haya- tinin necâtinî, kurtulmasını temin edecek ve bizi tenvir ve irşâd ederek dalâ- letten muhafaza edecek bir eser intihâp etmekte, bu kadar dikkatli olmamız çok lüzumluudur. Çünkü bu zamanda, türlü türlü aldatmalarla, perde arkasında İslâm gençliğini yoldan çıkarmaya çalışıyorlar.

Bir eser okunacağı veya bir söz dinleneceği zaman, evvelâ

مَنْ قَالَ وَلَمْنَ قَالَ وَلَمَا قَالَ وَفِيمَا قَالَ؟

yâni: Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne için söylemiş? Ne makamda söyle- mis? olan bir kaide-i esasiyyeti, nazar-ı itibara almalı. Evet kelâmin tabakatının ulviyeti, güzelliği ve kuvvetinin menbâî, şu dört şeydir: Mütekellim, muhatab, maksad ve makam. Yoksa, her ele geçen kitap okunmamalı, her söylenen sö- ze kulak vermemelidir. Meselâ: Bir kumandanın, bir orduya verdiği arş emri- le; bir neferin, arş sözü arasında ne kadar fark vardır? Birincisi, koca bir ordu- yu harekete getirir. Aynı kelâm olan ikincisi, belki bir neferi bile yürütemez.

İşte, bu dört esastan dolayı ve hem Said Nursî'ye karşı kalblerinde büyük bir sevgi taşıyan yüz binlerle kimseler, sevgiyle ustâlarının en küçük hâline

dahi, büyük bir ehemmiyet vererek onları öğrenip ittiba' etmek, uymak arzusunu taşıdıklarından; buradaki bir kısım kardeşlerimiz, ustadımızın hayatı, eserleri, meslek ve meşrebi hakkında mälûmat verilmesini ısrar ile istediler.

Fakat, Bediüzzaman gibi bir zâtin hayatı ve eserleri ve seciyelerini tam ifade edemeyeceğiz. Bu hakikat, basiretli ehl-i ilim olan ediblerce de itiraf edilmiş olduğundan bu hizmet, bizim haddimizden çok uzaktır. Hem Bediüzzaman hakkında mälûmat almak isteyen kardeşlerimize, bunun ancak ve ancak Risâle-i Nur Külliyyatı'nı dikkat ve devamlı okumak sûretiyle mümkün olduğunu arz ederiz.

Aziz kardeşlerim! Bu mübarek vatan ve milletin ve Âlem-i İslâm'ın ebedî saadetini ve kurtuluşunu ve dolayısıyla yeryüzünde umumî sulh ve selâmeti temin edecek bir inâyet ve kudrete mâlik olan Risâle-i Nur'un şahs-ı mânevî-sinde şöyle gayet sağlam kuvvetler toplanmış ve imtizaç etmiştir:

Yüksek bir kuvvet ve bütün kemâlâtın üstadı olan, hakikat-i İslâmiye...

Şehamet-i îmâniye. Yâni tezellül etmemek, bîçârelere tahakküm ve tekebbür etmemek...

Müslümanlığın insana verdiği izzet ve şeref, terakki ve teâlinin en mühim âmili olan izzet-i İslâmiye...

Arkadaşlar! Şu meâlde bir Hadîs-i Şerif var ki: "Hakikî âlimler, zâlim hükümdarlara karşı hak ve hakikati pervasızca söyleyen âlimlerdir."¹ İşte biz, ancak böyle ve müttakî bir allâmenin söz ve eserlerine itimad edebiliriz.

Asrımızda ise, hayatındaki vakıalar ve eserleriyle bu Hadîs-i Şerife mâsadak olan Risâle-i Nur meydandadır. Müellif Bediüzzaman dinî mûcâhede-si ve Kur'ân'a hizmetinde ve ubûdiyetinde, Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesvesâlâm*) Sünnet-i Seniyesi'ne tam ittiba' etmiş bir mücahiddir. Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâlâm*) Efendimiz, dünyanın en muazzam siyâsi hâdisesi olan Bedir muharebesi'nde; sahabe-i kirâma, nöbet nöbet cemaatla namaz kıldırmıştır. Yâni vâcib olmayan, hususan muharebe zamanında terk edilebilen "cemaatla namaz kılmak" gibi bir hayatı, dünyanın en büyük siyâsi vak'asına tercih etmiştir, üstün tutmuştur. Ufak bir sevabı, harb cephesinin o dehşetleri içinde dahi terk etmemiştir.

Bediüzzaman, gönüllü alay kumandanı olarak katıldığı Rus Harbi'nde, harb cephesinde, avcı hattında, Kur'ân'ın bir kısmının tefsiri olan meşhur

¹ Bkz.: Nesâî, *bey'at* 37; İbni Mâce, *fîten* 20; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/314-315.

Arabî İslârâtü'l-İ'câz tefsirini telif etmiş. Ve bu eser-i azîm, Âlem-i İslâm'da en büyük âlimlerin takdir ve tahsinine mazhar olmuş ve tam anlamaktan âciz kaldıklarını ve öyle bir tefsir görmediklerini itiraf etmişlerdir ki, Kur'ân-ı Kerîm'in en ince nûkте ve en derin meselelerini ve misilsiz i'câz ve hârikulâde yüksek belâgat ve fesâhatını izhar ve isbat etmiştir. Hattâ bir harfin nüktesini izhar ederken, avci ateş hattında, düşman topları zihni ondan çevirememiş, harbin dağdağı ve dehşetleri mâni olamamıştır.

Ezan-ı Muhammedî'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) yasak edildiği ve bid'aların cebren umuma yaptırıldığı zulümâtlı ve dehşetli bir devirde, Nur Talebeleri, o uydurma ezanı okumamışlar ve böyle bid'alarla karşı, kendilerini kahramanca muhafaza ederek, bid'alarla girmemişlerdir.

Îmân ve İslâmiyet'in ortadan kaldırılmaya çalışıldığı ve bir âlimin gizlidен gizliye dahi bir tek dinî eser neşredemediği feaat devrinde, Bediüzzaman nefyedildiği yerlerde, zâlim müstebidlerin tarassudat ve tazyikatı içinde, gizli den gizliye yüz otuz adet îmânî eser telif ve neşretmiştir. Bununla beraber, geceleri pek az bir uykudan sonra, esâret altında inleyen İslâm Milletleri'nin neçât ve salâhi için dualar etmiş, dergâh-ı ilâhîye iltica ederek yalvarmıştır.

Evet Hazreti Üstad, Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) Efendimizin sünnet-i seniyesine tam iktida etmiştir.

Bediüzzaman'ın bu hâli de, bütün İslâm mücahidlerine ve umum Müslümanlara bir örnektir. Yâni, cihad ile ubûdiyet ve takvâyı beraber yapıyor; birini yapıp, diğerini ihmâl etmiyor. Cebbar ve zâlim din düşmanlarının plâniyla hâpişhanelere sevk edilip, tecrid-i mutlakta ve gayet soğuk bir odada bırakılması ve şiddetli soğukların ve hastalıkların ızdırapları ve titremeleri ve ihtiyarlığın tâkatsızlıklarını içinde bulunması dahi, telifata noksanlık vermemiştir.

Siddîk-ı Ekber (*radîyallâhu anhî*) demiştir ki: "Cehennemde vûcûdum o kadar büyüsün ki, ehl-i imâna yer kalmasın." Bediüzzaman, bu gayet ulvî seciyyenin bir lem'acığına mazhar olmak için, "Birkaç adamın îmânını kurtarmak için cehenneme girmeye hazırlım." diye fedakârlığın şahîkasına yükselmiş ve böyle olduğu, Kur'ân ve İslâmiyet'in fedai ve muhlis bir hâdimi olduğu, sek senelik hayatının şâhâdetiyle sabit olmuştur.

Kur'ân ve îmân hizmeti için Bediüzzaman'ın haysiyetini, şerefini, ruhunu, nefsini, hayatını feda ettiği; mâruz kaldığı o kadar şedid zulüm ve işken celere ve giriftar edildiği çok musibet ve belâlara karşı gösterdiği son derece sabır, tahammül ve itidal, birer şâhid-i sâdik hükmündedirler.

Bediüzzaman Kur'ân, îmân, İslâmiyet hizmeti için, dünyevî rahatlıklarını feda etmiş, dünyevî şahsî servetler edinmemiş, zûhd ve takvâ ve riyâzet, iktisad ve kanaatla ömür geçirerek, dünya ile alâkasını kesmiştir.

Bu cümleden olarak, Müslümanların refah ve saadeti için, bütün ömür dakikalarını sîrf îmân hizmetine vakf ve hasretmek ve ihlâsa tam muvafak olmak için, kendini dünyadan tecrid ederek mücerred kalmıştır. Evet, Bediüzzaman îmân ve İslâmiyet hizmeti için, her şeyden bu derece fedakârlılık yapan, fakat bütün bunlarla beraber; ubûdiyet, zûhd ve takvâda da bir istisna teşkil eden tarihî bir İslâm fedaisi ve Kur'ân-ı Hakîm'in muhlis bir hâdîmi payesine yükselmiştir.

Bediüzzaman'ın, Risâle-i Nur dâvasında öyle bir itminanı, öyle bir sıdk ve sadakati, öyle bir sebat ve metaneti, öyle bir ihlâsi vardır ki: Din düşmanlarının o kadar şiddetli zulüm ve istibdâdları, o kadar hücum ve tazyikatları ve bunlarla beraber maddî yokluklar içinde bulunması, dâvasından vazgeçi rememiş ve küçük bir tereddüd dahi ika' edememiştir.

Said Nursî, Eski Said tabir ettiği gençliğinde felsefede çok ileri gitmiştir. Garbin Sokrat'ı, Eflâtun'u, Aristo'su gibi hakikatli feylesofları ve şarkın İbni Sînâ, İbni Rûşd, Fârâbî gibi dâhî hükümlerinden felsefe ve hikmette Kur'ân-ı Hakîm'in feyzîyle çok ileri geçmiş ve Kur'ân'dan başka halâskâr ve hakikî rehber olmadığını dâva etmiş ve Risâle-i Nur eserlerinde isbat etmiştir. Bu hakikatlerde şüphesi olan olursa, Üstad âhirete teşrif etmeden bizzât şüphe-sini izale edebilir.

Said Nursî, Kur'ân ve imâna hizmet mesleğini ihtiyar edip, hiçbir maddî ve mânevî menfaat, salâhat ve velilik gibi mânevî makamları maksad ve gaye etmeden, sîrf Cenâb-ı Hakk'ın rızası için hizmet yapmıştır. Basiretli ehl-i ilim tarafından bütün Müslümanlarca "Zuhuru beklenen siyâsi ve dinî bir halâskârdır." gibi şahsına verilen yüksek mertebeyi, Bediüzzaman hiddetle reddetmiş, kendisinin ancak Kur'ân'ın bir hizmetkâri ve Risâle-i Nur Talebeleri'nin bir ders arkadaşı olduğuna inanmış ve beyân etmiştir.

Millî Müdafaa Vekâleti'nde yirmi beş sene hizmet görmüş muhterem âlim bir zâtîn, şimdi aramızda bulunan bir kısım arkadaşımızla, evvelki gün ziyaretine gittiğimiz vakit, Bediüzzaman Hazretleri hakkında demişti ki: "Bediüzzaman'ın nasıl bir zât olduğunu anlayabilmek için, Risâle-i Nur Külliyyatı'ni dikkatle, sebatla okumak kâfidir. Size bir misâl olarak, yalnız dünyevî iktidarı bakımından derim ki: Bediüzzaman, Risâle-i Nur'un şahsî mâ-

nevîsiyle yalnız bir devleti değil, dünya yüzündeki milletlerin idaresi ona verilse, onları selâmet ve saadet içinde idare edecek bir iktidar ve inâyete mâlik-tır.” Evet, Bediüzzaman nâdire-i hilkattır. Fakat yirmi beş senedir hem kendini, hem talebelerini siyasetten men etmiştir; dünyevî işlerle meşgul değildir.

Bediüzzaman’ın Risâle-i Nur'u telif ettiği zamanlarda ve hizmet-i Kur’âniye'de istihdam edildiği anlarda; zekâsı, fetaneti, aklı, mantığı, zihni, hayâli, hâfızası, teemmülü, feraseti, sezîs ve kavrayışı, sûrat-i intikali ve ruhî, kalbî, vicdanî hâsseleri, duyguları ve mânevî letâifinin emsâlsiz bir tarzda olması, istihdam edildiğine aşıkâr bir delîldir ki; kendi ihtiyarıyla, keyfiyle değil, inâyet-i ilâhiye ile Kur’ân'a hizmetkârlık etmiş bir derecede olduğu, basiretli ehl-i ilim ve ehl-i kalbce musaddak ve müstahsendir.

Mısır'da fâzıl ulemâdan, merhum Abdülaziz Çâviş, Bediüzzaman'ın fatîbü'l-asr olduğu ve müdhiş bir fart-ı zekâya mâlik bulunduğu mevzuunda, Mısır matbuatında makale neşretmiştir.

Büyük ve salâbetli bir âlim olan Şeyhü'l-İslâm merhum Mustafa Sabri Efendi, Mısır'da Risâle-i Nur'a sahip olmuş ve Câmiü'l-Ezher Üniversitesinde en yüksek bir mevkiye koymuştur.

Risâle-i Nur, İslâmiyet'in gayet keskin ve elmas bir kılıcidır. Bu hakikatlere bir delîl ise, Bediüzzaman'ın zâlim hükümdarlarla ve kumandanlara, ölmü istihkar ederek, hakikati pervasızca tebliğ etmesi ve dünyayı saran dinsizlik kuvvette mukabil, hakâik-i Kur’âniye ve îmâniyeyi, kendini feda ederek, istibdâdin en koyu devrinde neşretmesi ve bu kudsî hakikate, cansiperâne hizmet etmesidir.

Bir müddeiumumî, iddianâmesinde: “Bediüzzaman, ihtiyarladıkça artan enerjisiyle dinî faaliyete devam etmektedir.” Denizli mahkemesi, ehl-i vukuf raporunda: “Evet, Said Nursî'de bir enerji vardır, fakat bu enerjisini, tarîkat veya bir cemiyet kurmakta sarf etmemiştir, Kur’ân hakikatlerini beyân ve dine hizmete sarf ettiği kanaatine varılmıştır.” denilmektedir.

Din aleyhindeki eski hükümetlerin vekillerinden birisi (antidemokratik kanunların Millet Meclisinde müzakeresi esnasında): “Bediüzzaman Said-i Nursî'nin dinî faaliyetine, yirmi beş seneden beri mâni olamıyoruz.” demiştir.

Biz de deriz ki: Evet, Said Nursî Hazretleri; emsâli görülmemiş dinamik ve enerjik bir zâttır. Bediüzzaman'ın hârika bir insan olduğunu, din düşmanları olan muarızları dahi kalben tasdik ve takdir etmektedirler.

Said Nursî, bâzan bir talebesine Risâle-i Nur'dan okuyuvermek nimetini lutfettiği zaman der ki: "Bu benim dersimdir. Ben kendim için okuyorum. Bu risaleyi, şimdîye kadar belki yüz defa okumuşum. Fakat, şimdî yeni görüyorum gibi tekrar okumaya ihtiyaç ve iştîyâkım var."

Hem yine der ki: "Ben başkaları için kitap yazmamışım. Kendim için yazmışım. Kur'ân'dan bulduğum bu devalarımı arzu edenler okuyabilir." Evet, Bediüzzaman itikat ediyor ve diyor ki: "Ben derse, terbiyeye ve nefsimi İslaha muhtacım." Bediüzzaman gibi bir zât böyle derse, bizim bu eserlere ne kadar muhtaç olduğumuz artık kıyas edilsin.

Bediüzzaman Said Nursî bütün hayatında, şan ve şöhretten, hürmetten kaçmış ve insanlardan istığnâ etmiştir. Arabî bir eserinde, şöhret hakkında diyor ki: "Şöhret, ayn-ı riyâdîr ve kalbi öldüren zehirli bir baldır. İnsanı, insanlara abd ve köle yapar. Yâni, nâm ve şöhret isteyen adam; halklara kendini beğen-dirmek, sevdirmek için, insanlara riyâkârlîk, dalkavukluk yapar. Tasannu'kâr tavırlar takınır. O belâ ve musibete düşersen ^{إِنَّ اللَّهَ وَلَيْلَةُ رَاجِحُونَ}¹ de."

Üstad, şöhretten fiilen ve hâlen bu kadar kaçmasına rağmen, her ne hik-metse, insanlar âdetâ bir sevk-i ilâhî varmış gibi, istimdadkârâne ona koşmuş-lardır ve ona akın etmektedirler. Ve onun mahz-ı hak olan bu kudsî seciyesi, Risâle-i Nur gibi cihan-şümûl bir esere hâdim olmuştur...

Bediüzzaman küçük yaşıdan beri, halkın mukâbilsiz hediyelerinden is-tığnâ etmiştir. Hediye kabul etmemeyi meslek edinmiştir. Zindandan zindana, memleketten memlekete sürgün edildiği zamanlarda, ihtiyarlığın tahmil ettiği zarûretler içinde dahi, bu seksen senelik istığnâ düstûrunu bozmamıştır. En has bir talebesi, bir lokma bir şey hediye etse, mukâbilini verir; vermese dokunur.

Neden hediye kabul etmediğinin sebeblerinden birisi olarak der ki: "Bu zaman, eski zaman gibi değildir. Eski zamanda îmâni kurtaran on el varsa, şimdî bire inmiş. Îmânsızlığa sevk eden sebebler eskiden on ise, şimdî yüze çı-kmış. İşte böyle bir zamanda îmâna hizmet için, dünyaya el atmadım, dünyayı terk ettim. Hizmet-i îmâniyemi hiçbir şeye âlet etmeyeceğim." der. Hazreti Üstad, kendi şahsı için birisi zahmet çekse, bir hizmetini görse; mukâbiline bir ücret, bir teberrük verir. Aksi hâlde, ruhuna ağır gelir, hoşuna gitmez.

Bediüzzaman Said Nursî; Kur'ân, Îmân ve Din'e yaptığı hizmetinde, se-nelerden beri mütemadî bir tarassud ve tecessüs, takibat ve tetkikât altında

¹ "Biz Allah'a âidiz ve vakti geldiğinde elbette O'na döneceğiz." (Bakara sûresi, 2/156)

bulundurulmuştur. Yalnız ve yalnız rızâ-yı ilâhî için, yalnız ve yalnız hakikat için İslâmiyet'e hizmet ettiği ve hizmet-i Kur'âniye'sini hiçbir şeye âlet etmediği müteaddid mahkemelerde de sabit olmuştur.

Eğer bu mezkûr hakikatlere ve eserlerindeki hak ve hakikati gören hak-perestlerin, Bediuzzaman ve eserlerinde gördükleri ve neşrettikleri âlî meziyet ve yüksek hakikate mugayir en küçük bir şey olsa idi, en büyük ilâvelerle, şâşalarla ve yaygaralarla, bu yirmi beş sene içinde, din düşmanları tarafından dünyaya ilân edilecek idi.

Nitekim bütün bütün iftira ve ittihamlarla, cebbar, müstebid din düşmanlarının tahrîkâtıyla mahkemelere sevk edildiği zaman, gazetelerin birinci sayfalarında, bire yüz ilâvelerle teşhir ettirilmesi; tahkikat ve muhakeme neticesinde hiçbir suç olmadığı tahakkuk ederek, beraet ettiği vakit sükût edilmesi; bu hakikatin aşıkâr çok defillerinden bir tanesidir.

Bediuzzaman, din kardeşlerine ziyade şefkatlidir. Onların elemleriyle elem çektığı, İslâm dünyasında hürriyet ve istiklâli için can veren, fedai İslâm mücadîdlerinin acılarıyla muzdarib olduğu, Kur'ân ve İslâmiyet'e yapılan darbeler ânında çok ıztırablar çektiği, böyle acı acıların tesiriyıyla, zâten pek az yediği bir parça çorbasını da yiymediği çok defa görülmüş ve görülmektedir.

Ekser günleri hastalıklar ve sıkıntılarla geçmektedir. Bir Nur talebesinin yazdığı gibi, "Ey Millet-i İslâm'ın ebedî refah ve saadeti için, dünyada rahatlık görmeyen müşfik üstadım! Senin devam eden hastalıkların cismânî değildir. Dinimize icra edilen istibdâd ve zulüm sona ermedikçe, Âlem-i İslâm kurtulmadıkça senin ıztırabın dinmeyecektir." Evet biz de bu kanaatteyiz.

Fakat o elîm acılar, Bediuzzaman'ı asla yeise düşürmemiş, bilâkis öyle külî ve umumî bir dinî cihada ve dua ve ubûdiyete sevk etmiştir ki: "Kurtuluşun şare-i yegânesi, Kur'ân'a sarılmaktır." demiş ve sarılmış.

Kur'ân'da bulduğu devâ ve dermanları kaleme alarak, bu zamanda bir halâskâr-ı İslâm ve nev-i beşerin saadetine medâr olan Risâle-i Nur eserleri ni meydana getirmiştir.

Hunhar din düşmanlarının, dünyevî satvet ve şevketleri, Bediuzzaman'ı katien atâlete düşürtememiştir. "Vazifem Kur'ân'a hizmettir. Galib etmek, mağlûb etmek Cenâb-ı Hakk'a aittir." diye îmân ederek, bir an bile faaliyetten geri kalmamıştır. Evet Hazreti Üstad, öyle bir himmet-i azîmeye mâliktit ki; ona icra edilen müdhiş mezâlim, bu himmetin mukabilinde tesirsiz kalma ya mahkûm olmuştur.

Bediüzzaman, arz ve semâvâttaki mevcudatı, hayret ve istihsanla temâşâ eder. Kırlarda ve dağlarda hususan bahar mevsiminde çok gezinti yapar. O seyrangeâhlarda zihnen meşguliyet ve dakik bir tefekkür ve daimî bir huzur hâlindedir. Ağaç ve nebâtât ve çiçekleri

مَا شَاءَ اللَّهُ^۱ ، بَارَكَ اللَّهُ^۲ ، فَبَتَّارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ^۳

“Ne güzel yaratılmışlar.” diyerek, ibret nazarıyla onları seyreder; kâinat kitabını okur. Her âzâ ve hasseleri gibi, gözünü de daima Cenâb-ı Hak hesabına ve izni dairesinde çalışır. Gözü, şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir mütalââcısı ve şu âlemdeki mucizât-ı sanat-ı rabbâniyenin bir seyircisidir. Ve şu küre-i arz bahçesindeki rahmet çiçeklerinin bir mübarek arısı derecesindedir.

Üstad, hususî hayatında mütevazi, vazife başında vakurdur. Tevazu ve mahviyyette nûmûne-i misâl olacak bir mertebededir. Bu mevzuda der ki: “Bir nefer nöbette iken, baş kumandan da gelse, silâhını bırakmayacak. Ben Kur’ân’ın bir hizmetkârı ve bir neferiyim. Vazife başında iken karşımı kim çikarsa çıksın, hak budur derim, başımı eğmem.”

Hülâsa olarak arz ederiz ki: Bediüzzaman, ihlâs-ı tâmmeye mâlik, hârikulâde, hakîki bir mûfessir-i Kur’ân’dır. Hem ihlâs-ı etemme vâsil olmuş, kahraman ve yekâtâ bir hâdim-i Kur’ân’dır. Risâle-i Nur’un müellifi olmak itibarıyla; hem bir mütekallim-i âzamdır, hem ilimde gayet derecede mütebahhir ve râsih, muhakkik ve müdakkik bir allâmedir, hem ilm-i Mantık’ın yüksek, nazırsız bir üstadıdır. Ta’likat nâmındaki telîfatı, Mantık’ta bir şaheserdir.

Hem mümtaz ve hakperest ve hakikatbîn bir dâhîdir, hem Kur’ân’la bârisîk müstakîm felsefenin hakikat-perver bir feylesofudur, hem nazırsız bir sosyolog (îctimâiyatçı) ve bir psikolog (ruhiyatçı) ve bir pedagog’dur (terbiyeci), hem daima hakikat terennüm etmiş ve eden, yüksek ve emsâlsiz ve dâhî bir müellif ve editör.

Said Nursî, senelerden beri şiddetli bir istibdâd ve takyidat altında bulundurulup tanıttırılmadığı ve hem de kendisi, şahsî kemâlâtını setrettiği, gizlediği için; mezkûr sıfatların her birisine muttali olamayan bulunabilir. Hem bunlar ve hem Risâle-i Nur’un hususiyetleri hakkındaki beyânatımız, hakikat-perver ve fazilet-perver ve bu zamanda bir kısım ulemâ-yı hakikînin ve ehlullahın ittifak ve icmâ kuvvetindeki hükümleridir. Hem de bizim kat’î kanaatlarımızdır.

¹ “Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!”

² Allah hayır ve bereketini artırsın.

³ “İşte bak da Allah’ın ne mükemmel Yaratan olduğumu bir düşünün!” (Mü’minûn sûresi, 23/14)

Bediüzzaman'ın, öyle bir ilim ve sıfatlara mâlik olduğuna en mu'teber ve en birinci ve en hakikî delilimiz, Bediüzzaman Said Nursî'dir. Kimin şüphesi varsa, Risâle-i Nur'u okusun. Evet biz zikrettiğimiz ve edeceğimiz bu hakâik-i uzmâyi, bütün İslâm Dünyası'na ve umum beseriyet âlemine ifşa ve ilân ediyoruz. Evet bin seneden beri Âlem-i İslâmiyet ve insâniyet, Risâle-i Nur gibi bir esere intizar ediyordu.

Bediüzzaman Said Nursî, çok ilimlerde müstesna birer eser yazabilirdi. Fakat o "Zaman, îmâni kurtarmak zamanıdır." demiş ve bütün himmet ve mesaisini ve hayatını, ulûm-u îmâniyenin telif ve neşrine hasretmiştir.

Evet, Hazreti Üstad ulûm-u îmâniyeyi neşremekle, Âlem-i İslâm ve âlem-i insâniyeti hayattar ve ziyyâdâr eylemiştir. Cenâb-ı Hak, o büyük ustadan ebediyen razı olsun, uzun ömürler versin, âmîn, âmîn...

Risâle-i Nur, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın bu asırda bir mucize-i mânevîyesi olan yüksek ve parlak bir tefsiridir. Evet Risâle-i Nur kalblerin fatihi ve mahbubu, ruhların sultanı, akılların muallimi, nefislerin mürebbî ve müzakkîsidir. Risâle-i Nur'un bir hususiyeti de, Mektubât'ın birinci cildinin 129'uncu sayfasındaki şu bahistir: "Bâzî Sözlerde, ulemâ-yı ilm-i kelâm'ın mesleğiyle, Kur'ân'dan alınan minhac-ı hakikînin farkları hakkında şöyle bir temsîl söylemişiz ki, meselâ: Bir su getirmek için bâzılıarı küngân (su borusu) ile uzak yerden, dağlar altında kazar, su getirir. Bir kısmı da her yerde kuyu kazar, su çıkarır. Birinci kısım çok zahmetlidir. Tıkanır, kesilir. Fakat her yerde kuyular kazıp su çıkarmaya ehil olanlar; zahmetsiz, her bir yerde suyu buldukları gibi... Aynen öyle de: Ulemâ-yı ilm-i kelâm, esbâbı, nihayet-i âlemde teselsül ve devrin muhâliyeti ile kesip, sonra Vâcibü'l-vücûd'un vücûdunu onunla isbat ediyorlar. Uzun bir yolda gidiliyor. Amma Kur'ân-ı Hakîm'in minhac-ı hakikîsi ise; her yerde suyu buluyor, çıkarıyor. Her bir âyeti, birer asâ-yı Mûsâ gibi, nereye vursa âb-ı hayat fışkırtıyor.

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ اِيَّهُ تَدْلُّ عَلَى أَنَّهُ وَاحِدٌ¹

düstûrunu her şeye okutturuyor.

Hem îmân yalnız ilim ile değil.. îmânda çok letâifin hisseleri var. Nasıl ki bir yemek mideye girse; o yemek muhtelif asaba, muhtelif bir sûrette inkisam edip tevzi olunuyor. İlim ile gelen mesâil-i îmâniye dahi, akıl midesine

¹ "Bütün her şeye Allah'ın varlık ve birliğini gösteren bir âyet (işaret) vardır." (Bkz.: el-Esfahanî, el-Eğânî 4/39; el-Kalkaşendi, Subhu'l-a'sâ 12/413; el-Übşeyhî, el-Müstatraf 1/16, 2/280)

girdikten sonra, derecâta göre ruh, kalb, sırlar, nefis ve hâkezâ.. letâif, kendine göre birer hisse alır, masseder. Eğer onların hissesi olmazsa, noksandır.” İşte Risâle-i Nur her yerde suyu buluyor, çıkartıyor. Evvelce gidilen uzun yolu kısaltıyor ve müstakîm ve selâmetli yapıyor.

Eski hükümdâr, ahkâm-ı şer’iyeden ve akaid-i îmâniyeden bâzları için: “Bu nakildir, îmân ederiz, akıl buna yetişmez.” demişler. Hâlbuki bu asırda akıl hükmediyor. Bediüzzaman Said Nursî ise; “Bütün ahkâm-ı şer’iye ve hâkâik-i îmâniye aklıdır. Aklı olduğunu isbatla hazırlım.” demiş ve Risâle-i Nur’dâ isbat etmiştir.

Risâle-i Nur’dâ müstesna bir edebiyat ve belâğat ve îcâz, nazırsız, câzib ve orijinal bir üslûp vardır. Evet, Bediüzzaman zâtına mahsus bir üslûba mâlikidir. Onun üslûbu, başka üslûplarla müvâzene ve mukayese edilemez. Eserlerin bâzı yerlerinde, edebiyat kainesine veya başka üslûplara nazaran pek müناسip düşmemiş gibi zannedilen bir noktaya rastlanırsa, orada gayetince bir nûkte, bir îmâ veya ince bir mânâ veya hikmet vardır. Ve o beyân tarzı, oraya tam muvâfikdir. Fakat o ince inceliği, âlimler de birden pek anlamadıklarını itiraf etmişlerdir. Bunun için, Bediüzzaman’ın eserlerindeki hususiyet ve incelikleri, Risâle-i Nur’la fazla istîgal etmemiş olanlar, birden intikal edemezler.

Büyük şâirimiz, edebiyatımızın medâr-ı iftihari merhum Mehmed Âkif, bir üdebâ meclisinde, “Viktor Hugo’lar, Şekspir’ler, Dekart’lar; edebiyatta ve felsefede, Bediüzzaman’ın bir talebesi olabilirler.” demiştir.

Edib ve şâirler, zevâl ve firâktan ağlamışlar, ölümünden vaveylâ etmişlerdir. Güz mevsimini hüzenle tasvir etmişlerdir. Hattâ dünyaca meşhur Arap edipleri “Eğer firâk olmasa idi, ölüm ruhlarımıza almak için yol bulup gelemezdi” mânâsında

لَوْلَا مُفَارَقَةُ الْأَحْبَابِ مَا وَجَدْتُ
لَهَا الْمَيَا إِلَى أَرْوَاحِنَا سِبَلًا¹

demişlerdir.

Bediüzzaman ise, “Kâinattaki zevâl, firâk ve adem zâhirîdir. Hakikatte firâk yok, visal var. Zevâl ve adem yok, teceddûd var. Ve kâinatta her şey, bir nevi bekâya mazhardır. Ölüm, bu âlem-i fânîden âlem-i bâkîye gitmekti. Ölüm, ehl-i hidâyet ve ehl-i Kur’ân için, öteki âleme gitmiş eski dost ve ahabablarına kavuşmaya vesiledir. Hem hakikî vatanlarına girmeye vasita-

¹ Bkz.: el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb* 1/197; el-Kazvînî, *el-Îzâh* 1/374. (Ebu't-Tayyib el-Mûtenebbî'nin sözü olarak nakledilmiştir.)

dir. Hem zindan-ı dünyadan, bostan-ı cinâna bir dâvettir. Hem Rahmân-ı Rahîm'in fazlından, kendi hizmetine mukabil ahz-ı ücret etmeye bir nöbettir. Hem vazife-i hayat küllefinden bir terhistir. Hem ubûdiyet ve imtihanın tâlim ve tâlimatından bir paydostur. Azrâîl (*aleyhisselâm*) bugün gelse, hoş geldin, safâ geldin diye gülerek karşılayacağım.” diyor.

Bediüzzaman, beşeri Risâle-i Nur’la sefahet ve dalâletten kurtarırken, korku ve dehşet vermek tarzını takip etmiyor. Gayr-i meşrû bir lezzetin içinde, yüz elemi gösterip, hissi mağlûb ediyor. Kalb ve ruhu hissiyata mağlûb olmaktan muhafaza ediyor. Risâle-i Nur’da müvâzenelerle küfür ve dalâlette, bir zakkum-u cehennem tohumu olduğunu ve dünyada dahi cehennem azabları çektiirdiğini ve îmân ve İslâmiyet ve ibadette, bir cennet çekirdeği ve leziz lezzetler ve zevkler ve cennet meyveleri bulunduğu, dünyada dahi bir nevi mükâfata nâîl eylediğini isbat ediyor.

Risâle-i Nur nifak ve şikakı, tefrikayı, fitne ve fesadı kaldırıp; kardeşliği, uhuvvet-i diniyeyi, tesanûd ve teâvünü yerleştirir. Risâle-i Nur mesleğinin bir esası da budur. Risâle-i Nur gurur ve kibir ve hodfüruşluk ve zillet gibi ahlâk-ı seyyieden kurtararak, tevazu’ ve mahviyet ve izzet ve vakar gibi güzel ahlâklara sahip kilar.

Risâle-i Nur, insan olan bir insana, acz ve fakrını derk ettirir. Bediüzzaman der ki: “İnsan, acz ve fakrını anlamakla, tam Müslüman ve abd olur.”

Bu dinsizleri mağlûb etmek için, yeni tahsili de yapalım diyenler veya yanpanlar, Nur risalelerini devam ve sebatla mütalâa ederek, bu hedeflerine vâsil olurlar ve çare-i yegâne de budur. Hem böylelikle, mekteb mâtûmatları da maârif-i ilâhiyeye inkilâb eder.

Ey, bin seneden beri İslâmiyet'in bayraktarlığını yapan bir milletin torunları olan cengâver ruhlu kardeşlerim! Bu zamanın ve gelecek asırların Müslümanları ve bizler, Kur'ân-ı Azîmüssâ'nın tefsiri olan öyle bir rehbere muhtaciz ki; tâhkîkî îmân dersleriyle, îmân mertebelerinde terakki ve teâli ettirsin. Hem korkak değil, bilâkis Risâle-i Nur Talebeleri gibi cesur ve kahraman ve fa'al ve amel-i sâlih sahibi, mütedeyyin, müttakî ve bununla beraber, şâhsî rahatlık ve menfaatlarını îmân ve İslâmiyet'in kurtuluşu uğrunda feda eden, fedai ve mücahid Müslümanlar yetiştirsın, neme lâzımcılıktan kurtarsın. Hem taarruz ve işkenceler ve ölüm ihtmalleri karşısında, tâhkîkî îmân kuvvetinden gelen bir cesâretle, Kur'ân ve İslâmiyet cephesinden asla çekilmeyen, “Ölürsem şehidim, kalırsam Kur'ân'ın hizmetkâriyim.” diyen ve yâlgin-

lik hâline düşmeyen sâdik ve ihlâslı, yalnız Allah rızası için hizmet eden, Nur Talebeleri gibi İslâmiyet hâdimleri yetiştirsın, böyle muazzez Müslümanlar meydana getirsin.

Evet bu asra öyle bir Kur’ân tefsiri lâzım ve elzemdir ki; Risâle-i Nur gibi akıl, fikir ve mantığı çalışırsın, ruh ve kalb ve vicdanı tenvir etsin. Müslümanları, beseri uyandırsın; intibah versin, gafletten kurtarsın. Sîrat-ı müstakîm olan Kur’ân yolunu göstersin. Sünnet-i seniye ve İslâmiyet'in şâirine muhalif olarak yaptırılan ve yapılan şeyleri fark ettirip, Sünnet-i Peygamberî'ye (*aley-hissalâtü vesselâlâm*) ittibâi ders versin ve ihyâ etmek cehdini uyandırsın.

İşte Risâle-i Nur'un böyle hâsiyetleri havi bir Kur’ân tefsiri olduğu, otuz seneden beri meydandadır ve ehl-i hakikatin tasdiğiyle sabittir. Hem amansız din düşmanlarının plânlarıyla mahkemelere sürüklenen Risâle-i Nur Talebeleri'nin müdafaları; ve bu talebelerin İslâmiyet'e hizmetleri esnasında, gizli İslâmiyet düşmanı, insafsız, cebbar zâlimlerin entrikalarıyla mâruz kaldıkları işkencelerden yılmamak, şahıslarını düşünmeden, yâni şahsî refahlarını İslâm'ın refah ve saadeti için feda ederek, siddîkiyetle sebat etmeleri ve eşedd-i zulme mukavemet etmeleri aşıkâr bir delîl teşkil etmektedir.

Evet, hem yirmi beş seneden beri Risâle-i Nur'la îmân hizmetine bütün varlığını vakfeden ve şimdiye kadar “gaddar din düşmanlarının” çok defalar tecavüz ve taarruzuna ve taharriyata mâruz kaldığı hâlde, yirmi beş senedir inzivâ içinde, Risâle-i Nur'un naşırlığını yapan Nur kahramanları ağabeylerimiz, bizlere birer nûmûne-i imtisâl olan, îmân ve İslâmiyet fedaileridir.

İşte biz Müslümanlar, böyle bir tefsir-i Kur’ân arıyor, böyle bir hâdîyi bekliyorduk. O ihlâslı Nur talebeleri ki, “Cenâb-ı Hak, Hafîz'dır. Ben onun inâyeti ve himayeti altındayım. Başıma ne gelse hayırdır.” diye îmân etmekle beraber amel ederler. Îmân hizmetini yaparlar. Din düşmanlarına yakalanmamak ve canlarından kıymetli olduğuna inandıkları Nur Risaleleri'ni onlara kaptırırmamak için de ihtiyat ederler. Şahıslarına gelecek zararları nazar-ı itibâra almadan hizmetlerine devam ederler. Hapse, zindana atılıp, işkence yapıldığı zamanda, onlar yine ustadları Bediüzzaman ile alâkadardırlar. Eğer gizlice bir imkân bulurlarsa, onlar yine Risâle-i Nur ile meşguldürler. Hattâ “Belki hapse atılırım, Nur Risaleleri'mi vermezler, çalışmaktan mahrum kalırım.” diye bazı Nur'ları ezberleyen talebeler de olmuştur.

Muhlis bir Nur talebesi, haphishâneneden çıkarıldığı vakit; güya o kirbaçlı, falakalı, türlü türlü işkenceli haphishâne, ona bir kuvvet, bir enerji kayna-

ğı olmuş sadakat ve teyakkuzla Nur hizmetinde koşturmak için bir kirbaç teşiri yapmış gibi, üstadına daha ziyade yakınlAŞır ve eskisinden daha fazla Nur'lar'a çalışır, neşriyat yapar.

Afyon hâdisesinde, Bediuzzaman hapiste iken, muallim bir Nur talebesi, savcılıkta Risâle-i Nur ve Üstadı hakkında kahramanca cevaplar verdiği için, savcı kızmış. "Şimdi seni hapse atarım." diye tehdid etmiş. O İslâm fedaisi muallim de cevaben "Ben hazırlım, derhâl hapse gönderin." demiştir.

Yine Afyon mahkemesinde, bir Nur talebesi hakkında tevkif kararı veriliyor, fakat adliye bulamaz. O talebe bundan haberdar olur. Diğer Nur kardeşleri gibi, "Üstadım ve kardeşlerim hapiste iken, nasıl hariçte kalabilirim." diyerek savcılığa teslim olup, hapse girer.

Aynı bu hapishânede, bir Nur talebesini sehven tahliye ederler. O da "Üstadım ve kardeşlerim henüz hapistedirler. Hem istinsahını tamamlayacağım yeni telif edilen Nur Risaleleri var." diye düşünerek hapishâne müdürüğe, "Benim kırk gün sonra tahliye edilmem lâzım. Ceza müddetim daha bitmedi." der. Hesap ederler ki hakikaten böyledir, tekrar hapse koyarlar.

Hamiyet-i diniye meziyetine lâyık anlayışlı kardeşlerim!

Said Nursî, kendi hakkında verilen böyle bir mâlûmatı görürse, diyereklerdir ki: "Ne için böyle yapıyorlar? Şahsimin ehemmiyeti yok. Kîymet, Kur'ân'dan tereşuh eden ve Kur'ân-ı Hakîm'in malî olan Risâle-i Nur'dadır. Ben bir hîcim."

Üstadın şahsının mazhar ve ayna olduğu Kur'ânî hakikatler ve Nur'lar itibarıyla ve neşrettiği îmân ve İslâmiyet dersleriyle, ihlâs-ı tâmmî ile, umumî ve külli bir tarzda Kur'ân'a ve dine hizmet etmesiyle, onun hakkındaki takdir ve tahsinler, mânâ-yı harfi ile şahsına aid kalıyor. Kur'ân ve İslâmiyet'e racidir. Allah nâm ve hesabınadır. Din düşmanları tarafından, ona yapılan düşmanlık ve taarruzlar da, Bediuzzaman'ın hâdimliğini yaptığı Kur'ân ve İslâmiyet'in ortadan kaldırılması maksad-ı mahsusuna mâtuftur.

Zira hakâik-i Kur'âniye ve îmâniyeyi câmi', o cihan-şümûl Risâle-i Nur eserleri ona ihsan edilmiştir.

İşte bu bedihî hakikati bilen, maskeli, gizli ve münâfık îmân ve İslâmiyet muarızları ve düşmanları, yarımsa yakındır, Bediuzzaman'ın çürütemedikleri şahsını, yalan ve yaygaralarla hâlâ yürütmeye çabaliyorlar. Maksadları: Risâle-i Nur, râğbet ve revaç görüp intişâr etmesin, îmân ve İslâmiyet inkişâf etmesin.

Hâlbuki, Said Nursî'ye ilişikçe Risâle-i Nur parlıyor. Neşriyat dairesi genişliyor. Birer nümunे olan yirmi beş sene içindeki hâdiseler meydandadır.

İslâmîyet düşmanları, bir taraftan tamamıyla yalan propagandalarına ve taarruzlarına devam ederken, diğer taraftan da Nur talebelerinin ustaları ve Risâle-i Nur hakkında istîdadları nisbetinde, istifade ve istifâzalarından doğan minnet ve şükranlarını ifade eden takdirkâr yazı ve sözlerden mürekkeb bir nevi müdafaaalarını perdeler arkasından men etmeye çalışıyorlar. Bunun için, sâfdil gördükleri dostların dostlarına veya dostlara samimî görünerek “İfrata gidiyorsunuz.” gibi, birtakım şeyler söylettiriyorlar. İşte böyle sinsi, böyle des-sas, böyle entrikalî çeşitli iftiralarla bizi korkutmaya, yıldırmaya ve susturuya çalışıyorlar.

Evet, acaba hiç akıl kârı mıdır ki: Din düşmanları, iftira ve yalanlardan ibaret yaygaralarını yapsınlar da, bizler hakikati izhar tarziyla müdafaa etmekte susalım? Acaba hiç mümkün müdür ki: İslâmîyet düşmanlığıyla, Üstad Bediuzzaman hakkında zâlimâne ve cebbarâne haksızlıklar irtikâp eden o insafsız propagandacılar, yalanlarını savururken, biz, Üstad ve Risâle-i Nur'un hakkaniyetini ilân ederek, o acib yalanlarını akîm bırakmaya çalışmaya? Acaba eblehlik ve sâfderunluk olmaz mı ki: Kur'ân ve îmânın hunhar ve müstebid zâlim düşmanları; Kur'ân ve İslâmîyet'i ve dini Risâle-i Nur'la kûfr-ü mutlaka karşı müdafaa ve muhafaza hizmetini yapan Bediuzzaman aleyhtarlığında, mütemadiyen uydurularla seslerini yükseltsinler de, biz hak ve hakikati beyân ve ilân etmekte süküt edelim, susalım veya “Biraz susun.” gibi bir şeyle, paravanalar, perdeler arkasında icra-yı faaliyet yapan o gizli dinsizlerre bir nevi yardım etmiş veya desteklemiş olalım? Aslâ ve kellâ, kat'â ve aslâ susmayacağız ve hem susturamayacaklardır. Durmayacağız ve hem durduramayacaklardır. Bu can bu kafesten çıkışcaya kadar, bu ruh bu cesedden ayrılmaya kadar, bu nefes, bu bedenden gidinceye kadar; Risâle-i Nur'u okuyacağız, neşredeceğiz. Risâle-i Nur'un mahz-ı hakikat ve ayn-ı hak olduğunu ve Bediuzzaman Said Nursî'nin, yapılan ithamlardan tamamıyla münezzeх ve müberrâ olduğunu, iftiracı ve tertibci, hunhar din düşmanlarına mukabil, izhar ve ilân edeceğiz.

Kiymetli kardeşlerim! İslâm tarihinde, altın sayfalarda mevkileri bulunan, büyük ve nazırsız zâtlar meydana gelmiştir. O misilsiz zâtların tefsirleri ve eserleri, hiçbir Avrupali feylesofun eseriyle kâbil-i kıyas olmayacak derecede emsâlsizdir. O büyük İslâm müellifleri ve İslâm dâhîleri, herhangi bir hükümetin, senelerce ağır bir eşâret ve koyu bir istibdâdi tahtında olmaksızın, Kur'ân ve

İslâmiyet'e hakkıyla ve hâlis bir sûrette hizmet etmişlerdi. Tarihte eşine rastlanmayan bir istibdâd-ı mutlak ve eşedd-i zulüm altında ve dehşetli bir esâret içinde bırakılan ve kendini ve eserlerini imha etmeye çalışan din düşmanlarına mukabil, bir şahs-ı mânevî olan Bediüzzaman Said Nursî, Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) Efendimizin sünnetine tam ittiba' ederek yaptığı dinî cihad-ı ekberinde, beşer tarihinde misli görülmemiş bir tarzda muvaffak ve müzaffer olmuştur.

Bediüzzaman gibi, yüz otuz parça îmânî eserlerini şiddetli bir istibdâd, taziyat ve takyidat altında, gizlidenden gizliye telif edebilmek, hem kuvvetli bir takvâ ve ubûdiyete sahip olmak ve hem bunlarla beraber, harb cephesinde de fedai olarak gönüllü askerleriyle muharebe etmiş olmak ve harb cephesinde, avcı hattında dahi, fırsat buldukça Kur'ân'ın en ince nûktelerini ve hârika i'câzini beyân eden bir Kur'ân tefsiri telif etmiş olmak ve aynı zamanda nefis mücaadelesinde de galib olup, nefsin de dine hizmetkâr yapmak ve hürriyeti gasbedilerek, ücra bir köye sürgün ediliip, tecrid-i mutlak ve tarassudlar ve her türlü azablar içinde ablukaya alınıp, Engizisyon zulümlerini çok geride bırakan hâkim bir kuvvetin tazyikatı altında, câni canavarların pek vahşi işkenceleri içinde, "sirran tenevverat" sırrıyla perde altında Risâle-i Nur eserleri gibi eserler neşremet ve böylece cihanın maddî mânevî "Fâtih"î olan Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) sünnet-i seniyesinin bir hizmetkârı olarak, bugün milyonlarla baliğ olan bir câmiayı, inâyet-i ilâhî ile, Kur'ân-ı Hakîm'in cadde-i kübrâsında selâmetle ilerletmek ve müminlerin ve beşeriyetin sadece dünyalarını değil, ebedî saadetlerini temine Risâle-i Nur gibi bir eserle vesile olmak; bu mezkûr hususiyetlerin mânevî şahsında toplanması, Risâle-i Nur müellifi Bediüzzaman Said Nursî gibi, tarihte hangi bir zâta daha nasip olmuştur acaba?

Evet kardeşlerim! Risâle-i Nur, öyle bir ziyâ-yı hakikat, öyle bir bürhân-ı hak ve bir sirac-ı hakikat neşrediyor ve iki cihanın saadetini temin edecek, Kur'ân ve îmân hakikatlerini ders veriyor ve öyle bir lütf-u ilâhîdir ki: Yirmi beş seneden beri, çoluk-çocuk, genç-İhtiyar, kadın-erkek, muallimi, feylesofu, talebesi, âlimi, mutasavvîfi gibi, her bir tabaka-yı insâniye, bu Nur'un âşığı, bu Nur'un pervanesi, bu Nur'un meclûbu, bu Nur'un muhibbi olmuşlar, bu Nur'a koşmuşlar, bu Nur'un sînesine atılmışlar, bu Nur'dan medet istemişler. Milyonlarca bahtiyar kimselerden müteşekkil muazzam bir kütle, bu Nur'la nurlanıp, bu Nur'la kurtulmuşlardır.

Evet kardeşlerim! Mahzen-i mucizât ve mucize-i kübrâ olan Kur'ân-ı Azîmüssân'ın hakikî bir tefsiri olan Risâle-i Nur, o kadar merak-âver, o ka-

dar câzibedâr, o kadar dehşetli ve muazzam hakikatleri ders veriyor ve mesâili isbat ediyor ki; îmân ve İslâmiyet'in kitalar genişliğinde inkişâf ve fütuhatına medâr oluyor ve olacaktır.

Evet Risâle-i Nur, kalblere o derece bir aşk ve muhabbet, ruhlara o kadar bir vecd ve heyecan vermiş, akıl ve mantıkları öyle bir tarzda ikna etmiş ve öyle bir itminan-ı kalb hâsîl etmiştir ki, milyonlarca Nur talebelerine, kendini defalarca okutmuş, yazdırılmış ve bir ömür boyunca mütalââ ettirmiş ve sene-lerden beri âdetâ kendi kendini neşretmiştir.

Aziz kardeşlerim! Ecnebi parmağıyla idare edilen zındıka komiteleri, İslâmiyet'i imha için, İslâm memleketlerinde, bilhassa Türkiye'de, öyle desiselerle entrilikler çevirmiştir, haince dolaplar döndürmüştür, hunharâne ve vahşiyâne zulümler irtikâp ve şeytanî ve menfur plânlar tatbik etmişler ve iğfalatta bulunmuşlardır; iblisâne, sinsî metodlar takip etmişler ve kardeşi kardeşe çarşıtmışlardır ve öyle aldatıcı yalan ve propagandalar ve yaygaralar yapmışlardır, fitne ve fetâve tefrika tohumları saçmışlardır ki; bunlar İslâm'ın bünyesinde derin rahneler açmış ve büyük tahribatlar yapmıştır.

Fakat o musibetler, Cenâb-ı Hakk'ın imdadı ile, tahrik ve istihdam olunan Bediüzzaman Said Nursî gibi, ihlâs-ı tâmmî kazanmış olan bir zât vasıtâsıyla, rahmet-i ilâhî ile medet-res ve şifâ-resan ve cihan-pesent ve cihan-şûmûl bir mahiyeti haiz Risâle-i Nur eserlerinin meydana gelmesine sebep olmuştur. Ve aynı zamanda, Müslümanları uyandırmış; onları halâs, kurtuluş çarelerini aramaya sevk etmiştir. Ebedî âhiret hayatlarını kurtarmak için, hâkîkî îmân derslerini almak ve Allah'a iltica ve emirlerine itâat etmek ihtiyacını şiddetle hissettirmiştir ve bu husustaki gaflet ve kusuratu; o musibetlerin ihtar etliğini, idrak ettimiştir. Zâten insanların, müminlerin başına gelen belâ ve musibetlerin hikmeti budur.

Evet o ecnebilerin, canavarlar gibi yaptıkları muamele ve zulümler, İslâm dünyası'nda, hürriyet ve istiklâl ve ittihad-ı İslâm cereyanını da hızlandırmıştır. Nihayet, müstakil İslâm devletlerinin teşkilini intac etmiştir. Înşâallahü Teâlâ, Cemâahir-i Müttefika-yı İslâmiye de meydana gelecek ve İslâmiyet, dünyaya hâkim ve hükümrân olacaktır. Rahmet-i ilâhîden kuvvetle ümit ve niyaz ediyoruz.

İşte Risâle-i Nur müellifi Bediüzzaman Said Nursî, öyle bir mücahid-i İslâm'dır ki; ve telifati Risâle-i Nur, öyle uyandırıcı ve öyle halâskâr ve öyle fevkalâde ve cihangir bir eserdir ki: Din aleyhindeki bütün o komitelerin bellerini kırmış ve mezkûr muzır ve habîs faaliyetlerini akamete dûçar ve dinsiz-

lik esaslarının temel taşlarını paramparça etmiş ve köküyle kesmiştir ve İslâmî ve îmânî fütuhatı, perde altında, kalbden kalbe inkişâf ettirmiş ve Kur'ân-ı Azîmûşşân'ın hâkimiyet-i mutlakasına zemin ihzar etmiştir.

Evet Risâle-i Nur, o tahribati Kur'ân'ın elmas hakikatleriyle ve Kur'ân-ı Kerîm'deki en kısa ve en müstakîm bir tarîkle tamir ve o yaraları, Kur'ân-ı Hakîm'in eczahâne-i kübrâsında edviyelerle tedavi ediyor ve edecektir.

Hem, masum Müslümanların kanlarını sömüren ve servetleri tahaccür etmiş millet kanı olan, parazit, tufeylî ve aç gözlü canavar ve barbar emperyalistleri, müstemlekecileri ve onların içimizdeki, sadece şahsî menfaat zebunu, zâlim, hunhar, harîs ve müstebid uşaklarını, hâk ile yeksân edip izmih-lâl ve inhîdam-ı mutlakla mağlûb eden ve edecek yegâne çarenin Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın bu asırda bir mucize-i mânevîsi olan Risâle-i Nur eserleri olduğunda, basiretli İslâm mücahidleri ve âlimleri, icraat ve müşahedâta müstenid, yakînî bir kanaat-ı kat'îyye ile müttefiktirler.

Evet tarih-i beşer, Risâle-i Nur gibi bir eser göstermiyor. Demek anlaşılıyor ki: Risâle-i Nur, Kur'ân'ın emsâlsiz bir tefsiridir.

Evet Bediuzzaman Said Nursî'ye, yalnız Âlem-i İslâm değil, Hristiyanlığı da medyun ve minnettardır ki; dinsizlige karşı umumî cihadında mazhar olduğu muvaffakiyet ve galibiyetten dolayı Roma'daki Papa dahi, kendisine resmen tebrik ve teşekkürname yazmıştır.

Şimdi Risâle-i Nur Külliyatı'ndan, îmân, Kur'ân ve Hazreti Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*) Efendimiz hakkında olan eserlerden bazı kısımları aynen okuyacağım. Siz bu eserleri elde edip tamamını okursunuz. Okurken, belki izah edilmesini isteyen kardeşlerimiz olacaktır. Fakat bu hususta arz edeyim ki, ustadımız Bediuzzaman, bir Nur talebesine Risâle-i Nur'dan zaman okuyuvermek lutfunu bahşederken izah etmiyor, diyor ki: "Risâle-i Nur, îmânî meseleleri lüzumu derecesinde izah etmiş. Risâle-i Nur'un hocası, Risâle-i Nur'dur. Risâle-i Nur, başkalarından ders almaya ihtiyaç bırakmıyor. Herkes istifadî nisbetinde kendi kendine istifade eder. Akliniz her bir meseleyi tam anlamasa da, ruh, kalb ve vicdanınız hissesini alır. Ne kadar istifade etseniz, büyük bir kazançtır."

Okunan Türkçe veya Arapça bir risalenin izahı, başka bir risalede varsa, onu getirip okuyor. Risâle-i Nur'daki gayetince nükteleri derk eden basiretli âlimler de der ki: Bir âlimin yüksek bir ilmi olabilir fakat Risâle-i Nur'u cemâata okurken tafsîlâtâ girişip eski mâmûmatlarıyla açıklarsa, bu izahatı, Risâle-i

Nur'un beyân ettiği, asrımızın fehmine uygun ve ihtiyacına tam cevap veren hakikatlerin anlaşılmasında ve tesiratında ve Risâle-i Nur'un mahiyetinin derinine bir perde olabilir. Bunun için, bâzı lugatların mânâlarını söyleyerek ayınen okumak daha müessir ve daha eddaldir.

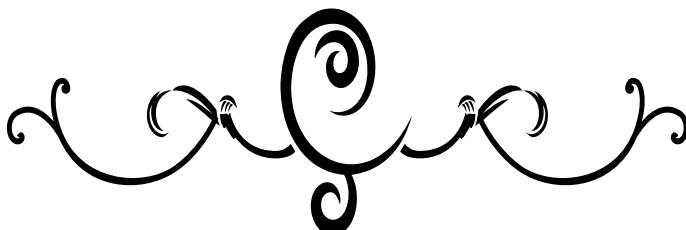
İstanbul Üniversitesi'ndeki kardeşlerimiz de böyle okuyorlar. Biz de hulusaten deriz ki: Risâle-i Nur, gayet fasih ve vecîzdir. Sözün kıymeti; içâzindadır, kîsalığındadır. Bir mesele-i îmâniye ve Kur'âniye umuma ders verilirken, mücîmel olarak tedrisinde, daha fazla istifâza ve istifade vardır.

Ey Üstadımız Efendimiz! Umum kadirşinas insanlar Risâle-i Nur'u ve sizin ebediyen tebcil ve tekrim edeceklerdir. Tahkîkî îmân dersleriyle îmânimizi kurtaran cihanbaha ve cihandeğer bir kıymette olan Risâle-i Nur'u bütün ruh-u canımızla, bütün mevcudiyetimizle seviyor ve tekrim ediyoruz. Bu aşk ve bu muhabbet, bu ta'zim ve bu hürmet, nesilden nesile, asırdan asıra, devirden devire intikal edecektir.

Evet, Risâle-i Nur'daki hakâik-i Kur'âniye öyle bir kuvvettir ki: Bu kudret karşısında, küfr-ü mutlakin ve dinsizliğin temelleri târumâr olacak; inhidam çukurlarına yuvarlanarak geberecektir. Bâkî kalanlar, îmân ve Kur'ân nuruya felâh ve necât bulacaklardır.

Evet dağları, taşları, pamuk gibi dağıtacak, demir ve granitleri yağ gibi eritecek derecede olan bu kuvvet-i Kur'âniye dünyayı nur ve saadete gark edecek. Bu Nur-u Kur'ân, îmânların kurtuluşunda, dünyaya hâkim ve hükmûrân olacaktır.

وَأَخِرُّ دَعْوَيْهِمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ¹

¹ “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَللَّهُ يَا رَحْمَنُ يَا رَحِيمٌ يَا فَرِذُّ يَا حَقِّيٌّ يَا قَوْمُ يَا حَكْمَ يَا عَدْلُ يَا فُؤُوسُ¹

İsm-i âzamın hakkına ve Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın hürmetine ve Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ın şerefine, bu mecmuayı bastırınları ve mübarek yardımıcılarını ve Risale-i Nur talebelerini Cennetü'l-Firdevs'te saadet-i ebediyeye mazhar eyle, âmîn...

Ve hizmet-i imaniye ve Kur'âniye'de dâima muvaffak eyle, âmîn...

Ve defter-i hasenâtlarına Sözler Mecmuası'nın her bir harfine mukabil, bin hasene yazdır, âmîn...

Ve Nur'ların neşrinden sebat ve devam ve ihlâs ihsan eyle, âmîn...

Yâ Erhamerrâhimîn!.. Umum Risale-i Nur şâkirtlerini iki cihanda mesûd eyle, âmîn...

İnsî ve cinnî şeytanların şerlerinden muhafaza eyle, âmîn...

Ve bu âciz ve bîcâre Said'in kusurâtını affeyle, âmîn...

Umum Nur Şâkirtleri Nâmîna
Said Nursî

¹ Ya Allah, yâ Rahmân: Ey Zât'i itibarıyla merhametli olan! yâ Rahim: Ey rahmetiyle mahlükâtına merhamet eden! yâ Ferd: Ey eşi ve benzeri olmayan! yâ Hayy: Ey her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi olan! yâ Kayyûm: Ey kendi Zât'i ile var olup, zeval bulmayan ve bütün varlıkların varlıkta tutup onları yöneten! yâ Hakem: Ey hükmü geçersiz kılınmayan Hâkim! yâ Adl: Ey tam adalet sahibi! yâ Kuddûs: Ey her şeyi tertemiz yapan ve kendisi bütün eksiklerden uzak ve yüce Zât!

Führist

Âyât-ı Kurâniye'nin Bir Nevi Tefsiri Olan Risâle-i Nur Eczalârından “Sözler Mecmuası”nın Müclem Bir Führistesidir.

BİRİNCİ SÖZ 4

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'in çok esrâr-ı mühimmesinden bir sırını güzel bir temsil ile tefsir eder. Ve “Bismillâh” ne kadar kıymettar bir şeâir-i İslâmiye olduğunu gösteriyor.

On Dördüncü Lem'a'nın İkinci Makamı 7

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'in en mühim beş-altı sırlarını tefsir ediyor. Ve بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Kur'ân'ın bir hülâsası ve bir führistesî ve miftahı olduğunu gösterdiği gibi, arştan ferse kadar uzanmış bir hatt-ı kudsî-nurânî olmakla beraber saadet-i ebedîye kapısını açan bir anahtar ve her mübarek şeye feyz ve bereket veren bir menba-ı envâr olduğunu beyân eder. Bu İkinci Makam, en birinci risale olan Birinci Söz'e bakar. Âdetâ Risâle-i Nur eczaları, bir daire hükmünde olup, müntehası ibtidâsına بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ hatt-ı mübarekiyle ittihat ediyor. Ve bu makamda altı sir yerine, otuz yazılacaktı. Şimdilik altı kaldı. Kısadır, fakat gayet büyük hakâiki tazammun ediyor. Bunu dikkatle okuyan بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ne kadar kıymettar bir hazine-i kudsîye olduğunu anlar.

İKİNCİ SÖZ 15

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ¹ meâlinde ve îmân hakkındaki âyetlerin mühim bir sırını, gayet mâkul bir temsîl ile tefsir eder.

ÜÇÜNCÜ SÖZ 17

أَيَّا أَتَيْهَا النَّاسُ اغْبَدُوا² âyetinin meâlinde ve îmân hakkındaki âyetlerin mühim bir hakikatini, mantıkî bir temsîl ile tefsir ediyor.

¹ “O müttakîler ki görünmeyen âleme inanırlar.” (Bakara sûresi, 2/3).

² “Ey insanlar! (Hem Sizi hem de sizden önceki insanları yaratılan) Rabbinize ibadet ediniz.” (Bakara sûresi, 2/21).

DÖRDÜNCÜ SÖZ

20

إِنَّ الْعَلَوَةَ كَائِنَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْفُوتًا¹

âyetinin meâlinde ve namaz hakkında-ki âyetlerin mühim bir sırrını, gayet mâkul ve mantıkî bir temsîl ile tefsir ediyor. Zerre miktar insafı bulunanı teslime mecbur ediyor.

BEŞİNCİ SÖZ

22

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الدَّيْنِ اتَّقُوا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ²

âyetinin meâlinde ve takvâ ve ubûdiyet hakkındaki âyetlerin ve vazife-i ubûdiyet ve takvânın mühim bir sırrını gayet güzel bir temsîl ile tefsir ediyor. O tefsir herkesi ikna ediyor.

ALTINCI SÖZ

25

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللَّهَ أَشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ³

âyetinin meâlinde ve nefis ve malını Cenâb-ı Hakk'a satmak hakkındaki âyetlerin gayet mühim bir sırrını tefsir etmekle beraber, nefis ve malını Cenâb-ı Hakk'a satanların beş derece kâr içinde kâr ve satmayanların beş derece hasâret içinde hasâret kazandıklarını, gayet muknî bir temsîl ile tefsir ediyor. Hakikate karşı mühim bir kapı açıyor.

YEDİNCİ SÖZ

30

يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ⁴

إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَعْرَكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرِّنَكُمْ بِاللَّهِ الْغَوَّارُ

âyetinin meâlinde ve “Îmân-ı billâh ve’l-yevmi’l-âhir” ve hayat-ı dünyeviye hakkında-ki âyetlerin mühim bir sırrını gayet mâkul bir temsîl ile tefsir etmekle beraber, ehl-i gaflet hakkında dünyyanın ne kadar dehşetli; ve mevt ve ecel, ne kadar müdhiş; ve acz ve fakr, ne kadar elâm olduğunu ve ehl-i hidâyet hakkında hayat-ı dünyeviyein iç yüzü, ne kadar güzel; ve kabir ve ecel ve acz ve fakr, nasıl birer vesile-i saadet bulduğunu gayet katî bir tarz ile isbat eder. Saadet-i Dâreyn'e giden yolu gösterir.

SEKİZİNCİ SÖZ

35

¹ “Şüphesiz namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.” (Nisâ sûresi, 4/103)

² “Allah fenâliktan korunanlar ve hep güzel davranışları beraberdir.” (Nahl sûresi, 16/128).

³ “Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır.” (Tevbe sûresi, 9/111).

⁴ “Bunlar Allah’ı ve âhireti tasdik eder.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/114; Tevbe sûresi, 9/44; Mütçadele sûresi, 58/22)

⁵ “Allah’ın (âhiretle ilgili) vaadi elbette haktır, dolayısıyla dünya hayatı sizi sakın ola ki aldatmasın! Yine sakın ola ki, (o çok hilekâr şeytan dahil) aldatanlar da sizi Allah hakkında (yanlış bilgi, yanlış inanç ve yanlış yaklaşımalarla) aldatmasın.” (Lokman sûresi, 31/33; Fâtır sûresi, 35/5)

¹ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُومُ² ve ³الله لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُومُ ayetlerinin meâlinde mahiyet-i dünya ve dünyada mahiyet-i insan ve insanda mahiyet-i din hakkında ki âyâtın mühim bir sîrri (Suhuf-u İbrahim'de aslı bulunan) güzel ve parlak bir temsîl ile tefsir etmekle beraber, dünyanın mahiyetini ve dünyadaki ruh-u insanı ve insandaki dinin kıymetini göstermeye çalışmakla beraber, dinsiz insan en bedbaht mahlûk olduğunu isbat etmekle ve şu âlemin tâlimâsını açan ve ruh-u beşeri zulmetten kurtarmak çarelerini göstermeye çalışmakla beraber, gayet latîf ve güzel bir müvâzene ile; fâsik olan bedbaht adamın müdhiş vaziyetini, sâlih olan bahtiyar adamın saadetli vaziyetini gösteriyor.

DOKUZUNCU SÖZ 42

فَسُبْحَانَ اللهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُضْبِطُونَ ﴿٤٢﴾
فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهَرُونَ⁴

âyetinin meâlinde ve beş vakit namaz hakkındaki âyâtın gayet mühim bir sîrri “Beş Nükte” ile tefsir etmekle beraber, mâlûm olan beş vakit namazın o vakitlere hikmet-i tahsisini o kadar güzel ve şirin bir tarzda beyân ediyor ki: Zerre miktar şuûru bulunan bir insan, bu câzibedâr hikmet ve parlak hakikate karşı teslime mecbur olur. Ve cesed-i insan; havaya, suya, gıdaya muhtaç olduğu gibi, ruh-u insan da namaza muhtaç bulunduğu gayet katî bir sûrette beyân eder.

ONUNCU SÖZ 51

فَانْظُرْ إِلَى أَثَارِ رَحْمَتِ اللهِ كَيْفَ يُبَعِّي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْرِتَهَا إِنَّ
ذَلِكَ لَمَحْيٍ الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ⁵

¹ “Allah o ilâhîr ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi olan) O'dur, Kayyûm (Kendi zâti ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıklar varlıkta tutup onları yöneten) O'dur.” (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmrân sûresi, 3/2).

² “Allah katında hak din, İslâmdir.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/19).

³ “Hz. Ebû Zerr el-Çifârî demiştir ki: Allah Resûlü'ne “Yâ Resûlallah; Hz. İbrâhim'in (*aleyhisselâm*)sayfaları ne hakkındaydı?” diye sordum. Buyurdu ki: “Hepsi örneklerle doluydu. Meselâ; “Ey mağrûr ve zâlim kral, ben seni, dünyayı birbirine katasın diye göndermedim. Mazlumun çağrısını duyasın diye gönderdim. Zira ben, kâfir de olsa mazlumu duymazlıktan gelemem.” gibi âyetler vardı. Ayrıca bu sayfalarda ibretler de vardı: “Akillî bir adamın zamanını iyi kullanması gereklidir. Vaktinin bir bölümünü, Allah'a yalvarmaya adamalı, bir bölümünü, yaptıklarını muhabese etmek için ayırmalı, bir bölümünü Allah'ın yaratıklarını düşünerek geçirmeli, bir bölümünü de, ihtiyacını gidermek için ayırmalıdır. Akilli bir adamın, zamanını iyi kullanması, dilini koruması ve düşünerek hareket etmesi gereklidir.” (İbni Hibbân, *es-Sâhih* 2/78; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/167; et-Taberî, *Târihu'l-ümmem ve'l-mülük* 1/187; Ibni Abdilberr, *et-Temhid* 9/199)

⁴ “Haydi siz akşamı girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İlkinci vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın.” (Rûm sûresi, 30/17-18).

⁵ “İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadırdır.” (Rûm sûresi, 30/50)

âyetinin meâlinde ve haşir ve âhiret hakkındaki âyâtin mühim bir hakikatini, on iki mantıkî ve mâkul sûret-i temsiliye ile ve on iki hakâik-i katia-yı bâhire ile tefsir etmekle beraber, îmân-i bi'l-âhireti o kadar kuvvetli bir sûrette isbat eder ki: Bütün bütün kalbi olmamış ve bütün bütün aklı sönmemiş bir insan, o isbata karşı teslim olur. İzn-i ilâhî ile imâna gelir. Îmâna gelmezse de inkârdan vazgeçmeye mecbur olur.

ON BİRİNCİ SÖZ

128

وَالشَّمْسِ وَضَحِيَّهَا * وَالنَّمْرُ إِذَا تَلَيَّهَا * وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّيَهَا * وَاللَّيلِ إِذَا
يَعْشِيَهَا * وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَيَهَا * وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَيَهَا * وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيَهَا
فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوِيَهَا * قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيَهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَهَا¹
وَمَا حَلَقَتُ الْجِنَّ وَالإِنْسُ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ²

âyetlerinin yüksek ve geniş bir hakikatini Sûre-i "Şems" in mucizâne işaret ettiğini ve kâinatı muntazam bir saray sûretinde gösterdiğini, ulvî ve vüs' atlı bir temsîl ile tefsir etmekle beraber, mahiyet-i insâniyedeki vezâîf-i ubûdiyet ve cihâzât-i insâniyeyi ve rubûbiyet-i ilâhiyeyi envâ-î tecelliyyâtına karşı ubûdiyet-i insâniyeyen mukabelelerini o kadar güzel bir sûrette isbat ediyor ki: Sûre-i ﴿وَالشَّمْس﴾ nin mucizâne olan işaretini hârika bir sûrette ve en azîm bir dairede âzam bir rubûbiyeti, ekmel bir ubûdiyetle karşılaştırıyor.

ON İKİNCİ SÖZ

138

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا ، وَبِالْحَقِّ أَنْزَلَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَّلَ

âyetlerinin meâlinde ve hikmet-i Kur'âniye'nin fazileti hakkında üzerî âyâtin mühim bir hakikatini, hikmet-i felsefe ile hikmet-i Kur'âniye'nin müvâzenesi sûretinde gayet parlak bir temsîl ile tefsir etmekle Kur'ân'ın bir mucizesini ve i'câzini ve onun karşısında hikmet-i felsefenin aczini ve sukutunu hârika bir sûrette isbat eder, körlerde gösterir. Bu söz, On Birinci Söz gibi gayet mühimdir. Herkes on-lara muhtaçtır.

1 "Güneşe ve onun aydınlarına.. onu izlediği zaman aya.. Dünyayı açığa çıkaran gündüze.. onu bürüyüp saran geceye.. göge ve onu bina edene.. yere ve onu yapıp döşeyene.. her bir nefse ve onu düzenleyene.. ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: nefsin maddî ve mânevi kırıldan arındıran felâha erer. Onu günahlarla örten ise ziyanâ uğrar." (Şems sûresi, 91/1-10)

2 "Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanııp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım." (Zâriyat sûresi, 51/56)

3 "Kime hikmet nasip edilmişse doğrusu, büyük bir hayra mazhar olmuştur." (Bakara sûresi, 2/269).

4 "Biz Kur'ân'ı hak olarak indirdik. O da hakkın ve gerçeğin ta kendisi olarak indi. Seni de ey Resûlüm, sadece rahmetle müjdelemen ve inanmayanları ise azapla uyarman için gönderdim." (Isrâ sûresi, 17/105)

ON ÜÇÜNCÜ SÖZ .....

146

“İki Makam”dır.

Birinci Makam .....

146

وَمَا عَلِمْنَاهُ الشِّعْرُ وَمَا يَتَبَغِي لَهُ² وَتَتَرَكُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شَفَاعَةٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ¹ âyetiyle, âyetinin meâlinde ve hikmet-i Kur’ânîye’nin kudsiyeti ve vüs’ati ve şiirden istığ-nâsı hakkındaki âyatın mühim bir sırrını tefsir etmekle beraber, Kur’ân-ı Mu’cizü'l-Beyân’ın yüksek mucizâne hikmetini, felsefenin aşağı ve dar hikmeti ile müvâze-ne ediyor. Hikmet-i Kur’ânîye’deki kesret ve vüs’ati ve felsefenin faktır ve iflâsunu muhtasar beyân etmekle beraber, Kur’ân’ın şiirden istığ-nâsının ve adem-i tenez-zülünün sebebi, hakâkî-i Kur’ânîye’nin yüksekliği ve parlaklığını olduğunu gösterir. Ve mühim bir temsîl ile bir nevi i’câz-ı Kur’ânîye’yi beyân eder.

İkinci Makam .....

151

Gençliği, dalâlet ve sefahet uçurumuna düşmekten kurtaran ve imânda, bu dünyada dahi hakikî bir cennet lezzeti ve dalâlette ise cehennemî bir azab ve sı-kıntı bulduğunu misâllerle izah ve isbat eden bir derstir.

İkinci Makamın Hâsiyesi .....

157

Mahpuslara teselli hakkında dört mektubdur.

İkinci Makamın Zeyli .....

163

(Leyle-i kadir’de ihtar edilen bir mesele-i mühimmadir.)

Meyve Risalesi’nden Altıncı Mesele .....

164

Hüve Nüktesi .....

169

ON DÖRDÜNCÜ SÖZ .....

173

Dar akillara sığışmayan yüksek ve geniş bir kısım hakâkî-i Kur’ânîye’yi göze görünen emsâl ve nazireleriyle fehme takrib ediyor. Meselâ:

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ³ ، وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ⁴
 وَالسَّمَوَاتُ مَطْرِيَاتٌ بِيَمِينِهِ⁵ ، إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ⁶
 وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلْمَحُ الْبَصَرِ⁷

¹ “Biz Kur’ân’ı mü’milere şifa ve rahmet olarak indiririz.” (Îsrâ süresi, 17/82)

² “Biz Resûl’e Kur’ân öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz.” (Yâsin süresi, 36/69)

³ “Rabbiniz o Allah’tır ki gökleri ve yeri altı günde yaratır.” (A’râf süresi, 7/54; Yûnus süresi, 10/3; Hûd süresi, 11/3; Hadîd süresi, 57/4)

⁴ “Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.” (En’âm süresi, 6/59)

⁵ “Hâlbuki bütün bir göklər âlemi bükülmüş olarak Allah’ın elinin içindedir.” (Zümer süresi, 39/67).

⁶ “Bir şeyi dilediğinde O’nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen oluverir...” (Yâsin süresi, 36/83)

⁷ “Kiyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa bir anda) olup biter.”

âyetlerinin gayet yüksek ve gayet geniş hakikatlerini temsîl ve tanzir ile akla kabul ettirir ve kalbi ikna eder bir tarzda beyân ediyor.

On Dördüncü Söz'ün Hâtimesi 180

Gafil kafaya bir tokmak ve bir ders-i ibrettir.

Âhirinde, nefس-i emmâreye müessir bir sille-i ikaz var. Nefse esir olan onu okusa ve kabul etse, esâretten kurtulur.

On Dördüncü Söz'ün Zeyli 182

Zelzele hakkında ehemmiyetli altı suâle cevaptr.

ON BEŞİNCİ SÖZ 187

وَلَقَدْ رَبَّنَا السَّمَاءَ الْدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ¹

îke ile şeytanların mübârezeleri hakkındaki âyâtin, kozmoğrafyacıların dar akıllarına yerleşmeyen mühim bir sırrını, “Yedi Basamak” nâmiyla yedi muhkem hüccet ve metin bir mukaddime ile tefsir ediyor. Ve şu âyetin semâsından evham-ı şeytaniyeyi recmedip tardeder.

On Beşinci Söz'ün Zeyli 195

Kur’ân’ın kelâmullah ve Hazreti Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*) Allah’ın Resûlü olduğunu muknî delillerle isbat eden, münazara tarzında yazılmış belîg bir risaledir.

ON ALTINCI SÖZ 206

إِنَّمَا أَمْرَةٌ إِذَا أَرَادُ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿فَسُبْحَانَ
الَّذِي بِيَدِهِ مَلْكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَحُونَ²

âyetlerinin meâlindeki çok âyâtin ifade ettiği: “Ehadîyet-i zâtiyesi ile külliyyet-i efâl; ve vahdet-i şâhiyesiyle muinsiz umumiyet-i rubûbiyet ve ferdâniyetiyle şerik-siz şümûl-ü tasarrufat; ve mekândan münezzehiyetiyle her yerde hazır bulunması ve nihayetsiz ulviyetiyle her şeye yakın olması; ve bir tek zât-ı ehadî olmakla her şeyi bizzât elinde tutmak” olan hakâik-i âliye-i Kur’âniye’nin “Dört Şua” nâmiyla gayet mühim bir sırrını tefsir ediyor. Ve o hakâiki müstakîm akillara ve selim kalblere teslim ettiriyor.

(Nahl sûresi, 16/77)

¹ “Gerçek su ki, yere en yakın olan gögü lambalarla donattık ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan mermiler yaptıkt.” (Mülk sûresi, 67/5)

² “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen oluverir... Sübhandır, münezzehdür O Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktr.” (Yâsîn sûresi, 36/82-83)

ON YEDİNCİ SÖZ

216

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِيَّةً لَهَا لِتَبْلُو هُنْ أَئُمُّهُمْ أَحْسَنُ
 عَمَالًا وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا
 وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعْبٌ وَلَهُوَ

âyetlerinin meâllerinde: Lezzet-i hayat içinde elem-i mevt ve sürûr ve visal içinde elem-i zevâl hakkındaki âyâtın mühim bir sırrını ve ism-i Kahhâr'a karşı Rahmân isminin cîvesini gayet güzel bir sûretle gösterip tefsir ediyor. Ve ehl-i îmân için dünyanın mahiyetini, seyyar bir ticaretgâh ve muvakkat bir misafirhâne ve birkaç günlük bir teşhirgâh ve kısa bir müddet için işleyecek bir tezgâh ve ahz u i'tâ için yol üstünde kurulmuş bir pazar olduğunu gösterip, dünyadan berzah ve âhiret tarafına insan seyahatini sevdirir, ve dehşetini izâle eder. Ve bu sözün âhirinde bâzı nüshâlarda “Siyah Dut'un Meyvesi” nâmiyla kıymettar ve câzibedâr ve şiir kıyafetinde birkaç hakikat var.

Kalbe Farisî olarak tahattur eden bir münâcât	223
Ehl-i gaflet dünyasının hakikatini tasvir eden Birinci Levha	232
Ehl-i hidayet ve huzurun hakikat-i dünyalarına işaret eden İkinci Levha	233
Barla yayları, çam, katran, ardiç, karakavağın bir meyvesi	235
Yıldızları konuşturan bir Yıldıznâme	241
ON SEKİZİNCİ SÖZ	243

Bu söz, “İki Makam”dır. İkinci Makamı: Yazılmamış.

Birinci Makamı 243

Üç noktadır.

Birincisi: ³ لا تَحْسِنَ الَّذِينَ يَفْرَخُونَ بِمَا أَنْقَلُوا وَيَحْبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعُلُوا ayetinin fahre meftun, şöhrete müptelâ, medhe duskün, hodbin nefsi emmârenin kafası-na sille-i te'dibi vuran bir sırrını,

İkincisi: ⁴ أَخْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ 'nun, çirkin ve bahsi hilâf-ı edep görünen şeylerin güzel cihetlerini gösteren bir sırrını,

¹ “Biz, dünyada bulunan her şeyi ona bir zinet kıldı. Böylece insanlardan kimin daha iyi iş gerçekleştireceğini ortaya koymak istedik. Ve elbette Biz onun üstünde ne varsa hepsini, kupkuru yapıp dümdüz edeceğiz.” (Kehf sûresi, 18/7-8).

² “Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir.” (En'âm sûresi, 6/32).

³ “Yaptıklarından ötürü sevinen, öbür taraftan yapmadıkları işlerden dolayı övülmek isteyen kimselerin sakın azaptan yakayı kurtaracaklarını sanma!” (Âl-i İmrân sûresi, 3/188)

⁴ “(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı.” (Secde sûresi, 32/7)

Üçüncüsü: ¹إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحِبِّبُكُمُ اللَّهُ
(aleyhissalâtü vesselâm) âyetinin risâlet-i Ahmediye'ye dair ince fakat kuvvetli bir delilini gösteren bir sırrını tefsir eder.

ON DOKUZUNCU SÖZ 248

يَسِ وَالْفُرْقَانُ الْحَكِيمُ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ²

âyetinin meâlindeki üzerî âyâtın en mühim hakikatleri olan risâlet-i Ahmediye'yi (aleyhissalâtü vesselâm) “On Dört Reşa” nâmiyla on dört katî ve parlak ve muhkem bûrhanlarla tefsir ve isbat ediyor. Ve en muannit bir hasmı dahi ilzam eder. Güneş gibi risâlet-i Ahmediye'yi (aleyhissalâtü vesselâm) izhar ediyor.

YİRMİNCİ SÖZ 260

“İki Makam”dır.

Birinci Makam 260

Sûre-i Bakara'nın başında: Hazreti Âdem'e meleklerin secdesi ve bir bakaranın zebhi ve taşlardan su çıkışması hakkındaki üç mühim âyete karşı şeytanın ga-yet müdhiş üç şüphesini öyle bir tarzda reddedip mahveder ki: Şeytanı ve şeytan gibi insanları öyle desiselerden perişan edip vazgeçiriyor. Çünkü onlar, tenkid ve itirazlarıyla lemeât-ı i'câziyenin kapısını açtırttılar. O üç âyetten üç lem'a-yı i'câziye göründü.

İkinci Makam 268

Mucizât-ı enbiyâ (aleyhimüsselâm) yüzünde parlayan bir mucize-i Kur'âniye'yi göstermekle beraber, mucizât-ı enbiyâya dair âyât-ı Kur'âniye'nin ne kadar mânidar ve hikmettar olduklarını gösterir. Ve Kur'ân'da kapalı kalmış çok defineler bulunduğuunu ihtar eder.

YİRMİ BİRİNCİ SÖZ 285

İki Makamdır.

Birinci Makam 285

Namazın o kadar güzel bir tarzda kıymetini ve faydasını gösterir ki, en tembel ve en fâsik adama dahi namaza karşı bir iştîyâk verir ve gayrete getirir.

İkinci Makam 291

Şeytanın çok istimâl ettiği mühim desiselerini iptal ediyor. Ve vesvesesi ile müminlerin kalbinde açtığı yaraların besine, güzel merhemler târif ediyor.

¹ “Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/31).

² “Yâ sîn, Hikmetli Kur'âna andolsun: Sen elbette gönderilen resüllerdensin.” (Yâsîn sûresi, 36/1-3)

YİRMİ İKİNCİ SÖZ

297

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ¹ ، اَللَّهُ حَالُّ كُلِّ شَيْءٍ²

meâlinde ve tevhid-i hakikî hakkındaki üzerî âyâtin mühim bir hakikatini “İki Makam” ile tefsir eder.

Birinci Makam

297

Gayet güzel ve parlak ve muhkem bir hikâye-i temsiliye ile on iki basamak hükmünde “On İki Bürhan” ile vahdâniyet-i ilâhiyeyi, o kadar kat’î bir sûrette isbat eder ki: En mütemerrit müşrikleri de tevhide mecbur ediyor. Ve kolay fakat kuvvetli ve basit fakat parlak bir sûrette Vâcibü'l-vücûd'un vücûdunu ve vahdetini ve ehadiyetini bütün sıfât ve esmâsiyla isbat eder.

İkinci Makamı ise

310

Hakikat-i tevhidi ve tevhid-i hakikiyi, “On İki Lem'a” nâmıyla hikâye-i temsiliyenin perdesi altında on iki bûrhan-ı bâhire ile vahdâniyet-i ilâhiyeyi isbat etmekle beraber, evsâf-ı celâliye ve cemâliye ve kemâliyesini vahdâniyet içinde isbat ediyor. O Lem'alardaki deliller o kadar kat’îdir ki, hiçbir şüphe yeri kalmıyor. Ve o kadar külliidirler ki, mevcudat adedince, belki zerrât sayısınca mârifetullahâ pencereler açıyor. Ve onun ile Vâcibü'l-vücûd'un vücûdunu, umum sıfât ve esmâsiyla en muannitlere karşı isbat ediyor.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ SÖZ

331

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝ ثُمَّ رَزَدْنَاهُ أَشْفَلَ
سَافِلِينَ ۝ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ³

âyetlerinin meâlindeki çok âyâtin îmâna dair ve terakkîyat ve tedenniyat-ı insâniyeye medâr hakikatlerini “Beş Nokta” ile ve “Beş Nükte” içinde herkese taalluk eden ve herkes ona muhtaç olan on mebas ile o sîrr-ı azîmi tefsir eder. İstîdadat-ı insâniye ile vezâif-i insâniyeyi, gayet mâkul ve makbul bir sûrette bêyân eder.

Bu söz, şimdîye kadar binler adamî hâb-ı gafletten kurtardığı gibi, çocukların da îmâna getirmiştir. Gayet kıymettar ve yüksek olmakla beraber, temsiller ile fehmi kolaylaşmış, herkes onun dilini anlıyor.

¹ “O halde şu gerçeği hiç unutma ki: Allah'tan başka ilah yoktur.” (Muhammed sûresi, 47/19)

² “Her şeyi yaratın Allah'dır.” (Zümer sûresi, 39/62)

³ “Biz insanı en mükemmel surette yarattık. Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük. Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır.” (Tin sûresi, 95/4-6).

YIRMI DÖRDÜNCÜ SÖZ.....

353

¹ **اَللّٰهُ لَا إِلٰهٌ اِلٰهٌ هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى** âyetinin meâlinde ve esmâ-yı hüsnânın cilveleri hakkındaki çok âyâtin muazzam bir hakikatini beş dal nâmiyla mebahis-i azime ile tefsir ediyor.

Birinci ve İkinci Dalları, mühim esrârin muhtasar bir hazinesidir.

Üçüncü Dal, hadîslere gelen evhamı on iki kaide ile reddeder. Evhamın esaslarını keser.

Dördüncü Dal, kâinat sarayında istihdam olunan nebâtât ve hayvanât ve insan ve melâike tâifelerinin sırrı istihdamlarını ve güzel vazife-i ubûdiyet ve tesbihlerini ve haşmet-i rubûbiyet-i ilâhiyeyi câzibedâr bir tarzda beyân eder.

Beşinci Dal, **اَللّٰهُ لَا إِلٰهٌ اِلٰهٌ هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى** âyetinin şecere-i nuraniyesinin hadsiz meyvelerinden beş meyvesini gayet parlak ve güzel bir sûrette gösteriyor. Bu beş meyve ve Otuz Birinci Söz'ün âhirindeki beş meyve, çok şirindirler. Tatlı ilim isteyenler onları alsın okusun.

YIRMI BEŞİNCİ SÖZ.....

390

**فُلْ لَئِنِ اجْمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنَ
لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِيَعْضِ ظَهِيرًا²**

âyetinin hakikatini teyid eden yûzer âyâtin en mühim bir hakikati olan i'câz-ı Kur'ân'yi tefsir eder. Üç Şua içinde kırk vücuh-u i'câziyeyi beyân ve tefsir ediyor ki; Kur'ân, kelâmullah olduğunu; gündüzdeki ziyâ, güneşin vücûdunu gösterdiği gibi, öylece gösterir ve isbat eder. Nisf-ı evvel çandan süratli telif edilmiş, fakat istirahat-ı kalb ile yazıldığı için izahlidir. Nisf-ı âhir bâzı esbab-ı mühimmeye binaen muhtasar ve mücmel kalmıştır. Fakat bununla beraber her tâfeye göre (ve ne fikirde bulunursa bulunsun) bu mübarek Söz, i'câz-ı Kur'ân'ı ona gösterir ve isbat eder. Bu söz şimdîye kadar i'câz-ı Kur'ân'a karşı çok muannitleri serfürü ettikerek secdeye getirmiştir...

YIRMI ALTINCI SÖZ.....

503

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

¹ “O'dur Allah. O'ndan başka yoktur İlâh. Hep O'nundur, en güzel isimler ve vasıflar.” (Îsrâ sâresi, 17/110; Tâhâ sâresi, 20/8; Haşîr sâresi, 59/24).

² “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirse bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (Îsrâ sâresi, 17/88).

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا حَزَانَةٌ وَمَا نُتَرَكُهُ إِلَّا بِقَدْرٍ مَعْلُومٍ¹
وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ²

gibi âyetlerin sırrı kadere ait ve “Îmân-ı bi'l-kader” “hayrihî ve şerrihî minallahî teâlâ”nın³ isbatına medâr mühim bir hakikatini dört mebhâs ile öyle bir sûrette tefsir eder ki: Havassın fikirleri yetişmediği esrâr-ı kaderiyeyi, basit avâmların zihinlerine takrib edip anlatıyor. Hâtimesinde: En kısa ve en selim ve en müstakîm bir tarîkin esasını “Dört Hatve” nâmiyla tezkiye-i nefsin ve tekemmûl-ü rûhun medârı olan dört mühim dersi veriyor. Ve hâtimenin hâtimesinde mesâil-i müteferrikadan altı mesele var ki, birisi Sûre-i Feth’in âhirindeki âyetin bir sırrı i’câziyesini açıyor.

YIRMI YEDİNCİ SÖZ 522

وَلَوْ رَدُّهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَئِكُمُ الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعِلَّهُمْ لَعِلَّهُمْ الَّذِينَ يَسْتَبِطُونَهُ
مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةً لَا تَعْتَمِمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا قَلِيلًا⁴

âyetinin meâlindeki âyâtın içtihada dair mühim bir hakikatini tefsir eder. Ve bu zamanda haddinden tecavüz edip içtihadden dem vuranların haddini bildirip, ihitâlîf-i mezâhibin sırrını güzel beyân eder. "Bu zamanda eski zaman gibi içtihad edebiliriz." diyenlerin ne kadar yanlış hatâ ettiklerini isbat eder. Bu sözün zeylinde sahabâ-i gûzîn'in evliyâdan yüksek olan mertebelerini gayet parlak bir sûrette ve kat'î bir tarzda isbat etmekle beraber, sahabelerin nev'-i beser içinde enbîyâdan sonra en mümtaz şâhîsiyetler olduklarını ve onlara yetişmediğini kat'î bir sûrette isbat eder.

YIRMI SEKİZİNCİ SÖZ 541

وَيَسِّرْ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوهُمْ مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلِ
وَأَتُوا بِهِ مُشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا حَالِدُونَ⁵

¹ “Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz.” (Hicr süresi 15/21)

² "Velhâsil her bir sevi anacak bir Kitap'ta savın döken Biz'iz" (Yâsîn sûresi 36/12)

³ "Verasız her bir kişi, upası onunla birlikte de olsun. (Fazlî, 50, 12)

"Kaderde olan hayır da ser de Allah'tandır." (Ebû Hanîfe, *el-Fîku'r-îkber* s.27-29. Bunu îmân esaslarından savun hadisler için bkz : Buhârî, îmân 50; tefsîr (31) 2; Mûslîm, îmân 1, 8, 9)

⁴ "Hâlbuki onlar bu haberi Peygamber'e ve aralarındaki yetkili zâtlara arz etselelerdi elbette işin iç yüzünü araştırm ortaya çıkarırlar, onun mahiyetini, her neye delâlet ettiğini bilirlerdi. Eğer Allah'ın lütf ve rahmeti üzerinde olmasa da, pek azının haric hepiniz sevutana umvumuz oğlmıştiniz." (Nîsa'süresi, 4/83)

5 "İman eden ve iyi işler işleyen müminlere besaret ver ki, altında nehirler akan cennetler onlardır. O cennetlerden bir meyve vedikleri zaman, 'Bu bundan ewel vediyimiz meywedi' derler. Birbirinden

âyetinin cennete ve saadet-i ebediyeye dair hakikatini teyid eden yüzer âyâtin mühim bir hakikatini iki makamla tefsir eder. **Birinci Makam**, “Beş Suâl ve Cevap” nâmiyla cennetin lezâiz-i cismaniyesine ve hûriler hakkında medâr-i tenkid olmuş meseleleri öyle güzel bir sûrette beyân eder ki, herkesi ikna eder. **İkinci Makam**, Arabîyyü'l-ibâre olarak on iki läsiyyemâ kelimesiyle başlar ve gayet kuvvetli ve katî' ve hicbir cihette sarsılmaz, haşre dair, cennet ve cehennemin hakka niyetine medâr binler bürhâni tazammun eden bir bürhân-ı bâhirdir ki; o bürhân, Onuncu Söz'ün menşei ve esası ve hülâsasıdır.

YIRMI DOKUZUNCU SÖZ

549

تَنَزَّلُ الْمَلِئَكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ¹ ، فُلِّ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي²
 وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلْمَحُ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ³
 مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَفَسٌ وَاحِدَةٌ⁴

âyetlerinin meâlindeki yüzer âyâtin Haşir ve Bekâ-yı Ruh'a ve Melâike'ye dair üç mühim hakikatini tefsir eder. Bekâ-yı Ruhu o kadar güzel isbat eder ki: Cesedin vücûdu gibi, ruhun bekâsını gösterir. Ve melâikenin vücûdlarını, Amerika insanların vücûdları gibi isbat eder. Ve Haşir ve Kiyâmetin vücûd ve tahakkuklarını o kadar mantıkî ve aklî bir sûrette isbat eder ki: Hiçbir feylesof, hiçbir münkir itirâza mecal bulamaz. Teslim olmazsa da mülzem olur. Hususan âhirindeki “Remizli Nüktenin Sırı” nâmiyla Haşr-i Ekberin esbab-ı mücibesini ve hikmetlerini öyle bir tarzda beyân eder ki; tilsim-i kâinatın üç muammasından bir muammasını ga-yet parlak bir sûrette halleder.⁵(Hâsiye)

OTUZUNCU SÖZ

583

فَذَاقُلَّاحَ مَنْ زَكِّيَهَا ﴿ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَهَا⁶

---

benzer bir surette rızıkları getirilip verilir. Ve o cennetlerde, onlar için temiz kadınlar vardır. Ve onlar, o cennetlerde de daimî bir şekilde kalacaklardır.” (Bakara sûresi, 2/25)

¹ “O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner...” (Kadir sûresi, 97/4)

² “De ki: ‘Ruh, Rabbimin bir emri, emir âleminden bir tecelliisidir.’” (Îsrâ sûresi, 17/85)

³ “Kiyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

⁴ “Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (âhirette) hepinizi diriltmek de, (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir.” (Lokman sûresi, 31/28)

⁵(Hâsiye) Yirmi Dokuzuncu Söz'ün göz ile görünen bir kerâmeti var. Ezcümle, on altı sayfasında ihtiyyarsız, tasannu'suz her sayfanın satırlarının başlarında on altı elif gelmesidir. Bu tevafuku görmek isteyenler, eski harflî nüshasına mûracaat etsinler.

⁶ “Nefsinı maddî ve mânevî kırıldan arındıran felâha erer. Onu günahlarla örten ise ziyâna uğrar.” (Şems sûresi, 91/9-10)

عَالِمٌ الْغَيْبِ لَا يَعْرُبُ عَنْهُ مِنْقَالٌ ذَرَّةٌ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ
وَلَا أَضَعَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ¹

âyetlerinin enaniyet-i insâniye ve tahavvülât-ı zerrât hakkındaki hakikate dair ge-
len âyâtın iki mühim sırrını iki maksad ile beyân eder.

Birinci Maksad.....583

Enaniyet-i insâniyenin muamma-yı acîbesini hallederek silsile-i diyant ile
silsile-i felsefenin menşî'lerini gayet parlak bir tarzda gösterir.

İkinci Maksad.....596

Tahavvülât-ı zerrâtın tılsımını keşfedor. Zerrâtın harekâtını, o derece hik-
metli ve muntazam gösteriyor ki: O umum zerreler, Sultan-ı Ezeli'nin muhtesem
ve muazzam bir ordusu ve mutî ve musahhar memurları olduğunu kat'î delîl-
lerle isbat eder. Yirmi Dokuzuncu Söz nasıl ki tılsım-ı kâinatın üç muammasın-
dan birisini keşfetmiş. Bu Otuzuncu Söz dahi akılları hayrette bırakın ve feylesof-
ları sersemlestiren o tılsımın üç muammasından ikinci muammasını halletmıştır.
Hususan hâtimesinde: Yedi hikmet ve yedi kanun-u azîm ile bir ism-i âzamın te-
cellisini göstermekle; tahavvülât-ı zerrâtın hikmetini gayet kat'î ve parlak bir sûret-
te gösterdiği gibi, zîhayat cisimlerini, o zerrâtın seyr u seferine bir misafirhâne ve
bir kışla ve bir mekteb hükmünde gösterir, isbat eder.

OTUZ BİRİNCİ SÖZ.....609

سُبْحَانَ الَّذِي أَشْرَى بِعِنْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ
الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِتُرِيهَ مِنْ أَيَّاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ²
وَالنَّجَمُ إِذَا هَوَى³

âyetlerinin hakikatini teyid eden âyâtın en mühim bir hakikati olan Mi'râc-ı
Ahmediye'yi (*aleyhissalâtü vesselâm*) ve o Mi'râc içinde Kemâlât-ı Muhammedîye'yi
(*aleyhissalâtü vesselâm*) ve o kemâlât içinde risâlet-i Ahmediye'yi (*aleyhissalâtü vesselâm*)
ve o risâlet içinde çok esrâr-ı rubûbîyeti tefsir eder. Ve kat'î delillerle isbat eder bir
risaledir. Muhtelif tabakattan olan insanlardan bu risaleyi kim görmüşse, karşısına-

¹ “O gaybları bilen öyle bir Zât’tır ki O’nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitap’ta (levh-i mahfuz’dâ) bulunmasın.” (Sebe sâresi, 34/3)

² “Bir gece, kendisine bâzı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed’i, Mescid-i Haram’dan, çevresini mübarek kıldıgımız Mescid-i Aksâ’ya götürün O Zât’ın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işten, her şeyi görən O’dur.” (Îsrâ sâresi, 17/1)

³ “Kayan yıldızı yemin olsun ki!” (Necm sâresi, 53/1).

da hayran olup, akılda uzak mesele-i Mi'râc'ı en zâhir ve vâcib ve lâzım bir tarzda gösterdiğini kabul ediyorlar. Hususan o şecere-i nuraniye-i Mi'râc'ın âhirlerinde beş yüz meyeden “Beş Meyve”sini o kadar güzel tasvir eder ki; zerre miktar zevki, suûru bulunan onlara meftun olur.

Zeyl 638

Şakk-ı kamer mucizesine bu zaman feylesoflarının ettikleri itirazlarını “Beş Nokta” ile gayet kat’î bir sûrette reddedip, Înşikak-ı kamerin¹ vukuuna hiçbir mâni bulunmadığını gösterir. Ve âhirinde de “Beş İcma” ile Şakk-ı kamerin vuku bulduğunu gayet muhtasar bir sûrette isbat eder. Şakk-ı kamer mucize-i Ahmedîye’sini güneş gibi gösterir.

OTUZ İKİNCİ SÖZ 643

Üç Mevkiftir.

Birinci Mevkîf 643

لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا² ، قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ أَللَّهُ الصَّمَدُ

âyetinin meâlindeki üzerî âyâtîn vahdâniyete dair en mühim hakikatini öyle bir sûrette isbat eder ki; şirk ve küfür yolunu muhâl ve mümtenî’ gösterir. Kâinatın etrafından küfür ve şirkî tardeder. Zerrât adedince vahdâniyeten delilleri bulunduğu beyân eder. Gayet lafîf ve yüksek ve mantıkî bir muhavere-i temsiliye sûretinde, hadsiz geniş mesâili o temsîl içinde dercedip gösterir. Ve zeylinde gayet lafîf birkaç mesele var ki; hakikat oldukları hâlde şiirin en parlak ve geniş hayâlin- den daha parlak, daha genişir.

İkinci Mevkîf 658

‘قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ أَللَّهُ الصَّمَدُ’ in hakikatine dair sîrr-ı ehadiyete ve vahdete gelen teş-
kikât ve evhamı izale eder. Ehl-i dalâletin ehl-i tevhide karşı ettikleri itirazatı kat’î bir
sûrette reddediyor. Birinci Mevkîf’tan daha kuvvetli, âyât-ı Kur’âniye’nin vahdâni-
yete dair mucizâne isbatlarını gösterir. Ehadiyet-i zâtiye ile bütün eşyayı birden bir
anda tedbir ve terbiye etmek olan hakikat-i muazzama-yı Kur’âniye’yi gayet güzel
ve vâzih bir temsîl ile isbat eder. Aklı ikna ve kalbi teslime mecbur eder.

Ve bilhassa bu İkinci Mevkîf’ın hâtimesinden evvel ikinci temsîlin neticesinde
Zât-ı Akdes-i ilâhiyeden hiçbir şey saklanmadığını ve hiçbir şey ondan gizleneme-
diğini, hiçbir ferd O’ndan uzak kalmadığını hiçbir şahıs külliyyet-i kudsiye kesbet-

¹ Buhârî, *menâkîb* 27, *menâkîbü'l-ensâr* 36, *tefsîru sûre* (54) 1; Müslim, *münâfîkîn* 43-48.

² “Eğer gökte ve yerde, Allah’tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

³ “De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir (Her şey O’na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.).” (İhlâs sûresi, 112/1-2)

meden O'na yanaşamadığını ve rubûbiyetinde ve tasarrufunda bir iş, bir işe mâni olmadığını ve hiçbir yer O'nun huzurundan hâli kalmadığını, her şeyde bakar ve iştir sem' ve basarının cilvesi bulunduğu, silsile-i eşya emirlerinin sürat-i ceyyanlarına birer tel, birer damar hükmüne geçtiğini, esbab ve vesait sîrf zâhirî bir perde olduğunu, hiçbir yerde bulunmadığı hâlde her yerde ilim ve kudretiyle bulunduğunu, hiçbir tahayyüz ve temekkünne muhtaç olmadığını ve uzaklık ve güçlük ve tabakat-ı vücûdun perdeleri O'nun kurbiyetine ve tasarrufuna ve şühûdu na mâni olmadığını ve maddîlerin, mümkünlerin, kesîflerin, kesîrlerin, mahdudlar in hassaları O'nun dâmen-i izzetine yanaşamadığını ve tagayyür ve tebeddül ve tahayyüz ve tecezzi gibi emirlerden mücerred, münezzeh, müberrâ ve mukaddes olduğunu gayet güzel bir sûrette isbat eder. Bu İlkinci Mevkif'in hâtimesinde sırr-ı ehadiyete dair Arabiyü'l-ibâre gayet mühim bir parça tercümesiyle beraber gayet parlak bir sûrette çok mesâil-i mühimmiyi ifade eder. Hususan insanın muhasebe-i âmâlı için haşır ve neşri yapmak, koca kâinatı tağyır ve tebdil ve tâhrip ve tamir etmek sırrını beyân eder.

Üçüncü Mevkif

683

وَمَا الْحَيُّونُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ¹ ، وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَاةُ²

âyetlerinin meâlindeki üzerî âyatîn mühim bir hakikatini gayet mühim bir müvâzene ile beyân eder. Ehl-i dalâlet hakkında hayat-ı dünyeviye ne kadar müdhiş neticeler getirdiğini ve ehl-i hidâyet hakkında ne kadar güzel neticeler ve gâyeler verdieneni gösterir. Hususan, muhabbet hakkındaki semerât-ı dünyeviye ve uhreviye; ehl-i dalâlet için ne kadar elîm, ehl-i hidâyet için ne kadar hoş olduğunu gösterir. Bu Üçüncü Mevkif hakkında bâzı müdakkik kardeşlerimiz demişler ki: "Sâir risaleler yıldızlar olsa, bu güvenstir." Diğer biri ona mukabil demiş: "Her bir risale, kendi âleminde ve kendine mahsus semâ-yı hakikatte birer güvenstir. Uzak olanlara yıldız, yakın olanlara şemstirler."

OTUZ ÜÇÜNCÜ SÖZ

712

سُرِّيْهِمْ أَيَّاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ
الْحَقُّ أَوْ لَمْ يَكُنْ بِرِّيْكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ³

Otuz Üç âyetin birer hakikatlerini tefsir eden Otuz Üç Pencere'dir. Otuz Üç risale olmaya lâyik iken gayet müstâcel bir zamanda yazıldığı için, bir veya yarım

¹ "Bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir." (Âl-i İmrân sûresi, 3/185).

² "Âhiret yurdu, (her şeyin diri olduğu) gerçek hayatı." (Ankebût sûresi, 29/64)

³ "Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'ân'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak. Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?" (Fussilet sûresi, 41/53)

sayfalık pencereleri birer risale kuvvetinde ve birer risaleyi tazammun eden ma-
hiyetinde olduğunu gösterir. Fakat maatteessüf baştaki pencereler gayet mücme
ve muhtasar kalmış, lâkin gittikçe inbisât ederek nisf-ı âhirdeki pencereler vâzih
düşmüştür.

LEMEÂT

752

Risâle-i Nur Şâkirtleri'ne küçük bir mesnevî ve îmânî bir dîvandır.

Anglikan Kilisesi'ne Cevap

814

KONFERANS

816

FİHRİST

841